

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
ESKİ TÜRK DİLİ ANA BİLİM DALI

KARAHANLI, HAREZM VE KIPÇAK TÜRKÇESİ ESERLERİNDE
DİNÎ TERİMLER

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğrt. Üyesi Çimen SANAÇ ÖZÇAM

HAZIRLAYAN
Sunay DENİZ

ELAZIĞ-2019

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

ESKİ TÜRK DİLİ ANA BİLİM DALI

KARAHANLI, HAREZM VE KIPÇAK TÜRKÇESİ ESERLERİNDE
DİNİ TERİMLER

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğrt. Üyesi Çimen SANAC ÖZÇAM

HAZIRLAYAN

Sunay DENİZ

25.10.2019

Jürimiz, ...tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans /
doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Ahmet Buran
2. Prof. Dr. Sami Kılıç
3. Doç. Dr. Paki Kızılkaya
4. Doç. Dr. İlhan Ucar
5. Dr. Öğretim Üyesi Çimen Özcam

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı
kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi**

**KARAHANLI, HAREZM ve KIPÇAK TÜRKÇESİ ESERLERİNDE DİNİ
TERİMLER
Sunay DENİZ**

**Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Dili Bilim Dalı**

ELAZIĞ - 2019, Sayfa: XV+1017

Türkler miladi 7. yüzyıldan itibaren İslâmiyetle karşılaşmaya başlamış ve 11. yüzyılda büyük ölçüde İslâmiyeti benimsemişlerdir. İslâmiyetin Türkler arasında hızla yayılması bu dine ait birçok dinî terimin kullanımını da gerekli kılmıştır. Bu çalışmada İslâmiyetin kabul edildiği Karahanlılar döneminde yazılan İslâmî Türk edebiyatının ilk eserlerinde ve daha sonraki tarihî Türk yazı dillerinden Harezmi Türkçesi ve Kıpçak Türkçesiyle yazılan eserlerde kullanılan dinî terimler ve bu terimlerin anlamları, kökenleri, oranları ve ilk defa hangi eserlerde kullanılmaya başlandıkları araştırılmıştır. İslâmî Türk edebiyatının ilk eserlerinde yer alan Türkçe kökenli dinî terimlerin nasıl oluşturulduğu ve bu terimlerin sonraki dönemlerde yazılan eserlerde geçirdikleri anlam, yapı ve ses değişiklikleri incelenmiştir. Taranan eserlerde yer alan terimler kökenleri ve yapıları bakımından incelenerek oranları tespit edilmiş ve grafikler halinde gösterilmiştir. Bu eserlerde yer alan bütün dinî terimlerin sözlüğü oluşturulmuştur. Ayrıca terimler kavram alanlarına göre tasnif edilmiş ve yabancı dillerden Türkçeye giren bazı terimlerin bu eserlerde kullanılan ve zamanla terk edilen Türkçe karşılıkları verilmiştir. Yaygın kanaatin aksine İslami Türk edebiyatının ilk eserlerinde Türkçe kökenli dinî terimlerin daha fazla olduğu, sonraki dönemlerde bu sözcüklerin terk edildiği ve terim olarak yerleşemedikleri, bunların yerine daha çok Arapça karşılıklarının tercih edildikleri tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Türkçede dini terimler, yabancı dillerin Türkçe üzerindeki etkisi, Türklerin müslümân olması, İslâmî terimler

ABSTRACT**Doctoral thesis****RELIGIOUS TERMS IN THE WORKS OF KARAKHANIDS, KHAREZM AND
KIPCHAK TURKISH****Sunay DENİZ****Fırat University****Institute of Social Sciences****Majoring of Turkish Language and****Literature Department of old Turkish Language Science****ELAZIĞ - 2019, Pages:XV+1017**

Turks began to encounter Islam from the 7th century BC and adopted Islam to a great extent in the 11th century. The rapid spread of Islam among the Turks required the use of many religious terms belonging to this religion. In this study, the religious terms used in the first works of Islamic Turkish literature written in the period of Karakhanids when Islam was accepted and in the later works written with the Khwarezm and Kipchak Turkish which are the historical Turkic languages, and their meanings, origins, rations and which works were used for the first time were investigated. How the religious terms of Turkish origin in the early works of Islamic Turkish literature were created and the semantic, morphological and phonetic changes of these terms in later works were examined. The terms in the scanned works were examined in terms of their etymology and morphology, their proportions were determined and shown in graphics. A dictionary of all religious terms in these works has been created. In addition, the terms are classified according to their conceptual areas and the Turkish equivalents of some terms entered into Turkish from foreign languages and used in these works and abandoned in time are given. Contrary to popular belief, in the early works of Islamic Turkish literature, it was found that there were much more religious terms of Turkish origin, that these words were abandoned in the later periods and that they could not use as term, and that their Arabic equivalents were preferred instead of these.

Key Words: Karahanid Turkish, Kharezm Turkish, Kipchak Turkish, religious terms in Turkish, the effect of foreign languages on Turkish, Turkish being Muslim, Islamic terms

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VII
ÖN SÖZ	X
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARADIĞIMIZ ESERLERDE DİNÎ TERİMLER	8
1.1. Kutadgu Bilig’de Dinî Terimler	8
1.2. Divanu Lügati’t Türk’te Dinî Terimler	29
1.3. Karahanlı Dönemi Kur’an Tercümesi’nde Dinî Terimler.....	35
1.4. Atebetü’l-Hakayık’ta Dinî Terimler	83
1.5. Mukaddimetü’l-Edeb’de Dinî Terimler.....	91
1.6. Nehcü’l-Ferâdis’te Dinî Terimler	103
1.7. Kısasü’l-Enbiyâ’da Dinî Terimler	140
1.8. Mu’înü’l-Mürîd’de Dinî Terimler.....	181
1.9. Hüsrev ü Şirin’de Dinî Terimler	204
1.10. Gülistan Tercümesi’nde Dinî Terimler	215
1.11. Codex Cumanicus’ta Dinî Terimler	231
1.12. İrşâdü’l- Mülûk Ve’s- Selâtin’de Dinî Terimler	243
1.13. Kitâb Fi’l- Fıkh’ta Dinî Terimler	297
1.14. Kitâb-ı Mukaddime-İ Ebu’l-Leysi’s-Semerkandi’de Dinî Terimler	332
1.15. Kitâb-ı Fi’l-Fıkh Bi-Lisâni’t-Türkî’de Dinî Terimler	350

1.16. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde Dinî Terimler	360

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÖZLÜK.....	389

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.KAVRAM ALANLARINA GÖRE DİNİ TERİMLER	953

3.1.Ahiretle İlgili Dinî Terimler.....	953
3.2.Ahlakla İlgili Dinî Terimler	954
3.3.Astronomiyle İlgili Dinî Terimler	955
3.4.Dua - Beddua ile İlgili Dinî Terimler.....	956
3.5. Eğitimle İlgili Dinî Terimler	956
3.6. Hadîsle İlgili Dinî Terimler.....	956
3.7.Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilikle İlgili Dinî Terimler	957
3.8.İbâdetle İlgili Dinî Terimler	958
3.9.İnançla İlgili Dinî Terimler	967
3.10. İslam Hukukuyla İlgili Dinî Terimler	979
3.11.Kıssa ile İlgili Dinî Terimler	980
3.12.Kutsal Ay, Gün ve Gecelerle İlgili Dinî Terimler	980
3.13.Kutsal Mekânlarla İlgili Dinî Terimler	981
3.14.Metafizikle İlgili Dinî Terimler	981
3.15.Mezheplerle İlgili Dinî terimler	982
3.16. Sanat ve Musikî ile İlgili DinîTerimler.....	982
3.17. Savaşla İlgili Dinî Terimler.....	982
3.18.Siyasetle İlgili Dinî Terimler	982
3.19.Siyerle İlgili Dinî Terimler	983
3.20. Tasavvufla İlgili Dinî Terimler	983
3.21. Diğer Terimler.....	985

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ALINTI DİNÎ TERİMLER VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI.....	987
SONUÇ	1005
KAYNAKÇA.....	1011
EKLER	1016
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	1016
ÖZ GEÇMİŞ	1017

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	27
Grafik 2. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	28
Grafik 3. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	28
Grafik 4. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	29
Grafik 5. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	33
Grafik 6. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	34
Grafik 7. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	34
Grafik 8. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	81
Grafik 9. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	81
Grafik 10. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	82
Grafik 11. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	82
Grafik 12. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	89
Grafik 13. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	89
Grafik 14. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	90
Grafik 15. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	90
Grafik 16. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	101
Grafik 17. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	101
Grafik 18. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	102
Grafik 19. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	102
Grafik 20. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	138
Grafik 21. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	138
Grafik 22. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	139
Grafik 23. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	139
Grafik 24. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	179
Grafik 25. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	179

Grafik 26. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	180
Grafik 27. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	180
Grafik 28. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	202
Grafik 29. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	202
Grafik 30. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	203
Grafik 31. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	203
Grafik 32. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	213
Grafik 33. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	213
Grafik 34. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	214
Grafik 35. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	214
Grafik 36. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	229
Grafik 37. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	229
Grafik 38. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	230
Grafik 39. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	230
Grafik 40. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	241
Grafik 41. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	241
Grafik 42. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	242
Grafik 43. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	242
Grafik 44. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri	295
Grafik 45. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	295
Grafik 46. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	296
Grafik 47. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	296
Grafik 48. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	330
Grafik 49. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	330
Grafik 50. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	331
Grafik 51. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	331
Grafik 52. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	348

Grafik 53. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	348
Grafik 54. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	349
Grafik 55. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	349
Grafik 56. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	358
Grafik 57. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	359
Grafik 58. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	359
Grafik 59. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	360
Grafik 60. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	386
Grafik 61. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	387
Grafik 62. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri.....	387
Grafik 63. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	388
Grafik 64. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri	951
Grafik 65. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları	951
Grafik 66. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri	952
Grafik 67. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları	952

ÖN SÖZ

Bir dilin söz varlığını oluşturan temel unsurlardan biri çeşitli bilim, sanat ve meslek dallarında kavramları açık ve anlaşılır bir şekilde karşılayan terimlerdir. Bilim, teknik, sanat, spor gibi çeşitli uzmanlık alanlarının veya bu alanların herhangi bir kolunun kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki sözcüklere terim adı verilir. Terimler, ilgili bilim dalı içerisinde belirli bir tek kavramın, nesne, olay veya durumun karşılığı olan sözcüklerdir. Bir bilim, sanat, meslek alanının özel dilini oluşturan terimler, o bilim, sanat ve meslek alanlarının mensuplarının anlaştığı “özel dil” görevi yapar. Her sanat, bilim ve meslek dalının kendine özgü terimleri mevcuttur. Bu alanlarda çalışmalar önemli ölçüde bu terimlerle yürütülür. Terimlerin anlamları sabittir ve farklı kelimelerle bir araya geldiklerinde anlamlarında herhangi bir değişme olmaz. Bir bilim dalındaki bilimsel çalışmalar o bilim dalına ait terimlerle sürdürülebilir. Eğer bilim dalının kendine özgü yeterli terimi yoksa veya sahanın terminolojisi yeterince bilinmiyorsa o sahada bilimsel çalışma yapmak mümkün değildir.

Diller, canlı varlıklar gibi sürekli bir gelişme ve değişme gösterirler. Bu gelişme ve değişmeler dilin ses ve yapısında olduğu gibi söz varlığında da görülür. Zaman geçtikçe ihtiyaç duyulan yeni kelimeler ortaya çıkar ve bir taraftan da dildeki bazı kelimeler kullanımdan düşebilir. Dilin söz varlığı milli kültüre, yaşanan çevreye ve yaşama şekline bağlı olarak şekillenir. Kültürün önemli bir yönünü oluşturan inanç sistemi de söz varlığının biçimlenmesinde büyük bir etkiye sahiptir.

Her toplumun bir inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak da her dinin kendine has bir terminolojisi vardır. Din kavramı terim olarak, akıl sahiplerini kendi arzu ve istekleriyle bizzat hayır, iyi, güzel ve yararlı olan şeylere sevk eden ilahi düzen; kural ve ilkeleri Allah tarafından belirlenmiş ve insanları mutluluğa ve Allah'ın rızasına ulaştıran, onları kötülüklerden alıkoyan doğru yol diye açıklanabilir. Müslümanlıkta terimler; Kur'an ve hadislerde geçen iman, itâat, ibadet, tefsir, fıkıh, hadis, kelam, tasavvuf, felsefe, ahlak, siyer, tarih, kıraât, tecvid gibi bilim dallarında kullanılan dini içerikli kavram, varlık ve durumları ifade ederler. Dinî kavramlara ve terimlere bir anlamda dini bilgiler yüklenmiş olur.

Bu gerçeklerden yola çıkarak doktora çalışmamızda tarihî yazı dillerimizden Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde

kullanılan dinî terimleri tespit etmeyi seçtik. Çalışmanın Türkçenin söz varlığıyla ilgili çalışmalara katkı sağlamasını ümit ediyoruz. Bu konuyu çalışmaya, milletimizin tarihî dönemlerde dinî kavramlar için kullandıkları Türkçe kökenli terimlerle ilgili yapılmış yeterli çalışma bulunmadığını tespit ettiğimiz için karar verdik. Bu çalışmaya başladığımız günden sonra geçen süre içinde bu konuyla ilgili çalışmalarda önemli bir ilerleme meydana geldi. Bugün kullandığımız dinî terimlerimizin pek çoğunun alıntı olması da bu konuyu tercih etmemizin nedenlerinden biri oldu. Bu nedene bağlı olarak çalışma süresince bizim kendi dinî terimlerimizin neden yeterli olmadığı sorusu zihnimizin derinliklerinde hep yer aldı. Başka bir yaklaşımla Türkçe kökenli terimleri niçin tercih etmeyip terk ettiğimizi de sorgulamaya çalıştık.

Çalışmanın doğru anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından dinî terimlerin diğer terimlerden farklı özelliklerinin burada vurgulanmasını gerekli görüyoruz. Dinî terimler diğer terimlerle kıyaslanmayacak oranda pek çok kişi tarafından kullanılmaktadır. Çünkü her insanın bir inancı, dolayısıyla az veya çok bir dinî bilgisi bulunmaktadır. Bu nedenle dinî terimlerin bilhassa ibadetle, ahlakla ve sosyal hayatla ilgili olanlarını herkes bilir ve kullanır. Yani dinî terimleri, diğer terimler gibi sadece toplumun bir kesimi değil, herkes kullanır. Bu özellikleri dinî terimleri en azından kullananların sayısı bakımından dilin diğer genel sözcüklerine yaklaştırmakta ve dinî terimleri tespit etmeyi güçleştirmektedir. Dinî terimleri belirlerken yanılığa düşmemek için şöyle bir yol izledik: Birinci planda terimlerin özelliklerini göz önüne alarak seçimleri yaptık. Tereddüt ettiklerimiz için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan Dinî Kavramlar Sözlüğü ve İslamî Terimleri içeren diğer sözlüklere başvurduk. Bu sözlüklerde yer almış olması bizim o sözcüğü dinî terim saymamız için bir ölçü oldu. Bazen de bu kavram, varlık veya durumun Arapçadaki karşılıklarını göz önüne alarak seçimimizi yaptık.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde üç tarihî lehçeye ait eserleri tarayarak terimleri tespit ettik. Her terimin yanına, o terimin anlamını açık şekilde veren bir örnek cümle yazdık. Eserlerle ilgili inceleme yaparken aldığımız terimlere verilen anlamlara dokunmadık. Terim olarak aldığımız sözcüklerin anlamına karşılık olarak, o eserleri çalışanların verdiği anlamları esas aldık. Ancak dinî terimin, terim anlamını değil de dildeki genel anlamını veren bazı araştırmacıların terimlere verdikleri anlama ilave olarak bazen dinî terim olarak eserde yüklenen ama çalışmada belirtilmeyen anlamını da yazdık. Çalışmamızın Sözlük kısmında ise dinî terim olarak

yüklendiği anlamı biraz daha geniş şekilde verdik. Birinci bölümde her eserle ilgili kısa bilgilerin yanı sıra eserlerdeki dinî terimlerin kökenlerini karşılarına yazdık. Eserlerde yer alan terimlerle ilgili değerlendirmeleri yaparak, kökenleri ve yapıları ile ilgili orantıları tespit etmeğe çalıştık. Tek kelimeden oluşan Türkçe kökenli terimlerin yapıları, birden fazla kelimeden oluşan terimlerin kökenleri ve yapıları bakımından oranlarını tespit ederek bunları tablolar, grafikler halinde gösterdik.

Taradığımız eserlerle ilgili yayımlarda hazırlanan dizinleri esas alarak terimlerin kullanım sıklıklarını da belirlemeye çalıştık. Sözlük türündeki ve dizin hazırlanmadan yayımlanmış eserlerin dışındaki KT, KB, AH, NF, MM, KE, GT, CC, İM. gibi eserlerde terimin kaç kere kullanıldığını, terimler için verdiğimiz örneklerin sayfa ve satır numaralarından sonra parantez içinde yazdık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde taradığımız eserlerdeki bütün terimleri birleştirerek “Dinî Terimler Sözlüğü” oluşturduk. Sözlüğü oluştururken okunuşları aynı olan terimleri bir araya getirdik. Böylelikle hangi terimin hangi eserde geçtiğini, varsa okuyuş veya ses farklılıklarını, eserlerde verilen anlamlardaki değişimleri, terimin hangi dönem veya eserde kaç kere yer aldığını ve hangi dönem veya eserden itibaren kaybolduğunu veya kullanılmadığını bir arada ortaya koymuş olduk. Ayrıca her terimle ilgili dinî bir anlam vermekle birlikte, Türkçe terimlerin yapılarıyla ilgili kısa bilgiler ekledik. Terimlerin önüne ilgili eserlerin kısaltmalarını, hangi dilden alındıklarını, anlamlarını, örnek cümleleri yazdık.

Üçüncü bölümde terimleri kavram alanlarına göre tasnif ederek; ahiretle, hadisle, ibadetle, kutsal ay, gün ve gecelerle, tasavvufia, vs. ilgili gruplara ayırdık.

Dördüncü bölümde ise eserlerde yer alan alıntı terimlerle bunların Türkçe karşılıklarını içeren bir listeye yer verdik. Böylece dinî terimler konusunda Türkçenin ne kadar zengin olduğunu, Türkçenin yapı ve sistem olarak terim oluşturmaya ne kadar müsait olduğunu, milletimizin söz türetme veya terim oluşturma konusunda ne kadar kıvrak bir zekaya sahip olduğunu gözler önüne sermeye çalıştık.

Bu çalışmayla, Türklerin benimsediği çeşitli dinlere ait tarihi lehçelerimizde kullanılan dini terimleri belirlemek, bu terimlerin kökenlerini, anlamlarını, kullanım sıklıklarını ve bir sonraki dönemde kullanılıp kullanılmadıklarını; ayrıca Türkçe kökenli dinî terimlerin geçmişten günümüze ne tür ses ve yapı değişiklikleri geçirdiklerini incelemek ve her dönemin dinî terimler sözlüğünü oluşturmaya çalıştık.

XIII

Doktora tez konusu olarak Türkçenin söz varlığıyla ilgili çalışmalara önemli bir katkı sağlayacağına inandığımız bu konuda çalışmamı öneren, çalışmamın başından sonuna kadar her safhasında bilgisi, düşünce ve fikirleriyle beni yönlendiren, yüreklendiren, yol gösteren, aynı zamanda sonsuz sabır ve anlayışıyla büyük destek sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER'e; engin hoşgörüsü ve kibarlığıyla yolumu açan değerli danışmanım Dr. Öğrt. Üyesi Çimen Sanaç ÖZÇAM'a; çalışmam boyunca eserlerinden, fikir ve tavsiyelerinden faydalandığım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet BURAN'a; tezimin önemli bir kısmında sabır ve anlayışla büyük yardımlarını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. İsmail ERDOĞAN'a; bu süreç içerisinde sürekli fikir alış verişinde bulunduğum değerli hocam Doç. Dr. Enver DEMİRPOLAT'a ve çalışmamın tez izleme komitesinde yer alan, konuyla ilgili önemli tavsiyelerde bulunan Prof. Dr. Sami KILIÇ'a, tezimin yazımı aşamasında büyük yardımını gördüğüm değerli arkadaşım Uzm. Mine DOĞAN'a ve varlığını borçlu olduğum kıymetli **babam** ve **anneme** sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

SUNAY DENİZ

Elazığ 2019

KISALTMALAR

- A : Arapça
- AH : Atebetü'l-Hakayık
- BM : Kitâbu Bulgatü'l-Müşâtâk Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak
- BV : Baytaratü'l-Vâzih
- CC : Codex Cumanicus
- Ç : Çince
- DİBY : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- DLT : Divanü Lügati't-Türk
- DM : Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
- F : Farsça
- GT : Gülistan Tercümesi
- HŞ : Hüsrev ü Şirin
- İH : El-İdrâk Haşiyesi
- İM : İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn
- İN : Kitâb-ı Fi İlmi'n-Nüşşâb
- KB : Kutadgu Bilig
- KE : Kısasü'l-Enbiya
- KF : Kitab-ı Fi'l – Fıkıh
- KFT : Kitab-ı Fi'l-Fıkıh Bi'l-Lisani't Türki
- Kİ : Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk
- KK : El-Kavanînü'l-Küllîye Li-Zapti'l-Lügati't-Türkiyye
- KMS : Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerikandi
- KT : Kur'an Tercümesi

KTS : Kıpçak Türkçesi Sözlüğü

L : Latince

M : Moğolca

ME : Mukaddimetü'l-Edeb

MG : Münyetü'l-Guzât

MM : Mu'inü'l-Mürid

NF : Nehcü'l-Feradis

R : Rumca

RH. : Kitâb Fî Riyâzâtî'l-Hayl

S : Sogodça

Sans. : Sanskritce

TA : Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî

TDK : Türk Dil Kurumu

TZ : Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

Y : Yunanca

T : Türkçe

GİRİŞ

1. Terimlerin Özellikleri ve Dinî Terimler

Her bilim, sanat veya meslek alanının kendisine özgü; o alandaki bilgileri, kavramları, varlık, olay veya durumları anlatan özel bir söz varlığı bulunur. Bu özel söz varlığı o alanın bütün bilgi ve durumlarını ifade eden, sahanın paydaşları arasında anlaşmayı sağlayan ve sahanın bütün bilgilerini taşıyan terimlerdir. Sahayla ilgili bilimsel çalışmalar bu sözcüklerle yani o alana özgü terimlerle yürütülür. Bir bilim, sanat veya meslek dalının özel kelimeleri olmaları dolayısıyla anlamları açık, net ve sınırlıdır. Eğer bir dalda herkesçe kabul edilmiş, terim halini almış, o alana ait bütün bilgi, durum, kavram ve olayları ifade edebilen yeterli ve belirli sözcük yani terim bulunmuyorsa o alanda bilimsel çalışmaların ilerlemesi mümkün değildir. Kısaca bir dilde bilim üretmek için yeterli ve yerleşmiş terimin bulunması gerekir. Bu yüzden bir dilin söz varlığı için terimler oldukça önemlidir.

Terim kavramıyla ilgili tanımlar birbirine yakındır. Bu kavramı Hamza Zülfikar, Türkiye’de terimlerle ilgili yapılmış en kapsamlı çalışma olan “Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları” adlı kitabında “Anlamları dar ve sınırlı olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözlerdir.” diye tanımlar. (Zülfikar 1991: 20). Bu çalışmada terimin tanımı, terimlerin özellikleri, Türkçede terim yapma yolları, terim yaparken dikkat edilmesi gereken hususlar konusunda önemli bilgiler verilmiş ve örneklerle açıklanmıştır. Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük’te terim şu şekilde tanımlanmıştır: “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime” (2005. 1959). Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü’nde terimleri; “Bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad” şeklinde tanımlar. (Korkmaz 1992: 149) Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te ise terim; “İlim, sanat, spor, ticaret vb. alanlarda kullanılan ve genellikle belirli bir tek kavramın, nesne, olay ve durumun karşılığı olan kelime” ifadeleriyle tanımlanır. (Ayverdi 2006: 3127) Terimlerle ilgili yapılmış önemli çalışmalardan birini yapan Prof. Dr. Ahmet Buran da terimlerin önemiyle ilgili olarak,

“Terimler, bir bilim, sanat, meslek alanının özel dilini oluştururlar. Bilim, sanat ve meslek alanlarının mensupları, bu “özel dil” ile anlaşılır.” (Buran 2015:10) demektedir.

Görüldüğü gibi ilgili eserlerde “terim” tanımı konusunda önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Terimlerin en önemli özelliği bir sanat, bilim veya meslek dalında tek anlamlı olmalarıdır. Bu tür kelimeler bir kavramı açık ve net bir biçimde ifade ederler. Terimler genel dildeki kelimeler gibi farklı anlamlar taşımazlar. Bir sözcüğün birden fazla anlam ifade etmesi bazen yanlış anlamalara yol açabileceği için o dilin söz varlığının zenginliğini ifade etmez. Terim dışında kalan diğer kelimeler cümle içerisinde anlam ve görevce değişikliğe uğrarken, terimlerde böyle bir farklılaşma söz konusu değildir. Çünkü terimlerin anlamları sabittir ve birden fazla anlama kapalıdır. Bilim, teknik, sanat, spor veya bir meslek dalında bir kavramın tek karşılığı olmaları onları diğer kelimelerden ayırır. Bu tür kelimeler genel dilde çok fazla bilinmez ve kullanılmaz. Özel bir alanla ilgili oldukları için daha çok o bilim, sanat veya meslek dalıyla ilgilenen insanların bildiği ve kullandığı sözlerdir. Bu sebeple genel dilin kullanıcıları tarafından çok iyi bilinmez ve kullanılmazlar.

Dinî hayat, tutum ve düşünceler de ayrı bir bilim dalı oluşturduğu için, kendine özgü terimlere sahiptir. Dünyanın yaratılışından itibaren topluluklar halinde göçebe veya yerleşik yaşam süren insanoğlunun, dünyanın yaratılışı, yaşam, ölüm, sonsuzluk, var olma gibi konularda bazı inançlara sahip oldukları ve bu inançlarını belirli kelimelerle ifade ettikleri bilinmektedir. Çünkü din ve inanç duygusu insanoğlunun yaratılışında vardır. Her toplumun bir inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak da kendine has bir terminolojisi bulunmaktadır.

Din kavramı Diyanet İşleri Başkanlığının yayımladığı Dinî Kavramlar Sözlüğü’nde: “Din, terim olarak akıl sahiplerini kendi arzu ve istekleriyle bizzat hayır, iyi, güzel ve yararlı olan şeylere sevk eden ilahi nizam; ilkeleri Allah tarafından belirlenmiş ve insanları mutluluğa ve Allah’ın rızasına ulaştıran, onları kötülüklerden alıkoyan doğru yol demektir.” şeklinde açıklanmaktadır. Yine aynı eserde dinî kavramlar için, “Kur’an ve hadislerde geçen iman, itâat, ibadet, tefsir, fıkıh, hadis, kelim, tasavvuf, felsefe, ahlak, siyer, tarih, kıraât, tecvid gibi bilim dallarında kullanılan dini içerikli kelimeleri ifade eder. Dinî kavramlar bir anlamda dinî bilgiler demektir.” (2010: VII) açıklaması yapılmaktadır.

2- Türklerin Din Tarihi

Geniş bir coğrafyaya yayılan ve uzun bir tarihî geçmişe sahip olan Türklerin tarihî süreçte zaman zaman farklı kültür, din ve medeniyetlerle karşılaştıkları, Türklerin çeşitli boylarının bu farklı dinlere kapıldıkları bilinmektedir. Türklerin en eski dönemlerdeki temel inanç sistemi için bazı çalışmalarda “Şamanizm” adı kullanılır. Bazı araştırmalarda yer verildiği şekilde “geleneksel Türk inancı” adını kullanacağımız bu eski Türk inanç sisteminde tabiat kuvvetlerine inanma, atalar kültü; Göktürkler döneminde M.S. 6. yüzyılda Gök-Tanrı inancı gibi inanç sistemleri mevcuttur. Bu geleneksel Türk dininin yerini Uygurlar döneminde 8. yüzyılda Budizm ve Maniheizm ve az da olsa Hristiyanlık almıştır. M.S. 9. yüzyılda Tuna Bulgarları arasında Hristiyanlık yayılırken bir kısım Türkler arasında da Museviliğin kabul edildiği ilgili eserlerde ifade edilmektedir.

Türklerin Araplarla ilişkileri İran’daki Sasaniler aracılığıyla başlamıştır. Bu ilişkiler birtakım mücadeleleri beraberinde getirmiş ve Sasanilerle temasa geçen Türkler Orta Doğu’da önemli ölçüde kendilerini göstermeye başlamışlardır. İlişkilerin ilerlemesiyle Sasani hükümdarı Nuşirevan’ın Göktürk Devletiyle iyi ilişkiler kurmak istemesi ve Göktürk hakanının kızıyla evlenmek istemesi üzerine Türkler Sasani ordusunda görev almaya başlamışlardır.

Türklerin Araplarla ilk münasebetleri askeri, siyasi ve ticari yollarla olmuş, fetih ve mücadelelerle devam etmiştir. Dört Halife döneminde Türkler ve Araplar arasındaki fetih hareketleri Müslümanlığın yayılmasını daha da ilerletmiştir. Hz. Ömer döneminde 636 yılında Sasanilerin mağlup olmasıyla Medain şehri ele geçirilmiş Sasaniler Rey şehrine çekilmişlerdir. Aynı dönemde Müslüman Araplar hem Şul Türkleri hem de Hazar Türkleri ile temasa geçmişlerdir.

Türklerle Araplar arasındaki asıl ilişkilerin başlangıcını Günay şöyle anlatır: “Türklerle Müslüman Araplar arasındaki münasebetler asıl Emeviler döneminde gelişti. Bu esnada doğuda ikinci Göktürk devleti kurulmuştu. Muaviye’nin iktidara gelişi ve böylece İslâm devleti içinde kargaşanın sona ermesi fetih hareketlerinin de hızlanmasına yol açtı.” (Günay 1998: 232-233) Türklerin 7. yüzyılda Araplarla başlayan münasebetleri İslamiyetle karşılaşmalarına vesile olmuştur. Türklerin Araplarla ilişkileri, Emeviler dönemindeki Arapçılık zihniyeti, İslamiyete aykırı adalet

ve yönetim anlayışı gibi bazı sebeplerden Türklerin Müslüman olmalarını biraz sekteye uğratsa da Abbasiler döneminde daha ılımlı bir politika izlenmiş, Abbasi sarayında Türklere komutanlık ve yöneticilik gibi görevler verilmiş, böylece Türklerin ordudaki sayıları artmıştır.

Miladi 7. yüzyılda İslamiyet Türk yurtlarına doğru yayılınca Türkler arasında büyük kabul görmüş ve çeşitli Türk boyları İslamiyeti büyük bir samimiyetle benimsemeye başlamışlardır. X. yüzyıldan itibaren İslamiyetin, “Türklerin kadim inançları ile birçok bakımdan uygunluk göstermesi dolayısıyla Türkler arasında yaygın ve Türklüğü takviye eden bir din” (Kafesoğlu, 1988; 303) haline geldiği görülmektedir. Türklerde en önemli dinî gelişme İslamiyetin kabulü olmuştur. İslam Ansiklopedisi’nde “Türklerin toplu olarak kabul ettiği tek din İslâm’dır. Türklerin İslâm’la teması bu dinin ortaya çıktığı dönemden itibaren gerçekleşmiş olsa da İslâm’ın Türkler tarafından benimsenme süreci X. yüzyılda başlamış, XIII-XIV yüzyıllara kadar sürmüştür. Bazı kabileleri ise XVIII-XIX. yüzyıl gibi geç dönemlerde İslâm’ı kabul etmiştir.” (İslam Ansiklopedisi 2012: 532) Türkler arasında kitle halinde ilk Müslüman olanlar Volga Bulgar Türkleridir. 8. yüzyılda Tuna Bulgar Türkleri Hristiyanlığı, Uygur hanı Maniheizmi kabul ederken, Volga Bulgar Türklerinin hanı da Müslümanlığı kabul eder. Bundan sonra 920 yılında Satuk Buğra Han Müslümanlığı kabul etmiş ve Müslümanlık Karahanlı Türk devletinin resmî dini olmuştur. 960 yılında da Oğuz Türklerinden 200 bin çadır halkı Müslüman olmuşlardır. Türkler eski inançları, ahlakî ve manevî yapıları ile büyük uygunluk gösteren İslam dinini samimiyetle benimseyerek günümüze kadar bu dinin bayraktarlığını yapmışlardır. (Üstüner 2015:100)

İslamiyetin Türkler arasında büyük ölçüde kabul görmüş olması ve hızla yayılması bu dine ait birçok dinî terimin de kullanımını yaygınlaştırmıştır. İslamiyetin kabulünden sonra Farsça ve Arapçadan Türk diline pek çok dinî terim girmiştir. Sözcük dağarcığımız incelendiğinde, Türklerin inançları doğrultusunda değişik dinlere ait terimleri kullanmış oldukları anlaşılmaktadır.

Türkçede din değişikliğine bağlı olarak ilgili terimlerde de büyük değişiklikler gerçekleşmiştir. Kabul edilen dine mensup milletlerin dillerinden Türkçeye yeni dinî terimler geçtiği gibi Türklerin eski inancını ifade eden Türkçe kökenli terimlerin yeni anlamlar kazanarak varlığını sürdürdüğü de görülür. Bazen eski dinî terimler terk

edilmiş, bazen de bu kelimeler yeni inanç sistemi içinde yeni bir anlam kazanarak terimleşmiştir.

3- Dinî Terimlerle İlgili Çalışmalar

Türkçede kullanılan dinî terimlerle ilgili yapılmış önemli bazı çalışmalarda konunun çeşitli yönlerden ele alındığı görülmektedir. Bu sahadaki ilk çalışmalardan biri Saadet Çağatay'ın 1968 tarihli “Türkçede Dinî Tabirler” isimli makalesidir. Çağatay çalışmasında, Allah ve Peygamber kelimelerinin Türkçe karşılıkları üzerinde durmuş ve bazı Türkçe dini terimleri metinlerle örneklendirmiştir. (Necati Lügal Armağanı, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 191-198.) Konuyla ilgili bir başka çalışma Mehmet Ölmez'e aittir. Ölmez, “Türkçede Dini Tabirler Üzerine” adlı çalışmasında Türklerin benimsedikleri dinlerle ilgili bilgiler vermiş ve Türklerin benimsedikleri dinlere ait bazı dini terimlere değinmiştir. (Türk Dilleri Araştırmaları 15. (2005) s. 213-218.) “Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler” adlı çalışmasında Zafer Önler bazı dini terimler üzerinde durmuştur. (Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 10/ Sayı: 16, 2009/1 s. 187-197.) İsmail Erdoğan “Divanu Lugati't-Türk'te Yer Alan Bazı Dini Kavramlar” adlı çalışmasında İslam dinine ait bazı terimlerin eserdeki karşılıklarını vermiştir. (Journal of Islamic Research 2016; 27(2): 164-172) Yusuf Tepeli'nin “VIII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla Kadar Dini Metinler ve Türkçe”, (Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1977, s. 13-22.). Akartürk Karahan'ın “Karahanlı Dönemi Türkçe Kur'an Çevirilerinde Allah'ın Ad ve Sıfatları Hakkında” (Türklük Bilimi Araştırmaları XLI/ 2017-Bahar, s. 127-156), Hasan İsi'nin “ Türkiye Türkçesindeki Bazı Dini Terimlere Tarihi Metinlerle Karşılaştırmalı Bakış”, (Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4/Sayı: 13, Eylül 2017, s. 476-522.) F. Sema Barutçu Özönder'in “Erken Orta Türkçede Buddhist ve İslamî Terminoloji Üzerine Bir Karşılaştırma” adlı çalışması, (Kök Araştırmalar, 2003 Bahar, s. 13-31), yine Saadet Çağatay'ın “Divânü Lügâti't-Türk'te İnançla İlgili Sözler” adlı çalışmasında Divânü Lügâti't-Türk'te inançla ilgili Türkçe kelimeler ve örnekler verilmiştir.(Türk Dil Kurumu: Türk Dil Kurultayı, Bilimsel Bildiriler, s. 385-391.) Emek Üşenmez'in “Yunus Emre Divanında Türkçe İslami Terimler” (Turkish Studies V, 8/3, s. 625-644.) ve “Türkçe İlk Kur'an Tercümesi ve

Tercümedeki İslâmî Terimlerin Türkçe Karşılıkları Üzerine” (Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, 2006: 89-99), Süer Eker’in “Kutadgu Bilig’de (teñri azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kaynakları Üzerine” adlı çalışması (Bilig Yaz/ 2006, sayı 38, s. 103-122.), Afag Memmedova’nın “Mukaddimetü’l- Edeb’de Türkçe İslami Terimler” (Marmara Türkiyat Araştırmaları (MUTAD), 2017 IV (II), s. 449-462.), Himmet Büke-Osman Yıldız’ın “ Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde “Peygamber” Terimiyle İlgili Kullanımlar ” (Turkish Studies, 11/20 Fall 2016, 67-94), Erol Kuyma’nın “Cehennem ve Tamu Kelimeleri Üzerine Art Zamanlı Bir Değerlendirme” (Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 4/3 2015 s. 875-888.) adlı çalışmalar dini terminolojiyle ilgili yapılmış çalışmalardır. Şinasi Tekin, “Yabancı Kelimelerin Türkçeye Giriş Yolları ve Oruç Kelimesinin Hikayesi”, (Tarih ve Toplum, S. 72, Ankara 1989, s. 9 -11), Osman Nedim Tuna, “Köktürk Yazıtlarında Ölüm Kavramı ile İlgili Kelimeler ve Kergek bol- Deyiminin İzahı” (VIII. Türk Dil Kurultayı’nda Okunan Bilimsel Bildiriler, Ankara 1960, s.131-148); Ahmet Doğan’ın, Eski Türk inancı hakkında genel bir bilgi verdiği “İslamiyetten Önceki Türk İnancına Dair” adlı makalesi (Türkler 3. C., Ankara 2002, s. 305-319.); Erkin Ekrem’in, Seyahatnamelerde yer alan bilgiler ışığında Budizm hakkında bilgilere yer verdiği “Seyahatnamelere Göre Göktürklerde Budizm”, (Türkler.3.C., Ankara 2002, s.358-374), adlı makaleler Türkçedeki dinî terimlerle ilgili yapılmış bazı önemli çalışmalardır.

Bunların dışında Türkçenin dinî terimleri konusunu araştırma amacı taşımayan ve sadece bugün kullandığımız terimlerle ilgili açıklamalar içeren sözlük türünde çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmamız esnasında terimlerin anlamları konusunda faydalandığımız bu eserlerin bazıları şunlardır:

Orhan Hançerlioğlu’nun “İslam İnançları Sözlüğü”, (Remzi Kitabevi, İstanbul 1984) İslam inancıyla ilgili terim ve sözcüklerin anlamlarına yer verilen bir sözlük çalışmasıdır. Yine Orhan Hançerlioğlu’nun “İnanç Sözlüğü” (Dinler, Mezhepler, Tarikatler, Efsaneler), (Remzi Kitabevi, İstanbul 1972), M. Kayayerli ile Osman Cilacı’nın günümüzde kullandığımız dini terimlere yer verdikleri bir sözlük çalışması olan “Dinî Terimler Sözlüğü (Türkçe-Almanca)” (Konya 1986). Mustansır Mir’in Kur’an’da yer alan kavram ve terimlerin anlamlarını içeren “Kur’ani Terimler ve Kavramlar Sözlüğü” (Çev.: Murat Çiftkaya), İnkılab Yay. İst. 1996.) , B. Süleyman Mukâtil’in, Kur’an’da yer alan kavram ve terimlerin anlamlarını içeren “Kur’an

Terimleri Sözlüğü, (Çev.: M. Beşir Eryorsoy, İşaret Yay .İstanbul 2004), Süleyman Uludağ'ın Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, (İstanbul. 1991), Mehmet Yılmaz'ın Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük), (İstanbul 1992); İsmail Parlatır'ın “Açıklamalı İslami Terimler Sözlüğü (Akçağ Yay. Ankara 2017); Hasan Akay'ın İslami Terimler Sözlüğü (İstanbul 2005) adlı çalışmaları bulunmaktadır.

Bu makalelerin hiç birinde terimlerde görülen anlam olayları, ses değişimleri, terimlerin köken ve yapıları topluca ve yeterince ele alınmamıştır. Yukarıda yer alan ve konumuzla ilgili bilgilerin bir kısmına yer veren yayımlardan da faydalanarak çalışmamızda konuyu tarihi seyri içinde bütün yönleriyle incelemeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARADIĞIMIZ ESERLERDE DİNÎ TERİMLER

1.1. Kutadgu Bilig’de Dinî Terimler

Kutadgu Bilig, 1069-1070 yıllarında Yusuf Has Hacıp tarafından yazılmış, İslamî Türk edebiyatının en büyük ilk eseridir. Karahanlı Türkçesiyle yazılan en kapsamlı eserdir. Mesnevi tarzında yazılan eser, dört kavramı temsil eden dört kişinin karşılıklı konuşmaları ve yaşadıkları olayların hikayesi şeklinde düzenlenmiştir. Bugün üç nüshası bulunan eser Tanrı’ya hamd, peygambere ve dört halifeye övgü ile başlar. Daha sonra baharın tasviri, hükümdara övgü, bilgi, dil ve iyilik kavramları üzerinde durur.

İslamiyetin kabulü ile birlikte İslami dönem Türk edebiyatının ilk ve en geniş kapsamlı eserlerinden biri olmasından ötürü Arapça ve Farsça gibi yabancı dillerin etkileri az görülür. Eserde yüzde iki oranında yer alan alıntı sözcüklerin pek çoğu dinî terimlerdir. Karahanlı Türkçesinin söz varlığını yansıtan eser, İslami Türk Edebiyatının ilk eseri olması itibariyle büyük oranda dinî terimlerin Türkçe karşılıklarına yer vermiştir. Eserde tespit ettiğimiz dinî terimleri; anlamları, kökenleri, yapıları bakımından inceleyerek elde ettiğimiz sonuçları ayrı ayrı tablolar halinde gösterdik.

‘**âbid** A. İbadet eden, tapan, tapınan. “*Anın kaçtı zahid oğul kız kodup, Munın kodtı ‘abid tapuğka udup*” (Zahid bundan dolayı çoluk-çocuğunu bırakıp kaçtı; ‘abid onun için dünyayı bırakıp kendini ibadete verdi.) 6385.KB.(1)

‘**arş** A. Göğün en yüksek tabakası, 9. felek. “*Bu ‘arşta kodı kör serağa tegi Tözü barça bir teg bayatka muñı*” (Yukarıdaki Arş ile aşağıdaki toprak arasında bulunan her şey, aynı şekilde, Tanrı’ya muhtaçtır.) 3354.KB.(3)

‘azâb A. Cehennem azabı, işkence. “*Sanja oğ törütmedi tejri tamuğ Sanja aymadı bu ‘azabıg kamuğ*” (Tanrı cehennemi yalnız senin için yaratmadı; bütün bu azapları yalnız senin için zikretmedi.) 3332.KB.(3)

‘inâyet A. Vakf, sa’y, himmet, gayret, kerem, ihsan, lutf, iyilik. “*Bayat kimke birse ‘inayet ülüg, Tilekke tegir boldı atlıg külüg*” (Tanrı kime inayet eder ve kısmet verirse, o dileğine kavuşur, şöhret sâhibi olur.) 1797.KB.(3)

‘ukbî A. Ahiret. “*Özüñ dünya ‘ukbi bulayın tise, Bu kaç işni qodma qatıqlan usa*” (Dünya ve âhireti, bunların her ikisini birden bulmak istersen, şu birkaç işi bırakma; muktedirsен bunları yerine getir.) 2157.KB.(19)

açu (Tanrı’ya hitap olarak) Ey baba, peder. “*Siziksiz bir ok sen ay mengü açu, Katılmaz qarılmaz saquşka saçu*” (Sen, şüphesiz, birsin, ey sonsuz Tanrı; istisnâ sayıya gelmez.) 10.KB.(3)

adına namaz (< F. Azine) Cuma namazı. “*Cema’at bile kıl fariza namaz, Çığaylar hacı kıl adına namaz*” (Farz namazlarını cemâat ile kıl, fakirler haccı olan Cuma namazlarını edâ et.) 3239.KB.(1)

alkış Övgü, dua. “*Kişi edgü atın kör alkış bulur, Atıkmış isiz ölse qarğış bulur*” (Bak, insan iyi adı ile alkışlanır; adı kötüye çıkmış kimse ölünce bedduâ alır.) 246.KB.(5)

arınmağ Günahlardan temizlenmek. “*Apa uçmağ içre yidi kör evin Arıngu kılındı bu dünya evin*” (Âdem cennet içinde buğday tanesi yedi; bu dünya evi ona bir temizlenme yeri olarak yaratıldı.) 3522.KB.(1)

arıtmağ Temizlemek, temizletmek; günahlardan temizlemek. “*ödürse bayat bir tilemiş kulın Añar dünya birmez arıtur yolın*” (Tanrı herhangi bir kulunu seçerse, ona dünya malı vermez; bu suretle onun yolunu temizler.) 3524.KB.(3)

ayât A. Alâmetler. “*Bu tüş ilmi körgil bağırsağ bayat, Kulı edgüsin qoldı birdi ayat*” (Bu rüya ilmine bak, merhametli Tanrı kulunun iyiliğini arzuladı ve ona rüyada alametler gösterdi.) 4370.KB.(3)

azıtmak Azıtmak, yoldan çıkmak. “*Hava nefis bile kör yağı ol uluğ, Bu iki azıtur tapuğçı kuluğ*” (Din hevesin ve nefsin en büyük düşmanıdır; bu ikisi ibadet etmek isteyen kulu yolundan şaşırtır.) 3344.KB.(3)

azuğ Yolunu şaşırmış, dinden uzaklaşmış. “*Ödürdi adırdı kötürdi mini Azuğlar yolındın kiterdi mini*” (O seçti, ayırdı, beni yükseltti; beni yolunu şaşırmışlar arasından uzaklaştırdı.) 385.KB.(1)

bağırsak Merhametli, şefkatli, sadakatli. “*Ayur ay bağırsak inanğu idim, Katıglık sığınğu idim*” (Sonra dedi: - Ey inandığım, merhametli rabbim; ey müşkül anlarda sığındığım rabbim.) 3052.KB.(125)

bağışlamak Bağışlamak. “*Seninde adın yok sığınğu idim, Yazuğum bağışla yölegil kutun*” (Senden başka sığınacak rabbim yok; günahımı bağışla ve saâdet yolunda beni destekle.) 5125.KB.(4)

bayat Tanrı. “*Bayat kimke birse tilek arzusu, Anıy şükri boldı yanut kılğusu*” (Tanrı birini dilek ve arzusuna kavuşturunca, karşılığında onunda Tanrı’ya şükretmesi gerekir.) 753.KB.(285)

bir Tanrının birliği ifade edilerek Tanrı adı karşılığında kullanılır. “*Aya birke bütmiş tiling birle ög Köñül bütti şeksiz amul tutğıl ög*” (Ey Tanrının birliğine inanmış olan, onu dilin ile öğ; gönlün tereddütsüz inandı ise aklını işe karıştırmaz.) 25.KB.(3)

birlik Birlik, vahdet. “*Bir ol bir idi kim törütti iki Sağışka katılmaz anıy birliki*” (Kendisi birdir, fakat yarattığı ikidir; onun birliği hesaba girmez.) 3719.KB.(3)

burhan A. Burkan, put. “*Evin barkın örte sığıl burhanın Anıy ornı mescid cema’at kılın*” Onların evini barkını yak, burkanını kır; yerine cami yap, etrafına İslam cemaati toplansın. 5486.KB.(1)

but F. Put. “*Açıglı toduglıka kılma tapuğ, Negüke kılur sen tapuğka butuğ*” (Kendisinde acıkma ve doyma vasıfları bulunan bir kimseye kulluk etme; kulluk için neye bir put ararsın.) 3753.KB.(1)

bütmek İnanmak, iman etmek. “*Aya birke bütmiş tiling birle ög Köñül bütti şeksiz amul tutgıl ög*” (Ey Tanrının birliğine inanmış olan, onu dilin ile ög; gönlün tereddütsüz inandı ise aklını işe karıştıрма.) 25.KB.(60)

bütügli İnanan, iman eden. “*Atik erdi aşnu kamuğda oza Bayatka bütügli köñül til tüze*” (Başta herkesten önce Tanrı’ya inanmış, gönlü ve dili dürüst –sıddık- olan Ebubekir gelir.) 51.KB.(2)

cema’at A. Cemaat, insan topluluğu, takım, bölük. “*Cema’at bile kıl fariza namaz, Çığaylar hacı kıl adına namaz*” (Farz namazlarını cemaat ile kıl, fakirler haccı olan Cuma namazlarını edâ et.) 3239.KB.(1)

çomağ Müslüman. “*Bu munca isinmek azu tumlumağ, Tilek iki boldı ay ersig çomağ*” (Sıcakta bu kadar terleyecek ve soğukta bu kadar titreyeceksin ve neticede iki arzunu elde edeceksin, ey Müslüman yiğit.) 4701.KB.(1)

din A. Din “*Sağınuğ kerek din idisi arığ, Arığ bolsa kılkı kılınç arığ*” (Hâcib takva sahibi ve dindar olmalıdır; tabiatı temiz olursa, hareketi de temiz olur.) 2461.KB.(29)

din idisi A.T. İmanlı. “*Sağınuğ kerek din idisi arığ İmin bolsa il budnı andın arığ*” (Vezir imanlı, takva sahibi ve temiz olmalı, memleket ve halk ondan her bakımdan emin bulunmalıdır.) 2190.KB.(3)

du’a A. Allah’a yalvarma, niyaz. “*Köñüldin birû kıldı edgü du’a Ay edgü du’a sen belanı yığa*” (Gönülden gelen iyi dualar etti; ey iyi duâ sen bütün belaları defet.) 1265.KB.(57)

du’a kılmağ A.T. Dua etmek “*Bayudı budun hem itildi ili İligke du’a kıldı budnı tili*” (Halk zenginleşti ve memleket nizama girdi; halk hakana dualar etti.) 1039.KB.(20)

du’açı A. Duacı, dua eden. “*Kodu birsü ilig mini teñrike Du’açı bolayın anar edgüke*” (Hükümdar beni Tanrı’ya bıraksın; iyiliği için, ona duâcı olayım.) 4865.KB.(5)

dürûd F. Dua, medih, selam. “*Dürud ol ödürmiş resülka selam, Yine işleringe selam hem ulam*” (O seçkin resûle salât ve selam, yine arkadaşlarına selâm ve ihtirâm.) B7.KB.(2)

ebdâl A. Abdal, derviş, târikat ehli. “*Bedel kıldı ebdal nehin hem malın, Bakıp kıdıtı zahid bu dünya ulın*” (Tarikat ehli malını – mülkünü hakka verdi; zâhid, esassız olduğunu anlayarak, bu dünyayı terketti.) 3563.KB.(1)

ecel A. Ecel, muayyen vâde, ömrün sonu, hayatın son demi. “*Negü asğı ahır ajun tirdükün, Ecel can tirer kör üzer bu kökün*” (Bu dünya malını toplamanın nihayet faydası nedir; bak, ecel can toplar ve senin kökünü kazır.) 5383.KB.(9)

egri Dine uymayan yaşayış tarzı. “*Et öz tüz tilese hava boynı sı, Hava ölse könlür et öz egrisi*” (Vücudun doğru olmasını istersen, heva ve hevesin boynunu ez; heva ölürse, vücudun eğriliği düzelir.) 5474.KB.(25)

egrilik Dine uygun olmayan davranışlarda bulunma durumu, eğrilik. “*Biregü tutar iş kişig teyrilik, Bu işlik içinde yok ol egrilik*” (Biri, her türlü menfaat dışında, ilâhi bir sevgi ile arkadaş edinir; bu arkadaşlık içinde sadâkatsizlik hâtıra gelmez.) 4202.KB.(4)

ehl-i beyt A. Hz. Peygamber’in yakınları. “*Bular ehl-i beyt ol habibka kadaş, Habib savçı haqqı üçün sev adaş*” (Bunlar ehl-i beyttir. Peygamberin uruğudur; ey kardeş sende onları, sevgili Peygamber hakkı için, sev.) 4339.KB.(1)

elig tuttaçı Yardımcı, şefaatchi. “*Kıyamette körkit tolun teg yüzün Elig tuttaçı kıl ilahi özin*” (Kıyamette doluay gibi yüzün göster; ey Tanrım kendisini bana şefaatchi kıl.) 48.KB.(10)

emr-ü ma’ruf A. Emir, buyurma, buyruk. “*Kanı emr-ü ma’ruf kılığlı kişi, Kanı nehy-ü münker tıdığlı kişi*” (Mârufu emreden kim, münkeri nehyeden kim?) 6472.KB.(1)

erklig Güçlü, kudretli, Tanrı adı yerine. “*Karañku titigsig bu börk ev içi Yaruttı yaşığ birle erklig küçi*” (Bu kubbe evin içi balçıktan yapılmıştır ve karanlıktır; onun hakim kudreti bunu güneş ile aydınlattı.) 3723.KB.(4)

erklik bayat Kadir tanrı. “*Apa oğlanın barça erklik bayat Açıǵlı todıǵlı törüttü bu at*” (Kadir Tanrı insanoğullarının hepsini acıkan ve doyan mahluklar olarak yarattı ve onlara böyle ad verdi.) 3663.KB.(4)

ezel hükmü A. Ezel, başlangıcı olmayan, öncesizlik; kader. “*Ayur miñ sena ol uğan teñrike, Ezel hükmi tegrür köni egrike*” (O kadir Tanrıya bin sena olsun, doğru ve eğriye ezel hükmünü o eriştirir.) 3898.KB.(4)

fariza A. Farz, lâzım, gerek. “*Cema’at bile kıl fariza namaz, Çığaylar hacı kıl adına namaz*” (Farz namazlarını cemâat ile kıl, fakirler haccı olan namazlarını edâ et.) 3239.KB.(1)

fasık A. Allah’ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen fesatçı, kötülük eden. “*Kısa tutsa fasık yava boşlaǵıǵ Tolu tutsa mescid cema’atlarıǵ*” (Fâsik, serseri ve başı-boş dolaşanları inzibat altında bulundursunlar; mescidleri cemâat ile dolu tutsunlar.) 5556.KB.(2)

felek A. Gök, semâ. “*Yana cem’-u tefrik misahatka öt, Yiti kat felekni yatur yamça tut*” (Sonra cemi, tefrik ve mesâhaya geç; yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi, avucunda tut.) 4381.KB.(2)

fenâ A. Yok olma, zevâl bulma, bekasızlık. “*Öküş ögdi artuk telim miñ sena, Kılur men bayatka anar yoǵ fena*” (Tanrıya pek çok hamd ve binlerce sena ederim, onun için fanilik yoktur.) 3190.KB.(2)

ferişte F. Melek. “*Ferişte bitir kul negü kılmuşın, İdi ötrü aydur yarın ol işin*” (Kulun neler yaptığını Melek yazar, sonra Tanrı yarın o işi sorar.) 2228.KB.(7)

fisk A. Fısk, hak yolundan çıkma, Allah’a isyan etme. “*Fesad fisk üni kör uditmaz kiçe, Kanı ‘ilm-ü kur’an üni az çıça*” (Fesad ve fisk o kadar sesini yükseltti ki, insan geceleri uyuyamıyor; ilim ve Kur’an sesi hiç duyulmuyor bile.) 6483.KB.(2)

fitne A. Fitne, karışıklık çıkarma. “*Küdezsü uğan teñri imanımız, Kötürsü bu fitne bela isiz iz*” (Kadir Tanrı encâmımızı hayretsin; bu fitne, belâ ve kötü adetleri ortadan kaldırsın.) 6494.KB.(1)

ğafur A. Mağfiret eden, acıyan. “*Kulun men idim sen maña ay ğafur, Mini yarlıķağıl yazuķum keçür*” (Ben kulunum, sen benim rabbimsin, kulun adı kuldur; sen rabbimsin, merhametlisin, sen efendiliğini göster.) 6510.KB.(1)

habib A. Sevgili, Hz. Peygamber. “*Bular ehl-i beyt ol habibķa ķadaş, Habib savķı haķķı üçün sev adaş*” (Bunlar ehl-i beyttir, Peygamberin uruğudur; ey kardeş, sende onları, sevgili Peygamber hakkı için sev.) 4339.KB.(3)

hac A. Hac. “*Hac erse tileķin kerek neķ tavar, Gazilik tilese yime bu yarar*” (Arzun hacca gitmek ise, bunun için mal ve servet lâzımdır; gâzilik dilerse, yine bu servet senin işine yarar.) 3982.KB.(2)

haķiķat A. Bir şeyin doğrusu, asıl, gerçek. “*Bular ol haķiķat bu din tirgüki, Olar bilgi ol çın şeri’at köki*” (Bu dinin direği gerçekten bunlardır; doğru şeriatın teceli bunların bilgisidir.) 4345.KB.(10)

haķķ A. Hak, hakikat, doğru, gerçek. “*Yakınlık neçe yarmaķ üçün, Kanı iş kılgılı köni haķ üçün*” (İnsanlar para uğrunda birbirlerine yakınlaşırlar; doğruluk ve hakikat yolunda iş gören nerede?) 6470.KB.(58)

haķķu’l-yakın A. Yaşayarak elde edilen veya kalp yoluyla sezilen bilgi. “*Ay iç taş biligli ay haķķu’l-yakın Kózümde yırak sen kónülge yakın*” (Ey içi ve dışı bilen, ey hakku’l-yakin; gözden uzaksın fakat gönüle yakınsın.) 11.KB.(1)

halal A. Helal. “*Saķınuķ bolayın tise belgülig, Boğuzķa eginke halal bir ülig*” (Gerçekten takva sahibi olmak isterse boğazının ve sırtının nasibi halâl olmalıdır.) 4408.KB.(2)

halik A. Yaradan, yaratıcı; Allah. “*Törümüş neķ erse yoķalģu turur, Törütügli halik ne kolsa kılrur*” (Yoktan var olan her şey tekrar yok olacaktır; yaratan Tanrı ne isterse, onu yapar.) 692.KB.(1)

hamd A. Hamd. “*Uģan bir bayat ol ķamuğda oza, Öküş hamd-u ögdi aņar oķ seza*” (Her şeyden önce kadir ve bir olan Tanrı gelir, sonsuz hamd ve sena da ancak ona lâyıktır.) B1.KB.(1)

haram A. Haram. “ *Bu üçte adın yok bu dünya nehi Halal ol ya şübhe haram ol öñi*” (Bu dünya malının yalnız üç vasfı vardır; o ya helâl ya şüpheli yahut harâmdır.) 3546.KB.(14)

havağa basıkmak A.T. Nefsine esir olmak. “*Havağa basıkmak ukuş birle kes Et öz baş kötürse bilig birle bas*” (Hevesin tesirinde kalma, akıl ile karar ver; ten baş kaldırırsa bilgi ile hakim ol.) 3346.KB.(2)

heva arzu basmak A.F.T. Nefsine hakim olmak, nefsinı yenmek. “*Kişı yası kılma özün kılma yas Neçe edgölük kıl hava arzu bas*” (Başkasının zararını isteme, kendin de zarar etme; hep iyilik yap, kendi heva ve hevesine hakim ol) 1315.KB.(4)

hikmet A. Hikmet. “*Bitimedi erse bitigli bitig, Negü bilgey erdiñ bu hikmet bilig*” (Yazanlar kitapları yazmamış olsalar idi, bu hikmet ve bilgileri biz nasıl öğrenebilecektik.) 2698.KB.(3)

hüküm A. Hüküm, emir. “*Törütü bu evren tuçı evrülür, Bayat hükmi taqdir bile tezginür*” (Bu feleği yarattı, durmadan döner; Tanrının hükmü ve takdiri ile hareket eder.) 3194.KB.(12)

ıduş Kutlu ve mübarek olan, mukaddes, aziz. “*Uluş kendte ta’at telim bar ıduş Uş ol yirde yetrü körü barsa yok*” (İyice düşünürsen, Allah’ın büyük emirlerini yerine getirmek fırsatı, oraya nisbetle, burada daha çoktur.) 3215.KB.(7)

idi Sahip; Rab, Tanrı. “*Sevüg savçı ıdı bağırşak idi, Budunda talusu kişide kedi*” (Esirgeyen rabbim halkın en seçkini ve insanların en iyisi olan sevgili Peygamberi gönderdi.) 34.KB.(106)

idilik Efendilik, Tanrı. “*Kulun men idim sen kul atı kul ok, İdim sen tüzün sen idilik kul ok*” (Ben kulunum, sen rabbimsin kulun adı kuldur; sen rabbimsin, merhametlisin, sen efendiliğini göster.) 6510.KB.(1)

igidgen Besleyen Tanrı. “*Törütgen igidgen keçürgen idim*” (Yaratan besleyen bağışlayan Tanrım.) 124.KB.(6)

iki ajun T.S. Dünya ve ahiret. “*Apañ iki ajun kılur erse sen Otı edgölük ol kılur erse sen*” (Sen her iki dünyayı arzu ediyorsan, bunun çaresi iyilik yapmaktır.) 226.KB.(18)

ilahî A. Rabbim! Ey Allah'ım, Ey Rabbim! “*İlahi bilür sen bu ‘acizliğim, Sañar ok açar men muñum hem taķım*” (Ey rabbim, benim bu aczimi bilirsin; her sıkıntı ve müşkülümü ben sana açarım.) 391.KB.(6)

iman A. İman, inanmak, inanç. “*Bayatķa sığındım özüg bekledim, Bu din birle iman küdezsü idim*” (Tanrıya sığındım, nefsim hâkim oldum; rabbim bu din ve imanımı korusun.) 3741.KB.(3)

ķadir A. Güçlü, kudretli. “*Uluğluķ idisi uğan zü’l-celal, Yaratğan törütgen me ķadir kemal*” (Büyüklik sâhibi, kadir zü’l-celâl; yaratan, türeten ve kudretin kemâline sahip olan Tanrı’dır.) B2.KB.(1)

kâfir A. Kâfir. “*Bular erdi din hem seri’at köki, Bular yüdti kafır münafıķ yüki*” (Bunlar din ve şeriatın temeli idi; bunlar kâfirler ile münafıklardan gelen eziyetlere katlandılar.) 59.KB.(7)

ķargış Beddua. “*Kişi edgü atın kör alkış bulur, Atıķmıķ isiz ölse ķargış bulur*” (Bak, insan iyi adı ile alkışlanır; adı kötüye çıķmış kimse ölünce bedduâ alır.) 246.KB.(4)

ķeķürgen Günahları affeden, bağışlayan. “*Bayat atı birle sözüg başladım Törütgen igidgen ķeķürgen idim*” (Yaratan, yetiştiren ve bağışlayan Tanrının adı ile söze başladım) 1.KB.(7)

ķeķürmek Affetmek, bağışlamak. “*Ay muñsuz idim sen bu muñluğ ķuluğ Suyurķap ķeķürgil yazuķın ķamuğ*” (Ey müstağni olan Tanrım, sen bu muhtaç kulun bütün günahlarını şefkatle affet.) 28.KB.(70)

ķefâret A. Kefaret, borç. “*Yazuķķa ķefaret ig ol kör saņa, Yazuķsuz ķişi kim ayu bir maņa*” (Senin için bu hastalık günahların kefaretidir; günahsız kim var, bana söyle.) 5981.KB.(2)

ķerîm A. Kerim. “*Bayattın ķolı birsü yazuķlarım, Du’a birle bolgay ķeķürgey ķerim*” (Günahlarımın affını Tanrıdan niyâz eylesin; belki kerim rabbim bu duâ sayesinde beni affeder.) 5667.KB.(1)

kıyâmet A. Kıyamet. “ *Kıyamette körkit tolun teg yüzin, Elig tuttaçı kıl ilahi özin*” (Kıyâmette dolunay gibi yüzünü göster; ey Tanrım, kendisini bana şefâatçi kıl.) 48.KB.(1)

kopğu Kıyamette dirilme. “*İlahi küdezgil meniñ könglümi Sevüg savcı birle kopur kopğumi*” (Ey Tanrım benim gönlümü gözet; kıyamette beni sevgili peygamber ile haşret.) 47.KB.(1)

kopurmağ Kıyamet gününde diriltmek, haşretmek. “*İlahi küdezgil meniñ könglümi Sevüg savcı birle kopur kopğumi*” (Ey Tanrım benim gönlümü gözet; kıyamette beni sevgili peygamber ile haşret.) 47.KB.(12)

köni yol Doğru, gerçek yol. “ *Oqıçı ol erdi bayattın saña, Sen ötrü köni yolğa kirdiñ toña*” (O sana Tanrı tarafından gönderilen dâvetçi idi; sen bu sâyede doğru yola girdin, ey yiğit.) 36.KB.(243)

köni yolçı Doğru yolu gösteren, Peygamber. “*Öküş minn selamım sevüg savçığa Ol edgü kılavuz köni yolçığa*” (Sevgili resûle, o doğru rehber ve iyi kılavuza binlerce selam.) 3730.KB.(3)

könilik Doğruluk, gerçeklik. “*Kayunı ayurlar könilik yolu, Negü teg bolur bu könilik ulı*” (Hangi yola doğruluk yolu derler; bu doğruluğun mahiyeti nedir?) 861.KB.(82)

kudretliğ padişah A.F. Tanrı. “..... öküş ögdi teñri ‘azze ve celleğa kim uluğluğ idisi tükel kudretliğ padişah turur...” (Sonsuz medih o büyüklük sâhibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye mahsustur...) A2.KB.(1)

kul Kul, köle. “ *Bayat fazlı kolğu kerek kul kamuğ, Bayat fazlı bolsa açıldı kapuğ*” (Kul dâimâ Tanrının fazıl ve inâyetini istemelidir; Tanrının fazıl ve inâyeti olursa, kapılar açılır.) 1811.KB.(172)

kulluğ Kulluk. “*Tapuğ kıl tapuğ tınma kulluğ bu ol, Tapuğğa baka kör me bekle bu yol*” (İbâdet, durmadan ibâdet kıl; kulluk budur; ibâdete dikkat et ve bu yoldan ayrılma.) 3253.KB.(20)

kur'an A. Kuran-ı Kerim. “*Fesad fisk üni kör uditmaz kiçe, Kanı ‘ilm-ü kur'an üni az çıça*” (Fesad ve fisk o kadar sesini yükseltti ki, insan geceleri uyuyamıyor, ilim ve Kuran sesi hiç duyulmuyor bile.) 6483.KB.(1)

küsüş Aziz. “*Yağız yir yaşıl kökte erdi küsüş Añar birdi tenri ağırlık öküş*” (Kara yerde de aziz idi mavi gökte de; Tanrı ona çok değer vermişti.) 44.KB.(28)

mengü Sonsuz, ebedi. “*Ay muhsuz idim mengü tutçı tirig, ölümke törüttün bu sansız tirig*” (Ey ebedî, ölümsüz ve ihtiyaçtan vâreste olan rabbim; bu sayısız canlıları ölüm için yarattın.) 378.KB.(38)

mengü açu Sonsuz, ebedi Tanrı. “*Siziksiz bir ök sen ay mengü açu Katılmaz karışmaz sakışka saçu*” (Sen şüphesiz birsin ey sonsuz Tanrı; istisna sayıya gelmez.) 10.KB.(5)

mengü ajun T.S. Ebedi dünya, ahiret hayatı. “*Yayığ dünya bekrü eligde tutup Negü teg bulur mengü ajun yatup*” (İnsan bu dönek dünyaya sarılır ve onun zevklerine mukavemet etmezse, ebedi dünyayı nasıl bulur?) 4800.KB.(5)

mescid A. Mescit. “*Cema'at köp erdi bu mescidler az, Kalın boldı mescid cema'atler az*” (Cemâatler çok, câmiler az idi; şimdi câmiler çoğaldı, cemâatler azaldı.) 6477.KB.(4)

muayan Sans. Sevap. “*Yakınlık ulamış üçün bir bayat, Muayan birsü miñ miñ tümen edgü at*” (Gösterdiğin bu yakınlığın Tanrı ecrini ihsan etsin, iyi insanlarla bahsettiği yüzbinlerce sevaba sen de nâil ol.) 3319.KB.(19)

mü'min A. Mümin. “*Kamuğ mü'minig sen tözü yarlıka, Yarınkı bekadın bu kün kıl lika*” (Sen bütün müminlerin hepsine de mağfiret et; yarınki beka âleminde didârını bana bugün göster.) 397.KB.(5)

münâfık A. Münafık. “*Bular erdi din hem şeri'at köki, Bular yüdti kafir münafık yüki*” (Bunlar din ve şeriatın temeli idi; bunlar kâfirler ile münâfıklardan gelen eziyetlere katlandılar.) 59.KB.(2)

münker A. İnkâr edilen. “*Kanı emr-ü ma'ruf kılığlı kişi, Kanı nehy-ü münker tıdığlı kişi*” (Mârufu emreden kim, münkeri nehyeden kim?) 6472.KB.(1)

mürîd A. Mürîd. “*Kadaşı mürîdi kumarı çıkıp, Selam kıldı ötrü közi yaş saçıp*” (Kardeşinin mürîdi Kamura çıkıp, onu gözyaşları ile karşıladı.) 6286.KB.(1)

müsûlmân A. Müslüman. “*Müsülman işin it muşinga yara, Bayat birge uçmağ kör ornuş töre*” (Müslümanların işini gör, ihtiyaçlarına yardım et; Tanrı sana cennet verir, yerin baş-köşe olur.) 3503.KB.(13)

müsûlmânlık A. Müslümanlık. “*Müsülmanlık açgıl şeri’atnı yad, Atıñ bolğa edgü özüñ bolğa ked*” (İslâmiyeti aç, şeriatı yay; böylece seçkin bir şahsiyet olur ve iyi bir nâm kazanırsın.) 5488.KB.(1)

namâz F. Namaz. “*Namaz ruza barça öz asgıñ turur, Öz asgıñ tilegli bağırısız bolur*” (Namaz ve oruç, bunlar hep kendi menfaatin içindir; hep kendi menfaatini düşünen insan hodkâm olur.) 3243.KB.(10)

nehy-ü münker A. Şeriâtın yasak ettiği şeyleri yaptırmama. “*Kanı emr-ü ma’ruf kılığlı kışi, Kanı nehy-ü münker tıdığlı kışi*” (Mârûfu emreden kim, münkeri nehyeden kim?) 6472.KB.(10)

nûr A. Nur. “*Ay dünya cemalı uluğluğka körk, Ay mülketka nur ay yayıg kutka örk*” (Ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru, ey döneke huyly saâdetin bağımnı elinde tutan.) 91. KB.(1)

oķıçı Peygamber “*Oķıçı ol erdi bayattın saña Sen ötrü köni yolka kirdiñ toña*” (O sana Tanrı tarafından gönderilen davetçi idi; sen bu sayede doğru yola girdin ey yiğit) 36.KB.(1)

ögdi Alkış, senâ. “*Hamd-u sipas-ü minnet ve öküş ögdi teñri ‘azze ve celleka kim uluğluk idisi tükel kudretliğ padişah turur*” (Hamd, şükür minnet ve sonsuz medih o büyüklük sâhibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye mahsustur.) A1.KB.(33)

rabb A. Rab, Tanrı. “*Ya rab üste devlet tükel kıl tilek, Kamuğ işte bolgıl sen arka yülek*” (Ey rabbim, sen onun devletini arttır; bütün dileklerini yerine getir, her işinde arka ol, destek ol.) 116.KB.(16)

rahmet A. “*Kutulğu yirim yok yitürdüm bilig, Seniñ rahmetiñ tutsu emdi elig*” (Sığınacak yerim yok, artık bir şey bilmiyorum; senin rahmetin benim yardımcım olsun.) 1154.KB.(11)

resûl A. Resûl, Hz. Muhammed. “*dürud ol ödürmiş resülka selam, yine işleriñe selam hem ulam*” (O seçkin resûle salât ve selâm yine arkadaşlarına selâm ve ihtirâm.) B7.KB.(1)

rûze F. Oruç. “*Namaz rûza barça öz asgıñ turur, Öz asgıñ tilegli bağırsız bolur*” (Namaz ve oruç, bunlar hep kendi menfaatin içindir; hep kendi menfaatini düşünen insan hodkâm olur.) 3243.KB.(4)

ruzi birgen F.T. Tanrı. “*Yirli kökli yaratğan kamuğ tınlıglarğa ruzi birgen*” (O yeri, göğü yaratmış ve bütün canlılara rızkını vermiştir.) A3.KB.(6)

sahâbe A. Sahabe. “*... Ulug savçısı muhammed-i mustafa öze Bolsun taki ma anıñ işleri ‘aziz ağırlıg sahabeler öze...*” (Büyük resulü Muhammed Mustafa ile onun arkadaşları olan aziz ve muhterem ashabına selâm ve senâ olsun.) A8.KB.(2)

sakınuğ Takva sahibi. “*Sakınuğ kerek din şeri’at bilir, Bu mundağ kişidin bütünlük keler.*” (Takva sahibi, din ve şeriat tanır bir insan olmalıdır; böyle insandan doğruluk gelir.) 2844.KB.(47)

sakış Sayma, sayış; hesap. “*Çığay ölse kutlur kiter emgeki, Ölüm tutsa ay bay sakış birmekiñ*” (Fakir ölürse zahmetlerinden kurtulur; ey zengin ölüm yakalarsa, senin birde hesap vermen vardır.) 6378.KB.(49)

savçı Elçi, peygamber. “*Sevüg savçı ıdtı bağırsağ idi, Budunda talusı kişide kedi*” (Esirgeyen rabbim halkın en seçkini ve insanların en iyisi olan sevgili Peygamberi gönderdi.) 34.KB.(19)

selâm A. Selâm. “*Dürud ol ödürmiş resülka selam, Yine işleriñe selam hem ulam*” (O seçkin resûle salât ve selâm yine arkadaşlarına selâm ve ihtirâm.) B7.KB.(38)

senâ A. Senâ, övgü. “*Bu ay toldı elgin kötürdi yana, Bayatıg öküñ ögdi kıldı sena*” (Ay-Toldı tekrar elini kaldırdı, Tanrıya çok hamd ve senâ etti.) 1256.KB.(8)

senâ kılmak A.T. Hamd etmek. “*Bu ay toldı elgin kötürdi yana Bayatıg öküş ogdi kıldı sena*” (Ay Toldı tekrar elini kaldırdı, Tanrı’ya çok hamd ve sena etti.) 1256.KB.(15)

sırr A. Sır, hikmet. “*Kılumaz ma şükrün saña men bire, Meniñdin şükür kılsaña sen sıra*” (Bunlardan bir tekinin şükrünü bile sana edâ edemem; benim tarafımdan sen kendine kendin şükret; senin hikmetine akıl ermez.) 392.KB.(1)

şıpas F. Şükür. “*Hamd-ü sipas-ü minnet ve öküş ogdi teñri ‘azze ve celleka kim uluğluğ idisi tükel kudretlig padişah turur*” (Hamd, şükürü minnet ve sonsuz medih o büyüklük sâhibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye mahsustur.) A1.KB.(1)

sur-ı ‘ibri A. Mezâmîr, Zebur’un sureleri. “*Çiçeklikte sandvaç öter miñ ünün, Oqır surı ‘ibri tünün hem künün*” (Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor, sanki gece-gündüz mezâmîr okuyor.) 78.KB.(2)

sünnet A. Sünnet düğünü. “*Olarda birisi küdenke aş ol Ya sünnet aşı ya toğursa oğul*” (Bunlardan biri –düğün ziyafetidir; biri de ya bir oğlun doğumu, sünneti dolayısıyla verilen ziyafettir.) 4575.KB.(1)

şehâdet A. Şehâdet, kelime-i şehâdet. “*Közin kökte tikti kötirdi elig, Şehadet bile kesti teprer tilig*” (Gözünü göğe dikti, elini kaldırdı, son sözü kelime-i şehâdet oldu.) 1519.KB.(2)

şeri’at A. Şeriat. “*Müslümanlık açgıl şeri’atnı yad, Atıñ bolğa edgü özün bolğa ked*” (İslâmiyeti aç, şeriatı yay; böylece seçkin bir şahsiyet olur ve iyi bir nam kazanırsın.) 5488.KB.(8)

şerr A. Kötülük. “*Selam ol selamet kişi şerrine, Selametlik aldı yanut kılguçı*” (Selâm insanı insanların şerrinden korur; selâma mukabele eden kimse selâmetini te’minat altına almış olur.) 5059.KB.(3)

şükür kılmak A.T. Şükr etmek. “*Şükür kılsa ay ni’met idisi unur, Şükür kılsa ni’met bayat arturur*” (Ey nimet sâhibi olan muktedir kimse, şükür et, şükür edersen Tanrı nimetini arttırır.) 756.KB.(32)

ta'at A. İbadet. “*Bilig birle ta'at muyanı tümen, Biligsiz topuğ kılsa bulmaz muyan*” (Bilgi ile yapılan ibâdetin sevâbı çoktur; bilgisiz kimse ibâdet ederse, sevâp kazanamaz.) 3224.KB.(21)

tağdır A. Takdir. “*Töritti bu evren tuçı evrülür, Bayat hükmi tağdır bile tezginiür*” (Bu feleği yarattı, durmadan döner; Tanrının hükmü ve takdiri ile hareket eder.) 3194.KB.(2)

tamu S. Cehennem. “*Mañar tegdi mundağ biliglig sözi, Tamudın yırar tip tamuluğ özi*” (Bilgili bir insanın onun hakkında şöyle dediğini duydum; kendisi cehennemlik iken, cehennem azabından kurtuldu.) 3332.KB.(12); **tamuğ** Cehennem. “*Tamuğka ya uçmak begi bolğuğa, Ağırılık üçün ya uçuz kılğuğa*” (O ya cehennemde yanmak veya cennette bey olarak sefa sürmek için yahud bu dünyada itibarlı veya itibarsız olmak için yaratılmıştır.) 4855.KB.(1)

tamuluğ S. Cehennemlik. “*Mañar tegdi mundağ biliglig sözi, Tamudın yırar tip tamuluğ özi*” (Bilgili bir insanın onun hakkında şöyle dediğini duydum; kendisi cehennemlik iken, cehennem azabından kurtuldu.) 292.KB.(1)

tanuğluk Kelime-i şehadet. “*Köñülüğ bezedi yaruğluk bile Tilimni bezedi tanuğluk bile*” (Gönlümü aydınlık ile süsledi; dilimi kelime-i şehadet ile bezedi.) 386.KB.(3)

tañ namâz T.F. Sabah namazı. “*Kopup yundı kıldı yana tañ namaz Yime turdı ança du'a kıldı az*” (Kalkıp yıkandı, sabah namazını kıldı; namazdan sonra da bir müddet dua etti.) 3954.KB.(3)

tapınmak Tapınmak, iman etmek, hizmette bulunmak. “*Saņa tapnur erdi meniñ bu özüm, Munuқи ecel tuttı kesti sözüm*” (Ben sana bütün varlığımla tapınıyordum; işte ecel geldi, sözümü kesti.) 1153.KB.(69)

tapmak Tapmak, bulmak, kavuşmak; hizmet etmek. “*Men emdi bu qalmış tiriglik ıdıp, Bayatım sevinçin tiler men tapıp*” (Ben şimdi bu geri kalan günlerimi ibâdetle ve Tanrının rızasını taleple geçirmek istiyorum.) 3794.KB.(9)

tapuğ Hizmet, ibadet. “*Kerek boldı emdi bu kılmış tapuğ, Ökünç boldı kılmış isizlik kamuğ*” (Şimdi bana edâ edilmiş ibâdetler lâzım oldu; yapılmış kötülüklerin hepsi ancak pişmanlık getirir.) 1362.KB.(288)

tapuğ kılmak İbadet etmek. “*Azabka katığ kork umın rahmetin Tapuğ kıl yetürgil bu kulluk atın*” (Azabından çok kork, fakat rahmetinden de ümit kesme; ibadet kıl ve bu kulluk adının icaplarını yerine getir.) 3651.KB.(9)

tapuğsuz Günahkar, ibadetini yeterince yapmayan. “*Bu barça idim fazlı erdi kamuğ Ağırladı minteg tapuğsuz kuluğ*” (Bütün bunların hepsi Tanrımın fazlı ve keremi idi; benim gibi asi bir kula değer verdi.) 389.KB.(10)

teltük Günahkar. “*Köngülçe yorıglı ay teltük müne, ayıtğay Seniñdin bayat bir küme*” (Ey kendi arzusuna göre hareket eden günahkâr ve mâyüp insan, bir gün Tanrı bunun hesabını senden soracaktır.) 5276.KB.(1)

teñri Tanrı. “*Atam canı boldı iligke yuluğ, Yuluğ kılsu teñri saña bu kuluğ*” (Babamın canı hükümdarın hizmetinde feda oldu; Tanrı sana bu kulu da feda etsin.) 1555.KB.(42)

teñrilik Tanrılık. “*Köni bardı keldi neçe egrilik, Kanı kalmadı bir kişi teñrilik*” (Doğruluk gitti, yerine nice eğrilik geldi; Allah için iş gören tek bir insan kalmadı.) 6475.KB.(6)

tevbe A. Tövbe. “*Kalı tuşsa taksır yana ‘uzri kol, Tilin künde tevbe kılungıl yangı*” (Eğer kusûr edersen, Tanrıdan affını dile ve her gün tekrar-tekrar tövbe et.) 5289.KB.(6)

tevfik A. Tevfik. “*Kamuğ işke tevfik bayatdın tile, Bayat birge şeksiz saña küç bile*” (Her işe Tanrıdan tevfik dile; bil ki, sana ancak Tanrı yardım edebilir.) 1430.KB.(19)

tildem Haberci, peygamber, iyi konuşan, hatip. “*Negü tir eşitgil kişi tildemi, Kamuğ kılgu işke kingeş ol emi*” (Dinle Tanrıdan insanlara haber getiren nebi ne der; her yapılacak işe meşveret ile çare bulunur.) 5651.KB.(1)

tirgürmek Diriltmek. “*Kanı ol ölüğ tirgürügli kişi, Ölümke tutuğ boldı ahır işi*” (Ölüleri diriltten insan nerede; o da nihayet ölümün esiri olmuştur.) 4717.KB.(1)

törimek Yaratılmak, türemek. “*Törütgen barınga törütmiş tanuq, Törimiş iki bir tanuqı anuq*” (Yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şâhiddir; yaratılan iki-birin hazır şâhididir.) 15KB.(1); **törümek** Türemek, meydana gelmek. “*Törütilmiş erdiñ törügli ölür, Törigli ölür ol törütgen kalur*” (Sen yaratılmış idin, her yaratılan ölür; yaratılan ölür, ama yaratan kalır.) 1242.KB.(13)

tört iş Dört eş, dört halife. “*Bu tört iş maña tört tadu teg turur Tüzülse tadu cın tiriglig bolur*” (Bu dört sahabe benim için dört unsur gibidir; unsurlar denkleşirse gerçek hayat vücuda gelir.) 60.KB.(2)

törütgen Yaratan. “*Törütilmiş erdiñ törügli ölür Törügli ölür hem törütgen kalur*” (Sen yaratmış idin, her yaratılan ölür; yaratılan ölür ama yaratan kalır.) 1242.KB.(12)

törütmek Yaratmak. “*Tilese törütür bolur kolmışı, Tilep boldı barça anıñ kılmışı*” (Dilerse, yaratır ve her istediği olur; yaptıkları hep onun istediği ile vücuda gelmiştir.) 1346.KB.(61)

uğan Kadir, Tanrı. “*Biligli bayat ol bilir bu işig, Uğuğlı uğan ol uqar bu işig*” (Bu işi bilen, ancak her şeyi bilen Tanrıdır; bu işin hikmetini ve sırrını bilen, ancak hüküm eden Allah'tır.) 1531.KB.(9)

uluğ kün Mahşer günü. “*Uluğ künde körkit olarnıñ yüzin Elig tuttaçı kılğıl edgü sözün*” ((Ulu günde onların yüzünü göster, şefaatlerini bana yardımcı kıl) 32.KB.(7)

uştmañ S. Cennet. “*Bu edgü oñ ol kör isizlik bu sol, Soluñdın tamu ornı uştmañ oñ ol*” (İyilik sağ ve kötülük soldur; senin solunda cehennem vardır; cennet ise sağdadır.) 917.KB.(2); **uçmak** Cennet. “*Müsülman işin it muñınga yara, bayat birge uçmañ kör ornıñ töre*” (Müslümanların işini gör, ihtiyaçlarına yardım et; Tanrı sana cennet verir, yerin baş-köşe olur.) 3503.KB.(10)

ümmeť A. Ümmet. “*Kamuğ kadğusı erdi ümmeť üçün, Kutulmak tiler erdi rahat üçün*” (Bütün kaygusu ümmeti idi; râhat etmek için onun azaptan kurtulmasını dilerdi.) 40.KB.(2)

vâcib A. Yapılması şariat bakımından gerekli olan. “*Ra’iyetka vacib begi yarlığı, Ağır tutsa eştip kiçig uluğı*” (Beyin emirini yerine getirmek raiyet için vâcibtir; büyük ve küçük onu duyan herkes, bu emre riâyet etmelidir.) 4999.KB.(1)

yalavaç Elçi, peygamber. “*Yalavaçımız uluğ muhammed-i mustafa öğdisin ayur*” (Peygamberimiz ulu Muhammed Mustafa’nın medhini söyler.) C2.KB.(38)

yaratıĝlı Yaratan, Tanrı. “*Tilim tınma öggil yaratıĝlını Yaraĝsıznı mindin yaratıĝlını*” (Ey dilim, durma, yaratana ve beni kötülüklerden uzak tutana hamd ve sena et.) 381.KB.(1)

yaratmak Yaratmak, vücuda getirmek. “*Yaşıl kök yarattı öze yuldızı, Kara tün törütti yaruğ kündüzi*” (Mâvi göğü ve üzerinde yıldızları yarattı; karanlık geceyi ve aydınlık gündüzü var etti.) 127.KB.(14)

yarınlık Yarınlık, ahiret. “*Yarınlık orun edgü kılsa özün, İsiz kılmasunı bu iki ajun*” (Kim âhiretini mâmür etmek isterse; her iki dünyayı harâp etmesin) 1147.KB.(6)

yarlıĝ Tanrının emirleri. “*Ağır tutĝu yarlıĝ uçuz kılsa öz Uçuzluĝtın ötrü ağır bolsa öz*” (İnsan Tanrının emirlerini üstün ve kendisinin değersiz tutmalıdır; böyle davranmakla sonunda kendisi kıymet bulur.) 3676.KB.(24)

yarlıĝamak Buyurmak, emretmek; affetmek, bağışlamak. “*İlahi sen ök sen tözü yarlıĝa, Ruzi kıl kamuĝ mü’minlarķa lıķa*” (Tanrım rabbim ancak sensin, hepimizi yarlıĝa; bütün müminlere didârını nasip et.) B77.KB.(26)

yazuķ Suç, günah. “*Tapuĝsuz kuluĝ men yazuķum öküş, Özüñ fazlı birle keçür ay küsüş*” (Ben asi bir kulunum, günahım çoktur; Ey aziz Tanrı, beni kendi fazlın ve keremin ile affet.) 396.KB.(62)

yazuķluĝ Günahkâr. “*Kamuĝ edgülık tegdi sindin maņa Tapuĝsuz kuluĝ men yazuķluĝ saņa*” (Bana bütün iyilik senden geldi; ben senin günahkâr ve kusurlu bir kulunum.) 1031.KB.(12)

yek Sans. Şeytan. “*Bayat yirmişi ol bu yek sevmişi, Taķı artuķı ol sevüp salmışı*” (Bu şeytanın sevdiği Tanrının yerdiği; Tanrının sevip bıraktığını ise, o daha çok sever.) 3523.KB.(12)

yırlamak Terennüm etmek, zikretmek “*Barı boldı şeksiz maña belgülig, Köñül bütti yırlar tilim ülgülig*” Onun varlığına gönülden iman ettim; gönlüm inandı ve dilim şevkle onu zikreder. 4779.KB.(1)

yuluğ Fidyeye, feda, kurban. “*İlig aydı ay toldı ivme serin, İg ol bu yazuqlarğa yulğı yarın*” (Hükümdar dedi: - Ey Ay-Toldı acele etme, sabırlı ol; hastalık yarın günahların kefareti olacaktır.) 1107.KB.(28)

yükünmek Secde etmek. “*Yana koptı terkin töşektin turup, Ma yundı yüküندی köngül tüz urup*” (Yatağından çabucak kalktı ve âbdest alarak, ihlâs ile namâzını edâ etti.) 5452.KB.(2)

zâhid A. Zahid. “*Atandı özüng emdi zahid atı, Bu atıñ saña boldı ta’at yutı*” (Sen şimdi zâhit adını aldın, bu adın ibâdetin için sana büyük bir felâket oldu.) 3229.KB.(13)

zinâ A. Zina. “*Bu bordın qopar miñ yazuqqa yürek, Zinâdın kaçır kut yüzünke sudar*” (İçki insanı bin türlü günaha teşvik eder; saâdet zinâdan kaçır ve zânini yüzüne tükürür.) 1338.KB.(4)

zü’l-celâl A. Celâl sahibi, Allah “*Uluğluğ idisi uğan zü’l-celal, Yaratğan törütgen me qadیر kemal*” (Büyüklik sâhibi kadir, zü’l-celâl; yaratan, türeten ve kudretin kemâline sahip olan Tanrıdır.) B2.KB.(1)

zühd A. Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme “*Bütünlük me hurmet bu zühdlıg öze, Saqınuğ bilıglıg arıglıg oza*” (Doğruluk, hürmet ve zühde sâhip olduğu gibi, bir de takva sahibi, bilgili ve temiz bir insan imiş.) B56.KB.(1)

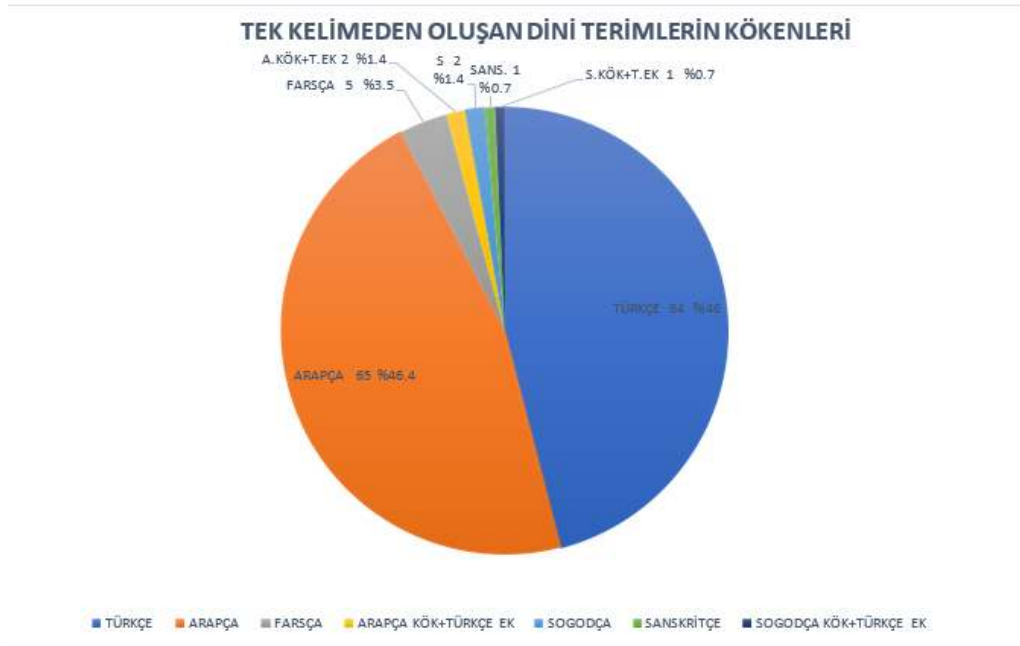
Kutadgu Bilig’de toplam 167 terim bulunmaktadır. Bu terimlerden 138 tanesi tek kelimedir ve 167 terimin % 83’ünü oluşturur. Tek kelimeden oluşan terimlerin 62 tanesi Türkçe kökenlidir ve 138 terimin % 46’sını oluşturur. Tek kelimeden oluşan Türkçe 62 terimin yapısına göre 57’si türemiş (% 92), 5 tanesi ise basit yapıdır ve (%8’ini) oluşturur.

Tespit ettiğimiz tek kelimeden oluşan 138 terimin 65 tanesi ise Arapça kökenlidir ve (%46.4’ünü) oluşturur. Bunların yanı sıra 5 tane Farsça (%3.5), 2 tane Arapça kök + Türkçe ek (%1.4), Sanskritçe 1, Sogodca 2 (%1.4), Sogodca kök + Türkçe

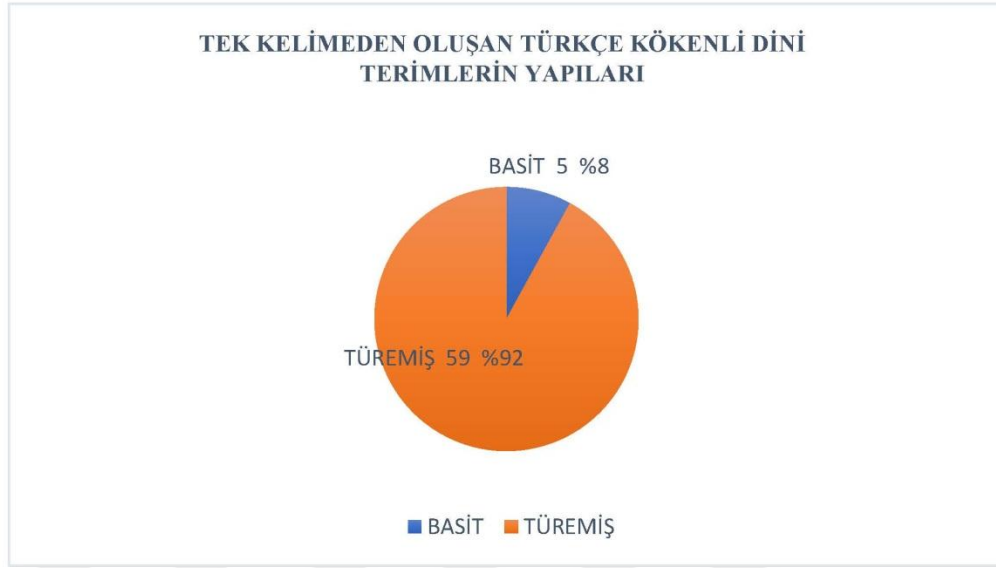
ek şeklinde 1 tane terim daha bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz 167 dini terimden 29 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelmiş olup, 167 terimin %17'sini oluşturmaktadır. Birden fazla kelimedenden oluşan terimler kökenlerine göre, Türkçe + Türkçe 9 (%31), Arapça + Arapça 8 (%27.5), Farsça + Farsça 1 (%3.4), Arapça + Türkçe 6 (%20.6), Farsça + Türkçe 1(%3.4), Arapça + Farsça 1 (%3.4), Türkçe + Farsça 1 (%3.4), Türkçe + Sogodca 2 (%7)'dir.

Eserde 29 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları ise şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 4 (%14), sıfat tamlaması 10 (%34.5), sıfat-fiil grubu 2 (%7), birleşik fiil 7 (%24), Arapça tamlama 2 (%7), Farsça tamlama 4 (%14)'ünü oluşturmaktadır.

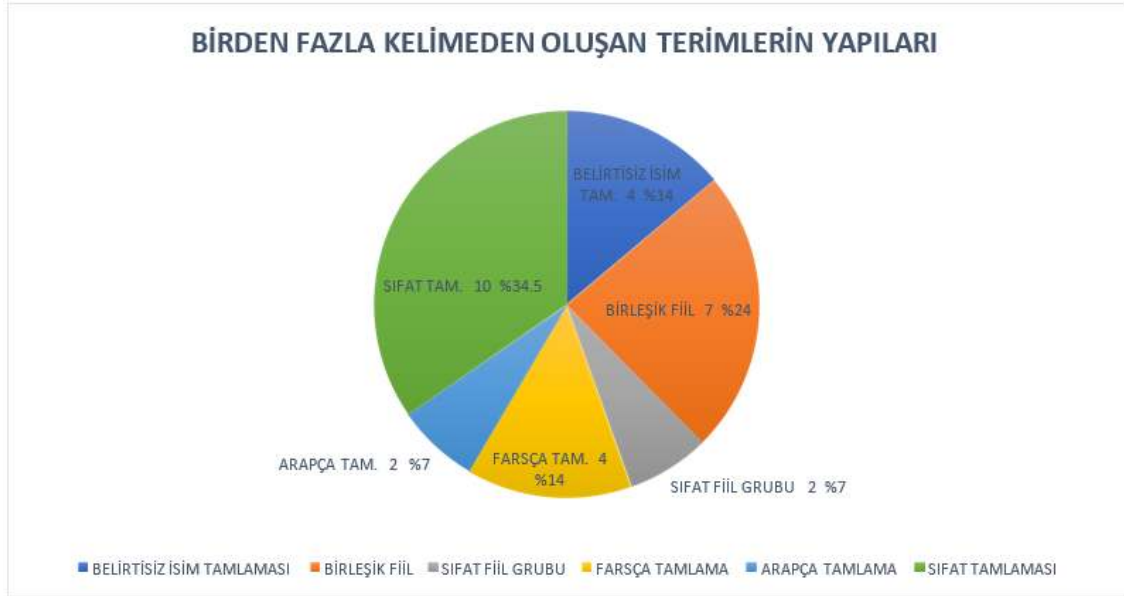
Kutadgu Bilig'de yukarıda yaptığımız değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere dini terimlerin yabancı dillerdeki karşılıkları olduğu gibi alınmamış, bu terimlere büyük oranda Türkçe karşılıklar verilmiştir.

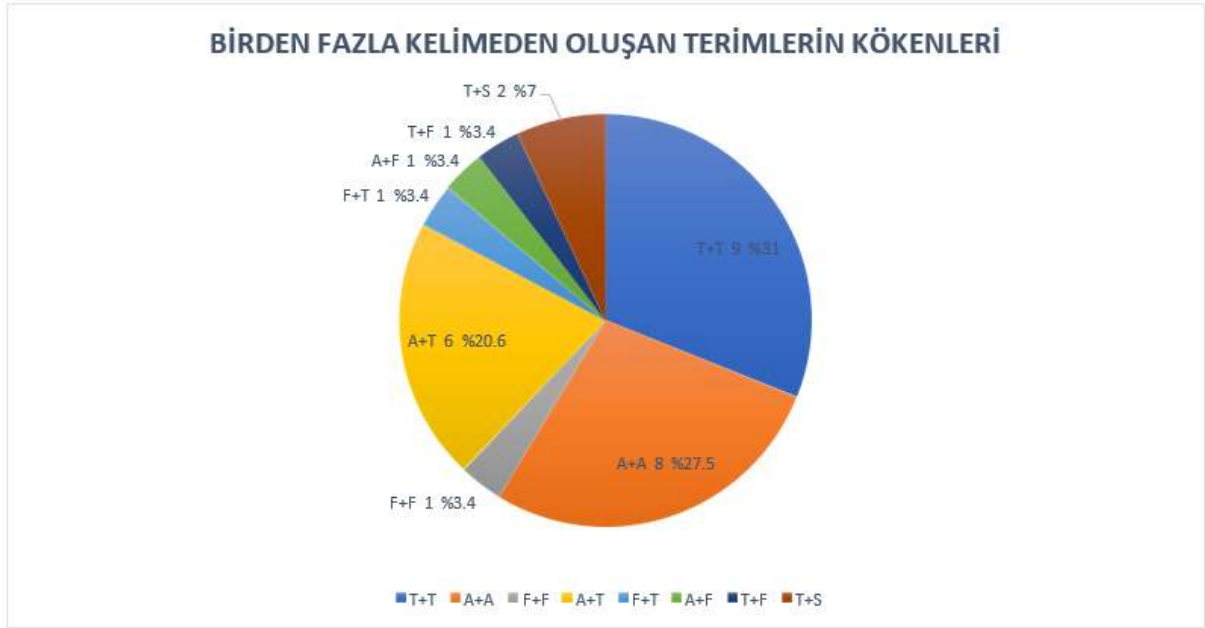
Grafik 1. Tek Kelimedenden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

Grafik 2. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

Grafik 3. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

Grafik 4. Birden Fazla Kelimedenden Oluşan Terimlerin Kökenleri

1.2. Divanu Lügati't Türk'te Dinî Terimler

Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür. 1077 yılında Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmıştır. Yazar, eserini “Türkçe ile Arapçanın at başı yürüdükleri”, yani birbirlerine denk oldukları bilinsin diye ve Türkçe öğrenmek isteyen Araplara yardımcı olmak amacıyla yazdığını ifade etmektedir. Türkçe kelimelerin Arapça karşılıklarına yer verilmiş ve kelimeler birer cümle, beyit, atasözü, vs. ile örneklendirilmiştir. Ayrıca kelimelerin çeşitli Türk boyları arasındaki ses ve anlam bakımından farklılıkları hakkında ve yer yer madde başı olan Türkçe kelimelerin yapıları hakkında da bilgi verilmiştir. Bu özellikleri ile bir ansiklopedi, bir dilbilgisi kitabı olma özelliği de taşıyan bir eserdir. Türk dili, Türk kültürü, Türk tarihi ve genel olarak Türklük bilimi ile ilgili araştırmalarda ilk başvuru temel kaynaklardan biri sayılmaktadır.

alkış Övgü, dua, insanın iyiliklerini zikretme ve menkıbelerini sayma; peygamberler için salavat. DLT.(4)

arınmağ Temizlenmek, yıkanmak; etek tıraşı olmak. DLT.(4)

bayat Yüce Tanrı'nın adı. DLT.(1)

bayram Oğuzcada bayram. DLT.(2)

bediz burhan Süslü put. DLT.(1)

biti Gökten inen kitaplardan bir kitap. DLT.(1)

bitig Kitap, mektup, yazılı kağıt. DLT.(35)

bütmek İnanmak, ikrar etmek doğrulanmak. DLT.(4)

çıgrı Felek. DLT.(2)

çomak Uygurlara ve bütün kafirlere göre Müslüman. DLT.(2), **çomak eri** Müslüman adam. DLT.(1)

erinçü Suç, günah. DLT.(1)

ertürmek Affetmek. DLT.(1)

ıduğ Mübarek olan her şey. DLT.(1)

ınanmağ Güvenmek. DLT.(4)

idi Allahu Teâlâ. DLT.(4)

imrem Cemaat, aşiret. DLT.(2)

itmek Oğuzcada kılmak, namaz kılmak. DLT.(4)

karğamağ Lanetlemek, birinin kötülüklerini saymak. DLT.(4)

karğag Lanet. DLT.(2)

karğanmağ Lanet edilmek. DLT.(3)

karğış Lanet ve lanetleme. DLT.(3)

kirtkinsemek Allah'ın birliğini ikrar etmeyi istemek. DLT.(1)

kirtkünmek İman etmek, Allah'ın birliğini ikrar etmek. DLT.(4)

kirtünmek İman etmek. DLT.(1)

mengü ajun T.S. Ebedi dünya, ahiret. DLT.(1)

muyan Sans. Sevap. DLT.(2)

nom Din ve şeriat. DLT.(1)

ol ajun T.S. Çigil lehçesinde öbür dünya, ahiret. DLT.(1)

sawçı Peygamber. DLT.(2)

tamu S. Cehennem. DLT.(1)

tanmağ İnkâr etmek. DLT.(3)

tapınmağ / tapunmağ İbadet etmek. DLT.(14)

tapındaçı Oğuz lehçesinde, ibadet eden. DLT.(1)

tapınğan Devamlı ibadet eden. DLT.(1)

tapınguçı Oğuzlar dışındaki Türklerde, ibadet eden. DLT.(1)

tapuğ İtaat: İbadet. DLT.(3)

Tenri Yüce ve aziz Allah, Tanrı. DLT.(62)

toyn Ç. Kafirlerin din adamı. DLT.(4)

törütmek Yaratmak. DLT.(3)

tümse Argu lehçesinde minber, yüksekçe yer. DLT.(1)

uçmağ S. Cennet. DLT.(2)

uğan Tenri Kadir olan Allah. DLT.(1)

yalavaç Peygamber. DLT.(3); **yalawaç** Elçi. DLT.(1); **yalawaç** Peygamber, yüce Allah'ın elçisi. DLT.(2)

yaratğan Her zaman aydınlatan ve ışıklandıran. DLT.(1)

yarlığ Çigil lehçesinde sultanın mektubu ve emri; Tanrı'nın emri. DLT.(2)

yarukluk Nur ve ışık. DLT.(2)

yatçı Kâhin, yada taşıyla yağmur vb. yağdıran kâhin. DLT.(1)

yazuḡ Suç, günah. DLT.(11)

yazuḡsuz Suçsuz, günahsız. DLT.(2)

yek Sans. Şeytan. DLT.(5)

yinçgelenmek Tevazu gösterip boyun eğen, Tanrı'ya ibadet ve zahitlik edip boyun eğen. DLT.(4)

yumişçı Melek. DLT.(1)

yumşatmaḡ Çok söz söylemek; Kur'an'ı hızlı okuyup ezberlemek. DLT.(3)

yunmaḡ Oğuzcada abdest almak. DLT.(3)

yükünmek Secde etmek. DLT.(5)

yükünç Kıpçak lehçesinde namaz. DLT.(3)

yükünç itmek Oğuzlarda namazı düzgün kılmak. DLT.(2)

yükünç yükünmek Namaz kılmak. DLT.(1)

yükündeçi Oğuzlarda secde eden. DLT.(1)

yükünge Sürekli secde eden. DLT.(1)

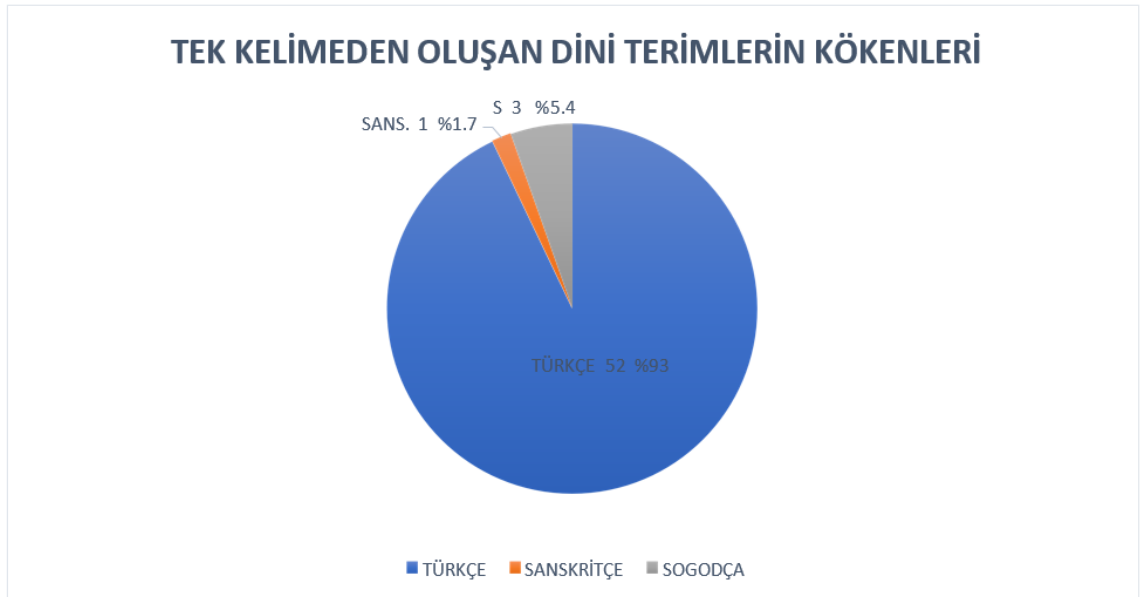
yüküngüçi Secde eden. DLT.(1)

DLT. Karahanlı Türkçesinin söz varlığını en belirgin şekilde günümüze taşıyan eserdir. Kaşgarlı Mahmut, "Türkçeye başka dillerden girmiş kelimeleri ve Türkçenin artık kullanılmayan, terk edilmiş kelimelerini eserine almadığını belirtmektedir. Bu anlayışla seçilerek divanda yer verilen kelimelerin sayısı 3477 fiil, 5147 isim ve edat olmak üzere toplam 8624'tür." (Hacıeminoğlu 1996:2) Yazara göre eserde yer verilen kelimeler dilin canlı, kullanılan ve başka dillerden alınmayan kelimeleridir. Bu anlayışla seçildikleri için DLT.'te yer alan tespit ettiğimiz dinî terimlerin hemen hepsi Türkçe kökenlidir. Ayrıca eserde birleşik kelimelere de pek yer verilmemiştir. Eserde yer alan dinî terimlerden sadece altı tanesi (*yükünç yükünmek, yükünç itmek, mengü ajun, ugan Tenri, çomak eri, bediz burhan*) kelime grubu halinde birden fazla kelimedenden oluşmaktadır. Bu terimlerin genel dildeki bazı

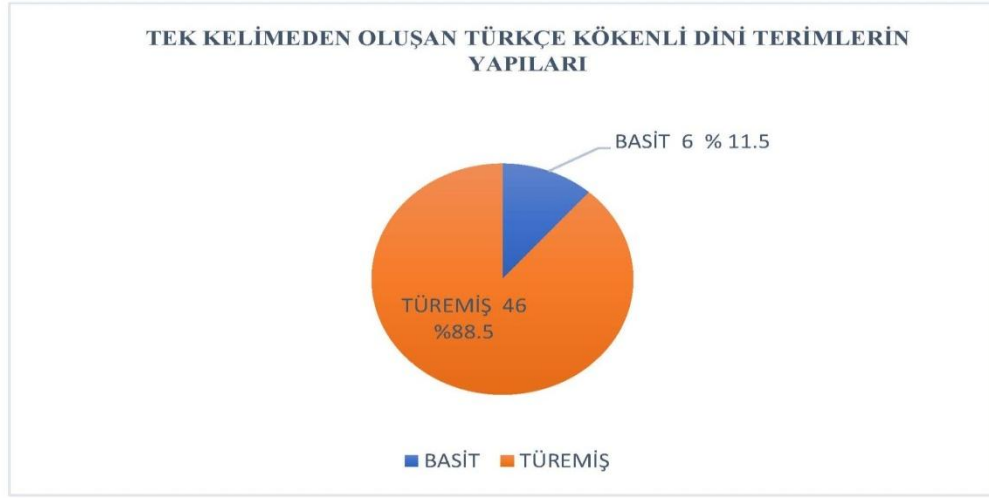
kelimelere yeni anlamlar yüklenmesi veya eski bir dini terime yeni inanışa uygun bir anlam yüklenmesiyle oluşturuldukları görülmektedir.

Eserde toplam 63 terim bulunur. Bu terimlerden 56 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 63 terimin %89'unu meydana getirir. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 52 tanesi, Türkçe kökenli olup, 56 terimin %93'ünü oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan 52 Türkçe terimin 46'sı (%88.5) türemiş, 6'sı ise (%11.5) basit yapıdır.

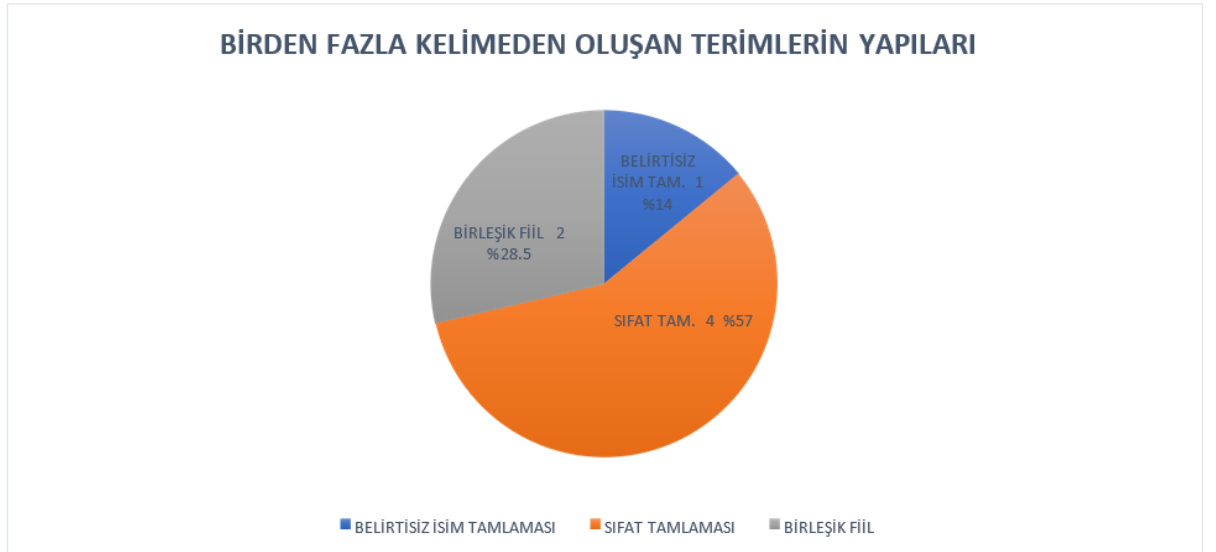
Tespit ettiğimiz tek kelimedenden oluşan 56 terimin 1'i Sanskritçe (%1.7), 3'ü de (%5.4) Sogodca kökenlidir. Eserde 63 terimin 7 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelmiş olup, 7'si de (%100) Türkçe + Türkçe kökenlidir. Divandaki 7 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması 1 (%14), sıfat tamlaması 4 (%57), birleşik fiil 2 (%25.5)'dir.

Grafik 5. Tek Kelimedenden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

Grafik 6. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

Grafik 7. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.3. Karahanlı Dönemi Kur'an Tercümesi'nde Dinî Terimler

Günümüzde Doğu Türkçesiyle yazılmış altı Kur'an tercümesi bulunmaktadır. Daha çok satır altı tercüme şeklinde olan bu çevirilerin bir kısmında tefsir de bulunur. Araştırmacılar, yazarı ve tarihleri bilinmeyen bu tercümelerin ilk defa Türklerin islamiyeti resmi din olarak kabul ettikleri ilk müslüman Türk devleti olan Karahanlılar döneminde yapılmış olduğunu kabul ederler. Tefsir bölümlerinde daha sonraki Tarihi Türk lehçeleri dil özellikleri de görülür ancak satır altı tercümeler daha çok Karahanlı Türkçesiyle yapılmış kabul edilir.

Kuran'ın Türkçe'ye yapılmış tercümelerinden biri Rylands nüshası diye bilinir. Kuran'ın Farsça tercümesine de yer veren bu satır altı tercüme üzerinde Aysu Ata çalışmıştır. Satır altı tercüme olan ve Farsça tercümeyle yer veren Rylands nüshası, Karahanlı Türkçesi dil özelliklerinin yanı sıra diğer tarihi yazı dillerimize ait özellikler de taşır. (Ata 2004: IX-XXIX) Bugün Manchester – John Rylands Kütüphanesinde bulunan bu Kuran Tercümesinin yazarı, yazılış tarihi ve yeri belli değildir. Satır altı tercüme şeklinde düzenlendiği için eserde büyük oranda Türkçe kökenli dinî terimler yer almaktadır.

'afv kılmak A.T. Affetmek, bağışlamak. “Çın ok ‘afv kıldı sizdin ol Tangrı.” (Tanrı sizi gerçekten affeder.) 25/16a2=3:152. KT.(2)

'amel A. Amel, iş, dine uygun davranış şekilleri. “Bezendi olarka ‘amellerning yawuzı.” (Kötü işler onlara süslü gösterildi.) 29/28b3=9:37. KT.(23)

'amel kılmak A.T. Dinin gereklerini yapmak. “Peridin ol kim ‘amel kılur anıng utrusında İdi yarlığı birle.” ((Tanrının izni ile Tanrının önünde dinin gereklerini yapar yerine getirirlerdi.) 33/34b3=34:12. KT.(3)

'aybsuz A. İstedigini yapan; esma-i hüsnadan: cabbâr. “Yok anda adın Tanğrı meğer ol erklig, arıg, ... misl yok, ‘aybsuz.” (Ondan başka Tanrı yoktur, benzeri yoktur, günahattan arıdır.) 38/32a1=59:23. KT.(1)

'azâb A. Cehennem azabı. “Tileyür Tangrı kiterse sizdin ‘azâbnı... arıtsa sizlerni.” (Tanrı sizi azaptan kurtarmak, günahlarınızı bağışlamak ister.) 33/3a1=33:33. KT.(1)

‘ibādet kılgu yer A.T.T. İbadet edilen yer. “Çıktı öz bodnı üze ‘ibadet kılgu yerdin, işāret kıldı olarka.” (Halkına ibadet edilen yerden işaret etti.) 31/7a3=19:11. KT.(1)

‘id küni A.T. Bayram günü. “Siziñ va’dengiz ‘id küni turur.” (Sizin va’deniz bayram günüdür.) 31/52a1=20:59. KT.(1)

aça tilemek Fetva, yorum, açıklama yapmasını istemek. “Aça tileyürler sénde uragutlar içinde, Tanrı açā bérür sizke olar içinde.” (Kadınlar senden fetvaları açıklamanı isterler, Tanrı Kur’an’da sizin için hükümlerini açıklar.) 26/85a3= 4:127. KT.(2)

açğan En doğru hükmü veren, asıl hükmü veren; esma-i hüsnadan: fettâh. “Ol açğan bilgen.” (Tanrı bilen, en doğru hükmü verendir.) 33/46a1=34:26. KT.(1)

açmak 1. Bağışlamak, ihsan etmek. “Né kim açsa Tangrı bodunka rahmetdin hiç yığkan yok anı.” (Tanrı rahmet ederse kimse engelleyemez.) 33/64a3=35:2. KT.(2) **2.** Hüküm vermek, açıklamada bulunmak. “Tangrı açā bérür sizke olar içinde, ol kim okıyur siziñ üze bitig içinde.” (Tanrı, Kur’an’da sizin için hükümlerini açıklar.) 26/85b1= 4:127. KT.(2)

açukluğ Helal. “Yenler andın kim rûzi bérdi sizlerke Tanrı açuklug arıg, şükr ötenler Tanrı irinçine.” (Tanrının size verdiği helal ve temiz şeyleri yiyiniz ve nimetlerine şükrediniz.) 30/93a3=16:114. KT.(1)

adağın kılığlı Namaz kılan, eda eden. “Adakın kılığlılar namāznı, bérgenler zekātını.” (Namazını tam kılan zekatını veren...) 27/5b3=4:162. KT.(3)

adağın kılmağ Namazı tam erkânı ile yerine getirmek. “Anlar kim yapşurlar bitigke, adakın kılurlar namāznı.” (Onlar Kur’an’a sarılır ve namazı tam kılarlar.) 28/45b1=7:170. KT.(12)

adağın turğan Namaz kılan. “Kim ol adakın turgan tün vaktlerinde secde kılığlı.” (Geceleyin secde edip namaz kılanlar...) 34/84a3=39:9. KT.(3)

adağın turmağ Ayakta durmak, kıyam etmek. “Ulaşu adakın turmagıl aning gürü üze.” (Ebediyen onun mezarı başında dua etme.) 29/60a3=9:84. KT.(2)

adağın tutmak Namazda ayakta durmak. “*Tevbe bérđi Tanrı sizlerke adakın tutuqlar namāzını.*” (Tanrı tövbenizi kabul etti. Namazınızı kılın...) 38/9a3=58:13. KT.(1)

adırmak küni Hüküm günü. “*Bu adırmak küni ol kim erdiñiz anıñ birle yalğan tutuqlılar siz.*” (Bu kendisini yalanladığınız hüküm günüdür.) 34/21a2=37:21. KT.(1)

āgāh F. Haberdar; esma-i hüsnadan: habîr. “*Ol Tangrı bilgen takı āgāh.*” (Tanrı bilen ve haberdar olandır.) 37/64a3=49:13. KT.(1)

ağırlamak Saygı ve hürmet göstermek, yüceltmek. “*Aydı Tanrı: men sizing birle men eger... bitse sizler yalavaçımka, ağırlasa siz olarnı.*” (Tanrı buyurdu: Ben sizinleyim... siz peygamberime saygı gösterir, değer verirsiniz...) 27/26b3=5:12. KT.(3)

ağırlıg mezigit T.F. Mescid-i Haram. “*Olar yüz ewrerler/yıgarlar ağırlıg mezigitdin.*” (Onlar Mescid-i Haram’dan engellerler...) 28/82b1=8:34. KT.(1)

ağırlıg küşüşlük İzzet. “*Ol Tanrıka ağırlıg küşüşlük.*” (İzzet tümüyle Allah’ındır) 33/70a1=35:10. KT.(1)

āhiret A. Ahiret, öbür dünya. “*Tanrı üskinde dünyā yanutı hem āhiret yanutı.*” (Tanrı indinde hem bu dünya hem öbür dünya cevabı) 26/91a1=4:134. KT.(26)

alkış Selam. “*Alkış aymak yarlıkagan İdidin.*” (Bağıslayan Tanrı’nın selamını söylemek..) 34/14a1=36:58. KT.(2)

Allāh A. Allah. “*Anlar kim tartışurlar Allāhnıñ āyātları içinde.*” (Onlar ki Allahın ayetlerini tartışırlar) 35/44a1=40:35. KT.(2)

arıg 1. Arı, pak, temiz ve iyi olan, hoş a giden, helal. “*Rūzi kıldı/bérđi sizke arıglardın, bolgay kim şükr ötegey sizler.*” (Size temiz rızk verdi. Ola ki şükredesiniz.) 28/78a2=8:26. KT.(16) **2.** Münezzeh, takdis ve tenzih etme. “*Arıg ol Tangrı andın kim sıfat kılurlar*” (Tanrı sıfatlardan münezzehdir.) 34/42a1=37:159. KT.(11) **3.** Mukaddes, kutsal. “*Suçulğıl iki na’leyningni, sen özde arıg Tuvā atlıg.*” (İki nalinini çıkar, sen kutsal Tuva’dasın.) 31/39a3=20:12. KT.(1) **4.** Esmā-i hüsnadan: kuddûs. “*Ol erklig, arıg, esenlik bérgeñ, imin kılğan, rāst tanuk.*” (o güçlü, yaratılmışların sıfatlarından münezzeh, sağlık veren ve güvenli kılandır..) 38/31b3=59:23. KT.(3)

arığ cân T.F. Cebrail. “*Arığ Cān ya ‘ni Cibril’*” 30/86b2=16:102. KT.(1)

arığ Tanrı Subhan Allah. “*Ol arığ Tanrı musahhar kıldı muni.*” (Bunu bize kullandıran Subhan Tanrıdır.) 36/41b1=43:13. KT.(2)

arığ yād kılamak T.F.T. Tesbih etmek. “*Arığ yād kılur Tanırını né kim yeti kat kök içinde né kim yer içinde turur.*” (Yerde ve gökte olanlar Tanrı’yı tesbih ederler.) 38/49b1=62:1. KT.(1)

arığ yer Kutsal toprak, mukaddes yer, Şam. “*Ey bodnum, kiringler yerke arığ yerke ol kim bitidi Tanrı.*” (Ey insanlar Tanrı’nın kutsadığı topraklara giriniz.) 27/34a3=5:21. KT.(1)

arığlamak Tesbih etmek. “*Ulug tutung anı hem ağırlang anı yime arıglanglar anı erte takı kéçe.*” (Gündüz ve gece onu yad ediniz.) 37/31b1=48:9. KT.(1)

arığlık Münezzeh olma. “*Ayurlar Tengrike kızlar, anıng arıglık olarka ol ne kim küser erse sizler.*” (Kız çocuklarını Tanrı’ya nispet ederler, o Subhandır.) 30/57a2=16:57. KT.(2)

arıgsız Pis, necis, murdar, kötü olan. “*Bütünlükün ortak katganlar arıgsız.*” (Şirk koşan murdardır.) 29/20b2=9:28. KT.(6)

arınmak Yıkanmak; boy abdesti almak. “*Eger bolsa sizler cünüb, arıninglar.*” (Cünüb olunca boy abdesti alın.) 27/21b1=5:6. KT.(1)

arıtma Temizleme, arıtma. “*O kim köküzleringiz içinde turur arıtmak için... ol Tanrı bilgen.*” (Tanrı, gönlünüzde içinizde düzeltmeniz gerekeni bilir 25/19b1=3:154. KT.(4); **arıtmak** Temizlemek, temize çıkarmak, günden arıtmak. “*Arıtlar özlerini kendü Tanrı arıtur kimni kim tilese.*” Tanrı kimi isterse günahlarını bağışlar.) 26/24a1=4:49. KT.(6)

arğa üküş bergen Şükran karşılığını veren; esma-i hüsnadan: şükür. “*Ol örtgen arka üküş bergen*” (O şükürün karşılığını verendir.) 33/76a1=35:30. KT.(3)

artak 1. Batıl. “*Bu ögür helāk bolmışlar, ol, olar anıng içinde yaragsız artak.*” (Batıl olan halk yok olmuş.) 28/19a3=7:139. KT.(1) **2.** Kötülük yapan, doğru yoldan

sapan. “*Bütünlüğün artak/yawuz işligler olar ot eşleri tururlar.*” (Şüphesiz kötülük yapanlar ateşle eştir.) 35/49b2=40:43. KT.(2)

artuk katmak Şirk koşmak. “*Kim kim artuk katsa Tañrıka çın-ok yalğan koştı ulug yazuknu.*” (Tanrıya şirk koşarak yalan konuşmak büyük günahtır.) 26/23b2=4:48. KT.(1)

artuk kılmak Ortak koşmak. “*Bitingler Tañrıka, artuk kılmanglar anga nerseni.*” (Tanrı’ya inanın, ona ortak düşünmeyin.) 26/13b1=4:36. KT.(2)

artukluk / artuklık Lütuf, ihsan, fazilet. “*Olarka Tañrı fazl/artukluk ulug ol.*” (Onlara Tanrı’nın lütfu yücedir.) 33/10b1=33:47. KT.(1), “*Tilengler Tañrıdın artuklukındın.*” (Tanrı’nın lütfundan dileyin...) 26/9b3=4:32. KT.(12)

artukluk bérme idisi Lütuf sahibi, Tanrı. “*Tañrı ulug artukluk bérme idisi ol.*” (Tanrı büyük lütuf sahibidir.) 28/79b3=8:29. KT.(1)

atanmış öd Ecel. “*Yagumış ok bolgay atanmış ödléri.*” (Ecelleri yaklaşmış olacak.) 28/55b1=7:185 KT.(3)

âyât A. Ayet. “*Olar yalğan tuttılar bizing âyâtlarımızni.*” (Onlar bizim ayetlerimizi yalan saydılar.) 28/17a1=7:136. KT.(17)

azıtğan Batıla sapan. “*Ol kün adakın bolur kıyāmet, ol kün ziyān kılur azıtganlar.*” (Kıyamet günü batıla sapanlar zarar eder.) 36/104a1=45:28. KT.(1)

âzife küni A.T. Kıyamet. “*Ve korkutgıl olarnı âzife küni birle.*” (Onları kıyametle korkut.) 35/32a2=40:18. KT.(1)

azka üküş bérge Sevapların mükafatını veren; Esma-i hüsnadan: şekûr. “*Örter sizni Tañrı azka üküş bérge keçürge.*” (Az sevaba çok mükafat veren affedici Tanrı günahlarınızı bağışlar.) 38/75a2=64:17. KT.(1), **az ta’atka üküş yanut bérge** T.A. Esma-i hüsnadan: şekûr. “*Ol Tañrı örtge az ta’atka üküş yanut bérge.*” (Tanrı doğruları mükafatlandırır.) 36/18a2=42:23. KT.(1)

azmak Azmak, doğru yoldan çıkmak. “*Azdılar bizdin, kendü ündemez erdimiz anda aşnu nerse.*” 35/65b2=40:74. (9)

azturmak Azdırmak, yoldan çıkarmak. “İdimiz körkitgil bizke anlarını kim azturdı bizni.” (Allah’ım bizi yoldan çıkaranları bize göster.) 35/89a3=41:29. KT.(1)

bağırsak Şefkatli, esma-i hüsnadan: raûf. “Bütünlükin İdingiz bağırsak ulaşu yarlıkagan ol.” (Tanrı şefkat ve merhamet sahibidir.) 30/53a1=16:47. KT.(1)

bahşışlğ F. Rahmet eden. “*ulug bahşışlğ*” (Çok rahmet eden...) 34/46b1=38. KT.(1)

bār hudāyā F. Allah(ım). “*Ey Bār Hudāyā / Tanrı, eger erse bu ol rāst sening üsküngdin yagturgıl bizing üze taşlar.*” (Ey Allahım bu doğruysa senin katında bize taş yağdır...) 28/81a3=8:32. KT.(1)

barı örtmek Bütün günahları bağışlamak. “İdimiz barımızni örtmese bolur men ziyānlıglardın.” (Tanrı bütün günahlarımızı affetmezse zarar edenlerden oluruz.) 28/27a2=7:149. KT.(1)

barlamamak Tanrının varlığını ikrar etmemek. “*Tanrını barlamamak*” (Tanrının varlığına inanmama) 37/58b2=49:7. KT.(1)

bātıl A. Batıl, hak olmayan, boş, beyhude, yanlış. “*Keldi sezā yime oza törütmez bātılını yana tırgüzmez.*” (Hak geldi, hak olmayan dirilmez.) 33/61a2=34:49. KT.(8)

belgü Ayet. “*Tanrını mu hem belgülerini mü, yalavaçını mu füsüs tutuglı erür siz?*” (Tanrıyı, ayetlerini ve peygamberini mi alaya alırsınız.) 29/46a2=9:65. KT.(26)

belgölüg kılmak Ortaya koymak, açıklamak, tavsiye etmek, meşru kılmak, farz kılmak. “*Rāstlık üze belgölüg kıldı Tanrı sizke İdingizni helāl kılmaknı.*” (Tanrı’yı övmeyi size meşru kıldı.) 38/89a1=66:2. KT.(3)

belgölüg kün Allah katında bilinen, malum gün. “*Sen küdülmışlerdin sen sakış künke/belgölüg künke tegi.*” (Kıyamete kadar gözetilmişlerdensin...) 30/24a3=15:38. KT.(1)

berk tutmak İnanmak, iman etmek. “*Eger berk tutmasangız meni singar bolung mendin.*” (Sağlam iman etmezseniz, kenarda durun..) 36/79b3=44:21. KT.(1)

bés namâz T.F. Beş vakit namaz. “*Körklüg bâkiler ya’ni bés namâz edgürek İding üskinde yanutın hem edgürek asıgdın.*” Güzel müminler beş vakit namazı Tanrı katında kılanlar iyi mükafat bulurlar.) 31/30a3=19:76. KT.(1)

bıçığ kılmağ Buyurmak, fermanlamak. “*Ey Mūsā, okıgıl bizing üçün İdingni aning birle kim bıçığ kıldı sening üsküngde.*” (Uy Musa sana buyuran Tanrının için davet et.) 28/16a1=7:134. KT.(2)

bî-bāk F. Yoldan çıkan. “*Kılur mu-miz saknuqlarnı bî-bākler teg.*” (Sakınanlar yoldan çıkanlar gibi olur mu?) 34/58b3=38:28. KT.(1)

biçmek kesmek Hüküm, hüküm verme. “*Angar ol şükr dünyāda hem āhiretde angar ol, biçmek kesmek angar.*” (Dünyada ve ahrette hüküm verene şükr olsun.) 32/43b2=28:70. KT.(1)

bilgen Her şeyi bilen, esma-i hüsnadan: habîr, alîm. “*Şükr āhiret içre ol bütün işlig bilgen.*” (Ahirette her şeyi bilene şükür...) 33/28b2=34:1. KT.(76)

bî-namâz bolmağ F.T. (Kadınlar için) dini vecibeleri yerine getiremeyecek durumda olma, adet görme. “*Ol uragutlar bî-namâz bolmazlar yüklüg uragutlar.*” (Adet gören ve hamile kadınlar..) 38/80b1= 65:4. KT.(2)

bitgen İman eden. “*Bérngenler zekātını hem bitgenler Tañrıka.*” (Zekatını veren ve iman edenler..) 27/6a1=4:162. KT.(5)

bitig 1. (Kutsal) kitap, Kur’an-ı Kerim. “*Mirās aldılar bitigni.*” (Kur’an’ı miras aldılar) 28/44a1=7:169. KT.(74) **2.** Kitap hükmü. “*Tañrıning bitigi sizing üze helāl kıldı.*” (Tanrının hükmü size helaldir.) 26/2b1=4:24. KT.(1) **3.** Ferman, buyruk. “*Bolmaz et-özke ölmek meğer Tañrı yarlıgı birle bitig zamān berilmiş.*” (Tanrının buyurduğu zaman gelmeyince kimse ölmez.) 25/12b3=3:145. KT.(1)

bitigli İman eden. “*Bütünlükin aning içinde belgü mü’minler ya’ni bitiglilerke.*” (Doğrusu iman edenlerin içinde açık...) 32/45a3=29:44. KT.(1); **bitigli** İnanan, iman eden. “*Aygaylar: kendü ermez erdingizler bitigliler.*” (Diyecekler: inananlar kendi degildiniz...) 34/23a2=37:29. KT.(3)

bitmek İnanmak, iman etmek, tapınmak, kulluk etmek. krş büt- “*İdtımız tegme ögür içinde bir yalavaç kim bitingler Tañrıka.*” (Bazı zamanlar inanmanız için

peygamber gönderdik.) 30/46b3=16:36. KT.(100); **bitmek** İman. “*Arturur olarka bitmek.*” (İmanı arttırır.) 28/65a3=8:2. KT.(1)

bodun Ümmet. “*Udgıl İbrāhim bodninga köni, ermedi ortak katıglılardın.*” (Şirk koşanlardan değildi, İbrahim’in ümmetine uy...) 30/98a1=16:123. KT.(18)

boğuzlağı Kurban. “*Yulug bérdimiz angar ulug boguzlagu.*” (Ona kurban hediye ettik.) 34/31b3=37:107. KT.(1)

borgu Sur, kıyamette üflenecek boru. “*Ol kün kim ürlür borgu içinge.*” (Sur’un çalındığı gün..) 31/69b3=20:102. KT.(3)

boynağı boyun sığan Esmā-i hüsnadan: kakhâr. “*Ol erk bu kün ol Taqrıka kim bir turur boynagularning boynın sığan turur.*” ((Asileri kahreden güç Tanrı’nındır.) 35/31b2=40:16. KT.(1)

boyun bérigli Müslüman. “*Sewerler anlar kim tandılar eger boyun bérigliler erse.*” (Onlar eğer Müslüman iseler severler.) 30/19b2=15:2. KT.(5)

boyun bérmek İtaat etmek, teslim olmak, boyun eğmek, müslüman olmak. “*Tükel kılur irincini sizlarning üze, bolgay kim sizler boyun bérgey sizler.*” (İtaat etmeniz, Müslüman olmanız için size nimetini tam verir.) 30/74b2=16:81. KT.(4)

boyun suğı Müslüman, inanan. “*Anlar kim taptılar biziñ nişānlarımızka, boldılar boyun suglılar.*” (Onlar Allah’ın ayetlerine inandılar.) 36/66a1=43:69. KT.(2)

boyun sumağ İtaat etmek, boyun eğmek, teslim olmak, İslamiyeti kabul etmek. “*Anlar kim boyun sudılar anlarka kim tevbe kıldılar.*” (Onlar itaat edip tövbe ettiler.) 27/50b2=5:44. KT.(36)

burhan A. Put, dikili taş. “*Ol kim baguzlansa burhanlar üze kim üleşse sizler oklar birle.*” (Putlar için kesilenleri bölüşürseniz...) 27/16b1=5:3. KT.(1)

büstān F. Cennet. “*Mü’min uragutlarka büstānlar kim akar astınıda arıklar.*” (Mümin kadınlara sular akan cennetler...) 29/52a1=9:72. KT.(10)

but F. Put. “*Keldiler bodun üze ulaşı terilmişler butlar üze.*” (Putlara tapanlar devamlı halka geldiler...) 28/18b2=7:138. KT.(2)

buyruq Buyruk, emir. “*Köz tutunglar ançaka tegi keldürğinçe Tañrı öz buyrukını.*” (Tanrı buyruğunu getirinceye kadar gözleyin.) 29/18b1=9:24. KT.(3)

buyrulmış Farz kılınmış. “*Béring olarka terlerini, buyrulmış.*” (Onlara mehirlerini vermeleri farz kılınmış.) 26/3a3=4:24. KT.(1)

bütügli İnanan, iman eden. “*Néni kim keldürse sen anı bizke nişāndın... ermez miz sanga bütügliler.*” (Bize ne ayet getirsen de biz sana inanmayız.) 28/14b3=7:132. KT.(2)

bütün işlig Hüküm ve hikmet sahibi; esma-yı hüsnadan: hakîm. “*Bitigni indürmek ‘aziz hakim Tañrıdın kim ‘aziz takı bütün işlig turur.*” (Kitabın indirilmesi izzet ve hikmet sahibi Allah’tandır.) 36/89a2=45:2. KT.(1); “*Şükr āhiret içre ol bütün işlig bilgen.*” (Şükür ahirette o hüküm ve hikmet sahibine...) 33/28b1=34:1. KT.(39)

cân almak F.T. Can almak, bir canlının ruhunu kabz etmek. “*Anlar kim cānları alırlar feriştelar arıglar.*” (İnanan melekler canları alırlar...) 30/43b3=16:32. KT.(3)

cezâ bérge A.T. Şükredenlerin mükafatını veren, esma-i hüsnadan: şâkir. “*Erür Tañrı az ‘amelka üküş ceza bérge bilgen.*” (Tanrı şükr edenlerin mükafatını verendir.) 26/100a3=4:147. KT.(1). Günahın cezasını veren. “*Erür Tañrı az ‘amelka üküş ceza bérge bilgen.*” (Tanrı amele göre ceza veren ve bilendir.) 26/100a3=4:147.(1)

cem‘ küni A.T. Mahşer. “*Ol küni térer sizni cem‘ küniinde.*” (Sizi mahşer gününde toplar.) 38/70a2=64:9. KT.(1)

cezâ küni A.T. Hesap günü. “*Ey katıglık bizke bu küni cezâ küni turur.*” (Bize yazık ki bu gün hesap günüdür.) 34/21a2=37:20. KT.(5)

cibril A. Cebrail. “*Arıg Cān ya ‘ni Cibril*” 30/86b2=16:102. KT.(1)

cünüb A. Cünüp, dinen temiz olmayan. “*Yok cünübka meger yol keçigliler yungınçaka tegi.*” (Cünüp olana yıkanıncaya kadar izin yoktur.) 26/18b1=4:43. KT.(2)

çın söz Doğru söz, hikmet. “*Tañrı kodmas yıgmaz çın sözdin.*” (Tanrı hikmetten engellemez.) 33/17a1=33:53. KT.(1)

dîn A. Din. “*Ol Tanrı kim ıdtı yalavaçını... hak dîn birle.*” (O Tanrı ki peygamberini Hak dinle gönderdi.) 29/24b2=9:33. KT.(39)

dîn tutmağ A.T. Bir dine inanmak. “*Dîn tutmazlar hak dînni anlardın kim berildiler bitigni.*” (Kitaba inanmayanlarla Hak dine inanmayanlar..) 29/21b3=9:29. KT.(1)

dōst F. Dost, hami, esma-i hüsnadan: veliyy. “*Yok sizke Tanrıda adın hiç dōst ap yāriçi.*” (Size Tanrı’dan başka dost yoktur.) 36/23a3=42:31. KT.(4)

du‘ā kılmağ A.T. Dua etmek. “*Ey cādū du‘ā kılğıl bizke idingni, ol kim ‘ahd kıldı sening üsküngde.*” (Ey büyücü Rabbinin seninle sözleşmesine uygun olarak dua et.) 36/57b2=43:49. KT.(1)

durūd ıdmağ F.T. Salavat getirmek. “*Ol Tanrı hem ferişteleri durūd ıdırlar yalawaç üze.*” (Tanrı’nın melekleri peygambere salavat getirir.) 33/19b1= 33:56. KT.(2)

durūd u senā F.A. Selam. “*Durūd u senā mürsellerka.*” (Mürsellere selam...) 34/46a2=37:181. KT.(1)

ecel A. Ecel. “*Hergiz küde bérmez Tanrı hiç et-özke kaçan kelse aning eceli.*” (Eceli geleni Tanrı asla bekletmez.) 38/64b3=63:11. KT.(1)

edgü körklüg va‘de T.T.A. En güzel vaad, cennet. “*Kamugka va‘de kıldı Tanrı edgü körklüg va‘de.*” (Tanrı herkese (cihad eden müminler) cenneti vadetti.) 26/64a1=4:95. KT.(1)

emr idisi A.T. Hüküm sahibi, Tanrı. “*Eger yandursalar anı yalawaçka ya emr idisinge olardın bilgetiler anı.*” (Eğer onu Peygambere veya hüküm sahibine bildirselelerdi öğrenirlerdi.) 26/50b1=4:83. KT.(1)

endâze F. Kader, takdir. “*Tanrıning fermanı endâze, endâze kılınmış.*” Tanrı’nın emri kader, takdir kılınmış...) 33/8a3=33:38. KT.(1)

erklig 1. Her şeye nezaret eden, vekil olan, esma-yı hüsnadan: vekîl. “*Néme körklüg erklig ol.*” (Ne güzel vekildir..) 25/26b2=3:173. KT.(5) **2.** Hükümdar, mülk sahibi, esma-yı hüsnadan: melik. “*Tanrı erklig, sezā, ewmegil Kur’an birle kazā*

kılınmazda burun sanga aning yarlığı.” (Tanrı vekildir, Onun vahyi sana tamamlanmadan önce Kur’an’ı okumakta acele etme...) 31/87b2=20:114. KT.(3), **erklik** Kudret sahibi, Tanrı. “*Ol kim angar turur kökler hem yerler erkliki.*” (O yerin ve göğün hükümdarıdır.) 28/35b1=7:158. KT.(2)

erklig ermek Hükümrân olmak, müktedir olmak, gücü yetmek. “*Taḡrı taht üze erklig erür.*” (Tanrı tahtta muktedir olandır.) 31/37a3=20:5. KT.(2)

esenlik bérgen Selamet veren, esma-yı hüsnadan: selâm. “*Yok anda adın Taḡrı meger ol erklig, arıg, esenlik bérgen, imin kılğan.*” (Emin kılan, sağlık veren, günahsız ve güçlü ondan başka Tanrı yoktur.) 38/31b3=59:23. KT.(1)

eş Ashab, ehl, havari. “*Aydt ‘İsā Meryem oğlu öz eşleringe: kim ol yāriçiler manga Taḡrı birle.*” (Meryem Oğlu İsa havarilerine dedi ki: Bana yardımcı kimdir Tanrı ile...) 38/48a1=61:14. KT.(3)

eşitgen İşiten, duyan, esma-yı hüsnadan: semî. “*Ol Taḡrı eşitgen bilgen ol.*” (Tanrı işiten ve bilendir.) 25/2b3=3:121. KT.(17)

éw barqđın adrılmağ Hicret etmek. “*Anlar kim éw barkdın adrıldılar, Tengrilik, anda kidin kim küç kıl(ın)dılar.*” (Onlar ki hicret ettiler, ondan sonra sıkıntı çektiler...) 30/50a1=16:41. KT.(1)

fariza A. Farz, dinen yapılması şart olan. “*Bütünlükün namāz erür mü’minler üze, fariza vaktlig.*” (Vakit namazı müminlere farz oldu.) 26/71b3=4:103. KT.(1)

fariza kılmak A.T. Farz kılmak. “*Fariza kıldımız olar üze cüftleri içre.*” (Onlara ve eşlerine farz kıldık.) 33/13b1=33:50. KT.(1)

fāsık A. Fasık, Allah’ın emirlerine karşı gelip günah işleyen. “*Ol Taḡrı köndürmez fāsık bodunlarını.*” (Tanrı günah işleyenleri hidayete erdirmez.) 29/57b3=9:80. KT.(12)

fazl A. Fazl, lütuf, ihsan. “*Kéngütür sizni Taḡrı öz fazlındın..*” (Tanrı size lütfetti verdi.) 29/21a2=9:28.KT.(21); “*Olarka Taḡrı fazl/artukluk ulug ol.*” (Onlara Tanrı’nın lütfu yücedir.) 33/10b1=33:47. KT.(1)

fazl idisi A.T. Lütuf sahibi. “*Ol Taḡrı fazl idisi mü'minler üze.*” (Tanrı müminler için lütuf sahibidir.) 25/16a3=3:152. KT.(1)

ferište F. Melek. “*Ançada aydı sening İding feriştelerke: men törütteçi men.*” (Tanrı meleklerle yaratan benim dedi.) 30/21b1=15:28. KT.(25)

fermān F. Emir, buyruk, ferman. “*Haddin keçtim Taḡrı fermanı içinde.*” (Hadden geçtim Tanrı fermanında...) 35/11a1=39:56. KT.(21)

fermānlanmaḡ F. Emrolunmak, buyruk almak. “*Fermānlanmadılar meger kim tapsalar bir Taḡrika.*” (Tanrı'ya inanmaları emrolunmadı.) 29/23b2=9:31. KT.(11)

furkān A. Hak ile batılı ayırt etme. “*İdtımız kulumız üze Furkān küinde, iki cem' karışmışı küinde.*” (Hak ile batılı ayırma gününde kullarımıza gönderdik...) 29/2a1=8:41. KT.(1)

furkān küni A.T. Hak ile batılı ayırt etme günü, kıyamet. “*İdtımız kulumız üze Furkān küinde, iki cem' karışmışı küinde.*” (Hak ile batılı ayırma gününde kullarımıza gönderdik...) 29/2a1=8:41. KT.(1)

füsūk A. Fasıklık, günahkârlık. “*Ündemeḡler at yawuzı bile, neme yawuz füsūk at imānda kidin.*” (Kötü lakap kullanmayın, imandan sonra kötü adla anmak büyük günahdır.) 37/62a1=49:11. KT.(1)

ḡalebe kılḡan A.T. Esmā-i hüsnadan: kakhâr. “*Yok adın Taḡrı meger bir Taḡrı galebe kılḡan.*” (Kahhar Tanrı'dan başka tanrı yok...) 34/70b2=38:65. KT.(2)

ḡayy atlıḡ tamuḡ A.T. Cehennemde bir vadi. “*Kidin tüşerler yā körgeyler ḡayy atlıḡ tamuḡḡa.*” (Sonra Cehennem'deki ḡayy vadisine düşerler veya görürler...) 31/23b1=19:59. KT.(1)

haberli A. Haberdar; esma-i hüsnadan: habîr. “*Ol Taḡrı erür bilgen haberli.*” (Tanrı bilir, haberdardır.) 26/13a3=4:35. KT.(1)

hāci A. Hacı, hacca giden. “*Kıldınḡız mu hācılarka suw içürmekni, mezigit-i harāmnu ābādān kılmakni.*” (Hacılara su içirdiniz mi, mescid-i haramı imar kıldınız mı...) 29/14a1=9:19. KT.(1)

hakikat A. Hak, gerçek. “*Aktardılar sana işlerini ançaka tegi keldi hakikat, belgürdi Tañrının fermāni.*” (Tanrı’nın fermanı belirince, hakikat gelinceye kadar sana işlerini aktardılar mı?) 29/36b2=9:48. KT.(2)

hakim A. 1. Hikmet sahibi, esma-yi hüsnadan: hakîm. “*Erür Tañrı keñ rahmetlig hakim.*” (Tanrı rahmeti bol ve hikmet sahibidir.) 26/89a1=4:130. KT.(3) 2. Esmâ-yı hüsnadan: hakîm. “*Bitigni indürmek ‘aziz hakim Tañrıdın kim ‘aziz takı bütün işlig turur.*” (Bütün işleri aız olan Hakim Tanrı’dan Kur’an’ı indirmek...) 36/89a2=45:2. KT.(1)

hakıq A. Hak, gerçek. “*Din tutmazlar hak dinni anlardın kim berildiler bitigni.*” (Ehl-i kitaptan olup hak dini kabul etmeyenler...) 29/21b3=9:29. KT.(17)

halife A. Halife. krş. halifet. “*Ey Dāvud, biz kıldımız seni halife yer içinde.*” (Ey Davud, biz seni yer yüzüne halife kıldık.) 34/56b2=38:26. KT.(1)

halifet A. Halife. “*Ol Tañrı kıldı sizke halifetler yer içinde.*” (Tanrı size halifeler gönderdi...) 33/79b1=35:39. KT.(1)

hālis A. Halis, ihlasa erdirilmiş. “*Arıg ol Tañrı andın kim sıfat kılurlar meger Tañrının hālis kulları.*” (Tanrı’nın halis kullarının yakıştırdığı sıfatlardan Tanrı münezzehdir.) 34/42a3=37:160. KT.(1)

hamd A. Hamd. “*Tesbih kılğıl idiñe hamd aytu keçelik hem ertelerde.*” (Gece gündüz Tanrı’nı an ve hamd et.) 35/55b2=40:55. KT.(2)

harām A. Haram. “*Bütünlükün aylar sanı Tañrı üskinde on iki ay... andın tört ay harām ol.*” (Doğrusu ayların sayısı Tanrı katında on iki... onlardan dört ay haramdır..) 29/27a3=9:26. KT.(4)

harām kılmak A.T. Haram etmek. “*Harām kılmazlar anı kim harām kıldı Tañrı hem yalavaçı.*” (Tanrı’nın ve peygamberinin yasakladığını yasak saymayan...) 29/21b2=9:29. KT.(10)

hareme yeri A.T. Mekke-i mükerrreme. “*Ornatmadımız mu olarnı hareme yeringe korkunçsuz, térlür anar kamug nersenin miveleri.*” (Her şeyin ürünlerinin toplandığı güvenli bir Harem’e yerleştirmedik mi?) 32/36b3=28:57. KT.(1)

hata A. Günah, suç. “*Kim kim kazgansa yazukni hatāni azu yazukni yana atsa anı bizārlukka.*” (Kim ki günah işler ve onu bir suçsuzun üstüne atarsa.....) 26/76a2=4:112. KT.(1)

hatā kıllıĝlı A.T. Hata eden, günah işleyen. “*Bütünlükün bu kâfir takı Hāmān, ol ikiniñ süleri erdiler hatā kıllıĝlılar.*” (Şüphesiz ki bu kâfir Hāmān, o ikisinin (Firavun) askerleri günah işlediler.) 32/7a1=28:8. KT.(1)

hayr A. Hayır, iyilik. “*Anlar kim emgetürler yalavaçnı, ayurlar: ol kulak Aygıl: hayr kulakı.*” (Onlar ki peygamberi incitirler O sizin için hayırlı olana kulak verir.) 29/43b2=9:61. KT.(5)

helāl A. Helal, helal kılınmış. “*Helāl sizke, sizing ta‘āmunguz helāl olarka.*” (Sizin yiyeceğiniz size helaldir.) 27/19a3=5:5. KT.(4)

helāl kılmak A.T. Helal etmek, meşru kılmak. “*Helāl kılurlar anı bir yıl, harām kılurlar anı bir yıl.*” (Onu bir yıl helal, bir yıl haram kılarlar) 29/28a3=9:37. KT.(6)

hicret kılgan A.T. Hicret eden, göç eden. “*Kim kim çıksa öz ewindin hicret kılğanın Tanrıka.*” (Kim ki kendi evinden çıksa, Tanrı’ya hicretini...) 26/67a2=4:100. KT.(1)

hikmet A. Hüküm. “*Ya ‘kub oĝlanlarınka bitig hem hikmet hem peygāMBERLIK.*” (Hz. Ya’kub oĝlanlarına kitap hem hikmet hem peygamberlik..) 36/96a2=45:16. KT.(1)

hisāb A. Amel, hesap defteri. “*Aydılar: İdimiz, terkletgil bizke hisābımıznı hisāb künide burun.*” (Dediler: Tanrım hesap gününden önce bize amellerimizi terk ettir.) 34/51b2=38:16. KT.(1)

hisāb küni A.T. Hesap günü. “*Aydılar: İdimiz, terkletgil bizke hisābımıznı hisāb künide burun.*” (Dediler: Tanrım hesap gününden önce bize amellerimizi terk ettir.) 34/51b3=38:16. KT.(4)

hüküm A. Hüküm, takdir. “*Olar üskinde Tevrit, anıng içinde Tanrıning hükmi.*” (Onlara göre Tevrat, Onda Tanrı’nın hükmü...) 27/50a1=5:43. KT.(3)

hüküm kılıklı A.T. Hüküm veren, hükmeden. “*Hüküm kılssa Tanrı manga, Ol hüküm kılıklılarda yahşırak erür.*” (Tanrı hükümü diğer hükmedenlerden daha iyidir.) 30/4a3=12:80. KT.(1)

hüküm kılmak A.T. Vahyetmek. “*Ermez erdiñ kün batsıg singar ançada hüküm kıldımız Mūsā’ka.*” (Sen batı tarafında değildin, biz Musa’ya onu vahyettiğimizde) 32/29a2=28:44. KT.(1)

idi Rab, Tanrı, ilah. “*Anıñ bilmeki İdim üskinde ol.*” (Onun bilmesi Tanrı nezdindedir.) 28/56a3=7:187. KT.(280)

‘iddet A. Boşanmış kadının tekrar evlenebilmesi için bekleyeceği belli süre. “*Ey yalavaç, kaçan talak kılssa siz uragutlarını talak kılıñ olarnı ‘iddetleringe, sanañ iddetni...*” (Ey peygamber! Eğer hanımlarınızı boşarsanız tekrar evlenebilmek için gerekli sürenin geçmesini bekleyiniz.) 38/76a2=65:1.KT.(4)

igitgen Rab. “*Bargıl sen, séni igitgen, tokuşunlar ikegü, biz munda oldrugılarmız.*” (Rabb’in emri üzere varın savaşın. Biz burada oturacağız.) 27/36b1=5:24. KT.(1)

iki yüzlüg İki yüzlülük, münafıklık. “*Sonlattı olarka iki yüzlükni köngülleri içinde.*” (Gönüllerindeki münafıklığı araştırdı.) 29/55b1=9:77. KT.(19); **iki yüzlük** İki yüzlülük, münafıklık. “*Sonlattı olarka iki yüzlükni köngülleri içinde.*” (Gönüllerindeki münafıklığı araştırdı.) 29/55b1=9:77. KT.(1)

iki yüzlüglük kılmak Münafıklık etmek. “*Bakmaz mu sen anlarka kim iki yüzlüglük kıldılar.*” (Sen münafıklık edenleri görmez misin.) 38/25a1=59:11. KT.(1)

ilāh A. İlah, Rabb. “*Ol tirig turur, ilāh yok meger ol.*” (O diridir, ondan başka Tanrı yoktur.) 35/61b1=40:65. KT.(4)

imān A. İman. “*Ol Tanrı bilgen imāningızni.*” (Tanrı imanınızı bilendir.) 26/4b1=4:25. KT.(18)

imin kılğan A.T. Emniyete kavuşturan, esma-i hüsnadan: mü’min. “*Yok anda adın Tanrı meger ol erklig, arıg, esenlik bérgeñ, imin kılğan.*” (Emin kılan, sağlık veren, günahsız, güçlü ondan başka Tanrı yoktur.) 38/31b3=59:23. KT.(1)

keçürgen 1. Affedici, yumuşak huylu, esma-yı hüsnadan: halîm. “*Erür Tanrı bilgen keçürgen.*” (Tanrı bilen ve affedendir.) 33/15a1=33:52. KT.(2) **2.** Çok affedici,

esma-yı hüsnadan: afuvv. “*Ol Tanrı erür keçürgen yarlıkagan.*” (Tanrı affedici ve esirgeyendir.) 26/19b2=4:43. KT.(2); **3.** Affeden, bağışlayıcı, esma-yı hüsnadan: afuvv “*Erür Tanrı keçürgen örtgen ulaşı yarlıkagan.*” (Tanrı affeden, bağışlayan ve esirgeyendir.) 26/66b1=4:99. KT.(1)

keñ işlig Geniş ihsan sahibi, rahmeti bol olan, esma-yı hüsnadan: vâsi. “*Tanrı keñ işlig bilgen ol.*” (Tanrı rahmeti bol olan ve bilendir.) 27/59b2=5:54. KT.(1)

kerâmetlıgraķ A. (En) çok keramet sahibi, aziz, en değerli. “*Bütünlükün kerâmetlıgrakingız Tanrı üskinde saknukrakingız.*” (Doğrusu en değerli olanınız Tanrı indinde en çok sakınanınızdır.) 37/64a2=49:13. KT.(1)

kerîm A. Kerem sahibi. “*Ulug kerim*” (Yüce kerem sahibi...)36/86b1=44:49. KT.(1)

kesilmiş Farz, Allah’ın emri. “*Taplaşsa sizler anıñ birle kesilmişde kidin, Ol Tanrı erür bilgen.*” (Tanrı’nın emrinden sonra onu kabul ederseniz Tanrı bilir...) 26/3b1=4:24. KT.(1)

ķınağlı Azap edici, azapla cezalandırıcı. “*Ermez Tanrı ķınağlı olarnı anlar yarlıkatu kolarlar.*” (Tanrı onlara azap edici değildir, onlar af dilerler.) 28/82a1=8:33. KT.(2)

ķınamaķ Azap etmek, işkence etmek, ceza vermek. “*Tileyür Tanrı ķınasalar olarnı anıñ birle yakın tiriglik içinde.*” (Tanrı onların da cezalandırılmasını, canlarının da kafir olarak çıkmasını murat ediyor.) 29/40a3=9:55. KT.(23)

ķınanmış Azap edilmiş. “*Ermez-miz ķınanmışlar.*” (Biz azap edilmişlerden değiliz.) 33/52a3=34:35. KT.(1)

ķınlıķ Azap veren, azabı olan. “*Ol Tanrı katıķ ķınlıķ ol.*” (Tanrı azabı şiddetli olandır.) 28/71a3=8:13. KT.(7)

ķışmaķ Yoldan çıkmak, sapıtmak, azmak, itaat etmemek. “*Kim kim ķışsa Tanrı yādındın gümārlagay-miz angar yekni.*” (Allah’ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz.) 36/52a2=43:36. KT.(15)

kışurmak Yoldan çıkarmak, azdırmak. “*Tileyür yek kim kışursa olarnı.*” (Şeytan onları saptırmak ister.) 26/32a1=4:60. KT.(20)

kıyâmet A. Kıyamet. “*Korkitsa sen kıyâmet küinde şek yok.*” (Kıyamet gününden korkmakta şüphe yoktur.) 36/3b3=42:7. KT.(26)

kıyâmet küni A.T. Kıyamet. “*Korkitsa sen kıyâmet küinde şek yok.*” (Kıyamet gününden korkmakta şüphe yoktur.) 36/3b3=42:7. KT.(26)

kızgıtlıg Azapla cezalandıran, cezasını veren. “*Ol Tanrı katıgrak kınlıgdın, katıgrak kızgutlugdın yan.*” (Tanrı azap ve ceza verendir.) 26/51b3=4:84. KT.(1)

kidinki Ahiret. “*Bérdimiz angar yakınrak içinde edgülük kim ol kidinki içinde edgülerdin ol.*” (İyi olana ahirette iyilik vermemiz yakındır.) 30/97b2=16:122. KT.(4)

kidinki kün Ahiret. “*Anlar kim kirtgünmesler kidinki künke.*” (Onlar ki inanmazlar ahiret gününe..) 30/58b1=16:60. KT.(1)

kidinki saray T.F. Ahiret, ahiret mekanı. “*Kidinki sarây edgürek neme körklüg ol saknukluk sarâyı.*” Ahiret yeri ne güzel bir yerdir.) 30/42b3=16:30. KT.(1)

kirtgüngen İman eden. “*Eger iki ögür kirtgüngenlerdin öldürüşseler yaraşturunglar.*” (İnananlardan iki grup birbiriyle kavga ederlerse aralarını düzeltin.) 37/59a3=49:9. KT.(1)

kirtgünmek İnanmak, iman etmek. “*Sezā boldı aytık kın üküşleri üze olar kirtgünmezler.*” (Onlar hakkındaki azap gerçekleşecektir. Çünkü onlar inanmazlar.) 33/86b3=36:7. KT.(39); **kirtgünmek** İman. “*Tanrı sewdürdi sizke kirtgünmeki takı bezedi anı könglüngiz içinde.*” (Tanrı size imanı sevdirdi ve gönlünüzü süsledi.) 37/58b1=49:7. KT.(1)

kirtgünmiş İnanmış, iman etmiş. “*Kamugları anlarka kirtgünmiş tururlar.*” (Hepsi onlara iman etmiştir.) 33/56a1=34:41. KT.(3)

kirtgünügli Mü'min, iman etmiş. “*Bu ögür kamug kirtgünügliler.*” (Bu grup hepsi iman etmiş.) 28/65b3=8:4. KT.(3)

kopğurmak Haşretmek, diriltip kaldırmak. “*Ey katıglık bizke kim kopgurdı bizni yatgu yerimizdin.*” (Yazık bize ki bizi yattığımız yerden haşretti.) 34/12a1=36:52. KT.(1)

kopmak küni 1. Ahiret, haşr. krş. *kidinki, kidinki kün, kidinki sarāy* “*Taḡrı hükm kılur sizing ara kopmak küinde.*” (Tanrı ahiret gününde hüküm verir.) 26/96b2=4:141. KT.(19) **2.** Kıyamet. “*Hiç asıg kılma sizke yaguklarıngız yime oğlanlarıngız kıyāmet küinde ya’ni kopmak küinde.*” (Kıyamet gününde size yakınlarınız ve çocuklarınız fayda etmez.) 38/36a2=60:3. KT.(1)

korğutğuçı Korkutucu, kötü sonuca karşı uyaran, uyarıcı, peygamber. “*Yalavaçlar müjde bergüçiler hem korğutğuçılar.*” (Peygamberler uyarıcı ve uyaranlardır.) 27/8a1=4:165. KT.(21)

köndürgen Doğru yola sevkeden, hidayete erdiren. “*Kimni kim kışursa Taḡrı köndürgen yok anı.*” (Tanrı kimi azdırırsa kimse onları hidayete erdirmes.) 28/55b3=7:186. KT.(1)

köndürmek Doğru yol göstermek, hidayete erdirmek. “*Ol Taḡrı köndürmez fāsık bodunlarını.*” (Tanrı fāsık halkı hidayete erdirmes.) 29/57b3=9:80. KT.(59)

köndürügli Doğru yol gösteren. “*Kimni kim kışursa Taḡrı yok angar köndürügli.*” (Tanrı kimi azdırırsa ona doğru yol gösteren olmaz.) 31/72b2=39:36. KT.(4)

köni 1. Gerçek, doğru, hak. “*Andag va’de’i anıng üze köni.*” (Bu Tanrı’nın bizzat üstlendiği gerçek bir vaaddir) 30/48b3=16:38. KT.(27) **2.** Hak dine inanan, cahiliyye devrinde İbrahim Peygamber dini üzere olan. “*Ol edgü işlig erür takı İbrāhim dinika köni takı tuttu Taḡrı İbrāhimni dōst.*” (Kimin dini İbrahim’in dinine tabi olan kimseden daha güzel olabilir. Allah İbrahim’i dost tuttu.) 28/84b2=4:125. KT.(4)

köni işlig Esmā-i hüsnā’dan: hakîm. “*Taḡrı bilgen turur köni işlig.*” (Tanrı bilir ve hakimdir...) 37/59a2=49:8. KT.(1)

köni yol bulmışrak Hidayete eren. “*Eger kelse anlarka bir korkutuglı bolurlar ok köni yol bulmışrak ümmetlerde birindin.*” (Bir korkutucu gelse hidayete daha çok erenlerden olurlar.) 33/82b3=35:42. KT.(1)

köni yol Hidayet, doğru yol. “*Bu, belgürtmek bodunka hem köni yol hem pend saknuklarka.*” (Bu sakınan halka hem doğru yol hem öğüttür...) 25/8b3=3:138. KT.(30)

köni yol körkitmek Doğru yolu göstermek. “*Anlardin kimke köni yol körkitti Tanrı.*” (Tanrı onlardan kime doğru yolu gösterdiyse..) 30/47a2=16:36. KT.(3)

köni yol körsetmek Doğru yola erdirmek. “*Tanrı körsetmez köni yolnu bu küç kılıklı bodunlarka.*” (Tanrı zalimler topluluğuna hidayet etmez.) 38/44a1=61:7. KT.(1)

köni yolka barmağ Doğru yolu bulup ilerlemek. “*Yılduzlar olar köni yolka barırlar.*” (Onlar doğru yolu bulup ilerleyen yıldızlardır.) 30/37b3=16:16. KT.(1)

köni yolka kirigli Doğru yola giren, hidayete eren. “*Ol bilgenrek ol köni yolka kirigliler.*” (O daha iyi bilendir doğru yola girenleri..) 30/99b2=16:125. KT.(1)

köni yolka köndürmek Doğru yola iletmek. “*Köndürür men köni yol(ka) kimni tilese-miz.*” (Kimi istersem doğru yola iletirim.) 36/35b3=42:52. KT.(2)

köni yolka könme Doğru yola girmek, hidayete ermek. “*Men üküş örtgen men kim ki yansa hem bitse hem kılsa edgülik yana köni yolka könse.*” (İnananları, iyilik yapanları, hidayete erenleri bağışlarım.) 31/61b2=20:82. KT.(4)

köni yolka könmiş Hidayete eren. “*Bolgay kim bu ögür bolgalar köni yolka könmişlerdin.*” (Ola ki bu grup hidayete erenlerden olalar.) 29/13b3=9:18. KT.(1)

köni yolluğrak Hidayete girecek olan, daha doğru yolda olan, hidayete daha çok eren. “*Bu ögür köni yollugrak.*” (Bu grup hidayete ermiş olandır.) 26/25a2=4:51. KT.(2)

könilik 1. Hidayet, doğru yol, gerçek, hak, adalet. “*Anlar kim köndiler arturgay olarka könilik.*” (Doğru yola girenlere doğruluğu arttır.) 37/14b3=47:17. KT.(32) **2.** Hikmet. “*Okıgıl İdiñ yolıka könilik birle, körklüg pend birle.*” (Tanrı yoluna doğrulukla öğütlerle davet et.) 30/99a1=16:125. KT.(1)

könügli Hidayete eren, doğru yola giren. “*Kimni kim köndürse Tanrı ol könügli takı kimni kim kışursa bu ögür kamug ziyānılgılar.*” (Tanrı kimi hidayete erdirirse onlar doğru yoldadır, kim azarsa onlar zarardadır.) 28/51b2=7:178. KT.(7)

könülmek Doğru yola girmek. “*Yarag bulmazlar hileka yime könülmezler yolka.*” (Hileye fırsat bulamazlar yine doğru yola girmezler.) 26/66a2=4:98. KT.(1)

könülmüş Doğru yola girmiş. “*Olar yime yıgarlar anlarını yoldın, anlar séznürler olar könülmüşler.*” (Onları yoldan engellerler doğru yola girenler bunu sezerler.) 36/53a1=43:37. KT.(2)

köñül urğan Tevekkül eden. “*Tap turur manga Tañrı, anıng üze köñül urur köñül urğanlar.*” (Tevekkül edenler tanrı bize yeter...) 31/74b1=39:38. KT.(1)

köñül urmaq Tevekkül etmek. “*Anlar kim serindiler, İdileri üze köñül urdılar.*” (Onlar sabr ettiler Tanrı’ya tevekkül ettiler.) 30/50b3=16:42. KT.(12)

körgen Gören, esma-yı hüsnadan: basîr. “*Ol Tañrı öz kullarını bilgen körgen.*” (Tanrı kullarını bilen ve görendir.) 33/76b2=35:31. KT.(15)

körklüg kılığlı İyi amelli. “*Ol ikining ‘ayallarındın körklüg kılığlı, zulm kılığlı özüng belgülüg.*” ((Her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendisine kötülük edenlerde olacaktır.) 34/33a1=37:113. KT.(1)

körksüz yazuq Utanç verici günah, hayasızlık. “*Anlar kim singardın tururlar yazukung uluglarında hem körksüz yazuklardın.*” (Onlar ki günahlardan, hayasızlıklardan kaçınırlar.) 36/25b2=42:37. KT.(1)

körügli Her şeyi gören esma-yı hüsnadan: basîr. “*Erür Tañrı anı kim kılur siz körügli.*” (Tanrı her yaptığınızı görendir.) 37/43a3=48:24. KT.(2)

köyürgen ot Cehennem ateşi, azgın ateş. “*Tañrı yarattı kâfirlerni, anuttı olarka köyürgen ot.*” (Tanrı kafirlere cehennem ateşi hazırladı.) 33/23b2=33:64. KT.(1)

közi yümüklüg Namahreme bakmayan. “*Takı olar üskinde közi yümüklügler yaşdaşlar.*” (Yanlarında eşlerinden başkasına bakmayan yaşıt dilberler olacak.) 34/66b3=38:52. KT.(1)

kudret A. Kudret. “*Tañrınıñ kudreti olar eliglerinde.*” (Tanrı’nın kudreti onlarla beraberdi.) 37/31b3=48:10. KT.(4)

kul Kul, (Allah’a göre) insan. “*Ündeyürler Tanrıda adındın, kullar mu erür sizler teg.*” (Sizler gibi Tanrı’dan başkasını zikreden, kul mudur...) 28/60a4=7:194. KT.(64)

kulluk Kulluk, ibadet. “*Kim kim ‘arlanse anıng kullukındın hem boynaguluk kılse.*” (Kim ki onun kulluğundan arlanse ve asi olsa...) 27/12b1=4:172. KT.(2)

kur’ân A. Kuran. “*Kaçan okınsa Kur’ân kulak tutunglar angar.*” Kur’an okununca onu dinleyin.) 28/62b2=7:204. KT.(21)

kurbân A. Kurban. “*Bitmese-miz yalavaçka keldürmeginçe bir kurbân.*” (Bir kurban getirmeyince peygambere inanmayız.) 25/27a2=3:183. KT.(1)

kurbân kılmak A.T. Kurban etme, kurban sunma. “*Kurbân kıldılar, kurbân kılmak.*” (Kurbanı kurban ettiler...) 27/37b3=5:27. KT.(1)

kurtulmuş Kurtuluşa eren. “*Emdi kim yansa takı bitse, kılse edgülık bolgay kim bolsa kurtulmuşlardın.*” (Şimdi tövbe edenler, inananlar ve iyilik yapanlar kurtuluşa erebilir.) 32/42b1=28:67. KT.(1)

kutluğ Mübarek, kutsal. “*Kaçan keldi erse anga ündenildi kolnung ong yanındın mübârek orun içinde/kutlug orun içinde yıgaçdın.*” (Oraya gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından (oradaki ağaç) yönünden kendisine şöyle denildi)32/20b3=28:30. KT.(1)

küçlög Güçlü; Esmâ-yı hüsnadan: kavî. “*Ol Tanrı küçlög küsüş turur.*” (Tanrı güçlü ve azizdir...) 38/14a3=58:21. KT.(3)

küçlög uğan Her şeye güce yeten, esma-yı hüsnadan: kadîr. “*Ol Tanrı kamug neng üze küçlög ugan turur.*” (Tanrı her şeye kadirdir.) 33/64a3=35:1. KT.(9)

küdezçi 1. Her şeye nezaret eden, gözetleyen, esma-yı hüsnadan: rakîb. “*Erür Tanrı kamug neng üze küdezçi.*” (Tanrı her şeye nezaret edendir.) 33/15b3=33:52. KT.(1) **2.** Her şeyi gözetleyen, koruyan, esma-yı hüsnadan: hafız. “*Sening İding kamug neng üze küdezçi ol.*” (Tanrı’n her şeyi gözetleyen koruyandır.) 33/42b3=34:21. KT.(2)

küdezgen Esmâ-yı hüsnadan: hafız. “*Tanrı küdezgen olar üze ermez sen olar üze erklig.*” (Tanrı onları gözetir korur...) 36/3a1=42:6. KT.(1)

küdezigli Gözetleyen, bekleyen, koruyan. “*Yok sizke Tanrıdın küdezigli.*” (Tanrıdan başka gözetleyen koruyan yoktur.) 35/42a3=40:33. KT.(3)

küfr A. Küfr, kâfirlik. “*Olar ta’n kılsalar diniñiz içinde tokuşunlar küfr başlarını.*” (Dininizi ayıplarlırsa kafirlerle savaşın) 29/9b1=9:12. KT.(11)

küfrdin yığılmağ A.T. Günahtan sakınmak. “*Eger yığılsalar küfrdin yarlıkatur olar anlarını.*” (Günahtan sakınırlarsa onları bağışlar) 28/85a2=8:38. KT.(1)

küsüş / küşüş Kutlu, aziz; Esmâ-yı hüsnadan: azîz. “*Ol Tanrı küsüş bütün işlig turur.*” (Tanrı aziz ve hikmet sahibidir.) 28/69a2=8:10. KT.(11)

la’net A. Lanet. “*Udturdımız olarka bu dünyâ içinde la’net.*” (Bu dünyada onları lanetledik.) 32/28a1=28:42. KT.(3)

la’net kılınmağ A.T. Lanetlenmek. “*La’net kılındı yalğan kılguçılar.*” (Yalancılar lanetlendi.) 37/84a2=51:10. KT.(1)

la’net kıılmağ A.T. Lanetlemek. “*Anlar kim âzârlarlar Tanırını hem yalavaçını, la’net kıldı olarka Tanrı.*” (Tanrıyı ve peygamberini incitenleri lanetledik...) 33/20a1=33:57. KT.(2)

latif A. Lütuf sahibi, esma-yı hüsnadan: latîf. “*Ol Tanrı érür latif bilgen.*” (Tanrı lutf sahibi ve bilendir.) 33/3b1=33:34. KT.(2)

levhü’l mahfûz A. Ana kitap. “*Ol levhü’l mahfûz içinde, bizing üskümüzde yüksek berk turur.*” (O bize göre levhü’l-mahfuz içinde yüce ve sağlamdır.) 36/37b1=43:4. KT.(1)

mağfiret A. Tanrının kullarını bağışlaması. “*rahmet ü mağfiret.*” (Rahmet ve bağışlama 26/64b1=4:96. KT.(1)

mel’ûn A. Melun, lanetlenmiş. “*Mel’ûnlar kayda ma bulnurlar, tutlurlar, öldürülürler.*” (Mel’unlar nerde iseler tutulur ve öldürülürler) 33/22a3=33:61. KT.(6)

menzezsiz Eşi ve benzeri olmayan, esma-yı hüsnadan: azîz. “*Ol Tanrı erür menzezsiz bütün işlig.*” (tanrı benzersiz ve azizdir.) 26/28a1=4:56. KT.(1)

mescid-i harām A. Mescid-i Haram. “*Yıgđılar sizni mescid-i harāmdın.*” (Sizi Mescid-i Haram’dan engellediler.) 37/43b2=48:25. KT.(2)

mevlâ A. Yardımcı, gözetleyen, koruyan, mevla. “*Ol Tanrı sizing mevlāngız, ol bilgen bütün işlig.*” (O bilen ve aziz Tanrı sizin mevlanız...) 38/89a2=66:2. KT.(4)

mezgit F. Mescit, cami. “*Kerekmez ortak katganlarka kim ābādān kılsalar Tanrıning mezgitlerini.*” (Şirk koşanlar Tanrı’nın mescidini onaramazlar.) 29/12b1=9:17. KT.(2)

mezgit-i harām A. Mescid-i Haram. “*Kıldingız mu hācılarka suw içürmekni, mezgit-i harāmni ābādān kılmakni.*” (Hacılara su içirmeyi ve Mescid-i Haram’ı imar etmeyi...) 29/14a2=9:19. KT.(3)

mihrāb A. Mabet, mescid. “*Ançada agdılar mihrābka, ançada kirdiler Dāvūdka.*” (Orada mihraba çıktılar, Hz. Daavud’un huzuruna girdiler) 34/53a3=38:21. KT.(1)

muşsuz Muhtaç olmamak. “*Muşsuz érür Tanrı, Tanrı ögdülmiş muşsuz turur.*” (Tanrı muhtaç değildir, Tanrı övülmeye layıktır.) 38/68b2=64:6. KT.(1); Hiçbir şeye muhtaç olmayan, esma-i hüsnadan: ganiyy. “*Tansa sizler ol Tanrı muşsuz sizdin.*” (Araştırırsanız Tanrı size muhtaç değil.) 34/81b3=39:7. KT.(3)

mūsā kitābı A. Tevrat. “*Çın tutuglı anı kim mening üskümde erdi Mūsā kitābındın.*” (Tevrat benim indimde olduğu için gerçek sayan...) 38/42b2=61:6. KT.(2)

muttaki A. Takva sahibi. “*Yagutuldı uştmah muttakılarka, irak ermez.*” (Cennet takva sahiplerine yakındır, uzak değil..) 37/77a3=50:31. KT.(2); “*Bilingler Ol Tanrı muttakiler/saknuklar birle.*” (Tanrı takva sahipleri iledir.) 29/28a1=9:36. KT.(1)

muyanlık bérgüçi Sans.T. Sadaka veren. “*Ol Tanrı yanut bérür sadaka bérgüçilerke/muyanlık bérgüçilerke.*” (Tanrı sadaka verenlere karşılığını verir.) 30/8b1=12:88. KT.(1)

mü'min A. Mü'min. “*Sizler üstünler siz eger mü'min erse sizler.*” (Eğer müminseniz üstünsünüz...) 25/69a3=3:139. KT.(74); **mü'mine** Mü'min kadın. “*Erklendi eligleringiz yinçke kızlarıngızdın mü'mineler.*” (Ellerinizi altında bulunan mümin kızlarla evlensin.) 26/4a3=4:25. KT.(9)

mübārek A. Mübarek. “*Belgülüg bitig hakkı, biz indürdümüz mübārek tün içinde.*” (Mübarek gecede indirdiğimiz apaçık kitap hakkı için...)

36/75a1=44:3. KT; “*Kaçan keldi erse anga ündenildi kolnung ong yanındın mübārek orun içinde / kutlug orun içinde yıgaçdın.*” (Ona geldiği zaman dendi ki sağ yanından dileyin mübarek gece içinde / mübarek ağaç içinde...) 32/20b3=28:30. KT.(2)

mücrim A. Suçlu, günahkâr. “*Biz andaguk kılur-miz mücrim / yazukluglarını.*” (Biz günahkârları öyle yaparız...) 34/24a3=37:34. KT.(1)

müjde bérğüçi F.T. Müjdeleyici. “*Yalavaçlar müjde bérğüçiler hem korkutguçılar.*” (Peygamberler hem müjdeleyici hem uyarıcı.) 27/8a1=4:165. KT.(2)

müjdeçi F. Müjdeci, peygamber. “*Kelmedi bizke müjdeçidin hem korkutguçdın.*” (Bize müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi...) 27/33a2=5:19. KT.(3)

mürsel A. Peygamber. “*Mürsellerdin sen.*” (Peygambersin...) 33/86a1=36:3. KT.(7)

müslim A. Müslüman. “*Fermānlandın kim bolsam müslimlerdin kim okısa men Kur’ānnı.*” (Sana emredildi ki Müslüman olman ve Kur’an’ı okuman...) 32/2a2=27:91. KT.(2)

müslmān bolmağ A.T. Müslüman olmak. “*Minnet kılurlar sening üze müslmān bolsalar.*” (Deki: Müslüman olmanızı bana yapılmış bir iyilik saymayın diyor.) 37/66b3=49:17. KT.(1)

müslmānlıq A. İslâm. “*Ol indenlür müslmānlıq tapa yime Tağrı körsetmez köni yolını.*” (O müslümanlığa davet edildiği halde Tanrı hakkında asılsız şeyler konuşanları Tanrı hidayete erdirmez.) 38/43b3=61:7. KT.(1)

müşrik A. Müşrik, Allah’a ortak koşan. “*Ahd kıldımız olar birle müşriklerdin.*” (Ahd kıldık onlarla müşriklerden...) 29/7b2=9:1. KT.(1)

namāz F. Namaz. “*Yagumanglar namāzka sizler esrükler.*” (Sarhoş iken namaza yaklaşmayınız.) 26/18a2=4:43. KT.(29)

namāz kılmağ F.T. Namaz kılmak. “*Bir gürüh kim namāz kılmadılar takı namāz kılınlar.*” (Namaz kılmayanlar kılınlar.) 26/69b1=4:102. KT.(2); “*Kaçan kılsa*

siz namāznı yād kılıglar Tañrını.” (Namaz kılarısanız Tanrı’yı yad edin.) 26/71a2=4:103. KT.(500)

namāz tesbih kılığlı F.A.T. Tesbih eden. *“Biz saf kılıglılar-miz, biz namāz tesbih kılıglılar-miz.”* (Saf tutup namaz kılanlarız.) 34/43a3=37:166. KT.(1)

ni’met A. Nimet, ihsan, bağış, iyilik, lütuf. *“Müjde bérür olarka... uştmahlar birle, olarka ni’metler tutaşı.”* (Müjde veririz onlara... cennet nimetlerini...) 29/16a1=9:21. KT.(12)

ni’met bermek A.T. Nimet vermek, ihsan etmek. *“Ni’met bérdi Tañrı anıng üze.”* (Tanrı ona nimet verdi.) 33/6a2=33:37. KT.(7)

ni’met kılmak A.T. Rahmet etmek, ihsan etmek. *“Ol Tañrı ni’met kılar sizing üze.”* (Tanrı size rahmet eder.) 33/9a1=33:43. KT.(1)

nişān F. Ayet. *“Kirtgündümüz İdimiz nişānlarınga kaçan keldi erse.”* (Tanrım ayetlerine iman ettik.) 28/10b3=7:126. KT.(38)

oқығu Kur’ān. *“Ol bitig belgüleri ol Oқығu belgülig.”* (Kitapların açığı Kuran...) 30/19b1=15:1. KT.(3)

oқымақ Dua, dua etme. *“Bolmadım séni okımakda ey İdim bed-bāht.”* (Tanrım sana dua etmekten bedbaht olmadım...) 31/5a1=19:4. KT.(2)

ol ajun T.S. Ahiret, öbür dünya. *” Ol ajun yahşırak kimke kim sakınsa. ”* (Sakınanlar için ahiret iyidir.) 26/46a2=4:77. KT.(2)

ol cehan T.F. Öbür dünya, ahiret. *“Bütünlükin ol cehan karar sarayı turur. ”* (Doğrusu ahiret karar yeridir.) 35/47a1=40:39. KT.(3)

ortak қатған Müşrik. *“Kerekmez ortak katğanlarka kim ābādān kılsalar.”* (Şirk koşanları hidayete erdirmek gerekmez.) 29/12a3=9:17. KT.(4)

ortak қатıғlı Müşrik. *“Yüz ewürgil ortak қатıғlılardın.”* (Şirk koşanlardan yüz çevir.) 30/32a3=15:94. KT.(10)

ortak қатмақ Tanrıya ortak koşmak. *“Ortak mu katarlar anı kim törütmez nerseni?”* (Bir şey yaratmayanı ortak mı sayarlar.) 28/59b2=7:191. KT. *“Yarlıkamaz kim ortak katsa anga.”* (Şirk koşanı bağışlamaz.) 26/79b2=4:116. KT.(19)

ortak kılmak Şirk koşmak. “*ortak kılıklı erenler, ortak kılıklı uragutlar...*” (Şirk koşan kadınlar, şirk koşan erkekler...) 37/29b2=48:6. KT.(3)

osanuk Gafil. “*Tamga urdı Tanrı köngülleri üze hem kulakları üze, körgüleri üze, bu ögür olar osanuklar ol.*” (Tanrı gafillerin gönüllerini, gözlerini ve kulaklarını mühürledi.) 30/90a3=16:108. KT.(1)

otka hâzır kılınmış T.A.T. Günahkar, cehenneme gidecek olan. “*Yalğan tutılar anı olar hâzır kılınmışlar otk.*”(Onu yalancılıkla suçladılar. Bu yüzden cehenneme konulacaklardır.)34/36a2=37:127. KT(1)

ögdi Hamd. “*Ögdi Tengrike yok kim üküşrekleri bilmesler.*” (Bilmeyenler Tanrı’ya hamd etmezler.) 30/69a3=16:75. KT.(1)

örtgen 1. Bağışlayıcı, affedici, esma-yı hüsnadan: gafûr. “*Ol Tanrı örtgen yarlıkagan ol.*” (Tanrı affeden bağışlayandır.) 25/4b2=3:129.(31) **2.** örtgen < affedici, esma-yı hüsnadan: gaffâr. “*Men ündeyür men sizni ‘aziz örtgen.*” (Ben sesleniyorum size ben afediciyim.) 35/49a1=40:43.(6); **3.** Esmâ-yı hüsnadan: gafûr. “*İdi yarlıkagan / örtgen.*”(Tanrı bağışlayan ve affedicidir.) 33/37b1=34:15.(1)

örtmek Bağışlamak, affetmek, kötülüğü gidermek, örtbas etmek. “*İdimiz-â örtgil bizing yazuklarımızni.*” (Tanrım günahlarımızı bağışla.) 25/14b1=3:147. KT.(18);

örtmek Affetme, bağışlama. “*Bütünlükün örtmek Tanrıdın hem yarlıkamaklık.*” (Doğrusu Tanrı affedici ve bağışlayıcıdır.) 25/21b3=3:157. KT.(1)

pârsâ F. Takva sahibi, kötü amelden sakınan. “*Pârsâlar zinâ kılmaguçılar.*” Takva sahipleri, zina yapmayanlardır.) 26/2b3=4:24. KT.(1)

pend F. Öğüt, (kutsal) kitap. “*İndürüldi mü anıng üze yâd/pend bizing aramızda.*” (Ona bizden kutsal kitap indirildi mi...) 34/49a1=38:8. KT.(1)

peri F. Cin. “*Çın-ok törüttimiz tamugka üküşni perilerdin, âdemilerdin.*” (Perilerden ve ademilerden cehennemde pek çok yarattık...) 28/52a2=7:179. KT.(9)

peygâamber ewi bodnı F.T. Ehl-i beyt. “*Tileyür Tanrı kiterse sizdin ‘azâbnı, ey peygâamber ewi bodnı, arıtsa sizlerni.*” (Ey ehl-i beyt Tanrı sizi günahsız kılıp sizden azabı gidermek diler.) 33/3a1=33:33. KT.(1)

peygāamber F. Peygamber. “*Yarlıg ıdtımız Nūhka, peygāamberlerka.*” (Biz Nuh’a ve sonraki peygamberlere vahyettik.) 27/6b1=4:163. KT.(15)

peygāamberlık F. Peygamberlik. “*Ya’kūb oğlanlarika bitig hem hikmet hem peygāamberlık, rūzi bérdimiz.*” (Biz İsrailoğullarına da kitap, hikmet ve peygamberlik verdik.) 36/96a2=45:16. KT.(1)

rāhib A. Dindar. “*zāhid/rāhib*” 29/23a3=9:31. KT.(1)

rahīm A. Merhametli, rahmet eden; esma-yı hüsnadan: rahīm. “*Kodı ıdmış turur ‘aziz ü rahimnüng ulaşı yarlıkagan.*” (Bu kitap aziz, rahim ve bağışlayıcı Allah tarafından gönderilmiştir.) 33/86a2-3=36:5. KT.(4); “*Ey İdimiz sen ked rahim sen.*” (Ey Tanrı’mız sen rahimsin) 38/24b3=59:10 KT.(1)

rahm kılmak A.T. Merhamet etmek. “*Eger rahm kılmasa bizke, İdimiz barımıznu örtmese bolur men ziyānılgırdın.*” (Tanrım rahmet etmese, günahımızı bağışlamasa zarar edenlerden olurum.) 28/27a1=7:149. KT.(4)

rahmān A. Esma-yı hüsnadan: rahmān. “*Kaçan okınsa rahmānnıñ āyātları tüşerler yüknü.*” (Rahmanın ayetleri okununca secdeye kapanırlar.) 31/22b3=19:58. KT.(5)

rahmet A. Rahmet, merhamet. “*İdiñniñ rahmetini yād kılmakı kulu Zekerıyyāka.*” (Kulu Zekeriya’ya Tanrı’nın rahmetini yad etmek...) 31/4a2=19:2. KT.(21)

rahmet kılmak A.T. Rahmet etmek. “*Ol kün bütünlükin rahmet kılding anga her ne ol kurtulmak ulug turur.*” (O gün kimi kötü sonuçlardan korumuş onu rahmetine mazhar kılmışsın.) 35/28a1=40:9. KT.(1)

rahmetdin umunçsuz A.T. İblis. “*Yükündiler ferışteler kamugları yumkılar meger umunçsuz rahmetdin.*” (Bütün melekler secde ettiler ama İblis etmedi.) 30/22b1=15:31. KT.(1)

rahmetlig 1. A. Merhametli, rahmetli. “*Ey bizing İdimiz tegding kamug nerseke rahmetlig ‘ilm yanıdın.*” (Tanrı’mız sen rahmetin ve ilminle her şeyi kuşattın.) 35/26a3=40:7. KT.(34); **2.** Rahmeti bol olan, esma-i hüsnadan: vāsi “*Erür Tanrı keng rahmetlig hakim.*” (Tanrı rahmeti bol olandır.) 26/89a1=4:130. KT.(1)

rāst F. 1. Gerçek, hak, hakikat. “*Bu ögür kamug kirtgünügliler ol rāst.*” (Bu grup tamamen mümin ve hakk...) 28/65b3=8:4. KT.(12) 2. Doğru sözlü, dini bütün. “*Yād kılğıl bitig içinde İdrisni ol erür rāst, peygāmbēr.*” (Kur’an’da dini bütün peygamber İdris’i yād et.) 31/21b2=19:56. KT.(3)

rāst tanuḵ F.T. Gözetip koruyan, esma-yı hüsnadan: müheymin. “*Yok anda adın Tanrı meger ol erklig, arıg, ... rāst tanuk, mişl yok, ‘aybsuz.*” (Tanrı’dan başka hakim, günahsız, benzersiz, gözetip koruyan yok.) 38/32a1=59:23. KT.(1)

rāst turmaḵ F.T. Doğru olmak, hakka yönelmek. “*Rāst turunglar anıng birle, yarlıkatu kolunglar anda.*” (Onunla hakka yönelin, bağışlanmayı dileyin..) 35/75a1=41:6. KT.(3)

rāstlıḵ F. Doğruluk. “*Köni yol körkitürler rāstlıḵ birle.*” (Doğrulukla hidayete erdirişler.) 28/36a3=7:159. KT.(11)

resül A. Peygamber. “*Rāz aymang yazuk birle, haddin keçmek birle, resülka hilāf kılmak birle.*” (Resûle karşı gelerek, günah işleyerek, haddinizi aşarak konuşmayın.) 38/5a3=58:9. KT.(2)

rūze tutmaḵ F.T. Oruç tutma. “*İki ay tutaşı rūze tutmak.*” (İki ay boyunca oruç tutmak...) 26/60b1=4:92. KT; “*Rūze tutgan erenler rūze tutgan tişiler.*” (Oruç tutan erkek ve kadınlar.) 33/4b2=33:35. KT.(4)

rūzi bergen F.T. Rızık veren, rızıklandıran, esma-yı hüsnadan: rezzâk. “*Tanrı atı birle rūzi bergeḵ yarlıkagan.*” (Tanrı rızık veren bağışlayandır.) 37/83a1=51. KT.(4)

rūzi bérmeḵ F.T. Nimet vermek, rızıklandırmak. “*Yengler arıglardıḵ rūzi bérdimiz sizlerke.*” (Verdiğimiz temiz rızıktan yiye.) 28/38a1=7:160. KT.(14)

rūzi F. Rızık. “*Endāze kıldı anıng içinde rūzilerini tört kün içinde berāber tileglilerke.*” (Gerekli besinlerini yarattı (dağları...vs) Bütün bunlar dört devirde oldu) 35/77a1=41:10. KT.(25)

rūku’ kılmak A.T. Secde etmek. “*Yarlıkatu tiledi İdisidin tüştü rūkû kılı yandı Tanrıka.*” (Tanrı’dan bağışlanmayı diledi, Tanrı’ya secde etti.) 34/56a1=38:24. KT.(1)

rüku' kılğan A.T. Secde eden. “*Rahimler olar ara körer sen olarnı rükû' kılğanlar, secde kılığlılar.*” (Sen onların rukuya gittiklerini, secde ettiklerini ve birbirlerine merhametli olduklarını görürsün.) 37/48b2=48:29. KT.(1)

sadaqâ A. Sadaka, bağış. “*Kim fermānlasa sadakanı azu edgülikni.*” (İyiliği ve sadakayı kim emrederse...) 26/78a2=4:114. KT.(6)

sadaqa bérgüçi A.T. Sadaka veren. “*Ol Tañrı yanut béür sadaka bérgüçilerke/muyanlık bérgüçilerke.*” (Tanrı sadaka verenlere karşılığını verir.) 30/8b1=12:88. KT.(1)

sadaka bérme A.T. Sadaka vermek. “*Eger bérse bizke öz fazlındın sadaka bérgey-miz ök.*” (Allah bize lütuf ve kereminden bahşederse bizde hayır yolunda sadaka veririz.) 29/54b3=9:75. KT.(4)

sadaqa kılma A.T. Sadaka vermek, bağışta bulunmak. “*Kim kim öldürse mü'minni hatān... diyet ısparlanmış bodnıka meger kim sadaka kılsalar.*” (Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin ölenin ailesine sadaka(diyet) vermesi gerekir.) 26/59a2=4:92. KT.(2)

sakınma Günah işlemekten sakınmak, Allah'tan korkmak, takva sahibi olmak. “*Eger bérilse munı tutunglar, eger bérilmese siz sakınınglar.*” (Eğer verilirse tutun, verilmezse sakının.) 27/648a2=5:41. KT.(21)

sakış kılguçı Her şeyin hesabını yapan, esma-yı hüsnadan: hasîb. “*Ol Tañrı erür kamug neng üze sakış kılguçı.*” (Tanrı her şeyin hesabını yapandır.) 26/53a1=4:86. KT.(1)

sakış küni Kıyamet. “*Bütünlükin sening üze ol kargış sakış küninge tegi.*” (Doğrusu o kıyamete kadar...) 30/23b3=15:35. KT.(1)

sakışlağan Hesap soran, hesap görücü. “*Tap Tañrı sakışlağan.*” (Tanrı hesap sorandır.) 33/8b3=33:39. KT.(1)

saknu Takva sahibi, Allah'tan korkan, muttaki. “*Uştma, aning eni köklerçe, yerlerce anutuldı saknuqlarka.*” (... takva sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yerler kadar geniş olan cennet...) 25/6a1=3:133. KT.(22)

saknuqluk kılmaq Günahtan kaçınmak. “*Ayıldı anlarka kim saknuqluk kıldılar.*” (Söylendi onlara günahtan kaçındılar...) 30/42b1=16:30. KT.(1)

saknuqluk Takva, takva sahibi olma. “*Arıttı Tañrı köngüllerini saknuqlukka.*” (Tanrı takva sahiplerinin gönüllerini temizledi.) 37/55b1=49:3. KT; “*Kidinki sarāy edgürek, neme körklüg ol saknuqluk sarāyı.*” (Takva sahiplerinin yeri ne kadar güzel...) 30/43a1=16:30. KT.(4)

saknuqraq Allah’tan en çok korkan. “*Bütünlükün kerāmetlıgrakingız Tañrı üskinde saknuqrakingız.*” (Doğrusu en değerli olanınız Tanrı’dan en çok korkanınızdır.) 37/64a2=49:13. KT.(1)

sarāy F. Ahiret sarayı. “*Biz hālis kıldımız olarnı hālislıkı birle sarāynı yād kılmaq üçün.*” (Ahiret yurdunu hatırladıkları için onları günahtan arındırdık.) 34/65a2=38:46. KT.(6)

sawçı Peygamber. “*Kirtgününgler Tañrıka, yalavaçinga, anasından tuga bitig bilmegli sawçika.*” (İman ediniz Tanrı’ya, peygamberine, anasından doğunca kitap bilen peygambere...) 28/35b3=7:158. KT.(1)

secde A. Secde, secde etme. “*Tesbih kılğıl angar hem secde songlarında.*” (Secdeden sonra tesbih et...) 37/80b3=50:40. KT.(2)

secde kılığlı A.T. Secde eden. “*Kemşildiler cādūlar secde kılığlılar.*” (Sihirbazlar secdeye kapandılar.) 31/55b2=20:70. KT.(4)

secde kılmaq A.T. Secde etmek. “*Kaçan secde kılsalar bolsunlar sizing kidinleringizdin.*” (Arkanızda secde etsinler.) 26/69a2=4:102. KT.(6)

seçmek Vahyetmek, bildirmek, iletmek. “*Seçtimiz angar ol işni kim bularning kudrukları kesilmiş ol tang başında kirgenler.*” (...Onlar sabah vaktine girerken son ferdine kadar yok edilmiş olacak diye bildirdik.) 30/28a1=15:66. KT.(1)

senā A. Övgü. “*durud-u senā*” 34/46a2=37:181. KT.(1)

sezā F. Hak, doğru, gerçek. “*Aymanglar Tañrı üze meger sezānı.*” (Tanrı hakkında gerçek olandan başkasını söylemeyin.) 27/10b2=4:171. KT.(9)

sezā bolmak F.T. Vacib olmak, gerek olmak, hak olmak, gerçekleşmek. “*Bütünlünün sezā boldı aytık kın üküşleri üze.*” (Andolsun ki onların çoğu hakkında o söz (azap) gerçekleşecektir.) 33/86b2=36:7. KT.(11)

soñ sarāy T.F. Ahiret. “*Kim kim haddin keçse takı kirtgünmese İdisi nişānlarına soñ sarāy kını katıgrak hem bākirak.*” (Kim ki haddini aşsa ve inanmasa Tanrı ayetlerine ahirette ızdırabı katı olacak.) 31/92b1=20:127. KT.(3)

soyurkamak M. Merhamet etmek, rahmet etmek. “*Soyurkamak üçün İdingdin, ol ol eşitgen bilgen.*” (İşiten ve bilen Tanrı’dan rahmet için...) 36/75b2=44:6. KT.(2); “*Tilese maña soyurkamak nek olar yanıglılar mu anıñ soyurkamakını.*” (Bana rahmet dilese onun rahmetini dönderebilirler mi...) 31/74a1-2=39:38. KT.(4)

sunmaklık İbadet, kulluk etme. “*Ol kim ol iki ara turur, tapgıl angar, sergil angar sunmaklıkka.*” (Ona sabır ve sebatla kulluk et.) 31/26a1=19:65. KT.(1)

süre A. Sure. “*İndürülse olar üze bir süre haber bérür olarka anı kim köngülleri içinde turur.*” ((Münafıklar) kalplerindeki ortaya çıkarılacak bir surenin indirilmesinden endişe ediyorlar.) 29/45b1=9:64. KT.(4)

sünnet A. Sünnet, dinen geçerli olan adet. “*Tağrı sünneti anlar içinde keçtiler.*” (Tanrı sünneti onlar için de geçerli kıldı.) 38/8a1=33:38. KT.(3)

şefi’ A. Şefaatchi. “*Yok zalimlerka yagukdın ap şefi’ boyun sunur.*” Zalimler için şefaatchi yok.) 35/32b2=40:18. KT.(1)

şefi’çi A. Şefaate eden, şefaatchi. “*Azu tuttular mu Tağrıdın adın şefi’çi.*” (Tanrı’dan başka şefaatchi tuttular mı...) 35/2a3=39:43. KT.(1)

şeksiz A. Şüphesi olmayan, emin, inançlı. “*Sizni törütmek içinde ol kim yadıtı tepreniglilerdin, belgüler şeksiz bodunka.*” (Sizin yaratılışınızda ve hayvanları türlendirmesinde yakîn sahibi topluluk için elbette deliller vardır.) 36/90a1=45:4. KT.(5)

şeri’at A. Şeriat, din yolu. “*Yana kıldımız şeri’at üze işdin, udgıl angar.*” (Sonra seni de bir şeriat yoluna koyduk.) 36/97b1=45:18. KT.(1)

şerr A. Şer, kötülük. “*Sanayur men sizlerdin şerlerdin.*” (Sizleri şerle sınıyorum.) 34/69b2=38:62. KT.(1)

şükr A. Şükür, hamd. “*Şükr Ol Tanrıka kökler törütgen hem yerlerni.*” (Göğü ve yeri yaratan Tanrı’ya şükürler olsun.) 33/63b1=35:1. KT.(12)

şükr aymak A.T. Hamdetme, şükretme. “*Tesbih aygıl idinge şükr aymak birle.*” (Tanrı’nı şükürle yâd et.) 37/80a3=50:39. KT.(1)

şükr kılğan A.T. Şükreden. “*Yanut bérür Tanrı şükr kılğanlarka.*” (Tanrı şükredenlere karşılığını verir.) 25/12b1=3:144. KT.(6)

şükr kılığlı A.T. Şükreden. “*Eger bérşeng bizke edgü ‘ayāl bolur-miz şükr kılığlılardın.*” (Eğer bize iyi eşlerden verirsen şükredici oluruz.) 28/59a2=7:189. KT.(1)

şükr kılmağ A.T. Şükretmek. “*Eger şükr kılsa siz bitse siz erür Tanrı az ‘amelka üküş cezā bérşen.*” (Şükr eder inanırsanız Tanrı az amele çok verendir.) 26/100a2=4:147. KT.(8)

şükr öteğli A.T. Şükreden. “*Algıl anı kim bérşim sanga, bolgıl şükr öteğlilerdin.*” (sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.) 28/23a2=7:144. KT.(2)

şükr ötemek A.T. Şükretmek. “*Tilese sizler anıng artuklukındın bolgay kim sizler şükr ötegey sizler.*” (Onun rahmetine çok mazhar olanlardan olmak isterseniz şükr edin.) 30/37a2=16:14. KT.(4)

tā’at A. İbadet. “*az tā’at üküş yanut bérşen*” (az ibadete çok karşılık verir.) 36/18a2=42:23. KT.(1)

tagda yatğan Rahip. “*Ey anlar kim bittiler üküş bilgelerden, tagda yatğanlardın, yéyürler bodunnung mällarını.*” (Ey iman edenler bilinki Yahudi din bilginlerinin ve Hristiyan rahiplerinin birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler.) 29/25a2=9:34. KT.(1)

talāk küni A.T. Kavuşma, kıyamet günü. “*Kodı ıdur Kur’ānnı fermānındın kimnüing üze tilese kullarındın korkıtuğ için talāk küninde.*” (Emrini içeren Kur’anı kimi dilese ona gönderir, kıyamet gününden korkutmak için...) 35/31a2=40:15. KT

tamug S. Cehennem. “*Bu ögür tamug eşleri ol.*” (Bu grup cehennemliklerdir.) 27/25a2=5:10. KT.(5)

tamug otı S.T. Ateş, cehennem ateşi. “*Angar turur tamug otı, ölmez aning içinde hem tirilmez.*” (Kim Rabbine günahkar haliyle varırsa bilsinki cehennem onu beklemektedir. Orada ne ölür ne de düzgün yaşar.) 31/58a2=20:74. KT.(56)

tanğan İnkâr eden, küfre dalan. “*Ol Tañrı köndürmez anı kim (ol) yalğançı tangın turur.*” (Yalancı ve inkar edenleri Tanrı hidayete erdirmez.) 34/78b2=39:3. K.(1)

tanıǵlı İnkâr eden. “*Erdiler āyātlarımızka tanıǵlılar.*” (Ayetlerimizi inkar ettiler.) 35/89a1=41:28. KT(1) ; Kâfir, iman etmeyen, inkâr eden. “*Anlar kim erdiler Tañrining āyātlarına tanıǵlılar.*” (Onlar ki Tanrının ayetlerini inkar eden kafirlerdi.) 35/60b1=40:63. KT(9)

tanıǵlı bolmaǵ İnkâr edenlerden olmak. “*Boldılar bizing nişānlarımızka tanıǵlılar.*” (Bizim ayetlerimizi inkâr edenlerden oldular...) 35/81a3=41:15. KT.(1)

tanılmaǵ İnkâr edilmek. “*Kaçan kim eşitse siz Tañrining āyetlerini tanlur anga füsüs tutlur anı.*” (Allah’ın ayetlerinin inkar edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman...) 26/95a3=4:140. KT.(1)

tanmaǵ İnkâr etmek, iman etmemek. “*Anlar kim tandılar Tañrining nişānlarına bu ögür ziyānlıǵlar.*” (Tanrının ayetlerine iman etmeyenler ziyandadır.) 35/14a1=39:63. KT.(22)

tanmaǵlıǵ Küfr. “*Kim kim açılsa tanmaǵlıǵ birle köküz anlarning üze ol öwke Tañrıdın.*” (Kim ki küfrde olursa Tanrı’nın gazabı onun üzerinedir.) 30/89a1=16:106. KT(1)

Tañrı Allah. “*Tañrı yok tapunmakka meger bir Tañrı.*” (O Tanrı’dan başaka tapacak yok.) 34/24b2=37:35. KT.(1); “*Ey Bār Hudāyā / Tañrı, eger erse bu ol rāst sening üsküngdin yagtgılg bizing üze taşlar.*” (Ey Allahım bu doğruysa senin katında bize taş yağdır...) 28/81a3=8:32. KT.(1); “*Başladım Tañrı atı birle üküş rahmetlig ulaşu yarlıkagan.*” (Rahmeti çok ve bağışlayan Tanrı’nın adı ile başladım.) 33/28a1=34. KT.(1051); Tanrı. “*Ol Tañrı musahhar kıldı sizke deryānı.*” (Tanrı deryayı sizin emrinize verdi.) 36/93b2=45:12. KT.(198)

Tağrı fermânından çıķan T.F.T. Fasık. “*Unuttılar idini, unutturdu anlarka et-özleri, olar tururlar Tağrı fermânından çıķanlar.*” (Tanrı’yı unuttular, Tanrı da onlara nefislerini unutturdu, onlar Tanrı’nın emrinden çıkanlardır.) 38/30b3=59:19. KT.(1)

Tağrı tuta Tanrıya, Tanrı adına. “*Tağrı tuta çın-ok ıdtımız ögürler tapa sênde öngdin, bezedi olarka yek işlerini.*” (Tanrı adına bazı halklara senden önce peygamberler gönderdik, şeytan onlara kendi işlerini süslü gösterdi.)30/60b1=16:63. KT.(9)

Tağrıķa yangan Allah’a yönelen, hakka gönül veren. “*Nişân bar kamug Tağrıķa yangan kulka.*” (...Bütün bunlarda Tanrı’ya yönelen her kul için alınacak bir ders vardır .) 33/33a3=34:9. KT.(1)

Tağrıķa yanmak Tövbe etmek, tövbe edip Allah’a yönelmek. “*Yarlıkatu tiledi idisidin, tüşti rükû^c kılı yandı Tağrıķa.*” (Tanrı’dan af diledi, rüku kıldı Tanrı’ya döndü...) 34/56a2=38:24. KT.(2)

Tağrını barlamamak Tanrıyı inkâr etmek, küfre dalmak. “*Yigrentürdi silerke Tağrını barlamamaknı takı yarlıgdın çıķmaknı.*” (Tanrı’ya iman etmemeyi, emrinden çıķmayı size çirkin gösterdi.) 37/58b2=49:7. KT.(1)

Tağrını bilgen Dindar, zahit. “*Tağrını bilgenler hem bilgeler anıng birle kim küdezi tilendiler Tağrı kitâbındın.*” (Tanrı’nın kitabına uydular.) 27/50b2=5:44. KT.(1)

Tağrının kitâbı T.A. Kur’an. “*Anlar ündeyürler Tağrının kitâbını.*” Onlar Kur’an’ı okurlar...) 33/75a2=35:29. KT.(8)

tapğan Tapan, kulluk eden. “*Men tapganlarning evveli men.*” (Ona kulluk edenlerin başında ben olurum.) 36/70b3=43:81. KT.(1),

tapmak Tapmak, ibadet etmek, iman etmek. “*Aygıl men yıgıldım tapınmakdın anlarnı kim tapar siz Tağrıdın adındın.*” (Söyle ki sizin inandıklarınıza inanmaktan men edildim.) 35/62a1=40:66. KT.(78)

tapuğ İbadet. “*Anlar kim İding üskinde ulugsıglık kılmazlar anıng tapuğdın.*” (Onlar ibadetlerinden dolayı böbürlenmezler.) 28/63b3=7:206. KT.(1)

tapungu İlah, Tanrı. “*Yer içinde hem kodar séni hem tapungularingizni.*” (Hem seni ve hem taptıklarınızı yere geçirir.) 28/11b1=7:127. KT.(2)

tapunguluk idi İlah. “*Yok tapunguluk İdi meger ol.*” (Ondan başka tapılacak yok.) 28/35b1=7:158. KT.(1)

tapunmak Tapınmak, ibadet etmek, kulluk etmek. “*Tapingil manga hem adakin kılğıl namāznı mening yādım üçün.*” (Bana kulluk et benim için namaz kıl.) 31/39b2=20:14. KT(22)

tersā F. Hristiyan. “*Aydılar tersālar: ‘İsa Tanrıning oğlu.*” (Hristiyanlar, İsa’nın Tanrı’nın oğlu olduğunu söylediler.) 29/22b2=9:30. KT.(4)

tesbîh aytığı A.T. Allah’ı tesbih eden. “*Ol melāmetlıg eger bolmasa ol tesbîh aytıqlıdın.*” (Eğer o Allah’ı tesbih edenlerden olmasaydı...) 34/38b3=37:143. KT.(1)

tesbîh aytmak A.T. Tenzih etmek, ululamak. “*Bütünlükin anlar kim İding üskinde ulugsıgılk kılmazlar... tesbîh ayturlar.*” (Doğrusu onlar Tanrı indinde böbürlenmezler, onu tenzih ederler.) 28/63b3=7:206. KT.(4)

tesbîh kılmak A.T. “Sübhanallah” demek, tesbih etmek. “*Biz musahhar kıldımız taglarını anıng birle tesbîh kılurlar keçe hem kün tugmış vaktta.*” (Onunla her gece ve seherde Allah’ın yüceliğini dile getirirken dağları ve çevresinde toplanan kuşları ona eşlik ettirdik (Davud as.)) 34/52b1=38:18. KT.(6) **2.** Namaz kılmak. “*İşāret kıldı olarka kim tesbîh kılınlar tép erte hem keçe.*” (Gece ve seherde namaz kılmaları buyuruldu.) 31/7b1=19:11. KT.(2)

tevbe A. Tövbe. “*Tevbe Tanrıdın.*” 26/60b1=4:92. KT.(14); *Tanrıka yanmak çın bütün tevbe, bolgay kim İdingiz örtgey sizdin yawuzlaringizni.*” (Ey iman edenler tövbe ediniz, ola ki Tanrı günahınızı bağışlar.) 38/94a1=66:8. KT.(1)

tevbe étmek A.T. Tövbe etmek. “*Meger kim tevbe étse hem bitse hem kılsa edgü iş bu ögür kigrülürler uştmaħka.*” (Tövbe eden, inanan ve iyi amel sahipleri cennete konur.) 31/23b2=19:60. KT.(1)

tevbe kabül étken A.T. Affedici, tövbeyi kabul eden. “*Tevbe kabül étken ulaşı yarlıkagan ol.*” (Tövbeyi kabul eden ve bağışlayandır o..) 26/37a2=4:64. KT.(2)

tevbe kılmak A.T. Tövbe etmek. “*Boyun sudılar anlarka kim tevbe kıldılar.*” (İtaat ettiler, tövbe ettiler.) 27/50b2=5:44. KT.(1)

tevekkül kılmak A.T. Güvenip dayanmak. “*Taḥrı üze tevekkül kıling-a mü'minler*” (Ey müminler Tanrı'ya dayanın.) 38/6b1=58:10. KT.(1)

tevrit A. Tevrat. “*Neteg hükm kıldrurlar sanga olar üskinde Tevrit.*” (İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde seni nasıl hakem tayin ediyorlar.) 27/49b3=5:43. KT.(5)

teyemmüm kılmak A.T. Teyemmüm etmek. “*Bulmasa sizler suw teyemmüm kılinglar arıg toprakka.*” (Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm ediniz.) 26/19a3=4:43. KT.(2)

tirgürmek Diriltmek. “*Küçlüg ugan tirgürmek üze ölüglerni.*” (Her şeye gücü yeten Tanrı ölümleri diriltebilir.) 37/3a1=46:33. KT(1)

tirgüzmek Hayat vermek, diriltmek. “*Tirgüzür hem öldürür, kirtgününgler Taḥrıka.*” (İnanınız Tanrı'ya diriltir ve öldürür.) 28/35b2=7:158. KT(16)

törütgen Yaratan, yaratıcı, Rab. “*Şükr Ol Taḥrıka kökler törütgen hem yerlerni.*” (O gökleri ve yerleri yaratan Tanrı'ya şükür.) 33/63b1=35:1. KT.(8)

törütmek Yaratmak, var etmek. “*Her-āyine üdürmegey-miz séni anıng üze kim keldi bizke belgüüglerdin, ol kim törütüti bizni.*” (Bize gelen ayetlere ve bizi yaratana karşı seni asla tercih etmeyeceğiz.) 31/57a2=20:72. KT.(70)

törütmiş Yaratılmış. “*Adnatgalar Taḥrı törütmişini.*” (Tanrının yarattığını ayıranlar...) 26/81a3=4:119. KT.(1)

törütteçi Yaratıcı, yoktan var eden. “*Men törütteçi men bir yangluk ādemini kurug balçıkdın, kök tınçımış livādın.*” (İnsan oğlunu kuru balçıktan yaratan benim.) 30/21b1=15:28. KT.(1)

törütügli Yaratan, yaratıcı. “*Yā Taḥrı, ey kökler törütügli hem yer törütügli.*” (Ey yeri ve göğü yaratan...) 35/4a2=39:46. KT.(2)

turgu būstān T.F. Adn cenneti. “*Turgu arıg ewler turgu būstānları içinde hem hoşnūdluk Taḥrıdın.*” (Tanrıya iman etmiş olanlara içinde temiz evleri olan Adn cenneti...) 29/52a3=9:72. KT.(4)

turgu uştmah T.S. Adn cenneti. “*Turgu uştmahlar ol kim va'de kıldı Tanrı kullarına.*” (Tanrı kullarına Adn cenetini va'd etti.) 31/24a1=19:61. KT.(3)

tüz köni yol Doğru, hak, müstakim. “*Köndür bizni tüz köni yolka.*” (Bizi doğru yola koy hidayete erdir.) 34/54a2=38:22. KT(1)

tüzün Yumuşak huylu, esma-i hüsnadan: halîm. “*Ol turur tüzün yime yarlıkagan.*” (O halim ve çok bağışlayandır.) 33/82a3=35:41. KT.(2)

uçmah kızları S.T. Huri. “*Bütünlükün uştmah bodnı bu kün meşgüllük içre uçmah kızları birle.*” (Doğrusu cennet halkı bugün Hurî'lerle birlikte...) 34/13b1=36:55. KT.(1)

uçtmah S. Cennet. krş. uçmah, uştmah. “*Kigürdü üçün mü'minlerni hem mü'minlerni uçtmahlarka akar astnıda arıklar...*” (Müminleri içinden ırmaklar akan cennete koydu.) 37/28b3=48:5. KT.(1)

uğan Muktedir, esma-yı hüsnadan: kadîr. “*Ol Tanrı kamug neng üze ugan ol.*” (O Tanrı her şeye gücü yetendir.) 27/31a3=5:17. KT.(20)

uķğan Haberdar, esma-yı hüsnadan: habîr. “*Ukturdı manga anı bilgen ukgan.*” (Bana bilen ve anlayan anlattı.) 38/90b1=66:3. KT.(1)

ulaşu turgu uştmahlar T.S. ‘Adn cenneti. “*Ulaşu turgu uştmahlar akar astnıda arıklar.*” (Adn cenneti altında ırmaklar akar.) 31/58b2=20:76. KT.(1)

uluğ bahşışlıg T.F. Esmâ-yı hüsnadan: rahmân. “*Başladım Tanrı atı birle ulug bahşışlıg ulaşu yarlıkagan.*” (Rahman ve rahim olan Tanrı adıyla başladım.) 34/46b1=38. KT.(1)

uluğ Esmâ-yı hüsnadan: kebîr, mütekebbir. “*Ol Tanrı erür yüksek ulug.*” (Tanrı yücedir.) 26/12b1=4:34. KT.(3)

uluğ kün Kıyamet günü. “*Térer sizni ulug kün tuta kim sézig yok.*” (Şüphesiz sizi kıyamet gününde toplar.) 36/103a1=45:26. KT.(1)

uluğ yazuk Büyük günah. “*Eger singardın tursa siz ulug yazuklardın andın kim yıglur siz.*” (Eğer büyük günah işleyenlerden iseniz onun için ağlarsınız.) 26/8b3=4:31.

KT.(1); 2. İftira, yalan. “Çın-ok kötürdi ulug yazuk yime belgülüg.” (Apaçık bir günahı yüklemiş olur.) 26/76b1=4:112. KT.(1)

üküş bérgeñ Çok bağıştta bulunan, esma-yı hüsnadan: vahhâb. “Bérgil manga mülkni, kerekmez kim kimerseke mende kidin, sen sen üküş bérgeñ.” (...Süleyman dediki: Rabbim bana benden başkasının ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver. Çünkü sen çok verensin. .) 34/61a3=38:35. KT.(1)

üküş örtgeñ Bağışlayıcı, affedici, esma-yı hüsnadan: gaffâr. “Kökler idisi hem yerler idisi hem ol iki ara ‘aziz üküş örtgeñ.” (O göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin Rabbi’dir...çok bağışlayıcıdır.) 34/71a1=38:66. KT.(2)

üküş rahmetlig T.A. Esmâ-yı hüsnadan: rahîm, rahmân. “Başladım Tanrı atı birle ulaşu yarlıkagan üküş rahmetlig.” (Rahman ve rahim olan Tanrı adıyla başladım.) 30/18b1=15. KT.(32)

ümmeñ A. Ümmet. “Keldürse-miz kamug ümmetdin tanukluk.” (Her ümmetten bir tanıklık getirdiğimizde...) 26/17a1=4:41. KT.(5)

ündemek Dua etmek, niyaz etmek, yalvarmak, tapınmak. “Ol Tanrıka körklüg atlar, ündengler anıñ birle.” (Tanrı’yı güzel adlarla anın...) 28/53a2=7:180. KT.(15)

üstüvârlık F. Doğru söz, hikmet. “İdtı Tanrı sening üze bitigni, üstüvârlıkni.” (Tanrı sana hikmetlerle dolu Kur’an’ı gönderdi.) 26/77b1=4:113. KT.(1)

vâcib A. Vacip, gerekli olan. “Erür sening İding üze vâcib hükm kılınmış.” (Tanrı’nın hükmü senin üzerine vaciptir.) 31/28a1=19:71. KT.(1)

vâcib bolmağ A.T. Hak olmak. “Vâcib bolur ‘azâb kelimesi kâfirler üze.” (Kâfirlere azap vaciptir.) 35/19b1=39:71. KT.(1)

vahy A. Tanrı’dan peygamberlere gönderilen ilahi haber. “Eger köni yol tutsam anıñ birle vahy ıdur manga İdim.” (Eğer doğru yolda isem bu da Rabbimin bana vahyi sayesinde.) 33/61b2=34:50. KT.(1)

vahy kılınmağ A.T. Vahyedilmek, vahyolunmak. “Bütünlükin vahy kılındı bizke, bütünlükin kın ol kişi üze kim yalğan tutsa.” (Doğrusu yalancının başına bir azap geleceği vahyedildi.) 31/48a3=20:48. KT.(1)

yād F. Öğüt, (kutsal) kitap. “İndürüldi mü aning üze yād/pend bizing aramızda.” (Ona bizden kutsal kitap indirildi mi...) 34/49a1=38:8. KT.(1)

yād kılgu F.T. Zikr, Kur'an-ı Kerim. “Belgülgelerni, bitilmişlerni indürdümiz sening tapa yād kılgu.” (Yād etmen için Ayetleri ve Kur'an-ı Kerim'i sana indirdik.) 30/51b2=16:44. KT.(1)

yād kılınmak F.T. Anılmak, zikredilmek. “Bütünlükün mü'minler anlar kim kaçan yād kılınsa Tanrı, korkar köngülleri.” (Şüphesiz mü'minler Tanrı'yı yād ettikçe gönüllerine korku girer.) 28/65a1=8:2. KT.(4)

yalawaç 1. Elçi, Cebrail. “Aldımız bir awuç toprak yalawaç izindin.” (Resulun izinden bir avuç toprak aldık...) 31/67a3=20:96. KT.(6) **2.** Peygamber. “Va'de kıldı Tanrı, rāst aydı yalawaçlar.” (Tanrı va'd etti, peygamberler doğruyu söyledi...) 34/12a3=36:52. KT; “Sizdin tutmadılar Tanrıda adın, resüli ya'ni yalawaçıda adın.” (Tanrı ve peygamberden başkasını bilmediler.) 29/12a1=9:16. KT.(142)

yalğan tutmak Yalanlamak, tekzip etmek, inkâr etmek. “Olturdı anlar kim yalğan tutarlar Tanrını.” (Tanrı'yı inkâr edenler oturdular...) 29/63b2=9:90. KT.(25)

yalğançı Yalancı. “Her-âyine yaratur yalgannı anlar kim kirtgünmesler Tanrı belgüleringe bular, olar yalğan sözledeçiler ol ya'ni yalğançılar.” (Yalanı uyduranlar, yalnızca Tanrı'nın ayetlerine inanmayanlardır. Yalancıların ta kendileri bunlardır.) 30/88a3=16:105. KT.(17)

yalğanlanmak İmandan döndürülmek. “Mundaguk yalğanlanur anlar kim erdiler Tanrının âyâtlarına tanıglılar.” (Tanrı'nın ayetlerini inkâr edenler böyle imandan döner...) 35/60a3=40:63. KT.(1)

yandruglı Geri veren, bağışlayan. “Yandruglılar rüzilerini aning üze kim erklig boldı ong eligleri.” (Üstün kılınanlar rızıklarını yönetimi altında olanlara vermiyorlar.) 30/66a3=16:71. KT.(2)

yandura kıparmış Yeniden diriltilen. “Ermez mü meger evvelkı ölümümüz, ermez-miz biz yandura koparmışlardın.” (O ilk ölümden sonrası yok. Biz ölüm sonrasında diriltecek değiliz.) 36/83a2=44:35. KT.(1)

yanğan Daima Allah’a yönelen. “*Néme körklüg kul, ol ked yangan turur.*” (Tanrı’ya yönelen kul ne güzel kuldur.) 34/59b1=38:30. KT.(2)

yanmak Tövbe etmek, suçtan dönmek, Tanrıya yönelmek. “*Kemiştimiz anıng kürsisi üze bir ten yana yandı.*” (Onun tahtına ölü bir beden bıraktık. Sonra bize yöneldi.) 34/60b3=38:34. KT.(17)

yarağlıg Hakikat, gerçek, hak. “*Tüşti yarağlıg yerinde, yok yodun boldı anı kim kılur erdiler.*” (Hak açığa çıktı, onların yaptıkları boşa çıktı.) 28/8b2=7:118. KT.(4)

yarağsız Batıl. “*Belgürtse yarağlıgı, yok yodun kılssa yarağsıznı neçeme taplamasa kâfirler.*” (Müşrikler istemesede hakkı gerçekleştirmek ve batılı ortadan kaldırmak için...) 28/68a1=8:8. KT.(3)

yaratğan Yaratıcı, var eden, esma-yı hüsnadan: bâri. “*Ol Tañrı törütgen yaratğan sūret kılğan.*” (Tanrı yaratan, var eden, şekil verendir...) 38/32a3=59:24. KT.(2)

yarlıg ıdılmağ Vahiy gönderilmek, vahyolunmak. “*Yarlıg ıdlur manga bütünlükin Tañrıngız bir Tañrı turur.*” (Şüphesiz bana vahyeden Tanrı tektir.) 35/74b2=41:6. KT.(6)

yarlıg ıdmağ Vahyetmek, vahiy göndermek. “*Yarlıg ıdtı tegme kök içinde fermānını.*” (Gökten fermanını vahiyle gönderdi.) 35/78a3=41:12. KT.(13)

yarlıg tutuğlı Emirlere boyun eğen, itaatkâr. “*Bütünlükin İbrāhim yalavaç erdi bir ögür Tañrı yarlıgı tutuğlı.*” (Gerçekten İbrahim Allah’a itaat eden bir peygamberdi.) 30/97a1=16:120. KT.(1)

yarlıgđın çıkığlı Fasık, yoldan çıkmış. “*Munu körkitür men sizke yarlıgđın çıkıglarka.*” (Bunu yoldan çıkmışlara gösteririm.) 28/24a1=7:145. KT.(2)

yarlıgđın çıkmağ Yoldan çıkmak, emirlere uymamak. “*Yigrentürdi silerke Tañrını barlamaknı takı yarlıgđın çıkmaknı takı ‘āsi bolmaknı.*” (İman etmeyi, isyan etmemeyi ve emirden çıkmamayı Tanrı size sevdirdi.) 37/58b2=49:7. KT.(4)

yarlıgsız iş Allah'ın buyruğuna uymayan iş. “*Ol kim boguzlansa burhānlar üze kim ülişe sizler oklar birle ol yarlıgsız iş.*” (Tapınaklardaki dikili taşlara kesilenleri (yemeniz), fal oklarıyla (kısmet aramanız) haramdır.) 27/16b2=5:3. KT.(1)

yarlık Emir, buyruk. “*Ewdüngüzler mü İdingiz yarlıkınga.*” (Tanrı'nın buyruğunu bekleyemediniz mi?) 28/27b3=7:150. KT.(1)

yarlıkagan 1. Merhametli. “*Yarlıkagay Tanrı sizni, Ol yarlıkaganlarda yarlıkaganrakı ol.*” (Tanrı size merhamet edecek, o merhametlilerin en merhametlisidir.) 30/10a2=12:92. KT. (5) 2. Bağışlayıcı, esma-yı hüsnadan: rahman, rahîm, gafûr. “*Ol Tanrı örtgen yarlıkagan ol.*” (Tanrı rahimdir.) 25/4b2=3:129. KT.(75)

yarlıkaganrak En merhametli. “*Ey İdim, ... sen yarlıkaganlarda yarlıkaganrakı sen.*” (Ey Tanrı'm! Sen merhametlilerin en merhametlisisin.) 28/29a1=7:151. KT.(55)

yarlıkaglı Merhamet eden, bağışlayan, Esma-yı hüsnadan: vehhâb, rahîm. “*Azu olar üskinde mü İdingning hazineleri 'aziz yarlıkaglı.*” (Yoksa aziz ve vehhab olan Tanrı'nın (rahmet) hazineleri onların indinde mi?) 34/49b1=38:9. KT.(4)

yarlıkamak Affetmek, bağışlamak, merhamet etmek. “*Yarlıkamaz ol kim ortak katsa anga takı yarlıkar anda adınnı.*” (Şirk koşanların dışındakileri bağışlar.) 26/23a3=4:48. KT.(28); **yarlıkamak** Rahmet, mağfiret. “*Olarka yarlıkamak hem yanut ulug.*” (Onlara mağfiret büyük karşılıktır.) 27/24b3=5:9. KT.(14)

yarlıkamak bérme Merhamet etmek. “*Yarlıkamak béring üskümüzde hem arıglık erür saknuk.*” (Günahsız ve sakınanlara merhamet edin.) 31/8a1=19:13. KT.(1)

yarlıkamaklık Rahmet, merhamet, bağışlama. “*Anıng bitigi içinde köni yol, yarlıkamaklık anlarka kim olar İdileringe korkarlar.*” (Onun kitabında doğru yol var, Tanrı'dan korkanlara rahmet olsun.) 28/30b2=7:154. KT.(10)

yarlıkıanmak Bağışlanmak. “*Bolga kim yarlıkanga sizler.*” (Belki bağışlanırsınız.) 28/63a1=7:204. KT.(2)

yarlıkatmak Affetmek, günahları bağışlatmak. “*Eger yığılsalar küfrdin yarlıkatur olar anlarnı.*” (Küfürden vazgeçenlerin bağışlanacağını söyle.) 28/85a2=8:38. KT.(1)

yarlıkatu qolmaq Günahlardan bağışlanmayı istemek, istiğfar etmek. “Anlar ançada küç étseler özleringe, kelseler sanga, yarlıkatu kolsalar Tanrıdır.” (Onlar kendilerini zorlasa, sana gelse ve Tanrı’dan af dileseler...) 26/36b3=4:64. KT.(19)

yawuz Günah, hata, kusur. “Örtgey-miz sizdin yawuzlaringızdın.” (Sizin günahlarınızı affederiz.) 26/9a1=4:31. KT.(10)

yawuz işlig Bozgunculuk yapan, bâtılı seçen, kötülük yapan, doğru yoldan sapan “Hükm kılındı rāstlık üze ziyān kıldı anda yawuz işligler.” (Doğrusu batılı seçenlerin zararda olması emredildi.) 35/68b2=40:78. KT. “Bütünlükin artak/yawuz işligler olar ot eşleri tururlar.” (Şüphesiz kötülük yapanlar ateş ehlidir.) 35/49b2=40:43. KT.(5)

yazuq Günah, suç, hata. “Ol kim korksa yazukdın sizdin...” (Kim günah işlemekten korkarsa...) 26/5b3=4:25. KT.(34); “Kim kim kazgansa yazuknı hatānı azu yazuknı yana atsa anı bizārlikka.” (Kim ki günah işler ve ondan dolayı pişman olursa...) 26/76a2=4:112. KT.(1)

yazuq keçürmek Bağış, af. “Yazuk keçürmek İdingizke bolgay kim sakingaylar.” (Eğer sakınırlarsa bağış Tanrı’dan...) 28/41a2=7:164. KT.(1)

yazuq kılğan Günahkâr. “Boynaguluk kıldingiz, erdingiz yazuk kılğan bodun.” (İsyan edip günahkâr oldunuz.) 36/106a3=45:31. KT.(2)

yazuq kılığlı Günahkâr büyük hata işleyen. “Üdürdi Tanrı bizing üze neçeme bolsa-miz yazuk kılığlılar.” (Tanrı üzerimize seni seçti, ne kadar günahkâr olsak da...) 30/9b3=12:91. KT.(1)

yazuq kılmaq Günah işlemek. “Sorulmaz sizler andın kim yazuk kıldımız.” (İşlediğiniz günahları sormazsınız...) 33/45b1=34:25. KT.(1)

yazuq örtgen Esmā-yı hüsnadan: gafûr. “Tanrı yazuk örtgen yarlıkagan ol.” (Tanrı affeden, bağışlayandır...) 37/56b1=49:5. KT.(1)

yazuk örtmek Günahı bağışlamak. “Sen bizing erkligimiz sen örte bérkil yazukumıznu.” (Sen en yücesin, günahımızı bağışla...) 28/32a2=7:155. KT.(1)

yazuq örtügli Bağışlayan, affedici. “Yarlıkagıl bizni sen, yazuk örtüglilerde yégreki sen.” (Günahları affedensin, bizi bağışla...) 28/32a3=7:155. KT.(1)

yazuğ tökmek Günahlardan arınmak. “*Aytinglar: yazuklarımızni töke bérgil kiring kapugka yüknü.*” (Deyiniz: Günahlardan arının, diz çöküp kapıya girin...) 28/38b2=7:161. KT.(1)

yazukluğ Suçlu, günahkâr. “*Bütünlükin zakküm yıgaçı yazukluglar yemi.*” (Şüphesiz zakkum ağacı günahkârların yiyeceği...) 36/85b2=44:44. KT.(14)

yek Sans. Şeytan. “*Armasun sizlerni İdidin yek.*” (Şeytan sizi Tanrı’dan uzaklaştırmasın.) 33/66b3=35:5. KT.(36)

yığığlı Allah’a yönelen, inabet eden. “*Körgü hem pend kamug yığığlı kulka.*” (Tanrı’ya yönelen her kula göstermek ve öğüt vermek için...) 37/70b2=50:8. KT.(1)

yıratmak Lanetlemek. “*Sındurdılar bıçıglarını yıratımız olarnı.*” (Ahdlerini bozdular ve onları lanetledik.) 27/27b2=5:13. KT.(11)

yinçke körügli İnce görüşlü, nazik, Esmâ-yı hüsnadan: latîf. “*Tağrı yinçke körügli latîf turur.*” (Allah kullarına latîfkardır.) 36/13b3=42:19. KT.(1)

yol körsetmek Doğru yolu göstermek, hidayete erdirmek. “*Ol Tağrı körsetmez yolnu fâsık kavmlerni.*” (Tanrı fâsık kavimlere doğru yolu göstermez.) 38/61a3=63:6. KT.(4)

yolçı Yol gösterici, doğru yol, hidayet. “*Bu hüccetleri belgülig bodunka yime yolçı soyurkamak şeksiz bodunka.*” (Kur’an insanlar için apaçık bir gerçektir, inanmış kimseler için de hidayete erdiricidir.) 36/98b2=45:20. KT.(1)

yoldın çıkığlı Yoldan çıkmış, azmış. “*Buldumuz olarning üküşreklerini yoldın çıkığlılar ol.*” (Onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.) 28/3b3=7:102. KT.(1)

yolka köndürmek Hidayete erdirmek. “*Tağrı yolka köndürmes kimni yolsuz kılsa.*” (Yoldan çıkanları Tanrı hidayete erdirmez.) 30/48a2=16:37. KT.(3)

yolluğ (Doğru) yolda olan, yol tutan. “*Köni yolluğ*” (Doğru yolda olan...) 32/36b1=28:56. KT.(3)

yolsuz bolmak Yoldan çıkmak. “*Hilâf kıldı Âdem idisinge, yolsuz boldı.*” (Adem’in Tanrı’sına karşı oldu, yoldan çıkmışlardan oldu.) 31/90b1=20:121. KT.(2)

yolsuz kılmak Saptırmak, yoldan çıkarmak. “*Ey İdim, anıng birle kim yolsuz kıldingız méni... yer içinde yolsuz kılğay ok men olarnı yumkılarnı.*” (Tanrım mademki onun yüzünden beni kovdunuz... onları toptan azdıracağım.) 30/24b1-3=15:39. KT.(8)

yolsuz Yoldan çıkmış, azgın. “*Udu bardı anı yek, boldı yolsuzlardın.*” (Şeytana uyup gitti, azgınlardan oldu.) 28/50a1=7:175. KT.(6)

yolsuzluk Azgınlık, yoldan çıkma, sapıklık, kötü gelecek. “*Kodu bérgey anı yarlıkagan Tanrı yolsuzluk.*” (Koyu verdi onu bağışlayan Tanrı azgınlık içinde...) 31/29b1=19:75. KT.(19)

yunmak Boy abdesti almak. “*Yok cünübka meger yol keçigliler yungınçaka tegi.*” (Cünub olanlara, yolculuk hariç boy abdesti alıncaya kadar...) 26/18b2=4:43. KT.(1)

yük Yük, günah yükü. “*Kaçan örtti erse anı kötürdi yük anıng yükini yüngül.*” (Tanrı affederse günahlarımızı hafifletir...) 28/58b2=7:189. KT.(8)

yüknü Secde ederek, secde edenler olarak. “*Kiriñ kapugka yüknü, örtgey-miz sizlerniñ yazuklarıñızını.*” (Secde ederek kapıya girin, günahlarınızı bağışlayalım.) 28/38b3=7:161. KT.(2)

yüknügli Secde eden, sacid. “*Tüşünler añar yüknügliler.*” (Onun için secdeye kapanın.) 30/22a2=15:29. KT.(4)

yüksek Yüce, ulu; esma-yı hüsnadan: ‘aliyy. “*Ol Tanrı erür yüksek ulug.*” (Tanrı yücedir.) 26/12b1=4:35. KT.(3)

yüksekre En yüce. “*Anlar kim kirtgünmesler kidinki künke yawuz mesel ol, Tanrıning yüksekrek meseli.*” (Kötü sıfatlar iman etmeyenler içindir, en yüksek sıfatlar da Tanrı içindir.) 30/58b2=16:60. KT.(4)

yükünmek Secde etmek. “*Yükündiler feriştelar kamugları yumkılar.*” (Bütün melekler toplanıp secde ettiler.) 30/22a3=15:30. KT.(4)

zâhid A. Dindar. “*Tuttilar bilgelerini hem zâhid/râhiblerini idileri.*” (Alimlerini, zahidlerini rehber ettiler.) 29/23a2=9:31. KT.(1)

zebūr A. Zebur. “*Bérdimiz Davūdka Zebūrni.*” (Davud’a Zebur’u verdik.) 27/7a3=4:163. KT.(1)

zekât A. Zekât. “*Fermānlayur erdi bodnıka namāznı hem zekātı.*” (Ümmetine namazı ve zekâtı emreder.) 31/21a3=19:55. KT.(13)

zıkr aymak A.T. Zikretmek, yad etmek. “*Katıgılanıglar Taşrınıng zıkrın aymak tapa.*” (Tanrı’yı yâd etmeye katlanın...) 38/54b3=62:9. KT.(1)

zinā kılmak A.T. Zina etmek. “*Ogrılık kılmagaylar ve zinā kılmagaylar.*” (Hırsızlık ve zina yapmayacaklar.) 38/37b3=60:12. KT.(2)

Kur’an Tercümesi’nde toplam 475 tane dini terim bulunmaktadır. Bu terimlerden 264 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 475 terimin %55.5’ine tekabül eder. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 146 tanesi Türkçe kökenlidir ve 264 terimin %55.3’ünü oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan 146 Türkçe terimin 131 tanesi türemiş, 15 tanesi basit yapılıdır. Türemiş terimler %89.7, basit terimler %10.3’tür.

Tespit ettiğimiz 264 terimden 82 tanesi (%31’i) Arapça, Farsça 22 (%8.3), Arapça kök + Türkçe ek 7 (%2.6), Farsça kök + Türkçe ek şeklinde 5 (%2), Sogodca 2 terim daha mevcuttur. Eserde 475 terimin 211 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelir. Ve 475 terimin %44.5’ini oluşturur.

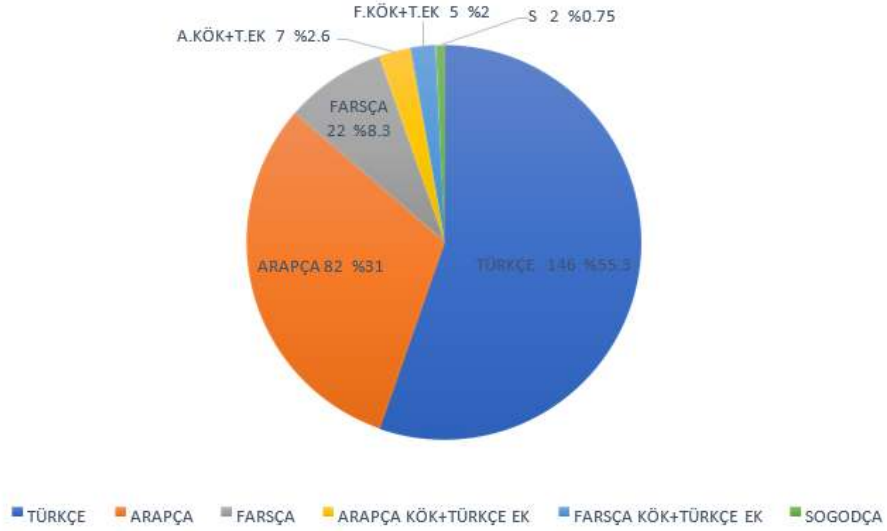
Birden fazla kelimedenden oluşan terimler kökenlerine göre, Türkçe + Türkçe 108 (%51), Arapça + Arapça 3 (%1.4), Farsça + Farsça 1, Arapça + Türkçe 66 (%31.2), Farsça + Türkçe 14 (%6.6), Arapça + Farsça 1, Farsça + Arapça 2 (%0.9), Türkçe + Arapça 2 (%0.9), Türkçe + Sogodca 2 (%0.9), Türkçe + Farsça 9 (%4.2), Sanskritçe + Türkçe 1, Sogodca + Türkçe 2 (%0.9)’dur.

Eserde 211 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları ise şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 20 (%9.5), belirtili isim tamlaması şeklinde 1, sıfat tamlaması şeklinde 44 (%21), sıfat-fiil grubu şeklinde 53 (%25), birleşik fiil 86 (%40.8), Arapça tamlama 1, Farsça tamlama 3 (%1.4), tekrar grubu şeklinde 2, bağlama grubu şeklinde 1 tane dini terim vardır.

Elde ettiğimiz sonuçlara göre dini terimlere büyük oranda Türkçe karşılıklar verilmiş ve yabancı dillerdeki karşılıkları pek tercih edilmemiştir. Demek oluyor ki bu

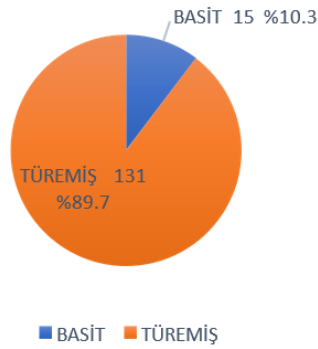
dönemde dini terimler Türkçe terimlerle karşılanmış, yabancı dillerdeki karşılıkları olduğu gibi kabul edilmemiş bunun yerine, Türkçe terimler oluşturulmaya çalışılmıştır.

TEK KELİMEDEN OLUŞAN DİNİ TERİMLERİN KÖKENLERİ

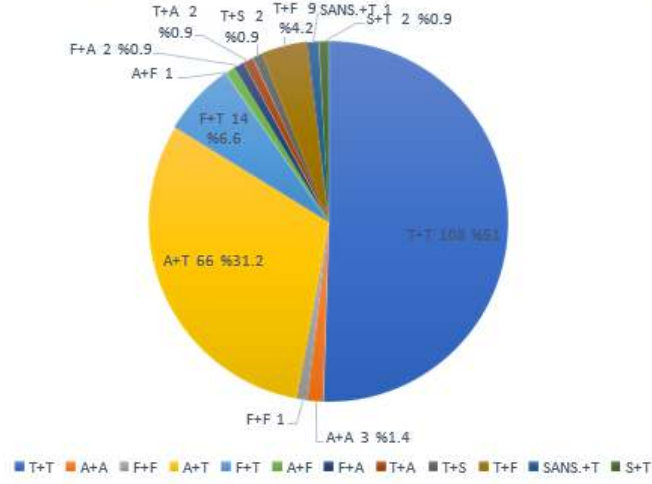
Grafik 8. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

TEK KELİMEDEN OLUŞAN TÜRKÇE KÖKENLİ DİNİ TERİMLERİN YAPILARI

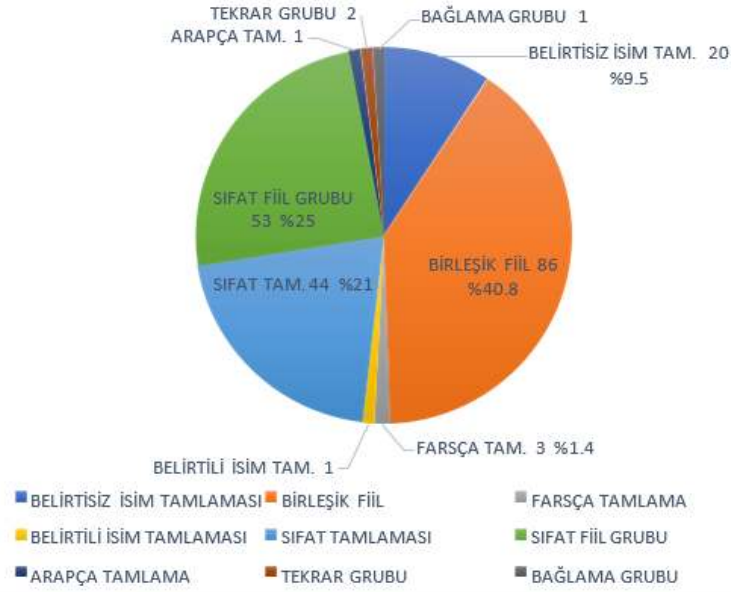
Grafik 9. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dini Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN KÖKENLERİ

Grafik 10. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 11. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.4. Atebetül-Hakayık'ta Dinî Terimler

Eser, Edip Ahmet Yükneki tarafından 12. yüzyılda yazılmış, farklı konularda öğütler veren dinî - ahlakî manzum bir eserdir. Kutadgu Bilig'e nazaran dili biraz daha ağırdır. Karahanlı Türkçesiyle yazılmış diğer eserlere göre Arapça ve Farsçanın etkisi daha çok görülen bu eserde ele alınan konulara şu başlıklar altında yer verilmiştir: “Tanrı’nın medhi hakkında, Peygamberin medhi hakkında, Dört sahabenin medhi hakkında, Muhammed Dad Ispehsalar Beg’in medhi hakkında, Kitabın yazılması hakkında, Bilginin faydası ve bilgisizliğin zararı hakkında, Dilin muhafazası hakkında, Dünyanın dönekliği hakkında, Cömertliğin medhi ve hasisliğin zemmi hakkında, Tevazu ve kibir hakkında, Harislik hakkında, Kerem ve diğer iyilikler hakkında, Zamanenin bozukluğu hakkında, Kitap ve sahibinin özü hakkında.” Eserde bu konularla ilgili düşünceler, ayet hadis ve yer yer Arapça beyitlerle desteklenmiştir. Türk-İslam kültür çerçevesi içerisinde bulunan kişilerin faydalanması için hazırlanmış bu eserde geçen dinî terimler daha çok bizden önceki Müslüman milletlerin dillerinden alınmıştır.

‘**âbid** A. Kul. “*ibadet riya boldı ‘abid mecaz*” (İbadet-riya ve âbid-mecâz oldu.) 398.AH.(1)

‘**âmel** A. Amel, iş. “‘*amel koddı ‘alim ve zahid vera*” (Alim ameli ve zahid takvayı bıraktı.) 401.AH.(2)

‘**âzab** A. Cehennem azâbı. “*haram erse malın ‘azab ol soñı*” (Malın harâm ise, sonu azaptır.) 427.AH.(1)

bayat Tanrı. “*bayat birdi erse saña sen me bir*” (Tanrı sana verdi ise, sende ver.) 246.AH.(3)

bi-nemâz F. Namaz kılmayan. “*harab boldı mescid budun bi-nemaz*” (Mescid ise, harâp ve halk bi-namaz oldu.)AH. 400.(1)

but F. Put. “*öz elgin but itip idim bu tidi*” (Kendi eliyle put yapıp, Rabbim budur! dedi.) 124.AH.(1)

delîl A. Delil, yaratılanlarda Tanrı’nın kudretini gösteren belirti. “*seniñ birlikiñe delîl arkagan*” (Senin birliğine delîl arayan...). 7.AH.(2)

du'a A. Du'â. “*şâhımnı du'a' birle yad kılsu tip*” (Şâhımı du'â ile yâd etsin, diye...) 72.AH.(3)

dürûd A. Selâm. “*bu kün tegsü mindin dürud ol yarın, elig tuttaçımka egirse muña*” (Yarın derde düşersem, elimden tutacak olan o (resûle) bugün benden salât ve selâm erişsin.) 29-30.AH.(1)

edgülük İyilik, hayırlı işler. “*tarıglık tip aymış ajunnı resul, tarıglıkta katlan tarı edgülük*” (Resûl dünya için, tarladır demiş, tarlada çalış çabala ve iyilik ek.) 191-192.AH.(3)

elig tuttaçı Yardım edici, şefaet edici, peygamber. “*bu kün tegsü mindin dürud ol yarın, elig tuttaçımka egirse muña*” (Yarın derde düşersem, elimden tutacak olan o (resûle) bugün benden salât ve selâm erişsin.) 29-30.AH.(1)

emr A. Tanrı'nın buyruğu. “*anıñ emri birle teger teggüçi*” (İnsanın her karşılaştığı şey onun emri ile olur.) 452.AH.(3)

fazl A. Fazilet. “*eşit emdi kaç söz habib fazlıdın*” (Şimdi Peygamberin fazlından birkaç söz dinle.) 21.AH.(3)

habîb A. Peygamber. “*eşit emdi kaç söz habib fazlıdın*” (Şimdi Peygamberin fazlından birkaç söz dinle.) 21.AH.(1)

hakık A. Hak. “*bilig yind usanma bil ol hak resûl*” (Bilgiyi ara, usanma; bil ki, o hak resûl.) 103.AH.(3)

halal A. Helâl. “*halal yigli xanı körünmez bodı*” (Helâl yiyen hani, vücudu (bile) görünmez.) 418.AH.(5)

halik A. Yaratan. “*anı ne halayık sever ne halik*” (Ne Tanrı sever ne de kul sever.) 272.AH.(1)

hamd A. Hamd, senâ. “*ilahi öküş hamd ayur men saña*” (Tanrım, (daima) sana çok hamd ederim.) 1.AH.(1)

haram A. Harâm. “*haramnı yiyürde haram tip yidi*” (Kim harâm yerken, harâm diye yiyor.) 420.AH.(4)

hayr A. Hayır, iyilik. “*başı bardı hayrın şonı bargısı*” (İyiliğin başı gitti, sonu da gidecektir.) 391.AH.(1)

hisab A. Hesap, insanın yaptıklarından dolayı ahrette verdiği hesap. “*hisab ol eger bolsa malıñ helal*” (Eğer malın helâl ise (onun da) hesabı sorulur.) 428.AH.(3)

uğan hükmi T.A. Tanrı’nın buyruğu, kader. “*uğan hukmi birle kelür kelgen iş*” (Her gelen iş kadir (Tanrı) hükmi ile gelir.) 451.AH.(2)

‘ibadet A. İbâdet. “*‘ibadet riya boldı ‘abid mecaz*” (İbâdet-riya ve âbid-mecâz oldu.) 398.AH.(1)

idi Sahip, Rabb. “*bilig birle bilnür törütgen idi*” (Yaradan Tanrı bilgi ile bilinir.) 121.AH.(13)

ilâh A. Tanrı. “*ilahi keçürgen idim sen keçür*” (Tanrım sen bağışlayan rabbimsin; sen bağışla...) 37.AH.(2)

islâm A. İslâmiyet. “*garib erdi islam garib boldı baz*” (İslâm garip idi, tekrâr garip oldu.) 397.AH.(1)

i‘tikad A. İtikat. “*kim erse bu tört işke bed i‘tikad*” (Kim (onun) bu dört arkadaşı hakkında kötü itikad beslerse.) 35.AH.(1)

kaza A. Kazâ, kader. “*kazalar yoritgan yaratgan Melik*” (Kaza ve kaderi yürüten ve (yeniden) tanzim eden Tanrı’dır.) 454.AH.(7)

kısmet A. Kısmet, nasip. “*bu baylık çığaylık idi kısmeti*” (Zenginlik ve fakirlik Tanrının kısmetidir.) 303AH.(2)

könilik Doğruluk. “*kedim ton talusı könilik tonı*” (Giyilecek elbiselerin en iyisi, doğruluk libasıdır.) 168.AH.(4)

kul Kul. “*nece me hatalıg kul ersem şaşa*” (Ne kadar günâhkâr kul isem de sana...) 38.AH.(6)

kutluğ Kutlu, aziz. “*ol ol halk talusı kişi kutluğı*” (O yaradılanların (en) seçkini ve insanların (en) kutlusudur.) 23.AH.(6)

la'n A. Lânet. “*kim erse bu tört işke bed i'tikad, tutar erse ming la'n idur men anga*” (Kim (onun) bu dört arkadaşı hakkında kötü itikad beslerse, ona bin (kere) lanet ederim.) 35-36.AH.(1)

emr-i ma'ruf A. İyi amel. “*kanı emr-ü ma'ruf kılur edgü er*” (Hani emr-i mâruf, hani iyi adam.) 405.AH.(1)

melik A. Hükümdar, Allah. “*kazalar yoritgan yaratgan Melik*” (Kaza ve kaderi yürüten ve (yeniden) tanzim eden Tanrıdır.) 454.AH.(1)

mescid A. Mescit. “*harab boldı mescid budun bi-nemaz*” (Mescid ise, harâp ve halk bi-namaz oldu.) 400.AH.(1)

musulman A. Müslüman. “*musulmanka müşfik bolup Mihriban*” (Müslümana karşı şefkatli ve merhametli ol.) 325.AH.(4)

mü'min A. Mü'min. “*eger mü'min erseñ tevazu' kılın*” (Eger mü'min isen, mütevâzî ol.) 280.AH.(2)

nebi A. Peygamber. AH.(1)

nemâz F. Namaz. “*harab boldı mescid budun bi-nemaz*” (Mescid ise, harâp ve halk bi-namaz oldu.) 400.AH.(1)

ong Hayır, kısmet. “*seniñ rahmetiñdin umar men onga*” ((daima) senin rahmetinden hayır umarım.) 2.AH.(7)

ögdi Medih, senâ, öğme. “*anıñ ögdisindin tatır bu tilim*” (Onun medhinden ağzım tatlanır.) 27.AH.(1)

rahmet A. Rahmet. “*seniñ rametiñdin umar men onga*” (dâimâ) senin rahmetinden hayır umarım. 2.AH.(2)

resûl A. Resûl, elçi. “*resûller örünğ yüz bu ol yüzke köz*” (Resûller beyaz bir yüzdür; o ise, bu yüzün gözüdür.) 25.AH.(4)

riyâ A. Riyâ. “*ibadet riyâ boldı 'abid mecaz*” (İbâdet-riyâ ve âbid –mecâz oldu.) 398.AH.(1)

selâm A. Selâm. “*yime tört işinge, ıdur men selâm*” (Yine (onun) dört arkadaşına selâm gönderirim.) 31.AH.(2)

senâ A. Senâ, medih. “*senâ mu ayuğay seza bu tilim*” (Dilim senâyı, (sana) lâyük bir şekilde, söyleyebilir mi?) 3.AH.(6)

sevâb A. Sevâp. “*kalur sabr idisi sevabın yüdüp*” (Sabır sâhibi sevâb kazanmakla kalır.) 352.AH.(1)

şerr A. Kötülük. “*eren hayrı şerri küsep keçmez ol*” (İnsanların iyilik ve kötülükleri arzu etmekle geçmez.) 373.AH.(2)

tanuıklık birmek Tanıklık etmek, şehâdet etmek. “*seniñ barlıkıñka tanuıklık birür*” (Senin varlığına tanıklık eder.) 5.AH.(2)

tirgüzmek Diriltmek. “*ölüglerni tirgüzmek asan aña*” (Ölüleri diriltmek onun için kolay bir iştir.) 20.AH.(3)

törütgen Yaratan. “*bilig birle bilnür törütgen idim*” (Yaradan Tanrı bilgi ile bilinir.) 121.AH.(3)

uğan Kadir, Tanrı. “*yarattı ol uğan tünüy kündüzüy*” (O kadir (Tanrı senin) geceni ve gündüzünü yarattı.) 13.AH.(6)

uluğ Ulu, büyük. “*bu kudret idisi uluğ bir bayat*” (O kudret sâhibi büyük bir Tanrıdır.) 19.AH.(8)

uluğluk Ululuk, büyüklük. “*uluğluk meniñ siz alınmañ tidi*” (O ululuk benimdir, siz üzerinize almayın dedi.) 284.AH.(6)

vebâl A. Vebâl. “*al artuk tileme vebâl yüdgülük*” (Fazlasını isteme, (fazlası) yüklenilecek vebaldır.) 190.AH.(3)

vera A. Takvâ. “*‘amel koddı ‘alim ve zahid vera’*” (Âlim ameli ve zahid takvâyı bıraktı.) 401.AH.(1)

yaratmak Yaratmak, halk etmek. “*yok erdim yarattıñ yana yok kılıp*” (Yok idim, yarattın; yine yok edip.) 9.AH.(5)

yoritğan Kaza ve kaderi yürüten, tanzim eden. “*kazalar yoritğan yaratğan Melik*” (Kaza ve kaderi yürüten ve (yeniden) tanzim eden Tanrı’dır.) 454.AH.(1)

zâhid A. Zâhid. “ ‘*amel koddı ‘alim ve zahid vera*’ ” (Âlim ameli ve zâhid takvayı bıraktı.) 401.AH.(2)

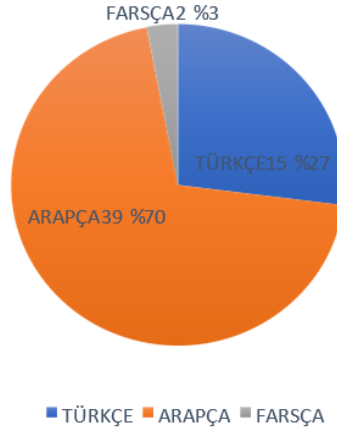
Eserde toplam 60 terim bulunmaktadır. Bu terimlerden 56 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 60 terimin %93’ünü meydana getirmektedir. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 15 tanesi Türkçe kökenlidir ve 56 terimin %27’sini oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan 15 Türkçe terimin 11 tanesi (%73) türemiş, 4’ü ise (%27) basittir.

Tespit ettiğimiz 56 terimden 39 tanesi Arapça (%70), 2 tanesi de Farsça (%3) kökenlidir. Eserde 60 terimden 4 tanesi birden fazla kelimedenden oluşur ve 60 terimin %7’sini oluşturur. Birden fazla kelimedenden oluşan terimler kökenlerine göre, Türkçe + Türkçe 2 (%50), Arapça + Arapça 1 (%25), Türkçe + Arapça 1 (%25)’tir.

Atabetü’l-Hakayık’ta 4 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları ise şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 1 (%25), sıfat-fiil grubu şeklinde 1 (%25), birleşik fiil şeklinde 1 (%25), Farsça tamlama şeklinde 1 (%25) tane dini terim bulunur.

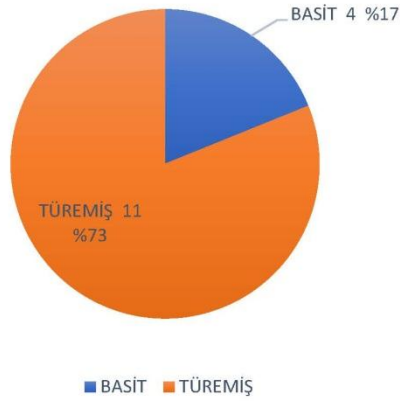
Aynı dönemde yazılmış olmalarına rağmen Kur’an Tercümesi ve Kutadgu Bilig’e nazaran Atabetü’l-Hakayık’ta dini terimlerin daha çok yabancı dillerdeki karşılıkları tercih edilmiştir. Bu da Türkçe dini terimlerin henüz bu dönemde yerleşmeden unutulmuş ve yerine yabancı dillerdeki karşılıkları olduğu gibi kullanılmış demektir.

TEK KELİMEDEN OLUŞAN DİNİ TERİMLERİN KÖKENLERİ

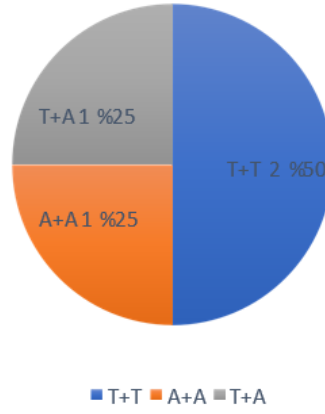
Grafik 12. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

TEK KELİMEDEN OLUŞAN TÜRKÇE KÖKENLİ DİNİ TERİMLERİN YAPILARI

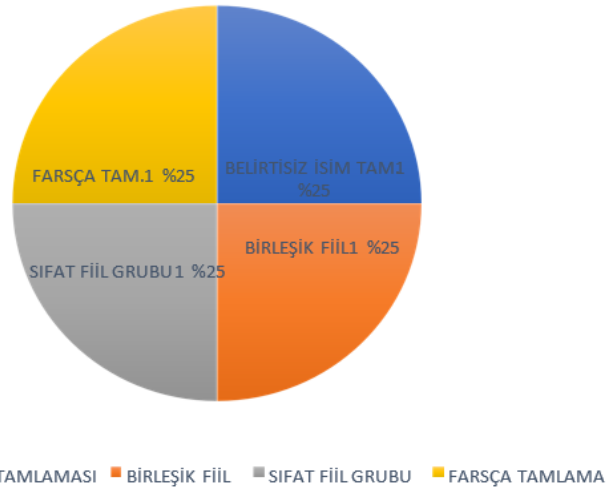
Grafik 13. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN KÖKENLERİ

Grafik 14. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 15. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.5.Mukaddimetü'l-Edeb'de Dinî Terimler

Mukaddimetü'l-Edeb, Zemahşeri tarafından Arapça öğrenmek isteyenler için 1127-1144 yılları arasında yazılmış bir Arapça sözlüktür. Eserdeki Arapça kısa cümlelerin ve kelimelerin altına Arapça öğrenmek isteyenlerin ana dillerine yapılmış tercümeleri yer alır. Eser beş bölümden oluşur. Bu bölümler: İsimler, fiiller, harfler (isim ve fiil dışında kalan gramer unsurları), isim çekimi ve fiil çekimidir. Eserin Türkçeye çeşitli dönemlerde yapılmış tercümelerini içeren çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar içinde Harezmi Türkçesi dil özelliklerini ve söz varlığını en iyi yansıtan Şuşter nüshası önem taşır. Arapça öğrenmek isteyenlerin rahatlıkla kullanacakları şekilde hazırlanan bu eserde çeşitli dinî terimler de yer almaktadır:

‘afv kılmak A.T. Af, günahı bağışlama. “*‘afv kıldı keçürdi, keçrü bérdi Tañrı andın.*” 203-4.ME.(3)

‘âmel A. İş. “*işni özinge bağladı, artdı boyninga ‘amelni, erklig boldı ‘amelge.*” 170-1.ME.(4)

adine namâzı F. Cuma, Cuma namazı. “*adine namazınga barduk.*” 80-3.ME.(1)

ahkâm A. Hükümler, buyruk. “*fariza kıldı Tañrı süreniñ ahkâmların, andaze kıldı Tañrı süreni, kesti Tañrı.*” 79-2.ME.(1)

amin A. Amin. “*namazga ündedi orlaguçı bañladı mü’ezzin / amin tedi anıñ okuğınga.*” 89-6.ME.(1)

amrak Müşfik, merhametli. “*O ‘imame sarnışı / amrak boldı anıñ üze, rahmet kıldı anıñ üze / kurıdı terisi aruklukdın, kurak boldı terisi.*” 184-2.ME.(2)

andaze kılmak A.T. Takdir etmek. “*fariza kıldı Tañrı süreniñ ahkamların, andaze kıldı Tañrı süreni*” 79- 2.ME.(2)

ashâb A. Arkadaşlar. “*sol yanınga tutgıl eşleriñni sol yanga başlagıl eşleriñni, sol yannı tutgıl ashablariñ birle / sag yanınga algıl yaranlarıñni, sag yannı tutgıl koldaşlarıñ birle.*” 122-3.ME.(1)

âyet A. Ayet, Kuran’dan bir cümle. “*tefsir kıldı ayet-ni, te’vil kıldı.*” 188-2.ME.(2)

azdurmak Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*azdurdı anı / yoldın çıkardı anı Şeytan*” 224-6.ME.(2)

azğurmak Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*yangıldı kedikning / avnuş kolı butı, öldürmegü yer / azgurdı anı / azuksız boldı bodunlar, rızkları tükendi.*” 63-4.ME.(2)

azmak Azmak, yoldan çıkmak. “*yağıldı sözde /azdı yoldın, yağıldı yolını, yava kıldı yolını.*” 2-1.ME.(1)

başlamak Ezan okumak. “*namazga ündedi orlagucı başladı mü'ezzin*” 89-5.ME.(1)

başlıkın yunmak Gusletmek. “*tutuldı tili / başlıkın yundı, gusül kıldı.*” 140-4.ME.(2)

birlemek Tanrıyı bir saymak. “*siñiredi aña / birledi Tañrını*” 94-8.ME.(1)

bütmegen Kafır, zındık. “*zındık boldı / ol kıyamatga bütmege / terlik keddi*” 235-1.ME.(1)

bütmek İnanmak. “*bütüdi Tañrıga / berkitti nemeni*” 33-3.ME.(1)

canâbatlıg A. Cünüp, pis. “*atlıgları birle, ya'ni çerigi birle /çıkrışmak / canabatlıg boldı, başlıkın yungu boldı*” 3-7.ME.(1)

cuhûd A. Yahudi. “*adet kıldı nersege, 'adet tutdı nerseni, tüşündi nersege / cuhud boldı er / sığındı Tañrıga yamandın*” 187-1.ME.(1)

derviş F. Yoksul, fakir. “*ol kıyamatga bütmege terlik keddi / derviş boldı er / könglek keydi*” 235-2.ME.(1)

dîn A. Din. “*hüccet ketürdi anıñ üze anı / kaytdı dinindin / tüz boldı, dokalandı*” 143-4.ME.(6)

dinlenmek A. Dine girmek. “*tersa boldı, tersa dini dinlendi, tersalıkga kirdi*” 171-5.ME.(1)

dinlülük A. Dindarlık. “*açuk bildim anı / dinlülük közgürdi, diyanatlık boldı, din tuttu*” 190-4.ME.(1)

dirgüzmek Diriltmek. “*dirgüzdi Tañrı ölügni / küye bérđi aña*” 15-8.ME.(2)

diyânatlık A. Dindar. “*dinlülük közgürdi, diyanatlık boldı, din tuttu*” 190-4.ME.(1)

dörütmek Yaratmak. “*Taḡrı yangıla dörütgen turur köklerni takı yerni*” 19-7.ME.(1)

du’â A. Dua. “*biri biri soḡınca ündedi ündegen, köp kez du’a kıldı du’a kılğan / uyuttı sütni*” 97-4.ME.(3)

ecel A. Ecel. “*soḡ kemişdi Taḡrı anıḡ kemlemiş vaktın, ta’hir kıldı Taḡrı ecelini*” 3-1.ME.(1)

erkân A. Rükünler, kaideler. “*vaktıda okudı namaznı, mudavemet kıldı namazka, ya erkan-ların rast kıldı*” 51-3.ME.(1)

farizâ A. Farz. “*fariza kıldı Taḡrı süreniḡ ahkamların, andaze kıldı Taḡrı süreni*” 79- 2.ME.(2)

fâsıklık A. Dinsizlik, fasıklık. “*nemeler arasında / fasıklıkga nisbet kıldı anı*” 84-5.ME.(1)

gâfil bolmaḡ A.T. Gafil olmak. “*gazel aydıştılar / gafil boldı andın osal turdı andın / artukluk kılıştılar / karşu turuştılar*” 199-7.ME.(1)

ḡusul kılmak A.T. Gusletmek. “*tutuldı tili, bağlandı tili / başlıkın yundı, ḡusul kıldı*” 140-4.ME.(1)

hac A. Hac. “*kabul kıldı Taḡrı anıḡ haccını*” 36-5.ME.(2)

hacı A. Hacı. “*yıḡdı duşman hacılarını hacdın katında kaya bérdi anga nemeni, hazır kıldı aḡa nerseni*” 12-8.ME.(4)

halal A. Helal. “*yinçge boldı nerse / kullandı anı halal kördi haramnı / delil istedi anıḡ birle anıḡ üze*” 216-6.ME.(4)

hamd A. Hamd, övgü. “*kılınçını öḡdül buldı, öḡdi fi’lini, filinge hamd ayttı / mengü koydı anı Taḡrı uştmaḡda emeldi yer tapa turmak uçun*” 9-1.ME.(1)

haram A. Haram, dini yasak. “*anı orunga / halal kıldı haramnı yıḡaksız kıldı yıḡaklu-nı*” 38-6.ME.(3)

harem A. Harem, yasak yer. “*muhrim boldı er, ya’ni ihram badı / haremge kirdi haremge kirgen / Ka’be koruğı Ka’be koruğına kirmiş*” 30-8.ME.(3)

hayır A. Hayır, iyilik. “*seza kıldı anı hayırğa / kesdi anı dünyadın Tañrı tapa, halis kıldı anı Tañrığa halis Tañrılık uçun kıldı*” 85-7.ME.(7)

hutbe A. Hutbe, konuşma. “*yalbardı Tañrığa / la’net kılıştı bodunlar / yığıldılar / köç kotürdiler / kotürdi anıñ yazuknı / kesdi anı / kirişdi anıñ birle / nagah aydı hutbeni, bedihe okudı hutbeni*” 139-8.ME.(2)

idi Tanrı. “*ulug turur Tañrı, yükey erür İdi*” 206-5.ME.(2)

ihram A. İhram. “*muhrim boldı er, ya’ni ihram badı / haremge kirdi haremge kirgen / Ka’be koruğı Ka’be koruğına kirmiş*” 30-8.ME.(1)

iktülegen Rab (Tanrı). “*körüştı anga kitmek katında / kodmadı seni iktülegenıñ / üleşı saldı anlar üze malnı, takıttı malnı*” 95-6.ME.(1)

imân A. İnanma, inanç. “*ulug kor tegürdi aña, ziyan tegürdi aña / sevdürdi aña iman-nı, sevüglü kıldı anıñ tapa mumınlıkı / iktiledi anı*” 91-2.ME.(1)

islâm A. İslâm. “*islam haddini sakladılar, el kırığında mukim boldılar*” 114-6.ME.(1)

Kâ’be A. Kâbe. “*aña, anıñ tapa / ıydı Ka’bege bogazlagu kölikni*” 56-3.ME.(2)

kâfir A. Kafir, inanmayan. “*musulman boldı kafır*” 31-3.ME.(4)

kâfirlik A. Kafirlik, Tanrıya inanmama. “*biliglü kıldı anı din içinde / yigrendürdi anga kafırılıkı / oygatdı anı uykusındın*” 90-7.ME.(1)

kamet A. İç ezan. “*iç kamet kıldı mü’ezzin durguzdı mü’ezzin namaz uçun*” 51-4.ME.(1)

keçürmek Affetmek. “*garet kılıştılar, akışdılar / ‘afv kıldı keçürdi, keçrü bérdi Tañrı andın*” 203-4.ME.(7)

kesmek Farz kılmak. “*fariza kıldı Tañrı sureniñ ahkamların, andaze kıldı Tañrı sure-ni, kesti Tangrı*” 79-2.ME.(1)

kıbla A. Kible, güney. “*ardınca turdı kıblaga, arka çevürdi / yobiladı anı / yincgeldi korkugdın, içinge aldı*” 210-5.ME.(2)

kıyâmat A. Kıyamet. “*zındik boldı / ol kıyamatga bütmege / terlik keddi / derviş boldı er*” 235-1.ME.(1)

ķulluk Kulluk. “*süzük kıldı Tañrıga kulluk töresin / öre durguzdı anga / yigrendi anı / bozuk kıldı Tañrı anıñ hüccetini*” 17-6.ME.(10)

ķulluk töresi Din. “*süzük kıldı Tañrıga kulluk töresin / öre durguzdı aña / yigrendi anı / bozuk kıldı Tañrı anıñ hüccetini*” 17-6.ME.(1)

kur'an A. Kur'an. “*okutdı aña Kur'an-nı / ıydı anga selamnı*” 2-5.ME.(8)

kurban A. Kurban. “*belgüledi kurban tevesini, nişanlık kıldı kurbanlıkñı / bu kurban nişanı yazıga çıkdı*” 13-8.ME.(4)

kurbanlık A. Kurbanlık. “*belgüledi kurban tevesini, nişanlık kıldı kurbanlıkñı / bu kurban nişanı yazıga çıkdı*” 13-8.ME.(1)

la'net A. Lanet. “*yalbardı Tañrıga / la'net kılıştı bodunlar / yığıldılar / köç kötürdiler*” 139-5.ME.(1)

mug F. Ateşe tapan, Mecusî. “*mug boldı / murdar boldı nerse arısız boldı*” 172-2.ME.(1)

muhrîm A. İhrama giren. “*ulugladı anı / halge çıkdı haremge kirmiş, halal boldı muhrîm / halal kıldı anı*” 38-5.ME.(2)

mumınlık A. Müminlik. “*sevdürdi aña imannı, sevüglü kıldı anıñ tapa mumınlıkñı / iktiledi anı / kurutdı yaş üzümni*” 91-2.ME.(1)

musulmân A. Müslüman. “*Tañrı musulmanlar üze kafirlerniñ tıvarını / yanut bérdi anga işi üze kılınçına / yanut söz kaytardı aña*” 45-8.ME.(2)

musulmânlık A. Müslümanlık. “*öğrendi anıñ birle musulmanlıkga, öğretti anı musulmanlıkga, yaraştı, yaraşu tirildi anıñ birle*” 175-3.ME.(1)

mü'ezzin A. Müezzin. “*könültti egrini, tüzetti egrini iç kamet kıldı mü'ezzin, durguzdı mü'ezzin namaz uçun*” 51-4.ME.(2)

namâz F. Namaz. “adine namazınga barduk / ya’ni okuduk.” 80-3.ME.(17)

ni’met A. Nimet “üze künni, tükel kıldı anı üze ni’metni / bérdi Tañrıga anga sabır-nı” 21-8.ME.(7)

okuğ Dua. “amin tedi anı okugınga / körklüg kıldı anı” 89-6.ME.(1)

orlağucı Mü’ezzin. “namazga ündedi orlağucı bañladı mü’ezzin” 89-5.ME.(1)

oruç F.Oruç. “oruç tutgan oruç açdı” 14-8.ME.(4)

osañ Gâfil, dalgın. “osañ kıldı anı ol némedin yayag koydı anı / ıydı anga yalafaçnı, savcı ıdı anı tapa / sav / azıku tükendi kişilerniñ” 28-4.ME.(2)

örtmek Esirgemek, bağışlamak. “kapsadı anı Tañrı rahmeti birle, örtıdı anı Tañrı rahmeti birle” 169-7.ME.(8)

parsâ F. Zahid. “karıdı / yobıladı aña / berk orunga kirdi ya parsa boldı / içinge aldı kitab fulan nérseni, bitig içinge katdı ol némeni” 181-3.ME.(1)

parsâlık F. Zahidlik. “tekellüf birle parsalık kıldı köni okugucı boldı / tartunu turdu işdin, yıglındı, kayttı işdin” 165-2.ME.(3)

paygambar F. Peygamber. “edgü bahtlu kıldı anı Tañrı / tegürdi sözni paygambar tapa, yetürdi” 9-7.ME.(3)

paygambarlık F. Peygamberlik. “savnu tegürdi anga, tegürdi anga paygambarlıknu / yetiz kıldı anı / üze künni tükel kıldı anı üze ni’metni / bérdi Tañrı aña sabırnı” 21-7.ME.(2)

rahmet A. Esirgeme. “kapsadı anı Tañrı rahmeti birle, örtıdı anı Tañrı rahmeti birle” 169-7.ME.(8)

râst F. Doğru, gerçek. “vaktıda okudı namaznu mudavemet kıldı namazka, ya erkan-ların rast kıldı könültti egrini, tüzetti egrini” 51-3.ME.(7)

rukû A. Rûku, namazda ayakta iken eğilme. “sökündürdi başını ruku‘da, başın kuyukatdı ruku‘ içinde” 68-7.ME.(1)

sadaka A. Sadaka. “çogda olturdı / sadaka kıldı, Tañrıga kulluk uçun bérdi aña mal-nı” 176-8.ME.(1)

salavat A. Dua. “*namaz kıldı Tanrıga / ögdü ıydı paygambarga, salavat ıydı paygambarga*” 106-5.ME.(1)

selâm A. Selam. “*okutdı anga Kur’annı / ıydı anga selamnı, selam kıldı aña*” 2-5.ME.(4)

sewab A. Sevap. “*iki üşül aldı bérnedin bodunlar, iki kat sevab kazgandı kişiler*” 23-8.ME.(3)

sûre A. Sûre. “*fariza kıldı Tanrı sureniñ ahkamların andaze kıldı Tanrı sureni*” 79-2.ME.(3)

sûretü’l-hamd A. Fatiha süresi. “*suretü’l-hamd, al-hamdü suresi, emgetdi anı, emgekge kemişdi anı*” 106-8.ME.(1)

sünnet A. Sünnet. “*yañıla dörüdülmiş neme sünnetge hılaf iş / Tanrı yañıla dörütgen turur köklerni takı yerni*” 19-6.ME.(3)

şafa’at A. Biri için af dileme. “*inna lillahi va inna ilayhi racı’un tedi musibatlıg, inna lillahi tedi kor tegmiş emdürmek tiledi andın şafa’at tiledi andın / bilmek tiledi andın rayını*” 212-2.ME.(3)

şafa’atçı A. Birinin affını dileyen. “*şafa’atçı ketürdi aña Tanırını, Tanırını şafi’ keldürdi aña tüketti tıvarını*” 11-8.ME.(2)

şafi’ A. Şefaet eden. “*şafa’atçı ketürdi aña Tanırını, Tanırını şafi’ keldürdi aña tüketti tıvarını*” 11-8.ME.(3)

şer A. Kötülük. “*sınadı anı / yıratdı anı şerdin, bir yana tutdı anı yamandın / döşedi mezgitge uşak daşnı eyleksiz koydı anı*” 65-5.ME.(1)

şeytan A. Şeytan. “*azdurdı anı / yoldın çıkardı şeytan*” 224-6.ME.(2)

şükür A. Şükür. “*ilham kıldı Tanrı aña şükürni tevfiğ bérdi aña Tanrı şükürge bay boldı er*” 42-4.ME.(2)

tâ’at A. İtaat ve ibadet. “*fal, yora / artlukluk da’va kıldı anıñ üze, edgülük kıldı anıñ üze / kabul kıldı ta’atnı tapladı bérmeğni*” 178-6.ME.(1)

tahrime A. Başlangıç tekbiri. “*tekbir kıldı namazka namazka kirdi, tahrime kıldı namazga / belin bagladı*” 179-6.ME.(1)

tamuğ S. Cehennem, ateş. “*yalınladı ot / tamug ya yaling, ol safi yalıñ / da’va kıldı anıñ üze ol némeni*” 151-1.ME.(1)

Tanrı buyruķı Buyruk, emir. “*boyun südi Tañrı buyruķına*” 31-4.ME.(7)

tañrı Tanrı. “*soñ kemişdi Tañrı anıñ kemlemiş vaktın, ta’hir kıldı Tañrı ecelini*” 3-1.ME.(114)

tañrılıķ Tanrılık, Tanrı rızası için kesilen kurban. “*bogazladı kölikni Tañrılık uçun*” 66-6.ME.(2)

tefsir A. Açıklama, tefsir. “*uzluk kıldı işde, yinçgelik kıldı / uzluk / tefsir kıldı ayetni, te’vil kıldı*” 188-2.ME.(2)

tekbir A. Tekbir, “Allahu ekber” ‘Allah büyüktür’ deme. “*tekbir kıldı namazka, namazga kirdi, tahrime kıldı namazga*” 179-6.ME.(1)

tekbir kılmaķ A.T. Tekbir, “Allahu ekber” ‘Allah büyüktür’ deme. “*tekbir kıldı namazka, namazga kirdi, tahrime kıldı namazga*” 179-6.ME.(1)

tersâ F. Hristiyan. “*tersa boldı, tersa dini dinlendi, tersalıkga kirdi / oynatdı özin ol bilmesün tep*” 171-5.ME.(2)

tersâlık F. Hristiyanlık. “*tersa dini dinlendi, tersalıkga kirdi oynatdı özin ol bilmesün tép*” 171-5.ME.(1)

tesbîh A. Tanrıyı övme. “*kündüzün tesbih kıldı tesbih kılğan bablar kıldı kitabga, türlü türlü sözler kıldı bitigni*” 97-3.ME.(1)

tövbe A. Tövbe. “*tövbe kılmak tiledi yazuk kılğandın / icabet kıldı / şeklig boldı anıñ birle / savab kördı rayeti*” 219-3.ME.(1)

ulug Büyük. “*ulug turur Tañrı, yükey erür İdi*” 206-5.ME.(15)

uluğlamaķ Yüceltmek, saymak. “*artdı aña béglikni bérđi aña béglikni / uluglayu ańdı Tañrıga, ógdi ulugladı Tañrını*” 71-5.ME.(10)

uştmah S. Cennet. “*hoş yıdıglu kıldı Tanrı uştmahnı ideleri uçun, belgölüg kıldı atnı*” 82-4.ME.(2)

ündemek Dua etmek. “*biri biri soñınca ündedi ündegen köp kez du’a kıldı du’a kılğan uyutdı sütni*” 97-4.ME.(2)

vâ’z A. Dini nasihat, vaz. “*añdurgan añdurdı bodunlarga, va’z aydı va’iz halayık-larka / perdelig kız, örtüglü karabaş / doldurdı Tanrı teñizlerni*” 73-4.ME.(1)

vâcib olmağ A.T. Dinen yapılması gerekli olmak. “*üyürdi anı nérse birle ‘afv kıldı anı işdin, kılmakı vacib bolmış işni kiterdi aña / ımızgandı, uyuttı*” 59-1.ME.(4)

vahy A. Tanrı’dan peygamberlere gönderilen ilahi haber, vahiy. “*vahy ıydı ya işaret kıldı ya bitidi ya ilham bérdi Tanrı paygambar tapa*” 62-1.ME.(1)

yaman Günah, kötü, şer. “*örtıdı Tanrı anlarnıñ yamanını*” 76-3.ME.(4)

yaratmağ Yaratmak. “*yarattı anı Tanrı / kılı başladı ol işni / bay boldı er*” 3-3.ME.(1)

yarlığamağ Esirgemek, rahmet etmek. “*uzak bar tutdı aña Tanrı / yarlıkadı aña, hurmet tutdı aña, esirgedi aña*” 59-3.ME.(1)

yazmağ Günah işlemek. “*bu keñlik yer / yazdı, yazuk kıldı yazuk / eltdi anı, eltü bérdi / altunladı kurraseni, altun birle bezedi mushafnı*” 4-1.ME.(3)

yazuğ Günah. “*kazgandı yaman işni, yazuk kazgandı*” 137-7.ME.(27)

yek Sans. şeytan. “*bozdı anıñ ‘aklı-nı yek, telve kıldı anı*” 173-3.ME.(1)

yığağlu Haram, yasak. “*halal boldı muhrim halal kıldı anı endürdi anı orunga / halal kıldı haramnı yığaksız kıldı yığaklunı*” 38-6.ME.(3)

yığaksız Helal, mübah. “*halal boldı muhrim halal kıldı anı endürdi anı orunga / halal kıldı haramnı yığaksız kıldı yığaklunı*” 38-6.ME.(4)

yokalmağ Helak. “*musulman boldı kafır / ısmarladı aña yokalmakga, helaketge kemişti anı*” 31-3.ME.(8)

yokatmağ Yok etmek, helak etmek. “*yagın birle yokatdı Tanrı anlarnı kabin kıydı tişige korkutdı aña ol neme birle*” 15-6.ME.(19)

yunuğ Abdest. “*Taḡrı oḡlanı / sakal çıkardı oḡlan şa’ra-sı öndi kulak tutdı aḡa / tek turdı söz eşitmek uçun / yangıla düretti nêrseni yokdın bolutdı / yunug bozar iş kıldı er / eglendürdi aḡa, keçürdi anı*” 6-8.ME.(2)

zâhidlik A. Sofuluk. “*yol başında küydi aḡa caza bêrmek uçun / zahitlik kıldı tekellüf birle, parsalık körgüzdi / etta-hiyyatka oturdı namazda*” 169-4.ME.(1)

zekât A. Zekat. “*kün toḡar singar bardı, musafır maşrıkga tegdi / kertüğe tutti anı / zekat aldı zekat algucı süzdi içküni*” 83-7.ME.(4)

zındık A. Zındık, öbür dünyaya inanmayan. “*laf urdı / zındık boldı / ol kıyamatga bütmeḡen / terlik keddi / derviş boldı er*” 235-1.ME.(1)

zikîr A. Anma. “*yokattı anı Taḡrı / kötürdi anı zikri birle, açuk öḡdi aḡa*” 52-5.ME.(1)

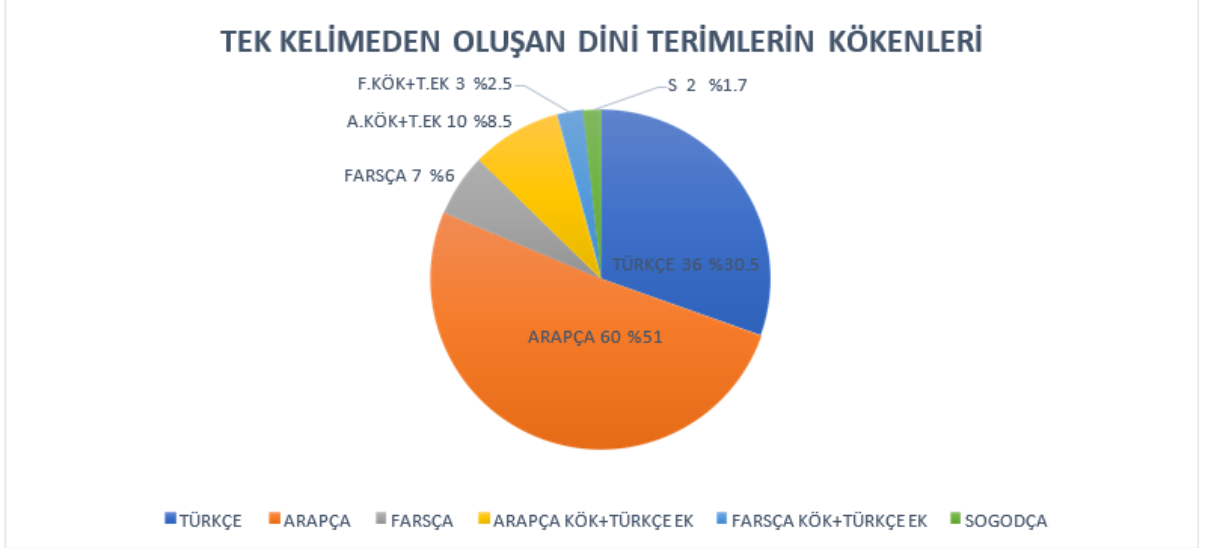
zinâ A. Zina. “*karım katımluk édişti anıḡ birle, karıştı anıḡ birle / zina kılıştı tişi birle / kengeşlik kılıştı anıḡ birle / elig tutuştu anıḡ birle*” 109-5.ME.(1)

zünnar bağlamak A.T. Papazların bellerine bağladıkları “zünnar” adı verilen kuşağı bağlamak ve dolayısıyla Hristiyan olmak anlamındadır. “*ma’ni-sin sakını okudı Kur’annı / tolandı tonunga, taş ton keydi / angdı işni / zünnar bağladı ‘ahidlü kafir / örtüldi seherlik yedi / yakıldı ot*” 170-7.ME.(1)

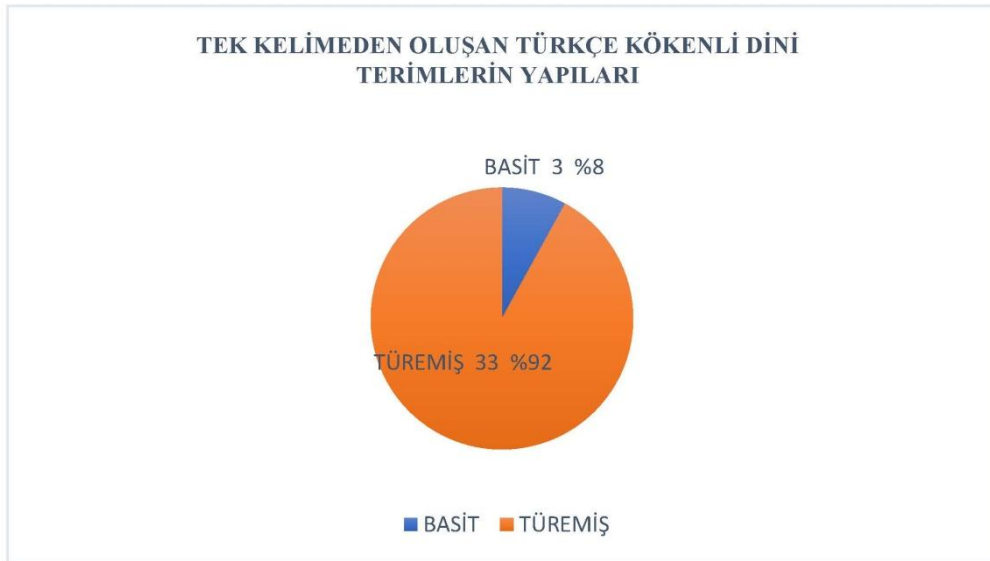
Eserde toplam 130 terim vardır. Bu terimlerden 118 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 130 terimin % 90’ını oluşturur. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 36 tanesi Türkçe kökenlidir ve 118 terimin % 30.5’ini meydana getirir. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan 36 Türkçe terimin 33’ü (% 92’si) türemiş, 3 tanesi ise (% 8’i) basit yapılıdır.

Tespit ettiğimiz tek kelimedenden oluşan 118 terimden 60 tanesi (% 51’i) Arapça, 7 tanesi Farsça (% 6), 10 tanesi (%8.5’i) Arapça kök + Türkçe ek şeklinde, 3 tanesi (%2.5’i) Farsça kök + Türkçe ek şeklinde, 2 tanesi de (%1.7’si) Sogodca kökenlidir. Eserde 130 terimin 12 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelip, 130 terimin %10’unu oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 3 (%25), Arapça + Arapça 1 (%8), Farsça + Farsça 1 (%8), Arapça + Türkçe 7 (%58)’dir.

ME’de 12 tane birden fazla kelimeden oluşan terimlerin yapıları ise şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 3 (%25), birleşik fiil 8 (%67), Arapça tamlama 1 (%8)’dir.

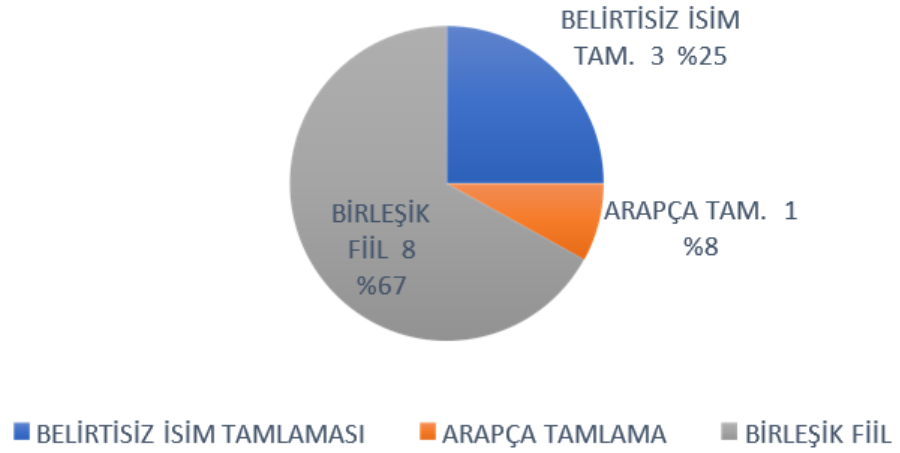

Grafik 16. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

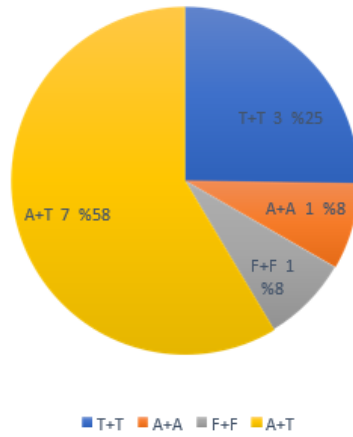
Grafik 17. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 18. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN KÖKENLERİ

Grafik 19. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

1.6.Nehcü'l-Ferâdis'te Dinî Terimler

Harezm Türkçesi ile yazılan eserler genellikle dinî eserlerdir. Bu dönemde İslamiyet Türkler arasında artık bütün terminolojisiyle yerleşmiştir. Bu dönem dinî eserlerinden biri de Türk dili tarihi açısından büyük önem taşıyan Nehcü'l-Ferâdis'tir. Kerderli Mahmut tarafından yazılan bu eserin telif tarihine yakın bir zamanda 1360 yılında yazılmış harekeli bir nüshası günümüze kadar gelmiştir. Geniş kapsamlı bir eser olması ve değişmemiş bir nüshanın mevcut olması itibariyle dönemin söz varlığını ve dinî terminolojiyi en iyi yansıtan eserdir. Bilindiği gibi Harezm Türkçesinde, Karahanlı Türkçesi dil özelliklerinin yanı sıra Oğuz ve Kıpçak Türkçelerinin dil özellikleri de görülmektedir. Dinî bir eser olan Nehcü'l-Ferâdis bu dönemin dil özelliklerini ve söz varlığını en geniş şekilde yansıtan önemli bir eserdir. Nehcü'l-Ferâdis'te yer alan tespit ettiğimiz dinî terimler şunlardır:

‘ilm-i yakîn A. Kesin, kat’î olarak bilme, kesin inanç. “... *Hak tut bizlerke ‘ilm-i yakîn rûzî kılıp turur takı melekut ‘alamı cümlesi bizlerke...*” 295/10.NF.(5)

abdâl A. Derviş, abdal. “*Bakar-men ev müñüşinde bir kimerse turur şekli abdâllar şekliñe ohşayur.*” 268/13.NF.(11)

âb-dest F. Abdest. “... *ol âbdest kılmaştı ol âbdest suwı ol a‘zâdın kelgen yazuknı keterür*” 44/15.NF.(27)

a‘lâ ‘illiyîn A. Cennetin ve gökyüzünün en yüksek tabakası. “*Kördiler kim mübarek canı a‘lâ ‘illiyînke aşmış.*” 92/14.NF.(2)

âgâh F. Haberdar, bilgili, dinî konulara vakıf olan. “*Ey Necâşi melik, âgâh bolğıl kim men ol bir u bar Tañrını öger-men kim andın öñin Tañrı yok, ...*” 78/15.NF.(32)

âhiret A. Ahiret. “... *Haq te‘âlâdın hitâb keldi: ... ya‘nî dünyâda taqı âhiratda selâmatlık bolsun, ...*” 58/4.NF.(106)

ahkâm-ı şer‘at A. Şeriatin hükümleri. “... *takı ahkâm-i şer‘atnı yetiz bilgen erdi.*” 186/2.NF.(20)

âmîn A. Amin, Ya Rab duamızı kabul eyle! “...*sekkiz uçmahqa şâyista kılğıl! amin*”. 68/12.NF.(11)

arığ Arı, pâk, temiz; günahsız. “*Ol mel’ûne sebebîdîn ekki arığ ferîşteler mu’âkıb boldılar...*” 367/15.NF.(33)

arıklık Suçsuzluk, günahsızlık. “*... arıklık birle, pâklik birle Hak te’âlâğa satğaşgıl...*” 83/10.NF.(10)

arıtmağ Temizlemek, gûnahtan arındırmak. “*Haqq tebareke ve te’ala lutf ve kerem kılip seni yamanlıkdın arıttı*” 418/4.NF.(8)

artuğsı namâz T.F. Nafile namazı, fazladan kılınan namaz. “*... Mu’mîn artuğsı namâzlar üküş kılmak kerek.*” 248-12.NF.(7)

ashâb A. ç. Sahabeler, Hz. Muhammed’i gören ve sohbetine katılan kişiler. “*...Ashâb ve yârân yığılışıp Peygâmbar ‘as’nuñ hadîslerini andın eşitürler.*” 222/6.NF.(6)

âyet A. Ayet. “*...‘âlamnı yaratğan Bir u Bârnuñ âyatını oқыğıl!*” 8/4.NF.(79)

azdurmağ Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*... dünyadın îmansîz çıkar, tep kâsd kıldı Barsîsanı azdurmağğa*” 368/17.NF.(2)

azğun Azmış, azgın, doğru yoldan çıkmış. “*... kim îmân keltürdüñiz, öz nefsüñüz birle boluñ, azğunlarnıñ azğunluğı sizlerke ziyân kılma, ...*” 304/4.NF.(1)

azğunluğ Azgınlık, azma. “*... öz nefsüñüz birle boluñ, azğunlarnıñ azğunluğı sizlerke ziyân kılma*” 304/5.NF.(1)

azğurmağ Azdırmak, hak yoldan çıkarmak. “*... bu Âdam oğlanlarnıñ cümlesini azğurgaymen ...*” 279/7.NF.(4)

azıtmağ Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*... tağı bir ülüşi yol-dın azıtmağdın bolğay, tedi.*” 387/3.NF.(1)

azmağ Azmak, doğru yoldan çıkmak. “*Eger ol neersenî tutar bolsañız, heç köni yoldın azmağaysız*” 168/15.NF.(3)

bağışlamağ Bağışlamak, affetmek; bağışta ihsanda bulunmak. “*Hak te’âlâ hazratındın derhost kıldım erse, on namâznı bağışladı.*” 59/6.NF.(19)

bâng-i namâz F. Ezan. “*Kaçan kim Bilâl bang-i namâz oқыdı...*” 40/3.NF.(4)

Bâr Hudâ F. Allah. “ *Ey Bâr Hudâyâ, sen bu kâfirlarnı helâk ılgıl!*” 12/11.NF.(48)

bâtıl A. Batıl, boş, beyhude. “... *hağ dîn keldi, bâtil dinler helâk boldı,*” 51/2.NF.(12)

batrîk Y. Patrik, din büyüğü. “ *Ey batrîkler, ey uluğlar, cümle ittifâk kılp ol Ahmedke ittibâ° kılalıñ.*” 80/7.NF.(7)

bê-namâz F. Beynamaz, namaz kılmayan. “... *tağı ribâhôr tağı be-namâz bolmağaymen.*” 376/16.NF.(1)

berekât A.ç. Bereket, hayır, bolluk. “ *Hağ te°âlâ üküş berekâtlar bergey inşâ'a'llahu te°ala tedi.*” 28/16.NF.(15)

bid°at A. Hz. Peygamber zamanından sonra dinde meydana çıkan dinle ilgisi olmayan davranış ve değerler. “ *Peyğâmbar °as'nuñ sünnetince yörimegen tağı sahabanıñ sîretinçe yörimegen bid°at işler birle meşğul bolğanıñ...*” 387/5.NF.(1)

Bir ü Bâr T.F. Tanrı. “...°âlamnı yaratğan *Bir u Bârnuñ âyatını oğığıl!*” 8/4.NF.(79)

birlemek Allah'ın birliğini kabul etmek, tevhid. “... *tağı benihâyatıñ birle Âdamdın kıyâmatğa tegi kim kim seni birlediler tağı peygambarlarıñnı rastga tuttılar, cümlesini sen yarlıkagıl.*” 443/14.NF.(8)

birlik Vahdet, Tanrı'nın birliği. “... *Hak te°âlânıñ birlikini tağı barlıkını bilmek ...*” 229/7.NF.(1)

burâk A. Miraç gününde Hz. Muhammed'e gönderilen binek. “ *Kaçan kim Peyğâmbar °as Burağğa münmek tiledi erse ...*” 52/12.NF.(5)

but F. Put. “... *kâfirlar keldiler butlarıña tapuğ kılmak üçün.*” 96/7.NF.(21)

buthâne F. Puthane. “ *Yana bir kün tağı Bilâl razhu buthânanı halvat buldı.*” 96/11.NF.(10)

butperest F. “... *İbrahîm peygâmbar vaqtında kâfirlar butperest erdi.*” 216/7.NF.(2); **butperes** F. Puta tapan. “ *Eger anlar butperes bolmasa bolmasunlar, kaçan kim anlarınñ dünyake mahabbatı bolsa, men anları azğurğaymen...*” 397/4.NF.(1)

buyruk Buyruk, emir. “Peygambar ‘as sahabalara aydı: Maña buyruk andağ boldı...cümleñiz namazğa mescid kapuğın kirseñiz.” 92/1.NF.(2)

buyurmak Buyurmak, emretmek. “Hak te‘ala Cebra‘ilke fermanladı kim... tağı İsmail Peygâmbargâ ‘ahimâs buyurgıl kim benim için Ka‘be bina qılsunlar tep...” 37/13.NF.(103)

bütmek İnanmak, krş. bitmek. “ Emdi kerek kim bîr u bar Tağrığa bütseñ” 79/1.NF.(2); **bitmek** İnanmak. “ Ya Resulalah, Tağrı te‘alanı bir u bar turur tep inanduk tağı sizni Haq te‘alanıñ resûlı tep bittük.” 26/6.NF.(1)

‘âbid A. İbadet eden. “Men tağı bir sening teg ‘âbid turur-men, Tağrı te‘alaga ‘ibadat kılmak içinde saña yâri bermekke keldim...” 369/4.NF.(45)

‘afv A. Af, bağışlama. “ Ya Allah... Sana sığınur biz: senün ‘afvuna azabından, razılığuna azabundan.” 144b/6.(25)

câhiliyyât A. İslamdan önceki devir. “ Câhiliyyat vaqtında hâyız ‘avretler eliglerini sürttiler tağı öñin yazuqluğ kimerseler eliglerini sürttiler erse, ol aq taş kap-kara boldı.” 38/14.NF.(3)

‘amal-ı sâlih A. Davranışları dine uygun olan kişi. “...ma‘siyatnıñ sökellikiñe menfa‘atlık daru taqva turur tağı ‘amal-i sâlih turur.” 424/3.NF.(104)

câmi‘ A. Cami. “ Muslîm bin Yasâr rahmhi Basranıñ câmi‘inde namâz qılur erdi.” 249/4.NF.(6)

‘arefe küni A.T. Dini bayramlardan bir önceki gün. “...Andın soñ ‘arafa kün cümle hâcılar ‘Arafat tağında...” 84/5.NF.(1)

‘ârif A. Arif, ilim, irfan sahibi. “Ey Bâr Hudâyâ, ‘âriflar köñli seniñ hazratıñda iñen katığ boldı.” 200/6.NF.(15)

‘ârif bi’llâh A. Fakih. “... ‘ibadat qılğan erdi tağı dünyadın i‘râz qılğan erdi, ‘ârîf billâh erdi...” 186/1.NF.(1)

‘arife tüni A.T. Arefe gecesi. “Kaçan kim ‘ârife tüni boldı erse, Minâda Mescid-i Hayfada tünedim” 270/15.NF.(3)

‘arş A. Göğün en yüksek tabakası, 9.felek. “Yâ Rebbî, ol vaqtın kim uçmağda erdim, hemîşe hatırım tilemişde ‘arşğa tâvaf qılur erdim.” 37/17.NF.(7)

‘âsî A. Asi, isyan eden, günahkâr. “ *Cebre ‘îl aydı: Mutiler takı bolgay, ‘âsiler takı bolgay, tedi.* ” 277/1.(18)

‘âsîlik kılmak A.T. Asilik, isyankârlık yapmak. “... *Peygâmbar ‘as’ğa ‘âsîlik kılmış bolur-men tep ...* ” 31/14.NF.(5)

‘aşûre A. Muharrem ayının 10. Günü. “... *‘Âşûrâ kün erdi hem taqı cum‘a kün erdi.* ” 184/6.NF.(1)

‘aziz A. Aziz, muhterem (kişi) ulu, yüce. “... *sahâbalar cümlesi keldiler, ol ‘azizdin du‘â derhost kıldılar erse...* ” 316/8.NF.(77)

cihâd A. Din uğruna yapılan savaş. “ *Haq te‘âlâ bu uçmañnıñ tört yanını kapladı qatıg işler birle cihâd teg, hec teg, ‘umra teg, rûza teg, namaz teg; taqı ne kim tâ‘ât ve ‘ibâdat bar, ...* ” 61/7.NF.(4)

cehennem A. Cehennem, cehennem ateşi. “ *Ol yerniñ atı cehennem turur, ya‘nî tamuğ otı turur tep aydı.* ” 14/10.NF.(2)

cemâ‘at A. İbadet için bir yerde toplanmış kalabalık, grup, bölük. “ *cemâ‘at halkı özindin derhost kıldılar kim: Yâ şeyh imâm hâzir bolmadı...* ” 249/6.NF.(22)

cinân A.ç. Cennetler. “... *cümle ümmet-i Muhammedni sadr-i cinânda sen orun bergil...* ” 443/13.NF.(1)

cizye A. Müslüman olmayan tebaadan alınan vergi. “ *Eger musulmânlığını kabûl kılmasalar, bizke boy berip yıllıg cizye berseler...* ” 335/14.NF.(1)

da‘vat A.ç. Dualar. “... *kim Peygâmbar ‘as’dın körmış erdi, âdâbı taqı da‘vâtı birle.* ” 171/17.NF.(2)

daru’l –beğa A. Öteki dünya, ahiret. “ *taqı dâru fenâdın dâru’l bekâğa rihlat kıldı erse ...* ” 131/11.NF.(2)

delâlat A. Yol gösterme, kılavuzluk etme. “... *Bir mu‘min taqı bir mu‘minni edgü işke delâlat kılsa, ...* ” 188/1.NF.(2)

dervîş F. Fakir, zavallı, aciz, muhtaç kimse. “.... *Sığırlar kurbân kılurlar, anda turğan dervîş miskînlerke berürler.* ” 41/8.NF.(106)

dervişlik F. Allah için alçak gönüllülüğü ve fukaralığı kabul etme, acizlik, fakirlik. “*Avval Haq te‘âlâka üküş hamd u senâ kıldı dünyânı taqı dünyânıñ mâlı tawarını berdi teyü, taqı âhıratnı ögdi, dervişlikni ögdi taqı aydı.*” 76/4.NF.(5)

dêv F. Şeytan, cin. “... cümle şeytânlar taqı devler taqı perîler cem^c boldılar.” 329/7.NF.(2)

dîn A. Din. “*Peygâmbar ‘as’nuñ qargamaqı taqı dîn ve İslâm üçün erdi.*” 15/1.NF.(57)

dîvân A. Sevap ve günahların işlendiği defter. “... kıyâmat kün ‘amallarını ölçmek üçün ol kulumnı tarâzû qatıña keltürmegeymen taqı öñinlerniñ ‘amallarınıñ dîvânını oqutmışta ol kulumnıñ dîvânını yapmağaymen...” 323/11.NF.(12)

diyânet A. Dindarlık, dîn duygusu. “*Hem salabatı var, hem taqı quvvatı bar, hem diyânatı bar, tep öger erdi.*” 114/14.NF.(1)

du‘â-gûy A.F. Duacı, dua eden. “...‘Osmânğa razhu hıdmatıña du‘â-gûy Mu‘âvîyedin salâm ve tahiyyat ‘arza kıılır...” 128/7.NF.(1)

durûz F. Selam. “*Ey mu‘minler, sizler Peygamber ‘as’ğa durûz ve salavât ve selâm ayta beriñ tep emir keldi...*” 4/5.NF.(10)

ecel A. Ecel, vade. “*Eger ecel yetse, neteg qılğay men?*” 130/7.NF.(12)

eftâr A. İftar, oruç açma. “... kim eftâr vaktı boldı erse, eftar qılmaq üçün ta‘am çıkardı...” 295/8.NF.(28)

ehâdîs A.ç. Hadisler. “*Eger öziñe satğasmasa erdim, ahâdîs me‘ânîsidin taqı Kur‘ânıñ haqâyıqıdın mahrum bolğay erdim,*” 202/4.NF.(3)

ehl-i beyt A. Hz. Muhammed’in yakın akrabası olanlar; ev halkı, yakın çevre. “*Andın soñ Hasan Hüseyin razhumâ ehl-i beytleri birle küfedin köçtiler.*” 175/10.NF.(14)

emîrû’l-mu‘minîn A. Müminlerin emiri, halifesi. “... kim emîre’l –mu‘minîn ‘Ömer razhu bizlerni sizlerke ıda berdi.” 111/13.NF.(92)

emr A. Emir, Tanrı buyruğu. “*Ey mu‘minlar halal ta‘amlar tenavul qılıñ taqı edgü ‘amallar qılıñ, tep emr qılıp turur.*” 294/2.NF.(3); **emir** A. Emir, Tanrı buyruğu.

“... Peygâmbar ‘as’ga durûz ve salavât ve selâm ayta berin tep emir keldi erse...”
4/5.NF.(1)

emr-i ma‘rûf A. İyiliğe buyurma, hak yola yöneltme, sevk etme. “*emr-i ma‘ruf taķı nehy-i münker fazâyiliniñ beyânı içinde turur.*” 303/1.NF.(22)

enbiyâ A. Peygamberler. “*Âdam Peygâmbarnıñ sağ yanındaki enbiyâlar taķı evliyâlar taķı edgü kullar ervâhı turur.*” 53/15.NF.(6)

ensâr A.ç. Ensari, Hicretten sonra Hz. Muhammed ve Mekke’den göç eden Müslümanlara din uğruna yardım eden. “*Taķı Medînedin kelgen ensârlarğa azraķ berdi ...*” 75/10.NF.(8); **ensâri** A. Ensari, Mekke’nin yerlileri. “*Ey Peygâmbar ‘as yârânları, ey ensârî ve muhâcîrin, kim kim Peygâmbarğa kulluķ kılur erdi erse,*” 92/15.NF.(40)

envâr A. Nurlar, aydınlıklar. “*Peygâmbarımız ‘as mazhar-i envâr-ı ilâhi turur taķı menba‘-i esrâr-i rebbani turur.*” 3/14.NF.(3)

ervâh A.ç. Ruh, ruhlar. “*Hak te‘âlâ İbrâhim ‘as nidâsını ervâhlarkâ eşittürdi.*” 39/5.NF.(7)

evliyâ A.ç. Evliya. “*kim cümle mahlûkâtdın ol ‘azizrek bolğay benim hazratımda taķı üküş enbiyâlar, taķı evliyâlar taķı sâlihler taķı abdâllar taķı ‘aziz kullar edgü bendeler çıkarğaymen, tep aydı.*” 277/7.NF.(7)

eymen Talihli, kutlu. “... Peygâmbar ‘as aydı: Men neteg eymen bolur-men ...” 375/6.NF.(1)

ezân A. Ezan. “*mescîd öçekiñe mindi taķı ezân oķıdı.*” 153/9.NF.(9)

fâcir A. Günahkar. “*Yâ ‘Azrâ’ıl ol fâcir âhir vaķtında seniñ bu suratıñnı körmeki anar bes turur ...*” 439/7.NF.(3)

fâhişâ A. Ayıp, günah; ayıp, günah işleyen kişı. “*Seni fâhişâ kıldı taķı saçın kestiler...*” 333/1.NF.(2)

fakîh A. Fakih, din, şariat âlimi. “*Yâ İmâm bu zamâna fakîhları fakîh ermezler mü?*” 232/14.NF.(9)

farîza A. Farz. “*Yâ Abû Zar anlarğa yıldın yılğa zekât bermek farîza turur,*” 129/3.NF.(24)

fâsik A. Dinsiz, günahkar, ahlâksız, azmış. “ Bizler Yezidke mü bey‘et bereliñ kim Yezid hamr içer taķı beçînler birle, itler birle oynar, fâsik turur.” 183/11.NF.(16)

fâzıl A. Faziletli, erdemli. “ Yâ Rebbî, benim cezâm tamuğ otı turur; eger ‘adl kılsañ ve eger fazl kılıp yarlıķasañ, sen bilür sen tep ...” 147/12.NF.(1)

fazîlet A. Fazilet, erdem. “ Yâ ‘Ömer, siz ekegününñ fazileti sözünñüz mikdârınça turur.” 95/9.NF.(2); **fazâyil** A. Faziletler, erdemler. “ Avval bâbı Peyğâmbar ‘as’nunñ fazâyiliniñ beyânı içinde turur.” 2/14.NF.(25)

ferîşte F. Melek. “ Taķı bu ekki ferişteniñ biri fermanlayur erdi taķı biri anıñ fermânı birle bitiyür erdi.” 405/6.NF.(150)

fermân F. Ferman, buyruk, emir. “ Cebre’il ‘as nâzil boldı taķı Haķ te‘âlâdın fermân keldürdi...” 40/8.NF.(112)

fermânlamak F. Buyurmak, emretmek. “... bir yaman iş kıldı tep bitiñ fermânlayur-men; ve eger i‘tikâd birle tevbe kılsa, cümle kılinmış yazuķlarını yarlıķayurmen tep hitap keldi.” 60/4.NF.(37)

fıkh A. Fıkıh. “...Bu Mekke halķına fıkh ‘ilmni öğretgil, benim sünnetlerimni munlarga beyân kılgıl!” 71/4.NF.(1)

fısk A. Hak yoldan çıkma, Allah’a isyan etme, dinsizlik. “Abû Süleymân Dârânî rahmhi eşitti kim falân emîr fısk meclisi kırup turur, münker iş birle meşğul turur, tep.” 375/14.NF.(8)

fıtr A. Oruç açma, oruç bozma. “ Yılda ekki kıata yeyür-men, bir kıata ‘îdü’l-fitrde, taķı bir kıata ‘îdü’l-azhâda.” 146/13.NF.(1)

fırdevs A. Cennet. “... eger sen fırdevs atlığ uçmañnı bir kıata körmiş bolsa erdiñ...” 267/10.NF.(1)

furkân A. Kur’an-ı Kerim. “... taķı Zebûr taķı Furkân içinde Haķ te‘âlâ ol kimerseke hor kılgan ‘azabını amada kılıp turur tedı.” 11/2.NF.(2)

fücûr A. Günahkârlık, ahlâka aykırı durum. “ Ne kim fısk u fücûr, yaman işler bar erse halâyıķnı yığar erdiler...” 66/17.NF.(3)

gâfil bolmaķ A.T. Gafil, habersiz olmak. “ “... Haq te‘aladın mağfiretini tilese ummatına sezâ turur kim heç gafil bolmasalar.” 84/2.(8)

ġâfillık A. Gaflet. “... kim köñliğini hâsir kılsañ, ġâfillık birle namâz kılmasañ.” 248/2.NF.(1)

ġaflat A. Gaflet. “...^cömrümni ġaflat birle zâyî^c keçürmedüm ...” 147/10.NF.(8)

ġaybat A. Gıybet, aleyhinde arkasından söz söyleme. “ Gaybat birle taķı öñin yazuķlar birle rûzası bozulmaz illâ meger yemek taķı içmek taķı suhbat kılmak birle bozulur.” 265/3.NF.(5)

ġazât A. Din uğruna yapılan savaş, savaş. “ Andın soñ ġazât sevâbını taķı şehâdat sevâbını aydı taķı halâyıkını kandurdı, ġazâtka taķı tasdik kılmakga tahris kıldı erse...” 124/13.NF.(43)

ġâzî A. Gazi. “... taķı ol katradın kim ġâzî kul Hak te^câlâ yolında şehîd bolup...” 68/17.NF.(15)

ġâzîlık A. Gazilik. “ ... taķı ol loķma birle ġâzîlık savâbı hâsil kılsañ, haram loķmanın kuvvatı birle bolġay erdi. ” 300/1.NF.(1)

ġılmân A. Köle, esir. “... kim mañja uçtmañ içinde hâdimlar taķı ġılmânlar taķı vildânlar rûzî kılsañ, ...” 424/16.NF.(1)

ġufrân A. Affetme, merhamet etme. “... bizni sen saklaġıl, ravh ve reyhân ve ġufrân birle bizlerni müşerref kılġıl taķı kıyamât bolmışta.....” 443/10.NF.(1)

ġusl kılmak A.T. Boy abdesti almak. “Âyîşe razhâ ewiñe kirdi, taķı ġusl kıldı başını yuvdı...” 32/17.NF.(7)

ġünâh F. Günah, dinî suç. “ Yâ İmâme'l –muslimîn, mendin ne ġünah keldi...” 223/13.NF.(1)

hacc A. Hac. “ Yâ Rebbî, eger benim, haccimni kabûl kıldıñ erse, ...” 272/1.NF.(66)

haccatü'l-vidâ A. Veda haccı. “Andın soñ Peyġâmbar ^cas Mekkeke ^cazm kıldı hec kılmak üçün. Bu hecke heccetü'l-vidâ^c tenür.” 83/2/3.NF.(1)

hâcî A. Hacca giden, hacı. “ Peyġâmbar ^cas hâcîlarġa du^câ kılıp turur.” 276/1.NF.(12)

hadd A. Şeriatça verilen ceza; sınır, yasak, şart. “... eger kıldım tesem hadd urġay ve eger kılmadım tesem, yalġan aymış bolġay...” 381/15.NF.(7)

hadîs A. Hadis. “ *Ve eger Kur’ânda yâ takı hadisinde bu neerseler kelmîş bolsa, ‘ulemâ te’vîl aymışlar:*” 60/9.NF.(154)

hakâyık A. Hakikatler, gerçekler, doğru, asıl olan. “... *tagı Kur’annıñ hakâyıkıdın mahrum bolgay erdim ...*” 202/4.NF.(2)

hakk A.1) Hak, Allah. 2) Doğru, gerçek. 3) Hak. 4) Husus, konu. “ *Hak sözi fermânını tegürmek içinde sabur kılğıl!* ” 9/17.NF.(k79)

halîfe A. Halife. “... *meger Abû Bekr bağlamasun kim mendin soñ halîfa Abû bekr bolsun tep aydı.*” 92/9.NF.(155)

halifelik A. Halifelik. “ *Bu halîfalık işi iñen ağır iş turur...*” 102/1.NF.(13)

hamd A. Hamd, şükür. “ *Hak te‘âlâga hamd u senâ kıldı takı cümle halâyıkga icâzat berdi*” 32/6.NF.(21)

hânkâh A. Tekke. “ *Bir kün hânkâhda musâfirler takı dervîşler üküş cem‘ boldılar...*” 251/12.NF.(3)

harâm A. Haram. “ *Eger sen Muhammed diniñe kirseñ, benim töşekim saña, harâm turur.*” 16/9.NF.(65)

harâmluk A. Haram olacak şey. “ *Hak te‘âlânıñ kudratıña bakıp i‘tibâr almak halâllık birle bolsa, fâyida kılğay; harâmluk birle bolsa, né fâyida kılğay? tédi.*” 205/14.NF.(1)

harem A. Herkesin girmesine müsaade edilmeyen saygı değer ve kutsal yer. “ *Bu arıg ewiñni duşmanlardın saklagıl, duşmanlarını bu haramuñ kigürmegil ...*” 42/13.NF.(2)

hasanât A.ç. Hayırlı işler, iyilikler. “ *Biz ol hasanâtga neteg mükâfat kılubileliñ?*” 390/7.NF.(5)

hatm A. Kur’anı baştan sona okuma. “... *otuz hatm birle üç yüz rek‘at namâz kılmağındın maña...*” 295/13.NF.(7)

havârî A. Yardımcı, havari Hz. İsa’nın on iki yardımcısından biri. “...*‘İsa Peyğambar‘as havârîleri birle keçip barurda bir it ölügsesi kördi...*” 389/11.NF.(11)

hâviye A. Cehennemin 7. Katı. “ *Hak te‘ala munlar birle takı meni helak kıldı, velîkin munlarını cümlesini hâviyeke kemişti...*” 395/13.NF.(2)

hayr A. Hayır, sevap, iyilik, fayda. “ *Menim birle munâkişa kıldılar ya^cnî yinçke hisâb kıldılar yazukum üküş çıktı velikin va^cda kıldılar hayr birle, men takı umidvâr turur-men, ...* ” 232/6.NF.(21)

hayrât A. Hayırlı işler, sevap için kurulan müessese. “ *ve eger terazûsı yühül bolsa hayrâtı takı ta’atı az bolup ma’siyatı takı küfri takı fışkı üküş bolsa* ” 177/5.NF.(7)

hayrâtlig A. Hayırlı, sevap işler yapan. “ *Bu Ayyûb peygâmbar üküş hayrâtlig takı tâ^catlig kimerse turur.* ” 329/1.NF.(1)

hazret A. Huzur, yan, kat. “ *... kim bu sâ^cat seniñ du^câñ hazrette makbûl turur.* ” 316/9.NF.(128)

helâl A. Helâl. “ *...Hak tebâraka ve te^câlâ sizlerke rûzî kıldı halâl takı arıg.* ” 263/13.NF.(40)

helâllik A. Helallik, helal olma. “ *Hak te^câlânıñ kudratıña bakıp i^ctibâr almak halâllık birle bolsa, fâyida kılğay* ” 205/14.NF.(2)

hırka-pûş F. Hırka giyen, fakir, derviş. “ *Vakt içinde bir derviş bar erdi. Hırka-pûş erdi.* ” 420/8.NF.(1)

hicret A. Hicret, göç. “ *Mekkedin hicret kılıp kelgenlerke muhâcir tenür,...* ” 27/4.NF.(6)

hikmet A. Hikmet. “ *Hak te^câlâ gâlib turur takı hikmet birle kılğan turur, ...* ” 306/1.NF.(6)

hilâfet A. Halifelik. “ *... tegmesinde bir nerse bar kim hilâfatka lâyıq ermes, anıñ üçün kim bularda birini ta^cyîn kılmadım...* ” 121/11.NF.(24)

hisâb A. Hesap, ahiretteki sorgu. “ *Peygâmbar ‘as sahâbalarka buyurdı, cümlesini cem^c kıldılar takı hisâb kıldılar.* ” 75/3.NF.(24)

hoca F. Sahip, efendi, eşraf. “ *... Ey hocâ, siz Abû Hanîfeniñ şâgirdi erür-müsiz?* ” 190/12.NF.(56)

hocalık F. Efendilik. “ *... ey hoca, sen maña hocalıqğa yaramas-sen.* ” 322/3.NF.(1)

hulefâ-i râşidîn A. Dört halife. “ *Muhammed Resûlullâhni hak peygamber tese, takı hulefâ-i râşidinni söwse takı peygambar ‘as’nuñ ehl-i beytini söwse.* ” 228/7.NF.(4)

hulle A. Cennette giyilen elbise. “Kaçan kim Adam peygambar ol ekki bugdaynı yemiş erdi, derhal başıdın tâcı uçtı. egnidin hullası tüştı, ...” 281/9.NF.(3)

hûr A. Huri, cennet kızları. “Uçtmahda sökellik bolmagay, tüfkürmek, burun arıtmak, bevl kılmak bolmagay. Hûrlar andag sâfî bolgaylar...” 65/15.NF.(109)

hûrî A. Huri, cennet kızı. “Uçtmah hûrîlarıdın bir hûra maña kelür...” 322/16.NF.(1)

hutbe A. Hutbe. “Hutba içinde bu âyatnı okıdı.” 311/13.NF.(14)

hüküm A. Hüküm, emir, buyruk krş. hüküm. “Şerîat hükmi ne erse ol hükmnı menîm üze yörütgil,” 348/1.NF.(28); **hüküm** A. krş. hüküm. “Dünya takı dünyânın mâlı anın katında küldin takı horrak bolgây; hüküm işinde rişvet almagay;” 151/3.NF.(3)

inanmak İnanmak. “Yâ Muhammed, neteg inanmagalıñ saña kim sendin heç yalğan söz eşitmişimiz yog.” 17/1.NF.(17)

‘ibâdat A. İbadet. “...cevab aymışlar kim Hak te‘alaga ‘ibadat u ta‘at kılmak turur...” 13/7.NF.(131)

‘îd A. Bayram. “Bir kün kâfirler cümlesi sahrâka çıktılar ‘îd kılı.” 216/8.NF.(2)

‘iddet A. Kocasından boşanan kadının tekrar evlenebilmesi için üç defa hayız görüp temizleninceye kadar geçecek olan süre. “Ol hatunum Umm-i Ubeyhaga talak berdim, boşadım, tedi erse, ‘iddetini sakış kıldılar.” 182/12.NF.(3)

‘îdü’l-azhâ A. Kurban bayramı. “Yılda ekki kıata yeyür-men, bir kıata ‘îdü’l-fitrde, takı bir kıata ‘îdü’l-azhâda.” 146/13.NF.(1)

‘îdü’l-fitr A. Ramazan bayramı. “Yılda ekki kıata yeyür-men, bir kıata ‘îdü’l-fitrde, takı bir kıata ‘îdü’l-azhâda.” 146/13.NF.(1)

icmâ‘-i ummet A. Büyük fakihlerin dinle ilgili bir konuda birlik olmaları. “... takı hadîs birle hem takı icmâ‘-i ummat birle.” 240/12.NF.(1)

ictihâd A. Ayet ve hadislerden şer‘i hükümler çıkarma. “... ummatınga rahmat turur, tep aytur takı eger kim ictihâd kılsa.” 228/10.NF.(1)

i'tikâd A. İnanç, inanma, istek, meyil, gönülden bağlanma “... *bu durûz ve salavâtın maña arig i'tikâd birle bir kıta aytur bolsa, Hak anıñ üze on rahmat ıdgay.*” 4/9.NF.(36)

idi Sahip, iye; Allah. “... *Ya Ayyub idiñ celle celaluhu sanga salam berdi takı bışarat sanga boldun kim...*” 333/10.NF.(29) **ede** Sahip, Tanrı. “... *ol bitig edesi saña kırgadı, bu harabluklar cümlesi andın turur tep aydılar.*” 82/7.NF.(3)

ihlâs A. Samimi olarak, içtenlik, gönülden, riyasız, gösterişsiz “... *Hak te'âlâ hazratında kim ihlâs birle bolsa takı huzur birle bolsa...*” 248/11.NF.(139)

ihrâm A. İhram. “... *Mekkeke kirdiler, takı hec kıldılar, takı ihrâm birle Mekke de bir kaç zamân turmuşdın (soñ) yana Medineke bardılar.*” 77/4.NF.(6)

‘illiyyîn A. Gökyüzünün ve cennetin en yüksek, en kutsal tabakası. “... *Bu kulumnıñ ‘amalını ‘illiyyîn atlıg yerde kodıñ...*” 402/16.NF.(1)

ilâhî A. İlahî. “... *Peygâmbarımız ‘as mazhar-i envâr-ı ilâhî turur...*” 3/13.NF.(1)

ilhâm A. İlham. “... *Hak te'âlânıñ ilhâmı birle katındaki ferîşter tediler.*” 278/10.NF.(1)

imâm A. İmam. “... *Anıñ üçün (kim) Peygâmbar ‘as aydı: al-a’immatu min Kurayşin, imâmlar ba‘zı halifalar Kurayş kabilalıg kimerselerdin turur.*” 93/16.NF.(24)

imâme’l-müslimîn A. Müslümanların imamı. “... *Yâ imâme’l –müslimîn, men cüftümke aydım...*” 189/9.NF.(22)

imâmetlık A. İmamlık. “... *Hutba okıdı takı minberdin tüşüp imâmatlık kıldı.*” 24/15.NF.(11)

imâmluk A. İmamlık. “... *Yâ Muhammed, sen imâmluk kılğıl.*” 53/6.NF.(8)

îmân A. İman. “... *kıyâmatda edgü cezâ bergey îmân ni‘metiñe şükür kılguçılarga.*” 93/6.NF.(67)

îmân keltürmek A.T. İnanmak, İman etmek. “... *kim îmân keltürdüñiz, öz nefsüñüz birle bolıñ, azğunların azğunluğı sizlerke ziyân kılma, ...*” 304/4.NF.(1)

îmânlıg A. İnançlı, iman eden. “... *takı cümle îmânlıg hatunlarını begi bolsañ...*” 157/17.NF.(1)

îmânsız A. İmansız, inançsız. “*Üküş peşîmân nedâmat yegey-sen, eger îmânsız dünyâdın çıksañ tedi...*” 16/6.NF.(5)

inâbet A. Günahlara tövbe edip hak yoluna dönme. “*Hak teâlâga zârîlık birle tevbe ve inâbet birle bu künlerni keçürdi.*” 233/17.NF.(1)

in^câm kılmağ A.T. Nimet vermek, bağışta bulunma, iyilik etme. “... *miskînlerke, tullarka, yetîmlerke ihsân ve in^câm kılaysın ...*” 209/9.NF.(6)

islâm A. İslâm, İslam dini. “*Peygâmbar üzesindeki necasatnı ketergey erdim, velikin İslam za’if erdi, kafırlar galib erdi yaragım bolmadı ketermekke.*” 12/6.NF.(27)

istigfâr A. Allah’tan günahın bağışlanmasını dileme, tövbe etme. “*Andın soñ üküş nedâmat yedi, ol sözni ayganıña tevbe kıldı takı istigfâr kıldı,*” 46/1.NF.(4)

qabz kılmağ A.T. Azrail tarafından canın teslim alınması. “... *kim melekü’l-mevt kimersenıñ rûhını qabz kılsın bolsa...*” 442/12.NF.(21)

qâdir A. Kadir, malik, kudret sahibi. “*ey Bâr Hudâyâ, sen qamuğ neerse üze kâdir turur-sen.*” 50/6.NF.(1)

kâfir A. İman etmeyen, kafir. “*Kâfırlarnı Hak yolına ündegeyin, bolgay kim musulmân bolgaylar...*” 11/11.NF.(188)

kâfirlik A. Kafirlik, küfr. “... *Safvân ol vaktın kâfir erdi kâfirlik birle söwer erdi.*” 72/9.NF.(8)

qargamağ Beddua etmek. “*Ol cihetdin qargadılar*” 116/12.NF.(29)

qargış Beddua. “... *kâfirler korktılar, kaçtılar anıñ üçün kim Peygâmbar as’nuñ qargışı elbette kelmedin kalmaz...*” 12/12.NF.(7)

qasem A. Yemin, ant. “*Ol Tanrı birle qasem yâd kılsın-men kim Muhammedniñ rûhı anıñ tasarrufında turur.*” 77/8.NF.(1)

kâtib-i vahy A. Muaviye’nin lakabı. “*Ol takı sahâbalardıñ turur, kâtib-i vahy turur.*” 174/12.NF.(1)

kazâ A. Vaktinde kılınmayan ibadetlerin borcunu usul ve kaidesine uygun olarak sonradan ödeme. “*Yana bir vaktta hecni kazâ kılmak kerek bolur,*” 276/12.NF.(2)

kebîre A. Büyük günah. “... *kim köngülleri içinde sirlerke muttalî turur, anıñ katında ulug kebîre turur...*” 388/5.NF.(1)

keffâret A. Bir günahın bağışlanması amacı ile yapılan veya tutulan şey. “... *Mustih hakkıña tutgan kînesini çıkardı takı antga keffârat berdi takı Mustihga burungıdın yahşırak ihsân kılı başladı.*” 419/2.NF.(3)

kelâm A. Allah keliması, Kuran-ı Kerim. “*neteg kim Kelâm içinde habar berü yarlıgar*” 211/6.NF.(32)

kelâm-ı mecîd A. Kuran-ı Kerim. “*Hak teâlâ Kelâm-ı Mecîd içinde andın habar berür...*” 165/14.NF.(3)

kelâmu’llâh A. Kuran-ı Kerim. “*Eger anıñ birle amal kılsañız yañı bu Kelâmu’llâh ne işke kim buyurdu...*” 168/17.NF.(3)

kelîm A. Söz söyleyen, konuşan; Tur-ı Sina’da Allah’la konuşması dolayısıyla Hz. Musa’nın lakabı. “... *fıravnnı helâk kıldım-mu takı seni kelîmüm tep âlamda celve kıldım-mu?*” 55/16.NF.(1)

kelime-i şehâdet A. Kelime-i şehadet. “*Ol kâfir kelime-i şehâdat keltürmişdin soñ öltürseñ, ...*” 335/9.NF.(7)

kerâmet A. Kerem, ihsan, keramet, ermişçesine yapılan iş, hareket veya söylenen söz. “... *tagı yigirmi makâm evliyâlarınñ kerâmatlarıdın sanadı tağı cümlesidin Haqqâ sığındı*” 317/14.NF.(7)

kerem A. Kerem, ihsan, lütuf, iyilik. “*Haq teâlâ kerem ve lutf kıldı tağı on namâz bağışladı*” 59/2.NF.(35)

kerîm A. Kerem sahibi, cömert. “... *tağı seniñ Perverdigârıñ andag kerîm Tanrı turur...*” 8/6.NF.(6)

havz-ı kevser A. Cennetteki havuzun adı. “*Tağı ol ekki arıg kim örtüglüg aqar, biri selsebîl turur, uçtmahqa aqar, tağı biri Kevser havzıña aqar...*” 57/7.NF.(7)

kıbla A. Kible. “*Yüzünü kıblaga çewürdi takı aydı:...*” 104/3.NF.(4)

ķırâ'at A. Namazın gereklerinden olmak üzere Kuran'dan muayyen parçalar okuma. “... tâyîfa kelip bir rek'atlarını ķırâ'at birle tamâm ķılsunlar...” 40/13NF.(1).

ķırâ'atsız A. Namazda Kuran'dan muayyen parçalar okumama “... taķı bir rek'at namâz ķırâ'atsız ķılsunlar...” 40/12.NF.(1)

ķıyâmet A. Kıyamet. “ Bu musulmânlık dîni garibluķın zâhir boldı, ķıyâmat etekinde taķı garîbluķın ķaytgay” 7/3.NF.(112)

ķıyamet kün A.T. Kıyamet. “ Peygâmbere as aydı: Kıyâmat kün bolsa âvs heç mûfik bolmağay ķıyamet mufıķlarıdın, meğer benim elgim Ali elginde bolğay tedi,” 120/3.NF.(12)

köndürmek Doğru yola sevk etmek, yönlendirmek. “ Muhammed ummatına velîler kelip yol köndürürler, tep i' tîkâd ķıldım.” 268/15.NF.(10)

köni Doğru, gerçek, hak. “... taķı köklerni yarattı köni musulmân hâlinda taķı men Tanrı te'âlâķa ortaķ ķatganlardın ermez-men,” 345/5.NF.(6)

könilik Doğruluk. “ Ey Bâr Hudâyâ, taķvânı munlarnıñ azıķı ķılğıl taķı cümlesiniñ işlerini könilik üze ķılğıl...” 316/10.NF.(1)

ķul Kul, köle; Allah'a göre insan. “ Haķ te'âlâ mundın râzî boldı taķı ferîşteleriñe bu ķul birle mubâhât ķıldı taķı kök ķapuğları cümlesi açıldı.” 316/7.NF.(284)

ķulluķ Kulluk, kölelik. “... kim kim Peygâmbarķa ķulluķ ķılır erdi erse,” 92/5.NF.(8)

ķur'an A. Kur'an-ı Kerim. “ Ömer razhu Kur'ân oķıyur erdi.” 118/5.NF.(32)

ķur'an-ı mecîd A. Kur'an-ı Kerim. “... neteg kim Kur'ân-ı Mecîd içinde ... tep. Ol cihetdin ķargadılar.” 116/11.NF.(1); “... ķavmlarınız îmân keltürmezler tep neteg kim Kur'ân-i Mecîd içinde...” 116/11.NF.(2)

ķurbân A. Kurban. “Taķı Peygâmbar as toķsan tevve nişân ķıldı Ka'bede ķurban ķılmaķ üçün...” 37/4.NF.(40)

ķurbet A. Allah'a yakınlık, yakınlık. “...Yâ Muhammed, kurbat makâmına bargıl takı aña secde ķılğıl!...” 57/14.NF.(6)

küfr A. Küfür, imansızlık, dinsizlik krş. küfür. “... kimerse âhir vaktında dünyâdın küfr birle çıksa...” 379/1.NF.(3), **küfür** A. İnançsızlık krş. küfr. “Ol  illetleri kündin k n ziyâda bolur, ol ma siyat cem  bolur k f rke mübeddel bolur...” 424/6.NF.(3)

la  n A. Lanetlenmiş. “...: Bu  eyt n la  n  adam o lunu  tamarları içinde yöriyür.” 265/12.NF.(17)

la nat A. Lanet, Allah’ın ma firedinden yoksunluk. “... Ha  te  l  meni rahmat    n ıddı, la nat    n ıdmadı.” 13/1.NF.(19)

levhe’l-mahf z A. Allah (c.c.) tarafından takdir edilen şeylerin ezelde yazıldığı manevi levha. “...Ha  te  l n n hükmi levhe’l-mahf z da andag bitigli turur...” 117/3.NF.(1)

lutf A. Lütuf, ihsan, bağış. “He  peyg mbarlar ha  n a ol mi d r lutf u kerem kılmadı kim seni  ha  n a kıldı.” 10/5.NF.(24)

ma siyat A. Su , günah, itaatsizlik, isyan. “... ve eger ter z s  y ng l bolsa, hayr tı ta ı t  atı az bolup ma s yatı ta ı küfri ta ı fışkı  k   bolsa, ol kimerse er öz nefsi e ziy n kıldılar ta ı tamugda me    kaldılar, tep aytur.” 177/6.NF.(52)

ma firat A. Allah’ın kullarını bağışlaması. “... seni  rahmat n  ve magfirat n  fer  teler n ni bizke ıda bergil ta ı  az b fer  telerini bizdin ır k kılgıl...” 443/8.NF.(3)

mahram A. Mahrem, haram olan. “Bir kim erse bir  ehvetni      ılma  birle hal fa ewi e mahram bolur...” 302/15.NF.(1)

ma  m A. Makam, rütbe, mertebe. “Ha  te  l n  olturur temek reva bolmaz, yöriyür temek ta ı rev  bolmas, bir ma  mda turur temek ta ı rev  bolmas.” 60/8.NF.(53)

m lik A. Sahip. “Ka be benim m l kim ermez. Anın m liki, erkligi bar, ol bilür” 42/11.NF.(1)

meb  s A. Peygamber olarak gönderilmiş kimse. “Ol Muhammed-m  kim cümle hal y   a meb  s turur?” 56/2.NF.(2)

medh A. Övgü, medh. “... cümlesi kelip musulm n boldılar ta ı    rları Pey ambar  as’ga medh ayturlar...” 82/17.NF.(13)

mel'ûn A. Melun, lanetli. “*Takı kim kim Taḥrı te'âlânı âzâr kılsa, ol kimerse mel'ûn turur.*” 11/1.NF.(21); **mel'ûne** A. Melun, lanetlenmiş kadın. “...*°Ali razhu ezân okıdı erse, âvâzını ol mel'ûne hatun eşitti...*” 153/10.NF.(2)

melekût A. Ruhlar, melekler. “*Takı kimniñ karnı toymış bolsa, melekût °alamudın angar ülüş yok...*” 265/17.NF.(3)

melekü'l-mevt A. Ölüm meleği, Azrail. “... *cemâ'atlarını perîşân kılğan, mezelerni yıkgan melekü'l-mevt turur.*” 88/6.NF./20);

mertebe A. Mertebe, derece. “... *kim °Ömer razhu mertebesi takı derecesi ingen ulug ermiş*” 104/17.NF.(1)

mescid A. Mescid, cami. “*Takı heç mescîd içindeki kapuğlar bâkî kalmasun, baglansun...*” 91/15.NF.(57)

meşâyih A.ç. Şeyh, şeyhler. “*Hak te'âlâ hazratında kim ihlâs birle bolsa takı huzur birle bolsa ve eger mundag bolmasa, namâz bolmaz. Anıñ üçün meşâyih ve °ulemâ aydılar kim:*” 248/12.NF.(4)

meşrû° A. Şeriata uygun. “... *takı namâzka kim meşrû° kılur-men...*” 243/14.NF.(1)

mezhep A. Mezhep. “*ol mezheb bâtıl mezheb turur.*” 60/6.NF.(9)

mi'râc keçesi A.T. Hz. Muhammed'in göğsü çıktığı gece. “*Peygâmbar °as aydı: Mi'râc keçesi erdi kim uçmaḥḥa teferrüc kılurda bir yüksek köşk kördüm kim anıñ sıfatını âdemi aytı bilmegey.*” 164/16.NF.(7)

mihrâb A. Mihrap. “...*menim mihrâbumda imâmatlık kılmak tilese...*” 92/7.NF.(2)

minber A. Minber. “*zeberceddin minber üze oturmuş takı arkasını Beytü'l-Ma'mürka tayamış takı katında halâyık üküş turur.*” 56/8.NF.(43)

mîzân A. Ölçü, terazi. “... *takı sırât ve mizandın takı tamug °azâbından kerekinçe korkar bolsa...*” 235/1.NF.(1)

mu'abbir A. Düş tabir eden, yoran. “*Ertesi mu'abbirka bardım takı bu tüşümni aydım erse...*” 205/17.NF.(2)

mu'azzinlik A. Müezzinlik. “ *Bagdâd elinde bir mu'azzîn bar erdi Sâlih atlıg. Kırk yıl mu'azzînlik kıldı.* ” 364/7.NF.(1)

mu'tekif A. Bir ibadethanaye çekilip namaz, niyaz ve ibadetle meşgul olan. “ *...Hak te'âlâ birle bolmak kerek erse, mescidde mu'tekif bolgıl...* ” 262/9.NF.(1)

mûg F. Ateşperest. “ *...takı dünyâda ne kim mûglar yandurgan otlar bar erdi, cümlesi ol tün söndi...* ” 5/12.NF.(3)

muhâcir A. Peygamberle birlikte veya sonradan Mekke'den Medine'ye göç eden muhacir. “ *Mekkedîn hicret kılıp kelgenlerke muhâcir tenür* ” 27/4.NF.(19);
muhâcirîn A.ç. Muhacirler. “ *Ey ensârî ve muhâcîrin, kim kim Peygâmbarga kulluk kılur erdi erse* ” 92/15.NF.(2)

muhaddis A. Hadis ilmi ile uğraşan. “ *Bir zamanada bir muhaddis bar erdi.* ” 231/17.NF.(6)

muḫarreb A. Yakın, Allah'a yakın. “ *Peygâmbarnıḡ takı siddiklarnıḡ takı evliyalarnıḡ tagı mukarreb kullarnıḡ derecesi turur.* ” 264/14.NF.(3)

murdar F. Murdar, pis, islami esaslara göre yenilmemesi gereken. “ *Bu küweç içindeki ta'âm murdâr bolur mu ya yok mu?* ” 193/8.NF.(5)

musallâ A. Seccade. “ *Yana bir kata âbdast kıldı takı musallâ üzesinde örü turdı...* ” 317/2.NF.(3)

mushaf A. Kur'an. “ *Ewinde bir Mushafdın öñin neerse kitâb yok erdi.* ” 198/2.NF.(4)

mutî' A. İtaatli, boyun eğen, Allah'ın emirlerini yerine getiren. “ *Cebre'il aydı: Mutî'ler takı bolgay, 'asîler takı bolgay, tedi.* ” 277/12.NF.(13)

muttakî A. Takva sahibi, günah ve haramdan sakınan. “ *... sen mu'mînlarnıḡ imâmı sen takı muttakîlarnıḡ kuvvatı sen...* ” 148/8.NF.(3)

muvaḫhid A. Tevhid eden, Allah'ın birliğine inanan. “ *Kayu mu'mîn ve muvaḫhid bu durüz ve salavâtnı maña arıḡ i'tikâd birle bir kata aytur bolsa, Hak tut anıḡ üze on rahmat ıdgay.* ” 4/9.NF.(44)

mü'ezzin A. Ezan okuyan, müezzin. “ *Kıyâmatka tegi mü'ezzinler bang-i namâzda benim atım aymışdın soḡ seniḡ atıḡ aygaylar.* ” 63/3.NF.(18)

mü'mîn A. Mümin, iman eden. “ *Hak tut mu'min kulları için andag makâmlar âmâda kılmış.* ” 63/17. ; **mü'mine** A. Mümin kadın. “ *... ya'nî mu'minlar takı mu'mina hatunlar ba'zıları ba'zılarına dost turur...* ” 305/13.NF.(1); **mü'minîn** A.ç. Müminler. “ *Yâ emîre'l-mu'minîn takı kim kirsün?* ” 110/2.NF.(83)

mübâh A. Mübah, işlenmesinde sevap ya da günah olmayan şey. “ *... takı uçtmahni saña mubâh kıldım.* ” 281/12.NF.(3)

mübârek A. Mübarek. “ *ol kâfir Peygâmbâr 'as'ga üküş sökti, köp cefâlar kıldı takı mübârek başına toprak saçtı.* ” 11/13.NF.(61)

mücâhide A. Nefsi yenmeye çalışma. “ *... yüzleri mücâhidedin sargarıp, başları örperip, adakları kaparıp heç kimerse anlarga iltifât kılmadın kelseler...* ” 63/9. “ *Ey oğlum, sen üküş mucâhida kılur-sen heç udımas-sen.* ” 289/9.NF.(5)

müctehid A. Ayet ve hadislerden şer'î hükümler çıkaran din âlîmi. “ *... Hak te'âlânın hazratında râst tüşse, ol müctehidke Hak te'âlâ ekki savâb bergey...* ” 228/11.NF.(1)

müfessir A. Tefsir eden. “ *Ba'zı müfessirler aymışlar: kıyâmat kün bolsa âvs Hak tebâreke ve te'âlâ Abu Lehebni takı hatunı Umm-i Cemilni tamugka kemişgey.* ” 17/17.NF.(3)

münâcât kılmak A.T. Yalvarmak, dua etme, münacat. “ *Hak te'âlâga münâcât kılur-men.* ” 25/11.NF.(36)

münâfık A. Münafık, iki yüzlülük eden, Müslüman görünüşte küfürde sabit kalan. “ *Eger kimerse cümle halâyıknın ögmekini sewse takı ol halâyık yermekini yigrense, ol munâfık turur tep aydı.* ” 376/7.NF.(10)

münâfıklık A. Münafıklık. “ *... heç musulmân bolmuşdın soñ kâfirlik kılmadım, muhlis bolmuşdın soñ heç munâfıklık kılmadım.* ” 48/15.NF.(2)

münevver A. Nurlu, aydınlık, parlak. “ *İbrâhîm peygâmbâr 'as Hak te'âlânın atı birle hoşlandı, içi münevver boldı.* ” 212/9.NF.(8)

münezzeh A. Herhangi bir sıfatla sıfatlandırılmayan. “ *... mahlûklarga ohşamakdın münezzehturur.* ” 229/8.NF.(1)

münker A. Şeriatça yapılması kabul olunmayan, caiz görülmeyen. “... *edgü'lükke buyurmak bolur takı nehy-i münker ma'nîsi yamanlıkdın yıgmak bolur.*” 303/10.NF.(18)

münkir olmak A.T. İnkâr etmek, kabul etmemek. “... *takı yeti kat kökdin aşıp Sidretü'l-Müntehâka bardım tedi erse, kâfîrlar münkir boldılar.*” 98/15.NF.(1)

mürîd olmak A.T. Mürit olmak. “ *Ey Şeyh bukündin soñ siz ne işke fermânlasañız, sizniñ sözünüzdin çıkmagaymen, tedi takı mürîd boldı erse,*” 246/14.NF.(8)

mürsel A. Peygamber. “... *kim ol vakt içinde heç mukarreb ferîşte sıgmas hem mürsel peygâmbar takı sıgmas.*” 3/17.NF.(1)

müslimîn A.ç. Müslümanlar. “ *Yâ imâme'l-muslimîn, men cüftümke aydım kim ewde un tükendi.*” 189/9.NF.(22)

müstecabü'd-da'vâ A. Duaları kabul olan, İmam Ahmed Hambel'in lakabı. “ *İmâm Ahmed Hanbel rahmhi müstecâbu'd-da'va erdi.*” 224/14.NF.(1)

müsûlmân A. Müslüman. “ *Yâ takı ekki musulmân arasında gammâzlık kılıp uruş kiriş, üküş fitneler koparurlar.*” 67/10.NF.(100)

müsûlmânlık A. Müslümanlık. “... *bu nurlar kayu tarafka kim bardı, ol tarafta İslâm açılgay, musulmânlık zâhir bolgay...*” 30/11.NF.(9)

müşrik A. Allah'a ortak koşan, müşrik. “ *Takı sen müşrik turur-sen, saña revâ bolmas Peygâmbar  as yerinde otursañ tedi.*” 47/15.NF.(3)

müteberrik A. Mübarek sayılan, uğurlu. “... *bu yer yüzinde takı maña bir müteberrik, arıg, hürmetlig ew bolsa men aña hemîşe tavâf kılsa erdim...*” 38/2.NF.(1)

mütevekkil A. Tevekkül eden. “ * At -i Selem  rahmhi mütevekkillerdin erdi.*” 269/3.NF.(1)

n -mahrem F.A. Namahrem, yabancı erkek tarafından görülmesi caiz olmamakla kendisinden kaçınılan yabancı. “... *kim kulakını gaybat eşitmekdin takı öñin yazuk sözler eşitmekdin saklasa takı közini namahremke bakmakdın saklasa...*” 264/8.NF.(10)

nam z F. Namaz. “ *Bir yıldın soñ beş nam z fariza kılındı.*” 10/14.NF.(288)

nâ-meşrû F.A. Şeriata uygun olmayan. “... *nâ-meşrû* işler körer bolsa emr-i *ma^crûf* kılur.” 106/10.NF.(1)

nasrânî A. Hristiyan. “... *saña bu kızımın bermezmen, tedi, kerek kim Nasrânî bolsañ, ...*” 365/4.NF.(4)

nazîr A. Bakan, gören, gözeten. “*Hak tut cümlemüzke hâzir takı nâzir ermez-mü?*” 431/5.NF.(3)

necis A. Pis, murdar, pislik. “*Ya Muhammed, bu ol za'îfa turur kim namaz kılmaz erdi hemişe necis yürüyür erdi tenleri takı tonları necis erdi*” 68/3.NF.(11)

nefs A. Nefs, insandaki maddi ihtiyaçlara olan eğilim. “... *Takı tamug kapsandı nefis tilekleri birle:*” 61/1.NF.(92)

nehy kılmak A.T. Yasaklamak. “*Hak tut maña nehy kıldı anlarını katıñdın ketermegil,*” 380/2.NF.(1)

nehy-i münker A. Yasaklama meşru olmayan şeylerden kaçınma. “... *takı nehy-i münker fazâyiliniñ beyânı içinde turur.*” 303/1.NF.(15)

nezz kılmak A.T. Adak adamak. “... *kaşki bu ekki oğlun üçün nezz kılrsa erdiñ, tedi erse...*” 140/5.NF.(5)

nikâh kılmak A.T. Dine uygun evlilik yapmak. “... *oğlum Yezîdke nikâh kılsañız, tedi erse, ...*” 180/16.NF.(12)

nikâhlı A. Nikâhlı. “... *Süleymân Peygâmbar-ning üç yüz nikâhlı hatunı bar erdi.*” 209/16.NF.(1)

nûr A. Nur, ışık. “*Yana bir yıldırım meñizlig nûr çıktı takı Yemen tarafinga bardı.*” 30/7.NF.(17)

nûrânî A. Nurlu. “... *takı sol yanında hem bir kimerse bar, uzun bodlug nûrânî kişiler*” 102/6.NF.(4)

nübüvvet A. Peygamberlik. “... *ey nübüvvet ve risâlat ehl-i beyti...*” 87/13.NF.(2)

pâklik F. Paklık, arılık. “... *Bu tesbîh ol bolur kim: Arıglık pâklik saña turur,*” 83/14.NF.(3)

pârsâ F. Dindar, sofı. “...: İmâm Hanbelniñ oğlı inge *pârsâ* turur tep ayturlar.” 220/1.NF.(13)

pârsâlık F. Dindarlık, sofuluk. “ *Ol takı pârsâlık birle  ömrini keçür erdi.*” 127/17.NF.(5)

perh z F. Dince yasak edilen şeylerden uzak kalma. “... *takı  ömrini takvâ birle, perh z birle keçürseler ...*” 219/13.NF.(6)

perh zlig F. Takva sahibi. “ *Ta rıdın korkgan bolsa, takı perh zlig bolsa, ol fıkıh turur...*” 232/17.NF.(2)

per  F. Peri. “ *Süleyman Peyg mbar  as haylı, ha amı birle  dem leri, per leri birle, bu ulug azamatı birle hav   ze uçup...*” 392/1.NF.(7)

perverdig r F. Rızıklandırıcı, terbiye edici Allah. “... *y  Muhammed, takı seni  Perverdig ri  andag kerim Ta rı turur...*” 8/5.NF.(6)

peyg mbar F. 1) Peygamber 93. 2) Hz. Muhammed. “ *Peyg mbar  as aydı: Kiy mat k n bolsa, avs kavmlar kelgeyle, ...*” 392/12. NF.(1255)

peyg mbarlık F. Peygamberlik. “... *ma a peyg mbarlık kelmi d n so  kıyamata te i cümlesinge ne sev b berse, ...*” 100/7.NF.(13)

peyg mbar-z de F. Hz. Peygamber’in ailesinden olan. “... *h ssa kim peyg mbar-z danı öltürse, anlar i i kıyamata k n neteg bolgay?*” 185/9.NF.(10)

rabb A. Allah. “... *menim Rebb m kim ma a andag buyurdu...*” 81/14.NF.(41), “*Peyg mbar  as aydı: Ya Rebb , anı tutgıl!*” 20/14.(77)

rabb n  A. İlahi. “... *takı menbaı-i esr r-i rebb n  turur.*” 3/13.NF.(2)

rabbe’l-  lem n A. Alemlerin Rabbi. “... *cümle Muhammed ummatını bu h ld n sen saklagıl.  m n Rabbu’l-  alem n.*” 346/4.NF.(3)

rabb ’l-  zze A. Yüce Allah. “... *Rebb ’l-  zze ma a hit b kıldı...*” 318/2.NF.(3)

r hib A. Rahip. “...: *Ey r hib, t    l, s zle eli  tedi erse, ...*” 148/15.NF.(19)

rah m A. Merhametli, acıyan, affedici. “ *Sen rah m sen, cümleke rahmat k lganlard n artuk rahmat kılgan sen...*” 333/5.NF.(2)

rahmânî A. Allah'tan gelen ve hayırlı olan. “... takı bayakı teg tüş kördi erse, mu'ayyen bildi kim bu tüşüm rahmânî tüş turur.” 213/4.NF.(3)

rahmet A. Rahmet, merhamet, esirgeme, bağışlama. “ Hak te'âlâ meni rahmat için ıddı, la'nat için ımdadı.” 13/1.NF.(59)

rahmetlig A. Merhametli krş. rahmetlig. “ Yâ Rebbî, sen maña inen şefakatlig rahmatlık hoca erdiñ, yokdın bar kıldıñ...” 147/6.NF.(1); **rahmetlig** “... Ey 'ayâlim şefakatlig rahmetlig Teñrike satgaştım, ...” 131/16.NF.(1)

ramazân A. Ramazan. “... bu ekki ramazân bu kimersenin cümle kiçig yazuklarına kefârat bolur.” 240/11.NF.(9)

râşidîn A.ç. Doğru yolu bulanlar, hak yolu kabul edenler. “ Ekinç bâbı hulafâ-i râşidîn takı ehl-i beyt takı dört imâm fazâyilinin beyânı içinde turur.” 2/14.NF.(3)

ravza A. Mezar, mezarlık, cennet bahçesi. “ Tagı Peygâmbar 'as ravzasına kigürdiler...” 122/12.NF.(6)

rek'at A. Rekat. “ Ol çeşmedin yundı takı ekki rek'at namaz kıldı.” 10/12.NF.(27)

resûl A. 1) Resul, peygamber. “ men Tañrı te'alanıñ kulu turur men takı resul turur men.” 45/13.NF.(24); 2) Hz. Muhammed. “ Ya Resulallah, ewümde takı Tañrı te'alanıñ mahabbetini takı Resulnuñ mahabbetini koydum tedi erse, Peygamber 'as aydı: ” 95/8.NF.(7)

resulu'llah A. Allah'ın resulü, Hz. Muhammed. “ Ya Resulallah, ewümde takı Tañrı te'alanıñ mahabbetini takı Resulnuñ mahabbetini koydum tedi erse, Peygamber 'as aydı: ” 95/8.NF.(195)

risâlet A. Peygamberlik. “... selâm bolsun sizke, ey nübüvvet ve risâlat ehl-i beyti, destur bar mu kirmekke?” 87/13.NF.(3)

riyâzat A. Nefsi kırma. “ Neçe yıllardın berü mucahide ve riyâzat birle meşgül turur.” 148/16.NF.(2)

rizvân A. 1) Hayır dua, şükran. “ Tañrı tebareke ve te'alaka üküş hamd u senalar kıldı takı Peygamber 'as'ka durudlar aydı takı Abu Bekr razhu'ka rizvan aydı

takı 'Ömer razhu'ka rizvan aydı." 127/3.NF.(8); 2) Cennetin kapıcısı olan 5 büyük melek *".. Rizvândın su'âl kıldım. Rizvân aydı: Yâ Muhammed, ..."* 179/10.NF.(5)

rûhu'llâh A. İsa peygamberin lakabı. *" Yâ Rûhu'llâh, bilgil, âgâh bolgıl kim bu şeher halkı cümlemuzga ʿâfiyat içinde turur."* 395/3.NF.(4)

rûze F. Oruç. *"... takı ne kim ten birle ʿibâdat kılur, namâz, rûza ve hec meñizlig, anıñ takı cümlesi Tañrika turur; ..."* 58/2.NF.(87)

rûzedâr F. Oruç tutan, oruçlu. *"... heç kimerse bu rûzadârıñ rûzasını aymadın bilmez."* 260/11.NF.(4)

sadaka A. Sadaka. *" Bir sübhetlig yarmaknı kaytarmagım altı mîng yarmaknı sadaka bermekimdin yahşırak turur."* 298/17.NF.(12); **sadakât** A.ç. Sadakalar. *"... Hak rizâsı üçün berse, yaʿnî zekâtıñ takı artukıñı sadakâtıñ berse, ..."* 95/14.NF.(1)

sadr-i cinân A. Cennetlerin baş köşesi. *" Muhammedni sadr-i cinânda sen orun bergil ..."* 443/13.NF.(1)

sâfî A. Temiz, arı, saf, berrak, saydam. *"... dervîş sahâbalar erdiler, velîkin niyyetleri arıg erdi, iʿtikâdları sâfî erdi."* 409/1.NF.(6)

sahâbe A. Sahabe. *" Ol yandın ʿOsmânga razhu sahâba Zû'n-Nürneyn ter erdiler..."* 5/5.NF.(248)

sâhib-i Resûlallâh A. Sahabe. *" Yâ sâhib-i Resûlallâhi, bilmedük, bizke beyân kılur"* 309/11.NF.(2)

sâhib-kerâmât A. Keramet sahibi. *" Altı miñ kimerse özi hudmatında sâhib – kerâmât boldılar takı yeti kat kök ferîşteleri ta'accub kıldılar"* 368/4.NF.(1)

saknuk Takva sahibi. *" İñen zâhid, pârsâ erdi takı saknuk kişi bolsa anıñ taʿâmuđın tenâvul kılur erdi,"* 222/17.NF.(1)

salâbet A. Manevi kudret. *" Hem salabatı bar, hem takı kuvvatı bar, ..."* 114/14.NF.(1)

salavât A. Hz. Peygambere edilen dualar. *"... hemişe aytur-miz es-selâm ʿaleyke, yâ Resûlallâh tep, velikin salavât neteg aymak kerek bilmez-miz ..."* 4/6.NF.(7)

sâlih A. Uygun elverişli, yarar, dinin emrettiği şekilde hareket eden. *" Benû İsrâʿîl içinde bir sâlih kimerse bar erdi. ..."* 341/5.NF.(10)

sanem A. Put. “ *Eger meni sewer erseñiz, kerek kim benim köñlüm üçün bu sanamga secde kılşañız, tep derhöst kıldı erse, sanamga takı secde kıldılar.*” 367/3.NF.(3)

savâb A. Doğru, gerçek, uygun, kabul edilebilir. “... *Vallâh bu re’y iñen savâb re’y turur tedi.*” 19/16.NF.(6)

savma^{‘a} A. İbadethane, tekke, zaviye. “ *Ol savma^{‘a} içinde tersâ zâhidleridin biri ‘ibadat birle meşgul erdi.*” 15/6.NF.(16)

sâyimü’-d-dehr A. Sürekli oruç tutan. “... *Sâlih atlıg, iñen pârsâ erdi sâyimü’-d-dehr erdi, kündüz rûza tutar.*” 219/15.NF.(2)

sebîl A. Hayrat olarak parasız dağıtılan su. “... *bu Rûmanıñ kudugını alsa takı musulmânlarga sebîl kılşa,...*” 135/5.NF.(2)

seccâde A. Seccade. “... *takı râhiblar tonını kedip egninge seccada kemişip elginge ‘asa alıp...*” 369/3.NF.(2)

secde A. Secde. “ *Peygâmbar ‘as secde içinde turur takı bu kâfirler külüşü(p) tururlar,*” 12/8.NF.(49)

selâm A. Selam. “ *Tañrı resûlı Muhammed Peygâmbarka Necâşidin selâm.*” 79/16.NF.(82)

selâmetlik A. Selamete çıkma, korku ve endişeden uzak olma. “... *Hak te‘âlâdın hitâb keldi: ya‘nî dünyâda takı âhiratda selâmatlık bolsun,*” 58/4.NF.(1)

senâ A. Övgü. “ *hamd u senâ saña lâyük turur takı cümle ni‘met saña turur...*” 37/9.NF.(27)

sevâb A. Sevap. “... *eger Tañrı te‘âlâ maña ‘ikâb kılmasa sevâb takı bermese râzî erdim tedi.*” 119/4.NF.(120)

sevâblug A. Sevaba giren. “... *az ‘amelim üküş savâblug bolsun.*” 274/14.NF.(1)

seyyide A. Muhterem kadın. “...*seniñ ‘ayâlıñ Fâtıma hatun uçtmah hatunlarının uluğı takı seyyidesi turur.*” 170/14NF.(1).

siddîk A. Pek doğru, sözünün eri. Ebu Bekir’in lakabı. “ *Abu Bekriñ razhu takı bir atı siddîk erdi.*” 98/13.NF.(6)

sırât A. Sırat köprüsü. “... *takı kıyâmat küni takı Sirât takı tarâzû takı su’al takı hisâb cümlesi hak turur...*” 230/9.NF.(7)

siccîn A. Cehennemde bir vadi. “*Bu ‘amalnı eleting takı Siccîn atlıg yerde yer astıdın aşaga karañguga Siccîn tep ayturlar.*” 402/12.NF.(1)

sidretü’l- müntehâ A. Arşın sağ yanında ötesine hiçbir mahlukun geçemeyeceği ağaç. “*Andın soñ aştuk Sidretü’l-Müntehâka tegdük. Sidretü’l-Müntehâ bir ulug daraht turur kim anıñ misli yok.*” 56/17.NF.(9)

sipâs F. Dua etme. “*Tañrı te‘âlâ bir u bar turur, aña ortak revâ ermez; şükr u sipâs ol Tañrıka kim va‘desini râst kıldı, ...*” 51/5.NF.(1)

sûra A. Sure. “*Bu hec içinde teşrif künlerinde erdi kim bu sûra nâzil boldu.*” 83/3.NF.(12)

sünnet A. Sünnet. “... *iñen, baralıñ, sökelke ‘ayâdat kılmak sünnet turur, ...*” 235/7.NF.(18)

sûretü’l –ahzâb A. Kur’anın 33. Süresi. “*İmâm Abu’l-Me‘âlî Muhammed İspicâbî rahmni Tefsîr’inde Sûratu’l-l Ahzâb içinde bu hadîsni keltürmiş.*” 10/15.NF.(1)

şefâ‘at A. Şefaât, biri için af dileme. “... *kim kelime-i şehâdat aysañız, kıyâmat kün bizke şefâ‘at kılmak revâ bolsa tedi erse, ...*” 6/4.NF.(13)

şefakatlıg A. Şefkatli. “*Yâ Rebbî, sen maña iñen şefakatlıg, rahmatlıg hoca erdiñ,*” 147/6.NF.(6)

şefî A. Şefaât eden. “*Ey Bâr Hudâyâ, sen va‘de kılıp turur-sen kim mu‘minlerke nusrat bergey-men tep, ol va‘deñni saña şefî kılur-men.*” 74/2.NF.(8)

şefkat A. Şefkat, merhamet. “... *takı kul karavaşlarnı artuk emgetmeñ, şefkat kılıñ!*” 87/2.NF.(1)

şehâdet A. Allah’ın (c.c.) birliğini ve Allah’tan başka Allah olmadığını söyleme. “... *takı şehâdet kelimesi aydı takı bu âyatnı okıdı...*” 345/2.NF.(9)

şehîd A. Şehit. “... *Tañrı te‘âlâka yeti miñ yıl hıdmat kılmuş teg bolgay takı tegme bir küninge miñ şehîd savâbı Hak te‘âlâ rûzî kılgay.*” 198/7.NF.(57)

şehidlik A. Şehitlik. “... *kim Hak te‘âlâ şehîdlik rûzî kılgay tep.*” 128/2.NF.(5)

şer'an A. Şer'an, şer'i hükümlere göre. “ *Gur ahtarmak şer'an yaman iş turur, hâssa Peygâmbar 'as'nuñ gûrını ahtarmak takı yamanrak bolgay...* ” 192/2.NF.(6)

şerî'at ahkâmı A. Şerî' hükümler, emirler, şartlar. “ *...ol kılğa şerî'at ahkâmını bildürür...* ” 185/15.NF.(9).

şerîk A. Ortak. “ *Takı seni ol Tañrınıñ dini üze ünder-men kim bir u bar turur, takı añar şerîk ortak yok turur takı vezir revâ ermez.* ” 78/17.NF.(3)

şerr A. Şer, kötülük, fenalık, zarar. “ *Ne kim ma'ciyat bar erse, cümlesi mundın tugar takı cümle şerniñ kilidi bu turur.* ” 364/6.NF.(7)

şeyh A. Şeyh, aziz, yaşlı, ihtiyar adam. “ *... sen kim bolur-sen? tediler erse, İblîs 'al aydı: Men Şeyh Necdi men...* ” 19/2.NF.(130)

şeytân A. Şeytan. “ *Yâ Muhammed, teniñni yazukdın arıtıl, yaman işlerni kodgıl yâ takı şeytân vesvesesini kodgıl.* ” 9/14.NF.(38)

şeytânî A. Şeytani, kötü, korkunç. “ *... takı ol tüş kim kördüñ, ol şeytânî tüş turur,* ” 213/14.NF.(3)

şûmluk F. Uğursuzluk, kötülük. “ *İmânsız çıkkanın şûmlukı takı Peygâmbar 'as (nı) âzârlaganım şûmlukı turur.* ” 18/9.NF.(5)

şükr u sipâs A.F. Dua etme. “ *Tañrı te'âlâ bir u bar turur, aña ortak revâ ermez; şükr u sipâs ol Tañrıga kim va'cesini râst kıldı, ...* ” 51/5.NF.(1)

şükür A. Şükür. “ *bergenimke nişe şükür kılmaz-sen? tedi.* ” 55/17.NF.(30)

tâbi'in A. Sahabe görüp kendisinden hadis dinlemiş olanlar. “ *... takı ol 'ulemâ tâbi 'indin aldılar takı tâbi'in 'ilmni sahâbadın aldılar...* ” 236/3.NF.(7)

tâ'at A. Taat, ibadet. “ *Tañrıka tâ'at kılmak içinde nefsüñe sabur baglagıl...* ” 9/16.NF.(153); **tâ'ât** A. ç. Taatlar, ibadetler. “ *Kamug tâ'at ve 'ibâdâtka halâyık muttalîc bolur, ferîşteler takı muttalîc bolurlar,* ” 260/10.NF.(4)

tâ'atlıg A. İbadet eden, abid. “ *Yâ Resûlallâhi, siz aymış teg edgü kılıklig, üküş tâ'atlıg halîm sözlüg turur.* ” 160/10.NF.(2)

ta'zîm kılma A.T. Ululama, yüceltme, hürmet etme, ağırlama. “ *Bu secde salâm takı ta'zîm takı hürmet kılmak secdesi erdi...* ” 278/15NF.(9).

tahiyyat A. Hayır dua. “*‘Osmânga razhu hıdmatınga du‘â-gûy Mu‘âviyedin salâm ve tahiyyat ‘arza kılur.*” 128/7.NF.(1)

takdîr A. Taktir, yazgı. “*Hak te‘âlânıñ takdîri birle turur.*” 229/15NF.(1).

takdîs A. Kutsama. “*... tesbîh ve tahlil ve takdis kılur –biz, arıg biz...*” 277/5.NF.(1)

taksîrlıg A. Ayıplı, kusurlu. “*Eger ümmetleriñ tün kün içinde on namâznı öteyü bilmeseler, taksirlıg bolgaylar kıyâmat kün ‘ukûbatka müstevcib bolgaylar.*” 59/8.NF.(1)

takvâ A. Allah korkusuyla dinin yasak ettiğı şeylerden sakınma. “*... kîm ‘ilmi birle ‘amel kılсалar takı ‘ömrini takvâ birle, perhiz birle keçürseler.*” 219/13.NF.(8)

tamuğ S. Cehennem. “*kâfirlarnı tamug otındın korkuta başladı.*” 10/1.NF.(126)

tamuğluğ S. Cehennemlik. “*...takı âhiratnıñ hem bedbahtı boldum takı ebedi tamuglug boldum...*” 136/13.NF.(16)

tanmağ İnkâr etmek. “*... takı ol böz edisini ündedi takı aydı kim: Men yaman kıldım, tandım.*” 194/6.NF.(11)

tañrı Tanrı. “*Ey Tañrı kulları, Hak te‘âlâ fermânı birle ew kopardım.*” 39/4.NF.(307)

tañrılığ Tanrı için, ilahî, Tanrıya lâıyk. “*... kim ne ‘amal kılса, ‘âdemî ihlas birle Tañrılığ üçün kılmak kerek ermiş.*” 407/13.NF.(10)

tapuğ İbadet. “*Bir zamândın soñ kâfirlar keldiler butlarınga tapug kılmak üçün.*” 96/7.NF.(1)

tapuğ kılmağ İbadet etmek. “*Bir zamândın soñ kâfirlar keldiler butlarınga tapug kılmak üçün.*” 96/7.NF.(1)

tapunmağ Tapınmak. “*... Ümmetlerim taşka topunmagaylar.*” 403/11.NF.(1)

tarîkat A. Tarikat. “*Velikin bu tarîkat edileri katında turur takı şeri‘at edileri katında.*” 265/3.NF.(3)

tasadduk A. Sadaka verme. “... Özi katında on miñ yarmak bar erdi, cümlesini kelgenlerke [°]atâ kıldı tasadduk kıldı.” 199/12.NF.(3)

tavâf A. Tavaf, etrafını saygıyla dolanma. “ Bu keçe tüş kördüm men kim yârânlar birle Ka[°]baka tavâf kılur-men” 37/1.NF.(15).

tavâf kılmak A.T. Tavaf etmek, etrafını saygıyla dolanmak. “ Bu keçe tüş kördüm men kim yârânlar birle Ka[°]baka tavâf kılur-men” 37/1.NF.(15).

tâvân F. Suç, günah. “ Peygambar [°]as aydı: [°]Âriyat tileyür-men. Eger zâyî[°] bolsa, tâvân kılğay-miz tedi erse Safvân yüz yarık [°]ariyat berdi.” 71/12.NF.(1)

tâyib A. Tövbe eden. “... anı takı terk kıldı takı tâyib boldı yalgannı terk kılmak sebebidin.” 382/1.NF.(2)

teberrük A. Bereket, uğur sayma. “ kerek kim Peygâmbâr [°]as yüzükini elinizke katsanız tediler erse Abû Bekr takı teberrük tuta elinge kattı.” 78/2.NF.(5)

tefsir A. Tefsir. “ Tefsîr edileri andak aymışlar kim:” 424/6.NF.(3)

teheccüd A. Gece namazı. “ Hak te[°]âlânı yâd kıldı takı tünle kopup teheccüd takı kılmadı.” 413/10.NF.(1)

tehlîl A. İslamda tevhid akidesini ifade eden. “ la ilahe illallah” sözünü tekrarlama. “Ayyüb peygâmbâr [°]as heç tâ[°]atını takı [°]ibâdatını takı tesbîh ve tehlîlini koymadı.” 331/5.NF.(6)

tekbîr A. Âllahu ekber deme. “... takı bismillâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm tedi takı tekbîr aydı...” 30/3.NF.(9)

telbiye A. İhram. “... cümle sahâbalar takı ihrâm keddiler, tagı telbiye aydılar takı Ka[°]beke [°]azm kıldılar.” 39/10.NF.(6)

temcîd A. Namaz vaktinden önce minarelerde belli makamlarda söylenen Arapça niyaz ilahisi. “ Hak te[°]âlâ hazratında temcîd kılğanlar kopsunlar kim temcîd vakti boldı.” 322/12.NF.(2)

terâzû F. Terazî, ahirette günah ve sevapların ölçülmesi. “... kim terâzûsı tevhîd birle, îmân kelimesi birle, edgü [°]amal birle cerb bolsa...” 177/4.NF.(5)

tersâ F. Hristiyan. “ Ol savma[°]a içinde tersâ zâhidleridin biri [°]ibadat birle meşgul erdi.” 15/6.NF.(13)

tesbîh A. Allah'ı tazim etme. “ *Ne kim til birle ‘ibâdet kılur hamd u senâ menizlig, tesbîh u tehlîl menizlig, cümlesi Tañrıga turur...* ” 58/1.NF.(19)

teşehhüd A. Namazda oturarak ettehiyatü duasını okuma. “ *... hatibler hutbada benim atım aymışdın soñ seniñ atıñni aygaylar, namâz içinde teşehhüdde benim atımı aygaylar...* ” 63/4.NF.(1)

tevbe A. Tövbe. “ *Hemişe yıglamak birle Hak te‘alaga zarılık birle tevbe ve inabet birle bu künlerni keçürdi.* ” 233/17.NF.(54)

tevekkül A. Kadere razı olma, tevekkül. “ *Yâ Abu Bekr, adakıñni ketergil takı yılandın çayandın korgmagıl, Hak te‘âlâka tevekkül kılğıl.* ” 21/10.NF.(8)

tevfik bermek A.T. Yardım etmek, Allah'ın yardımı.. “ *Hak te‘âlâ ümmetleriñe tevfik bergey bu beş namazni tün kün içinde edâ kılmakga tedi erse.* ” 59/15.NF.(9)

tevhîd A. Allah'ın varlığına ve birliğine inanma. “ *Kimniñ kim terâzûsı tevhîd birle, îmân kelimesi birle, edgü ‘amal birle cerb bolsa...* ” 177/4.NF.(2)

tevrît A.Tevrat. “ *Tevrît, takı İncil, takı Zebür takı Furgân içinde Hak te‘âlâ ...* ” 11/2.NF.(6)

teyemmüm kılmağ A.T. Teyemmüm etmek. “ *Peygâmbar ‘as bevl kıldı takı teyemmüm kıldı erse.* ” 433/10.NF.(1)

‘ukbâ A. Ahiret, öbür dünya. “ *Cümle ittifâk kılıp ol Ahmedke ittibâ‘ kılalıñ, dünyâmız takı âbâdan bolgay, ‘ukbâmız takı âbâdan bolgay tedi...* ” 80/8.NF.(1)

‘ulemâ A. Alim, âlimler. “ *Anıñ üçün meşayıh ve ‘ulema aydılar kim: Mu‘min artuksı namazlar üküş kılmak kerek.* ” 248/12.NF.(29)

‘umre A. Umre. “ *Hak te‘âlâ bu uçtmahniñ tört yanını kapladı katıg işler birle cihâd teg, hec teg, ‘umra teg, rûza teg namaz teg; takı ne kim tâ‘at ve ibâdat bar, cümlesi emgekini ve meşakkatını tartmadın kirse bolmaz tep.* ” 61/7.NF.(6)

uçmah S. Cennet. krş. uçtmah, uştmah. “ *Takı Peygâmbarga kurbat öz ‘azamatı takı kudratını, uçmahni takı tamugni körgüzse, ol cihetdin makamı-kim tenür.* ” 60/13.NF.(5); **uçtmah** “ *... Hak te‘âlâ sizke uçtmah ta ‘âmıdın yandursun.* ” 142/5.NF.(5); **uştmah** “ *Yana Hak te‘âlâdın tilegeyin kim ol kimersenı uştmahda benim koldaşım kılun tep nidâ kıldı.* ” 31/10.NF.(10)

uçtmahlığ S. Cennetlik, krş. uçtmahlık. “ ... *taķı uçtmahlık turur-sen, tedi erse,*” 204/14.NF.(6); **uçtmahlık** S. krş. Uçtmahlığ. “... *kim bu âdam oglining uçtmahlığ bolmagını...*” 204/2.NF.(1)

‘uķubât A. Ceza, azap, işkence. “ *Hak te‘âlâ sizlerni ol ot birle ‘âzâb u ‘uķubat kılgay tedi erse,*” 17/3.NF.(56)

uluğlamak Yüceltmek. “ *Kurayş kâfırlarını Taķrınıñ ‘âzâbıdın korkutıl Rabbüñni uluglagıl,*” 9/12.NF.(1)

ümme A. Ümme. “ *Cümle ümme-i Muhammedni sadr-i cinânda sen orun bergil,*” 443/13.NF.(80)

ümmü’l –mü’minîn A. M ü’mınlerin annesi. Hz. Ayişe için. “*Yâ Ummu’l-mu’mınîn, bu kün munça meblag yarmak Hak te‘âlâ rûzî kıldı.*” 253/9.NF.(1)

vâcib A. Vacip, dince yapılması gerekli olan. “ *Saķa heķ neerse bermek vâcib ermez...*” 347/9.NF.(15)

vâ‘iz A. Va‘iz, vaaz eden. “... *‘ulemâlar, vâ‘izlar benim atum aytıp seniñ atıñnı aygaylar tedi erse...*” 63/5.NF.(1)

va‘z A. Vaaz, dinî öğüt. “... *taķı Taķrı tut’ka üküş hamd u senâ kıldı, taķı halâyıkka va‘z u nasihat kıldı.*” 84/7.NF.(30)

vahiy A.Vahy. “ *Hakdın Mûsâ peygâmbarka vahy keldi...*” 55/15.NF.(24); **vahy** A. Vahiy. “ *Taķrı te‘âlâ vahy kıldı Dâvud peygâmbarka...*” 301/1.NF.(24)

vallâh A. Allah için. “ *Vallâh bu re’y iñen savâb re’y turur tedi.*” 19/16.NF.(18)

vasî A. Vasî, bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur edilen kimse. “ *Ol çeşmeni âhir zamânanıñ peygâmbarınıñ vasîsi açgay tep turur.*” 149/7.NF.(1)

vasiyyet A. Bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını isteği şey, vasiyet. “*Peygâmbar ‘as tiledi sahabalarka vasiyyatlar kılsa.*” 85/9.NF.(19)

vabâl A. Vebal, günah. “ *taķı hakıkatta körmedin yalğan tüşler çatsa, anıñ vebâl taķı ‘ukubatı iñen ulug turur.*” 381/5NF.(1).

velî A. Veli, aziz. “ *Ol velî kullar ‘âsılardın ma‘siyat körmüşte emr-i ma‘rûf kılmaz...*” 306/5.NF.(9)

vird A. Muayyen vakitlerde söylenmesi adet olan dua, Kur'an cüzleri. “ *bir keçe manja gaflat gâlib boldı, virdimni kılı bilmedim...* ” 322/16.NF.(4)

yahûdî A. Yahudi. “ *Bir yahûdî Peygâmbarka satgaştı.* ” 23/15.NF.(17);
yahûdiyye A. Yahudi kadın. “ *... Ey Yahûdiyye, ne üçün mundağ iş kıldın? tedi.* ” 34/5.NF.(2)

yalawaç Peygamber. “ *... cümle Peygâmbarlarnı Hak te'âlânın yalawaçları turur.* ” 230/6.NF.(1)

yalğan Yalan. “ *Yâ Abu Leheb sen munça yıl boldı heç Muhammeddin yalğan söz eşitmişin bar mu?* ” 16/1.NF.(50)

yaman Kötü, fena, yanlış, hata, haram, günahkâr, asi (kişi). “ *Yâ Muhammed, teniñni yazukdın arıtgıl, yaman işlerni kodgıl yâ takı şeytân vesvesesini kodgıl...* ” 9/14.NF.(50)

yamanlık Kötülük, fenalık, günahkarlık. “ *Kim kim bu hamrını içer bolsa, cümle şer takı yamanlık anın katında yığılur, tep aydı.* ” 364/6.NF.(22)

yaratmak Yaratmak, meydana getirmek, var etmek. “ *Hak tut ol tuprakdın bir halife yaratur-men, tep aytur tedi erse, yer aydı.* ” 277/10.NF.(52)

yâr-i gâr F.A. Mağara dostu, Hz. Ebubekir'in lakabı. “ *... ey Resûlnun yâr-i gârı tep üküş yıgladı.* ” 104/8.NF.(1)

yarlıg Buyruk, ferman. “ *... öñin tâyifa kelip bir rek'atlarını kırâ'at birle tamâm kılsunlar tep yarlıg keldi erse...* ” 40/13.NF.(1)

yarlıkamak Affetmek, bağışlamak, buyurmak, emretmek. “ *... kök ferişteleri anı Tañrı te'âlâdın yarlıkayu tileyürler...* ” 120/1.NF.(145)

yavmu 'arifa A. Bilmek küni. İbrahim Peygamber'in oğlunu kurban etmesiyle ilgili gördüğü düşün 4. Gününde bu düşün hayırlı olduğunu anladığı gün. “ *... mu'ayyen bildi kim bu tüşüm rahmânî tüş turur. Ol küñge yavmu 'arifa tediler.* ” 213/4.NF.(2)

yazuğ Günah, suç. “ *Hak tut Peygambar 'as'nun kelmiş takı keldeçi yazukını yarlıgamışdın soñ mundağ tazarru' ve zârilik birle hemişe Hak te'âlâdın.* ” 44/15.NF.(87)

yazukluğ Günahkâr. “ *Câhiliyyat vaktında hâyiz ‘avretler eliglerini sürtiler takı öñin yazuklug kimerseler eliglerini sürtiler erse,*” 38/15.NF.(3)

yazuksuz Günahsız. “ *Peygâmbar ‘aleyhi’s-selâm aydı: Revâ bolmas, yazuk kılğan men turur-men, sizlerni yazuksuz urmak neteg bolur?*” 86/11.NF.(5)

yevmü’n-nahr A. Kurban günü İbrahim Peygamber’in oğlunu kurban etmeye karar verdiği gün. “ *Yana ertesi oğlını kurbân kılmakga kasd kıldı erse, ol küñge yavmu’n-nahr tediler.*” 213/6.NF.(1)

yunmağ Yıkanmak; abdest almak. “ *Ol çeşmidin yundı takı ekki rek‘at namâz kıldı...*” 10/12.NF.(28)

yunuğ Abdest. “ *... tenleri takı tonları necis erdi, ve eger yunar, yunugrı takı bilmez erdi, hem takı sormaz erdi, dîn kadgusını yemes erdi,*” 68/4.NF.(7)

zâhid A. Sofu, dindar. “ *Ol savma‘a içinde tersâ zâhidleridin biri ‘ibâdat birle meşgul erdi.*” 15/6.NF.(28)

zâhidlik A. Sofuluk, dindarlık. “ *Bir er zâhidlik birle meşhur bolğanlardın gıybat kelür...*” 387/8.NF.(1)

zağkum A. Zakkum, cehennemde hasıl olup acı meyvesi ehl-i cehenneme yedirtilecek ağaç. “ *... ferişterler buyurgaylar: Zakkum tikenleridin bir bag kılıp arkañga keltürgil! Tep.*” 18/1.NF.(2)

zebânî A. Zabani, cehennemlikleri cehenneme atmaya memur edilen melek. “ *Kıyâmat kün bolsa âvs meni zebânîlar tutup eletürler bolsalar...*” 223/16.NF.(1)

zebânîye A. Zebani. “ *... Ey Zebâniyyeler, tutuñ takı bu ‘Âmirni tamugka eletiñ,*” 147/13.NF.(7)

zebûr A. Zebur. “ *... takı Zebur takı Furgân içinde Hak te‘âlâ ol kimerseke hôr kılğan.*” 11/2.NF.(1)

zekât A. Zekat. “ *...Namâz kılur-biz, velîkin zekât bermez-miz tediler erse inkiyâd boyun bermek bolur.*” 94/12.NF.(26)

zekât bermek A.T. Zekat vermek. “ *...Namâz kılur-biz, velîkin zekât bermez-miz tediler erse inkiyâd boyun bermek bolur.*” 94/12.NF.(26)

ziyâret A. Ziyaret, dini ziyaret, mezar, türbe. “ *Barıñ Küfedin ulug yaşılg kişilerni alıp keliñ, bu ziyârat kayu ‘azizniñ ziyâratı turur...* ” 155/17.NF.(63)

zunnâr bağlamağ A.T. Papazların bellerine bağladıkları “zunnar” adı verilen kuşağı bağlamak ve dolayısıyla Hristiyan olmak anlamındadır. “... *ol Tañrı te‘âlâ kim ol mûgnıñ könglini karartıp belıñe zunnâr bağladı...* ” 325/12.NF.(3)

zühd A. Sofuluk. “ *‘Âmlar zühdi bar tağı hâslar zühdi bar tağı ‘ariflar zühdi bar.* ” 225/3.NF.(3)

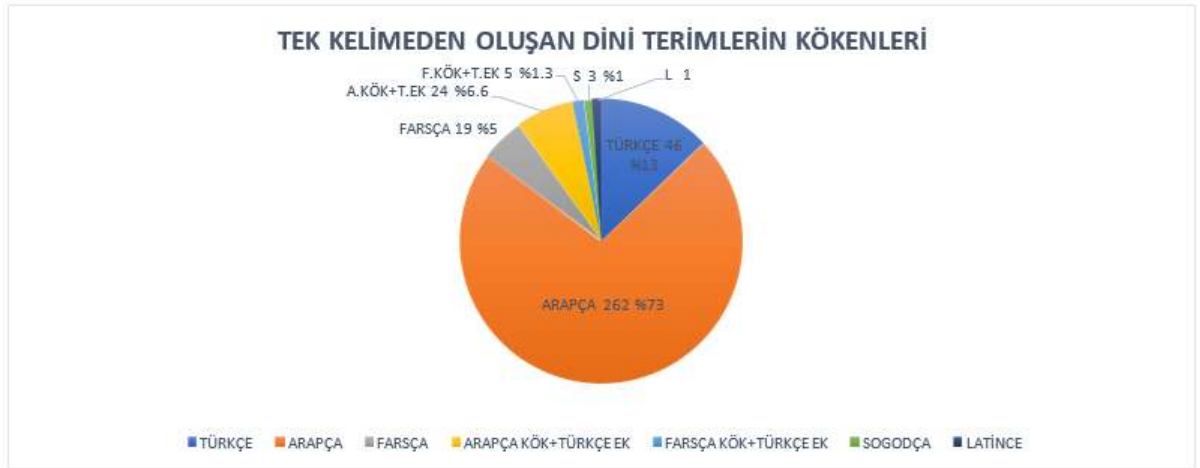
Nehcü’l-Ferâdis, Harezmi Türkçesiyle yazılmış, zengin kelime hazinesiyle bu dönemin en kapsamlı dinî eseridir. Dinî bir eser olması dolayısıyla dinî terimler bakımından oldukça zengindir.

Eserde toplam 434 terim bulunur. Bu terimlerden 360 tanesi tek kelimeden oluşur ve 434 terimin %83’ünü meydana getirmektedir. Tek kelimeden oluşan terimlerin 46 tanesi Türkçe kökenlidir ve 360 terimin %13’ünü oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimeden oluşan 46 Türkçe terimin 44’ü (%96’sı) türemiş, 2’si de (%4’ü) basit yapıdadır.

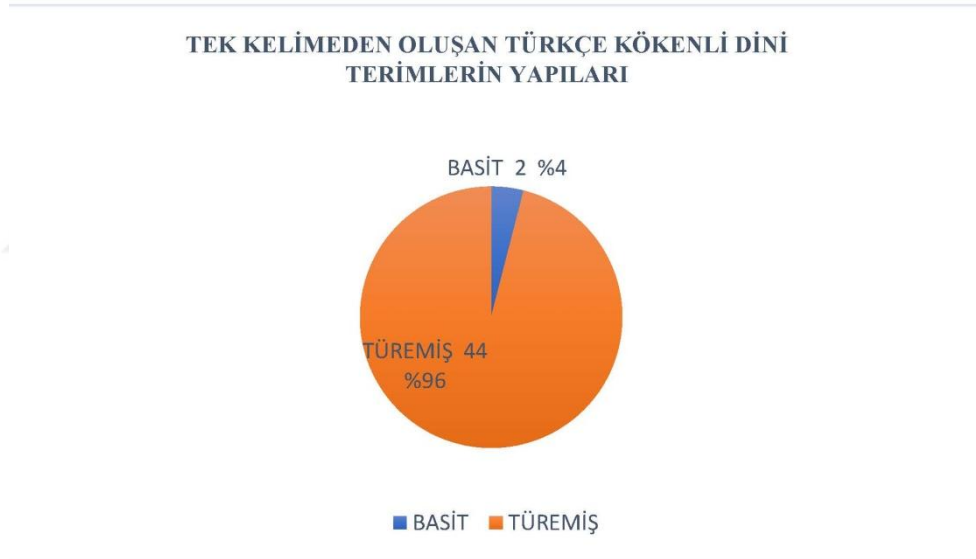
Tespit ettiğimiz tek kelimeden oluşan 360 terimden 262 tanesi (%73’ü) Arapça, 19 tanesi (%5’i) Farsça, 24 tanesi (%6.6’sı) Arapça kök + Türkçe ek şeklinde, 5 tanesi (%1.3) Farsça kök + Türkçe ek şeklinde, 1 tanesi Latince, 3 tanesi de (%1) Sogodca kökenlidir.

NF’de 434 terimin 74 tanesi birden fazla kelimeden meydana gelmiş olup, 434 terimin %17’sini oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 2 (%2.7), Arapça + Arapça 41 (%55.4), Farsça + Farsça 4 (%5.4), Arapça + Türkçe 22 (%29.7), Arapça + Farsça 2 (%2.7), Farsça + Arapça 1 (%1.3), Türkçe + Farsça 2 (%2.7)’dir.

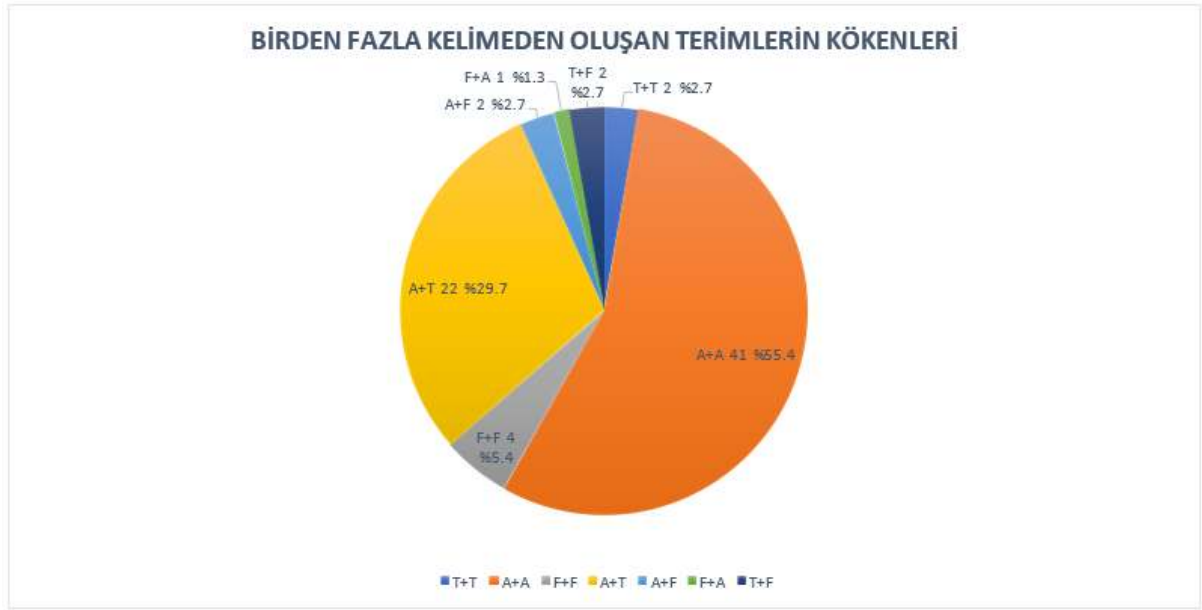
Elde ettiğimiz 74 tane birden fazla kelimeden oluşan terimlerin yapıları ise şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması 6 (%8), sıfat tamlaması 2 (%2.7), birleşik fiil 21 (%28), Arapça tamlama 19 (%26), Farsça tamlama 24 (%32.4), bağlama grubu 2 (%2.7)’dir.

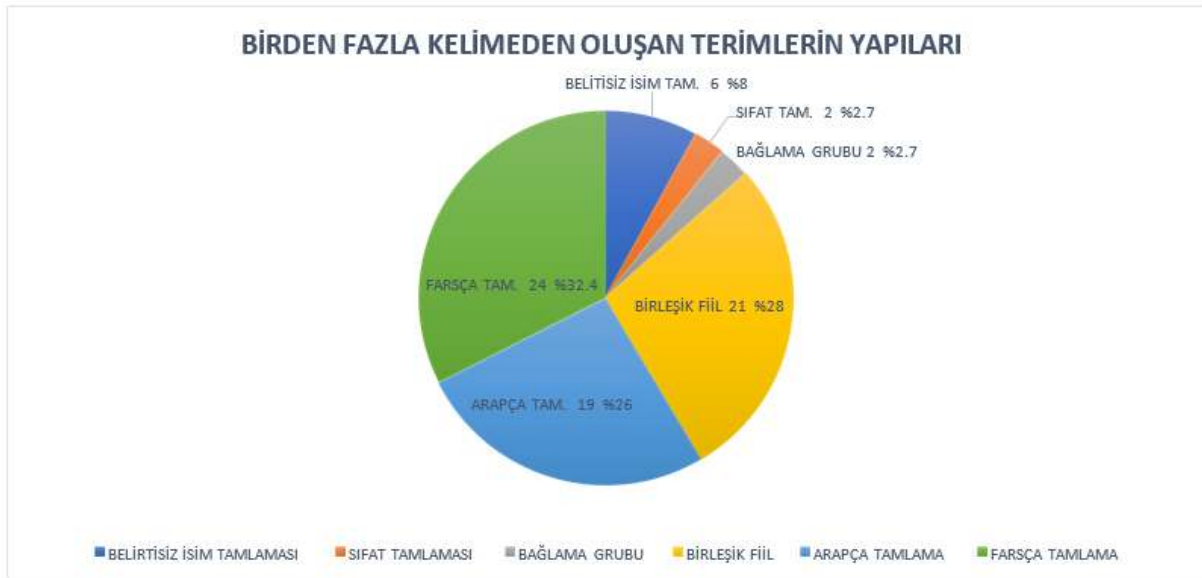
Grafik 20. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

Grafik 21. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

Grafik 22. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

Grafik 23. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.7. Kısasü'l-Enbiyâ'da Dinî Terimler

Rabguzi tarafından 1310 yılında tamamlanmış, dinî bir eserdir. Eserde, Peygamber Efendimiz başta olmak üzere İslami esaslara göre diğer peygamberlerin, dört halifenin, Hasan ve Hüseyin'in menkıbeleri anlatılmıştır. Bunların yanısıra aşk, tabiat ve burçlarla ilgili konular da işlenmiştir. Dinî bir eser olduğu için Kısasü'l-Enbiya'da pek çok dinî terim yer almaktadır.

‘âbid A. İbadet eden, tapan, tapınan. “*Yunus Munisni yudı, yerge kömdi. Andın son yana bir ‘abidni kördi öre turur teprenmes, Yunus ana selam kıldı... Mika’il adlıg ‘abid turur. Yunus aydı: niçe yıl boldı munda turur? Cebrail aydı: tokuz yüz yetmiş yıl boldı Mevli ta‘alaga ta‘at kılur.*” 155v4.KE.(34)

‘âdi A. Günah işleyen. “‘*Arab tiliñçe ‘adi, öte keçgen bolur, ya’ni ferişterler sözindin öte keçdi*” 30v9.KE.(1)

‘adn A. Cennet. “*Birisi aydı: bizge niçe bakar-sen, biz kamug tapugçı yumuşçılar-miz, cennat-ı ‘adndin tapug kılğalı keldük bizni koygıl ana bakgıl kim fahr-ı ‘alem ol turur.*” 183r21.KE.(1)

‘âlim A. Çok bilen, Allah’ın sıfatlarından biri. “*Munı sana kim aytu berdi. Resul ‘aleyhi’s-selam aydı: Mana bilgen ‘alim ve habir İdim ayt[dı]*” 222v11.KE.(2)

‘âlimü’l-esrar A. Sırları bilen, Allah. “*İlahi ‘alimü’l-esrar-sen kamugga kadir-sen. Du’ası tamam bolmay erdi kim gurları yarılıp on yeti kişi kopa keldi*” 163r5.KE.(1)

‘arasat yeri A.T. Mahşer yeri. “*kaçan kıyamet küni bolsa meni ‘arasat yerinde malik elginde körse[niz] şefa’at kılğay-siz*” 242v10.KE.(1)

‘arefe küni A.T. Arefe, dinî bayramlardan bir önceki gün. “*Ol kün penç-şenbe küni erdi ‘arefe küni, yarındası kurban küni Tevrit indi*” 121v12.KE.(2)

‘arş A. Göğün en yüksek tabakası, 9. felek. “*ol bolur kim aydım: hamd u sena ol İdige kim ‘arş kürsini, hicablarını yaratırda menin atımını öz atına koşa yarlıkadı, uçmah kapugına menin atımını bitidi*” 210v16.KE.(24)

‘âsî A. Asi, günahkâr. “*‘Asi ümmet yazukını Hakda kolgan Mustafa, Savçılar mi‘rac tüninde Beyt-i Makdiska kelip, Her şefa‘at öteyürde başçı bolgan Mustafa*” 2r13.KE.(20)

‘âsîlik kılmağ A.T. Asilik yapmak, günah işlemek, dinî hükümlere karşı gelmek. “*Cinn bini‘l-Cann atlıg halayıkga berdi, on sekiz min yıl olar tutdılar yime asilik kıldılar erse olarnı kivürdi ferişterge berdi, yetmiş min yıl ferişte indi*” 4v17.KE.(1)

‘aşur küni A.T. Muharrem ayının onuncu günü. “*sabr kılğıl kün batsun bu kün ruze tutğıl ol kün ‘aşur küni erdi*” 14r5.KE.(1)

‘avret A. Kadın; dinen açılması haram olan vücut uzvu. “*Kaçan Adem ve Havvadın zillet belgürdi erse tacdın hulledin yalın kaldılar, eligleri birle ‘avretlerin örtüp yıgaçdın yıgaçga yapurgak tileyü yügrü başladılar*” 12r13.KE.(13)

‘ayb A. Ayıp, günah, suç. “*Hitab kıldı kamug ni‘metlerdin yegil, buğday yemegil, uluglar tirkisinde öz etmekini yemek ‘ayb bolur*” 10r1.KE.(35)

‘aziz A. Aziz (kişi), kutlu kişi. “*Cebra‘il ‘aleyhi’s-selam keldi, aydı: Ey ‘aziz can, İdi ‘azze ve celle atı birle kirgil*” 6v9.KE.(46)

‘iddet A. Kocasından ayrılan kadının tekrar başkası ile evlenebilmesi için yani üç defa hayız görüp temizleninceye kadar geçecek olan süre. “*Tişinin ‘iddeti tamam boldı erse Yezidge kişi idtı, ‘iddetim tükendi, kelgil nikah kılğıl tedi.*” 242v20.KE.(3)

‘ibâdet A. İbadet. “*Kaçan ta‘at ve ‘ibadetdin farısa bu du‘anı aytur erdi.*” 100v16.KE.(22)

‘id A. Bayram. “*Süleyman çıkıp ‘id namazın kıldı, Asaf bin Berhiya hatib erdi, kaçan minberge agsa İdige hamd u sena aytur erdi.*” 143r9.KE.(13)

‘ifrit A. Cin taifesinin kötü ve korkunç bir cinsi. “*Sahra atlıg peri bar erdi ‘ifritlerdin, ol kılayın tedi, ashabın bergil tedi.*” 140v19.KE.(2)

‘inâyet A. İnayet, lütuf, ihsan, iyilik. “*Tenrinin lutf u ‘inayeti ve nusreti bolmasa bir yalguz munça na-pak birle neteg mukavemet kılğay erdi.*” 203r15.KE.(5)

‘izz ü celâl A. Ulu, yüce Tanrı. “*Ey Yusuf kıgurmagıl menin ‘izz ü celalim hakkı hürmeti seni mana kul bolsun teyü, nezzare kılğanlarını sana kul kılmagınça seni bu eldin çıkarmagay-men.*” 76v17.KE.(7)

‘ukbi A. Ahiret. “[Bu] kün bu dünyada mü’minnin kurban[ı]nı köyürmekni haram kıldı ya Rabbi ‘ukbide menin ümmetim>nin tenini tamug otıga haram kılsa hiç ‘acib ü garib bolmagay.” 15r11.KE.(7)

‘uluvv A. Ulu, yüce. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v2.KE.(3)

‘umre A. Umre. “*Ka’be olarnın yolu, olarnı yarlıkamasam kurban ayı, ramazan ayı, cum’a ve cema’at, hac ve ‘umre, ‘id ve ‘arefe, zekat sadakat bere[kat] tüini*” 212v13.KE.(4)

‘umretü’l-kaza A. Kaza umresi. “*beşinç yıl Bedr-i Sugra sançısı boldı, altınç yıl ‘Ammü’l-Hudeybiyye, yetinç yıl ‘Umretü’l-Kaza boldı, sekizinç yıl Mekke fethi boldı.*” 221r6.KE.(2)

adine namâzı F. Cuma namazı. “*Muhammed ümmetleri ihlas suresin okıyurlar, tegme yeti künde adine namazı öteyürler*” 215r6.KE.(3)

ahad A. Bir ve tek olan Allah. “*‘Ömer anı işitip aydı: men bu butga tapınur-men, menin ma’budum Ahadnın birlikinge ahmednin peygamberlığına tanukluk berür.*” 195v11.KE.(1)

ahadlık A. Teklik, eşi ve benzeri olmazlık, Tanrının birliği. “*Cevab ol turur kim Mevli ta’ala yarlıkar: biz Muhammedni aşurdük bizin ayatımızı kadirlikimizi ve ahadlığımızın nişanlarını körgüzmek için.*” 209r13.KE.(1)

âhirü’n-nebi A. Son peygamber. Hz. Muhammed. “*Na’t-ı Ahirü’n-Nebi ‘aleyhis’selam, Tengrimizga çın tapugsak ademiler bilgesi*” 181v1.KE.(1)

âhirü’z-zaman A. Ahir zaman; öte dünya, ahiret. “*İlahi levhü’l mahfuzda körermiz ahirü’z-zaman peygamberi İsmâ’il urugındın bolgay tep*” 51v18.KE.(9)

ahsenü'l-halikin A. Allah. “Ermele özge cevap bermedi, İlyas anın kavminga dedi: sizler Ba'alge tapunup ahsenü'l-halikinı koymış-siz.” 159r21.KE.(1)

amenna A. İnandık. “Mundaguk kıyamet küni bolsa amenna bihi ve saddakna tegme bendenin kılmuşların bitig kılıp kolunga bergeyler okıgıl tep” 102v19.KE.(8)

âmin A. Amin, yâ Rab duamızı kabul eyle! “Azrail du'a kıldı ferîşteler amin tediler, İdi 'azze ve celle bizni la'netdin küdersün” 8v2.KE.(5)

arığ Temiz, arı; masum, suçsuz, günahsız; parlak, güzel, hoş. “Sübhana'llah biz bari müsülman biz ve yana kafırlar bir pare yıgaçnı yonup Tenri teyü tapındılar, mundag 'aziz arığ başçını peygamberlıkga kabul kılmadılar, el-hamdü li'llah biz bari yeti yüz kırk yıldın son ikrar kılıp Muhammed Resullu'llah teyür-biz” 208r3.KE.(88)

asfiyâ A. Azizler, sofular. “Ademdin kıyametka enbiya ve asfiyadın telimler hatun belasığa ilindiler, Adem ve Havva kıssası ma'ruf, Nuh yalavaç ewlügi sözleri ma'ruf turur” 244r4.KE.(2)

âyet A. Ayet. “Ol Resul 'aleyhi's-selamga köz [sa]galı ogradı erse Resulga kelmesdin burun Cebre'il keldi ve bu ayetni keltürdi” 95r5.KE.(42); **âyât** A. Ayetler. “Mevli ta'ala Tevrit atlıg kitabnı Musiga iddi, min surelıg ayat on levh üze bitiglig” 119r16. KE.(2),

âzab ferîşteleri F. Ceza melekleri. “ Penç-şenbe behişt duzahnı ve azab ferîştelerni yaratdı” 3v4.KE.(1)

azdurmaq Azdırmak, yoldan çıkarmak, dinden uzaklaştırmak. “Bu ahmakların yoldın azdurdım. Musi aydı: ne üçün kıldın? Samiri [a]ydı nefsim mundag tiledi” 127r1.KE.(5)

azıqlıg Azmış, doğru (din) yolundan sapmış olan. “oğlanları birle kaldı, adın azıqlıglar birle yagı boldı” 13r17.KE.(1)

baliga A. Yetişkin (kadın); dinî bakımdan mükemmel olan. “Ya'ni İdi 'azze ve celle hikmet-i baliga birle cannı közlerdi, anı körmesünler” 76r12.KE.(2)

barlamak Allah'ın varlığını kabul etmek. “İlahi bu kün yer yüzinde seni birlegen barlagan yalguz İbrahim turur, anı takı mu otga atar sen?” 41v19.KE.(1)

bâtıl A. Batıl; boş, beyhude. “İbrahimdin bu sözler işitdiler telim kafirler könlüğe kirdi; bu butlar batıl tururlar asıgları yok” 40r14.KE.(9)

behişt F. Cennet. “Penç-şebne kün behişt duzahni ve ‘azab feriştelere yaratdı, cevrlerni yaratdı. ” 3v4.KE.(1)

bela du’âsı A. Belanın defî için yapılan dua. “Davud ‘afiget du’ası kılrsa kerek erdi bela du’ası kıldı ” 134v18.KE.(72)

bendelik kılmak F.T. Kulluk etmek. “mengü suwin isteyü keldim, uzun yaşap İdige bendelik kılayın tedim.” 177r14.KE.(1)

beytü’l-ahzan A. Hüzünler evi. Yakub peygamberin çadırı. “İbn Yamin aydı: senin kadgundın Beytü’l-ahzanga kirip yıglamakdın eki közi körmes bolup turur.” 96r11.KE.(3)

beytü’r-risale A. Peygamberlik meskeni. “yalwaru Yusufga keldi, aydı: ey beytü’r-risale sülalesi, nübüvvet riyazının lalesi, ey siyadet kimyası, ey sa’adet tamgası, ey arıg uruğu, ey ademiler udrıgı kaşkı ol kün on aymış ersen satgın almagay erdim” 77v18.KE.(1)

bi’llah A. Allah için. “ ‘Ömer sewünüp öre kopup aydı: bi’llah ki atanızdın işitdiniz mü takı Resuldin işitmiş teg siz işitdiniz mü?” 200r9.KE.(1)

bilgen Çok bilen, Allah’ın sıfatlarından biri. “Munı sana kim aytu berdi. Resul ‘aleyhi’s-selam aydı: Mana bilgen ‘alim ve habir İdim ayt[dı] ” 222v11.KE.(2)

bi-namâz F. Namaz kılmayan. “bir ançanı bi-namaz bildim bir ançanı kahil-i namaz teyü bildim” 212v1.KE.(1)

bi-niyâz F. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan. Allah. “İshak kurın kurşandı, niyazın bi-niyaz melikge ‘arza kıldı, aydı: İlahi Yusufnün ölügin tirigin mana bildürgil.” 79v9.KE.(2)

birlik Vahdet, birlik, teklik; toplanma, topluluk. “Yunus yok erse Tenrisi bar. Aydı: Hüdaya senin birlikinge Yunusnün yalavaçlıkinga ikrar kılduk.” 165v20.KE.(6)

bitig Kur’an. “ kaçan men öldüm erse bitigni kefenimge çulgap menin birle kabrde koyun” 200r13.KE.(14)

bitmek İnanmak, tapınmak. krş. büt- “*Musi aydı: ey Samiri sen bitgen tenringa bakgıl, munı otga köydüreyin suwga salayın.*” 127r9.KE.(4)

boynağu İtaatsiz, asi, isyankâr. “*Andın son Resul iman da’vetin zahir kıldı, kayu yoksuz çıgay erse iman keltürdi, baylar boynagular zahmet bere başladılar, ‘Arab kafirleri düşmen boldılar.*” 195r3.KE.(6)

bulğanuğ Kötü, yoldan çıkmış. “*tedük sen me bu kün ma’siyetlig bir owuç bulganuk ümmetinni bizge ısbargıl yarın men kamugını yarlıkap arıglap sana berelin, tep*” 238r11.KE.(1)

burak A. Miraç gününde Hz. Muhammed’e gönderilen binek. “*Eger Nuh peygamberga kime berip suw[da] yörütüm erse Muhammedge burak berdim hava üze yörütüm*” 206v11.KE.(15)

but F. Put. “*Karra’ atlig tagga kişi iddılar, but tutunmağa taş tilediler İblis ‘aleyhi’l-la’ne burun bu Karra’ tagına keldi.*” 32v1.KE.(136)

but-hâne F. Puthane. “*İbrahim bir balta aldı but-hanega kirdi butların başın, kolların kesip pare pare kıldı*” 39v10.KE.(1)

buyruk Buyruk, emir. “*Adem ‘aleyhi’s-selam kim kamug mahlukatnın yegreki erdi, ana secde kılmadın, yana Lut yalavaç buyrukına muhannes boldun.*” 57v2.KE.(4)

bütmek İnanmak, bitmek. krş. bit- “*Atası aydı: ey İbrahim sen menin tenrilerimge bütmesi mü-sen?*” 39r17.KE.(9)

bütük İman eden, inanan, sofu. “*Muhammed Resulu’llahnın ümmeti andag mülk berdim, ol mülk ol turur kim kaçan könli sınık, içi bütük mazlum mü’mîn ah tep*” 198v17.KE.(1)

cabbâr-ı ‘âlem A. Alemin cebredicisi. Mikail’in lakabı. “*Ol halde Cabbar-ı ‘âlem Mika’ilga fermanladı kim bir kesek bulut dünyaga yiberdi.*” 190r7.KE.(2)

câhilliyyet A. İslamdan önceki devir. “*ekinci ol kim Resulga eki kız yolından küyev-men, üçünçi ol kim hergiz zina kılmadım, törtünçi şarab içmedim islamda cahiliyyetde, beşinci yalğan sözledim*” 201v7.KE.(1)

cann A. Cinler, cin taifesi. “*‘Azrail cann urugındın erdi.*” 4v12.KE.(1)

cenâbet A. Gusülü gerektiren durum. “*cenabetdin gusl kılmaknı koydılar mu? Aydı: koymadılar.*” 177r10.KE.(1)

cennat-ı ‘adn A. Cennet bahçeleri. “*Birisi aydı: bizge niçe bakar-sen, biz kamug tapugçı yumuşçılar-miz, cennat-ı ‘adndin tapug kılğalı keldük bizni koygıl ana bakgıl kim fahr-ı ‘alem ol turur.*” 183r21.KE.(1)

cennet A. Cennet. “*Üküş er aygu selamlar tört refik ü > yariğa ve tokuz hatunıga ve eki ‘ammıga seyyida şuban-ı ehlü’l cenneti tebşirat oğlanlarıga rızvanu’llahu ‘aleyhim ecma’in.*” 2r16.KE.(1)

cezâ küni A.T. Kıyamet günü. “*Köz tutgıl ef’alka seza a’malka ceza küni kelsün, heybet bisatı yazılsun, evvelin ahirin halkı yığılsun*” 249r4.KE.(1)

cihâd kılmak A.T. Cihat, din uğruna savaşmak. “*Kamug sahabelernin sıfatı bu erdi... olar Tenri ‘azze ve cellenin kullukın kılmak erdi cihad kılmakga anuk er[di]*” 200v19.KE.(1)

cihâdlıg A. Cihada katılan kişi. “*Kıssa-i Veladet-i Muhammed Resulu’lah salla’llahu ‘aleyhi ve sellam Ol taclıg, haraclıg cihadlıg, muradlıg, başlıg, yaşlıg, alınlıg, saçlıg, kulaklıg, burunlıg, yüzlüg, közlüg, sözlüg, kögüslüg, arkalıg, kademlıg, eliglig, ellig, tillig, boylug, ediz kökni başı üze cevah kıldılar.*” 181r6.KE.(1)

cühûd A. Yahudi. “*‘Abdu’llah ibn Selam aytur: Men hem utru çıkdım, ol kün cühud erdim, nezzare kılğalı çıkdım, Ebu Bekr birle ekegüni kördüm tam kölegesinde oltururlar, Resul ‘aleyhi’s-selam kayu erdikin bilmedim tevakkuf kıldım*” 220v15.KE.(45)

cühûdluk A. Yahudilik. “*Musidin son kavmi yetmiş türlüg boldılar cuhudlukga kirdiler. İdi ‘azze ve celle yüz kırk yalavaçnı olarga ıddı*” 131r17.KE.(1)

cünüb A. Kirlenmiş, ibadet yapamayacak durumda olma. “*İblis ‘aleyhi’l-la’ne vesvese kıldı, sizler kamug cünübler-siz, taharetsiz mü namaz kılur-siz.*” 221v5.KE.(1)

dâ’i A. Dua eden, duacı. “*Hakka da’i halkka ra’i hem beşir ü hem nezir, Din şeri’at öğrenigli uçmahnın hem yo[lçısı]*” 53v17.KE.(1)

deccal A. Kıyamette zuhur edeceği ve İsa tarafından öldürüleceği kabul edilen bir yaratık. “*Ol vaktde ‘İsi yalavaç kökdin ingey deccalni öldürgey, halayık kutulup evlerige yanmışda Ye’cuc ve Me’cuc yolukgay*” 176r17.KE.(1)

dîn A. Din, şariat. “*Tenri ‘azze ve celle yarlıkın agurlasunlar, ogul kızga aş etmek atası bolmasunlar din-i islam atası bolsunlar, yawuz eş koldaşdın yığulsunlar, beş namaznı adakın tutsunlar*” 236v11.KE.(49)

dînlığ A. Dinli. “*açuk yüzlüg, köni sözlüg, cevan-merd dinliğ, yumşak könüllüg, cedel kılmadı, köp söz [birle] kişini ‘ayb kılmadı*” 198v7.KE.(1)

diyânet A. Dindarlık. “*sen bilür-sen, ne tegey-men aslı bar, nesli bar, körki bar, hüneri bar, hıredı bar, emaneti bar, diyaneti bar*” 192r2.KE.(1)

du’â A. Dua. “*biz gayet korkar-biz, du’a kılğıl Tenri ‘azze ve celle bizni la’netdin küdersün*” 8v1.KE.(211)

duzâh F. Cehennem. “*Penç-şenbe behişt duzahnı ve azab feriştelerni yaratdı*” 3v4.KE.(1)

dürûd A. Selâm. “*Tenri ta’ala sana selam yarlıkadı, selam birle düriüd ıddı takı aydı*” 64v18.KE.(5)

ecel ölümü A.T. Eceliyle ölüm, vade. “*ol ölüm ana ecel ölümü ermes e[rđi], ibtila ölümü erdi, ecel ölümü bolsa erdi ahiretdin haber tapkay erdi*” 165v7,8.KE.(8)

ecr A. Karşılık, sevap. “*sadaka kılğıl, aslık bergil, sadakanın ecrin Mevli ta’ala berür.*” 102r21.KE.(1)

ehl-i beyt A. Hz. Muhammed’in yakın akrabası olanlar. “*ey benim ehl-i beytim sabr kılın*” 247r20.KE.(3)

ehl-i sünnet A. Hz. Muhammed’le sahabelerine itikatta uyanlar. “*mi’rac Muhammednin könlige erdi. Amma arıg Müslümanlar ehl-i sünnet ve cema’at aydılar*” 217v21.KE.(1)

elçi Peygamber. “*Tanrı elçisi destur tileyür, tedı*” 232v15.KE.(31)

emire’l-mü’minin A. Müminlerin emiri, halifesi. “*men aydım, ya emire’l-müminin mundag mu ölümni özüne reva kördün*” 241r7.KE.(2)

emr A. Emir, buyruk. “*ya Resula’llah biz kamug sana muti’-miz, senin emr ü nehyinka münkad-miz*” 225v1.KE.(8)

emr-i ma’ruf A. Bilinen emir. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v4.KE.(2)

enbiyâ A.ç. Enbiya, peygamberler; peygamber. “[*kör*]/seyür erdi cemalin enbiya mürsel kamug” 181r20.KE.(12)

ensar A. Ensari. “*tewege minüp tururda Resul ‘aleyhi’s-selamda vahy agrığının eseri belgürdi, muhacir ve ensar tegresinde turup vahy tinleyür erdiler*” 236r12.KE.(2),

ensari A. Hicretten sonra Medine’de Hz. Muhammed’e yardımcı olanlar. “*halayıkni şeri’atka da’vet kıldın, ümmetka sünnet ve farz öğrettin, ögstüzlerge atalık kıldın, za’iflerka iktüledin, muhacir ve ensarilerka terbiyyet kıldın, ademi ve perini hazretka ündedin*” 236v17.KE.(6)

eshâb A.ç. Hz. Muhammed’i gören ve sohbetine katılan kişiler. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem Mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v2.KE.(3)

eshâb-ı kehf A. Bir mağarada uzun süre uyumuş kişiler, Kuran’da da adları geçer. “*Takı eshab- kehf sözlerin sorun, tediler. ‘Arab müşrikleri kelip aydılar: ya Muhammed senin Musi kitabı teg kitabın bar bolsa Tevritdeki su’allarga cevab berür sana iman keltürelin tediler*” 173r12.KE.(4)

eshâbü’l-fil A. Fillerle Kabe’yi yıkmak isteyen Ebrehe ve askerleri. “*Kıssa-i Eshabü’l-Fil Aymışlar: Mekkedîn Şam vilayetiga arkış bardı satıg kılıp yandılar, yanmışdın son bir niçe edebsiz oğlanlar olarnın Sercan atlıg butların otga köydürdiler*” 179v11.KE.(2)

evb A. İbadetle Tanrıya yönelme. “*Yusufga evb öğretti Zelihaga tevbe öğretti*” 85r2.KE.(1)

evliyâ A. Evliya. “*Mevli ‘azze ve celle hazretinde evliya kullar andaguk bolur iğne menizlig.*” 78v8.KE.(3)

ezan A. Ezan. “*Bilal raziya’llahu ‘anhu ezan kıldı, sahabeler yığlaştı.*” 236r19.KE.(1)

fahr-ı ‘alem A. Alemin övüncü, Hz. Muhammed. “*Birisi aydı: bizge niçe bakar-sen, biz kamug tapugçı yumuşçılar-miz, cennat’ı adndin tapug kılğalı keldük bizni koygıl ana bakgıl kim fahr-ı ‘alem ol turur.*” 183v1.KE.(1)

fakîh A. Fıkıh âlimi. “*Hikayetde kelmiş: Davudnın on eki oğlu bar erdi kamugı ‘alim, fakih, ‘akil.*” 136v3.KE.(1)

farizâ A. Farz. “*Bu hac farızası boynumuzda kalur, neteg kılalın? tediler*” 216v11.KE.(6)

farz kılmak A.T. Dinen yapılmasını zorunlu kılmak. “*‘ömri içinde bir hac keltürmekni farz kıldım*” 213v7.KE.(4)

fâsık A. Allah’ın emirlerini tanımayan, günahkâr. “*İdiya menin bularga erkim yok özüm takı karındaşım bar, biz karındaş barıp sançışalın bu fasıklardın bizni kurtkargıl ayırgıl*” 118r17.KE.(4), **fasıka** (Kadın için) fasık. “*ey fasıka aygıl la ilahe illa’llah*” 158v5.KE.(4)

fazilet A. Fazilet. “*Ebu Bekrde yetmiş eki fazilet bar erdi, peygamberlerdin özge hiç kimersede ol fazilet yok erdi*” 199v13.KE.(2)

fazl A. Fazilet, erdem. “*bizde ta’at ve ‘ibadet yok erken öz fazlın ve keremin birle bizlerni olardın seçe yarlıkadın*” 188v6.KE.(17)

ferişte F. Melek. “*Se-şenbe küni cemi’ ‘alem halkın yaratdı ve kuş kurtlarını ve feriştelerni yaratdı*” 3v2.KE.(202)

feriştelik F. Feriştelik, meleklik. “*Teyürler: ma’lum boldı kim caduluk öğrense takı anın birle ‘amel kılsa Mevli ‘azze ve cellege kafır bolur ermiş. Anda kedin feriştelik atın andın kiterdiler*” 22v3.KE.(2)

furkan A. Kuran-ı Kerim. “*Mevli ta’ala olarnın sözini Furkanga çıkaru yarlıkadı*” 62r2.KE.(1)

gâfil bolmak A.T. Gafil olmak, habersiz olmak, İsteyerek veya farkında olmadan Tanrı buyruğundan uzaklaşmak. “*İdi ‘azze ve celle halayıkga körgüzdi Yunus*

bizin ta'at ve hıdmetde erkende anı yalavaç takı sawçı ataduk, bir sa'at bizdin gafıl boldu erse balık ataduk.” 156v5.KE.(2)

gayb A. Bilinmeyen, gizli olan; ölüm, ahiret. “*Bilgil kim gaybnı Tengridin özge bilgüçi yok.*” 151v3.KE.(4)

gazat A. Savaş, din uğruna yapılan savaş. “*Ayişeka sordum efk hadisi neteg erdi? Tep. ‘Ayişe raziya’llahu ‘anha aydı: kaçan Resul ‘aleyhi’s-selam gazatka çıksa hatunlarda birisin kur’a birle ya nevbet birle alu çıkar erdi.*” 234r9.KE.(2)

gebr F. Ateşperest. “*Ol gebrler Ka’be tegresinde tavaf kılur erdiler*” 203v1.KE.(1)

gebrlik F. Ateşperestlik. “*Ol merdud la’in aydı: menin üze bu tündin katıgrak tün yok, bu ol er turur kim min yeti yüz gebrlik milletini anın milleti> yok eter.*” 184r14.KE.(1)

gufran A. Rahmet, merhamet. “*ol ‘amel kılğay-men kim Musi tayakı Fir’avn saharesi birle kıldı bir ‘asa aymakı birle kamug küfr ü sihr ü tuğyan [y]ok yodun boldı. Bu kün sen bir irin tepretgen birle kamug ‘âsi ümmetleriñnin defterlerin gufran suwı birle yup yok yodun kılğaymen.*” 238r7.KE.(1)

günâh F. Günah. “*sizlerni yarlıkadım etken günahlarınızı keçürdüm, sizlerni azad kıldım*” 98v21.KE.(1)

habîb A. Dost, Hz. Muhammed. “*Adem şisni gayet sewer erdi. Hitab keldi: Ey Şis bu nur habibüm Muhammed Mustafanın nuri turur*” 17v21.KE.(10)

habîr A. Haberli, bilgili. “*Munı sana kim aytu berdi Resul ‘aleyhi’s-selam aydı: Mana bilgen ‘alim ve habir İdim ayt[dı]*” 222v11.KE.(1)

hablu’llah A. Kuran. “*bu “hablu’llah” turur*” 18v7.KE.(1)

hac(c) A. Hac. “*Beytü’l-Makdisga hac erkanın keltürür erdiler*” 204r1. KE. (21)

haccü’l-vida’ A. Hz. Muhammed’in veda haccı. “*tokuzınç yıl Ebu Bekr raziya’llahu ‘anhunı Mevsimga ulug kıldı, onunç yıl haccü’l-vida’ boldı*” 221r7.KE.(1)

haci A. Hacı, hac vazifesini yerine getiren. “*Ol yügürmek bu kün hacilarga sünnet kaldı.*” 48v10.KE.(2)

had urmağ A.T. Şeriatçe uygun ceza vermek. “*Kazıflerga ‘ukubet keldi, had urdılar, hakilarga melamet ve ‘itab keldi*” 235r16.KE.(2)

hadis A. Hadis, Hz. Muhammed’in sözleri. “*Hadis: Resul ‘aleyhi’s-selam andag yarlıkar kim Ma’nisi ol bolur kim köz, erni gurge kivürür*” 94v19.KE.(7)

hak(k) A. 1. Gerçek, doğru; hak. “*İbrahimnin hak kardaşı Hazer oğlu erdi Lut*” 56v13.KE.(76). 2. Allah. “*Hak Sübhanehu ve ta’ala beşisin bir künde helak kıldı.*” 203r21.KE.(51)

halife A. Halife. “*Mevli ‘azze ve celle Adem yaratmazda aşnu yer yüzine halife yaratur-men*” 9v19.KE.(21)

halifelik A. Halifelik. “*men Habilni öltüreyin kız yime halifelik yime mana kalsun, tep Kabil Habilni öltürmek[ke] ogradı*” 15v17.KE.(2)

halik A. Yaratan, yaratıcı, Allah. “*Yusuf anın üzesine kirdi, başlıkın yudı. Ol balık halık İdige yalwardı*” 74v9.KE.(3)

hamd A. Hamd, şükür. “*Bi’smi’llahi’r-ramani’r-rahim sansız hamd u senalar ve sakışsız köp şükrler ol tenriga kim celle celaluhu kim kudreti birle bizni adem yaratdı*” 1v2.KE.(14)

haram A. Haram. “*ya Resula’llah, bilmes mü sen kamug yalawaçlar eti haram turur, men Yusufnu körmişim yok.*” 72v7.KE.(31)

hareme A. Harem. “*Mevli ta’alanın hükmi ol turur: mü’minlernin malı üze takı haremi üze hiç şeytan tasarrufı yok, bu sözler kamug yalğan turur*” 145r21.KE.(4)

hata A. Hata, yanlış, günah. “*İdiya unutup kılğan hata birle keçgen yazukların yarlıkayu tileyürler*” 111v7.KE.(26)

hatm kılmak A.T. Kuran’ı baştan sona okumak. “*Kur’annı ol cem’ kıldı, bir tün içinde hatm kıldı*” 200r21.KE.(3)

havari A. Yardımcı; havari, Hz. İsa’nın on iki yardımcısından her biri; beyaz, ak. “*İsi yalavaçnın koldaşları bar erdi, olarga Havariler teyürler...*” 171v3.KE.(4);

havariyyun A.ç. Havariler “*Kamugı iman keltürdiler, havariyyun anlar turur*” 171v15.KE.(1)

havz-ı kevser A. Cennetteki havuzun adı, kevser. “*kaçan kıyamet küni bolsa amenna bihi ve saddakna elgimge bir kadeh berilgey nurdın havz-ı kevser kırağında turgıl halayıkga suw bergil.*” 202r5.KE.(7)

hayrat A. Hayırlı iş, sevap için yapılan işler. “*kamug peygamberlerga selam ve tahıyyat aytur, kardaşlarnı ulamak buyurur, ata ananı edgü tutun teyür, kamug hayratlarga yol körgüzür, sadaka berin, mal zekatın berin teyür.*” 233r3.KE.(2)

hazret A. 1) Kat, huzur, Tanrı’nın huzuru. “*İdiya sünüküm kevlendi, saçım akardı, hazretindin ne koldum erse berdin*” 167r16.KE.(32); 2) Allah, cenap. “*İblis aydı: bu keçe hazretnin mukarrebleri Tihame tapa inerin kördüm Muhammed dünyaga keldi bolgay barın haber keltürün, tedi.*” 184r8.KE.(9)

helaket du’ası A. Helaklık, yok olmak. “*Hızr ve İlyas helaket du’asın kıldı*” 160v1.KE.(3)

helâl A. Helal. “*Yetinçi namazlar kazasın ümmetinga meşru’ kıldı Sekizinçi ganimetni sana helal kıldı, burunkı şeri’atlarda helal ermes*” 78v18.KE.(9)

hibetu’llah A. Allah’ın lütfu. “*Şis Süryani tilinçe hibetu’llah temek bolur, ya’ni Tenri ‘atası*” 17v18.KE.(1)

hicret A. Hicret, göç. “*Andın son Resul ‘aleyhi’s-selam eki rek’at namaz kıldı Mekkedın hicret kılıp Medinege barmasdın eki yıl burun, andın son mi’rac tüninde bu beş vakt namaz fariza oldu.*” 194v7.KE.(10)

hidâyet A. Hak yolunu arama, doğru yola girme. “*şehadetlig sa’adetlig, ‘ibadetlig hidayetlig, beşaretlig, özi muti’ zikri refi’, ümmetka şefi’, enbiya kıblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı suffe-i safa*” 195v18.KE.(5)

hidâyetli A. Hidayetli. “*şehadetlig sa’adetlig, ‘ibadetlig hidayetlig, beşaretlig, özi muti’ zikri refi’, ümmetka şefi’, enbiya kıblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı suffe-i safa*” 2r5.KE.(1)

hikmet A. Hikmet. “Mevli ta’ala hikmet ber[di], ol çaklıg hikmet beyan kıldı kim kamug yalavaçlar ana muhtac boldılar ” 163v12.KE.(81)

hilâfet A. Halifelik. “Mevli ta’ala Ebu Bekrni eki nerse birle Yusuf peygamberga teşbih kıldı, biri sıddik, ekinçi hilafet birle Yusuf hakkında Ebu Bekrge aydı ” 199v3.KE.(4)

hur A.ç. Huri, cennet kızları. “Beşinçi kök altundın turur, atı Rikfa, ferîşteleri hur suretlig, uluglarının atı [Sultaya’il] Altınçı kat kök sarıg yakutdın turur” 3v18.KE.(25)

hüküm A. Hüküm, emir. “Hüküm-i kaza, buyruk, yatlıg Allahnın turur” 88v13.KE.(63)

hülle A. Cennette giyilen elbise. “Hulle keddi eĝnine hem başka urdu börkidin, Azdı İblis mekri birle birök erdi yalgu[zın] ” 5v11.KE.(10)

i’tikad A. İnanç, inanma. “bu sözler dürüst ermes amma halk tilinde yoritür, şeytan alkası birle i’tikad tutmak kerekmes, hatası köp küfr sözler hem bar, niçeme hatası küfri bar er[se] munda hem yad kılalın, hatanı savabdın ayra bilsünler.” 142v9.KE.(4)

i’tikadlıg A. İtikadlı, inançlı. “Hüseynnin başın bizge ıdmasan canınını biz almaz mu-biz? Velid kadgulg boldı, anın üçün kim arıg i’tikadlıg erdi” 244v13.KE.(1)

i’tikadsız A. İtikadsız, inançsız, imansız. “Evvel yolu ‘am halkı keldi, ‘am i’tikadsız bolur imdi biz haslar keldük bu ‘azabnı bizdin kiterür bolsan biz me iman keltürelim” 114r19.KE.(1)

ibâdetlig A. İbadet eden. “şehadetlig, sa’adetlig, ‘ibadetlig, işaretlig, beşaretlig, özi muti’ zikri refi’, ümmetka şefi’, enbiya kıblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı sufe-i safa” 2r4.KE.(1)

idi Tanrı, Allah. “Cebra’il ‘aleyhi’s-selam keldi, aydı: Ey ‘aziz can, İdi ‘azze ve celle atı birle kirgil.” 6v9.KE.(321)

ihram A. İhram. “haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til

anın, kavi gönül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu'azzam anın, hac ve ihram anın" 189v3.KE.(1)

ilah A. Tanrı. "*ihtilaf ol erdi kim 'İsini ba'zılar ibnü'llah tediler, ba'zılar ilah tediler, ba'zılar sülsün selase*" 170r2.KE.(1); **ilahe** A. Kadın Tanrı. "*'İsi ilah turur, anası ilahe turur, İdi 'azze ve celle üçünçileri turur*" 170r5.KE.(1)

ilahi A. Allahım. "*Ferişteler bu hitabını işitdiler erse kadgulg bolup aydılar: İlahi, yer yüzinde ortak işligler, kan tökgüçiler yaratur-sen, biz tesbih ü tehlil ü tekaddüs kılğanlardın alıp yer mülkini anlarga mu berür-sen*" 5r6.KE.(94)

imam A. İmam, hoca. "*Eger İbrahim peygamberni halkga imam kıldım erse... tedim erse Muhammed Mustafanı mi'ra[c] tüninde Beytü'l-Makdisde kamug peygamberlarga imam kıldım*" 198v12.KE.(10)

imâmet A. İmamlık. "*Batha ve Tihame anın, kana'at ve şükr anın, hamd u zikr anın, imamet ve emane>t anın, şefkat ve şefa'at anın*" 189v1.KE.(1)

imâmetlik A. İmamlık. "*Ebu Bekrge icazet berdi, bargıl sahabelerga imametlig kılğıl,tep.*" 236r19.KE.(5)

iman A. İman. "*Kamugları la ilahe illa'llah tep hem-ol kün öldiler, iman birle bardılar*" 163r11.KE.(142)

imanlıg A. İman sahibi, iman eden. "*Salih bodunında altmış kişi imanlıg erdiler*" 37r7.KE.(1)

imansız A. İmansız, kâfir. "*oglan öldi özi yime gark boldı, imansız bardı*" 24v13.KE.(1)

inanç İnanç. "*ey ümmetler inancı, ay 'asiler tayançı ay ademiler devleti, ey 'alemluklar rahmeti, ey haknın muslihi, ey halknın şefi'i men sensiz mihrab ve minberni neteg köre[r-men].*" 237v13.KE.(2)

incil A. İncil. "*Ol bulut Resulga has mu'cize erdi Tevrit, İncil, Zeburda Resulnın sıfatı bitiglig erdi*" 183v8.KE.(4)

isiz du'â T.A. Kötü dua, beddua. "*Su'al: yalawaçlar halkga isiz du'a kılmaslar, yawuz sanmaslar*" 74r20.KE.(7)

islâm A. İslâm. “Tenri ‘azze ve celle yarlıkın ağırlasunlar, ogul kızga aş etmek atası bolmasunlar, din-i islam atası bolsunlar, yawuz eş koldaşdın yığılsunlar, beş namaznı adakın tutsunlar” 236v11.KE.(61)

islâmlug A. Müslüman. “Tenri ‘azze ve celle yolında anca tenlig katıglandı islamluglar arası yeti yüz minber kopradı” 239r13.KE.(1)

islâmsız A. Kâfir. “Kune islam kabul kıldı, Süleyman söwmişdin islamsız almış erdi.” 142v8.KE.(2)

isticâbet kılmak A.T. Duanın Allah katında kabul edilmesi. “kudretin birle munı bir hal üze tutgıl men barıp Nuhga haber kılayın özi kelip körsün tedi. Mevli anın du’asın isticabet kıldı” 26r11.KE.(1)

istidrac A. Allah’ın kâfirleri yola getirmek için derece derece artırarak nimet ve ihsanda bulunması. “Ekinçi delil ol turur, İblisga istidrac tarıkın bir sa’atde maşrıkdın magrıbgı tedi barmakı mümkün, keramet yünüllükün Muhammed Resulu’llah bir tün içinde erdi” 218r10.KE.(1)

istigfar A. İstiğfar, tövbe etme. “Aşnu istigfar kılmas erdiler, aydılar: biz kökde erken yer yüzindin bir kulnün ta’atin kökke agdurur erdiler.” 22r2.KE.(2)

kabe kavseyn A. İki yayın arasındaki uzaklık, miraçta Hz. Muhammed’in Allah’a yakınlığına kinaye. “Yana Beytü’l-Makdisdin Kabe Kavseynga aşarıga münkir bolsa mübtedi’ yolsuz hevadar bolur.” 216v21.KE.(6)

kabizü’l-ervah A. Ruhları alan, Azrail. “Fatima, Hasan ve Hüseyin razıya’llahu ‘anhüm katında oturur erdiler, kabizü’l-ervah kapugka keldi, hürmet birle aydı” 237r4.KE.(1)

kadim A. Ezeli, başlangıcı olmayan, Tanrı. “Andın son kadim ihsanı birlen biz za’ıflarga Muhammed Mustafanı peygamber yiberdi” 1v7.KE.(2)

kadir A. Kudretli, güçlü, Tanrı. “İlahi ‘alimü’l-esrar-sen, kamugga kadir-sen. Du’ası tamam bolmay erdi kim gurları yarılıp on yeti kişi kopa keldi” 163r5.KE.(5)

kâfir A. Kâfir, iman etmeyen. “İdi ‘azze ve celle Ademnin oğlanların ademi suretinçe onurkasındın çıkardı, karınça menizlig uşak kamugı ‘akıl ma ermez, kafir ma

ermez.” 10r18.KE.(180); **kâfire** A. Kadın kâfir. “Sübhana’llah Süleyman yalavaç evinde butga tapundılar bilmedi teyür-sen, ikinci hata Süleyman hatunı butga tapunsa kâfire bolgay erdi.” 145r13.KE.(5)

kâfirlik A. Kafirlik. “Olardın [otuz] min er, otuz min hatun müsülman boldılar, özgeleri kâfirlik birle helak boldılar” 163v6.KE.(16)

kargamak Lanet etmek, beddua etmek. “Davud yazuk kılğ[an] ‘asilerni kargar erdi, Hak ta’ala ol sebebdin bela berdi.” 134v14.KE.(4)

kargış Beddua. “Meryem olardın azarlandı, aydı: teyü olarga kargış du’ası kıldı.” 169v9.KE.(1)

kargış du’ası T.A. Beddua. “Meryem olardın azarlandı, aydı: teyü olarga kargış du’ası kıldı.” 169v9.KE.(1)

kavur A. Kafir, Müslüman olmayan. “ol oglannın atı Hayşur erdi, ol kavur erdi.” 130v3.KE.(1)

kaza A. Mukadderatın ortaya çıkması; kazâ, vaktinde yerine getirilemeyen ibadetin sonradan yapılması. “İlahi ol hükmni kim kıldı, ol kazanı kim yöritdi? Yarlıg keldi: men yöritdim men kaza kıldım, amma menin kazam, hükmüm, takdirim gayb turur” 12v7.KE.(27)

gusl kılmak A.T. Boy abdesti almak. “bir bulak kördi barıp ol suwga kirdi, gusl kıldı, suw içti Mevliga şükr kılıp tepredi” 176v20.(3)

kebire A. Büyük (günah). ““ Evvel hata ol kebire yazuk bolgay, mundın artuk kim butga tapunsalar yalavaç evinde ol anı bilmese...” 145r11.(1)

keçürmek Geçirmek; affetmek, bağışlamak. “Yaratkan, iktülegen, keçürgen İdinin atı birle mana boynagulık kılman, kelip Müslüman bolun” 147v5.KE.(72)

kelamu’llah A. Kuran. “ol kulak birle ‘ilm ve hikmet sözün işitti, közin köydürmegil ol köz birle Kelamu’llahga baktı, tilin köydürmegil ol til birle meni bir tedi” 187v19.KE.(1)

kenise A. Kilise. “Ebu Bekr Mübeşşere birge Muhammedni cühudlar ma’bedinge e[ltti] kenise bar tep, üç yüz kandil erdi.” 189v15.KE.(1)

kerâmet A. Keramet, velilerin lüzumu anında gösterdikleri olağanüstü hal. “Sewünmişde İdige şükr kıldı yana aydı: İshakga bu keramet berdin İsma’ilga ne berürsen?” 54r7.KE.(37)

kerâmetlig A. Kerameti olan. “Cebra’il birle kökge aşarda Cebre’ilnin könlige tüşdi kim mundag kerametlig Muhammedni kökge aşurup-men, tep.” 211r10.KE.(1)

kerem A. Kerem, lütuf, ihsan, bağış. “Davud yalavaç du’a kıldı: İdiya menin hakkımda köp lutf u kerem kıldın, oğlum Süleyman[ga] hem andaguk kerem kılğıl.” 137r14.KE.(1)

kerim A. Kerem ve ihsan sahibi, cömert. “sen Tenri yalavaçı erklig-sen, kınasan kına layık-men yarlıkasan kerim-sen.” 140r7.KE.(6)

kevneyn A. İki âlem, maddi ve manevî âlem. “kevneyn içinde cümle cemal anın birle münevver turur, heybet ü ‘izzet anın, sehavet ü kuvvet anın, fazl u san anın, kible ve iman anın.” 189r20.KE.(3)

kible A. Kible, secde edilecek yer, yön. “ ‘Aziz ‘aklı anıp zelil bolup ana eğip kiblega utru bizni kible kılayın tep secde kılga lu ogradı,” 76r9.KE.(11)

kıdve A. Uyulacak, iktida olunacak insan, namaz kılınırken imama uymayı ifade eder. “şehadetlig sa’adetlig, ‘ibadetlig hidayetlig, beşaretlig, özi muti’ zikri refi’, ümmetka şefi’, enbiya kiblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı suffe-i safa” 2r7.KE.(1)

kıyâmet A. Kıyamet. “Ümmetiga buluşuban yerde kalgan Mustafa, Ol kıyamet kün şefa’atnın kurını kurşaban” 2r11.KE.(91)

kıyâmet kün A.T. Kıyamet günü. “Ümmetiga buluşuban yerde kalgan Mustafa, Ol kıyamet kün şefa’atnın kurını kurşaban” 2r11.KE.(91)

kiram A.ç. Kerem sahipleri. “haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın” 189v2.KE.(1)

kirtgünmek İnanmak. “Üç kündin son özige keldi katıg ün birle aydı: İdiya bu tilekdin tevbe kıldım, sana kirtgünler evveli men-men.” 121v16.KE.(1)

kitab-ı kadîm A. Kuran-ı Kerim. “*Ugan İdimiz kitab-ı kadim, Kur’an-ı ‘azim, münevver-i kerim içinde haber berür.*” 65v18.KE.(1)

köndürmek Yönelmek, doğru yola sevk etmek; ikrar etmek; uğurlamak, yola çıkarmak, kılavuzluk etmek. “*Kaçan Mekke halkı Muhammedni kamug yolga köndürdiler erse körünmes bolgaç Mübeşşere teve burundığın Muhammed belindin çeşip teveçiler tonın çıkarıp dikk-ı Mısri tonnu Muhammedge keydürdi.*” 188v8.KE.(12)

könmek Düzelmek, doğru yola girmek, hak yola girmek. “*Karun feryad kıldı: ey Musi keçürgil. Musi aydı: ‘azab yetildi, imdi mü köner-sen*” 125v16.KE.(6)

kulluk/kuşluk Kulluk. “*Vilayetde eki Müslüman kaldı biri İlyas atlıg, biri Zu’l-Yesa’ atlıg. Bu Meliknin kuşlukıda bir ‘abid bar erdi Müzdeki atlıg, Ermele anı öltürgeli ogragı eri Ecb aydı.*” 158v2.KE.(16)

kur’an A. Kuran. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın... temcid ve tesbih anın, vakar ve sükunet anın.*” 189v4.KE.(31)

kur’an-h’an A.F. Kuran okuyan. “*Kur’a[n-h’an]lar Kur’annın kamug harfin sanap eki bölmişler...nin ekinç lamında Kur’an yarımı bolmuşlar.*” 178v14.KE.(1)

kurban A. Kurban. “*Süleyman anı bilmes erdi. Kırk tün kün tamam boldı erse kurban ‘idi boldı, İblis yana özini kurta suretinçe kılıp Kunega keldi.*” 143r1.KE.(70)

kurbanlık A. Kurbanlık. “*ekinçi kafire tişini nikah kıldın, üçünçü anın üçün but yondurdın, törtünçü çekürgeni kurbanlık berdın. Kamugrı bildi erse Süleyman ‘özü kolup secdege bardı*” 145r5.KE.(2)

küffar A.ç. Kâfirler. “*Ol Huzeyfetü’l Yemani Resul ‘aleyhi’s-selamdın casus erdi, ol tün içinde küffar çerigine kirdi, sözlerin işitti, ‘amellerin anladı*” 229r8.KE.(1)

küfr A. Küfür, imansızlık. “*Din şeri’at rayetini ‘ali kılğan Mustafa, Küfr ü zulmet tuğlarını yerge çalğan Mustafa*” 2r9.KE.(12)

kürsi A. Kürsü, taht; arşın altındaki gök katı. “*ol kürsi on üç yıl Süleyman birle erdi, kaçan Süleyman dünyadın bargu vakt boldı erse ol kürsini Beytü’l-Makdisga eltıp bir taş tüpinde kızlediler.*” 141r11.KE.(29)

la'in A. Lanetlenmiş, melun. “İblis-i la'in otnı toprakdın artuk dedi, bilmedi kim toprak otdın [artuk] turur.” 9r20.KE.(8)

la'net A. Lanet. “İbrahim anı körüp turur erdi, kaçırğa la'net kıldı, ol yoldın uruglamas tediler.” 40v17.KE.(11)

la'net kılmak A.T. Birine beddua okumak.. “İbrahim anı körüp turur erdi, kaçırğa la'net kıldı, ol yoldın uruglamas tediler.” 40v17.KE.(11)

levhü'l-mahfûz A. Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu levha. “Bir kün levhü'l-mahfuzda kördi, ferîşteler birisi mel'un bolgay, tep ferîşteler anı bilip kamug korkdılar.” 8r20.KE.(2)

lutf A. Lütuf. “Davud yalavaç du'a kıldı: İdiya menin hakkımda köp lutf u kerem kıldın, oğlum Süleyman[ga] hem andaguk kerem kılğıl.” 137r14.KE.(3)

ma'bed A. Mabet, ibadet edilen yer. “Ebu Bekr Mübeşşere birge Muhammedni cühudlar ma'bedinge e[ltti] kenise bar tep, üç yüz kandil erdi.” 189v14.KE.(1)

ma'bud A. İbadet olunan, tapınılan. “Yusuf aydı:....kılmagıl, men ma'bud ermes men, mana sücud reva bolmas.” 76r11.KE.(2)

ma'siyet A. İsyankarlık, asilik, suç, günah. “Tandılar Hakdın kamugı kıldılar köp ma'siyet, Ukmadın Salih sözün hem uşbu inen fitnesin.” 31r20.KE.(17)

ma'siyetlig A. Günahkâr. “tedük sen me bu kün ma'siyetlig bir owuç bulganuk ümmetinni bizge ısbarmagıl yarın men kamugını yarlıkap [arı]glap sana berelin, tep.” 238r11.KE.(1)

mağfiret A. Allah'ın günahları bağışlaması. “Resul 'aleyhi's-selam Ebu Bekrni ündedi, sana İdi 'azze ve celle mağfireti kerek mü? tedi.” 235v10.KE.(2)

mahfil A. Camilerde müezzinler için ayrılmış biraz yüksekçe yer. “ademidin eki nerse kalur: edgülük ve isizlik. Körmes mü-sen kim Zeliha öldi ve yıllar keçdi anın yaragsız işini kamug imamı mihrabda, kamug 'alimler minberde, kamug mukriler mahfilde, kamug oğlanlar mektebde munı okıyurlar.” 82v16.KE.(2)

maḥşer küni A.T. Maḥşer, kıyamette ölümlerin dirilip toplanacakları gün. “*Kolganı maḥşer küninde ümmetinin yazukı, Mingeni mi’rac tüninde erdi uçmah yorgası.*” 181v7.KE.(3)

maḥşer yeri A.T. Maḥşerde toplanma yeri. “*bu i’tikadımız berekatıdın kıyamet küni maḥşer yerinde bizni fuzhat kılmayın habibin şefa’atı birle sıratdın selamet keçürüp sekiz uçmahga kivürüp öz didarına müşerref kılı ber.*” 202v18.KE.(1)

malikü’l mülûk A. Allah. “*ey [Malik] sen köyür teyür-sen amma Malikü’l müluk aytur: köyürmegil. Ol halde yeti kat kök tapugları açıldı, ferîşteler nezzarega turuktılar takı yıglaştılar, ‘arş birle kök ırgandı.*” 51v15.KE.(1)

me’atıb A. Cehennemdeki azap yeri. “*Mevli ta’aladın yarlıg kelür: dünyada zina tanuklukı tört erdi, özge me’atı[b] tanuklukı eki erdi.*” 200v3.KE.(1)

mel’ûn A. Melun, lânet, edilmiş. “*Bir kün levhü’l-mahfuzda kördi, ferîşteler birisi mel’un bolgay, tep ferîştler anı bilip kamug korkdılar.*” 8r20.KE.(22); **mel’une** A. (Kadın için) lânetlenmiş. “*ya resula’llah bu Ermele üç yüz yetmiş yalavaçnı öltürtdi hiç kimersenı mana öltürtmedi bu kün seni öltürmek buyurdi, men seni azarlamas-men tep İlyasın adakinga tüşdi aydı: mundın kitgil, bu mel’une seni öltürmesün tep kitti.*” 159r17.KE.(1)

mel’ûn bolmak A.T. Melun, lânet edilmiş olmak. “*Bir kün levhü’l-mahfuzda kördi, ferîşteler birisi mel’un bolgay, tep ferîştler anı bilip kamug korkdılar.*” 8r20.KE.(22)

melek A. Melek. “*Cebra’il kanat birle sıkadı, torka teg yumşak boldı. Yana uçmahdın bir m[elek] bir könlek keltürdi Yusufga keddürdi,*” 70v12.KE.(2); **mela’ik** A.ç. Melekler. “*Kökdeki cümle Mela’ik keçe kündüz ravzasın, Öwrülüp ay kün kılurlar keçe kündüz hidmetin.*” 181r17.KE.(1)

melek-i mukarreb A. (Allah’a yakınlığından dolayı) Cebrail. “*Ya’ni eki yay endazesinçe tenlik Mevlinin ‘azameti ve celaletiga yavuştı, andın üstün makam yok. Nebiyy-i Mürsel Melek-i mukarreb tegmes yerge tegdi.*” 211v2.KE.(2)

melekut A. Ruhların ve meleklerin âlemi. “*mi’rac tüninde kamug melekutnı Muhammed Mustafaga körgüzdi közi uçı birle bakmadı.*” 123r15.KE.(1)

melekü'e'l-mevt A. Ölüm meleği, Azrail. “*Ol halde Tenri ta’ala yarlıkı birle Ya’kubnı uyku bastı, tüşünde ‘Azra’ilni kördi sordı kim: ya Meleke’l-mevt Yusufumnın canın aldın mu?*” 99v18.KE.(6), **melekü’l-mevt** A. Ölüm meleği. “*ey yaranlarım, ‘aziz dostlarım ol kelgen Melekü’l-mevt karındaşım ‘Azra’il erdi.*” 236v6.KE.(2)

melik A. Hükümdar; Allah. “*Melik yer suwnı İbrahimka hükm kıldı, özi ‘özü kolup atlandı, İbrahim anda kıldı.*” 47v1.KE.(396)

mescid A. Mescit. “*Bir kün bir mescidde Adem suretini buldılar ana tapunu başladılar...*” 19v8.KE.(16)

mescid-i mu’azzam A. Kabe-i şerif. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘ulüvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem Mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v3.KE.(1)

mescidü’l-haram A. Mekke’deki Kabe-i şerif. “*Ol taht mescidü’l-haram teninçe erdi, taht üze bir kürsi iddi Ka’be teninçe erdi.*” 7r11.KE.(1)

mesh A. Mesh, abdesti el ile yapma. “*ol kol birle ta’am yeyür, anın birle taharet kılur, anın birle mesh tartar, sag elig barça yahşılıkı kılur.*” 96v19.KE.(1)

meş’arü’l-haram A. Haramı bildiren, anlatan. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘ulüvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın...meş’arü’l-haram anın...*” 189v4.KE.(1)

mevli A. Mevla, Allah. “*Mevli ‘azze ve celle Harisni kökke agdurdı, anda yime üküş ta’at kıldı erse ekinç kat kökke agdurdı.*” 4v4.KE.(586)

mezheblig A. Mezhebi olan. “*Bizin mezheblig kaçan yatıp namaz kılur bolsa adakını kible sınar uzatıp yatgay.*” 6r12.KE.(1)

mi’rac keçesi A.T. Mirac gecesi, Hz. Muhammed’in göğe çıktığı gece. “*Eger İbrahimni halkga imam kıldım erse tedim. Muhammed Mustafa mi’rac [keçe]si Beytü’l-Makdisda tamam peygamberga imam kıldım...*” 206v15.KE.(34)

mug F. Ateşe tapan, Zerdüşt. “*körmes mü-sen, muglar, cühudlar, tersalar butga tapungalar aytmaslar, ümmetinin tili[ni] şهادet üze men yörítettim,*” 212v11.KE.(3)

muharrem ayı A.T. Kamer takviminin birinci ayı; haram olan, yasaklanmış. “*Sahur ewine keldi tokuz ayda kedin muharrem ayında du-şenbe kün keçesi Salih peygamber anadın tugdı.*” 33r18.KE.(6)

mukarreb A. Allah’a yakın olan, Allah’a yakın olan melek. “*Ya’ni eki yay endazesinçe tenlik Mevlinin ‘azameti ve celaletiga yavuştı, andın üstün makam yok. Nebiyy-i Mürsel Melek-i mukarreb tegmes yerge tegdi.*” 211v2.KE.(4)

mukri A. Kuran okuyan; şarkıcı. “*ademidin eki nerse kalur: edgülük ve isizlik. Körmes mü-sen kim Zeliha öldi ve yıllar keçdi anın yaragsız işini kamug imamlar mihrabda, kamug ‘alimler minberde, kamug mukriler mahfilde, kamug oğlanlar mektebde munı okıyurlar.*” 82v16.KE.(3)

murdar F. Murdar, pis, islami şeriat esaslarına göre kesilmemiş hayvan. “*Dehkan aydı: ol er hatun kim seni konak kıldılar, ekisi hem parsa turur, yetmiş pare elde ol kızdın körklüg kız yok turur, ol kurtka yawlak murdar turur.*” 144r12.KE.(5)

mushaf A. Kuran. “*Boldı Resulnün ümmeti, Ta’at kılur tün kündüzün, Eltür sebak Mushaf yıga*” 2v6.KE.(5)

muti’ olmağ A.T. İtaat etmek, boyun eğmek. “*men sana muti’-men, sen hem İdi ‘azze ve cellege muti’ bolgıl*” 152v11.KE.(14)

muttaķi A. Takva sahibi, günah ve haramdan sakınan. “*Halk üze yawlak bağırsak, erdi belgülüg nebi, Mevliga artuk tapugsak ‘abid erdi muttaki*” 158r15.KE.(5)

muvaħhid A. Allah’ın birliğine inanan. “*ey mü’min muvaħhid tonunni yugıl arısun, ‘asilernin közi yaşı turur.*” 100r21.KE.(2)

mü’ezzin A. Müezzin. “*Resul ‘aleyhi’s-selam aydı: sizni menin mü’ezzinim Bilal-i Habeşi birle nikah kıldım.*” 215r10.KE.(1)

mü'izze'd-din A. Dinin izzet ve ikram edicisi, Hz Muhammed'in lakâbı. *"kaçan Muhammed Mustafa ırgadı erse küfr hankalası töküldi islam hurmaları [yü]klendi islamga kuvvet boldı, mu'izze'd-din lakab berildi."* 197r8.KE.(1)

mü'mîn A. Mümin, iman eden. *"ya Adem, bu senün tahtın turur takı senün mü'min oğlanların tahtı turur kıyametga tegi."* 7v3.KE.(89); **mü'minat** A. Müminler. *"Mü'minin mü'minat cevap aydılar:"* 53v8.KE.(1)

mübârek A. Mübarek. *"Törtünç Uhud tokuşında senin mübarek tişinge taş tegip kan akmışda yarlıg boldı kan yerge tüşmezden burun tutgıl tep yerge tüşmesün ta kıyametga tegi ot yem ünmegey tep..."* 71r19.KE.(7)

müfessir A. Kuran'ın mânâsını şerh eden. *"Müfessirler ayturlar: Ol bed-baht mu hazretinga telbis kıldı, kıyamet kelgü künge tegi 'ömr tiledi."* 9v6.KE.(2)

münâcat A. Münacat, yalvarma, dua etme. *"Münacat: İlahi biz za'ifler bu yeti yüz kafırlıkdın bizarmiz, takı yetmiş eki türlüğ heva ve bid'atdın yırakmiz, senin birlikinge Muhammed Resulu'llahın yalavaçlıkınga mukırr-miz "* 202v13.KE.(25)

münâfık A. Münafık. *"Resul 'aleyhi's-selam aydı: ya 'Ali seni söwgen mü'min turur, seni düşmen tutkan münafık turur."* 201v17.KE.(4)

münevver A. Nurlu. *"kevneyn içinde cümle cemal anın birle münevver turur, heybet ü 'izzet anın, sehavet ü kuvvet anın, fazl u san anın, kible ve iman anın."* 189r20.KE.(2)

münevver-i kerim A. Ulu nurlandırıcı, Kuran-ı Kerim. *"Ugan İdimiz kitab-ı kadim, Kur'an-ı 'azim, münevver-i kerim içinde haber berür"* 65v18.KE.(1)

münezzeh A. Bir şeye muhtaç olmayan. *"Ma'nisi ol bolur kim arıg turur eşdin ve koldaşdın münezzeh turur cüftdin ogul kızdın, ol İdi 'azze ve celle kim eltti kulını ya'ni Muhammed Resulu'llah bir tün içinde Mekkedın Beytü'l-Makdisga..."* 208v3.KE.(1)

münkir bolmağ A.T. İnkâr etmek. *"Mekke halkı Mustafa 'aleyhi's-selamga münkir boldılar."* 173r6.KE.(8)

mürsel A. Peygamber. “ *Enbiya Mürsel kamugdın anın a’la himmetin*” 181v9.KE.(7)

müstehab A. Farz ve vacibin dışında sevabı olan amel. “*Süleyman heybetlig erdi, namaz fevt boldı temediler. Aymışlar: Kün batgalı yavuşdı, müstehab vakti kalmadı.*” 140v1.KE.(1)

müsülman A. Müslüman. “*tört oğlu bar erdi Sam ve Ham ve Yasef müsülman erdiler, Ken’an kafir erdi.*” 24r21.KE.(101)

müsülmanlık A. İslâmiyet, Müslümanlık. “*Bir kün salih peygamber kelmişde müsülmanlık üze barganımız bilsün, tep yer yüzinde la ilahe illa’llah tegüçi kalmadı.*” 34r18.KE.(11)

müşrik A. Allah’a ortak koşan, kâfir. “*ey Muhammed men hükm ü kaza kıldım kim kafirlik üze bargan müşrik yarlıkamagay-men tep*” 215v19.KE.(7)

na’t A. Na’t, peygamberi öven kaside. “*yaratkan Allahnın habibi Muhammed Resulu’llah ‘aleyhi’s-salat ve’t-tahiyye. Na’t-ı Muhammed Mustafa salla’llahu ‘aleyhi ve sellem.*” 181r14.KE.(7)

nâ-mahrem F.A. Mahrem olmayan, bakılması veya evlenilmesi caiz olmayan. “*Na-mahremka bakgan közlerni ot birle toldurgular.*” 249r13.KE.(1)

namâz F. Namaz. “*Kün batdı ekindü namazı fevt boldı.*” 140r21.KE.(152)

namûs-ı ekber A. Cebrail’in lakâbı. “*Muhammednin bu sözi rast erse ol körüngen Namus-ı Ekber turur.*” 194r7.KE.(3)

nâ-pâk F. Günahkâr. “*Korkunçdın Kaf tagınga sığındılar, na-paklar yığılıp İblisge keldiler.*” 184r7.KE.(2)

nebi A. Peygamber. “*Ya’ni eki yay endazesinçe tenlik Mevlinin ‘azameti ve celaletiga yavuştı, andın üstün makam yok. Nebiyy-i mürsel Melek-i mukarreb tegmes yerge tegdi.*” 211v2.KE.(7)

nehy A. Yasak. “*secdesin kılğan, hitabın işitken, hil’atın bulğan, emrini tutkan, nehyindin yırak turgan, mevhibeti berilgen, müsavereti birle çavlangan Davud yalavaç ‘aleyhi’s-selam.*” 131r21.KE.(2)

nehy-i münker A. Yasaklanan, meşru olmayan şeylerden kaçınma. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur'an anın, cum'a ve cema'at anın, emr-i ma'ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v5.KE.(2)

nezir A. Birini doğru yola sokmak için gözdağı vererek korkutan. “*Hakka da'i halkka ra'i hem beşir ü hem nezir, Din şeri'at öğrenigli uçmahnın hem yo[lçısı].*” 53v17.KE.(1)

nezr kılmak A.T. Adak adamak. “*'Abdu'l-Muttalib vaktında zemzem kudugı kurudı, tenri 'azze ve celle birle nezr kıldı, tenri 'azze ve celle suw berse bir oglumnu kurban kılğay-men tedi.*” 50r3.KE.(9)

ni'met bermek A.T. Nimet vermek, ihsan etmek. “*Tenri 'azze ve celle [sana] mal ni'met berdi yarlıkın nige etmes-sen.*” 125v12.KE.(52)

ni'metlig A. Nimetli. “*kurug yıgaçnı yaşarttın, yemişsiz yıgaçnı du'a birle ni'metlig kıldın, uşak taşnı tesbihge keltürdün*” 237r1.KE.()

nifak A. Nifak, münafıklık. “*Kimerse kadgu könlümdin çıksun tese suretü'l-en'amnı okusun. Kimerse nifak könlümdin çıksun tese suretü'l-enfalnı okusun.*” 66r16.KE.(1)

nikâh A. Nikah. “*ey Ya'kub Mevli ta'ala yarlıkar Yusufga aygıl kabul kılğan va'dege yetsün ya'ni hacetin bitkersün nikah birle alsun.*” 109r21.KE.(29)

niyâz A. Yalvarma. “*Resul 'aleyhi's-selam aydı: ey 'amme aş yegü yaragım kalmadı kafirler cefasıdın canga yettim, öyni hali kılğıl, bu keçe razım, niyazımnı bi-niyaz Meliknin hazret[ide] ötüneyin tedi.*” 218v20.KE.(3)

nâr A. Nur. “*Adem ol nurnun yarukluktın körüp, bu nurnı men bir körsem, tep küsedı erse İdi 'azze ve celle yarlığı birle ol nur Ademnin elindin ön yana kıyına indi.*” 7r14.KE.(83)

nûranî A. Nurlu. “*Tevritde körgeni birle Resul cemalinde bir kıl endazesinçe tefavüt tapmadı, saçı karalığı, köz kaşı kamug nurani, andag kim kayda yörüse ya oltursa kırk künge tegi ol yerdin yıpar isi kelür erdi.*” 187r20.KE.(1)

nübüvvet A. Peygamberlik. “*ya Resula'llah benim maksudum kısas ermes erdi, maksudum eĝnindeki mühr-i nübüvvetni körsem, imdi destur bergil ol mühr üze kuble bereyin.*” 236r8.KE.(8)

ortak işlig Ortak, şirk, eş, benzer. “*İlahi, yer yüzinde ortak işligler, kan tökgüçiler yaratarsen, biz teşbih ü tehlil ü tekaddüs kılğanlardın alıp yer mülkini anlarga mu berür sen.*” 5r6.KE.(10)

öte keçgen Günah işleyen. “*'Arab tilinçe 'adi, öte keçgen bolur, ya'ni ferişterler sözindin öte keçdi*” 30v9.KE.(1)

parsâ F. Dindar, sofu. “*Yana Filistin vilayetide Circis atlıg parsa müsülman bar erdi,*” 161r16.KE.(4)

peri F. Peri. “*Süleyman 'aleyhi's-selam aydı: kim bolgay bu yinçüleri ademi, div, peri ermes erken telse?*” 149r3.KE.(49)

peygamber F. Peygamber. “*Andın son kadim ihsanı birlen biz za'iflarga Muhammed Mustafanı peygamber yiberdi*” 1v8.KE.(78)

peygamberlik F. Peygamberlik. “*Ançada Cebra'il Nuhga peygamberlik keltürdi.*” 23r12.KE.(12)

rabb A. Rab, Allah. “*ya Rabbi bular kim ol?*” 19r9.KE.(16)

rahib A. Rahip. “*koynundın nur kamug kavmıga takı yer yüzige yayıldı 'alem Ruşen boldı, oygangı erse ol tüşini Bahira rahibga aydı, ta'bir kıl, tep.*” 186v20.KE.(6)

rahîm A. Merhametli, acıyan. Allah'ın sıfatlarından biri. “*Kabil aydı: İlahi, atamdın işitdim senin rahman rahim eki atın bar, ol rahman atın birle meni bu 'azabdın kutgargıl, kutgarmaz ersen rahman atınnı özindin kitergil, tedi*” 17v11.KE.(5)

rahmân A. Merhamet eden. Allah'ın sıfatlarından biri. “*Kabil aydı: İlahi, atamdın işitdim senin rahman rahim eki atın bar, ol rahman atın birle meni bu 'azabdın kutgargıl, kutgarmaz ersen rahman atınnı özindin kitergil, tedi*” 17v11.KE.(7)

rahmet A. Rahmet, esirgeme. “*İdi rahmetindin nevmid bolman, İdi rahmetidin nevmid bolgan kafirler turur.*” 101r16.KE.(38)

ramazan A. Ramazan. “Ka’be olarnın yolu, olarnı yarlıkamasam kurban ayı, ramazan ayı, cum’a ve cema’at, hac ve ‘umre, ‘id ve ‘arefe, zekat sadakat bere[kat] tüni” 212v13.KE.(3)

rek’at A. Rekat. “Salih kopdı eki rek’at namaz kıldı takı du’a kıldı.” 37r2.KE.(16)

resûl A. Resul. “Bestan atlıg cuhud, yalawaçımız Muhammed Mustafa ‘aleyhi’s-selamga su’al kıldı: Yusufga secde kılğan on bir yulduznın atı ne turur? Resul aydı: ol yulduzlarnın atını aytu bersem iman keltürgey mü-sen?” 67v2.KE.(637)

rızvan A. Cennetin kapıcısı olan büyük melek. “İdris peygamber ‘aleyhi’s-selam ol ‘ömri üküş, didarı küşiş ‘Azra’ilga katışgan, Rızvan birle yanaşgan, dünyadın kuş teg uçgan, tamugga kirip çıkgan, sıratdın yaşın teg keçgen.” 19v13.KE.(2)

risâlet A. Peygamberlik. “Nuhka risalet kelmışde yüz yaşar erdi tokuz yüz ellig yıl da’vet kıldı.” 25r17.KE.(6)

ruhu’llah A. Allah’ın ruhu. “Törtünçileri mü’mîn erdi, aydı: ‘İsi Tenrinin kulu turur, yalavaç takı ruhu’llah turur.” 170r6.KE.(1)

rûze açmak F.T. Oruç açmak. “men Resul ‘aleyhi’s-selamnı tüşümde kördüm, Ebu Bekr birle ve ‘Ömer birle mana aydılar: bu keçe ruze bizde açgıl, tep” 241r1.KE.(94)

rûze F. Oruç. “İdi ‘azze ve celledin destur tiledi İdrisni körerge, İdrisni kelip kördi, İdris ruze erdi agız açgu vakt boldı erse uçmahdın ruzi keldi” 20r7.KE.(17)

rûze-dâr F. Oruçlu, oruç tutan. “Süleyman yeti kün ruze-dar erdi ” 143v15.KE.(1)

rükû A. Ruku. “Bu kün namazda yime ruku’ bir, secde eki boldı anın üçün turur” 9r12.KE.(4)

sâcid A. Secde eden. “siz hadim bolun, ol mescud bolsun sizler sacid bolun Ademge secde kılın.” 9r1.KE.(2)

sadaka A. Sadaka. “Zeliha aydı: malım tavarım telim turur, sadaka kılayın yer kök tenrиси keçürgey, erimdin korkar ersen agu berip öltüreyin.” 81r20.KE.(20);

sadakat A.ç. Sadakalar. “*Ka’be olarnın yolu, olarnı yarlıkamasam kurban ayı, ramazan ayı, cum’a ve cema’at, hac ve ‘umre, ‘id ve ‘arefe, zekat sadakat bere[kat] tüni*” 212v13.KE.(1)

sahâbe A. Sahabe. “*Kamug sahabelernin sıfatı bu erdi, olar Tenri ‘azze ve celle ferma[nı] üze erdiler.*” 200v18.KE.(56)

sahih A. Gerçek, doğru. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v3.KE.(3)

salah A. İyilik, doğruluk. “*Kaçan Muhammed baliğ boldı erse ‘afiyet ve salah könilikde ma’ruf boldı, kamug Kureyşiler takı al-i ‘Abd-i Menaf Muhammed-i Emin atadılar.*” 186r21.KE.(3)

salat A. Namaz. “*Beşinçi Mevli ta’ala kamug ferîşteler birle ümmetinga salat yiberür.*” 194v14.KE.(1)

salavat A. Hz. Muhammed’e edilen dualar. 84r18.KE.(1)

salih A. Doğru, iyi. “*‘İsi, bu ne turur? tep sordı. Aydı: mende hiç ‘amel-i salih yok erdi, muslih oğlum bar erdi, erte keçe anın du’ası birlen bu nurga şayeste boldum*” 172v2.KE.(6); **salih** A. (Kadın için) Dinin emrettiği kaidelere uygun hareket eden. “*‘İsi vaktinde bir salih uragut bar erdi, tennur başıga etmek [bi]şürgeli keldi kolunda oğlanı birle.*” 172r14.KE.(1)

samed A. Ulu, dâim Allah. “*Zaliha aydı: menin tapuna turgan butum turur, andın uwtanur-men. Yusuf aydı: sen sanemdin uwtanur-sen, men Sameddin neteg uwtanmagay-men.*” 83r2.KE.(1)

sanem A. Put. “*Zaliha aydı: menin tapuna turgan butum turur, andın uwtanur-men. Yusuf aydı: sen sanemdin uwtanur-sen, men Sameddin neteg uwtanmagay-men*” 83r2.KE.(1)

sâni A. Yaratan, yaratıcı, Allah. “*İbrahimnin, ‘İsinin su’ali sun’da erdi berdi, Musinin su’ali sani’de erdi bermedi*” 123r12.KE.(1)

savma'a A. İbadethane, tekke, zaviye. “*Kerek bolgan divlerge tagda savma'a kazdurur erdi, perilerge ademilerge imaret kıldurur erdi.*” 137v11.KE.(7)

sawçı / savçı Elçi, peygamber, kitabı olmayan peygamber. “*Erkligimiz sen-sen, savÇımız sen, nusret bergüçimiz sen.*” 214r1.KE.(11)

secde A. Secde. “*...Mevli ta'alaga şükr secdesin keltürdiler, ol secde İdige erdi.*” 107r11.KE.(89)

secde-gâh A.F. Secde edilen yer. “*yazığa çıkıp kırk tün kün secde içide yığ[ladı], ol kadar yıgladı kim secde-gahı közi yaşındın köl boldı.*” 135v15.KE.(1)

selâm A. Selam. “*kamug peygamberlerge selam ve tahiyyat aytur...*” 233r2.KE.(79)

sema' kılmak A.T. Sema, müzik esnasında dönerek icra edilen zikir ve ayin. “*sizler içgü arasında kopsap sema' kılurda yağın tileyü kelgenlerin keç kalganlarındın aytu berin, anı anlap ewlerine yangaylar, tedı.*” 30r1.KE.(2)

semi' A. Her şeyi işiten, duyan. “*Minhahırkiya ol kamuşnı zahidler 'abidlerge tenledi, hiç kimerse boyunga ten kelmedi, aydı: Hüdaya semi' 'alim-sen.*” 152r8.KE.(1)

sen A. Övgü, övüş. “*Hamd u sena ol İdi 'azze ve cellega kim meni neciyy yarattı.*” 210r2.KE.(17)

sewab A. Sevap. “*Amma ol cihanlıg tilegenle[r] aytur erdiler: vay sizin üze İdi 'azze ve celleni birlegenler edgü iş kılğanlarga Mu[si]nin sevabları yahşırak, ol sevabnı bulmagaylar meğer sabirler.*” 124v10.KE.(26)

sıddık A. Sözüünün eri (kişi), gerçek dost, Ebu Bekr'in lâkabı. “*Mevli ta'ala Yusuf-ı sıddık sözleri rastga çıksun tep etlerin çüritdi, sünüklerin uşatdı*” 108r15.KE.(11)

sıdk A. İç, yürek temizliği, doğruluk. “*İdiya Ebu Bekr'nin sıdkı hakkı hürmeti ahir demde bizge iman ruzi kılı ber, amin [ya] Rabbe'l- 'alemin.*” 239r10.KE.(1)

sırat A. Sırat köprüsü. “*İdris peygamber 'aleyhi's-selam ol 'ömri üküş, didarı küşiş 'Azra'ilga katışgan, Rızvan birle yanaşgan, dünyadın kuş teg uçgan, tamugga kirip çıkgan, sıratdın yaşın teg keçgen...*” 19v14.KE.(3)

siccîn A. Cehennemde bir vadi. “*adaki tepip mubrez tapa tep[ündi] tüşti, kögsine tegi kömüldi, kirip çıkargınça arıgsız canı siccinka ulandı.*” 248v12.KE.(1)

sidre A. Yedinci kat gökte bulunan makam. “*Sidredin kanat tokıp inip öwürdi, yeti yolu bıçaknı türtdi ötmedi,*” 51v11.KE.(2)

sidretü’l-müntehi A. Arşın sağ yanında ötesine hiçbir yaratığın geçemeyeceği ağaç. “*Bir İbrahim-i Halilni mancınıkga urup otga atmışda sidretü’l-müntehidin kanat tokıp otga tüşmezdin aşnu tutdum.*” 71r15.KE.(12)

siyâm A. Oruç. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v4.KE.(1)

sökünç Lanet, bela, felaket. “*Din üçün köp kın tartıp yörütü Hak yarlığın, Bizge sökünç emgek içre kalmadı hiç ta’ati*” 22v12.KE.(1)

sulehâ A.ç. Salahiyeti ve hakkı olanlar, Salihler. “*kimi yalavaçlıkga tegdi, ‘ulema ve suleha boldılar, Tevritni zahir okıyur boldılar, Musi birle yanıp ewlerine keldiler.*” 120v11.KE.(1)

sur A. Kıyamette İsrâfil’in üfleyeceği boru. “*Çıkdı erse biregünü kördi bir ayakı ilge[ri] bir ayakı artkarı surnı agzığa koyup yokarı kökge bakıp ürgelü turur*” 177r12.KE.(1)

sûre A. Sure. “*Mevli ta’ala tegme sure sayın bir ferişte ıddı kötere bilmediler.*” 119r19.KE.(12)

sücûd A. Secde etme. “*Yusuf aydı: kılmağıl, men ma’bud ermes-men, mana sücud reva bolmas*” 76r11.KE.(3)

sülsün selase A. Hristiyanlıkta üçleme. “*ihtilaf ol erdi kim ‘İsini ba’zılar ibnü’llah tediler, ba’zılar ilah tediler, ba’zılar sülsün selase*” 170r2.KE.(1)

sünnet A. Sünnet. “*la-ilahe illa’llah Muhemmdün Resulu’llah, tedi. Evvel ernekni kötrüp şehadet kelimesin aymak Adem oğlanlarıga sünnet kaldı.*” 7r18.KE.(17)

sünni A. Sünnet ehli. “*Böçide altı haslet bar turur, ilki ol turur kamugı sünni bolurlar, ikinci cüvan-merd, üçünçi garib-dost bolurlar...*” 18r20.KE.(2)

şâkir A. Şükreden. *“Halkga şefkat üçün amma bu za’if kul turur anın üçün ‘alem içinde mundın ulugrak şakir yok temek bolur.”* 146r10.KE.(2)

şarab-ı tahur A. Dinî esaslara uyan saf şarap, helal şerbet. *“kaçan uçmahlıklar uçmahga kirip ma’idega oltursalar ferişterler hizmetde bolgaylar, gılman u vildan şarab-ı tahur tutkaylar, uçmah kuşları Tubi yığaçı üzre türlüğ ün birle sarnay başlagaylar.”* 202r11.KE.(2)

şefa’at A. Şefaet, biri için af dileme. *“ol İdris peygamber ‘aleyhi’s-selamnı buldılar ana bardılar, aydılar: bizni şefa’at kılğıl bizni İdi ‘azze ve celle yarlıkasun tediler.”* 22r7.KE.(45)

şefi’ A. Şefaet eden. *“şehadetlğ sa’adetlğ, ‘ibadethğ hidayetlğ, beşaretlğ, özi muti’ zikri refi’, ümmetka şefi’, enbiya kıblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı suffe-i safa”* 2r7.KE.(.)

şehâdet A. Şehadet, bilinen bir şeyi ifade ve ikrar etme. *“la-ilahe illa’llah Muhemmedün Resulu’llah, tedi. Evvel ernekni kötrüp şehadet kelimesin aymak Adem oğlanlarına sünnet kaldı”* 7r18.KE.(7)

şehâdet A. Şehitlik. *“mü’minlerka ulaşı nusret erdi amma kafirler bilmediler, kafirler basıkmışta kendü nusret turur, şehadet bolsa nusret turur, uçmahlık bolur.”* 227r18.KE.(7)

şehîd A. Şehit. *“Resul ‘aleyhi’s-selam yana yandı, şehid derecesin beyan kıldı.”* 225r11.KE.(15)

şer(r) A. Şer, hayırlı olmayan, kötü. *“Tenri ta’ala olarnın şerrindin küdezgey.”* 33r10.KE.(3)

şeri’at A. Şeriat, din kaideleri. *“Din şeri’at rayetine ‘ali kılğan Mustafa”* 2r8.KE.(42)

şeri’at ahkâmı A. Dinî hükümler, emirler. *“iman keltürdiler, taharet, namaz ta’lim berdi, şeri’at ahkâmın öğretti.”* 206r11.KE.(4)

şerik A. Ortak koşma. *“Yusuf aydı: kamugrı yaratgan bir Allah turur, mülki içinde şerik yok, mülkine zeval yok.”* 72v18.KE.(1)

şeyh A. Şeyh. “Kaçan Şeyh Şibli dünyadın bardı erse tüş körüp su’al kıldılar, halin neteg?” 11r1.KE.(8)

şeytan A. Şeytan. “Bu kan ademinin teninde neteg yörüse şeytan andag yörüür.” 9v17.KE.(57); **şeyâtin** A.ç. Şeytanlar. “Süleyman ol tahtga tama’lîg e[rdi] Asafga keneşti, yana şeyatinga aydı.” 149v14.KE.(1)

şirk A. Müşriklik, Allah’a ortak koşma. “Kimerse küfr ü şirk mendin kitsün tese suretü’l-ihlasnı okusun.” 66r19.KE.(3)

şükr kılmak A.T. Şükür etmek. “Ey Adem, uşmah yaratdım, ana kirgüçiler ma yaratdım, tamug yaratdım ana kirgüçiler yaratdım, mana şükr kılsunlar tep.” 10v6.KE.(36)

ta’at A. Taat, ibadet. “Kaçan ta’at ve ‘ibadetdin farısa bu du’anı aytur erdi;” 100v16.KE.(74)

tahiyyat A. Hayır dualar; namazın ka’delerinde okunan “ettehiyyatü” duası. “ey Ya’kub Tengri ta’ala selam ıddı, selam birle tahiyyat ıddı...” 63v19.KE.(5)

tahiyyat secdesi A. Şükür için kılınan namaz. “namazdın farımışda Yunusga tahiyyat secdesin kıldılar.” 158r1.KE.(5)

tağdîs A. Yüce ve mukaddes tutma. “zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve tesbih anın, vakar ve sükunet anın” 189v5.KE.(4)

tamuğ S. Cehennem. “Mevli celle celalehu tamug içinde eki halk yaratdı, biri erkek arslan suretlig atı Tiblit, yana biri tişi but suretlig atı Ciblit” 4r8.KE.(86)

tamuğluğ / tamuğluk S. Cehennemlik. “Anda kedin Hüseyin razıya’llahu ‘anhu katıg telim sançıştı, tamuglugların tamugka ıdtı, suwsalık namaz kıldı olarka tepündi,” 248r7.KE.(4); “bizin aramızda bir er çıktı atalarımız dinin buzgalı ogradı, tenrilerimizni söker, atalarınız kamug tamuğluk teyür, aramızda alalık kemişti, rüzgarımız bulgandı.” 232v8.KE.(3)

tanmak İnkâr etmek. “Tandılar Hakdın kamugı kıldılar köp ma’siyyet, Ukmadın Salih sözün hem uşbu inen fitnesin.” 31r20.KE.(10)

tapmak Tapmak, ibadet etmek. “*butga tapunman bir ü bar Tenriga tapın, seni Tenri yarattı, sana mülk berdi.*” 160r18.KE.(1)

tapuğ Hizmet, ibadet; bağlılık, itaat. “*Men Muhammed ümmeti-men teyü yalğan sözleme, Ne Ugan tapgın kılur-sen ne resulnin sünnetin*” 181v12.KE.(22)

tapuğsağ Sadık hizmetkâr, ibadet eden. “*Halk üze yawlak bagırsak erdi belgülüg nebi, Mevliga artuk tapugsak ‘abid erdi muttaki.*” 158r15.KE.(3)

tapuğsuz İbadetsiz. “*meni yaratgan tenri mundag eyesiz tapugsuz tep yaratmadı bolgay, kimge tapug kılgu, neteg tapug kılgu bilmes-men tep sakınç birle kün keçürürde ahşam boldı.*” 38v1.KE.(1)

tapunmak Tapınmak. “*Süleyman aydı: meniñ evimde kim butga tapnur?*” 143r/13.(93)

tavaf A. Tavaf, etrafını dolanma. “*Resul ‘aleyhi’s-selam Mekkege kirdi Ka’beka ziyaret kıldı, tavaf ve ‘umre keltürdi, kurbanlar kıldı.*” 226v10.KE.(5)

teberrük A. Uğur sayma, mübarek kabul etme. “*Ol bitig bu kün cühudlarda bar. Emirü’l-mü’minin ‘Ali raziya’llahu ‘anhu hattı birle anı teberrük üçün tutup mübahat kılurlar.*” 227r11.KE.(1)

tecelli nûrı A. Tecelli, görünme, belirme. “*‘abdu’llah Selam takı Ka’bü’-Ahbar raziya’llahu ‘anhuma aydılar: tecelli nurı igne yurdusındın çıkguç a erdi.*” 121r21.KE.(11)

tehlil A. İslamda tevhidi ifade eden “la ilahe illallah” sözünü tekrarlama. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v5.KE.(9)

tekaddüs A. Mübarek ve muhterem olma. “*Ferişteler bu hitabnı işitdiler erse kadgulg bolup aydılar: İlahi, yer yüzinde ortak işligler, kan tökgüçiler yaratur-sen, biz tesbih ü tehlil ü tekaddüs kılğanlardın alıp yer mülkini anlarga mu berür-sen.*” 5r7.KE.(1)

tekbir A. “Allahu ekber” demek. “Üç tekbir birle sevab artuk bolsun tep tört tekbir birle namaz kıldı.” 19v2.KE.(6)

teñri Tanrı, Allah. “Bu kün Tenri ferişteri kavi turur...” 9v11.KE.(324)

teñrilik Tanrılık. “Hikmet Nemrudga ol kıyınlar anın üçün erdi kim tört yüz yıl tenrilik da’vi kıldı, halklarga secde kıldırđı.” 44v17.KE.(8)

tersâ F. Hıristiyan. “Varaka tersa bolup erdi, İncilni ‘Arab tilinçe bitimiş erdi.” 194r4.KE.(11)

tesbîh A. Allah’ı övme. “sa’ika koptı, yel esti, kök küldürdedi, yaşın yaşnadı ferişterler ün kötürdiler, tesbih tehlil aydılar” 121r4.KE.(25)

tevbe A. Tövbe. “İbrahim aydı: İdiya tevbe kıldım on birinçi kün on eki kişi körklüg yüzlüg, kiçig yaşlıg yigitler çadırğa kirip keldiler.” 59v2.KE.(40)

tevhid A. Tevhit, Allah’ın varlığına ve birliğine inanmak. “Resul kelime-i [tevhid] kıldı.” 197r5.KE.(2)

tevrit A. Tevrat. “Cuhud aydı: va’llahi kim Tevrit içinde mundaguk okıdım tep iman keltürdi.” 67v7.KE.(35)

tevrit-h’an A.F. Tevrat okuyan. “Hadice Tevrit-h’an erdi” 186v17.KE.(1)

teyemmüm kılmağ A.T. Teyemmüm etmek. “namaz vakti bolsa teyemmüm kılıp namaz kılur-men, hamd u sena ol Tenrige kim ümmetlerim kurbanını otga reva körmedi.” 211r1.KE.(5)

tilâvet A. Kuran’ı güzel sesle ve kaideli okuma. “zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın” 189v4.KE.(1)

tubi A. Cennetteki tuba ağacı. “kaçan uçmahlıglar uçmahğa kirip ma’idega oltursalar ferişterler hidmetde bolgaylar, gılman u vildan şarab-ı tahur tutkaylar, uçmah kuşları Tubi yıgaçı üzre türlüg ün birle sarnay başlagaylar” 202r11.KE.(2)

tufan A. Nuh tufanı. “ [Nuh] ‘aleyhi’s-selam tufanında kedin yer körgeli iddi, murdar telim kördi, yegeli kaldı kelmedi, kıyamet [ye]tti, murdar-hor boldı.” 55r12.KE.(19)

uçmah S. Cennet. krş. uştmah, uşmah. “ *Ademni bir nurdin tahtga urup ferishteler eğinlerine kötrüp uçmahni küdeyür, tediler.*” 5v8.KE.(167)

uçmahlıg / uçmahlık S. Cennete girecek olan, cennetlik; cennette olanlar. “*Resul, İbn ‘Abbasga aydı: uşbu koldin bir uçmahlıg er çıkar.*” 201v2.KE.(10); “*mü’minlerka ulaşı nusret erdi amma kafirler bilmediler, kafirler basıkmışta kendü nusret turur, şehadet bolsa nusret turur, uçmahlık bolur.*” 227r18.KE.(1)

ufk-ı a’la A. Ruh makamının son mertebesi. “ *Mekkedin Beytü’l Makdisga Beytü’l Makdisdin kökge, kökdin ufk-ı a’laga ufk-ı a’ladın sidretül müntehiga, sidretü’l-müntehidin Kabe Kavseynga, Kabe Kavseyn[din] oyag halinde canı sırrı birle tün içinde yana keltürdiler.*” 218r1.KE.(2)

uğan Allah, kadir. “*Yetti tün sekkiz kün içre yok bodun kıldı ugan.*” 29r8.KE.(10)

ümmet A. Ümmet. “*Bu sözde bizge beşaret bar, mundaguk kıyamet küni bolsa amenna ve saddakna Mustafa ‘aleyhi’s-selam ‘arş astında ümmetga şefa’at kılgay.*” 191v12.KE.(118)

va’z A. Vaaz, dinî öğüt. “*Künlerde bir kün Resul ‘aleyhi’s-selam tan namazını ötep minberga agıp sahabelerka va’z ve nasihat kıldı.*” 235v12.KE.(3)

vâcib bolmak A.T. Yapılmasını gerekli hale getirmek, vacib saymak. “*İsma’il kurban kılınsa kıyametga tegi bu sünnet mü’minlerge vacib bolgay erdi,*” 52r13.KE.(4)

vahy A. Vahiy, Allah tarafından peygamberlere gönderilen emir. “*Mevli ta’ala vahy kıldı: kamug uçkan yügürgenlerge fılan kün Süleyman konuklukınga hazır bolun.*” 138v1.KE.(12)

veli A. Veli, aziz; sahip. “*imdi koynumdagı ogul kız tugmagan kurtkadın mana bir ogul bergil, ol ogul mana veli bolsun*” 167r17.KE.(5)

vird A. Muayyen vakitlerde söylenmesi gerekli olan esma-yı hüsnâ. “*namaz kaza bolmadı amma okıyur virdi bar erdi ol fevt boldı.*” 140v2.KE.(2)

yalavaç / yalawaç Peygamber. “*Ya’kub ol sözge yıgladı, aydı: Mendin burun hiç yalavaç kızını [ka]fırğa bermedi.*” 63r20.KE.(168)

yalavaçlık Peygamberlik. “İdi ‘azze ve celle mana yalavaçlık berdi.” 111v7.KE.(59)

yalavaçsız Peygambersiz. “Beni İsrâ’il hergiz meliksiz yalavaçsız kalmas erdiler, bularga Hak ta’ala düşmen üze dayim nusret bermiş erdi.” 131v10.KE.(1)

yarlıkamak Buyurmak, emretmek; affetmek, bağışlamak. “ol İdris peygamber ‘aleyhi’s-selamnı buldılar ana bardılar, aydılar: bizni şefa’at kılğıl bizni İdi ‘azze ve celle yarlıkasun tediler.” 22r7.KE.(197)

yarlıkıanmak Bağışlanmak. “Amma bu kün Muhammed Resulu’llah berekatıdın ümmetleri niçe kim yazuk kılsalar bir yolu nedamet yep peşiman bolsalar yazukları yarlıkıanur, tevbeleri kabul bolur.” 127r16.KE.(8)

yawuzlık / yawuzluk Kötülük. “Adem oğlu ölerin bilür erken sagınur: ölmes-men, ekinçi tamugdın korkar erken yawuzluk kılur, üçünçi ne kılsa sakış bermekni bilür, törtünçi İdi ‘azze ve celledin korkar.” 131r5.KE.(8)

yazmak Günah, suç işlemek, doğru yoldan çıkmak. “ya reslula’llah bu ne hal erdi? Aydı: men Mevli ‘azze ve cellege yazdım meni kınadı. Anda Cebre’il Mevli ta’alanın selamın tegürdi takı yarlıg boldı.” 145r2.KE.(15)

yazuk Günah, suç. “Mevli kudretin mundaguk körgüzsün, ol ma tevbe kılsun, yazukdın arınsun tamug ‘azabınga giriftar bolmasun tep edgü du’a kıldı” 74v3.KE.(72)

yazukdın arınmak Gunahtan temizlenmek, kurtulmak. “Mevli kudretin mundaguk körgüzsün, ol ma tevbe kılsun, yazukdın arınsun tamug ‘azabınga giriftar bolmasun tep edgü du’a kıldı” 74v3.KE.(2)

yazukluğ / yazukluk Günahkâr, suçlu. “ey ata şeytanga kul bolmagıl, bu şeytan rahmanga yazgan yazuklug turur.” 39r16.KE.(18); **yazukluk** Günah işlemeye meyilli. “Ol kudret birle biz ‘asi, cafi yazukluklarını Mu[s]tafa berekatında yarlıkap tamugdın kutkarıp sekiz uçmahka tegürüp öz didarına müstevcib bolmak fazlın keremin birle kılı bergil.” 219v2.KE.(2)

yolsuzluk Doğru yoldan çıkmışlık, kötülük. “ey karındaşlar atamız bizdin hat aldı, ‘ahd kılduk İbn Yaminni selamet keltürgey-miz tep. Mundın burun Yusuf üçün yolsuzluk kılduk men bari Ken’anga barmas-men” 98r20.KE.(1)

yolsuz Doğru yoldan çıkmış, azmış. “*bir ança halk birle kimige kirdük, bir teniz kıragında halayık bar erdi yawlak yolsuz kafir, Mevli ta’ala kamugını gark kıldı.*” 36v16.KE.(14)

yonuçı Marangoz, put yapan. “*Lokman Davud yalavaç vaktinde erdi, uzun tişlig Habeşi kul erdi, üç min beş yüz yaşadı. Aymışlar: bir yonuçının ku[lı] erdi h’acesi azad kıldı.*” 163v9.KE.(2)

za’n-nun A. Yunus peygamberin lakabı. “*Yunusnın bir atı Za’n-Nun erdi, ançada Cebre’il kelip aydı.*” 152r18.KE.(4)

zâhid A. Zahid, sofı. “*ol elde yalavaç oğlanları telim erdi, kamugı zahidler, ‘abidler erdiler.*” 152r1.KE.(17)

zâkir A. Zikreden, anan, hatıra getiren. “*Tawuk ferîştelerge [men]zer ulaşu zikr ü tesbih birle bolur, takı kamug kuşlardın tawuk zakirrak turur*” 55r21.KE.(1)

zâni A. Zina eden. “*ey Muhammed olarnı muti’ tedin amma men ezel içinde bir ançasın ‘asi tedim, bir ançasın zani bildim, bir ançasın çağır içgüçi bildim.*” 212v1.KE.(1)

zebâh A. Kurban. “*Ka’benin taşın taşıp kurban kılğan ol zebah, Tenresinde tag tanuklar merve erdi [vü Safa]*” 47v16.KE.(1)

zebîh A. Kurban edilen. “*Kıssa-i Zenih İsmâ’il ‘aleyhi’s-selam ‘Ulemalar arasında ihtilaf bar, zebih İsmâ’il mü ya İshak mu?*” 49v10.KE.(5)

zebîhu’llah A. İsmail ve İshak peygamberin lakabı. “*Ol zebihu’llah inisi ekiz oglanga ata, Sekkiz oğlan arasında sanasan ikl[ençisi]*” 53v19.KE.(2)

zebûr A. Zebur. “*Ya’ni hamd u sena ol İdi ‘azze ve cellega kim mana Zebur atlıg kitab berdi, temürni elgimde yumşak kıldı, taglarnı mana musahhar kıldı.*” 210v2.KE.(5)

zekât A. Zekat. “*Ka’be olarnın yolu, olarnı yarlıkamasam kurban ayı, ramazan ayı, cum’a ve cema’at, hac ve ‘umre, ‘id ve ‘arefe, zekat sadakat bere[kat] tûni*” 212v13.KE.(6)

zındık A. Zındık, münkir. “*Na-ehllerdin, kafirlerdin, zındıklardın, müsülmanlar agzıga tüşdi bilmeslikdin sözleyürler.*” 145v1.KE.(2)

zıkr A. Zıkr, anma, yad etme. “*Tawuk feriştelerge [men]zer ulaşu zıkr ü tesbih birle bolur, takı kamug kuşlardın tawuk zakirrak turur.*” 55r21.KE.(11)

zinâ A. Zina. “*dünyage barın, mana ta’at kılın, ma’siyetdin yığılın, halk arasında köni hükm kılın, küç kılman, zina kılman, kan tökmen, hamr içmen, hıyanet kılman, kündüz bu işler birle turun keçe bolsa kökke aşın, tan atgınca ta’at kılın tep aydı.*” 21v1.KE.(13)

zü’l-fıkar A. Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye armağan ettiği ucu çatallı kılıç. “*Uhud tagına busug urgu bir yer bar erdi, anı saklagalı ‘Abdu’llah Habirni yetmiş atımçılar birle ıdtı, sançısta ol kimge bolgay bu yerdin kirmesünler, saklap turun tedi. Anda kedin zü’l-fıkarı sahabeka ‘arza kıldı>, munı kim tutar? tedi*” 223r10.KE.(6)

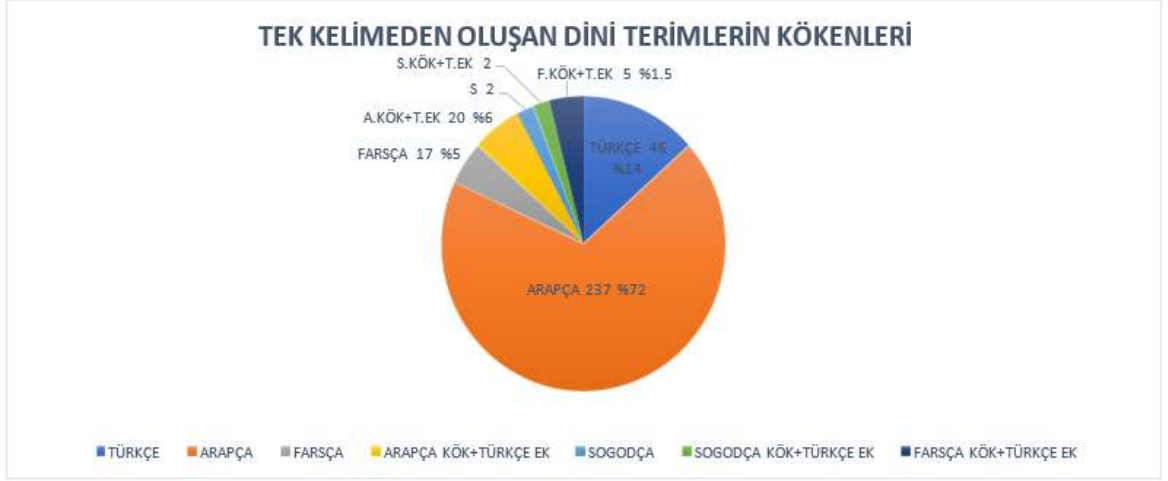
zühd A. Zühd, sofuluk. “*Fazlı birle ‘ulv-i ‘alim ‘ilmni ked anlayur, ‘İlm ü fazl u zühd ü cudı vü ders ü ‘ameli*” 19v18.KE.(3)

Eserde toplam 419 terim bulunur. Bu terimlerden 329 tanesi tek kelimeden oluşur ve 419 terimin %78.5’ini meydana getirmektedir. Tek kelimeden oluşan terimlerin 46 tanesi Türkçe kökenli olup, 329 terimin %14’ünü oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimeden oluşan 46 Türkçe terimin 45’i (%98’i) türemiş, 1’i (%2’si) basit yapılıdır.

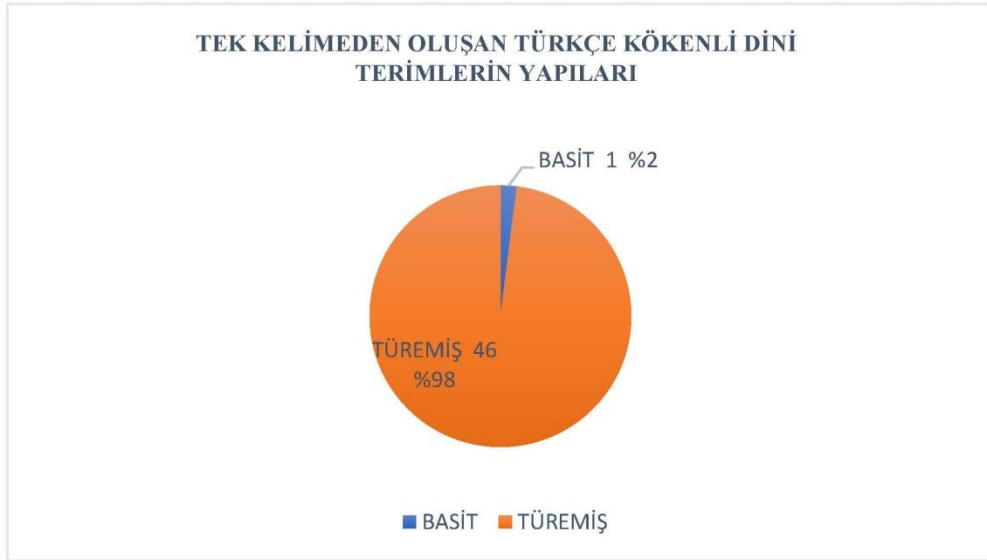
Tespit ettiğimiz tek kelimeden oluşan 329 terimin 237’si (%72’si) Arapça, 17’si (%5’i) Farsça, 20’si Arapça kök + Türkçe ek şeklinde (%6), 5’i Farsça kök + Türkçe ek şeklinde (%1.5), 2’si Sogodca ve geri kalan 2’si de Sogodca kök+ Türkçe ek şeklindedir.

KE’de 419 terimin 90 tanesi birden fazla kelimeden meydana gelmiş olup, 419 terimin (%21.5)’ini oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 4 (%4.4), Arapça + Arapça 49 (%54.5), Farsça + Farsça 2 (%2), Arapça + Türkçe 29 (%32), Farsça + Türkçe 1 (%1), Arapça + Farsça 4 (%4.4), Farsça + Arapça 1 (%1), Türkçe + Arapça 2 (%2)’dir.

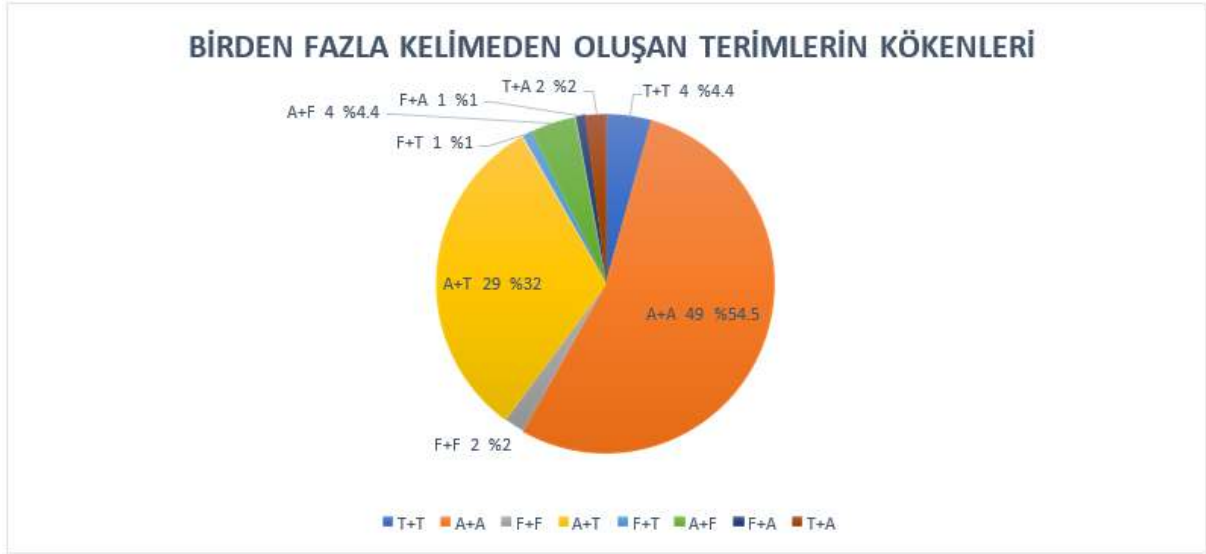
Elde ettiğimiz 90 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları ise şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması 20 (%22), sıfat tamlaması 2 (%2), sıfat-fiil grubu 1 (%1), birleşik fiil 20 (%22), Arapça tamlama 26 (%29), Farsça tamlama 20 (%22), bağlama grubu 1 (%1)'dir.

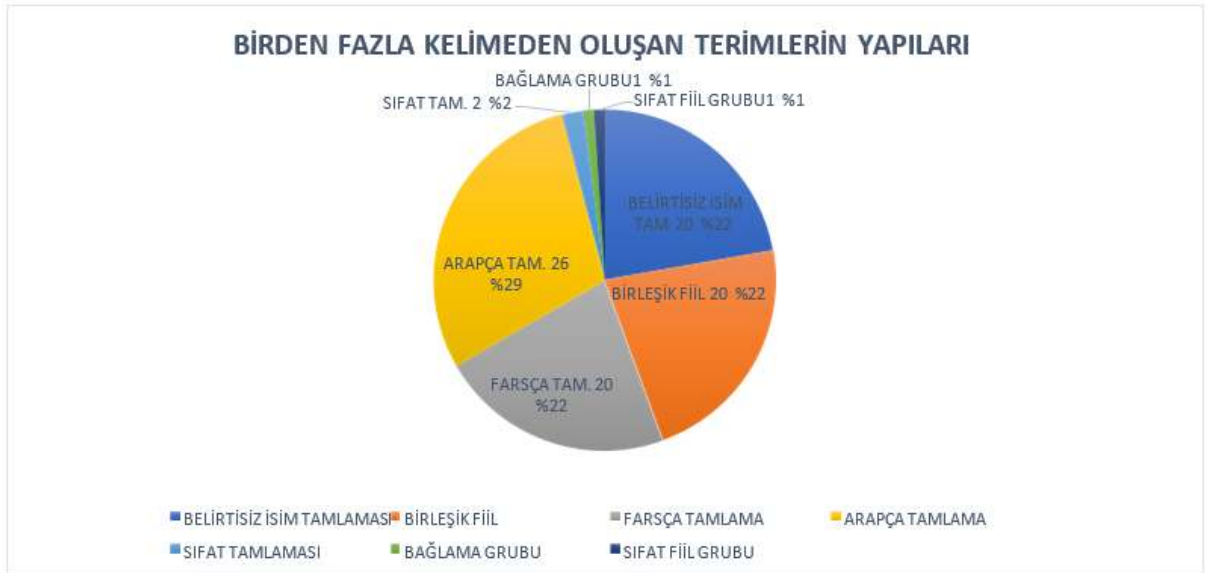
Grafik 24. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

Grafik 25. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

Grafik 26. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

Grafik 27. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.8. Mu'înü'l-Mürîd'de Dinî Terimler

Mu'înü'l-Mürîd, İslam adlı biri tarafından 14. yy. da Harezm Türkçesiyle yazılmıştır. Tek nüshası bulunan eser, dinî - tasavvufî konuları içerir. Bu konular sade bir dille anlatılarak, öğretme maksadıyla yazılmış bir eserdir. Bu konulardan bazıları şöyledir: “iman bölümü, abdestin sünnetleri, teyemmüm, namazın vacipleri, oruçla ilgili bilgiler, zekat...vs” Eserde bu konular büyük oranda Arapça ve Farsça terimlerle ifade edilmiştir. Eser, edebî maksatla değil, günlük yaşamdaki bazı dinî bilgileri öğretmek amacıyla yazılmıştır. Dönemin söz varlığını, büyük oranda bünyesinde bulunduran bu dinî - tasavvufî eserde tespit ettiğimiz dinî terimler şunlardır:

‘âmel A. İş, dini vecibelerin yerine getirilmesi. “*bu ‘ilm ü ‘amelge inanmagu er, makam menzilinge tayanmagu er*” 324-1.MM.(20)

‘ata A. Bağış, ihsan. “*savab tüşti erse bu rabdın ‘ata, kalem kop tüzetgil bar erse hata*” 406-1.MM.(3)

‘avret A. İslam dinine göre başkaları tarafından görülmesi yasak olan yerler. “*biri ‘avret örtmek ekinç yunmakı, ten ü ton namazlık arıg bolmakı*” 67-1.MM.(4)

‘ayb A. Kusur, ayıp. “*hased hırs tekebbür ne işge yarar, kamug ehl-i ma’ni için ‘ayb körer, yok erdük yarattı yana yok kılur, biligli muni mu tekebbür kurar*” 58-2.MM.(1)

‘azâb A. Cehennem azabı. “*tamug içre seksen yıl ol bir namaz, kaza kılmışinga ‘azab bolmakı*” 161-4.MM.(3)

‘ibâdet A. Allah’ın emirlerini yerine getirme, ibadet. “*‘ibadetni saf tut yunugni silah*” 96-4.MM.(11)

‘iddet A. Müddet, süre; kocasından ayrılan kadının başkasıyla evlenebilmesi için beklemek zorunda olduğu süre. “*tîşi ‘iddet içre takı öldi er, neteg bolgay emdi bu ‘iddet munar, talak ‘iddeti er sökel bolmasa, kamug halde ya’kub beraber tutar*” 265-1,2,3.MM.(5)

‘iyd A. Bayram. “*veli cum’a ihram takı ekki ‘iyd, bular gusli sünnet bilip kılğıla*” 90-3.MM.(1)

‘iyd namâzı A.F. Bayram namazı. “*takı tekbirat ‘iyd namazında hem, ketürmek vacib ol munı ked bile*” 110-3.MM.(1)

ahad A. Bir, tek, yalnız, Allah. “*ahad-sen, samed-sen kerîm-sen rahîm*” 403-3.MM.(1)

ahkâm A. Hükümler, buyruklar. “*şerî’atnın ahkâmların saklagıl, tarikatnın adabların beklegil*” 302-1.MM.(2)

allah A. Tanrı, Allah. “*haber berdi allah kelamı bize*” 106-1.MM.(6)

arığ Temiz, arı, günahsız. “*biri ‘avret örtmek ekinç yunmakı, ten ü ton namazlık arığ bolmakı*” 67-2.MM.(13)

arıklık Temizlik. “*arıklık nişanı şehadet bile idi zikri aytu kîrür sine ol*” 64-3.MM.(2)

arınmak Temizlenmek, arınmak. “*ayıt lailahe arınsun tiliğ*” 16-3.MM.(1)

arıtmağ Temizlemek, arıtmak. “*arıtgu bu tilni kamugdın üze, kidin bolsa hamd ü senaga seza*” 16-1.MM.(3)

âyet A. Kur’an’ın surelerini oluşturan cümlelerin her biri, ayet. “*Kıra’at hanife bir ayet kolar*” 143-1.MM.(1)

azâd bolmağ F.T. Serbest, cehennem azabından kurtulmuş olmak. “*bu kurban kıyam u sıyam u zekat, nişan ol tamugdın azad bolmakı*” 194-4.MM.(2)

azdurmağ Yoldan çıkarmak, azdırmak. “*gafillerga hırs u emel azdurur*” 187-3.MM.(1)

azmağ Yoldan çıkmak, sapıtmak, azmak. “*azıp yörügenler tamugka çıkar*” 48-3.MM.(1)

basîr A. Her şeyi görüp bilen, Allah. “*muti’un lehu kudretinga basir*” 310-2.MM.(1)

bayat Tanrı, Allah. “*kılur cezbe anı fazlı birle bayat*” 306-1.MM.(1)

beşâret A. Gerçeği görme. “*eşit açsun allah beşaret közin*” 267-2.MM.(3)

birlik Birlik, vahdet. “*idi birlikinge inandım öge, bar irse su’al öngin özge kıl*” 31-3.MM.(2)

buyruk Emir, buyruk. “*tekebbür idi buyrukından yıgar, nişanı takı ma’siyet köp togar*” 59-1.MM.(2)

buyurmak Emretmek, buyurmak. “*yunug içre bilgü nece müstehab, bari başlamaklık buyurmışça rab*” 93-2.MM.(4)

bütküçi İnanan. “*sa’adet şehadet nurın tutğuçı, hakikatde hakka çınok bütküçi*” 18-2.MM.(3)

cefâçı A.T. Cefa çeken, günahkar. “*bozalsa yunug yungu hali revan, yunug birle turmak ulaşu aman, idi hazretinde cefaçı bolur, yunugsuz keçürse kişi bir zaman*” 85-3.MM.(1)

cemâ’at A. Cemaat. “*namazga şüru’ kılmışında kedin, bu yalguz cema’at bolunsa adın, sücud birle kayd kılmamışda buzır, cema’at yakın bolmışında kedin*” 153-2.MM.(3)

cenâbet A. Dince boy abdesti almak zorunda olan kimse. “*cenabetga hem bu kadar bil yeter, hakikat hakikat yakın rast bilin*” 104-3.MM.(1)

cinân A. Cennetler, cennet bahçesi. “*eger bolsa munteg ekinçi kaçan bolur bölneki sekkız uçtmah cinan*” 277-2.MM.(2)

cum’a A. Cuma günü. “*bu beş yerde gusli fariza kıla, veli cum’a ihram takı ekki ‘iyd, bular gusli sünnet bilip kılğa*” 90-3.MM.(1)

cünüb A. Dince boy abdesti almak zorunda olan, cenabet. “*tişi nareside cünüb hatnesiz, boguzlasa biri helal ol yetiz*” 242-1.MM.(1)

dîn A. Din. “*kamug işde yegrek bu din işleri, kamug sözde yegrek bu dinnin sözi*” 243-4.MM.(2)

du’â A. Allah’a yalvarma, dua. “*yunugnun sonınça dü-gane ketür, sonınça du’a kıl niyaz el kötür*” 86-2.MM.(5)

dü-gâne F. İki rekat. “*yunugnun sonınça dü-gane ketür, sonınça du’a kıl niyaz el kötür*” 86-1.MM.(1)

dürûd F. Dua, rahmet, övgü. “*bu cümle Melek hem ins ü peri, dürûdnı kim iddılar erse arı, ıdur miz olar aymışınça dürud, Muhammed resulga rusül mihteri*” 10-2.MM.(4)

dürüst F. Sağlam, doğru, sahih. “*bu rek’at ketürmek hacet ermes ol, namazı dürüst hiç güman kirmes ol*” 150-2.MM.(12)

ecel A. Ölüm vakti, ecel. “*ecelnin hazanı kelür nagehan urug ekse bolmas kirür yerge ton*” 274-3.MM.(2)

ekindü namâzı T.F. İkinci namazı. “*ekindü namazında kedin bilin, tatavvu’nı mekruh üküş bolsun az*” 158-3.MM.(2)

enbiyâ A. Peygamberler. “*inanmak idige Melek barınga, resül enbiya hem kitablariğa*” 14-2.MM.(4)

ensârî A. Hicretten sonra Hz. Muhammed’e Medine’de yardım edenler. “*takı bilgil ensarî oğlanları, ölüp baz tirildi munı ked bile*” 34-3.MM.(1)

erkân A. İbadetin kuralları, adetler. “*vitir içre vacib turur ay akı, ketürmeklik erkanlarını tamam, namaz içre vacib erür muttaki*” 190-3.MM.(1)

evâmîr A. Emirler, Tanrının buyrukları. “*ibadet idimge teyü banmak ol, evâmîr anın emri teyü tutup, nevahi anın nehyi tep yanmak ol*” 360-3.MM.(1)

farig A. Münezzeh, ayrı tutulmuş. “*Ayar mengzege yök kamugdın arıg, mahall ü mekan u zamandın farig*” 30-2.MM.(1)

farz A. Allah’ın yapılmasını istediği emirleri. “*gusül içre farz ol neçük özge ten*” 87-4.MM.(7) **fariza** A. Farz. “*namaz dört reka’at fariza bolur*” 181-2.MM.(13)

fasık A. Allah’ın emirlerini tanımayan, günahkar. “*bu nefis müngü merkeb temiş hak resül, öz özing kötrür munı köp fasık*” 49-4.MM.(1)

fatiha A. Kur’an’ın ilk suresi. “*okı fatiha zam kılıp suredin*” 108-3.MM.(1)

felâh A. Kurtuluş, kurtulma. “*kılur bolsa nefis birle sulh u salah, bulunmas bilin anda kedin felah*” 96-2.MM.(1)

fitır A. Sadaka. “berür ekki batman fıtır buğdayı, özindin kulundın kişinin bayı” 173-1.MM.(1)

gaffar A. Günahları affeden, Allah. “halim-sen ra’uf-sen a gaffar gafur ” 403-4.MM.(1)

gâfil A. Gaflette bulunan, gafil. “gafillerga hırs u emel azdurur, besa baksa ‘ömri inen kısacuk” 187-3.MM.(1)

gafûr A. Allah. “halim-sen ra’uf-sen a gaffar gafur” 403-4.MM.(1)

gufrân A. Bağışlama, affetme. “tümen türlü gufran u rızvan bu dem, takı rahmetin sansız elvan bu dem” 404-1.MM.(3)

gusl / gusûl A. Boy abdesti. “tişilerge artuk nıfas hayz bile, bu beş yerde gusli fariza kıla” 90-2.MM.(2)

gümân F. Şüphe, zan. “yunugnun sonınça dü-gane ketür, sonınça du’a kıl niyaz el kötür, icabet kılur rab güman tutmagu, icabet anuk sen du’anı yetür” 86-3.MM.(5)

habîb A. Peygamber. “habib ümmetinga habıblük reva, reva bolsa mi’rac reva hem bu hal” 377-3.MM.(1)

habıblük A.T. Peygamberlik. “habib ümmetinga habıblük reva, reva bolsa mi’rac reva hem bu hal” 377-3.MM.(1)

hadîs A. Hz. Muhammed’in sözleri, yaşayışı, davranışı. “hadis nas bu ilham-ı rabbanidin, sözi bolmagay taş mürid bolsa bil” 287-3.MM.(3)

hak A. Gerçek, doğru, Allah. “bu nefş müngü merkeb temiş hak resul, öz özinge kötrür muni köp fasık” 49-3.MM.(8) “kılurlar şükür kelse hakdın kaza” 311-2.MM.(27)

halîm A. Yumuşak huylu, Allah. “halim-sen, ra’uf-sen a gaffar gafur” 403-4.MM.(1)

hamd A. Allah’ın yüceliğini söyleyerek teşekkür etme, övme. “sena hamd u tesbih ü tehlil urug” 275-1.MM.(6)

hamîd A. Övülmeye layık, Allah. “hidayet berür ol hamidün mecid” 405-4.MM.(1)

hankâh A. Büyük tekke, dergah. “*mürîd kirse mescid ya hankahka ol*” 300-1.MM.(1)

harâm A. Dince yasaklanan şey, haram. “*haram bolsa yahud zekat bermese, tamugdın çukur ol teni gurları*” 191-3.MM.(9)

harâmluğ A.T. Haram olma durumu. “*fütuhı haramluk yanından kelür*” 246-4.MM

hayr A. İyilik, hayır. “*közün ‘ibret urgın bakıp ekse-sen, elin hayr u ihsan saçıp tökse-sen, ayak urğı ol kim kıyamda kopup, teşehhüdde ihlas bile çökse-sen*” 276-2.MM.(3); **hayır** A. İyilik, hayır. 5)

hazret A. 1. Saygı ve övgü için kullanılan bir söz, (metinde) peygamber. “*meger bilmeding sen bu hazret işi*” 37-4.MM.(1) 2. Huzur, kat. “*idi hazretinde cefaçı bolur, yunugsuz keçürse kişi bir zaman*” 85-3.MM.(3)

helâl A. Dini bakımdan yasak ve günah olmayan şey, caiz, helal. “*unutsa bogazlarda mü'min kişi, idi zikrin aymak helal kılmuşı*” 241-2.MM.(15)

hidâyet A. Doğru yol, hidayet. “*hidayetga tevfik bolur mülheme, veli mutma'inne tama'nine ol*” 353-3.MM.(3)

hüccetullah A. Şeyh. “*bilin hüccetullahi şeyhü'l-hüda, kılıklı çın-ok rast kademde sebat*” 399-3.MM.(1)

hüküm A. Hüküm. “*zekat ottuz uyda buzagu erür, takı kırkda tana hüküm bu turur*” 217-2.MM.(4)

inanmak İnanmak. “*idi birlikinge inandım öge, bar irse su'al öngin özge kıl*” 31-3.MM.(10)

i'tikâd A. İnanma, inanç. “*arığ i'tikad körklü adab bile, kiriben bu yolga yürüşgü kerek*” 289-3.MM.(2)

idi emri T.A. Tanrı buyruğu. “*yıgaktın yığıl tut idi emrini, yawuz ol keçürse esiz 'ömrini*” 42-1.MM.(4)

idi fermanı T.F. Tanrı buyruğu. “*eger bolsa altmış takı bir tewe, berür cez'a beş yaş idi fermanı*” 207-4.MM.(2)

idi Tanrı. “*idi hazretinde cefaçı bolur, yunugsuz keçürse kişi bir zaman*” 85-3.MM.(30)

ihlâs A. İçten gelen bağlılık, doğruluk. “*ayak urgı ol kim kıyamda kopup, teşehhüdde ihlas bile çökse-sen*” 276-4.MM.(3)

ihrâm A. Hacıların hac görevi sırasında giyindikleri dikişsiz elbise. “*veli cum’a ihram takı ekki ‘iyd, bular gusli sünnet bilip kılğıla*” 90-3.MM.(1)

ihsân A. İyilik, bağış, ihsan. “*şehadet kulavuz sa’adet refik, mungar islam ihsan hakikat nişan*” 23-4.MM.(6)

ilahî A. Ey Allah’ım! Allah’ım! “*hedaya-yı gufran kanadil-i nur, ilahi arıg pak ruhına tegür*” 403-2.MM.(6)

ilhâm A. Allah’ın insanın kalbine telkin ettiği şey, ilham. “*hadis nas ilham-ı rabbanidin, sözi bolmagay taş mürid bolsa bil*” 287-3.MM.(3)

imâm A. Namazda kendisine uyulan kişi. “*takı hufye cehren okımak imam, vacib bil yerinde imamga müdam*” 111-1.MM.(19)

îmân A. İnanma, inanç, İslam dinini kabul etme. “*kıyamet kadarga inanmak iman, açılsa bu tasdik til ikrarına*” 14-3.MM.(15)

inâbet A. Günahlardan tövbe edip Allah’a dönme. “*muni kel sakıngıl inabet ketür, inabettin aşgıl iradet ketür*” 283-1.MM.(9)

irtidâd A. İslam dinini terk ederek başka bir dine girme. “*kılıp tesmiyet ok atıp irtidad, ketürse yenür ol kedik yok fesad*” 235-1.MM.(1)

islâm A. İslamiyet, müslümanlık. “*anar iman islam asıg kılmagay, zekatnı arıtıp koyarlar köze*” 196-3.MM.(5)

ka’de A. Namazda selamdan önce dua okunan oturma bölümü. “*sücut ka’de ketrüp sonınça selam*” 139-4.MM.(1)

kader A. Alın yazısı, kader. “*kıyamet kadarga inanmak iman, açılsa bu tasdik til ikrarına*” 14-3.MM.(1)

kadre't-teşehhüd A. Namazda oturuşta Ettehiyyatü okuyacak kadar süre. “*son oturuşda kadre't-teşehhüdde son, ketür ekki secde cevab oş sa'il*” 112-3.MM.(1)

kâfir A. Allah'ın birliğine inanmayan, kafir. “*bilin kökdin ilk kafir iblis takı*” 52-1.MM.(3)

kahhâr A. Çok kahreden (Allah'ın sıfatı). “*latif tep imin bolma kahhar idi, eger kahrı belgürtse ol n'etge-sen*” 51-3.MM.(1)

kaza A. Allah'ın yazdıklarının olması, Allah'ın takdiri. “*kılurlar şükür kelse hakdın kaza*” 311-2.MM.(2), **kaza** A. Zamanında yapılmamış dini bir borcu daha sonra ödeme. “*müsülman namaznı kaza kılmakı, sebab ol tamugda uzak kalmakı*” 161-1.MM.(11)

keçe namazı T.F. Yatsı namazı. “*veli erte keçe namazın mukim*” 154-3.MM.(1)

keffâret A. Bir günahı Tanrı'ya bağışlatmak umuduyla verilen sadaka veya tutulan oruç. “*ya keffaret oşbu oruç kim tutar*” 167-2.MM.(3)

kelâm-ı zülal A. Kur'an. “*haber berdi bizge kelâm-ı zülal*” 33-2.MM.(1)

kelâmullah A. Kur'an. “*kelamullah içre haber hak berür*” 69-4.MM.(1)

kerâmet A. Velilerin gerektiğinde gösterdikleri olağanüstü durum, keramet. “*velayet keramet ibadetleri, tümen türlüg esrar işaretleri*” 384-1.MM.(2)

kerîm A. Cömert, Allah. “*ahad-sen samed-sen kerim-sen rahim*” 403-3.MM.(1)

kible A. Namaz kılarken dönülen Kabe yönü. “*takı kible tüzme bu vakt saklamak, takı niyyet ihlas bile kılmakı*” 67-3.MM.(2)

kıra'at A. Okuma, namazda her rekatta sure okuma. “*kıra'at üçünçi rüku' tört tamam*” 68-2.MM.(12)

kıyâm A. Namazda ayakta durulan bölüm. “*kıyam u kira'at rükudın yanar*” 135-1.MM.(13)

kıyâmet A. Dünyanın sonunda bütün ölümlerin tekrar dirilip toplanacakları an, kıyamet. “*veli bil kıyamet küinde birin, birin cümlesindin sorulgu turur*” 281-3.MM.(5)

kitâb A. Kur'an, ilahî kitaplar *"inanmak idige Melek baringa, resül enbiya hem kitablaringa"* 14-2.MM.(2)

koruğ Koruyan, koruyucu, Tanrı. *"sena hamd ü tesbih ü tehlil urug, bu ma'ni üçün til yarattı korug"* 275-2.MM.(1)

köni Doğru, âdil. *"bilin kimge uymak kerek ilk muni, seni uyduruban yoritür köni"* 303-2.MM.(4)

ku'ud A. Namazın oturularak kılınan bölümü. *"kıyam u sücud u rüku'u ku'ud, ketürgey kıra'atsızın bu vücud"* 142-1.MM.(1)

kudret A. Tanrı'nın gücü. *"arif hakka bolur ulaşu esir, muti'un lehu kudretinga basir"* 310-2.MM.(1)

kul Köle, kul. *"könül birle tün kün tilek bu kerek, idi hazretinde bu kul n'etse yeg"* 176-4.MM.(7)

kulluk Kölelik, kulluk. *"bu ins ü peri kullukındın yeg ol, idi yıgmışındın yığılsa kişi"* 41-3.MM.(1)

kunut A. Vitir namazında okunan dua. *"otur orta ka'de kunutnı okı"* 109-1.MM.(5)

kurağ Meclis, tekkelerde kurulan meclis. *"eşit ay bu yolda kadem urguçı, tasavvuf içinde kurag kurguçı"* 356-2.(1)

kurbân A. Allah'a yaklaşmak amacıyla hayvan kesme. *"nisab bolsa kurban vacib kılmakı, namaz ruze teg bil vebal kalmakı"* 194-1.MM.(3)

kutb A. Bilge kimse, bir tarikatın büyüğü. *"velayet keramet 'ibadetleri, tümen türlüğ esrar işaretleri, çın-ok kutb-ı 'alem veliyyü'l-vera"* 384-3.MM.(1)

küfür A. (Küfr) Allah'ın birliğine inanmama. *"öninlerdin örtmek fariza turur, açar bolsa 'asi bakar bolsa hem, reva kôrse 'isyan küfürge barur"* 73-4.MM.(1)

la'net A. Beddua, kargış. *"tekebbürdin iblisge la'net seza"* 53-1.MM.(2)

ma'siyet A. İsyan, günah. *"hicabsız senin ma'siyet kılmakın, delil bilmemiş-sen çın-ok tenrini"* 42-3.MM.(3)

man Ezan. “*namaz ruze man hem rüku’u sücud*” 342-1.MM.(1)

masivâ A. Allah’tan başka diğer bütün varlıklar, dünya ile ilgili şeyler. “*könül hakka bağlap resulga uyup, kesilmek önün ma-siva yönidin*” 270-4.MM.(2)

masivâllah A. Masiva. “*eger bolsa ‘aşıkka ‘ışk mukteda, anar ma-sivallah kılumaz gurur*” 334-4.MM.(2)

mazmaza A. Abdest alırken ağza su alma, ağzı çalkalama. “*güsül kılsa aşnu burun hem ağız, kılıp mazmaza suw katıp yayga-sız*” 91-2.MM.(2)

mecîd A. Şan ve şeref sahibi, yüce (Allah). “*hidayet berür ol hamidün mecid*” 405-4.MM.(1)

meczûb A. Allah sevgisinden dolayı cezbeye tutularak kendisinden geçmiş kimse. “*süluk birle meczub bolur mukteda, icazetlig erse reva iktida*” 304-1.MM.(5)

mekrûh A. Dince yapılması hoş görülmeyen. “*tan atmışda kedin tatavvu ‘namaz, şeri’atda mekruh ü sahib-niyaz*” 158-2.MM.(2)

melek A. Melek. “*bu cümle Melek hem ins ü peri*” 10-1.MM.(3)

mesbûk A. Cemaatle kılınan namaza sonradan katılan kişi. “*imamga uyuglu eger ermesse, burun rek’atını tüzü termese, iman ekki yanga selam bermedin, son otruşda mesbûk kerek turmasa*” 132-4.MM.(6)

mescid A. Namaz kılınan yer, cami. “*mürîd kirse mescid ya hankahka ol*” 300-1.MM.(1)

mesh A. Abdest alırken başı, boynu, mesin üzerini el ile sığama; abdest alırken burna su çekme. “*üçinç başka mesh et takı törtilenç, adaknı topuk birle yup rast kılın*” 70-3.MM.(7)

meşâyih A. Şeyhler. “*iradet bu iman bekası erür, meşâyih meded can barurda berür*” 285-2.MM.(3)

mi’râc A. Hz. Muhammed’in göğe çıkması, miraç. “*habib ümmetinga habiblük reva, reva bolsa mi’rac reva hem bu hal*” 377-4.MM.(1)

mu'cize A. Peygamberlere mahsus olan olağanüstü hal ve sözlerin her biri, mucize. *“resulga idi birdi ming mu'cize”* 35-3.MM.(1)

muḳtedi A. İmama uyma, imamın arkasında namaz kılan. *“mücerred bu tekbir bile uymış, dürüst muktedinin namaz kılmışı”* 130-2.MM.(4)

mutteki A. Sakınan, çekinen, Allah'tan korkan. *“eger bolsa safi munung-tig iman, bolur mutteki mü'min ornı cinan”* 23-2.MM.(8)

muvaḥḥid A. Allah'ın birliğine inanan, müslüman. *“şükür hamd ilahi tümen ming sanga, müsülman muvaḥḥid yaratting manga”* 1-2.MM.(8)

müctehîd A. Ayet ve hadislerden dini hükümler çıkaran din bilgini. *“mübarek nefesdin 'ibaret açıp, tümen türlüğ ilham cevahir saçıp, tarikat yolında çın-ok müctehid, özi erdi sansız hicablar keçip”* 385-3.MM.(1)

müfti A. Müftü. *“ya müfti ya kazi ya mü'min kişi, kayu biri birle 'amel kılsa bir”* 228-3.MM.(1)

mühtedâ A. Hidayete eren, İslamı kabul eden. *“süluk birle meczub bolur mukteda, icazetlig erse reva iktida, ya meczub u salik kerek uysa-sen, bu ekki bilin mukteda mühteda”* 304-4.MM.(1)

münâcat A. Yalvarma, Allah'a dua etme. *“hazarda seferde seherde niyaz, münacat bile mun birer vaktı naz, idi hazretinde bolup kurb tamam, ayur erdi tün kün idi birle raz”* 400-2.MM.(1)

münâfık A. İki yüzlü, inanmadığı halde inanmış gibi görünen. *“münafık nişanı hased kine ol, müsülman muvaḥḥid arıg sine ol”* 64-1.MM

münevver A. Işıklı, nurlu, aydınlanmış. *“zikir nuri birle münevver bolup, 'arifga kulavuz bu zikri tamam”* 363-3.MM.(1)

münezzeh A. Temizlenmiş, arınmış. *“angar mengzegeñ yok kamugdın arıg, mahall ü mekan u zamandın farig, ne kim vehm ü hatır hayalga tüşer, uşol cümledin pak münezzeḥ arıg”* 30-4.MM.(1)

mürîd bolmaḳ A.T. Bir şeyhe bağlanmış olmak, mürit. *“özin keçmeginçe mürid bolmas ol, mürid bolmagınça nişan bulmas ol”* 268-1.MM.(20)

mürsel A. Gönderilmiş, peygamber. “yana üç yüz on üç bu mürsel resül, kamugı resuldın resul erdi kül” 379-1.MM.(1)

müstehâb A. Farz ve vaciplerden fazla olarak sevap kazanmak amacıyla yapılan ibadet. “yunug içre bilgü neçe müstehab, biri başlamaklık buyurmuşça rab” 93-1.MM.(2)

müsülmân A. İslam dinini kabul etmiş, inanmış. “zahirde müsülman tirigde kişi, açılgay sana sin kaçan ölse-sen” 63-3.MM.(8)

müzekkâ A. Temizlenmiş, arınmış. “bu cümle resül enbiya serveri, Muhammed resul ol müzekka arı” 7-2.MM.(1)

namâz F. Namaz. “namaz içre tekbir ekinçi kıyam” 68-1.MM.(54)

namâzlık F.T. Seccade, üzerinde namaz kılınan yaygı. “biri ‘avret örtmek ekinç yunmakı, ten ü ton namazlık arıg bolmakı” 67-2.MM.(1)

nass A. Kesin hüküm getiren ayet ve hadis. “resul hak ikinç nass işit kabul kıl, haber birdi Allah kim illa resul” 35-1.MM.(4)

nefil A. Nafile oruç. “bilin farzı vakt ya nefil niyyeti, mu’ayyen nezir üç oruç sıhhati” 168-1.MM.(1)

nevâhi A. Yasak şeyler. “evamir anın emri teyü tutup, nevahi anın nehyi tep yanmak ol” 360-4.MM.(1)

nezr A. Adak. “kaza nezr-i mutlak ya savm-ı zihar ya keffaret oşbu oruç kim tutar” 167-1.MM.(1)

ni’met A. Nimet. “kazaga rıza hem belaga sabır, kılur ni’metinge şükürler kesir” 310-4.MM.(1)

nifâk A. Bozgunculuk, münafıklık. “vacib bolmasa iş fariza yeter, imanı ağınga nifak tolgaşur” 117-4.MM.(3)

nisâb A. Bir malın zekatının verilmesi için gerekli miktar. “nisab bolsa ewrülse bir yıl tamam, zekat kalsa malı içinde haram” 188-1.MM.(6)

niyâz F. Yalvarma, dua. “*yunugnun sonınça dü-gane ketür, sonınça du’a kıl niyaz el kötür*” 86-2.MM.(7)

niyet kılmak A.T. Bir ibadeti yerine getirmeye niyetlenmek. “*kılıp niyyet ekki ayan yerge ur, ayannı yüzüinge tamamet tegür*” 103-1.MM.(18)

nur A. Aydınlık, ışık, parlak. “*hedaya-yı gufran kanadil-i nur, ilahi arıg pak ruhına tegür*” 403-1.MM.(10)

nurullah A. Allah’ın nuru. “*sivallah sözindin könül halı kıl, nurullah nurındın tolu bilse-sen*” 329-4.MM.(1)

orta ka’de T.A. İkiden fazla rekatlık namazlarda ikinci rekattan sonraki oturma. “*otur orta ka’de kunutnı okı, vitir içre vacib turur ay akı*” 109-2.MM.(1)

orta oturuş İkiden fazla rekatlık namazlarda ikinci rekattan sonraki oturma. “*okımaıklıkı tört müsafır kişi, reva orta oturuş bile olturup*” 182-4.MM.(3)

oruç F. Oruç. “*tan arkursa bilgil oruç vaktı ol*” 165-1.MM.(15)

ögdü Övgü. “*sena hamd şükürdin niçe ögdiler*” 4-1.MM.(1), **ögdi** Övgü, medh. “*sena hamd şükürdin niçe ögdiler, bu ins ü Melek cinni kim ögdiler*” 4-2.MM.(2)

perî F. Peri. “*bu cümle Melek hem ins ü peri, dürudnı kim ıddılar erse arı*” 10-1.MM.(3)

ra’uf A. Çok esirgeyen, acıyan, Allah. “*halim-sen, ra’uf-sen a gaffar gafur*” 403-4.MM.(1)

rab A. Allah. “*şeri’at erür yol tarikat azık, hakikat suwı bil takı rab razık*” 49-2.MM.(4)

rabbânî A. Tanrı’yla ilgili. “*hadis nas bu ilham-ı rabbanidin, sözi bolmagay taş mürid bolsa bil*” 287-3.MM.(2)

rahîm A. Acıyan, merhametli, Allah. “*ahad-sen samed-sen kerim-sen rahim*” 403-3.MM.(1)

rahmet A. Merhamet. “*tümen türlü gufran u rızvan bu dem, takı rahmetin sansız elvan bu dem*” 404-2.MM.(1)

râst F. Doğru, gerçek, uygun, hak, mübarek. “*ilahi uşol rast resül hüürmeti, ahir vaktde aytu çıkargıl iman*” 9-3.MM.(25)

râzık A. Rızık veren, Allah. “*şeri’at erür yol tarikat azık, hakikat suwı bil takı rab razık*” 49-2.MM.(1)

rek’at A. Namazda bir kıyam, bir rükü ve iki secdeden ibaret bölüm. “*eger kalsa rak’atda ekki sücud*” 147-1.MM.(22), **reka’at** A. Rekatler. “*namaz tört reka’at fariza bolur*” 181-2.MM.(1)

resül A. 1. Hz. Muhammed. “*kana’at arıg pak resul sünneti*” 55-3.MM.(17); 2. Peygamber, elçi. “*kamugı resuldın resul erdi küil*” 379-2.MM.(2); **rusül** A. Peygamberler. “*tigürgil rusül enbiya ruhınga, yaratgan uganım ulaşı ulam*” 6-3.MM.(6)

rubûbiyyet A. Tanrılık. “*tefekür kılıp bak bu öz özinge, açılğay rububiyyeti zü’l-celal*” 29-4.MM.(1)

rûze F. Oruç. “*yarın tutga-men ruze tep bilmeki, bu niyyet erür bil kişi öz özin*” 166-3.MM.(7)

rûze-dâr F. Oruç tutan, oruçlu. “*eger öpse kuşsa yigit rûze-dâr, ata çıkısa şehvet oriçnı buzır*” 170-1.MM.(1)

ruzî birgüçi F.T. Rızık veren. “*‘aziz hod kılıglı ruzi birgüçi, bir Allah öngin yok timeklik bolur*” 17-3.MM.(2)

rükû’ A. Namazda elleri dizlere dayayarak eğilme. “*namaz içre tekbir ekinçi kıyam, kıra’at üçünçi rûku’ tört tamam*” 68-2.MM.(15)

sahâbe A. Hz. Muhammed’in arkadaşlarından her biri. “*yana tört mukarreb sahabe üze, tümen ming bu gufran u rızvan seza*” 11-1.MM.(2)

sahîb-niyâz A.F. Yalvaran, dua eden. “*kerek ekki rek’at ya bir rek’at ol, kıra’at fariza a sahib-niyaz*” 133-4.MM.(2)

sahib-reşâd A. Hak yolda yürüyen. “*kafir attı mü’mîn bolup tesmiyet, kılıp tegdi yenmes a sahib-reşad*” 235-4.MM.(1)

sahîb-şer' A. Din sahibi. *"bilin mihlu 'adli takı som kümiş, sahib-şer' bu ekkisinin ten temiş"* 251-2.MM.(1)

sahib-şeri'at A. Din sahibi. *"kayu dem buzulsa yunug mesh onı, haber berdi sahib-şeri'at bize"* 184-4.MM.(1)

salık A. Bir tarikate giren, tarikat ehli. *"veli sade salık ya meczub imam, boluban tegürmes muradga tamam"* 305-1.MM.(3)

samed A. Hiçbir şeye hiçbir kimseye muhtaç olmayan. *"ahad-sen, samed-sen, kerim-sen, rahim"* 403-3.MM.(1)

savm-ı zihâr A. A. Kocanın karısını kendisine haram olan bir kadının bakmak uygun olmayan bir organına benzetmesinden dolayı kefarete gibi iki ay olarak tutulması gereken oruç. *"kaza nezr-i mutlak ya savm-ı zihar, ya keffaret oşbu oruç kim tutar"* 167-1.MM.(1)

secde A. Namazda yere kapanarak yüzü yere koyma. *"eger kalsa bir secde anı kılur, anın birle rek'at tamamet bulur"* 198-1.MM.(9)

secde sehiv A. Sehiv secdesi. *"fasılının önündin sonınça kayu, suret tüşse secde sehivni ketür"* 128-4.MM.(2); **sehiv secdesi** A.A.T. Namaz sırasında yapılan bir yanlışlık için sonunda tekrar edilen secde. *"vacib kalsa sehven sehiv secdesi, eger koysa kasden eksitti niyaz"* 115-3.MM.(1)

secde tilavet A. Kur'an'ın on dört yerinde geçen secde ayetlerini okuyan veya işiten için yapılması gerekli secde, tilavet secdesi. *"namaz içre secde tilavet bile, vacib bolsa hali revan kılğıla"* 114-1.MM.(1)

selâm A. Selam. *"yerince kıyam u kıra'at rüku', sücud ka'de ketrüp sonınça selam"* 139-4.MM.(11)

sema' A. Dönme, müzik eşliğinde dönerek yapılan zikir ve ayin. *"eger ölse nefis ray hevadın reva, yok erse kim aytur sema' ne yarar"* 336-4.MM.(2)

senâ A. Övme, methetme. *"sena hamd şükürdin niçe ögdiler, bu ins ü Melek cinni kim ögdiler"* 4-1.MM.(5)

sevâb A. İyi bir davranışa karşı alınan mükafat. “*eger kalsa bilgil bu onda biri, namaznın sevabına noksan-ı ‘am’*” 111-4.MM.(3)

sıdk A. Doğruluk. “*kamug türlü ta’at tamam suret ol, takı sıdk u ihlas ana siret ol’*” 326-2.MM.(3)

sırat A. Cennete geçmek üzere cehennemim üzerinde kurulan geçilmesi zor, dar köprü. “*sırat sakışını berür munda ol, anar ne sırat bar anar ne hisab’*” 65-4.MM.(2)

siyâm A. Oruç. “*bu kurban kıyam u siyam u zekat, nişan ol tamugdın azad bolmakı’*” 194-3.MM.(1)

sivallah A. Allah’tan başka her şey. “*sivallah sözündin könlü hali kıl, nurullah nurundın tolu bilse-sen’*” 329-3.MM.(2)

son oturuş İki ve daha fazla rekatlı namazlarda selamdan önceki oturuş. “*son oturuşda kadre’t-teşehhüdde son, ketür ekki secde cevab oş sa’il’*” 112-3.MM.(4)

sûre A. Kur’an’ın 114 bölümünden her biri. “*okı fatiha zam kılıp suredin’*” 108-3.MM.(1)

sücûd A. Secde etme, namazda yere kapanma. “*kıyam u sücud u rûku’ u ku’ud, ketürgey kıra’atsızın bu vücud’*” 142-1.MM.(16)

sülûk A. Bir tarikate girme. “*süluk birle meczub bolur mukteda, icazetlig erse reva iktida’*” 304-1.MM.(1)

sünnet A. Hz. Muhammed’in söyledikleri veya yaptıkları. “*kana’at arıg pak resul sünneti, ididin tiledi üküş yalwarıp’*” 55-3.MM.(20)

şehâdet A. Bir şeyin doğruluğuna inanma, tanıklık etme. “*sa’adet şehadet nurın tutguçı, hakikatde hakka çın-ok bütgüçi’*” 18-1.MM.(4)

şer (A. şerr) Kötülük. “*bu dünya ekin ekgü yer bil munı, hayır şer su-be-suy kıyamet küni’*” 279-2.MM.(1)

şeri’at A. Allah’ın emirleri, İslam dini. “*köbeğin tizin birle ‘avret erür, şeri’at tizinni tamam ört teyür’*” 69-2.MM.(21)

şeyh A. Tarikat önderi, şeyh. “*kelür bolsa şeyh hidmetinga mürid, selam şeyhdin ister bulur köp mürid*” 288-1.MM.(8)

şeyhü'l-hüdâ A. Doğru yolu gösteren şeyh. “*bilin hüccetullahi şeyhü'l-hüda, kılıklı çın-ok rast kademde sebat*” 399-3.MM.(1)

şeytân A. Şeytan. “*bukün yemek içmek tarab 'ayş sürür, munun birle şeytan kılur hoş gurur*” 281-2.MM.(2)

şükür (A. şükr) Şükür. “*şükür hamd ü ilahi tümen ming sanga, müsülman müvahhid yaratting manga*” 1-1.MM.(7)

ta'ât kılmak A.T. Allah'ın emirlerini yerine getirmek, ibadet yapmak. “*yakin bil bu ihsan eger sorsa sen, körer tig idige ta'at kılsa sen*” 25-2.MM.(7)

tahâret A. Temizlenme. “*taharet kılurda oturma edeb, küin ay kible yaru 'acem hem 'arab*” 99-1.MM.(1)

tahiyyet A. Hayır dua, selam. “*haber birmişi tig arıg pak kelim, tümen miñ dürud u tahiyyet selam*” 6-2.MM.(1)

taqvâ A. Allah'tan korkma, Allah korkusuyla dinin yasakladığı şeylerden kaçınma. “*'ibadet vera' zühd ü takva hicab, munun birle bolur telim er harab*” 325-1.MM.(2)

talak A. Boşama, boşanma. “*bilin tilge bağlıg yemin ü 'atak, talak til ayıtsa eşitse kulak, kerek oynap aysun kerek kirtülep, tüşer ant kul azad haram ittifak*” 264-2.MM.(2)

talak-ı firâr A.A. Karısının isteği dışında erkeğin ölüm esnasında verdiği talak. “*hanife muhammed talak-ı firar, içinde bu 'iddet ozakın tutar, kerek hayz kerek ay kerek ya vefat, ne birle kim anda ozaklık kopar*” 266-1.MM.(1)

tamuğ S. Cehennem. “*ne munça tarab 'ayş temaşa kerek, tamugdın necat bolmaging başı*” 45-4.MM.(9)

tañ namâzı T.F. Sabah namazı. “*eger tan namazında bu şek, yakin bir temişde teşehhiüd kerek*” 124-1.MM.(1)

tapuğ İbadet, bağlılık, itaat. “*edep beklegil sen edebni bilip, fütuh yok edebsüz tapug köp kılup, bilip bir tapug yeg tümen min tapug, bolur nist bilin bi-edeblük kelip*” 295-2.MM.(2)

tarikât A. Allah’a ulaşmak amacıyla tutulan yol, tarikat. “*şeri’at erür yol tarikat azık, hakikat suwı bil takı rab razık*” 49-1.MM.(17)

tasavvuf A. Gönlünü Allah sevgisine bağlama, tasavvuf. “*eşit ay bu yolda kadem urguçı, tasavvuf içinde kurag kurguçı*” 356-2.MM.(1)

tatavvû’ A. Nafile ibadet. “*yetür ekki rek’at takı bir selam, zayı’ kılma secde kıra’at kıyam, tatavvu’ bolur bil oşol ekkisi, bilig birle ‘akil ‘amel kıl mûdam*” 155-3.MM.(7)

tazarrû’ A. Yalvarma. “*şükür kılgu tün kün tazarru’ bile, anung ummatı kılmuşinga barı*” 7-3.MM.(1)

tehlîl A. “Allah’tan başka Tanrı yoktur.” anlamındaki “lailahe illallah” sözünü tekrarlama. “*sena hamd u tesbih ü tehlil urug, bu ma’ni üçün til yarattı korug*” 275-1.MM.(1)

tekbîr kılmak A.T. “Allahu ekber” demek. “*dürüst rast kıyam birle tekbir kılın*” 129-1.MM.(4)

tekbirât A. Tekbirler .“*takı tekbirat ‘iyd namazında hem, ketürmek vacib ol munı ked bile*” 110-3.MM.(1)

teğri Allah. “*delil bilmemiş sen çın-ok tenrini*” 42-4.MM.(1)

tesbîh A. Allah’ı zikretme. “*sena hamd u tesbih ü tehlil urug*” 275-1.MM.(1)

tesmiyet A. Besmele çekmek. “*kafir attı mü’min bolup tesmiyet, kılup tegdi yenmes a sahib-reşad*” 235-3.MM.(5)

teşehhüd A. Namazda oturarak Ettehiyyatü duasını okuma. “*eger tan namazında erse bu şek, yakin bir temişde teşehhüd kerek*” 124-2.MM.(6)

tevbe A. Bir suçtan dolayı pişman olarak bir daha yapmamak üzere söz vermek, tövbe etmek. “*bukün tevbe kılğıl tamugdın yulun*” 48-2.MM.(5)

tevbe kılmak A.T. Bir suçtan dolayı pişman olarak bir daha yapmamak üzere söz vermek, tövbe etmek. *“bukün tevbe kılğıl tamugdın yulun”* 48-2.MM.(5)

tevekkül A. Kadere razı olma, tevekkül. *“tevekkül delil hak çınok bilgüğe, unutma kıyamet takı ölgüğe”* 43-1.MM.(2)

tevfik A. Allah’ın yardımı. *“ve-likin bu tevfik bahalıg ‘aziz, meger bolsa berür vefalıg ‘aziz”* 61-1.MM.(6)

teyemmüm kılmak A.T. Suyun bulunmadığı durumlarda niyet edip elleri yere sürerek abdest almak, teyemmüm etmek. *“haber berdi allah kelamı bize, teyemmüm kılın tep arıg yer üze”* 106-2.MM.(5)

tilâvet A. Kur’an’ı güzel okuma. *“tilavetde secde imamga takı, ya sulbi ya rek’at bar erdi baki”* 137-1.MM.(1)

uçtmañ / uştmañ S. Cennet. Uçtmañ (2); *“azıp yörügenler tamugka çıkar, bulur sekkiz uştmañ yörigli yolun”* 48-4.MM.(3)

uğan Allah. *“şükür hamd uganga tümen ming hezar”* 378-1.MM.(5)

uluğ yunuğ Boy abdesti, gusül. *“ulug yunug içre yumak cümle ten, fariza agız hem burun yayga-sen”* 87-1.MM.(2)

ümmeť A. Bir peygambere inanıp bağlanan topluluk. *“habib ümmetinga habiblük reva, reva bolsa mi’rac reva hem bu hal”* 377-3.MM.(2)

üwşemek Abdest alırken ıslak elle sakalı sıvazlamak. *“katıp suw burunka mesh etmek kulak, sakal üwşemek barmak aralamak”* 75-2.MM.(1)

vacib A. Dince yapılması gerekli olan ve farzdan sonra gelen, vacib. *“otur orta ka’de kunutnı okı, vitir içre vacib turur ay takı”* 109-2.MM.(25)

vebâl A. Günah, vebal. *“nisab bolsa kurban vacib kılmakı, namaz ruze teg bil vebal kalmakı”* 194-2.MM.(2)

velâyet A. Velilik, ermişlik. *“velayet keramet ‘ibadetleri, tümen türlüg esrar işaretleri”* 384-2.MM.(1)

veli A. Ermiş kişi, veli. “*yörügli çın-ok ol erenler yolu, bilin baba erdi hakikat veli*” 382-2.MM.(2)

veliyyü'l-vera' A. Herkesin kabul ettiği ermiş kişi. “*atam baba islam veliyyü'l-vera, özi zikri tilde tümen aslam ol*” 402-3.MM.(2)

vera' A. Haramdan kaçınma. “*vera' zühd ü takva bilin can erür, er ol kim biligge 'amel uydurur*” 322-3.MM.(5)

vitir (A. vitr) Yatsı namazından sonra kılınan üç rekat namaz. “*otur orta ka'de kunutnı okı, vitir içre vacib turur ay akı*” 109-2.MM.(1)

vuzu' A. Abdest alma. “*vuzu' içre sünnet erür ekkisi, gusül içre farz ol neçük özge ten*” 87-3.MM.(1)

yalwarmak Yalvarmak. “*kana'at arıg pak resul sünneti, ididin tiledi üküş yalwarıp*” 55-4.MM.(1)

yaratğan Yaratan, Tanrı. “*sen ök sen yaratğan bu yer kök kün ay*” 3-1.MM.(6)

yazuğ Günah, suç. “*elin tutmuşında elin ırgama, kim ırgasa töklür bu yazuk teme*” 290-2.MM.(2)

yazuğlu Günahkar, suçlu. “*mürid şeyhni yazuklu tep bilmegü, bu ma'nidin ötrü elin ırgama*” 290-3.MM.(1)

yığağ Yasak, yasaklanmış şey. “*bilin hak yığağ buyrukın tut yöri, veli zühd bu dünya bırakmak turur*” 323-3.MM.(3)

yıgılmağ Yasaklanmak, menedilmek, uzaklaştırılmak. “*bilig haknı bilmek takı emrini, tutup yıgmışındın yıgılmak kemal*” 156-4.MM.(5)

yunuğ Abdest. “*yunug farzı şah ol bu sünnet vezir, tatavvu' edeb müstehab leşkeri*” 94-3.MM.(23)

zâkir A. Zikreden, anan. “*zikir birle zakir huzurga teger, huzurnun nişanı könül üns tutar*” 364-1.MM.(3)

zâkirlik A.T. Anan kişi olma durumu. “*inabet iradet bu 'ışkın imam, muhiblük nişanı zakirlik müdam*” 363-2.MM.(1)

zalâl A. Doğru yoldan çıkma, sapıklık. “*biligsiz ‘amel ol erür teg zalal, ‘amelsiz bilig hem erür bil vebal*” 156-1.MM.(1)

zalâlet A. Doğru yoldan çıkma, sapıklık, dalalet. “*cehalet zalalet erür bil yakin, ‘ibadetni ‘adet buzır tolgaşıp*” 120-3.MM.(2)

zekât A. İslamın beş şartından biri, zekat. “*zekat bil fariza namaz ruze teg*” 186-1.MM.(41)

zekâtü’l-ibil A. Deve zekatı. “*bu tertib bilü berse mü’min kişi, zekatü’l-ibilde munı yok cevab*” 216-4.MM.(1)

zikir (A.zikr) krş. Zikr. “*zikir nurı birle münevver bolup, ‘arifga kulavuz bu zikri tamam*” 363-3.MM.(12), **zıkr** A. Anma, zikir. krş. Zikir. MM. (9)

zinâ A. Zina. “*zaruretsiz bir namaznı kaza, kılur bolsa yetmiş kata ol zina*” 162-2.MM.(1)

zü’l-celâl A. Celal sahibi, Allah. “*velakin resulullah uş zü’l-celal, haber birdi bizge kelim-ı zülal*” 33-1.MM.(2)

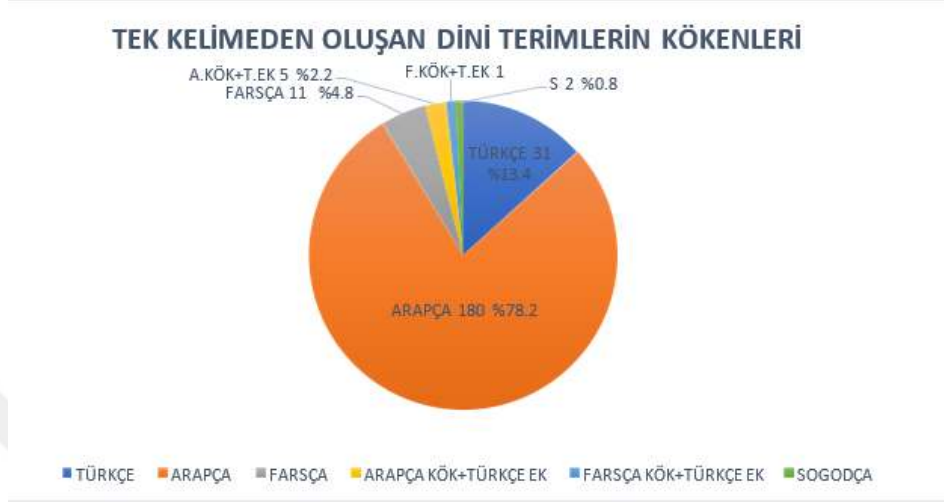
zühd A. Her türlü zevke karşı koyarak kendisini ibadete verme, sofuluk. “*vera’ zühd ü takva bilin can erür, er ol kim biligge ‘amel uydurur*” 322-3.MM.(6)

Eserde toplam 269 terim mevcuttur. Bu terimlerden 230 tanesi tek kelimeden oluşur ve 269 terimin % 85.5’ini meydana getirir. Tek kelimeden oluşan terimlerin 31 tanesi Türkçe kökenlidir ve 230 terimin % 13.4’ünü oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimeden oluşan 31 Türkçe terimin 28’i (% 90.3’ü) türemiş, 3’ü de (% 9.7’si) basittir.

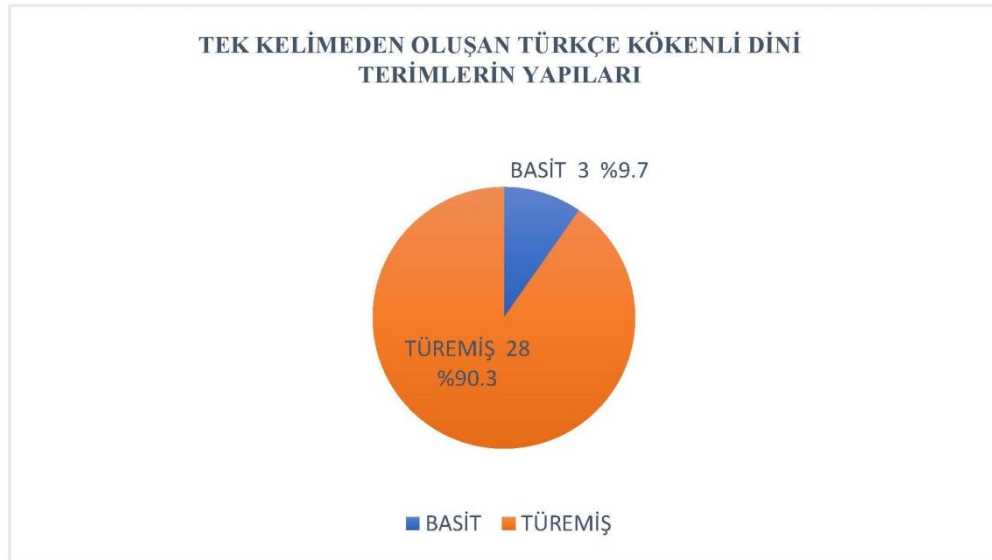
Tespit ettiğimiz tek kelimeden oluşan 230 terimden 180 tanesi Arapça (% 78.2), 11’i Farsça (% 4.8), 5’i Arapça kök + Türkçe ek şeklinde (% 2.2), 1’i Farsça kök + Türkçe ek şeklinde, 2’si de (% 0.8), Sogodca kökenli terimdir.

Eserde 269 terimin 39 tanesi birden fazla kelimeden meydana gelmiş olup, 269 terimin % 14.5’ini oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 5 (% 12.8), Arapça + Arapça 16 (% 41), Arapça + Türkçe 8 (% 20.5), Farsça + Türkçe 1 (% 2.5), Arapça + Farsça 3 (% 7.6), Türkçe + Arapça 2 (% 5), Türkçe + Farsça 4 (% 10.2)’dir.

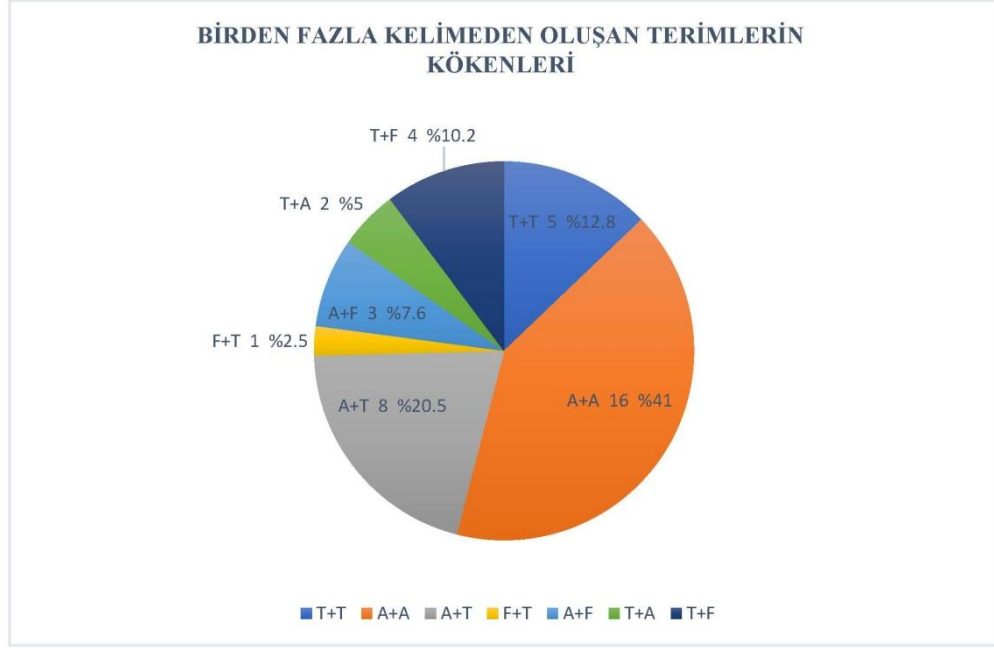
Birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları şöyledir: 7 tane belirtisiz isim tamlaması (%18), 5 tane sıfat tamlaması (%12.8), 1 tane sıfat-fiil grubu (%2.5), 7 tane birleşik fiil (%18), 11 tane Arapça tamlama (% 28), 8 tane Farsça tamlama (% 20.5)'dır.

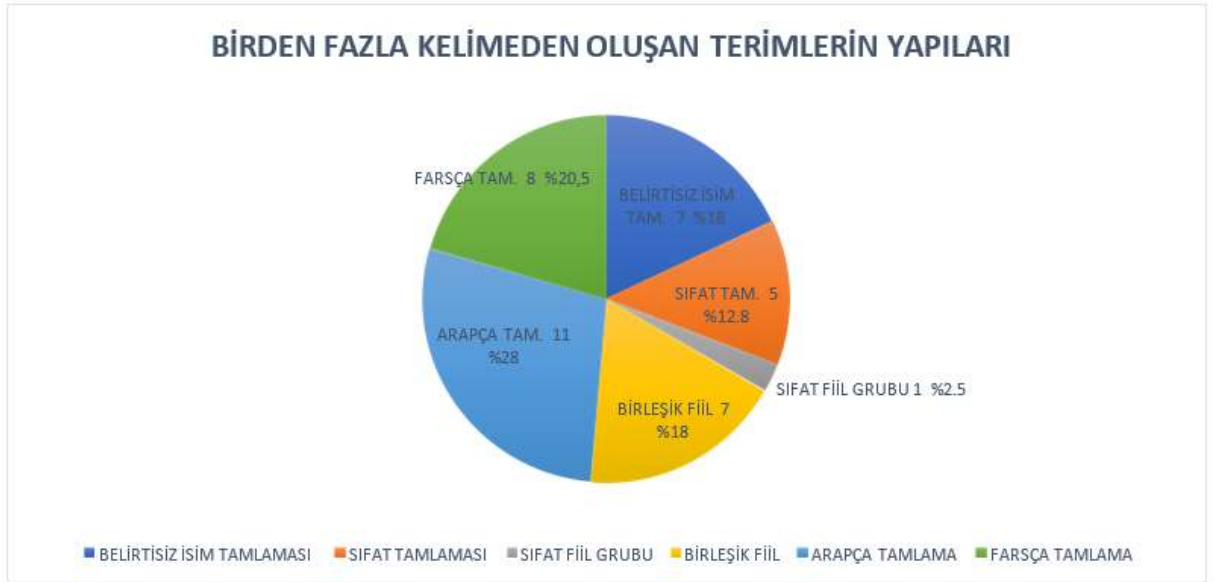
Grafik 28. Tek Kelimedenden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

Grafik 29. Tek Kelimedenden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

Grafik 30. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

Grafik 31. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.9. Hüsrev ü Şirin’de Dinî Terimler

Türkçe ile yazılmış ilk Hüsrev ü Şirin mesnevisidir. İran şairi Nizamî’nin eserinden Kutb mahlaslı bir şair tarafından 1341 yılında tercüme edilmiştir. 4370 beyitten oluşan bu eserin dili, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi dil özelliklerini taşır. Eser % 80 oranındaki Türkçe kelimelerle, telif eserler gibi kaleme alınmıştır. Bu dönemden günümüze kalan eserler genellikle dini konularda yazılmış eserlerdir. Hüsrev ü Şirin ise efsanevî bir aşk hikayesini işleyen romantik bir mesnevi olduğu için diğer eserlerde yer almayan pek çok sözcüğü bünyesinde barındırır. Dolayısıyla diğer eserlerde yer almayan pek çok sözcüğün günümüze taşınmasını sağlayan bir eserdir. Klasik eserlerin hepsinde yer aldığı gibi bu eserin de dua bölümünde dinî terimlere yer verilmiştir.

‘asi kul A.T. Tanrı’nın varlığına inanmayan veya günah işleyen kişi. “*Kıl öz fazlını ‘asi kul bile yar*” 187.HŞ.(1)

‘inâyet A. Himmet, gayret, lütuf, yardım. “*Înayet birle kıl könlümni âgâh*” 181.HŞ.(1)

Allah A. Allah, Tanrı. “*Bu söz içre medet kıl kulga Allah*” 181.HŞ.(4)

arığ ravza T.A. Cennet. “*Arığ ravzanın özüm kolganı bu*” 190.HŞ.(1)

bağışlamak Günahlarını affetmek. “*Bağışla bu kuluğun yazukını*” 296.HŞ.(1)

bir ü bâr T.F. Tanrı. “*Minin fi’lime bakma iy bir ü bâr*” 187.HŞ.(1)

but F. Put. “*Bütüp bu butka bansanı bilde zünnar*” 184.HŞ.(3); **put** F. Put, büt. “*Tağ attı irse ol putlar ma kildi*” 215.HŞ.(1)

buthâne F. Puthane, putların bulunduğu yer veya tapınak. “*Kirip buthâne içre köyme otga*” 184.HŞ.(2)

butka tapgan F.T. Putlara inanan. “*Özüñ butka tapganlarka oğşat*” 209.HŞ.(1)

bütmek İnanmak, kabul etmek. “*Bütüp ol teyrika bir tip kıl ikrâr*” 453.HŞ.(4)

cebbâr A. Cebr eden; Esmâü’l-Hüsna’dan: Cabbar. “*Melike tini bek şâh bar bolsun Hemişe sakçısı cebbâr bolsun*” 195.HŞ.(1)

cehûd A. Yahudi. “*Cehûd men yazukum bilsem kidin hiç*” 334.HŞ.(1)

cehûdluk A.T. Yahudilik. “Zebûnluk aşsa bir yolu çakındın Cehûdluk ol cehûdluk kılmak uş çın” 392.HŞ.(3)

cûd kılguçı A.T. Cömertlik eden, Tanrı’nın sıfatlarından. “İrür ol barçalarka kılguçı cûd” 183.HŞ.(1)

dîn A. Din. “Diniñ yok bar irse diniñ yutar sen” 363.HŞ.(11)

dîn çırağı A.T. Peygamber, Hz. Muhammed’in sıfatı. “Niçe kim din çırağında tütün yok Sokurga ni çırağ ni yahtu kün yok” 455.HŞ.(1)

dîn revnâkı A. Peygamberimiz Hz. Muhammed’in sıfatı. “Anıñ yüzi köñüllerniñ çırağı Sözi din revnâkı ummat yaragı” 188.HŞ.(1)

dîn-i ahmed A. Müslümanlık. “Bu din-i ahmedige bütmedi ol” 437.HŞ.(1)

dîn-i islâm A. İslamiyet. “Kiliñ ‘arza kılıñ tip din-i islam” 451.HŞ.(1)

du’a A. Dua, yakarış, niyaz. “Du’a kılsañ kamug kadgusı tarır” 190.HŞ.(8)

du’a kılmağ A.T. Tanrı’ya yakarıшта bulunmak “Du’a kılsañ kamug kadgusı tarır” 190.HŞ.(1)

duzâh F. Cehennem. “Uşol hur atlanıp duzahka kitti” 239.HŞ.(1)

dürr-ü yetim A. Peygamber efendimiz Hz. Muhammed. “Şefaât bustanınıñ nesîmi Hakikat bahriniñ dürr-ü yetimi” 188.HŞ.(1)

farz kılmağ A.T. Dinen bir şeyin yapılmasını zorunlu hale getirmek. “İdi kim bizni balçıktan yugurdı Maña kulluk kılıñ tiyü buyurdı Kamugka hıdmatını farz kıldı” 186.HŞ.(1)

fazl A. Üstünlük, fazilet, erdem. “Siniñ fazlın güher kul fi’l için tut” 187.HŞ.(1)

ğaflet A. Bilgisiz ve habersiz olma. “Kiter gaflet nikabın aç közümnı” 187.HŞ.(1)

hağ ‘ışkı A. Tanrı sevgisi. “Eger it köñliñe hak ‘ışkı kirse” 196.HŞ.(1)

hağ A. Allah. “Yitürgey hak tiyü munda tilekim” 196.HŞ.(20)

hak hükmi A. Kader, insan için belirlenen hayat. “Ayur Şirin’ge kim kadgurma ey hur Bolup hak hükmiñe razı hoş otur” 440.HŞ.(1)

hak tapğı A.T. Tanrı’ya karşı yapılması gereken hizmet, bir kimsenin Tanrı’ya inancı. “Özüm köp kıldı hak tapgında taksir” 189.HŞ.(1)

hakikat A. Gerçek, hakikat. “Hakikat bahriniñ dürr-ü yetimi” 188.HŞ.(2)

hâlik A. Yaratan, Tanrı. “Kamug perger tik baş birle gerdân Bolup öz hâlikin izderler iy can” 184.HŞ.(2)

hallâk A. Yaratan, Tanrı. “Yana hüsnige layık lutf u ahlak Hiç egsüksüz yaratmış anı hallâk” 193.HŞ.(1)

haram A. Haram, din bakımından yasak olan şeyler. “Keç azdın hem yime köp kim haram ol” 435.HŞ.(1)

hayr A. Yapılması dine uygun olan faydalı işler. “Kılur irdiler tutşı hayr işler” 190.HŞ.(1)

hıdmat kılmağ A.T. Tanrı’nın emirlerine uyup dine hizmet etmek. “saña hıdmat kılay tip ‘azm kıldım Yol azdım irse köndür men yaşıldım” 187.HŞ.(1)

hidâyet nûrı A. Hak yolunda olmanın verdiği huzur. “Hidayet nurını könglümdin alma” 187.HŞ.(1)

hikmet A. Hikmet, sebep. “Eger körgüzmeşe teñri saña yuk, Bu usturlab ve hikmetde yarukluk” 185.HŞ.(1)

hûr A. Cennet kızı. Bkz. Huri. “Bolup toldı bu uçmak içre ol hûr” 194.HŞ.(8);

hûrî A. Cennet kızı, huri. “Eger uçmahda hûrî irse meşhur” 208.HŞ.(2)

ışanmağ Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek. “Yalavaçka ışan teñrige büt tip” 454.HŞ.(1)

idi hükmi T.A. Tanrı’nın buyruğu. “İdi hükmi bile yüklüg bolur ol” 211.HŞ.(2)

idi Sahip, Tanrı. “İdi atı birle başla sözüñni” 181.HŞ.(50)

idi yarlığı Tanrı’nın buyruğu; dinin esaslarını anlatan Kur’an. “İdi yarlıgını tirip kodgan ol” 190.HŞ.(1)

ihşân kılmak A.T. Tanrı'nın insanlara rızık ve iyilikler lütfetmesi. “*Kişige kılma hacatlığı kıl ihsân*” 188.HŞ.(1)

ikrâr kılmak A.T. İnanmak, doğru ve gerçek olduğunu kabul etmek. “*Körüp ibret kıyametka kıl ikrar*” 212.HŞ.(1)

ilâhî A. “Ey Allahım” anlamında bir söz. “*İlahi tevfikıñ kapgın aç a bir*” 181.HŞ.(6)

islâm bağı A.T. Müslümanlığın yayıldığı ve yaşandığı yerler. “*İmaret kıldı bu islam bağın*” 188.HŞ.(1)

istiğfâr A. Tevbe etme, Allah'tan bağışlanmasını isteme. “*Yazuklug kullar istiğfârı hakkı*” 365.HŞ.(1)

ka'be A. Kabe. “*Nidin yir ka'besini çevrülürler*” 184.HŞ.(1)

kâdir A. Kudretli, kadir her şeye gücü yeter. “*Sağa birgey anıñ tig baht kâdir*” 203.HŞ.(4)

kâfir A. Kafir, Allah'ı inkar eden. “*Hacil kıldı kafirni mu'cizatı*” 189.HŞ.(3)

kaza A. Kaza, kader; bir kişi için belirlenen hayat. “*Kazaka razı bol yusuf tig ebsem*” 443.HŞ.(1)

kerîm A. Kerem sahibi yüce Allah. “*Buyuruptur kuluña ol kerim hak*” 439.HŞ.(1)

kevser A. Cenette bulunan su. “*Aceb kim ança şirin bolsa kevser*” 208.HŞ.(1)

kıyâmet A. Kıyamet. “*Uşol sa'atda kim bolgay kıyamet*” 186.HŞ.(8)

kıyâmet kün A.T. Kıyamet günü. “*Kıyamet kün şefa'at kılguçı ol*” 189.HŞ.(2)

köndürmek Doğru yola girmesini sağlamak, İnançlı ve inancını gereğini yapan biri haline getirmek, hidayete erdirmek. “*Yol azdım irse köndür men yañıldım*” 187.HŞ.(1)

kulluk kılmak Kul ve köle olmak; Tanrıya karşı dinî görevlerini yerine getirmek “*Kılıp kullukını öz ihtiyârı*” 189.HŞ.(2)

kurbân kılmak A.T. Kurban etmek, Tanrı'nın hizmeti için canını feda etmek. “*Kılayım tapgıda cânı kurban*” 240.HŞ.(1)

kut birgüçi Aziz kılan, saadet veren; İnsanı kutlu kılan Tanrı. “*Bahasız barçalarka birgüçi kut*” 346.HŞ.(1)

ma'bûd A. Tanrı, İlah. “*Bu mihrab içre ma'budı bularnıñ*” 184.HŞ.(2)

maşer küni A.T. Maşer günü. “*Kılur maşer küinde ol himayet*” 251.HŞ.(1)

mecûsî A. Putperest ateşe tapan. “*Mecusîler minini top tolug dûd*” 453.HŞ.(1)

melek A. Melek. “*Kabul kılsa melek tapgında daim*” 194.HŞ.(2)

mesihî A. Hz İsa'ya ait olan, onunla ilgili bulunan. “*Mesihî yil tolup tünñüñ dimağı*” 268.HŞ.(1)

mihrâb A. Camilerde, mescidlerde imama ayrılmış girintili yer. “*Bu mihrâb içre ma'budı bularnıñ*” 184.HŞ.(1)

muhammed dini A. Müslümanlık. “*Muhammed dini birle oynama şah*” 437.HŞ.(1)

mü'min A. İman etmiş, inanmış müslüman. “*Alayın tip kafirden mü'min öçün*” 457.HŞ.(1)

müsül mân A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. “*Eger kirtü müsülman irsengen bir*” 364.HŞ.(1)

nebi A. Peygamber. “*Nebilerniñ niyazı nazı hakkı*” 365.HŞ.(2)

nûr A. Nur, aydınlık, parlaklık. “*İçimni öz nûruñ birle yarutgıl*” 181.HŞ.(8)

nübüvvet A. Peygamberlik. “*Resûlumız nübüvvet âşikâre*” 451.HŞ.(2)

nübüvvet kervânı A.F. Peygamberler silsilesi. “*Nübüvvet kervânınıñ saları*” 188.HŞ.(1)

otka tapunmak Ateşe tapınmak. “*Tapunma otka koy hak dinni tut*” 453.HŞ.(1)

papas L. Rum dini reisi, papaz, rahip. “*Papaslar kim bolurlar irdi anda*” 212.HŞ.(1)

peri F. Peri. “*Peri yanlıg revan ol big kitti*” 213.HŞ.(10)

peygamber F. Peygamber. “*Meger peygamberler bilgey ançak*” 437.HŞ.(6)

rahm kılguçı A.T. Esirgeyen Tanrı. “*Cuvanmerd ü rahm kılguçı irdi*” 189.HŞ.(1)

rahmet A. 1. Merhamet, acıma, esirgeme. “*Köngülge rahmetiñ urgın saça bir*” 181.HŞ.(7); 2. Tanrı’nın acıma ve esirgemesi. “*Unutmasun idim rahmettin sini*” 458.HŞ.(1)

ravza A. Bahçe, mezar; cennet bahçesi. “*Çıkıp öz ravzasındın munça hûrlar*” 226.HŞ.(1)

râzık A. Rızık veren, Tanrı. “*İlahi kurtargıl bu işdin mini, Halık u râzık tip bilür men sini*” 459.HŞ.(1)

resûl A. Elçi, peygamber. “*Yana bu resûlniñ sever işleri*” 190.HŞ.(5)

resûla’l-lah A. Allah’ın elçisi Hz. Muhammed. “*Ni tedbir ya resûla’l-lah ni tedbir*” 189.HŞ.(1)

risâlet A. Peygamberlik. “*Melik aydı bu asr içre risâlet*” 437.HŞ.(1)

senâ A. Övgü. “*Tilimni öz senâñ özre yürütgil*” 181.HŞ.(1)

sırr-ı mi’rac A.A. Hz. Muhammed. “*Emin-î vahy-i bilgen sırr-ı mi’rac*” 189.HŞ.(1)

şefa’at kılguçı A.T. Suçunun affı veya dileğinin kabulü için yardım eden peygamber, Hz. Muhammed. “*Kıyamet kün şefa’at kılguçı ol*” 189.HŞ.(1)

şefi’ A. Şefaet eden. “*Kıyametde şefi’im mustafa kıl*” 188.HŞ.(1)

şer’ A. Dinin kuralları, Allah’ın emirleri. “*Anıñ şer’i öñin dinlerni üzdi*” 189.HŞ.(1)

şeri’ât A. Din kuralları, doğru yol, Allah’ın emirleri. “*Şeri’at birle bu ajunni tüzdi*” 188.HŞ.(2)

şeytân-ı la'in A. Lanetlenmiş şeytan. “*Bu şeytan-ı la'in körse irdi anı*” 190.HŞ.(1)

şükr A. Şükür, şükretme. “*Bu ni'met şükrini könlümde artur*” 187.HŞ.(8)

şükrâne A. Şükran alameti, adak. “*Telim şükrâneler birdi uşol dem*” 252.HŞ.(1)

ta'ala A. Allah adından sonra söylenen saygı sözü. “*Allahu ta'alanı tevhidin ayur*” 181.HŞ.(1)

takdir A. Allah'ın ezelde olacak şeyleri bilmesi. “*Veli bilgil bozar tedbirni takdir*” 300.HŞ.(3)

taksîr kılmak A.T. Kusurlu davranmak; dini görevlerini yerine getirmemek. “*Öküş haddin kiçe taksir kıldım*” 187.HŞ.(2)

tamuğ S. Cehennem. “*Necat bir tamugdın kıyamet küni*” 190.HŞ.(5)

tamuğluk S.T. Cehennemlik. “*Tamugluk kıl mini ya hem uçtmahlık*” 314.HŞ.(1)

tanuğluk birmek Delil olmak, Tanrı'nın varlığına delil olmak. “*Anıñ birlikiñe birür tanukluk*” 183.HŞ.(1)

tapuğ Hizmet, huzur; salih ve düzgün amel ve iman. “*Kaçan layık tapuğ bizdin tapulgay Kim ol hazretka hod şayeste bolğay*” 186.HŞ.(3)

tapunmak Tapınmak, ibadet etmek, saygı göstermek. “*Tapunmakka kemer bağlanmış özler*” 184.HŞ.(2)

tazarru' kılmak A.T. Tanrıya yalvarmak, yakarıшта bulunmak. “*tazarru kılga men ança ugana*” 379.HŞ.(1)

tekye kılmak A.T. Tekke haline getirmek. “*Vefası yok ajunka tekye kılma*” 212.HŞ.(1)

teğri Tanrı. “*Ulug teğri kim ajunni yarattı*” 185.HŞ.(16)

tevfik A. Allah'ın yardımına kavuşma. “*Takı tevfik birle könlümüzni tüz*” 186.HŞ.(3)

tevhîd A. Allah'ın birliğine inanma. “*Allahu ta’alanıñ tevhidin ayur*” 181.HŞ.(1)

tezgitgen Dönderen, Dünyayı döndüren Tanrı. “*Bu tezingenniñ bir tezgıtgeni bar*” 185.HŞ.(1)

tövbe kılmak A.T. Günahlarından dolayı pişmanlık duyarak bir daha günah işlememeye söz vermek “*Hevesdin tövbe kıldım imdidin soñ*” 282.HŞ.(1)

uçmah S. Cennet. “*Eger uçmahda huri irse meşhur*” 208.HŞ.(6); **uçmah** “*Eger uçmahka soksa kimden korkar*” 452.HŞ.(1); **uçmak** Cennet. “*Bolup toldı bu uçmak içre ol hur*” 194.HŞ.(1)

uçmahlık S.T. Cennetlik. “*Tamugluk kıl mini ya hem uçmahlık*” 314.HŞ.(1)

uğan Kadir Tanrı, Allah. “*Öküş kurban kılıp ol şah uğandın*” 197.HŞ.(15)

ummat A. Ümmet, bir dinin mensupları. “*sözi din revnakı ummat yaragı*” 188.HŞ.(3)

va'ız A. Vaaz eden. “*Eger va'ızsa aytur dünyanı sen*” 295.HŞ.(1)

yalavaç Elçi, peygamber, resul. “*Muhammed kim yalavaç irdi hakdın*” 188.HŞ.(3)

yaratğan Yaratan Allah. “*Yaratgan teñri mundag şâd tutsun*” 192.HŞ.(1), Yaratan, yaratıcı, Allah. “*İrür ol kim yaratgan ortagı yok*” 183.HŞ.(11)

yaratğuçı Yaratıcı, Tanrı. “*Yaratğuçı ol ol bu ins ü cânını*” 343.HŞ.(1)

yarlıkamaç Bağışlamak, günahlarını affetmek. “*Mini sen yarlıka ni türlü bolsam*” 187.HŞ.(2)

yazuç Günah, suç. “*Eger kul yazuçı hod bolsa tağça*” 190.HŞ.(4)

yazuçlı Günahkar. “*yana dünyada ne yazuçlı kim var*” 452.HŞ.(1), **yazuçluğ** Günahkar. “*Yazuçluğ men koyu nev' içre ölsem*” 187.HŞ.(4)

zâhid A. Dinine bağlı, sofu. “*Eger zahid ise tıñla ni aysa*” 295.HŞ.(1)

zebûr A. Hz Davud’a nazil olan mukaddes kitap. “*Zebûrumnı bedûk avaze kılğıl*” 181.HŞ.(1)

zünnâr bağlamak A.T. Papazların bellerine bağladıkları “zünnar” adı verilen kuşağı bağlamak ve dolayısıyla Hristiyan olmak anlamındadır. “*Nazar butga salıp bağlanma zünnâr*” 184.HŞ.(1)

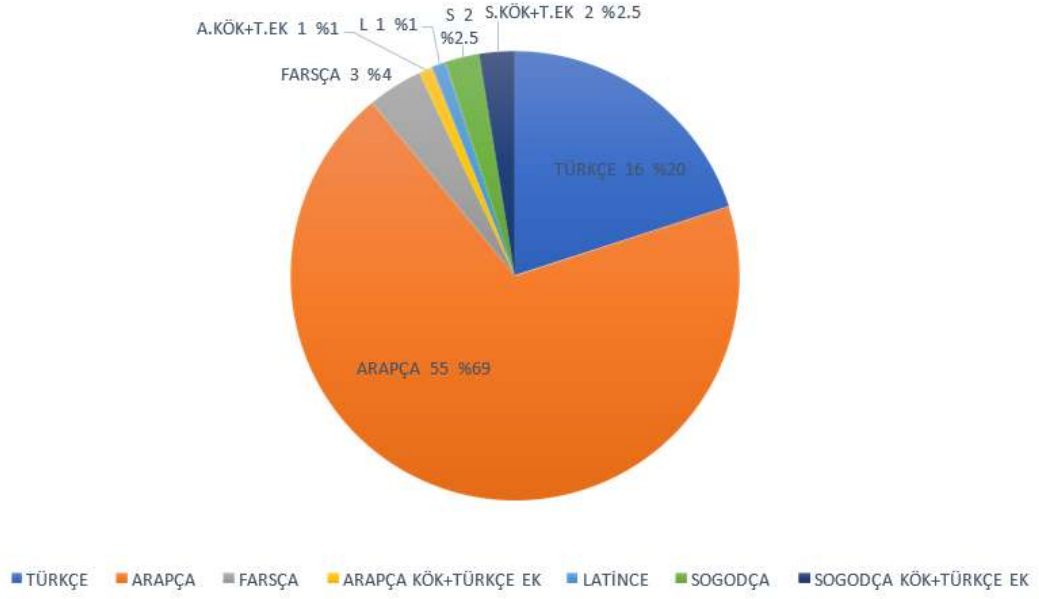
Eserde toplam 124 terim vardır. Bu terimlerden 80 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 124 terimin % 64.5’ini oluşturur. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 16 tanesi Türkçe kökenlidir ve 80 terimin % 20’sini meydana getirir. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan Türkçe 16 terimin 13’ü (% 81’i) türemiş, 3’ü ise (% 19’u) basittir.

Tespit ettiğimiz tek kelimedenden oluşan 80 terimin 55’i (%69’u) Arapça, 3’ü (%4’ü) Farsça, 1’i (%1) Arapça kök + Türkçe ek şeklinde, 1’i (%1’i) Latince, 2’si (%2.5’i) Sogodca, 2’si de (%2.5’i) Sogodca kök + Türkçe ek şeklindedir.

HŞ’de 124 terimin 44 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelip, 124 terimin %35.5’ini oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 7 (%16), Arapça + Arapça 12 (%27), Farsça + Farsça 1 (%2.2), Arapça + Türkçe 20 (%45.5), Farsça + Türkçe 1 (%2.2), Arapça + Farsça 1 (%2.2), Türkçe + Arapça 2 (%4.5), Türkçe + Farsça 1 (%2.2)’dir.

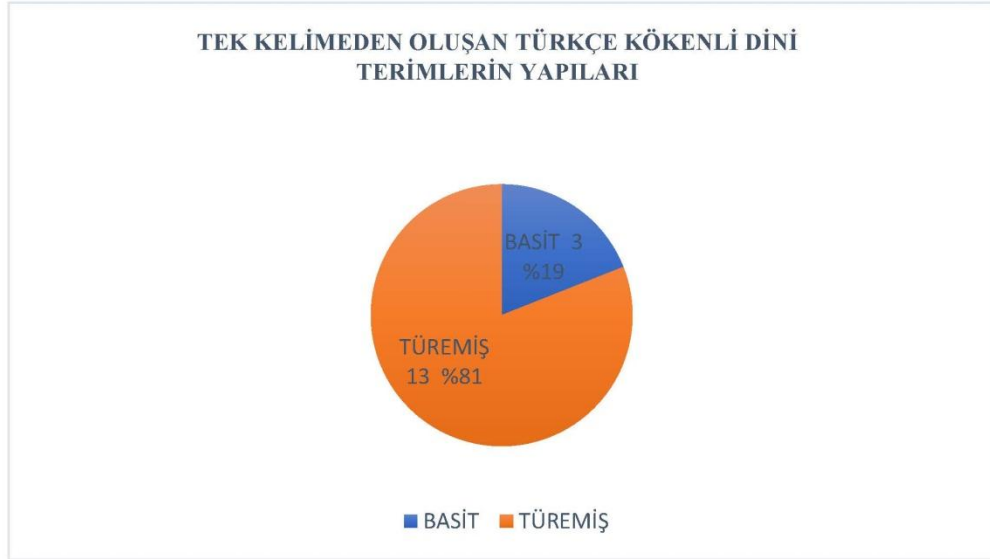
Eserde 44 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları ise şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması 14 (%32), sıfat tamlaması 2 (%4.5), sıfat-fiil grubu 5 (%11.4), birleşik fiil 15 (%32), Arapça tamlama 1 (%2.2), Farsça tamlama 6 (%13.6), bağlama grubu 1 (%2.2)’dir.

TEK KELİMEDEN OLUŞAN DİNİ TERİMLERİN KÖKENLERİ

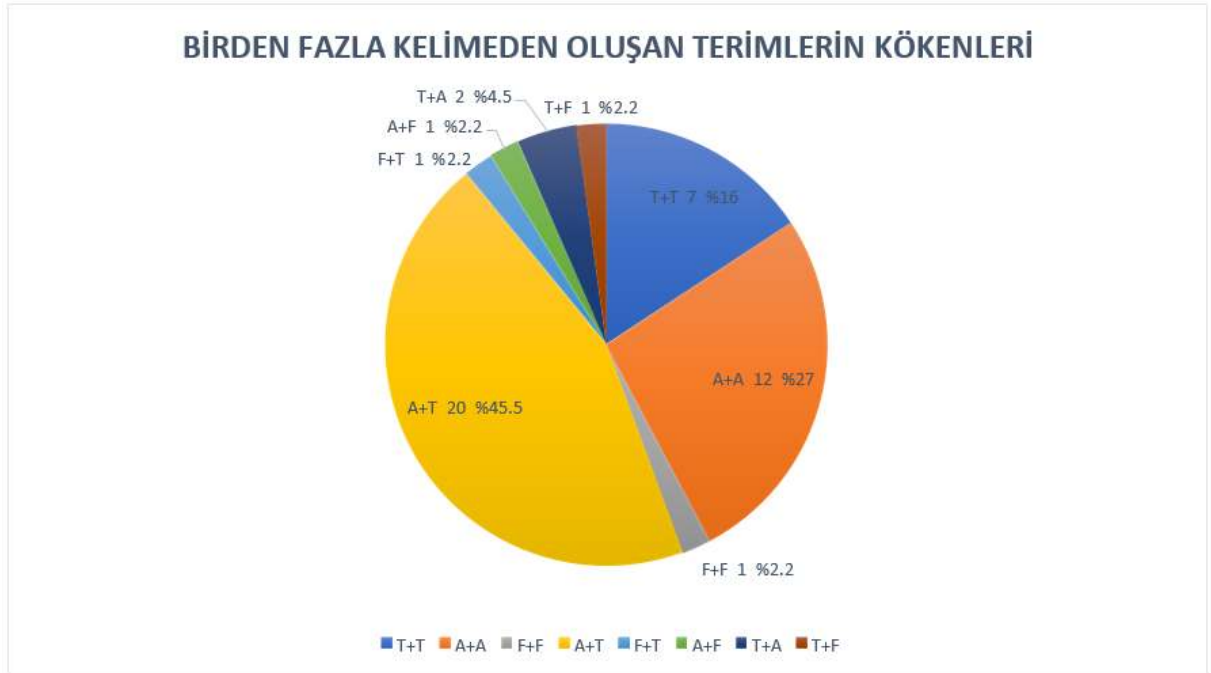

Grafik 32. Tek Kelimeden Oluşan Dini Terimlerin Kökenleri

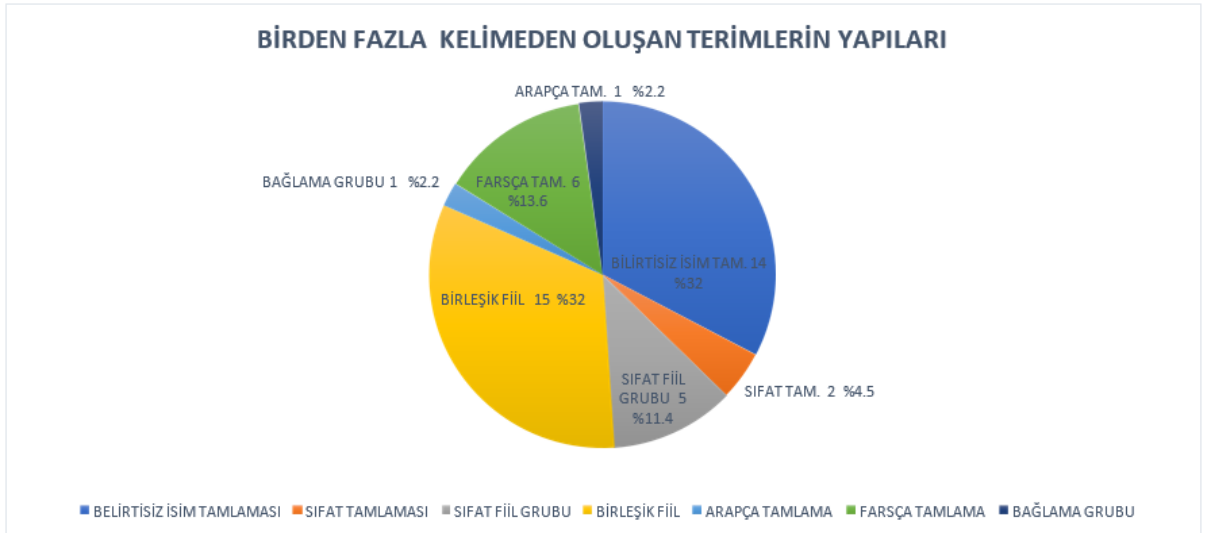
TEK KELİMEDEN OLUŞAN TÜRKÇE KÖKENLİ DİNİ TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 33. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dini Terimlerin Yapıları

Grafik 34. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

Grafik 35. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.10. Gülistan Tercümesi'nde Dinî Terimler

Gülistan Tercümesi, büyük İran edibi Sadi'nin Gülistan adlı eserinin Türkçeye ilk tercümesidir. Eser, Seyf-i Sarayı tarafından 1391 yılında Mısır'da tercüme edilmiştir. Zengin bir kelime hazinesine sahip olan eserde Arapça ve Farsça kelime oldukça fazladır. Geniş hacimli olan bu eser yazarın edebî gücü sayesinde Memlûk Kıpçakçasının dil özellikleri ve kelime kadrosu hakkında bilgi veren en önemli eserlerden biri olmuştur. Ayrıca Memlûk sahasında genellikle sözlük, gramer türü eserler yazılırken Gülistan tercümesinin edebî bir eser olması da önemini arttırmaktadır. (Üstüner 2017: 162) Eserde kullanılan tespit ettiğimiz dinî terimlerin büyük çoğunluğu Arapça ve Farsçadan alıntıdır. Türkçe terimlerin sayısı oldukça azdır.

‘âbid A. Kul, ibadet eden, kulluk eden. “*âbidler ta’at cezasın dağı tacirler bıza’at*” 98/10.GT.(17)

‘afv itmek A.T. Af, Suçu bağışlamak. “*‘afv itip yazuklarını yarlığa*” 356/6.GT.(4)

‘akif A. Mu’tekif, ibadet için bir yere kapanan. “*anıñ ‘izzeti ka’besiniñ ‘akif abidleri*” 9/8.GT.(2)

‘asi A. Asi, isyan eden, isyankar. “*kılurlar tevbe ‘asi-ler nedamet yip hata işden*” 98/8.GT.(1)

‘azimet A. Tılsım ve dua, efsun. “*boldı fasid çün i’tidal-i mizac ni ‘azimet eser kılur ni ‘ilac*” 265/6.GT.(1)

‘ışa A. Akşam veya yatsı. (namazı) “*ilde cem’iyyet suret baglamas bir kim-irse ‘ışaga*” 303/10.GT.(1)

‘iddet A. Dul kalan kadının yeniden evlenebilmek için beklemeye mecbur olduğu müddet. “*ihtiyar kıldılar çün müddet-i ‘iddet tamam boldı*” 268/4.GT.(1)

‘ukbâ A. Ahiret. “*eya hoca mal ü ni’met köp yidür bağışla tilesen sa’adet-i ‘ukba*” 318/7.GT.(1)

a’raf A. Cennet ile cehennem arasında tasavvur olunan yer, araf. “*a’raf irür cennet bağı sakar ehline kim ehl-i cinanga ol a’raf cehennem-dür*” 35/5.GT.(2)

ahiret A. Ahiret, öteki alem. “*sahib-i dünya ve ahiret bu melik kulları bigin kim özi durur*” 317/4.GT.(3)

Allah A. Allah, Tanrı. “*yüzüm yirge sürüp aytur men allah*” 99/11.GT.(2)

ashâb A. Peygamberin arkadaşları. “*ol tabib bir yıl nebi katında boldı bir kişi ashabdan kilip*” 165/3.GT.(3)

ashâb-ı kehf A. Yedi uyuyanlar, Kur'an'da da bahsedilen bir mağarada uzun müddet uyuyan yedi kişi ve köpekleri. “*eygülnerng songınça menzilge yürüp ashab-ı kehf iti yitti*” 27/2.GT.(2)

âyet A. Ayet, Kur'an'ın cümleleri. “*ayeti-ning ma'nisi anung hakkına turur ol kent kavmi anung*” 221/2.GT.(3)

azmak Azmak, sapmak, şaşırmak. “*körer bolsa firişte yoldın azgay*” 139/7.GT.(10)

bağışlamak Bağışlamak, affetmek. “*canı üçün başıñ sadakası munuñ yazukın, bağışlagıl hatta meni dagı belaga salmasun*” 68/13.GT.(18)

bahşâyış F. Bağışlama, lütuf, ihsan. “*irge hak ta'ala bahşayışı yitip tevfik çeragin ileyinde*” 123/12.GT.(1)

batıl A. Yanlış, batıl. “*yüz halayıkka tönüp dayim kılur batıl namaz*” 116/11.GT.(5)

bayram Bayram. “*biri ayttı men muni kurban bayramında basra şehrinde*” 84/5.GT.(2)

bi'llah A. Billahi, yemin sözü. “*ayttım ol iv iyesine bi'llah*” 119/10.GT.(1)

camı' A. Cami. “*kim başmakım yok yalın ayak idim kirip cami içinde bir kim-irseni kördüm*” 180/2.GT.(10)

cehennem otı A.T. Cehennem ateşi. “*cehennem otına özin yakadur*” 38/13.GT.(10)

cehennem azâbı A. Azap, eziyet, cehennem azabı. “*Arif irge bil cehennemniñ 'azabı birle ting*” 164/12.(5)

cennet A. Cennet. “*sen mi kim hak ta’ala kur’an içinde işaret kılur cennetnin ni’metlerinden*” 305/7.GT.(18)

deccâl A. Kıyamete yakın ortaya çıkacağına inanılan, yalancı ve zararlı bir şahıs deccal. “*kim bu salih nakası mı yahu deccal işeki*” 308/9.GT.(1)

dervîş F. Dervîş. “*tatar bôrkin kiyip dervîş bolgıl*” 114/13.GT.(3)

dîn A. Din. “*hikmet ikki kişi melikning dagı dinning düşmeni*” 328/5.GT.(9)

dînsiz A.T. Dinsiz, kafir “*munça türli ‘ilm fazlı bilen bir dinsiz*” 214/11.GT.(1)

diyânet A. Dindarlık, dine bağlılık. “*zahid-i nâdan diyanetden çıkar*” 328/8.GT.(2)

du’a A. Dua. “*ayttı bu du’a-yı hayr durur sanga dagı cümle müslümanlarga*” 39/8.GT.(24)

ebrâr A. Hayır ve takva sahipleri, iyiler. “*anlarga degül kim ebrar hırkasın kiygeyler*” 304/11.GT.(1)

ecel A. Ecel, ömrün sonu. “*eceli irişdi ise ilsiz ayaksızdın kaçıp*” 189/4.GT.(9)

ecr A. Ahirete ait mükafat, sevap. “*bir sahib-vakt ir ayttı yimeyin yatsa andan köp ecr*” 123/5.GT.(1)

elhamdü A. Fatiha süresi. “*oku elhamdü diseñ yüz okıgay*” 274/10.GT.(1)

emr A. Buyruk, emir. “*tañ atıçak ta’ala emri birle*” 116/4.GT.(5)

enbiyâ A. Nebiler, peygamberler. “*durur kim enbiya mirasın taptum ya’ni ‘ilm ikki*” 163/4.GT.(3)

evliyâ A. Veliler, evliya. “*evliyanıñ her seher yadı üçün*” 356/4.GT.(1)

evrâd A. Virdler, zikir, tesbih etme. “*evrad ve ‘ibadet bilen meşgul*” 304/5.GT.(1)

fâkîh A. Fakih, din,fıkıh alimi, fakih. “*terk itip kıldın fakihlar suhbetini ihtiyar*” 151/7.GT.(9)

fısk A. Ahlaksızlık, sefahat, azgınlık, fisk. “*köp mal ve ni’met miras kaldı ol (oglan) fisk ve fücür kılmaga başladı*” 283/7.GT.(1)

firdevs A. Cennet. “*bir firdevs bağı bigin körkli bustan bağışladı*” 138/8.GT.(2)

Firdevs-i a’lâ A. En yüce cennet, cennetteki bahçe. “*yana firdevs-i a’la tig bolup bag zümürrüd rengin aldı tigma bir nag*” 6/7.GT.(2)

firişte / frişte F. Melek. “*yıl vekili firiştege ni gam*” 344/11.GT.(4)

ğafûr A. Mağfiret eden, bağışlayan Allah. “*ya gafur ya rahim sen bilürsen kim bu zulum cehulden mi kilgey*” 98/4.GT.(4)

gebr F. Ateşe tapan, mecusi. “*gebr eger yüz yıl ot yakar bolsı, içine tüşiçek küyer fi’l-hal*” 47/7.GT.(1)

habîb A. Sevgili. “*bu kün ol miñ bir atıng hurmeti-çün habibing mustafanın hurmeti-çün*” 161/7.GT.(6)

hac A. Hacc, hacca giden, hacı. “*burungıdan yahşı bolurlar dağı beriyyedeki hac piyadeleri maksadlarına*” 293/7.GT.(1)

haci A. Hacı. “*kördüm bu niçük haci bolur dağı biri ayttı men muni*” 84/6.GT.(7)

hadîs A. Peygamberimizin sözleri, hadis. “*ol ayttı bu hadis ma’nisi ol turur kim*” 300/4.GT.(7)

hak A. Hakk, Allah. “*ketürgey hak subhanehu ve ta’ala digey*” 8/5.GT.(41)

hakîm A. Hikmet sahibi, bilge; hekim, tabip. Allah’ın isimlerinden. “*hakim u hayy u baki malikü’l-mülk*” 176/9.GT.(29)

halâl A. Helal. “*dağı halal bile haramdın mahfuz durur eyle sagın kim*” 306/9.GT.(8)

hâlîk A. Yaradan, Tanrı. “*unutmadı seni halık oşol dem*” 287/13.GT.(3)

hamd A. Tanrıya olan şükran, hamd. “*hamd okup bülbül seher vaktında hoş*” 127/5.GT.(2)

hankâh A. Tekke. “*hankah ışığında bir sufi*” 214/7.GT.(3)

harâm bolmak A.T. Haram olmak, dine göre yasak olmak. “*aña haram bolur*” 153/3.GT.(6)

harâm A. Kabe. “*rahmetu’l-lahi ‘aleyhi-ni kördüm haram hisarına yüzün koyup*” 99/6.GT.(2)

hatîb A. Hutbe okuyan, hatip. “*kizli ‘adaveti bar idi bir kün bu hatibni körmege kilip*” 221/5.GT.(4)

hayr A. İyilik, iyi; hayır, hayırlı. “*hayr işlere yamanlık kılmak bolur mukabil*” 29/9.GT.(25)

hazret A. Huzur, makam; hazret, saygı sözü. “*ayttı hak ta’ala hazratında kulların ‘amelinin*” 73/10.GT.(11)

hicret A. Hicret, İslami takvimde tarih başlangıcı, Peygamberin Mekke’den Medine’ye göçü. “*müddet-i hicret yidi yüz toksan üç*” 355/11.GT.(1)

hisâb vakti A. Hesap zamanı. “*her kim hıyanat bilen tirilgey hisab vaktında*” 50/7.GT.(4)

hoca F. Efendi, sahip, büyük. “*dağı ayttı işitiñ hoca-i ‘alem ‘alehi’s-selam ayttı*” 108/2.GT.(34)

ibâdet A. İbadet. “*ol ayttı kiçeler ‘ibadet üçün*” 145/13.GT.(15)

iblis A. İblis, şeytan. “*la-havle dip ayttım bu iblis-ni niçün melayike öze mu’allım*” 282/12.GT.(1)

ilâh A. Tanrı. “*hikmet bir fakir münacat kılur vaktın ayttı ilahi, yavuzlarga rahmet kılğul eygülerge rahmetiñ dayım*” 353/4.GT.(5)

imân A. İman. “*alimler din devleti islam ‘izzeti durur dağı iman ehlin*” 150/13.GT.(1)

in’âm A. İnam, nimet verme, lütuf, iyilik etme. “*amma ol hukm bilen kim mahdum-lar-ning sevabık-ı in’amı*” 225/1.GT.(5)

inâbet A. Günahlara tövbe edip, Tanrıya yönelme, nedamet. “ *kul hak ta’ala hazretine kilip inabet ilin*” 7/12.GT.(1)

incil A. İncil. “*hikmet incilde kilip-turur ay adem oğlu*” 349/4.GT.(1)

islâm A. İslam. “ *‘alim-ler din devleti islam ‘izzeti durur dağı iman ehlin*” 150/13.GT.(2)

istiğfar A. İstifar, tövbe. “ *‘ibadet-den kılur ‘arif kişiler dayim istigfar*” 98/9.GT.(2)

ka’be A. Kabe. “ *yayag miskinlere ka’be yolında*” 111/4.GT.(8)

kalender F. Derviş gibi yaşayan; dünyayı umursamayıp başı boş dolaşan kimse. “*hoş ayttı muni ol edib-i zarif melik-ke bolur mı kalendar harif*” 335/13.GT.(2)

kaza A. Kaza, kader, kaza. “*idi teğri kazası bile bir sa’b düşmen çerisi*” 44/2.GT.(7)

kefür A. Çok inkar eden, nimete küfran eden. “*dağı anıñ bigin şakirleri bar kefurları dağı bar*” 315/12.GT.(1)

kerem A. Cömertlik, lütuf, ihsan, kerem. “*kerem ehli durur dayim mükerrem, kerem dür bar ise dünyide irdem*” 187/13.GT.(36)

kerim A. Cömert, kerem sahibi. “*koyup aytur idi ya kerim ya rahim bu kuluñni*” 99/7.GT.(5)

kible A. Kible, ibadette yönelinen taraf. “*baglap idim kim közümnin kiblesi anıñ cemali*” 248/10.GT.(1)

kiblegâh A.F. Kiblenin bulunduğu yer, ibadette yönelinen yer. “*boluptur ka’be hacet kiblegahı*” 59/2.GT.(1)

kıyâmet A. Kıyamet. “*kim kıyamat kün benim kanıma giriftar bolgay*” 68/4.GT.(5)

kıyâmet kün A.T. Kıyamet günü. “*kim kıyamat kün benim kanıma giriftar bolgay*” 68/4.GT.(5)

kul Kul, köle. “*ni’metke bir şükr vacib kıldı bu kaysı kulnı ilinden ve tilinden kilgey*” 4/9.GT.(83)

kulluk Kulluk, kölelik. “*kitürdüm köp hata ‘özrin kılıp taksir kullukda saña hıdmat kılur*” 98/6.GT.(2)

kur’an A. Kur’an. “*kerih ün bilen kattı çağrıp kur’an okur idi*” 223/9.GT.(12)

kurban A. Kurban. “*kurban u zekat u vakf u türli ni’met*” 302/4.GT.(4)

kurban bayramı A.T. Kurban bayramı. “*biri ayttı men muni kurban bayramında basra şehrinde*” 84/5.GT.(2)

kurbet A. Allah’a yakınlık. “*anga ta’at kılmak sebeb-i kurbet turur*” 4/3.GT.(1)

küfr A. Küfür. “*bolmışı yok kaza tagayyür hiç küfr aytmak bilen kişi tün ü kün yıl vekili firıştege ni gam*” 344/10.GT.(3)

ma’asi A. Günahlar, asilikler. “*pişe tuttı fi’l-cümle cemi’ ma’asi ve münkerden nime kalmadı*” 283/8.GT.(1)

ma’bûd A. Tanrı. “*kim yürise bu sıfatda siver anı ma’bud*” 302/10.GT.(1)

mağfiret A. Günahların bağışlanması, mağfiret. “*baglap dagı kerem-ge illerin açıp tururlar talib-i mağfiret sahib-i dünya ve ahiret*” 317/3.GT.(1)

ma’rifet A. Tasavvufta Tanrı’nın birliğini tanıma, bilme zevki. “*tileseñ ma’rifet nurın körerger*” 123/7.GT.(3)

mahşer A. Mahşer, kıyamet. “*hamr mesti uyganur yarım kiçe ‘ışk mesti yevm-i mahşer subhdem*” 244/1.GT.(1)

mağâm A. Yer, makam. “*melayike makamından kiçgey idi*” 287/12.GT.(10)

malikü’l-mülk A. Mülkün sahibi, Allah. “*hakim u hayy u baki malikü’l-mülk*” 176/9.GT.(1)

mecûsi A. Putperest, ateşe tapan, mecusi. “*nasrani dagı mecusi kılurlar*” 26/13.GT.(1)

mefhâr-i mevcudât A. Yaratılanların övüncü, Hz. Muhammed. “*ol server-i kayinat ve mefhar-i mevcudat dürr-i bahr-i safa muhammedü’l-mustafa*” 7/2.GT.(1)

mel’ûn A. Lanetlenmiş, mel’ün. “*munça türli ‘ilm fazlı bilen bilen bir dinsiz – mel’un bilen sözleş bilmediñ ol*” 214.GT.(2)

melâyike A. Mela’ike, melekler. “*melayike makamundan kiçgey idi*” 287/12.GT.(2)

menâhi A. Haram, nehy edilmiş şeyler, günah. “*dağı muhal irür anıñ hüsn ve cemali bilen bular menahige yakın kilgeyler*” 308/6.GT.(1)

mescîd A. Mescit. “*bir mukri bir mescid işikinde oturup*” 223/8.GT.(2)

meşâyih A. Şeyhler. “*idi meşayih hırkasını anıñ bigin mutribga birdiñ*” 121/1.GT.(3)

mevlâ A. Allah. “*turup yürüp kıla-dur şükr-i ni’met-i mevla ilinge*” 318/5.GT.(1)

mikâyil A. Mika’il, dört büyük melekten biri. “*muni buyurdi cibril ve mikayil*” 108/5.GT.(1)

mu’tekîd A. İtikad eden, inanan. “*ilmim kur’an ve hadis ve meşayih kelamı turur ol bularga mu’tekid degül*” 214/13.GT.(1)

mukadder A. Allah tarafından takdir edilmiş, mukadder. “*bilmen ol manga hak te’aladan mukadder idi*” 72/8.GT.(2)

mukarreb A. Tanrının yakını, sevdiği. “*hazret-i ‘izzetning mukarrebleri*” 316/3.GT.(1)

mukarrer A. Allah tarafından kararlaştırılmış. “*aña memleket mukarrer boldı*” 31/13.GT.(2)

murakabet A. Tasavvufta kendi iç alemine dalarak kendinden geçme. “*salih ir başın murakabet yakasına çekip mükaşefet bahrine müstagrak bolupturur*” 14/4.GT.(1)

murdâr F. Dince pis. “*ikki it bir murdar üçün biri birin yırtar*” 332/3.GT.(3)

mü’ezzin A. Müezzin, ezan okuyan. “*ol mü’ezzin-ge ayttı*” 222/9.GT.(6)

müftî A. Fetva veren, din bilgini. “*bir fazıl müftige sordılar*” 144/13.GT.(2)

mükâşefet A. İlâhi sırların görünmesi. “*salih ir başın murakabet yakasına çekip mükâşefet bahrine müstagrağ bolupturur*” 14/4.GT.(1)

mülhîd A. Dinsiz. “*ramazan ayı mülhid i müfsid ileyinde tabak tolu halva*” 95/9.GT.(2)

münâcat A. (Allah’a dua ve niyaz, yalvarma) “*her kiçe münacat ve her seher dua ve hacat...*” 145/7.GT.(2)

münker A. Dinen caiz olmayan. “*pişe tuttu fi’l-cümle cemi’ ma’asi ve münkerden nime kalmadı*” 283/8.GT.(1)

münkir bolmak A.T. İnkâr etmek, inanmamak. “*ol yolda bir abid bu fakirlar haline münkir bolup anların derdinden haberi yok idi*” 128/3.GT.(1)

mürîd A. İntisap eden, mürid. “*şeyhden işittim kim müridine aytur idi*” 287/10.GT.(4)

müsûlmân A. Müsliman, müslüman, islam. “*bu du’a-yı hayr durur saña dağı cümle müslümanlarga*” 39/8.GT.(9)

müte’abbid A. İbadet eden, kulluk vazifesini yerine getiren. “*tertib-i suret-i mektub degül ‘amiyy-i müte’abbid yayag menzil aldı*” 346/3.GT.(1)

müttakî A. Takva sahibi, müttahi. “*dağı din müttakilerden kemal turur*” 321/10.GT.(2)

namâz F. Namaz. “*yimek az yidi kaçan kim namaz kılmaga turdılar*” 104/2.GT.(11)

nasranî A. Hristiyan. “*soğra anı atası anası yehudi dağı nasrani dağı mecusi kılurlar*” 26/13.GT.(2)

nebî A. Peygamber. “*nebi ‘aleyhis-salatu ve’s-selam hadisinde*” 295/9.GT.(5)

nehy itmek A.T. Yasak etmek. “*hak ta’ala kelamı içinde kat’-ı rahim-ni nehy itip dağı meveddet-i zil-kurba buyurup turur*” 155/13.GT.(1)

ni'met A. Nimet. “*cehandan iy derviş turup turup yürüp kılatur şükr-i ni'met-i mevla ilinge*” 318/5.GT.(74)

niyâz A. Yalvarma, niyaz. “*tevekkülñiñ makamında turup tün ve kün kılğay 'ibadet dem-be-dem 'özü ü niyaz*” 116/13.GT.(2)

oruç F. Oruç. “*ol kün ol oruç tutkay*” 95/11.GT.(3)

parsâ F. Abit, sofı, zahit. “*kim sultan cennet içinde dağı parsa cehennemde sordı*” 114/5.GT.(5)

parsalık F.T. Zahitlik, sofuluk. “*dögüldür ton bilen bu parsalık tilesen zühed ve takva nefis ivin yık*” 102/1.GT.(2)

peygamber F. Peygamber. “*'isa peygamberge 'aleyhi's-selam*” 94/8.GT.(1)

rahîm A. Merhametli, esirgeyen Allah. “*ya gafur ya rahim sen bilürsen*” 98/4.GT.(2)

rahmet A. Acıma, esirgeme, merhamet. “*yana anıñ sansız sağışsız rahmetiniñ yagmuru*” 5/4.GT.(9)

ramazan A. Ramazan ayı. “*ramazan ayı mülhid i müfsid ileyinde tabak tolı halva*” 95/9.GT.(1)

rek'at A. Rekat. “*hiç biri turup ikki reke'at namaz kılmas*” 105/11.GT

resûl A. Peygamber. “*ol tabib bir kün resûl 'aleyhi's-selam hıdmatına kilip*” 165/5.GT.(2)

rızık A. Allah'ın takdir ettiğı maişet, rızık. “*bu adem oğlınıñ hatırı eyle kim rızıkka müte'allıkturur eger rızık birgenge bolsa*” 287/11.GT.(15)

sadağa A. Sadaka. “*canı üçün başıñ sadakası munıñ yazukın bağışlagıl*” 68/12.GT.(1)

sakar A. Cehennem. “*a'rafirür cennet bağı sakar ehline*” 35/5.GT.(1)

sanem A. Put. “*soldı kızıl gül yanakın iy sanem*” 236/2.GT.(2)

savâmi A. Savma'a'nın çokluğu, tekkeler, (hususî) ibadet yerleri. *"il agzın it tişin bağlap savami'ge tolupturlar"* 46/2.GT.(1)

seccade A. Seccade. *" medrese küncinde seccade salıp kıldı karar"* 151-5.GT.(1)

server-i kainât F. A. Kainatın başı, Hz. Muhammed. *"o server-i kayinat ve mefhar-i mevcudat.... sahibü'l-mi'rac ve's-seha muhemmedü'l-mustafa"* 7/2.GT.(1)

seyyid A. Efendi (burada) Hz. Peygamber. *"yirine kitürgey idim seyyid salavatu'l-lahi 'aleyhi ve selamehu"* 165/10.GT.(1)

subhâne A. Tanrı sözünden sonra zikredilen saygı sözü. *"ketürgey hak subhanehu ve ta'ala digey"* 8/5.GT.(1)

sufi A. Sofî, dervîş. *"sufiler katında bir niçe akça"* 169/11.GT.(2)

sûret A. Kur'an'ın kısım veya fasılları, süre. *"kanatsız kuşka murad nüzul-i kur'an'dan tahsil-i arı siret-turur tertib-i suret-i mektub degül"* 346/2.GT.(1)

sücûd A. Secde etme, ibadet. *"eger cud kudret bilen bolur ise dagı sücud kuvvet bilen anlarga müsellemler durur"* 302/7.GT.(2)

sünnet A. Sünnet, peygamberin yaptıkları ve tavsiye ettikleri. *"ol hukm bilen kim da'vetneñ icabeti sünnet durur"* 211/9.GT.(1)

şâkir A. Şükr eden, iyiliği unutmayan. *"dagı anıñ bigin şakirleri bar"* 315/12.GT.(1)

şefi' A. Şefa'at eden. *"ni kaygursun bu ümmet ahiretde şefi'i çün seniñ tig ruh bolgay"* 7/7.GT.(2)

şer' A. Allah'ın emri, şariat. *"seniñ şefa'atıñ bilen şer' haddin terk itse bolmas"* 112/13.GT.(3)

şerif A. Şerefli, asil; Peygamber soyundan. *"din ü dünya devleti zatı şerif ma'rifet-ning ma'deni özi zarif bu gülistan ziyneti"* 13/2.GT.(6)

şeytân A. Şeytan. *"şeytan-lar tu'mesi degül"* 42/10.GT.(2)

şükür / şükür A. Şükür. “*anın şükürini zikrinin fikri ni’met artturur.*” 4/4.GT.(18)

ta’ala A. Tanrı adından sonra zikredilen saygı sözü. “*kul hak ta’ala hazretine kilip*” GT.(46)

ta’at kılmak A.T. Allah’ın emirlerini yerine getirmek; ibadetini yapmak; “*teğri celle celaluhu kim anga ta’at kılmak sebeb-i kurbet turur*” 4/3.GT.(11)

tâgî A. Azgın, isyankar. Firavun. “*mülki müselleme boldı ise ayttı ol tagi bagı hilafınça kim mısır mülkine magrur bolup*” 92/9.GT.(1)

tahârat A. Temizlik, taharet. “*bir kün ol aziz damışk cami’i içinde kellase birkesinde taharat kılur idi*” 107/7.GT.(2)

tahrime bağlamak A.T. Namaza başlarken tekbir almak. “*bir kim irse işaga tahrime bağlap turur*” 303/11.GT.(1)

takvâ A. Allah’tan korkup, dinin yasaklarından kaçınma, takva. “*parsalık tileseng zühed ve takva nefis ivin yık*” 102/2.GT.(9)

tamuğ S. Cehennem. “*tamuğ otından halas kılıp*” 151/2.GT.(3)

tağrı Tanrı, Allah. “*men dagı tağrıga tevekkül kılıp himmet bilin*” 11/5.GT.(1)

tağrılık Allah için, Allah’a layık. “*tağrılık üçün bir kadem ilgeri yürümesler*” 310/12.GT.(1)

tarikât A. Tarikat. “*hasudlar ta’ne-si cevrine takat kitürmeyin tarikat şeyhünün hıdmatına kilip sırrın ortaga kitürdi*” 124/7.GT.(2)

tasavvuf A. Tasavvuf. “*bir ulu şeyhka sordı-lar tasavvufnı hakikatı ni turur*” 144/4.GT.(2)

tazarru’ A. Yalvarma, tazarru. “*ol kulnı tazarru’ ve zarılıkı bilen ündep ketürgey hak subhanehu ve ta’ala*” 8/4.GT.(4)

tehlil A. Kelime-i tevhid (la ilahe illallah) tekrarlama. “*men ayttım bu ni mürüvvet bolmagay barça tes-bih ve tehlil içinde dagı men gaflet uykusında yatıy*” 127/3.GT.(1)

tekbîr A. Tekbir. “*kiliben okımışın yok tekbir atanga eygölük ni kıldın ise anı tutkıl*” 270/2.GT.(1)

tersâ F. Hristiyan. “*niçe murdar ise tersa kuyusı yahudi ölüsın yusa revadur*” 182/11.GT.(2)

tesbîh A. Belli sözleri tekrarlayarak Allah’a tazim etme, tesbih. “*ol kuşlar turup tesbih okur*” 127/9.GT.(4)

tevbe kılmak A.T. Tövbe etmek. “*kılurlar tevbe ‘asiler nedamet yip hata işden ‘ibadetden kılur*” 98/8.GT.(10)

tevekkül A. (kadere) Razi olma, tevekkül. “*men dagı taırığa tevekkül kılıp himmet bilin ragbet ili bilen bağlap başladım*” 11/5.GT.(2)

tevekkül kılmak A.T. (kadere) Razi olma, tevekkül. “*men dagı taırığa tevekkül kılıp himmet bilin ragbet ili bilen bağlap başladım*” 11/5.GT.(2)

tevfik A. Allah’ın yardımına karışma, hidayet . “*hak ta’ala bahşayışı yitip tevfik çeragın ileyinde tutup muhakkaklar suhbetine kitürdi*” 123/12.GT.(1)

tevhîd A. Allah’ın birliğine inanma, tevhit. “*hıdmat ve ta’at ve isar ve kana’at ve tevhid ve tevekkül ...her kimde bu vasıflar bar*” 159/12.GT.(1)

tevrît A. Tevrat. “*yehudi ir dagı antlar içip tevrit öze ayttı*” 331/11.GT.(1)

tirgizmek Diriltmek. “*ve-likin bir ölü-ni ming kim-irse tirgize bilmes*” 338/6.GT.(1)

ümmet A. Ümmet. “*ni kaygursun bu ümmet ahıret-de şefî’î çün sening tig ruh bolgay*” 7/7.GT.(1)

va’z A. Va’az, dini öğüt. “*ba’albek cami’ine kirip bir niçe kelime va’z ayttım*” 109/1.GT.(1)

vâcib kılmak A. T. Yapılmasını gerekli kılmak, vacib saymak. “*dagı tigme bir ni’metke bir şükr vacib kıldı*” 4/9.GT.(5)

vebâl A. Günah. “*ay hoca kulunga köp yigirme çok cevır kılıp vebale kirme*” 295/6.GT.(2)

veli A. Ermiş, veli. “*eger ol hukm kılıcını çekse nebi ve veli başın aşaga çıkkey*” 350/2.GT.(1)

yamanlık Kötülük, fenalık. “*hayr işlere yaman-lık kılmak bolur mukabil*” 29/9.GT.(4)

yaratmak Yaratmak. “*teşri tebareke ve ta’ala munça türlü ağaç yaratıp turur*” 353/13.GT.(4)

yarlıgamağ Bağışlamak, affetmek. “*evliyanıñ her seher yadı üçün kıl nazar seyf-i sarayı yarlığa ‘afv itip yazuklarını yarlığa*” 356/6.GT.(1)

yazuk Hata, günah, suç. “*cahil bile olturmak ‘arifke cehennemdür yana tuti aytur ‘aceb ni yazuk kıldım*” 239/7.GT.(28)

yehudi A. Yahudi, Musevi. “*niçe murdar ise tersa kuyusu yehudi ölüsin yusa revadur*” 182/12.GT.(8)

zâhid A. Dindar, sofı, zahit. “*zahid razi bolup şehрге kirdi melik ol sa’at içinde zahidge bir firdevs bağı bigin körkli bustan bağısladı*” 138/7.GT.(39)

zekât A. İslam dininin beş şartından biri olarak malın kırkta birinin her yıl yoksullara dağıtılması, zekat. “*kurban u zekat u vakf u türlü ni’met sen kayda alar yolın yürigey sen kim yüz gussa bilen kılur sen*” 302/4.GT.(2)

zıkr A. Anma, zıkr. “*‘arif yolundan dağı fakırlar tariki zıkr ve şükr durur dağı hıdmat ve ta’at ve*” 159/11.GT.(10)

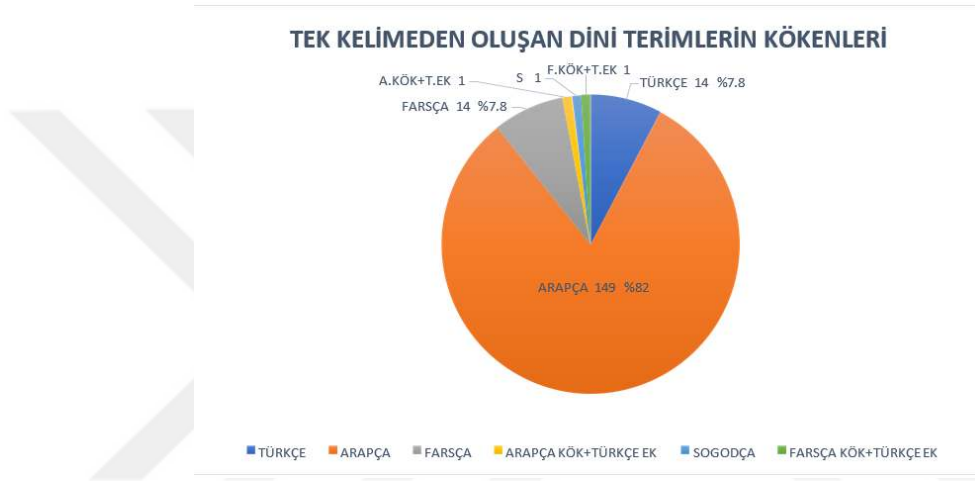
zühd A. Dini vecibelere titizce bağlılık, sofuluk, zühd. “*bu parsalık tileseng zühd ve takva nefis ivin yık*” 102/2.GT.(7)

Gülistan Tercümesi’nde toplam 202 terim bulunur. Bu terimlerden 181 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 202 terimin % 90’ını oluşturur. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 14 tanesi Türkçe kökenlidir ve 181 terimin % 7.8’ini oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan 14 Türkçe terimin 12 tanesi (%86) türemiş, 2 tanesi de (% 14) basittir.

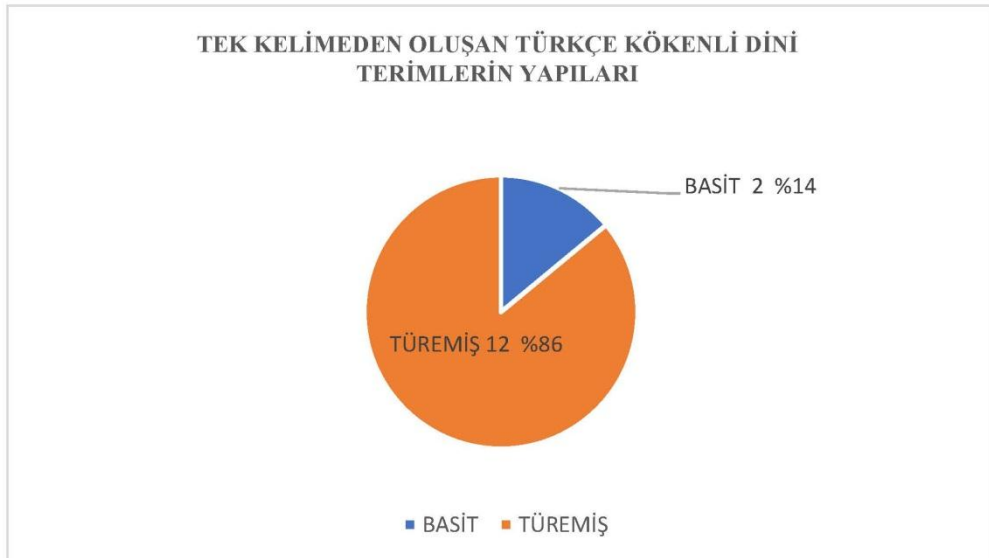
Tespit ettiğimiz tek kelimedenden oluşan 181 terimden 149 tanesi (% 82) Arapça, 14 tanesi (% 7.8) Farsça, 1 tane Arapça kök+ Türkçe ek şeklinde, 1 tane Farsça kök + Türkçe ek şeklinde, 1 tanesi de Sogodca kökenlidir.

Eserde 202 terimin 21 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelmiş olup, 202 terimin % 10'unu oluşturmaktadır. Bu terimler kökenlerine göre Arapça + Arapça 7 (% 33), Farsça + Farsça 1 (% 5), Arapça + Türkçe 12 (% 57), Farsça + Türkçe 1 (% 5) terim bulunmaktadır.

GT'de 21 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 5 tane (% 24), birleşik fiil şeklinde 10 tane (% 48), Arapça tamlama 1 tane (% 4), Farsça tamlama 5 (% 24) tanedir.

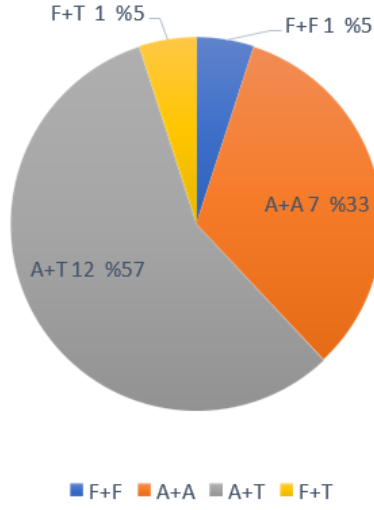

Grafik 36. Tek Kelimedenden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

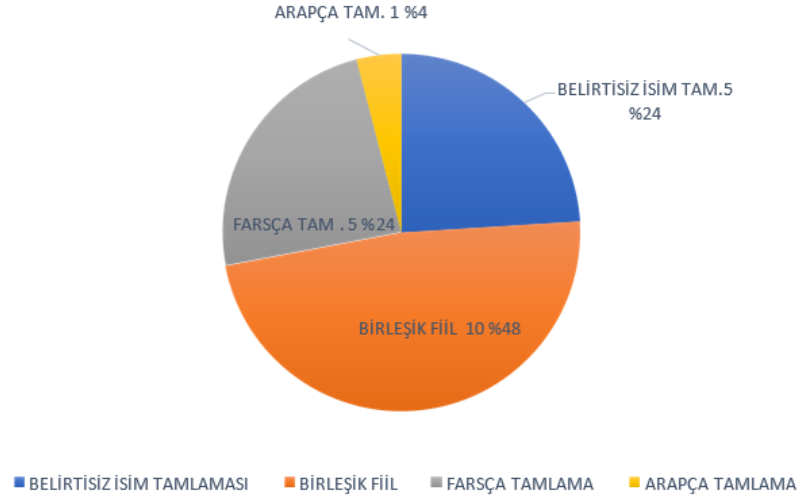
Grafik 37. Tek Kelimedenden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN KÖKENLERİ

Grafik 38. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 39. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.11. Codex Cumanicus'ta Dinî Terimler

Codex Cumanicus, Alman rahipler ve İtalyan tüccarlar tarafından 1294 yılında yazılmış iki bölümden oluşan bir eserdir. İtalyan tüccarlar tarafından yazılan birinci bölümde Latince – Farsça – Kıpçakça bir sözlük bulunmaktadır. Bu bölümün yazılış amacı İlhanlılar ve Altınordu Devletiyle ticareti kolaylaştırmaktır. Alman rahipler tarafından yazılan ikinci bölümde ise amaç Kıpçaklar arasında Hristiyanlığı yaymak, bu dine özgü temel duaları, ilahileri ve vaazları öğretmektir.

Zengin kelime hazinesiyle Türk kültürü ve dili açısından önemli bir yere sahip olan eser, dinî terimler yönüyle de oldukça değerlidir. Özellikle Alman rahipler tarafından yazılan ikinci bölümün yazılış amacı düşünüldüğünde dinî terimlerin bu bölümde daha fazla olduğu görülür. Zaten amaç Kıpçaklar arasında Hristiyanlığı yaymak, bu dine ait vaazları, duaları ve ilahileri onlara öğretmektir. Hal böyle olunca bu dine ait terimler de sözlükte yerini almıştır. Bu sözlükte tespit ettiğimiz bütün dinî terimler şunlardır:

açırğanmak İşlediği günahlardan dolayı pişman olmak. “*ulu künden baş/ka yazuk üçün açırğansa*” 61a/16-17.CC.(1)

ağırlamak Şerefliendirmek, kutsamak, ağırlamak. **avurlamak**, CCI ağırlamak “*ulu kün ağır/lap*” 61a/11-12.CC.(4)

algış Dua, övgü, kutlama, iyi dilek. “*algış bizge ol kim bérsin*” 72b/8.CC.(4)

algışlamak Övmek, kutsamak. “*Ténri öz kénsi algışlar*” 71a/7.CC.(2)

algışlı 1. Aziz, kutsal, mübarek, mutlu. “*bir algışlı kişi*” 74a/9.CC.(15); 2. Bereketli, Tanrının ihsanı olan nimetin artması. “*arı algışlı*” 37b/15.CC.(1)

atlar L. Tapınaklar üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dinî tören yapılan taş masa, sunak. “*ave kimgé altarını Yesus Hristusunın boyını / Ténri tut[tu]rıpt[ı]r*” 70a/7-8.CC.(1)

amen A. Allah kabul etsin anlamında dua sözü, amin. 70a/8.CC.(10)

amrak Aziz, sevgili. “*amrak, bavursak*” 59a/14.CC.(2)

ant içmek Yemin etmek. “*Tenrinin atı bile ant içmegil*” 66b/2.CC.(2)

apostol L. Havari. “Tenrinin senden bolgan / işl[e]rini ayta bildin, apostol[l]erge bild[i]rdin” 71b/19-20.CC.(1)

apostolik klisea L. Yuhanna 20/21. ayeti esas alarak kurulmuş, havariler yoluyla günümüze kadar ulaştırılan geleneksel kilise. “basa inanır-men bir arı Katolik dag[ı]n / Apostolik kliseaga” 74b/16-17.CC.(1)

arı algışlı Kutsal, aziz. 35b/10.CC.(1)

arı Kutsal, aziz. “arı Ambrosius aytır” 62b/35.CC.(33); **arılı** Aziz. krş. arı, aruv. “arılıların küsençi, barçağa medet bolgil” 73b/1.CC.(1)

arı tın Kutsal Ruh. “ol bolu[ş]sun bizge Ata dagı Ogul dagı / Arı Tın” 61b/10-11.CC.(9)

arınmak Temizlenmek, günahattan arınmak. “neçik Teñri tiler dagı senin canı[n] arıngay” 63a/8.CC.(3)

ata Tanrı. krş. Ata Tenri, Tenri Ata. “anar Ata, O[v]ul bile bir menüdeş / Tenri” 74b/14-15.CC.(17)

ata teñri Tanrı. krş. Ata, Tenri Ata. “ave yarıhnın anası kim tu[v]ur[u]r Ata Teñri” 70b/19.CC.(1)

avurlamak Şereflendirmek, kutsamak, ağırlamak. krş. ağırla-, CCI ağırla- “ulu künni avurlagıl” 66b/3.CC.(1)

ayıpsız A.T. Günahsız, suçsuz, ayıpsız. “men yamanlı, sen ayıpsız egeç” 75a/5.CC.(1); **aypsız** “aypsız anda kimni kıldı” 69b/3.CC.(1)

aziz A. Nadir, çok güzel. 82b/9b.CC.(1); **haziz** A. Kutsal, aziz. “Tenri köçürdi / haziz boyun menülükge” 70b/15-16.CC.(2)

bahasız F.T. Mübarek, kutsal, paha biçilemez. “sagınsa-men bahasız kanını kim Hristoz töktü” 75a/1.CC.(1)

baklı F.T. Aziz. “anasında baklı / Yohan, ulu sö[v]ünç alıp andan” 76a/7-8.CC.(1)

baptisma L. Vaftiz, isim verme. “küner-men bir baptisma dep yazıklar/nın boşatmagına” 74b/17-18.CC.(1)

baraķat A. Bolluk, bereket. bk. Algıslı. 37b/15.CC.(1)

bavursak Aziz, sevgili. “ave kim enç könülinden Tengrige köt(ü)rdin kurban/öz bavursakın Yesusnı” 71b/3-4.CC.(3)

bey Rab. krş. Bey Teneri, Bey Tenri, CCI bey. “basa inanır-men tirgizgiçi Bey, Arı Tınga” 74b/13.CC.(8)

bey teneri Rab. krş. Bey. “Bey[i]m Teneri, benim tınım / algıl” 61b/20-21.CC.(4); **bey tenri** “sen, tın atam, Bey Tenri erki bile benim yazukımdan boşatıl” 61a/9.CC.(5)

beygine Rab, sevgili Rab. “e tatlı Beyginem” 75b/1.CC.(1)

bitik İncil. krş. bitiv, bitüv. “ol nişan tapar-biz bitik içinde” 62b/6.CCI.(3)

bitüv Kutsal yazılar. “basa üçünçi künde ölümden koptı bit[ü]vler aytgança” 74b/10.CC.(1)

boşak Günah çıkarma, günahıtan kurtulma, bağış, af. “sizge yakşı Teneri söz ayt kay-men ne kimese boşak için” 61a/26.CC.(1)

buyruĥ Emir, buyruk. “ol tutar Tenrinin / barça buyruhun” 62a/26-27.CC.(3)

bügü Peygamber. “bügüler/den ulam ol sözlep turur” 74b/15-16.CC.(1)

cuhût A. Yahudi, Cıfit. “cuhutlar anı tut[t]ular, dağı bağladılar” 63b/17.CC.(2)

egri Günahkar, hatalı, eğri (kimse), CCII eğri kılı, eğri kişi. “egrimizni ol könderir” 70a/2.CC.(1)

élçi Melek. 35b/8.CC.(3)

evangelim L. İncil. “Teneri / bizge körgüzür Evangelim içinde” 62a/15-16.CC.(3)

ferište F. Melek. CCII ferişte. 35b/8.CC.(1) “*bir frişte anın bile bardı azam bolup*” 62b/7.CCI.(20)

haç F. 1. Çarmıh, haç. “*e haç, eynek umunçımız, teysin sana yügünçimiz*” 74a/13.CC.(17) 2. Haç. krş. CCII haç. 35b/11.CC.(1)

halâl A. Meşru, yasal, helal. “*menim halal hatunımd[ı]r*” 59a/13b.CC.(3)

harâm A. Yasadışı, haram. 66a/23.CC.(1)

inanğan İnançlı, imanlı. 7a/26.CC.(1)

inanmağ İman etmek, inanmak. krş. CCI inan- “*anar kiml[e]r kim inangay*” 72a/6.CC.(9); İnanç, inanma. 7a/25.CC.(1)

ırlamağ Şarkı söylemek, ilahi okumak. krş. CCI ırla- “*frişteler ır/larlar, överler Tenerni*” 61b/7-8.CC.(2)

kargışlı Lanetli, lanetlenmiş. 37b/16.CC.(1); **kargışlu** Lanetli, lanetlenmiş. “*ol/Tenriden dagı papdan kargışludur*” 63a/24-25.CC.(1)

Katolik klisea L. Katolik kilisesi. “*basa inanır-men bir arı Katolik dag[ı]n / Apostolik kliseaga*” 74b/16-17.CC.(1)

kök Gökyüzü, gök; cennet. “*andan bizge sen yavd[ı]rdın kök ötmekin hem tatırdın*” 70b/2.CC.(32)

kök hanı Göğün kralı, Hz. İsa. CC.(32)

kök ötmeki İsa’nın bedenini temsil eden, gökten inen ve İncil’de yiyenlerin ölümsüzleşeceği belirtilen ekmek. CC.(32)

kök, yer hanı Göğün ve yerin kralı, Hz. İsa. CC.(32)

könü halık T.A. Doğru, dürüst, samimi yaradılışlı dindar. krş. könü kılı. 30b/24.CC.(1)

könü Helal. 49a/30.CC.(3)

könü kılı Doğru, dürüst, samimi yaradılışlı, dindar krş. könü halık. 30b/24.CC.(1)

kötirmek Bağışlamak. CCI kötürülmüş. “*mürvetine sen yendirip yazıhımız/nı kötirdin*” 72b/13-14.CC.(1)

kötürülmüş Bağışlamak. CC.(1)

kristian L. Hristiyan. “*aytır haçdan barça Kr[i]stianlar/ga*” 66a/38-39.CC.(1)

kulluk etmek Kulluk, hizmet etmek. CC.(3)

kulluk Hizmet, kulluk. “*kulluk birle*” 27a/8.CC.(3)

kurban A. Kurban. “*ave kim enç könülinden Tenrige köt[ü]rdin kurban / öz bavursakın Yesusnı*” 71b/3-4.CC.(4)

kutkardaçı Kurtarıcı. “*ol kertirir barça elni kutkar/daçı*” 61b/25-26.CC.(5)

kutlu Kutsal, kutlu. “*kutlu tüpden terek bit[t]i, körki inentür haybatlı*” 74a/7.CC.(1)

lahan F. Vaftiz leğeni, vaftiz teknesi. 66a/10.CC.(1)

liban L. Kutsal deniz kızı. “*ave, ünin organanı, körkin yenipt(i)r Libannı*” 70a/13.CC.(1)

menü han Tanrı. CC.(10)

menü teŋri Tanrı. CC.(10)

misih A. Mesih, Hz. İsa. “*ave kimnin termesinde / yalgız konupt[u]r Misiha*” 69b/2-3.CC.(1)

oğul Hz. İsa. “*ol bolu[ş]sun bizge Ata dağı Oğul da/gı Arı Tın*” 61b/10-11.CC.(12); **ovul** Hz. İsa. “*anar Ata, O[v]ul bile bir menüdeş / Tenri*” 74b/14-15.CC.(10)

oruç F. Oruç. krş. CCI oruç. “*barça kişi borçludur oruçta/yazuhın aytma*” 63a/23-24.CCI.(1)

oruç tutmak F.T. Oruç ibadetini yerine getirmek. CC.(4)

pap L. Papa. “*ança ana / papdan yüz kün boşak*” 61a/18-19.CC.(2)

papaz L. Papaz. “senden çıktı kerti Aaron,/ulu papaz” 71b/2.CC.(1); **papas** CCI bapas. “barunuz, kör[ün]ünüz pa/paslarga” 62b/1.CC.(2)

pater noster L. Türkçesi. ‘Göklerde olan babamız’ diye başlayan ve Hz. İsa’dan havariler vasıtasıyla intikal etmiş olan bir dua. “*burun aytınız bir pr nr [Pater noster]*” 61a/27.CC.(1)

paygambar F. Peygamber. “*burun alay aytıldı paygambardan*” 62a/2.CCI.(2); CCII paygambar. 35b/9.CCII.(1)

profet L. Peygamber. “*Arı Tın/dan aylı boldı profet aytgança*” 76a/11-12.CC.(1)

psalmos L. Mezmurlar kitabı. “*kim Tenri tu[v]urur, psalmos neçik aytıp turur*” 69a/4.CC.(1)

rahîm A. Merhamet, acıma, esirgeme. “*oş ol rahimine kö/re yamanımıznu keçirgil*” 72b/17.CC.(1)

sadağa A. Sadaka krş. CCI sadaga. “*yemese sadagasından bizge berse*” 61a/18.CC.(1); sadaga. 35b/16.CCII.(1)

şabat kün İ.T. Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi. 36b/6.CC.(1)

şaytân A. Şeytan. “*ave kız, hannı tu[v]urgan, şaytannı erksiz etken*” 71a/2.CC.(1)

şeriat A. Kadi. 45b/14.CC.(1)

tamu S. Cehennem. “*tamu kabakını buzup tutgan/larnı sen kutgardın*” 72b/15.CC.(1), **tamuh** S. Cehennem. krş. Tamu, CCI tamuk, bk. zindan. “*erkli erksiz tamukka bargay-siz*” 63a/5.CC.(9), **tamuğ** S. Cehennem. krş. CCII tamu, tamuh. 35b/25.CC.(1)

tener Tanrı. krş. Teneri, Tenir, Teniri, Tenri, CCI Tenri. “*frişteler ır/larlar, överler Tenerni*” 61b/7-8.CC.(2)

teneri söz Tanrı sözü, İncil. krş. Tenri sözi. “*sizge yakşı Teneri söz ayt kay-men*” 61a/25.CC.(2)

teniri Tanrı. krş. Tener, Teneri, Tenir, Tenri, CCI Tenri. “*Tenirinin sövmekinden başka, ne kim yol bar köktegi han/lıkta*” 62a/28-29.CC.(1); **teneri** Tanrı. krş. Tener, Tenir, Teniri, Tenri, CCI Tenri. “*Teneri / mana bersin andı gönül*” 61a/23-24.CC.(17); **tenir** Tanrı. CCI Tenri. “*anca söver-biz Tenirni*” 62a/18.CC.(12); **ténri** Tanrı. krş. CCII Téner, Téneri, Tenir, Ténri. “*Ténri sövmekligi*” 35b/5.CC.(1); **tenri** Tanrı. krş. Tener, Teneri, Tenir, Teniri, CCI Tenri. “*anın canı Tenri allında köpten öldi*” 62b/20.CC.(66)

tenri ata Tanrı. krş. Ata Tenri. “*Tenri Ata sana, ana, Arı Tinga bir yügünç teysin siz üçövge*” 73a/3-5.CC.(1)

ténri sövmekligi Allah aşkı, Tanrı sevgisi. 35b/19.CC.(1)

tenri sözi İncil krş. Teneri söz. “*alay bizge teydi, ten keyinip Tenri sözi*” 71b/16.CC.(3)

tenrilik Tanrısal. “*könüldegi sagınçı / barça Tenrilik us erür, barça hakıl, bilik turur*” 71a/12-13.CC.(1)

tın ata Peder, papaz. “*dağı barça ar[ı]larga, saa, tın ata*” 61a/3.CC.(2)

tigenek tacı (tigenek + F. tac + T.) Hz. İsa çarmıha gerildiğinde başına geçirilen dikenden örülmüş taç. “*örkenler, haç, hadaklar, sünü, tigenek tacı*” 63b/23.CC.(1)

tirgizgiçi Diriltici, can verici. “*basa inanır-men tirgizgiçi Bey Arı Tinga*” 74b/13.CC.(1)

toba A. Tövbe, günahattan af dileme. 82b/14b.CC.(1); **toba** A. Tövbe. CCII toba. “*toba ay*” CC.(1)

toba ay A.T. Tövbe ayı. 36b/13.CC.(1)

uçmak S. Cennet. krş. CCI uçmak. “*ave kız kim soyurgat[t]ın, uçmak yolın bizge açtın*” 70a/5.CC.(4)

uçmaklı S.T. Cennetteki, cennette yaşayan. “*kimni köktegi hazizler över hem barça frişteler uçmaklı tınlar*” 72b/10.CC.(1)

ulu kün Kutsal gün, pazar günü. krş. CCI ulu kün. “*kim egi gönül bile bizim yihövge kelse, ulu kün ağır/lap*” 61a/11.CC.(4)

üç tendeş Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh. “*Arı Tinga sövünç bolsun, ten tabuh üç tendeşge teysin*” 76a/17.CC.(1)

üçlük Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh. “*üçlük birlikine*” 59a/7b.CC.(2)

üçöv Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh. “*sana, ana, Arı Tinga bir yügünç teysin siz üç/övge*” 73a/4-5.CC.(1)

yalbarmak Dua etmek. “*yügindiler, yalbardılar Yesusga*” 62a/10.CC.(6)

yaman Suç, günah, kötülük. “*Teneri küçlüdür dagı yarlıgançlıdır (...)/ barça yamandan arıtma*” 61b/32-23.CC.(10)

yamanlı Günahkâr, kötülük yapan. “*men yamanlı, sen ayıpsız / egeç*” 75a/5-6.CC.(1)

yamansız Günahsız, suçsuz, kötülük yapmayan. “*Yesus tatlı, eç yaman/sız egeç*” 75a/3-4.CC.(1)

yaratkan Yaratan, Tanrı. 8b/9.CC.(1)

yarattaçı Yaratıcı, yaratan. “*kökni yerni yarat[t]açı barçalarını erksindeçi*” 69a/16.CC.(1)

yargulamak Hüküm vermek, yargılamak. bk. Törel-, krş. CCII yargulamak 16a/24.CC.(2)

yarıhlık Aydınlık, parlaklık, nur, ışık. krş. yarıklıh. “*eki karın öte kördi menü yarıhlık Tenrini*” 76a/8.CC.(2); **yarıklıh** Aydınlık, parlaklık, nur, ışık. krş. Yarıhlık. “*Tenernin / yarıklıhı yarıttı alarnı*” 61b/6-7.CC.(2);

yarık Işık, aydınlık, parlaklık, nur. “*ave kız, kimnin tu[v]ganı, iç közimiznin yarığı / erip*” 69a23-24.CC.(4); **yarıh** Hz. İsa. “*Yarıh Yarıh/tan, çın Tenri çın Tenriden*” 74b/4.CC.(3)

yarılğamak Acıma, merhamet, af, bağış. krş. CCI yarılğamak. “*ave algışnın yihövi, yarılğamaknın anası*” 71a/10.CC.(2)

yarkın Aydınlık, parlaklık, nur. “*yüz yarkınında yaşırıl*” 70a/18.CC.(1)

yarılğamak Merhamet etmek, bağışlamak. krş. CCII yarılğamak. 35b/17.CC.(1)

yarlıgançlı Merhametli, bağışlayıcı. “bir erkli yarlı[ı]gançlı Tenri” 80a/1.CC.(1); **yarlıgançlu** Merhametli, bağışlayıcı. “Teneri küçlüdür dağı yarlıgançlıdur bizim / yazukumuz boşatma” 62b/32-33.CC.(1)

yazıh Günah, suç. CCI yazok, yazuh, yazuk. “mürvetine sen yendirip yazıhımız/nı kötirdin” 72b/13-14.CC.(1); **yazık** Günah, suç. CCI “yüğününiz oğlanlarım, aytınız kensi yazıkınızni” 61a/1.CC.(6); **yazok** Günah, suç. CCII 22a/1.CC.(1); **yazu**h Günah, suç. CCI “barça kişi borçludur oruçta / yazuhın aytma dağı tüm alma” 63a/23-24.CC.(24); **yazuh** Günah, suç. CCII 35b/20.CC.(1); **yazuk** Günah, suç. CCI. “Bey Tenri / erki bile benim yazukımdan boşatıl” 61a/9-10.CC.(11); **yazuk** Günah, suç. CCII 7a/20.CC.(3)

yazıksız Günahsız, suçsuz. krş. Yazuksuz, yazuksuz. “eç yazıksız egeç” 75a/4.CC.(1); **yazuhsız** Günahsız, suçsuz. krş. Yazıksız, yazuksuz. “kim yazuhsuz kerti könül bile Tenirnin yetesin alsa” 63a/26.CC.(1)

yazıksızlık Günahsızlık, Suçsuzluk. “yazıksızlıkınnı arzulap Tenri köçürdi / haziz boyun menülükge” 70b/15-16.CC.(1)

yazuk aytma Günahları itiraf etmek. bk. İkrar bérme. 35b/21.CC.(8)

yazuk üçün yuvık kötürmek Günahlar için tövbe etmek. CC.(1)

yazuqlamış Günahkâr. 7a/21.CC.(1)

yazuqlı Günahkâr, suçlu. CCI “yazuklı-men Bey / Tenrige” 61a/1-2.CC.(9); **yazuqlu** Günahkâr, suçlu. CCI yazuklu “astru ulu yazuklutur-men benim yaman işlerimden” 61a/5.CC.(2); **yazuqlu** Günahkâr. 50a/24, 50a/26.CC.(2)

yazuksuz Günahsız, suçsuz. krş. Yazıksız, yazuksuz “eger biz aytsak, yazuksuz-biz, / kensimizni aldar-biz” 62b/29-30.CC.(2)

yek Sans. Şeytan, iblis. “sana kim kertlep kim sığınır, yek tuşmandan ol kutulur” 69a/10.CC.(5)

yihöv Kilise. “kim egi könül bile bizim yihövge kelse” 61a/11.CC.(3)

yıhrar bérme Günahları itiraf etmek, açıkça söylemek, ikrar vermek. CC.(36)

yulovçı Kurtarıcı, Mesih. 82a/9b.CC.(1)

yuluğma Kurtarıcı. “*Yesus, bizim yulugmamız*” 72b/11.CC.(1)

yuvık kötürmek Günahlar için tövbe etmek. CC.(3)

yuvuk Günah çıkartma. krş. CCI yuvık. “*yazuhın aytmasa dagı / y[uv]uk tu[t]masa*” 62b/34.CC.(2)

yügünç Saygı, hürmet. “*sana, ana, Arı Tınga bir yügünç teysin siz üç / övge*” 73a/4-5.CC.(2)

zindan F. Cehennem bk. Tamuh. 81b/25b.CC.(1)

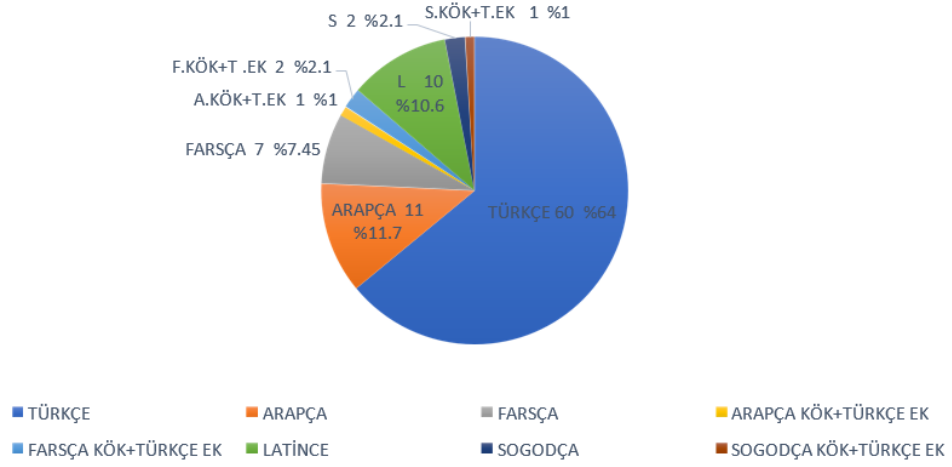
Eserde 127 terim vardır. Bu terimlerden 94 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 127 terimin % 74’ünü oluşturur. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 60 tanesi Türkçe kökenlidir ve 94 terimin % 64’ünü oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan 60 Türkçe terimin 50 tanesi (% 83.3’ü) türemiş, 10 tanesi ise (% 16.7’si) basit yapılıdır.

Tespit ettiğimiz tek kelimedenden oluşan 94 terimden 11 tanesi Arapça (%11.7), 7 tanesi Farsça (% 7.45), 1 tanesi Arapça kök + Türkçe ek şeklinde (% 1), 2 tanesi Farsça kök + Türkçe ek şeklinde (% 2.1), 10 tanesi Latince (%10.6), 2 tane Sogodca (2.1), 1 tanesi de Sogodca kök + Türkçe ek şeklinde (%1)’dir.

Codex Cumanicus’ta 127 terimin 33 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelir ve 127 terimin % 26’sını oluşturmaktadır. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 25 (% 75.8), Arapça + Türkçe 2 (% 6), Farsça + Türkçe 1, Türkçe + Arapça 1, Latince + Latince 3 (% 9), 1 tane de Latince + Türkçe kökenli terim vardır.

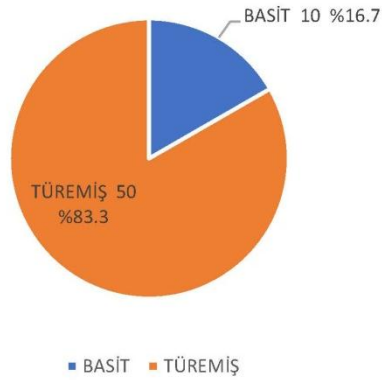
Eserde 33 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 9 (%27.3), sıfat tamlaması şeklinde 15 (% 45.5), birleşik fiil şeklinde 9 (% 27.3) terim mevcuttur.

TEK KELİMEDEN OLUŞAN DİNİ TERİMLERİN KÖKENLERİ

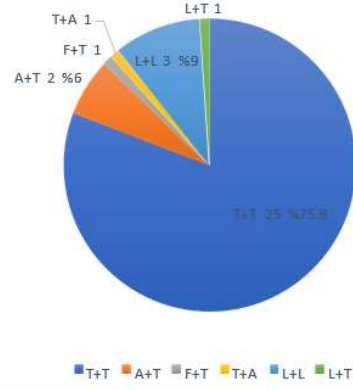
Grafik 40. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

TEK KELİMEDEN OLUŞAN TÜRKÇE KÖKENLİ DİNİ TERİMLERİN YAPILARI

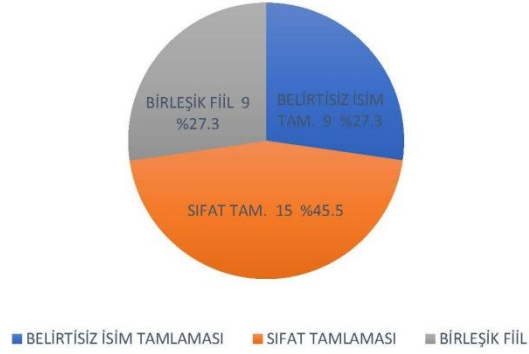
Grafik 41. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN KÖKENLERİ

Grafik 42. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 43. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.12. İrşâdü'l- Mülûk Ve's- Selâtin'de Dinî Terimler

Eser, melik ve sultanlara yol göstermek amacı ile Arapçadan satır altı tercüme edilerek yazılmıştır. 1387 yılında İskenderiye'de tamamlanan bu eserin yazarı bilinmemektedir. Tek yazma nüshası bulunan eser, Hanefî mezhebinin fıkıh görüşlerini kabul etmiş fıkıh alimlerinin bir araya getirilen fetvalarından meydana gelmiş bir fıkıh kitabıdır. Daha çok Memlûk – Kıpçak sahasının dil özelliklerini taşıyan eser, giriş, 29 kitap, 56 bab-işig ve 93 faslı içerirken, eserin sonuna 49 meseleyi içeren fıkha ait son bir bölüm eklenmiştir. Eser bir fıkıh kitabı olması dolayısıyla içerisinde farz, vacip, sünnet, Allah'a kulluk, Allah'ın rızasını, rahmet ve merhametini isteme gibi dini konuları ihtiva eder. Eserin içindeki bazı konular şöyle sıralanabilir: Temizlik, namaz, zekat, oruç, hac, ant içmek, azad kılmak, mükateb kılmak, velayı bildiren kitap, hadleri bilmek, içmekler kitabı, hırsızlık, gazilik kılmak, yerde çocuk bulmak, yerde mal bulmak, kulun kaçması, kaybolan, ölü veya diri olduğu bilinmeyen bir kimsenin durumunu açıklayan bir kitap, kerahiyyet, av avlamak, boğazlamak, kurban, cinayet, kan bahasını bildiren kitap...vs. Fıkıh kitabı olması dolayısıyla dinî terimler yönüyle de oldukça zengindir.

‘âbid A. Kulluk eden, tapınan. “ *Takı ‘abidler namazı ol ahsam birle yatsu namazı arasında turur altı rek’et üç selam birle.* ” 158a/8.İM.(2)

‘alevi A. Hz. Ali’yi seven, ona bağlı. “ *Muhit atlıg kiteb içinde: rastı bir kişî kaçan kim saçını örse neteg kim ‘aleviler kılurlar takı Türkler, vacib bolur mu suwnı iriştürmek saç arasına?* ” 98b/3.(2)

‘arafa kiçesi A.T. Arife gecesi. “ *...takı biri ‘arefe kiçesi yüwünmek turur. Takı biri müzdelifede vakfaga turganda yüwünmek turur.* ” 101b/2.İM.(6)

‘aşr A. Kur’anı-ı Kerim’den on ayet miktarı okunan kısım. İM.(1)

‘aşura A. Muharrem ayının 10. Günü. “ *Takı ‘aşura kiçesi on iki rek’et namaz kılğay. Takı ayıttı Rasül: kim kim dayim bolsa* ” 158b/7.İM.(3)

‘ata A. Bağışlama. “ *takı kayıtmak Teñri’ge, reva bolmas bir kimersege kim ayıtgay: İman keltürmek barçası menden turur, iman Teñri’den ‘ata degül dimek.* ” 34a/4.İM.(2)

‘avrat A. Dinen görünmesi yasak olan beden yerleri. “*ol nerse turur kim örtülgey aning birle ‘avrat. Takı Teñri Te’ala sözi: Ayıtgıl ya Muhammed, kim haram kıldı Teñri’ning zinetini, ol zinet kim çıkardı anı kulları üçün*” 78a/1.İM.(47)

‘aziz A. Muhterem, saygın. “*şükrlenmiş takı ‘amal kıldurgıl manga kabul olmuş takı yazuk kıldurgıl manga yarlıkanmış takı tacirlik kıldurgıl manga helak bolmas sening fazling birle takı rahmeting birle, iy ‘aziz Teñri*” 91b/1.İM.(3)

‘azze ve celle A. Aziz ve yüce olan Allah. “*aning birle takı şefa’at taleb kılğay aning birle Teñri azze ve cellega andan songra ‘amudga kilgey Ebi Lübage’ning ‘amudına kim özini baglagay angar*” 376a/6.İM.(1)

‘ibâdet A. Allah’ın emirlerini yerine getirme. “*Allahu ekber ve lillahilhamd, boldı oşol ‘ibadet boldı bizim hakkımızda. Amma İmam iki rek’et namaz kılğay tekbir kılğay*” 234b/3.İM.(3)

‘iddet A. Kocasından ayrılan kadının tekrar başkasıyla evlenebilmek için beklemek zorunda olduğu süre. “*Eger kırnak bolsa ol hatun ol tüşken oğlan birle ümmi veled bolur. Oş aning kibi ‘iddet takı ol oğlan birle tamam bolur.*” 133b/4.İM.(10)

‘iddet tutmaq A.T. Kocasından ayrılan kadının tekrar başkasıyla evlenebilmek için belirli bir süre beklemek. İM.(3)

‘ismet A. Haramdan kaçınma. “*takı ‘ismet taleb kılıp Teñri’den hata sözlemekden, takı ol nerse kim vacib kılur ‘ikabnı andan saklanıp.*” 2a/8.İM.(2)

‘umre A. Hac mevsiminin dışında Kabe’yi ve Mekke’nin mübarek yerlerini ziyaret etme. “*...haremdede keygey, hec kılmak içinde takı ‘umre kılmak içinde Hill atlıg yirde keygey. Takı kim kim mikatdan içkerü bolsa bar turur angar kim kirgey Mekke’ge ihramsız haceti üçün.*” 286a/7.İM.(87)

‘umre kılmak A.T. Umreye gitmek. “*...haremdede keygey, hec kılmak içinde takı ‘umre kılmak içinde Hill atlıg yirde keygey. Takı kim kim mikatdan içkerü bolsa bar turur angar kim kirgey Mekke’ge ihramsız haceti üçün.*” 287a/3.İM.(22)

abak Put. “*Teñri Te’ala sözi: ayıtgıl ya Muhammed rastı çakır içmek takı kumar oynamak, abak tikmek tapunmak üçün kumar okı necis turur, şeytan ‘amalından turur.*” 86b/1.İM.(1)

abak tikmek Put yapmak. “ *Teñri Te’ala sözi: ayıtgıl ya Muhammed rastı çakır içmek takı kumar oynamak, abak tikmek tapunmak üçün kumar okı necis turur, şeytan ‘amalından turur.*” 86b/1.İM.(1)

âbdast aldurmak F.T. “... *eger yaruklar ilinde bolsa takı ‘aciz bolsa ab-dast almakdan yâri izlegey özge kişiden ançaga tigrü kim ab-dast aldurgay angar eger yâri tilemese takı teyemmüm kılsa namazı reva bolur.*” 131a/2.İM.(5)

âbdast almak F.T. “ *Amma elig ikinci mes’ele ayıttuk biz eyle kerek kim bilgey rastı ab-dast almak reva bolmas az suw içinde*” 64b/1.İM.(135)

âbdast bozmak F.T. Abdestini bozmak. “... *ve eger aksa ir kişiniñ ileyinden ya hatun kişi ileyinden yaman yıdıglık yıl çıksa dürüst kavl ol turur kim, kim ol ab-dast bozmas. munung kibi angdı*” 93a/8.İM.(7)

âbdast bozulmak F.T. Abdesti bozulmak. “... *takı müsafir kişige üç kün üç kiçe ab-dast bozulgandan vaktdan takı ab-dast bozulgan vaktde tigrü takı anı hak körgey*” 33b/5.İM.(55)

âbdast F. Abdest. “*ab-dastga niyyet kılmak ab-dast içinde sünnet turur bizim katımızda, şafi’i İmam katında farz durur takı başını kapsamak*” 88b/1.İM.(100)

âbdastlı F.T. Abdest almış, abdesti olan. “*okuyucu kişi ümmi artında namaz kılmagay. Takı tonlu kişi tonsız kişi artında namaz kılmagay. Takı reva bolur teyemmümlü kişi İmamatlık kılmak ab-dastlı kişilerge.*” 182a/4.İM.(1)

âbdastsız F.T. Abdesti bozulmuş, abdesti olmayan. “*Ve eger ayıtsa bir kul: namaz kılmas men rastı ol namaznıñ sevabı hacem üçün turur tise kafir bolur. Bir kişi namaz kılsa ab-dastsız..... kitebinde kim ol kişi kafir bolur*” 19a/6.İM.(29)

âbdastsızlık F.T. Abdestli olmama durumu. “*rastı namaz reva bolmas munlar artında ikrar kılur sen andag rastı İmamnıñ ab-dastsızlık ab-dastsızlık turur kavmga namaz içinde...*” 64a/7.İM.(18)

’adn A. Cennet. “ *Teñri Te’ala sözi: meskenler tayyib turur ’adn uçmakı içinde*” 44b/6.İM.(1)

ahiret A. Öteki dünya. “anlar ihtiyar kıldı dünya ‘ezebını ahiret ‘ezebı öze takı Teñri Te’ala anlarını kafır kılmağı ol yazuk birle.” 30a/3.İM.(10)

âhiret iwi A.T. Ahiret yeri, cennet. “Teñri Te’ala sözi: ol uçmak ahiret iwi turur, kılar anı Teñri Te’ala” 85b/3.İM.(1)

ahkâm-ı şeri’at A. Hükümler. “ahkamı-şeri’at içinde kafır bolur, anıng üçün haber-i mütevatir; delil-i kat’i turur: Kur’en kibi.” 7a/1.İM.(85)

ahşam namazı T.F. Akşam namazı. “Takı Şafi’i İmam ayıttı cem ‘kılınur tüş namazı takı ahşam namazı” 149b/3.İM.(26)

Allah A. Allah. “Allah kılmas men munuñ kibi tip. Takı anıñ kibi kaçan ayıtsa: Lillah tip.” 383b/5.İM.(8)

amin A. Öyle olsun, Ey Allahım duamızı kabul eyle, anlamında bir söz. “Ve eger ayıtsa oş anı bir müsülmanga takı bir müsülman amin tise kafır bolur du’a kılğan takı amin tigen iki birge.” 10a/6.İM.(10)

arığ Kutsal, mübarek. “andan songra kilgey arığ kabırka, turgay başı tuşında Nebi ‘aleyhi’s-selamnıñ” 372a/1.İM.(1)

âyet A. Kur’an surelerini meydana getiren cümlelerden her biri. “oşbu ayat hata turur tip kafır bolur Teñri Te’alige. Ve eger Muhammed ‘aleyhi’s-selam’ını ‘ayb-lasa” 7a/3.İM.(77) **ayat** A. Ayetler. “inkar kılsa ol kitablar okınmakına takı red kılsa ayatlarını ol kafır turur Teñrige anıñ üçün kim kitablar okınmak hak turur Teñri Te’ala” 39b/7.İM.(6)

âyet koşmağ A.T. “Ayet okumak”. “Bu, Ebu Hanıfe kavlı turur irdi avval. Andan songra bir sure koşgay ya üç ayat koşgay Fatihege.” 173b/5.İM.(3)

azğan Kafir, sapık, fasık. “Kim kim körmese namaz kılmağı hak körmese kiğıgler cenazası öze kıbla ehlerinden ol kişi azğan turur takı mübtedi’ turur.” 30a/8.İM.(32)

azgunluğ Sapıklık, dalalet. “Ol Nebi birle kim otdan kurtarur sen takı azgunlukdan. Könderür sen takı Muhammed’ning yakınları öze bolsun, iy Teñri: yarlıkagıl” 198a/2.İM.(1)

azmak Azmak, yolunu sapıtmak. İM.(1)

azuklandurmaq Azık, rızık vermek. “*İyi Teḡri azuklandurgıl meni takvangnı takı ötkil benim yazukumnı takı yüzlendürgil meni hayr işken i vakt kim yüzlensem.*” 295b/2.İM.(1)

bayram Bayram. “*takı vacib bolur bayram namazı herbir kişi öze kim anıng öze vacib bolsa cum’e namazı. Takı cami’i şagir atlıg kitebde, iki bayram cem’ bolsa bir künde*” 231b/6.İM.(21)

bayram namâzı T.F. Bayram namazı. “*...bayram namazı kiçer teyemmüm kılğay. Eger İmamning ab-dastı bozalsa ya uygan kişining bayram namazında*” 120a/8.İM.(24)

berât kiçesi A.T. Peygamberimize peygamberliğinin bildirildiği Şaban ayının 15. gecesı. “*sekiz takı yewünmek sewuglı turur tip. Anıng biri hacamatdan songra yüwünmek turur. Takı biri berat kiçesi yüwünmek turur. Takı biri kadr kiçesi yüwünmek turur*” 101b/1.İM.(1)

Beyt-i Mukâddes A. Kabe. “*beyt-i mukaddes’ke tigrü boldı tise takı inkar kılsa köklerge irişmegini yahud turuksa anıng içinde ayıtsa: bilmes men*” 39b/3.İM.(2)

bid’at A. Dinde olmadığı halde sonradan ortaya çıkan şey. “*Takı bilgil rastı kesbni koymak yengil turur takı kesbni inkar kılmak bid’at turur*” 57a/5.İM.(5)

bid’at bolmaq A.T. “*men mü’mın bolğay men tangda Teḡri tilese tise reva turur ançası bar bolur oşol bid’at bolur, anıng üçün kim Nebi ‘aleyhi’s-selam ayıttı: kim kim bolmasa hak mü’mın*” 26b/3.İM.(1)

bid’at kılmak A.T. “*...takı Kur’en’ni hatm birle anıng içinde takı yırak bolğay ol nerseden kim bid’at kıldı anı ‘avamning cahilleri yakın bolmakdan hurma yimek kibi*” 378a/3.İM.(1)

billah A. Allah için anlamında bir söz. “*vav turur, anıng timegi kibi: vallah. Takı biri ba turur, anıng timegi kibi: billah. Takı biri ta turur, anıng timegi kibi: tallah tip.*” 383b/4.İM.(1)

boy sunmaq İtaat etmək. “*boy sunuñ Teñri’ge ya’ni farzlar birle takı boy sunuñ Teñri Rasulı’na ya’ni sünnetler birle*” 28a/1.İM.(25)

buyruq Emir. “*Teñri Te’ala sözi: sabr kılğıl ya Muhammed Teñri hükmine ya’ni Teñri’ning buyruklarına. Takı Nebi ‘aleyhi’s-selam ayıttı: kim kim*” 79a/8.İM.(205)

cahiliyet çağı A.T. Cahiliye çağı. “*İslamiyetten önceki devre verilen ad*”. “*yigirmi bir arşun turur. Takı ol kişi kim kesve kıldı Ka’be’ge Tübbe’ atlıg kişi kisve kıldı. Andan soñra özge kişiler kisve kıldı cahiliyyet çağında.*” 291a/1.İM.(2)

cahım A. Cehennem. İM.(1)

camı’ A. Namaz kılınan yer. “*nafile namazın kılmak bayram namazından burun takı bayram namazında songra kaçan kim hutbeden burun-bolsa camı’ içinde. Takı kerahiyyet turur.*” 191a/3.(4)

ceberi A. Cüz’i iradeyi kabul etmeyenler. “*ol ceberilerden turur. Takı kim kim ayıtsa küç yitmek işden songra turur tip, ol kaderilerden turur. Ceberiler takı kaderiler ikisi bu ümmetning mecusileri turur.*” 55b/8.İM.(3)

ceberiyye A. Cüz’i iradeyi kabul etmeyen batıl mezhep. “*Rastı vacib bolur sevab takı ‘ezeb kulnıng işleri birle Teñri’ning takdiri birle degül. Oşbu söz red kılmak turur kaderiyye öze takı ceberiyye öze.*” 31b/4.İM.(7)

cehennem A. Cehennem. “*Ve eger ayıtsa bir müsülmanga: saklangıl yazukdan tise, ayıtsa ol kişi: kıldım nefsimni cehennemge tise kafır bolmas.*” 14b/8.İM.(1)

celâl A. Büyüklük, ululuk. “*rahman kibi, rahim kibi, ya bir sıfat birle ol sıfatlardan kim ant içilür anıng birle ‘adeten. Teñri’-ning ‘izzeti kibi takı celal kibi takı kibriyaullah timek kibi*” 383a/7.İM.(1)

cema’at A. İmam arkasında namaz kılanlar. “*Takı namaz klmagay ölüg öze ceme’et mescidi içinde. Takı kim kim avaz birse turgandan songra at birilür takı yüwülür*” 241a/5.İM.(44)

cema’at namâzı A.F. Camide kılınan namaz. “*takı cema’at namazı takı fasıd bolur, İmam namazı fasıd bolmak birle müsülman kişi, sag kişi, mukim kişi*” 493a/7.İM.(4)

cemre A. Hacılarn attıkları küçük taşların her birisi. “*Ve eger taşnı atsa tüşse cemre katında ya angar yakın reva bolur. Ve eger tüşse cemre-i’ akabeden yırak reva bolmas.*” 327b/7.İM.(8)

cenâbet A. Cünüblük, yıkanmayı gerektiren durum. “*takı zekat kibi takı yüwünmek kibi cenabetden kafir bolur Teñri Te’alige. Ve eger inkar kılsa*” 6b/4.İM.(4)

cenâza namâzı A.F.Cenaze namazı. “*Eger külse cenaza namazı içinde ya sücüd-ı tilava içinde... âbdast bozulmas.*” 97b/3.İM.(15)

Cibril A. Peygamberlere vahiy getirmekle görevli melek. “*Cibril ‘aleyhhi’s-selam Muhammed’ge Teñri’dan, hak turur tip bilgey sen takı ikrar kılğay sen*” 27a/8.İM.(27)

cin A. Cin. “*bilmes men Nebi ‘aleyhi’s-selam Adam oğlu mu turur ya cin mü turur tip kafir bolur.*” 18a/8.İM.(1)

cum’e A. Cuma günü kılınan namaz. “*Te’ali’ge cum’e namazınıñ farzını iki rek’et vaktında İmamga uyup kıblaga karşı turup Allahu ekber tige.*” 161a/6.İM.(56);

cum’e A. Cuma günü. “*anıñ biri cum’e kün yüwünmek turur takı iki bayram yüwünmek yurur takı ‘arefe kün yüwünmek turur takı ihram keygende yewünmek turur, beraber turur kerekse ihram-ı ‘umra kılsun*” 101a/6.İM.(17)

cum’e turguzmağ A.T. Cuma namazını kılmak. “*Takı ayıttı Muhammed: cum’e yokdur Minede tip. Takı cum’e yokdur ‘arafat tagında barçalar katında. Takı reva bolmas cum’e turguzmak meğer kim sultanga ya sultan kimge buyursa, anıñ içinde Şafi’i İmam’ning hilafı bar.*” 228a/3.İM.(2)

cünüb A. Dinen yıkanmak durumunda olan kimse. “*Körmes mü sen andag rastı bir cünüb kişi ya bir kan körgeñ hatun ya bir kişi kim necis bolsa tonunda ya teninde iman keltürse reva bolur mu anıñ imanı ya bolmas mu?*” 59a/2.İM.(15)

cünüb bolmağ A.T. “*Eger imam Yahudi bolsa, ya nasrani bolsa, ya mecusi bolsa, ya cünüb bolsa, ya hatun kişi bolsa namazı reva bolur munlar artında. Kağan kim muvafık boldı irse bizge rastı namaz reva bolmas munlar artında ikrar kılur sen*” 64a/6.İM.(9)

cünüblik A.T. Dinen yıkanmak durumunda olma. “ *Takı cünüblik halde kaytargay vacib bolmak birle. Ve eger kayıtsa iwine takı magat tavaf kılssa cünüb halde yahud hayz körgegen halde aning öze vacib bolur kim kaytargay takı kaytargay anı yangı ihram birle.*” 351a/2.İM.(12)

dâr-ı İslâm A. İslam memleketi. İM.(2)

dehrî A. Dünyanın sonsuzluğuna inanıp ahireti inkar eden. “ *Kim kim inkar kılssa kopmakga ol kafir turur, anlarga Dehriyer tip ayturlar. Takı delil bu sözning durustlığına*” 61b/5.İM.(1)

derviş F. Fakir ve yoksul, Allah için alçak gönüllülük eden. İM.(27)

deyn orucı A.F. “ *Amma ‘ayn oruç üç turur: birisi ramazan oruç turur takı birisi nezr oruçı turur bir kün ‘aynı birle ya bir ay ‘aynı birle andan özge ni kim bar irse deyn oruçı turur.*” 268b/4.İM.(2)

dîn A. Din. “*Musi’ge iman keltürür biz takı müsi’ning kitebine takı Muhammed’ge iman keltürmes biz takı Muhammed’ning kitebine iman keltürmes biz tip takı tilediler kim bu ikisi arasında bir din tutgaylar ol nerse kim Teşri buyurmadi anı takı Rasuli buyurmadi münafıklar kibi.*” 26a/2.İM.(42)

dîndaş A.T. Aynı dinden olan. “ *Ve eger karayibi bolmasa aning dindaşına birilür, şehid ol turur kim*” 242b/1.İM.(1)

dînî A. Dinle ilgili. “ *Takı du’a kılğay Teşri’ge hacetini ol kim, dinî turur takı dünyevî turur.*” 320b/6.İM.(1)

diyânet A. Din, din duygusu. “*Takı ‘edllik şart kılındı aning üçün kim fasık kişining kavlı diyanetler içinde makbul degül bizim katımızda.*” 270a/8.İM.(2)

du’â A. Allah’a yalvarma, niyaz. “ *Takı du’a takı salamatlık Muhammed öze bolsun*” 1b/3.İM.(45)

du’â-i me’sûre A. Etkili dua. “*takı du’a kılğay ni kim tilese ol nerseden kim ohşar Kur’an lafzlarına takı du’a-i me’sureni takı okıgay.*” 177b/7.İM.(2)

dünyevî A. Dünya ile ilgili. “ *Takı du’a kılğay Teşri’ge hacetini ol kim, dini turur takı dünyevi turur.*” 320b/6.İM.(1)

ecel A. Ömrün sonu. “*takı yaman kişi ol kişi turur kim yaman boldı anası karnında. Ol hadis rızk vechi öze turur takı tirlik öze turur takı ecel öze turur: takı rızkı*” 48a/2.İM.(1)

ecr kılmak A.T. Ahirette sevap sayıp mükafatlandırmak “*İy Teñri, kılğıl anı bizge ozğunçı takı kılğıl anı bizge kizlençi takı ecr kılgıl.*” 240b/4.İM.(1)

ehl-i beyt A. Hz. Peygamberin yakın akrabası. “*Teñri’ge emanet kılur dinizingizni takı emanetingizni takı işlaringiz songını takı ayıtğay angar aning ehl-i beyti*” 295a/5.İM.(3)

ehl-i kible A. Müslüman. “*rastı men sözler men sizge bükün, Nebi’den işitdim ‘aleyhi’s-selam kafır kılmangız ehl-i kıblangızni*” 28b/8.İM.(2)

ehl-i makâsir A. Günahkar. “*Ve eger garet kılssa kişiler, ehl-i makasirlardan maksure öze ya’ni hatib turgan öze ogurlasa andan il kesilmes.*” 419a/1.İM.(1)

ehl-i sünnet A. Peygamberimizin sünnetlerine uyan. “*ayıttı İmam-ı Zahid reis turur ehl-i sünnetning takı ceme’etning Ebu Mansur Matüridi*” 23a/4.İM.(1)

emirü’l-mü’minin A. Müslümanların halifesi. “*bir arşun kadarınca ançaga tigrü kim Emirü’l-Mü’minin ‘Ömerü’l-Hattab başı tuşında bolğay,*” 375a/1.İM.(1)

ensâri A. Peygamberimiz Medine’ye göç ettiğinde ona yardım edenler. “*aning öze takı muhacirler takı ensariler aning çewresinde takı Rasul va’z kılur irdi*” 377a/6.İM.(1)

esirgegen Merhamet eden, bağışlayan. “*rastı ol Teñri yarlıkagan turur takı esirgegen turur.*” 74a/2.İM.(2)

esselâm timek A.T. Selam vermek. “*...namaz kılğan kişi kaçan kim tilese selam birmege, özge kişiğe unutup, ayıtsa: esselam tise takı anşa takı tik tursa*” 197a/1.İM.(1)

ettehiyyat A. Namazın oturularak eda edilen kısmında okunan dua. “*ettehiyyat üçün avvalkı olturmakda takı ikinci olturmakda sol yan başı öze iki ayakını çıkargay*” 177a/4.İM.(19)

ettehiyyat o'qimaq A.T. "...ettehiyyat okimak parsi tili birle, o'sbu ihtilaf öze turur. İkinci farz namaz içinde öre turmak turur." 160b/6.İM.(9)

evliyâ A. Veliler, ermişler. "kim ol Nebilarning songi urur, takı evliyalarning bigi turur, takı aning yawuklari öze bolsun, kim anlar tayyib tururlar." 1b/4.İM.(1)

fakih A. Fikih ilminin ustadi. " reva turur manga haram yimek tise kafir bolur. Ve eger bir fakih talaşsa bir kişi birle ilgerü tutsa bir vech şeri'etni " 20b/5.İM.(7)

farâyiz A. Farzlar. "Te'ala sözi: bukün kamil kıldım sizge siziñ diniñizni ya'ni kamil kıldım dinni farayizlar birle bolmadı algay biz karındaşını" 68a/5.İM.(2); **fariza** A. Farz, Allah'ın emri. "Amma secde-i tilava kılmak Kur'en içinde ön tört yirde turur, yitisi andan fariza turur." 223a/3.İM.(2); **farz** A. Farz, Allah'ın yapılmasını istediği emirleri. "imanga takı köngül birle angmak sebab bolur uçmakka. İkinci farz: ton keymek turur." 77b/7.İM.(261)

farz bolmaq A.T. Farz olmak. "...amma kırk bişinci mes'ele: ayittuk biz eyle kerek kim bilgey rastı kesb kılmak farz bolur" 57a/4.İM.(12)

farz kılınmaq A.T. Farz sayılmak "...farz kılınur her bir kişige kim bilse anı kim angar ta'am yidürmek, ya delalet kılğay aning öze ol kişini angar ta'am yidürgey. " 450a/3.İM.(1)

farz kılmak A.T. Farz kılmak. "...Tegri Te'ali'ye takı du'a kılmakka ölügge. Takı yalguzun farz kılğan yitmes angar farzga niyyet kılmak." 163a/2.İM.(4)

farz-ı 'ayn A. Allah'ın teker teker her müslümanın yerine getirmesi gereken emri. "Amma farz-ı 'ayn tidügümüz, kaçan kim tursa aning birle bir ançalar tüşmez kirü kalganlardan." 77b/3.İM.(3)

farz-ı kifaye A. Allah'ın bir kısım müslümanların yerine getirmeleriyle diğerlerinden düşen emirleri. " Amma farz-ı kifaye tidügümüz aning avvalı imin bolmak turur Tegri'ning va'dine rızk üçün." 86b/7.İM.(1); **farz-ı kifayet** A. Farz-ı kifaye. "Gazilik kılmak farz turur, farz-ı kifayet öze. Kaçan kim turguzsa anı bir niçe kişi kalganlardan sakıt bolur." 424a/8.İM.(1)

farzlık A.T. Farz olma. "farzning kadari, ettehiyyat okıgan kadarınça turur, bilgülü bolur aning farzlıkı o'sbu mes'eleler içinde. " 169a/7.İM.(3)

fasıq A. Allah'ın emirlerini tanımayan günahkar. “*bir kulga, ya bir kurnakga, ya ümmü veledge, ya kafir kişige zine birle, ya sögse bir müsülmanga zineden özge birle takı ayıtsa: iy fasıq tip*” 414a/5.İM.(4)

fasıklık A.T. Günahkarlık. “*ni kılur men halalnı tise kafir bolmas aning üçün oşbu aning fasıklığının delili turur, kafirligining delili bolmas.*” 16a/3.İM.(1)

Fatihe A. Kur'an-ı Kerim'in ilk süresi. “*Takı bismillahnı keltürmegey Fatihe birle süre arasında, meger kim Muhammed İmam katında*” 173a/6.İM.(39)

fatihe-i kitab A. Fatiha suresi. “*Takı okıgay oş munung barçasını imam takı cem'et barçası takı arkun okıgay anı takı okumagay aning birle fatihe-i kitebni takı bir sure okımagay Kur'en'den.*” 240b/5.İM.(2)

fecr A. Sabah namazı. “*Kaçan kim tang atsa sewüglü turur kim fecr namazın kılgay tang karangusunda kaçan kim*” 325a/3.İM.(10)

ferişte F. Melek. “*Kaçan hutbe okısa, rastı Teñri Te'ala takı ferışteler salavat birürler Nebi öze, iy anlar kim iman keltürdingiz*” 231a/5.İM.(3)

fetvâ A. Müftü tarafından verilen dini hüküm. “*namaz içinde abdest bozulmas takı rivayetde ab-dast bozulur neteg kim sag kişi uyusa. Takı fetva bu rivayet öze turur.*” 95b/8.İM.(12); **fetava** A. Fetvalar. “*Ve eger uyusa namaz içinde turup ya rüku'da ya sücudde ya oturup abdest bozulmas. Takı Fetava içinde: tamar akmak közde yara yirinde turu, ni kim aksa andan ol murdar turur.*” 96a/4.İM.(19)

fetvâ birmek A.T. Dine uygun olduğuna dair hüküm vermek. “*... az bolsa ançaga tigrü kim eger baksa 'avratını körse aning namazı fasıd turur, aning birle fetva birdi bir ança meşayihlar*” 154b/4.İM.(6)

fetvâ kılmak A.T.Dini hükümlere uygun kabul etmek. “*...fetva kılsa bir fakih oruçı bozulur tip, o vakt keffaret vacib bolmas hacamat kıldurgan kişi öze.*” 275b/3.İM.(3)

fıkh A. Fıkıh ilmi. “*Ve eger abdest alsa abdest bozulgan üçün takı kan kesilmiş bolsa andan songra aksa aning öze abdest almak vacib bolur. Angdı anı Ahkam-ı fikh içinde.*” 96b/1.İM.(1)

fıkh kitabı A. Fıkıh ilmine dair kitap. “...takı ayıttı Yahya oğlu Naşir: Kur’an okıgay tip. Takı ayıttı bir ançalar: fikh kiteblerine bakgay takı yahşıraki tip tik turmak turur.” 231a/8.İM.(2)

fısk A. Hak yoldan çıkma. “ Kõrmes sen mü rastı Teñri Te’ala buyurdı mü’minlerge tevbe kılmak birle kim kim iştigal irdi fisk birle yaman işler birle takı yazuklar birle,” 29b/1.İM.(3)

fısk-ı fücûr A. Allah’a isyan etme. “...niyyet kılsa takı telbiye kılsa magat ihram keydi. Takı saklansun ol nerseden kim Teñri Te’ala nehy kıldı andan, cima kılmakdan takı fisk-ı fücür kılmakdan takı talaşmakdan” 304b/7.İM.(1)

fısk-ı fücûr kılmak A.T. Allah’a isyan etmek. “...niyyet kılsa takı telbiye kılsa magat ihram keydi. Takı saklansun ol nerseden kim Teñri Te’ala nehy kıldı andan, cima kılmakdan takı fisk-ı fücür kılmakdan takı talaşmakdan” 304b/7.İM.(1)

fitr bayramı A.T. Ramazan bayramı. “ Takı kuban bayramıning namazını kılgay iki rek’et, fitr bayramı kibi takı hutba okıgay andan songra, iki hutbe, õgretkey kişilerge” 233a/5.İM.(3)

fitr sadaqası A. Ramazan bayramında verilen sadaka. İM.(3)

fitra A. Fıtır sadakası. “ Takı kim kim bir kul satsa takı ol ikisining birine hıyar bolsa ol kulning fıtrası anıing õze turur kim kimge kim ol kul bolsa, ma’nası kaçan kim kişge fitra küni takı hıyar baki bolsa.” 262a/1.İM.(18)

furkân A. Kur’an-ı Kerim. “takı Furkan indürdi Muhammed Resülge oşbu kitebler barçası Teñri sözi turur, takı Teñri’ning sıfatı turur ” 36b/1.İM.(2)

gazılık A.T. Allah yolunda savaşma. “Takı biri Teñri yolında gazılık kesilmiş bolgay, fakir bolgay” 258b/1.İM.(1); “ takı anı hak kõrgey beraber turur anıı içinde yol kesmege çıkgan takı gazılıkka çıkgan takı müsafir kişi takı mukim kişi takı anlardan õzge kişi müsülmanlardan iki etük õze mesh kılgaylar” 33b/6.İM.(1)

gusl A. Dinen yıkanmak zorunda olan kimsenin yıkanması. “ Mesh kılmak reva bolmas ol kişige kim anıing õze gusl vacib bolsa. İr kişi takı hatun kişi mesh kılmak içinde beraber turur.” 126a/3.İM.(1)

haber-i mütavâtir A. Birçoklarının birçokları vasıtalarıyla rivayet ettikleri hadis-i şerifler. İM.(2)

hac A. Hac. “*Ve eger bolsa aning zarbı öze cahiliyyet ehlining zarbı bolsa hac kibi aning içinde bişdi biri vacib bolur.*” 254b/3.İM.(7), **hec** A. İslam’ın beş şartından biri. “*takı vakfaga tursa ‘arefede takı tavaf-ı ziyaret kılrsa farz hecden bolur.*” 336b/2.İM.(200)

haca F. Hoca, efendi, sahip. “*takı sa’y kılğay kalgan kıymeti içinde hacasına Ebu Hanife katında. Takı Ebu Yusuf Muhammed ayıttı: barçası azad bolur ol, şafi’i kavlı turur*” 397b/6.İM.(91)

haci A. Hac yapan, hac farizasını yerine getiren. “*takı hecden tıylgan kişi kaçan boguzlasa kurbanlıkını. eger haci kişi saçın yülise taş atmasdan burun cemre-i ‘akabede*” 327a/1.İM.(19)

had A. Şeriatça verilen ceza. “*Takı kim kim öltürülse had içinde ya kısas içinde yüwülür takı aning öze namaz kılınur.*” 243b/5.İM.(93)

had turguzmağ A.T. Şeriate uygun bir ceza belirlemek “*...ve eger ikrar kılğan kişi kayıtsa ikrarından had turguzmasdan burun aning öze, ya had ortasında kayıtmakı kabul kılınur takı koyulur*” 404a/8.İM.(5)

had turguzulmağ A.T. Şeriate uygun bir ceza belirlenmek “*mısr-ı cami’ her bir yir turur kim aning bigi bolğay takı kazısı bolğay hükm yürügey. Takı haddini turguzulğay. Ve eger kişi tagılrsa İmam rüku’ kılmasdan burun takı secde kılmasdan burun meger kim hatunlar kalsa takı kiçkez oğlanlar kalsa tüş namazın başdan başlagay*” 229a/7.İM.(2)

had urmak A.T. Şeriate göre ceza vermek. “*Kaçan kim beyan kılrsa oş anı lazım bolur angar hadd urmak. Takı dört kez ikrar kılmağnı şart kılmağ bizim mezhebimiz turur. Takı Şafi’i İmam katında, bir kez ikrar kılmağ yiter tip*” 404a/7.İM.(14)

had urulmağ A.T. Şeriate göre ceza verilmek. “*...edil kişining ramazan ayı körmek içinde, kerekse ir bolsun, kerekse hatun bolsun, kerekse azad bolsun, kerekse kul bolsun, kerekse had urulmuş bolsun sögmek içinde.*” 270a/3.İM.(67)

hadis A. Peygamberimizin sözleri. “*erkan birle tip ayturlar, rastı ol batıl turur Kur’en birle takı hadis birle takı icma’-ı ümmetning delilleri birle*” 6a/4.İM.(24)

hadis-i nebî A. Peygamberimizin sözü. “*kimni kim tilese takı ‘ezab kılur kimni kim tilese. Amma hadis-i Nebi’dan: kaçan kim indi Teşri Te’ala sözi: tamugning yiti*” 51a/7.İM.(1)

halâl A. Dini hükümler bakımından yasak olmayan. “*aning öze kim inkar kılur, fark ayırmakni halal birle haram arasında, bel kim ikisini beraber kılur takı fark bolmakı ol ikisi arasında sabit boldı delil-i kat’i birle bolur yalğan kılmuş bolur*” 12b/2.İM.(72)

halâl bolmak A.T. Helal olmak. “*...takı öltürmek müsülman kişini haksız halal bolsa irdi tip kafir bolur, aning hilafınça kim kaçan kim ayıtsa: keşke çakır halal bolsa irdi tise kafir bolmas.*” 10b/1.İM.(107)

halâl kılmak A.T. Helal saymak, helal kabul etmek. “*Ve eger bir muhrim kınak satsa magat destur birse angar ihram keymek içinde satın alğan kişige bar turur halal kılğay takı cima’ kılğay angar. Takı bir ança nüshalarda yahud cima’ kılğay angar.*” 370a/2.İM.(4)

halâl körmek A.T. Helal saymak. “*...ölgünçe hükm kılmas biz aning kafirligine, niçe kim bilemesek ol kişiden halal körmekligini*” 5b/7.İM.(6)

halâl yimek A.T. Helal yemek. “*...sewügrek turur manga halaldan tise kafir bolur, yahud ayıtsa keltür halal yigen kişini manga kim ançaga tigrü kim men secde kılayım*” 20b/4.İM.(4)

halâllaşmak A.T. Helâllaşmak, haklarını karşılıklı olarak helal etmek. “*boguzlasa birisi takı birisining kurbanlıkın reva bolur. Takı ol ikisi halallaşkay eger bahıllık kılışsalar zamin bolur her birisi takı birisine*” 456b/1.İM.(1)

halıfahıq A.T. Halifelik. “*‘Ömer’dan takı körgey ‘Ömer’ni halıfahıqını Ebu Bekr’dan songra hak körgey aning fazlıning beyanı sabit Kur’en birle*” 43a/5.İM.(2)

halıq A. Yaratıcı, yaratan. “*aning üçün kim Teşri Te’ala ayıttı: Teşri Te’ala her nersening halıqı turur takı ol Teşri bir turur, kahr kılğan turur tip.*” 50a/4.İM.(4)

hamd A. Allah’a şükretme, şükran duygularını bildirme. “*takı ayıtgay: cem’ hamd Teñri’ge ol Teñri kim kıldı suwnı arıtgan kıldı takı İslam’ını nur kıldı. Andan songra agzına suw birgey üç kız*” 90a/7.İM.(7)

hamd ayıtmaq A.T. Hamd etmek. “*...andan songra imam karşu bakgay. kavmga yüzi birle takı Teñri’ge hamd ayıtgay takı Teñri öze sena ayıtgay takı salavat birgey*” 180a/4.İM.(2)

harâm A. Dinen yasaklanmış şey. “*anınğ öze kim inkar kılur, fark ayırmaknı halal birle haram arasında, bel kim ikisini beraber kılur takı fark bolmakı*” 12b/2.İM.(46)

harâm bolmaq A.T. Haram olmak, dine göre yasak olmak. “*...ol ikisi arasında menfe’etiçinde oşol halde anı tilemes kim beraber bolgay halal bolmakda takı haram bolmakda. Ve eger sorulsa bir kişi ya bir hatun: İman ni turur tip*” 12b/6.İM.(35)

harâm kılmaq A.T. Bir şeyi haram saymak “*... ol nerse turur kim örtülgey aning birle ‘avrat. Takı Teñri Te’ala sözi: Ayıtıl ya Muhammed. kim haram kıldı Teñri’ning zinetini, ol zinet kim çıkardı anı kulları üçün*” 78a/1.İM.(7)

harbi kâfir A. Müslümanların savaştıkları gayrimüslimlerden her biri. “*müsülman kişi rast kılınur aning içinde zimmi kafirler takı harbi kafir rast kılınmas meger kim kırınlarda, ayıtgay: ol kırınlar benim ogullarım*” 252b/3.İM.(32)

harem A. Hac zamanında ihrama girilen yerden itibaren Kabe’ye doğru olan kısım. “*Takı karin kişi taş atmak turur koy boguzlamasdan burun. Takı saç yülimek turur harem içinde. Takı ihram keymek turur mikatdan.*” 336a/2.İM.(54)

haricî A. Hz. Aişe’ye isyan eden. “*anlarga boyun sunmak birle eger zulm takı kılısalar. Kim kim anlar öze çıksa haksız kılıç birle ol kişi haricilerden bolur. Oşbu kadar söz yiter*” 33b/3.İM.(1); **havarici** A. Hariciler, Hz. Ali’ye baş kaldıranlar. “*Takı fetva birdiler zekatnı kaytargay tip, haracnı kaytarmagay tip. Anlarning biri Ebu Bekr-i A’meş turur. Takı havariciler, anlar bir kavm tururlar*” 249a/8.İM.(3)

hayrât A. Hayırlar. “*hayratlarını takı barça ta’atlarını attamas biz angar hak mü’min tip, ayıtıl oşbu ‘akılga mü’min kişi*” 25b/3.İM.(2)

hec kıldurmak A.T. Hac farizasını yaptırmak. “... kaçan malik bolsa kötrem kişi takı zemin kişi azukka takı kölükle rastı vacib bomas ol ikisi öze hec kıldurmak ol ikisi malı birle Ebu Hanife katında.” 337a/4.İM.(4)

hec kılınmak A.T. Hac farızası yerine getirilmek. “Takı kim kim vasiyyet kılsa kim hec kılğay andan ol hec orta çaklı bolğay, ol yük tıfesi öze minmek turur. Takı hec kılınur ölüğden iwinden.” 364b/5.İM.(5)

hec kılmağ A.T. Hac farızasını yerine getirmek. “ Eger kâfir hec kılsa andan songra müsülman bolsa...” 336a/7. İM.(145)

hidâyet A. Hak yolunu gösterme, hak yolunda olma. “ İman, ikrar keltürmek turur takı hidayet turur. İkrar keltürmek kul işi turur, bu mahluk turur ya’ni yaratılmış turur. Takı hidayet Teñri işi turur bu yaratılmış degül.” 489b/2.İM.(3)

hikmet A. Hikmet. “Takı istilam tidügi ol turur kim iki ilini koyğay kara taş öze takı taşnı öpkey kara taşnı takı hikmet kara taşnı öpmek içinde ol nerse kim rivayet kılındı ‘Ali’den” 307b/3.İM.(3)

hiseb küni A.T. Kıyamet günü. “ Takı Teñri Te’ala sözi: maliki turur kıyamet (kü)ning ya’ni hiseb küning Teñri Te’ala sözi:” 68a/6.İM.(1)

hutbe A. Cuma namazlarından evvel, bayram namazlarından sonra hatibin minberde cemaata verdiği öğüt. “ol namazdan burun turur, hutbe okığay iki hutbe ayırgay ol ikisi arasını olturmak birle takı hutbe okığay öre turup ab-dast öze bolğay.” 228a/8.İM.(26)

hüküm A. Hüküm, emir. “kafir bolmaklıkka, anıng üçün kim ikrar kıldı kafir bolmak birle anıng üçün kim hüküm bizim katımızda” 5a/5.İM.(88)

hümây A. Cennet kuşu. “Takı kerahiyyet turur hümay kuş itin yimek, ol kuş ol turur kim süngük yir.” 455b/1.İM.(1)

hûr-ı ‘ayn A. Cennet kızı. “uçmak birle tamugrı yaratılmış turur ançası bar kim helak bolur takı anıng ehli öler hur-ı ‘aynlardan tise ol kişi mübtedi’ turur.” 41b/8.İM.(1)

ıztıba' A. Hac esnasında usulüne uygun olarak ihrama sarınma. *“takı ıztıba' kılğay ridasını. Takı ıztıba' tidüğimiz kim kılğay ridasını öng koltukı altında takı yırak kılğay anı”* 308a/6.İM.(1)

ıztıba' kılmak A.T. Hac esnasında usulüne uygun olarak ihrama sarınmak. *“Halil 'aleyhisselam'nıñ ündegine, ol nerse öze kim ol ma'ruf turur kıssalar içinde takı ıztıba' kılğay ridasını. Takı ıztıba' tidüğümüz kim kılğay ridasını öñ koltukı altında takı yırak kılğay anı”* 308a/6.İM.(1)

i'tikef A. Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme. *“kim ramazan oruçı anıñ katında ötelür bir niyyet kılmak birle i'tikef mezilesi birle. Takı bizim katımızda elbette niyyet kılmak kerek her künde.”* 274b/2.İM.(12)

i'tikef kılmak A.T. Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirmek. *“ Andan songra i'tikef kılmak durust bolmas meger kim cem'et mescidi içinde durust bolur.”* 284a/6.(8)

i'tikef olturmak A.T. İbadetle vakit geçirmek için bir yere kapanmak. *“ Takı bir ay oruç tutmak turur 'ayn kılmayın aynı kaçan kim kendü özine vacib kılsa tutuş tutmaknı. Takı bir ay i'tikef olturmak turur bir aynı 'aynı birle.”* 266b/4.İM.(17)

icmâ'-ı ümmet A. Büyük fakihlerin dinle ilgili bir konuda birlik olmaları. *“erkan birle tip ayturlar, rastı ol batıl turur Kur'en birle takı hadis birle takı icma'-i ümmetning delilleri birle “* 6a/4.İM.(1)

idi Rab, Allah. *“Teñri Te'ala sözi: iy idimiz, kılğıl bizni iki müsülman sanga, bu zahır ma'nası turur.”* 66a/4.İM.(2)

ifrâd A. Hac çeşitlerinden biri.İM.(4)

iftâr A. Oruç açma. *“ Nebi 'aleyhi's-selam'nıñ kavlı üçün: üç nerse turur mürsellerniñ hulklarından, birisi iftarnı tizlemek turur takı birisi seherni te'hir kılmak turur ”* 275a/6.İM.(1)

ihrâm A. Hacıların Kabe'yi tavaf için Mekke dışında örtünmek zorunda oldukları dikişsiz bürgü. *“ Takı reva bolmas yırakdaki kişilerge ol mikatdan kiçmek meger kim ihram birle reva bolur.”* 287a/4.İM.(81)

ikindi namazı T.F. İkinci vakti kılınan namaz. “*takı ikindi namazı kibi yirinde olturgay takı du’a kılğay...*” 180a/3.İM.(28)

ilk tekbir T.A. Namaza başlarken alınan tekbir. İM.(7)

imâm A. **1.** Namazda kendisine uyulan. “*İmam takı kendü namazın kılur tise, ayıtgıl: ne nerse birle kavm uymış bolur imamga*” 64a/3.İM.(354); **2.** Din alimi. “*Takı anđı isbicabı imam kiçkez kız hakkında kim anıñ tengi cima’ kılınmas anar kewürmek birle yüwünmek vacib bolur tip.*” 101b/5.İM.(13)

imâm namâzı A.F. İmamla birlikte kılınan namaz. “*Takı imam namazı takı fasıd bolur.*” 185b/5.İM.(13)

imâmat A. İmamlık, namaz kıldırma. “*Bu, imamatlık kılmak işigi turur, ceme’et birle namaz kılmak sünnet’i mü’ekke de turur. Kişilerin yahşırakı İmamatlık kılmakka bilgenrek olğay hadisni takı ma’nasını*” 181a/4.İM.(1)

imâmatlıq A.T. İmamlık yapma. “*Ve eger uymakka niyyet kılsa ol vakt kim imam tursa imamatlık yirine reva bolur.*” 164a/7.İM.(8)

imâmatlıq kılmaq A.T. İmamlık yapmak. “*...Bu, imamatlık kılmak işigi turur, ceme’et birle namaz kılmak sünnet-i mü’ekke de turur.*” 181a/4.(4); “*...kayusı yaşga ulugrak bolsa ol imamatlık kılğay eger beraber bolsalar yaş içinde kayusı kökçek bolsa hulk içinde ol imamatlık kılğay.*” 181a/6.İM.(1)

imâmlıq A.T. İmamlık, namaz kıldırma. “*İmamlık kılmak zamin bolmak turur takı mü’ezzinlik kılmanın kılınmış turur.*” 64a/2.İM.(9)

imân A. İnanma. “*Teñri Te’aladan. Aning üçün İman ‘ereb tilinde ‘ibaret turur*” 4a/7.İM.(161)

imân keltürmek A.T. İman etmek. “*... kim iman keltürmek melayikelerge takı kiteblerge takı Rasüllerge takı fark ayıtmağay bir kimerse arasında*” 3b/2.İM.(64)

imânsız A.T. İnanmayan, kafir. “*imansız song ölüminden korkma farzlardan farzrak turur. Teñri Te’ala sözi: İmin bolmas Teñri Te’ala mekrinden*” 72b/2.İM.(1)

in’am A. İyilik etme. “*ya ayıtsa: iy Tegri, in’am kılğıl benim öze, ya ayıtsa: eslih kılğıl benim işimni, ya ayıtsa: saglıg rüzi kılğıl manga*” 196a/1.İM.(1)

İncil A. Hz. İsa'ya indirilen kitap. “*indirdi Tevrat'nı ol on sahife songra takı indürdi Zeburnı Davud'ga 'aleyh's-selam takı İncil indirdi İsi'ge*” 36a/8.İM.(2)

irte mañı Sabah ezanı. “*Takı kaytarı ayıtmak turur aning içinde. Takı irte mañında arturgay hayye 'ale'-l-felahdan songra. Namaz kılmak yahşırak turur*” 149b/6.İM.(1)

irte namâzı T. F. Sabah namazı. “*... irte namazining avval vaktı, kaçan kim ikinçi fecr çıksa, arkuru yayılır kök karangından.*” 147b/8.İM.(60)

islâm A. Allah tarafından Hz. Muhammed'e bildirilen en son hak din. “*takı yarlı- kayu tilemekden atam anamnı, kimnüing kim ölse sizden ata anası İslam öze du'a kılınız Teñri'ge ol ikisi üçün*” 37b/1.İM.(51)

islâm dârı A. Müslüman memleketi. “*şarf kılınur din 'imaretine takı İslam darining ıslahına takı müsülmanlar salahına.*” 265b/1.İM.(17)

islâm dîni A. İslamiyet. “*...bakgıl ni aytur sen ol ayat ma'nası: iy idimiz sabit kılğıl bizni İslam dini öze dimek bolur. Takı Teñri Te'ala sözi:*” 66a/5.İM.(4)

istigfâr A. Tövbe etme, Allah'tan günahlarının bağışlanmasını isteme. “*takı çok kılğay istigfarnı yolında. takı sewüglü turur kim kirgey Müzdelife'ge yadag yürüp takı yüwüingey*” 323b/2.İM.(1)

istigfâr kılmağ A.T. Tövbe etmek. “*istigfar kılğıl Teñri'ge tise*” 19a/1.İM.(1)

istihâre A. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp dua edip uykuya dalma. “*bu vakt içinde takı hayr taleb kılğay Teñri: Te'ala'dan takı kaytarmagay istihareni hecning nefisine, rastı hec hayr turur*” 292b/6.İM.(1)

ie Sahip, efendi. “*halıs 'amalga bargıl sen takı sening iyeng uçmakka, şirk birle kılğan 'amalga ayıtgay barıl sen takı sening iyeng tamugka tip.*” 80a/3.İM.(105)

ka'de-i âhire A. İki veya daha fazla rekatlı namazlardaki son oturuş. “*Takı bir rivayetde ka'de-i ahirde olturmak vacib turur. Takı biri avvalkıda olturmak turur. Takı biri secde-i tilavat turur*” 170b/7.İM.(1)

Kabe A. Mekke'de bulunan kutsal bina. “*Kabe yaru bolsa angar yüziüm çewürmegey men tise aning tig kafir bolur.*” 11b/7.İM.(80)

Kabe kavsayn A. Miraç gecesinde Hz. Muahmmmed'in Cenab-ı Hakka olan yakınlık derecesinden kinaye. *"Nebi 'aleyhi's-selam kökler içinde takı 'erşge yitişmegi içinde takı Kabe Kavsayn'ka yitişmeginde yahud takı andın iksük"* 39a/1.İM.(1)

ķaderi A. Kul yaptığı işlerin yaratıcısıdır, inancında olan sapık mezhebe bağlı olan. *"Takı kim kim ayıtsa kūç yitmek işden songra turur tip, ol ķaderilerden turur. Ceberiler takı ķaderiler ikisi"* 55b/8.İM.(2)

ķaderiyye A. Kul yaptığı işlerin yaratıcısıdır diyen mezhep. *"ķulnung işleri birle Tenri'ning takdiri birle degül. Oşbu söz red kılmaq turur ķaderiyye öze"* 31b/3.İM.(7)

ķadīr A. Kudret sahibi, güçlü. *"'ilmi bolmasa takı 'alim men tip da'va kılma ol kişi 'alim bolgay mecaz birle ya lakab birle ya yalğan at birle takı ķadir o turur kim hakikat birle ol ķimersening kim kudreti bolsa."* 50a/8.İM.(9)

ķadr A. Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı Ramazan Ayının 27. gecesini. *"Aning biri hacamatdan songra yüwünmek turur. Takı biri berat ķiçesi yüwünmek turur. Takı biri ķadr ķiçesi yüwünmek turur"* 101b/1.İM.(2)

ķâfir A. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan. *"ya bargıl fūlan ķişıge kim ol 'alim turur tise ķafir bolur yahud ayıtsa bir va'ız bir ķafirge; kim ol ķafir tursa"* 10a/2.İM.(143); **ķafire** A. Allah'a inanmayan kadın. *"kim ol yazılmış turur ol şahayıflar içinde kullarning 'amalı, ķafir bolur. Bir ķişı ayıttı hatunına: iy ķafire hatun tip"* 22a/8.İM.(4)

ķâfir bolmaq A.T. Dinden çıkmak. *"...amma avval başlar biz ol sözler birle kim ķafir bolur. Aşl ol nerse içinde kim ķafir bolur aning birle,"* 3b/7.İM.(334)

ķâfir kılmak A.T. Dinden çıkmış saymak. *"Tenri anlardan hoşnud bolsun takı. Kafir kılmadı anlarnıñ bir ançası bir ançasını neteg kim beyan kılduk biz bu kıyas öze kim biz zikr kılduk kaçan kim tansa ol ķişı kim hilaf barın bilmes takı sizer bismillahirrahmanirrahim Fatihe'den turur tip"* 9a/1.İM.(6)

ķâfirlik A.T. Allah'a inanmama. *"fasıklıknıñ delili turur, ķafirliğining delil bolmas. Eger ayıtsa bir ķişıge: ķafirlik yahşırak turur andan kim sen kılur sen"* 16a/3.İM.(67)

kamet A. Farz namazlara başlanırken okunan sözler. “*Takı kıblaga karşı turgay. mang birle takı kamet birle. takı yüzini çewürgey hayye ‘ale’s-salat tigende takı hayye ‘ale’le-felah tigende öngine takı solına.*” 150a/1.İM.(13)

kamet birilmek A.T. Farz namazlara başlanması için gereken sözleri söyleyemek. “*Takı kim kim bir rek’et namaz kılsa tüşden andan songra kamet birilse takı bir rek’etni kılğay*” 201b/4.İM.(3)

kamet birmek A.T. Farz namazlara başlanması için gereken sözleri okumak. “*...öre turup ayırmagay ol iki hutba arasını olturmak birle neteg kim cum’e namazında kılur. Kaçan kim imam farig bolsa hutbeden mü’ezzin kamet birgey*” 316b/6.İM.(1)

kamet keltürmek A.T. Farz namazlara başlanması için gereken sözleri söylemek. “*...eger mü’ezzin kamet keltürse mescid içinden çıkmagay ançaga tigi kim tatavvu ‘namaz kılğay. Ve eger ikindi namazı bosa, ya ahşam namazı bolsa, ya irta namazı bolsa*” 202a/1.İM.(1)

kamet turguzmak A.T. Farz namazlardan önce gereken sözleri söylemek için kalkmak. “*Takı kamet turguzmak mañ birmek kibi turur, meger kim ol kişi arturgay anıñ içinde hayye ‘ale’l-felahdan songra*” 149b/7.İM.(9)

kara kurbân T.A. Kurban bayramı günü kesilen kurban. “*Takı yahşırakı ol turur kim anı ötegey kurban küning avvalında, kara kurban kibi.*” 329b/6.İM.(1)

kara taş Hacer-i Esved. “*Takı Ka’be’ning uzunı yigirmi yiti arşun turur. Ve amma yassısı ol rüknden kim anıñ içinde kara taş bar takı rükni-şami arası yigirmi biş arşun turur*” 290b/6.İM.(25)

karin A. Hac çeşitlerinden biri. “*Eger buyursa angar özge kişi karin hec kılğıl andan tip koy ol kişi öze bolur kim ihram keydi takı oş anıñ kibi turur eger buyursa angar bir kişi: hec kılğıl andan tip takı bir kişi buyursa umre kılğıl andan tip*” 365a/1.İM.(5)

karin kirmek A.T. Hac çeşitlerinden karini yapmaya başlamak. İM.(9)

kaza A. Vaktinde ödenmeyip sonraya kalan ibadeti ödeme. “*Ve eger ırmeni toprakın yise anıñ öze kaza takı keffaret vacib bolur. Ve eger ırmeni toprakından özge toprak yise anıñ öze keffaret yok.*” 278a/1.İM.(37); **2. kaza** A. Allah’ın yazdıklarının

olması. “*rastı kul kitermes Tejri Te’ala kazasını ançası bar kaza hucce bolmas kulnung fi’line.*” 30b/7.İM.(13)

kaza bolmağ A.T. Vaktinde yapılmayıp kazaya bırakmak. “*Takı Ebu Yusuf katında uzanur oşbu vakt zeval vaktına tigrü takı andan songra kaza bolur. Ve eger te’hir kılrsa kiçege tigrü atgay anıng öze hiç nerse vacib bolmas.*” 332b/2.İM.(1)

kaza qalmağ A.T. Vaktinde yapılmayıp kazaya bırakmak. “*...avval irté namazınıng farzı menim öze kaza kalıp turur irdi tip. Oş anıng kibi ayıtgay tüş namazında takı ikindi namazında takı özge namazlarda*” 162a/2.İM.(10); **kazaga kalmak** A.T. “*...andan songra bilse kim rastı yatsu imamı ab-dastsız irmiş, yatsu namazını takı teravih namazını kaytargay. Ve eger kazaga kalsa bir tervih ya iki tervih.*” 199b/5.İM.(16)

kaza kıılmağ A.T. Vaktinde yapılmayan bir ibadeti yapmak. “*Kaza namaz üçün mang birgey takı kamet turguzgay. Ve eger çok namazlar kaza kılrsa avvalkı üçün mang birgey takı kamet turguzgay*” 150b/4.İM.(18)

kaza namâzı A.F. Vaktinden sonra kılınan namaz. “*İkinçi, müsafır kişi kaçan uysa mukim kişige kaza namaz içinde, durust bolmas anıng üçün kim avval olturmak*” 169b/1.İM.(14)

kaza oruç A.F. Vaktinden sonra tutulan oruç. “*...ya tatavvu ‘oruçga niyyet kılrsa ya bir özge vacib oruçga niyyet kılrsa, ya kaza oruçga niyyet kılrsa, ol farz oruçdan tüşer.*” 268a/1.İM.(4)

kazi A. Şeriat hakimi. “*şeri’et kayda irdi takı kazi kayda irdi tise kafır bolur takı sangragılar ayıttılar:*” 20a/7.İM.(34)

kefen kıılmağ A.T. Dinî esaslara göre kefenlemek. “*Bu, fasl turur kefen kıılmak içinde, takı kefen-i sünnet, kim kefen kılınur ir kişige üç kat ton içinde*” 238a/6.İM.(2)

keffâret A. Bir günaha karşı tutulmak üzere yapılan veya verilen şey. “*Takı bilgil: rastı kim kim öltürse bir mü’minni hata birle vacib bolur anıng öze diyet takı keffâret.*” 32b/8.İM.(102)

keffâret birmek A.T. Bir günaha karşı tutulmak üzere bir bedel ödemek. “...ve eger oruçın açsa ramazan ayında bir niçe kez takı keffaret birmese angar bir keffaret vacib bolur. Ve eger keffaret birse avval künden” 282b/2.İM.(15)

kenise A. Kilise. “ ya tersalar mescidi içinde, ya bir kenise içinde, ol oğlan zimmi bolur. Takı kim kim da’va kılssa, rastı yirde tapulgan oğlan benim kulum tip andan kabul kılınmas.” 442a/8.İM.(4)

kerahiyyet A. Şeriatın kesin olarak yasaklamadığı fakat harama yakınlığı ihtimali çok olduğu için çekinilmesi gereken şeyin hali. “ Takı kerahiyyet turur suf içmek öre turup meger kim oş munda ya zemzem suwını içgey öre turup. Takı ab-dast algay” 92a/1.İM.(51)

kerâhiyyet bolmak A.T. “...kerahiyyet bolur. Takı ayıldı: kerahiyyet bolmas. Amma kunut du’asın okımak kerahiyyet bolmas zahir mezhebde.” 103b/3.İM.(81)

kerahiyyet vakt A.A. “Namaz kılmanın mekruh olduğu vakit”. “andan songra iki rek’et namaz kılğay ihram keygenden songra takı tib sürtüngenden songra, ol namaz sünnet turur, kılğay ol iki rek’etni kerahiyyet vakt içinde...” 303b/6.İM.(8)

kerâmet A. Evliyaların bazı olağanüstü halleri. “Teñri Te’ala sözi: sizler yahşırak ümmetsiz çıkarıldı Adamılardan. Eger ayılssa rastı ol keramet Süleyman cihrtinden irdi.” 46b/3.İM.(19)

kıbla A. Namazda yönelinen taraf. “Ka’be’den yırak bolsa tigürgey yüzini Ka’be’ning cihetine. Ve eger kıbla anıng öze bilinmese takı anıng katında kimerse bolmasa kim” 152a/5.İM.(68)

kıra’at A. Kur’an okuma. “songrakı bölek kilgey takı namaz kılğaylar bir rek’et takı iki secde kira’at birle takı ettehiyyat okığaylar takı selam birgeyler.” 236b/5.İM.(4)

kıran A. Bir hac çeşidi. “neteg kim kiçti kıran hecde. Eger oruç tutsa üç kün şevvaldan andan songra ‘umre kılssa reva bomas üç künde. ” 343a/1.İM.(19)

kıyâm A. Namazın ayakta eda edilen kısmı. “ Yahşırak ol turur kim kim çok kılğay rek’etlerning sanını. Ve eger bolmasa kıyamı uzatmak yahşırak turur. Takı Muhammed İmam ayıttı: ” 159b/2.İM.(2)

kıyâmet A. Dünyanın sonunda bütün ölümlerin dirilerin toplanacakları zaman. *“takı andan vacıbrak, yazıknı terk kılmak turur. Amma yakın kıyamet turur takı andan yakınrak ölüm turur.”* 486a/5.İM.(54)

kiçürmek Bağışlamak, affetmek. *“ İy Teñri, eger yahşı kişi irse arturgıl anıng ihsanını, eger yawuz kişi irse kiçürgil andan yawuzlukını ”* 240a/4.İM.(1)

koparmak Öldükten sonra diriltmek. *“ Teñri sözi turur: rastı kıyamet künikilesi turur, şek yok anıng içinde takı rastı Teñri Te‘ala koparur ol kimerse kim gurlar içinde turur.”* 61b/6.İM.(1)

kopmak Öldükten sonra tekrar dirilmek, ayağa kalkmak. *“Amma kırk sekizinci mes’ele ayıttık biz eyle kerek kim ikrar kılğay rastı kopmak ölgenden songra hak turur tip. Kim kim inkar kılsa kopmakga ol kafir turur,”* 61b/4.İM.(3)

kunut A. Yatsı namazından sonra kılınan üç rekatlık namazda okunan dua. *“ Takı biri kunut okımak vitr namazında. Takı biri ettihiyyat okımak”*63a/5.İM.(19)

kunut okımağ A.T. Yatsı namazından sonra kılınan üç rekatlık namaza ait duaları okumak. *“ Takı biri kunut okımak vitr namazında. Takı biri ettihiyyat okımak”* 170b/6.İM.(19); **kunut okımağ** *“...bir selam birle takı kunut okur irdi rüku’dan burun. Sahh kıldı oşbu haberler barçası”* 63a/5.İM.(1)

Kur’en A. Kur’an-ı Kerim. *“erkan birle tip ayturlar, rastı ol batıl turur Kur’en birle takı hadis birle takı icma’-ı ümmetning delilleri birle”* 6a/4.İM.(119)

kurban A. Allah’a yaklaşmak için kesilen hayvan. *“ayıttı: la ilahe illallahu vallahu ekber tip. Kaçan kim bildiyse kurban kilgenni İsmail ayıttı: Allahu Ekber”* 234b/2.İM.(6)

kurban kılmağ A.T. İbadet için hayvan kesmek. *“ iki hutbe, ögretkey kişilerge anıng içinde kurban kılmaknı takı tekbir-i teşrikni. ”* 233a/6.İM.(10)

kurban kün A.T. Kurban kesilen gün *“...takı biri kurban bayramı kün yiwünmek turur. takı biri minege kirgende yiwünmek turur kurban kün.”* 101b/3.İM.(57)

kurbanlık A.T. Kurban edilecek hayvan. “ *Ve eger bir kul kişi ihram keyse hvacasından destürsüz takı tıylsa hvacası iye birgey kurbanlık.* ” 363a/4.İM.(1)

Kureyş A. Hz. Peygamber’in mensup olduğu Arap kabilesi. “*körmes mü sen rastı Kur’en indürildi kureyş tili öze.*” 214b/3.İM.(2)

küfr A. Allah’a inanmama. “*yokdur iman içinde şek yokdur neteg kim küfr içinde şek takı Muahmmed ümmeti*” 55a/2.İM.(16)

küfr bolmak A.T. İmandan çıkmak. “*...anınğ üçün kim kaçan kimaşikare ayıtsa kafır bolmak birle, kim ayıtsa: küfr boldum tip, kafır bolur barça imamlar katında*” 5a/8.İM.(5)

küfrlük A.T. Allah’a inanmama. “ *Takı kim kim ayıtsa: İman nur turur takı küfrlük karangguluk turur.* ” 67b/2.İM.(1)

küfrlük bolmak A.T. İmandan çıkmak. “*...anınğ kadarınça tise ol söz muhal turur kim bolgay kulning bir ançası küfrlük bolgay takı bir ançası iman bolgay.* ” 67b/4.İM.(1)

la’net A. Beddua, kargış. “*şeytan şerrinden kim ol la’net birle taşlanmış turur. Andan songra suf iwine kirgey. sol ayakı birle başlagay. Andan songra olturgay*” 144b/7.İM.(7)

la’net kılmak A.T. Birine beddua okumak. “*...kim kim fikr kalsa bir müsülman kişi ‘aybını la’net kılar angar yitmiş ming melayike. Takı Rasül ayıttı: kim kim*” 83a/8.İM.(2)

lebbeyk A. Buyurunuz, emir sizindir, anlamında bir söz. Hac esnasında söylenilir. “*bir kişi, ayıtsa: iy mug tip, cevap birse angar ol kişi lebbeyk tip, kafır bolur anınğ üçün kim taşdik kıldı anı dimegi içinde iy mug tip,*” 14a/1.İM.(1)

levh-i mahfûz A. Allah tarafından kadir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevi levha. “*kafır bolur ezelde takı özgelenmese halinden takı kalem yürise levh-i mahfuzda kafırlık birle ni fayide bar*” 69b/2.İM.(10)

li’an A. Karı ile kocanın hakim huzurundan din kurallarına uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lanet okumaları. “*Ve eger ol*

hatun ayıtsa: sening birle zine kıldım tip, had yok turur takı li'an yok turur. Takı kim kim ikrar kılrsa oğlan birle andan song anı benim degül tise, rastı ol ir li'an kılınur." 413a/4.İM.(3)

li'an kılınmağ A.T. Karı ile kocanın hakim huzurundan din kurallarına uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lanet okunması. "...ve eger ol hatun ayıtsa: sening birle zine kıldım tip, had yok turur takı li'an yok turur. Takı kim kim ikrar kılrsa oğlan birle andan song anı benim degül tise, rastı ol ir li'an kılınur." 413a/4.İM.(3)

li'an kılmağ A.T. Karı ile kocanın hakim huzurundan din kurallarına uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lanet okumak. "...ir hatunga li'an kılmuş bolsa oglansız aning had vacib bolur. Takı kim kim bir hatunga cima 'kılrsa milkinde bolmasa haram cima' kılrsa had urulmas." 413a/8.İM.(1)

ma'siyet A. İsyan, günah. "Kaçan kim Teñri Te'ala hükm kılrsa angar ma'siyet birle karşı tapgay anı pişman kılmak birle takı tevbe kılmak birle takı istigfar ılmak birle" 32a/6.İM.(7)

ma'siyet kılmağ A.T. İsyan etmek. "...vacib bolur antda tutulmak ol işde, ma'siyet kılmak kibi takı vaciblerni terk kılmak kibi. Takı bir türlü antda tutulmak yahşırak turur." 382b/5.İM.(1)

magfiret A. Allah'ın, kullarının günahlarının bağışlaması. "Nebi 'aleyhi's-selam öze takı istigfar keltürgey Teñri Te'ali'ge. Takı tilegey Teñri Te'ala'dan kabül bolmaknı takı tevfiknı takı 'ismetni takı magfiretni" 180a/5.İM.(1)

mağrib namazı A.F. "Akşam namazı." "senin rızanı elde etmek için geldim. Takı namaz kılğay Mine'de biş namaz tüş namazın takı 'aşr namazın takı mağrib namazın" 315b/4.İM.(2)

mahrem A. Dinen kadının kendinden kaçmadığı erkek. "mahrem kişi fasık bolsa, ayıttılar: vacib bolmas ol hatun öze hec kılmak. Takı bar turur ol hatunka kim çıkğay herbir mahram birle, meger kim mahrem: mecusi bolsa çıkmağay." 285b/8.İM.(12)

mahrem bolmağ A.T. Dinen kadının kendinden kaçmadığı biri olmak. “...*takı bakılmas kiçkez oglanga takı delü kişige mahrem bolmak da. Takı ol kız irişste şehvet haddine baliga hatun menzilesinde turur*” 286a/1.İM.(2)

maksure A. Camilerde etrafı parmaklı yüksek yer. “ *Ve eger garet kılssa kişiler, ehl-i makaşirlardan maksüre öze ya 'ni hatib turgan öze ogurlasa*” 419a/1.İM.(1)

mağ birmek “Ezan okumak.” “*bir müsülman kişi bir mü'ezzin üstinden kiçer irdi, ol mü'ezin mang birgen vaktde. Ayıtsa ol mü'ezinge: yalğan sen tise kafır bolur.*” 12a/6.İM.(27)

mecusi A. Ateşe tapınan. “*kılssa anı bustan vacib bolur aning öze harac. Takı yokdur mecusi öze iwi içinde nerse eger anı bustan*” 257a/8.İM.(16)

mecusi bolmağ A.T. Ateşe tapmak. “*rastı Tenri Te'ala birdi mecusige 'akldan aning kibi kim ol nerse kim Rasul'ga birdi tip, bolur ol kişi mecusi bolur. Oşbu kadar yiter 'akıl kişige.*” 49b/7.İM.(3); **mecusiyye bolmağ** A.T. Ateşe tapan dişi olmak. “...*ve eger sögse bir kişige kırnakı birle cima' kılssa, ol kırnak mecusiyye bolsa, ya aning hatunı hayz bolsa, ya cima' kılssa mükatebe kırnakına aning öze had vacib bolur.*” 413b/3.İM.(1)

mecusi kılmağ A.T. Ateşe tapar hale getirmek. “...*togar İslam öze togar, meger kim rastı atası anası turur kim anı yahudi kılur, anı mecusi kılur*” 48a/5.İM.(1)

mekrûh A. Yapılması dinen hoş görülmeyen hal. “ *Bu, kerahiyyet kitabı turur. Mekruh İmam Muhammed katında haram turur.*” 445b/6.İM.(25)

mekrûh bolmağ A.T. Yapılması dinen hoş görülmemek. “...*barça sufñı çıkargay andagok ve eger agzı suwı mekruh bolsa on kofa suf çıkargay ya aning misli çıkargay*” 114a/7.İM.(2)

melâyike A. Melek. “*takı bir melayike anıñ kibi ayıtsa bolur mıu ol ikisi rastı mü'minler*” 60b/2.İM.(36)

menâsik A. İbadetin rükünleri. İM.(13)

menhi A. Yapılması dinen yasaklanmış olan şey. “ *Bu fasl, menhilerni beyan kılur namaz içinde, selam birmegey bir kimersege namaz içinde takı sözlemegey.*” 191b/4.İM.(2)

mescid A. Secde edilecek, namaz kılınacak küçük cami. “*Eger tüşke kişse mescid içinde teyemmüm algay çıkmak üçün kaçan kim korkmasa. Eger korksa olturgay teyemmüm birle mescid içinde*” 104b/3.İM.(100); **mesâcid** “*takı kafurnı secde kılğan yirler öze, ol mesacid secde kılğan yirler turur ya’ni manglayı öze takı burnı öze takı iki tizi öze*” 238a/5.İM.(1)

mescid-i harâm A. Mekke’de, Ka’be’nin bulunduğu en büyük mescid. “*mescid-i haram içinde, kişiler halka alsa Ka’be’ning çewresini takı namaz kılsalar imam namazı birle takı kim kim anlardan*” 244a/2.İM.(11)

mesnûn A. Sünnet olan şey. İM.(3)

meş’ar-i harâm A. Hac zamanında Ka’be’de ziyaret edilen muayyen yer. “*kim imam kilgey meş’arü’l-haramga takı turgay vakfaga Kuzah tagında ol, müzdelife tagı turur, ol meş’ar-i haram turur.*” 325a/5.İM.(1); **meş’ari’l-haram** A. Meş’ar-i haram. “*farig bolsa irte namazından sewüglü ol turur kim imam kilgey meş’arü’l haramga takı turgay vakfaga Kuzah tagında ol, müzdelife tagı turur*” 325a/4.İM.(1)

meşâyih A. Şeyhler. “*ol söz birle kafirlikke meşâyihlar ihtilaf kıldılar anıng kafir bolmakı içinde ayıttı bir ançalar kafir bolur tip takı ayıttı...*” 24a/1.İM.(60)

meşru’ A. Dinen yapılmasına izin verilen. “*Bir müsülman boğuzladı ol nerse kim iti yinür canavarnı meşru’ boğuzlamak birle takı halal bolmadı anı yimek*” 496a/6.İM.(5)

mezhep A. Mezhep. “*Mezhep bizim katımızda rastı hec kılmak vacib bolmas ol ikisi öze.*” 336a/1.İM.(31)

mi’rac kiçesi A.T. Hz. Muhammed’in göğe çıktığı Receb ayının 27. gecesı. “*... biz eyle kerek kim ikrar kılğay mi’rac kiçesi birle takı Nebi’ning çıkmakı birle...*” 38a/8.İM.(4)

mihrâp A. Camilerde, mescitlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık eden kimseye ayrılmış olan girintili yer. “...*imamning yiri mecsid içinde bolgay takı secde kılğan yiri mihrab içinde bolgay*” 186b/7.İM.(7)

mikat A. Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yer. “*Takı ol mikatlar ol turur kim reva bolmas kim kişiler kiçmek mikattan meger kim ihram keymek birle ol mikatlar biş turur.*” 286b/7.İM.(32)

minber A. Camilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsü. “*Kaçan imam minberge çıksa olturgay takı mü’ezzinler mang birgey minber ileyinden kaçan farig bolsa hutbe okımakdın namaz turguzgaylar*” 230b/2.İM.(15)

misak küni A.T. Kıyamet günü. “*tangri Te’ala yaratdı halklarını takı çıkardı anlarını Adam’ning bilinden misak küni mü’minler degül irdi*” 74b/1.İM.(1)

mu’tezile A. Kaderi inkar edenler. “*Kim kim ayıtsa bir kelimeni andan yaratılmış turur tise ol kişi kafir turur anlarga Cehmiyyeler takı Mu’tezileler tip ayturlar.*” 36b/2.İM.(3)

mu’tezili A. Kaderi inkar eden. “*Takı Şafi’iler takı mu’tezililer katında, takı kim kim ol ikisine uydu zahirilerining ashaplarından, inkar keltürmek til birle takı ‘amal kılmak erkan birle imanning hakikatinden turur tip ayturlar*” 5b/8.İM.(4)

mubâh A. İşlenmesinde günah veya sevap olmayan şey. “*takı taş atmakning vaktı aning içinde üç türlüg turur, biri mekruh biri mesnun turur, biri mubah turur.*” 333a/1.İM.(8)

mubâh bolmaq A.T. İşlenmesinde günah veya sevap olmamak. “*kaçan kim küneş çıksa takı küneş köterilse iki süngi kadarınça ya bir süngi boyı kadarınça namaz kılmak mubah bolur.*” 157a/8.İM.(7)

mubâh kılmak A.T. İşlenmesini günah veya sevap saymamak. “*kim kafir bolmasa aning üçün kim Müteehhirler’ning bir ançası mubah kıldılar ant içmekni Tenri’den özge birle*” 7b/6.İM.(2)

muğ F. Ateşperest, ateşe tapan. “*bir kişi, ayıtsa: iyi mug tip, cevab birse angar ol kişi lebbeyk tip, kafir bolur*” 14a/1.İM.(2)

muhrim A. İhrama girmiş kimse. “*kaçan kim muhrim kişi kedik boğuzlasa aning boguzlaganı murdar turur, anı yimek halal bolmas.*” 357a/3.İM.(46)

muhrim bolmaḵ A.T. İhrama girmiş olmak “*Şaḡi’ning hilafınca, rastı aning katında muhrim bolur ‘umre birle.*” 286b/7.İM.(11)

muhrim ḵalmaḵ A.T. İhramda kalmak. “*ve eger koysa tört şavtını tavaḡ-ı ziyaretiden muhrim kalur ebedü’l-ebed.*” 351b/3.İM.(3)

muhsin A. Haramdan kaçınan. “*Taḡı cem’ kılınmas muhsin kişi hakkında had birle taḡlamak arasında taḡı cem’ kılınmas bıkır birle had urmak taḡı sürmek arasında*” 405b/4.İM.(3)

muhsin bolmaḵ A.T. Haramdan korunmak. “*Taḡı yüwülür taḡı kefen kılınur taḡı aning öze namaz kılınur. Ve eger muhsin bolsa taḡı azad bolsa aning haddi yüz ağaç turur.*” 404b/8.İM.(7); **muhsına bolmaḵ** “*iy zaniye oḡlı tip taḡı aning anası ölüḡ bolsa muhsana bolsa oḡlı izlese angar had urmak birle söḡgende had urulur.*” 412a/4.İM.(1)

murtad A. İslam dininden dönen. “*Eger murtad kayıtsa hükm kılğandan songra kaçmaklık birle İslam darına müsülman bolup ni nerse kim tapsa anı vereseler ilinde malından ‘ayn birle algay...*” 439a/2.İM.(15)

murtadlıḡ A.T. İslam dininden dönme. “*Ve eger ölse ya öltürölse murtadlık öze taḡı hükm kılınsa ulaşmak birle dar-ı herbge intikal bolur ol nerse kim kesb kıldı anı İslam haline verese iyelerine taḡı ol nerse kim kim kıldı anı...*” 438a/5.İM.(9)

musallâ A. Namaz kılmaya mahsus açık yer. “*bayram namazından songra musalla içinde.*” 232a/6.İM.(12)

mushâf A. Kur’an-ı Kerim. “*Kim kim inkar kılsa taḡı ayıtsa: rastı ol nerse kim mushaḡi içinde turur Kur’en degül hakikat birle tise ayıtgıl:*” 52a/3.İM.(22)

mü’ekkede sünnet A. Peygamberimizin her zaman eda ettikleri sünnetler. “*İ’tikeḡ olturmak sünnet turur, mü’ekkede sünnet.*” 283b/7.İM.(1)

mü'ellefe-i kulûb A. Kalpleri İslam dinine ısındırılanlar. *“Magat sakıt boldı andan mü'ellefet-i kulubühüm anıng üçün kim Teğri Te'ala İslam 'aziz kıldı.”* 258a/3.İM.(2)

mü'ezzin A. Ezan okuyan. *“Bir müsülman kişi bir mü'ezzin üstinden kiçer irdi”* 12a/6.İM.(17), *“Ve eger imam gayib bolsa ya imam mü'ezzin bolsa ceme'et turmagaylar...”* 150b/3.İM.(1)

mü'ezzinlik kılmaq A.T. Müezzinlik yapmak. *“imamlık kılmak zamin bolmak turur takı mü'ezzinlik kılmak imin kılınmış turur.”* 64a/2.İM.(1)

mü'min A. İman etmiş, inanmış, müslüman. *“Teğri razi bolsun andan, kirmes otga meger kim mü'min kirür ayıldı.”* 4a/2.İM.(110); **mü'mine** *“Andan songra du'a kılğay özine takı atası anasına takı mü'minlerge takı mü'mine hatunlarga takı tilegey...”* 375b/4.İM.(3)

mübtedi' A. Ehl-i sünnet akıdesine karşı olan, yeni yeni şeyler uyduran. *“Eger ayıtsa mübtedi': Kur'en'ning yazılmışları takı harfleri yaratılmış turur anıng üçün kim ol nersenı kim men yazar men eger tilesem hurufların uzatur men...”* 53b/7.İM.(47)

mübtedi' bolmaq A.T. Ehl-i sünnet akıdesine karşı olmak. *“...kerekse zineçi bolsun, kerekse çakır içiçi bolsun, kerekse kan töküçi bolsun, mübtedi' bolmagandan songra.”* 28b/4.İM.(6)

müctehid A. Kur'an'dan ve hadis-i şeriflerden hüküm çıkarma kudretinde olan din alimi. *“neteg kim cari boldı burunkılardan bizden müctehidlerden irdi İslam içinde takı 'abidlerden öldiler kafirlik öze sataşdılar Teğri'ge imansız song ölüminden korkmak farzlardan farzrak turur.”* 72b/14.İM.(1)

müfessir A. Kur'an'ı yorumlayan din alimi. *“Ayıttı müfessirler anlar kim sahh boldı anlardan tefsir kılmak...”* 65b/3.İM.(2)

müfrid A. Bir hac çeşidi. *“Nebi 'aleyhi'sselam öze andan songra bildürgey kişilerge anıng içinde ihram keymekning niçükligini hec birle, müfrid hec kılğan halde takı kıran hec kılğan halde...”* 314b/3.İM.(6)

müfti A. Fetva veren. *“Takı muhtar kavlı kim müfti oruç tutgay öz nefsi birle takı 'am kavmlarga fetva birgey...”* 269a/8.İM.(2)

münâcat A. Allah’a yalvarma. “*Teñri Te’ala ayıttı Musa’ga münacatı içinde: bilgil men Teñri men...*” 56b/7.İM.(1)

münker A. Mezarda ölüleri sorguya çekecek olan bir melek. “*...kim kim inkar kılsa Münker ve Nekir su’aline magat bolur ol kişi kaderiyyelerden takı Nebi ‘aleyhi’s-selam ayıttı.*” 37a/1.İM.(1)

mürsel A. Peygamber. “*üç nerse turur mürsellerning hulklarından, birisi iftarnı tizlemek turur*” 275a/6.İM.(1)

müstehâb A. Farz ve vacipten başka olarak sevap kazandıran iş. “*Ve eger üç ayat okısa kerahiyyet haddinden çıkar müstehab haddine kirmes anıng üçün kim vacib bir süre koşmak turur*” 173b/6.İM.(6)

müstehâb kılmak A.T. Farz ve vacipten başka olarak sevap kazandıran iş saymak. “*Takı magat müstehab kıldı Nebi ‘aleyhi’s-selam sürme sürtünmekni ‘aşura küni...*” 273a/2.İM.(1)

müsül mân A. Müslüman. “*ol müsülman ayıtsa: bilmes men tip kafır bolur.*” 10a/.İM.(162)

müsül mân bolmak A.T. Müslüman olmak. “*eger cevap birseler müsülman bolmak birle anlarını öltürmekden yıglangaylar*” 424b/7.İM.(89)

müsül mân lık A.T. Müslümanlık. “*Kaçan kim müsülmanlar kirseler kafirlik ilge halka alsalar bir şahrnı ya bir berk yirni ündegey anlarını müsülmanlıkka eger cevap birseler müsülman bolmak birle...*” 424b/7.İM.(3)

müşrik A. Allah’a eş koşan. “*rastı Teñri Te’ala bizertür müşrikler...*” 213a/4.İM.(3)

müt’a A. Temettü hacca giren kimsenin kesmek zorunda olduğu kurban. “*ve eger satın alsa tife müt’a üçün andan songra ortak bolsa anıng içinde altı kişi anıng birle, ol nerse kim vacib kılsa anı...*” 369b/3.İM.(1)

müt’a kurbanlık A. Temettü hacda kesilen kurban. “*Takı bar turur angar kim menfe’et algay tatavvu kurbanlık tirisı birle takı müt’a kurbanlık tirisı birle takı kıran kurbanlık tirisı birle...*” 369a/3.İM.(6)

mütemetti' A. Bir cins hac. “*Takı mütemetti' hec kılmak iki türlü turur, biri mütemetti' kurbanlığını sürer.*” 342a/6.İM.(15)

mütemetti' kurbanlık A. Mütemetti hacda kesilen kurban. “*Takı mütemetti' hec kılmak iki türlü turur, biri mütemetti' kurbanlığını sürer.*” 342a/6.İM.(2)

müzekki A. Zekatını vermiş. “*Ve eger dört kişi tonukluk birse bir kişi öze zine birle takı zeki kılınmalar takı taşlanılsa nagah tanuklar mecusi çıksa, ya kullar çıksa diyet müzekkiler öze turur*” 409b/8.İM.(1)

nafile kılmak A.T. Farz ve vacib olanların dışında namaz kılmak. “*Takı niyyet kılmak namaz kılğan kişiğe, eger nafile kılur bolsa namazga mutlak niyyet kılmak yiter.*” 162b/6.İM.(5)

nafile namâz A.F. Farz ve vacib dışında kılınan namaz. “*Takı nafile namaz içinde eger kıskartsa ayıtmak öze: namaz kılur men*” 162b/1.İM.(23), **nafile** A. Farz ve vacib dışında yapılan ibadet. “*... imam namazına kirmegey kerahiyyet bolduğı için nafile namazı fecerden songra.*” 202a/7.İM.(28)

nafile oruç A.F. Farz oruç dışında tutulan oruç. “*Takı nafile oruç barçası reva bolur niyyet kılmak zevaldan burun Malik'ning hilafınça.*” 268b/5.İM.(2)

nafile ta'at A. Farz olan ibadetlerin dışında yapılan ibadet. “*... tiledi Teğri anı takı sewdi anı, buyurmadi anı, ol nafile ta'at turur.*” 32a/2.İM.(1)

namâz F. Namaz. “*Ve eger inkar kılsa bir farzga Teğri Te'ala farzlarından: oruç kibi, takı namaz kibi, takı zekat kibi...*” 6b/3.İM.(1368)

namâz kılmak F.T. Namaz kılmak. “*...ikrar kılsa tili birle, namaz kılmasa takı zekat birmese takı oruç tutmasa...*” 5b/6.İM.(13)

namâz turguzılmak F.T. Namaz kılmak. “*Takı Merginani atlıg kitebde eger namaz turguzılsa takı bir kişi tavaf kılur bolsa...*” 310b/4.İM.(1)

namaz turguzmak F.T. Namaz kılmak. “*Teğri Te'ala kitebi içinde mü'minler hakkında: anlar kim namaz turguzurlar...*” 25a/5.İM.(4)

namazğa turmaq F.T. Namaz kılmak. “*Teñri Te’ala sözi: iy Adam oğlanları örtüngiz ‘avratıngızni herbir mescidge barganda, ya’ni herbir namazga turganda...*” 77b/8.İM.(2)

nasranî A. Hristiyan. “*Bir nasrani müsülman boldı*” 9b/6.İM.(10)

nasranî bolmaq A.T. Hristiyan olmak. “*eger kıldım irse munung kibi ol yahudi bolgay, ya nasrani bolgay yahud bizer bolgay müsülmanlıktan tip andan songra ol işni kıldı.*” 9a/5.İM.(4)

nasranîlik A.T. Hristiyanlık. “*ya bir müsülman hatunga sögse kim ol hatun zine kılsa nasranîlik halinde ya bir mükatebge sögse ölse ol takı yiter kadarınça mal koysa anıng öze had yok turur.*” 413b/2.İM.(1)

nass A. Manasında açıklık ve kesinlik bulunan ve Kur’an ayetini delil olarak gösteren. “*Takı üçüncü rastı her nerse kayıtur yirine nass birle, bu batıl turur.*” 259a/8.İM.(6)

nebî A. Peygamber. “*Ve eger kiçik tise bir endamını Nebi’ning endamlarından masharalık vechi öze yahud hafif körüp Nebi endamını kim ayıtsa:*” 7a/5.İM.(212)

nebî bolmaq A.T. Peygamber olmak. “*eger ayıtsa bir nebige nebilerden düşmanlık vachi öze angar keşke ol nebi bolmasa irdi tise kafir bolur.*” 10b/5.İM.(4)

nebilik A.T. Peygamberlik. “*Ve eger bir kimerse nebilik da’va kılsa takı bir kişi andan mu’cizat izlese...*” 18b/5.İM.(1)

nekîr A. Mezarda ölüleri sorguya çekecek olan meleklerden biri. “*kim kim inkar kılsa Münker ve Nekir su’aline magat bolur*” 37a/1.İM.(1)

nesh A. Hükümsüz bırakma; Kur’an-ı Kerim’in sonra gelen bir ayetinin önce gelmiş bir ayetinin hükmünü değiştirmesi. “*Takı ikinci kim bolgay bu kabilden bir nersening songı songına yitmek birle nesh bolgay Ramazan oruçı songına yitmek kibi ramazan takı songına yitmek birle.*” 259a/7.İM.(4)

nezîr A. Hz. Muhammed'in adlarından biri. “*Nebi'ning kabrını ziyaret kılmakka çok kılğay salavatnı takı selamnı beşir öze takı nezir öze takı sirac öze münir öze, kim ol Muhammed turur yolında.*” 370b/5.İM.(1)

nezr bolmaq A.T. Adak adamak. “*Ve eger niyyet kılsa antga takı niyyet kılsa nezr bolur.*” 280a/4.İM.(16)

nezr oruçı A.F. Adanan, vadedilen oruç. “*Takı nezr oruçı takı keffaretler oruçı vacib turur.*” 266a/5.İM.(2)

nübüvvet A. Peygamberlik. “*Amma ol 'akl kim nübüvvet cihetinden turur yok turur mü'minlerge anıng içinde ülüş, oşbu 'akl has turur.*” 49a/2.İM.(1)

nüsük A. Haccın şartlarından her biri. “*Takı oş anıng kibi turur hilaf kılsa bir nüsükni takdim kılsa bir nüsük öze saç yülimek kibi taş atmasdan burun takı karin kişi koy boguzlasa taş atmakdan burun.*” 353b/3.İM.(3)

orta namâz T.F. İkinci namazı. “*Teñri Te'ala sözi: saklangız namazlarnı takı orta namazını.*” 86a/2.İM.(1)

oruc açturmaq F.T. Orucunu bozdurmak. “*takı hacaga bar turur açturgay orucın kaçan kim kirse oruçka ol ikisinden destursız. Ol hatun ötegey kaçan destur birse angar iri ya andan ayrılssa.*” 283b/3.İM.(1)

orucı açılmaq F.T. Orucu bozulmak. “*oruçı açılmas, takı kıyas oltur kim oruçı açılğay, bu Malik kavlı turur. Takı fark yok farz oruç birle takı nafile oruç arasında.*” 271a/7.İM.(17)

oruç açmaq F.T. İftar açmak. “*Ve eger angar takı küçi yitmese altmış miskinge ta'am yidürgey herbir miskinge buçuk sa' bugday birgey oruç açmakning keffareti.*” 279a/3.İM.(40)

oruç bayramı F.T. Ramazan bayramı. “*Takı kurban bayramı oruç bayramı kibi turur...*” 270b/1.İM.(1)

oruç F. Oruç. “*Ve eger inkar kılsa bir farzga Teñri Te'ala farzlarından: oruç kibi, takı namaz kibi takı zekat kibi...*” 6b/3.İM.(183)

oruç tutmaq F.T. Oruç tutmaq. “...namaz kılmasa takı zekat birmese takı oruç tutmasa ölgünçe hükm kılmas biz aning kafirligine” 5b/6.İM.(130)

perî F. Peri. “Eger ayılsa: hikmet nidür kim rastı şeytanlar takı periler takı feriştelər bizni körer, takı biz anlarını körmes biz.” 491a/7.İM.(2)

peygamber F. Peygamber. “Selam sening öze bolsun iy peygamber takı Teñri rahmeti takı öküş hayrı sening öze bolsun. ” 177b/1.İM.(3)

rabb A. Allah. İM.(4)

rafızî A. Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer’in halifeliğini kabul etmeyen, onlara dil uzatan. “yalang ayak öze mesh kılmañı hak körse ol kişi rafızı turur takı mübtedi ‘turur, aning artında namaz kılmaq reva degül. ” 33b/8.İM.(3)

ragayib namâzı A.F. Regayip namazı. “takı ragayib namazı on iki rek’et turur altı selam birle.” 158b/1.İM.(1)

rahîb A. Evlenmeyen papaz. “takı kiçkez oğlan öze takı zemin öze takı közsüz öze takı derviş öze işleyübilmes takı rahibleri öze ol rahibler kim” 435b/6.İM.(2)

rahîm A. Merhamet eden, acıyan. “rahman kibi, rahim kibi, ya bir sıfat birle ol sıfatlardan kim ant içilür aning birle ‘adeten. Teñri’ning ‘izzeti kibi takı celal kibi” 383a/7.İM.(1)

rahm kılmak A.T. Acımaq, merhamet etmek. “...kaçan kim Teñri rahm kıldı angar takı tevbe birdi angar takı tevbesin kabul kıldı atını kıldı muti’ler böleginden, oş aning kibi” 70b/1.İM.(2)

rahmân A. Dünyada her canlıya mümin kafir ayırdetmeksizin merhamet eden, Allah. “yarlıkagıl meni iy Rahman tip. Eger bilmese anı ayıtmakñı ayıtgay: Sübhanerabbiye’l-a’la tip üç kez.” 224a/4.İM.(4)

rahmet A. Acıma, esirgeme koruma. “ iner Ka’be öze herbir kün içinde yüz yigirmi rahmet tip. Altmış tavaf kılğanlar üçün takı kırkı namaz kılğanlar üçün takı yigirmisi Ka’be’ge bakkanlar üçün.” 289a/8.İM.(35)

rahmet kılmak A.T. Esirgemek, korumak. “...ol nerse öze kim sen hüküm kılding takı sen könderding. Yarlıkayı tiler biz senden iy bizim Teñrimiz takı tevbe kılur biz sanga, rahmet kılğıl Muhammed öze.” 198a/1.İM.(2)

ramazan A. Oruç ayı, üç ayların sonu. “songına yitmek kibi ramazan takı songına yitmek birle. Takı üçünçi rastı her nerse kayıtur yirine nas birle, bu batıl turur.” 259a/8.İM.(29)

ramazan ayı A.T. Oruç tutulan ay. “...ikin ikkey anı, yahud ayıtsa: vakf kıldım anı ançaga tigrü kim ramazan ayı kilginçe barçasın birge kılur men tise yahud ayıtsa: sen ni fayide tapding tise kafır bolur” 18b/8.İM.(31)

ramazan oruçı A.F. Ramazan ayında tutulan oruç. “ Takı ikinçi kim bolgay bu kabilden bir nersening songı songına yitmek birle nesh bolgay Ramazan oruçı” 259a/8.İM.(7)

rasûl A. Peygamber. “Fasl turur i'tikad kılmak içinde. “Ayıttı Rasul ‘aleyhi’s-selam: rastı Musa kavmi” 24a/7.İM.(168)

rasûlullah A. Hz. Muhammed. “Rasulu’l-lah sahibi tip kafır bolmas. Ve lakin müstehak bolur la’netke, ol nersening hilafınça kim kaçan ayıtsa:” 15a/1.İM.(4)

ravza-i şerife A. Hz. Muhammed’in kabri. “ve beni taşlanmış şeytandan koru. Takı kirgey Cibril ‘aleyhi’s-selam işiginden, ya özge işigden andan songra kasd kılğay ravza-i şerife’ni ol minberler birle” 371b/1.İM.(2)

rek’et A. Rekat, namazda bir kıyam bir rüku ve iki secdeden ibaret hareket. “rastı vitr namazı bir rek’et turur.” 62a/4.İM.(263)

resüllik A.T. Peygamberlik. “Teñri Te’ala’ning birligine takı Mustafa’ning resülligine takı barça nebilerge takı barça resüllerge takı ni kim kildi resülge.” 488b/2.İM.(1)

reşid A. Doğru yolu gösteren, Allah’ın sıfatlarından. “Takı Teñri Te’ala sözi: rastı sen halim sen, reşid sen...” 66b/1.İM.(1)

rics A. Pislik, murdarlık. “İy Teñri men sığınur men sanga necisden. Rics takı necis takı habis takı muhbis barçası bir ma’na turur.” 144b/6.İM.(1)

riyazat kılmak A.T. Nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatından kaçınma. *“Takı riyazat kılmak reva bolmas aşnı az yimek birle ançaga tigrü kim za’if bolgay ‘ibadet kılmakdan.”* 449b/2.İM.(1)

rükn-i ‘ıraki A. Kabe’nin Irak tarafındaki sütunu. *“takı kaçan kim rükn-i ‘ıraki’ka kilse ayıtgay”* 309b/5.İM.(1)

rükn-i garbi A. Kabe’nin batı tarafındaki sütunu. *“Takı rükn-i yemani birle takı rükn-i garbiy arası anıng kibi turur.”* 290b/7.İM.(2)

rükn-i Şam-i A. Kabe’nin Şam tarafındaki sütunu. *“takı rükn-i Şam-i arası yigirmi biş arşun turur.”* 290b/7.İM.(3)

rükn-i Yemani A. Kabe’nin Yemen tarafındaki sütunu. *“Takı rükn-i Yemani birle takı rükn-i garbiy arası anıng kibi turur.”* 290b/7.İM.(5)

rüku’ A. Namazdan dizlere tutunularak vücudun belden yukarısını yere paralel gelecek şekilde eğilme. *“olturup işaret kılğay rüku’ birle takı sücud birle.”* 152a/1.İM.(81)

rüku’ kılmak A.T. Rükuya varmak. *“yahşırakı köp rüku” kılmak turur takı köp sücud kılmak turur.”* 159b/3.İM.(28)

rüku’ sücûd A. Ruku ve secde. *“Takı namaz kılğay ol kişi kim rüku’ sücud kılur işaret birle namaz kılğay artında.”* 182a/7.İM.(4)

sa’y A. Hac’da Safa ile Merve arasında koşma. *“Takı sa’y kılğay bir sa’y tip. Eger tavaf kılsa iki tavaf ‘umresi üçün takı hecci üçün takı iki sa’y kılsa reva bolur.”* 341a/8.İM.(9)

sadaka-i fıtr A. Ramazan bayramında belirlenen rayice göre verilen sadaka. *“Takı sadaka-i fıtr buçuk sa’ turur bugdaydan”* 262a/3.İM.(3)

sahâbe A. Hz. Muhammed’i görmüş ve kendilerinin sohbetinde bulunmuş olan kimse. *“Rasul’ning sahabesi degül tip yalğay kılmak bolur ol nerseni kim sabit boldı delil-i kat’i birle...”* 15a/5.İM.(24)

sahibî A. Sahabe. *“Takı iki sahibi katında sünnet turur.”* 198b/7.İM.(5) **sahibe** A. Kadın sahabe. *“Rasul’ning sahibesi turur.”* 302a/4.İM.(1)

saklamak Haramdan çekinmek. “*İy Teḡri, saglık birgil manga... sening devang birle takı saklagıl meni seskenmekden korkıdan takı hayfden...*” 91b/6.İM.(1)

saklatmak Haramdan kaçındırmak. “*Takı reva bolur içmek kümüşli çanak içinde takı olturmak kümüşli taht öze takı saklatgay kümüş yirini, ya ’ni agzını kümüşden takı ili tutgan yirni takı iyerde takı aning kibi turur.*” 447a/3.İM.(1)

salavat A. Hz. Muhammed’e edilen dualar. “*hamd takı degül takı salavat takı degül Nebi öze, bolur kişilerning sözlerinden...*” 241b/1.İM.(7)

salâvat keltürmek A.T. Hz. Muhammed’e dua etmek, onu anmak. “*tokuzunçı: salavat keltürmek turur Nebi ‘aleyhi’s-salam öze*” 87a/5.İM.(7)

salih A. Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan. “*Takı izlegey yolda bir yoldaş: salih kişi bolgay ‘akıl bolgay safar kılınşı bolgay mundan burun.*” 294a/2.İM.(5)

samt oruçı A.F. Oruçlu iken yememe, içmemenin yanında konuşmama. “*Takı nehy kılındı samt oruçından, ol sözlemegey.*” 282a/1.İM.(1)

sanam A. Put. “*niçe kim Ebu Bekr takı ‘Ömer ol ikisi sanamga kulluk kılur irdi ol ikisi kafır irdiler.*” 68b/4.İM.(2)

sani’ A. Yaratıcı. “*bu alamning bir sani’i bar tip neteg delil istedi ashab-ı kehf iyeleri ol vakt ayıttılar*” 75b/2.İM.(1)

savma’a A. İbadet yeri, tapınak. “*Ve eger çefrülse menarening savma’ası içinde kökçek turur.*” 150a/2.İM.(1)

savt A. Beyt-i Şerif ziyaretinde Hacer-i Esvedden başlayıp şartı üzere dolanarak yine Hacer-i Esved’e gelmek üzere yapılan tavaf. “*herbir savtda aning barmakı Safa’ga takı Merve’de bir savt turur.*” 313a/2.İM.(1)

savt-ı avval A. Birinci savt. İM.(1)

seccâde A. Üzerinde namaz kılınan küçük halı. “*Ve eger töşese seccadeni yaş necis nerse öze, ya yaş necis yir öze oltursa, ya kurug tonni çulgasa yaş necis ton içinde efüşlük eser kılta toni içinde ya seccade içinde bakılır.*” 154a/5.İM.(5)

secde A. Namazda alnını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamaktan ibaret ibadet durumu. “*Ve eger secde kılsa tarıg öze ya konak tarıg öze ya tarıg öze reva bolmas.*” 169a/2.İM.(48)

secde âyeti A. “Kur’an-ı Kerim’in 14 yerinde bulunan ve okunduğunda secde edilmesi gereken ayetlerden her biri. “*Takı kim kim bir secde ayatın okısa angar secde kılmasa ançaga tigrü kim namazga kirse...*” 222a/2.İM.(13)

secde-i şükür A. Şükür secdesi. “*secde kılğay tahiyyet-i mescidden songra bir secde secde-i şükr Teñri’ge iriştügi üçün...*” 371b/5.İM.(2)

secde-i tahiyyet A. Dua secdesi. İM.(2)

secde-i tilavat A. Tilavet secdesi. “*Takı biri secde-i tilavat turur.*” 170b/7.İM.(1)

secde-i sehv A. Namazda yapılan bir yanlışlık için secde etme. “*... takı selam birgey öng yanına andan songra secde kılğay, secde-i sehv iki secde.*” 206a/3.İM.(39)

senâ A. Tanrıyı övmek, övgü söylemek. “*Teñri öze sena ayıtğay takı salavat birgey...*” 180a/4.İM.(1)

sevâb A. Allah tarafından mükafatlandırılan hareketler. “*Rastı vacib bolur sevab takı ‘ezeb kulnung işleri birle Teñri’ning takdiri birle degül.*” 31b/2.İM.(12)

sevâd-ı a’zam A. Mekke-i Mükerreme. “*ol ashab-ı sünnet cema’at; sevad-ı a’zam turur...*” 24b/5.İM.(2)

sıgıncı Kendisine sığınılan. “*ol Teñri bir turur, ol Teñri sığınanlarning sığınçısı turur.*” 3a/7.İM.(1)

sırat köprüsi A.T. Sırat köprüsü “*Teñri Te’ala yaratdı Adam ogulları üçün bir kiçit, ol: sırat köprüsi turur.*” 40b/6.İM.(1)

sun’ A. Kudret, yapma. “*hayr takı şer kendü nefsinden turur tip yok turur Teñri’ning aning içinde sun’ı tip.*” 31a/4.İM.(2)

sûre A. Kur’an-ı Kerim’in 114 bölümünden her biri. “*Takı biri sure koşmak turur ya ayatlar koşmak turur Fatihe’ge.*” 170b/5.İM.(129)

sücûd-ı tilava A. Tilavet secdesi. “Eger külse cenaza namazı içinde ya sücud-ı tilava içinde ya sücud-ı sehv içinde ab-dast bozulmas.” 97b/3.İM.(1)

sücûdli A.T. Secdeli namaz, namazını kılan. “takı kahkaha külmek namaz içinde, rüku’lı sücudli namaz içinde ab-dast bozar.” 94b/8.İM.(1)

sücûd A. Secde etme. “olturup işaret kılgay rüku’ birle takı sücüd birle” 152a/1.İM.(41)

sücûd kılmak A.T. Secde etmek. “burnı öze sücud kılgay takı namazı reva bolur, ol ikisi katında reva bolmas.” 153a/6.İM.(9)

sünnet A. Hz. Muhammed’in sözleri, işleri veya beğendikleri. “bilgil راستی sufning takdiri sünnet öze ab-dast almak içinde bir müdd kerek yüwünmwk içinde bir sa’ kerek...” 112a/36.İM.(132)

sünnet namâz A.F. Kılınması sünnet olan namaz. “kaçan kim selam birse iki yanına, bakılır eger namazda bar olsa andan songra sünnet namaz turgay...” 180a/2.İM.(2)

sünnet-i mü’ekkede A. Hz. Muhammed’in hemen her zaman eda ettikleri sünnetler. “mang birmek sünnet-i mü’ekkede turur.” 149b/5.İM.(5)

sünnet-i vakt A. Vaktin sünneti. “tüşning sünnetini yahud sünnet-i vakt tip reva turur.” 161a/7.İM.(3)

şafa’at A. Aracılık, şefaät. “menim ümmetimden kıyamet küninde kim kim körmese şefa’atnı hak takı inkar kılsa anga ol kişi mübtedi’ turur.” 38b/2.İM.(13)

şehadat A. Şahitlik, tanıklık. “andan song eger bolsa zarbı öze İslam ehlining zarbı bolsa yazılmış kibi anıng öze şehadat kelimesi ol yirde tapgan mâl menzilesinde turur.” 254b/2.İM.(1)

şehadat keltürmek A.T. Şehadet getirmek. “sol yanında takı sözlemegey dünya sözini takı şehadet keltürgey herbir endamın yügende takı du’a kılgay” 89b/4.İM.(1)

şehid A. Din uğrunda ölen kimse. “şehid ol turur kim öltürgey anı müşrikler...” 242b/1.İM.(9)

şehidlik A.T. Şehit olma. “*Takı veliler sulh kılışmaklıkı ölgenden songra mal öze çıkarmas anı şehidlik hükminden.*” 242b/5.İM.(1)

şer’an A. Dine uygun olarak. “*bu vech öze destur birilmiş turur şer’an bel kim ol yahşırak turur öküş imamlar katında bu vacib turur.*” 443a/1.İM.(1)

şer’i bolmağ A.T. Dinle ilgili olmak. “*ümmet-i muhammed ‘aleyhi’s-selam bir hükm öze kim ol şer’i bolgay takı anlarning bolmagı...*” 15a/7.İM.(1)

şerefe A. Minarede ezan okunan yer. “*Takı çıkar Hakl’dan ‘Akabe’ge angar Şerefe dirler.*” 299a/1.İM.(1)

şeri’et A. Allah’ın dini. “*ol vakt sen menden akça alganda şeri’et kayda irdi takı kazı kayda irdi tise kafır bolur.*” 20a/7.İM.(19)

şerif A. Şerefli, kutsal. “*Takı Muhammed’ning şerif ‘aklı bar irdi takı ‘azim hulki bar irdi.*” 49a/6.İM.(5)

şeyh A. Bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse. “*Takı ayıttı Şeyh: tib sürtüngey levni bolmagay aning.*” 303a/7.İM.(5)

şeytân A. Şeytan. “*tayındırdı ol ikisini şeytan uçmakdan çıkardı ol ikisini ol nerseden kim irdiler ol ikisi aning içinde eger uçmak yaratılmış bolmasa...*” 41b/4.İM.(16)

şirk A. Allah’a eş koşma. “*bargıl sen takı sening iyeng uçmakka, şirk birle kılğan ‘amalga ayıtgay bargıl sen takı sening iyeng tamugka tip.*” 80a/3.İM.(2)

şükr A. Şükür. “*şükr ol Teñri’ge kim kiterdi menden ol nerse kim ziyan kılur irdi manga.*” .145b/4.İM.(7)

şükr kılmağ A.T. Şükr etmek. “*Kaçan kim Teñri Te’ala hükm kılrsa angar ni’met birle karşu tapgay anı şükr kılmağ birle...*” 32a/7.İM.(9)

şükrlenmek A.T. Şükredilmek. “*iy Teñri, kılğıl manga sa’y kılmağ şükrlenmiş takı ‘amal kıldurgıl manga kabul olmuş takı yazuk kıldurgıl manga yarlıkanmış.*” 91b/1.İM.(1)

ta’am-ı ibaha A. Mübah olan yemek. “*Takı reva bolur ta’am-ı ibahat aning içinde.*” 279a/3.İM.(1)

tâ'at A. Allah'ın emirlerini yerine getirme. *“Takı bolgay yarı birgen angar ta'at öze, tygan bolgay anı yawuz işlerden.”* 294a/4.İM.(20)

tâ'at kılmağ A.T. Allah'ın emirlerini yerine getirmek. *“yaratganga ta'at kılmaklıkka takı rızık birgen Teñri'ge ta'at kılmaklıkka takı yakın bolgay Teñrining rızasına takı rahmetine.”* 2b/5.İM.(8)

ta'dîl-i erkan A. Namazı adabına uygun olarak kılma. *“sekizinçi farz namazda: rûku'dan takı sücudden kayıtmak turur ta'dil-i erkan Ebu Yusuf katında farz turur.”* 170b/3.İM.(1)

tabi'in A. Peygamberimizi görmüş olanları görüp kendilerinden hadis dinleyenler. *“yokdur Teñri Te'ala misli hiç nerse barça cihetden rastı haberler kildi oşbuning içinde Nebi 'aleyhi's-selamdan takı sahabelerden takı tabi' inlerden takı ayıttı Nebi:”* 62b/7.İM.(2)

tahiyyât A. Namazın oturulan kısımlarında okunan dua. *“... ol kişi eger olturmasa secdeden songra tahiyyat kadarınça namazı fasıd bolur.”* 169/5.İM.(11); **tahiyyet** *“takı ahir tahiyyetke olturmak turur tahiyyet kadarınça.”* 165a/3.İM.(4)

tahmid A. Allah'a hamd etme. *“Takı velillahilhamd, tahmid turur.”* 234a/2.İM.(1)

takdîr A. Allah'ın ezelde olacak şeyleri belirlemesi. *“Takı bilgil, rastı ta'at kılmak Teñri'ning kazası birle turur takı takdiri birle turur.”* 316b/6.İM.(4)

takdîr kılmağ A.T. Allah'ın ezelde olacak şeyleri belirlemiş olması. *“rastı hayrını takdir kılmak takı şerni takdir kılmak Teñri Te'ala'dan turur.”* 30b/2.İM.(6)

takdir-i hayr A. Hayrın Allah tarafından belirlenmesi. *“ölgenden songra takı takdir-i hayr takı takdir-i şer Teñri'den bilgey sen”* 27a/6.İM.(2)

takdir-i şer A. Şerlerin de Allah tarafından belirlenmesi. *“ölgenden songra takı takdir-i hayr takı takdir-i şer Teñri'den bilgey sen”* 27a/6.İM.(2)

takvâ A. Allah'tan korkup yasakladığı şeylerden kaçınma. *“iy Teñri, biz tiler biz senden oşbu yürimegimiz içinde edgülik takı takva tiler biz takı 'amaldan tiler biz...”* 294b/6.İM.(4)

tamuğ S. Cehennem. “*takı uçmak takı tamug takı köprüg takı mizan takı hiseb kıyamet küninde...*” 27a/7.İM.(16)

tamuğlı S.T. Cehenneme girecek olan. “*ol kavm kim tamuglılardan bolgay anlar kafirler turur.*” 72b/3.İM.(1)

tapulmak Tapınmak, ibadet etmek. “*ayıtıl ya Muhammed rastı çakır içmek takı kumar oynamak abak tikmek tapulmak üçün kumar okı necis turur.*” 86b/1.İM.(3)

tapunmak Tapınmak, ibadet etmek. “*ayıtıl ya Muhammed rastı çakır içmek takı kumar oynamak abak tikmek tapunmak üçün kumar okı necis turur.*” 86b/1.İM.(2)

tatavvu‘ A. Farz olmayan ibadet. “*Ve eger farz namazga niyyet kılsa andan songra sakınsa kim ol tatavvu‘ tip namaz kılsa tatavvu‘ niyyeti öze ançaga...*” 163a/5.İM.(8)

tatavvu‘ hec A. Farz olmayan hac. “*ve eger kiçse ol ihramı öze tatavvu‘ hec bolur.*” 336b/1.İM.(3)

tatavvu‘ kurbanlık A. Farz olmayan kurban. “*takı reva bolmas tatavvu‘ kurbanlıkni meger kurban küninde.*” 367b/.İM.(4)

tatavvu‘ namâz A.F. Farz olmayan namaz. “*Tejri Te‘ali‘ge kuşluk namazı iki rek‘et tatavvu‘ namaz kıblaga karşı turup Allahu Ekber tige.*” 161a/2.İM.(20)

tatavvu‘ oruç A.F. Farz olmayan oruç. “*...nezr-i mutlak oruçı turur takı tatavvu‘ oruçı turur takı tatavvu‘ i‘tikef olturmak turur*” 266b/7.İM.(1)

tatavvu‘ sadağa A. Farz olmayan sadaka. “*rivayet turur Ebu Hanife‘den, rastı sadaka birmek yahşırak turur ya‘ni tatavvu‘ sadaka.*” 640b/2.İM.(7)

tatavvu‘ zekât A. Farz olmayan zekat. “*Abdulmuttalib oğlu takı anlarning azadlıları turur tatavvu‘ zekat hilaqınça.*” 260a/8.İM.(1)

tavâf A. Hacı olmak üzere zamanında ve muayyen usul dahilinde Kabe’nin etrafını dolaşma. “*... remel tidügi tiz tiz yürimek turur, iki çiginini tepretmek birle körküzgey kendü nefsinde kuvvetni takı çelaklikni takı tavaf hatm kılğay taş ilin tigürmek birle.*” 308b/7.İM.(55)

tavâf kılmak A.T. Kabeyi ziyaret etmek. İM.(86)

tavâf namâzı A.F. Kabe ziyaretinde kılınan namaz. “*Takı sünnet-i tavaf namazı iki rek’et namaz kılgay.*” 158b/4.İM.(1)

tehlil A. “Lailaheillallah” sözünü tekrarlama. “*Takı la ilahe illallahu vallahu ekber timek aning katında tehlil turur.*” 234a/2.İM.(1)

tehlil kılmak A.T. “Lailaheillallah” sözünü tekrarlamak. “*Nebi ‘aleyhi’s-selam öze takı iki ilini kötergey takı ayası içi kök tapa bolgay avval kim tehlil kılğanda takı tekbir kılğanda neteg kim kılur irdi du’a kılğanda.*” 312a/2.İM.(2)

tekbîr A. Allahu ekber, deme. “*Nebi ‘aleyhi’s-selam öze takı iki ilini kötergey takı ayası içi kök tapa bolgay avval kim tehlil kılğanda takı tekbir kılğanda neteg kim kılur irdi du’a kılğanda.*” 312a/2.İM.(63)

tekbîr kılmak A.T. Allahu ekber, demek. “*rastı benim bir dostum bar irdi, tekbir kıldı Teñri’ge rast niyyet birle...*” 37b/6.İM.(101)

tekbîr-i iftitah A. Namaza başlarken söylenen tekbir. “*Tekbir kılğay avvalkıında tekbir-i iftitah üçün takı andan songra üç kez andan songra fatihe okıgay...*” 232a/8.İM.(1)

tekbîr-i teşrik A. Kurban bayramı günlerinde kılınan namazların farzlarından sonra vacib olarak tekrarlanan dua. “*... iki hutbe, öğretkey kişilerge aning içinde kurban kılmaknı takı tekbir-i teşriknı.*” 233a/6.İM.(1)

telbiye A. Hac esnasında hacıların. “lebbeyk” demesi “*Takı ol ikisi katında kaçan kayıtsa mikatka ihram keyip koy sakıt bolur telbiye kılusun kerekse telbiye kılmasun.*” 287a/8.İM.(26)

telkin A. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında imamın söylediği sözler. “*Kaçan bir kişi ölümge yakın bolsa, anı kıblaga çewürgeyler öng yanı öze. Takı iki şehadatnı anga telkin kılğaylar.*” 237a/7.İM.(1)

telkin kılmak A.T. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında telkin vermek. “*takı iki şehadatnı anga telkin kılğaylar.*” 237a/7.İM.(3)

temettü’ hecc A. Bir hac çeşidi. “*Ve eger sürse kurbanlıknı sürmemiş bolsa temettü’ hecci batıl bolur.*” 343b/5.İM.(16)

temettü' kurbanlık A. Bir kurban çeşidi. “*anıñ içinde takı sakıt bolur andan mütemetti' kurbanlığı.*” 344b/4.İM.(1)

Teñri Allah. “*kamug 'alamga rızk birgen Teñri*” 1b/1.İM.(50)

Teñri iwi Kabe “*Teñri iwi hürmeti birle takı ta'zımı birle takı ağırlamakı birle.*” 288a/8.İM.(3)

Teñri te'ala T.A. Yüce Allah. “*takı Teñri Te'ala anıñ köngül közini körer kılsun.*” 20a/2.İM.(455)

Teñrilik Tanrılık. “*biz kördük İsa'dan kulluk kılmañı takı Teñrilik işini, attamas biz İsi'ge Teñri tip ni kul tip.*” 36a/1.İM.(1)

terâvih A. Ramazanda yatsı namazı ile vitir arasında kılınan 20 rekatlık namaz. “*takı esahrak kavl ol turur kim rastı teravih namazı vaktı yatsu namazından songra tünning songına tigi turur.*” 200a/7.İM.(29)

terâvih namâzı A.F. Ramazanda yatsı namazı ile vitir arasında kılınan 20 rekatlık namaz. “*takı esahrak kavl ol turur kim rastı teravih namazı vaktı yatsu namazından songra tünning songına tigi turur.*” 200a/7.İM.(29)

tersâ F. Hıristiyan. “*Takı reva bolmas tersalar mescidini koparmak takı kenise koparmak İslam darında.*” 436a/7.İM.(4)

tervih A. Teravih namazının her dört rekatı. “*Ve eger kazaga kalsa bir tervih ya iki tervih.*” 199b/6.İM.(10)

tesbîh A. Dua, subhanallah deme. “*ya kiçse namaz kılğan kişi arasından takı sütünre arasında def' itkey ol hatunnı işaret birle ya def' itkey anı tesbih birle ikisin cem' kılmaq kerahiyyet turur.*” 186a/2.İM.(22)

tesbîh kılmak A.T. Dua, subhanallah deme, anmak. İM.(9)

tesbîh namâzı A.F. Tesbih namazı. “*takı bir yirde eger muhtac bolsa angar neteg kim tesbih namazında saygay irdi işaret birle ya köngli birle*” 189a/7.İM.(2)

tesmiye A. Besmele çekme. “*ol namaz içinde kim katı okır anıñ içinde Kur'en'ni anıñ üçün tesmiye Fatihe'den turur anıñ katında.*” 172a/2.İM.(9)

tesmiye kılmak A.T. Besmele çekmek. “*andan songra tesmiye kılğay neteg kim biz zıkr kılduk.*” 118a/3.İM.(2)

teşehhüd A. Namazda oturarak ettehiyatü duasını okuma. “*Teşehhüd dedüğümüz bu turur. Ol kulluklar kim til birle turur hamd sena kibi Teşri’ge.*” 177a/8.İM.(1)

teşrik küni A.T. Arapların çölde kurban kestikleri Zilhiccenin 10,11,12 ve 13. günleri. “*Ve eger mukim bolsa irtesi ol song teşrik küni turur...*” 332a/1.İM.(11)

teşrik tekbiri A. Teşrik günlerinde namazların farzlarından sonra vacip olarak tekrarlanan dua. “*takı tekbir kılsa eyyam-ı teşrikning tekbirlerini imamı birle anıng secde-i sehv kılmak vacib bolur.*” 209a/8.İM.(4)

tevbe A. Tевbe, işlenmiş bir günah veya suçun bir daha işlenmeyeceğine söz verme. “*ya çıksa yazuk kılıp tevbe birle kirür uçmakka mengü kalur uçmak içinde.*” 51a/2.İM.(10)

tevbe istigfâr kılmak A.T. Bir günahı bir daha kılmamak üzere tövbe etmek. “*takı ol ikisi katında yokdur anıng öze nerse meger kim tevbe istigfar kılmak bes.*” 357a/5.İM.(1)

tevbe kılmak A.T. Tövbe etmek. İM.(32)

tevekkeltü kılmak A.T. Kadere razı olarak işi Allah’a bıraktım deme. İM.(2)

tevekkül kılmak A.T. İş Allah’a bırakıp kadere razı olma. “*Teşri Te’ali’ge sıgıngandan sonıra takı Teşri’ge tevekkül kılğandan sonıra...*” 2b/2.İM.(10)

tevfik A. Allah’ın yardımına kavuşma. “*takı Teşri Te’ala’dan tevfik izlep rast sözlemekke takı...*” 2a/7.İM.(5)

tevfik birmek A.T. Yardım etmek. “*kim Teşri Te’ala ağırılagay anı tevfik birmek birle...*” 32a/5.İM.(3)

tevhid A. Allah’ın birliğine inanma. “*Amma tevhid tidügi ol kul ikrar kılmak turur Teşri’ge kim ol bir turur*” 489a/6.İM.(2)

tevrît A. Hz. Musa’ya inen mukaddes kitap. “*Takı kerahiyyet turur tevrit okımak takı İncil okımak...*” 104a/7.İM.(3)

teyemmüm almak A.T. Su bulunmadığı durumlarda abdest veya gusülün yerine geçmek üzere yapılan şey. *“Eger tüşke kişse mescid içinde teyemmüm algay çıkmak üçün kaçan kim korkmasa.”* 104b/3.İM.(25)

teyemmümlü A.T. Teyemmüm almış olan. *“Takı reva bolur teyemmümlü kişi imamatlık kılmak ab-dastlı kişilerge”* 182a/4.İM.(3)

teyemmümlü bolmak A.T. Teyemmüm almış olmak. *“eger teyemmüm kılsa bir nasrani tilese anıng birle müsülman bolmaknı andan songra müsülman bolsa teyemmümlü bolmas”* 119b/7.İM.(1)

tigri Allah. *“takı Tigri Rasulı’na, andan songra şeklenmediler ya’ni şeklenmediler imanı içinde...”* 25a/1.İM.(3)

tirgüzmek Diriltmek, yaratmak. *“İy Teñri kimni kim tirgüzür sen bizden tirgizgil anı İslam öze takı kimni kim öltürür sen bizden...”* 240a/2.İM.(6)

tün namâzı T.F. Gece namazı. *“kimniñ kim kaza kalsa bir kün takı bir tün namazı...”* 203b/3.İM.(2)

tüş namâzı T.F. Öğle namazı. *“cem’ kılınur түş namazı takı ahşam namazı takı yatsu namazı...”* 149b/3.İM.(22)

uçmak S. Cennet. *“can çeker haletde takı gur içinde takı kıyamet kininde takı uçmak içinde”* 6b/6.İM.(68)

ümme A. Bir peygambere bağlanan cemaat. *“ol ikisi bu ümmeining mecusileri turur. Hak mü’mîn ol turur kim ayıtgay: hayrnı takı şerni kılmak menden turur tip”* 31a/5.İM.(23)

va’id A. Birini iyilige savketme veya kötülükten uzaklaştırmak için korkutma. *“va’dge ya va’idge Teñri Te’ala angdı anı kiteb-i ‘aziz içinde”* 6b/5.İM.(1)

va’iz A. Dini nasihatlerde bulunan. *“ya bargıl fılan kişige kim ol ‘alim turur tise kafir bolur yahud ayıtasa bir va’ız bir kafirge; kim ol kafir tursa”* 10a/2.İM.(3)

vâcib A. Yapılması dinen gerekli olan, farz derecesine yakın bulunan ibadet. *“herbir nerse öze kadir turur. Bilgil, rastı vacib mükellef kul öze, avval ol turur kim bilgey Teñri’sini...”* 3a/1.İM.(115)

vâcib bolmağ A.T. Vacip olmak. “...vacib bolur aning öze kim Teñri’ni birlegey ortak katmakdan takı angar ohşaş kılmağdan takı arıg kılğay Teñri’ni” 3a/5.İM.(670)

vâcib kılmağ A.T. Vacip saymak. “takı ‘ismet taleb kılıb Teñri’den hata sözlemekden, takı ol nerse kim vacib kılur ‘ikabnı andan saklanıp.” 20a/8.İM.(25)

vahy A. Bir emrin Allah tarafından peygamberlere bildirilmesi. “takı vahy ingen yir turur takı ahkamlarning aslı turur takı iman çıkğan yir turur. Takı eyle kerek kim yüwüingey Medine’ge kirer vaktıda” 371a/3.İM.(2)

vakfa A. Hacıların Arafat’ta durmaları. “Ve eger kifayet kılssa ab-dast birle reva bolur. Takı ayıttı Malik İmam: telbiye keskey neteg kim vakfaga tursa ‘arefede tip. Takı vakfa dayim bolmak” 321a/2.İM.(83)

vakfaga turmağ A.T. Arafatta durmak. “...takı biri ‘arefe kiçesi yüwünmek turur. Takı biri müzdelifede vakfaga turganda yüwünmek turur.” 101b/2.İM.(63)

veli A. Ermiş, eren. “anlarga Kerramiyye dirler anıñ üçün kim veliler irişmesler Nebiler mertebesine meger kim Teñri’ge boyun sungandan soñra” 45b/8.İM.(17)

vird A. Belli zamanda okunması adet olan Kur’an ayetleri. “yahşırak turur çok secdet kılmağdan. Ebu Yusuf ayıttı: kaçan kim bolsa aning virdi kiçeden. Yahşırak ol turur kim.” 159b/1.İM.(1)

visâl oruç A.F. “48 saat yiyilip içilmeden tutulan oruç.” “Takı kerahiyyet turur visal oruçın tutmak ol visal oruçı ol turur kim açmagay. Takı nehy kılındı samt oruçından, ol sözlemegey.” 282a/1.İM.(2)

vitir namâzı A.F. Vitir namazı. “eyle kerek kim i’tikad kılğay rastı vitir namazı üç rek’et turur bir selam birle takı ikrar kılğay oş aning birle.” 62a/3.İM.(39)

vitir-i vâcib A. Vitir namazı. “ol kişi arturgay rek’etlerning sanını. Takı vitir namazında ayıtgay: namaz kılur men Teñri Te’ali’ge vitir-i vacib namazını” 160b/6.İM.(1)

yahudi A. Yahudi. “i’tikad birle bolsa kafir bolur. Ve eger ayıtsa: fılan kişi benim közüimde yahudi kibi turur Teñri Te’ala közinde tise” 17b/1 .İM.(1)

yahudi bolmaq A.T. Yahudi olmak. “... ol yahudi bolgay, ya naşrani bolgay yahud bizer bolgay müsülmanlıkdan tip andan songra” 9a/5.İM.(4)

yak iw Kilise. “tersalar mescidini koparmak takı kenise koparmak İslam darında. Ve eger yıkılsa tersalar mescidi takı iski yak iwler” 436a/7.İM.(1)

yaratğan Yaratan, Allah. 76b/1.İM.(6)

yaratmaq Yaratmak. “ men yaratmadım divni takı Adam oğlanlarını, meger kim manga kulluk kılmak üçün yaratdım tip” 3b/6.İM.(35)

yarlıқаған Günahları bağışlayan, Allah. “başladım ulug Teñri atı birle, kamug ‘alamga rızk birgen Teñri, halis mü’minlerni yarlıkagan Teñri,” 1b/1.İM.(2)

yarlıқamaқ Günahları bağışlamak. “iy Teñri, yarlıkagıl meni takı atam anamni takı mü’minlerni tise namazı fasıd bolmas. Ve eger ayıtsa: yarlıkagıl benim karındaşımni tise” 196a/2.İM.(13)

yarlıқанmaq Affedilmek, suçları bağışlanmak. “iman kılıp turur irdi anı Teñri Te’ala korkudan takı ‘ezebden. Teñri Te’ala sözi: yarlıkandı Muhammed’ning ol nerse kim burun kıldı yazukdan takı ol nerse kim songra kıldı.” 72a/4.İM.(2)

yatsu namâzı T.F. Yatsı namazı. “...üç rek’et turur, vaktlandurdı anı Teñri Te’ala yatsu namazı vaktından fecr çıkınça tip. Takı Ebi Bekr’dan rivayet kılındı” 63a/2.İM.(41)

yazuk kılmak Günah işlemek. “...bir yazuklı kişige, ol vakt yazuk kılur: Teñri’den korkmas mu sen tip, ayıtsa ol yazuk kılğan kişi özi köyüp korkmas men tise” 12a/8.İM.(26)

yazuk Suç, günah. “kılmak unutup kasd birle cima’ kılğan kibi turur hec kılmak içinde. Takı ‘umre kılmak içinde hükmde. Ve rastı ayrulur ol ikisi yazuk içinde. Takı oş aning kibi turur cima’ kılmak” 349b/8.İM.(54)

yazuqlı Günahkar, günah işleyen. “yazuksız, ya mü’min çıkar yazuklı tevbe kılıp, ya mü’min çıkar yazuklı tevbesiz” 50b/8.İM.(9)

yazuklı kılmak Günahkar yapmak. “...kim ol secde kılmak meşakkat bolur anlar öze eyle kerek kim, kim arkun okıgay, saklanıp müsülmanlarnı yazuklı kılmak Bu sewüglü turur angar.” 222b/6.İM.(2)

yewünmek Yıkanmak. “ya kulakına eger aksa bir yirge kim vacib bolsa anı arıtmak yewüngen haletde ab-dast bozulur, oş anıng kibi turur” 94b/6.İM.(2);

yüwünmek “anıñ biri cum’e kün yüwünmek turur takı iki bayram yüwünmek yurur takı ‘arefe kün yüwünmek turur takı ihram keygende yewünmek turur, beraber turur kerekse ihram-ı ‘umra kılsun” 101a/6.İM.(3)

zâhid A. Dinine bağlı, sofu. “Mukatıl Oğlu Muhammed’den takı Şeyh İsmâ’il İmam’dan kim ol zahid turur. Takı angdı Zehire içinde kaçan kim” 211a/4.İM.(3)

zâhid bolmak A.T. Dine bağlı olmak. “...takı hür bolgay, ir kişi bolgay, tüşke kiçgen bolgay, ‘akıl bolgay, kureyşilerden bolgay takı zahid bolmak kemal bolmakka şart turur, ‘azl bolmas” 76b/7.İM.(2)

zâhidlik A.T. Dini kurallara sıkı bağlılık. “eger beraber bolsalar hadis bilmek içinde kayusı yahşı okusa Teñri Te’ala kitebini ol imamatlık kılgay. Eger beraber bolsa Kur’en okımak içinde kayusı zahid bolsa ol imamatlık kılgay. Eger zahidlikke beraber bolsalar kayusı yaşga ulugrak bolsa ol imamatlık kılgay.” 181a/5.İM.(1)

zâhirî A. Ebu Davud-ı Zahiri’nin kurduğu mezhebe bağlı. İM.(1)

zebûr A. Hz. Davud’a inen mukaddes kitap. “takı indürdi Zeburnı Davud’ga ‘aleyhi’s-selam...” 36a/8.İM.(1)

zekât A. Zekat, İslam’ın beş şartından biri. “takı zekat kibi takı yüwünmek kibi cenabetden kafır bolur Teñri Te’alige. Ve eger inkar kılsa” 6b/4.İM.(113)

zekât birmek A.T. Zekat vermek. “...köngli birle takı ikrar kılsa tili birle, namaz kılmasa takı zekat birmese takı oruç tutmasa” 5b/6.İM.(16)

zemzem A. Kabe civarında meşhur kuyu. “takı zemzem katında takı makam-ı ibrahimning artında takı biri safa merve öze takı biri sa’y kılğanda takı biri tavaf kılğanda” 311a/4.İM.(2)

zihâr A. Kocanın karısını, kendine haram olan bir kadının bakmak uygun olmayan bir organına benzetmesi. “*tañda ramazanning farz oruçını takı ayıtgay zıhar keffareti oruçında: niyyet kıldım kim oruç tutar men Teñri Te’ali’ge*” 267a/5.İM.(4)

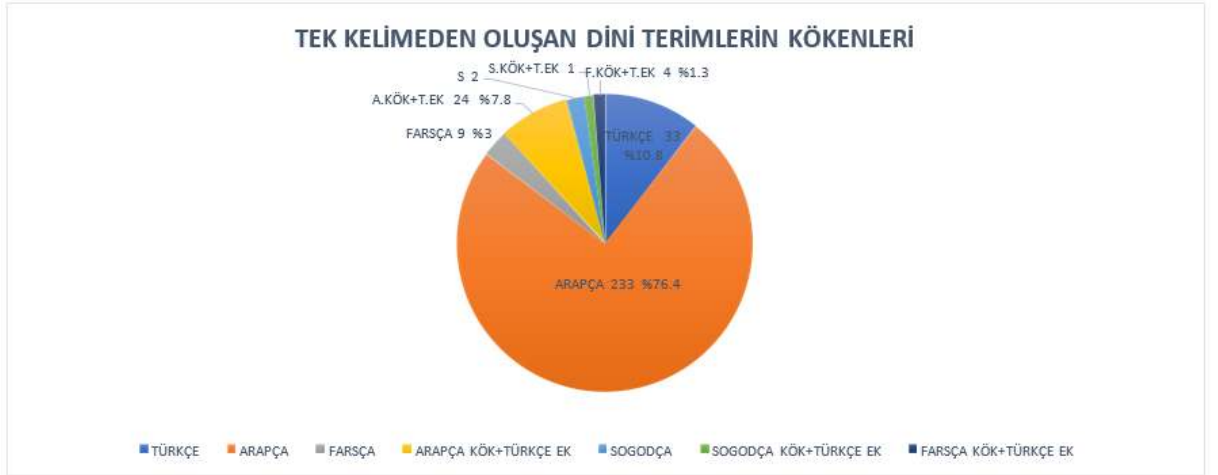
zineçi A.T. Zina yapan. “*namaz kılmak reva turur herbir kişining artında. Kerekse edgü kişi bolsun, kerekse yazuklı kişi bolsun, kerekse zineçi bolsun, kerekse çakır*” 28b/3.İM.(2)

Eserde toplam 552 terim mevcuttur. Bu terimlerden 305 tanesi tek kelimeden oluşur ve 552 terimin %55’ini oluşturur. Tek kelimeden oluşan terimlerin 33 tanesi Türkçe kökenli olup, 305 terimin %10.8’ini oluşturur. Basit ve türemiş hâlde 33 Türkçe terimin 29 tanesi (%88’i), türemiş, 4 tanesi de (%12’si) basit yapıdadır.

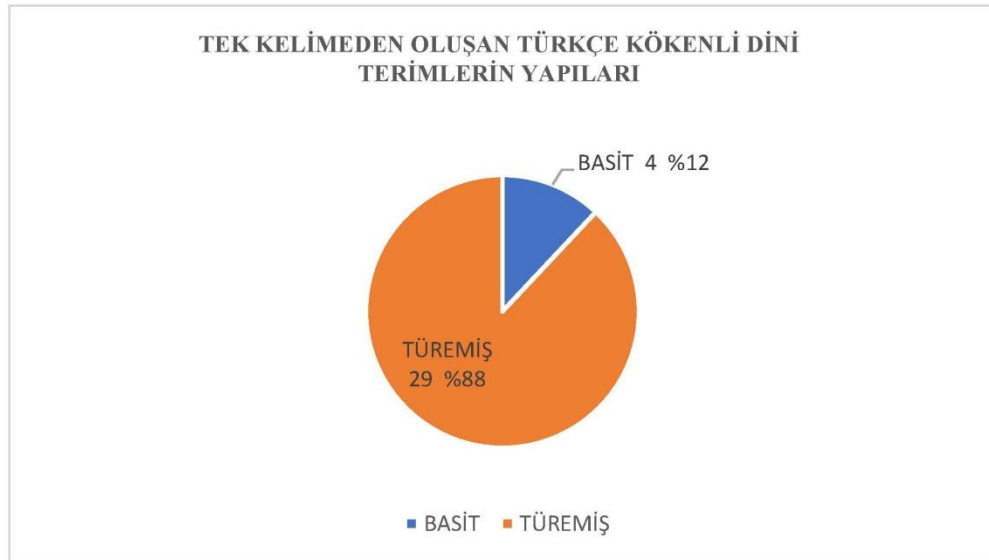
Tespit ettiğimiz tek kelimeden oluşan 305 terimden 233 tanesi (%76.4’ü) Arapça, 9 tanesi (%3) Farsça, 24 tanesi (%7.8’i) Arapça kök + Türkçe ek şeklinde, 4 tanesi (%1.3) Farsça kök + Türkçe ek şeklinde, 2 tanesi Sogodca, 1 tanesi de Sogodca kök + Türkçe ek şeklindedir.

İrşâdü’l- Mülûk Ve’s- Selâtin’de 553 terimin 247 tanesi birden fazla kelimeden meydana gelmiş olup, 553 terimin %44.6’sını oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 13 (%5.2), Arapça + Arapça 70 (%28), Arapça + Türkçe 124 (%50), Farsça + Türkçe 10 (%4), Arapça + Farsça 20 (%8), Farsça + Arapça 1, Türkçe + Arapça 2, Türkçe + Farsça 7 (%2.8)’dir.

Eserde 247 tane birden fazla kelimeden oluşan terimlerin yapıları ise şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 49 (%20), sıfat tamlaması şeklinde 21 (%8.5), birleşik fiil şeklinde 124 (%50), Arapça tamlama şeklinde 3 (%1.2), Farsça tamlama şeklinde 47 (%19), bağlama grubu şeklinde 3 (%1.2) terim bulunmaktadır.

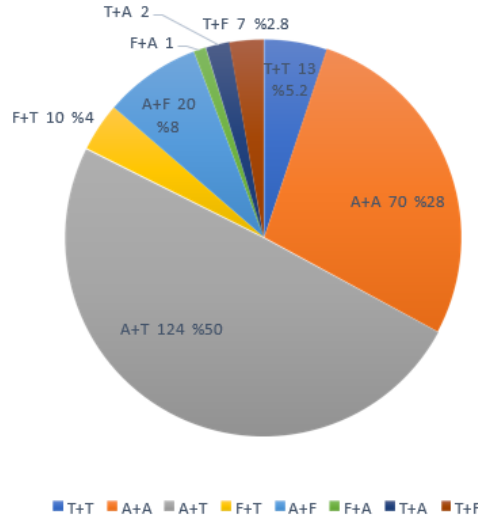

Grafik 44. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

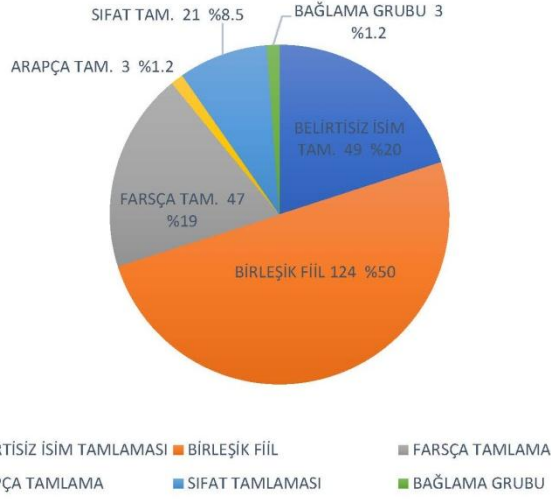
Grafik 45. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN KÖKENLERİ

Grafik 46. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 47. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.13. Kitâb Fi'l- Fıkıh'ta Dinî Terimler

Eser, Memluk Kıpçak sahasına ait önemli bir fıkıh kitabıdır. Arapça bir fıkıh kitabından satır altı tercüme ile yazılmış olan eserin; mütercimi, müstensîhi, istinsah yeri ve istinsah tarihi net olarak bilinmemektedir. Eserde her birinde ayrı konuların işlendiği 8 bap bulunmaktadır. Bu baplar şöyledir: 1. Bap: İlim faziletini, 2. Bap: İstincâ' faziletini 3. Bap: Misvak faziletini, 4. Bap: Avdaz faziletini, 5.Bap: Farız namaz faziletini, 6. Bap: Zekat faziletini, 7. Bap: Ramazân ayının faziletini, 8. Bap: İlim bile 'amel eylemeyi bildirir.

Oğuz-Kıpçak dil özelliklerinin karışık olarak kullanıldığı ancak Oğuzcanın daha fazla etkisinin görüldüğü bu eser dinî terimler yönüyle de oldukça zengindir. Zaten eserin bir fıkıh kitabı olması, dinî terimler yönüyle zengin olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Eserde tespit ettiğimiz dinî terimler şunlardır:

'abd A. Köle, kul. *"Nebi farz eyledi, Tağrı rahmeti Nebi üstüne; fitr zekatını irkek üstüne, dişi üstüne, hür üstüne, 'abdi üstüne, buçuk şā' buğday yā bir şā' hurma...Tağrı ta'ālā 'alimdür. "* 211b/4.KF.(3)

'âbid A. İbadet eden, tapınan. *"Bir 'alim kişi katıdır şeytan üstüne, bing 'abid kişiden."* 12a/4.KF.(1)

'ad A. Kur'an-ı Kerim'de peygamber kıssalarında sık sık adı geçen eski bir kavim olup kendilerine Hz. Hud peygamber olarak gönderilmiştir. *"Nesne tapılsa ölmüş yirlerde, harab yirlerde 'ad zamanında."* 210a/7.KF.(1)

'afifü'n-nefs olmak A.T. Canı temiz olmak, ruhen temiz olmak. *"Korukmak Allah'dan, nasihat eylemek, şafakat eylemek, ihtimal eylemek, sabr eylemek, halim-i nefis olmak, miskin eylemek, 'afifü'n-nefs olmak halık malından..."* 265b/4.KF.(1)

'afv eylemek A.T. Bağışlamak, affetmek. *"Ya Allah! Sen yüce sen, ulu sen... yazıklar bağışlayıcı sen 'adil sen. 'afv eyle menden geçen yazıklarımı..."* 31a/3.KF.(3)

'afv eyleyici A.T. Bağışlayan, affeden. *"Ya Allah! Sen yazıklar bağışlayıcı sen, 'afv eyleyici sen"* 33a/3.KF.(1)

‘alim A. Çok bilen, Allah’ın sıfatlarındandır. “*Tanrı Te’ala ‘alimdür.*” 65a/3.KF.(28)

‘arefe kecesi A.T. Arife gecesi. “*’Arefe kecesinde yüz rek’at, Muharrem ayının evvel kecesinde altı rek’at namaz, ‘Aşura kecesinde on iki rek’at.*” 137b/4.KF.(2)

‘arefe küni A.T. Arife günü. Dini bayramlardan bir önceki gün. “*Andan sonra takbir-i teşrik evveli sabah namazında, sonra ‘arefe künde barçası katında, ahiri ‘asır namazından sonra... Tanrı razi olsun andan.*” 195b/4.(2)

‘asır A. İkinci vakti, ikinci vakti namazı. “*mekruh anda nafile namaz kılmak ‘asırdan sonra küneş batınca, fecir çıkıgandan sonra hatta küneş çıkınca illa iki rek’at sabah sünneti*” 99a/3.KF.(12)

‘asır kılmak A.T. İkinci namazını kılmak. “*Zuhır kılınca andan sonra otururdu ‘asra degin, kaçan ‘asır kılsa otururıdı magribe degin...*” 24a/4.KF.(1)

‘asır namâzı A.F. İkinci namazı. “*Eger namazdan sonra sünnet olmasa; sabah namazı kibi, ‘asır namazı kibi otursun yirinde.*” 155b/3.KF.(1)

‘asî A. Günahkar “*Kişi anun bile ‘asi olur Tanrı Te’ala’ya.*” 190b/6.KF.(1)

‘asî olmak A.T. Günahkar olmak. “*Kişi anun bile ‘asi olur Tanrı Te’ala’ya.*” 190b/6.KF.(1)

‘ibâdet A. İbadet, tapınma. “*Bile ki diler bu avdaz bile Tanrı ta’ala ‘ibadetini, durmak, diler Tanrı ta’ala hazretinde, Allah bile münacat eylemek diler*” 82a/3.KF.(11)

‘ibâdet eylemek A.T. İbadet yapmak, ibadetle meşgul olmak. “*Ya Allah, ‘ilmümüz fazileti bile ‘ibadet eylediler gazalık eylediler.*” 11b/6.KF.(8)

‘ibâdet yapmak A.T. İbadet yapmak. “*‘ilim okgan kişi varsa ‘alim kişi kapusına illa Tanrı Ta’ala yazar ana; her ayak basganiçun bir yıl ‘ibadet yapar anuniçun.*” 10a/3.KF.(1)

‘ismet A. Günahsızlık, temizlik. “*Kabul eylemek istesün, tevfiğ istesün, ‘ismet istesün, magfîret istesün, rahmet istesün ‘akîbet hayırlığın istesün, sa’adete yetişmek istesün.*” 156b/3.KF.(1)

‘iṣā A. Akşam namaz vakti. “Zuhırdā, ‘asırdā, magribde, ‘iṣādā, sünnetlerde, farızlarda niyyet eylesün bunun kibi, lakin artursın rek’atlar ‘adedi.” 139a/1.KF.(10)

‘iṣā namâzı A.F. Akşam namazı. “... andan sonra ‘iṣaya degin, vakti ‘iṣa namazın kıldı evine kirdi.” 25a/1.KF.(3)

‘iṣayı kılmak A.T. Akşam namazını kılmak. “magribi kılsa otururdu ‘iṣayı kılınca andan sonra eve kirdi.” 24a/6.KF.(1)

‘öṣr A. Mahsullerden Kur’an-ı Kerim hükümlerince onda bir olarak alınan zekat. “Kötürnüüz mallarunuz ‘öṣrinün rub’ini. Nebi kavlıdur.” 207b/3.KF.(12)

‘umre A. Hac mevsimi dışında Kabe’yi ziyaret elme. “Kerek ‘umre ihramı olsun, kerek hac ihramı olsun.” 108a/2.KF.(1)

‘afv A. Bağışlama. “ Ya Allah...Sana sığınur biz: senün afvuna azabından, razılıguna azabundan.” 144b/6.(2)

âhiret A. Öbür dünya, ahiret. “Ya Rabbena, bize dünyada hasene vir, ahiretde dahı hasene vir.” 7a/2.KF.(18)

ahşam Akşam vakti kılınan namaz. “ikindü farzı, üç rek’at ahşam farzı, dört rek’at yatsu farzı.” 135a/4.KF.(2)

ak eylemek Temiz olmak, manevi temizlenmek. “Ya Allah ak eyle yüzümi, veliler yüzi ak olgan künde.” 88a/2.KF.(2)

ak olmak Temiz olmak, manevi temizlenmek. “Ya Allah ak eyle yüzümi, veliler yüzi ak olgan künde.” 88a/2.KF.(2)

Allah A. Allah. “Ya Allah, kılğıl meni tevbe idicilerden” 57a/2.KF.(147)

âmîn A. Ya Rab duamızı kabul eyle! “Du’a eylesün nefsiçün, atası anasıçün, kavmıçün, mü’minleriçün, mü’mîn ‘avratlarıçün. Cema’at amin distünler.” 156b/6.KF.(3)

ashâb A. Sahipler, malik ve mutasavvufılar. “Anun kibi salavat ketürsün, eline, ashabına Tanrı razi olsun anlardan. Du’a eylesün mü’mîn kişilere, mü’mîn ‘avratlara” 190a/2.KF.(8)

ashâb-ı resûlu'llah A. Peygamberimizin yanında bulunanlar. *“Tanrı rahmeti Nebi üstüne, andan sonra yetişdi, ashab-ı Resulu'llaha andan sonra yetişdi...”* 17b/4.KF.(1)

aşura A. Muharrem ayının onuncu günü. *“Muharrem ayının evvel kecesinde altı rek’at namaz, ‘Aşura kecesinde on iki rek’at.”* 137b/6.KF.(1)

aşura kecesi A.T. Muharrem ayının onuncu gecesi. *“Muharrem ayının evvel kecesinde altı rek’at namaz, ‘Aşura kecesinde on iki rek’at.”* 137b/6.KF.(1)

avdaz bozmağ F.T. Abdesti bozmak. *“Bu fasıl avdaz bozıcıları bildirür... Arı çıkmak bile avdaz bozmaz; köz yaşı kibi, tükürük kibi der kibi, sümürük kibi, süd kibi.”* 101a/1.KF.(3)

avdaz bozulmağ F.T. Abdesti bozulmak. *“Eger kan çıksa cerahat başından, silse andan sonra çıksa silse bunun kibi nice kez eger bir hal üstüne eger terk eylese akar; avdazı bozulur.”* 104a/2.KF.(24)

avdaz eylemek F.T. Abdest almak. *“Niyyet eyledüm avdaz eylemege namazıçun”* 86a/4.KF.(19)

avdaz F. Ab-dast. Abdest. *“Eger avdaz alsa ya gusl eylese, bundan artuk takdir bile suda israf eylemese...”* 45b/3.KF.(84)

avdaz keçmek F.T. Abdesti geçerli olmak. *“Bil, avdaz keçmek, gusl keçmek, mahsus olur mutlak su bile.”* 41b/4.KF.(1)

avdazsız F.T. Abdesti olmayan kimse. *“Keçer ana mesh eylemek, cebire üstüne beraber bağlamış olsa avdaz bile, ya avdazsız.”* 121b/5.KF.(4)

avdazsız olmağ F.T. Dinen temiz olmamak. *“Her ne hal üstüne olsa arı olsun, ya avdazsız olsun, ya cünüb olsun, ya hayz körmüş olsun, kerek oruç olsun”* 75a/6.KF.(1)

avdazsızlık F.T. Abdestsizlik. *“Amma namazdan burun algan ol avdaz olmağdur avdazsızlıktan, arınmağdur necislerden”* 40a/5.KF.(4)

âyet A. Kur’an surelerini meydana getiren cümlelerden her biri, ayet. *“Kaçan diledi bu ayetler bile biş vakit namazları”* 144a/1.KF.(28)

bağışlanmak Affedilmek, bağışlanmak. “*Kece olur, sabah olur barça yazıklar bağışlanur.*” 10a/6.KF.(3)

bağışlayıcı Affeden, bağışlayan. “*Ya Allah! Sen yüce sen ulu sen, ... yazıklar bağışlayıcı sen*” 31a/3.KF.(6), “*ol Tanrı Te’ala yazıklar bağışlayıcıdır*” 138a/4.KF.(47)

bâtıl A. Batıl. “*Ya Allah, bu kök sen batıl yaratmadun sen münezzehe sen, kurtar bizi cehennem odunun ‘azabından.*” 153b/7.KF.(1)

bayram Bayram. “*Tanrı Te’ala tebdil eyledi size iki kün. İkisinden hayırlı oruç bayramı kün, kurban bayramı kün.*” 192a/3.KF.(27)

bayram eylemek Bayram yapmak. “*Oruç kalkandır, oruç kişinin iki ferahı var; bir ferah iftar eyleyip bayram eylegende, bir ferahı Tanrı te’ala hazretine varganda.*” 216a/4.KF.(1)

bera’at kecesi A.T. Beraat gecesi. “*Müstehabda sekiz dahı; ol gusl eylemekdür hicametden, gusl eylemek, Bera’at kecesinde, Kadir kecesinde...*” 108b/3.KF.(1)

berekat A. Bereket, bolluk, Tanrı vergisi. “*sen du’aları kabul eyleyici sen, hacatları virici sen, berekatları indirici sen, yamanlıkları def’ eyleyici sen, yazuklar kiderici sen.*” 154a/7.KF.(10)

besleyici Besleyen. “*Ya Allah! Sen dünyada rahmet eyleyici sen, ahirette rahmet eyleyici sen, besleyici sen, safakat eyleyici sen...*” 28b/1.KF.(1)

birlemek Tanrının birliğini kabul etmek. “*Kaçan bilse vacib olur anın üstüne birlemek şerikden, ohşamakdan tenzih eyleye, arulaya atadan, oguldan.*” 37b/6.KF.(2)

buhtân A. İftira, yalan. (Dinî hükümlere aykırı sözler söyleme) “*Kim Ramazan ayın oruç dutsa, haramdan saklansa, buhtandan saklansa; Tanrı te’ala andan razı olur, cenneti vacib eyler.*” 217b/5.KF.(1)

buhtân eylemek A.T. Yalan söylemek. (Dinî hükümlere aykırı sözler söylemek) “*Dilini arıtsun yalğan söylemekden, buhtan eylemekden, gaybet söylemekden, söz kezdirmekden, çekişmekden.*” 128a/6.KF.(3)

buyruk Buyruk, emir, Tanrı'nın emri. *"secde eyle Allah'a yakın ol! Buyurdu bize, secde eylemek buyruk vaciblig içündür."* 179b/1.KF.(3)

camî A. Cami, namaz kılınan yer. *"Mısır cami'de haber virildi Ebu Hanifeden."* 188a/2.KF.(2)

cehennem A. Cehennem. *"Yamanladı anları secde terk eylegeniçün, cehennemi va'd eyledi anlara."* 18a/3.KF.(19)

cehennem odı A.T. Cehennem ateşi. *"Tanuklık virür mela'ikler anlarıçün, Tanrı rahmeti anlar üstüne, bunları Tanrı ta'ala azad eylemişdür cehennem odından."* 10b/2.KF.(17)

cemil A. Tanrı'nın sıfatlarından biri. *"Ya Allah! Sen ulu sen yir, kök haber eyleyici sen. Cemil sen, Kerim sen."* 33a/1.KF.(1)

cemre A. Hac töreninde taş atılması. *"her cemre taş atganda iki rek'atdur du'adan sonra."* 137b/1.KF.(1)

cemret-i akabe A. Kurban bayramının ilk günü, hacıların Müzdelife'den gelişlerinde şeytan taşıladıkları yer. *"Lakin cemret-i 'akabede du'a eylesün lakin namaz kılsun."* 137b/2.KF.(1)

cennet A. Cennet. *"Salih kişilere dahı gazilere cennete kirnüz."* 11b/5.KF.(29)

cum'a A. Cuma namazı. *"Kim terk eylese cum'ayı, farz bilmese, istihfaf eylese hakkını, menüm dirliğümde ya vefat eylegenden sonra özinün 'adıl sultanı olsa ya zalim."* 187a/1.KF.(6)

cum'a kılmak A.T. Cuma namazını kılmak. *"Cem' oldılar ittifak eylediler cum'a kılmak Mekke'de, Medine'de geçer."* 188b/4.KF.(2)

cünûb A. Dine göre temiz sayılmayan. *"Cünübsenüz namaza yakın olmanuz, illa müsafır olganda, hatta yunmayınca, Nebi kavlıdur."* 105a/1.KF.(2)

cünûb olmak A.T. Dine göre temiz olmamak. *"Kaçan cünûb olsa, kaçan avdaz alsa barçasına küci yetişür."* 95b/6.KF.(6)

cünûblik A.T. Cünüplük. *"Gusl eylemekde, cünüblikden, hayzdan, nifasdan istinca eylesün."* 45a/2.KF.(8)

dâr-ı İslam A. Müslümanların hakimiyeti altında bulunan yer. “*Bu nev’, ol maldan sarf ola din ‘imaretine, müslimanlığı ıslah eylegen dar-ı islama bile.*” 214a/5.KF.(1)

dîn A. Din. “*Alim ol kişidür dünyayı terk eyleye, ahireti izdeye, dinini közede dayım ola Tanrı Ta’ala ‘ibadetine.*” 260b/6.KF.(30)

dînî A. Dinle ilgili. “*Oldur ki bilmez dahı ‘ilim öğrenmez. alimlerden sormaz dini işinden, dünyası işinden.*” 13a/6.KF.(1)

diri eyleyici Hayat veren,yaratıcı, Tanrı “*Ya Allah! ... du’alar kabul eyleyici sen ... ölmüşler diri eyleyici sen, dirileri öldürici sen kadır sen, beyan eyleyici sen.*” 27b/3.KF.(2)

diyet A. İslamiyete göre cinayetlerde suçludan alınan para. “*... ölmüş kişiler kiffenlerine ki malları yokdur, lakit nafakasına, cinayetler diyetine, nafakalarına ‘aciz kişilerin kesb eylemekden; nafaka hükm eyleyecek kimsesi olmasa, ne ki bunlara ohşasa.*” 214b/3.KF.(1)

du’â A. Dua. “*Ya Allah! Sen ni’metler virici sen, du’alar kabul eyleyici sen*” 27a/6.KF.(30)

du’â eylemek A.T. Dua kılmak. “*Men du’a eyledüm Tanrı ta’ala’ya adları bile ba,,ta,sa harfleri üstüne*” 26b/4.KF.(20)

ecir A. Ahirete ait mükafat, sevap. “*İ’tikaf eylemiş olur mukim olgan kadarınca i’tikaf eciri yazılır madam ki mescidde kaçan çıksa tamam olur i’tikafı.*” 222a/4.KF.(3)

ecir virmek A.T. Sevap kılmak. “*Namaz keyldür. Kim tamam eylese ecir virülür, kim eksük eylese siz bildinüz Tanrı ta’ala eyitgeni eksük idenlerü.*” 127a/5.KF.(1)

ehl-i beyt A. Hz. Peygamberin yakın akrabası. “*Bir ehl-i beyte mi vireyin ki benden muhtac ola? Ya Resulu’llah. didi!*” 235a/1.KF.(1)

emr A. Buyruk, emir. “*Tanrı ta’ala kifayet eyler din emrini, dünyası emrini.*” 8b/3.KF.(3)

evvelü'l-müslimin A. İlk müslüman. “Tanrı ta’ala buyurdu: Men müslimanlardan disün eyitmesün evvelü’l-müslimin dimesün.” 145b/1.KF.(1)

fâcir A. Günahkar, kötü huylu. “... barçası; seni şükr eyer biz, kafir olmaz biz sana, kiderür biz terk eyler biz, kim kafir facir olsa.” 170a/5.KF.(1)

fâcir eylemek A.T. Günah işlemek, kötülük yapmak. “Kim ‘ilmi öğrense dört nesneyiçün cehenneme kirür; Facir eylemegiçün ‘alimler bile, ya sefihler bile çekişmegiçün...” 261b/5.KF.(1)

fâcir olmak A.T. Günahkar olmak. “...barçası; seni şükr eyer biz, kafir olmaz biz sana, kiderür biz terk eyler biz, kim kafir facir olsa.” 170a/5.KF.(1)

fakîh A. Fıkıh alimi. “orucu yise te’vil eylese hadis bile, ya fakihden fetva dilese ol dahı fetva virse keffaret vacib olmaz.” 233a/2.KF.(3)

farz A. Farz. “Bil, istinca’ eylemek biş dürlüdür. Dördisi farzdur birisi sünnetdür.” 48b/5.KF.(41); “... andan sonra kamet ketürsün farzı kılsun.” 99b/1.KF.(1)

farz eylemek A.T. Farz kılmak. “Farz eyledi Nebi Tanrı rahmeti Nebi üstüne; mukim kişi namazı dört rek’at, müsafir kişi namazı iki rek’at.” 183a/7.KF.(7)

farz-ı takrir A. Farzı yerine getirme. “Anun barçası farz-ı takrir degüldür.” 45b/3.KF.(1)

fâsık A. Günahkar, fasık. “Ahir zamanda salıhlar cahil olalar, ‘alimler fasık olurlar.” 258b/4.KF.(1)

fâsık olmak A.T. Günahkar olmak. “Ahir zamanda salıhlar cahil olalar, ‘alimler fasık olurlar.” 258b/4.KF.(1)

fatihâ A. Kur’an-ı Kerim’in ilk suresi. “Kaçan anı oksa her rek’atda “Fatihâ suresi bile, ya “Fatihâ suresi okmasa namazı geçer, mekruhdur.” 267b/5.KF.(23)

fâzıl A. Lutuf, kerem. “Ya Allah! Sen ululuk eyesi sen, kerim sen, ... ulu fazıl kerem eyesi sen ...” 30a/6.KF.(18)

fazîlet A. İyi huy, güzel vasif. “Muhtac Tanrı ta’ala rahmetine vakti ki biş namazı bu faziletler vardur. Kerekdür kula dayim kılmak cema’at bile eda eylemek vakıtları bile” 126b/4.KF.(23)

fetvâ A. Müftü tarafından verilen şer’i hüküm veya karar. “... orucu yise te’vil eylese hadis bile, ya fakihden fetva dilese ol dahı fetva virse keffaret vacib olmaz.” 233a/2.KF.(1)

fıkıh A. Fıkıh. Şeriat ilimi, şeriatın usul ve hükümleri, ameli ve şer’i meseleler bilgisi, fıkıh. “Tanrı rahmet kılsun ana: Kur’an oksun. Ba’zı kişiler eyitdi: Fıkıh ‘ilmine nazar eylesün.” 190b/4.KF.(1)

fitr A. Ramazan bayramında verilmesi gereken belli bir miktar sadaka. “Asıl vacib olmakda fitra Nebi kavlıdur.” 210b/3.KF.(3); **fitra** KF.(4)

fitra vermek A.T. Fıtır sadakasını vermek. “Fıtırı vermek orucu kişi arıdur, yaman sözlerden.” 210b/5.KF.(2)

ğaybet A. Birisinin arkasından konuşma, çekiştirme. “Ya ‘Abdullah, Ebu Hanife ne katı irak gaybetden işitmedüm özini düşmanını gaybet eyler hiç.” 22a/3.KF.(1)

ğazalık A.T. Güreş, din uğruna savaş. “... ‘ilmi izdemek ‘ibadettür, zıkr eylemek tesbihdür, baht eylemek gazalıktur.” 14b/1.KF.(4)

ğazalık eylemek A.T. Mücadele vermek. “Ya Allah, ‘ilmümüz fazileti bile ‘ibadet eylediler gazalık eylediler.” 11b/6.KF.(1)

gazi A. İslam uğruna savaşa giren kimse. “Tanrı ta’ala eydür: Salih kişilere dahı gazilere cennete kirnüz.” 11b/4.KF.(3)

ğusıl A. Boy abdesti, vücudun tümünü yıkama. “Ol ikisi farzdur gusılda, nafile sünnetlerdür, avdazda.” 111a/3.KF.(15); **gusl** A. Boy abdesti. KF.(1)

ğusl eylemek A.T. Boy abdesti almak. “Gusl eylemekde, cünüplikden, hayzdan, nifasdan istinca eylesün.” 45a/2.KF.(27)

ğuslı geçmek A.T. Boy abdesti alma zorunda kalmak. “Bil, avdaz geçmek, guslı geçmek, mahsus olur mutlak su bile. Ol kökden düşer sudur, ...” 41b/4.KF.(1)

günâh F. Günah. “Ya Allah, yazıklarımızı bağışla, günahlarımızı ‘afv eyle, canlarımızı yahşılar bile kabz eyle.” 154a/1.KF.(2)

hac A. Hacc. Belirli bir tarihta Kabe'yi ziyaret etme, hac. “*Andan sonra vacib olur İslam hükmleri; namazdan, zekatdan, oruçdan, hacdan, özgesinden esbab tapılganda, şartları tapılganda.*” 39a/5.KF.(3)

hac eylemek A.T. Haca gitmek. “*Ramazan ayını oruç dutgay sen, Allah’a hac eylegey sen.*” 39b/6.KF.(4)

had A. Hadd. Şeriatçe verilen ceza. “*Eger üstüne kazaya kılmış namazları olsa, tekrar haddına kirse, ya kazaya kılmış namazları olmasa.*” 141b/6.KF.(4)

hadîs A. Söz, Peygamberimizin kutsal sözleri. “*Tanrı selamı Nebi üstüne, hicamet olgan orucu bozulur, hicamet oldurgan orucu bozulur, orucu yise te’vil eylese hadis bile, ya fakihden fetva dilese ol dahı fetva virse, keffaret vacib olmaz.*” 233a/1.KF.(10), “*Kaçaradı sultan malından, kaçan bir mes’ele kelse anda sahîh hadis olsa tabi’ olurıdı. Eger sahabeden kelse, tabi’inden kelse kabul iderdi.*” 19b/2.KF.(1)

hak / hakk A. Allah. “*Hak sabit sen, saklayıcı sen, hisab eyleyici sen.*” 28a/1.KF.(14)

hak A. Hakk. Gerçek, doğru, hak. “*Nebi eyitdi, Tanrı selamı Nebi üstüne: Hakdur, cemi’ müslimanlara gusl eylemek cum’a künde, misvak eylemek tib sürütmek.*” 72b/2.KF.(9)

hakikat A. Gerçek, hakikat. “*Tanrı ta’ala. Nesne mahfî olmaz, işlerinden, sadakalardan, nafaka eylemekden, hakikatından, mecazından.*” 130a/1.KF.(1)

hakkullah A. Allah’ın bildirdiği gerçekler. “*Hakkullah zekatı çıkarsun anda, yetiştürsün fakirlere, ihsan eylesün fakirlere, yetimlere, miskinlere karayibine ihsan eylesün.*” 219b/2.KF.(1)

halife A. Halife, birinin yerine geçen. “*Kirdi Ebu Hanîfe bir kün Mansur halife katına.*” 20b/4.KF.(1)

halîk A. Allah, tanrı. “*‘Alemler halikidür, razıkıdur.*” 37b/5.KF.(3)

hannân A. Çok acıyan. “*Ol Tanrı ta’ala hannan, mennandur.*” 220b/5.KF.(1)

harâm A. Din açısından haram sayılan şeyler. “*İki közini saklasun harama bakmakdan.*” 128b/1.KF.(13)

harâm olmak A.T. Haram olmak. “*Ya’ni helal olgay haram olmaya yirden çıkkan nesnelerden dahi nafaka eylenüz.*” 206b/4.KF.(1)

harâm yimek A.T. Haram yemek. “*Kerekdür agzını arıda anun kibi yalğan söylemekden, gaybet söylemekden... haram yimekden, yalğan tanuklık virmekten, artuk eylemekden, eksük eylemekden, söylemekde.*” 74a/2.KF.(2)

hasenât A. İyilikler. “*Ol Tanrı ta’ala hasenatlar viricidür fazlı keremi birle.*” 100b/3.KF.(6)

hasene A. İyilik, hayır. “*Tanrı ta’ala eyitdi: Yaz bize bu dünyada haseneyi! Anun ma’nası ‘ilimdür, ‘ibadetdür.*” 7a/5.KF.(9)

hasene virmek A.T. İyilik vermek, hayır vermek. “*Ya Rabbena bize dünyada hasene vir. ahiretde dahi hasene vir.*” 7a/2.KF.(6)

hatm A. Kur’an-ı baştan sonuna kadar okuma. “*Suda yirinden kördüm Ebu Hanife Kur’an-ı hatm eyledi Ramazan ayında hatme; bir hatme kecede bir hatme kündüzde.*” 23a/3.KF.(3)

hatm eylemek A.T. Kur’an-ı bitirmek. “*Suda yirinden kördüm Ebu Hanife Kur’an-ı hatm eyledi Ramazan ayında hatme; bir hatme kecede bir hatme kündüzde.*” 23a/3.KF.(3)

hatm olmak A.T. Kur’an’ı okuyup bitirmek. “*... hak Muhammed kulundur, resulundur hatm olur, hatam bile andan konur ‘arş altında bozulmaz hatta virince özine kıyamet küninde.*” 92b/3.KF.(1)

hayr A. İyilik, hayır. “*Ya Allah! Sen yetiše şerre, yetiştirici sen, hayrumı şerre yetiştirme, çıkar meni karaglıktan nura.*” 33b/4.KF.(4); **hayır** A. İyilik, hayır. 33b/4.KF.(4)

helâl A. Haram olmayan şey, helal. “*Nite ki Tanrı ta’ala eyitdi: Nafaka eylenüz kesb eylegen helalinden.*” 206b/3.KF.(9)

helâl eylemek A.T. Helal saymak. “*Andan sonra bil, ol sefer müddeti ki vacib eyler namaz kısa eylemegi, oruç yimegi helal eyler*” 183b/7.KF.(1)

helâl olmak A.T. Haram olmamak. “*Asıl oruç yimegi helal olması Ramazan ayında müsafir kişiye*” 183b/3.KF.(3)

hidâyet A. Doğru yolu bulma. “*Şükür Tanrıya sabitdür ol Tanrı ta’ala ‘am eyledi barça iklime ni’metlerini dahı keremini kullara mahsus kıldı hidayet bile, doğru yol köstermek bile*” 1b/2.KF.(9)

hidâyet eylemek A.T. Doğru yolu göstermek. “*Kerim kişi katında, oldur ki kerim Allah katında sevici ola, hayır ehlini kındura hayır ehlini hayırlarına, buguz eyleye yaman kişileri, nehy eyleye anları yaman işlerden, delalet eyleye anları hayıra, hidayet eyleye anları doğru yola.*” 264a/5.KF.(1)

hidâyet istemek A.T. Doğru yolu dilemek. “*Hidayet kıldı ‘ilmi hidayet istegenlere yıldızlar kibi köklerde.*” 2b/4.KF.(1)

hidâyet kılmak A.T. Doğru yola koymak. “*Hidayet kıldı ‘ilmi hidayet istegenlere yıldızlar kibi köklerde.*” 2b/3.KF.(1)

hidâyet virici A.T. Hidayet veren. “*Ya Allah, sen hidayet virici sen*” 30a/1.KF.(1)

hidâyet virmek A.T. Doğru yolu göstermek. “*Ya Allah, sen hidayet virici sen, hidayet vir bana!*” 3a/2.KF.(6)

hikmet A. Hikmet. “*Oldılar dinde hikmet ‘ayınları, şeri’atda çırac oldılar cehil karahlığında.*” 2b/6.KF.(7)

hulle A. Cennet elbisesi. “*Her ‘avrat üstünde yetmiş hulle her hulle bir dürlü levünde virile yetmiş levün tib...*” 217a/5.KF.(2)

hûri A. Huri cennet kızı. “*Nite ki Tanrı ta’ala sıfatladı Kur’anda; huri kızlar haymeler içinde özlerinden özgeye bakmaz.*” 217a/4.KF.(2); **hur** A. Hur, cennet kızı. “*Kaçan evvel keçe olsa Ramazan ayında bir yel eser ‘arş altından, depredür cennet yapraklarını hurlar bakarlar ana.*” 216b/5.KF.(1)

hutbe A. Hutbe. “*İki imam katında hutbeye başlasa hutbeden düketince sünnet hutbede; tanrı ta’alaya şükr eyleye, sena eyleye.*” 189b/5.KF.(14)

hüküm A. Hüküm, karar. “*Andan sonra vacib olur İslam hükmleri; namazdan, zekatdan...*” 39a/4.KF.(8)

hüküm eyleyici A.T. Karar veren. “*Ya Allah! Sen hay sen diri sen ... tiz ‘azab eyleyici sen, kafirlere hüküm eyleyici sen*” 27b/6.KF.(1)

i’tikad A. İnanç. “*Andan sonra i’tikadum mezhebine Nu’mnun.*” 37a/4.KF.(2)

i’tikâf A. Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme. “*Sureti tetavvu’ i’tikaf eylemek; mescide kirmek, i’tikaf niyyeti üstüne vacib eylemek söz nefisine andan burun.*” 222a/2.KF.(4)

i’tikâf eylemek A.T. İbadet etmek. “*Sureti tetavvu’ i’tikaf eylemek; mescide kirmek, i’tikaf niyyeti üstüne vacib eylemek söz nefisine andan burun.*” 222a/2.KF.(4)

i’tikâfi A. İbadetle ilgili. “*... birbiri ardınca, bir ay i’tikâfi ‘ayın eylemese, nezr eylese, vacib eylese, nefisine birbiri ardınca.*” 221b/3.KF.(1)

iftar A. Oruç açma, ramazan ayında verilen yemek, iftar. “*oruç kalkandır, oruç kişinin iki ferahı var; bir ferah iftar eyleyüp bayram eylegende, bir ferahı Tanrı ta’ala hazretine varganda.*” 216a/4.KF.(2)

iftar eylemek A.T. Oruç açmak, iftar yemeğini yemek. “*oruç kalkandır, oruç kişinin iki ferahı var; bir ferah iftar eyleyüp bayram eylegende, bir ferahı Tanrı ta’ala hazretine varganda.*” 216a/4.KF.(2)

ihlâs A. Doğruluk, bağlılık. “*Tanrı Ta’aladan ister biz nasib eyleye bize; ihlası, tevfiğ dahi nasib eyleye.*” 134b/3.KF.(6)

ihlâs eylemek A.T. Doğru yapmak, bağlı kalmak. “*Tanrı ta’aladan ister biz tevfiğ vire bize, salıh ‘amellere ihlas eylemek nasib eyleye fazlı keremi bile.*” 142b/6.KF.(1)

ihram A. Hac seferinde giyilen özel bir giysi. “*ol cum’a künde gusl eylemekdür, iki bayram künde gusl eylemekdür, ihram keygende gusl eylemekdür.*” 108a/2.KF.(5)

ihsan A. İyilik, bağışlama. “*Ol Tanrı ta’ala ni’meti çokdur, ihsanı çokdur, keremi çokdur, minneti çokdur.*” 266a/1.KF.(4)

ihşan eyleyici A.T. Bağışlayan. “*Ya Allah, senün kulun kapunda durmuşdur. Ya ihşan eyleyici, yamanlık eyleyen kapuna keldi.*” 131a/2.KF.(3)

imâm A. Önder, imam. “*Kılar anları hayra delil dahı dinde imamlar kılar.*” 15a/6.KF.(70)

imâmlık A.T. İmamlık. “*Lakin ardında ‘avratlar olsa anun imamlığı keçmez ‘avratlara, illa ‘avratlar niyyet eylemeyince.*” 140b/2.KF.(1)

imân A. Allah’a inanma, iman etme. “*Ya iman ketürgen kişiler, kaçan dursanız namaza yunuz yüzlerünüzi, kollarınızı dirsekler kadarınca.*” 84a/5.KF.(7)

imân ketürmek A.T. İman getirme, iman etme. “*Tanrı ta’ala yüce eyler mertebelerin iman ketüren kişilerün sizden dahı ol kişilere ki ‘ilim virildi, yüce eyler dereceler bile mertebelerin.*” 7b/6.KF.(11)

islâm A. İslamiyet. “*... sabah namazı vaktında haber vir bana, kaysı yahşı ‘amel işledün İslamda, men işitdüm bu kece Na’lun avazını cennetde.*” 81a/4.KF.(15)

ism A. Suç, günah. “*Eger taksir eyleseler anda ismi, yazığı anlar üstüne olur, müstehak olur ki zalim adı koşula.*” 215b/1.KF.(1)

istigfâr A. Allah’tan günahların bağışlanmasını isteme, “estagfirullah” deme. “*Tanrı ta’alaya sena eylesün, Nebiye salavat ketürsün, Tanrı rahmeti Nebi üstüne, istigfar eylesün.*” 156b/2.KF.(10)

istigfâr eylemek A.T. Tövbe etmek. “*Tanrı ta’alaya sena eylesün, Nebiye salavat ketürsün, Tanrı rahmeti Nebi üstüne, istigfar eylesün.*” 156b/2.KF.(10)

istihâre A. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp, dua edip uykuya yatma. “*İstihare namazı iki rek’atdur.*” 137a/6.KF.(1)

istihâre namâzı A.F. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp, dua edip uykuya yatmadan önce kılınan namaz. “*İstihare namazı iki rek’atdur.*” 137a/6.KF.(1)

istiska namâzı A.F. Yağmur yağması için kılınan namaz. “*İstiska namazı iki rek’atdur.*” 136a/6.KF.(2)

işleyici Yaradan. “*Ya Allah! Sen bir sen, gayet de işleyici sen, neyi dilesen hayır kapularını açıcı sen.*” 32a/2.KF.(1)

kabir ‘azâbı A. Mezarda günahkarlara verilen ceza “*kötüre Tanrı ta’ala andan kabir ‘azabını...*” 126a/5.KF.(3)

kader A. Kader, alın yazısı. “*Minnet eyle menüm üstüme kaza’ hayırlusını, kader hayırlusını.*” 35b/5.KF.(1)

kadîr A. Kadir, muktedir olan, gücü yeten. “*Ya Allah ... dirileri öldürücü sen, kadîr sen, beyan eyleyici sen.*” 27b/4.KF.(8)

kadîr kece A.T. Kadir gecesi. “*... Bera’at kecesinde, kadîr kecesinde, ‘arefe kecesinde...*” 108b/3.KF.(2)

kâfir A. İnkâr eden, inanmayan, kafir. “*Birisi kâfir er müsliman olsa, kâfir ‘avrat müsliman olsa...*” 108a/4.KF.(20)

kâfir olmak A.T. İnkâr etmek. “*Kim namaz terk etse kasdı bile, tahkik, kâfir olur.*” 144b/1.KF.(1)

kahr eyleyici A.T. Yok eden, ortadan kaldıran. “*Ol Tanrı ta’ala kahr eyleyicidir.*” 1b/5.KF.(2)

kamet A. Farz namazlarına başlarken okunan sözler. KF.

kamet ketürmek A.T. Cemaatle kılınan namazlarda. “*kad kameti’s-salat*” kelimelerini okumak. “*Namazda anuñıñ avdaz bile alsa namaza kamet ketürse küci yetişür ki mescide kirmege, anda namaz kılmaga cema’at bile..*” 82b/6.KF.(4)

kayyûm A. Ezeli, Allah’ın adlarındandır. “*Ya Allah! Sen kayyum sen, kahar eyleyici sen.*” 35b/3.KF.(1)

kaza A. Kaza’. Vaktinde kılınmayan namaz, tutulmayan oruç borcunu kurallarına göre sonradan yerine getirme, Allah tarafındna takdir olunan şeylerin meydana gelmesi. “*İki vaktde farzı kılmak keçer kazası mekruh anda nafile namaz kılmak ‘asırdan sonra küneş batınca...*” 99a/2.KF.(90)

keffâret A. Bir günaha karşı tutulan şey, keffaret. “*Orucın yese Ramazan ayında nice kez, keffaret eylemese bir keffaret vacib olur.*” 252b/5.KF.(55)

kenise A. Kilise. “Kaçan evlense müsliman kişi Yahudi ‘avratnı, ya nasrani ‘avratnı küç eylemek yokdur gusl eylemekde, vardur men’ eylemen keniselere çıkmakdan.” 112b/2.KF.(1)

kerîm A. Kerem sahibi, cömert. “Ya Allah! Sen ululuk eyesi sen, kerim sen.” 30a/4.KF.(12)

kıbla A. Kible. “... arınmaktur necislerden, uyatlık yapmak, Kıblaya karşı durmak, vakit saklaşmak, niyyet eylemek.” 40a/6.KF.(7)

kıyâmet A. Ahiret, kıyamet. “Yetişür bana hayırlardan yarakladuğum kıyamet küinde razılığında hak ta’alanun.” 37a/2.KF.(17)

kıyâmet küni A.T. Kıyamet günü. “Yetişür bana hayırlardan yarakladuğum kıyamet küinde razılığında hak ta’alanun.” 37a/2.KF.(17)

kıyâmet kopmak A.T. Kıyamet kopmak. “Kıyamet kopmaz hatta ‘ilim zahir olmayınca, ol Ebu Hanife ‘ilmidür.” 18a/2.KF.(1)

kitâb A. Günahların yazıldığı kitap. “Ya Allah, kitabımı vir sag koluma, hisabımı az eyle.” 88b/1.KF.(18)

kudret-i zatî A. Kudretli, kuvvetli. “Ya Allah! Sen kayyum sen, barça nesne kıyamı senün biledür. Kadır sen kudret-i zatidür.” 35b/3.KF.(1)

kul Tanrı’ya göre insan. “Ol Tanrı ta’ala ‘am eyledi barça iklime ni’metlerini dahı keremini kullara mahsus kıldı hidayeti bile” 1b/2.KF.(59)

kullık eylemek Kulluk etmek. “Ya Allah yardım eyle bana, zikrün okmaga, şükürün eylemege, yahşı kullik eylemege.” 87a/2.KF.(2)

kullık kılmak Kulluk kılmak. “Tanrı ta’ala yaza ana elli yıl kullik kılmış sevabını.” 93a/3.KF.(1)

kullık Kulluk. “Ya Allah yardım eyle bana, zikrün okmaga, şükürün eylemege, yahşı kullik eylemege.” 87a/2.KF.(2)

kunut A. Yatsı namazından sonra kılınan ve salat-ı vitir denilen üç rekatlı namaz. “... tesbihi tamam eylese, tekbir yahşı eylese, kunutı yahşı eylese, tahiiyeti yahşı eylese...” 127a/1.KF.(16)

kur'an A. Kur'an-ı Kerim. *"Kur'an okumak, rüku' eylemek, sücud eylemek"* 40b/2.KF.(59)

kurbân A. Kurban. *"iki hutbe öğretsün kişilere, kurban eylemegi tekbir eylemegi dahı öğretsün."* 194a/4.KF.(13)

kurbân bayramı A.T. Kurban bayramı. *"Tanrı Te'ala tebdil eyledi size iki kün. İkisinden hayırlı oruç bayramı kün, kurban bayramı kün."* 192a/3.KF.(27)

kurbân eylemek A.T. Uygun bir hayvanı kurban etmek. *"Andan sonra hutbe oksun; iki hutbe öğretsün kişilere kurban eylemegi tekbir eylemegi dahı öğretsün."* 194a/4.KF.(3)

kurbân küni A.T. Kurban kesme günü. *"Bir müsliman kılssa dahı Tanrı ta'aladan hacetin istese bir nesne, Tanrı ta'ala ana virür. Ol keçer kurban künde iki kün dahı."* 195b/2.KF.(3)

kurbânlık A.T. Kurbanlık, kurban kesilecek hayvan. *"Efzaldur bogazlagay kurbanlığını kolı bile."* 194b/5.KF.(6)

latîf A. Yumuşak, hoş, Allah'ın adlarındandır. *"Ya Allah! sen latif sen"* 29a/6.KF.(2)

ma'siyet A. Günah, itaatsizlik. *"Tanrı ta'aladan ister biz saklagay bizi bu ma'siyetden barça ma'siyetlerden fazlı kerem bile."* 191a/7.KF.(3)

magfiret A. Allah'ın günahları bağışlaması. *"Kabul eylemek istesün, teyfik istesün, 'ismet istesün, magfiret istesün, rahmet istesün, 'akıbet hayırlığın istesün, sa'adete yetişmek istesün."* 156b/4.KF.(1)

magrib A. Akşam namazı. *"Zuhır kılınca andan sonra otururdı 'asra degin, kaçan 'asır kılssa otururıdı magribe degin, magribi kılssa otururdı 'ışayı kılınca andan sonra eve kirdi."* 24a/5.KF.(8)

magrib kılmak A.T. Akşam namazını kılmak. *"Zuhır kılınca andan sonra otururdı 'asra degin, kaçan 'asır kılssa otururıdı magribe degin, magribi kılssa otururdı 'ışayı kılınca andan sonra eve kirdi."* 24a/5.KF.(2)

mecusî A. Zerdüşt dininde bulunan, ateşe tapan, mecus dinine mensup. “*Virnüz her hûriçün dahı kuliçün dahı kiçiyiçün, ulviyiçün dahı yahudi, nasraniyiçün dahı ya mecusiyiçün; buçuk sa’ buydaydan, ya bir sa’ hurmadan, ya arpadan.*” 211a/1.KF.(1)

medrese A. Dinî dersler okutulan yer, medrese. “*Sarf eyleyeler medreseler, ribatlar ‘imaret eylemege, kantaralar ‘imaret eylemege...*” 213b/3.KF.(1)

mekrûh A. Yapılması şeriatça hoş görülmeeyen hal, iğrenç tiksinti verme. “*Avdazı yahşı olmak, mekruh vaktlarda, çok yürmek mescidlere, karaglıkda namaza muntazır olmak, namazdan sonra ol gazalıkdur.*” 80a/1.KF.(34)

melek A. Melek. “*Kim yatsa arı, aru döşek içinde yatur bilesince bir melek deşeginde uyanmasa bir sa’at kecede illa.*” 80a/6.KF.(3); **mela’ik** A. Çok. Melekler. “*Tahkik mela’ikler kanatlarını döşer ‘ilim izdegenlere razi olganıçün işlegene.*” 8b/6.KF.(12)

meleke’l-mevt A. Ölüm meleği “*cehennemi solumda, meleke’l-mevt ardumda zan eylerin, bu namaz ahir namazumdur.*” 133a/1.KF.(1), **melekü’l-mevt** A. Ölüm meleği, Azrail. “*... cenneti sagumda cehennemi solumda, melekü’l-mevt ardumda zan eyleyenlerin bu namaz ahir namazumdur.*” 133a/1.KF.(1)

meleku A. Ruh ve meleklerin alemleri. “*Kim bilse ‘amel eylese öğretse ol da’vet olur melekutda, köklerde adı ulu nida olur.*” 257a/3.KF.(1)

menhî A. Haram olmuş. “*... farzlardan, vaciblerden, sünnetlerden, edeblerden, menhilerden ırak olsa, mekruhlardan ırak olsa*” 27a/3.KF.(6)

mennân A. Allah’ın adlarındandır, çok ihsan eden; ihsanı bol. “*Ol Tanrı ta’ala hannan, mennandur.*” 220b/5.KF.(1)

mertebe A. Mertebe, makam, Kula dindarlığına karşılık uygun görülen mertebeler. “*Oruç dutganun bu mertebeler; olsa bu menzileler olsa, kerkedür kula hayırlar çok işleye...*” 218a/1.KF.(10)

mescîd A. Namaz kılınan yer, mescid. “*Nebi keldi Tanrı rahmeti Nebi üstüne, durdı mescid kapusunda eyitdi anda olgana*” 46b/3.KF.(35)

Mescîd-i Kuba A. Kuba mescidi, Medine’de bir mesciddir. “*Mescid-i kuba’da kişiler vardır, severler aru olmağı, Tanrı ta’ala sever arıları.*” 46a/3.KF.(2)

mesh A. Silme, sığama. “*Mesh sureti iki elini yaş eylesün su bile, daşrasını, içini andan iki kolını koysun, üç barmak bile her koldan baş ileyine.*” 90a/1.KF.(5)

mesh eylemek A.T. Silmek, sığamak. “*Ya istinca eylemeye iki edüğe mesh eyleye, ya istinca eyleye iki edüğe mesh eyleye...*” 43a/1.KF.(31)

meşâyih A. Şeyhler. “*Ba’zı mesayih ihtiyar eyledi, imama uygan kiş okmağı imam ardında arkun okıyacak namazda.*” 147a/4.KF.(1)

meşru’ A. Caiz olan, şeriatça uygun görülen. “*Tekbir eylemek meşru’dur farız namazlardan sonra sünnetlerden meşru’ degüldür.*” 196a/1.KF.(3)

mezheb A. Tutulan yol, mezhep. “*mezheplerünüz şeytanlar mezhebine ohşar.*” 259b/7.KF.(7)

mubâh A. İşlenmesinde günah ve sevap olmayan şey, iş. “*Tahiyyetü’l-mescid, bu ol vakıtdur ki mübah vaktde kirse.*” 98a/3.KF.(1)

mubâh eylemek A.T. Mubah kılmak. “*Oruç yimek keffareti, zıhar keffareti birdür, keçer yimegi mubah eylemek ikisinde.*” 242a/6.KF.(1)

muharrem ayı A.T. Kamer takviminin birinci ayı, Muharrem ayı. “*Arefe keçesinde yüz rek’at, Muharrem ayınun evvel kecesinde altı rek’at namaz, ‘Aşura kecesinde on iki rek’at.*” 137b/4.KF.(1)

muhlis A. İhlas sahibi, içten. “*Halis muhlis yazıgum bağışla keçen yazıklar, kelen yazıklar, sırrı bile ketürgen yazıklar...*” 226b/1.KF.(3)

muhrim A. İhram giyen, ihramlı. “*Muhrim kişi kaçan selam virse evvel tekbir eylesün*” 196a/4.KF.(1)

murşid A. Doğru yolu gösteren, mürşit. “*‘Alimler katı çokdur barçası murşid degüldür.*” 257a/7.KF.(1)

musalla A. Cami avlusunda namaz kılınan açık yer. “*Andan mekruhdur; nafile namaz kılmak musallada bayram namazından burun, anun kibi namazdan sonra.*” 192b/3.KF.(3)

mutî A. İtaat eden, boyun eğen. “*Kim Alllah’a mutî’ olsa Resulu’llaha mutî’ olsa anlar bile olur; Tanrı ta’ala ni’met virdi anlara.*” 48a/4.KF.(6)

mutî’ olmak A.T. İtaat etmek. “*Kim Alllah’a mutî’ olsa Resulu’llaha mutî’ olsa anlar bile olur; Tanrı ta’ala ni’met virdi anlara.*” 48a/4.KF.(6)

mü’mîn A. İman etmiş, müslüman. “*mü’mînler dahı barçası iman ketürdiler.*” 38b/5.KF.(15)

mübâh A. Dince yapılmasında sakınca olmayan, yapılması günah veya sevap olmayan. “*Kaçan kirse mübah vakti dursun beklesün.*” 99a/6.KF.(2)

müdâyene A. Kur’an-ı Kerimde bir ayet. “*kısa ya bir uzun ayet “mudayene” ayeti kibi*” 168a/1.KF.(1)

müdhammetan A. Rahman suresinin 64. ayeti. “*Müdhammetan ayeti kibi, ya “Sümme nazar, Sümme ‘Abese ve Beser” ayeti kibi.*” 167b/3.KF.(1)

müftî A. Fetva veren, müftü. “*imamlar rızkına, valiler rızkına, muhtesibler rızkına, müftiler rızkına, ‘alimler rızkına...*” 214a/1.KF.(1)

münâcât A. Allah’a dua etme, yalvarma. “*kaçan dünyayı sevse çıkarur men yüreginden münacatum dadını.*” 259a/5.KF.(1)

münâcât eylemek A.T. Yalvarmak, dua etmek. “*Allah bile münacat eylemek diler.*” 82a/4.KF.(4)

münâfıklık A.T. İki yüzlülük. “*yazılır ana iki berat; bir berat münafıklıktan, bir berat oddan.*” 126a/1.KF.(1)

münezzeh A. Temiz, arınmış. “*Ya Allah! Sen ni’metler virici sen, ... , münezzeh sen, ulu sen.*” 27b/3.KF.(11)

müslimân A. Müslüman, İslam dininden olan. “*men müslümanlardan men.*” 195a/3.KF.(25); **müslimîn** A. Müslümanlar. “*Men müslimanlardan disün eyitmesün evvelü’l-müslimin dimesün.*” 145b/1.KF.(1)

müslimânlık A.T. Müslümanlık. “*ya şek eylese ol şehir müslimanlık midur, ya kafır iklimi midür?*” 141b/2.KF.(3)

müstakim olmak A.T. Doğru olmak. “*Tanrı ta’aladan ister biz ... müstakim olmak nasib eyleye*” 159b/5.KF.(1)

müstehab A. Beğenilen, farz ve vacipten başka olarak sevap kazanılan iş. “*Bil, gusl eylemek on altı dürlüdür. Dördisi farzdur, dördisi vacibdür, dördisi sünnetdür, dördisi müstehabdur.*” 105b/1.KF.(3); “*Niyyet etmek müstehabdur avdazda, yunmakda.*” 86a/6.KF.(9)

müşrik A. Allah’a ortak koşan kimse. “*men müşriklerden degül men, tahkik namazum, kurbanlığum... Allahıçundur.*” 145a/6.KF.(1)

nafile A. Farzların dışında kılınan namaz. “*İki rek’at farzından ahir iki rek’at nafile olur.*” 184a/3.KF.(17)

namâz F. Namaz. “*Amma evvel başlar biz namaz bile*” 40a/2.KF.(278)

namâz durguzmak F.T. Namaz şartlarını yerine getirmek. “*Kim namaza durguzsa din durguzmuşdur*” 144a/.KF.(6)

namâz kılıcı F.T. Namaz kılan. “*... tahiyyat kadarınca, çıkmak namazdan namaz kılıcı hatırı bile.*” 40b/4.KF.(2)

namâz kılmak F.T. Namaz kılmak. “*Türbelikde oturmasun, bayram namazı kılacak yirde oturmasun.*” 61b/6.KF.(68)

nasib A. Allah’ın kısmet ettiği şey, pay, hisse. “*Tanrı ta’aladan ister biz ,bize nasib eyleye ‘ilmi bilmegi.*” 15b/3.KF.(15)

nasranî A. Hristiyan. “*Kaçan evlense müsliman kişi Yahudi ‘avratnı, ya nasrani ‘avratnı küç eylemek yokdur gusl eylemekde.*” 112b/1.KF.(2)

nebî A. Peygamber. “*Tanrı rahmeti Nebi üstüne, ehli üstüne*” 4a/2.KF.(446)

nefl A. Vacip olmayan ibadet. “*Ne farzı ve la-nafil küneş çıkganda, küneş zuhur vaktına durganda, küneş batganda.*” 98b/5.KF.(1)

neml A. Kur’an-ı Kerim’de bir sure adı. “*Neml suresinde.*” 146b/1.KF.(1)

nezîr A. Adak adama. “*Mu’ayyen nezre niyyet eylese, and keffaretine niyyet eylese, ol nezrden vaki’ olur.*” 248b/2.KF.(2)

nezr eylemek A.T. Adak adamak. “*ol oruç yimek keffaretdür Ramazan ayında bir ay ‘ayın eyleyüp oruç dutmak kaçan nezr eylese, oruç dutmak ‘ayın eylemese, kaçan vacib eylese nefsine nezr eylemek bile*” 221b/1.KF.(8)

ni’met A. İyilik, ihsan, bağış. “*Avdaz dahı ni’metdür kul hakkına*” 95b/3.KF.(19)

niyyet eylemek A.T. Niyet etmek. “*Anun kibi barça oruçlarda niyyet eylesün*” 223a/4.KF.(77)

nûr A. Işık, aydınlık, nur. “*Ya Allah! Sen yir, kök nuri sen; nuri nur eyler sen, nuri yaradıcı sen*” 30b/6.KF.(13)

nûr eylemek A.T. Aydınlandırmak. “*Ya Allah! Sen yir, kök nuri sen; nuri nur eyler sen, nuri yaradıcı sen*” 30b/6.KF.(2)

nûr kılmak A.T. Aydınlık hale getirmek Nurlu yapmak. “*İslamı nur kıldı, iledici kıldı, yol gösterici kıldı, nimetlü cennete.*” 59a/5.KF.(2)

nûr olmak A.T. Nurlu olmak. “*muvaris olur sadaka virgen kişi bile türbede, dahı kölge olur, kıyamet künde katı ışıdan dahı nur olur, sırat üstüne, azad olur, cehennem odından.*” 206a/2.KF.(1)

nûrlanmak A.T. Aydınlanmak. “*Ya Allah agzımı arıt, yüregimi nurlandır!*” 77b/5.KF.(1)

nûrlu A.T. Nurlu, aydınlı. “*Agız arıdur, Tanrı ta’ala razi olur; mela’iklere ferah olur, közi nurlu eyler, dişleri ak eyler dişler etini muhkem eyler*” 71a/1.KF.(1)

oruç dutmak F.T. Oruç tutmak. “*ol vaktde ‘ilim Allahıçun olur; ol kündüz oruç dutmuş kibidür kece namaz kılmış kibidür.*” 10b/5.KF.(80)

oruç eylemek F.T. Oruç tutmak. “*Mübalaga eyle agza su virmekde, burnına su virmekde, lakin oruç eylesen mübalaga eyleme.*” 87b/2.KF.(1)

oruç F. Oruç. “*Anun kibi barça oruçlarda niyyet eylesün*” 223a/4.KF.(220)

oruç olmak F.T. Oruçlu olmak. “*er oruç olsa ya hasta olsa vardur oruç dutmak, eri men’ eylemek yokdur.*” 255a/2.KF.(2)

oruç yimek F.T. Oruç açmak. “*Bişi birbiri ardınca; ol oruç yimek keffaretdür Ramazan ayında bir ay ‘ayın eyleyüp oruç dutmak kaçan nezr eylese*” 221a/7.KF.(1)

rahîm A. Merhametli, esirgeyen, koruyan. “*Ulu Allah kerimdür, rahimdür.*” 74b/4.KF.(1)

rahmân A. Allah’ın sıfatlarından. “*Rahman kimdür, biz secdeyi eyler biz sen buyurg ana, ziyade eyle anlara kaçmagı.*” 180a/1.KF.(1)

rahmet eylemek A.T. Acımak, esirgemek, rahmet etmek. “*Ya Allah! Rahmet eyle Muhammed Resulu’llah ehline*” 36a/3.KF.(41)

rahmet eyleyici A.T. Rahmet eden, esirgeyen. “*Ya Allah! Sen dünyada rahmet eyleyici sen*” 28a/6.KF.(123)

rahmet istemek A.T. Rahmet dilemek. “*kabul eylemek istesün, ‘ismet istesün, magfîret istesün, rahmet istesün...*” 156b/4.KF.(1)

rahmet kılmağ A.T. Rahmet etmek, esirgemek. “*Eyitdi Ahmed Salt oğlu Tanrı rahmet kıl sun ana*” 16a/3.KF.(37)

ramazan A. Ramazan ayı, oruç ayı. “*Eger orucu yise iki kün iki Ramazanda vacib olur, her küniçün bir keffaret vacib olur.*” 253a/1.KF.(60)

râzık A. Rızık veren. “*ölmegüm Tanrı ta’alayıcundur. ‘Alemler halikidür, razkıdur, ortagı yokdur.*” 195a/2.KF.(1)

regâib A. Recep ayının ilk cuma gecesidir. “*Regayib namazı on iki rek’atdur, altı selam bile.*” 136b/6.KF.(1)

rek’at A. Namazda rekat. “*Regayib namazı on iki rek’atdur, altı selam bile.*” 136b/6.KF.(115)

resûl A. Elçi, peygamber, resul. “*Tanuklık virür men hak Muahmmmed kulıdur, Resulıdur.*” 152b/3.KF.(14)

resûlu’llah A. Allah’ın elçisi. “*‘ilim yetişdi Tanrı ta’aladan Muhammed Resulu’llaha.*” 17b/3.KF.(22)

rızık A. Nimet, rızık. “*Ya Allah!...Zamin oldu sen kullar rızıkına, her hayvan rızıkı dahı yetişdürdi sen kifayet eyledi sen.*” 31b/5.KF.(17)

rızık virici A.T. Rızık veren, Tanrı.. “*Ya Allah! ... rahmet eyleyici sen, rızık virici sen. Rızık vir bana; men sangan yirden, sanmagan yirden.*” 28b/2.KF.(3); “*Ol Tanrı ta’ala rızık viriciler hayırlusıdır.*” 200b/6.KF.(15)

ricis A. Dinin yasak ettiği, günah. “*Ya Allah, sana sığınur men; ricisden, necisden, habisden, muhbisden, sorulmuş şeytan şerrinden.*” 52a/2.KF.(1)

rükû’ A. Namazda ellerini dizlere dayayıp öne doğru eğilme, rüku. “*Kaçan namazda olsa niyyet eylesün secde eylemegi rükû’dan burun dili bile söylemesün.*” 182a/7.KF.(22)

rükû’ eylemek A.T. Rukuya gitmek. “*Allahu ekber!*” demek, ayak üstüne durmak, Kur’an okumak, rükû’ eylemek, sücud eylemek...” 140b/2.KF.(9)

rükûlu A.T. Rükû’u olan. “*Anun kibi delü olmak, ussı kitmek, katı külmek; her namazda rükû’lu olsa, sücudlu olsa.*” 103b/5.KF.(1)

sa’id A. Uğurlu, mübarek. “*İlham eyler, Tanrı ta’ala sa’idlere yahşı kişilere.*” 15b/2.KF.(1)

sadağa A. Bağış, sadaka. “*Tanrı ta’alanun kavlıdır: Tanrı ta’ala ribayı helak eyler, sadakaları arturur.*” 200b/4.KF.(23)

sadağa eylemek A.T. Sadaka vermek, bağışta bulunmak. “*Sadık sen, sadaka eyle bana cenneti, azad eyle meni cehennem odından.*” 36a/1.KF.(9)

sadağa virmek A.T. Sadaka vermek. “*sadaka sebebi bile vacib oldu kula sadaka virmek, malından küci yetişgen kadarınca kerek az olsun, kerek çok olsun, kerek vecib olsun*” 202b/1.KF.(2)

sahâbe A. Hz. Muhammed’i görmüş ve onun sohbetinde bulunmuş kimseler. “*Eger sahabeden kelse, tabi’inden kelse kabul iderdi.*” 19b/2.KF.(7)

sahur A. Oruçlu kimsenin gece vakti yediği yemek, sahur. “*Eger şek eylese sabah çıkmakda ya küneş batmakda efzal budur ki sahur yimege, oruç yimeye.*” 238b/3.KF.(4)

saklayıcı Koruyucu, koruyan. “*Ya Allah! Sen ni’metler virici sen ... saklayıcı sen, sultan sen*” 27b/1.KF.(3)

salât A. Namaz. .KF.(1)

salât-ı evvâbin A. Evvabin namazı, akşam namazından sonra kılınan nafile namazı. “*Salat-ı evvabin; oldur ki magrib bile ‘ışa ortasında, altı rak’atdur üç selam bile.*” 136b/5.KF.(1)

salâvat ketürmek A.T. Salavat getirmek. “*Tanrı ta’alaya sena eylesün, Nebiye salavat ketürsün. Tanrı rahmeti Nebi üstüne*” 156b/2.KF.(6)

salâvat virmek A.T. Salavat vermek. “*Andan sonra Nebiye salavat virsün.*” 94a/4.KF.(1)

salîh A. Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan, uygun, elverişli. “*Tanrı ta’aladan ister biz, bize nassib eyleye ‘ilmi bilmegi. Yetişdüre bizi salıhlar menziline, durguzgay bizi anlar durgan yirde.*” 15b/4.KF.(17)

salîhlık A.T. Salihlik, doğruluk. “*Ya Allah, eger bu kişi salîh olsa arıt salıhlık bile, yazıklı olsa yazugı bağışla, rahmet eyle hayır üstüne eyle.*” 198b/7.KF.(1)

secde A. Secde. “*Andan sonra başını kaldursın tekbir bile hatta tamam oturunca yokdur iki secde ortasında zikr*” 150a/7.KF.(45)

secde eylemek A.T. Secde etmek. “*namaz içindeyidi secde eyledi*” 132a/1.KF.(34)

secde-i sehiv A. Namazda yapılan bir hata için secde etme. “*Secdet-i sehivi vacib olur; vaciblerde unutup terk etse,*” 41a/6.KF.(29)

selâm A. Namazda iki veya dört rekatin bitiminde sağa ve sola selam vermek “*Her sehiv için iki secde eylesün, selamdan sonra.*” 175a/2.KF.(122)

selâm virmek A.T. Selam vermek. “*Andan sonra otururın tamam eylemege, tahiyet okurın, reca eyleyüp selam virürin sünnet üstüne.*” 133a/6.KF.(21)

senâ A. Övme, övgü. “*Tanrı ta’alaya şükr eyleye, sena eyleye ehli olgan kibi.*” 79b/1.KF.(5)

senâ eylemek A.T. Övmek. “*Tanrı ta’alaya şükr eyleye, sena eyleye ehli olgan kibi.*” 79b/1.KF.(5)

setr eyleyici A.T. Gizleyen, Tanrı. “*ol Tanrı ta’ala yazıklar bağışlayıcıdur, ‘ayıblar setr eyleyicidir.*” 138a/4.KF.(1)

sevâb A. Karşılık, mükafat, sevap. “*‘ilmi bile ahiret sevabından reca eyleye sevabını, korka ‘azabından.*” 265a/7.KF.(12)

sırat köprisi A.T. Yol, sırat köprüsü. “*Ya Allah, iki ayagımı muhkem eyle sırat köprisi üstüne ayaklar arılgan künde.*” 91a/2.KF.(4)

sûre A. Kur’an-ı Kerim’in ayrıldığı yüz on dört bölümden her biri. “*Ol bir ayetdür, Kur’andan düşdi ayrılmağıçun sureler ortasında.*” 146b/2.KF.(69)

sücûd A. Secde etme. “*andan sonra namaza dursa, rüku’a tamam eylese, sücudü tamam eylese.*” 124a/4.KF.(9)

sücûd eylemek A.T. Secde etmek. “*Kur’an okumak, rüku’ eylemek, sücud eylemek, ahir tahiyyatda oturmak tahiyyat kadarınca*” 40b/3.KF.(1)

sücûdlu A.T. Secdesi olan. “*her namazda rüku’lu olsa, sücudlu olsa.*” 103b/5.KF.(1)

sünnet A. İyi ahlak, Hz. Muhammed’in sözleri, sünnet. “*Eger namazdan sonra sünnet olsa dursun ol yirden kitsün sünneti kılsun.*” 155b/2.KF.(46)

sünnet eylemek A.T. Sünnet kılmak. “*Andan sonra bu dörtten sünnet eylesün.*” 142a/2.KF.(2)

sünnet olmak A.T. Sünnet olmak. “*Bil, misvak eylemek sünnetdür! Nite ki rivayet eyledük hadislerden, kaçan sünnet sünnet oldıysa vardur anun üstüne misvak eylemek.*” 74b/5.KF.(1)

şa’bân A. Arab takvimine göre sekizinci ay, ramazan ayından önceki ay. “*İstiftah namazı Receb ayının buçugundan igirimi rek’at Şa’ban ayının buçuğı namazı yüz rek’atdur.*” 137a/4.KF.(7)

şafâ’at A. Şefaât. “*Anlar şefa’atına kıvürsün fazlı keremi bile. Ol Tanrı ta’ala emel hayırlusıdır.*” 15b/6.KF.(1)

şafâ'at eylemek A.T. Şefa'at etmek. “Siz menüm katumda mela'iklerüm kibisiz, şefa'at eylenüz, şefa'at iderler andan sonra cennete kirürler.” 12a/2.KF.(1)

şafâ'at eyleyici A.T. Şefa'at eden. “mukarindür bilesince türbede, şefa'at eyleyicidir kıyametde” 15a/4.KF.(1)

şafakat A. Şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevmek. “Ya Allah tahkik sen şafakat, rahmet eyleyici sen.” 145a/4.KF.(2)

şafakat eylemek A.T. Sevmek. “Fazlı keremi bile ol Tanrı ta'ala şafakat eyleyicidir” 199b/3.KF.(3)

şafakat eyleyici A.T. Seven. “Ya Allah! Sen hay sen ... şafakat eyleyici sen,” 27b/6.KF.(2)

şefâ'at itmek A.T. Şefa'at etmek. “Siz menüm katumda mela'iklerüm kibisiz, şefa'at eylenüz, şefa'at iderler andan sonra cennete kirürler.” 12a/2.KF.(1)

şehâdet A. “Eşhedü en la ilahe illallah” cümlesini söyleme. “Sabit eyle meni şahadat kelimesi üstüne: “la ilahe illa'llahu muhammedün Resulu'llah.” 34a/2.KF.(4)

şer A. Kötülük, şer. “Ya Allah, sana sığınur men ... muhbisden sorulmuş şeytan şerrinden.” 52a/3.KF.(6)

şeri'at A. Şeriat. “Ol şeri'at 'ilmidür, din 'ilmidür.” 6a/3.KF.(3)

şerîk A. Ortak. “Ol Tanrı ta'ala münezzehdür şeriklerden, zıdlardan.” 3b/2.KF.(2)

şeyh A. Bir tekke büyüğü. “Si'r eyitdi, Şeyh Ebu Yusuf Ya'kub Ahmed oğlu: Yetişür bana hayırlardan yarakladugum kıyamet küinde razılığında hak ta'alanun.” 37a/1.KF.(1)

şeytân A. Şeytan. “Ya Allah, sana sığınur men ... muhbisden sorulmuş şeytan şerrinden.” 52a/3.KF.(4)

şükür A. Hamd, şükür. “Ol Tanrı ta'ala şükre layıkdur.” 3a/5.KF.(4), **şükür** A. Hamd, şükür. “Şükür Tanrıya sabitdür” 1b/1.KF.(22)

şükür eylemek A.T. Şükretmek. “Şükür eyler men Tanrı ta'alaya” 3a/4.KF.(19)

şükür itmek A.T. Şükretmek. “*Münezzehe sen ya Allah, şükür ider men sana.*” 146a/2.KF.(1)

şükürlü A.T. Şükürlü, iyiliğe karşı şükür eden. “*Ya Allah, sa’yımı şükürlü kıl, ‘amelümi kabul eyle, yazıgımı bağışla.*” 91a/5.KF.(1)

şükürlü kılmak A.T. Hayırlı kılmak. “*Ya Allah, sa’yımı şükürlü kıl, ‘amelümi kabul eyle, yazıgımı bağışla.*” 91a/5.KF.(1)

tâ’at A. Allah’ın emirlerini yerine getirme. “*Ya Allah sabit eyle meni ta’at üstüne, ta’atdan çıkarma.*” 34a/1.KF.(11)

tabi’î A. Hz. Muhammed’i görmüş olanları (ashabı) görüp kendisinden hadis dinlemiş olan. “*Tabi’iler bile baht eyledi, anlardan idi Tanrı razı olsun anlardan , barçası haber virdi.*” 16b/2.KF.(5)

tahiyyât A. Çok. “Allah ömür versin!” demeler, hayır dualar. “*sücuda eylemek, ahir tahiyyatda oturmak, tahiyyat kadarınca, çıkmak namazdan namaz kılıcı hatırı bile.*” 40b/3.KF.(30); **tahiyyet** A. “Allah ömür versin!” deme, hayır dua etme. “*Andan sonra oturun tamam eylemege, tahiyyet okurun, reca eyleyüp selam virürin sünnet üstüne.*” 133a/5.KF.(6)

tahiyyât okumak A.T. Hayır dualar okumak. “*Amma oturmakda ol otursun tahiyyat okmagıçun, ol tahiyyatda oturganda*” 139a/2.KF.(1)

tahiyyet eylemek A.T. Hayır dua etmek. “*Tahiyyet eylesün Muhammed Resulu’llaha selam bile.*” 156a/6.KF.(1)

tahiyyetü’l- mescid A. Sabah, öğle, ikindi, namazlarından evvel mescide girince henüz namaz vakti girmemişse oturmadan sevap niyetiyle kılınan iki rek’at namaz. “*Andan sonra iki rek’at “tahiyyetü’l-mescid kılsun.*” 97b/5.KF.(3)

tañrı Tanrı, Allah. “*O Tanrı ta’ala kadırdur.*” 1b/4.KF.(680)

tavâf A. Hacı olmak üzere Kabe’nin etrafını dolaşarak ziyaret etme. “*Mekke’ye kirgende tavaf ziyaret eylemegiçün*” 109a/1.KF.(3)

tavâf eylemek A.T. Tavafe etmek, ziyaret etmek. “*Madam ki Mekketu’llaha nur yetişse ziyaret eylegenleri bile, rükne nur yetişse tavafe eylegenleri bile, selamâtı Nebi üstüne*” 40a/5.KF.(1)

tavâf itmek A.T. Tavafe etmek, ziyaret etmek. “*Ol Nebi kördi, iki ‘avrat tavafe iderlerdi Kabe çevresinde*” 208b/6.KF.(1)

tefsîr A. Kur’an’ın mana bakımından yorumu. “*Eyitdi Hasan Süleyman oğlu, hadis tefsirinde: Kıyamet kopmaz hatta ‘ilim zahir olmayınca*” 18a/2.KF.(2)

tefsîr eylemek A.T. Yorum yapmak. “*Tefsir eylediler özge tefsir bile, sahih zikr eylegendür.*” 69a/4.KF.(1)

tekbîr A. “Allahü ekber” deme, ululama. “*İki kolını kaldursun iki bayram tekbirlerinde zikir yokdur tekbirler ortasında.*” 93b/4.KF.(22)

tekbîr eylemek A.T. Tekbir getirme. “*Tanrı ta’alaya sena eylesün, tesbih eylesün, tahlil eylesün, tekbir eylesün.*” 98a/6.KF.(26)

tekbîr-i teşrik A. Teşrik günlerinde namazların farzlarından sonra vacip olarak tekrarlanması. “*Andan sonra tekbir-i teşrik evveli sabah namazında*” 195b/3.KF.(1)

terâvîh A. Ramazanda yatsı namazı ile salat-i vitir arasında kılınan yirmi rek’atlık namaz. “*Teravih namazı igirmi rek’atdur on selam bile.*” 136a/4.KF.(4)

teravih namâzı A.F. Ramazanda yatsı namazı ile salat-i vitir arasında kılınan yirmi rek’atlık namaz. “*Teravih namazı igirmi rek’atdur on selam bile.*” 136a/4.KF.(4)

tesbîh A. Allah’ı yüceltme, noksanlardan tenzih etme. “*süçud tekbirlerin terk eylese tesbihler bile ol vaktde secdet-i sehvi vacib olmaz.*” 176a/5.KF.(8)

tesbîh eylemek A.T. Allah’ı yüceltme. “*Tanrı ta’laya sena eylesün, tesbih eylesün, tahlil eylesün, tekbir eylesün.*” 98a/6.KF.(13)

tetavvu’ A. Farz olmayan ibadette bulunma. “*Eger niyyet eylese özge vacibiçün, vaki’ olur niyyet eylegeniçün. Tetavvu’ya niyyet eylese, Ramazan ayını kaza eylemege dahı kazadan vaki’ olur.*” 248a/5.KF.(18)

tevbe A. Tevbe, işlenen bir yanlışın bir daha işlenmeyeceğine dair verilen söz. “*Ya Allah sen tevbeler kabul eyleyici sen, köür sen körünmez sen.*” 32b/3.KF.(15)

tevbe eylemek A.T. Tevbe etme. “*Kerekdür evvel tevbe eyleye, barça yazıklarından nasuh tevbesini.*” 83a/4.KF.(7)

tevekkül A. İşi Allah’a bırakıp kadere razı olma. “*sana iman ketürür biz, sana tevekkül eyler biz, sana hayır sena eyler biz; barçası seni şükr eyler.*” 170a/3.KF.(3)

tevekkül eylemek A.T. Kadere boyun eğmek. “*sana iman ketürür biz, sana tevekkül eyler biz, sana hayır sena eyler biz; barçası seni şükr eyler.*” 170a/3.KF.(3)

tevhid A. Allah’ın birliğine inanma. “*Barça ‘ilimden yahşısı, ulusu; Tanrı ta’ala ma’rifetinden sonra tevhiden sonra din ‘ilmidür.*” 6a/3.KF.(1)

teyemmüm A. Susuzlukta kum, toprak gibi şeylerle abdest alma, teyemmüm. “*Niyyet farzdur teyemmümde.*” 114b/3.KF.(7)

teyemmüm eylemek A.T. Teyemmüm abdesti almak. “*Su tapmasanız teyemmüm eylenüz arı toprak bile.*” 113b/2.KF.(11)

uyatlık İnsanı utandıracak günahlar. “*Ya Allah; sakla uyatlığımı, arıt könlümü, yazığımı bağışla.*” 59a/6.KF.(8)

uyatlık yapmak Abes yerleri kapalı tutmak. “*Altı namazdan burun, altı namaz içinde. Amma namazdan burun olgan ol avdaz almakdur avdazsızlıktan, arınmakdur necislerden, uyatlık yapmak, Kıblaya karşı durmak, vakit saklaşmak, niyyet eylemek.*” 40a/6.KF.(1)

ümme A. Aynı dinden olan topluluk, ümme. “*Ya iman ketürgen kişiler, yazıldı sizün üstünüz oruç dutmak, yazılğan kibi sizden burun ümmetlere.*” 226b/7.KF.(7)

va’z A. Dini nasihat. “*Kişileri va’z eyleye, Kur’an okıya nebiye salavat ketüre, Tanrı rahmeti Nebi üstüne.*” 189b/7.KF.(1)

va’z eylemek A.T. Vaaz vermek. “*Kişileri va’z eyleye, Kur’an okıya nebiye salavat ketüre, Tanrı rahmeti Nebi üstüne.*” 189b/7.KF.(1)

vâcib A. Terki caiz olmayan, yapılması gerekli, vacip. “*Bil, gusl eylemek on altı dürlüdür. Dördisi farzdur, dördisi vacibdür, dördisi sünnetdür, dördisi müstehabdur.*” 105a/6.KF.(30)

vâcib eylemek A.T. Vacip olmak. “*Andan sonra bil, ol sefer müddeti ki vacib eyler namaz kısa eylemegi, oruç yimegi helal eyler*” 183b/6.KF.(8)

vâcib olmak A.T. Vacip olmak. “*Kaçan bilse vacib olur anun üstüne, birlemek şerikden, ohşamakdan tenzih eyleye, arulaya atadan, oguldan.*” 37b/5.KF.(140)

vâciblik A.T. Vaciplik. “*Secde eyle Allah’a yakın ol! Buyurdu bize, secde eylemek buyruk vacibliğiçündür.*” 179b/1.KF.(3)

vallahi A. Allah için, Allah hakkı için. “*Vallahi Ebu Hanifedir, emaneti uluydu Tanrı ta’ala Ebu Hanife yüreginde celilidi gayet de uluydu.*” 19b/5.KF.(4)

vera’ A. Haramdan kaçınma. “*Ebu Hanife ‘alim kişiydi, ‘ilim bile bilinmişidi, meşhurıdı, vera’ bile malı çoğıdı, bilinmişidi kerem bile.*” 19a/1.KF.(1)

vitir A. Vitr namazı. “*Ol hayırludur size, dürlü dürlüdür hayvanlardan, ni’metlerden, bilmiş olunuz ol vitirdür. Kılnoz anı yatsu namazı bile, sabah ortasında.*” 169a/7.KF.(15)

yahşılık İyilik. Dinen buyrulan davranış şekilleri. “*cemi’ şükürler Tanrı ta’alaya sabitdür cemi’ namazlar Tanrı ta’alayadır, cemi’ aruluklar, yahsılıklar Tanrı ta’alanundur.*” 152a/7.KF.(2)

yalğan Yalan, dine aykırı ifadeler. “*Kerekdür agzını arıda anun kibi yalğan söylemekden, gaybet söylemekden, söz kezdürmekden, sögmekden, yalğan and içmekden*” 74a/1.KF.(2)

yamanlık eylemek Kötülük yapmak (Günah işlemek). “*Ya ihsan eyleyici, yamanlık eyleyen kapuna keldi.*” 131a/2.KF.(3)

yamanlık Kötülük, günah işlemek. “*... sen du’aları kabul eyleyici sen, hacatları virici sen, berekatları indürici sen, yamanlıkları def’ eyleyici sen, yazuklar kiderici sen.*” 154a/7.KF.(2)

yaradıcı Yaratan, yaratıcı. “*Farzları, vacibleri, sünnetleri, edebleri ‘avun olmağıçun Tanrı ta’ala ta’atına; yaradıcıdur, rızık viricidür.*” 5a/5.KF.(8)

yatsu Yatsı namazı. “*ikindü farzı, üç rek’at ahşam farzı, dört rek’at yatsu farzı.*” 135a/4.KF.(2)

yazık / yazuk Günah. “*Ya Allah; sakla uyatlığımı, arıt könlümi, yazığımı bağışla.*” 59b/1.KF.(51); **yazuk** KF.(34)

yazıklı olmak Günahkar olmak. “*Eger bilip terk etse namazı geçer. Hata’ eylemiş olur, yazıklı olur Tanrı ta’ala bilir.*” 41b/3.KF.(4)

yazuklu Günahkar. “*Ya Allah, eger bu kişi salih olsa arıt salihlik bile, yazuklu olsa yazugı bağışla, rahmet eyle, hayır üstüne eyle.*” 198b/7.KF.(1)

yüzü ak olmak Temiz olmak, manevi temizlenmek. “*Ya Allah ak eyle yüzümi, veliler yüzi ak olgan künde.*” 88a/2.KF.(2)

yüzünü ak eylemek Temiz olmak, manevi temizlenmek. “*Ya Allah ak eyle yüzümi, veliler yüzi ak olgan künde.*” 88a/2.KF.(2)

zekât A. Zekat. “*... anun namazı yokdur, anun zekatı yokdur, anun orucu yokdur, anun hacı yokdur.*” 187a/5.KF.(44)

zekât çıkarmak A.T. Zekat vermek. “*Tanrı rahmeti Nebi üstüne, bize buyururdu zekat çıkarmagını, ol kullardan satmagıçun alurduk.*” 209b/6.KF.(1)

zekât virmek A.T. Zekat vermek. “*Tanrı Ta’alanun kavlıdur: Zekat virnüz!*” 207a/4.KF.(5)

zikir A. Anma, bildirme. “*Fikr eyleye tizletmeye Kur’an okmakda, tesbihlerde, du’alarda, zikirlerde.*” 165b/4.KF.(6); **zıkr** Zikir. KF.(5)

zıkr eylemek A.T. Anmak. “*‘ilmi izdemek ‘ibadettür, zıkr eylemek tesbihdür, baht eylemek gazalıkdur.*” 14a/6.KF.(30)

zinâ A. Zina’. Nikahsız cinsel temasa geçme. “*Nite ki arıtdı fercini hakikati necislerden, kerekdür arıtgay fercini hükmi necislerden: zina kibi, livata kibi, özgesi kibi.*” 48a/1.KF.(1)

zinâlık A.T. Zinalık. “*Meseli ol kişinün ki ‘ilim okur ‘amel eylemez bile ‘avrata ohşar, zinalık eyledi yaşırup, zahir oldı yüklü olganı, dahı rüsvay oldı.*” 260a/6.KF.(1)

zinâlık eylemek A.T. Zina yapmak. “*Meseli ol kişinün ki ‘ilim okur ‘amel eylemez bile ‘avrata ohşar, zinalık eyledi yaşırup, zahir oldı yüklü olganı, dahı rüsvay oldı.*” 260a/6.KF.(1)

zuhır kılmak A.T. Öğle namazını kılmak. “*Zuhır kılınca andan sonra otururdu ‘asra degin, kaçan ‘asır otururıdı magribe degin...*” 24a/3.KF.(1)

zühd A. Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme. “*Kimün ‘ilmi artuk olsa, zühd-i hidayeti artuk olmasa Tanrı ta’aladan illa ırak olmak.*” 258b/6.KF.(1)

zühd-i hidâyet A. Hak yoluna ibadet etme. “*Kimün ‘ilmi artuk olsa, zühd-i hidayeti artuk olmasa Tanrı ta’aladan illa ırak olmak.*” 258b/6.KF.(1)

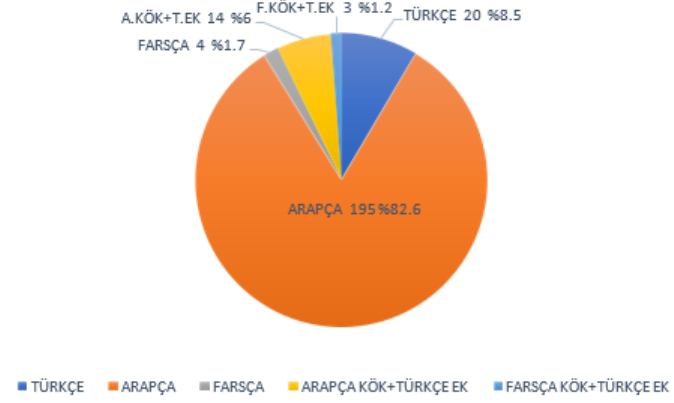
Kitâb Fi’l- Fıkh’ta toplam 396 terim bulunur. Bu terimlerden 236 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 396 terimin %60’ını meydana getirir. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 20 tanesi Türkçe kökenlidir ve 236 terimin %8.5’ini oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan 20 Türkçe terimin 16’sı (%80’i) türemiş, 4’ü de (%20’si) basittir.

Tespit ettiğimiz tek kelimedenden oluşan 236 terimin 195’i (%82.6’sı), Arapça, 4’ü (%1.7’si) Farsça, 14’ü Arapça kök+ Türkçe ek şeklinde (%6), 3’ü Farsça kök+ Türkçe ek şeklinde (%1.2)’dir.

Eserde 396 terimin 160 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelip, 396 terimin %40’ını oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 11 (%6.8), Arapça+ Arapça 16 (%10), Arapça + Türkçe 115 (%72), Farsça + Türkçe 12 (%7.5), Arapça + Farsça 5 (%3), Farsça + Arapça 1’dir.

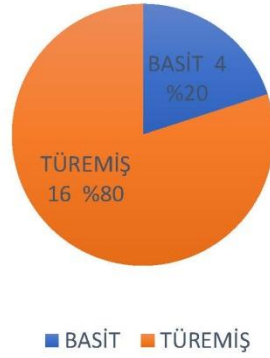
Eserde 160 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması 16 (%10), sıfat-fiil grubu 10 (%6.2), birleşik fiil 118 (%74), Arapça tamlama 5 (%3), Farsça tamlama 11 (%6.8)’dir.

TEK KELİMEDEN OLUŞAN DİNİ TERİMLERİN KÖKENLERİ

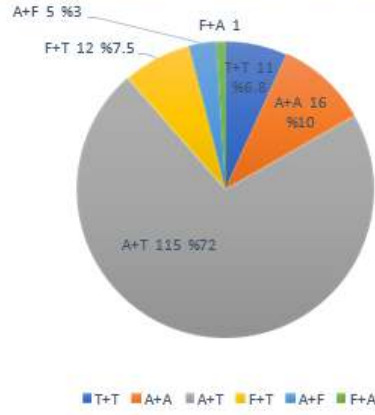
Grafik 48. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

TEK KELİMEDEN OLUŞAN TÜRKÇE KÖKENLİ DİNİ TERİMLERİN YAPILARI

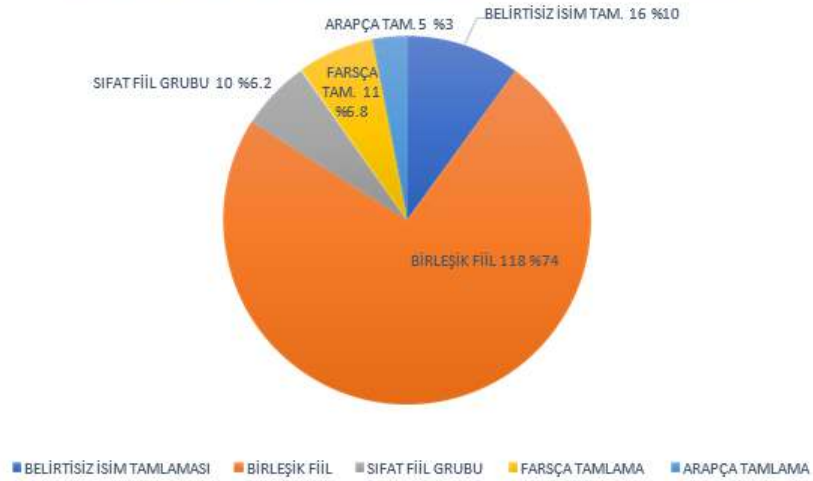
Grafik 49. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN KÖKENLERİ

Grafik 50. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 51. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.14. Kitâb-I Mukaddime-İ Ebu'l-Leysi's-Semerkandi'de Dinî Terimler

Tek nüshası bulunan eser, Hanefî mezhebinin fıkıh alimi olan Ebu'l-Leys es-Semerkandi tarafından yapılan Arapça bir metnin satır altı tercümesidir. Kıpçak Türkçesine satır – altı tercüme olarak çevrilen bir fıkıh kitabıdır. Eser, pek çok kez Türkçeye tercüme edilmiş olup çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası vardır. Eser, fıkıh olması dolayısıyla İslam dinine ait birçok konuyu işlemektedir. Bu konular şöyle sıralanabilir: İslamın şartları ve namaz, farzın çeşitleri, abdestsizliğin çeşitleri, namazın önemi, suyun çeşitleri, temizlik, namazın farzları, namazın vacipleri, namazın sünnetleri, abdestin farzları, abdestin sünnetleri, istinca, abdestin alınışı ve abdest duaları, abdestin çeşitleri, taharetin çeşitleri, bazı dinî terimlerin açıklanması gibi konular olup birtakım dinî terimler soru-cevap yöntemiyle işlenmiştir. Bu dini konular işlenirken birçok kelimenin Türkçe karşılıkları kullanılmıştır. Dahası bu konular ayet, hadis ve fıkıh alimlerinin fikirlerine yer verilerek işlenmiştir. Bizde çalışmamızın amacına uygun olarak zengin bir kelime hazinesine sahip Memlûk - Kıpçak sahasının önemli fıkıh kitaplarından olan eseri, dinî terimler yönüyle inceledik. Aşağıda, eserde tespit ettiğimiz bütün dinî terimleri; kökenleri, yapıları, birleşik kelimelerin kökenleri ve birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları şeklinde ayrı ayrı inceleyip, elde ettiğimiz sonuçları tablolar halinde gösterdik.

‘abd A. Kul, köle. *“hak Muhammed hem ‘abdidür hem resulidür.”* 3a/4.KMS.(1)

‘ibâdet A. Allah’ın emirlerini yerine getirme, tapınma. *“Tanrı Ta’ala’nun kavlidür: ‘ibadet idün Tanrı’ya arı gönül birle”* 15b/6.KMS.(1)

‘ibâdet etmek A.T. İbadet etmek. *“Tanrı Ta’ala’nun kavlidür: ‘ibadet idün Tanrı’ya arı gönül birle”* 15b/6.KMS.(1)

âhiret A. Öbür dünya, öteki dünya. *“ahiretde merhamet idicidür mü’minlere”* 16/1.KMS.(1)

aķ kılğan kūn Mahşerde günahsız insanların ayrıldığı vakit. *“Ya ilahi ak kıl yüzümi ak kılğan kūn salihlerün yüzüni, kara kılma yüzümi”* 38a/2.KMS.(1)

Allah A. Allah kâinattaki her şeyin yaratıcısı. “*Hak namaz demek Allah Ta’ala’dan.*” 5b/3.KMS.(25)

arılmağ Yüceltmek. “*Hak arılık altı dürlüdür. Evvelkisi arıtgay könlini Tanrı’dan özgeden, yirden, kökden. İkinci arıtgay yüregini kirden, hasedden.*” 37a/6.KMS.(4)

arınmağ Temizlenmek. “*bizüm ‘alimler katında, Tanrı rahmeti anlara, arınmak şartdur. Eger arınsa bir taş-ıla muhtaç olmaz ikinciye.*” 28a/2.KMS.(7)

arısuz Temiz olmayan, şartları uygun olmayan, kirli. “*Kabul eylemez Allah Ta’ala namazı arısuz dahı sadakayı kabul eylemez gulul malından.*” 12a/5.KMS.(1)

arıtmağ Temizlemek, temizletmek. “*Hak arılık altı dürlüdür. Evvelkisi arıtgay könlünü Tanrı’dan, özgeden, yirden, kökden... Üçüncü arıtgay dilini yalandan gaybetden, yahşılığı kızler yamanlığı söyler bühtandan.*” 37a/6.KMS.(7)

avdaz almağ F. T. Almak, bir nesneyi yerinden almak, abdest almak. “*namaza, avdaz alsun.*” 39b/1.KMS.(19) “*Namazun şartları altıdur. Avdaz almak avdazsızlıktan dahı arınmak...*” 10a/2.KMS.(15)

avdaz F. Abdest. Farsça abdest şeklinin bozulmuş şekli. “*dahı hac eylemek kibi dahı zekat kibi dahı avdaz kibi namaz-ıçun dahı yunmak kibi cünüblikden...*” 5a/1.KMS.(42)

avdazlu F.T. Abdestli, abdestli olan. “*Eger kirse namaz vakti ol kişi avdazlu olsa vacib olmaz anın üstine avdaz almak*” 43b/3.KMS.(1)

avdazlu olmağ F.T. Abdestli olmak. “*Eger kirse namaz vakti ol kişi avdazlu olsa vacib olmaz anın üstine avdaz almak*” 43b/3.KMS.(1)

avdazsuz F.T. Abdestsiz, abdesti olmayan. “*Eger kirse namaz vakti ol avdazsuz olsa vacib olur anın üstine avdaz almak.*” 43b/4.KMS.(4)

avdazsuzluk F.T. Abdestsiz olma durumu. “*Avdaz almak vacib olur namaz-ıçun ya avdazsızlık-ıçun*” 43a/6.KMS.(8)

ay Ramazan, ramazan ayı. “*Ya halkılar kılunuz biş namazınız, dutunuz ayunuz, virünüz malınızın zekatı...*” 3b/3.KMS.(1)

âyet A. Ayet. “Diledüğümüz ayetden vaktlardur namazun.” 14a/2.KMS.(1)

azkunluk Azgınlık, sapmış olma hali. “Hak sünnet iki dürlüdür. Bir sünnet işlemek doğru yoldur, terk eylemek azkunlukdur.” 38b/6.KMS.(1)

bağışlamak Bağışlamak, affetmek. “Ya ilahi arıt agzum kokusu, bağışla yazugumu.” 33b/3.KMS.(3)

bağışlayıcı Bağışlayıcı, bağışlayan. “şanu rahmetün birle ya ‘izzetlü Tanrı ya yazuk bağışlayıcı.” 35b/1.KMS.(1)

battallıksuz A.T. Kudret sahibi, her şeye gücü yeten. “Ol Allah birdür, ortagı yokdur, benzetmeksüz, battallıksuzdur.” 45b/1.KMS.(1)

benglemek Ezan okumak. “Bir sünnet işlemek doğru yoldur, terk eylemek azkunlukdur. Benglemek gibi kamet gibi” 38b/6.KMS.(1)

benzetmeksüz Benzersiz, eşsiz. “Ol Allah birdür, ortagı yokdur, benzetmeksüz, battallıksuzdur” 45a/6.KMS.(1)

bid’at A. Hz. Peygamberden sonra dinde çıkan hükümler. “Hak istinca tokuz dürlüdür. Dördi andan farzdur, biri andan vacibdür... biri andan ihtiyatdur, biri andan bid’atdur.” 26b/4.KMS.(3)

birlik Tek, bir olma durumu, vahdet. “sünnet midür? Eyit: İkrar eylemek. Tanrı Ta’ala’nun birliğine, nebilerün kildüğine” 43b/6.KMS.(2)

bisleyici Besleyici, rızık veren. “Şükr Tanrı’ya sabitdür, bisleyicidür ‘alemleri cennet yahşılar-ıçun.” 1b/2.KMS.(1)

buyruk Ferman, emir. “Buyruk Tanrı Ta’ala’dan. Yol kösterür vacıblıg üstine dahı” 2a/5.KMS.(6)

buyurmak Buyurmak, emretmek. “yüce Tanrı buyurdı bize namaz kılmagı, zekat virmegi” 2a/4.KMS.(7)

bühtân A. Yalan, iftira. “... üçinci arıtgay dilini yalandan gaybetden, yahşılıgı yamanlığı söyler bühtandan.” 37b/4.KMS.(1)

cennet A. Cennet. “Şükr Tanrı’ya sabitdür, bisleyicidür ‘alemleri cennet yahşılar-ıçun.” 1b/2.KMS.(2); **cennat** A. Cennetler. “Tanrınızın evine; kiresiz Tanrınızın Cannatına hisabsuz dahı ‘azabsuz.” 3b/5.KMS.(2)

cibril A. Cebrail, büyük meleklerden vahiy meleğinin ismi. “Ol Nebi eyitdi “İmam oldı bana Cibril ka’be işiginde.” 14a/5.KMS.(1)

cünûb A. Şer’an yıkanmak zorunda kalma hali. “Cünüb kişi yundı dahı kaldı a’zasında bir zerre yir, yitişmedi şu ana, ol kişi yugay ol yiri su tapılğanda dahı teyemmüm aldı.” 41b/2.KMS.(2)

cünûblik A.T. Cünüp olma hali. “Ulu taharet didigümüz yunmak kibi cünûblikden, hayzdan, nifasdan.” 6b/4.KMS.(4)

çayız A. Yapılmasına izin verilen, uygun. “kumaşdan dahı tenden barça kavlinde. Çayız degüldür anun-ıla avdaz almak” 8a/6.KMS.(1)

dîn A. Din. “Tanrı rahmeti Nebi üstine. Ol Nebi eyitdi: Namaz dinün diregidür.” 4b/1.KMS.(4)

dîn-i islâm A. İslam dini. “Şükr ider men Allah’a din-i islam üstine. Andan sonra istinca eyleye” 32b/4.KMS.(1)

doğru yol Hak yolu, inananların yolu. “Hak sünnet iki dürlüdür. Bir sünnet işlemek doğru yoldur, terk eylemek azkunlukdur.” 38b/6.KMS.(1)

du’â A. Dua, niyaz. “...melayikelerden istigfardur, mü’minlerden du’adur.” 5b/5.KMS.(5)

ecir A. Sevap. “Ol kişiye işlemeg-ile artuk olur ecirde dahı derecede” 43a/4.KMS.(1)

erkân A. Rükünler, esaslar. “Namazun erkanları altıdur, şartlar kibi.” 10a/5.KMS.(5)

fariyza A. Farz. Allah’ın emri. “Bu mes’ele, eger eydilse: Kaysı müsülman ebçidür. Eger olsa fariyza kabul olmaz andan.” 41a/2.KMS.(1)

fariyzât A. Farz, Allah’ın emri. “eger eydilse: Niçük bildün fariyzatı sünnetden sünneti neflden” 42a/3.KMS.(1)

farz A. Cenab-ı Allah'ın işlenmesini kesin olarak istediği emirleri. “*Avdazun farzı dördür.*” 22a/5.KMS.(18)

farz-ı ‘ayn A. Her Müslümanın yapmakla yükümlü olduğu emirler. “*farz iki dürlüdür. Biri farz-ı ‘ayndur, biri farz-ı kifayedür.*” 4b/4.KMS.(2)

farz-ı kifâye A. Bazı Müslümanların yapmasıyla diğer Müslümanların üzerinden kalkan emirler. “*farz iki dürlüdür. Biri farz-ı ‘ayndur, biri farz-ı kifayedür.*” 4b/4.KMS.(2)

farzlık A.T. Farz olma durumu. “*Buküne degin namazun farzlığı üstine, zekatun farzlığı üstine inkar idici, inkar idemedi*” 4a/5.KMS.(3)

fâsık A. Allah'ın emirlerini tanımayan, günah işleyen. “*fasık olur inkar eyleyen mübtedi’ olur.*” 43a/2.KMS.(2)

fâsık olmak A.T. Fasık olmak. “*fasık olur, inkar eyleyen mübtedi’ olur.*” 43a/2.KMS.(2)

fasîd olmak A.T. Fasid olmak, kötü ve bozuk olmak. “*ödemegi anı, fasid oldu namazı anun.*” 21b/2.KMS.(2)

fâtîha A. Kur'an-ı Kerim'in ilk süresi, fatiha süresi. “*Namazun vacıbları yididür. Fatiha suresin okumak*” 19b/1.KMS.(2)

ğazâlık A.T. Din uğrunda yapılan savaş. “*Gulul didüğümüz ol ogurlamakdur gazalık malından.*” 12b/1.KMS.(1)

ğazâlık varmak A.T. Savaşa gitmek. “*dahı yamanlıktan kaytarmak kibi dahı gazalığa varmak gibi kaçan kafır çok kelmese.*” 5b2.KMS.(2)

ğusl A. Yıkanma, arınma, boy abdesti. “*Kaysı cünübdür, hacet degül gusl ana. Eyit: Cünüb kişi yundi dahı kaldı a'zasında bir zerre yir, yitişmedi su ana... dahı teyemmüm aldı.*” 41b/2.KMS.(1)

hac eylemek A.T. Hac farızasını yerine getirmek. “*zekat virmek dahı ramazanda oruç dutmak dahı hac eylemek*” 3a/5.KMS.(3)

hacc A. İslam'ın şartlarından biri olup, zengin müslümanların üzerine farz olan bir ibadettir. *“Ol Nebi eyitdi, ahir haccında.” “Ya halkılar kılunuz biş namazınız... hac eylenüz Tanrınızın evine”* 3b/2.KMS.(2)

hadis A. Hz. Peygamberin sözleri. *“Bilindi namaz farzlığı Kuran -ıla Nebi hadisi bile, alimler ittifakı bile.”* 2a/1.KMS.(26)

hak(ık) A. Hak, hakikat, gerçek. *“Bil, hak namaz farzdur durup durur, dogru yoldur.”* 1b/6.KMS.(34)

harâm A. Haram, Cenab-ı Allah tarafından yasak edilen işler. *“Hak arılık altı dürlüdür... Dördinci arıtgay karnını haram yimekten”* 37b/5.KMS.(2)

harâm olmak A.T. Haram olmak. *“Haram olmak dünya işi Allahu ekber dimekdür. Helal olmak selam-ıladur.”* 11b/5.KMS.(2)

hayr A. Hayır, iyilik, faydalı iş. *“Ol inanmakdur Allah'a dahı melayiklerine dahı kitablarına dahı resüllerine dahı kıyamet künine dahı hayrı şerri Tanrı'dan-ı dugına”* 46b/1.KMS.(1)

hayr eylemek A.T. Hayır işlemek. *“sücut eylenüz dahı kullık eylenüz, Tanrınıza hayr eylenüz, olgay kim”* 18b/1.KMS.(1)

helâl A. Helâl, dinen yasak olmayan. *“Haram olmak dünya işi Allahu ekber dimekdür. Helal olmak selamıladur.”* 11b/5.KMS.(2)

helâl olmak A.T. Helal olmak. *“Haram olmak dünya işi Allahu ekber dimekdür. Helal olmak selamıladur.”* 11b/5.KMS.(2)

hidâyet A. Hak yol, doğru yol, Müslümanlık yolu. *“Hidayet didüğümüz, Allah'un işidir.”* 47a/4.KMS.(2)

hisâb A. Hesap, ahret sorgusu. *“Ya ilahi virgil bana kitabımı sag elüme hisabımı kolay eyle.”* 34a/5.KMS.(1)

hükmi A. Hükme ait, hükümle ilgili. *“Hükmi avdazsuz didüğümüz uyuklamak kibi dahı ussı kitmek kibi dahı delü olmak kibi, katı katı külmek kibi.”* 6a/5.KMS.(7)

inanmak İnanmak, iman etmek. *“Eyit: İyman degen ikrardur dil birle dahı inanmakdur könül birle.”* 44b/1.KMS.(2)

ihlâs A. Samimiyet, doğruluk, bağlılık. “*Din anundur, ihlas digen hasıl olmaz illa niyyet birle.*” 16a/1.KMS.(1)

ihsân A. İyilik etme, bağışlama. “*İhsan didüğümüz muti’ olmağdur Tanrı’nun buyrugına*” 44b/3.KMS.(4)

imâm A. Namazda kendisine uyulan kimse. “*tahıyyat kadarınca tahkik tamam oldı imam namazı dahı ol kişilerün namazı ki imamun ardında idiler.*” 19a/5.KMS.(6)

islâm A. Hz. Muhammed’in Allah tarafından tebliğine me’mur edildiği din. Son kutsal din. “*Şükr ider men Allah’a din-i islam üstine. Andan sonra istinca eyleye*” 32b/4.KMS.(5)

istiğfâr A. Allah’tan günahın bağışlanmasını isteme. “*Hak namaz dimek Allah Ta’aladan rahmetdür, bağışlamakdur, melayikelerden istigfardur mü’minlerden du’adur.*” 5b/5.KMS.(1)

ıymân A. İman. “*İyman digen ikrardur Tanrı Ta’ala’nun birliğine.*” 45a/3.KMS.(7)

ıymân ketürmek A.T. İman etmek. “*Tanrı rahmeti, Nebi üstine. Cinler iyman ketürgen kice izdedi menden taş istinca-y-ıçun.*” 28b/4.KMS.(5)

Ka’be A. Harem’i Şerif’in ortasında bulunan ve hacda ziyaret edilen kutsal bina. “*Ol Nebi eyitdi İmam oldı bana Cibril Ka’be işiginde.*” 14a/6.KMS.(1)

kâfir A. Allah’ı tanımayan, bilmeyen. Allah’a inanmayan. “*Başladum Tanrı adı birle; dünyada rahmet idicidür mü’minlere, kafirlere; ahiretde merhamet idicidür mü’minlere*” 1b/1.KMS.(3)

kâfir bolmağ A.T. Kafir olmak. “*... farz didüğümüz terk eyleyen ‘asi, inkar iden ana kafir olur.*” 43a/1.KMS.(1)

ķamet A. Farz namazdan önce. “*kad- kametissalat*” kelimelerinin ilavesiyle okunan ezan cümleleri. “*kamet kibi, vitir kibi, irtı sünneti kibi, zuhr sünneti kibi,*” 39a/1.KMS.(1)

ķavl A. Söz, Tanrı’nın buyruğı. “*Kuran didüğümüz, Tanrı Ta’ala’nun ķavlıdür.*” 2a/2.KMS.(22)

kaytarmağ İstigfar etmek, tebve etmek. “*yalanuz-sen ortagun yokdur, sana kaytarur-men, tevbe idermen*” 35b/4.KMS.(1)

kible A. Mekke tarafı, namazda yönelinen yer. “*uyatlığın yapmak, kibleye karşı durmak, vakt-ıla kılmak,*” 10a/4.KMS.(4)

kıyâmet A. Dünyanın sonu, mahşer günü. “*kıyamet küni nebiler durgan yirde.*” 37a/5.KMS.(2)

kul Kul, köle, ‘abd. “*Tanukluk virür-men sana hak Muahmmmed kulundur, resulündür.*” 35b/6.KMS.(4)

kullık eylemek Kul olmak. “*sücut eylenüz dahı kullık eylenüz Tanrınıza hayr eylenüz,*” 18b/1.KMS.(1)

kullık kılmak Kula yakışır şekilde davranmak. “*Tanrı Ta’ala’nun kavlıdür: “Tanrı’ya kullık kılun*” 13b/6.KMS.(3)

kullık Kulluk. “*sücut eylenüz dahı kullık eylenüz, Tanrınıza hayr eylenüz,*” 18b/1.KMS.(1)

kulluk itmek Kulluk, kulluk etmek. “*Ya ilahi yarlığ eyle bana, zikrün okumaga dahı şükriün okumaga, yahşı kulluk itmege.*” 33b/5.KMS.(1)

kunud A. Kunut duası. “*... ahir tahıyyata oturganda dahı kunud okumak, vitirde dahı erkanları yırışdurmak...*” 19b/4.KMS.(1)

Kur’an A. Kur’an-ı Kerim. İslam dininin kutsal kitabı. “*‘alimler ittifakı bile. Kuran didüğümüz, Tanrı Ta’ala’nun kavlıdür.*” 2a/2.KMS.(30)

ma’rifet A. Allah’ı tanımak ve bilmek. “*İyman digen ikrardur Tanrı Ta’ala’nun birliğine. Ma’rifet digen Allah Ta’ala bilmekdür.*” 45a/3.KMS.(2)

mekrûh A. Yapılması şer’an hoş görülmeven hal. “*Mekruhdur istinca altı nesne birle: Sünik birle, tezeg-ile,*” 29b/2.KMS.(4)

melek A. Melek, Allah’ın nurdan yarattığı varlık. “*eydürdi ya iki melekler, saklayıcılar menüm üstüme oturun bunda ‘ahd eyledüm Tanrı’ya söylemegeymen su evine.*” 32a/6.KMS.(1) **melayike** A. Melekler. “*Ol inanmakdur Allah’a dahı melayiklerine dahı kitablarına dahı resullerine*” 46a/6.KMS.(2)

menhi A. Haram olmuş, yapılması şer'an yasak olan. *"Hak avdazun farzları var dahı sünnetleri var dahı nafileleri var ... dahı edebleri var dahı mekruhları dahı menhileri var."* 22a/5.KMS.(2)

merhâmet A. Merhamet, bağış. *"Başladum Tanrı adı birle; dünyada rahmet idicidür mü'minlere, kafirlere; ahiretde merhamet idicidür mü'minlere."* 1b/1.KMS.(1)

merhâmet itmek A.T. Bağışlamak. *"Başladum Tanrı adı birle, dünyada rahmet idicidür mü'minlere, kafirlere; ahiretde merhamet idicidür mü'minlere."* 1b/1.KMS.(1)

mesh eylemek A.T. Abdest alırken ıslak el ile başa ve ayaktaki mesh üzerine sürme. *"Yüce Tanrı buyurdu bize yumag üç a'zayı dahı başa mesh eylemek"* 11b/1.KMS.(11); **mesh eylemek** A.T. Meshetmek. *"Yüce Tanrı buyurdu bize, yumag üç a'zayı dahı başa mesh eylemek"* 11b/1.KMS.(11)

muti' olmak A.T. Boyun eğmek, itaat etmek. *"İslam didüğümüz muti' olmakdur Tanrı'nun buyrugına"* 44b/2.KMS.(3)

mü'ezzin A. Ezan okuyan kimse, cami görevlisi. *"dahı imamlara dahı mü'ezzinlere dahı mesh eylemek iki üdük üstine."* 47a/1.KMS.(1)

mü'mîn A. Allah'a inanan kimse. *"Tanrı Ta'ala'nun kavlıdır. Hak namaz oldu, mü'minler üstine yazıldı"* 2b/3.KMS.(3)

mübtedi' A. Yeni bir şey ortaya koyan, aykırı hareket eden. *"Sünnet didüğümüz terk eyleyen fasık olur, inkar eyleyen mübtedi' olur."* 43a/2.KMS.(2)

mübtedi' olmak A.T. Dine aykırı hareket etmek *"Sünnet didüğümüz terk eyleyen fasık olur, inkar eyleyen mübtedi' olur."* 43a/2.KMS.(2)

müstehâb A. Farz ve vacibden başka sevap kazanılan iş. *"Hak isitnca tokuz dürlüdür biri andan sünnetdür, biri andan müstehabdur, biri andan ihtiyatdur, biri andan bid'atdur."* 26b/3.KMS.(4)

nâfile A. Yapıldığında sevap kazanılan ibadet. Farz ve vacib olmayan ibadet. *"Hak avdazun farzları var dahı sünnetleri var dahı nafileleri var dahı müstehablari var"* 22a/4.KMS.(2)

namâz F. Salat, müslümanlara farz olan bir ibadet. “*Bilindi namaz farzlığı Kuran-ıla, Nebi hadisi bile,*” 2a/11.KMS.(56)

namâz kılmak F.T. Namaz kılmak, ifa etmek. “*yüce Tanrı buyurdu bize namaz kılmağı, zekat virmegi.*” 2a/4.KMS.(7)

nebî A. **1.** Hz. Muhammed. “*Bilindi namaz farzlığı Kuran-ıla Nebi hadisi bile,*” 2a/1.KMS.(77) **2.** Peygamber. “*kıyamet küni nebiler durgan yirde. Söz kesildi. Andan sonra bil.*” 37a/5.KMS.(3)

nefs A. Nefis. “*arı bolgay nefsinüz, hac eylenüz Tanrınızın evine*” 3b/4.KMS.(2)

nehy eylemek A.T. Nehyetmek. “*Tanrı’nun buyruğı yığınmakdur Tanrı nehy eylegenden.*” 45b/2.KMS.(1)

ni’met A. Nimet, lütuf, ihsan. “*Ya ilahi seketgil bana cennet kokusından, rızık eyle bana ni’metlerinden.*” 34a/1.KMS.(1)

ni’metlü A.T. Nimetli. “*İslam nur kıldı dahı delil kıldı senün cennatuna, ni’metlü cennatuna*” 33a/5.KMS.(1)

niyyet eylemek A.T. Niyet etmek. “*Namazun şartları altıdur. Avdaz almak... kibleye karşı durmak, vakt-ıla kılmak, niyyet eylemek*” .KMS.(4)

orta namâzı T.F. İkinci namazı. “*Tanrı Ta’la’nun kavlıdür: “Saklanuz namazları dahı orta namazı.*” 2a/6.KMS.(1)

oruç açmak F.T. İftar etmek. “*şol vakt oruç açganda dahı kıldı yatsuyı...*” 15a/6.KMS.(1)

oruç F. Oruç. “*zekat virmek dahı ramazanda oruç dutmak dahı hac eylemek*” 3a/5.KMS.(7)

ölü namâzı T.F. Cenaze namazı. “*dahı ölü namazı kılmak kibi dahı yahşılığı buyurmak kibi*” 5b/1.KMS.(1)

rahmet A. Acıma, esirgeme, koruma. “*Nebi üstine. Ol Nebi eyitdi: “Rahmetün isterem beni istegen*” 31b/6.KMS.(52)

rahmet idici A.T. Rahmet eden, Tanrı. “Başladum Tanrı adı birle; dünyada rahmet idicidir mü’minlere, kafirlere...” 1b/1.KMS.(3)

rahmet itmek A.T. Rahmet etmek. “Başladum Tanrı adı birle; dünyada rahmet idicidir mü’minlere, kafirlere: ahiretde merhamet idicidir mü’minlere.” 1b/1.KMS.(1)

rahmet kılmak A.T. Rahmet eylemek. “Eyitdi Fakih Leys atası, Tanrı rahmet kılsun ana.” 1b/5.KMS.(1)

ramazân A. Ramazan ayı. “zekat virmek dahı ramazanda oruç dutmak dahı hac eylemek” 3a/5.KMS.(1)

reka’at A. Namazda kıyam, rüku ve sücuddan oluşan bölüm. “anun-ıla bir nesne okumak Kur’andan. Evvel iki reka’atda evvel tahıyyata oturmak” 19b/2.KMS.(2)

resûl A. Resul, kendisine kitap verilen peygamber. “hak Muhammed kulundur, resulündür.” 35b/6.KMS.(4)

rızık eylemek A.T. Nasip etmek. “Ya ilahi seketkil bana cennet kokusından, rızık eyle bana” 33b/6.KMS.(1)

rızık virici A.T. Herkese yiyeceğini veren. “Allah Ta’ala birdür...halk yaradıcıdur dahı rızklarun viricidir dahı anları saklayıcıdur dahı döndericidir” 46a/4.KMS. “Allah Ta’ala birdür... halk yaradıcıdur dahı rızklarun viricidir dahı anları saklayıcıdur dahı döndericidir” 46a/4.KMS.(2)

rükû’ eylemek A.T. Rükû’a gitmek, eğilmek. “rükû’ eylemek, sücud eylemek.” 18b/5.KMS.(4)

rükû’ A. Namazda elleri dize koyarak öne doğru eğilme durumu. “(subhanerabbıyel’ azim) dimek rükû’da, (süphanerabbıyela’la) dimek sücudda dahı tahıyyat okumak” 20b/4.KMS.(1); “her namazda ki rükû’ olsa dahı sücud olsa. Söz kesildi.” 6b/1.KMS.(1)

sadaka A. Sadaka, zekat. “sadakayı kabul eylemez gulul malından.” Gulul didgümüz ol ogurlamakdur,” 12a/6.KMS.(2)

sâdıķ A. Doğru olan, Allah’ın sevgisini kazanmış. “avdaz ardınca bir kez, yazılğay, sadıklardan.” 37a/2.KMS.(1)

saklayıcı Muhafaza eden, koruyan. “*Ol Ali eyitdi: Şükr Allah’a saklayıcıdır yamandan.*” 32a/2.KMS.(3)

salâvât A. Hz. Muhammed’e edilen dualar. “*...dahı hasta sormak kibi dahı Nebi’ye salavat virmek kibi, Tanrı’nun rahmeti Nebi üstine.*” 5a/6.KMS.(1)

salâvât virmek A.T. Salavat getirmek. “*...dahı hasta sormak kibi dahı Nebi’ye salavat virmek kibi, Tanrı’nun rahmeti Nebi üstine.*” 5a/6.KMS.(1)

salîh A. Dine uygun şekilde yaşayan. “*Kim ki okusa iki kez yazılğay şehidlerden, salihlerden.*” 37a/3.KMS.(3)

seccâde A. Seccade, namaz kılmak için kullanılan bez. “*Ol Ebi Bekr kaçan kirmek dilese su evine döşerdi seccadesin; eydürdi ya iki melekler,*” 32a/5.KMS.(1)

secde A. Namazda alnı, elleri, dizleri yere dayamaktan ibaret ibadet şekli. “*vacıb olğanda unutgan-ıçun secde eylemek.*” 20a/2.KMS.(2)

secde eylemek A.T. Secde etmek. “*vacıb olğanda unutgan-ıçun secde eylemek.*” 20a/2.KMS.(2)

secde sehvi A. Sehv secdesi. “*anun üstine secde sehvi dahı fasid olmaz namazı.*” 22a/2.KMS.(5)

sevâb A. Allah tarafından mükafatlandırma. “*ilig yıllık kılmış sevabı, kündüz oruç dutmış olğay, kice namaz kılmış olğay.*” 36a/6.KMS.(3)

sırat A. Sırat köprüsü. “*Aydagay: Ya ilahi muhkem eyle iki ayagumu sırat üstine*” 35a/2.KMS.(1)

sûre A. Kur’an-ı Kerim’in ayrıldığı 114 bölümden her biri. “*Namazun vacıbları yididür. Fatiha suresin okumak*” 19b/1.KMS.(4)

sücûd A. Secde. “*rüku’da (sübhanerabbileyela’la) dimek sücudda dahı tahıyyat okumak evvel tahıyyata oturganda...*” 20b/4.KMS.(6); “*her namazda ki rüku’ olsa dahı sücud olsa*” 6b/1.KMS.(1)

sücûd eylemek A.T. Secde yapmak. “*Kur’an okumak dahı rüku’ eylemek, sücud eylemek, ahir tahıyyata oturmak tahıyyat kadarınca*” 10b/1.KMS.(4)

sünnet A. Hz. Muhammed'in hal ve davranışları. *"Eger terk itse bir nesne sünnet didüğümüzden beraberdür olsa unudup ya kasd birle vacib olmaz anun üstine secde sehvi"* 22a/1.KMS.(19)

şefakat A. Şefkat. *"Tanrı yaratgan kullara dahi şefakat eylemekdür anlara"* 44b/4.KMS.(1)

şefakat eylemek A.T. Esirgeyerek sevmek. *"Tanrı yaratgan kullara dahi şefakat eylemekdür anlara"* 44b/4.KMS.(1)

şehîd A. Allah yolunda ölen. *"Kim ki okusa iki kez yazılğay şehidlerden, salihlerden."* 37a/3.KMS.(1)

şeriy'at A. Şeri'at. Ayet, hadis ve icma-i ümmet esaslarına dayanan dini kaideler. *"Arab dilinde 'ibaretdür du'adan, şeriy'atda 'ibaretdür belli rükünlerden, has işlerdür."* 5b/6.KMS.(5)

şerr A. Şer, kötülük. *"dahi kıyamet künine dahi hayrı şerri Tanrı'dan-ıdugına"* 46b/1.KMS.(1)

şeytân A. Şeytan, iblis. *"Ya ilahi men sığınur-men sana ricsden, necisden, habisden, taşlanmışdan, şeytandan."* 31a/6.KMS.(1)

şükür A. Şükür, minnettarlık, teşekkür etme. *"Şükür Tanrı'ya sabitdür, bisleyicidür 'alemleri cennet yahşılar-ıçun"* 1b/2.KMS.(5)

şükür eylemek A.T. Şükretmek. *"Bişinçi şükür eylemekdür Allah'a ol kişi aydagay:"* 31b/3.KMS.(3)

şükürlü A.T. Şükreden. *"Aydagay: Ya ilahi kılğıl meni yürügenümi şükürlü, yazugumu bağışla,"* 35a/5.KMS.(1)

Tağrı Tanrı, Allah. *"Başladum Tanrı adı birle: dünyada rahmet idicidür mü'minlere, kafirlere; ahiretde merhaet idicidür mü'minlere"* 1b/1.KMS.(110)

Tağrı'nuzun evi Ka'be. *"... hac eylenüz Tanrınızun evine; kiresiz Tanrınızun cannatına hisabsuz"* 3b/5.KMS.(1)

tanuıklık Tanıklık, şahitlik. *"Tanukluk virmek Tanrıdan özge Tanrı yok"* 3a/3.KMS.(3)

tefsîr A. Kur'an-ı Kerim'i açıklayan ilim ve kitap. “*Diledüğümüz ayetden vaktlardır namazun. Bunun kibi varid oldu tefsirlerde.*” 14a/3.KMS.(2)

tekbîr A. “Allahu ekber” sözünün söylenilmesi. “*(fatıha) yalanuz okumak, iki reka’atda dahı ol tekbirler kim kiderler namaz içinde.*” 20b/6.KMS.(2)

tevbe A. Tövbe. “*Ya ilahi kılğıl meni tevbe idicilerden, kılğıl meni arıdııcılardan,*” 32b/6.KMS.(2)

tevbe etmek A.T. Tövbe etmek. “*Ya ilahi kılğıl meni tevbe idicilerden, kılğıl meni arıdııcılardan,*” 32b/6.KMS.(2)

teyemmüm A. Su bulunmadığı zaman abdest ve gusül yerine geçen niyet ederek toprakla yüz ve kolları mesh etme. “*Hükmi avdaz didüğümüz, teyemmüm kibi toprag-ıla.*” 38b/4.KMS.(1)

teyemmüm almak A.T. Teyemmüm etmek. “*ol kişi yugay ol yiri su tapılğanda dahı teyemmüm aldı vacib olmaz anun üstine barça tenini.*” 41b/5.KMS.(1)

uçmak S. Cennet. “*üç kez, Tanrı Ta’ala açğay ana sikiz uçmak kapısı,*” 36b/3.KMS.(1)

uyatlığın yapmak Avret yerlerini örtmek, setr-i avret. “*Söz kesildi: Biz eyitdük: uyatlığın yapmak şartdur Kur’an-ıla dahı Nebi hadisi bile.*” 12b/2.KMS.(4)

ümme A. Ümme, bir peygambere mensup cemaat. “*Menüm ümmetüm yamanlıg üstine.*” 4b/3.KMS.(3); Cemaat. “*Ümme yıgışmak didüğümüz, hak ümme yıgışlılar Nebi’den sonra.*” 4a/3.KMS.(2)

vâcib A.T. Vacip olma durumu, vaciplik. “*Buyruk Tanrı Ta’ala’dan. Yol kösterür vaciblig üstine dahı Tanrı Ta’ala’nun kavlidur*” 2a/5.KMS.(4)

vâcib A. Terki caiz olmayan, yapılması gerekli, dinen farza yakın bulunan. “*Eger terk itse bir nesne vacib didüğümüzden eger unudup olsa vacib olur anun üstine secde sehvi.*” 21b/3.KMS.(4)

vâcib olmak A.T. Vacip olmak. “*Eger terk itse bir nesne vacib didüğümüzden eger unudup olsa vacib olur anun üstine secde sehvi.*” 21b/3.KMS.(4)

vitir A. Vacip olan üç rekatlık bir namaz. “*kamet kibi, vitir kibi, irtte sünneti kibi, zuhr sünneti kibi,*” 39a/1.KMS.(2)

yalan Dine aykırı söz. “*Hak arılık altı dürlüdür...Üçinci, arıtgay dilini yalandan, gaybetden,*” 37b/3.KMS.(1)

yaman Kötülük, günah. “*ol Ali eyitdi: Şükr Allah’a saklayıcıdur yamandan.*” 32a/2.KMS.(1)

yaradıcı Yaraticı, yaratan. “*Allah Ta’ala birdür... halk yaradıcıdur dahı rızklarun viricidür dahı aları saklayıcıdur dahı döndericidür*” 46a/4.KMS.(1)

yaratğan Yaratan, Tanrı. “*Ol ihsandur Tanrı yaratgan kullara dahı şefakat eylemekdür anlara.*” 44b/4.KMS.(1)

yazuğ Günah, suç. “*Ya ilahi arıt agzum kokusu, bağışla yazugumi.*” 33b/3.KMS.(3)

yazuğlu Günahkar, suçlu. “*... ya kasd birle vacib olmaz anun üstine secde sehvi dahı fasid olmaz namazı. İlla ol kişi kaçan olsa kasd birle yazuklu olur.*” 22a/3.KMS.(1)

yazuğlu olmağ Günah işlemek. “*... ya kasd birle vacib olmaz anun üstine secde sehvi dahı fasid olmaz namazı. İlla ol kişi kaçan olsa kasd birle yazuklu olur.*” 22a/3.KMS.(1)

yazuğluğ Günah işlemiş olma. “*... neki bunlara benzerse dahı bir sünnet işlemek müzd arturur, terk eylese yazukluk anda. Oruç kibi, artuklığı namaz kibi*” 39a/3.KMS.(1)

zekât A. Zekat, İslam’ın beş şartından biri. “*dahı hac eylemek kibi dahı zekat kibi dahı avdaz kibi namaz-ıçun*” 5a/1.KMS.(4)

zekât virmek A.T. Zekat vermek. “*yüce Tanrı buyurdi bize namaz kılmagı, zekat virmegi.*” 2a/4.KMS.(2)

zikr A. Zikir, anma. “*Aydagay: Ya ilahi yarlıg eyle bana, zikrün okumaga dahı şükrün okumaga*” 33b/4.KMS.(1)

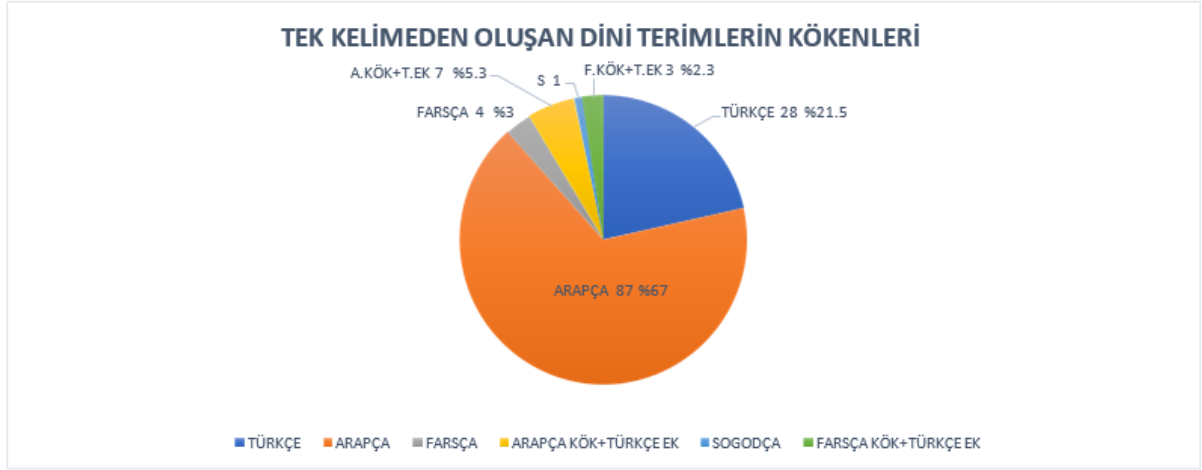
zıkr itmek A.T. Anmak. “*Kur’an didüğümüz Tanrı Ta’ala’nun kavlidür: “Anlar kim zıkr iderler Allah’a dururken dahı oturur-ken yanları üstine”* 19a/1.KMS.(1)

Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandi'de toplam 180 terim vardır. Bu terimlerden 130 tanesi tek kelimedenden oluşur ve 180 terimin % 72'sini meydana getirir. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 28 tanesi Türkçe kökenli olup, 130 terimin %21.5'ini oluşturur. Basit ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan 28 Türkçe terimin 24 tanesi (%86'sı) türemiş, 4'ü ise (%14'ü) basit yapılıdır.

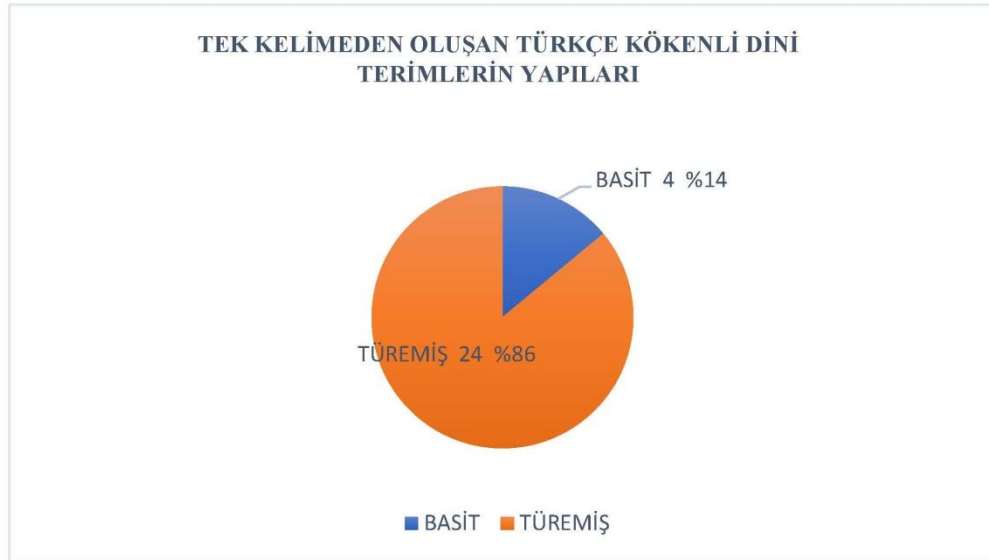
Tespit ettiğimiz tek kelimedenden oluşan 130 terimden 87'si Arapça (%67), 4'ü Farsça (%3), 7'si Arapça kök + Türkçe ek şeklinde (%5.3), 3'ü Farsça kök + Türkçe ek şeklinde (%2.3), 1 tanesi de Sogodca kökenlidir.

Eserde 180 dini terimin 50 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelip, 180 terimin %28'ini oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 10 (%20), Arapça + Arapça 4 (%8), Arapça + Türkçe 32 (%64), Farsça + Türkçe 4 (%8) tanedir.

Eserde 50 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması 4 (%8), belirtili isim tamlaması 1 (%2), sıfat tamlaması 2 (%4), sıfat-fiil grubu 2 (%4), birleşik fiil 38 (%76), Farsça tamlama 3 (%6)'tür.

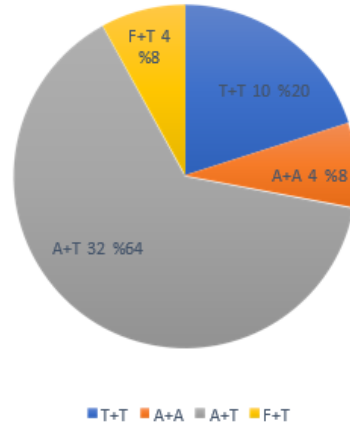

Grafik 52. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

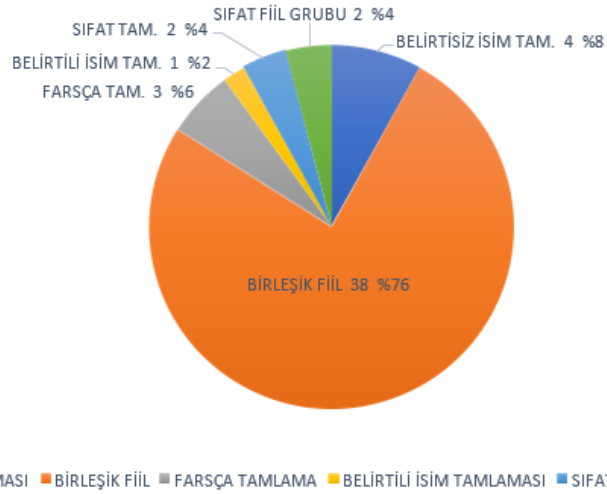
Grafik 53. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN KÖKENLERİ

Grafik 54. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 55. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.15. Kitâb-ı Fî'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî'de Dinî Terimler

Tek yazma nüshası bulunan Kitâb-ı fî'l-fıkh bi'l-lisâni-t Türkî'nin yazarı, yazıldığı yer ve tarih bilinmemektedir. Çeşitli fıkıh kitaplarından toplanan fetvalardan oluşmuş bir fıkıh kitabıdır. Eser iki bölümden oluşur. Birinci bölüm “Kitabu'd-da'va” ikinci bölüm ise “Kitabu'l-cinayet” tir. Birinci bölümde davanın doğru ilerlemesi için olması gereken şartlar incelenir. İkinci bölümde ise suçlar ve bu suçlara verilen cezalar incelenir. Ayrıca eserin, miras, vakıf, sirket, neseb gibi alt bölümleri de mevcut olup bu bölümler kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmamıştır.

Eser, Memlük-Kıpçak dönemi fıkıh kitaplarından biridir. Fıkıh kitabı olması dolayısıyla dinî terimler yönüyle zengindir. Eserde yer alan dinî terimler şunlardır:

‘alevî A. Ali'ye bağlı olanlar. *“İmdi şeriflernün şerifi didükümüz fakıhlardur. Dahı ‘alevilerdür”* 418a/8.KFT

‘ibâdet A. Kulluk. *“Anun için kim hatunlarnun ‘avratına bakar ol kişi dahı ol kügercin uçurmak ol kişini namaz kılmakdan kirü kor dahı Tanrı Ta‘ala'nun ‘ibadetinden kirü kor.”* 256b/8.KFT

avdaz F. Ab-ı dest. Abdest alma. *“Eger aşakakı ev eyesi evinde su dökse avdaz için ya gusül idmek için cayızdur barça ‘alımlar katında”* 9a/1.KFT

âyet A. Ayet. *“Senün mes'elen içre ayet yok hadis yok. Bel kim könüle danışmak birle hüküm idmekdür könüle danışmak ortaklıkdur.”* 411a/51.KFT

cenâze namâzı A.F. Cenaze namazı *“Kadı cenaze namazını kılmak hazır olgay.”* 139b/1.KFT

dîn A. Din. *“Kirdi kadılık idmeke salıh kişiler dahı kadi-lık idmekden kaçdı salıh kişiler kadılık kirmemek yahşıradur dine dahı dünyeye dahı, didi.”* 114a/44.KFT

diyet A. Öldürme hadisesinde ölenin canına, yaralama hadisesinde ise yaralının yaralanmış organına karşılık olarak suç işleyenin dini açıdan ödemek zorunda olduğu bedel, kan bahası. *“Kaçan bir kişi iki kişininün iki sag ellerini kesse... İmdi ol kişininün sag elini keserler. Dahı bir elnün diyetini ol kişiden algaylar dahı üleşgeyler, ol iki eli kesilgen kişi eger ikisinden birisi hazır olsa.”* 209A/36.KFT

emirü'l-mü'mîn A. Müslümanların başkanı, halifesi. “*Ya emirü'l-mü'minine hadlarnun yünülüreki seksendür didi.*” 385a/28.KFT

fâcir A. Günahkar. “*Ya Resullahi, uşbu inkar idgen kişi facir kişidür anıt içmekden kayırmaz didi. Hiç nemedenden saklanmaz didi.*” 80b/20.KFT

farız / farz A. Yapılması mecburi olan fiiller. bkz. farz. “*Ol da'vi idgen kişi eyidse, men fakir men, mana nafakamı virgil, meni bislemek senün üstüne farızdur dişe.*” 32a/41.KFT

fâsık A. Bozucu, fık çıkarcı. “*Anun için kim fasıklar cemu' olurlar hamurdan özge esridür nemeni içmeke.*” 385a/15.KFT

fıkh A. Fıkıh, islam hukuku. “*Ya kadı fikh 'ilmini içre.*” 111a/15.KFT

gusûl A. Boy abdesti. “*Eger aşakıkı ev eyesi evinde su dökse avdaz için ya gusûl idmek için cayızdur barça 'alımlar katında.*” 9a/2

gusûl idmek A.T. Boy abdesti almak. “*Eger aşakıkı ev eyesi evinde su dökse avdaz için ya gusûl idmek için cayızdur barça 'alımlar katında.*” 9a/2.KFT

hac A. Belirli bir tarihte Kabe'i ziyaret etme, hac. “*İmam Ebu Hanife radiyallahu 'anhu yigirmi biş kez hac eyledi.*” 138a/51.KFT

hacı A. Belirli bir tarihte Kabe'i ziyaret eden. “*Dahı ol sefihi deve bedene sürmekden kaytarmagaylar velakin kadı ol sefihnün Hicaz yolında yiyecek nafakasını dahı yinecek için kirisini dahı hedyini bir emin kişinin eline virgey hacılardan.*” 165a/26.KFT

hadîs A. Peygamberin sözleri. “*Ol hadis za'if didi ol hadisge. Dahı sahih olmaklık yavuk degüldür.*” 4b/75.KFT

harâm A. Yasak olan şeyler. “*Amma kaçan bir kişi bişmiş hamurnı içse haram içmişdür.*” 386a/10.KFT

havâriç A. Hariciler diye tanınan dini topluluk. “*Ugrı kişinin eli kesilür kerek ise çok mal ugurlasun, kerek ise az mal ugurlasun didi. Havariç kavlı dahı budur.*” 276b/11.KFT

hoca F. Hâce, efendi, sahip. “Cinayet idgen kulu kaçan öldürse. İmdi ol hoca fidayı ihtiyar idmiş olur.” 200b/43.KFT

ictihâd A. Fikir beyan etme, dini meselelere dair görüşlerini açıklama. “İmdi körelüm, eger ol ictihad olunmuş eger ol hüküm olungan neme ise dahı ol hüküm olungan nemeni bir özge kadıya dahı kötürseler. İmdi ol ikinci kadı ol hükmi keçürgey kaytarmagay.” 162a/7.KFT

ihrâm A. Hac veya umreyi veya her ikisini eda etmek için mübah olan şeylerden bazılarına nefsinı men etmek. “Kaçan bir kişi hayız körge ebçisine katılsa, ya nıfas körge ebçisine katılsa, ya oruç dutmuş ebçisine katılsa, ya ihram idmiş ebçisine katılsa, ya kendünün evlendürdüki kırnakına katılsa. İmdi munun kibi kişiye ya zani diyüp söge kişiye kazaf haddını ururlar.” 388b/3.KFT

imâm A. İmam. “kim söge kişi birle çekişmeklik, hatta ogul var-iken ogul oglına vardur kim çekişmegey ol ölge kişiye söge kişi birle bizim üç imam katında. Amma imam Züfer katında yokdur.” 295b/29.KFT

imân A. İman. “Her kişi kim namazı bizim kıblamızga kıldı dahı bizim bugazladukumuzu yidi, siz danuklık virünüz kişi için iman birle didi.” 255a/48.KFT

İncil A. İsa peygambere indirilen mukaddes kitap. “eyidgil ol Tanrı hakı için kim İncili düşürdi ‘İsa peygamberga, uşbu falan kişinin yokdur menüm üstümde uşbu da ‘vi idgeni mal kim bu kadar bu kadardur digey.” 311a/19.KFT

islâm A. İslam dini. “Anun için kim selam virmeklik İslamnun sünnetindendir.” 139b/17.KFT

kâfir A. İnançsız, küfür içinde olan kişi. “Ol ahkamlarnun birisi budur kim her kişi kim hamurnı halal dise ol kişi kafir olur.” 385b/27.KFT

kıbla A. Kible. “Her kişi kim namazı bizim kıblamızga kıldı dahı bizim bugazladukumuzu yidi, siz danuklık virünüz kişi için iman birle didi.” 255a/48.KFT

kitâb-ı ‘aziz A. Kur’an-ı Kerim. “Anun için kim Tanrı ta’ala Kitab-ı ‘aziz içinde eyiddi.” 245a/29.KFT

kitâb-ı kâfir A. Ehli kitap denilen Yahudi ve Hristiyanlara verilen ad. “*Kitab-ı kâfir didükümüz yahudidür dahı nasranidür.*” 335a/10.KFT

kitâbullah A. Kur’an-ı Kerim. “*ol hükmi Kitabullah içinde tapmasa dahı Rasulullahnun hadisi içinde tapmasa dahı ol kadı...*” 119a/23.KFT

Kur’ân A. Mukaddes kitabımız. “*Kaçan bir kişi Kur’an okuyudurur olsa dahı bir kişi ol Kur’an okıyan kişinin üstine kirse. İmdi ol kirgen kişiye yokdur kim ol Kur’an okıyan kişiye selam virgey.*” 139b/44.KFT

ķurbân A. Kurban kesmek. “*Kaçan iki kişi danuklık virseler falan kişi falan zeydi öldürdi Mekke’de kurban bayramı kün diseler.*” 22b/10.KFT

mecûsî A. Ateşperest, mecusî. “*Kaçan bir kişi kendünün mecusî kırnakına katılsa, ol kişinin üstine had yokdur.*” 306a/27.KFT; **mecusiyye** A. Mecusî. “*Kaçan bir kişi mecusîyye hatun evlense. Dahı ol kişi ol hatuna katılmak birle ol kişinin üstine had yokdur.*” 307a/33.KFT

mekrûh A. Mekruh, yapılması kerih görülen şeyler. “*Sücini sirke idmeklik mekrûh degüldür bizim katımızda. Şafi’i İmam katında mekrûhdur.*” 386a/17.KFT

menhi A. Dini açıdan yapılması yasak olan şeyler. “*Dahı ol da’vi olingan kişi anıt içmekden kaçsa. İmdi ol kadı da’vi olingan kişinin üstine hüküm idmegey malı virgöl diyü. Anun için ol kişi menhi nemedan kaçdı didi.*” 69b/53.KFT

mescid A. Mescid. “*İkinçi mescid içinde urdı haddı.*” 396a/38.KFT

meşâyah A. Şeyhler. “*İmdi meşâyah bu mes’elede ihtilaf iddiler.*” 11b/45.KFT

mu’tezile A. Mutezile mezhebinden olan kişi. “*Amma... mu’tezile katında ol kadı ‘azil olunur.*” 161a/52.KFT

muhaddis A. Hadisçi. “*Yahya İbnü Ma’in dirler bir muhaddis vardur rahımahumullah.*” 4b/73.KFT

muhammese A. Beş mesele iç içe olan fıkhi problem. “*Bu tavar menüm katumda vedi’atdur dimek birle çekişmek kesildi didi. Bu mes’elenün adı muhammesedür. Anun için bu mes’ele içinde biş ‘alimnün kavlı vardur.*” 75a/56.KFT

muhsân A. Akıllı, ergen, müslüman, zinadan emin kişi. “Kaçan bir kişi bir kişiye ya zani diyü sögse, ol sögen kişiye hadd-ı kazıf urdukları ol vaktındur kim ol sögülgen kişi muhsan olgay.” 387b/25.KFT

murtadlık A.T. Dinden çıkma, irtidat etme.KFT, **mürtedlik** A.T. Dinden çıkma. KFT

mushâf A. Kur'an-ı Kerim. “Biz danukuz kim uşbu Mushaf vakıfdur falan medreseye dişeler.” 217a/44.KFT

muttağî A. Takva sahibi. “Uşbu eyidgenimiz kibi didiler Muttaki ‘alımlar ulug ‘alımlar.” 398a/14.KFT

mü'min A. İmanlı, inanan kişi. “... kafir birle sançışur iken kaçmakdur dahı mü'min kişini haksız öldürmekdür dahı...” 245b/34.KFT

müftî A. Müftü, fetva vermeye yetkili kişi. “Kaçan da'vi idgen kişi kadıdan hüküm varakasını izdese hatta müftilerge körgezmek için.” 160a/23.KFT

münâfık A. Münafık, dışı başka içi başka. “Dahı ol kamçı birle münafık kişileri edebler idi sallallahu ‘aleyhi ve selleme.” 147b/23.KFT

münker A. Yasaklanmış şey. “Kördüm bir kişi yukarı çıkıp durur-ıdı. Dahı münker iş kördüm didi.” 363a/46.KFT

münkîr A. İnkarcı. “Amma münkir kişiye anıt içürmeknün suratı, keldük imdi anıt içgen kişi: imma kafir kişidür, imma müsülman kişidür.” 310b/1.KFT

mürted A. Dinden çıkan. “...ya müsülman kişi mürteddi öldürse ol müsülmanı öldürmezler.” 181b/24. KFT; **mürtedd** A. Dinden çıkan. 181b/24. KFT

müslim A. Müslüman. “Şafi'i katında kaçan kadı müslim kişiye anıt virmek izdese Mekke'de.” 311b/1.KFT

müstehâb A. Yapılması güzel olan işler. “Ol hatunun üstine kirmeke imdi uşbu meni' idmek müstehabdur vacib degüldür.” 153a/12.KFT

müsül mân A. Müslüman. “Müsülman kişi hakkında hatta kaçan bir kişi bir müsülmanun hamrını telef idse...” 385b/32.KFT

namâz F. Namaz. “*Oglan dogdukından sonra ol dogan oylanun üni işidildükine hatun kişi danuklık virdüki keçmez illa ol oylanun üstine namaz kılmak hakkında keçer ol hatunun danuklığı.*” 218b/3.KFT

nasranî A. Hıristiyan. “*Kitab-ı kafir didükümüz yahudidür dahı nasranidür.*” 335a/10.KFT

nebî A. Peygamber. “*Rasulları dahı nebileri dahı halıfaları dahı ‘ahımları yahşıya buyurmak üstine idiler dahı yamandan yıgmak üstine idiler.*” 108a/21.KFT

oruç F. Oruç. “*‘Aliye radyallahu ‘anhu, bir hamur içgen oruç küinde necaşiyi ketürdiler.*” 385a/37.KFT

peygamber F. Peygamber. “*ol Tanrı hakı için kim Tevratı düşürdi Musa peygamberge...*” 311a/14.KFT

ramazân A. Mübarek aylardan biri. “*... zi’l-ka’de ayında men uşbu evi sende satun aldim ramazan ayında min ahçaya dise.*” 261a/27.KFT

rasûl A. Elçi. “*... kadı ıy virdüki rasul tezkiye idgen kişige iki kişi olmak şarıt degülgür. Bel kim munlar bir kişi bir kişi olsa cayızdır.*” 141b/12.KFT

rasûlullah A. “Allah’ın elçisi” anlamında peygamberimizin ünvanı. “*Rasulullah’a hamur içmiş kişini ketürdiler.*” 385a/21.KFT

rek’at A. Bir kıyam, bir rûku ve iki secdeden ibaret olan namazın bir rûknü. 385a/21.KFT

rukû’ A. Eğilme, namazın gereklerinden biri. “*Dahı ruku’ sucudı yünül idgen kişige ugrı dirler.*” 292a/30.KFT

sadaka A. Sadaka. “*Tatavvu’ sadaka virmeklik afdaldur, tatavvu’ hac idmekden dir-idi.*” 410a/10.KFT

sahâbi A. Sağlığında peygamberi gören ve ona iman eden müslümanlar. “*Dahı sahabi barçası ittıfak iddiler.*” 414a/35.KFT

salih A. Tanrı ve kul hukukunu yerine getiren kişi. “*hatta ol ugrı tevbe idinçe ya ol ugrının yüzinde salih kişilerin nişanı belgürince.*” 287b/15.KFT

şeri' A. Şer', şeriat. *"Anun için kim miras ol kişinin hakkıdır şeri' cihetinden."* 47b/54.KFT

şeri'at A. Din. Yol. *"Dahı ol urulgan kişinin danuklığı işidilür, batıl olmaz şeri'at içre. Dahı ol sögülgen kişiğe zina haddını ururlar."* 394a/10.KFT

şeri'atlık A.T. Dine uygun davranış. *"Kaçan bir kişi ikrar idse, eyidse mesela menüm zeyid birle hiç şeri'atlık işim yokdur dise."* 96a/17.KFT

şiyih A. Şeyh, efendi. *"İlla bu kadar vardur kim şiyihlarımız eyiddiler vasiya anıt vermek yahşı degüldür şol yirde kim vasınun hıyanatlığı zahir degüldür didiler."* 405a/35.KFT

şirik A. Şirk, ortak koşma. *"Ulug yazuk yididür. Tanrı ta'alaya şirik ketürmekdür dahı kafir birle sançışır iken kaçmakdur dahı mü'min kişini haksuz öldürmekdür."* 144b/32.KFT

tabi'in A. Ashaptan sonra gelen ikinci gurup Müslümanlar ki bunlar peygambere yetişmeyen ancak sahabeleri görenlerdir. KFT.

tamu S. Cehennem. *"Ol Rasulullah eyiddi "kadılar üç dürlüdür. Bir kadı uçmakga kirür" didi. "İki kadı tamuga kirür" didi."* 109a/13.KFT

tañrı Tanrı, ilah. *"Tanrı ta'ala katında dahı şeri'atda dahı."* 401a/54.KFT

tañrılık Tanrılık. *"Dahı buyruk idmek hak birle kaçan tanrılık için olsa ol halis 'ibadetdür."* 112a/30.KFT

tatavvu' A. Yapılması müstehab ve mendup olan ibadetler. KFT

tevbe A. Tevbe. *"Eger ol fasık kişi tevbe idse ol fasıknun tevbe idgenden sonra kine şihadeti işidilmez hatta tevbe idgenden sonra altı ay keçmeyince."* 231b/4.KFT

Tevrât A. Hz. Musa'ya indirilen mukaddes kitap. *"ol Tanrı hakı için kim Tevratı düşürdi Musa peygamberga"* 311a/13.KFT

uçmak S. Cennet / Uştmah. *"Ol Rasulullah eyiddi "kadılar üç dürlüdür. Bir kadı uçmakga kirür" didi. "İki kadı tamuga kirür" didi."* 109a/12.KFT

vâcib A. Vacip, gerekli. “... her kişi kim hamurdan özge nemedden esrise. Ba’zılar eyiddiler ne ol kişiğe had vacib olur. Dahı ol kişinün talakı vakı’ olmaz.” 385a/8.KFT

verâ‘ A. Harama düşmek kaygısı ile şüpheli şeylerden kaçınma. “... İbnü Mes’ud’dan kim İbnü Mes’ud hediye almakı kerih körür idi. İmdi zühüd babıdur dahı vera‘ babıdur.” 150b/54.KFT

yahûdî A. Yahudi. “Kaçan bir kişi salıh bir kişiğe eyidse ya fasık dise ya eyidse ya yahudi dise... İmdi ol kişinün üstine had yokdur.” 418b/20.KFT

yalğan Yalan. “Anun için ol kadı saklanılmış degüldür yalğan sözlemekden dahı hata idmekden didi.” Şıyıklar eyiddiler.” 411b/20.KFT

zâhid A. Zahid. KFT

zânî A. Zinakar. “Kaçan bir kişi bir kişiğe ya zani diyü sögse. Dahı ol sögen kişi ‘akıl kişi olsa... İmdi ol sögen kişiğe seksen ağaç had ururlar.” 387b/1.KFT, **zaniye** A. Zinakar kadın. “Kaçan bir kişi bir erge eyidse ya zaniye dise. İmdi İmam Ebu Hanıfa katında dahı İmam Ebu Yusuf katında kazıf idmek degüldür.” 393a/24.KFT

zânirak A.T. Çok zina eden. “Hatun dahı erine eyidse sen menden zanırak-sın dise. İmdi erge had ururlar hatuna had urmazlar.” 390b/43.KFT

zekât A. Zekat, İslam’ın şartlarından biri. “Kaçan bir kişi malınun zekatını çıkarsa dahı kosa hatta fakıhlarga virmek için.” 296a/9.KFT

zenâ A. Zina. “Kaçan dörüt kişi zenaya danuklık virseler... Dahı kadı munlarnun danuklıkı birle hüküm idse dahı hükmini keçürse.” 240a/25.KFT

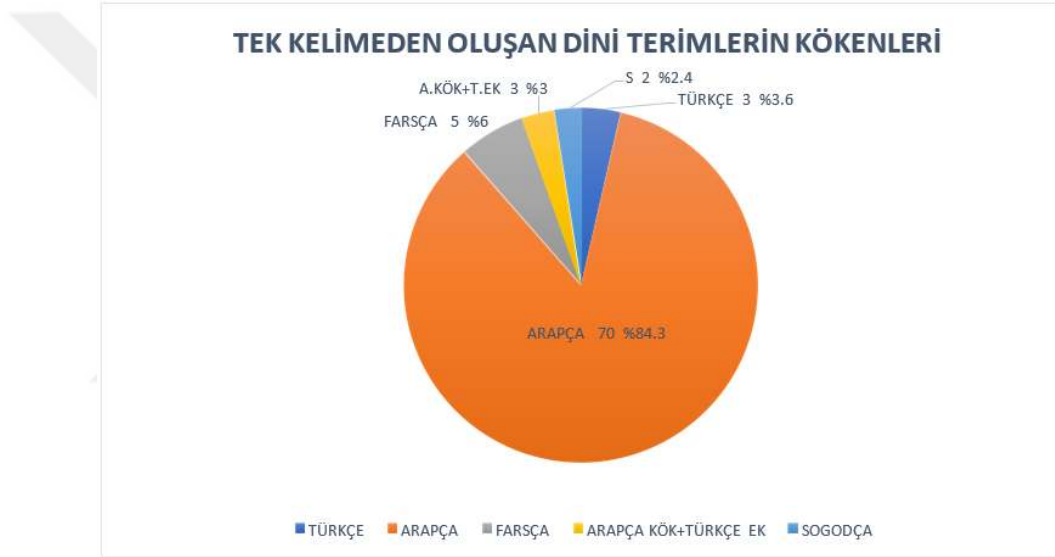
zeydiyye A. Bir dini gurup. “Kaçan bir kişi hatunını üç talak boşasa bir yolda. İmdi zeydiyye katında ol üç talak barçası vakı’ olmaz.” 308a/21.KFT

Kitâb-I Fi’l-Fıkh Bi’l-Lisâni’t-Türkî’de toplam 90 terim bulunur. Bu terimlerden 83 tanesi tek kelimededen oluşur ve 90 terimin %92’sini oluşturur. Tek kelimededen oluşan terimlerin 3 tanesi Türkçe kökenlidir ve 83 terimin %3.6’sını meydana getirir. 3 Türkçe terimden 3’ü de türemiş yapıdadır.

Tespit ettiğimiz tek kelimeden oluşan 83 terimden 70 tanesi Arapça (%84.3), 5 tanesi Farsça (%6), 3 tanesi Arapça kök + Türkçe ek şeklinde (%3), 2 tanesi de (%2.4'ü) Sogodca kökenlidir.

Eserde 90 terimden 7 tanesi birden fazla kelimeden meydana gelip, 90 terimin %8'ini oluşturmaktadır. Bu terimler kökenlerine göre Arapça + Arapça 5 (%72), Arapça + Türkçe 1 (%14), Arapça + Farsça 1 (%14)'tür.

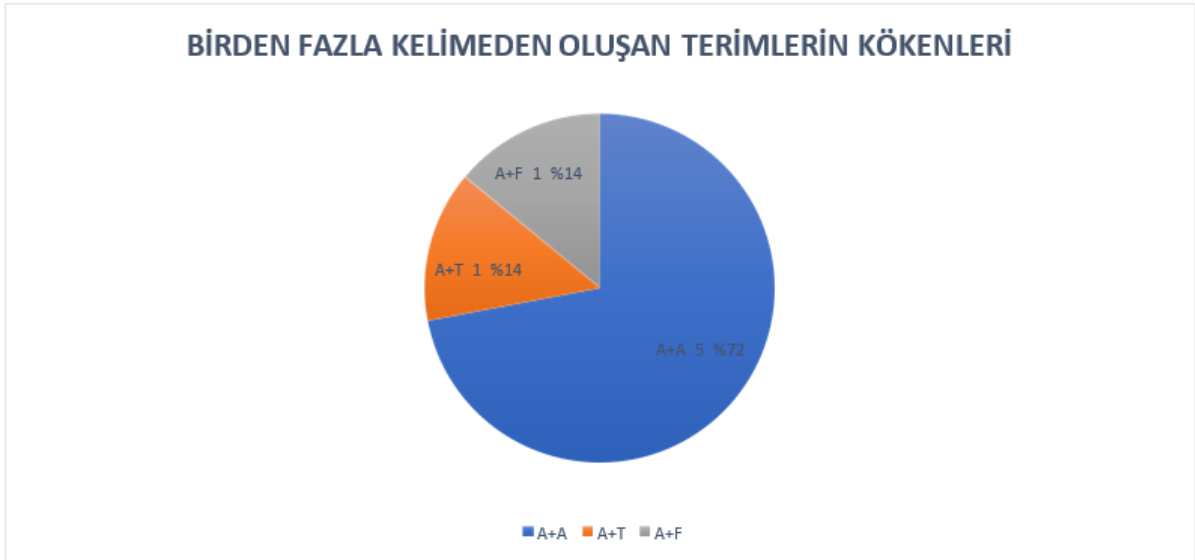
Eserde 7 tane birden fazla kelimeden oluşan terimlerin yapıları ise şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 1 (%14), birleşik fiil şeklinde 1 (%14), Arapça tamlama şeklinde 3 (%43), Farsça tamlama şeklinde 2 (%28)'dir.

Grafik 56. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

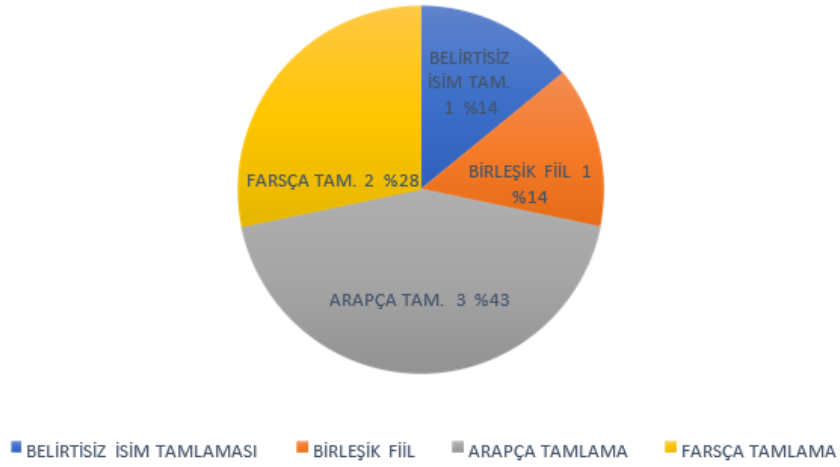

Grafik 57. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

Grafik 58. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

BİRDEN FAZLA KELİMEDEN OLUŞAN TERİMLERİN YAPILARI

Grafik 59. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

1.16. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde Dinî Terimler

Sözlük, Kıpçak sahasında yazılmış bütün eserlerin söz varlığını içerir. Eserler tek tek taranarak oluşturulmuştur. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Kıpçak dönemine ait sözlük ve gramer kitaplarından Codex Cumanicus, Kitabü'l- İdrâk Li Lisâni'l-Etrak, El-Kavâninü'l- Külliye Li- Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, vs., fıkıh kitaplarından Kitâb Fi'l-Fıkh, Kitâb Fi'l Fıkh Bi'l- Lisâni't-Türki, Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandi, İrşâdü'l- Müluk ve's-Selatin; okçulukla ilgili Kitâb Fi İlmi'n-Nüşşâb, atlarla ve atçılıkla ilgili Kitâb Fi Riyazatı'l-Hayl, Münyetü'l-Guzât, Beytaratü'l- Vazih gibi eserler ve Gülistan Tercümesi taranarak oluşturulmuş, bütün bu eserlerin söz varlığını içeren bir sözlüktür. Sözlükte sadece Türkçe kelimelere değil yukarıda sözünü ettiğimiz eserlerde bulunan diğer dillerden kelimelere de yer verilmektedir. Sözlükte yer verilen kelimelerin karşısına, bu kelimelerin anlamının yanı sıra hangi eserlerde kullanıldıkları da belirtilmiştir. Günümüze kalmış eserlerde yer alan Kıpçak dönemi söz varlığını ihtiva eden Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde yer alan dinî terimler şunlardır:

‘**abd** A. Kul. KTS. (Gİ, KF, KFT, MS)

‘**âbid** A. Kul, ibadet eden. KTS. (GT, İM, KF)

- ‘**adn** A. Bir cennet adı. KTS. (İM)
- ‘**afv** A. Af, bağışlama. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- ‘**âkif** A. İbadet için bir yere kapanan. KTS. (GT)
- ‘**alevî** A. Hz. Ali’yi seven. KTS. (İM, KFT)
- ‘**arefe** A. Dinî bayramlardan bir önceki gün. KTS. (Gİ, KF)
- ‘**arş** A. Dokuzuncu gök. KTS. (Gİ, KF)
- ‘**aşr** A. On ayet. KTS. (İM)
- ‘**aşura** A. Muharrem ayının onuncu günü. KTS. (Gİ, İM)
- ‘**avret** A. Görünmesi dinen yasak olan beden yerleri. KTS. (KF, İM) ‘Avret-i galiza edep yerleri. KTS. (İM)
- ‘**azimet** A. Tılsım ve dua, efsun. KTS. (GT)
- ‘**aziz** A. Aziz, kutsal, saygın. KTS. (CC, GT, İM, KF, RF)
- ‘**azze ve celle** A. **1.** Allah adından sonra söylenen hürmet sözü. KTS. (GT) **2.** ‘azze ve celle “Aziz ve yüce olan Allah” anlamında Allah adından sonra söylenen hürmet sözü. KTS. (İM)
- a’raf** A. Cennet ve cehennem arasında tasavvur olunan yer. KTS. (GT)
- abak** Put, suret. KTS. (İM, TZ)
- âbdest / avdaz / avdes** F. Abdest. KTS. (İM)
- açılmağ** Orucu bozulmak. KTS. (İM)
- âhiret** A. Ahiret, öbür dünya. KTS. (BV, Gİ, GT, İM, KF, MS)
- algış** Alkış, sena övgü; hayır dua. KTS. (CC, DM, KK, TZ); **alkış** Alkış, sena, övgü; hayır dua. KTS. (Kİ, TZ)
- algış eylemek** Hayır dua etmek. KTS. (KK)
- algışlamak** Hayır dua etmek. KTS. (DM)
- algışlı** Kutsal, aziz. KTS. (CC)
- Allah** A. Allah, Tanrı. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS)
- Allah te‘ala** A. “Yüce Allah” KTS. (MS)
- arığ** **1.** Kutsal, mübarek. KTS. (İM); **2.** Arı, temiz, pak, günahsız. KTS. (BV.İM.Kİ)
- arzu beriçi** F.T. Rızık veren, Allah. KTS. (BM)
- ashâb** A. Hz. Muhammed’i gören ve sohbetinde bulunan kimseler. KTS. (GT, KF, İM)

ashâb-ı kehf A.A. Kur'anı Kerim'de bahsedilen ve bir mağarada uzun müddet uyuyan yedi kişi ve köpekleri. KTS. (GT)

avdaz almak F.T. Abdest almak. KTS. (KK)

avdes F. Abdest. KTS. (Gİ); **avdaz** F. Abdest. KTS. (KF, KFT, KK, MS)

âyat A. Ayetler. KTS. (Gİ, İM, KF), **ayet** A. Ayet, Kur'anı Kerim'in cümleleri. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

azgan Kâfir, sapık. KTS. (İM)

azuğ beriçi Rızık veren, Allah. KTS. (BM)

azuğlandıрмаğ Yiyecek vermek, rızık vermek. KTS. (İM)

babtisma L. Vaftiz, isim verme. KTS. (CC)

banlamak Ezan okumak. KTS. (BM, Kİ)

bapas L. Rum din reisi, rahip. KTS. (CC)

bâtıl A. Yanlış, batıl. KTS. (Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT, MG, MS)

bedene A. Kurbanlık için boğazlanan deve. KTS. (İM)

bedr A. Müslümanların kazandığı ilk savaş. KTS. (İN)

benklemek Ezan okumak. KTS. (MS)

berat A. Şaban ayının 15. gecesini. KTS. (İM)

beyt-i makaddes A. Kabe. KTS.(İM).

billah A. Billahi, yemin sözü. KTS.(GT, İM, KFT)

bismillah A. "Allah'ın adıyla" anlamında bir söz. KTS.(Gİ, İM, KF)

biygamber F. Peygamber. KTS. (RH) krş. beygamber, beyganber, paygambar, peygamber, peyganber, piygamber, piyganber **beyganber** F. Peygamber KTS. (DM) krş. beygamber, paygambar, peygamber, peyganber, piygamber. **beygamber** F. Peygamber KTS. (TA) krş. beyganber, paygambar, peygamber, peyganber, piygamber.

boşak Günah çıkartma. KTS. (CC)

bükelmek Secde etmek. KTS. (Kİ)

cahîm A. Cehennem. KTS. (İM)

camî A. Namaz kılınan yer, cami. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)

can alğan F.T. Azrail. KTS. (İH)

ceberî A. Cüz'i iradeyi kabul etmeyenler. KTS. (İM)

cehennem A. Cehennem KTS. (Gİ, GT, İM, KF)

cehûd A. Yahudi. KTS. (DM); **cuhud** A. Yahudi. KTS. (BM, CC, Gİ)

- celîl** A. Yüce, ulu. KTS. (Gİ, KF)
- cema'ât** A. İmamın arkasında namaz kılanlar. KTS. (İM)
- cemre** A. Hacıların şeytan taşlarken attıkları taşlardan her biri. KTS. (İM)
- cenâbet** A. Yıkanmayı gerektiren durum, cünüplük. KTS. (İM, KF)
- cennet** A. Cennet. KTS. (Gİ, GT, KF, MS); **cennat** A. Cennetler. KTS. (MS)
- cihöv** Tapınak, kilise. KTS. (CC)
- cinân** A. Cennetler, bahçeler. KTS. (GT)
- cum'a** A. Cuma günü kılınan namaz. KTS. (Gİ, İM)
- cünûb** A. Yıkanmayı gerektiren durum. KTS. (Gİ, İM, KF, MS)
- cünûblik** A.T. Yıkanma durumunda olma. (Gİ, İM, KF); **cünûblük** A.T. Yıkanma durumunda olma KTS. (İM)
- dârü'l-harb** A. Gayrimüslimlerin yaşadıkları ülke. KTS. (İM); **dar-ı harb** A. Gayrimüslimlerin yaşadıkları ülke. KTS. (İM, KF)
- deccâl** A. Kıyamete yakın ortaya çıkacağına inanılan, yalancı ve zararlı şahıs, deccal. KTS. (GT)
- dehrî** A. Dünyanın sonsuzluğuna inanıp ahireti inkar eden. KTS. (İM)
- dervîş** F. Fakir ve yoksul Allah için alçakgönüllük eden. KTS. (GT, İM)
- dılđađlamak** Hac için bedel göndermek. KTS. (TA)
- dîndaş** A.T. Aynı dinden olan. KTS. (İM)
- dînî** A. Dine ait, dinle ilgili. KTS. (İM)
- dînli** A.T. Dindar. KTS. (KK)
- dînsiz** A.T. Dinsiz, kafir. KTS. (GT, KK, TZ)
- div** F. Dev, şeytan, cin. KTS. (GT, İM, TZ)
- diyânet** A. Dindarlık, dine bağlılık. KTS. (GT, İM)
- du'â** A. Dua, yakarış, niyaz. KTS. (Gİ, GT, KF, MG, MS, RH, TZ)
- du'âçı** A.T. Duacı, dua eden. KTS. (MG)
- dürütmek** Yaratmak. KTS. (TZ)
- ebedî** A. Sonsuz, sonu olmayan gelecek zaman. KTS. (Gİ, KF)
- ebrâr** A. Hayır ve takva sahipleri, iyiler. KTS. (GT.KF)
- ecel** A. Ömrün sonu. KTS. (BV, GT, İM)
- ecr** A. Ahirete ait mükafat, sevap. KTS. (Gİ, GT, KF, MS),
- ecr tapmak** A.T. Sevap kazanmak. KTS. (GT)

ehl-i beyt A.A. Hz. Muhammed'in yakınları. KTS. (İM, KF),

ehl-i kible A. Müslüman. KTS. (İM),

ehl-i maḳâsir A. Günahkar KTS. (İM),

ehl-i sünnet A. Peygamberimizin sünnetine uyan. KTS. (İM)

ekindü İkinci, ikinci namazı vakti. KTS. (CC) krş. ikindi, ikindü, ikkinci, yekindi, yikindü. **ikindi** İkinci, ikinci namazı vakti. KTS. (İM, KF, Kİ, MS) krş. **ekindi**, ikindü, ikkinci, yekindü, yikindü, yikiz II; ikindü İkinci, ikinci namazı vakti KTS. (Gİ, KF) krş. ekindü, ikindü, ikkinci, yekindü, yikindü, yikiz II; ikkinci İkinci, ikinci namazı vakti. KTS. (TZ) krş. ekindi, ikindi, ikindü, yekindü, yikindü, yikiz II

el-koran A. Kur'anı Kerim. (CC) krş. Kur'an. KTS

emirü'l-mü'minin A.A. Halife, müslümanların başı. KTS. (İM, KFT)

enbiyâ A. Nebiler, peygamberler. KTS. (GT)

ensâri A. Peygamberimiz Medine'ye göç ettiği zaman kendisine yardım eden müslümanlar. KTS. (İM)

ettehiyyat A. Namaz otururunda okunan dua. KTS. (İM)

evangelim L. İncil. KTS. (CC)

evliyâ A. Veliler, ermişler, evliya. KTS. (GT, İM)

evrâd A. Zikir, Allah'ı tesbih etmeler. KTS. (GT)

evvâbin A. Beş vakit namaz dışında kılınan nafile namaz, kuşluk namazı. KTS. (Gİ, KF)

fâcir A. Günahkar. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT)

fakîh A. Fıkıh alimi. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

farz A. Allah'ın yapılmasını istediği emirler. KTS. (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MS),

farayiz A. Farzlar. KTS. (İM), **fariza** A. Farz. KTS. (İM, MS)

farz-ı 'ayn A. Allah'ın, her müslümanın yerine getirmesi gerekli olan emirleri. KTS. (İM, MS),

farz-ı kifâye A. Allah'ın, bir kısım müslümanların yerine getirmesiyle diğerlerinden düşen emirleri. KTS. (İM, MS); **farz-ı kifayet** Allah'ın, bir kısım müslümanların yerine getirmesiyle diğerlerinden düşen emirleri. KTS. (İM) .

farzlık A.T. Farz olma. KTS. (İM)

fasık A. Günahkar, sapık. KTS. (Gİ, GT, İM, KFT, MS)

fasıklık A.T. Günahkarlık. KTS. (İM)

- fatihâ** A. Fatiha suresi. KTS. (Gİ, İM, KF, MS)
- fecr** A. Sabah namazı. KTS. (İM)
- felek** A. Gökyüzü, felek. KTS. (GT)
- fereşte** F. Melek KTS. (KK); **ferište** Melek. KTS. (BM, CC, DM, KK, TZ);
- firište** Melek. KTS. (GT, TA); **frište** Melek. KTS. (CC, GT)
- fetâvâ** A. Fetvalar. KTS. (Gİ, İM, KF)
- fıkh** A. Fıkıh ilmi. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT)
- fısk** A. Hak yoldan çıkma. KTS. (GT, İM, KFT),
- fısk-ı fücûr** A.A. Allah'a isyan etme. KTS. (İM)
- fitr** A. Fitre. KTS. (Gİ, İM, KF); **fitra** A. Fıtır sadakası. KTS. (Gİ, İM, KF)
- fitrat** A. Yaratılış. KTS. (Gİ)
- firdevs** A.Cennet. KTS. (GT)
- furkân** A. Kur'anı Kerim. KTS. (İM)
- gafur** A. Bağışlayan Allah. KTS. (GT)
- garamet** A. Cehennem azabı. KTS. (GT)
- gavur** A. Müslüman olmayan. KTS. (DM, KK); **gavır** A. Müslüman olmayan. KTS. (DM)
- gavurlik** A.T. Kafirlik. KTS. (KK)
- gazâ** A. Din, vatan, millet uğrunda yapılan savaş. KTS. (KF, İN)
- gazâlık** A.T. Kutsal savaş. KTS. (Gİ, KF)
- gebr** F. Ateşe tapan, Mecusi. KTS. (GT)
- gusl** A. Boy abdesti. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)
- günâh** F. Günah. KTS. (Gİ, KF)
- hac** A. **1.** Hac. KTS. (İM); **2.** Hacca giden, hacı. KTS. (KTS. (Gİ, İH, KF, MG, MS); **hacı** A. Hacca giden, hacı. KTS. (GT, İM, KFT)
- hace** F. Hoca, efendi. KTS. (İM, TA)
- haç** F. Haç, istavroz, put. KTS. (BM, CC, İM, KFT); **haş** F. Haç, istavroz, put. KTS. (DM, TZ)
- hadd** A. Din hükümlerine göre verilen ceza KTS. (İM, KF)
- hadîs** A. Peygamberimizin sözleri. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)
- hak** A. Allah. KTS. (Gİ, GT, KF)
- hakîm** A. Allah'ın isimlerinden. KTS. (GT)

hakkullah A.A. Tek Allah. KTS. (KF)

halâllaşmak A.T. Helalleşmek. KTS. (İM)

halîk A. Yaratan Allah. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)

hallal A. (> helal) Kullanılması dince uygun olan, kanuna uygun. KTS. (CC)

hamd A. Allah'a olan şükran, hamd. KTS. (BV, GT, İM, İN)

hanıkah A. Tekke, hankah. KTS. (GT)

hannân A. Çok acıyan, çok acıyıcı, Allah'ın sıfatlarından. KTS. (Gİ, KF)

harâm A. Haram, din bakımından yasak olan şeyler. KTS. (CC, Gİ, GT, İN, KF, KFT,

haram A. Kabe. KTS. (GT)

haramlık A.T. Haram olma. KTS. (İM)

harb-i kâfir A. Müslümanların savaştıkları gayrimüslimlerden her biri. KTS. (İM) krş. harbiyye, kâfire harbiyye hatun Müslümanların savaştıkları yerlerdeki kadınlardan her biri KTS. (İM)

hareme A. Hac mevsiminde ihrama girilen yerden itibaren Kabe'ye doğru olan kısım. KTS. (GT, İM)

haricî A. Hz. Aişe'ye isyan eden. KTS. (İM)

hatib A. Hutbe okuyan, hatip. KTS. (Gİ, GT, İM, KFT, MG)

hatiplik A.T. Hatiplik. KTS. (KFT)

hatme A. Bir kere bitirme, Kur'anı Kerim'i baştan başa bir kez okuyup bitirme. KTS. (Gİ, KF)

hayırlı A.T. Hayırlı, iyi olan. KTS. (KF); **hayırlu** A.T. Hayırlı, iyi olan. KTS. (KF, KFT)

hayrât A. Hayırlar. KTS. (İM)

hayy A. Canlı, diri. (Allah) KTS. (GT)

helâl A. Kullanılması şer'an caiz olan, kanuna uygun. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS) krş. hallal.

hıyar A. Hayır, iyi. KTS. (İM)

hicret A. Hicret, İslam takviminde tarih başlangıcı. (Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçü) KTS. (Gİ, GT, İM, KF)

hidâyet A. Hak yolunu gösterme, hak yolunda olma. KTS. (Gİ, İM, KF, MS)

hisâb A. Hesap, sayma. KTS. (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, RH)

- hisâb küni** A.T. Kıyamet günü. KTS. (İM)
- hoca** F. Hoca, efendi. KTS. (DM, Gİ, GT, İH, KF, KFT, TZ)
- hocalık** F.T. Hocalık, efendilik. KTS. (GT)
- hulle** A. İki parçadan oluşan elbise, cennet elbisesi. KTS. (Gİ, KF, KFT)
- hûr-ı ‘în** A. Cennet kızı, huri. KTS. (İM)
- hurı** A. Cennet kızı. KTS. (Gİ, KF)
- hutbe** A. Cuma namazında farzdan önce hatibin nasihatler içeren konuşması. KTS. (Gİ, GT, İM, İN, KF)
- inanmak** İnanç. KTS. (CC)
- ışanmak** 1. Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek. KTS. (CC, TZ); 2. İnanç, iman, inanış. KTS. (CC)
- ıztıba** A. Hacda usulüne uygun olarak ihrama sarınma. KTS. (İH)
- i’tikâf** A. Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme. KTS. (Gİ, İM, KF)
- ibâd** A. Kullar, abidler. KTS. (Gİ, KF)
- ibâdet** A. Allah’ın emirlerini yerine getirme. KTS. (Gİ, GT, KF, MG, MS)
- iblis** A. İblis, şeytan. KTS. (GT, İM)
- idde(t)** A. Dul kalan kadının yeniden evlenebilmek için beklemeye mecbur olduğu süre. KTS. (GT, İM, KFT)
- idi** Rab, Allah. KTS. (İM, Kİ, TZ)
- ifrâd** A. Hac çeşitlerinden biri. KTS. (İM)
- iftâr** A. Oruç bozma. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- ihrâm** A. Hac veya umreyi eda etmek için mubah olan şeylerden bazılarını nefsi yasaklamak. KTS. (KFT), **ihram** A. Hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü. KTS. (Gİ, İM, KF)
- ilah** A. Allah. KTS. (GT)
- ilahî** A. “Ey Allahım” anlamında bir söz. KTS. (MS)
- ilenç** 1. Beddua, kargış. (İH) 2. Birinin aleyhinde söz söyleme. KTS. (İH)
- ilenmek** Biri hakkında kötü söylemek, kötülüğüne dua etmek. KTS. (BV, İH)
- imâm** A. Namazda kendisine uyulan kimse, din alimi. KTS. (BV, Gİ, İM, İN, KF, MS) imam namazı imamla birlikte kılınan namaz KTS. (İM),
- imâm orunu** A.T. mihrap. KTS. (İH)
- imâmet** A. İmamlık, namaz kıldırma. KTS. (İM)

- imâmetlik** A.T. İmamlık yapma. KTS. (İM)
- imâmlık** A.T. İmamlık, namaz kıldırma. KTS. (Gİ, İM)
- imân** A. İman, inanma. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)
- imânsız** A.T. İnanmayan. KTS. (İM)
- in'âm** A. Nimet verme, iyilik etme, lütuf. KTS. (Gİ, GT, İM)
- inâbet** A. Günahlara tevbe edip Allah'a yönelme. KTS. (GT)
- incil** A. İncil. KTS. (GT, İM, KFT)
- islâm** A. İslam dini. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)
- ism** A. Suç, günah. KTS. (KF)
- ismet** A. 1. Haramdan kaçınma. KTS. (İM); 2. Günaksızlık, masumluk. KTS. (Gİ, KF)
- isra'il** A. Büyük meleklerden İsrâfil. KTS. (CC)
- istigfâr** A. Tевbe etme, Allah'tan bağışlanmasını isteme. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS)
- istihâre** A. 1. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp uykuya dalma. (Gİ, İM) 2. Hayırlı olmayı dileme, isteme. KTS. (KF)
- 'işa** A. 1. Akşam namazından yatsı namazına kadar olan süre. KTS. (BV, KF) 2. Akşam veya yatsı namazı. KTS. (Gİ, GT, KFT)
- izit** A. Şeytan. KTS. (TA)
- Ka'be** A. Kabe. KTS. (BV, GT, İM, KF, MS)
- ka'de-i âhire** A. Namazdaki son oturuş. KTS. (İM)
- kabe kavseyn** A. Miraç gecesinde Hz. Muhammed'in Cenabıhakk'a olan yakınlık derecesinden kinaye. KTS. (İM)
- kabın / kebin kıymak** F.T. Nikahlamak. KTS. (İH)
- kader** A. Kader, alın yazısı, yazgı. KTS. (Gİ)
- kaderî** A. "Kul yaptığı işlerin yaratıcısıdır" inancında olup sapık mezhebe bağlı olan. KTS. (İM)
- kaderiyye** A. "Kul yaptığı işlerin yaratıcısıdır" diyen sapık mezhep. KTS. (İM)
- kadîr** A. Kudretli, kadir, her şeye gücü yeter. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)
- kadr** A. Kur'an-ı kerim'in inmeye başladığı Ramazan ayının 27. gecesi, Kadir gecesi. KTS. (İM)

- kâfir** A. Kafir, Allah'ı inkar eden. KTS. (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS); **kafire** A. Allah'ı inkar eden kadın. KTS. (Gİ, İM)
- kâfirlik** A.T Allah'a inanmama. KTS. (İM)
- kalender** F. Dünyayı umursamayıp derviş gibi yaşayan kimse. KTS. (GT)
- ğara ħurbân** T.A. Kurban bayramında kesilen kurban. KTS. (İM)
- ğaramağ** Beddua etmek, lanetlemek. KTS. (Kİ) , **kargamak** Lanetlemek, beddua etmek. KTS. (CC, İH, Kİ)
- ğargan** Put, kabir. KTS. (TA)
- ğargış** Kargış, kötü dua, beddua. KTS. (DM, KK, TZ); **karış** Kargış, kötü dua, beddua. KTS. (TA)
- ğargışlamak** Beddua etmek, lanetlemek. KTS. (DM)
- ğargışlı** Lanet olsun! kör olası! KTS. (CC); **kargışlu** Lanet olsun! kör olası! KTS. (CC) krş. kargışlı.
- karin** A. Hac çeşitlerinden biri. KTS. (İM)
- katolik** L. Katolik. KTS. (CC)
- kavur** A. Gavur, kafir. KTS. (TZ); **kevür** A. Gavur, kafir. KTS. (BM, Kİ)
- kayyûm** A. Allah'ın sıfatlarından, ezelden ebede kaim ve mevcut olan. KTS. (Gİ, KF)
- kazâ** A. Bir dini vecibeyi sonradan eda etme. KTS. (GT, İM, KF)
- kazâ** A. Kaza, kader. KTS. (Gİ, GT, KF)
- kabin** F. Kadına verilen mehir, nikah parası. KTS. (İH, KFT, TZ)
- kebinlemek** F.T. Nikahlamak, nikah kıymak, mehir vermek. KTS. (TZ)
- keffâret** A. Bir günaha karşı tutulmak üzere yapılan veya verilen şey. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT)
- kefür** A. Nimete küfran eden, inkar eden. KTS. (GT)
- kelimullah** A. Hz. Musa. KTS. (Gİ, KF)
- kenise** A. Kilise. KTS. (Gİ, İM, KF)
- kerâhiyyet** A. Şeriatın kesin olarak yasaklamadığı fakat harama yakınlığı ihtimali çok olduğu için çekinilmesi gereken şeyin hali. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- kerâmât** A. Kerametler. KTS. (GT)
- kerîm** A. Cömert, kerem sahibi. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KK, MG) 2. Kerem sahibi, yüce Allah. KTS. (Gİ)

- keşiş** Rahip, papaz. KTS. (TZ)
- kible** A. Kible. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)
- kiblegâh** A. F. Kiblenin bulunduğu yer. KTS. (GT)
- kıran** A. Haccın bir türü. KTS. (KF, İM)
- kıyâm** A. **1.** Kalkma, kalkış. KTS. (Gİ) **2.** Ölümden sonra dirilip ayağa kalkma. KTS. (Gİ) **3.** Namazda ayakta durma. KTS. (İM, KF)
- kıyâmet** A. Kıyamet. KTS. (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, RH)
- kitab** A. Kitap. KTS. (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, MS), kitab-ı aziz Kur'anı Kerim. (KFT)
- kitâbî** A. Kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlar. KTS. (KFT)
- kitâbullah** A. Kur'anı Kerim. KTS. (KFT)
- klisia** Y. Kilise. KTS. (CC)
- koparmak** Yeniden dirilmek. KTS. (İM)
- kopmaçlık** Ölümden sonra dirilmek. KTS. (CC)
- kopsamak** Ney ile ilahi söylemek, şarkı söylemek. KTS. (CC)
- kristian** L. Hristiyan. KTS. (CC)
- kunûd** A. Vitir namazının son rekatında okunan dua. KTS. (MS); **kunut** A. Vitir namazının son rekatında okunan dua. KTS. (Gİ, İM, KF)
- kur'ân** A. Kur'anı Kerim. KTS. (BV, Gİ, GT, İM, KFT, KK, MS) krş. el-koran
- kurbân** A. Kurban. KTS. (CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT)
- kurbânlık** A.T. Kurban edilen hayvan. KTS. (Gİ, İM, KF)
- kurbet** A. **1.** (Allah'a) yakınlık. KTS. (GT) **2.** Akrabalık, yakınlık. KTS. (İM)
- Kureyş** A. Hz. Muhammed'in mensup olduğu Arap kabilesi. KTS. (İM)
- kutlug** Kutlu, mübarek. KTS. (GT); **kutlu** Kutlu, mübarek. KTS. (BM, CC, GT, Kİ, RH, TA); **cutlu** Kutlu, mübarek KTS. (DM, GT)
- küfr** A. Küfür. KTS. (GT, İM, KFT)
- küfrlük** A.T. Allah'a inanmamaklık. KTS. (İM)
- la'net** A. Beddua, kargış. KTS. (İM)
- levh-i mahfûz** A. Allah tarafından takdir edilenlerin yazılı bulunduğu manevi levha. KTS. (İM)
- li'an** A. Karı ile kocanın hakim huzurunda din kurallarına uygun olarak dörder defa şehadette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lanet okumaları. KTS. (İM, KFT)

- ma'âsî** A. Günahlar, asilikler. KTS. (GT)
- ma'bûd** A. Tanrı, ilah. KTS. (GT)
- ma'rifet** A. (Tasavvufta) Allah'ın birliğini tanıma ve bilme zevki. KTS. (GT)
- mâ'siyet** A. Günah, asilik, isyankarlık. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- ma'sûm** A. Günahsız, suçsuz, masum. KTS. (GT, İM)
- magfiret** A. Allah'ın kullarının günahlarını bağışlaması. KTS. (Gİ, İM, KF)
- Mahmûd** A. Peygamberimiz, Hz. Muhammed. KTS. (KF)
- mahrem** A. Dinen kadının kendinden kaçmadığı erkek. KTS. (İM)
- maḥşer** A. Maḥşer, kıyamet KTS. (GT)
- makâm-ı İbrahim** A. Kabe'de saklı bulunan bir taş. KTS. (Gİ)
- maksure** A. Camilerde etrafı parmaklıklı yüksek yer. KTS. (İM)
- mâlikü'l-mülk** A. Mülkün sahibi, Allah. KTS. (GT)
- maḥ** Ezan. KTS. (İM)
- maḥlamak** Ezan okumak. KTS. (TZ); **maglamak** Ezan okumak. KTS. (KK)
- mâyide** A. Kur'anı Kerim'de bir sure adı, maide suresi. KTS. (Gİ, KFT)
- me'sem** A. Günah, kabahat, suç. KTS. (Gİ)
- mecusî** A. Putperest, ateşe tapan. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- mecusîye** A. Ateşe tapan kadın. KTS. (İM)
- mehr** A. Kadına erkek tarafından verilen nikah bedeli. KTS. (İM, KFT)
- mekrûh** A. Yapılması dinen hoş görülme-yen hal. KTS. (BV, İM, KF, KFT, MS)
- mel'ûn** A. Lanetlenmiş. KTS. (GT)
- melek** A. Melek. KTS. (Gİ, GT, KF, MS); **melayik** A. Melekler. KTS. (KF) krş. Melayike; **melayike** A. Melekler. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS) krş. melayik.
- melekût** A. Ruhlar ve melekler alemi. KTS. (Gİ)
- menâh** A. Yasaklanmış şeyler, günah, haram. KTS. (GT)
- menâsik** A. İbadetin rükünleri. KTS. (İM)
- menhî** A. Dinen yapılması yasaklanmış olan, haram olmuş. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)
- mescîd** A. **1.** Mescit, ibadet edilen yer. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT); **2.** Mescid-i haram Kabe, Mekke'de Kabe'nin bulunduğu en büyük mescit. KTS. (İM); **mesacid** A. Mescitler. KTS. (İM)

mescidü'l-harâm A. Kabe, Mekke'de Kabe'nin bulunduğu en büyük mescit. KTS. (İM)

meskit A. Mescit. KTS. (Kİ)

mesnûn A. Sünnet olan şey. KTS. (İM)

meş'ari'l-harâm A. Hac zamanında Kabe'de ziyaret edilen muayyen yer. KTS. (İM)

meşâyih A. Şeyhler. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

meşhed A. Bir adamın şehit olduğu veya şehidin gömüldüğü yer. KTS. (İM)

meşkûr A. Şükredilmiş. KTS. (İN)

meşrû A. Dinen yapılmasına izin verilen. KTS. (Gİ, İM, KF)

mevlâ A. Allah. KTS. (GT)

mi'râc A. Hz. Muhammed'in göğe çıktığı Recep ayının 27. gecesi, miraç. KTS. (GT, İM)

mihrâb A. Camilerde, mescitlerde imama ayrılmış girintili yer. KTS. (İM, KFT)

mîkat A. Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yer. KTS. (İM)

Mîkâyil A. Dört büyük melekten biri. KTS. (GT)

minâ A. Mekke'de bir yer adı, Arafat ile Kabe arasında hacıların şeytan taşladıkları yer. KTS. (KF)

minber A. Camilerde imamın hutbe okuduğu yer. KTS. (İM, KFT)

molla A. Molla, hoca, papaz. KTS. (CC)

MS)

mu'tekif A. Bir ibadethaneye çekilip ibadetle meşgul olan kimse. KTS. (GT)

mu'tezile A. Kaderi inkar eden mezhep ve bu mezhebin başlısı. KTS. (İM)

mu'tezilî A. Kaderi inkar eden, mutezile mezhebine bağlı olan. KTS. (İM, KFT)

muhtedi A. Ehl-i sünnet anlayışına karşı olan, yeni şeyler uyduran. KTS. (İM)

mug F. Zerdüş rahibi, ateşe tapan. KTS. (BM, İM)

muhaddîs A. Hadisçi, hadis nakleden. KTS. (KFT)

muhakkık A. 1. Tahkik eden, araştıran. KTS. (GT) 2. Bir tasavvuf terimini veya hakikati delilleri ile ispatlayan. KTS. (GT)

Muhammedî A. Hz. Muhammed'e ait, İslam. KTS. (MG)

muhammese A. Beş mesele, içiçe olan fikhî problem. KTS. (KFT)

muharrem A. Kamerı ayların birincisi. KTS. (Gİ, İM, KF)

muhrim A. Haram eden. KTS. (KF), **muhrim** A. İhrama girmiş olan kimse. KTS. (İM)

muhsan A. Akıllı, ergen, müslüman, zinadan emin kişi. KTS. (KFT)

muhsin A. Haramdan kaçınan. KTS. (İM); **muhsine** A. Haramdan kaçınan kadın. KTS. (İM)

mukadder A. Allah tarafından takdir edilmiş, mukadder. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)

mukarreb A. Allah'ın yakını, sevdiği. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)

mukarrer A. (Allah tarafından) kararlaştırılmış. KTS. (GT)

mukrî A. Kur'anı Kerim okuyan. KTS. (GT)

murâbit A. İbadete bağlı kişi. KTS. (MG)

murdâr F. Pis, çürük yiyecek ve içecek. KTS. (CC, GT, İH, İM, KFT) 2. Haram. KTS. (TZ)

musallâ A. Cenaze namazı kılınırken tabutun üzerine konduğu taş, mezar taşı. KTS. (Gİ) musallaya çıkmak, ölmek. KTS. (Gİ) 2. Cenaze namazı kılmaya mahsus açık yer. KTS. (Gİ, İM, KF)

mushaf A. Kur'anı Kerim. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT)

muvaḥḥid A. Allah'ın birliğine inanan. KTS. (MG)

mü'ekkeḍe sünnet A. Peygamberimizin her zaman eda ettikleri sünnetler. KTS. (İM)

mü'ellefe-i kulub A. Kalpleri İslam'a ısındırılanlar. KTS. (İM)

mü'ezzin A. Müezzin, ezan okuyan. KTS. (GT, İM, MS)

mü'mîn A. İman etmiş, inanmış, Müslüman. KTS. (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, MS), **mü'mine** A. İman etmiş, inanmış, müslüman kadın. KTS. (İM)

mübâḥ A. İşlenmesinde sevap veya günah olmayan. KTS. (Gİ, İM)

mücâhid A. Din düşmanlarıyla savaşan. KTS. (KF, MG)

müctehid A. Kur'anı Kerim'den ve hadisten hüküm çıkarma kudretinde olan din alimi. KTS. (İM, KFT)

müdâylene A. Kur'anı Kerim'de bir ayet adı. KTS. (Gİ, KF)

müfessir A. Kur'anı Kerim'i yorumlayan din alimi. KTS.

müfrid A. Bir hac çeşidi. KTS. (İM)

- müfti** A. Fetva veren, müftü. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT)
- mükaşefet** A. Tasavvufta ilahi sırların görünmesi. KTS. (GT)
- mülhid** A. Dinsiz. KTS. (GT)
- münâcât** A. Allah’a dua, niyaz, yalvarma. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- münâfık** A. İkiyüzlü, münafık. KTS. (Gİ, İM, KFT)
- münâfıklık** A.T. İkiyüzlülük, münafıklık. KTS. (Gİ, KF)
- münecces** A. Pis, murdar. KTS. (GT)
- münker** A. Dinen caiz olmayan. KTS. (GT, KFT)
- münker** A. Sorgu meleği. KTS. (İM)
- münkir** A. İnkâr eden, inanmayan. KTS. (GT, KFT)
- mürsel** A. Gönderilmiş, peygamber. KTS. (İM, KFT)
- mürşid** A. Doğru yolu gösteren. KTS. (Gİ, KF)
- mürted** A. Dinden çıkan. KTS. (İM, KFT); **mürtede** A. Dinden çıkan kadın. KTS. (İM)
- mürtedlik** A.T. Dinden çıkma. KTS. (KFT); **murtadlık** A.T. İslam dininden dönme. KTS. (İM, KFT)
- müselmân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. KTS. (KFT); **müsil mân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. KTS. (Gİ); **müslimân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. KTS. (DM, İN, KF, KK); **müsül mân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. KTS. (BM, DM, GT, İM, MG, MS); **müsür mân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. KTS. (DM)
- müsil mânlık** A.T. 1. Müslümanlık, İslam. KTS. (Gİ) krş. müslimanlık, müsülmanlık, müsülmenlik. 2. Barış içinde yer. KTS. (Gİ); **müslimânlık** A.T. Müslümanlık, İslam. (KF, KK); **müsül mânlık** A.T. Müslümanlık, İslam. (İM, KF, MG); **müsülmenlik** A.T. Müslümanlık, İslam. (KFT)
- müslim** A. Müslüman. KTS. (KFT)
- müste’men** A. Ecnebi tebaasından olan kimse. KTS. (Gİ)
- müstehab** A. Farz ve vacipten başka olarak sevap kazandıran iş. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)
- müşrik** A. Allah’a eş koşan. KTS. (Gİ, İM, KF)
- müt’a** A. Temettü hacca giren kimsenin kesmek zorunda olduğu kurban. KTS. (İM)

- müte'âbbid** A. İbadet eden, kulluk vazifesini yerine getiren. KTS. (GT)
- mütemetti** A. Bir cins hac. KTS. (İM)
- müttakı** A. Takva sahibi, Allah'tan korkan. KTS. (GT, KFT)
- müzekki** A. Şahitlerin şehadeti hakkında tezkiyede bulunan, tezkiyeci. KTS. (GT)
- müzekki** A. Zekatını vermiş. KTS. (İM)
- nâfile** A. Farz ve vacip dışında yapılan ibadet. KTS. (İM, KF, MS, İN)
- namâz** F. **1.** Namaz. (BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA),; **2.** namaz kılmak. KTS. (KK, TA)
- namâzlağı** F.T. Seccade, namazlık. KTS. (Kİ)
- namâzlık** F.T. Seccade, namazlık. KTS. (BM, TZ)
- nasarî** A. Hristiyanlar. KTS. (İM)
- nasranîlik** A.T. Hristiyanlık. KTS. (İM)
- nasrânî** A. Hristiyan. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT), **nasranîyye** A. Hristiyan kadın. KTS. (İM)
- nass** A. **1.** Açıklık, sarıhlik. KTS. (Gİ, KF) **2.** Kur'an'ın anlamı açık ve kesin olan ayetleri. KTS. (İM, KFT)
- nebî** A. **1.** Peygamber. KTS. (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS, RH), **2.** Hz. Muhammed KTS. (MS)
- nebilik** A.T. Peygamberlik. KTS. (İM)
- nebiyullah** A. Peygamber. KTS. (Gİ)
- necis** A. Pis, murdar. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)
- nefl** A. Vacip olmayan, fazladan ibadet. KTS. (Gİ)
- neml** A. Kur'anı Kerim'de bir sure adı. KTS. (Gİ)
- nesh** A. Hükümsüz bırakma, Kur'anıkerim'in sonra gelen bir ayetinin önce gelmiş ayetin hükmünü değiştirmesi. KTS. (İM)
- Nezîr** A. Hz. Muhammed'in adlarından biri. KTS. (İM)
- nezr** A. Adak, adak adama. KTS. (Gİ, İM, KF)
- nisâb** A. Bir malın zekatını vermek için ulaşılması gereken miktar. KTS. (İM, KF, KFT)
- niyâz** F. Yalvarma, dua. KTS. (GT)
- num** Ç. Şeriat. KTS. (İH)

- nübüvvet** A. Peygamberlik. KTS. (İM)
- nüsük** A. Haccın şartlarından her biri. KTS. (İM)
- oğurlu** Uğurlu. KTS. (Kİ)
- oro** F. Talih, baht, kader. KTS. (CC)
- oruç** F. Oruç KTS. (CC, Gİ, GT, İM, KF, KK, MS, TZ); **oruş** F. Oruç, ruze KTS. (Kİ)
- oruç tutmak** F.T. Oruç tutmak KTS. (KK, TA)
- pap** L. Papa. KTS. (CC)
- papas** L. Rum din reisi, papaz, rahip. KTS. (CC, TZ); **papaz** L. Rum dini reisi, papaz, rahip. KTS. (CC)
- parsâ** F. Sofu, zahit kimse. KTS. (GT)
- parsâlı** F.T. Zahitlik, sofuluk. KTS. (GT)
- pater noster** L. Hristiyan kiliselerinde Hz. İsa'dan havariler vasıtasıyla intikal etmiş olan bir dua. KTS. (CC)
- paygamber** F. Peygamber KTS. (CC, TZ, TZ); **peygamber** F. Peygamber. KTS. (BM, CC, GT, İM, KFT, KK); **peyganber** F. Peygamber. KTS. (KK); **piygamber** F. Peygamber. KTS. (İN)
- peri** F. Peri. KTS. (İM)
- profet** L. Peygamber. KTS. (CC)
- psalmo** L. Kilise manzumeleri, ilahiler, dini şarkılar. KTS. (CC)
- put** F. Put, büt. KTS. (KFT, TZ)
- rabb** A. Allah. KTS. (BV, Gİ, İM)
- rafızı** A. Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in halifeliğini kabul etmeyen. KTS. (İM)
- rahîb** A. Hristiyanlarda manastırda yaşayan ve evlenmeyen din adamı. KTS. (İM)
- rahîm** A. Acıyan, esirgeyen. KTS. (CC, Gİ, GT, İM, KF)
- rahmân** A. Herkese merhamet eden Allah. KTS. (Gİ, İM, KF)
- rahmet** A. Merhamet, acıma, esirgeme. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS)
- ramazân** A. Ramazan ayı. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)
- ravza** A. **1.** Bahçe KTS. (İM); **2.** Ravza-i şerife Hz. Muhammed'in kabri. KTS. (İM)
- râzık** A. Rızık veren. KTS. (Gİ, KF)

- regayib** A. Recep ayının ilk cuma gecesi. KTS. (İM, KF)
- rek'at** A. (Namazda) Rekat. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)
- resûl** A. Elçi, peygamber. KTS. (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)
- resûllik** A.T. Peygamberlik. KTS. (İM)
- resûlullah** A. Allah'ın elçisi Hz. Muhammed. KTS. (Gİ, İM, İN, KF, KFT)
- reşid** A. Doğru yolu gösteren, Allah'ın sıfatlarından. KTS. (İM, KFT)
- rızk** A. Allah'ın bahşettiği nimet, rızık. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS)
- rızvan** A. Cennet'in kapıcısı olan büyük melek. KTS. (Gİ)
- rics** A. Pislik, murdarlık. KTS. (İM, KF, MS)
- riyâzât** A. Nefsin arzu ve isteklerini kırma, dünya lezzetinden ve rahatından kaçınma. KTS. (BV, İM, RH)
- ruhullah** A. Hz. İsa. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT)
- ruzi** F. Rızık, nasip. KTS. (BV, MG)
- rûkn-i garbi** A. Kabe'nin batı tarafındaki sütunu. KTS. (İM)
- rûkn-i ıraki** A. Kabe'nin Irak tarafındaki sütunu. KTS. (İM)
- rûkn-i şami** A. Kabe'nin Şam tarafındaki sütunu. KTS. (İM)
- rûkn-i yemani** A. Kabe'nin Yemen tarafındaki sütunu. KTS. (İM)
- rûkû'** A. Namazda dizlere tutunarak vücudun belden yukarısını yere paralel gelecek şekilde eğilme. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)
- rûkû'lı sücudlı** A.T. (mec.) Namaz kılan. KTS. (İM)
- sa'y** A. Hac'da Safa ile Merve arasında koşma. KTS. (İM)
- sabırluk** A.T. Din uğruna canını feda etme. KTS. (CC); **saburluh** A.T. Din uğruna canını feda etme. KTS. (CC)
- sadağa** A. Sadaka. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT); **sadaga** A. Sadaka. KTS. (CC); **sadakât** A. Sadakalar. KTS. (Gİ)
- sadağa-i fitr / sadağatü'l-fitir** A. Ramazan ayında belirlenen rayice göre verilen sadaka. KTS. (İM)
- sahâbe** A. Hz. Muhammed'in arkadaşları. KTS. (BV, Gİ, İM, İN, KF); **sahabı** A. Hz. Muhammed'in arkadaşları. KTS. (KFT)
- sahûr** A. Sahur, gece yemeği. KTS. (Gİ)
- sağlamak / saqlamak** 1. Saklamak, korumak. KTS. (KK); 2. Haramdan çekinme. KTS. (İM)

saķar A. Cehennem. KTS. (GT)

saķlatmak Haramdan kaķındırmak. KTS. (İM)

salât A. Namaz. KTS. (Gİ, KF)

salâvât A. Hz. Muhammed'e edilen dua. KTS. (Gİ, İM, KF, MS)

salîh A. Dini emirleri yerine getiren. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

saluslanmak F.T. Kendini zahit, salih, büyük adam görmek. KTS. (İH)

samed A. 1.Yüksek, ulu. (Gİ) 2. Kimseye ve hiçbir Şeye muhtaķ olmayan Allah.

KTS. (Gİ)

samt oruķı A.F. Oruķlu iken yememe ve içmemenin yanında konuŖmama KTS.

(İM)

sanem A. Put. KTS. (GT, İM)

sâni A. Yaratıcı. KTS. (İM)

savâmi A. Tekkeler. (özel ibadet yerleri) KTS. (GT)

savçı Peygamber. KTS. (Kİ)

savma'a A. İbadet yeri, tapınak. KTS. (İM)

seccâde A. Seccade, namazlık. KTS. (GT, İM, MS)

secde(t) A. Namazda alnını ellerini, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamaktan ibaret ibadet durumu KTS. (Gİ, İM, KF, MS)

secde(t)-i tilavet A. Secde ayetleri okununca yapılması gereken secde. KTS.

(İM)

secde-i sehiv / secdetü's- sehiv A. Namazda yapılan bir yanlışlıktan dolayı secde etme. KTS. KTS. (İM),

secde-i Ŗükür A. Ŗükür secdesi KTS. (İM)

secde-i tahiyet A. Dua secdesi. KTS. (İM)

sevâb A. Hayırlı iş, sevap, mükafat. KTS. (Gİ, İM, İN, KF, MG, MS)

seyyid A. 1. Efendi. (İM) 2. Hz. Muhammed. KTS. (GT)

sın Put. KTS. (TZ)

soyurķamak M. Lütuf bahŖetmek, rahmet eylemek. KTS. (CC)

sûcüd-ı sehiv A. Yanılma secdesi. KTS. (İM)

suķ Suķ, günah. KTS. (BM, Kİ); **suŖ** Suķ, günah. KTS. (TZ)

sûfi A. Sofu, derviş. KTS. (GT)

- suhûr** A. Sahur, gece yemeği. KTS. (KF); **söhûr** A. Sahur, gece yemeği KTS. (Gİ)
- sûre(t)** A. Kur'anı Kerim'in 114 bölümünden her biri. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS)
- sübhâne** A. Allah sözünden sonra zikredilen saygı sözü. KTS. (GT)
- sücûd** A. Secde etme, ibadet. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS)
- sücûd-ı tilâva** A. Tilavet secdesi. KTS. (İM)
- sücûdlı** A.T. İçinde secde bulunan namaz. KTS. (İM); **süculdu** A.T. İçinde secde bulunan namaz. KTS. (KF)
- sünnet** A. Peygamberimizin yaptıkları ve tavsiye ettikleri. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS)
- sünnet-i mü'ekke** A. Hz. Muhammed'in her zaman yerine getirdikleri sünnetler. KTS. (İM)
- sünnet-i vakt** A. Sünnetin zamanı, vakit. KTS. (İM)
- şa'ban** A. Şaban ayı, Arabi ayların sekizincisi. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT)
- şa'ra** A. Sadaka toplanan yer. KTS. (İM)
- şâkir** A. Şükreden, iyiliği unutmayan. KTS. (GT)
- şavt** A. Kabe ziyaretinde Hacerisvet'ten başlayıp şartı üzerine dolanarak yine aynı yere gelmek üzere yapılan tavaf. KTS. (İM)
- şefa'ât** A. Birinin suçunun affı veya dileğinin kabulü için edilen aracılık. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- şefa'âtçi** A.T. Şefa'at eden. KTS. (İM, KFT)
- şefî'** A. Şefa'at eden. KTS. (GT, KFT)
- şehâdet** A. 1. Allah'ın birliğine şehadet etmek. KTS. (Gİ)
- şehâdet** A. Şehitlik. KTS. (İM, KF)
- şehîd** A. Şehit. KTS. (Gİ, İM, KF, MS)
- şehîdlik** A.T. Şehitlik. KTS. (Gİ, İM)
- şer** A. Kötülük, fenalık. KTS. (GT, İM, KF, MS)
- şer'** A. Şeriat, dinin kuralları. KTS. (Gİ, GT, KF, MS)
- şer'an** A. Dine uygun olan. KTS. (İM)
- şer'i** A. Dinle ilgili. KTS. (İM)
- şerefe** A. Minarede ezan okunan yer. KTS. (İM)

şeri'ât A. Din kuralları. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT, MS); **şeriat** A. Şeriat, din kuralları. KTS. (CC)

şeri'âtlik A.T. Dine uygun davranış. KTS. (KFT)

şerîf A. Peygamber soyundan olan. KTS. (Gİ, GT)

şeyh A. Bir tekke veya zaviyenin reisi ve müritleri olan kimse. KTS. (GT, İM, KFT) krş.şih (III)

şeytân A. Şeytan. KTS. (CC, Gİ, GT, İM, KF, MS)

şih A. Bir tekke veya zaviyenin reisi ve müritleri olan kimse. KTS. (GT)

şirk A. Allah'a eş koşma. KTS. (İM, KFT)

şükr A. Şükür, şükretme. KTS. (BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, MS);

şügür A. Şükür, şükretme. KTS. (CC)

şükr etmek A.T. Şükür etmek, kanaat etmek, yetinmek. KTS. (BM)

şükrâne A. Şükran alemeti, adak. KTS. (GT)

şükrlenmek A.T. Şükredilmek. KTS. (İM)

şükürlü A.T. Memnunluk, minnettarlık. KTS. (KF)

ta'ala A. Allah adından sonra söylenen saygı sözü. KTS. (BV, Gİ, GT, İN, MG, RH)

tâ'at A. **1.** İbadet, Allah'ın emirlerini yerine getirme. KTS. (Gİ, GT, İM, İN, KF); **2.** Hizmet. KTS. (Gİ, GT)

ta'dıl-i erkan A. Namazını adabına uygun kılma. KTS. (İM)

tabi'in A. Hz. Muhammed'i görmüş olanlar. KTS. (Gİ, İM, KFT)

tabunmak Tapınmak, saygı göstermek. KTS. (CC) krş. tapul- (II), tapun-

taharât kılma A.T. Abdest almak. KTS. (GT)

tahiyyât A. **1.** Selamlar, dualar. KTS. (Gİ, KF, MS) **2.** Namazın ka'delerinde okunan "ettehiyyatü" duası. KTS. (İM, KF), **tahiyyet** A. Selam, dua. KTS. (BV, Gİ, İM) **tahiyyatü'l- mescid** A. Mescide veya camiye girildiğinde kılınan namaz KTS. (KFT)

tahmîd A. Allah'a hamdetme. KTS. (İM)

tahrime A. Namaza başlarken tekbir alma. KTS. (GT)

tahrime bağlama A.T. Namaza başlama, tekbir alma, el bağlama. KTS. (GT)

takdir A. Allah'ın ezelde olacak şeyleri bilmesi. KTS. (İM)

takvâ A. Allah'tan korkarak dinin yasaklarından kaçınma. KTS. (Gİ, GT, İM)

talışman Fakih, fıkıhla uğraşan. KTS. (DM)

tamuğ S. Cehennem KTS. (GT, İM); **tam** Cehennem. KTS. (TZ); **tamu** Cehennem KTS. (CC, KFT, TA, TZ); **tamuñ** Cehennem. KTS. (CC); **tamuğ** Cehennem. KTS. (CC); **tamuv** Cehennem. KTS. (Kİ)

tamugğı S.T. Cehenneme girecek olan, cehennemlik. KTS. (İM)

tanmağ İnkâr etmek, yalan söylemek. KTS. (CC, İM, TZ)

tañrı ta'ala T.A. Yüce Allah. KTS. (MS)

tañrı Tanrı, Allah. KTS. (TZ Gİ, GTİ KFT, MG, MS, DM, İH); **teñeri** Tanrı. KTS. (CC); **teñri** Allah, Tanrı. KTS. (BM, BV, CC, DM, GT, İM, KF, Kİ, İN, MG, RH); **tagrı** Tanrı, Allah. KTS. (DM, KK); **tigri** Allah, Tanrı. KTS. (İM); **tinri** Tanrı. KTS. (BV, DM)

tañrılığ Allah için, Allah'a layık. KTS. (GT)

tañrıya kayıtmak Tövbe etmek. KTS. (TZ)

tapulmak Tapınmak, ibadet etmek. KTS. (İM)

tapunmak Tapınmak, ibadet etmek, saygı göstermek. KTS. (İM)

tarıkâ(t) A. Tarikat, yol, usul. KTS. (GT, MG)

tasavvuf A. Tasavvuf. KTS. (GT)

tatavvu A. Farz olamayan ibadette bulunma KTS. (Gİ, İM, İN, KF, KFT)

tavâf A. 1. Ziyaret etmek. KTS. (Gİ, İM, KF) 2. Hacıların Kabe etrafında yedi kez dolaşması. KTS. (Gİ)

tayın Uygurlarda dini lider. KTS. (Kİ)

tefsîr A. 1. Açıklama, yorumlama. KTS. (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, MS) 2. Kur'anı Kerim'i açıklamak amacıyla yazılan eser. KTS. (MS)

tehlîl A. Kelime-i tevhid'i tekrarlama. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)

tekbîr A. Tekbir. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

tekbîr-i iftitah A. Namaza başlama tekbiri. KTS. (İM)

tekbir-i teşrik A. Kurban bayramında farz namazlardan sonra okunan tekbir. KTS. (İM)

tekye A. Tekke. KTS. (BV)

telbiye A. Hacda hacıların "lebbeyk" demesi. KTS. (İM)

telkin A. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında söylenen sözler veya okunan dua. KTS. (İM, KFT)

- temettü** A. Bir hac çeşidi. KTS. (İM)
- teşrîlik** Tanrılık. KTS. (CC, GT, İM)
- terâvih** A. Ramazan ayında yatsı namazından sonra kılınan namaz. KTS. (GT, İM, KF)
- terme** Kutsallık. KTS. (CC)
- tersâ** F. Hristiyan. KTS. (GT, İM, Kİ)
- tervîha** A. Teravih namazının her dört rekâtı. KTS. (İM)
- terviye kün** A.T. Arefe gününden önceki gün. KTS. (İM)
- tesbîh** A. Belli sözleri tekrarlayarak Allah'ı ululama, tespih. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- tesmiye** A. Besmele çekme. KTS. (İM)
- teşehhüd** A. Namazda oturarak ettehiyyatü duasını okuma. KTS. (İM)
- teşrik** A. Teşrik günlerinde farz namazlardan sonra okunan tekbir. KTS. (KF)
- tevbe** A. Tévbe etme, işlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS); **toba** A. Tövbe. KTS. (CC)
- tevekkeltü** A. Kadere razı olarak işi Allah'a bıraktım deme. KTS. (İM)
- tevekkül** A. Kadere razı olma. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)
- tevfik** A. Allah'ın yardımına kavuşma. KTS. (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG)
- tevfiklik** A.T. Allah'ın kuluna yardım etmesi. KTS. (Gİ)
- tevhîd** A. Allah'ın birliğine inanma. KTS. (GT, İM, KF, MS)
- tevrît** A. Tevrat. KTS. (Gİ, GT, İM)
- teyemmüm** A. Teyemmüm. KTS. (Gİ, İM, KF, MS)
- teyemmümlî** A.T. Teyemmüm almış olan. KTS. (İM)
- teyişli** Alın yazısıyla belirlenmiş, gerekli, mecburi. KTS. (CC)
- tırtanağ** Sadaka, zekat, vergi. KTS. (BM)
- tirgizgiçi** Diriltici, canlandırıcı. KTS. (CC)
- tirgizmek** Diriltmek, canlandırmak. KTS. (CC, GT, İM)
- tirki** Kurban. KTS. (CC)
- tirkirmek** Diriltmek, canlandırmak. KTS. (Kİ)
- tirkizgen** Diriltten, can veren KTS. (TZ) krş. tirgizgiçi.

tozağ Cehennem. KTS. (BM)

töre 1. Din, adet, görenek, örf, töre. KTS. (CC, İM); **2.** Kanun, kural, yasa. KTS. (CC); **tura** Din, adet, görenek, örf, töre. KTS. (İH); **tür** Din, adet, görenek, örf, töre. KTS. (TZ); **türe** Din, adet, görenek, örf, töre. KTS. (TZ)

töretmek Yaratmak. KTS. (CC)

turtanağ Zekat vergisi. KTS. (Kİ)

tutkın Cehennem. KTS. (CC)

uçmağ S. Cennet. KTS. (BM, CC, İM, İN, KFT, Kİ, MS, TA, TZ)

uçmağlı S.T. Cennetli, cennette bulunan. KTS. (CC)

uğan Yaratıcı, Allah. KTS. (TA); **ogan** Tanrı. KTS. (İH, Kİ)

uğba A. Ahiret. KTS. (GT)

umre A. Hac mevsimi dışında Kabe'yi ziyaret. KTS. (Gİ, İM, KF)

usûl-i dîn A. Dinin esasları. KTS. (İM)

uyatlığ İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri. KTS. (RH); **uyathık** İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri. KTS. (Gİ, KF, TZ); **uyatluğ** İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri. KTS. (MS)

ümme A. Ümmet, dini topluluk. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

va'id A. Birini iyiliğe sevk etmek veya kötülükten uzaklaştırmak için korkutmak. KTS. (İM)

vâ'iz A. Vaaz veren, dini nasihatta bulunan. KTS. (Gİ, İM)

vâ'z A. Vaaz, dini öğüt. KTS. (Gİ, GT, KF, KFT)

vâcib A. Yapılması dinen gerekli olan. KTS. (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

vâciblik A.T. Vaciplik. KTS. (Gİ)

vahy A. Bir emrin Allah tarafından peygamberlere bildirmesi. KTS. (İM)

vakfe A. Hacıların Arafat'ta durmaları. KTS. (Gİ, İM, KF)

varis A. 1. Mirasçı, varis. KTS. (Gİ, GT, KFT) 2. Allah'ın adlarından biri. KTS. (KF)

vasıyya A. Bir ölünün vasiyyetini yerine getirmeye memur kimse. KTS. (İM)

vebâl A. Günah. KTS. (GT)

velî A. Eren, ermiş, veli. KTS. (Gİ, GT, İM, KF)

verâ A. Harama düşmek kaygısı ile şüpheli şeylerden kaçınmak. KTS. (Gİ, KFT)

vird A. Belli zamanlarda okunması adet edinilen dualar. KTS. (İM)

visâl oruç A.F. Kırk sekiz saat yenilip içilmeden tutulan oruç. KTS. (İM)

vitir A. Yatsı namazından sonra kılınan üç rekat namaz. KTS. (Gİ, İM, KF, MS)

vitir-i vâcib A. Vitir namazı. KTS. (İM)

yahşı Hayırlı, doğru. KTS. (MS)

yahudî A. Yahudi. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

yağ iv Kilise, tapınak. KTS. (İM); **yih öv** Tapınak, kilise. KTS. (CC)

yağ Sans. Şeytan, iblis. KTS. (BM, CC, Kİ, TZ)

yalavaç 1. Elçi. KTS. (BM, Kİ) 2. Peygamber, resul. KTS. (DM, TA)

yalbarmağ 1. Yalvarmak, yakarmak. KTS. (CC, İM, TZ); **2.** Dua etmek. (CC);

3. Rica etmek, istemek. KTS. (CC)

yalğışlamağ Hayır dua etmek. KTS. (Kİ)

yamanlı Günahkar, günahlı. KTS. (CC)

yan Sans. Şeytan. KTS. (İH)

yaradıçı Yaratıcı, Allah. KTS. (KF)

yaratğan Yaratan, yaratıcı, Allah. KTS. (İM, Kİ); **yaratkan** Yaratan, yaratıcı, Allah. KTS. (TA)

yarılğağan Günahları bağışlayan, Allah. KTS. (İM)

yarılğamağ Günahları bağışlamak. KTS. (İM)

yarlığan Rahim, merhamet eden, Allah KTS. (TA)

yazık kılmağ Günah işlemek. KTS. (GT)

yazıklı Günahkar. KTS. (KF); **yazuğlı** Günahkar. KTS. (CC, KFT); **yazuğlu** Günahkar. KTS. (CC, İM)

yazıksızlık Günahsızlık. KTS. (CC)

yazuğ Günah, suç. KTS. (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TA);

yazık Günah, suç. KTS. (Gİ, KF, TZ); **yazuğ** Günah, suç. KTS. (KF); **yazuğ** Günah, suç. KTS. (CC)

yazuğlamağ Günah işlemek. KTS. (CC, Kİ)

yazuğsuz Günahsız, suçsuz. KTS. (CC, GT, İM)

yek Sans. Kötülük. KTS. (CC)

- yete** Hristiyanların ayini. KTS. (CC)
- yırışdurmak** Namazı düzenine uygun biçimde kılmak. KTS. (MS)
- yovaç** Öbür dünya, ahiret. KTS. (CC)
- yovık** Günah çıkartma. KTS. (CC)
- yuvukmak** Günah çıkartmak. KTS. (CC)
- yükünç** Namaz. KTS. (İH)
- yükünçi** Halife, insanlara namaz kıldırın. KTS. (TA)
- yükünmek** 1. Namaz kılmak. KTS. (İH) 2. Secde etmek. KTS. (TZ)
- yümlü** Mübarek, uğurlu. KTS. (İH)
- zâhid** A. Dinine bağlı, sofu. KTS. (GT, İM, KF, KFT)
- zâhidlik** A.T. Dini kurallara sıkı bağlılık. KTS. (İM)
- zâhirî** A. Ebu Davud Zahirî'nin kurduğu mezhebe bağlı olan. KTS. (İM)
- zandık** A. Zındık, Tanrı'ya ve ahirete inanmayan. KTS. (KFT)
- zanî** A. Zina eden erkek. KTS. (KFT); **zanîye** A. Zina eden kadın. KTS. (İM, KFT)
- zanîrak** A.T. Çok zina eden kişi. KTS. (KFT)
- zebûr** A. Hz. Davud'a nazil olan mukaddes kitap. KTS. (İM)
- zekât** A. Zekat. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)
- zelletü'l-kari** A. Kur'anı Kerim'i okuyanın yanılması. KTS. (İM)
- zemzem** A. Kabe civarında meşhur kuyu ve bu kuyudan çıkan su. KTS. (İM)
- zeydiyye** A. Dini bir grup. KTS. (KFT)
- zihâr** A. Kocanın karısını, ömür boyu mahremi olan bir kadının bakmak caiz olmayan bir uzvuna benzetmesi. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT)
- zıkr** A. Zikir, anma. KTS. (Gİ, GT, KF, KFT, MG, MS)
- zimmî** A. Müslümanlara vergi veren Hristiyan ve Yahudiler. KTS. (İM, KFT)
- zinâ** A. Zina, nikahsız çiftleşme. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT, Kİ)
- zinâçı** A.T. Zina yapan. KTS. (İM)
- zinâlık** A.T. Zina işi. KTS. (Gİ)
- zühd** A. Dini görevlere sıkı bağlılık, sofuluk. KTS. (Gİ, GT, KF, KFT)

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde toplam 636 terim vardır. Bu terimlerden 560 tanesi tek kelimededen oluşur ve 636 terimin %88'ini meydana getirir. Tek kelimededen oluşan terimlerin 94 tanesi Türkçe kökenlidir ve 560 terimin %17'sini oluşturur. Basit

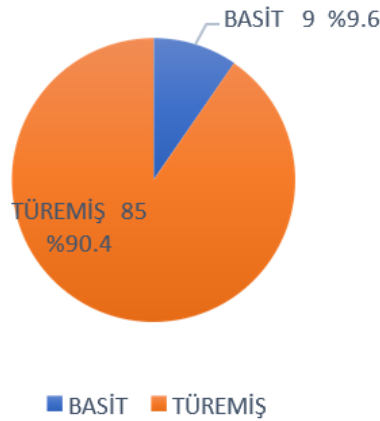
ve türemiş hâlde tek kelimedenden oluşan Türkçe 94 terimin 85'i (%90.4'ü) türemiş, 9'u ise (%9.6'sı) basit yapılıdır.

Tespit ettiğimiz tek kelimedenden oluşan 560 terimden 382'si (%68'i) Arapça, 24'ü (%4.2'si) Farsça, 38'i (%6.8'i) Arapça kök + Türkçe ek şeklinde, 6'sı (%1'i) Farsça kök+ Türkçe ek şeklinde, 12'si (%2'si) Latince, 2'si Sogodca ve 2 tanesi de Sogodca kök + Türkçe ek şeklindedir.

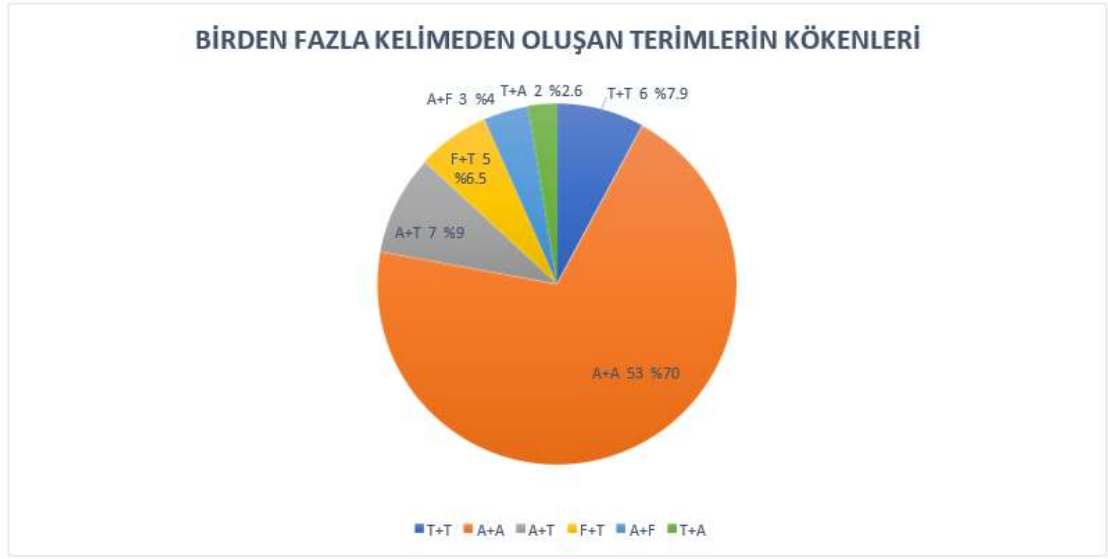
Eserde 636 terimin 76 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelmiş olup, 636 terimin %12'sini oluşturur. Bu terimler kökenlerine göre Türkçe + Türkçe 6 (%7.9), Arapça + Arapça 53 (%70), Arapça + Türkçe 7 (%9), Farsça + Türkçe 5 (%6.5), Arapça + Farsça 3 (%4), Türkçe + Arapça 2 (%2.6)'dir.

Eserde 76 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları ise şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması 5 (%6.5), sıfat tamlaması 4 (%5.2), sıfat-fiil grubu 4 (%5.2), birleşik fiil 11 (%14.5), Arapça tamlama 12 (%15.8), Farsça tamlama 38 (%50), tekrar grubu 1, bağlama grubu 1'dir.

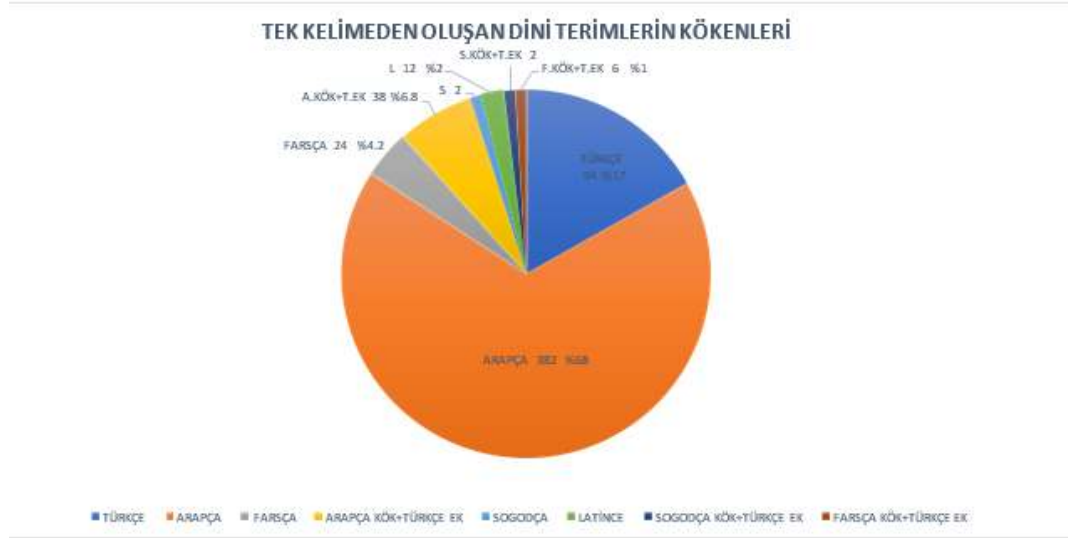
TEK KELİMEDEN OLUŞAN TÜRKÇE KÖKENLİ DİNİ TERİMLERİN YAPILARI

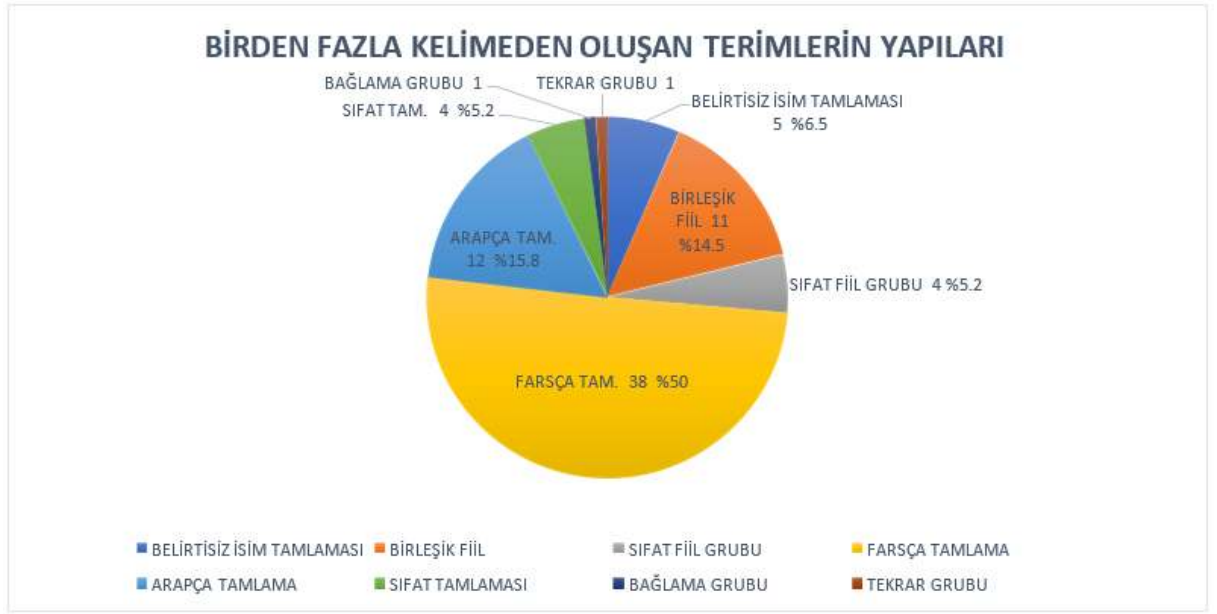
Grafik 60. Tek Kelimedenden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

Grafik 61. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

Grafik 62. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

Grafik 63. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÖZLÜK

‘abd

Terim, Arapça kökenli olup genel anlamda “kul, köle”, dini terim olarak Allah’a karşı kulluk görevini yerine getirmekle sorumlu kişi anlamında kullanılmıştır. Aşağıda adı geçen eserlerde de bu manada kullanılır. Hasan Akay terimle ilgili “Abd’in Kur’an’daki asıl anlamı “kul” dur. Bu açıdan ‘abd, insana yaraşan vazifenin yerine getirilmesidir ki bu vazife, Yaratıcısı ve Rabbi olan Allah’a kulluk etmektir.” (Akay 2005:11). Sadece Kıpçak Türkçesi eserlerinde gördüğümüz bu terimin kullanım sıklığı 4’tür.

KF. ‘**abd** A. Köle, kul. “*Nebi farz eyledi, Tañrı rahmeti Nebi üstüne; fitr zekatını irkek üstüne, dişi üstüne, hür üstüne, ‘abdi üstüne, buçuk şā‘ buğday yā bir şā‘ hurma...Tañrı ta‘ālā ‘alimdür.* ” 211b/4.(3)

KMS. ‘**abd** A. Kul, köle. “*hak Muhammed hem ‘abdidür hem resulidür.*” 3a/4.(1)

KTS. ‘**abd** A. Kul. (Gİ, KF, KFT, MS)

KTS. ‘**ibad** A. Kullar, abidler. (Gİ, KF)

‘âbid

Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi eserlerinde gördüğümüz bu terim, Arapça kökenli olup hem genel dilde hem de dini terim olarak aynı manada kullanılır. Terim eserlerden aldığımız cümlelerde de görüldüğü üzere “ibadet eden, tapınan, kulluk eden” anlamındadır. Daha geniş çerçeveden baktığımızda “İslamiyetin gereklerini yerine getiren, Allah’a bütün benliğiyle yönelen, dinini gerçek anlamda yaşayan, yaradanın emirlerine tam anlamıyla uyan ve yaratıcısının rızasını almaya çalışan” demektir. Üç tarihi lehçede de gördüğümüz bu terim İslamiyetin kabulünden itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

KF. ‘**âbid** A. İbadet eden, tapınan. “*Bir ‘alim kişi katıdur şeytan üstüne, bing ‘âbid kişiden.*” 12a/4.(1)

GT. **‘âbid** A. İbadet eden, kulluk eden. “ *‘âbidler ta’at cezasın dağı tacirler bıza’at*” 98/10.(17)

AH. **‘âbid** A. Âbid. “*ibadet riya boldı ‘abid mecaz*” (İbadet-riya ve âbid-mecâz oldu.) 398.(1)

KB. **‘âbid** A. İbadet eden, tapan, tapınan. “*Anın kaçtı zahid oğul kız kodup, Munin kodtı ‘abid tapuğka udup*” (Zahid bundan dolayı çoluk-çocuğunu bırakıp kaçtı; ‘abid onun için dünyayı bırakıp kendini ibadete verdi.) 6385.(1)

KE. **‘âbid** A. İbadet eden, tapan, tapınan. “*Yunus Munisni yudı, yerge kömdi. Andın son yana bir ‘abidni kördi öre turur teprenmes, Yunus ana selam kıldı... Mika’il adlıg ‘abid turur. Yunus aydı: niçe yıl boldı munda turur? Cebrail aydı: tokuz yüz yetmiş yıl boldı Mevli ta ‘alaga ta ‘at kılur.*” 155v4.(34)

KTS. **‘âbid** A. Kulluk görevlerini yapan, ibadet eden. (GT, İM, KF)

İM. **‘âbid** A. Kulluk eden, tapınan. “ *Takı ‘abidler namazı ol ahsam birle yatsu namazı arasında turur altı rek’et üç selam birle.*” 158a/8.(2)

NF. **‘âbid** A. İbadet eden. “*Men tağı bir sening teg ‘âbid turur-men, Tanrı te ‘alaga ‘ibadat kılmak içinde saña yâri bermekke keldim...*” 369/4.(45)

‘ad

Sadece Kıpçak Türkçesi eserlerinden KF’de görebildiğimiz bu terim Arapça kökenlidir ve diğer eserlerde görülmemektedir. Terimin anlamı; Hz. Hud Peygamber zamanında yaşamış ve Allah’a şirk koşmuş bir kavmin adıdır. “Hud Peygamberin davet ve uyarılarını dikkate almayarak Allah’a ortak koşmakta ısrar ettikleri ve azgınlıştıkları için ilahi gazaba uğrayarak yok edilmişlerdir” (Akay 2005:14)

KF. **‘ad** A. Kur’an-ı Kerim’de peygamber kıssalarında sık sık adı geçen eski bir kavim olup kendilerine Hz. Hud peygamber olarak gönderilmiştir. “*Nesne tapılsa ölmüş yirlerde, harab yirlerde ‘ad zamanında.*” 210a/7.(1)

‘âdî

KE. adlı eserde gördüğümüz terim, eserden aldığımız cümleden de görüldüğü üzere “günah işleyen, günaha giren” anlamındadır. Arapça kökenli bu terim geniş anlamda “Allah’ın emir ve yasaklarına uymayan, dinin gereklerini yerine getirmeyen” demektir.

KE. **‘adi** A. Günah işleyen. “*‘Arab tilinçe ‘adi, öte keçgen bolur, ya’ni ferişterler sözindin öte keçdi*” 30v9.(1)

‘adn

KTS., KE. ve İM.’de tespit ettiğimiz terim Arapça kökenli olup “cennet veya bir cennet adı” manasında kullanılır. Daha geniş anlamda Allah’ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanan kişilerin gidecekleri cennetin adıdır.

KTS. **‘adn** A. Bir cennet adı. (İM)

KE. **‘adn** A. Cennet. “*Birisi aydı: bizge niçe bakar-sen, biz kamug tapugçı yumuşçılar-miz, cennat-ı ‘adndin tapug kılğalı keldük bizni koygıl ana bakgıl kim fahr-ı ‘alem ol turur.*” 183r21.(1)

İM. **adn** A. Cennet. “*Tenri Te’ala sözi: meskenler tayyib turur ‘adn uçmakı içinde*” 44b/6.(1)

‘afifü’n-nefs olmak

Yalnızca KT’de gördüğümüz bu terim Arapça + Türkçe kökenli kelimelerle kurulmuş birleşik fiil yapısındadır. Arapça olan isim kısmı da Arapça terkip şeklindedir. “Canı temiz olmak, ruhen temiz olmak” anlamındadır. Daha geniş anlamda dinin gereklerini yerine getirmek, manen temiz ve günahsız olmaktır.

KF. **‘afifü’n-nefs olmak** A.T. Canı temiz olmak, ruhen temiz olmak. “*Korukmak Allah’dan, nasihat eylemek, şafakat eylemek, ihtimal eylemek, sabr eylemek, halim-i nefis olmak, miskin eylemek, ‘afifü’n-nefs olmak halık malından...*” 265b/4.(1)

‘afv

“Bağışlama, af” anlamında kullanılan terim Arapça kökenlidir. NF. ve KTS.’de tek sözcük şeklinde kullanılır. “Yapılan, işlenen günahlardan Allah’a sığınma ve O’ndan af yani bağışlama dileme” manasındadır. Terim ‘afv eyleyici, ‘afv kılmak...” gibi birleşik yapıda diğer bazı eserlerde de görülür. NF.’de kullanım sıklığı 25 tir.

NF. **‘afv** A. Af, bağışlama. “*Ya Allah... Sana sığınur biz: senün ‘afvuna azabından, razılığuna azabundan.*” 144b/6.(25)

KTS. **‘afv** A. Af, bağışlama. (Gİ, GT, İM, KF)

‘afv eylemek

Arapça + Türkçe şeklinde birleşik fiil yapısında oluşturulan terim “affetmek, bağışlamak” anlamında kullanılır. Daha geniş anlamda “Allah’ın günah işleyen kullarını affetmesi, onları bağışlaması” demektir. Terim yalnızca KF.’de karşımıza çıkar.

KF. **‘afv eylemek** A.T. Bağışlamak, affetmek. *“Ya Allah! Sen yüce sen, ulu sen... yazıklar bağışlayıcı sen ‘adil sen ‘afv eyle menden geçen yazıklarımı...”* 31a/3.(3)

‘afv eyleyici

Sıfat fiil grubu şeklinde oluşturulan terim “bağışlayan, affeden, çok bağışlayan, mağfireti bol olan, merhamet eden ” anlamındadır. Allah’ın güzel isimlerinden Rahim veya Gafur için kullanılabilir.

KF. **‘afv eyleyici** A.T. Bağışlayan, affeden. *“Ya Allah! Sen yazıklar bağışlayıcı sen, ‘afv eyleyici sen”* 33a/3.(1)

‘afv itmek

“Af etme, suçu bağışlama” anlamında birleşik fiil olarak karşımıza çıkan terim, “Allah’ın günaha giren kullarının günahlarını, suçlarını bağışlaması, mağfiret etmesi” manasındadır. Bu yapı yalnızca GT’de görülür ve kullanım sıklığı 4 tür.

GT. **‘afv itmek** A.T. Affetmek, suçu bağışlamak. *“ ‘afv itip yazuklarını yarlığa”* 356/6.(4)

‘afv kılmak

KT. ve ME.’de Arapça + Türkçe şeklinde birleşik yapıda gördüğümüz terim “affetmek, bağışlamak” anlamında kullanılır. Dinî manada “Tanrı’nın kullarını işledikleri günahlardan dolayı affetmesi, onları bağışlaması ve mağfiret etmesi” anlamındadır.

KT. **‘afv kılmak** A.T. Affetmek, bağışlamak. *“Çın ok ‘afv kıldı sizdin ol Tanrı.”* (Tanrı sizi gerçekten affeder.) 25/16a2=3:152.(2)

ME. **‘afv kılmak** A.T. Af, günahı bağışlama. “ *‘afv kıldı keçürdi, keçrü bérđi Tañrı andın.*” 203-4.(3)

‘âkif

Kıpçak Türkçesi eserlerinde KTS. ve GT.’de karşımıza çıkan terim “ibadet için bir yere kapanan” anlamına gelir. Daha geniş anlamda “Allah’a karşı iman ve ibadet amacıyla bir yere kapanan kişi” manasındadır.

KTS. **‘akif** A. İbadet için bir yere kapanan. (GT)

GT. **‘akif** A. Mu’tekif, ibadet için bir yere kapanan. “*anıñ ‘izzeti ka’besiniñ ‘akif abidleri*” 9/8.(2)

a‘lâ ‘illiyyîn

NF. **a‘lâ ‘illiyyîn** A. Cennetin ve gökyüzünün en yüksek tabakası. “*Kördiler kim mübarek canı a‘lâ ‘illiyyînke aşmış.*” 92/14.(2)

‘alevî

“Hz. Ali’yi seven ve ona bağlı olan” anlamına gelen terim Arapça kökenli olup üç eserde görülür. Terim “Hz. Ali’nin soyundan olan, Hz. Ali’ye bağlı olan, Hz. Ali’ye bağlılık konusu etrafında bir araya gelen topluluktur.

KFT. **‘alevi** A. Ali’ye bağlı olanlar. “*İmdi şeriflernün şerifi didükümüz fakıhlardur. Dahı ‘alevilerdür*” 418a/8.

İM. **‘alevi** A. Hz. Ali’yi seven, ona bağlı. “*Muhit atlıg kiteb içinde: rastı bir kişi kaçan kim saçını örse neteg kim ‘aleviler kılurlar takı Türkler, vacib bolur mu suwnı iriştürmek saç arasına?*” 98b/3.(2)

KTS. **‘alevi** A. Hz. Ali’yi seven.(İM, KFT)

‘âlim

Yüce Allah’ın güzel isimlerinden biri olarak kullanılan terim “çok bilen, her şeyden haberdar olan” anlamındadır. Aşağıdaki eserlerde Allah’ın sıfatı olarak kullanılmıştır.

KE. **‘âlim** A. Çok bilen, Allah’ın sıfatlarından biri. “*Munı sana kim aytu berdi. Resul ‘aleyhi’s-selam aydı: Mana bilgen ‘âlim ve habir İdim ayt[dı]*” 222v11.(2)

KF. **‘âlim** A. Çok bilen, Allah’ın sıfatlarındandır. “*Tanrı Te’ala ‘âlimdür.*” 65a/3.(28)

‘âlimü’l-esrâr

Bu eserde Allah adı yerine kullanılan terim “sırları bilen” anlamındadır. Esmâ-i hüsnadan “Alim” ismiyle aynı anlamdadır. Bu şekilde sadece KE.’de görülür.

KE. **‘âlimü’l-esrâr** A. Sırları bilen, Allah. “*Îlahi ‘âlimü’l-esrar-sen kamugga kadir-sen. Du’ası tamam bolmay erdi kim ğurları yarılıp on yeti kişi kopa keldi*” 163r5.(1)

‘amâl-ı sâlih

Terim, davranışları dine uygun olan kişi anlamındadır. Daha geniş olarak “İslam dinine uygun yaşayan, dinin nizam ve kuralları ölçüsünde hayatını sürdüren” anlamında kullanılır. NF.’de 104 yerde kullanılmıştır.

NF. **‘amal-ı sâlih** A. Davranışları dine uygun olan kişi. “*...ma ‘siyatnıñ sôkellikiñe menfa ‘atlik daru taķva turur taķı ‘amal-i sâlih turur.*” 424/3.(104)

‘amel

KT, AH, MM ve ME’de karşılaştığımız terim genel anlamda “amel, iş” anlamındadır. Dini terim olmak ise “dine uygun davranış şekilleri” dir. Daha başka “Dinin emirleri ve yasaklarına uygun şekilde davranış”tır.

KT. **‘amel** A. Amel, iş, dine uygun davranış şekilleri. “*Bezendi olarķa ‘amellerniñ yawuzı.*” (Kötü işler onlara süslü gösterildi.) 29/28b3=9:37. (23)

AH. **‘amel** A. Amel, iş. “*‘amel koddı ‘alim ve zahid vera*” (Alim ameli ve zahid takvayı bıraktı.) 401.(2)

MM. **‘amel** A. İş, dini vecibelerin yerine getirilmesi. “*bu ‘ilm ü ‘amelge inanmagu er, makam menzilinge tayanmagu er*” 324-1.(20)

ME. **‘amel** A. İş. “*işni özing bağladı, artdı boynunga ‘amelni, erklig boldı ‘amelge.*” 170-1.(4)

‘amel kılmak

Terim, “Dinin gereklerini yapmak” anlamında birleşik fiil şeklinde karşımıza çıkar. Dinen yapılması gerekenleri yapmak, emir ve yasaklara uymak anlamında kullanılır.

KT. ‘amel kılmak A.T. Dinin gereklerini yapmak. “*Peridin ol kim ‘amel kılar anıñ utrusında İdi yarlığı birle.*” (Tanrının izni ile Tanrının önünde dinin gereklerini yapar yerine getirirlerdi.) 33/34b3=34:12.(3)

‘arafa kıçesi

İM. ve KF’de isim tamlaması şeklindedir. Terim “dini bayramlardan bir önceki gün ve şaban ayının son gecesi” anlamında kullanılır.

İM. ‘arafa kıçesi A.T. Arife gecesi. “*...takı biri ‘arefe kıçesi yüwünmek turur. Takı biri müzdelifede vakfaga turganda yüwünmek turur.*” 101b/2.(6)

KF. ‘arefe keçesi A.T. Arife gecesi. “*‘Arefe keçesinde yüz rek’at, Muharrem ayının evvel keçesinde altı rek’at namaz, ‘Aşura keçesinde on iki rek’at.*” 137b/4.(2)

‘arasat yeri

İsim tamlaması şeklinde birleşik yapıda görülen terim “mahşer yeri; bütün ölülerin aynı anda dirilip, dünyadayken yapıp ettikleri fiil ve davranışlar için Allah’ın huzurunda hesap vermek adına toplanacakları yer” anlamında kullanılır.

KE. ‘arasat A. Mahşer yeri. “*kaçan kıyamet küni bolsa meni ‘arasat yerinde malik elginde körse[niz] şefa’at kılğay-sız*” 242v10.(1)

‘arefe

Dinî bayramlardan bir önceki günü ifade eder. Genellikle ‘arefe küni şeklinde kullanılır. Sözcüğün yalnız başına kullanımı az görülmektedir.

KTS. ‘arefe A. Dinî bayramlardan bir önceki gün.(Gİ, KF)

‘arefe küni

İsim tamlaması şeklinde karşımıza çıkan terim hem genel dilde hem de dini terim olarak “Arefe, dini bayramlardan bir önceki gün” anlamında kullanılır. Harezmi ve Kıpçak Türkçesine ait aşağıdaki eserlerde gördüğümüz terimin kullanım sıklığı 6 dır.

KE. **‘arefe küni** A.T. Arefe, dinî bayramlardan bir önceki gün. “*Ol kün penç-şenbe küni erdi ‘arefe küni, yarındası kurban küni Tevrit indi*” 121v12.(2)

KF. **‘arefe kün** A.T. Arefe. Dini bayramlardan bir önceki gün. “*Andan sonra takbir-i teşrik evveli sabah namazında, sonra ‘arefe künde barçası katında, ahiri ‘asır namazından sonra... Tanrı razi olsun andan.*” 195b/4.(2)

NF. **‘arefe küni** A.T. Dinî bayramlardan bir önceki gün. “*...Andın soñ ‘arafa kün cümle hâcîlar ‘Arafat tağında...*” 84/5. (1)

KF. **‘arefe kün** A.T. Arife günü. “*‘arefe künde Müzdelifede vakfiyye durganda, kurban künde kirgende, Minaya künde, Mekkeye kirgende tavaf ziyaret eylemegiçün.*” 108b/5.(1)

‘arife tûni

İsim tamlaması şeklindeki terim, “Arefe gecesi, dini bayramlardan önceki gece” anlamında kullanılır.

NF. **‘arife tûni** A.T. Arefe gecesi “*Kaçan kim ‘ârife tûni boldı erse, Minâda Mescid-i Hayfada tünedim*” 270/15.(3)

‘ârif

Tek sözcük şeklinde NF’de geçen terim genel dilde “arif, ilim, irfan sahibi” anlamında kullanılır. Dini terim olarak ise “Allah’ı, sıfatlarını, isimlerini fiillerini, keşf ve müşahade yoluyla bilen, ilahi hikmet ve sırlara aşina olan...” (Akay 2005:37) demektir. Kullanım sıklığı 15’tir.

NF. **‘ârif** A. Arif; ilim, irfan sahibi. “*Ey Bâr Hudâyâ, ‘âriflar köñli seniñ hazratıñda iñen çatıñ boldı.*” 200/6.(15)

‘ârif bi’llâh

Arapça kökenli terim “fakih” anlamında kullanılır. Daha geniş anlamda ise “Allah’ı hakkıyla bilen, O’nu her dem yeni ve diri bir şuur hali içinde duyan Allah dostu..... Allah’ı görüyormuşçasına ibadet eden ve yaşayan hak velileri anlatmak için kullanılır.” (Akay: 2005,38).

NF. **‘ârif bi’llâh** A. Fakih. “*... ‘ibadat kılğan erdi tağı dünyadın i’râz kılğan erdi, ‘ârif billâh erdi...*” 186/1.(1)

‘arş

Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesinin bazı eserlerinde rastladığımız terim “Göğün en yüksek tabakası, 9. felek, dokuzuncu gök” manasında kullanılır. Allah’u Teala’nın tecelli ettiği yerdir. Terim 34 kez kullanılmıştır.

KB. ‘arş A. Göğün en yüksek tabakası, 9. felek. “*Bu ‘arşta qodı kör seraqa tegi Tözü barça bir teg bayatqa muı*” (Yukarıdaki Arş ile aşağıdaki toprak arasında bulunan her şey, aynı şekilde, Tanrı’ya muhtaçtır.) 3354.(3)

KTS. ‘arş A. Dokuzuncu gök.(Gİ, KF)

KE. ‘arş A. Göğün en yüksek tabakası, 9. felek. “*ol bolur kim aydım: hamd u sena ol İdige kim ‘arş kürsini, hicablarnı yaraturda menin atımnı öz atınga koşa yarlıkadı, uçmah kapugınga menin atımnı bitidi*” 210v16.(24)

NF. ‘arş A. Göğün en yüksek tabakası, 9. Felek. “*Yâ Rebbî, ol vaktın kim uçmağda erdim, hemîşe hatırım tilemişde ‘arşğa tâvaf kıılır erdim.*” 37/17.(7)

‘asır

KF’de görülen terim genel anlamda “ikinci vakti”, dini terim olarak “ikinci vakti kılınan namaz, ikinci namazı” anlamında kullanılır. Terim aynı eserde namaz kelimesiyle birleşik yapıda da karşımıza çıkar.

KF. ‘asır A. İkinci vakti, ikinci vakti namazı. “*mekruh anda nafile namaz kılmak ‘asırdan sonra küneş batınca, fecir çıkıgandan sonra hatta küneş çıkınca illa iki rek’at sabah sünneti*” 99a/3.(12)

‘asır kılmak

Birleşik fiil yapısındadır. Dini terim olarak “ikinci namazını kılmak, ikinci vakti kılınması gereken 8 rekâtlık namazı kılmak” anlamında kullanılır.

KF. ‘asır kılmak A.T. İkinci namazını kılmak. “*Zuhır kılınca andan sonra otururdu ‘asra degin, kaçan ‘asır kılsa otururıdı magribe degin...*” 24a/4.(1)

‘asır namâzı

İsim tamlaması şeklinde kullanılan terim “ikinci namazı, ikinci vakti kılınan namaz” anlamındadır.

KF. **‘asır namazı** A.F. İkinci namazı. “*Eger namazdan sonra sünnet olmasa; sabah namazı kibi, ‘asır namazı kibi otursun yirinde.*” 155b/3.(1)

‘âsî

Harezm ve Kapçak dönemine ait aşağıdaki eserlerde görülen terim “asi, günahkar, isyan eden” anlamlarında kullanılır. Daha geniş anlamda “Allah’ın emir ve yasaklarına uymayan, O’na karşı gelip isyan eden” anlamındadır. Terim hem tek sözcük halinde hem de farklı kelimelerle bir araya gelerek birleşik yapıda kullanılır.

KE. **‘âsî** A. Asi, günahkâr. “*‘Asi ümmet yazukını Hakda kolgan Mustafa, Savçılar mi‘rac tüninde Beyt-i Makdiska kelip, Her şefa‘at öteyürde başçı bolgan Mustafa*” 2r13.(20)

GT. **‘âsî** A. Asi, isyan eden, isyankar. “*kılurlar tevbe ‘asi-ler nedamet yip hata işden*” 98/8.(1)

KF. **‘âsî** A. Günahkar. “*Kişi anun bile ‘asi olur Tanrı Te‘ala‘ya.*” 190b/6.(1)

NF. **‘âsî** A. Asi, isyan eden, günahkâr. “*Haş te‘âlânıñ havfındın ‘âsî közindin katra yaş aqıtsa, ...*” 68/17.(18)

‘âsî kul

Sıfat tamlaması şeklindeki terim “Tanrı’nın varlığına inanmayan, O’na karşı isyan eden ve günah işleyen” anlamındadır.

HŞ. **‘âsî kul** A.T. Tanrı’nın varlığına inanmayan veya günah işleyen kişi. “*Kıl öz fazlıñı ‘asi kul bile yar*” 187.(1)

‘âsî olmak

Birleşik fiil şeklindeki bu terim “günahkar olmak, günah işlemek, dinin emrettiği şekilde yaşamamak” anlamındadır.

KF. **‘asi olmak** A.T. Günahkar olmak. “*Kişi anun bile ‘asi olur Tanrı Te‘ala‘ya.*” 190b/6.(1)

‘âsîlık kılmak

KE. ve NF’de birleşik fiil şeklinde görülen terim “günahkarlık yapmak, yaradanın emir ve yasaklarına uymamak, O’na karşı gelmek” anlamındadır.

KE. **‘âsîlik kılmak** A.T. Asilik yapmak, günah işlemek, dinî hükümlere karşı gelmek. “*Cinn bini’l-Cann atlıg halayıkga berdi, on sekiz min yıl olar tutdılar yime ‘asılık kıldılar erse olarnı kivürdi feriştelege berdi, yetmiş min yıl ferişte indi*” 4v17.(1)

NF. **‘âsîlik kılmak** A.T. Asilik, isyankârlık yapmak. “... *Peygâmbar as’ga ‘âsîlik kılmış bolur-men tep ...*” 31/14.(5)

‘aşr

Tek sözcük şeklinde kullanılan terim “on ayet veya Kur’an-ı Kerim’den on ayet miktarı okunan kısım” anlamındadır.

İM. **‘aşr** A. Kur’an-ı Kerim’den on ayet miktarı okunan kısım.(1)

KTS. **‘aşr** A. On ayet. (İM)

‘aşur küni

Terim isim tamlaması şeklindedir. Dini manada “Muharrem ayının onuncu günü” anlamında kullanılır.

KE. **‘aşur küni** A.T. Muharrem ayının onuncu günü. “*sabr kılğıl kün batsun bu kün ruze tutgıl ol kün ‘aşur küni erdi*” 14r5.(1)

‘aşûra

Muharrem ayının 10. günü anlamında kullanılan terimdir.

İM. **‘aşûra** A. Muharrem ayının 10. günü. “*Takı ‘aşura kiçesi on iki rek’et namaz kılğay. Takı ayıttı Rasül: kim kim dayim bolsa*” 158b/7.(3)

KTS. **‘aşûra** A. Muharrem ayının onuncu günü.(Gİ, İM)

NF. **‘aşûre** A. Muharrem ayının 10. günü. “... *‘Âşûrâ kün erdi hem taķı cum’a kün erdi.*”184/6.(1)

KF. **aşûra** A. Muharrem ayının onuncu günü. “*Muharrem ayınun evvel kecesinde altı rek’at namaz, ‘Aşura kecesinde on iki rek’at.*” 137b/6.(1)

‘aşûra kece

Terim, Muharrem ayının 10.gününi ifade eder. Arapça + Türkçe kökenli sözcüklerden oluşan terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

KF. **aşûra kece** A.T. Muharrem ayının onuncu gecesi. “*Muharrem ayının evvel kecesinde altı rek’at namaz, ‘Aşûra kecesinde on iki rek’at.*” 137b/6.(1)

‘atâ

Eserlerde “bağış, ihsan, bağışlama” anlamında kullanılan terim dinî terim olarak “Allah’ın kullarına ihsanda, bağışta bulunması ve onları günahlarından dolayı bağışlaması” dır.

MM. **‘ata** A. Bağış, ihsan. “*savab tüşti erse bu rabdın ‘ata, kalem kop tüzetgil bar erse hata*” 406-1.(3)

İM. **‘ata** A. Bağışlama. “*takı kayıtmak Teñri’ge, reva bolmas bir kimersege kim ayıtgay: İman keltürmek barçası menden turur, iman Teñri’den ‘ata degül dimek.*” 34a/4.(2)

‘avret

İslam dinine göre görülmesi yasak ve haram olan yerlerdir ki bu yerlerin örtülmesi gerekmektedir. Eserlerde de bu manada kullanılmıştır ve terimin kullanım sıklığı 91 dir.

İM. **‘avrat** A. Dinen görünmesi yasak olan beden yerleri. “*ol nerse turur kim örtülgey anıng birle ‘avrat. Takı Teñri Te’ala sözi: Ayıtgıl ya Muhammed, kim haram kıldı Teñri’ning zinetini, ol zinet kim çıkardı anı kulları üçün*” 78a/1.İM.(47)

KTS. **‘avret** A. Görünmesi dinen yasak olan beden yerleri. (KF, İM) ‘Avret-i galiza edep yerleri. (İM)

MM. **‘avret** A. İslam dinine göre başkaları tarafından görülmesi yasak olan yerler. “*biri ‘avret örtmek ekinç yunmakı, ten ü ton namazlık arıg bolmakı*” 67-1.(4)

KE. **‘avret** A. Kadın; dinen açılması haram olan vücut uzvu. “*Kaçan Adem ve Havvadın zillet belgürdi erse tacdın hulledin yalın kaldılar, eligleri birle ‘avretlerin örtüp yığaçdın yığaçga yapurgak tileyü yügrü başladılar*” 12r13.(13)

‘ayb

Harezmi Türkçesine ait aşağıdaki eserlerde görülen terim, “ayıp, günah, suç, dinen yapılması yasak olan haller” anlamında kullanılır.

KE. ‘ayb A. Ayıp, günah, suç. “*Hitab kıldı kamuğ ni’metlerdin yegil, buğday yemegil, uluglar tirkisinde öz etmekini yemek ‘ayb bolur*” 10r1.(35)

MM. ‘ayb A. Kusur, ayıp. “*hased hırs tekebbür ne işge yarar, kamuğ ehl-i ma’ni için ‘ayb körer, yok erdük yarattı yana yok kılur, biligli munı mu tekebbür kurur*” 58-2.(1)

‘aybsuz

Arapça köke Türkçe ek getirilerek oluşturulan terim, Allahu Teala’nın güzel isimlerinden biri olan “Cabbar” ismi yerine kullanılmıştır. Cabbar; ululuk, büyüklük azamet ve kudret sahibi olan, dilediğini yapan ve yaptıran anlamındadır.

KT. ‘aybsuz A. İstedini yapan; esma-i hüsnadan: cabbâr. “*Yok anda adın Tanrı meğer ol erklig, arıg, ... misl yok, ‘aybsuz.*” (Ondan başka Tanrı yoktur, benzeri yoktur, gınahtan arıdır.) 38/32a1=59:23. (1)

‘azâb

“İnsanların yapıp ettikleri günahların cezası olarak öteki dünyada görecekleri işkence” anlamındadır. Diğer bir deyişle, cehenneme giren insanların göreceği cehennem azabı anlamındadır.

KB. ‘azab A. Cehennem azabı, işkence. “*Sağa oğ törütmedi teğri tamuğ Sağa aymadı bu ‘azabıg kamuğ*” (Tanrı cehennemi yalnız senin için yaratmadı; bütün bu azapları yalnız senin için zikretmedi.) 3332.(3)

AH. ‘azab A. Cehennem azâbı. “*haram erse malıg ‘azab ol soğı*” (Malın harâm ise, sonu azaptır.) 427.(1)

MM. ‘azab A. Cehennem azabı. “*tamuğ içre seksen yıl ol bir namaz, kaza kılmışına ‘azab bolmakı*” 161-4.(3)

KT. ‘azâb A. Cehennem azabı. “*Tileyür Tanrı kiterse sizdin ‘azâbnı... arıtsa sizlerni.*” (Tanrı sizi azaptan kurtarmak, günahlarınızı bağışlamak ister.) 33/3a1=33:33. (1)

‘azimet

Tılsım, efsun, dua anlamlarına gelen bu kelime “dua” anlamında dini terimdir. Sadece GT’de görülmektedir.

GT. ‘**azimet** A. Tılsım ve dua, efsun. “ *boldı fasid çün i’tidal-i mizac ni ‘azimet eser kılur ni ‘ilac*” 265/6.(1)

KTS. ‘**azimet** A. Tılsım ve dua, efsun. (GT)

‘azîz

Terim, Allah’ın güzel isimlerindendir. “Güçlü, kuvvetli, kudret sahibi, hükmettiği her şey üzerinde yaptırım gücü olan” anlamlarına gelir. Ayrıca dinin emrettiği şekilde yaşayan kişiler için de kullanılır.

KE. ‘**azîz** A. Aziz (kişi), kutlu kişi. “*Cebra’il ‘aleyhi’s-selam keldi, aydı: Ey ‘aziz can, İdi ‘azze ve celle atı birle kirgil*” 6v9.KE.(46)

KTS. ‘**azîz** A. Aziz, kutsal, saygın. (CC, GT, İM, KF, RF)

İM. ‘**azîz** A. Muhterem, saygın. “*şükrlenmiş takı ‘amal kıldurgıl manga kabul olmuş takı yazuk kıldurgıl manga yarlıkanmış takı tacirlik kıldurgıl manga helak bolmas sening fazling birle takı rahmeting birle, iy ‘aziz Teñri*” 91b/1.(3)

NF. ‘**azîz** A. Aziz, muhterem (kişi) ulu, yüce. “... *sahâbalar cümlesi keldiler, ol ‘azizdin du’â derhost kıldılar erse...*” 316/8.(77)

‘azze ve celle

İM. ve KTS’de görülen terim Allah ve O’nun güzel isimlerinden sonra “aziz ve yüce olan Allah” anlamında söylenen saygı ve hürmet sözüdür.

İM. ‘**azze ve celle** A. Aziz ve yüce olan Allah. “*anıñ birle taqı şefa’at taleb kılğay anıñ birle Teñri azze ve celleğa andan soñra ‘amudğa kilgey Ebi Lübage’niñ ‘amudına kim özini bağlağay añar*” 376a/6.(1)

KTS. ‘**azze ve celle** A. **1.** Allah adından sonra söylenen hürmet sözü. (GT) **2.** ‘azze ve celle “Aziz ve yüce olan Allah” anlamında Allah adından sonra söylenen hürmet sözü. (İM)

a'râf

Cennetlik ve cehennemlik olan insanlar arasında veya cennet ve cehennem arasında tasavvur olan yüksek bölgedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in 7. süresinin adıdır. Eserlerde ilk anlamıyla yer almaktadır.

GT. **a'râf** A. Cennet ile cehennem arasında tasavvur olunan yer, araf. *“a'raf irür cennet bagı sakar ehline kim ehl-i cinanğa ol a'raf cehennem-dür”* 35/5.(2)

KTS. **a'râf** A. Cennet ve cehennem arasında tasavvur olunan yer.(GT)

abak

Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan insanların tapınmak için kendi yaptıkları bazı cisimlerdir. İslamiyet öncesinde bu tür cisimler oldukça yaygın olup bunlara “put” adı verilir. “Allah'a inanmayanların bir kısmının taptıkları, kutsal sayarak boyun eğdikleri resim veya heykel” (Akay 2005: 378) gibi varlıklara verilen isimdir.

KTS. **abak** Put, suret. (İM, TZ)

İM. **abak** Put. *“Teñri Te'ala sözi: ayıtgıl ya Muhammed rastı çakır içmek takı kumar oynamak, abak tikmek tapunmak üçün kumar okı necis turur, şeytan 'amalından turur.”* 86b/1.(1)

abak tikmek

Deyim niteliğinde kalıplaşmış birleşik fiil gurubudur. Tapınmak için put yapmak anlamındadır.

İM. **abak tikmek** Put yapmak. *“Teñri Te'ala sözi: ayıtgıl ya Muhammed rastı çakır içmek takı kumar oynamak, abak tikmek tapunmak üçün kumar okı necis turur, şeytan 'amalından turur.”* 86b/1.(1)

abdâl

Bu dünya için değil, sadece ahiret için yaşayan, yaptığı her şeyi yalnızca Allah için yapan, velilik mertebesine erişmiş erenlerden olan imanı kuvvetli Müslümandır. NF'de kullanım sıklığı 11 dir.

NF. **abdâl** A. Derviş, abdal. *“Bakar-men ev münüşinde bir kimerse turur şekli abdâllar şekliñe ohşayur.”* 268/13.(11)

âbdast

Namazın dışındaki farzlardan biri olup, namazdan önce bedeni namaz için hazırlamak, temizlemektir. Taharettten sonra, elleri, ağzı, burnu, yüzü, kolları dirseklere kadar yıkamak, başı mesh edip, kulak ve boyun arkasını, son olarak da ayakları tüm pisliklerden arındırmaktır. Bu işleme abdest denir. Terimin kullanım sıklığı 127 dir. Başka sözcüklerle birleşik fiil ve türemiş halde de kullanılır.

İM. **âbdast** F. Abdest. “*ab-dastga niyyet kılmak ab-dast içinde sünnet turur bizim katımızda, şafi’i İmam katında farz durur takı başını kapsamak*” 88b/1.(100)

NF. **âb-dest** F. Abdest. “*... ol âbdest kılmışta ol âbdest suwı ol a’zâdın kelgen yazuknı keterür*” 44/15.(27)

KTS. **abdest / avdaz / avdes** F. Abdest. (İM)

âbdast aldurmak

Namazın dışındaki farzlardan olan abdesti eda ettirmektir. Yani namaz için yapılması farz olan ön hazırlığı, kirlerden ve necislikten arınma işlemini yaptırmaktır. Birleşik fiil şeklinde kullanılmıştır.

İM. **abdast aldurmak** F.T. “*... eger yaruklar ilinde bolsa takı ‘aciz bolsa ab-dast almakdan yâri izlevey özge kişiden ançaga tigrü kim ab-dast aldurgay angar eger yâri tilemese takı teyemmüm kılsa namazı reva bolur.*” 131a/2.(5)

âbdast almak

Birleşik fiil şeklinde olan terim, namaz kılmadan önce yapılması şart olan farzı yani temizlenme işlemini yerine getirmektir. Namazın dışındaki farzlardan biridir. Kullanım sıklığı 135 tir.

İM. **âbdast almak** F.T. “*Amma elig ikinci mes’ele ayıttuk biz eyle kerek kim bilgey rastı ab-dast almak reva bolmas az suw içinde*” 64b/1.(135)

âbdast bozmak

Namaz için farz olan abdesti aldıktan sonra bazı nedenlerden ötürü alınan abdestin yenilenmesinin şart olması durumudur. Birleşik fiil şeklinde kullanılmıştır.

İM. **âbdast bozmak** F.T. Abdestini bozmak. “... ve eger aksa ir kişiniñ ileyinden ya hatun kişi ileyinden yaman yıdıgılık yıl çıksa dürust kavl ol turur kim, kim ol ab-dast bozmas. munung kibi angdı” 93a/8.(7)

âbdast bozulmak

Bir önceki terimle aynı anlamda kullanılan terim, namazın dışındaki farzlardan abdestin bozulması ve bu sebeple namaz kılmaya uygun olmama durumudur. 55 yerde tekrar edilmiştir.

İM. **âbdast bozulmak** F.T. Abdesti bozulmak. “... takı müsafır kişiğe üç kün üç kiçe ab-dast bozulğandan vaktdan takı ab-dast bozulğan vaktde tigrü taķı anı hak körgey” 33b/5. (55)

âbdastlı

Namaz için gerekli olan farzı, yani abdest işlemini tamamlamış kişi anlamındadır. Namazdan önce bedenini tüm pisliklerden arındırarak namaz kılmaya hazır kişi için kullanılır. Günümüzde mecazî olarak daha geniş manada dini vecibeleri yerine getiren kişileri de ifade etmek için kullanılır.

İM. **âbdastlı** F.T. Abdest almış, abdesti olan. “okuyucu kişi ümmi artında namaz kılmağay. Takı tonlu kişi tonsız kişi artında namaz kılmağay. Taķı reva bolur teyemmümüli kişi İmamatlık kılmak ab-dastlı kişilerge.” 182a/4.(1)

âbdastsız

Namaz kılmaya engel olan durumdur. Dinen namaz kılmaya uygun olmama, abdestsiz olma halidir.

İM. **âbdastsız** F.T. Abdesti bozulmuş, abdesti olmayan. “Ve eger ayıtısa bir kul: namaz kılmas men rastı ol namaznıñ sevabı hacem üçün turur tise kafir bolur. Bir kişi namaz kılma ab-dastsız..... kitebinde kim ol kişi kafir bolur” 19a/6.(29)

âbdastsızlık

Dinen namaz kılmaya uygun olmayan haldir. Namazın dışındaki farzlardan olan abdestin alınmamış veya birtakım nedenlerden bozulmuş olması durumudur.

İM. **âbdastsızlık** F.T. Abdestli olmama durumu. “*rastı namaz reva bolmas munlar artında ikrar kılur sen andag rastı İmamnıñ ab-dastsızlık ab-dastsızlık turur kavmğa namaz içinde...*” 64a/7.(18)

a‘lâ ‘iliyyin

Gökyüzü ve cennetin en yüce, en yüksek tabakası anlamına gelir. Kullanım sıklığı 2 dir.

NF. **a‘lâ ‘illiyyîn** A. Cennetin ve gökyüzünün en yüksek tabakası. “*Kördiler kim mübarek canı a‘lâ ‘illiyyînke aşmış.*” 92/14.(2)

aça tilemek

Dini konularla ilgili bilgi, deneyim, tecrübe sahibi bir dini yetkilinin açıklama yapmasını, fetva vermesini istemek manasında kullanılır.

KT. **aça tilemek** Fetva, yorum, açıklama yapmasını istemek. “*Aça tileyürler sénde uragutlar içinde, Tanrı aça bérür sizke olar içinde.*” (Kadınlar senden fetvaları açıklamanı isterler, Tanrı Kur’an’da sizin için hükümlerini açıklar.) 26/85a3= 4:127.(2)

açğan

Allah’ın güzel isimlerinden Hakem’in karşılığıdır. “Her şeye hakim olan, doğruyu yalandan, hakkı batıldan ayıran ve en doğru hükmü veren” anlamındadır.

KT. **açğan** En doğru hükmü veren, asıl hükmü veren; esma-i hüsnadan: fettâh. “*Ol açğan bilgen.*” (Tanrı bilen, en doğru hükmü verendir.) 33/46a1=34:26.(1)

açılmaq

İslamın beş şartından biri olan oruç ibadetini yerine getirirken elde olan veya olmayan nedenlerden ötürü orucun bozulması durumudur.

KTS. **açılmaq** Orucu bozulmak.(İM)

açırğanmaq

İslamiyet’e ve dine uygun olmayan, dinin emir ve yasaklarına uymayıp günaha giren kimsenin pişman olup tövbe etmesi durumu, kişinin işlediği günahlardan dolayı af dilemesidir.

CC. **açırğanmak** İşlediği günahlardan dolayı pişman olmak. krş. CCI açırğamak
“ulu künden baş/ka yazuk için açırğansa” 61a/16-17.(1)

açmak

Tanrı'nın kullarını işledikleri günahlardan dolayı affetmesi, onları bağışlamasıdır.

KT. **açmak 1.** Bağışlamak, ihsan etmek. *“Né kim açsa Tanrı bodunka rahmetdin hiç yığkan yok anı.”* (Tanrı rahmet ederse kimse engelleyemez.) 33/64a3=35:2. KT.(2)
2. Hüküm vermek, açıklamada bulunmak. *“Tanrı aça bérür sizke olar içinde, ol kim okıyur siziñ üze bitig içinde.”* (Tanrı, Kur'an'da sizin için hükümlerini açıklar.) 26/85b1= 4:127.(2)

açu

Terim, Tanrı'ya hitap olarak, onun yüceliğini, büyüklüğünü, ululuğunu ve varlığını belirtmek üzere söylenen bir isimdir ve Tanrı adı yerine kullanılmıştır. Terim sadece KB'de görülür.

KB. **açu** (Tanrı'ya hitap olarak) Ey baba, peder. *“Siziksiz bir ok sen ay mengü açu, Katılmaz qarılmaz saquşka saçu”* (Sen, şüphesiz, birsin, ey sonsuz Tanrı; istisnâ sayıya gelmez.) 10.(3)

açuqluğ

Tanrı'nın kulları için yemelerinde, içmelerinde, yapmalarında ve kullanmalarında herhangi bir sakınca görmediği şeylerdir. Diğer bir deyişle helal ve temiz şeylerdir. Sadece KT'de görülür.

KT. **açuqluğ** Helal. *“Yenler andın kim rûzi bérđi sizlerke Tanrı açuqluğ arıg, şükr ötengler Tanrı irinçiñe.”* (Tanrının size verdiği helal ve temiz şeyleri yiyiniz ve nimetlerine şükrediniz.) 30/93a3=16:114.(1)

adağın kılığlı

İslamın şartlarından biri olan namaz farzını yerine getirmek için kullanılan bir terimdir. Namaz kılan, namaz farzını yerine getiren anlamında kullanılır. Yapı olarak sıfat-fiil grubu şeklindedir.

KT. **adağın kılgılı** Namaz kılan, eda eden. “*Adağın kılgılılar namāznı, bérgerler zekātını.*” (Namazını tam kılan zekatını veren...) 27/5b3=4:162.(3)

adağın kılmak

İslamın beş şartından biri olan namazı, usulüne uygun kılmak anlamındadır. Birleşik fiil şeklinde kullanılmıştır.

KT. **adağın kılmak** Namazı tam erkânı ile yerine getirmek. “*Anlar kim yapşurlar bitigke, adağın kıllurlar namāznı.*” (Onlar Kur’an’a sarılır ve namazı tam kılarlar.) 28/45b1=7:170.(12)

adağın turğan

Sıfat-fiil grubu şeklinde görülen terim, dinin emrettiği namazı kılan kimseyi ifade eder.

KT. **adağın turğan** Namaz kılan. “*Kim ol adağın turğan tün vaktlerinde secde kılgılı.*” (Geceleyin secde edip namaz kılanlar...) 34/84a3=39:9.(3)

adağın turmak

Namaz başlarken iftitah tekbiriyle rüku arasında ayakta durulan kısmı ifade eden bir terimdir. Tekbir alındıktan sonra ve her rekat kılındıktan sonra Kur’an’dan okunması gereken dua veya süreleri okuyacak kadar ayakta durmak anlamına gelir. Adak kelimesine vasıta hali eki getirilerek oluşturulmuştur.

KT. **adağın turmak** Ayakta durmak, kıyam etmek. “*Ulaşu adağın turmağıl anıy gürı üze.*” (Ebediyen onun mezarı başında dua etme.) 29/60a3=9:84.(2)

adağın tutmak

Namazda ayakta durmak veya daha genel anlamda namaz kılmak anlamına gelir. Terim birleşik fiil grubu şeklindedir.

KT. **adağın tutmak** Namazda ayakta durmak. “*Tevbe bérdi Tañrı sizlerke adağın tutuñlar namāznı.*” (Tanrı tövbenizi kabul etti. Namazınızı kılın...) 38/9a3=58:13.(1)

adırmak küni

Kıyamet günü anlamına gelen terim, belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. İsrâfil'in sura üflemesiyle birlikte kopacağı düşünülen kıyameti ifade eder.

KT. **adırmak küni** Hüküm günü. “*Bu adırmak küni ol kim erdiñiz anıñ birle yalğan tutuğlılar siz.*” (Bu kendisini yalanladığınız hüküm günüdür.) 34/21a2=37:21.(1)

adine namâzı

Cuma günü cemaatle toplu bir şekilde kılınan namazın adıdır. İslam dininin emrettiği farz namazlardan biridir. Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

KE. **adine namâzı** F. Cuma namazı. “*Muhammed ümmetleri ihlas suresin okıyurlar, tegme yeti künde adine namazı öteyürler*” 215r6.(3)

ME. **adine namâzı** F. Cuma, Cuma namazı. “*adine namazınga barduk.*” 80-3.(1)

KB. **adına namâz** (< F. Azine) Cuma namazı. “*Cema'at bile kıl fariza namaz, Çığaylar hacı kıl adına namaz*” (Farz namazlarını cemâat ile kıl, fakirler haccı olan Cuma namazlarını edâ et.) 3239.(1)

âgâh

Terim hem Allah'ın güzel isimlerinden biri olan “Habir”in karşılığıdır hem de dini konulara vakıf olan kişiler için kullanılan bir terimdir. Allah için, olmuş ve olabilecek her şeyden haberi olan haberdar olan anlamında kullanılır. Öte yandan dini konulara vakıf, bu konuda bilgisine ve tecrübesine başvurulacak kişi yerine de kullanılır. Kullanım sıklığı 33 tür.

NF. **âgâh** F. Haberdar, bilgili, dinî konulara vakıf olan. “*Ey Necâşi melik, âgâh bolğıl kim men ol bir u bar Tañrını öger-men kim andın öñin Tañrı yok, ...*” 78/15.(32)

KT. **âgâh** F. Haberdar; esma-i hüsnadan: habîr. “*Ol Tañrı bilgen takı âgâh.*” (Tanrı bilen ve haberdar olandır.) 37/64a3=49:13.(1)

ağırlamak

Terim dini manada Allah'ı, peygamberi sayma ve yüceltmeyi, dinen önemli olan şeylere saygı göstermeyi, kutsaliyeti ifade eder.

KT. **ağırlamak** Saygı ve hürmet göstermek, yüceltmek. “*Aydi Tanrı: men siziñ birle men eger... bitse sizler yalavaçımka, ağırlasa siz olarnı.*” (Tanrı buyurdu: Ben sizinleyim... siz peygamberime saygı gösterir, değer verirsiniz...) 27/26b3=5:12.(3)

CC. **ağırlamak** Şereflelendirmek, kutsamak, ağırlamak. krş. avurla-, CCI ağırlamak “*ulu küin ağır/lap*” 61a/11-12.(4)

CC. **avurlamak** Şereflelendirmek, kutsamak, ağırlamak. krş. ağırla-, CCI ağırla- “*ulu künni avurlagıl*” 66b/3.(1)

ağırlıg mezigit

Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen Mekke’de Kabe’nin bulunduğu alandaki caminin adıdır. Burası aynı zamanda Müslümanların kiblesidir.

KT. **ağırlıg mezigit** T.F. Mescid-i Haram. “*Olar yüz ewrerler/yıgarlar ağırlıg mezigitdin.*” (Onlar Mescid-i Haram’dan engellerler...) 28/82b1=8:34.(1)

ağırlıg küşüşlük

Dini manada, izzet, şan, ululuk, yücelik, büyüklük ifade eder. Yaratıcının özelliklerini ifade eden bir terimdir.

KT. **ağırlıg küşüşlük** İzzet. “*Ol Tanrıka ağırlıg küşüşlük.*” (İzzet tümüyle Allah’ındır) 33/70a1=35:10.(1)

ahad

Allah’ın varlığı ve birliğini ifade etmek, onun kainatın tek yaratıcısı olduğunu belirtmek için kullanılan bir terimdir. Bazen aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere Allah adının yerine kullanılan bir isimdir.

KE. **ahad** A. Bir ve tek olan Allah. “*‘Ömer anı işitip aydı: men bu butga tapınur-men, menin ma’budum Ahadnın birlikinge ahmednin peygamberlıkinga tanukluk berür.*” 195v11.(1)

MM. **ahad** A. Bir, tek, yalnız, Allah. “*ahad-sen, samed-sen kerîm-sen rahîm*” 403-3. (1)

ahadlık

Eşi ve benzeri olmayan, kainatın ve bütün her şeyin sahibi ve yaratıcısı olan Allah’ın birliğini, tekliğini, eşi ve benzeri olmadığını ifade eden bir terimdir.

KE. **ahadlık** A.T. Teklik, eşi ve benzeri olmazlık, Tanrının birliği. “*Cevab ol turur kim Mevli ta’ala yarlıkar: biz Muhammedni aşurdük bizin ayatımızı kadirlikümüzü ve ahadlığımızın nişanlarını körgüzmek için.*” 209r13.(1)

âhiret

İslam inancına göre sonsuz ve edebi hayatın sürdürüleceği yerdir. Ahiret, ölümden sonra gidilen sonsuz hayata açılan bir kapıdır. Terimin aşağıdaki eserlerde kullanım sıklığı 164 tür.

GT. **âhiret** A. Ahiret, öteki alem. “*sahib-i dünye ve ahiret bu melik kulları bigin kim özi durur*” 317/4.(3)

KF. **âhiret** A. Öbür dünya, ahiret. “*Ya Rabbena, bize dünyada hasene vir, ahiretde dahı hasene vir.*” 7a/2.(18)

KMS. **âhiret** A. Öbür dünya, öteki dünya. “*ahiretde merhamet idicidir mü’minlere*” 16/1.(1)

İM. **âhiret** A. Öteki dünya. “*anlar ihtiyar kıldı dünya ‘ezebını ahiret ‘ezebı öze takı Teşri Te’ala anlarını kafir kılmadı ol yazuk birle.*” 30a/3.(10)

KT. **âhiret** A. Ahiret, öbür dünya. “*Taşrı üskinde dünyâ yanutı hem âhiret yanutı.*” (Tanrı indinde hem bu dünya hem öbür dünya cevabı) 26/91a1=4:134.(26)

KTS. **âhiret** A. Ahiret, öbür dünya. (BV, Gİ, GT, İM, KF, MS)

NF. **âhirat** A. Ahiret. “*..., Haş te^câlâdın hitâb keldi:... ya^cnî dünyâda taşı âhiratda selâmatlık bolsun, ...*” 58/4.(106)

âhiret iwi

İsim tamlaması şeklindeki terim “cennet” adı yerine kullanılmıştır. Bu şekliyle sadece İM’de görülür.

İM.**âhiret iwi** A.T. Ahiret yeri, cennet. “*Teşri Te’ala sözi: ol uçmak ahiret iwi turur, kılar anı Teşri Te’ala*” 85b/3.(1)

âhirü’n-nebî

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in (S.A.V) adı yerine kullanılan bir terimdir. Kendisine 4 kitaptan Kur’an-ı Kerim indirilen, İslamî inanca göre, son peygamber olan Efendimize verilen bir isimdir. Peygamberlerin sonuncusu demektir.

KE. **âhirü'n-nebî** A. Son peygamber. Hz. Muhammed. “*Na't-ı Ahirü'n-Nebi 'aleyhis'selam, Teşrimizğa çın tapuğsağ ademiler bilgesi*” 181v1.(1)

âhirü'z-zamân

Terim, kıyamete yakın zaman anlamındadır. Ayrıca KE'de ebedi ve sonsuz hayatın başlayacağı yeri, ahireti, öteki dünyayı ifade eder.

KE. **âhirü'z-zamân** A. Ahir zaman; öte dünya, ahiret. “*İlahi levhü'l mahfuzda körermiz ahirü'z-zaman peygamberi İsmâ'il uruğının bolğay tep*” 51v18.(9)

ahkâm

Terim, aşağıda örnek olarak aldığımız cümlelerden de anlaşılacağı üzere “dini hükümler” anlamında kullanılmıştır. Dini hükümler, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde söylediği, biz insanların yapmaları ve yapmamaları gereken emirlerdir. Terimin kullanım sıklığı 88 dir.

ME. **ahkâm** A. Hükümler, buyruk. “*fariza kıldı Taşrı süreniñ ahkâmların, andaze kıldı Taşrı süreni, kesti Taşrı.*” 79-2.(1)

MM. **ahkâm** A. Hükümler, buyruklar. “*şerî'atnın ahkâmların saklagıl, tarikatnın adabların beklegil*” 302-1.(2)

ahkâm-ı şerî'at

Şeriat, yani dinî hükümler anlamındadır. Dinle ilgili bütün hükümleri kapsar. Terim iki eserde 105 defa geçmektedir.

İM. **ahkâmı şerî'at** A. Hükümler. “*ahkamı-şeri'at içinde kafir bolur, anıñ üçün haber-i mütevatir; delil-i kat'i turur: Kur'en kibi.*” 7a/1.(85)

NF. **ahkâm-ı şerî'at** A. Şeriatın hükümleri. “*... takı ahkâm-i şerî'atnı yetiz bilgen erdi.*” 186/2.(20)

ahsenü'l-hâlikin

Allah'ı Teala'nın ismi yerine kullanılan terim, dünyayı, evreni ve içindeki canlı cansız bütün varlıkları yaratan Rabb'in adı yerine kullanılmıştır.

KE. **ahsenü'l-hâlikin** A. Allah. “*Ermele özge cevab bermedi, İlyas anıñ kavmıña dedi: sizler Ba'alge tapunup ahsenü'l-halığınni koymış-siz.*” 159r21.(1)

ahşam

Üç rekâtı farz, iki rekâtı sünnet olmak üzere akşam ezanından sonra kılınan namaz yani akşam namazı anlamındadır.

KF. **ahşam** Akşam vakti kılınan namaz. “*ikindü farzı, üç rek’at ahşam farzı, dört rek’at yatsu farzı.*” 135a/4.(2)

ahşam namâzı

İsim tamlaması şeklinde görülen terim, akşam ezanından sonra kılınan 5 rekâtlık namaz, yeni akşam namazı anlamında kullanılır. Terim 26 yerde görülür.

İM. **ahşam namâzı** T.F. Akşam namazı. “*Takı Şafî’i İmam ayıttı cem ‘kılınur tüş namazı takı ahşam namazı*” 149b/3.(26)

ak eylemek

Kıyamet koştuktan sonra öteki dünyada, ahirette mahşerde, ruhen ve manen temiz, günahsız olmak anlamındadır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KF. **ak eylemek** Temiz olmak, manevi temizlenmek. “*Ya Allah ak eyle yüzümi, veliler yüzi ak olgan künde.*” 88a/2.KF.(2)

ak olmak

Terim, mahşerde büyük hesap verilirken günahlardan ruhen ve manen temiz olmak anlamındadır. Birleşik fiil şeklinde kullanılan bu terimin kullanım sıklığı 2 dir.

KF. **ak olmak** Temiz olmak, manevi temizlenmek. “*Ya Allah ak eyle yüzümi, veliler yüzi ak olgan künde.*” 88a/2.(2)

ak kılğan kün

Terim sıfat tamlaması şeklindedir. Sıfat kısmı da sıfat-fiil grubudur. Dünyada iken Allah’ın emir ve yasaklarına uyanlarla uymayanlar ayrıldığı gün anlamında kullanılır.

KMS. **ak kılğan kün** Mahşerde günahsız insanların ayrıldığı vakit. “*Ya ilahi ak kıl yüzümi ak kılğan kün salihlerün yüzünü, kara kılma yüzümi*” 38a/2.(1)

algış

Karahanlı ve Kıpçak Türkçesine ait aşağıdaki eserlerde görülen terim, yaradana yapılan, övgü, dua, iyi dilek, şükran, şükür anlamlarında kullanılır. Arapça “dua” kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KTS. **algış** Alkış, sena övgü; hayır dua. KTS. (CC, DM, KK, TZ); **alkış** Alkış, sena, övgü; hayır dua. (Kİ, TZ)

CC. **algış** Dua, övgü, kutlama, iyi dilek. “*algış bizge ol kim bérsin*” 72b/8.(4)

DLT. **alkış** Övgü, dua, insanın iyiliklerini zikretme ve menkıbelerini sayma; peygamberler için salavat. (4)

KB. **alkış** Övgü, dua. “*Kişi edgü atın kör alkış bulur, Atıkmış isiz ölse qarğış bulur*” (Bak, insan iyi adı ile alkışlanır; adı kötüye çıkmış kimse ölünce bedduâ alır.) 246.(5)

KT. **alkış** Selam. “*Alkış aymak yarlıkağan İdidin.*” (Bağışlayan Tanrı’nın selamını söylemek..)34/14a1=36:58.(2)

algış eylemek

Terim, birleşik fiil şeklindedir. Kulun Allah’tan hayır, iyilik, kendisi veya bir başkası adına istediği herhangi bir şey için yüce yaratıcıya yalvarmasıdır. Kişinin sadece iyilik istemek için değil başa gelen veya gelecek olan kötülük, bela, musibetlerin gitmesi için Allah’tan yardım istemesi ve yalvarmasıdır.

KTS. **algış eylemek** Hayır dua etmek. (KK)

algışlamak

“Allah’tan iyilik, nimet, hayır istemek veya kötülük, bela ve musebitlerin giderilmesi için O’ndan yardım istemek, yaratıcıyı övmek ve onu kutsamak” anlamındadır.

KTS. **algışlamak** Hayır dua etmek. (DM)

CC. **algışlamak** Övmek, kutsamak. “*Ténri öz kénsi algışlar*” 71a/7.(2)

algışlı

Övgü ve dua anlamındaki alkış kelimesinin isimden isim yapan –lı ekini almasıyla oluşmuştur. İlgili eserlerin sözlüğünde kutsal, bereketli, mübarek anlamı verilen kelime, bu yapıyla övgü ve duaya layık olan kişileri ifade eder.

CC. **algışlı** 1. Aziz, kutsal, mübarek, mutlu. “*bir algışlı kişi*” 74a/9.CC.(15); 2. Bereketli, Tanrının ihsanı olan nimetin artması. “*arı algışlı*” 37b/15.(1)

KTS. **algışlı** Kutsal, aziz. (CC)

Allah

Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi eserlerinde geçen ortak terimdir. Terim, dünyayı ve bütün evreni yaratan, yarattıklarına bütünüyle hükmeden yaratıcının adıdır. Terimin hem Arapçası hem de Türkçesi İM, MM, HŞ adlı eserde Tenri şeklinde geçmektedir. Kullanım sıklığı 194 tür.

KT. **Allah** A. Allah. “*Anlar kim tartışurlar Allāhnıñ āyātları içinde.*” (Onlar ki Allahın ayetlerini tartışurlar) 35/44a1=40:35.(2)

KMS. **Allah** A. Allah, kâinattaki her şeyin yaratıcısı. “*Hak namaz demek Allah Ta’ala’dan.*” 5b/3..(25)

HŞ. **Allah** A. Allah, Tanrı. “*Bu söz içre medet kıl kılğa Allah*” 181.(4)

GT. **Allah** A. Allah, Tanrı. “*yüzüm yirge sürüp aytur men Allah*” 99/1..(2)

KTS. **Allah** A. Allah, Tanrı. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

İM. **Allah** A. Allah. “*Allah kılmas men munıñ kibi tip. Takı anıñ kibi kaçan ayıtsa: Lillah tip.*” 383b/5.(8)

KF. **Allah** A. Allah. “*Ya Allah, kılğıl meni tevbe idicilerden*” 57a/2.(147)

MM. **Allah** A. Tanrı, Allah. “*haber berdi allah kelamı bize*” 106-1.(6)

KTS. **Allah te’ala** A. “Yüce Allah”. (MS)

altar

CC’de geçen terim Hristiyanlığa göre, dini tören yapılan, kurban kesilen masa, sunak veya taşın adıdır.

CC. **altar** L. Tapınaklar üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dinî tören yapılan taş masa, sunak. “*ave kimge altarını Yesus Hristusnıñ boyını / Téñri tut[tu]rıpt[i]r*” 70a/7-8.(1)

âmennâ

Terim “Allah’ın varlığını ve birliğini kabul edip kalben tasdik etmek” anlamındadır. Sadece KE’de kullanılır.

KE. **âmennâ** A. İnandık. “*Mundaguk kıyamet küni bolsa amenna bihi ve saddakna tegme bendenin kılmuşların bitig kılıp kolunga bergeyler okıgıl tep*” 102v19.(8)

âmîn

Yüce yaratıcıdan dilek, nimet gibi isteklerde bulunurken veya verilen nimet karşısında şükür etmek, kötülükten korunmak...vs. için dua edildikten sonra “Yarabbi duamızı kabul eyle” anlamında söylenen bir sözdür.

CC. **amen** A. Allah kabul etsin anlamında dua sözü, amin. 70a/8.(10)

NF. **âmîn** A. Amin, Ya Rab duamızı kabul eyle! “*...sekkiz uçmahğa şâyista kılğıl! amin*”. 68/12.(11)

KE. **âmîn** A. Amin, yâ Rab duamızı kabul eyle! “*Azrail du’a kıldı ferîşteler amin tediler, İdi ‘azze ve celle bizni la’netdin küdersün*” 8v2.(5)

ME. **amin** A. Amin. “*namazga ündedi orlaguçı bañladı mü’ezzin / amin tedi anıñ okugınga.*” 89-6.(1)

İM. **amin** A. Öyle olsun, Ey Allahım duamızı kabul eyle, anlamında bir söz. “*Ve eger ayıtsa oş anı bir müsülmanga takı bir müsülman amin tise kafır bolur du’a kılğan takı amin tigen iki birge.*” 10a/6.(10)

KF. **amin** A. Ya Rab duamızı kabul eyle! “*Du’a eylesün nefsiçün, atası anasıçun, kavmıçun, mü’mînleriçün, mü’mîn ‘avratlarıçun. Cema’at amin distünler.*” 156b/6.(3)

amrağ

CC. ve ME’de geçen kelime “aziz, sevgili, müşfik, merhametli” anlamlarındadır. Allah katında sevgili ve onun sevgisine layık olan kişi için kullanılır.

CC. **amrağ** Aziz, sevgili. “*amrak, bavursak*” 59a/14.(2)

ME. **amrağ** Müşfik, merhametli. “*O ‘imame sarnışı / amrak boldı anıñ üze, rahmet kıldı anıñ üze / kurıdı terisi aruklukdın, kurak boldı terisi.*” 184-2.(2)

ant içmek

Birleşik fiil şeklindeki bu terim, Tanrı'yı ve kutsal sayılan bir şeyi şahit göstererek yemin etmeyi ifade eder..

CC.**ant içmek** Yemin, ant. *“Tenrinin atı bile ant içmegil”* 66b/2.(2)

apostol

Sadece CC’de “Havari” anlamında kullanılan Hristiyanlığa ait bir dini terimdir.

CC. **apostol** L. Havari. *“Tenrinin senden bolgan / işl[e]rini ayta bildin, apostol[l]erge bild[i]rdin”* 71b/19-20.(1)

apostolik kilisea

Hristiyanlıkta kutsal kabul edilen Yuhanna adlı kitabın 20/21. ayeti esas alınarak kurulan, havariler yoluyla günümüze kadar ulaştırılan geleneksel kilisedir.

CC. **apostolik klisea** L. Yuhanna 20/21. ayeti esas alarak kurulmuş, havariler yoluyla günümüze kadar ulaştırılan geleneksel kilise. *“basa inanır-men bir arı Katolik dağ[ı]n / Apostolik kliseaga”* 74b/16-17. (1)

arı algışlı

Genel anlamda kutsal, aziz, dini terim olarak ise, dinin emrettiği şekilde yaşayan veya dinen kutsal sayılan bir şey anlamında kullanılır.

CC. **arı algışlı** Kutsal, aziz. 35b/10.(1)

arı tın

Sıfat tamlaması şeklindeki bu terim Hristiyanlığa ait bir terimdir ve kutsal ruh manasındadır.

CC. **arı tın** Kutsal Ruh. *“ol bolu[ş]sun bizge Ata dağı Oğul dağı / Arı Tın”* 61b/10-11. (9)

arığ

Terim genel anlamda arı, pak, temiz; dini manada ise “dini kaidelere göre yaşayan, emir ve yasaklara uyan, günahattan uzak duran kimse” için kullanılır. Terimin kullanım sıklığı 167 dir.

NF. **arığ** Arı, pâk, temiz; günahsız. “*Ol mel’ûne sebebîdîn ekki arığ ferîşteler mu’âkıb boldılar...*” 367/15.(33)

KT. **arığ 1.** Arı, pak, temiz ve iyi olan, hoş giden, helal. “*Rûzi kıldı/bérdi sizke arıglardın, bolğay kim şükr ötegey sizler.*” (Size temiz rızk verdi. Ola ki şükredesiniz.) 28/78a2=8:26. KT.(16) **2.** Münezzeh, takdis ve tenzih etme. “*Arığ ol Tanrı andın kim sıfat kılurlar*” (Tanrı sıfatlardan münezzehdir.) 34/42a1=37:159. KT.(11) **3.** Mukaddes, kutsal. “*Suçulğıl iki na’leynniñni, sen özde arığ Tuvā atlıg.*” (İki nâlinini çıkar, sen kutsal Tuva’dasın.) 31/39a3=20:12. KT.(1) **4.** Esmâ-i hüsnadan: kuddûs. “*Ol erklig, arığ, esenlik bérgeñ, imin kılğan, rāst tanuk.*” (o güçlü, yaratılmışların sıfatlarından münezzeh, sağlık veren ve güvenli kılandır..) 38/31b3=59:23.(3)

İM. **arığ** Kutsal, mübarek. “*andan soñra kilgey arığ kabırğa, turğay başı tuşında Nebi ‘aleyhi’s-selamnıñ*” 372a/1.(1)

KTS. **arığ 1.** Kutsal, mübarek. KTS. (İM); **2.** Arı, temiz, pak, günahsız. (BV. İM. Kİ)

MM. **arığ** Temiz, arı, günahsız. “*biri ‘avret örtmek ekinç yunmakı, ten ü ton namazlık arığ bolmakı*” 67-2.(13)

KE. **arığ** Temiz, arı; masum, suçsuz, günahsız; parlak, güzel, hoş. “*Sübhana’llah biz barı müsülman biz ve yana kafırlar bir pare yıgaçnı yonup Tenri teyü tapındılar, mundag ‘aziz arığ başçını peygamberlikga kabul kılmadılar, el-hamdü li’llah biz barı yeti yüz kırk yıldın son ikrar kılıp Muhammed Resullu’llah teyür-biz*” 208r3.(88)

CC. **arı** Kutsal, aziz. “*arı Ambrosius aytır*” 62b/35.CC.(33); **arılı** Aziz. krş. arı, aruv. “*arılıların küsençi, barçağa medet bolğıl*” 73b/1.(1)

arığ cân

Terim, Arapça Cebrâil kelimesinin karşılığıdır. Arığ cân, dört büyük melekten biridir ve peygamberlere vahiy iletmekle görevli meleğin adıdır. Sıfat tamlaması şeklinde oluşmuştur.

KT. **arığ cân** T.F. Cebraîl. “*Arığ Cân ya ‘ni Cibril*” 30/86b2=16:102.(1)

arığ ravza

Cennet kelimesinin karşılığı olarak kullanılır. İslam dinine ve peygambere inanan, hayatını dinin emrettiği şekilde yaşayanlar için Allah tarafından verileceği söylenen yerdir. Sıfat tamlaması şeklinde kullanılmıştır.

HŞ. **arığ ravza** T.A. Cennet. “*Arığ ravzañdın özüim qolğanı bu*” 190.(1)

arığ Tañrı

Terim, Allah’u Teala’yı her şeyin üstünde tutmak, onu her çeşit eksiklikten tenzih etmek anlamında tesbih veya zikirde söylenen sözdür. Ayrıca Allah’ın sıfatı olarak da kullanılabilir.

KT. **arığ Tañrı** Subhan Allah. “*Ol arığ Tañrı musahhar kıldı muni.*” (Bunu bize kullandıran Subhan Tanrıdır.) 36/41b1=43:13.(2)

arığ yād kılmaq

Birleşik fiil grubu yapısındaki bu terim, yüce yaratıcıyı her türlü noksanlıktan ve eksikliklerden tenzih ederek dil ile ikrar, kalp ile iman etmek, ibadet etmektir. Allah adını söyleyerek zikir etmek anlamına da gelir.

KT. **arığ yād kılmaq** T. F. T. Tesbih etmek. “*Arığ yād kılur Tañrını né kim yeti kat kök içinde né kim yer içinde turur.*” (Yerde ve gökte olanlar Tanrı’yı tesbih ederler.) 38/49b1=62:1.(1)

arığ yer

İslamiyete göre Allah tarafından kutsanmış ve Müslümanlar için kutsal kabul edilen yer anlamına gelir. Terim Sıfat tamlaması şeklindedir.

KT. **arığ yer** Kutsal toprak, mukaddes yer, Şam. “*Ey bodnum, kiringler yerke arığ yerke ol kim bitidi Tañrı.*” (Ey insanlar Tanrı’nın kutsadığı topraklara giriniz.) 27/34a3=5:21.(1)

arıqlamak

Allah’ı her türlü eksiklik ve noksanlıklardan tenzih ederek ibadet etmek, zikir etmektir. Arapça tesbih kelimesinin Türkçe fiil karşılığıdır.

KT. **arıqlamak** Tesbih etmek. “*Uluğ tutuñ anı hem ağırlañ anı yime arıqlañlar anı erte taqı kéçe.*” (Gündüz ve gece onu yad ediniz.) 37/31b1=48:9.(1)

arıqlıq

Genel anlamda suçsuzluk, günahsızlık; dinî terim olarak, Allah’ın her türlü eksiklik ve noksanlıktan uzak her şeyden üstün ve her şeye hakim olması demektir. Arapça münezzeḥ kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Ayrıca terim dinin emirlerine göre yasaklardan uzak duran kimseler için de kullanılır.

KT. **arıqlıq** Münezzeḥ olma. “*Ayurlar Teñrike kızlar, anıñ arıqlıqı olarka ol ne kim küser erse sizler.*” (Kız çocuklarını Tanrı’ya nispet ederler, o Subhandır.) 30/57a2=16:57.(2)

NF. **arıqlıq** Suçsuzluk, günahsızlık. “*... arıqlıq birle, pâklik birle Hak te’âlâğa satğaşıl...*” 83/10. (10)

MM. **arıqlıq** Temizlik. “*arıqlıq nişanı şehadet bile idi zikri aytı kîrür sine ol*” 64-3.(2)

arıqsız

“Allah’a karşı gelme, şirk koşma, dinin yasakladığı her türlü şeyden uzak olmama, günahkar olma” anlamında kullanılır. Arapça günahkar kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KT. **arıqsız** Pis, necis, murdar, kötü olan. “*Bütünlünün ortağ katğanlar arıqsız.*” (Şirk koşan murdardır.) 29/20b2=9:28.(6)

arılamaq

Terim manen, madden ve kalben her türlü kötülükten uzak durmak, Allah’ın emirlerine göre yaşamaktır. Kalbi ve en samimi duygularla yaradanı yüceltmektir.

KMS. **arılamaq** Yüceltmek. “*Hak arılık altı dürlüdür. Evvelkisi arıtgay könlini Tanrı’dan özgeden, yirden, kökden. İkinci arıtgay yüregini kirden, hasedden.*” 37a/6.(4)

arınmağ

Hem bedeneni hem de ruhen pisliklerden ve günahlardan uzak durmak anlamında kullanılır. İşlenen günahlardan sonra en samimi duygularla Allah'a affedilmek için yalvarmak, tövbe etmek ve böylece bedeni ve ruhu günahlardan arındırmaktır.

KB. **arınmağ** Günahlardan temizlenmek. *“Apa uçmağ içre yidi kör evin Arıngu kılındı bu dünya evin”* (Âdem cennet içinde buğday tanesi yedi; bu dünya evi ona bir temizlenme yeri olarak yaratıldı.) 3522.(1)

CC. **arınmağ** Temizlenmek, gūnahtan arınmak. *“neçik Teñri tiler dağı senin canı[n] arıngay”* 63a/8.(3)

KT. **arınmağ** Yıkanmak; boy abdesti almak. *“Eger bolsa sizler cünüb, arınıñlar.”* (Cünüb olunca boy abdesti alın.) 27/21b1=5:6.(1)

MM. **arınmağ** Temizlenmek, arınmak. *“ayıt lailahe arınsun tiliñ”* 16-3.(1)

KMS. **arınmağ** Temizlenmek. *“bizüm ‘alimler katında, Tanrı rahmeti anlara, arınmak şartdur. Eger arınsa bir taş-ıla muhtaç olmaz ikinciye.”* 28a/2.(7)

DLT. **arınmağ** Temizlenmek, yıkanmak; etek tıraşı olmak.(4)

arısuz

Genel anlamda temiz olmayan, kirli; dini terim olarak “ibadet etmek için dinin emrettiği şekilde temizlenmek ve ibadet etmeye uygun hale gelmek” anlamındadır.

KMS. **arısuz** Temiz olmayan, şartları uygun olmayan, kirli. *“Kabul eylemez Allah Ta’ala namazı arısuz dahı sadakayı kabul eylemez gulul malından.”* 12a/5.(1)

arıtmağ

Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesine ait bazı eserlerde görebildiğimiz ortak terimlerden biridir. Genel manada temizlenmek, dini manada ise “işlenen günahlardan ötürü Allah’ın kullarını bağışlaması, affetmesi” dir. Ayrıca kişinin yaptığı günahlardan ötürü tövbe ederek madden ve manen suçlarından arınmasıdır.

KB. **arıtmağ** Temizlemek, temizletmek; günahlardan temizlemek. *“ödürse bayat bir tilemiş kulın Añar dünya birmez arıtur yolın”* (Tanrı herhangi bir kulunu seçerse, ona dünya malı vermez; bu suretle onun yolunu temizler.) 3524.(3)

KT. **arıtmağ** Temizleme, arıtma. *”O kim köküzleriñiz içinde turur arıtmak üçün... ol Tanrı bilgen.”* (Tanrı, gönlünüzde içinizde düzeltmeniz gerekeni bilir.)

25/19b1=3:154. KT.(4); **arıtmaḵ** Temizlemek, temize çıkarmak, gūnahtan arıtmak. “*Arıturlar özlerini kendü Tanrı arıtur kimni kim tilese.*” Tanrı kimi isterse gūnahlarını bağışlar.) 26/24a1=4:49.(6)

MM. **arıtmaḵ** Temizlemek, arıtmak. “*arıtgu bu tilni ḵamuḡdın üze, kidin bolsa hamd ü senaḡa seza*” 16-1.(3)

NF. **arıtmaḵ** Temizlemek, gūnahtan arındırmak. “*Haḵ tebareke ve te’ala lutf ve kerem ḵılıp seni yamanlıḵdın arıttı*” 418/4.(8)

KMS. **arıtmaḵ** Temizlemek, temizletmek. “*Hak arılık altı dürlüdü. Evvelkisi arıtgay könlini Tanrı’dan, özgeden, yirden, kökden... Üçünci arıtgay dilini yalandan gaybetden, yahşılığı kızler yamanlığı söyler bühtandan.*” 37a/6.(7)

arḵa üküṣ bergen

Terim Allah’ın güzel isimlerinden “Şekur”un Türkçe karşılığıdır. Sıfat fiil gurubu şeklinde oluşan terim “Allah’ın kullarını affetmesi, şükrün karşılığını veren, kullarının yapıp ettiklerinin karşılığını veren” anlamındadır.

KT. **arḵa üküṣ bergen** Şükran karşılığını veren; esma-i hüsnadan: şekūr. “*Ol örtgen arḵa üküṣ bergen*” (O şükrün karşılığını verendir.) 33/76a1=35:30.(3)

artaḵ

Genel olarak batıl, dinî manada ise “İslamiyete uygun olmayan her çeşit fikir, düşünce, inanç ve ibadet” karşılığında kullanılır. Arapça “batıl” kelimesinin Türkçe karşılığı olup terimin kullanım sıklığı 3 tür.

KT. **artaḵ 1.** Batıl. “*Bu öḡür helāk bolmuşlar, ol, olar anıḡ içinde yaraḡsız artaḵ.*” (Batıl olan halk yok olmuş.) 28/19a3=7:139. KT.(1) **2.** Kötülük yapan, doğru yoldan sapan. “*Bütünlükin artaḵ/yawuz işligler olar ot eşleri tururlar.*” (Şüphesiz kötülük yapanlar ateşle eştir.) 35/49b2=40:43.(2)

artuḵ ḵatmaḵ

“Allah’tan başka yaratıcının var olduğunu kabul etmek, Allah’a şirk koṣmak” anlamında kullanılır. Arapça “şirk” kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KT. **artuḡ ʃatmak** Şirk koşmak. “*Kim kim artuk katsa Taḡrika ʃın-ok yalḡan koştı uluḡ yazuknı.*” (Tanrıya şirk koşarak yalan konuşmak büyük günahdır.) 26/23b2=4:48.(1)

artuḡ kılmaḡ

“Birden fazla yaratıcının var olduğuna inanmak, Tanrıya şirk yani ortak koşmak anlamındadır. Arapça “şirk” kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KT. **artuḡ kılmaḡ** Ortak koşmak. “*Bitiḡler Taḡrika, artuḡ kılmaḡlar aḡa nerseni.*” (Tanrı’ya inanın, ona ortak düşünmeyin.) 26/13b1=4:36.(2)

artuḡlıḡ

Allah’ın kullarına iyi amelleri karşılığında bağışta, ikramda bulunmasıdır. Arapça “ihsan” kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KT. **artuḡluḡ / artuḡlıḡ** Lütuf, ihsan, fazilet. “*Olarḡa Taḡrı fazl/artuḡluḡ uluḡ ol.*” (Onlara Tanrı’nın lütfu yücedir.) 33/10b1=33:47. KT.(1), “*Tileḡler Taḡrıdın artuḡlıḡındın.*” (Tanrı’nın lütfundan dileyin...) 26/9b3=4:32.(12)

artuḡluḡ bermek idisi

Allah’ın güzel isimlerinden biri olarak düşünülebilir. Allah’ın isimlerinden Arapça “Rahim” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Anlamı ise, öteki dünyada müminlere, Müslümanlara sonsuz lütuf, ihsan ve ikramda bulunan demektir. Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

KT. **artuḡluḡ bérmeḡ idisi** Lütuf sahibi, Tanrı. “*Taḡrı uluḡ artukluk bérmeḡ idisi ol.*” (Tanrı büyük lütuf sahibidir.) 28/79b3=8:29.(1)

artuḡsı namâz

Farz olmayan veya yapılmadığı zaman herhangi bir ceza gerektirmeyen oruç, namaz gibi nafîle ibadetlerdir. Bu ibadetler Allah için yapılan ibadetlerdir. Sıfat tamlaması şeklinde kullanılan terimin kullanım sıklığı 7 dir.

NF. **artuḡsı namâz** T.F. Nafîle namazı, fazladan kılınan namaz. “... *Mu’min artuḡsı namâzlar üküş kılmaḡ kerek.*” 248-12.(7)

arzu beriçi

Arapça “Rezzak” kelimesinin karşılığıdır. Anlamı “Allah’ın yarattığı bütün varlıklara rızık verip onların ihtiyaçlarını gidermesi” anlamındadır. Farsça + Türkçe şeklinde oluşur.

KTS. **arzu beriçi** F.T. Rızık veren, Allah. (BM)

asfiyâ

Allah’ın sevgisini, rızasını kazanmaya çalışan güzel işler yapan, nefsi tüm kötülüklerden arındıran, dünyevi zevklerden uzak duran, yalnızca ahiret için yaşayan kişilere denir.

KE. **asfiyâ** A. Azizler, sofular. “*Ademdin kıyametka enbiya ve asfiyadın telimler hatun belasığa ilindiler, Adem ve Havva kıssası ma’ruf, Nuh yalavaç ewlûgi sözleri ma’ruf turur*” 244r4.(2)

ashâb

Peygamber Efendimizi bizzat görmüş ve onun sohbetlerini dinlemiş kimseler için kullanılır. Harezmi ve Kıpçak Türkçesi eserlerinde rastladığımız terimin kullanım sıklığı 18 dir.

NF. **ashâb** A. ç. Sahabeler, Hz. Muhammed’i gören ve sohbetine katılan kişiler. “*...Ashâb ve yârân yığılışıp Peygâmbar ‘as’nuñ hadîslerini andın eşitürler.*” 222/6.(6)

ME. **ashâb** A. Arkadaşlar. “*sol yanığa tutgıl eşleriñni sol yanga başlagıl eşleriñni, sol yannı tutgıl ashablarıñ birle / sag yanığa algıl yaranlarıñni, sag yannı tutgıl koldaşlarıñ birle.*” 122-3.(1)

KTS. **ashâb** A. Hz. Muhammed’i gören ve sohbetinde bulunan kimseler. (GT, KF, İM)

GT. **ashâb** A. Peygamberin arkadaşları. “*ol tabib bir yıl nebi katında boldı bir kişi ashabdan kilip*” 165/3.(3)

KF. **ashâb** A. Sahipler, malik ve mutasavvıflar. “*Anun kibi salavat ketürsün, eline, ashabına Tanrı razi olsun anlardan. Du’a eylesün mü’mîn kişilere, mü’mîn ‘avratlara*” 190a/2.(8)

ashâb-ı kehf

Kur'an-ı Kerimde, bir mağarada uzun yıllar uyuyan yedi kişi ve köpekleri karşılığında kullanılan isimdir. Kehf kelimesi mağara anlamındadır.

KTS. **ashâb-ı kehf** A. Kur'anı Kerim'de bahsedilen ve bir mağarada uzun müddet uyuyan yedi kişi ve köpekleri. (GT)

GT. **ashâb-ı kehf** A. Yedi uyuyanlar, Kur'an'da da bahsedilen bir mağarada uzun müddet uyuyan yedi kişi ve köpekleri. *“eygülnerng songınça menzilge yürüp ashab-ı kehf iti yitti”* 27/2.(2)

ashâb-ı resûlu'llah

Peygamber Efendimizin yanında bulunup ona inanan, biat eden ve dine hizmet eden kişiler için kullanılan addır.

KF. **ashâb-ı resûlu'llah** A. Peygamberin yanında bulunanlar. *“Tanrı rahmeti Nebi üstüne, andan sonra yetişdi, ashab-ı Resulu'llaha andan sonra yetişdi...”* 17b/4.(1)

ata

Genel dilde “baba” anlamında kullanılan bu kelime, CC'ta hristiyanlık inanışına bağlı olarak Allah adı yerine kullanılmaktadır. Sadece CC'de görebildiğimiz bu terimin kullanım sıklığı 17'dir.

CC. **ata** Tanrı. krş. Ata Tenri, Tenri Ata. *“anar Ata, O[v]ul bile bir menüdeş / Tenri”* 74b/14-15.(17)

ata Teğri

Yine Allah adı yerine kullanılan Türkçe karşılık olup terim Tanrı adından önce hristiyan inancına bağlı olarak ata kelimesinin sıfat olarak kullanılması ile oluşturulmuştur. Sadece CC'de gördüğümüz terimin kullanım sıklığı 1 dir.

CC. **ata teğri** Tanrı. krş. Ata, Tenri Ata. *“ave yarınının anası kim tu[v]ur[u]r Ata Teğri”* 70b/19.(1)

atanmış öd

Arapça “ecel” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Sıfat tamlaması şeklinde kurulmuştur. Anlamı kainatın yaratıcısı ve her şeyin sahibi Allah tarafından takdir

edilen ve her canlıya verilen ömür süresinin sona ereceği vakittir. Bu şekilde sadece KF’de görülür.

KT. **atanmış öd** Ecel. “*Yağumış ok bolğay atanmış ödleri.*” (Ecelleri yaklaşmış olacak.) 28/55b1=7:185.(3)

avdaz almak

Namazı eda etmek, Kur’an okumak farzlardan veya diğer bazı farzlardan önce bedeninin temizlenmesi için abdest almak anlamındadır. Birleşik fiil grubu şeklinde kullanılır.

KMS. **avdaz almak** F.T. Almak, bir nesneyi yerinden almak, abdest almak. “*namaza, avdaz alsun.*” 39b/1.KMS.(19) “*Namazun şartları altıdur. Avdaz almak avdazsızlıktan dahil arınmak...*” 10a/2.(15)

KTS. **avdaz almak** F.T. Abdest almak. (KK)

avdaz bozmağ

Namazın dışındaki farzlardan biri olan abdesti aldıktan sonra bazı sebeplerden bozulan abdestin yeniden alınmasının şart olması durumudur. Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim KF’de görülür.

KF. **avdaz bozmağ** F.T. Abdesti bozmak. “*Bu fasıl avdaz bozıcıları bildirür... Arı çıkmak bile avdaz bozmaz; köz yaşı kibi, tükürük kibi der kibi, sümürük kibi, süd kibi.*” 101a/1.(3)

avdaz bozulmağ

Namaz kılmak için alınan abdestin bazı sebeplerden dolayı bozulup, namaz kılmaya uygun olmama durumudur. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KF. **avdaz bozulmağ** F.T. Abdesti bozulmak. “*Eger kan çıksa cerahat başından, silse andan sonra çıksa silse bunun kibi nice kez eger bir hal üstüne eger terk eylese akar; avdazı bozulur.*” 104a/2.(24)

avdaz eylemek

Allah’a karşı bazı ibadetleri yerine getirebilmek için bedenın kirlerden arınmasıdır. Kur’an okumak, namaz kılmak gibi bazı ibadetleri yerine getirebilmek için Allah’ın farz kıldığı, bedenın bazı yerlerinin temizlenmesi için alınan abdesttir.

KF. **avdaz eylemek** F.T. Abdest almak. “*Niyyet eyledüm avdaz eylemege namazıçun*” 86a/4.(19)

avdaz

Allah’ın emrettiği bazı farz ibadetler için bedenın bazı yerlerinin temizlenmesidir. Kabe’yi tavaf, namaz kılmak, kur’an okumak için farz olan bir beden temizliğidir. Terim 126 yerde kullanılmıştır.

KF. **avdaz** F. Ab-dast. Abdest. “*Eger avdaz alsa ya gusl eylese, bundan artuk takdir bile suda israf eylemese...*” 45b/3.(84)

KMS. **avdaz** F. Abdest. Farsça abdest kelimesinin bozulmuş şekli. “*dahı hac eylemek kibi dahı zekat kibi dahı avdaz kibi namaz-ıçun dahı yunmak kibi cünüblikden...*” 5a/1.(42)

KFT. **avdaz** F. Ab-ı dest. Abdest alma. “*Eger aşakakı ev eyesi evinde su dökse avdaz içün ya gusül idmek içün cayızdur barça ‘alımlar katında*” 9a/1

KTS. **avdes** F. Abdest. KTS. (Gİ); **avdaz** F. Abdest. KTS. (KF, KFT, KK, MS)

avdaz keçmek

Kabe’yi tavaf etmek, namaz kılmak, Kur’an-ı Kerim okumak gibi bazı ibadetleri yapabilmek için bedenın bazı bölgelerinin kirlerden arındırılmasıdır. Birleşik fiil şeklinde bulunan terim KF’de geçmektedir.

KF. **avdaz keçmek** F.T. Abdesti geçerli olmak. “*Bil, avdaz keçmek, guslı keçmek, mahsus olur mutlak su bile.*” 41b/4.(1)

avdazlu

Allah’ın emrettiği bazı ibadetleri yapabilmek için bedenın temiz bir şekilde her zaman hazır bulunmasıdır. Terim KMS’de Farsça köke Türkçe ek getirilerek oluşturulmuştur.

KMS. **avdazlu** F.T. Abdestli, abdestli olan. “Eger kirse namaz vaktı ol kişi avdazlu olsa vacib olmaz anın üstine avdaz almak” 43b/3.(1)

avdazlu olmak

Farz olan bazı emirleri, ibadetleri yerine getirmek için bedeni kirlerden, pisliklerden arındırmaktır. Birleşik fiil şeklinde kullanılan bir terimdir.

KMS. **avdazlu olmak** F.T. Abdestli olmak. “Eger kirse namaz vaktı ol kişi avdazlu olsa vacib olmaz anın üstine avdaz almak” 43b/3.(1)

avdazsız

Kıpçak dönemi eserlerinden KF ve KMS’de geçen terim “Allah tarafından farz kılınan ibadeti yerine getirmek için bedenın uygun olmaması” anlamında kullanılmıştır.

KF. **avdazsız** F.T. Abdesti olmayan kimse. “Keçer ana mesh eylemek, cebire üstüne beraber bağlamış olsa avdaz bile, ya avdazsız.” 121b/5.(4)

KMS. **avdazsuz** F.T. Abdestsiz, abdesti olmayan. “Eger kirse namaz vaktı ol avdazsuz olsa vacib olur anın üstine avdaz almak.” 43b/4.(4)

avdazsız olmak

Temel bazı ibadetleri yerine getirmek için bedenın temiz olmamak, bedenın bu ibadetleri yerine getirmesi adına uygun olmaması durumudur. Birleşik fiil şeklindedir.

KF. **avdazsız olmak** F.T. Dinen temiz olmamak. “Her ne hal üstüne olsa arı olsun, ya avdazsız olsun, ya cünüb olsun, ya hayz körmüş olsun, kerek oruç olsun” 75a/6.(1)

avdazsızlık

Dinen bir takım farz ibadetleri yerine getirmek için bedenın hazır olmayışı, uygun olmamasıdır.

KF. **avdazsızlık** F.T. Abdestsizlik. “Amma namazdan burun algan ol avdaz olmakdur avdazsızlıktan, arınmakdur necislerden” 40a/5.(4)

KMS. **avdazsuzluk** F.T. Abdestsiz olma durumu. “Avdaz almak vacib olur namaz-ıçun ya avdazsızlık-ıçun” 43a/6.(8)

ay

Üç ayların sonuncusu olan, İslamiyet'e göre oruç tutma ayı olarak bilinen "Ramazan ayı" dır. Müminlere göre 11 aydan daha hayırlı olup oldukça faziletli bir ay olarak kabul edilir. Arapça "Ramazan" kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Yalnızca KMS'de görülür.

KMS. **ay** Ramazan, ramazan ayı. "*Ya halkılar kılunuz biş namazınız, dutunuz ayunuz, virünüiz malınızın zekatı...*" 3b/3.(1)

âyet

Kur'an-ı Kerim'de geçen her bir cümledir. Bu cümlelerin bir araya gelmesiyle sûreler oluşur. Yani âyet, sûreleri oluşturan her bir cümlemin adıdır. Genel anlamda işaret, belirti, iz anlamındadır. Terim DLT hariç incelediğimiz bütün eserlerde dini manada kullanılan ortak terimlerden biridir. Aşağıdaki eserlerde toplam 261 yerde geçmektedir.

KB. **âyât** A. Alâmetler. "*Bu tüş ilmi körgil bağırsağ bayat, Kulı edgüsin şoldı birdi ayat*" (Bu rüya ilmine bak, merhametli Tanrı kulunun iyiliğini arzuladı ve ona rüyada alametler gösterdi.) 4370.(3)

KT. **âyât** A. Ayet. "*Olar yalğan tuttılar biziñ âyâtlarımıznı.*" (Onlar bizim ayetlerimizi yalan saydılar.) 28/17a1=7:136.(17)

KE. **âyât** A. Ayetler. "*Mevli ta'ala Tevrit atlıg kitabnı Musiga iddi, min surelig ayat on levh üze bitiglig*" 119r16.(2)

KTS. **âyât** A. Ayetler. (Gİ, İM, KF)

KFT. **âyet** A. Ayet. "*Senün mes'elen içre ayet yok hadis yok. Bel kim könüle danışmak birle hüküm idmekdür könüle danışmak ortaklıkdur.*" 411a/51.

GT. **âyet** A. Ayet, Kur'an'ın cümleleri. "*ayeti-niñ ma'nisi anıñ hakkına turur ol kent kavmi anıñ*" 221/2.(3)

KTS. **âyet** A. Ayet, Kur'anı Kerim'in cümleleri. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

ME. **âyet** A. Ayet, Kuran'dan bir cümle. "*tefsir kıldı ayet-ni, te'vil kıldı.*" 188-2.(2)

NF. **âyet** A. Ayet. "...*âlamnı yaratğan Bir u Bârnıñ âyatını oğıñı!*" 8/4.(79)

KMS. **âyet** A. Ayet. "*Diledüğümüz ayetden vaktlardur namazun.*" 14a/2.(1)

KE. **âyet** A. Ayet. “*Ol Resul ‘aleyhi’s-selamga köz [sa]galı ogradı erse Resulga kelmesdin burun Cebre’il keldi ve bu ayetni keltürdi*” 95r5.(42)

KF. **âyet** A. Kur’an surelerini meydana getiren cümlelerden her biri, ayet. “*Kaçan diledi bu ayetler bile biş vakit namazları*” 144a/1.(28)

İM. **âyet** A. Kur’an surelerini meydana getiren cümlelerden her biri. “*oşbu ayat hata turur tip kafır bolur Teñri Te’alige. Ve eger Muhammed ‘aleyhi’s-selam’nu ‘ayb- lasa*” 7a/3. (77) **âyât** A. Ayetler. “*inkar kılsa ol kitablar okınmakına takı red kılsa ayatlarını ol kafır turur Teñrige anıñ üçün kim kitablar okınmak hak turur Teñri Te’ala*” 39b/7.(6)

MM. **âyet** A. Kur’an’ın surelerini oluşturan cümlelerin her biri, ayet. “*Kıra’at hanife bir ayet kolar*” 143-1.(1)

âyet koşmak

İM’de birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, süreleri oluşturan her bir cümleyi yani ayeti okumak, dil ile ikrar etmektir.

İM. **âyet koşmak** A.T. “Ayet okumak”. “*Bu, Ebu Hanife kavlı turur irdi avval. Andan sonra bir sure koşgay ya üç ayat koşgay Fatihege.*” 173b/5.(3)

ayıpsız

“Dinin emrettiği şekilde yaşayan, Allah’ın yasakladığı şeylerden uzak duran, harama girmeyen kimse”dir. Genel anlamda suçsuz dini manada günahsız anlamında kullanılır.

CC. **ayıpsız** A.T. Günahsız, suçsuz, ayıpsız. “*men yamanlı, sen ayıpsız egeç*” 75a/5.CC.(1); **aypsız** “*aypsız anda kimni kıldı*” 69b/3.(1)

azâb ferîşteleri

İslamiyet’e göre dünyadayken çok sayıda günaha giren, kusur işleyen kişileri öldükten sonra cehenneme atmakla görevli meleklerdir. Diğer adıyla Zebani de denir. Birleşik yapıda yalnızca KE’de geçmektedir.

KE. **azab ferîşteleri** A.F. Ceza melekleri. “*Penç-şenbe behişt duzahnu ve azab ferîştelerni yaratdı*” 3v4. (1)

azad bolmaḵ

Genel manada hür, serbest, dini manada ise “Dünyada iken Allah’ın emirlerine göre yaşayıp, yaratıcısının sevgisini kazanarak cehennem azabından, işkencesinden kurtulmak” anlamındadır. Sadece MM’de görülmektedir.

MM. **azad bolmaḵ** F.T. Serbest, cehennem azabından kurtulmuş. “*bu kurban kıyam u sıyam u zekat, nişan ol tamugdın azad bolmaḵı*” 194-4.(2)

azdurmaḵ

Bazı sapkın ve batıl inançlardan dolayı hak yoldan uzaklaşıp, yaratıcıya ortak, şirk koşarak günaha girmek, gafil olmak anlamında kullanılır. Aşağıdaki eserlerde 10 yerde geçmektedir.

KE. **azdurmaḵ** Azdırmak, yoldan çıkarmak, dinden uzaklaştırmak. “*Bu ahmaklarını yoldın azdurdım. Musi aydı: ne üçün kıldın? Samiri [a]ydı nefsim mundag tiledi*” 127r1.(5)

NF. **azdurmaḵ** Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*... dünyadın îmansîz çıkar, tep kıasd kıldı Barsîsanı azdurmaḵğa*” 368/17.(2)

ME. **azdurmaḵ** Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*azdurdı anı / yoldın çıkardı anı Şeytan*” 224-6.(2)

MM. **azdurmaḵ** Yoldan çıkarmak, azdırmak. “*gafillerga hırs u emel azdurur*” 187-3.(1)

KT. **azturmaḵ** Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*İdimiz körkitgil bizke anlarını kim azturdı bizni.*” (Allah’ım bizi yoldan çıkaranları bize göster.) 35/89a3=41:29. KT.(1)

azğan

Arapça “kafir” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Allah’ın var ve bir olduğuna inanmayan, Kur’an ve dini inkar edip nankörlük edenler için kullanılan bir terimdir. Sıfat fiil şeklinde oluşan terim İM’de 32 yerde geçmektedir.

İM. **azğan** Kafir, sapık, fasık. “*Kim kim körmese namaz kılmaknı hak körmese kiçigler cenazası öze kıbla ehinden ol kişi azgan turur takı mübtedi‘ turur.*” 30a/8.İM.(32)

KTS. **azğan** Kâfir, sapık. (İM)

azğun

Allah'ın emirlerine karşı çıkan, sapık ve batıl inançları doğrultusunda din dışı hareket eden ve bu sebeple hak yoldan uzaklaşan kimseler için kullanılan bir terimdir. Arapça “kafir” kelimesinin Türkçe karşılığı olan terim NF’de sadece 1 yerde geçmektedir.

NF. **azğun** Azmış, azgın, doğru yoldan çıkmış. “... *kim îmân keltürdüniz, öz nefsünüz birle boluñ, azğunlarnıñ azğunluķı sizlerke ziyân kılma, ...*” 304/4.(1)

azğunluķ

İslamiyetin emrettiği şekilde yaşamayan, azgın, sapık ve batıl inançları dolayısıyla dinden uzaklaşan, hak yoldan çıkan anlamındadır. Türemiş yapıda bulunan terim 3 eserde kullanılmıştır.

NF. **azğunluķ** Azgınlık, azma. “... *öz nefsünüz birle boluñ, azğunlarnıñ azğunluķı sizlerke ziyân kılma*” 304/5.(1)

İM. **azğunluķ** Sapıklık, dalalet. “*Ol Nebi birle kim otdan kurtarur sen takı azgunlukdan. Könderür sen takı Muhammed'ning yakınları öze bolsun, iy Teñri: yarlıkagıl*” 198a/2.(1)

KMS. **azğunluķ** Azgınlık, sapmış olma hali. “*Hak sünnet iki dürlüdür. Bir sünnet işlemek doğru yoldur, terk eylemek azkunlukdur.*” 38b/6.(1)

azğurmak

İslamiyetin emrettiği şekilde yaşamamak, azgın, sapık ve batıl inançları dolayısıyla dinden uzaklaşmak, hak yoldan çıkmak anlamındadır.

NF. **azğurmak** Azdırmak, hak yoldan çıkarmak. “... *bu Âdam oğlanlarınıñ cümlesini azğurgaymen ...*” 279/7.(4)

ME. **azğurmak** Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*yangıldı kedikning / avnuñ kolı butı, öldürmegü yer / azgurdı anı / azuksız boldı bodunlar, rızkları tükendi.*” 63-4.(2)

azıǵlıǵ

Bazı sapkın düşünce ve inançları sebebiyle dinden, hak yoldan çıkan anlamındadır. Türemiş yapıda bulunan terim KE’de 1 defa geçmektedir.

KE. **azıglıg** Azmış, doğru (din) yolundan sapmış olan. “*oğlanları birle kaldı, adın azıglıglar birle yagı boldı*” 13r17.(1)

azıtğan

Terim, din dışı bazı batıl inançlar sebebiyle doğru yolu göremeyen, gerçek dışı bazı şeylere inanan, hak yani doğru yoldan uzaklaşanlar manasında kullanılır. Sıfat fiil yapısında bulunan terimin kullanım sıklığı KT’de 1 dir.

KT. **azıtğan** Batıla sapan. “*Ol kün adakın bolur kıyāmet, ol kün ziyān kılur azıtganlar.*” (Kıya met günü batıla sapanlar zarar eder.) 36/104a1=45:28.(1)

azıtmak

Sapık, fasık, dinden çıkmış anlamına gelen Arapça “kafir” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmeyerek hak yoldan, doğru yoldan uzaklaşmaktır. KB ve NF’de toplam 4 yerde geçmektedir.

KB. **azıtmak** Azıtmak, yoldan çıkmak. “*Hava nefis bile kör yagı ol uluğ, Bu iki azıtur tapuğçı kuluğ*” (Din hevesin ve nefsin en büyük düşmanıdır; bu ikisi ibadet etmek isteyen kulu yolundan şaşırtır.) 3344.(3)

NF. **azıtmak** Azdırmak, yoldan çıkarmak. “*... taķı bir ülüşı yol-dın azıtmakdın bolğay, tedi.*” 387/3.(1)

âzife küni

İsrafil adlı meleğin “sur” denilen alete bir kez üflemesiyle yeryüzü ve gökyüzünün bir araya gelmesi, yani evrenin yok olmasıdır. İsim tamlaması şeklinde kullanılan terim sadece KT’de görülür.

KT. **âzife küni** A.T. Kıyamet. “*Ve korkutgıl olarnı âzife küni birle.*” (Onları kıyametle korkut.) 35/32a2=40:18.(1)

aziz

Aziz ve haziz şeklinde CC’de yer alan bu terim bugün de olduğu gibi kutsal, aziz anlamındadır.

CC. **aziz** A. Nadir, çok güzel. 82b/9b.CC.(1); **haziz** A. Kutsal, aziz. “*Tenri köçürdi / haziz boyun menülükge*” 70b/15-16.(2)

azka üküş bérgeñ

Birden fazla kelimededen oluşan terim Allah'ın güzel isimlerinden “Şekür” veya “Kerim”in karşılığıdır. Sevapları cömertçe mükafatlandıran anlamındadır. Yalnız başına Tanrı adı yerine kullanılır. Terim daha geniş şekilde “az ta‘atka üküş yanut bérgeñ” şeklinde de kullanılmıştır ki bu ifadeden kısaltılmış gibidir. Anlamı az ibadete, amele çok sevap veren ve bu konuda lütfu, ihsanı ve ikramı bol olan demektir. Yalnızca KT’de gördüğümüz bu yapı toplam 1 kez kullanılmıştır.

KT. **azka üküş bérgeñ** Sevapların mükafatını veren; Esmâ-i hüsnadan: şekûr. “Örter sizni Tañrı azka üküş bérgeñ keçürgeñ.” (Az sevaba çok mükafat veren affedici Tanrı günahlarınızı bağışlar.) 38/75a2=64:17.(1); **az ta‘atka üküş yanut bérgeñ** T.A. Esmâ-i hüsnadan: şekûr. “Ol Tañrı örtgeñ az.ta‘atka üküş yanut bérgeñ.” (Tanrı doğruları mükafatlandırır.) 36/18a2=42:23.(1)

azmak

Hak yoldan, bazı sapık ve batıl düşünceler ve inançlar sebebiyle uzaklaşmak, doğru yoldan ayrılmak anlamındadır. Terim 6 eserde kullanılmıştır.

GT. **azmak** Azmak, sapmak, şaşırma. “körer bolsa firişte yoldın azgay” 139/7.(10)

NF. **azmak** Azmak, doğru yoldan çıkmak. “Eger ol neerseni tutar bolsañız, heç köni yoldın azmağaysız” 168/15.(3)

KT. **azmak** Azmak, doğru yoldan çıkmak. “Çın ok azdı, azmak ırak.” 26/80a1=4:116. (9)

ME. **azmak** Azmak, yoldan çıkmak. “yañıldı sözde /azdı yoldın, yañıldı yolını, yava kıldı yolını.” 2-1.(1)

İM. **azmak** Azmak, yolunu sapıtmak. 30a/1.(1)

MM. **azmak** Yoldan çıkmak, sapıtmak, azmak. “azıp yörügenler tamugka çıkar” 48-3. (1)

azuğ beriçi

Arapça “Rezzak” kelimesinin karşılığıdır. Birleşik yapıda kullanılan terim yarattığı bütün canlılara rızkını verip ihtiyacını karşılayan” manasındadır.

KTS. **azuğ beriçi** Rızık veren, Allah. (BM)

azuk

Din dışı birtakım sapkın ve batıl inançlar dolayısıyla dinden, hak yoldan, doğru yoldan uzaklaşmaktır. Bu şekilde yalnızca KB’de gördüğümüz terim sadece bir yerde geçmektedir. Azgun terimiyle eş anlamlıdır.

KB. **azuk** Yolunu şaşırmış, dinden uzaklaşmış. “*Ödürdi adırdı kötürdi mini Azuklar yolındın kiterdi mini*” (O seçti, ayırdı, beni yükseltti; beni yolunu şaşırmışlar arasından uzaklaştırdı.) 385.(1)

azuklandurmak

Allah’ın güzel isimlerinden “Rezzak” isminin karşılığıdır. “Yaratanın yarattığı bütün varlıklara rızkını vermesi, nimetini bahşetmesi, ihtiyaçlarını karşılaması” manasında kullanılır.

KTS. **azuklandurmak** Yiyecek vermek, rızık vermek. (İM)

İM. **azuklandurmak** Azık, rızık vermek. “*İyi Tenri azuklandurgıl meni takvangnı takı ötkil benim yazukumnı takı yüzlendürgil meni hayr işken i vakt kim yüzlensem.*” 295b/2.(1)

baptisma

Sadece CC’de bulunan bu terim Hristiyanlıktaki vaftiz etme, isim verme ritüelini ifade eder.

KTS. **baptisma** L. Vaftiz, isim verme. (CC)

CC. **baptisma** L. Vaftiz, isim verme. “*küner-men bir baptism dep yazıklar/nın boşatmagına*” 74b/17-18.(1)

bağırsak

Arapça “Rahman” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Allah’ın güzel isimlerindendir. Tanrı’nın yarattığı bütün canlılara sonsuz merhamet ve şefkat göstermesidir. Terim sadece Karahanlıca eserlerden KB, CC ve KT’de geçmektedir. Bu iki eserde toplam 129 defa tekrarlanmıştır.

KB. **bağırsak** Merhametli, şefkatli, sadakatli. “*Ayur ay bağırsak inangu idim, Katıglık sığıngu idim*” (Sonra dedi: - Ey inandığım, merhametli rabbim; ey müşkül anlarda sığındığım rabbim.) 3052.(125)

KT. **bağırsak** Şefkatli, esma-i hüsnadan: raûf. “*Bütünlüğün İdingiz bağırsak ulaşu yarlıkagan ol.*” (Tanrı şefkat ve merhamet sahibidir.) 30/53a1=16:47.(1)

CC. **bavursak** Aziz, sevgili. “*ave kim enç könülinden Tengrige köt(ü)rdin kurban/öz bavursakın Yesusnı*” 71b/3-4.(3)

bağışlamak

Allah’ın günah işleyen kullarını bağışlaması, affetmesidir ki Allah’ın Arapça “ğafur” isminin karşılığıdır. Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak dönemine ait aşağıdaki eserlerde görülen terim türemiş yapıda olup toplam 45 defa kullanılmıştır.

NF. **bağışlamak** Bağışlamak, affetmek; bağışta ihsanda bulunmak. “*Hak te’âlâ hazratından derhost kıldım erse, on namâznı bağışladı.*” 59/6.(19)

KB. **bağışlamak** Bağışlamak. “*Seninde adın yok sığınğı idim, Yazukum bağışla yölegil kutun*” (Senden başka sığınacak rabbim yok; günahımı bağışla ve saâdet yolunda beni destekle.) 5125.(4)

GT. **bağışlamak** Bağışlamak, affetmek. “*canı için başıñ sadakası munuñ yazukın, bağışlağıl hatta meni dağı belağa salmasun*” 68/13.(18)

KMS. **bağışlamak** Bağışlamak, affetmek. “*Ya ilahi arıt agzum kokusu, bağışla yazugımı.*” 33b/3.(3)

HŞ. **bağışlamak** Günahlarını affetmek. “*Bağışla bu kuluñnuñ yazukını*” 296.(1)

bağışlanmak

İşlenen günahların Tanrı tarafından affedilmesi, bağışlanması anlamındadır.

KF. **bağışlanmak** Affedilmek, bağışlanmak. “*Kece olur, sabah olur barça yazıklar bağışlanur.*” 10a/63.(3)

bağışlayıcı

Allah’ın güzel isimlerinden Arapça “Afüvv” ün Türkçe karşılığıdır. Anlamı ise affi, merhameti, bağışlaması bol olandır. KMS. ve KF’de 48 yerde kullanılmıştır.

KF. **bağışlayıcı** Affeden, bağışlayan. “*Ya Allah! Sen yüce sen ulu sen, ... yazıklar bağışlayıcı sen*” 31a/3.KF.(6), “*ol Tanrı Te’ala yazıklar bağışlayıcıdır*” 138a/4.(47)

KMS. **bağışlayıcı** Bağışlayıcı, bağışlayan. “*şanu rahmetün birle ya ‘izzetlû Tanrı ya yazuk bağışlayıcı.*” 35b/1.(1)

bahasız

Dinen kutsal, hayırlı, mukaddes, saygı duymaya değer olan şeydir. Farsça köke Türkçe “-sız” ekinin getirilmesiyle oluşan terim CC’de 1 kez görülmektedir.

CC. **bahasız** F.T. Mübarek, kutsal, paha biçilemez. “*sağinsa-men bahasız kanını kim Hristoz töktü*” 75a/1.(1)

bahşâyiş

Genel anlamda lütuf, ihsan, dini manada Allah’ın kullarını bağışlaması, merhamet ve şefaet etmesi, onlara ikramda, lütüfta bulunmasıdır.

GT. **bahşâyiş** F. Bağışlama, lütuf, ihsan. “*irge hak ta’ala bahşayişi yitip tevfik çerağın ileyinde*” 123/12.(1)

bahşışlğ

Allah’ın güzel isimlerinden “Rahman”ın karşılığı olarak kullanılır. Yüce yaratıcının kainatta yarattığı bütün varlıklara sonsuz rahmet ve merhamet etmesidir. Terim sadece KT’de görülür.

KT. **bahşışlğ** F.T. Rahmet eden. “*ulug bahşışlğ*” (Çok rahmet eden...) 34/46b1=38.(1)

baklı

CC’de aziz, kutsal anlamında yer alan bir terimdir.

CC. **baklı** F.T. Aziz. “*anasında baklı / Yohan, ulu sö[v]ünç alıp andan*” 76a/7-8.(1)

balığa

“Balig” kelimesinin müennesi olan bu kelime, bülüğa ermiş yetişmiş, dini vecibeleri yapmakla yükümlü olgunluğa erişmiş anlamındadır.

KE. **balığa** A. Yetişkin (kadın); dinî bakımdan mükemmel olan. “*Ya’ni İdi ‘azze ve celle hikmet-i baliga birle canını közlerdi, anı körmesünler*” 76r12.(2)

bâng-i namâz

Müslümanları ibadete çağırmak amacıyla müezzinin camide yüksek sesle okuduğu sözler, tekbir veya şehadettir. Müminlere namaz vaktinin geldiğini bildirir. Terim NF’de 4 yerde görülür.

NF. **bâng-i namâz** F. Ezan. “ *Kaçan kim Bilâl bang-i namâz okıdı...* ” 40/3.(4)

bânglamak

İslamın beş şartından biri olan, namaza çağrı anlamında Müslümanların namaz ibadetlerinin vaktinin geldiğini bildirmek üzere okunan söz veya şehadettir. Terim zamanla kullanımdan düşmüş ve günümüzde olduğu gibi Arapça karşılığı olan “ezan” kullanılmaya başlanmıştır.

KTS. **bânglamak** Ezan okumak. (BM, Kİ)

ME. **bânglamak** Ezan okumak. “*namazga ündedi orlağucı başladı mü’ezzin*” 89-5.(1)

KMS. **benglemek** Ezan okumak. “*Bir sünnet işlemek doğru yoldur, terk eylemek azkunluktur. Benlemek gibi kamet gibi*” 38b/6.(1)

KTS. **benklemek** Ezan okumak. (MS)

bapas

Hristiyan din adamlarına verilen isimdir.

KTS. **bapas** L. Rum din reisi, rahip. (CC)

Bâr Hudâ

Terim, “Allah” adı anlamındadır. NF ve KT’de 49 kez kullanılmıştır.

NF. **Bâr Hudâ** F. Allah. “ *Ey Bâr Hudâyâ, sen bu kâfırları helâk kıl!* ” 12/11.(48)

KT. **bâr hudâyâ** F. Allah(ım). “*Ey Bâr Hudâyâ / Tanrı, eger erse bu ol rāst sening üsküngdin yagturgıl bizing üze taşlar.*” (Ey Allahım bu doğruysa senin katında bize taş yağdır...) 28/81a3=8:32.(1)

barakât

Genel anlamda bereket, bolluk, dini manada ise “Allah’ın kullarına verdiği nimet, hayır ve bereket”tir.

CC. **barakât** A. Bolluk, bereket. bk. algışlı. 37b/15.(1)

KF. **berekât** A. Bereket, bolluk, Tanrı vergisi. “*sen du’aları kabul eyleyici sen, hacatları virici sen, berekatları indirici sen, yamanlıkları def’ eyleyici sen, yazuklar kiderici sen.*” 154a/7.(10)

NF. **berekât** A.ç. Bereket, hayır, bolluk. “*Hak te’âlâ üküş berekâtlar bergey inşa’a’llahu te’ala dedi.*” 28/16.(15)

barı örtmek

Sadece KT’de gördüğümüz terim Allah’ın günaha giren, hata yapan kullarını Gafür isminin de hikmetiyle bağışlaması, affetmesidir. Birleşik fiil şeklindeki terimin kullanım sıklığı 1 dir.

KT. **barı örtmek** Bütün günahları bağışlamak. “*İdimiz barımızni örtmese bolur men ziyānılgırdın.*” (Tanrı bütün günahlarımızı affetmezse zarar edenlerden oluruz.) 28/27a2=7:149.(1)

barlamak

Allah’ın varlığını ve birliğini kalp ile iman dil ile ikrar etmek, ondan başka Tanrı’nın olmadığını, onun mutlak hakim olduğunu kabul etmektir.

KE. **barlamak** Allah’ın varlığını kabul etmek. “*İlahi bu kün yer yüzinde seni birlegen barlagan yalguz İbrahim turur, anı takı mu otga atar sen?*” 41v19.(1)

barlamamak

Allah’ın var ve bir olduğuna, ondan başka mutlak hakim olmadığına inanmamak ve onun varlığını inkar etmek anlamındadır. KT’de yalnızca 1 yerde görülmektedir.

KT. **barlamamak** Tanrının varlığını ikrar etmemek. “*Tanrını barlamamak*” (Tanrının varlığına inanmama) 37/58b2=49:7.(1)

Basîr

Terim gizli veya açık her şeyi gören, bilen anlamında Allah'ın güzel isimlerinden biridir.

MM. **basîr** A. Her şeyi görüp bilen, Allah. “*muti'un lehu kudretinga basir*” 310-2.(1)

başlıkın yunmak

Arapça “gusül” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Birleşik yapıda bulunan terim “dinen bazı durumlar halinde vücudun her yerinin kuru kalmayacak şekilde yıkanması, temizlenmesi”dir.

ME. **başlıkın yunmak** Gusletmek. “*tutuldu tili / başlıkın yundi, gusül kıldı.*” 140-4.(2)

bâtıl

Genel anlamda baş, beyhude, dini anlamda “İslam’a göre Allah ve Peygamber’in tasvip etmediği, Kur’an’a uygun düşmeyen her türlü, inanç, fikir, ibadet, davranış”tır. Terim aşağıdaki eserlerde 35 yerde görülür.

NF. **bâtıl** A. Batıl, boş, beyhude. “... *hağ dîn keldi, bâtil dinler helâk boldı,*” 51/2.(12)

KT. **bâtıl** A. Batıl, hak olmayan, boş, beyhude, yanlış. “*Keldi sezâ yime oza törütmez bâtilnı yana tirgüzmez.*” (Hak geldi, hak olmayan dirilmez.)33/61a2=34:49.(8)

KF. **bâtıl** A. Batıl. “*Ya Allah, bu kök sen batıl yaratmadun sen münezzeh sen, kurtar bizi cehennem odunun ‘azabından.*” 153b/7.(1)

KE. **bâtıl** A. Batıl; boş, beyhude. “*İbrahimdin bu sözler işitdiler telim kafirler könlüğe kirdi; bu butlar batıl tururlar asıgları yok*” 40r14.(9)

GT. **bâtıl** A. Yanlış, batıl. “*yüz halayıkka tönüp dayim kılur batıl namaz*” 116/11.(5)

KTS. **bâtıl** A. Yanlış, batıl. (Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT, MG, MS)

batrîk

Hristiyanlıkta kiliselerde Hristiyanlığa bağlı din adamlarının en yüksek mertebede olanına denir. Kullanım sıklığı 7 dir.

NF. **batrîk** Y. Patrik, din büyüğü. “*Ey batrîkler, ey uluğlar, cümle ittifâk kıılıp ol Ahmedke ittibâ° kıılalıñ.*” 80/7.(7)

battallıksuz

Allah’ın “muktedir” adının karşılığıdır. Kudret sahibi, her şeyi dilediği gibi kolayca yaratan, güç ve kudret sahibidir.

KMS. **battallıksuz** A.T. Kudret sahibi, her şeye gücü yeten. “*Ol Allah birdür, ortagı yokdur, benzetmeksüz, battallıksuzdur.*” 45b/1.(1)

bayat

Türkçenin tarihsel dönemlerinde Teñri sözcüğü yaygın olmakla birlikte, özellikle ilk Türk – İslâm devresi metinlerinde idi ve bayat sözcükleri de “Allah, yaradan” için kullanılır. Bayat “az evvel, demin” anlamlı baya sözcüğünden türemiş (baya+t) ve “evvel, eski” anlamından mecazlaşmış olabilir. Arapçada Allah’ın 99 adından birinin evvel ve kadim olması bu fikri destekler. (Ölmez 2005: 213-218)

KB. **bayat** Kadim, Tanrı. “*Bayat kimke birse tilek arzusu, Anıñ şükri boldı yanut kılgusu*” (Tanrı birini dilek ve arzusuna kavuşturunca, karşılığında onun da Tanrı’ya şükretmesi gerekir.) 753.(285)

MM. **bayat** Tanrı, Allah. “*kılur cezbe anı fazlı birle bayat*” 306-1.(1)

AH. **bayat** Tanrı. “*bayat birdi erse saña sen me bir*” (Tanrı sana verdi ise, sen de ver.) 246.(3)

DLT. **bayat** Yüce Tanrı’nın adı.(1)

bayram

İslamiyet’e göre Müslümanlar tarafından dini önemi olan ve kutlanan günlerdir. Terim aşağıdaki eserlerde 52 yerde geçmektedir.

GT. **bayram** Bayram. “*biri ayttı men munı kurban bayramında basra şehrinde*” 84/5. (2)

İM. **bayram** Bayram. “*takı vacib bolur bayram namazı herbir kişi öze kim anıñ öze vacib bolsa cum’e namazı. Takı cami’i şagır atlıg kitebde, iki bayram cem’ bolsa bir künde*” 231b/6.(21)

KF. **bayram** Bayram. “*Tanrı Te’ala tebdil eyledi size iki kün. İkisinden hayırlı oruç bayramı kün, kurban bayramı kün.*” 192a/3.(27)

DLT. **bayram** Oğuzcada bayram.((2)

bayram eylemek

Terim, ibadetlerini yapmış olmanın verdiği manevi huzuru yaşamak, huzura kavuşmak, sevinmek anlamı taşımaktadır. Kelime günlük hayatta da bir şeyden dolayı çok sevinmek anlamında kullanılır. Genel dildeki anlamı ile terim anlamının yakın olması, dini terim saymayı şüpheli kılar. Dini bir terim olarak devam etmediği, yaygınlaşmadığı için terim olup olmadığı tartışılabilir. Ancak genel dildeki anlamından farklı olarak dini bir vecibeyi yerine getirmiş olmaya bağlı bir sevinci, manevi huzuru ifade ettiği için dini terim kabul ediyoruz.

KF. **bayram eylemek** Bayram yapmak. “*Oruç kalkandır, oruç kişinin iki ferahı var; bir ferah iftar eyleyüp bayram eylegende, bir ferahı Tanrı te’ala hazretine varganda .*” 216a/4.(1)

bayram namâzı

İki rekattan ibaret olan Kurban ve Ramazan bayramlarında kılınması gerekli vacip namazdır. Terim isim tamlaması şeklindedir.

İM. **bayram namâzı** T.F. Bayram namazı. “*...bayram namazı kiçer teyemmüm kılğay. Eger İmamning ab-dastı bozulsa ya uygan kişinin bayram namazında*” 120a/8.(24)

bedene

Terim, kurban olarak kesilen deve anlamındadır.

KTS. **bedene** A. Kurbanlık için boğazlanan deve. (İM)

bediz burhan

İslamiyet dışındaki bazı inançlarda kutsal kabul edilen ve tapınılan, heykel, resim veya eşya benzeri şeylerdir. Terim DLT’de 1 defa kullanılmıştır.

DLT. **bediz burhan** Süslü put. (1)

bedr

Mekke ve Medine arasında “Bedr” denilen yerde Müslümanların müşrikleri mağlup ettikleri yer ve savaşın adıdır.

KTS. **bedr** A. Müslümanların kazandığı ilk savaş. (İN)

behişt

Allah’a inanıp peygambere itaat eden, dünyadayken dinin emirlerine göre yaşayan takva sahiplerinin gideceği, içerisinde binbir güzelliklerin bulunduğu ve yaratıcı tarafından mükafat olarak verilen, Müslümanların gireceği eşsiz yer, cennettir.

KE. **behişt** F. Cennet. “*Penç-şebne kün behişt duzañnı ve ‘azab feriştelərini yaratdı, cevrlərni yaratdı.* ” 3v4.(1)

belâ du’ası

Bugün genel dilde de aynı anlamda kullanılan terim kişinin memnun olmadığı, hoşuna gitmediği veya hakkının yenildiğini düşündüğü haksızlıklar karşısında, kişinin Allah’tan haksızlığı ya da zulmü yapanlara karşı dilekte bulunması veya bir bela gelmişse onun giderilmesi için yaratıcıdan yardım istemesidir. Birleşik yapıda bulunan terim 72 kez tekrar edilmiştir.

KE. **belâ du’ası** A. Belanın defî için yapılan dua. “*Davud ‘afiyet du’ası kılsa kerek erdi bela du’ası kıldı* ” 134v18.(72)

belgü

Genel dilde iz, alamet, nişan, belirti anlamındayken, dini manada Kur’an’ da sürelerin her birini oluşturan cümleler anlamında kullanılır. Karahanlı dönemi eserlerinde KT’de terimin Türkçesi “belgü” kullanılırken daha sonraki eserlerde bu terim terkedilerek Arapça karşılığı olan “ayet” kullanılmıştır. KT.’de 26 defa tekrar edilmiştir.

KT. **belgü** Ayet. “*Tağrını mu hem belgülerini mü, yalavaçını mu füsüs tutuğlı erür siz?*” (Tanrı’yı, ayetlerini ve peygamberini mi alaya alırsınız?) 29/46a2=9:65.(26)

belgölüg kılmak

Genelde dilde tavsiye etmek, açıklamak anlamındadır. Dini anlamda ise “Allah’ın kullarına kendisini övmeyi, sevmeyi, anmayı zorunlu kılmak” manasında kullanılır. Birleşik fiil şeklindeki terim 3 kez tekrar edilmiştir.

KT. **belgölüg kılmak** Ortaya koymak, açıklamak, tavsiye etmek, meşru kılmak, farz kılmak. “*Rāstlık üze belgölüg kıldı Tanrı sizke İdiñizni helāl kılmakñı.*” (Tanrı’yı övmeyi size meşru kıldı.) 38/89a1=66:2.(3)

belgölüg kün

Yeryüzü ve gökyüzünün birbirine kavuştuğu, kainatın son bulup bütün ölülerin dirildiği kıyamet günüdür. Birleşik yapıdaki bu Türkçe terim sonraki eserlerde terkedilerek yerine Arapça “kıyamet” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.

KT. **belgölüg kün** Allah katında bilinen, malum gün. “*Sen küdülmişlerdin sen saqış künke/belgölüg künke tegi.*” (Kıyamete kadar gözetilmişlerdensin...) 30/24a3=15:38.(1)

bê-namâz

Namaz ibadetini yerine getirmeyen, namazdan haberi olmayan anlamındadır. Dahası İslamın beş şartından biri olan namazı kılmamak veya dinen farz olan namaz ibadetini yerine getirmemektir. Terim NF’de sadece 1 yerde geçmektedir.

NF. **bê-namâz** F. Beynamaz, namaz kılmayan. “... *taqı ribâhôr taqı be-namâz bolmağaymen.*” 376/16.(1)

bendelik kılmak

“Allah’ın emirleri doğrultusunda dinin gereklerini yerine getirmek, İslama uygun şekilde yaşamak, bu vesileyle Allah’a kulluk görevini yerine getirmek” anlamındadır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KE. **bendelik kılmak** F.T. Kulluk etmek. “*mengü suwın isteyü keldim, uzun yaşap İdige bendelik kılayın tedim.*” 177r14.(1)

benzetmeksüz

Genel anlamda herhangi bir şeyin güzel olması sebebiyle duyulan hayranlık, güzellik anlamındadır. Dini manada evreni yaratan Allah'ın var ve bir olduğu, ondan başka yaratıcı olmadığı, eşi ve benzeri bulunmadığını anlatmak üzere Allah'ı mutlak hakim olarak kabul etmektir.

KMS. **benzetmeksüz** Benzersiz, eşsiz. *“Ol Allah birdür, ortagı yokdur, benzetmeksüz, battallıksuzdur”* 45a/6.(1)

berâ't kecesi

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v) Cebrail (a.s) aracılığıyla peygamberliğin verildiği, şaban ayının on beşinci gecesidir. Terim, belirtisiz isim tamlaması yapısında olup KF. ve İM'de isim tamlaması şeklindedir.

KF. **berâ't kecesi** A.T. Beraat geces. *“Müstehabda sekiz dahı; ol gusl eylemekdür hicametden, gusl eylemek, Bera't kecesinde, Kadir kecesinde...”* 108b/3.(1)

İM. **berât kiçesi** A.T. Peygamberimize peygamberliğinin bildirildiği Şaban ayının 15. geces. *“sekiz takı yewünmek sewüglü turur tip. Anıñ biri hacamatdan sonra yüwünmek turur. Tağı biri berat kiçesi yüwünmek turur. Tağı biri kadr kiçesi yüwünmek turur”* 101b/1.(1)

berât

Genel manada ferman, rütbe anlamındadır. Dini anlamda ise Şaban ayının 15. geces. olan Peygamberimize peygamberliğinin verildiği gecenin adı olarak kullanılır.

KTS. **berât** A. Şaban ayının 15. geces. (İM)

berk tutmak

Allah'ın varlığına, peygambere, Kur'an'a, İslam dinine kalben iman ve itaat etmektir. Türkçe olan bu terimin yerini zamanla Arapça “iman” kelimesi almıştır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KT. **berk tutmak** İnanmak, iman etmek. *“Eger berk tutmasanız meni singar boluñ mendin.”* (Sağlam iman etmezseniz, kenarda durun..) 36/79b3=44:21.(1)

besleyici

Allah'ın güzel isimlerinden “Rezzak” adının Türkçe karşılığıdır. Yarattığı bütün varlıkların rızkını veren besleyen, ihtiyaçlarını karşılayan anlamındadır. Terimin zamanla Türkçesi unutulmuş ve Arapça karşılığı olan “Rezzak” kullanılmıştır.

KF. **besleyici** Besleyen. “*Ya Allah! Sen dünyada rahmet eyleyici sen, ahirette rahmet eyleyici sen, besleyici sen, safakat eyleyici sen...*” 28b/1.(1)

KMS. **bisleyici** Besleyici, rızık veren. “*Şükr Tanrı'ya sabitdür, bisleyicidir 'alemleri cennet yahşılar-ıçun.*” 1b/2.(1)

bêş namāz

İslamın şartlarından biri olan beş ayrı vakitte kılınması şart olan namazlardır.

KT. **bêş namāz** T. F. Beş vakit namaz. “*Körklüg bākiler ya'ni bêş namāz edgürek İdiñ üskinde yanutın hem edgürek asıgdın.*” (Güzel müminler beş vakit namazı Tanrı katında kılanlar iyi mükafat bulurlar.) 31/30a3=19:76.(1)

beşâret

Genel dilde görme, gerçeği görme; terim olarak imanı güçlü kimselerin Allah'ın izniyle gönül ve kalp gözlerinin açık olması, manevi yönden birtakım şeyleri farketmeleri görüyor olmalarıdır. Terim bu anlamıyla 3 kez tekrar edilmiştir.

MM. **beşâret** A. Gerçeği görme. “*eşit açsun allah beşaret közin*” 267-2.(3)

bey

Arapça Allah, Rabb kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Terim aynı manada aynı eserde birleşik veya türemiş (bey Teneri, beygine) şeklinde de kullanılmaktadır. Sadece CC'de görebildiğimiz terim 8 defa kullanılmıştır.

CC. **bey** Rab. krş. Bey Teneri, Bey Tenri, CCI bey. “*basa inanır-men tirgizgiçi Bey, Arı Tınga*” 74b/13.(8)

bey teneri

Büyük yaratıcıyı, kainatın ve tüm evrenin sahibini ifade eden Türkçe kökenli terim “Allah, Rabb” anlamındadır. Bu şekilde sadece CC'de görebildiğimiz terim diğer eserlerde görülmemektedir. Toplam 5 kez tekrar edilmiştir.

CC. **bey teneri** Rab. krş. Bey. “*Bey[i]m Teneri, benim tınım / algıl*” 61b/20-21.(4); CC. **bey tenri** “*sen, tın atam, Bey Tenri erki bile benim yazukımdan boşatıl*” 61a/9.(5)

beygine

Önceki iki terim gibi Türkçe kökenli terim “Allah, Rabb” anlamında kullanılmaktadır. Yine yalnızca CC’de görülen terim 1 defa kullanılmıştır.

CC. **beygine** Rab, sevgili Rab. “*e tatlı Beyginem*” 75b/1.(1)

Beyt-i Mukaddes

Mukaddes, kutsal ev, Kabe, İslamiyet’e göre Müslümanlar tarafından kible kabul edilen kutsal yapıdır.

KTS. **Beyt-i Makaddes** A. Kabe.(IM).

İM. **Beyt-i Mukaddes** A. Kabe. “*beyt-i mukaddes’ke tigrü boldı tise takı inkar kılsa köklerge irişmegini yahud turuksa anıñ içinde ayıtsa: bilmes men*” 39b/3.(2)

beytü’l-ahzân

Yakup Peygamberin yaşadığı çadır anlamındadır. KE.’de 3 yerde kullanılmıştır.

KE. **beytü’l-ahzân** A. Hüzünler evi. Yakub peygamberin çadırı. “*İbn Yamin aydı: senin kadgundın Beytü’l-ahzanga kirip yıqlamakdın eki közi körmes bolup turur.*” 96r11.(3)

beytü’r-risâle

“Beyt” ev ve “risalet” peygamberlik kelimelerinden oluşmuş Arapça terkiptir ve peygamber evi anlamında KE’de kullanılır.

KE. **beytü’r-risâle** A. Peygamberlik meskeni. “*yalwaru Yusufğa keldi, aydı: ey beytü’r-risale sülalesi, nübüvvet riyazının lalesi, ey siyadet kimyası, ey sa’adet tamğası, ey arıg uruğı, ey ademiler udrıgı kaşkı ol kün on aymış ersen satğın almağay erdim*” 77v18.(1)

bıçığ kılmak

Genel dilde buyurmak, fermanlamak, emretmek; dini terim olarak Tanrı'nın peygamber ve Kur'an vasıtasıyla kullarından yapmalarını istediği dini emirleri bildirmektir. Birleşik fiil grubu şeklindeki terim 2 kez tekrarlanmıştır.

KT. **bıçığ kılmak** Buyurmak, fermanlamak. “*Ey Mūsā, oğlū biziñ için İdiñni anıñ birle kim bıçığ kıldı seniñ üskünñde.*” (Ey Musa sana buyuran Tanrın için davet et.) 28/16a1=7:134.(2)

bî-bāk

Tanrı'nın varlığını inkar edip, Kur'an'ı peygamberi tanımayan, dinin emirlerine uymayıp hak yoldan ayrılanlar için kullanılan bir terimdir. Genel dilde korkmayan, çekinmeyen anlamında kullanılır.

KT. **bî-bāk** F. Yoldan çıkan. “*Kılur mu-miz saķnuqlarnı bî-bākler teg.*” (Sakınanlar yoldan çıkanlar gibi olur mu?) 34/58b3=38:28.(1)

biçmek kesmek

Bütün evreni içindekileriyle beraber yaratan mutlak yaratıcıya, Tanrı'ya ithafen kullanılmıştır. Kesin hüküm vermek, hüküm sahibi olmak anlamındadır.

KT. **biçmek kesmek** Hüküm, hüküm verme. “*Añar ol şükr dünyāda hem āhiretde añar ol, biçmek kesmek añar.*” (Dünyada ve ahrette hüküm verene şükr olsun.) 32/43b2=28:70.(1)

bid'at

Tanrı ve peygamberin dinle ilgili hükümlerine aykırı olan, dinde olmadığı halde sonradan ortaya çıkan emir ve dinî sayılan kurallar denilebilir.

İM. **bid'at** A. Dinde olmadığı halde sonradan ortaya çıkan şey. “*Taķı bilgil rastı kesbni koymak yengil turur taķı kesbni inkar kılmak bid'at turur*” 57a/5.(5)

KMS. **bid'at** A. Hz. Peygamberden sonra dinde çıkan hükümler. “*Hak istinca tokuz dürlüdür. Dördi andan farzdur, biri andan vacibdür... biri andan ihtiyatdur, biri andan bid'atdur.*” 26b/4.(3)

NF. **bid'at** A. Hz. Peygamber zamanından sonra dinde meydana çıkan dinle ilgisi olmayan davranış ve değerler. “*Peygāmbar 'as'nuñ sünnetince yörimegen taķı sahabanıñ sîretinçe yörimegen bid'at işler birle meşgul bolğanıñ...*” 387/5.(1)

bid'at bolmak

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, Tanrı ve peygamberin dinle ilgili emirlerine aykırı şeyleri davranış haline getirmek anlamındadır.

İM. **bid'at bolmak** A.T. “ *men mü'min bolğay men tañda Teñri tilese tise reva turur ançası bar bolur oşol bid'at bolur, anıñ üçün kim Nebi 'aleyhi's-salam ayıttı: kim kim bolmasa hak mü'min* ” 26b/3.(1)

bid'at kılmak

Dinî zannedilen ama dinle ilgisi olmayan, sonradan ortaya çıkan bazı kural ve davranışların dinle ilgisi olmadığını belirtmek; bu davranışları dine aykırı saymak anlamında kullanılan bir terimdir.

İM. **bid'at kılmak** A.T. “ *...takı Kur'en'ni hatm birle anıñ içinde takı yırak bolğay ol nerseden kim bid'at kıldı anı 'avamnıñ cahilleri yakın bolmakdan hurma yimek kibi* ” 378a/3. (1)

bilgen

Tanrı'nın Arapça “Âlim” isminin Türkçe karşılığıdır. Anlamı ise “Tanrı, geçmiş veya gelecek, gizli ya da açık her şeyi en ince detayına kadar bilen” dir. Terimle ilgili “ Bilgen: ‘her şeyi bilen Allah, esmayı hüsnadan el-alîm’ (< bil- ‘bir şeyi anlamış ve öğrenmiş bulunmak’ + –gen) ” (Kurt 2018: 18). Terim KT ve KE’de mevcutken daha diğer eserlerde kullanılmamış yerine Arapça “Âlim” kullanılmıştır. Terimin kullanım sıklığı ise 78 dir.

KE. **bilgen** Çok bilen, Allah'ın sıfatlarından biri. “*Munı sana kim aytu berdi. Resul 'aleyhi's-salam aydı: Mana bilgen 'alim ve habir İdim ayt[dı]* ” 222v11.(2)

KT. **bilgen** Her şeyi bilen, esma-i hüsnadan: habîr, alîm. “*Şükr āhiret içre ol bütün işlig bilgen.*” (Ahirette her şeyi bilene şükür...)33/28b2=34:1.(76)

bi'llah

Herhangi bir şey üzerine Allah'ı şahit göstererek söylenen yemin sözüdür.

KE. **bi'llah** A. Allah için. “ *‘Ömer sewünüp öre kopup aydı: bi'llah ki atanızdın işitdiniz mü takı Resuldin işitmiş teg siz işitdiniz mü?* ” 200r9.(1)

GT. **bi'llah** A. Billahi, yemin sözü. “*ayttım ol iv iyesine bi'llah* ” 119/10.(1)

İM. **billah** A. Allah için anlamında bir söz. “*vav turur, anıñ timegi kibi: vallah. Tağı biri ba turur, anıñ timegi kibi: billah. Tağı biri ta turur, anıñ timegi kibi: tallah tip.*” 383b/4.(1)

KTS. **billah** A. Billahi, yemin sözü. (GT, İM, KFT)

ME. **billahi** A. Allah’a. “*la havle ve la kuvvete illa billah tedi.*” 232-6.(1)

bî-namâz bolmağ

Adet halinde olduğu için dinen bazı ibadetleri yerine getirmeye engel durumdaki kadınları ifade eden örtmece bir terimdir. Birleşik fiil grubu yapısındaki terim KT’de 2 yerde görülmektedir.

KT. **bî-namâz bolmağ** F.T. (Kadınlar için) dini vecibeleri yerine getiremeyecek durumda olma, adet görme. “*Ol urağutlar bî-namâz bolmazlar yüklüg urağutlar.*” (Adet gören ve hamile kadınlar..) 38/80b1= 65:4.(2)

bi-namâz

İslam dinine göre dinen farz olan namaz ibadetini yerine getirmeyen anlamında kullanılır.

KE. **bi-namâz** F. Namaz kılmayan. “*bir ançanı bi-namaz bildim bir ançanı kahil-i namaz teyü bildim*” 212v1.(1)

AH. **bi-nemaz** F. Namaz kılmayan. “*harab boldı mescid budun bi-nemaz*” (Mescid ise, harâp ve halk bi-namaz oldu.) 400.(1)

bi-niyâz

Allah adı yerine kullanılır. “Hiçbir şeye ihtiyaç duymayan ama her şeyin kendisine muhtaç olduğu Tanrı” anlamındadır.

KE. **bi-niyâz** F. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, Allah. “*İshak kurın kurşandı, niyazın bi-niyaz melikge ‘arza kıldı, aydı: İlahi Yusufnın ölügin tirigin mana bildürgil.*” 79v9.(2)

bir

Tanrı’nın bir ve tek olduğunu, eşi ve benzeri bulunmadığını ifade ederek Tanrı için kullanılır. KB’de 3 yerde geçmektedir.

KB. **bir** Tanrı'nın birliği ifade edilerek Tanrı adı karşılığında kullanılır. “*Aya birke bütmiş tiliñ birle ög Köñül bütti şeksiz amul tutğıl ög*” (Ey Tanrı'nın birliğine inanmış olan, onu dilin ile öğ; gönlün tereddütsüz inandı ise aklını işe karıştırma.) 25.(3)

bir ü bâr

Alemleri yaratan, yarattığı bütün varlıkların rızkını veren Tanrı adı yerine kullanılan bir terimdir. NF ve HŞ'de 80 kez tekrarlanmıştır.

NF. **bir ü bâr** T. F. Tanrı. “...*‘âlamnı yaratğan Bir u Bârnıñ âyatını oқыğıl!*” 8/4.(79)

HŞ. **bir ü bâr** T. F. Tanrı. “*Minin fi’lime bakma iy bir ü bâr*” 187.(1)

birlemek

Arapça tevhid kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Tanrı'nın tek yaratıcı olduğunu, onun varlığı ve birliğini kabul ederek Tanrı'yı, ona yakışmayan her şeyden tenzih etmektir. Terim adı geçen eserlerde 11 yerde görülmektedir.

NF. **birlemek** Allah'ın birliğini kabul etmek, tevhid. “...*tağı beni hâyatıñ birle Âdamdın kıyâmatқа tegi kim kim seni birlediler tağı peygambarlarıñnı rastğa tuttılar, cümlesini sen yarlıқаğıl.*” 443/14.(8)

KF. **birlemek** Tanrı'nın birliğini kabul etmek. “*Kaçan bilse vacib olur anun üstüne birlemek şerikden, ohşamakdan tenzih eyleye, arulaya atadan, oguldan.*” 37b/6.(2)

ME. **birlemek** Tanrı'yı bir saymak. “*siñiredi aña / birledi Tañrını*” 94-8.(1)

birlik

Terim, bir kimsenin hayatının her anında Allah'ın birliğini, varlığını, ondan başka yaratıcı olmadığını, büyüklüğünü, hikmetini düşünerek, Allah'a yaklaşma ve ondan ayrılmaması durumudur. Arapça vahdet kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KB. **birlik** Birlik, vahdet. “*Bir ol bir idi kim törütti iki Sağışқа қатılmaz anıñ birliki*” (Kendisi birdir, fakat yarattığı ikidir; onun birliği hesaba girmez.) 3719.(3)

MM. **birlik** Birlik, vahdet. “*idi birlikinge inandım öge, bar irse su’al öngin özge kıl*” 31-3.(2)

KMS. **birlik** Tek, bir olma durumu, vahdet. “*sünnet midür? Eyit: İkrar eylemek. Tanrı Ta’ala’nun birliğine, nebilerün kildüğine*” 43b/6.(2)

KE. **birlik** Vahdet, birlik, teklik; toplanma, topluluk. “*Yunus yok erse Teğrisi bar. Aydı: Hüdaya senin birlikiğe Yunusnın yalavaçlığına ikrar kılduk.*” 165v20.(6)

NF. **birlik** Vahdet, Tanrı’nın birliği. “*... Hak te’âlânın birlikini tağı barlığını bilmek ...*” 229/7.(1)

bismillah

“Tanrı’nın adıyla” anlamında bir sözdür.

KTS. **bismillah** A. “Allah’ın adıyla” anlamında bir söz. (Gİ, İM, KF)

ME. **bismillah** A. Tanrı adıyla. “*yırttı tonnu / bismillah tedi*” 227-4.(1)

bitgen

İslamiyet’e göre hak dini kabul eden, dinin emirlerine uygun hareket eden, yapılması gerekli ibadetleri yerine getiren, dinin temel esaslarına inanan anlamındadır. Arapça karşılığı “iman” kelimesidir. KT’de 5 yerde kullanılmıştır. İnanmak anlamındaki bütme fiilinin ü > i değişmesi sonucu aldığı şekildir.

KT. **bitgen** İman eden. “*Bérgenler zekātnı hem bitgenler Tağrıka.*” (Zekatını veren ve iman edenler..) 27/6a1=4:162.(5)

bitig

Biti- fiili Gabain, Menges ve Hamilton gibi bazı Türkologlara göre Çince “fırça” anlamı bi sözcüğünden gelmektedir. Bu görüşü kabul etmeyenler fiili başka dillerle ilişkilendirirler. (Fiilin Türkçe olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.) Sözcük biti- fiilinden yaygın olarak kullanılan –g fiilden isim yapma ekiyle türetilmiştir. Bitig yazılmış olan her şey için kullanılan genel bir sözcüktür. Karahanlıca ilk Kur’an tercümesinde “kutsal kitap, Kur’an-ı Kerim” anlamında kullanılmıştır. (Şirin 2015: 143)

Genel anlamda kitap, dini manada ise, İslamiyet’e göre Müslümanlarca kutsal kabul edilen Kur’an’ı Kerim, veya Hristiyanlarca kutsal kabul edilen İncil anlamındadır. Terimle ilgili İsmail Erdoğan “Divan’da kitap anlamında Bitig ve Biti kelimeleri

kullanılır. Bitig kelimesi kitap, mektup, yazı yazmak ve yazılı kağıt gibi anlamlara gelmektedir. Bu bakımdan ister Tanrı tarafından gönderilsin, isterse insan eseri olsun tüm kitaplara bitig adı verilir.” (Erdoğan; 2016, 168) Terim aşağıdaki eserlerde 128 kez geçmektedir.

KT. **bitig** 1. (Kutsal) kitap, Kur'an-ı Kerim. “*Mirās aldılar bitigni.*” (Kur'an'ı miras aldılar) 28/44a1=7:169. (74) 2. KT. Kitap hükmü. “*Tağrıniñ bitigi sizniñ üze helāl kıldı.*” (Tanrının hükmü size helaldir.) 26/2b1=4:24. (1) 3. KT. Ferman, buyruk. “*Bolmaz et-özke ölmek meğer Tağrı yarlığı birle bitig zamān berilmiş.*” (Tanrı'nın buyurduğu zaman gelmeyince kimse ölmez.) 25/12b3=3:145.(1)

KE. **bitig** A. Kur'an. “*kaçan men öldüm erse bitigni kefenimge çulğap meniñ birle kabırde koyun*” 200r13.(14)

CC. **bitik** İncil. krş. bitiv, bitüv. “*ol nişan tapar-biz bitik içinde*” 62b/6.(3)

DLT. **bitig** Kitap, mektup, yazılı kağıt.(35)

DLT. **biti** Gökten inen kitaplardan bir kitap. (1)

bitigli

Allah'ın varlığına ve birliğine inanma, hak dini kabul edip, kutsal kitap Kur'an'a ve peygambere kalben bağlı olma ve kalple tasdik etmedir. Arapça iman kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KT. **bitigli** İman eden. “*Bütünlükin anıñ içinde belgü mü'minler ya'ni bitiglilerke.*”(Doğrusu iman edenlerin içinde açık...) 32/45a3=29:44. (1); **bitigli** İnanan, iman eden. “*Aygaylar: kendü ermez erdiñizler bitigliler.*” (Diyecekler: inananlar kendi degildiniz...) 34/23a2=37:29. KT.(3)

bitüv

Tanrı tarafından söylenen, kutsal kabul edilen yazılardır. CC'de 1 kere geçmektedir. Bit- (yaz-) fiilinden –g yapım ekiyle türetilmiş isimdir.

CC. **bitüv** Kutsal yazılar. “*basa üçünçi künde ölümde koptı bit[ü]vler aytğança*” 74b/10.(1)

biygamber

Allah tarafından gönderilen, dinin emir ve yasaklarını halka bildiren elçidir. Türkçe karşılığı “yalavaç, elçi” dir.

KTS. **biygamber** F. Peygamber. KTS. (RH) krş. beygamber, beyganber, paygambar, peygamber, peyganber, piygamber, piyganber **beyganber** F. Peygamber KTS. (DM) krş. beygamber, paygambar, peygamber, peyganber, piygamber. **beygamber** F. Peygamber KTS. (TA) krş. beyganber, paygambar, peygamber, peyganber, piygamber.

bodun

Genel anlamda, çeşitli insanların bir araya gelerek oluşturdukları insan toplulukları anlamındadır. Dini manada insanları, İslamiyet’e davet etmek için Tanrı tarafından gönderilen peygambere inanan, iman eden topluluktur. Arapça ümmet kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KT. **bodun** Ümmet. “*Udğıl İbrāhim bodniña köni, ermedi ortağ katığlılardın.*” (Şirk koşanlardan değildi, İbrahim’in ümmetine uy...) 30/98a1=16:123.(18)

boğuzlağı

Arapça kurban kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Terim hem Müslümanlar için kutsal kabul edilen Kurban bayramı hem Allah’a yakın olmak için kesilen hayvan hem de birtakım maddi gücü yerinde olan insanların kesmekle yükümlü oldukları eti yenilebilen hayvan anlamındadır.

KT. **boğuzlağı** Kurban. “*Yuluğ bérdimiz añar uluğ boğuzlağı.*” (Ona kurban hediye ettik.) 34/31b3=37:107.(1)

borğu

Tanrı’nın emri ile İsrail’in üfleyeceği ve üfledikten sonra da kıyametin kopacağı düşünülen aletin adıdır. Terimin Arapça karşılığı “sûr” dur.

KT. **borğu** Sur, kıyamette üflenecek boru. “*Ol kün kim ürlür borğu içiñe.*” (Sur’un çalındığı gün..) 31/69b3=20:102.(3)

boşak

Hristiyanlığa ait bir terimdir. CC'de “günah çıkarma, günden kurtulma, bağış, af” anlamındadır. Anlamı göz önüne alınınca boş+a-k gibi bir yapı düşünülebilir.

CC. **boşak** Günah çıkarma, günden kurtulma, bağış, af. “*sizge yakşı Teneri söz aytkay-men ne kimese boşak üçün*” 61a/26.(1)

KTS. **boşak** Günah çıkartma. (CC)

boy sunmak

İslam dininde Müslümanlar için yapmaları zorunlu olan farzları yerine getirmeleridir. Dahası Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak ona itaat etmektir. Terim İM'de 25 yerde görülmektedir.

İM. **boy sunmak** İtaat etmek. “*boy sunuñ Teñri'ge ya'ni farzlar birle taķı boy sunuñ Teñri Rasulı'na ya'ni sünnetler birle*” 28a/1.(25)

boynağı

Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymayan, dinin emrettiğı şekilde yaşamayan hatta dine karşı çıkarak günaha giren asi, günahkar, isyankar anlamında kullanılır. Arapça isyankar kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KE. **boynağı** İtaatsiz, asi, isyankâr. “*Andın son Resul iman da'vetin zahir kıldı, kıyay yoksuz çığay erse iman keltürdi, baylar boynağular zahmet bere başladılar, 'Arab kafirleri düşmen boldılar.*” 195r3.(6)

boynağı boynın sığan

Allah'ın güzel isimlerinden “Kahhâr” adının Türkçe karşılığıdır. “Yarattığı her şeye, her istediğini yapacak ve yaptıracak derecede güçlü ve hakim” anlamındadır. Yapı olarak sıfat-fiil grubu şeklindedir

KT. **boynağı boynın sığan** Esmâ-i hüsnadan: kahhâr. “*Ol erk bu kün ol Tañrıķa kim bir turur boynağularnuñ boynın sığan turur.*” ((Asileri kahreden güç Tanrı'nındır.) 35/31b2=40:16.(1)

boyun bérigli

İslam dinini kabul eden, Allah'ı tek yaratıcı kabul edilen ve Hz. Muhammed'e (s.a.v) inanan İslam dinine mensup kişileri ifade için kullanılır. Arapça Müslüman kelimesinin Türkçe karşılığı olup KT'de 5 kez tekrar edilmiştir.

KT. **boyun bérigli** Müslüman. “*Sewerler anlar kim tandılar eger boyun bérigliler erse.*” (Onlar eğer Müslüman iseler severler.) 30/19b2=15:2.(5)

boyun bérmek

Evrenin tek yaratıcısı Allah'a, peygambere ve Kur'an'ı Kerim'e inanmak, islam dininin esaslarını kabul etmek ve bu dine göre yaşamayı tercih etmek anlamındadır.

KT. **boyun bérmek** İtaat etmek, teslim olmak, boyun eğmek, müslüman olmak. “*Tükel kılur irincini sizlerniñ üze, bolgay kim sizler boyun bérgey sizler.*” (İtaat etmeniz, Müslüman olmanız için size nimetini tam verir.) 30/74b2=16:81.(4)

boyun suğlı

Arapça Müslüman kelimesinin Türkçe karşılığıdır. İslam dinini kabul etmiş, Allah'a peygambere ve kutsal kitap Kur'an'ı Kerim'e inanan ve itaat eden kişidir. Terim birleşik yapıda olup 2 defa geçmektedir.

KT. **boyun suğlı** Müslüman, inanan. “*Anlar kim taptılar biziñ nişānlarımızka, boldılar boyun suglılar.*” (Onlar Allah'ın ayetlerine inandılar.) 36/66a1=43:69.(2)

boyun sumağ

Birleşik yapıda kullanılan terim genel anlamda boyun eğmek, teslim olmak, dini manada İslamiyet'i kabul etmek, Allah'a, peygambere ve kutsal kitaba inanmak ve itaat etmektir. Terim KT'de 36 yerde görülmektedir.

KT. **boyun sumağ** İtaat etmek, boyun eğmek, teslim olmak, İslamiyeti kabul etmek. “*Anlar kim boyun sudılar anlarğa kim tevbe kıldılar.*” (Onlar itaat edip tövbe ettiler.) 27/50b2=5:44.(36)

bühtân

Genel dilde yalan, iftira; dinî terim olarak islami hükümlere karşı aykırı sözler söyleme, yalanlama manasında kullanılır.

KF. **buhtân** A. İftira, yalan. (Dinî hükümlere aykırı sözler söyleme) “*Kim Ramazan ayın oruç dutsa, haramdan saklansa, buhtandan saklansa; Tanrı te’ala andan razi olur, cenneti vacib eyler.*” 217b/5.(1)

KMS. **bühtân** A. Yalan, iftira. “... *üçinci arıtgay dilini yalandan gaybetden, yahşılığı yamanlığı söyler bühtandan.*” 37b/4.(1)

buhtân eylemek

Dini hükümlere aykırı sözler söylemek, dinin emrettiği şeyleri yalanlamaktır. Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim 3 yerde görülmektedir.

KF. **buhtân eylemek** A.T. Yalan söylemek. (Dinî hükümlere aykırı sözler söylemek) “*Dilini arıtsun yalğan söylemekden, buhtan eylemekden, gaybet söylemekden, söz kezdirmekden, çekişmekden.*” 128a/6.(3)

bulğanuķ

Dine uygun hareket etmeyen, dinin emir ve yasaklarına uymayan, doğru yoldan ayrılmış anlamında kullanılır.

KE. **bulğanuķ** Kötü, yoldan çıkmış. “*tedüķ sen me bu kūn ma’siyetliķ bir owuķ bulğanuķ ümmetinni bizge isbarlaķıl yarın men ķamugını yarlıķap arıķlap saņa berelin, tep*” 238r11.(1)

Burâķ

Miraç olayının gerçekleşmesi için Hz. Muhammed’e (s.a.v.) verilen binektir. Terim 20 yerde geçmektedir.

NF. **Burâķ** A. Miraç gününde Hz. Muhammed’e gönderilen binek. “*Kaçan kim Peyğâmbar ‘as Buraķğa münmek tiledi erse ...*” 52/12.(5)

KE. **Burâķ** A. Miraç gününde Hz. Muhammed’e gönderilen binek. “*Eger Nuh peygamberğa kime berip suw[da] yörütdüm erse Muhammedge burak berdim hava üze yörütdüm*” 206v11.(15)

burhân

İslamiyet'e inanmayan bir kısım insanların ilahi, kutsal kabul ettikleri ve taptıkları resim ya da heykele benzer şeylerdir. Aşağıdaki eserlerde 2 yerde kullanılmıştır.

KB. **burhân** A. Burkan, put. “*Evin barkın örte sığıl burhanın Anıñ ornı mescid cema'at kılin*” Onların evini barkını yak, burkanını kır; yerine cami yap, etrafına İslam cemaati toplansın. 5486.(1)

KT. **burhân** A. Put, dikili taş. “*Ol kim boğuzlansa burhanlar üze kim üleşse sizler oklar birle.*” (Putlar için kesilenleri bölüşürseniz...) 27/16b1=5:3.(1)

bûstân

Hak dine inanıp, Allah'a peygambere ve kutsal kitaba itaat edip, iman edenlerin öteki dünyada mutluluk içinde yaşayacakları yerdir. Cennet adına yakın anlamda kullanılır.

KT. **bûstân** F. Cennet. “*Mü'min urağutlarka bûstânlar kim aqar astında arıqlar.*” (Mümin kadınlara sular akan cennetler...) 29/52a1=9:72.(10)

but

Allah'a peygambere ve Kur'an'ı Kerim'e inanmayan bazı insanların tapınmak ve inanmak için kutsal kabul ettikleri resim veya heykele benzer şekillerdir. Terim 6 eserde 165 yerde görülmektedir.

KB. **but** F. Put. “*Açıqlı toduglıқа қılма тапуғ, Negüke қилур sen тапуғқа бутуғ*” (Kendisinde acıkma ve doyma vasıfları bulunan bir kimseye kulluk etme; kulluk için niye bir put ararsın.) 3753.(1)

HŞ. **but** F. Put. “*Bütüp bu butka bansanı bilde zünnar*” 184.HŞ.(3); **put** F. Put, büt. “*Tañ attı irse ol putlar ma kildi*” 215.(1)

NF. **but** F. Put. “*... kâfırlar keldiler butlarıña tapuғ қılмақ үшін.*” 96/7.(21)

KE. **but** F. Put. “*Karra' atlıg tağğa kişi iddılar, but tutunmağa taş tilediler İblis 'aleyhi'l-la'ne burun bu Karra' tağınğa keldi.*” 32v1.(136)

KT. **but** F. Put. “*Keldiler bodun üze ulaşı terilmişler butlar üze.*” (Putlara tapanlar devamlı halka geldiler...) 28/18b2=7:138.(2)

AH. **but** F. Put. “*öz elgin but itip idim bu tidi*” (Kendi eliyle put yapıp, Rabb’im budur!dedi.) 124.(1)

KTS. **put** F. Put, büt. (KFT, TZ)

buthâne

Allah’a ve İslamiyet’e inanmayan birtakım insanların kutsal kabul ettikleri resim yada heykele benzer şekillerin bulunduğu yer veya tapınaktır. Terimin kullanım sıklığı 13 tür.

HŞ. **buthâne** F. Puthane, putların bulunduğu yer veya tapınak. “*Kirip buthâne içre köyme otga*” 184.(2)

NF. **buthâne** F. Puthane. “*Yana bir kün taķı Bilâl razhu buthânanı halvat buldı.*” 96/11.(10)

KE. **but-hane** F. Puthane. “*İbrahim bir balta aldı but-haneğa kirdi butların başın, kolların kesip pare pare kıldı*” 39v10.(1)

butķa tapģan

Allah dışındaki bazı resim veya heykele benzer şekilleri kutsal kabul edip bunlara tapınan anlamında kullanılır. Terim sıfat-fiil grubu şeklindedir.

HŞ. **butķa tapģan** F.T. Putlara inanan. “*Özüñ butķa tapģanlarķa oķŗat*” 209.(1)

butperest

İslami inancın dışında kalan, puta tapanlara verilen isimdir. Terim NF’de 3 defa kullanılmıştır.

NF. **butperest** F. “*... İbrahîm peygâmbar vaķtında kâfîrlar butperest erdi.*” 216/7. (2); **butperes** F. Puta tapan. “*Eger anlar butperes bolmasa bolmasunlar, kaçan kim anlarnıñ dünyake mahabbatı bolsa, men anlarnı azģurģaymen...*” 397/4.NF.(1)

buyruk

Arapça emir kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Genel anlamda buyurma, emir; dini manada Allah'ın kullarına bildirdiği dinin emir ve yasakları anlamındadır. Aşağıdaki eserlerde 228 yerde görülmektedir.

CC. **buyruk** Emir, buyruk. *“ol tutar Tenrinin / barça buyruhun”* 62a/26-27.(3)

NF. **buyruk** Buyruk, emir. *“Peygambar ‘as sahabalarğa aydı: Maña buyruk andağ boldı...cümleñiz namazğa mescid kapuğıdın kirseñiz.”* 92/1.(2)

KF. **buyruk** Buyruk, emir, Tanrı'nın emri. *“secde eyle Allah'a yakın ol! Buyurdı bize, secde eylemek buyruk vaciblig içündür.”* 179b/1.(3)

KE. **buyruk** Buyruk, emir. *“Adem ‘aleyhi's-selam kim kamuğ mahlukatnın yegreki erdi, ana secde kılmadın, yana Lut yalavaç buyruğına muhannes boldun.”* 57v2.(4)

KT. **buyruk** Buyruk, emir. *“Köz tutuñlar ançağa tegi keldürginçe Tanrı öz buyruğını.”* (Tanrı buyruğunu getirinceye kadar gözleyin.) 29/18b1=9:24.(3)

MM. **buyruk** Emir, buyruk. *“tekebbür idi buyruğından yıgar, nişanı taķı ma'siyet köp toğar”* 59-1.(2)

İM. **buyruk** Emir. *“Teñri Te'ala sözi: sabr kılğıl ya Muhammed Teñri hükmine ya 'ni Teñri'ning buyruğlarına. Taķı Nebi 'aleyhi's-selam ayıttı: kim kim”* 79a/8.(205)

KMS. **buyruk** Ferman, emir. *“Buyruk Tanrı Ta'ala'dan. Yol kösterür vaciblig üstine dahı”* 2a/5.(6)

buyrulmuş

Tanrı'nın kullarından yapmalarını istediği birtakım farzlar, farz kılınmış dinî kurallar anlamında kullanılır.

KT. **buyrulmuş** Farz kılınmış. *“Béring olarka terlerini, buyrulmuş.”* (Onlara mehirlerini vermeleri farz kılınmış.) 26/3a3=4:24.(1)

buyurmak

Kainatın yaratıcısı olan Allah'ın kullarına, Kur'an'da bildirdiği üzere, istediği davranış ve kuralları yapmalarını emretmesidir. Terim 114 defa tekrar edilmiştir.

NF. **buyurmak** Buyurmak, emretmek. “*Hak te‘ala Cebra‘ilke fermanladı kim... tağı İsmail Peygâmbargâ ‘ahimâs buyurgıl kim benim üçün Ka‘be bina kılsunlar tep...*” 37/13.(103)

KMS. **buyurmak** Buyurmak, emretmek. “*yüce Tanrı buyurdı bize namaz kılmağı, zekat virmegi*” 2a/4.(7)

MM. **buyurmak** Emretmek, buyurmak. “*yunug içre bilgü nece müstehab, bari başlamaklık buyurmuşça rab*” 93-2.(4)

bügü

Farsça peygamber kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Türkçe yalavaç ve elçi kelimeleriyle aynı anlamdadır. Allah’tan gelen ilahi emir ve yasakları insanlara bildiren, haber verendir. Terim CC’de 1 kez kullanılmıştır.

CC. **bügü** Peygamber. “*bügüler/den ulam ol sözlep turur*” 74b/15-16.(1)

bükelmek

Secde etmek kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Namaz kılarken burun ve alını yere koymak anlamındadır.

KTS. **bükelmek** Secde etmek. (Kİ)

bütgüçi

Allah’ın varlığına ve birliğine, peygambere ve kutsal kitap Kur’an’ı Kerim’e inanıp iman eden anlamındadır. Arapça iman kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

MM. **bütküçi** İnanan. “*sa‘adet şehadet nurın tutguçı, hakikatde hakka cınok bütküçi*” 18-2.(3)

bütmegen

Alemleri yaratan Allah’a, Peygambere, Kur’an’ı Kerim’e inanmayan, yüce yaratıcıya şirk koşan ve verilen nimetlere şükretmeyen ve hatta küfreden anlamındadır. Arapça kafir kelimesinin Türkçe karşılığı olan terim MM’de 1 yerde geçmektedir.

ME. **bütmegen** Kafir, zındık. “*zındik boldı / ol kıyamatka bütmegen / terlik keddi*” 235-1.(1)

bütmek

Allah'ı tek yaratıcı olarak kabul edip, Hz. Muhammed ve Kur'an'ı Kerim'e inanmak, İslam dinini bütünüyle benimseyip kalben doğrulamak anlamında kullanılır. Arapça iman kelimesinin Türkçe karşılığı olarak düşünülebilir. Hem Karahanlı hem de Harezm dönemi eserlerinde gördüğümüz terim 81 kez tekrar edilmiştir.

KE. **bütmek** İnanmak. Krş. bit- “*Atası aydı: ey İbrahim sen menin tenrilerimge bütmesi mü-sen?*” 39r17.(9)

KB. **bütmek** İnanmak, iman etmek. “*Aya birke bütmiş tiliñ birle ög Köñül bütti şeksiz amul tutğıl ög*” (Ey Tanrı'nın birliğine inanmış olan, onu dilin ile ög; gönlün tereddütsüz inandı ise aklını işe karıştırma.) 25.(60)

HŞ. **bütmek** İnanmak, kabul etmek. “*Bütüp ol teñriğa bir tip kıl ikrâr*” 453.(4)

NF. **bütmek** İnanmak, krş. bit-. “*Emdi kerek kim bîr u bar Tañrığa bütseñ*” 79/1. (2)

ME. **bütmek** İnanmak. “*bütüdi Tañrığa / berkitti nemeni*” 33-3.(1)

DLT. **bütmek** İnanmak, ikrar etmek, doğrulanmak.(4)

KT. **bitmek** İnanmak, iman etmek, tapınmak, kulluk etmek. krş büt- “*İdtımız tegme ögür içinde bir yalavaç kim bitişler Tañrığa.*” (Bazı zamanlar inanmanız için peygamber gönderdik.) 30/46b3=16:36. (100); **bitmek** İman. “*Arturur olarkā bitmek.*” (İmanı arttırır.) 28/65a3=8:2. KT.(1)

KE. **bitmek** İnanmak, tapınmak. krş. büt- “*Musi aydı: ey Samiri sen bitgen teñringa bağğıl, munı otğa köydüreyin suwğa salayın.*” 127r9.(4)

NF. **bitmek** İnanmak. “*Ya Resulalah, Tañrı te‘alanı bir u bar turur tep inanduk tağı sizni Hağ te‘alanıñ resûlı tep bittük.*” 26/6.NF.(1)

bütügli

Terim iman kelimesinin karşılığıdır. İslamiyet'i her yönüyle kabul edip, Allah'a peygambere ve kutsal kitaba kalben inanıp itaat etmek ve doğrulamaktır. KB ve KT'de 4 kez kullanılmıştır.

KB. **bütügli** İnanan, iman eden. “*Atik erdi aşnu kamuğda oza Bayatka bütügli köñül til tüze*” (Başta herkesten önce Tanrı'ya inanmış, gönlü ve dili dürüst –sıddık- olan Ebubekir gelir.) 51.(2)

KT. **bütügli** İnanan, iman eden. “*Néni kim keldürse sen anı bizke nişāndın... ermez miz sanga bütügliler.*” (Bize ayet getirsen de biz sana inanmayız.) 28/14b3=7:132.(2)

bütük

İman kelimesinin Türkçe karşılığı olan terim İslam dinini bütünüyle benimseyip, yaratıcıya, peygambere ve kutsal kitaba kalben inanmak ve doğrulamak manasında kullanılır.

KE. **bütük** İman eden, inanan, sofu. “*Muhammed Resulu’llahnın ümmeti andağ mülk berdim, ol mülk ol turur kim kaçan kögli sınık, içi bütük mazlum mü’min ah tep*” 198v17.(1)

bütün işlig

Allah’ın güzel isimlerinden “Hakim”ın Türkçe karşılığıdır. Sıfat tamlaması şeklinde olan terim “hüküm ve hikmet sahibi, her işi hikmetle yaratan” anlamındadır. Terimin kullanım sıklığı ise 40 tır.

KT. **bütün işlig** Hüküm ve hikmet sahibi; esma-yı hüsnadan: hakîm. “*Bitigni indürmek ‘aziz hakim Tanrıdın kim ‘aziz takı bütün işlig turur.*” (Kitabın indirilmesi izzet ve hikmet sahibi Allah’tandır.) 36/89a2=45:2. (1); KT. “*Şükr āhiret içre ol bütün işlig bilgen.*” (Şükür ahirette o hüküm ve hikmet sahibine...) 33/28b1=34:1.(39)

cabbâr-ı ‘alem

Dört büyük melekten biri olan Mikail’in (a.s) lakabıdır. Görevi tabiat olaylarını düzenleyip, rızıkları dağıtmaktır.

KE. **cabbâr-ı ‘alem** A. Alemin cebredicisi. Mikail’in lakabı. “*Ol halde Cabbar-ı ‘alem Mika’ilga fermanladı kim bir kesek bulut dünyaga yiberdi.*” 190r7.(2)

cahiliyet çağı

Peygamber Efendimizin peygamberliğinden önceki, İslamiyet’in henüz görülmediği, puta tapılan sapıklık ve cahillik dönemini ifade eder.

İM. **cahiliyet çağı** A.T. Cahiliye çağı. “*İslamiyetten önceki devre verilen ad*”. “*yigirmi bir arşun turur. Taķı ol kişi kim kesve kıldı Ka’be’ge Tübbe’ atlıg kişi kisve kıldı. An dan sonra özge kişiler kisve kıldı cahiliyyet çağında.*” 291a/1.(2)

câhiliyyât

İslamiyet'ten önceki, putlara tapılan, sapık ve küfür içinde yaşanan cahiliyyet döneminin adıdır. Terim 4 kez kullanılmıştır.

NF. **câhiliyyât** A. İslamdan önceki devir. “*Câhiliyyat vaktında hâyız ‘avretler eliglerini sûrttiler taķı öñin yazuķluğ kimerseler eliglerini sûrttiler erse, ol aķ taş ķap-ķara boldı.*” 38/14.(3)

KE. **cahilliyyet** A. İslamdan önceki devir. “*ekinçi ol kim Resulğa eki kız yolındın küyev-men, üçünçi ol kim hergiz zina kılmadım, törtünçi şarab içmedim islamda cahiliyyetde, beşinci yalğan sözledim*” 201v7.(1)

cahîm

Dünyadayken hayatını günah, küfür, dinle örtüşmeyen birtakım işlerle boşa geçirmiş günahkar insanların ahirette cezalandırılacağı yerdir.

KTS. **cahîm** A. Cehennem. (İM)

İM. **cahîm** A. Cehennem. (1)

câmi'

Müslümanların toplu bir şekilde namaz kılmak için toplandıkları yerdir.

GT. **câmi** A. Cami. “*kim başmakım yok yalın ayak idim kirip cami içinde bir kim-irseni kördüm*” 180/2.(10)

KTS. **câmi** A. Namaz kılınan yer, cami. (Gİ, GT, İM, KF)

KF. **câmi'** A. Cami, namaz kılınan yer. “*Mısır cami'de haber virildi Ebu Hanifeden.*” 188a/2.(2)

İM. **câmi'** A. Namaz kılınan yer. “*nafile namazın kılmak bayram namazından burun taķı bayram namazında songra kaçan kim hutbeden burun-bolsa cami' içinde. Taķı kerahiyyet turur.*191a/3.(4)

NF. **câmi'** A. Cami. “*Muslîm bin Yasâr rahmhi Basranıñ câmi'inde namâz ķılır erdi.*” 249/4.(6)

cân alğan

Sıfat-fiil grubu şeklinde olan terim dört büyük melekten biri olan Azrail'in adıdır. Cân alğan, yaratılan bütün mahlukatın ruhlarını almakla memur edilmiş melektir.

KTS. **cân alğan** F.T. Azrail. (İH)

cān almak

Tanrı'nın emriyle ruhu bedenden almak, dünya hayatına son vermektir. Terim birleşik fiil grubu şeklindedir.

KT. **cān almak** F.T. Can almak, bir canlının ruhunu kabz etmek. “*Anlar kim cānları alırlar feriştelər arırlar.*” (İnanan melekler canları alırlar...) 30/43b3=16:32.(3)

canâbatlıĝ

İslam dinine göre ibadet etmeye engel olan durum anlamındadır. Gusül gerektiren maddi ve manevi kirlilik halidir.

ME. **canâbatlıĝ** A.T. Cünüp, pis. “*atlıĝları birle, ya'ni çerigi birle /çıkrişmak / canabatlıĝ boldı, başlıkın yunĝu boldı*” 3-7.(1)

cann

Maddi bir cisme sahip olmayan, gözle görülemeyen ruhani varlıklardır. Cin kelimesinin çokluk şeklidir.

KE. **cann** A. Cinler, cin taifesi. “*Azrail cann uruĝındın erdi.*” 4v12.(1)

cebbâr

Genel dilde zulmeden, haksızlık eden anlamında kullanılan terim dini manada Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Anlamı ululuk, azamet, büyüklük ve kudret sahibi, yarattıklarına istediğini yapan ve yaptırandır.

HŞ. **cebbâr** A. Cebr eden; Esmâü'l-Hüsna'dan: Cabbar. “*Melike tini bek şah bar bolsun Hemişe sakçısı cebbâr bolsun*” 195.(1)

ceberi

Cebriyye veya ceberiyye adlı mezhebe mensup olanlardır. Bu itikadi ekole göre insanlar kendilerine has bir iradeye sahip değildir. Zihni ve ameli bütün fiiller ilahi gücü zorlayıcı etkiyle meydana gelir. (DİBY 2010: 85)

İM. **ceberi** A. Cüz'i iradeyi kabul etmeyenler. “*ol ceberilerden turur. Takı kim kim ayıtsa küç yitmek işden songra turur tip, ol kaderilerden turur. Ceberiler takı kaderiler ikisi bu ümmetning mecusileri turur.*” 55b/8.(3)

KTS. **ceberi** A. Cüz'i iradeyi kabul etmeyenler. (İM)

ceberiyye

Ceberi itikadında olanlar, cüz'i iradeyi kabul etmeyen mezhep için kullanılır.

İM. **ceberiyye** A. Cüz'i iradeyi kabul etmeyen mezhep. *“Rastı vacib bolur sevab takı ‘ezeb kulnıng işleri birle Teñri’ning takdiri birle degül. Oşbu söz red kılmak turur kaderiyye öze takı ceberiyye öze.”* 31b/4.(7)

cefâcı

Terim genel dilde acı, cefa çeken anlamındadır. Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan, dine uygun davranışlarda bulunmayan, günah işleyen, günahkar anlamında kullanılır.

MM. **cefaçı** A.T. Cefa çeken, günahkar. *“bozulsa yunuğ yunğu hali revan, yunuğ birle turmak ulaşı aman, idi hazretinde cefaçı bolur, yunuğsuz keçürse kişi bir zaman”* 85-3.(1)

cehennem

Allah'ın emirlerine uymayan, dinin emrettiği şekilde yaşamayan günahkar insanların cezalandırılacağı yerdir. Terimle ilgili “Genel olarak ceza ve azap çekilen yer anlamları ile kullanılan cehennem ya da tamu kelimeleri Orta Türkçe Döneminden itibaren metinlerde gözlemlenmektedir. Türk lehçe ve ağızlarında; cehennem kelimesi, “tamu, tamuğ, tamuk, tama, tamo, duzah, dovzah” gibi farklı kelimelerle ifade edilmiştir.” (Kuyma 2015: 875) demektedir. Terim 32 kez tekrarlanmıştır.

KTS. **cehennem** A. Cehennem (Gİ, GT, İM, KF)

NF. **cehennem** A. Cehennem, cehennem ateşi. *“ Ol yerniñ atı cehennem turur, ya' nî tamuğ otı turur tep aydı.”* 14/10.(2)

İM. **cehennem** A. Cehennem. *“Ve eger ayıtsa bir müsülmangâ: saqlangıl yazuğdan tise, ayıtsa ol kişi: kıldım nefsimni cehennemge tise kafır bolmas.”* 14b/8.(1)

KF. **cehennem** A. Cehennem. *“Yamanladı anları secde terk eylegenicün, cehennemi va'd eyledi anlara.”* 18a/3.(19)

cehennem azâbı

Öldükten sonra günahkar insanların çekeceği eziyet, cezadır. Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

GT. **cehennem azabı** A. Azap, eziyet, cehennem azabı. “ *Arif irge bil cehennemniñ ‘azabı birle ting*” 164/12.(5)

cehennem odı

Günahkar insanların ceza çekmeleri için gidecekleri yer olan cehennemde yandığı ve hiç sönmediği bilinen ateştir. Yapı olarak belirtisiz isim tamlamasıdır.

KF. **cehennem odı** A.T. Cehennem ateşi. “*Tanuklık virür mela’ikler anlarıçun, Tanrı rahmeti anlar üstüne, bunları Tanrı ta’ala azad eylemişdür cehennem odından.*” 10b/2.(17)

GT. **cehennem otı** A.T. Cehennem ateşi. “ *cehennem otına özin yağadur*” 38/13.(10)

cehûd

Sami kavmine mensup ırktır. Bu ırkın inanç sistemi de denilebilir. Hz. Musa’nın temsil ettiği Yahudilik’e inanan insan topluluğunun adıdır. Genel dilde “Yahudi, Çıfıt” anlamındadır. Terim ayrıca inkar eden anlamına da gelmektedir

HŞ. **cehûd** A. Yahudi. “*Cehûd men yazukum bilsem kidin hiç*” 334.(1)

KTS. **cehud** A. Yahudi. KTS. (DM); **cuhud** A. Yahudi. (BM, CC, Gİ)

ME. **cuhud** A. Yahudi. “*adet kıldı nersege, ‘adet tutdı nerseni, tüşündi nersege / cuhud boldı er / sığındı Tanrığa yamandın*” 187-1.(1)

CC. **cuhut** A. Yahudi, Cıfıt. “*cuhutlar anı tut[t]ular, dağı bağladılar*” 63b/17.(2)

KE. **cühud** A. Yahudi. “ *‘Abdu’llah ibn Selam aytur: Men hem utru çıkdım, ol küin cühud erdim, nezzare kılğalı çıkdım, Ebu Bekr birle ekegünü kördüm tam kölegesinde otururlar, Resul ‘aleyhi’s-selam kayu erdikin bilmedim tevakkuf kıldım*” 220v15.(45)

cehûdluk

Hz. Musa’nın temsil ettiği dini inanç sistemi olan Yahudilik anlamındadır.

HŞ. **cehûdluk** A.T. Yahudilik. “*Zebûnluk aşsa bir yolu çakındın Cehûdluk ol cehûdluk kılmak uş çın*” 392.(3)

KE. **cühudluk** A.T. Yahudilik. “*Musidin son kavmi yetmiş türlüğ boldılar cuhudlukğa kirdiler. İdi ‘azze ve celle yüz kırk yalavaçnı olargâ ıddı*” 131r17.(1)

celâl

Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Büyük, ulu, yüce, güç ve azamet sahibi olan anlamındadır.

İM. **celâl** A. Büyüklük, ululuk. *“rahman kibi, rahim kibi, ya bir sıfat birle ol sıfatlardan kim ant içilür anıñ birle ‘adeten. Teğri’-niñ ‘izzeti kibi taķı celal kibi taķı kibriyaullah timek kibi”* 383a/7.(1)

Celil

Allah'ın güzel isimlerindendir. Büyük, yüce, ulu, celal ve kudret sahibi anlamındadır.

KTS. **celil** A. Yüce, ulu. (Gİ, KF)

cem‘ küni

Öldükten sonra herkesin dirilip, hesap vermek için toplanacakları yerin adı yani mahşerdir. Birleşik yapıda kullanılan terim 1 kez görülmektedir.

KT. **cem‘ küni** A.T. Mahşer. *“Ol kün térer sizni cem‘ küinde.”* (Sizi mahşer gününde toplar.) 38/70a2=64:9.(1)

cemâ’at

Genel anlamda, bölük, takım, insan topluluğu; dini manada ibadet yerlerinde imama uyarak namaz kılan topluluktur. Terimin kullanım sıklığı 70 tir.

KB. **cemâ’at** A. Cemaat, insan topluluğu, takım, bölük. *“Cema’at bile ķıl fariza namaz, Çığaylar hacı ķıl adına namaz”* (Farz namazlarını cemaat ile kıl, fakirler haccı olan Cuma namazlarını edâ et.) 3239.(1)

MM. **cemâ’at** A. Cemaat. *“namazga şüru’ kılmaşında kedin, bu yalguz cema’at bolunsa adın, sücud birle kayd kılmaşında buzar, cema’at yakın bolmaşında kedin”* 153-2.(3)

İM. **cemâ’at** A. İmam arkasında namaz kılanlar. *“Takı namaz klmagay ölüğ öze ceme’et mescidi içinde. Takı kim kim avaz birse turgandan songra at birilür takı yüwülür”* 241a/5.(44)

KTS. **cemâ’at** A. İmamın arkasında namaz kılanlar. (İM)

NF. **cemâ'at** A. İbadet için bir yerde toplanmış kalabalık, grup, bölük. “*cemâ'at halkı özindin derhost kıldılar kim: Yâ şeyh imâm hâzir bolmadı...*” 249/6.(22)

cemâ'at namâzı

İmam eşliğinde, toplu bir şekilde cema'atle kılınan namazdır. Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

İM. **cemâ'at namâzı** A.F. Camide kılınan namaz. “*tağı cema'at namazı tağı fasıd bolur, İmam namazı fasıd bolmak birle müsülman kişi, sağ kişi, mukim kişi*” 493a/7.(4)

Cemil

Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Terim yalnızca KE'de kullanılmıştır.

KF. **cemil** A. Tanrı'nın sıfatlarından biri. “*Ya Allah! Sen ulu sen yir, kök haber eyleyici sen. Cemil sen, Kerim sen.*” 33a/1.(1)

cemre

Hacıların kutsal mekan olan Kabe'yi tavaf ederken şeytana attıkları taşlardan her birinin adıdır.

KF. **cemre** A. Hac töreninde taş atılması. “*her cemre taş atganda iki rek'atdur du'adan sonra.*” 137b/1.(1)

İM. **cemre** A. Hacıların attıkları küçük taşların her birisi. “*Ve eger taşnı atsa tüşse cemre katında ya angar yakın reva bolur. Ve eger tüşse cemre-i' akabeden yırak reva bolmas.*” 327b/7.(8)

KTS. **cemre** A. Hacıların şeytan taşlarken attıkları taşlardan her biri. (İM)

cemret-i akabe

Hacıların Müzdelife'den gelişlerinde şeytan taşladıkları yer veya Kurban Bayramı'nın ilk günü anlamındadır.

KF. **cemret-i akabe** A. Kurban bayramının ilk günü, hacıların Müzdelife'den gelişlerinde şeytan taşladıkları yer. “*Lakin cemret 'akabede du'a eylesün lakin namaz kılsun.*” 137b/2.(1)

cenâbet

İslam inancına göre ibadete engel durum, dinen boy abdesti alınması zorunlu olan hallerdir.

İM. **cenâbet** A. Cünüblük, yıkanmayı gerektiren durum. “*takı zekat kibi takı yüwünmek kibi cenabetden kafir bolur Teḡri Te’alige. Ve eger inkar kılsa*” 6b/4.(4)

MM. **cenâbet** A. Dince boy abdesti almak zorunda olan kimse. “*cenabetga hem bu kadar bil yeter, hakikat hakikat yakin rast bilin*” 104-3.(1)

KE. **cenâbet** A. Gusülü gerektiren durum. “*cenabetdin gusl kılmaknı koydılar mu? Aydı: koymadılar.*” 177r10.(1)

KTS. **cenâbet** A. Yıkanmayı gerektiren durum, cünüplük. (İM, KF)

cenâze namâzı

İslam dinine göre Müslüman bir kişinin ölmesiyle ardından kılınan farz namazdır. Bu manada 15 yerde kullanılmıştır. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

KFT. **cenâze namâzı** A.F. Cenaze namazı “*Kadı cenaze namazını kılmaka hazır olgay.*” 139b/1

İM. **canâza namâzı** A.F. “*Eger külse cenaza namazı içinde ya sücüd-ı tilav içinde,*” 97b/3.(15)

cennât-ı ‘adn

İslamiyet’e göre cenette var olduğu söylenen bahçeler anlamındadır.

KE. **cennât-ı ‘adn** A. Cennet bahçeleri. “*Birisi aydı: bizge niçe bakar-sen, biz kamug tapugçı yumuşçılar-miz, cennat-ı ‘adndin tapug kılğalı keldük bizni koygıl ana bakgıl kim fahr-ı ‘alem ol turur.*” 183r21.(1)

cennet

İslam inancına göre dünya hayatını hayır, güzel işlerle geçirmiş, Allah’a, peygambere ve kutsal kitaba inanarak dinin emrettiği şekilde yaşamış insanların, öldükten sonra gidecekleri, içinde türlü nimetlerin bulunduğu yerin adıdır.

GT. **cennet** A. Cennet. “*sen mi kim hak ta’ala kur’an içinde işaret kılur cennetniḡ ni’metlerinden*” 305/7.(18)

KF. **cennet** A. Cennet. “*Salih kişilere dahı gazilere cennete kirnüz.*” 11b/5.(29)

KMS. **cennet** A. Cennet. “*Şükr Tañrı’ya sabitdür, bisleyicidür ‘alemleri cennet yahşılar-ıçun.*” 1b/2. (2); KMS.**cennat** A. Cennetler. “*Tañrınızun evine; kiresiz Tañrınızun Cannatına hisabsuz dahı ‘azabsuz.*” 3b/5.(2)

KE. **cennet** A. Cennet. “*Üküş er aygu selamlar tört refik ü yarığa ve toköz hatunığa ve eki ‘ammığa seyyida şuban-ı ehlü’l cenneti tebşirat oğlanlarığa rızvanu’llahu ‘aleyhim ecma’in.*” 2r16.(1)

KTS. **cennet** A. Cennet. (Gİ, GT, KF, MS); KTS.**cennat** A. Cennetler. (MS)

cezā bérgen

Allah’ın güzel isimlerinden birinin yerine kullanılabilir. Birleşik yapıdaki terim günahların cezasını veren, intikam alan manasındadır. Terim sıfat fiil gurubu şeklindedir.

KT. **cezā bérgen** A.T. Şükredenlerin mükafatını veren, esma-i hüsnadan: şâkir. “*Erür Tañrı az ‘amelğa üküş ceza bérgen bilgen.*” (Tanrı şükr edenlerin mükafatını verendir.) 26/100a3=4:147.(1)

cezā küni

Arapça + Türkçe şeklinde görülen terim kıyamet günü manasındadır. Kıyamet günü, içinde yaşadığımız kainatın dağılıp yerle bir olmasıyla bütün ölümlerin dirilip bir araya toplandıkları gün anlamında kullanılır. Belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşturulmuştur.

KT. **cezā küni** A. T. Hesap günü. “*Ey katıglık bizke bu küni cezā küni turur.*” (Bize yazık ki bu gün hesap günüdür.) 34/21a2=37:20.(5)

KE. **ceza küni** A.T. Kıyamet günü. “*Köz tutgıl ef’alka seza a’malka ceza küni kelsün, heybet bisatı yazılsun, evvelin ahirin halkı yığılsun*” 249r4.(1)

cıhöv

CC.’ta geçen bir terimdir. Yapısı “yık- (ı)ğ > yıhöv / yihöv” şeklinde bir gelişme olabilir.Hristiyanların ibadet etmek için gittikleri kutsal mekandır, “kilise” karşılığında kullanılır.

KTS. **cıhöv** Tapınak, kilise. (CC)

CC. **yihöv** Kilise. “*kim egi könül bile bizim yihövge kelse*” 61a/11.(3)

cibril

Dört büyük melekten vahiy getirmekle görevlendirilen meleğin yani Cebrail’in (a.s) adıdır.

KT. **cibril** A. Cebrail. “*Arığ Cān ya ‘ni Cibril’*” 30/86b2=16:102.(1)

KMS. **cibril** A. Cebrail, büyük meleklerden vahiy meleğinin ismi. “*Ol Nebi eyitdi ‘İmam oldı bana Cibril ka’be işiginde.*” 14a/5.(1)

İM. **cibril** A. Peygamberlere vahiy getirmekle görevli melek. “*Cibril ‘aleyhhi’s-selam Muhammed’ge Teñri’den, hak turur tip bilgey sen takı ikrar qılğay sen*” 27a/8.(27)

cihâd

İslamiyeti insanlar arasında yaymak için, din uğruna yapılan savaştır. NF’de 4 defa görülmektedir.

NF.**cihâd** A. Din uğruna yapılan savaş. “*Haq te’âlâ bu uçtmañnıñ tört yanını qapladı qatıg işler birle cihâd teg, hec teg, ‘umra teg, rûza teg, namaz teg; taqı ne kim tâ’ât ve ‘ibâdat bar, ...*” 61/7.(4)

cihâd kılmağ

İslam dinini insanlar arasında yaymak için savaşmak manasındadır. Birleşik fiil olarak kullanılmıştır.

KE.**cihâd kılmağ** A.T. Cihat, din uğruna yapılan savaş. “*Kamuğ sahabelernin sıfatı bu erdi... olar Tenri ‘azze ve cellenin qulluğın kılmak erdi cihad kılmağğa anuk er[di]*” 200v19.(1)

cihâdlıg

İslam’ı yaymak için yapılan savaşa katılan kişi anlamında kullanılır. Arapça köke Türkçe ek getirilerek oluşturulmuştur.

KE.**cihâdlıg** A.T. Cihada katılan kişi. “*Kıssa-i Veladet-i Muhammed Resulu’lah salla’llahu ‘aleyhi ve sellam Ol taclıg, haraclıg, cihadlıg, muradlıg, başlıg, yaşlıg,*

alınlığ, saçlıg, kulaklıg, burunlıg, yüzlüg, közlüg, sözlüg, kögüslüg, arkalıg, kademliğ, eliglig, ellig, tillig, boyluğ, ediz kökni başı üze cevah kıldılar.” 181r6.(1)

cin

Terim, gözle görülmeyen, maddi olarak algılanamayan, İslam dininin emrettiği görevleri yapmakla memur edilmiş varlıkların adı olarak kullanılmaktadır.

İM. **cin** A. Cin. *“bilmes men Nebi ‘aleyhi’s-selam Adam oğlı mu turur ya cin mü turur tip kafir bolur.” 18a/8.(1)*

cinân

Allah’a, peygambere ve kutsal kitaba iman ve itaat eden, dinin emrettiği şekilde yaşayan insanlara Allah tarafından vadedilen eşsiz yerin adıdır.

KTS. **cinân** A. Cennetler, bahçeler. (GT)

MM. **cinân** A. Cennetler, cennet bahçesi. *“eger bolsa munteg ekinçi kaçan bolur bölneki sekkız uçtmah cinan” 277-2.(2)*

NF. **cinân** A.ç. Cennetler. *“... cümle ümmet-i Muhammedni sadr-i cinânda sen orun bergil...” 443/13.(1)*

cizye

Müslüman olmayanlardan, Hristiyan ve Yahudilerden alınan vergidir. Terim bu manada 1 kez kullanılmıştır.

NF. **cizye** A. Müslüman olmayan tebaadan alınan vergi. *“ Eger musulmânlığını kabûl kılmasalar, bizke boy berip yıllıg cizye berseler...” 335/14.(1)*

cûd kılguçı

Allah’ın güzel isimlerinden “Vehhab” adının karşılığıdır. Anlamı ise, cömertlik eden, karşılıksız nimetler veren ve çok ihsanda bulunan demektir.

HŞ. **cûd kılguçı** A.T. Cömertlik eden, Tanrı’nın sıfatlarından. *“İrür ol barçalarğa kılguçı cûd” 183.(1)*

cum’a

Genel anlamda cuma günü, dini terim olarak cuma günü kılınan farz namazın adı olarak kullanılır.

KTS. **cum'a** A. Cuma günü kılınan namaz. (Gİ, İM)

MM. **cum'a** A. Cuma günü. *"bu beş yerde gusli fariza kıla, veli cum'a ihram tağı ekki 'iyd, bular gusli sünnet bilip kılğıla"* 90-3.(1)

KF. **cum'a** A. Cuma namazı. *"Kim terk eylese cum'ayı, farz bilmeseyse, istihfaf eylese hakkını, menüm dirliğümde ya vefat eylegenden sonra özinün 'adıl sultanı olsa ya zalim."* 187a/1.(6)

İM. **cum'e** A. Cuma günü kılınan namaz. *"Te'ali'ge cum'e namazını farzını iki rek'et vaktında İmamğa uyup kıblağa karşı turup Allahu ekber tige."* 161a/6.(56); İM.cum'e A. Cuma günü. *"anıñ biri cum'e kün yüwünmek turur tağı iki bayram yüwünmek yurur tağı 'arefe kün yüwünmek turur tağı ihram keygende yewünmek turur, beraber turur kerekse ihram-ı 'umra kılsun"* 101a/6.(17)

cum'a kılmak

Müslümanların cuma günü farz olarak kılmaları gereken cuma namazını kılmaları, bu ibadeti yerine getirmeleridir. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KF. **cum'a kılmak** A.T. Cuma namazını kılmak. *"Cem' oldılar ittifak eylediler cum'a kılmak Mekke'de, Medine'de geçer."* 188b/4.(2)

cum'e turguzmak

Müslümanlar için farz olan cuma namazı ibadetini yerine getirmektir.

İM. **cum'e turguzmak** A.T. Cuma namazını kılmak. *"Tağı ayıttı Muhammed: cum'e yokdur Minede tip. Tağı cum'e yokdur 'arafat tağında barçalar çatında. Tağı reva bolmas cum'e turguzmak meğer kim sultanga ya sultan kimge buyursa, anıñ içinde Şafi'i İmam'nıñ hilafı bar."* 228a/3.(2)

cünüb

İslam dinine göre ibadete engel, boy abdesti gerektiren durumdur.

KT. **cünüb** A. Cünüb, dinen temiz olmayan. *"Yok cünübğa meger yol keçigliler yungınçağa tegi."* (Cünüb olana yıkanınca kadar izin yoktur.) 26/18b1=4:43.(2)

MM. **cünüb** A. Dince boy abdesti almak zorunda olan, cenabet. *"tişi nareside cünüb hatnesiz, boğuzlasa biri helal ol yetiz"* 242-1.(1)

KF. **cünüb** A. Dine göre temiz sayılmayan. “Cünübsenüz namaza yakın olmağuz, illa müsafir olğanda, hatta yunmayınca, Nebi kavlıdur.” 105a/1.(2)

İM. **cünüb** A. Dinen yıkanmak durumunda olan kimse. “Körmes mü sen andağ rastı bir cünüb kişi ya bir kan körgeñ hatun ya bir kişi kim necis bolsa tonunda ya teninde iman keltürse reva bolur mu anıñ imanı ya bolmas mu?” 59a/2.(15)

KE. **cünüb** A. Kirlenmiş, ibadet yapamayacak durumda olma. “İblis ‘aleyhi’-la’ne vesvese kıldı, sizler kamuğ cünübler-siz, taharetsiz mü namaz kılur-siz.” 221v5.(1)

KMS. **cünüb** A. Şer’an yıkanmak zorunda kalma hali. “Cünüb kişi yundı dahi kaldı a’zasında bir zerre yir, yitişmedi şu ana, ol kişi yuğay ol yiri su tapılğanda dahi teyemmüm aldı.” 41b/2.(2)

KTS. **cünüb** A. Yıkanmayı gerektiren durum. (Gİ, İM, KF, MS)

cünüb bolmak

İslamiyet’e göre dini vecibeleri yerine getiremeyecek derecede kirli olmaktır. Boy abdesti almak zorunda bulunulan durumdur. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

İM. **cünüb bolmak** A.T. “Eger imam Yahudi bolsa, ya nasrani bolsa, ya mecusi bolsa, ya cünüb bolsa, ya hatun kişi bolsa namazı reva bolur munlar artında. Kaçan kim muvafık boldı irse bizge rastı namaz reva bolmas munlar artında ikrar kılur sen ” 64a/6.(9)

KF. **cünüb olmak** A.T. Dine göre temiz olmamak. “Kaçan cünüb olsa, kaçan avdaz alsa barçasına küci yetişür.” 95b/6.(6)

cünüblük

Dine göre boy abdesti almak zorunda olma halidir. Terim Arapça köke Türkçe isimden isim yapan –lık ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur.

KMS. **cünüblük** A.T. Cünüp olma hali. “Ulu taharet didigümüz yunmak kibi cünüblükden, hayzdan, nifasdan.” 6b/4.(4)

KF. **cünüblük** A.T. Cünüplük. “Gusl eylemekde, cünüblükden, hayzdan, nifasdan istinca eylesün.” 45a/2.(8)

İM. **cünüblük** A.T. Dinen yıkanmak durumunda olma. “Tağı cünüblük halde kaytarğay vacib bolmağ birle. Ve eger kayıtsa iwine takı mağat tavaf kılsa cünüb halde

yahud hayz körgeñ halde anıñ öze vacib bolur kim qaytarğay taqı qaytarğay anı yañı ihram birle.” 351a/2.(12)

KTS. **cünüblük** A.T. Yıkanma durumunda olma. (Gİ, İM, KF); **cünüblük** A.T. Yıkanma durumunda olma (İM)

çayız

İslamiyet’e göre yapılmasında herhangi bir sakınca olmayan davranışlardır. Dinen yapılması emir ile yasaklanmamış fiiller veya hallerdir.

KMS. **çayız** A. Yapılmasına izin verilen, uygun. “*kumaşdan dahı tenden barça kavlinde. Çayız degüldür anun-ıla avdaz almak*” 8a/6.(1)

çığrı

Sadece DLT’de geçer ve felek anlamındadır.

DLT. **çığrı** Felek. (2)

çın söz

Sıfat tamlaması şeklindeki bu sözcük, sözlük anlamıyla gerçek söz manasındadır. Dinî terim olarak hikmet, hakikat karşılığındadır.

KT. **çın söz** Doğru söz, hikmet. “*Tağrı qodmas yığmaz çın sözdin.*” (Tanrı hikmetten engellemez.) 33/17a1=33:53.(1)

çomak

Arapça Müslüman kelimesinin Türkçe karşılığıdır. İslamiyet’e göre dindar, dinine bağlı, İslam dinine mensup kişi manasındadır. Terim ilk dönem eserlerinde Müslüman manasında “çomak” şeklinde kullanılırken daha sonraki dönemlerde Arapçası olan “Müslüman” şekli kullanılmaya başlanmıştır. KB. ve DLT’de kullanım sıklığı 3 tür.

KB. **çomak** Müslüman. “*Bu munca isinmek azu tımlımaq, Tilek iki boldı ay ersig çomak*” (Sıcakta bu kadar terleyecek ve soğukta bu kadar titreyeceksin ve neticede iki arzunu elde edeceksin, ey Müslüman yiğit.) 4701.(1)

DLT. **çomak** Uygurlara ve bütün kafirlere göre Müslüman. DLT.(2) **çomak eri** Müslüman adam. (1)

da'i

Tanrı'ya el açıp dünya ve ahiret için hayır işler isteyen kişi, dua eden kişi anlamındadır.

KE. **da'i** A. Dua eden, duacı. “*Hakka da'i halkka ra'i hem beşir ü hem nezir, Din şeri'at öğrenigli uçmañnın hem yo[lçısı]* ” 53v17.(1)

dâr-ı İslâm

Müslümanların çoğunlukta bulunduğu, İslami hükümlerin uygulandığı ve Müslümanların hakimiyeti altında bulunan yerdir.

İM. **dâr-ı İslâm** A. İslam memleketi. (2)

KF.**dâr-ı İslâm** A. Müslümanların hakimiyeti altında bulunan yer. “*Bu nev', ol maldan sarf ola din 'imaretine, müslimanlığı ıslah eylegen dar-ı ıslama bile.*” 214a/5.(1)

dâru'l –beğâ

Bütün canlıların öldükten sonra gidecekleri ebedi dünya yani ahirettir. Terim bu manada NF'te 2 yerde görülmektedir.

NF. **dâru'l –beğâ** A. Öteki dünya, ahiret. “ *taķı dâru fenâdın dâru'l bekâğa rihlat kıldı erse ...* ” 131/11.(2)

dârü'l-harb

Gayri Müslimlerin yaşadığı, İslami hükümlerin uygulanmadığı yer.

KTS. **darü'l-harb** A. Gayrimüslimlerin yaşadıkları ülke. KTS. (İM); **dar-ı harb** A. Gayrimüslimlerin yaşadıkları ülke. (İM, KF)

deccâl

Kıyamette ortaya çıkacağına inanılan, Hz. İsa tarafından öldürüleceği bilinen yalancı, zararlı bir yaratık.

GT. **deccâl** A. Kıyamete yakın ortaya çıkacağına inanılan, yalancı ve zararlı bir şahıs deccal. “ *kim bu salih nakası mı yahu deccal işeki*” 308/9.(1)

KTS. **deccâl** A. Kıyamete yakın ortaya çıkacağına inanılan, yalancı ve zararlı şahıs, deccal. (GT)

KE. **deccâl** A. Kıyamette zuhur edeceği ve İsa tarafından öldürüleceği kabul edilen bir yaratık. “*Ol vaktde ‘İsi yalavaç kökdin ingey deccalni öldürgey, halayık kutulup evlerige yanmışda Ye’cuc ve Me’cuc yoluğgay*” 176r17.(1)

dehrî

Dünyanın sonsuz olduğuna, kıyametle birlikte ahiret hayatının varlığına inanmayan, ahiret hayatını inkar eden anlamında kullanılan bir terimdir.

İM. **dehrî** A. Dünyanın sonsuzluğuna inanıp ahireti inkar eden. “*Kim kim inkar kılsa kopmağğa ol kafir turur, anlarğa Dehriler tip ayturlar. Tağı delil bu sözning durustlığına*” 61b/5.(1)

KTS. **dehrî** A. Dünyanın sonsuzluğuna inanıp ahireti inkar eden. (İM)

delâlat

Hak yolu, doğru yolu gösterme, kılavuzluk etmedir. Terim NF’te 2 kez geçmektedir.

NF. **delâlat** A. Yol gösterme, kılavuzluk etme. “*... Bir mu’mîn tağı bir mu’minni edgü işke delâlat kılsa, ...*” 188/1.(2)

delîl

Yaratılanlara Allah’ın varlığını, birliğini, kudretini gösteren belirti, iz, nişandır. Terim AH’de 2 yerde geçmektedir.

AH. **delîl** A. Delil, yaratılanlarda Tanrı’nın kudretini gösteren belirti. “*seniñ birlikiñe delîl arğağan*” (Senin birliğine delîl arayan...). 7.(2)

derviş

Genel anlamda fakir, aciz, muhtaç kimseleri ifade eder. Dini manada ise Allah için dünya zevklerinden vazgeçen, kendini ibadet ve ahiret için adayan ve bu yolla nefisini temizlemeye çalışan kişidir. Aşağıdaki eserlerde 137 kez kullanılmıştır.

GT. **derviş** F. Derviş. “*tatar börkin kiyip derviş bolgıl*” 114/13.(3)

KTS. **derviş** F. Fakir ve yoksul Allah için alçakgönüllük eden. (GT, İM)

İM. **derviş** F. Fakir ve yoksul, Allah için alçak gönüllülük eden. (27)

NF. **dervîş** F. Fakir, zavallı, aciz, muhtaç kimse. “.... *Sıgırlar kurbân kılurlar, anda turğan dervîş miskînlerke berürler.*” 41/8.(106)

ME. **dervîş** F. Yoksul, fakir. “*ol kıyamatga bütmege terlik keddi / dervîş boldı er / könglek keydi*” 235-2.(1)

dervîşlik

Allah için kendini ibadete vermeyi, dinin emirlerine tam anlamıyla uymayı kabul etmektir. Farsça köke Türkçe isimden isim yapma eki –lik getirilerek oluşturulmuştur.

NF. **dervîşlik** F.T. Allah için alçak gönüllülüğü ve fukaralığı kabul etme. acizlik, fakirlik. “*Avval Haq te^câlâka üküş hamd u senâ kıldı dünyânı taqı dünyânıñ mâlı tawarını berdi teyü, taqı âhıratnı ögdi, dervîşlikni ögdi taqı aydı.*” 76/4.(5)

dév

İlahi emre karşı gelip cennetten kovulan ve insanları hak yoldan çıkarmaya çalışan Allah tarafından lanetlenmiş varlık, şeytandır. Terim 2 yerde görülmektedir.

NF. **dév** F. Şeytan, cin. “... *cümle şeytânlar taqı devler taqı perîler cem^c boldılar.*” 329/7.(2)

KTS. **div** F. Dev, şeytan, cin. (GT, İM, TZ)

deyn orucı

Herhangi bir sebeple oruç ibadetini yerine getiremeyenlerin sonradan yerine getirmek zorunda kaldıkları oruçtur.

İM. **deyn orucı** A.F. “*Amma ‘ayn oruç üç turur: birisi ramazan oruç turur taqı birisi nezr oruçı turur bir kün ‘aynı birle ya bir ay ‘aynı birle andan özge ni kim bar irse deyn oruçı turur.*” 268b/4.(2)

dıldağlamak

KTS’de hac için bedel göndermek anlamında yer verilen ve sadece TA’a geçtiği belirtilen bir terimdir.

KTS. **dıldağlamak** Hac için bedel göndermek. (TA.)

dîn

Tanrı'ya iman ve ibadet etmek, dinin bütün emirlerini yerine getirmek için tutulan yolun kendisidir. "Akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilahî nizam, Allah tarafından konmuş ve insanları O'na ulaştıran bir yol; imân ve amel konusu olarak akıl ve iradeye, teklif olunacak hak ve hayır kanunlarının bütününe din adı verilir." (DİBY. 2010:122) Terim 221 kez tekrar edilmiştir.

KB. **dîn** A. Din "*Saķınıuķ kerek din idisi arıĝ, Arıĝ bolsa kılķı kılınç arıĝ*" (Hâcib takva sahibi ve dindar olmalıdır; tabiatı temiz olursa, hareketi de temiz olur.) 2461.(29)

KE. **dîn** A. Din, şariat. "*Tenri 'azze ve celle yarlıķın aĝurlasunlar, oĝul kıızĝa aşı etmek atası bolmasunlar din-i islam atası bolsunlar, yawuz eş ķoldaşdın yıĝulsunlar, beş namaznı adaķın tutsunlar*" 236v11. (49)

GT. **dîn** A. Din. "*hikmet ikki kişı melikniń daĝı dinniń düşmeni*" 328/5.(9)

KF. **dîn** A. Din. "*Alim ol kişidür dünyayı terk eyleye, ahireti izdeye, dinini közede dayım ola Tanrı Ta'ala 'ibadetine.*" 260b/6.(30)

HŞ. **dîn** A. Din. "*Diniń yok bar irse diniń yutar sen*" 363.(11)

ME. **dîn** A. Din. "*hüccet ketürdi anıń üze anı / ķaytdı dinindin / tüz boldı, dokalandı*" 143-4.(6)

MM. **dîn** A. Din. "*ķamuĝ işde yegrek bu din işleri, ķamuĝ sözde yegrek bu dinnin sözi*" 243-4.(2)

KFT. **dîn** A. Din. "*Kirdi kadılık idmeke salıh kişiler dahı kadi-lık idmekden kaçdı salıh kişiler kadılık kirmemek yahşıraqdur dine dahı dünyeye dahı, didi.*" 114a/44

İM. **dîn** A. Din. "*Musi'ge iman keltürür biz taķı müsi'niń kitebine taķı Muhammed'ge iman keltürmes biz taķı Muhammed'niń kitebine iman keltürmes biz tip taķı tilediler kim bu ikisi arasında bir din tutĝaylar ol nerse kim Teńri buyurmadı anı taķı Rasulı buyurmadı münafıklar kibi.*" 26a/2.(42)

KT. **dîn** A. Din. "*Ol Tanrı kim ıdtı yalavaķını... hak dîn birle.*" (O Tanrı ki peygamberini Hak dinle gönderdi.) 29/24b2=9:33.(39)

NF. **dîn** A. Din. "*Peyĝambar 'as'nun ķargamaķı taķı dîn ve İslâm üçün erdi.*" 15/1. (57)

KMS. **dîn** A. Din. "*Tanrı rahmeti Nebi üstine. Ol Nebi eyitdi: Namaz dinün diregidür.*" 4b/1.(4)

dîn çırağı

Peygamber Efendimizin sıfatıdır. Terim sadece HŞ’de görülmektedir.

HŞ. **dîn çırağı** A.T. Peygamber, Hz. Muhammed’in sıfatı. “*Niçe kim dîn çırağında tütün yok Soğurğa ni çırağ ni yahtu kün yok*” 455.(1)

dîn idisi

Allah’ın varlığına ve birliğine, peygambere, kutsal kitaba kalben inanmış ve bağlanmış olanları ifade eder. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

KB. **dîn idisi** A.T. İmanlı. “*Saşınuğ kerek dîn idisi arığ İmin bolsa il budnı andın arığ*” (Vezir imanlı, takva sahibi ve temiz olmalı, memleket ve halk ondan her bakımdan emin bulunmalıdır.) 2190.(3)

dîn revnâkı

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v) sıfatıdır.

HŞ. **dîn revnâkı** A. Peygamberimiz Hz. Muhammed’in sıfatı. “*Anıy yüzi köyüllerniñ çırağı Sözi dîn revnâkı ummat yarağı*” 188.(1)

dîn tutmak

Herhangi bir dine mensup olmak, inanmaktır.

KT.**dîn tutmak** A.T. Bir dine inanmak. “*Dîn tutmazlar hak dînni anlardın kim berildiler bitigni.*” (Kitaba inanmayanlarla Hak dine inanmayanlar..) 29/21b3=9:29.(1)

dındaş

Aynı dine mensup, aynı dinden olan insanlardır.

İM. **dındaş** A.T. Aynı dinden olan. “*Ve eger karayibi bolmasa anıy dındaşına birilür. Bu, şehid ölmek işigi turur, şehid ol turur kim*” 242b/1.(1)

KTS. **dındaş** A.T. Aynı dinden olan. (İM)

dînî

Dine ait, dinle ilgili olan anlamındadır.

KTS. **dinî** A. Dine ait, dinle ilgili. (İM)

İM. **dinî** A. Dinle ilgili. “ *Tağı du’a kılğay Teğri’ge hacetini ol kim, dinî turur tağı dünyevî turur.* ” 320b/6.(1)

KF. **dinî** A. Dinle ilgili. “ *Oldur ki bilmez dahı ‘ilim öğrenmez. alimlerden sormaz dini işinden, dünyası işinden.* ” 13a/6.(1)

Dîn-i Ahmed

Tanrı nazarında kabul gören tek dindir. İslam dinine mensup toplumlar ve ülkelerdir.

HŞ. **Dîn-i Ahmed** A. Müslümanlık. “ *Bu din-i ahmedige bütmedi ol* ” 437.(1)

Dîn-i İslâm

İslamiyetin, İslam dininin kendisidir. Allah katında kabul gören, geçerli tek dindir.

KMS. **Dîn-i İslâm** A. İslam dini. “ *Şükr ider men Allah’a din-i islam üstine. Andan sonra istinca eyleye* ” 32b/4.(1)

HŞ. **Dîn-i İslâm** A. İslamiyet. “ *Kiliğ ‘arza kılın tip din-i islam* ” 451.(1)

dînlenmek

Herhangi bir dine mensup olmak, kabul etmektir.

ME. **dînlenmek** A.T. Dine girmek. “ *tersa boldı, tersa dini dinlendi, tersalığğa kirdi* ” 171-5.(1)

dînlığ

Herhangi bir dini kabul eden ve o dinin gereklerini yerine getiren kişileri ifade eder. Terim Arapça köke Türkçe -lğ eki getirilerek oluşturulmuştur.

KE. **dînlığ** A.T. Dinli. “ *açuk yüzlüg, köni sözlüg, cevan-merd dînlığ, yumşak könüllüg, cedel kılmadı, köp söz [birle] kişini ‘ayb kılmadı* ” 198v7.(1)

dînli

Dinine düşkün, dinine gönülden bağlı olma durumudur.

KTS. **dînli** A.T. Dindar. (KK)

dînlülük

Dinine kalben bağlı, mensup olduğu dinin emirlerini tam anlamıyla uygulayan demektir. Arapça köke Türkçe ekler getirilerek türetilmiştir.

ME. **dînlülük** A.T. Dindarlık. “*açuk bildim anı / dinlülük közgürdi, diyanatlık boldı, din tuttu*” 190-4.(1)

dînsiz

İslam dinini kabul etmeyen, Allah'ı, Peygamberi ve Kur'an-ı Kerim'i tanımayan, inkar eden, şirk koşan, küfür eden anlamındadır. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan – siz ekiyle türetilmiştir.

GT. **dînsiz** A.T. Dinsiz, kafir “*munça türli 'ilm fazlı bilen bir dinsiz*” 214/11.(1)

KTS. **dînsiz** A.T. Dinsiz, kafir. (GT, KK, TZ)

dirgüzmek

Tanrı dışındaki hiçbir varlıkta bulunmayan yaratma, yoktan var etme, ruhu olmayan bir canlıya ruh verip diriltme kudretidir.

ME. **dirgüzmek** Diriltmek. “*dirgüzdi Tanrı ölügni / küye bérdi aña*” 15-8.(2)

diri eyleyici

Arapça Allah kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Sıfat fiil gurubu şeklindeki terim Tanrı manasında kullanılır.

KF. **diri eyleyici** Hayat veren,yaratıcı, Tanrı “*Ya Allah! ... du'alar kabul eyleyici sen ... ölmüşler diri eyleyici sen, dirileri öldürici sen kadir sen, beyan eyleyici sen.*” 27b/3.(2)

dîvân

İslam dinine göre kişinin dünya hayatında yapıp ettiklerinin yani günah ve sevaplarının yazıldığı defterdir. Terim NF'te 12 defa kullanılmıştır.

NF. **dîvân** A. Sevap ve günahların işlendiği defter. “*... kıyâmat kün 'amallarını ölçmek için ol kulumnu tarâzû kıtına keltürmegeymen tağı öñinlerniñ 'amallarınıñ dîvânını okutmuşta ol kulumnuñ dîvânını yapmağaymen...*” 323/11.(12)

diyânatlık

İslamiyete mensup, Allah’a, peygambere, kutsal kitaba gönülden bağlı olmaktır. Arapça köke Tüekçe ek getirilerek oluşturulmuştur.

ME. **diyânatlık** A. T. Dindar. “*dinlülük közgürdi, diyanatlık boldı, din tuttu*” 190-4. (1)

diyânet

Din kurallarına tam olarak uyma ve dine bağlı olma, dindarlık anlamındadır.

İM. **diyânet** A. Din, din duygusu. “*Tağı ‘edllik şart kılındı anıñ üçün kim fasık kişiniñ qavlı diyanetler içinde maqbul degül bizim qatımızda.*” 270a/8.(2)

NF. **diyânet** A. Dindarlık, din duygusu. “*Hem salabatı var, hem tağı quvvatı bar, hem diyânatı bar, tep öger erdi.*” 114/14.(1)

KTS. **diyânet** A. Dindarlık, dine bağlılık. (GT, İM)

GT. **diyânet** A. Dindarlık, dine bağlılık. “*zahid-i nâdan diyanetden çıkar*” 328/8.(2)

KE. **diyânet** A. Dindarlık. “*sen bilür-sen, ne tegey-men aslı bar, nesli bar, körki bar, hüneri bar, huredi bar, emaneti bar, diyaneti bar*” 192r2.(1)

diyet

Herhangi bir suç işlenmesi durumunda, iki taraftan birinin yaralanması veya ölmesi halinde suçlunun dine göre ödemek zorunda olduğu bedeldir.

KF. **diyet** A. İslamiyete göre cinayetlerde suçludan alınan para. “*... ölmüş kişiler kiffenlerine ki malları yokdur, lakit nafakasına, cinayetler diyetine, nafakalarına ‘aciz kişilerin kesb eylemekden; nafaka hükm eyleyecek kimsesi olmasa, ne ki bunlara ohşasa.*” 214b/3.(1)

KFT. **diyet** A. Öldürme hadisesinde ölenin canına, yaralama hadisesinde ise yaralının yaralanmış organına karşılık olarak suç işleyeninin dini açıdan ödemek zorunda olduğu bedel, kan bahası. “*Kaçan bir kişi iki kişininün iki sag ellerini kesse... İmdi ol kişininün sag elini keserler. Dahı bir elnün diyetini ol kişiden algaylar dahı üleşgeyler, ol iki eli kesilgen kişi eger ikisinden birisi hazır olsa.*” 209A/36

doğru yol

İslamiyete göre Kur’an’ı Kerimi, Peygamberi ve dini kabul ederek tutulan hak yol, doğru yoldur. Terim sıfat tamlaması şeklindedir.

KMS. **doğru yol** Hak yolu, inananların yolu. “*Hak sünnet iki dürlüdür. Bir sünnet işlemek doğru yoldur, terk eylemek azkunluktur.*” 38b/6.(1)

dōst

Allah’ın güzel isimlerinden “veliyy” anlamındadır. Tasavvufta dost, Allah’ın kendisi olarak açıklanır. Diğer şekilde Allah’a, Peygambere ve kutsal kitaba inanmış ve hayatını bu yolda ibadetle sürdüren kimseler için de kullanılır.

KT. **dōst** F. Dost, hami, esma-i hüsnadan: veliyy. “*Yok sizke Tañrıda adın hiç dōst ap yāriçi.*” (Size Tanrı’dan başka dost yoktur.) 36/23a3=42:31.(4)

dörütmek

Tanrı’nın yoktan var etme, yaratma anlamındaki sıfatıdır.

ME. **dörütmek** Yaratmak. “*Tañrı yangıla dörütgen turur köklerni takı yerni*” 19-7. (1)

KTS. **dörütmek** Yaratmak. (TZ)

du‘â

Bir kimsenin, belaların gitmesi veya herhangi bir hayrın nasibi için yüce yaratıcıya yalvarmasıdır. Dahası kulun, Allah’ın tek yaratıcısı olduğunu kabul edip şükretmesi ve hamdetmesi manasına da gelir. Terimin bütün eserlerde kullanım sıklığı 391 dir.

AH. **du‘â** A. Du‘â. “*şâhımnı du‘a’ birle yad kılsu tip*” (Şâhımı du‘â ile yâd etsin, diye...) 72.(3)

KB. **du‘â** A. Allah’a yalvarma, niyaz. “*Köñüldin birü kıldı edgü du‘a Ay edgü du‘a sen belanı yıga*” (Gönülden gelen iyi dualar etti; ey iyi duâ sen bütün belaları defet.) 1265. (57)

ME. **du‘â** A. Dua. “*biri biri soñınca ündedi ündegen, köp kez du‘a kıldı du‘a kılğan / uyuttı sütñi*” 97-4.(3)

MM. **du‘a** A. Allah’a yalvarma, dua. “*yunuğnun sonınça dü-gane ketür, sonınça du‘a kıl niyaz el kötür*” 86-2.(5)

İM. **du‘â** A. Allah’a yalvarma, niyaz. “*Takı du‘a takı salamatlık Muhammed öze bolsun*” 1b/3.(45)

KMS. **du'â** A. Dua, niyaz. “...melayikelerden istigfardur, mü'minlerden du'adur.” 5b/5.(5)

HŞ. **du'â** A. Dua, yakarış, niyaz. “Du'a kılsañ kamuğ kadğusı tarır” 190.(8)

KTS. **du'â** A. Dua, yakarış, niyaz. (Gİ, GT, KF, MG, MS, RH, TZ)

GT. **du'â** A. Dua. “ayttı bu du'a-yı hayr durur saña dağı cümle müslümanlarga” 39/8.(24)

KE. **du'â** A. Dua. “biz gayet korkar-biz, du'a kılğıl Tenri 'azze ve celle bizni la'netdin küdersün” 8v1.(211)

KF. **du'â** A. Dua. “Ya Allah! Sen ni'metler virici sen, du'alar kabul eyleyici sen” 27a/6.(30) KB.

NF. **da'vât** A.ç. Dualar. “... kim Peygâmbar 'as'dın körmüş erdi, âdâbı tağı da'vâtı birle.” 171/17.(2)

du'âçı

Allah'tan iyilik, hayır, af isteyen; verdiği nimetlere karşı şükür bildirmek anlamı da taşır.

KB. **du'âçı** A.T. Duacı, dua eden. “Kodu birsü ilig mini teñrike Du'açı bolayın añar edgüike” (Hükümdar beni Tanrı'ya bıraksın; iyiliği için, ona duâcı olayım.) 4865.(5)

KTS. **du'âçı** A.T. Duacı, dua eden. (MG)

du'â eylemek

Tanrı'yı tek yaratıcı kabul ederek ondan hayır, iyilik, af, şefaet ve merhamet istemektir. Birleşik fiil şeklinde kullanılmıştır.

KF. **du'â eylemek** A.T. Dua kılmak. “Men du'a eyledüm Tanrı ta'ala'ya adları bile ba, ta, sa harfleri üstüne” 26b/4.(20)

du'â kılmak

Herhangi bir durum için Tanrı'dan yardım istemek, ona yalvarmak manasındadır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KB. **du'â kılmak** A.T. Dua etmek “*Bayudı budun hem itildi ili İligke du'a kıldı budnı tili*” (Halk zenginleşti ve memleket nizama girdi; halk hakana dualar etti.) 1039.(20)

HŞ. **du'â kılmak** A.T. Tanrı'ya yakarıшта bulunmak “*Du'a kılsañ kamuğ kadğusı tarır*” 190.(1)

KT. **du'â kılmak** A. T. Dua etmek. “*Ey cādū du'ā kılgıl bizke idiñni, ol kim 'ahd kıldı seniñ üskünñde.*” (Ey büyücü! Rabb'inin seninle sözleşmesine uygun olarak dua et.) 36/57b2=43:49.(1)

du'â-i me'sûre

Herhangi bir olay karşısında gücü ve etkisi en çok olan duadır.

İM. **du'â-i me'sûre** A. Etkili dua. “*tağı du'a kılgay ni kim tilese ol nerseden kim oñşar Kur'an lafzlarına tağı du'a-i me'sureni tağı oқыğay.*” 177b/7.(2)

du'â-gûy

Du'a eden, Allah'tan yardım, af, bağışlama ve hayır dileyen kimse. Terim sadece 1 yerde görülmektedir.

NF. **du'â-gûy** A.F. Duacı, dua eden. “...*°Osmânga razhu hıdmatıña du'â-gûy Mu'âvîyedin salâm ve tahiyyat °arza kıılır...*” 128/7.(1)

durūd ıdmağ

Hız. Muhammed (s.a.v) için selam ve salavat getirmek, iyilik dileyerek ona saygı göstermek ve onu anmaktır. Birleşik fiil grubu yapısındadır.

KT. **durūd ıdmağ** F.T. Salavat getirmek. “*Ol Tañrı hem ferışteleri durūd ıdurlar yalawaç üze.*” (Tanrı'nın melekleri peygambere salavat getirir.) 33/19b1=33:56.(2)

durūd u senā

Tekrar grubudur ve genellikle birlikte kullanılır. Selam, övgü, dua anlamındadır.

KT. **durūd u senā** F.A. Selam. “*Durūd u senā mürsellerka.*” (Mürsellere selam...) 34/46a2=37:181.(1)

dûzah

İslamiyete göre dünya hayatını haramla, günahla, dinin tasvip etmediği hal ve davranışlarla geçiren insanların öldükten sonra cezalandırılmak üzere götürülecekleri azapla dolu yerdir. Terim iki eserde kullanılmıştır.

KE. **dûzah** F. Cehennem. “ *Penç-şenbe behişt duzahnı ve azab feriştelerni yaratdı*” 3v4. (1)

HŞ. **dûzah** F. Cehennem. “*Uşol hur atlanıp duzahka kitti*” 239.(1)

dü-gâne

Namazlarda kılınan her dört rekattan 2’sine verilen isimdir.

MM. **dü-gâne** F. İki rekat. “*yunuğnun sonınça dü-gane ketür, sonınça du’a kııl niyaz el kötür*” 86-1.(1)

dünyevî

Dini bakış açısıyla ahiret anlayışının dışında kalan, ahiretle ilgili olmayan, dünya hayatı ile ilgili davranış ve çalışmalar için kullanılan bir terimdir.

İM. **dünyevî** A. Dünya ile ilgili. “ *Tağı du’a kılgay Teğri’ge hacetini ol kim, dini turur tağı dünyevi turur.*” 320b/6.(1)

dürr-ü yetim

Babasını erken yaşta kaybetmesi dolayısıyla Peygamber Efendimize verilen isimdir.

HŞ. **dürr-ü yetim** A. Peygamber efendimiz Hz. Muhammed. “*Şefaât bustanınıñ nesîmi Hakikat bahriniñ dürr-ü yetimi*” 188.(1)

dürûd

Genel manada selam, dini manada Peygamber Efendimize övgü, dua, salat ve selam anlamındadır.

KB. **dürûd** F. Dua, medih, selam. “*Dürud ol ödürmiş resülka selam, Yine işleringe selam hem ulam*” (O seçkin resûle salât ve selam, yine arkadaşlarına selâm ve ihtirâm.) B7. (2)

AH. **dürûd** A. Selâm. “*bu kün tegsü mindin dürud ol yarın, elig tuttaçımğa egirse muğa*” (Yarın derde düşersem, elimden tutacak olan o (resûle) bugün benden salât ve selâm erişsin.) 29-30.(1)

KE. **dürûd** A. Selâm. “*Tenri ta’ala sana selam yarlıkadı, selam birle dürüd ıddı taķı aydı*” 64v18.(5)

MM. **dürûd** F. Dua, rahmet, övgü. “*bu cümle Melek hem ins ü peri, dürudnı kim ıddılar erse arı, ıdur miz olar aymışınça dürud, Muhammed resulğa rusül mihteri*” 10-2.(4)

NF. **durûz** F. Selam. “Ey mu’mınler, sizler Peygambar cas’ğa durûz ve salavât ve selâm ayta berin tep emir keldi...” 4/5.(10)

dürüst

İbadetlerin sağlam, doğru, uygun yapılması için kullanılan bir terimdir.

MM. **dürüst** F. Sağlam, doğru, sahih. “*bu rek’at ketürmek hacet ermes ol, namazı dürüst hiç güman kirmes ol*” 150-2.(12)

ebdâl

Herhangi bir tarikata mensup, kalbi sadece Allah sevgisi için atan, dini yönü kuvvetli, veli olma derecesine erişmiş mümin insanları ifade için kullanılır.

KB. **ebdâl** A. Abdal, derviş, târikat ehli. “*Bedel kıldı ebdal neñin hem malın, Baķıp ķodtı zahid bu dünya ulın*” (Tarikat ehli malını – mülkünü hakka verdi; zâhid, esassız olduğunu anlayarak, bu dünyayı terketti.) 3563.(1)

ebedî

Tanrı’nın bir sıfatıdır ve sonsuz, sonu olmayan anlamındadır.

KTS. **ebedî** A. Sonsuz, sonu olmayan gelecek zaman. (Gİ, KF)

ebrâr

Dinin emrettiği şekilde yaşayan, dini yönü güçlü, hayır ve iyilik yapan hayır sahipleri manasındadır.

GT. **ebrâr** A. Hayır ve takva sahipleri, iyiler. “*anlarga degül kim ebrar hırķasın kiygeyler*” 304/11.(1)

KTS. **ebrâr** A. Hayır ve takva sahipleri, iyiler. (GT.KF)

ecel

Tanrı'nın bütün canlılara verdiği hayat süresinin sona ereceği zaman anlamındadır. Terim aşağıdaki eserlerde 35 kez tekrar edilmiştir.

KB. **ecel** A. Ecel, muayyen vâde, ömrün sonu, hayatın son demi. “*Negü asğı ahır ajun tirdükünj, Ecel can tirer kör üzer bu kökün*” (Bu dünya malını toplamanın nihayet faydası nedir; bak, ecel can toplar ve senin kökünü kazır.) 5383.(9)

GT. **ecel** A. Ecel, ömrün sonu. “*eceli irişdi ise ilsiz ayağısızdın kaçıp*” 189/4.(9)

NF. **ecel** A. Ecel, vade. “*Eger ecel yetse, neteg kılğay men?*” 130/7.(12)

KT. **ecel** A. Ecel. “*Hergiz küde bérmez Tanrı hiç et-özke kaçan kelse anıj eceli.*” (Eceli geleni Tanrı asla bekletmez.) 38/64b3=63:11.(1)

ME. **ecel** A. Ecel. “*soñ kemişdi Tanrı anıj kemlemiş vaktın, ta'hir kıldı Tanrı ecelini*” 3-1.(1)

MM. **ecel** A. Ölüm vakti, ecel. “*ecelnin hazanı kelür nagehan uruğ ekse bolmas kirür yerge ton*” 274-3.(2)

İM. **ecel** A. Ömrün sonu. “*takı yaman kişî ol kişî turur kim yaman boldı anası karnında. Ol hadis rızk vechi öze turur takı tirlik öze turur takı ecel öze turur: takı rızkı*” 48a/2.(1)

KTS. **ecel** A. Ömrün sonu. (BV, GT, İM)

ecel ölümü

Tanrı'nın verdiği ömür süresinin yine Tanrı'nın emriyle sona ermesidir. Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

KE. **ecel ölümü** A.T. Eceliyle ölüm, vade. “*ol ölüm ana ecel ölümü ermes e[rđi], ibtila ölümü erdi, ecel ölümü bolsa erdi ahiretdin haber tapğay erdi*” 165v7,8.(8)

ecir

Hayatını Allah yolunda harcayanlara, iyilik ve hayır yapanlara, dinin emir ve yasaklarına uyanlara, iman ve ibadetle hayatını güzel işlerle geçirenlere Allah tarafından verilen karşılık, sevaptır.

KF. **ecir** A. Ahirete ait mükafat, sevap. “*İ’tikaf eylemiş olur mukim olğan kadarınca i’tikaf ecri yazılır madam ki mescidde kaçan çıksa tamam olur i’tikafı.*” 222a/4.(3)

KMS. **ecir** A. Sevap. “*Ol kişiye işlemeg-ile artuk olur ecirde dahı derecede*” 43a/4.(1)

GT. **ecir** A. Ahirete ait mükafat, sevap. “*bir sahib-vakt ir ayttı yimeyin yatsa andan köp ecr*” 123/5.(1)

KTS. **ecir** A. Ahirete ait mükafat, sevap. (Gİ, GT, KF, MS),

KE. **ecir** A. Karşılık, sevap. “*sadaka kılgıl, aslık bergil, sadakanın ecrin Mevli ta’ala berür.*” 102r21.(1)

ecir virmek

Yaşamını, dinin emrettiği şekilde yaşayan, iman ve ibadetini tam anlamıyla yapan, Allah için hayır ve iyiliklerde bulunan kimselere yaratıcı tarafından mükafat, sevap vermek anlamında kullanılır. Birleşik fiil grubu yapısındadır.

KF. **ecir virmek** A.T. Sevap kılmak. “*Namaz keyldür. Kim tamam eylese ecir virülür, kim eksük eylese siz bildinüz Tanrı ta’ala eyitgeni eksük idenlerü.*” 127a/5.(1)

ecir kılmak

Dünyadayken hayatını iman ve ibadetle geçiren, namazını kılan, hayır ve güzel işler yapan, haramdan uzak duran kimseler için Tanrı tarafından verilen mükafat, çektiği sıkıntıların günahlarına bedel tutularak sevap yazılması anlamındadır. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

İM. **ecir kılmak** A.T. “*İy Teşri, kılğıl anı bizge ozğunçı tağı kılğıl anı bizge kizlençi tağı ecr kılğıl.*” 240b/4.(1)

ecir tapmak

Tanrı’nın emrettiği şekilde yaşayarak, haram ve yasaktan uzak durarak, hayırlı ve hakkın hoşuna gidecek davranışlarda bulunup mükafat, sevap kazanmaktır.

KTS. **ecir tapmak** A.T. Sevap kazanmak. (GT)

edgü körklüg va‘de

Cennet anlamında kullanılan bir terimdir. Tanrı’nın emrettiği şekilde iman ve ibadetlerini yapan, kötü işlerden uzak duran, dinin emirlerini tam anlamıyla yerine getiren kimselerin öldükten sonra Tanrı tarafından mükafat olarak verilen, gidecekleri ebedi yerin adıdır.

KT. edgü körklüg va‘de T.T.A. En güzel vaad, cennet. “*Kamuğka va‘de kıldı Tanrı edgü körklüg va‘de.*” (Tanrı herkese (cihad eden müminler) cenneti vadetti.) 26/64a1=4:95.(1)

edgölük

Tanrı’nın hoşuna giden güzel hal ve hareketlerdir. Kişinin Allah için yaptığı iyilik ve hayır, Allah tarafından takdir edilen işlerdir. AH’de 3 yerde görülmektedir.

AH. edgölük İyilik, hayırlı işler. “*tarıglık tip aymış ajunni resul, tarıglıқта katlan tarı edgölük*” (Resûl dünya için, tarladır demiş tarlada çalış çabala ve iyilik ek.) 191-192.(3)

egri

Dinin hoş görmediği, dine uymayan birtakım hal, hareket ve dine uymayan yaşayış tarzıdır. KB. ve CC’de 26 kez kullanılmıştır.

KB. egri Dine uymayan yaşayış tarzı. “*Et öz tüz tilese hava boynı sı, Hava ölse könlür et öz egrisi*” (Vücudun doğru olmasını istersen, heva ve hevesin boynunu ez; heva ölürse, vücudun eğriliği düzelir.) 5474.(25)

CC. egri Günahkar, hatalı, eğri (kimse), CCII eğri kılı, eğri kişi. “*egrimizni ol könderir*” 70a/2.(1)

egrilik

İslamiyete uymayan, dinen hoş görülmeyen kötü davranışlarda bulunma hali manasındadır. Terim 4 yerde geçmektedir.

KB. egrilik Dine uygun olmayan davranışlarda bulunma durumu, eğrilik. “*Biregü tutar iş kişig teñrilik, Bu işlik içinde yok ol egrilik*” (Biri, her türlü menfaat dışında, ilâhi bir sevgi ile arkadaş edinir; bu arkadaşlık içinde sadâkatsizlik hâtıra gelmez.) 4202.(4)

ehl-i beyt

Peygamber Efendimizin ev halkı, yakın çevresi ve yakın akrabaları için kullanılan bir terimdir.

KB. **ehl-i beyt** A. Hz. Peygamber'in yakınları. “*Bular ehl-i beyt ol habibka kadaş, Habib savcı haqqı üçün sev adaş*” (Bunlar ehl-i beyttir. Peygamberin uruğudur; ey kardeş sende onları, sevgili Peygamber hakkı için, sev.) 4339.(1)

KE. **ehl-i beyt** A. Hz. Muhammed'in yakın akrabası olanlar. “*ey benim ehl-i beytim sabr kılın*” 247r20.(3)

NF. **ehl-i beyt** A. Hz. Muhammed'in yakın akrabası olanlar; ev halkı, yakın çevre. “*Andın soñ Hasan Hüseyin razhumâ ehl-i beytleri birle küfedın köçtiler.*” 175/10.(14)

KTS. **ehl-i beyt** A. Hz. Muhammed'in yakınları. (İM, KF)

İM. **ehl-i beyt** A. Hz. Peygamberin yakın akrabası. “*Teñri'ge emanet kılur diniñizni taķı emanetiñizni taķı işleriñiz soñını taķı ayıtğay añar anıñ ehl-i beyti*” 295a/5.(3)

KF. **ehl-i beyt** A. Hz. Peygamberin yakın akrabası. “*Bir ehl-i beyte mi vireyin ki benden muhtac ola? Ya Resulu'llah. didi!*” 235a/1.(1)

ehl-i kıble

İslamiyete göre Kabe'ye dönerek namaz kılanların tümü, namazını kılan Müslümanlar anlamında kullanılır.

İM. **ehl-i kıble** A. Müslüman. “*rastı men sözler men sizge бүкүн, Nebi'den işitdim 'aleyhi's-selam kafır qılmañız ehl-i kıblañızını*” 28b/8.(2)

KTS. **ehl-i kıble** A. Müslüman. (İM)

ehl-i maķasır

İslam dinine göre din dışı davranışlarda bulunan, haram ve yasaktan kaçınmayan, günah işleyen, günahkar anlamında kullanılır.

KTS. **ehl-i maķasır** A. Günahkar (İM)

İM. **ehl-i maķasır** A. Günahkar. “*Ve eger garet kılsa kişiler, ehl-i maķasirlardan maksure öze ya'ni hatib turğan öze oğurlasa andan il kesilmes.*” 419a/1.(1)

ehl-i sünnet

Peygamber Efendimizin sünnetine uyanlar, Hz. Muhammed (s.a.v) ve sahabelerine itikatta uyanlar manasındadır.

KE. **ehl-i sünnet** A. Hz. Muhammed’le sahabelerine itikatta uyanlar. “*mi’rac Muhammednin könlige erdi. Amma arığ Müslümanlar ehl-i> sünnet ve cema’at aydılar*” 217v21.(1)

KTS. **ehl-i sünnet** A. Peygamberimizin sünnetine uyan. (İM)

İM. **ehl-i sünnet** A. Peygamberimizin sünnetlerine uyan. “*ayıttı İmam-ı Zahid reis turur ehl-i sünnetniñ tağı ceme’etniñ Ebu Mansur Matüridi* ” 23a/4.(1)

ekindü

Genel anlamda ikindi, ikindi vakti; dini manada ise ikindi vakti kılınan namaz, ikindi namazı anlamındadır.

KTS. **ekindü** İkinci, ikindi namazı vakti. (CC) krş. ikindi, ikindü, ikkinci, yekindi, yikindü.

ekindü namâzı

İkinci vakti dördü sünnet, dördü farz olmak üzere kılınan 8 rekatlık namaz, ikindi namazı anlamında kullanılır. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

MM. **ekindü namâzı** T.F. İkinci namazı. “*ekindü namazında kedin bilin, tatavvu’nı mekruh üküş bolsun az*” 158-3.(2)

élçi

Farsça “peygamber” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Terim CC’de melek, KE’de peygamber anlamında kullanılmıştır. Kullanım sıklığı 34’tür.

CC. **élçi** Melek. 35b/8.(3)

KE. **elçi** Peygamber. “*Tanrı elçisi destur tileyür, tedî*” 232v15. (31)

elhamdü

Mekke’de inen, Kur’an’ı Kerim’in ilk süresinin adı olan Fatiha suresinin adı olarak kullanılır.

GT. **elhamdü** A. Fatiha süresi. “*Oku elhamdü diseñ yüz okığay*” 274/10.(1)

elig tuttaçı

Sıfat fiil gurubu şeklindeki bu deyim, dinî terim olarak peygamber kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Elçi, yardım edici, şefaath edici manalarına gelen terim 11 kez kullanılmıştır.

AH. **elig tuttaçı** Yardım edici, şefaath edici, peygamber. “*Bu kün tegsü mindin dürud ol yarın, elig tuttaçımka egirse muña*” (Yarın derde düşersem, elimden tutacak olan o (resûle) bugün benden salât ve selâm erişsin.) 29-30.(1)

KB. **elig tuttaçı** Yardımcı, şefaathçi. “*Kıyamette körkit tolun teg yüzün Elig tuttaçı kıl ilahi ö zin*” (Kıyamette doluay gibi yüzün göster; ey Tanrım kendisini bana şefaathçi kıl.) 48. (10)

el-koran

İslam dinine göre kutsal sayılan Kur’an’ı Kerim anlamında kullanılır.

KTS. **el-koran** A. Kur’anı Kerim. (CC) krş. Kur’an.

emîre’l-mü’minîn

Müslümanları idare eden, Müslümanların başkanı, emiri anlamındadır. Terim 95 yerde kullanılmıştır.

KE. **emîre’l-mü’minîn** A. Müminlerin emiri, halifesi. “*men aydım, ya emire’l-müminin mundag mu ölümni özüne reva kördün*” 241r7.(2)

NF. **emîrû’l-mu’minîn** A. Müminlerin emiri, halifesi. “*... kim emîre’l – mu’minîn ‘Ömer razhu bizlerni sizlerke ıda berdi.*” 111/13.(92)

KFT. **emîrû’l-mu’minîn** A. Müslümanların başkanı, halifesi. “*Ya emirü’l-mü’minine hadlarnun yünülüreki seksendür didi.*” 385a/28

İM. **emîrû’l-mu’minîn** A. Müslümanların halifesi. “*bir arşun kadarınca ançağa tigrü kim Emirü’l-Mü’minin ‘Ömerü’l-Hattab başı tuşında bolğay,*” 375a/1.(1)

KTS. **emîrû’l-mu’minîn** A.A.Halife, müslümanların başı. (İM, KFT)

emr

Her müminin yapmak zorunda olduğu, dinin emir, yasak ve buyruklarının tamamıdır. Tanrı'nın emirleri, buyrukları anlamındadır.

KB. **emr** A. Emir, buyurma, buyruk. “*Kanı emr-ü ma'ruf kılıklı kişi, Kanı nehy-ü münker tıdıklı kişi*” (Mârufu emreden kim, münkeri nehyeden kim.) 6472.(1)

GT. **emr** A. Buyruk, emir. “*tañ atıçaq ta'ala emri birle*” 116/4.(5)

KF. **emr** A. Buyruk, emir. “*Tanrı ta'ala kifayet eyler din emrini, dünyası emrini.*” 8b/3.(3)

KE. **emr** A. Emir, buyruk. “*ya Resula'llah biz kamuğ saña muti'-miz, seniñ emr ü nehyinğa münkad-miz*” 225v1.(8)

NF. **emr** A. Emir, Tanrı buyruğu. “*Ey mu'minlar halal ta'amlar tenavul kılıñ taqı edgü 'amallar kılıñ, tep emr kılıp turur.*” 294/2. (3); NF. **emir** A. Emir, Tanrı buyruğu. “*... Peygâmbar 'as'ğa durûz ve salavât ve selâm ayta berin tep emir keldi erse...*” 4/5.(1)

AH. **emr** A. Tanrı'nın buyruğu. “*anıñ emri birle teger teggüçi*” (İnsanın her karşılaştığı şey onun emri ile olur.) 452.(3)

emr idisi

Tanrı yerine kullanılan bir terimdir. Alemleri yaratan, hükmeden Tanrı anlamındadır. Terim belirtisiz isim tamlamasıdır.

KT. **emr idisi** A.T. Hüküm sahibi, Tanrı. “*Eger yandursalar anı yalavaçka ya emr idisinge olardin bilgetiler anı.*” (Eğer onu Peygambere veya hüküm sahibine bildirselerdi öğrenirlerdi.) 26/50b1=4:83.(1)

emr-i ma'rûf

Terim, emir, buyruk, iyi amel, hak yola sevk etme manasındadır.

KB. **emr-ü ma'rûf** A. Emir, buyurma, buyruk. “*Kanı emr-ü ma'ruf kılıklı kişi, Kanı nehy-ü münker tıdıklı kişi*” (Mârufu emreden kim, münkeri nehyeden kim?) 6472.(1)

AH. **emr-i ma'rûf** A. İyi amel. “*kanı emr-ü ma'ruf kılur edgü er*” (Hani emr-i mâruf, hani iyi adam.) 405.(1)

KE. **emr-i ma'rûf** A. Bilinen emir. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur'an anın, cum'a ve cema'at anın, emr-i ma'ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v4.(2)

NF. **emr-i ma'rûf** A. İyiliğe buyurma, hak yola yöneltme, sevk etme. “*emr-i ma'ruf taķı nehy-i münker fazâyiliniñ beyânı içinde turur.*” 303/1.(22)

endâze

Tanrı'nın yarattıkları için uygun gördüğü takdir ettiği her şey, kader, takdirdir.

KT. **endâze** F. Kader, takdir. “*Tağrınıñ fermanı endâze, endâze kılınıñ.*” Tanrı'nın emri kader, takdir kılınıñ...) 33/8a3=33:38.(1)

andâze kılmak

Tanrı'nın olmasını ve olmamasını istediğı her şeydir. Birleşik fiil grubu şeklinde oluşmuştur.

ME. **andâze kılmak** A.T. Takdir etmek. “*fariza kıldı Tağrı süreniñ ahkamların, andaze kıldı Tağrı süreni*” 79- 2.(2)

ensâr

Peygamber Efendimiz Medine'ye göç ettiği zaman kendisine yardım eden Müslümanlar, Medine'nin yerlileri anlamında kullanılan bir terimdir.

KE. **ensâr** A. Ensari. “*tewege minüp tururda Resul 'aleyhi's-selamda vahy ağırığının eseri belgürdi, muhacir ve ensâr tegresinde turup vahy tinleyür erdiler*” 236r12.(2)

NF. **ensâr** A.ç. Ensari, Hicretten sonra Hz. Muhammed ve Mekke'den göç eden Müslümanlara din uğruna yardım eden. “*Taķı Medînedin kelgen ensârlarğa azraķ berdi ...*” 75/10.(8); NF.

ensârî

Peygamber Efendimiz Medine'ye göç ettiği zaman kendisine yardım eden Müslümanlardan, Medine'nin yerlilerinden olan kişiler anlamında kullanılan bir terimdir.

ensârî A. Ensari, Mekke'nin yerlileri. “ *Ey Peygâmbar  as yâr nları, ey ens r  ve muh c rin, kim kim Peyg mbarga küllük kılur erdi erse,* ” 92/15.(40)

MM. **ens r ** A. Hicretten sonra Hz. Muhammed'e Medine'de yardım edenler. “*ta ı bilgil ensar  oğlanları, ölüp baz tirildi munı ked bile*” 34-3.(1)

KE. **ens r ** A. Hicretten sonra Medine'de Hz. Muhammed'e yardımcı olanlar. “*halayık ı şeri'atka da'vet kıldın, ümmetka sünnet ve farz öğrettin,  gs zlerge atalık kıldın, za'ifler a ikt ledin, muhacir ve ensariler a terbiyyet kıldın, ademi ve perini hazret a  ndedin*” 236v17.(6)

KTS. **ens r ** A. Peygamberimiz Medine'ye g   ettiği zaman kendisine yardım eden müslümanlar. ( M)

 M. **ens r ** A. Peygamberimiz Medine'ye g   ettiğinde ona yardım edenler. “*an ı  ze ta ı muhacirler ta ı ensariler an ı  ewresinde ta ı Rasul va'z kılur irdi* ” 377a/6.(1)

erin  

Dinen uygun görülmeyen, Allah'ın emirlerine aykırı olan, ebedi dünyada ceza verilecek tutum ve davranışlardır. Arapça günah kelimesinin Türkçe karşılığı olan terim DLT'de 1 kez kullanılmıştır.

DLT. **erin  ** Su , günah.(1)

erk n

 slam dinine ait ibadet kuralları, emirler manasındadır.

MM. **erk n** A. İbadetin kuralları, adetler. “*vitir içre vacib turur ay a ı, ket rmeklik erkanlarını tamam, namaz içre vacib erür muttaki*” 190-3.(1)

KMS. **erk n** A. Rükünler, esaslar. “*Namazun erkanları altıdur, şartlar kibi.*” 10a/5.(5)

ME. **erk n** A. Rükünler, kaideler. “*va tıda o ud  namaznı, mudavemet kıldı namazğa, ya erkan-ların rast kıldı*” 51-3.(1)

erklig

Allah'ın güzel isimlerinden “vekil ve melik” kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. Her şeye nezaret eden, kendisine tevekkül edenlerin istedikleri şeyi en iyi neticeyle sonuçlandıran, alemlerin sahibi, her şeyi yaratan, Tanrı manalarında kullanılan terim 14 defa tekrar edilmiştir. İlk dönem eserlerinde terimin Arapça karşılığı yerine Türkçesi kullanılmıştır.

KT. **erklig 1.** Her şeye nezaret eden, vekil olan, esma-yı hüsnadan: vekîl. “*Néme körklüg erklig ol.*” (Ne güzel vekildir..) 25/26b2=3:173. (5) KT. **2.** Hükümdar, mülk sahibi, esma-yı hüsnadan: melik. “*Taḡrı erklig, sezā, ewmegil Kur'an birle kazā kılınmazda burun saḡa anıḡ yarlıḡı.*” (Tanrı vekildir, Onun vahyi sana tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme...) 31/87b2=20:114.(3), KT. **erklik** Kudret sahibi, Tanrı. “*Ol kim aḡar turur kökler hem yerler erkliki.*” (O yerin ve göğün hükümdarıdır.) 28/35b1=7:158.(2)

KB. **erklig** Güçlü, kudretli, Tanrı adı yerine. “*Karaḡku titigsig bu bōrk ev içi Yaruttı yaşıḡ birle erklig küçi*” (Bu kubbe evin içi balçıktan yapılmıştır ve karanlıktır; onun hakim kudreti bunu güneş ile aydınlattı.) 3723.(4)

erklig ermek

Birleşik yapıdaki terim Tanrı'nın sıfatı olarak kullanılır. Her şeyi kolayca yaratan, kudretli, güç sahibi, her şeyin sahibi anlamında kullanılmıştır.

KT. **erklig ermek** Hükümran olmak, müktedir olmak, gücü yetmek. “*Taḡrı taht üze erklig erür.*” (Tanrı tahtta muktedir olandır.) 31/37a3=20:5.(2)

erklik bayat

Kadir Tanrı, her şeye gücü yeten Tanrı manalarında kullanılan Türkçe terimdir.

KB. **erklik bayat** Kadir Tanrı. “*Apa oḡlanın barça erklik bayat Açıḡlı toduglı törüttü bu at*” (Kadir Tanrı insanoğullarının hepsini acıkan ve doyan mahluklar olarak yarattı ve onlara böyle ad verdi.) 3663.(4)

ertürmek

Tanrı'nın, kulların işledikleri günahları affetmesi, onları bağışlaması anlamında DLT.'de yer alan terimdir.

DLT. **ertürmek** Affetmek.(1)

ervâh

Ruh sözcüğünün çokluk şeklidir. Dini terim olarak, insan hayatının kendisine bağlı olduğu varlık, maddenin zıddı olan ve hayatın aslı olan varlık anlamındadır. İnsan öldükten sonra beden ölür ama ruh yaşamaya devam eder.

NF. **ervâh** A.ç. Ruh, ruhlar. “ *Hak te‘âlâ İbrâhîm ‘as nidâsını ervâhlarkâ eşittürdi.*” 39/5.(7)

esenlik bérge

Arapça “Selâm” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Terim bu şekliyle Allah’ın güzel isimlerinden biridir. Tanrı, her türlü kötülükten koruyan ve selamete, rahata kavuşturan anlamlarında kullanılır. Sıfat fiil gurubu şeklinde kullanılmıştır.

KT. **esenlik bérge** Selamet veren, Esmâ-yı Hüsna’dan: selâm. “*Yok anda adın Tanrı meger ol erklig, arıg, esenlik bérge, imin kılğan.*” (Emin kılan, sağlık veren, günahsız ve güçlü ondan başka Tanrı yoktur.) 38/31b3=59:23.(1)

eshâb-ı kehf

Kur’an-ı Kerim’de uzunca bahsedilen, bir mağarada uzun süre uyumuş kişilerdir.

KE. **eshâb-ı kehf** A. Bir mağarada uzun süre uyumuş kişiler, Kuran’da da adları geçmez. “*Takı eshab- kehf sözlerin sorun, tediler. ‘Arab müşrikleri kelip aydılar: ya Muhammed senin Musi kitabı teg kitabın bar bolsa Tevritdeki su’allarğa cevab berür sana iman keltürelin tediler*” 173r12.(4)

eshâbü’l-fil

Fillerle Kabe’yi yıkmak isteyen Ebrehe ve askerlerini ifade etmek için kullanılır. Sadece bir eserde geçer. Arapça kurallara göre oluşturulmuştur.

KE. **eshâbü’l-fil** A. Fillerle Kabe’yi yıkmak isteyen Ebrehe ve askerleri. “*Kıssa-i Eshabü’l-Fil Aymışlar: Mekke din Şam vilayetiga arkış bardı satıg kılıp yandılar, yanmışdın soñ bir niçe edebsiz oğlanlar olarnın Sercan atlıg butların otğa köydürdiler*” 179v11.(2)

esirgegen

Allah'ın güzel isimlerinden Rahman ve Rahim kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. Esirgeyen, bağışlayan, Tanrı anlamındadır. Terim sıfat fiil şeklindedir.

İM. **esirgegen** Merhamet eden, bağışlayan. “*rastı ol Teñri yarlıkağan turur tağı esirgegen turur.*” 74a/2.(2)

esselâm timek

Müslümanın Müslümana Allah'ın adıyla selam vermesidir. Allah'ın selamı üzerine olsun, Allah hayırlı ömür versin anlamında kullanılmıştır. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

İM. **esselam timek** A.T. “*...namaz kılgan kişi kaçan kim tilese selam birmeye, özge kişiğe unutup, ayıtsa: esselam tise tağı aırsa tağı tik tursa*” 197a/1.(1)

eş

Hıristiyanlığa ait bir terimdir. KT'de geçer ve havari anlamındadır.

KT. **eş** Ashab, ehl, havari. “*Aydı 'İsā Meryem oğlu öz eşleriñe: kim ol yāriçiler maña Tañrı birle.*” (Meryem Oğlu İsa havarilerine dedi ki: Bana yardımcı kimdir Tanrı ile...) 38/48a1=61:14.(3)

eşitgen

Allah'ın güzel isimlerinden Arapça “Semi” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Her şeyi en iyi şekilde işiten, duyan anlamına gelen terim sıfat-fiil şeklindedir.

KT. **eşitgen** İşiten, duyan, esma-yı hüsnadan: semî. “*Ol Tañrı eşitgen bilgen ol.*” (Tanrı işiten ve bilendir.) 25/2b3=3:121.(17)

ettehiyyat

Beş vakit namazda oturulurken okunan duadır.

KTS. **ettehiyyat** A. Namaz oturuşunda okunan dua. (İM)

İM. **ettehiyyat** A. Namazın oturularak eda edilen kısmında okunan dua. “*ettehiyyat üçün avvalkı oturmağda tağı ikinci oturmağda sol yan başı öze iki ayağını çıkarğay*” 177a/4.(19)

ettehiyyat okımak

Namaz esnasında otururken ettehiyyatu duasını eda etmek, okumak anlamındadır. Birleşik fiil şeklinde kullanılmıştır.

İM. **ettehiyyat okımak** A.T. “...ettehiyyat okımak parsi tili birle, oşbu ihtilaf öze turur. İkinci farz namaz içinde öre turmak turur.” 160b/6.(9)

evâmir

Yüce yaratıcının kullarına verdiği yapmaları ve yapmamaları gereken dini emirler, buyruklardır.

MM. **evâmir** A. Emirler, Tanrının buyrukları. “ibadet idimge teyü banmak ol, evâmir anın emri teyü tutup, nevahi anın nehyi tep yanmak ol” 360-3.(1)

evangelim

Gökten indirilen dört kutsal kitaptan biri, İncil anlamında kullanılan terim 3 defa tekrarlanmıştır.

CC. **evangelim** L. İncil. “Teneri / bizge körgüzür Evangelim içinde” 62a/15-16.(3)

KTS. **evangelim** L. İncil. (CC)

evb

Allah’ın emirlerini ve yasaklarını bilen ve ibadetle Tanrı’ya yönelen kişidir.

KE. **evb** A. İbadetle Tanrıya yönelme. “Yusufğa evb öğretti Zelihağa tevbe öğretti” 85r2.(1)

evliyâ

Allah’ın emir ve yasaklarına uyarak, nefsini temizlemeye çalışan, ibadetlerini her zaman yapan ve böylelikle Allah’a yakın olan, ermiş, veli anlamında kullanılan bir terimdir.

KE. **evliyâ** A. Evliya. “Mevli ‘azze ve celle hazretinde evliya kullar andaguk bolur igne menizlig.” 78v8.(3)

KTS. **evliya** A. Veliler, ermişler, evliya. (GT, İM)

İM. **evliyâ** A. Veliler, ermişler. “*kim ol Nebilerniñ soñı urur, taķı evliyaların bigi turur, taķı anıñ yawuqları öze bolsun, kim anlar tayyib tururlar.*” 1b/4.(1)

GT. **evliya** A. Veliler, evliya. “*evliyanıñ her seher yadı üçün*” 356/4.(1)

NF. **evliyâ** A.ç. Evliya. “*kim cümle mahlûkâtdın ol ‘azizrek bolğay menim hazratımda taķı üküş enbiyâlar, taķı evliyâlar taķı sâlihler taķı abdâllar taķı ‘aziz kullar edgü bendeler çıkarğaymen, tep aydı.*” 277/7.(7)

evrâd

Allah’ı anma, zikretme, tesbih etme anlamlarının yanı sıra tarikate mensup kişilerin her gün düzenli olarak okudukları dualarla ilgili kullanılan bir terimdir.

GT. **evrâd** A. Virdler, zikir, tesbih etme. “*evrâd ve ‘ibâdet bilen meşgul*” 304/5.(1)

KTS. **evrâd** A. Zikir, Allah’ı tesbih etmeler. (GT)

evvâbin

Beş vakit namazın haricinde kılınan nafil namazdır.

KTS. **evvâbin** A. Beş vakit namaz dışında kılınan nafil namaz, kuşluk namazı. (Gİ, KF)

evvelü’l-müslimîn

İslam dinini ilk kabul eden Müslüman anlamındadır.

KF. **evvelü’l-müslimîn** A. İlk müslüman. “*Tağrı ta’ala buyurdı: Men müslimanlardan disün eyitmesün evvelü’l-müslimin dimesün.*” 145b/1.(1)

éw barğdın adrılmaķ

Arapça hicret kelimesinin Türkçe karşılığıdır. İslam tarihi için çok önemli bir olaydır. Peygamberimizin Mekke’den Medine’ye doğru yola çıkması, göç etmesi, hicret etmesi anlamlarında kullanılmıştır.

KT. **éw barğdın adrılmaķ** Hicret etmek. “*Anlar kim éw barğdın adrıldılar, Teğrilik, anda kidin kim küç kıl(ın)dılar.*” (Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz.) 30/50a1=16:41.(1)

eymen

Allah tarafından seçilen kişidir. Türkçe bir terimdir ve NF’te 1 yerde görülmektedir.

NF. **eymen** Talihli, kutlu. “... *Peygâmbar  as aydı: Men neteg eymen bolur-men ...*” 375/6 .(1)

ezân

Camilerde, Müslümanlar için namaz vaktinin geldiğini bildirmek için yapılan çağrıdır.

NF. **ezân** A. Ezan. “ *mescîd öçekiñe mindi tağı ezân oğıdı.*” 153/9.(9)

KE. **ezân** A. Ezân. “*Bilal razıya’llahu ‘anhu ezân kıldı, sahabeler yığlaştı.*” 236r19.(1)

ezel hükmü

İnsanın Tanrı tarafından önceden belirlenmiş kaderi, yaşam şekli anlamındadır. Terim Belirtisiz isim tamlamasıdır.

KB. **ezel hükmü** A. Ezel, başlangıcı olmayan, öncesizlik; kader. “*Ayur miñ sena ol uğan teñrike, Ezel hükmi tegrür köni egrike*” (O kadir Tanrı’ya bin sena olsun, doğru ve eğriye ezel hükmünü o eriştirir.) 3898.(4)

fâcir

İslamiyete göre dine uygun olmayan davranışlarda bulunan, haram ve yasak işler yapan, günah işleyen, günahkar anlamında bir terimdir.

KF. **fâcir** A. Günahkar, kötü huylu. “... *barçası; seni şükr eyer biz, kafır olmaz biz sana, kiderür biz terk eyler biz, kim kafır facir olsa.*” 170a/5.(1)

NF. **fâcir** A. Günahkar. “ *Yâ  Azrâ’il ol fâcir âhir vaqtında seniñ bu suratıñnı körmeki añar bes turur ...*” 439/7.(3)

KFT. **fâcir** A. Günahkar. “*Ya Resullahi, uşbu inkar idgen kişi facir kişidür anıt içmekden kayırmaz didi. Hiç nemedan saklanmaz didi.*” 80b/20.

KTS. **fâcir** A. Günahkâr. (Gİ, İM, KF, KFT)

fâcir eylemek

İslam dinine göre Allah'ın emir ve yasaklarına uymayıp, dine uygun olmayan hareketler yaparak günaha girmek, günah işlemek anlamında kullanılır.. KF'de birleşik fiil şeklinde geçmektedir.

KF. **fâcir eylemek** A.T. Günah işlemek, kötülük yapmak. “*Kim ‘ilmi öğrense dört nesneyiçün cehenneme kirür; Facir eylemegiçün ‘alimler bile, ya sefhler bile çekişmegiçün...*” 261b/5.(1)

fâcir olmak

Dine uygun davranmayan, haram ve yasaktan kaçınmayan, hak dine itaat etmeyen kişilerin, cezası cehennem olan hal ve davranışları sergilemek anlamındadır.

KF. **fâcir olmak** A.T. Günahkar olmak. “*...barçası; seni şükr eyer biz, kafir olmaz biz sana, kiderür biz terk eyler biz, kim kafir facir olsa.*” 170a/5.(1)

fâhişa

İslamiyete göre dine uygun olmayan davranış, suç, kötülük, ayıp, günah sayılan ve bu şekilde hareket eden kişiler için kullanılan bir terimdir. NF'de 2 yerde kullanılmıştır.

NF. **fâhişa** A. Ayıp, günah; ayıp, günah işleyen kişi. “*Seni fâhişa kıldı tağı saçın kestiler...*” 333/1.(2)

fahr-ı ‘âlem

Peygamber Efendimiz için, alemin övücü manasında kullanılan bir isimdir.

KE. **fahr-ı ‘âlem** A. Alemin övücü, Hz. Muhammed. “*Birisi aydı: bizge niçe bakar-sen, biz şamuğ tapuğçı yumuşçılar-miz, cennat'ı adndin tapuğ kılğalı keldük bizni koyğul ana bağğul kim fahr-ı ‘âlem ol turur.*” 183v1.(1)

fakih

İslam hukuku alanında, fıkıh ilmini iyi bilen, dini emirler ve bu emirlere kanıt getirecek şekilde kendini yetiştirmiş uzman kişi, alimdir.

GT. **fakih** A. Fakih, fıkıh alimi, fakih. “*terk itip kıldıñ fakihlar suhbetini ihtiyar*” 151/7.(9)

NF. **fakih** A. Fakih, din, şeriat âlimi. “*Yâ İmâm bu zamâna fakîhları fakîh ermezler mü?*” 232/14.(9)

KE. **fakih** A. Fıkıh âlimi. “*Hikayetde kelmiş: Davudnın on eki oğlu bar erdi kamuğı ‘alim, fakih, ‘akil.*” 136v3.(1)

KF. **fakih** A. Fıkıh alimi. “*orucu yise te’vil eylese hadis bile, ya fakihden fetva dilese ol dahı fetva virse keffaret vacib olmaz.*” 233a/2.(3)

KTS. **fakih** A. Fıkıh alimi. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

İM. **fakih** A. Fıkıh ilminin üstadı. “*reva turur maña haram yimek tise kafir bolur. Ve eger bir fakih talaşsa bir kişi birle ilgerü tutsa bir vech şeri’etni*” 20b/5.(7)

fârig

Tanrı’nın bir sıfatı olarak kullanılan terim, Tanrı’nın varlığı ve birliğini, zamandan ve mekandan münezzehtir olduğunu ifade eder.

MM. **fârig** A. Münezzehtir, ayrı tutulmuş. “*Añar mengzezen yok kamuğın arıg, mahall ü mekan u zamandın farig*” 30-2.(1)

farz

Dinen yapılması zorunlu olan emir ve ibadetlerdir. Allah’ın, kulları tarafından yapılmasını istediği emirleridir. Terim hem Karahanlı hem Harezmi hem de Kıpçak dönemi eserlerinde gördüğümüz ortak terimlerden bir tanesidir. Bütün eserlerde 340 kez tekrar edilmiştir.

KTS. **farz** A. Allah’ın yapılmasını istediği emirler. (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MS)

MM. **farz** A. Allah’ın yapılmasını istediği emirleri. “*gusül içre farz ol neçük özge ten*” 87-4.(7)

KMS. **farz** A. Cenab-ı Allah’ın işlenmesini kesin olarak istediği emirleri. “*Avdazun farzı dördür.*” 22a/5.(18)

KF. **farz** A. Farz. Farz. “*Bil, istinca’ eylemek biş dürlüdür. Dördisi farzdur birisi sünnettür.*” 48b/5.(41); “*... andan sonra kamet ketürsün farzı kılsun.*” 99b/1.(1)

İM. **farz** A. Farz, Allah’ın yapılmasını istediği emirleri. “*imanga takı köngül birle angmak sebeb bolur uçmakka. İkinci farz: ton keymek turur.*” 77b/7.(261); İM.

farayiz A. Farzlar. “*Te’ala sözi: bukün kamil kıldım sizge siziñ diniñizni ya’ni kamil kıldım dinni farayızlar birle bolmadı algay biz karındaşını*” 68a/5.(2); İM. **fariza** A.

Farz, Allah'ın emri. “*Amma secde-i tilava kılmak Kur'en içinde ön dört yerde turur, yitisi andan fariza turur.*” 223a/3.(2);

KTS. **farayiz** A. Farzlar. (İM)

KFT. **farız** A. Yapılması mecburi olan fiiller. bkz. farz. “*Ol da'vi idgen kişi eyidse, men fakir men, mana nafakamı virgil, meni bislemek senün üstüne farızdur dişe.*” 32a/41

KMS. **fariyza** A. Farz. Allah'ın emri. “*Bu mes'ele, eger eydilse: Kaysı müsülman ebçidiür. Eger olsa fariyza kabul olmaz andan.*” 41a/2.(1)

KMS. **fariyza** A. Farz, Allah'ın emri. “*eger eydilse: Niçük bildün fariyza sünnetden sünneti neflden*” 42a/3.(1)

KB. **fariza** A. Farz, lâzım, gerek. “*Cema'at bile kıl fariza namaz, Çığaylar hacı kıl adına namaz*” (Farz namazlarını cemâat ile kıl, fakirler haccı olan namazlarını edâ et.) 3239. (1)

KT. **fariza** A. Farz, dinen yapılması şart olan. “*Bütünlünün namâz erür mü'minler üze, fariza vaktlig.*” (Vakit namazı müminlere farz oldu.) 26/71b3=4:103.(1)

NF. **farîza** A. Farz. “*Yâ Abû Zar anlarga yıldın yılğa zekât bermek farîza turur,*” 129/3.(24)

KE. **fariza** A. Farz. “*Bu hac farızası boynumuzda kalur, neteg kılalın? tediler*” 216v11. (6)

ME. **fariza** A. Farz. “*fariza kıldı Tanrı süreniñ ahkamların, andaze kıldı Tanrı süreni*” 79- 2.(2)

MM. **fariza** A. Farz. “*namaz dört reka'at fariza bolur*” 181-2.(13)

KTS. **fariza** A. Farz. (İM, MS)

fariza kılmak

İslamiyete göre Allah'ın emir ve buyruklarıdır. Yüce yaratıcının emriyle, kulların yapmak zorunda oldukları ibadet ve davranışlardır. Birleşik fiil olarak kullanılır.

KT. **fariza kılmak** A.T. Farz kılmak. “*Fariza kıldımız olar üze cüftleri içre.*” (Onlara ve eşlerine farz kıldık.) 33/13b1=33:50.(1)

farz bolmak

Dine göre yapılması zorunlu olan emirlerdir. İM’de birleşik fiil şeklinde görülür.

İM. **farz bolmak** A.T. Farz olmak. “...amma kırk bişinçi mes’ele: ayıttuk biz eyle kerek kim bilgey rastı kesb kılmak farz bolur” 57a/4.(12)

farz eylemek

İslamiyete göre, dinen bir şeyin yapılmasını mecburi kılmaktır. KF’de 7 kere kullanılmıştır. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

KF. **farz eylemek** A.T. Farz kılmak. “Farz eyledi Nebi Tanrı rahmeti Nebi üstüne; mukim kişi namazı dört rek’at, müsafır kişi namazı iki rek’at.” 183a/7.(7)

farz kılınmak

Dinen yapılması zorunlu, mecburi hale getirilmek anlamındadır.

İM. **farz kılınmak** A.T. “...farz kılınur her bir kişige kim bilse anı kim añar ta’am yidürmek, ya delalet kılğay anıng öze ol kişini añar ta’am yidürgey. ” 450a/3.(1)

farz kılmak

Dine göre bir şeyin yapılmasını zorunlu hale getirmektir. Eserlerde birleşik fiil olarak kullanılmıştır.

KE. **farz kılmak** A.T. Dinen yapılmasını zorunlu kılmak. “’ömri içinde bir hac keltürmekni farz kıldım” 213v7.(4)

HŞ. **farz kılmak** A.T. Dinen bir şeyin yapılmasını zorunlu hale getirmek. “İdi kim bizni balçıktan yugurdı Maņa kulluk kılıñ tiyü buyurdı Kamugka hıdmatını farz kıldı” 186.(1)

KF. **farz kılmak** A.T. Farz kılmak. “... andan sonra kamet ketürsün farzı kılsun.” 99b/1.(1)

İM.**farz kılmak** A.T. Farz kılmak. “...Teñri Te’ali’ye takı du’a kılmakka ölügge. Taķı yalguzun farz kılğan yitmes añar farzğa niyyet kılmak. ”163a/2.(4)

farz-ı ‘ayn

Yüce yaratıcının, her Müslüman tarafından yerine getirmesi gereken emirleridir.

İM. **farz-ı ‘ayn** A. Allah’ın teker teker her müslümanın yerine getirmesi gereken emri. “*Amma farz-ı ‘ayn tidüğümüz, kaçan kim tursa anı birle bir ançalar tüşmez kirü kalğanlardan.*” 77b/3.(3)

KTS. **farz-ı ‘ayn** A. Allah’ın, her müslümanın yerine getirmesi gerekli olan emirleri. (İM, MS)

KMS. **farz-ı ‘ayn** A. Her Müslümanın yapmakla yükümlü olduğu emirler. “*farz iki dürlüdür. Biri farz-ı ‘ayndur, biri farz-ı kifayedür.*” 4b/4.(2)

farz-ı kifâye

Allah’ın bazı Müslümanlar tarafından yerine getirmeleriyle diğerlerinden düşen emirlerdir. “Toplumsal, sosyal bir görev mahiyetinde olup, bazı mükelleflerin yapmasıyla diğerlerinin yapması gerekmeyen farz” anlamındadır. (DİBY 2010:172)

İM. **farz-ı kifâye** A. Allah’ın bir kısım müslümanların yerine getirmeleriyle diğerlerinden düşen emirleri. “*Amma farz-ı kifaye tidüğümüz anı avvalı imin bolmağ turur Teñri’niñ va ‘dine rızk üçün.*” 86b/7.(1)

İM. **farz-ı kifâyet** A. Farz-ı kifaye. “*Gazilik kılmağ farz turur, farz-ı kifayet öze. Kaçan kim turguzsa anı bir niçe kişi kalğanlardan sakıt bolur.*” 424a/8.(1)

KTS. **farz-ı kifâye** A. Allah’ın, bir kısım müslümanların yerine getirmesiyle diğerlerinden düşen emirleri. (İM, MS); KTS.**farz-ı kifayet** Allah’ın, bir kısım müslümanların yerine getirmesiyle diğerlerinden düşen emirleri. (İM)

KMS. **farz-ı kifâye** A. Bazı Müslümanların yapmasıyla diğer Müslümanların üzerinden kalkan emirler. “*farz iki dürlüdür. Biri farz-ı ‘ayndur, biri farz-ı kifayedür.*” 4b/4. (2)

farz-ı takrir

İslam dinine göre yerine getirilmesi gereken ibadetleri yapma anlamında kullanılır.

KF. **farz-ı takrir** A. Farzı yerine getirme. “*Anun barçası farz-ı takrir degüldür.*” 45b/3.(1)

farzlık

Tanrı’ya karşı yapılması zorunlu emirler anlamındadır.

KMS. **farzlık** A.T. Farz olma durumu. “*Buküne degin namazun farzlığı üstine, zekatun farzlığı üstine inkar idici, inkar idemedi*” 4a/5.(3)

İM. **farzlık** A.T. Farz olma. “*farznıñ kadarı, ettehiyyat okığan kadarınça turur, bilgülü bolur anıñ farzlığı oşbu mes’eleler içinde.*” 169a/7.(3)

KTS. **farzlık** A.T. Farz olma. (İM)

fâsık

Allah’ın emirlerine uymayan, haram ve yasaktan kaçınmayan, günah işleyen, günahkar manasındadır. Terim 44 yerde tekrarlanmıştır.

İM. **fâsık** A. Allah’ın emirlerini tanımayan günahkar. “*bir kılğa, ya bir kırnağğa, ya ümmü veledge, ya kafır kişiğe zine birle, ya sögse bir müsülmangâ zineden özge birle taķı ayıtsa: iy fasık tip*” 414a/5.(4)

KMS. **fâsık** A. Allah’ın emirlerini tanımayan, günah işleyen. “*fasık olur inkar eyleyen mübtedi’ olur.*” 43a/2.(2)

MM. **fâsık** A. Allah’ın emirlerini tanımayan, günahkar. “*bu nefş müngü merkeb temiş hak resül, öz özinge kötrür munı köp fasık*” 49-4.(1)

KE. **fâsık** A. Allah’ın emirlerini tanımayan, günahkâr. “*İdiya menin bularğa erkim yok özüm taķı qarındaşım bar, biz qarındaş barıp sançısalın bu fasıklardın bizni kurtqargıl* KE. *ayırgıl*” 118r17. (4), KE. **fâsıka** (Kadın için) fasık. “*ey fasıka aygıl la ilahe illa’llah*” 158v5.(4)

KFT. **fâsık** A. Bozucu, fiske çıkarıcı. “*Anun için kim fasıklar cemu’ olurlar hamurdan özge esridür nemeni içmeke.*” 385a/15

KT. **fâsık** A. Fasık, Allah'ın emirlerine karşı gelip günah işleyen. “*Ol Tanrı köndürmez fâsık bodunlarını.*” (Tanrı günah işleyenleri hidayete erdirmez.) 29/57b3=9:80.(12)

KF. **fâsık** A. Günahkar, fasık. “*Ahir zamanda salıhlar cahil olalar, ‘alimler fasık olurlar.*” 258b/4.(1)

KTS. **fâsık** A. Günahkar, sapık. (Gİ, GT, İM, KFT, MS)

KB. **fâsık** A. Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen fesatçı, kötülük eden. “*Kısa tutsa fasık yava boşlağı Tolu tutsa mescid cema'atlarığ*” (Fâsık, serseri ve başı-boş dolaşanları inzibat altında bulundursunlar; mescidleri cemâat ile dolu tutsunlar.) 5556.(2)

NF. **fâsık** A. Dinsiz, günahkar, ahlâksız, azmış. “*Bizler Yezidke mü bey'et bereliñ kim Yezid hamr içer tağı beçînler birle, itler birle oynar, fâsık turur.*” 183/11.(16)

fâsık olmak

İslam dinine göre Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymayıp, dine uygun olmayacak şekilde davranarak günaha girmektir. Terim birleşik fiil grubu yapısındadır.

KMS. **fâsık olmak** A.T. Fasık olmak. “*fasık olur, inkar eyleyen mübtedi' olur.*” 43a/2. (2)

KF. **fâsık olmak** A.T. Günahkar olmak. “*Ahir zamanda salıhlar cahil olalar, ‘alimler fasık olurlar.*” 258b/4.(1)

fâsıklık

Din dışı davranışlarda bulunarak günaha girme durumu anlamındadır. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan -lık eki getirilerek türetilmiştir.

İM. **fâsıklık** A.T. Günahkârlık. “*ni kılur men halalnı tise kafir bolmas anıñ üçün oşbu anıñ fasıklılığın delili turur, kafirliğini delili bolmas.*” 16a/3.(1)

ME. **fâsıklık** A.T. Dinsizlik, fasıklık. “*nemeler arasında / fasıklığa nisbet kıldı anı*” 84-5.(1)

KTS. **fâsıklık** A.T. Günahkârlık. (İM)

fâsid olmak

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim, yapılan, yerine getirilen bir ibadeti bozan durum için kullanılır. Terim ibadetin bozulması, bir sebeple geçersiz sayılması anlamındadır.

KMS. **fâsid olmak** A.T. Fasid olmak, kötü ve bozuk olmak. “*ödemegi anı, fasid oldu namazı anun.*” 21b/2. (2)

fâtiha

Kutsal kitap Kur'an'ı Kerim'in ilk suresidir. Terim 65 yerde tekrar edilmiştir.

KTS. **fâtiha** A. Fatiha suresi. (Gİ, İM, KF, MS)

MM. **fâtiha** A. Kur'an'ın ilk suresi. “*oķı fâtiha zam kılıp suredin*” 108-3.(1)

KF. **fâtiha** A. Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi. “*Kaçan anı oķsa her rek'atda “Fatiha suresi bile, ya “Fatiha suresi oķımasa namazı keçer, mekruhdur.”* 267b/5.(23)

KMS. **fâtiha** A. Kur'an-ı Kerim'in ilk süresi, fâtiha süresi. “*Namazun vacıbları yididür. Fatiha suresin oķumaķ*” 19b/1.(2)

İM. **fâtiha** A. Kur'an-ı Kerim'in ilk süresi. “*Taķı bismillahnı keltürmegey Fatihe birle süre arasında, meger kim Muhammed İmam ķatında* ” 173a/6.(39)

fâtihe-i kitâb

Kur'an'ı Kerim'in ilk süresinin adıdır. Terim 2 defa kullanılmıştır.

İM. **fâtihe-i kitâb** A. Fatiha suresi. “*Taķı oķıķay oş munuķ barçasını imam taķı cem'et barçası taķı arķun oķıķay anı taķı oķumaķay anıķ birle fâtihe-i kitebni taķı bir sure okımaķay Kur'en'den.*” 240b/5.(2)

fazîlet

Tanrı'nın bir sıfatıdır. Terim, Tanrı'nın keremi, fazileti, erdemi, lütufu bağışlaması anlamındadır.

NF. **fazîlet** A. Fazilet, erdem. “*Yâ °Ömer, siz ekeķünuķ fazileti sözünüķ mikdârınķa turur.*” 95/9.(2); NF. **fazâyil** A. Faziletler, erdemler. “*Avval bâbı Peyķâmbar °as'nun fazâyiliniķ beyânı içinde turur.*” 2/14.(25)

KE. **fazîlet** A. Fazilet. “*Ebu Bekrde yetmiş eki fazilet bar erdi, peygamberlerdin özge hiç kimersede ol fazilet yok erdi*” 199v13.(2)

KF. **fazilet** A. İyi huy, güzel vasif. “*Muhtac Tanrı ta’ala rahmetine vakti ki biş namazı bu faziletler vardır. Kerekdür kula dayim kılmak cema’at bile eda eylemek vaqıtları bile*” 126b/4.(23)

fâzl

Terim, Allah’ın lütfu, ihsanı, kullarına karşı bağışlayıcılığı, keremi, hidayete erdirmesi gibi anlamlar taşır.

KE. **fâzl** A. Fazilet, erdem. “*bizde ta’at ve ‘ibadet yok erken öz fazlın ve keremin birle bizlerni olardın seçe yarlıkādın*” 188v6.(17)

AH. **fâzl** A. Fazilet. “*eşit emdi kaç söz habib fazlındın*” (Şimdi Peygamberin fazlından birkaç söz dinle.) 21.(3)

KT. **fâzl** A. Fazl, lütuf, ihsan. “*Kéngütür sizni Tañrı öz fazlındın..*” (Tanrı size lütfetti verdi.) 29/21a2=9:28.KT.(21); “*Olarğa Tañrı fazl/artuqluqlı uluğ ol.*” (Onlara Tanrı’nın lütfu yücedir.) 33/10b1=33:47.(1)

HŞ. **fâzl** A. Üstünlük, fazilet, erdem. “*Siniñ fazlıñ güher kul fi’l için tut*” 187.(1)

NF. **fâzıl** A. Faziletli, erdemli. “*Yâ Rebbî, benim cezâm tamuğ otı turur; eger ‘adl kılsañ ve eger fazl kılıp yarlıkasañ, sen bilür sen tep ...*” 147/12.(1)

KF. **fâzıl** A. Lutuf, kerem. “*Ya Allah! Sen ululuk eyesi sen, kerim sen, ... ulu fazıl kerem eyesi sen ...*” 30a/6.(18)

fâzl idisi

Belirtisiz isim tamlaması şeklindeki terim, Tanrı’nın bir sıfatıdır. Kerem, ihsan, lütuf, bağış, affetme, iyilik sahibi anlamlarında kullanılır.

KT. **fâzl idisi** A.T. Lütuf sahibi. “*Ol Tañrı fazl idisi mü’minler üze.*” (Tanrı müminler için lütuf sahibidir.) 25/16a3=3:152.(1)

fecr

İkisi sünnet, ikisi farz olmak üzere gün doğmadan önce kılınan namazdır. 10 yerde kullanılmıştır.

İM. **fecr** A. Sabah namazı. “*Kaçan kim tañ atsa sewüglü turur kim fecr namazın kılğay tañ karañusunda kaçan kim*” 325a/3.(10)

KTS. **fecr** A. Sabah namazı. (İM)

felâh

Kişinin yapıp ettiklerinden dolayı kurtuluşa ermesi, öteki dünyada cennete girmesi manasındadır.

MM. **felâh** A. Kurtuluş, kurtulma. “*kılır bolsa nefis birle sulh u salah, bulunmas bilin anda kedin felah*” 96-2.(1)

felek

Terim sadece KB. ve KTS’de geçer. Gök, sema gökyüzü, felek anlamındadır.

KB. **felek** A. Gök, semâ. “*Yana cem’-u tefrik misahatka ôt, Yiti kat felekni yatur yamça tut*” (Sonra cemi, tefrik ve mesâhaya geç; yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi, avucunda tut.) 4381.(2)

KTS. **felek** A. Gökyüzü, felek. (GT)

fenâ

Yok olma, geçici olma, sonu bulunma ifade eder. Tanrı’nın yok olmayacağı, ezelde ve ebedde her daim var olacağı, zarar görmeyeceği, fani olmadığı manalarında kullanılır.

KB. **fenâ** A. Yok olma, zevâl bulma, bekasızlık. “*Öküş ögdi artuğ telim miñ sena, Kılır men bayatka añar yoğ fena*” (Tanrı’ya pek çok hamd ve binlerce sena ederim, onun için fanilik yoktur.) 3190.(2)

ferişte

Tanrı’nın bütün emir ve isteklerini eksiksiz bir şekilde yerine getiren, evrendeki hiçbir yaratılmışı benzemeyen, nurdan yaratılmış varlıklardır. Terim 411 yerde tekrarlanmıştır.

KTS. **fereşte** F. Melek. (KK); KTS. **ferişte** Melek. (BM, CC, DM, KK, TZ); KTS. **firişte** Melek. (GT, TA); KTS. **frişte** Melek. (CC, GT)

KB. **ferişte** F. Melek. “*Ferişte bitir kul negü kılmışın, İdi ötrü aydur yarın ol işin*” (Kulun neler yaptığını melek yazar, sonra Tanrı yarın o işi sorar.) 2228.(7)

CC. **ferişte** F. Melek. CCII ferişte. 35b/8. (1) “*bir frişte anın bile bardı azam bolup*” 62b/7.CCI.(20)

İM. **ferište** F. Melek. “ *Kaçan hutbe oğsa, rastı Teñri Te’ala tağı ferişteler salavat birürler Nebi öze, iy anlar kim iman keltürdiñiz*” 231a/5.(3)

NF. **ferište** F. Melek. “ *Tağı bu ekki ferištenñ biri fermanlayur erdi tağı biri anñ fermânı birle bitiyür erdi.*” 405/6.(150)

KT. **ferište** F. Melek. “*Ançada aydı senñ İdiñ feriştelerke: men törütteçi men.*” (Tanrı meleklerle yaratan benim dedi.) 30/21b1=15:28.(25)

KE. **ferište** F. Melek. “*Se-şenbe küni cemi’ ‘alem halkın yaratdı ve kuş kurtlarını ve feriştelerini yaratdı*” 3v2.(202)

GT. **firište / frište** F. Melek. “ *yıl vekili firiştege ni gam* ” 344/11.(4)

feriştelik

İman ve ibadet bakımından güçlü olma, dinin emir ve yasaklarına uyarak nefsi temizleyip melek mertebesine ulaşma anlamındadır. Farsça köke Türkçe isimden isim yapan –lik eki getirilerek oluşturulmuştur.

KE. **feriştelik** F.T. Feriştelik, meleklik. “*Teyürler: ma’lum boldı kim caduluk öğrense tağı anın birle ‘amel kılsa Mevli ‘azze ve cellege kafir bolur ermiş. Anda kedin feriştelik atın andın kiterdiler*” 22v3.(2)

fermân

Alemleri yaratan Tanrı’nın yarattıkları için verdiği dini emirler, hükümlerdir. Aşağıdaki eserlerde 133 yerde geçmektedir.

KT. **fermân** F. Emir, buyruk, ferman. “*Haddin keçtim Tanrı fermanı içinde.*” (Hadden geçtim Tanrı fermanında...) 35/11a1=39:56.(21)

NF. **fermân** F. Ferman, buyruk, emir. “ *Cebre’il ‘as nâzil boldı tağı Hağ te’âlâdın fermân keldürdi...* ” 40/8.(112)

fermânlamak

Tanrı’nın yarattıklarına verdiği emir ve buyrukları bildirmesi manasındadır.

NF. **fermânlamak** F.T. Buyurmak, emretmek. “*... bir yaman iş kıldı tep bitin fermânlayur-men; ve eger i’tikâd birle tevbe kılsa, cümle kılınmış yazuklarını yarlıqayurmen tep hitap keldi.*” 60/4.(37)

fermānlanmak

Bir hükmün Tanrı tarafından yaratılan bütün canlılara bildirilmesi, haber verilmesidir.

KT.**fermānlanmak** F.T. Emrolunmak, buyruk almak. “*Fermānlanmadılar meger kim tapsalar bir Tanrıka.*” (Tanrı’ya inanmaları emrolunmadı.) 29/23b2=9:31.(11)

fetvâ

Müftü tarafından verilen, dini hüküm veya kararlara uygunluk veya aykırılık bildiren şer’i değerlendirme belgesi veya kararı anlamında kullanılır.

KTS. **fetâvâ** A. Fetvalar. (Gİ, İM, KF)

İM. **fetvâ** A. Müftü tarafından verilen dini hüküm. “*namaz içinde abdest bozulmas tağı rivayetde ab-dast bozulur neteg kim sağ kişi uyusa. Tağı fetva bu rivayet öze turur.*” 95b/8. (12); İM. **fetâvâ** A. Fetvalar. “*Ve eger uyusa namaz içinde turup ya rüku’da ya sücudde ya oturup abdest bozulmas. Tağı Fetava içinde: tamar akmak közde yara yirinde turu, ni kim aksa andan ol murdar turur.*” 96a/4.(19)

KF. **fetvâ** A. Müftü tarafından verilen şer’i hüküm veya karar. “*... orucu yise te’vil eylese hadis bile, ya fakihden fetva dilese ol dahı fetva virse keffaret vacib olmaz.*” 233a/2.(1)

fetvâ birmek

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim, bir konu ile ilgili dinî kararın müftü tarafından açıklanması, bildirilmesidir.

İM. **fetvâ birmek** A.T. Dine uygun olduğuna dair hüküm vermek. “*... az bolsa ançağa tigrü kim eger baksa ‘avratını körse anıñ namazı fasıd turur, anıñ birle fetva birdi bir ança meşâyıhlar*” 154b/4.(6)

fetvâ kılmak

Herhangi bir dini konuda karar ve hüküm vermek bildirmektir. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

İM. **fetvâ kılmak** A.T. Dini hükümlere uygun kabul etmek. “...fetva kılsa bir fakih oruçı bozulur tip, o vakt keffaret vacib bolmas hacamat kıldurğan kişi öze.” 275b/3.(3)

fıkh

İslam hukuku, şeriat ilmi, şeriatın usul ve hükümleri, ameli ve şer’i meseleler bilgisidir.

KF. **fıkh** A. Fıkıh. Şeriat ilimi, şeriatın usul ve hükümleri, ameli ve şer’i meseleler bilgisi, fıkıh. “Tanrı rahmet kılsun ana: Kur’an oksun. Ba’zı kişiler eyitdi: Fıkıh ‘ilmine nazar eylesün.” 190b/4.(1)

İM. **fıkh** A. Fıkıh ilmi. “ Ve eger abdast alsa abdast bozulğan üçün tağı kan kesilmiş bolsa andan soğra aqsa anıñ öze abdast almak vacib bolur. Anđı anı Ahkam-ı fikh içinde.” 96b/1.(1)

KTS. **fıkh** A. Fıkıh ilmi. (Gİ, İM, KF, KFT)

KFT. **fıkh** A. Fıkıh, islam hukuku. “Ya kadı fikh ‘ilmini içre.” 111a/15

NF. **fıkh** A. Fıkıh. “...Bu Mekke halkına fikh ‘ilmni öğretgil, benim sünnetlerimni munlarga beyân kılğul! ” 71/4.(1)

fıkh kitâbı

İslam hukuku ile ilgili konuları içinde bulunduran dinî kitapların adıdır. İçerisinde, ameli ve şer’i meseleler, şeriatın usul ve kaideleri, iman vs. ile ilgili konular yer alır. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

İM. **fıkh kitâbı** A. Fıkıh ilmine dair kitap. “...tağı ayıttı Yahya oğlu Naşir: Kur’an oqığay tip. Tağı ayıttı bir ançalar: fikh kiteblerine baqqay tağı yahşırağı tip tik turmaq turur.” 231a/8.(2)

fısk

Allah’ın emirlerine uymama, din dışı davranışlarda bulunma, İslamın yasakladığı bir çok şeyi yaparak günaha girme, hak yoldan çıkma anlamlarına gelir.

GT. **fısk** A. Ahlaksızlık, sefahat, azgınlık, fisk. “köp mal ve ni’met miras qaldı ol (oglan) fisk ve fücür kılmğa başladı” 283/7.(1)

NF. **fısk** A. Hak yoldan çıkma, Allah’a isyan etme, dinsizlik. “*Abû Süleymân Dârânî rahmhi eşitti kim falân emîr fısk meclisi kûrup turur, mûnker iş birle meşgul turur, tep.*” 375/14.(8)

İM. **fısk** A. Hak yoldan çıkma. “*Körmes sen mü rastı Teğri Te’ala buyurdu mü’minlerge tevbe kılmağ birle kim kim iştigal irdi fisk birle yaman işler birle tağı yazuqlar birle,*” 29b/1.(3)

KTS. **fısk** A. Hak yoldan çıkma.(GT, İM, KFT)

KB. **fısk** A. Fisk, hak yolundan çıkma, Allah’a isyan etme. “*Fesad fisk üni kör uğıtmağ kiçe, Kanı ‘ilm-ü kûr’an üni az çıça*” (Fesad ve fisk o kadar sesini yükseltti ki, insan geceleri uyuyamıyor; ilim ve Kur’an sesi hiç duyulmuyor bile.) 6483.(2)

fısk-ı fücûr

Tanrı’nın emir ve yasaklarına uymayarak, hak yoldan ayrılma, yaradana itaatsizlik, isyan etme anlamlarında kullanılır.

İM. **fısk-ı fücûr** A. Allah’a isyan etme. “*...niyyet kılsa tağı telbiye kılsa magat ihram keydi. Tağı saqlansun ol nerseden kim Teğri Te’ala nehy kıldı andan, cima kılmağdan tağı fisk-ı fücûr kılmağdan tağı talaşmağdan*” 304b/7.(1)

KTS. **fısk-ı fücûr** A. Allah’a isyan etme. (İM)

fısk-ı fücûr kılmağ

Tanrı’ya itaatsizlik ve isyankarlık, dinsizlik, ahlaksızlık, dine aykırı hareketler yapmaktır.

İM. **fısk-ı fücûr kılmağ** A.T. Allah’a isyan etmek. “*...niyyet kılsa tağı telbiye kılsa magat ihram keydi. Tağı saqlansun ol nerseden kim Teğri Te’ala nehy kıldı andan, cima kılmağdan tağı fisk-ı fücûr kılmağdan tağı talaşmağdan*” 304b/7.(1)

fıtır

Ramazan Bayramı’ndan önce verilmesi gereken belli bir miktar sadaka, fitredir. Terim oruç açma anlamında da kullanılır.

MM. **fıtır** A. Sadaka. “*berür ekki batman fıtır buğdayı, özindin kûlundın kişinin bayı*” 173-1. (1)

KTS. **fıtır** A. Fitre. KTS. (Gİ, İM, KF); **fıtra** A. Fıtır sadakası. (Gİ, İM, KF)

NF. **fitr A.** Oruç açma, oruç bozma. “ *Yilda ekki qata yeyür-men, bir qata ‘îdü’l-fitrde, taqı bir qata ‘îdü’l-azhâda.* ” 146/13.(1)

KF. **fitr A.** Ramazan bayramında verilmesi gereken belli bir miktar sadaka. “*Asıl vacib olmakda fitra Nebi kavlıdur.*” 210b/3. (3); **fitra KF.**(4)

fitr bayramı

İslamiyete göre bir aylık oruçtan sonra gelen bayramın adı, Ramazan Bayramı’dır. Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

İM. **fitr bayramı** A.T. Ramazan bayramı. “ *Taqı kuban bayramıning namazını kılğay iki rek’et, fitr bayramı kibi taqı hutba okığay andan songra, iki hutbe, öğretkey kişilerge*” 233a/5.(3)

fitr sadakası

İslam dinine göre her yıl Ramazan Bayramı’ndan önce fakirlere verilen sadakadır. Belirtisiz isim tamlaması olarak kullanılır.

İM. **fitr sadakası** A. Ramazan bayramında verilen sadaka.(3)

fitra

İslamiyete göre Ramazan Bayramı’ndan önce fakirlere verilmesi gereken sadakadır.

İM. **fitra** A. Fıtır sadakası. “ *Taqı kim kim bir qul satsa taqı ol ikisiniñ birine hıyar bolsa ol qulnıñ fitrası anıñ öze turur kim kimge kim ol qul bolsa, ma’nası kaçan kim kiçse fitra küni taqı hıyar baki bolsa.* ” 262a/1.(18)

fitra virmek

İslam dinine göre ramazan ayının sonuna kadar yaşamış ve maddi durumu belli bir miktara kadar iyi olan kimselerin fakirler için verilmesi gereken sadaka görevini yerine getirmektir. Birleşik fiil şeklindedir.

KF. **fitra virmek** A.T. Fıtır sadakasını vermek. “*Fıtırı virmek orucı kişi arıdur, yaman sözlerden.*” 210b/5.(2)

fitrat

Tanrı'nın insanı yaratırken ona verdiği birtakım huy, mizaç, tabiat gibi özelliklerdir.

KTS. **fitrat** A. Yaratılış.(Gİ)

firdevs

Hayattayken Tanrı'nın emir ve yasaklarına uyan, iman ve ibadette kusur etmeyen, İslama inanarak hayatını güzel bir şekilde yaşayan kimselerin ebedi dünyada mükafat olarak gidecekleri muazzam mekanın adıdır.

NF. **firdevs** A. Cennet. “... eger sen firdevs atlıg uçtmañnı bir qata körmiş bolsa erdiñ...” 267/10.(1)

GT. **firdevs** A. Cennet. “bir firdevs bağı bigin körkli bustan bağışladı” 138/8.(2)

KTS. **firdevs** A.Cennet.(GT)

firdevs-i a'lâ

Cennetin en yücesi, cennet derecelerinden birinin adı ve cennet bahçesi anlamlarında kullanılır.

GT. **Firdevs-i a'lâ** A. En yüce cennet, cennetteki bahçe. “yana firdevs-i a'lâ tig bolup bağ zümürüd rengin aldı tigme bir nağ” 6/7.(2)

fitne

İslamiyete göre, kargaşa ve fesatlık yaparak insanları birbirine düşürme, kötülük yapma, dinsizlik manalarında kullanılan bir terimdir.

KB. **fitne** A. Fitne, karışıklık çıkarma. “Küdezsü uğan teñri imanımız, Kötürsü bu fitne belâ isiz iz” (Kadir Tanrı encâmımızı hayretsin; bu fitne, belâ ve kötü adetleri ortadan kaldırsın.) 6494.(1)

furkân

Tanrı tarafından gökten indirilen 4 büyük kitaptan biri, Kur'an'ı Kerim'dir. Ayrıca hak ile batılı ayırt etme anlamında da kullanılır.

KT. **furkân** A. Hak ile batılı ayırt etme. “*İdtımız kulumız üze Furkân küinde, iki cem‘ karışmışı küinde.*” (Hak ile batılı ayırma gününde kullarımıza gönderdik...) 29/2a1=8:41.(1)

NF. **furkân** A. Kur’an-ı Kerim. “... *taķı Zebûr taķı Furkân içinde Haķ te‘âlâ ol kimerseke hor kılğan ‘azabını amada kılıp turur tedi.*” 11/2.(2)

İM. **furkân** A. Kur’an-ı Kerim. “*taķı Furķân indürdi Muhammed Resülge oşbu kitebler barçası Teñri sözi turur, taķı Teñri’niñ sıfatı turur*” 36b/1.(2)

KTS. **furķân** A. Kur’anı Kerim. (İM)

KE. **furkân** A. Kuran-ı Kerim. “*Mevli ta‘âlâ olarnın sözini Furķânğa çıkaru yarlıķadı*” 62r2.(1)

furķân küni

İslamiyete göre kıyamet günü, bütün ölülerin dirilerek hesap vermek için toplanacakları günü ifade eder. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

KT. **furķân küni** A.T. Hak ile batılı ayırt etme. “*İdtımız kulumız üze Furkân küinde, iki cem‘ karışmışı küinde.*” (Hak ile batılı ayırma gününde kullarımıza gönderdik...) 29/2a1=8:41.(1)

fücûr

İslam dinine göre aykırı davranışlarda bulunarak günah işleme, ahlak dışı davranmadır.

NF. **fücûr** A. Günahkârlık, ahlâka aykırı durum. “*Ne kim fisk u fücûr, yaman işler bar erse halâyıķnı yıgar erdiler...*” 66/17.(3)

füsûk

Tanrı’nın emir ve yasaklarına uymayan, haramdan sakınmayarak günaha giren, kötülük yapan anlamlarında kullanılır.

KT. **füsûk** A. Fasıklık, günahkârlık. “*Ündemeñler at yawuzı bile, neme yawuz füsûk at imānda kidin.*” (Kötü lakap kullanmayın, imandan sonra kötü adla anmak büyük günahtır.) 37/62a1=49:11.(1)

ğaffâr

Tanrı'nın güzel isimlerinden biridir. Günahları affeden, çok bağışlayan, mağfireti bol anlamındadır.

MM. **ğaffâr** A. Günahları affeden, Allah. “*halim-sen ra'uf-sen a gaffâr gafûr* ” 403-4. (1)

ğâfil

Terim isteyerek veya farkında olmadan Tanrı buyruğundan, emirlerinden, yasaklarından habersiz olma veya uzaklaşma durumu anlamındadır.

MM. **ğâfil** A. Gaflette bulunan, gafil. “*ğâfillergâ hırs u emel azdurur, besa baksa 'ömri inen kısacuk*” 187-3.(1)

ğâfil bolmak

Birleşik fiil grubudur. Terim isteyerek veya farkında olmadan Tanrı buyruğundan, emirlerinden, yasaklarından habersiz olmak veya uzaklaşmak anlamındadır.

NF. **ğâfil bolmak** A.T. Gafil, habersiz olmak. “... *Haş te'alâdın mağfiretini tilese ummatına sezâ turur kim heç gâfil bolmasalar.*” 84/2.(8)

ME. **ğâfil bolmak** A.T. Gafil olmak. “*gazel aydıştılar / gâfil boldı andın osal turdı andın / artukluk kılıştılar / karşı turuştılar*” 199-7.(1)

KE. **ğâfil bolmak** A.T. Gafil olmak, habersiz olmak, isteyerek veya farkında olmadan Tanrı buyruğundan uzaklaşmak. “*İdi 'azze ve celle halâyıkğa körgüzdi Yunus bizin ta'at ve hıdmetde erkende anı yalavaç tağı sawçı ataduk, bir sa'at bizdin gâfil boldu erse balık ataduk.*” 156v5.(2)

ğâfillik

Gaflet içinde olma, dini emir ve yasaklardan habersiz olma halidir.

NF. **ğâfillik** A.T. Gaflet. “... *kim köñliñni hâsir kılsañ, gâfillik birle namâz kılmasañ.*” 248/2.(1)

ğaflat

Dini emir ve yasaklardan habersiz olma, ihmalkârlık veya tembellikten dolayı dini vecibeleri yerine getirmeme anlamındadır.

NF. **ğaflat** A. Gaflet. “...^cömrümni *ğaflat* birle *zâyî*^c keçürmedüm ...” 147/10.(8)

HŞ. **ğaflet** A. Bilgisiz ve habersiz olma. “*Kiter ğaflet niķâbın aç közümni*” 187.(1)

ğafûr

Tanrı'nın güzel isimlerindendir. Affı, mağfireti, merhameti bol demektir.

KB. **ğafûr** A. Mağfiret eden, acıyan. “*Kuluñ men idim sen maña ay ğafûr, Mini yarlıkâğıl yazuķum keçür*” (Ben kulunum, sen benim Rabb'imsin, kulun adı kuldur; sen rabbimsin, merhametlisin, sen efendiliğini göster.) 6510.(1)

MM. **gafur** A. Allah. “*halim-sen ra'uf-sen a ğaffâr ğafûr*” 403-4.(1)

KTS. **ğafûr** A. Bağışlayan Allah. (GT)

GT. **ğafûr** A. Mağfiret eden, bağışlayan Allah. “*ya ğafûr ya rahim sen bilürsen kim bu zulum cehulden mi kilgey*” 98/4.(4)

ğalebe kılğan

Tanrı'nın güzel isimlerinden “Kahhar”ın karşılığıdır. Sıfat-fiil grubu yapısında olan terim, her şeye her istediğini yapacak ve yaptıracak surette güçlü, galip ve hakim olan demektir. Sıfat fiil gurubu şeklindedir.

KT. **ğalebe kılğan** A.T. Esmâ-i hüsnadan: kakhhâr. “*Yok adın Tanrı meger bir Tanrı ğalebe kılğan.*” (Kahhar Tanrı'dan başka tanrı yok...) 34/70b2=38:65.(2)

ğarâmet

Günah işleyenlerin öldükten sonra cehennemde görecekları azap, ceza, cehennem azabıdır.

KTS. **ğarâmet** A. Cehennem azabı. (GT)

gavur

İslam dininden olmayan, Müslüman olmayan anlamındadır.

KTS. **gavur** A. Müslüman olmayan. KTS. (DM, KK); **gavır** A. Müslüman olmayan. (DM)

gavurlık

İslam dininden olmama, Müslüman olmama durumudur.

KTS. **gavurlık** A.T. Kafirlik.. (KK)

ğayb

Genel anlamda görülmeyen, gizli olan; dini manada ise ebedi hayat yani ahiret manasındadır.

KE. **ğayb** A. Bilinmeyen, gizli olan; ölüm, ahiret. “ *Bilgil kim ğaybnı Tenridin özge bilgüçi yok.* ” 151v3.(4)

ğaybat

Dine uymayan hareket, birinin arkasından yalan yanlış konuşma, dedikodu yapma anlamındadır.

NF. **ğaybat** A. Gıybet, aleyhinde arkasından söz söyleme. “ *Gaybat birle taķı öñin yazuķlar birle rûzası bozulmaz illâ meger yemek taķı içmek taķı suhbat kılmak birle bozulur.* ” 265/3.(5)

KF. **ğaybet** A. Birisinin arkasından konuşma, çekiştirme. “*Ya ‘Abdullah, Ebu Hanife ne katı ırak ğaybetden işitmedüm özinı düşmanını ğaybet eyler hiç.*” 22a/3.(1)

ğayy atlığ tamuğ

Cehennemde var olduğu söylenen bir vadidir.

KT. **ğayy atlığ tamuğ** A.T. Cehennemde bir vadi. “*Kidin tüşerler yâ körgeyler ğayy atlığ tamuğķa.*” Sonra Cehennem’deki gayy vadisine düşerler veya görürler...) 31/23b1=19:59.(1)

gazâ

İslam dini için, din düşmanlarına karşı yapılan savaştır. Daha çok Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yaptığı savaşları ifade eder.

KTS. **gazâ** A. Din, vatan, millet uğrunda yapılan savaş. (KF, İN)

ğazâlık

Din uğruna yapılan savaştır. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan -lık eki getirilerek yapılmıştır.

KTS. **ğazâlık** A.T. Kutsal savaş. (Gİ, KF)

KMS. **ğazâlık** A.T. Din uğrunda yapılan savaş. “*Gulul didüğümüz ol oğurlamağdur ğazâlık malından.*” 12b/1.(1)

KF. **ğazâlık** A.T. Güreş, din uğruna savaş. “... *‘ilmi izdemek ‘ibâdetdür, zikr eylemek tesbihdür, baht eylemek ğazâlıkdur.*” 14b/1.(4)

ğazâlık eylemek

Din uğruna savaşmak, mücadele etmektir. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KF. **ğazâlık eylemek** A.T. Mücadele vermek. “*Ya Allah, ‘ilmümüz fazileti bile ‘ibadet eylediler ğazâlık eylediler.*” 11b/6.(1)

ğazâlığa varmak

Din uğruna cihata, savaşa katılmak mücadele vermektir. Terim birleşik fiildir.

KMS. **ğazâlığa varmak** A.T. Savaşa gitmek. “*dahı yamanlıktan kaytarmak gibi dahı ğazâlığa varmak gibi kaçan kafir çok kelmese.*” 5b2.(2)

ğazât

İslam dini için, din uğruna yapılan savaştır. Terim 45 kez tekrarlanmıştır.

NF. **ğazât** A. Din uğruna yapılan savaş, savaş. “*Andın son ğazât sevâbını tağı şehâdat sevâbını aydı tağı halâyıknı kandurdı, ğazâtka tağı tasdik kılmakğa tahris kıldı erse...*” 124/13.(43)

KE. **ğazât** A. Savaş, din uğruna yapılan savaş. “*Ayişeğa sordum efk hadisi neteg erdi? Tep. ‘Ayişe raziya’llahu ‘anha aydı: kaçan Resul ‘aleyhi’s-selam ğazâtka çıkısa hatunlarda birisin kur’a birle ya nevbet birla alı çıkar erdi.*” 234r9.(2)

ġâzî

Din uğruna savaşı, mücadele eden Müslümanların hayatta kalanları için kullanılan bir terimdir.

NF. **ġâzî** A. Gazi. “... *taķı ol katradın kim ġâzî kul Hak te’âlâ yolunda şehîd bolup...*” 68/17.(15)

KF. **gazi** A. İslam uğruna savaşı giren kimse. “*Tanrı ta’ala eydür: Salih kişilere daķı ġâzîlere cennete kîrnüz.*” 11b/4.(3)

ġâzîlık

Din uğruna, Allah yolunda savaşma, cihat etme manasındadır.

NF. **ġâzîlık** A.T. Gazilik. “... *taķı ol loķma birle ġâzîlık savâbı hâsil kılsañ, haram loķmanıñ kuvvatı birle bolġay erdi.*” 300/1.(1)

İM. **ġâzîlık** A.T. Allah yolunda savaşma. “*Taķı biri Teñri yolunda gazilik kesilmiş bolġay, fakir bolġay*” 258b/1.(1); İM. **ġâzîlıkķa çıķmaķ** A.T. “*taķı anı haķ körgey beraber turur anıñ içinde yol kesmege çıķġan taķı ġâzîlıkķa çıķġan taķı müsafir kişi taķı mukim kişi taķı anlardan özge kişi müsülmanlardan iki etük öze mesh kılgaylar*” 33b/6.(1)

gebr

Mutlak hakim Tanrı’ya inanmayan, ateşe tapan, ateşperest anlamındadır.

GT. **gebr** F. Ateşe tapan, mecusî. “*gebr eger yüz yıl ot yakar bolsı, içine tüşiçek küyer fı’l-hal*” 47/7.(1)

KTS. **gebr** F. Ateşe tapan, Mecusî. (GT)

KE. **gebr** F. Ateşperest. “*Ol gebrler Ka’be tegresinde tavaķ kılur erdiler*” 203v1.(1)

gebrlik

Tanrı’yı mutlak yaratıcı kabul etmeyen, ateşe tapan, ateşperestlik manasındadır. KE’de 1 kez görölmektedir.

KE. **gebrlik** F.T. Ateşperestlik. “*Ol merdud la’in aydı: menin üze bu tündin kaķıġraķ tün yok, bu ol er turur kim min yeti yüz gebrlik milletini anın milleti> yok eter.*” 184r14.(1)

ğilmân

Genel anlamda, hizmetçi, köle, dini manada, cennete giren kimseler için verilen erkek hizmetçi anlamına gelir.

NF. **ğilmân** A. Köle, esir. “... *kim maña uçmañ içinde hâdimlar taķı ğilmânlar taķı vildânlar rûzî kılsañ, ...*” 424/16.(1)

ğufrân

Tanrı'nın güzel adlarından biridir. O'nun bağışlayıcı, merhamet sahibi olduğunu ifade eder.

NF. **ğufrân** A. Affetme, merhamet etme. “... *bizni sen saķlağıl, ravh ve reyhân ve ğufrân birle bizlerni müşerref kılgıl taķı kıyamât bolmışta.....*” 443/10.(1)

MM. **ğufrân** A. Bağışlama, affetme. “*tümen türlü ğufrân u rızvân bu dem, taķı rahmetin sansız elvan bu dem*” 404-1.(3)

KE. **ğufrân** A. Rahmet, merhamet. “*ol ‘amel kılgay-men kim Musi tayaķı Fir’avn saharesi birle kıldı bir ‘asa aymaķı birle ķamuğ küfr ü sihr ü tuğyan [y]ok yodun boldı. Bu kün sen bir irin tepretgen birle ķamuğ ‘âsi ümmetleriñnin defterlerin ğufrân suwı birle yup yok yodun kılgaymen.*” 238r7.(1)

ğusl

Dinen bir kişinin cinsel yakınlıktan sonra ibadetlerini yerine getirilebilmesi için vücudun baştan aşağı her yerinin yıkanması, temizlenmesi amacıyla alması gereken boy abdestinin adıdır.

KF. **ğusıl** A. Boy abdesti, vücudun tümünü yıkama. “*Ol ikisi farzdur ğusılda, nafile sünnetlerdür, avdazda.*” 111a/3.KF.(15); **ğusl** A. Boy abdesti. (1)

MM. **ğusl** / **ğusül** A. Boy abdesti. “*tişilerge artuķ nıfas hayz bile, bu beş yerde ğusli farıza kıla*” 90-2.(2)

KTS. **ğusl** A. Boy abdesti. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

İM. **ğusl** A. Dinen yıkanmak zorunda olan kimsenin yıkanması. “*Mesh kılmak revâ bolmas ol kişige kim anıñ öze ğusl vacib bolsa. İr kişi taķı hatun kişi mesh kılmak içinde beraber turur.*” 126a/3.(1)

KMS. **ğusl** A. Yıkanma, arınma, boy abdesti. “*Kaysı cünübdür, hacet degül ğusl ana. Eyit: Cünüb kişi yundı dağı ğaldı a’zasında bir zerre yir, yitişmedi su ana... dağı teyemmüm aldı.*” 41b/2.(1)

KFT. **gusul** A. Boy abdesti. “*Eger aşakıkı ev eyesi evinde su dökse avdaz için ya gusul idmek için cayızdur barça ‘alımlar katında.*” 9a/2

ğusl eylemek

İslam dinine göre küçücük bir yer kuru kalmamak şartıyla bütün vücudu suyla yıkamak, temizlemektir. Terim birleşik fiil grubu şeklindedir.

KF. **ğusl eylemek** A.T. Boy abdesti almak. “*Gusl eylemekde, cünüplikden, hayzdan, nifasdan istinca eylesün.*” 45a/2.(27)

ğuslı geçmek

Dinen cünüplükten, pislikten arınmak için boy abdesti alma zorunluluğudur. Cinsel yakınlaşmadan dolayı almış olduğu boy abdestinin geçersiz hale gelmesidir. Birleşik fiil grubu şeklinde kullanılır..

KF. **ğuslı geçmek** A.T. Boy abdesti alma zorunda kalmak. “*Bil, avdaz geçmek, ğuslı geçmek, mahsus olur mutlağ su bile. Ol kökden düşer sudur, ...*” 41b/4.(1)

ğusul idmek

Bazı özel durumlar sebebiyle boy abdesti almak, pislikten ve cünüplükten kurtulmaktır.

KFT. **gusul idmek** A.T. Boy abdesti almak. “*Eger aşakıkı ev eyesi evinde su dökse avdaz için ya gusul idmek için cayızdur barça ‘alımlar katında.*” 9a/2

gusul kılmak

Birtakım haller sebebiyle dinen kirli sayılan kişinin vücudunun her yerini yıkaması, boy abdesi alması, cünüplükten kurtulmasıdır. Terim birleşik fiil olarak kullanılır.

ME. **ğusul kılmak** A.T. Gusletmek. “*tutuldı tili, bağlandı tili / başlıkın yundı, gusul kıldı.*” 140-4.(2)

NF. **ğusl kılmak** A.T. Boy abdesti almak. “*Âyîşe razhâ ewiñe kirdi, taķı ğusl kıldı başını yuvdı...*” 32/17.(7)

KE. **ğusl kılmak** A.T. Boy abdesti almak. “*bir bulak kördi barıp ol suwga kirdi, ğusl kıldı, suw içti Mevliga şükr kılıp tepredi*” 176v20.(3)

gümân

Sözlükte “zan, şüphe, sezme” anlamı verilen sözcük, dini terim olarak “bir ibadeti yaparken doğruluğu konusunda şüpheli davranma, ibadetini bir tereddüde yer bırakmadan yapma” anlamındadır.

MM. **gümân** F. Şüphe, zan. “*yunuğnuñ soñınça dü-gane ketür, soñınça du’a kııl niyaz el kötür, icabet kıılır rab gümân tutmağı, icabet anuķ sen du’anı yetür*” 86-3.(5)

günâh

Dine uygun olmayan hareket, söz, davranış ve öteki dünyada ceza almayı gerektiren dini suçtur.

KTS.**günâh** F.Günâh. (Gİ, KF)

NF. **günâh** F. Günâh, dinî suç. “*Yâ İmâme’l –muslimîn, mendin ne günâh keldi...*” 223/13.(1)

KE. **günâh** F. Günah. “*sizlerni yarlıķadım etken günâhlarıñızñı keçürdüm, sizlerni azâd kıldım*” 98v21.(1)

KF. **günâh** F. Günah. “*Ya Allah, yazıķlarımızı bağışla, günâhlarımızı ‘afv eyle, cânlarımızı yaķşılar bile ķabz eyle.*” 154a/1.(2)

haber-i mütavâtir

Gerçekliĝi kesin olmayan hadisi şerifler için kullanılır.

İM. **haber-i mütavâtir** A. Birçoklarının birçokları vasıtalarıyla rivayet ettikleri hadis-i şerifler. (2)

haberli

Tanrı’nın güzel isimlerinden “habir” anlamındadır. Olmuş ve olacak her şeyden haberi ve bilgisi olan, haberdar, kalplerdekini bilen manasındadır.

KT. **haberli** A.T. Haberdar; esma-i hüsnâdan: habîr. “*Ol Tanrı erür bilgen haberli.*” (Tanrı bilir, haberdardır.) 26/13a3=4:35.(1)

habîb

Alemleri yaratan Tanrı’nın sevgilisi, dostu, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) için kullanılan bir terimdir. Sevgili, peygamber, dost manasındadır.

KB. **habîb** A. Sevgili, Hz. Peygamber. “*Bular ehl-i beyt ol habîbka kıadaş, Habîb savçı haqqı üçün sev adaş*” (Bunlar ehl-i beyttir, Peygamberin uruğudur; ey kardeş, sen de onları, sevgili Peygamber hakkı için sev.) 4339.(3)

KE. **habîb** A. Dost, Hz. Muhammed. “*Adem şisni gayet sewer erdi. Hitab keldi: Ey Şis bu nûr habîbüm Muhammed Mustafanın nûrı turur*” 17v21.(10)

AH. **habîb** A. Peygamber. “*eşit emdi kaç söz habîb fazlındın*” (Şimdi Peygamberin fazlından birkaç söz dinle.) 21.(1)

MM. **habîb** A. Peygamber. “*habîb ümmetinga habîblük revâ, revâ bolsa mi’rac revâ hem bu hâl*” 377-3.(1)

GT. **habîb** A. Sevgili. “*bu kün ol miñ bir atıñ hurmeti-çün habîbiñ mustafanın hurmeti-çün*” 161/7.(6)

habîblük

Tanrı’nın elçi, peygamber olarak seçtiği kişilere verdiği makam, derece, görevdir. Arapça köke Türkçe ek getirilerek oluşturulmuştur.

MM. **habîblük** A.T. Peygamberlik. “*habîb ümmetinga habîblük revâ, revâ bolsa mi’rac revâ hem bu hâl*” 377-3.(1)

habîr

Tanrı’nın güzel isimlerinden biridir. Olmuş ve olacak her şeyi bilen, gizli açık herşeyden haberdar olan, bilgili anlamında kullanılır.

KE. **habîr** A. Haberli, bilgili. “*Munı saña kim aytu berdi Resul ‘aleyhi’s-selam aydı: Maña bilgen ‘alîm ve habîr İdim ayt[dı]*” 222v11.(1)

hablu'llah

Arapça “ Allah’ın ipi” anlamına gelen bu kelime İslam dinine göre kutsal kabul edilen Kur’an’ı Kerim manasında kullanılan bir terimdir.

KE. **hablu'llah** A. Kuran. “*bu “hablu'llah” turur*” 18v7.(1)

hac

İslam’ın beş şartından biri olan farz ibadettir. Yılın belirli bir döneminde, Arafat’a çıkma, Kabe’yi tavaf etme olarak bilinen, daha çok zengin Müslümanlar için farz kılınan bir ibadettir. Terim 304 defa tekrar edilmiştir.

KB. **hac** A. Hac. “*Hac erse tilekiñ kerek neñ tavar, Gazilik tilese yime bu yarar*” (Arzun hacca gitmek ise, bunun için mal ve servet lâzımdır; gâzilik dilerse, yine bu servet senin işine yarar.) 3982.(2)

KTS. **hac** A. 1. Hac. KTS. (İM); 2. Hacca giden, hacı. KTS. (KTS. (Gİ, İH, KF, MG, MS); **hacı** A. Hacca giden, hacı.(GT, İM, KFT)

KFT. **hac** A. Belirli bir tarihte Kabe’yi ziyaret etme, hac. “*İmam Ebu Hanife radiyallahu ‘anhu yigirmi biş kez hac eyledi.*” 138a/51

ME. **hac** A. Hac. “*kabul kıldı Tañrı anıñ haccını*” 36-5.(2)

İM. **hac** A. Hac. “*Ve eger bolsa anıñ zarbı öze cahiliyyet ehliniñ zarbı bolsa hac kibi anıñ içinde bişdi biri vacib bolur.*” 254b/3.(7)

GT. **hac** A. Hacc, hacca giden, hacı. “*burunğıdan yañşı bolurlar dağı beriyyedeki hac piyadeleri maqsadlarına*” 293/7.(1)

KF. **hac** A. Hacc. Belirli bir tarihte Kabe’i ziyaret etme, hac. “*Andan soñra vacib olur İslam hükmleri; namâzdan, zekâtıdan, oruçdan, hacdan, özgesinden esbab tapılğanda, şartları tapılğanda.*” 39a/5.(3)

KE. **hac(c)** A. Hac. “*Beytü’l-Makdisğa hac erkânın keltürür erdiler*” 204r1.(21)

NF. **hacc** A. Hac. “*Yâ Rebbî, eger benim, haccimni kabûl kıldıñ erse, ...*” 272/1.(66)

KMS. **hacc** A. İslam’ın şartlarından biri olup, zengin müslümanların üzerine farz olan bir ibadettir. “*Ol Nebi eyitdi, ahir haccında.*” “*Ya halkılar kılunuz biş namâzıñuz... hac eyleñüz Tañrıñuzıñ evine*” 3b/2.(2)

İM. **hec** A. İslam'ın beş şartından biri. “*taķı vakfağa tursa ‘arefede taķı tavâf-ı ziyâret kılsa farz hecden bolur.*” 336b/2.(200)

hac eylemek

İslam'a göre zengin Müslümanlar için farz kılınan İslam'ın beş şartından biri olan hac ibadetini yerine getirmek manasındadır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KMS. **hac eylemek** A.T. Hac farızasını yerine getirmek. “*zekat virmek dahı ramazanda oruç dutmaķ dahı hac eylemek*” 3a/5.(3)

KF. **hac eylemek** A.T. Haca gitmek. “*Ramazan ayını oruç dutgay sen, Allah'a hac eylegey sen.*” 39b/6.(4)

haca

Dini meselelerle ilgilenen kişi, hoca anlamındadır. 91 kez kullanılmıştır.

İM. **haca** F. Hoca, efendi, sahip. “*taķı sa'y kılğay ķalğan kıymeti içinde hacasına Ebu Hanife ķatında. Taķı Ebu Yusuf Muhammed ayıttı: barçası azâd bolur ol, şafı'ı ķavlı turur*” 397b/6.(91)

KTS. **hace** F. Hoca, efendi. (İM, TA)

GT. **hoca** F. Efendi, sahip, büyük. “*dagı ayttı işitiņ hoca-i ‘alem ‘alehi's-selam ayttı*” 108/2.(34)

KFT. **hoca** F. Hâce, efendi, sahip. “*Cinayet idgen kulı kaçan öldürse. İmdi ol hoca fıdayı ihtıyar idmiş olur.*” 200b/43

KTS. **hoca** F. Hoca, efendi. (DM, Gİ, GT, İH, KF, KFT, TZ)

NF. **hoca** F. Sahip, efendi, eşraf. “*... Ey hocâ, siz Abû Hanîfeniņ şâgirdi erür-mü-siz?*” 190/12.(56)

haccatü'l-vidâ'

H. Muhammed'in (s.a.v) hicretin onuncu yılında yaptığı hacdır. Veda haccı manasındadır.

NF. **haccatü'l-vidâ'** A. Veda haccı. “*Andın soņ Peyğâmbar 'as Mekkeke 'azm kıldı hec kılmak için. Bu hecke heccetü'l-vidâ' tenür.*” 83/2/3.(1)

KE. **haccü'l-vidâ'** A. H. Muhammed'in veda haccı. “*toķuzınc yıl Ebu Bekr razıya'llahu ‘anhunı Mevsimğa uluğ kıldı, onunç yıl haccü'l-vidâ' boldı*” 221r7.(1)

hacı

Yılın belirli vakitlerinde Kabe'yi ziyaret edip bu farzı yerine getiren kişidir.

KFT. **hacı** A. Belirli bir tarihte Kabe'i ziyaret eden. *“Dağı ol sefihi deve bedene sürmekden kaytarmağaylar velakin kadı ol sefihnün Hicaz yolında yiyecek nafaqasını dağı yinecek için kirisini dağı hedyini bir emin kişinin eline virgey hacılardan.”* 165a/26

ME. **hacı** A. Hacı. *“yığıdı duşman hacıların hacdın katında kaya bérdi aña nemeni, hazır kıldı aña nerseni”* 12-8.(4)

İM. **hacı** A. Hac yapan, hac farızasını yerine getiren. *“tağı hecden tıyılğan kişi kaçan boğuzlasa kurbanlığını. eger hacı kişi saçın yülise taş atmasdan burun cemre-i ‘akabede”* 327a/1.(19)

NF. **hâcî** A. Hacca giden, hacı. *“ Peygâmbar  as hâcîlarğa du   kılıp turur.”* 276/1. (12)

KE.**hacı** A. Hacı, hac vazifesini yerine getiren. *“ Ol y         bu k  n hacılarğa sünnet kaldı.”* 48v10.(2)

KT. **h  c  ** A. Hacı, hacca giden. *“Kıldınız mu h  c  lar  a suw           , me  git-i har  mn     b  d  n k  lma  n  .”* (Hacılara su     rdiniz mi, mescid-i haramı imar kıldınız mı...)29/14a1=9:19.(1)

GT. **hacı** A. Hacı. *“kördüm bu niçük hacı bolur da  ı biri ayttı men m  n  ”* 84/6.(7)

ha  

Genel anlamda suçluları cezalandırmak     n darağacına benzer bir şekilde kurulan sistem, Hristiyanlıkta ise put, ha   anlamındadır. CC'de 1 kez geçmektedir.

CC. **ha  ** F. 1. Çarmıh, ha  . *“e ha  , eynek umun  ımız, teysin sa  a y    n  ımız”* 74a/13.CC.(17) 2. Ha  . krş. CCII ha  . 35b/11.(1)

KTS. **ha  ** F. Ha  , istavroz, put. (BM, CC,   M, KFT); **ha  ** F. Ha  , istavroz, put. KTS. (DM, TZ)

had turğuzmak

Hadd sözcüğü dini bir terim olarak şeriate göre verilen cezadır. Hadd turguzmak, bir günaha karşılık, şeriate göre verilecek cezayı belirlemek anlamındadır.

İM. **had turğuzmak** A.T. Şeriate uygun bir ceza belirlemek. “...ve eger ikrâr kılğan kişi kayıtsa ikrârından had turğuzmasdan burun anıñ öze, ya had ortasında kayıtmakı kabul kılınur taqı koyulur” 404a/8.(5)

had turğuzulmak

“Hadd turguzmak” teriminin edilgenlik eki olan –l eki almış şeklidir. İM’de 2 yerde kullanılır.

İM. **had turğuzulmak** A.T. Şeriate uygun bir ceza belirlenmek. “ mısır-ı cami ‘ her bir yir turur kim anıñ bigi bolğay taqı kazısı bolğay hüküm yürügey. Taqı haddini turğuzulğay. Ve eger kişi tağılsa İmam rüku’ kılmasdan burun taqı secde kılmasdan burun meger kim hatunlar qalsa taqı kiçkez oğlanlar qalsa tüş namâzın başdan başlağay” 229a/7.(2)

had urmak

İslamiyet’e göre suç işleyen kişilere, dini hükümlere, şeriate göre ceza vermek anlamında kullanılır. Terim birleşik fiil olarak kullanılmıştır.

İM. **had urmak** A.T. Şeriate göre ceza vermek. “Kaçan kim beyân kılsa oş anı lazım bolur añar hadd urmak. Taqı dört kez ikrâr kılmaqnı şart kılmaq bizim mezhebimiz turur. Taqı Şafî’i İmam katında, bir kez ikrâr kılmaq yiter tip” 404a/7.(14)

KE. **had urmak** A.T. Şeriatçe uygun ceza vermek. “Kaziflerga ‘ukubet keldi, had urdılar, hakilarga melamet ve ‘itab keldi” 235r16.(2)

had urulmak

Suçluya; dini hükümlere, şeriate göre ceza verilmesi, bedel ödetilmesi anlamındadır. Birleşik fiil gurubudur.

İM. **had urulmak** A.T. Şeriate göre ceza verilmek. “...edil kişiniñ ramazan ayı körmek içinde, kerekse ir bolsun, kerekse hatun bolsun, kerekse azâd bolsun, kerekse kul bolsun, kerekse had urulmış bolsun sögmek içinde. ” 270a/3.(67)

hadd

Genel anlamda, sınır, yasak, şart; dini manada ise İslami emirlere, hükümlere göre verilen cezadır. Toplam 104 kez tekrarlanmıştır.

KTS. **hadd** A. Din hükümlerine göre verilen ceza. (İM, KF)

NF. **hadd** A. Şeriatça verilen ceza; sınır, yasak, şart. “... *eger kıldım tesem hadd urğay ve eger kılmadım tesem, yalğan aymış bolğay...*” 381/15.(7)

KF. **had** A. Hadd. Şeriatçe verilen ceza. “*Eger üstüne kazaya kılmış namâzları olsa, tekrar haddına kirse, ya kazaya kalmış namâzları olmasa.*” 141b/6.(4)

İM. **had** A. Şeriatça verilen ceza. “*Taķı kim kim öltürölse had içinde ya kısas içinde yüwülür taķı anıñ öze namâz kılinur.*” 243b/5.(93)

hadîs

Kesin olarak Peygamber Efendimize ait olan söz, fiil davranış ve yaşayış biçimidir. Terimin kullanım sıklığı 231 dir.

GT. **hadîs** A. Peygamberimizin sözleri, hadis. “*ol ayttı bu hadîs ma’nisi ol turur kim*” 300/4.(7)

KE. **hadîs** A. Hadis, Hz. Muhammed’in sözleri. “*Hadîs: Resul ‘aleyhi’s-selam andağ yarlıķar kim Ma’nisi ol bolur kim köz, erni gurge kivürür*” 94v19.(7)

NF. **hadîs** A. Hadis. “*Ve eger Kur’ânda yâ taķı hadîsde bu neerseler kelmiş bolsa, ‘ulemâ te’vîl aymışlar:*” 60/9.(154)

MM. **hadîs** A. Hz. Muhammed’in sözleri, yaşayışı, davranışı. “*hadîs nas bu ilham-ı rabbanîdin, sözi bolmağay taş mürid bolsa bil*” 287-3.(3)

KMS. **hadîs** A. Hz. Peygamberin sözleri. “*Bilindi namaz farzlığı Kuran -ıla Nebi hadîsi bile, ‘alîmler ittifaķı bile.*” 2a/1.(26)

İM. **hadîs** A. Peygamberimizin sözleri. “*erkân birle tip ayturlar, rastı ol batıl turur Kur’en birle taķı hadîs birle taķı icma’-ı ümmetniñ delilleri birle*” 6a/4.(24)

KTS. **hadîs** A. Peygamberimizin sözleri. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

KFT. **hadîs** A. Peygamberin sözleri. “*Ol hadîs za’if didi ol hadisge. Daķı sahih olmaķlıķ yavuķ degüldür.*” 4b/75

KF. **hadîs** A. Söz, Peygamberimizin kutsal sözleri. “*Taķrı selâmu Nebî üstüne, hicâmet olğan orucı bozulur, hicâmet oldurğan orucı bozulur, orucı yise te’vîl eylese hadîs bile, ya fakihden fetvâ dilese ol daķı fetvâ virse, keffâret vacib olmaz.*”

233a/1.(10); “Kaçarıdı sultan malından, kaçan bir mes’ele kelse anda sahih hadîs olsa tabi’ olurıdı. Eger sahâbeden kelse, tabi’inden kelse qabul iderdi.” 19b/2.(1)

NF. **ehâdîs** A.ç. Hadisler. “Eger öziñe satqasmasa erdim, ahâdîs mecânîsidin taqı Kur’ânın haqâyıqıdın mahrum bolğay erdim,” 202/4.(3)

hadîs-i nebî

İslam dinine göre Peygamber Efendimizin sözü manasındadır.

İM. **hadîs-i nebî** A. Peygamberimizin sözü. “kimni kim tilese taqı ‘ezeb qılır kimni kim tilese. Amma hadîs-i Nebî’den: kaçan kim indi Teñri Te’âlâ sözi: tamuğnıñ yiti” 51a/7.(1)

Haq(k)

Genel anlamda, konu, husus; dini manada ise Tanrı, Hakk, dine göre doğru, gerçek, sahih anlamında kullanılır. Terimin kullanım sıklığı 353’tir.

MM. **Haq** A. Gerçek, doğru, Allah.. “bu nefis müngü merkeb temiş haq resûl, öz özinge kötrür muni köp fasıq” 49-3.MM.(8) “kıurlar şükür kelse hakdın kaza” 311-2.(27)

KF. **Haq** A. Allah. “Haq sabit sen, saklayıcı sen, hisab eyleyici sen.” 28a/1.(14)

HŞ. **Haq** A. Allah. “Yitürgey haq tiyü munda tilekim” 196.(20)

KTS. **Haq** A. Allah. (Gİ, GT, KF)

GT. **Haq** A. Hakk, Allah. “ketürgey hak subhanehu ve ta’ala digey” 8/5.(41)

KF. **Haq** A. Hakk. Gerçek, doğru, hak. “Nebi eyitdi, Tañrı selâmı Nebî üstüne: Haqdur, cemi’ müslimanlara gısl eylemek cum’a künde, misvaq eylemek tib sürütmek.” 72b/2.(9)

KE. **Haq (k)** A. 1. Gerçek, doğru; hak. “İbrahimniñ haq qardaşı Hazer oğlu erdi Lut ” 56v13. (76). 2. KE.Allah. “Haq Sübhanehu ve ta’ala beşisin bir künde helâk kıldı.” 203r21. (51)

KMS. **Haq (k)** A. Hak, hakikat, gerçek. “Bil, haq namâz farzdur durup durur, doğru yoldur.” 1b/6.(34)

KB. Haqq A. Hak, hakikat, doğru, gerçek. “*Yaşınlık neçe yarmak üçün, Kani iş kılıklı köni haq üçün*” (İnsanlar para uğrunda birbirlerine yakınlaşırlar; doğruluk ve hakikat yolunda iş gören nerede?) 6470.(58)

KT. Haqq A. Hak, gerçek. “*Din tutmazlar haq dinni anlardan kim berildiler bitigni.*” (Ehl-i kitaptan olup hak dini kabul etmeyenler...) 29/21b3=9:29.(17)

NF. Haqq A.1) Hak, Allah. 2) Doğru, gerçek. 3) Hak. 4) Husus, konu. “*Haq sözi fermânını tegürmek içinde sabur kılğıl!*” 9/17.(79)

AH. Haqq A. Hak. “*bilig yind usanma bil ol haq resûl*” (Bilgiyi ara, usanma; bil ki, o hak resûl.) 103.(3)

haq hükmi

Tanrı tarafından, insan için belirlenen hayat, kader, takdirdir. Belirtisiz isim tamlaması şeklinde kullanılmıştır.

HŞ. haq hükmi A. Kader, insan için belirlenen hayat. “*Ayur Şirin’ge kim kadğurma ey hur Bolup haq hükmiñe razı hoş oltur*” 440.(1)

haq ‘ışkı

Manevi yönden Tanrı’ya kalben bağlı kişilerin yaratıcıya duydukları sevgi ve bağlılıktır.

HŞ. haq ‘ışkı A. Tanrı sevgisi. “*Eger it köñliñe haq ‘ışkı kirse*” 196.(1)

haq tapğı

Yüce yaratıcıya karşı yapılması gereken hizmet ve kişinin Tanrı’ya olan kalbi inancıdır.

HŞ. haq tapğı A.T. Tanrı’ya karşı yapılması gereken hizmet, bir kimsenin Tanrı’ya inancı. “*Özüñ köp kıldı haq tapğında taqsîr*” 189.(1)

haқиқat

Bir şeyin aslı, gerçeği, doğrusu demektir. Doğru ve gerçek kabul edilen dini hükümlerin genel adı olarak kullanılır.

KB. haqıqat A. Bir şeyin doğrusu, asıl, gerçek. “*Bular ol haqıqat bu din tirgüki, Olar bilgi ol çın şeri’at köki*” (Bu dinin direği gerçekten bunlardır; doğru şeriatin teceli bunların bilgisidir.) 4345.(10)

HŞ. haqıqat A. Gerçek, hakikat. “*Haqıqat bahriniñ dürr-ü yetimi*” 188.(2)

KF. haqıqat A. Gerçek, hakikat. “*Tağrı ta’ala. Nesne mahfi olmaz, işlerinden, sadağalardan, nafağa eylemekden, haqıqatından, mecazından.*” 130a/1.(1)

KT. haqıqat A. Hak, gerçek. “*Aktardılar sana işlerni ançaka tegi keldi haqıqat, belgürdi Tağrınıñ fermānı.*” (Tanrı’nın fermanı belirince, hakikat gelinceye kadar sana işlerini aktardılar mı?) 29/36b2=9:48.(2)

NF. haqâyık A. Hakikatler, gerçekler, doğru, asıl olan. “*... tağı Kur’annıñ haqâyıqıdın mahrum bolğay erdim ...*” 202/4.(2)

Hakîm

Genel anlamda bilge, hakim, tabip; dini manada ise, Allah’ın güzel isimlerinden biri olup, hikmet sahibi, her işi ve her şeyi hikmetle yaratan manasındadır. Toplam 33 kez tekrar edilmiştir.

KT. Hakîm A. **1.** Hikmet sahibi, esmâ-yi hüsnâdan: hakîm. “*Erür Tağrı keñ rahmetlig hakîm.*” (Tanrı rahmeti bol ve hikmet sahibidir.) 26/89a1=4:130. **KT.(3)** **2.** Esmâ-yı hüsnâdan: hakîm. “*Bitigni indürmek ‘aziz hakim Tağrıdın kim ‘aziz tağı bütün işlig turur.*” (Bütün işleri aız olan Hakim Tanrı’dan Kur’an’ı indirmek...) 36/89a2=45:2. **KT.(1)**

KTS. Hakîm A. Allah’ın isimlerinden. (GT)

GT. Hakîm A. Hikmet sahibi, bilge; hekim, tabip. Allah’ın isimlerinden. “*hakîm u hayy u baki malikü’l-mülk*” 176/9.(29)

haqqu’l-yakın

İnsanların yaşayarak elde ettikleri veya kalp yoluyla sezdikleri bilgi ve açıkça anlaşılan gerçek varlık anlamındadır. Tanrı adı yerine kullanılır.

KB. haqqu’l-yakın A. Yaşayarak elde edilen veya kalp yoluyla sezilen bilgi. “*Ay iç taş biligli ay haqqu’l-yakın Közümdə yırağ sen köñülge yakın*” (Ey içi ve dışı bilen, ey hakku’l-yakin; gözden uzaksın fakat gönüle yakınsın.) 11.(1)

haqqullah

Tanrı adı yerine kullanılan bir terimdir. Allah, tek yaratıcı anlamlarına gelir.

KF. **haqqullah** A. Allah. “*Haqqullah zekatı çıkarsun anda, yetiştürsün fakirlere, ihsan eylesün fakirlere, yetimlere, miskinlere karayibine ihsan eylesün.*” 219b/2.(1)

KTS. **haqqullah** A. Tek Allah. (KF)

halâl

İslami hükümlere göre yapılması, kullanılması haram ve yasak olmayan şeylerdir. Kullanılması şer'an caiz olan, kanuna uygun durumlardır.

KB. **halâl** A. Helal. “*Sakınuğ bolayın tise belgölüg, Boguzka eginke halâl bir ülüg*” (Gerçekten takva sahibi olmak isterse boğazının ve sırtının nasibi halâl olmalıdır.) 4408.(2)

İM. **halâl** A. Dini hükümler bakımından yasak olmayan. “*anıñ öze kim inkâr kıılır, fark ayırmağnı halâl birle haram arasında, bel kim ikisini beraber kıılır tağı fark bolmağı ol ikisi arasında sabit boldı delil-i kat'i birle bolur yalğan kıılmış bolur*” 12b/2.(72)

GT. **halâl** A. Helal. “*dağı halâl bile haramdın mahfuz durur eyle sağıñ kim*” 306/9.(8)

AH. **halâl** A. Helâl. “*halâl yigli kanı körünmez bodı*” (Helâl yiyen hani, vücudu (bile) görünmez.) 418.(5)

ME. **halâl** A. Helal. “*yinçge boldı nerse / kullandı anı halâl kördi haramnı / delil istedi anıñ birle anıñ üze*” 216-6.(4)

CC. **halâl** A. Meşru, yasal, helal. “*menim halâl hatunımd[ı]r*” 59a/13b.(3)

MM. **helâl** A. Dini bakımdan yasak ve günah olmayan şey, caiz, helal. “*unutsa bogazlarda mü'min kişi, idi zikrin aymak helal kılması*” 241-2.(15)

KF. **helâl** A. Haram olmayan şey, helal. “*Nite ki Tanrı ta'ala eyitdi: Nafaka eylenüz kesb eylegen helalinden.*” 206b/3.(9)

KMS. **helâl** A. Helâl, dinen yasak olmayan. “*Haram olmak dünya işi Allahu ekber dimekdür. Helal olmak selamıladur.*” 11b/5.(2)

KT. **helâl** A. Helal, helal kılınmış. “*Helâl sizke, sizing ta'āmunguz helâl olarka.*” (Sizin yiyeceğiniz size helaldir.) 27/19a3=5:5.(4)

NF. **helâl** A. Helâl. “...*Hak tebâraka ve te^câlâ sizlerke rûzî kıldı halâl takı arıg.*” 263/13.(40)

KE. **helâl** A. Helal. “*Yetinçi namazlar kazasın ümmetinga meşru’ kıldı Sekizinçi ganimetni sana helal kıldı, burunkı şeri’atlarda helal ermes*” 78v18.(9)

KTS. **helâl** A. Kullanılması şer’an caiz olan, kanuna uygun. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS) krş. hallal.

KTS. **hallâl** A. (> helal) Kullanılması dince uygun olan, kanuna uygun. (CC)

halâl bolmak

İslam dinine göre yapılması veya kullanılması caiz olan durum veya hareketlerdir. İM’de birleşik fiil şeklinde görülür.

İM. **halâl bolmak** A.T. Helal olmak. “...*takı öltürmek müsülman kişini haksız halâl bolsa irdi tip kafir bolur, anıñ hilafınça kim kaçan kim ayıtsa: keşke çaķır halal bolsa irdi tise kafir bolmas.*” 10b/1.(107)

halâl kılmak

Tanrı tarafından yapılmasına müsaade edilen hallerdir. Terim birleşik fiil gurubudur.

İM. **halâl kılmak** A.T. Helal saymak, helal kabul etmek. “*Ve eger bir muhrim kırnaķ satsa magat destur birse anar ihram keymek içinde satın alğan kişige bar turur halâl kılgay takı cima’ kılgay anar. Takı bir ança nüshalarda yahud cima’ kılgay anar.*” 370a/2.(4)

halâl көrmek

Dinen yapılması veya kullanılması caiz olan, haram olmayan manasındadır. Birleşik fiil gurubu olarak kullanılmıştır.

İM. **halâl көrmek** A.T. Helal saymak. “...*ölgünçe hükm kılmas biz anıñ kafirligine, niçe kim bilemesek ol kişiden halâl көrmekligini*” 5b/7.(6)

halâl yemek

İslam dinine göre geçimini helal yoldan kazanmak, haramdan uzak durmak anlamındadır.

İM. **halâl yemek** A.T. Helal yemek. “...sewügrek turur maña halaldan tise kafir bolur, yahud ayıtsa keltür halal yigen kişini maña kim ançağa tigrü kim men secde kılayım” 20b/4.(4)

halâllaşmak

İnsanın inançlarına bağlı olarak ahiret cezasından kurtulmaları düşüncesiyle karşılıklı olarak birbirlerine dünyada geçmiş olan haklarını helal etmeleridir.

İM. **halâllaşmak** A.T. Helâllaşmak, haklarını karşılıklı olarak helal etmek. “boğuzlasa birisi taķı birisinin qurbânlığın revâ bolur. Taķı ol ikisi halallaşķay eger bahıllıķ kılışsalar zamin bolur her birisi taķı birisine” 456b/1.(1)

KTS. **halallaşmak** A.T. Helalleşmek. (İM)

hâlık

Tanrı'nın güzel isimlerinden biridir. Yaradan, Tanrı, yoktan var eden anlamlarında kullanılır.

GT. **hâlık** A. Yaradan, Tanrı. “unutmadı seni halık oşol dem” 287/13.(3)

İM. **hâlık** A. Yaratıcı, yaratan. “anıñ üçün kim Teñri Te'ala ayıttı: Teñri Te'ala her nerseniñ halıkı turur taķı ol Teñri bir turur, kahr kılğan turur tip.” 50a/4.(4)

KB. **hâlık** A. Yaradan, yaratıcı; Allah. “Törümiş neñ erse yoķalģu turur, Törütügli haliķ ne kolsa kılur” (Yoktan var olan her şey tekrar yok olacaktır; yaratan Tanrı ne isterse, onu yapar.) 692.(1)

KF. **hâlık** A. Allah, tanrı. “Alemler halikidür, razıkıdur.” 37b/5.(3)

KTS. **hâlık** A. Yaratan Allah. (Gİ, GT, İM, KF)

HŞ. **hâlık** A. Yaratan, Tanrı. “Kamug perger tik baş birle gerdân Bolup öz hâlıkın izderler iy can” 184.(2)

KE. **hâlık** A. Yaratan, yaratıcı, Allah. “Yusuf anın üzesine kirdi, başlıkın yudı. Ol balık halık İdige yalwardı” 74v9.(3)

AH. **hâlık** A. Yaratan. “anı ne halayık sever ne haliķ” (Ne Tanrı sever ne de kul sever.) 272.(1)

halife

Genel anlamda birinin yerine geçen; dini manada; Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimizden sonra onun yerine geçip Müslümanların ve dinin koruyuculuğunu yapan kimse anlamındadır. Terim 178 defa kullanılmıştır.

KF. **halife** A. Halife, birinin yerine geçen. “*Kirdi Ebu Hanife bir kün Mansur halife katına.*” 20b/4.(1)

NF. **halife** A. Halife. “... *meger Abû Bekr bağlamasun kim mendin soñ halîfa Abû bekr bolsun tep aydı.*” 92/9.(155)

KE. **halife** A. Halife. “*Mevli ‘azze ve celle Adem yaratmazda aşnu yer yüzine halife yaratur-men*” 9v19.(21)

KT. **halife** A. Halife. “*Ey Dāvud, biz kıldımız seni halife yer içinde.*” (Ey Davud, biz seni yer yüzüne halife kıldık.) 34/56b2=38:26.(1)

halifelik

İslam dininin ve Müslümanlığın koruyuculuğunu yapmak için verilen görevdir. Arapça köke Türkçe ek getirilerek oluşturulmuştur.

KE. **halifelik** A.T. Halifelik. “*men Habilni öltüreyin kız yime halifelik yime maña kalsun, tep Kabil Habilni öltürmek[ke] ogradı*” 15v17.(2)

NF. **halifelik** A.T. Halifelik. “*Bu halîfalık işi inen ağır iş turur...*” 102/1.(13)

İM. **halifelik** A.T. Halifelik. “*‘Ömer’den takı körgey ‘Ömer’ni halîfalıkını Ebu Bekr’den sonra hak körgey anıñ fazlınıñ beyanı sabit Kur’en birle*” 43a/5.(2)

halifet

Peygamber Efendimizden sonra dini savunan ve Müslümanları koruyan, dinen peygambere vekil olan kimse anlamındadır.

KT. **halifet** A. Halife. “*Ol Tañrı kıldı sizke halifetler yer içinde.*” (Tanrı size halifeler gönderdi...) 33/79b1=35:39.(1)

halîm

Tanrı’nın güzel isimlerinden biridir. Yumuşak huylu, cezada ecele etmeyen, Tanrı manasındadır.

MM. **halim** A. Yumuşak huylu, Allah. “*halim-sen, ra’uf-sen a gaffar gafur*” 403-4. (1)

hālis

Kendini Allah’a adamış, nefisini temizlemiş, imanı güçlü, kalben Allah’a bağlı kimseler için kullanılan bir terimdir.

KT. **hālis** A. Halis, ihlasa erdirilmiş. “*Arığ ol Tanrı andın kim sıfat kılurlar meger Tanrının hālis kulları.*” Tanrı’nın halis kullarının yakıştırdığı sıfatlardan Tanrı münezzehdir.) 34/42a3=37:160.(1)

hallâk

Tanrı, yaratan, iki cihanın sahibi yüce yaratan manasında kullanılan bir terimdir.

HŞ. **hallâk** A. Yaratan, Tanrı. “*Yana hüsniye layık lutf u ahlak Hiç egsüksüz yaratmış anı hallâk*” 193.(1)

hamd

Sadece tek hakim Allah için, şükretme, övme yüceltme anlamında kullanılır. Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi eserlerinde tespit ettiğimiz bu ortak terimin kullanım sıklığı 55 tir.

KB. **hamd** A. Hamd. “*Uğan bir bayat ol kamuğda oza, Öküş hamd-u ögdi anar oğ seza*” (Her şeyden önce kadir ve bir olan Tanrı gelir, sonsuz hamd ve sena da ancak ona lâyıktır.) B1.(1)

AH. **hamd** A. Hamd, senâ. “*ilahi öküş hamd ayur men saña*” (Tanrım, (daima) sana çok hamd ederim.) 1.(1)

KTS. **hamd** A. Allah’a olan şükran, hamd. (BV, GT, İM, İN)

İM. **hamd** A. Allah’a şükretme, şükran duygularını bildirme. “*takı ayıtgay: cem’ hamd Teñri’ge ol Teñri kim kıldı suwnı arıtgan kıldı takı İslam’ını nur kıldı. Andan soñra agzına suw birgey üç kız*” 90a/7.(7)

MM. **hamd** A. Allah’ın yüceliğini söyleyerek teşekkür etme, övme. “*sena hamd u tesbih ü tehlil urug*” 275-1.(6)

ME. **hamd** A. Hamd, övgü. “*kılınçını ögdül buldı, ögdi fi’lini, filinge hamd ayttı / meñü koydı anı Tanrı uştmağda emeldi yer tapa turmak uçun*” 9-1.(1)

NF. **hamd** A. Hamd, şükür. “*Hak te^câlâga hamd u senâ kıldı takı cümle halâyıkga icâzat berdi*” 32/6.(21)

KE. **hamd** A. Hamd, şükür. “*Bi’smi’llahi’r-ramani’r-rahim sansız hamd u senalar ve sakıışsız köp şükrler ol tenriga kim celle celaluhu kim kudreti birle bizni adem yaratdı*” 1v2. (14)

KT. **hamd** A. Hamd. “*Tesbih kılğul idiñe hamd aytu keçelik hem ertelerde.*” (Gece gündüz Tanrı’nı an ve hamd et.) 35/55b2=40:55.(2)

GT. **hamd** A. Tanrı’ya olan şükran, hamd. “*hamd okup bülbul seher vaktında hoş*” 127/5.(2)

hamd ayıtmak

Tanrı’yı yüceltmek, hamd, sena, övgü yapmak, şükür etmek anlamındadır. Birleşik fiil gurubudur.

İM. **hamd ayıtmak** A.T. Hamd etmek. “*...andan sonra imam karşı bakğay. kavmga yüzi birle takı Teñri’ge hamd ayıtgay takı Teñri öze sena ayıtgay takı salavat birgey*” 180a/4.(2)

hamîd

Övülmeye, yüceltmeye, hamda layık, Tanrı anlamında kullanılan bir terimdir.

MM. **hamîd** A. Övülmeye layık, Allah. “*hidayet berür ol hamidün mecid*” 405-4.(1)

hânıkah

Tarikate bağlı bir şeyh ile o tarikate mensup kişilerin ibadet ve zikir yaptıkları ve bu konularda eğitim aldıkları yerdir.

KTS. **hânıkah** A. Tekke, hankah. (GT)

MM. **hânıkah** A. Büyük tekke, dergah. “*mürid kirse mescid ya hankahka ol*” 300-1. (1)

GT. **hânıkah** A. Tekke. “*hankah işikinde bir sufi*” 214/7.(3)

NF. **hânıkah** A. Tekke. “*Bir kün hânkâhda musâfirler takı dervîşler üküş cem^c boldılar...*” 251/12. (3)

hannân

Terim, Tanrı'nın sıfatlarından biridir. Çok acıyan, çok merhametli anlamındadır.

KTS. **hannân** A. Çok acıyan, çok acıyıcı, Allah'ın sıfatlarından. (Gİ, KF)

KF. **hannân** A. Çok acıyan. “ *Ol Tağrı ta'ala hannan, mennandur.* ” 220b/5.(1)

harâm

İslam dinine göre kesin bir şekilde kullanılması, yapılması yasaklanmış, helal olmayan durumlardır. Terim hem dinen yasaklanmış şeyler hem de Kabe manasında da kullanılmıştır. Terimin kullanım sıklığı 186 dır.

KB. **harâm** A. Haram. “ *Bu üçte adın yok bu dünya neji Halal ol ya şübhe haram ol öñi* ” (Bu dünya malının yalnız üç vasfı vardır; o ya helâl ya şüpheli yahut harâmdır.) 3546. (14)

CC. **harâm** A. Yasadışı, haram. 66a/23.(1)

KF. **harâm** A. Din açısından haram sayılan şeyler. “ *İki közini saklasun harama bakmakdan.* ” 128b/1.(13)

GT. **harâm** A. Dince yasak olan şey, haram. “ *aña haram bolur* ” 153/3.(6)

MM. **harâm** A. Dince yasaklanan şey, haram. “ *haram bolsa yahud zekat bermese, tamugdın çukur ol teni gurları* ” 191-3.(9)

İM. **harâm** A. Dinen yasaklanmış şey. “ *anıñ öze kim inkar kılur, fark ayırmaknı halal birle haram arasında, bel kim ikisini beraber kılur takı fark bolmakı* ” 12b/2.(46)

KMS. **harâm** A. Haram, Cenab-ı Allah tarafından yasak edilen işler. “ *Hak arılık altı dürlüdür... Dördinci arıtgay karnını haram yimekden* ” 37b/5.(2)

HŞ. **harâm** A. Haram, din bakımından yasak olan şeyler. “ *Keç azdın hem yime köp kim haram ol* ” 435.(1)

KTS. **harâm** A. Haram, din bakımından yasak olan şeyler. (CC, Gİ, GT, İN, KF, KFT,

ME. **harâm** A. Haram, dini yasak. “ *anı orunga / halal kıldı haramnı yıgaksız kıldı yıgaklu-nı* ” 38-6.(3)

NF. **harâm** A. Haram. “ *Eger sen Muhammed diniñe kirsen, benim töşekim saña, harâm turur.* ” 16/9.(65)

KE. **harâm** A. Haram. “ *ya Resula'llah, bilmes mü sen kamug yalawaçlar eti haram turur, men Yusufnı körmişim yok.* ” 72v7.(31)

KT. **harâm** A. Haram. “*Bütünlünün aylar sanı Tanrı üskinde on iki ay... andın dört ay harâm ol.*” (Doğrusu ayların sayısı Tanrı katında on iki... onlardan dört ay haramdır..) 29/27a3=9:26.(4)

AH. **harâm** A. Harâm. “*haramnı yiyürde haram tip yidi*” (Kim harâm yerken, harâm diye yiyor.) 420.(4)

GT. **harâm** A. Kabe. “*rahmetu’l-lahi ‘aleyhi-ni kördüm haram hisarına yüzün koyup*” 99/6.(2)

KTS. **harâm** A. Kabe. (GT)

KFT. **harâm** A. Yasak olan şeyler. “*Amma kaçan bir kişi bişmiş hamurnı içse haram içmişdür.*” 386a/10

harâm bolmak/olmak

İslamiyete göre, şeriatçe yapılması, kullanılması veya yenmesi yasak olmak, haram olmak anlamındadır. Terim birleşik fiil gurubudur.

İM. **harâm bolmak** A.T. Haram olmak, dine göre yasak olmak. “*...ol ikisi arasında menfe’etiçinde oşol halde anı tilemes kim beraber bolgay halal bolmakda takı haram bolmakda. Ve eger sorulsa bir kişi ya bir hatun: İman ni turur tip*” 12b/6.(35)

GT. **harâm bolmak** A.T. Haram olmak, dine göre yasak olmak. “*ana haram bolur.*” 153/3.(6)

MM. **harâm bolmak** A.T. Haram olmak, dine göre yasak olmak. “*haram bolsa yahut zekat bermese, tamugdın çukur ol teni gurları*” 191/3.(9)

KMS. **harâm olmak** A.T. Haram olmak. “Haram olmak dünya işi Allahu ekber dimekdür. Helal olmak selam-ıladur.” 11b/5.(2)

KF. **harâm olmak** A.T. Haram olmak. “Ya’ni helal olgay haram olmaya yirden çıkgan nesnelerden dahı nafaka eylenüz.” 206b/4.(1)

harâm kılmak

İslam dinine göre Tanrı’nın, zararlı durum ve halleri kesin bir şekilde yasak etmesi, haram saymasıdır. Yapı olarak birleşik fiil grubudur.

KT. **harâm kılmak** A.T. Haram etmek. “*Harâm kılmazlar anı kim harâm kıldı Tanrı hem yalavaçı.*” (Tanrı’nın ve peygamberinin yasakladığını yasak saymayan...) 29/21b2=9:29.(10)

İM. **harâm kılmak** A.T. Bir şeyi haram saymak. “... *ol nerse turur kim örtülgey anıñ birle ‘avrat. Takı Teñri Te’al a sözi: Ayıtıl ya Muhammed. kim haram kıldı Teñri’ning zinetini, ol zinet kim çıkardı anı kulları üçün*” 78a/1.(7)

harâm yimek

Dinen uygun olmayan şeyleri kullanmak veya yemektir. Birleşik fiil gurubudur.

KF. **harâm yimek** A.T. Haram yemek. “*Kerekdür agzını arıda anun kibi yalğan söylemekden, gaybet söylemekden... haram yimekden, yalğan tanuklık virmekten, artuk eylemekden, eksük eylemekden, söylemekde.*” 74a/2.(2)

harâmlık

İslamiyete göre haram olan şey veya durumdur. Arapça köke Türkçe ek getirilerek oluşturulmuştur.

KTS. **harâmlık** A.T. Haram olma. (İM)

NF. **harâmluk** A.T. Haram olacak şey. “*Hak te’âlânıñ kudratıña bakıp i’tibâr almak halâllık birle bolsa, fâyida kılğay; harâmluk birle bolsa, né fâyida kılğay? tédi.*” 205/14.(1)

MM. **harâmluk** A.T. Haram olma durumu. “*fütuhı haramluk yanından kelür*” 246-4

harb-i kâfir

Müslümanların savaştıkları gayrimüslimlerden her biri anlamında kullanılır.

İM. **harbî kâfir** A. Müslümanların savaştıkları gayrimüslimlerden her biri. “*müsülman kişi rast kılınur anıñ içinde zimmi kafirler takı harbi kafir rast kılınmas meger kim kırnaklarda, ayıtğay: ol kırnaklar benim ogullarım*” 252b/3.(32)

KTS. **harb-i kâfir** A. Müslümanların savaştıkları gayrimüslimlerden her biri. (İM) krş. harbiyye, kaire, harbiyye hatun Müslümanların savaştıkları yerlerdeki kadınlardan her biri (İM)

harem

Herkesin girmesine izin verilmeyen kutsal yer ve hac zamanında ihrama girilen yerden itibaren Kabe’ye doğru olan kısım anlamında kullanılır.

KTS. **harem** A. Hac mevsiminde ihrama girilen yerden itibaren Kabe'ye doğru olan kısım. (GT, İM)

İM. **harem** A. Hac zamanında ihrama girilen yerden itibaren Kabe'ye doğru olan kısım. “ *Takı karin kişi taş atmak turur koy boguzlamasdan burun. Takı saç yülimek turur harem içinde. Takı ihram keymek turur mikatdan.* ” 336a/2.(54)

ME. **harem** A. Harem, yasak yer. “ *muhrim boldı er, ya'ni ihram badı / haremge kirdi haremge kirgen / Ka'be koruğı Ka'be koruğinga kirmiş* ” 30-8.(3)

KE. **harem** A. Harem. “ *Mevli ta'alanın hükmi ol turur: mü'minlernin malı üze takı haremî üze hiç şeytan tasarrufı yok, bu sözler kamug yalğan turur* ” 145r21.(4)

NF. **harem** A. Herkesin girmesine müsaade edilmeyen saygı değer ve kutsal yer. “ *Bu arıg ewiñni duşmanlardın saklagıl, duşmanlarını bu haramuñ kigürmegil ...* ” 42/13.(2)

harem yeri

Herkesin girmesine izin verilmeyen kutsal yer ve hac zamanında ihrama girilen yer anlamındadır.

KT. **harem yeri** A.T. Mekke-i mükerreme. “ *Ornatmadımız mu olarnı harem yeriñe korkunçsuz, térlür anar kamug nerseniñ miveleri.* ” (Her şeyin ürünlerinin toplandığı güvenli bir Harem'e yerleştirmedik mi?) 32/36b3=28:57.(1)

hâricî

Hariciler denilen bir dini topluluğun adıdır. “Dinî ve siyasî konularda itaatten ayrılıp isyan derecesine varan aşırı görüş ve faaliyetleriyle tanınan bir fırkadır. Hem Hz. Ali'ye ve hem de Muaviye'ye karşı çıkmışlardır. İslam tarihinde ilk kez meşru otoriteye başkaldıran ve kabilecilik ruhunu tekrar canlandırmak isteyen siyasi anlayışın dini bir hüviyete bürünerek toplumdan kopan radikal bir hareketin taraftarları olarak da tanımlanır.” (DİBY. 2010: 233)

KFT. **havâriç** A. Hariciler diye tanınan dini topluluk. “ *Uğrı kişinün eli kesilür kerek ise çok mal ugurlasun, kerek ise az mal ugurlasun didi. Havariç kavlı dahi budur.* ” 276b/11

İM. **hâricî** A. Hz. Aişe'ye isyan eden. *"anlarga boyun sunmak birle eger zulm takı kılsalar. Kim kim anlar öze çıksa haksız kılıç birle ol kişi haricilerden bolur. Oşbu kadar söz yiter"* 33b/3.(1)

KTS. **hâricî** A. Hz. Aişe'ye isyan eden. (İM)

İM. **havâricî** A. Hariciler, Hz. Ali'ye baş kaldıranlar. *"Takı fetva birdiler zekatnı kaytargay tip, haracnı kaytarmagay tip. Anlarning biri Ebu Bekr-i A'meş turur. Takı havariciler, anlar bir kavm tururlar"* 249a/8.(3)

KFT. **havâriç** A. Hariciler diye tanınan dini topluluk. *"Ugrı kişiniñ eli kesilür kerek ise çok mal ugurlasun, kerek ise az mal ugurlasun didi. Havariç kavlı dahı budur."* 276b/11

İM. **havâricî** A. Hariciler, Hz. Ali'ye baş kaldıranlar. *"Takı fetva birdiler zekatnı kaytargay tip, haracnı kaytarmagay tip. Anlarnıñ biri Ebu Bekr-i A'meş turur. Takı havariciler, anlar bir kavm tururlar"* 249a/8.(3)

hasene

Tanrı katında takdir edilen işlerdir. Ayrıca dine uygun iyi, hayırlı, doğru hal ve hareketlerin yanı sıra salih amel anlamında da kullanılır.

NF. **hasanât** A.ç. Hayırlı işler, iyilikler. *"Biz ol hasanâtga neteg mükâfat kılubileliñ?"* 390/7.(5)

KF. **hasenât** A. Çok. İyilikler. *"Ol Tanrı ta'ala hasenatlar viricidür fazlı keremi birle."* 100b/3.(6)

KF. **hasene** A. İyilik, hayır. *"Tanrı ta'ala eyitdi: Yaz bize bu dünyada haseneyi! Anun ma'nası 'ilimdür, 'ibadetdür."* 7a/5.(9)

hasene virmek

Birleşik yapıdaki terim, kulun Allah'tan dünya ve ahireti için doğru, hayırlı ve dine uygun hal ve tutumlar için istekte bulunması, hayır istemesidir.

KF. **hasene virmek** A.T. İyilik vermek, hayır vermek. *"Ya Rabbena bize dünyada hasene vir. ahiretde dahı hasene vir."* 7a/2.(6)

hatâ

Genel anlamda suç, hata, yanlış; dini manada, yaratanın hoşuna gitmeyen, emirlerine uymayan, dine uygun olmayan ve ceza gerektiren davranışlardır.

KT. **hatâ** A. Günah, suç. “*Kim kim kazgansa yazuknı hatânı azu yazuknı yana atsa anı bizârlıkka.*” (Kim ki günah işler ve onu bir suçsuzun üstüne atarsa...) 26/76a2=4:112.(1)

KE. **hatâ** A. Hata, yanlış, günah. “*İdiya unutup kılğan hata birle keçgen yazukların yarlıkayu tileyürler*” 111v7.(26)

hatâ kılığlı

Allah’ın emirlerine uymayan, dine aykırı, ceza gerektiren hal ve hareketlerde bulunmaktadır. Terim sıfat fiil gurubudur.

KT. **hatâ kılığlı** A. T. Hata eden, günah işleyen. “*Bütünlûkin bu kâfir takı Hâmân, ol ikiniñ süleri erdiler hatâ kılığlılar.*” (Şüphesiz ki bu kâfir Hâmân ve o ikisinin (Firavun) askerleri günah işlediler...) 32/7a1=28:8.(1)

hatîb

Bayram ve cuma namazlarında camide minbere çıkıp dua eden ve vaaz veren kişidir.

GT. **hatîb** A. Hutbe okuyan, hatip. “*kizli ‘adaveti bar idi bir kün bu hatibni körmege kilip*” 221/5.(4)

KTS. **hatîb** A. Hutbe okuyan, hatip. (Gİ, GT, İM, KFT, MG)

hatîbliğ

Çeşitli dinî toplantılarda halka dini konularda vaaz etme, Müslümanlara dinî konularda bilgi verme mesleğidir.

KTS. **hatîbliğ** A.T. Hatiplik. (KFT)

hatm

İslam dinince kutsal kabul edilen Kur’an’ı Kerim’i baştan sona okuma anlamında kullanılır.

NF. **hatm** A. Kur’anı baştan sona okuma. “*... otuz hatm birle üç yüz rek’at namâz kılmagıñdın maña...*” 295/13.(7)

KF. **hatm** A. Kur'an-ı baştan sonuna kadar okuma. *“Suda yirinden kördüm Ebu Hanife Kur'an-ı hatm eyledi Ramazan ayında hatme; bir hatme kecede bir hatme kündüzde.”* 23a/3. (3)

hatm kılmak

Kutsal kitap Kur'an'ı Kerim'i baştan sona kadar okumak manasına gelen terim birleşik fiil gurudur.

KE. **hatm kılmak** A.T. Kuran'ı baştan sona okuma. *“Kur'annı ol cem' kıldı, bir tün içinde hatm kıldı”* 200r21.(3)

hatm eylemek

İslamiyete göre kutsal kitap Kur'an'ı Kerim'i baştan sona okuyup bitirmektir. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

KF. **hatm eylemek** A.T. Kur'an-ı bitirmek. *“Suda yirinden kördüm Ebu Hanife Kur'an-ı hatm eyledi Ramazan ayında hatme; bir hatme kecede bir hatme kündüzde.”* 23a/3. (3)

hatm olmak

Kur'an'ı Kerim'i baştan sona okuyup bitirmektir. Sadece KF'de görülen terim birleşik fiil grubu şeklindedir.

KF. **hatm olmak** A.T. Kur'an'ı okuyup bitirmek. *“... hak Muhammed kulundur, resulundur hatm olur, hatam bile andan konur 'arş altında bozulmaz hatta virince özine kıyamet küninde.”* 92b/3.(1)

hatme

Kutsal kitap Kur'an'ı Kerim'i baştan sona bir kez okuyup bitirme anlamındadır.

KTS. **hatme** A. Bir kere bitirme, Kur'anı Kerim'i baştan başa bir kez okuyup bitirme. (Gİ, KF)

havağa basılmak

Dinin emirlerine uymayıp, nefesine yenilerek haram yemek, günaha girmek manasındadır. Birleşik fiil gurubudur.

KB. **havağa basıkmağ** A.T. Nefsine esir olmak. “*Havağa basıkma ukuš birle kes Et öz baş kötürse bilig birle bas*” (Hevesin tesirinde kalma, akıl ile karar ver; ten baş kaldırırsa bilgi ile hakim ol.) 3346.(2)

havârî

Hiz. İsa'nın on iki yardımcısından her biridir. Peygamberlerin düşüncelerini, fikirlerini yayan, hak yolun savunucuları için de kullanılır.

NF. **havârî** A. Yardımcı, havari Hiz. İsa'nın on iki yardımcısından biri. “...^cİsa Peygâmbar ^cas havârîleri birle keçip barurda bir it ölügsesi kördi...” 389/11.(11)

KE. **havârî** A. Yardımcı; havari, Hiz. İsa'nın on iki yardımcısından her biri; beyaz, ak. “*İsi yalavaçnın koldaşları bar erdi, olarga Havariler teyürler...*” 171v3.KE.(4); **havariyyun** A.ç. Havariler “*Kamugı iman keltürdiler, havariyyun anlar turur*” 171v15.(1)

hâviye

Günahkar ve münafıkların girip cezalandırılacağı, cehennemin en şiddetli katının ismidir. NF'te 2 kez tekrarlanmıştır.

NF. **hâviye** A. Cehennemin 7. Katı. “*Hak te'ala munlar birle takı meni helâk kıldı, velikin munlarını cümlesini hâvîyeke kemişti...*” 395/13. (2)

hayırlı

Dine uygun tutum ve davranışlardır.

KTS. **hayırlı** A.T. Hayırlı, iyi olan. KTS. (KF); **hayırlu** A.T. Hayırlı, iyi olan. (KF, KFT) krş. hayırlı.

hayr

Ahret hayatında kişiye sevap kazandıracak dine uygun, güzel, hayırlı, iyi ve Allah rızası için yapılan işlerdir.

KF. **hayr** A. İyilik, hayır. krş. Hayır. “*Ya Allah! Sen yetişe şerre, yetişdürici sen, hayrumı şerre yetişdürme, çıkar meni karaglıktan nura.*” 33b/4.KF.(4); **hayır** A. İyilik, hayır. 33b/4.(4)

KMS. **hayr** A. Hayır, iyilik, faydalı iş. “*Ol inanmakdur Allah'a dahı melayiklerine dahı kitablarına dahı resüllerine dahı kıyamet künine dahı hayrı şerri Tanrı'dan-ı dugına*” 46b/1.(1)

KT. **hayr** A. Hayır, iyilik. “*Anlar kim emgetürler yalavaçnı, ayurlar: ol kulak Aygıl: hayr kulakı.*” (Onlar ki peygamberi incitirler O sizin için hayırlı olana kulak verir.) 29/43b2=9:61.(5)

AH. **hayr** A. Hayır, iyilik. “*başı bardı hayrnuñ soñı bargusı*” (İyiliğin başı gitti, sonu da gidecektir.) 391.(1)

NF. **hayr** A. Hayır, sevap, iyilik, fayda. “*Menim birle munâkişa kıldılar ya’ni yinçke hisâb kıldılar yazukum üküş çıktı velikin va’da kıldılar hayr birle, men takı umidvâr turur-men, ...*” 232/6.(21)

MM. **hayr** A. İyilik, hayır. “*közün ‘ibret urgın bakıp ekse-sen, elin hayr u ihsan saçıp tökse-sen, ayak urğı ol kim kıyamda kopup, teşehhüdde ihlas bile çökse-sen*” 276-2. (3); **hayır** A. İyilik, hayır. (5)

GT. **hayr** A. İyilik, iyi; hayır, hayırlı. “*hayr işlere yamanlık kılmak bolur mukabil*” 29/9.(25)

ME. **hayır** A. Hayır, iyilik. “*seza kıldı anı hayırğa / kesdi anı dünyadın Tanrı tapa, halis kıldı anı Tanrığa halis Tanrılık uçun kıldı*” 85-7.(7)

HŞ. **hayr** A. Yapılması dine uygun olan faydalı işler. “*Kılur irdiler tutış hayr işler*” 190.(1)

KTS. **hıyar** A. Hayır, iyi. (İM)

hayr eylemek

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, Allah rızası için dine uygun davranışlarda bulunmak, iyi, güzel işler yapmak manasındadır.

KMS. **hayr eylemek** A.T. Hayır işlemek. “*sücut eylenüz dahı kullık eylenüz, Tanrınıza hayr eylenüz, olgay kim*” 18b/1.(1)

hayrât

Allah rızası için sevap kazanmak adına yapılan iş, hayır ve güzel şeylerdir.

İM. **hayrât** A. Hayırlar. “*hayratlarını takı barça ta’atlarını attamas biz angar hak mü’min tip, ayıtgıl oşbu ‘akılga mü’min kişi*” 25b/3.(2)

KTS. **hayrât** A. Hayırlar. (İM)

KE. **hayrât** A. Hayırlı iş, sevap için yapılan işler. “*kamug peygamberlarga selam ve tahiyyat aytur, kardaşlarnı ulamak buyurur, ata ananı edgü tutun teyür, kamug hayratlarga yol körgüzür, sadaka berin, mal zekatın berin teyür.*” 233r3.(2)

NF. **hayrât** A. Hayırlı işler, sevap için kurulan müessese. “*ve eger terazûsı yünjül bolsa hayrâtı taķı ta’atı az bolup ma’siyatı taķı küfri taķı fıskı üküş bolsa*” 177/5.(7)

hayrâthg

Tanrı’nın rızasını kazanmak için hayırlı ve güzel işler yapma, hayır sahibi olma anlamındadır. Arapça köke Türkçe ek getirilerek oluşturulmuştur.

NF. **hayrâthg** A.T. Hayırlı, sevap işler yapan. “*Bu Ayyûb peygâmbar üküş hayrâthg taķı tâ’atlıg kimerse turur.*” 329/1.(1)

hayy

Yüce yaratıcı Tanrı için kullanılan bir kelimedir.

KTS. **hayy** A. Canlı, diri. (Allah) (GT)

hazret

Genel anlamda huzur, kat, sevgi ve övgü için söylenen söz; dini manada Tanrı’nın huzuru, Tanrı ve peygamber anlamında kullanılır.

NF. **hazret** A. Huzur, yan, kat. “*... kim bu sâ’at seniñ du’âñ hazrette makbûl turur.*” 316/9.(128)

KE. **hazret** A. 1) Kat, huzur, Tanrı’nın huzuru. “*İdiya sünüküm kevlendi, saçım akardı, hazretindin ne koldum erse berdin*” 167r16.KE.(32); 2) Allah, cenap. “*İblis aydı: bu keçe hazretnin mukarrebleri Tıhame tapa inerin kördüm Muhammed dünyaga keldi bolgay barın haber keltürün, tedi.*” 184r8.(9)

MM. **hazret** A. 1. Saygı ve övgü için kullanılan bir söz, (metinde) peygamber. “*meger bilmeding sen bu hazret işi*” 37-4. (1) 2. Huzur, kat. “*idi hazretinde ceφαçı bolur, yunugsuz keçürse kişi bir zaman*” 85-3.MM.(3)

GT. **hazret** A. Huzur, makam; hazret, saygı sözü. “*ayttı hak ta’ala hazratında kullarnıñ ‘ameliniñ*” 73/10.(11)

hec kıldurmak

Terim birleşik fiil gurubu şeklindedir. İslamın beş şartından biri olan hac ibadetini yaptırmak manasındadır.

İM. **hec kıldurmak** A.T. Hac farızasını yaptırmak. “... kaçan malik bolsa kötrem kişi takı zemin kişi azukka takı kölükle rastı vacib bomas ol ikisi öze hec kıldurmak ol ikisi malı birle Ebu Hanife katında.” 337a/4.(4)

hec kılınmak

İslamın en önemli şartlarından biri olan hac ibadetinin yerine getirilmesi anlamındadır. Birleşik fiil gurubu şeklinde kullanılır.

İM. **hec kılınmak** A.T. Hac farızası yerine getirilmek. “Takı kim kim vasiyyet kılrsa kim hec kılğay andan ol hec orta çaklı bolğay, ol yük tıfesi öze minmek turur. Takı hec kılınur ölüğden iwinden.” 364b/5.(5)

hec kılmak

İslamın beş şartından biri olan hac ibadetini yerine getirmek anlamındadır.

İM. **hec kılmak** A.T. Hac farızasını yerine getirmek. “ Eger kâfir hec kılrsa andan songra müsülman bolsa...”336a/7 (145)

helâket duâsı

Beddua, helak etmek için okunan dua anlamındadır.

KE. **helâket duâsı** A. Helaklık, yok olmak. “Hızır ve İlyas helaket du’asın kıldı” 160v1.(3)

helâl eylemek

Birleşik fiil grubudur. Günah saymamak, bir ibadeti özüünden dolayı yapmayan kişiye bu ihmalden günah yazmamak anlamındadır.

KF. **helâl eylemek** A.T. Helal saymak. “Andan sonra bil, ol sefer müddeti ki vacib eyler namaz kısa eylemegi, oruç yimegi helal eyler” 183b/7.(1)

helâl kılmak

Dine göre yapılmsı veya kullanılması haram olmamak, helal olmak manasındadır. Terim birleşik fiil grubu şeklindedir.

KT. helâl kılmak A. T. Helal etmek, meşru kılmak. “*Helâl kılurlar anı bir yıl, harâm kılurlar anı bir yıl.*” (Onu bir yıl helal, bir yıl haram kılarlar) 29/28a3=9:37.(6)

helâl olmak

İslam dinine göre haram olmayan, yapılması veya kullanılması dinen uygun olan anlamındadır. Aşağıdaki eserlerde birleşik fiil şeklinde görülür.

KMS. helâl olmak A.T. Helal olmak. “*Haram olmak dünya işi Allahu ekber dimekdür. Helal olmak selamıladur.*” 11b/5.(2)

KF. helâl olmak A.T. Haram olmamak. “*Asıl oruç yimegi helal olmagı Ramazan ayında müsafir kişiye*” 183b/3.(3)

helâllik

Helâl sözcüğünün isimden isim yapan –lık yapım eki almış şeklidir. Helal olma, kazancın dinin hükümlerine uygun olarak doğru biçimde elde edilmesi anlamındadır.

NF. helâllik A.T. Helallik, helal olma. “*Hak te’âlânın kudratına bakıp i’tibâr almak helâllik birle bolsa, fâyida kılgay*” 205/14.(2)

hevâ arzu basmak

Dine göre nefsini kötü şeylerden ve haramdan korumak, sakınmak, nefesine hakim olmaktır.

KB. hevâ arzu basmak A.F.T. Nefsine hakim olmak, nefsini yenmek. “*Kişi yası kıлма özün kıлма yas Neçe edgölük kııl hava arzu bas*” (Başkasının zararını isteme, kendin de zarar etme; hep iyilik yap, kendi heva ve hevesine hakim ol) 1315.(4)

hıdmat kılmak

Yüce yaratıcı olan Tanrı’nın emir ve yasaklarına uyup, dine hizmet etmek manasındadır. HŞ’de birleşik fiil gurubu olarak görülür.

HŞ. hıdmat kılmak A.T. Tanrı’nın emirlerine uyup dine hizmet etmek. “*sağa hıdmat kılay tip ‘azm kıldım Yol azdım irse köndür men yaşıldım*” 187.(1)

hırka-pûş

Herhangi bir tarikate mensup kişilerin, şeyhlerin veya dervişlerin üzerlerine giydikleri hırka, üstlüktür.

NF. **hırka-pûş** F. Hırka giyen, fakir, derviş. “*Vakt içinde bir derviş bar erdi. Hırka-pûş erdi.*” 420/8.(1)

hibetu'llah

“Allahın lütfu” anlamında A. bir tamlamadır.

KE. **hibetu'llah** A. Allah'ın lütfu. “*Şis Süryani tilinge hibetu'llah temek bolur, ya'ni Tenri 'atası*” 17v18.(1)

hicret

İslami takvimde tarih başlangıcı ve Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye göçüdür.

NF. **hicret** A. Hicret, göç. “*Mekkedin hicret kılıp kelgenlerke muhâcir tenür,...*” 27/4. (6)

KE. **hicret** A. Hicret, göç. “*Andın son Resul 'aleyhi's-selam eki rek'at namaz kıldı Mekkedin hicret kılıp Medinege barmasdın eki yıl burun, andın son mi'rac tüninde bu beş vakt namaz fariza oldu.*” 194v7.(10)

KTS. **hicret** A. Hicret, İslam takviminde tarih başlangıcı. (Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçü) (Gİ, GT, İM, KF)

GT. **hicret** A. Hicret, İslami takvimde tarih başlangıcı, Peygamberin Mekke'den Medine'ye göçü. “*müddet-i hicret yidi yüz toksan üç*” 355/11.(1)

hicret kılgan

Hz. Peygamberle birlikte hicret eden, göç eden, göçe katılındır. Terim sıfat fiil gurubudur.

KT. **hicret kılgan** A. T. Hicret eden, göç eden. “*Kim kim çıksa öz ewindin hicret kılganın Tanrıka.*” (Kim ki kendi evinden çıksa, Tanrı'ya hicretini...) 26/67a2=4:100.(1)

hidâyet

İslamiyete göre, hak, doğru yola girme veya hak yolu göstermenin yanı sıra, doğru yolda olma anlamında kullanılır.

KMS. **hidâyet** A. Hak yol, doğru yol, Müslümanlık yolu. “*Hidayet didüğümüz, Allah’un işidir.*” 47a/4.(2)

MM. **hidâyet** A. Doğru yol, hidayet. “*hidayetga tevfiq bolur mülheme, veli mutma’inne tama’nine ol*” 353-3.(3)

KF. **hidâyet** A. Doğru yolu bulma. “*Şükür Tanrıya sabitdür ol Tanrı ta’ala ‘am eyledi barça iklime ni’metlerini dahı keremini kullara mahsus kıldı hidayet bile, dogrı yol köstermek bile*” 1b/2.(9)

KE. **hidâyet** A. Hak yolunu arama, doğru yola girme. “*şehadetlig sa’adetlig, ‘ibadetlig hidayetlig, beşaretlig, özi muti’ zikri refi’, ümmetka şefi’, enbiya kıblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı suffe-i safa*” 195v18.(5)

İM. **hidâyet** A. Hak yolunu gösterme, hak yolunda olma. “*İman, ikrar keltürmek turur takı hidayet turur. İkrar keltürmek kul işi turur, bu mahluk turur ya’ni yaratılmış turur. Takı hidayet Teñri işi turur bu yaratılmış degül.*” 489b/2.(3)

KTS. **hidâyet** A. Hak yolunu gösterme, hak yolunda olma. (Gİ, İM, KF, MS)

hidâyet eylemek

Allah’a giden yolu, doğru ve hak yolu göstermek manasındadır. Terim yapı olarak birleşik fiil grubudur.

KF. **hidâyet eylemek** A.T. Doğru yolu göstermek. “*Kerim kişi katında, oldur ki kerim Allah katında sevici ola, hayır ehlini kındura hayır ehlini hayırlarına, buguz eyleye yaman kişileri, nehy eyleye anları yaman işlerden, delalet eyleye anları hayıra, hidayet eyleye anları dogrı yola.*” 264a/5.(1)

hidâyet istemek

Kulun Tanrı’dan dua ile doğru yolda olmayı, haram ve gûnahtan uzak durmayı dilemesidir. Birleşik fiil grubudur.

KF. **hidâyet istemek** A.T. Doğru yolu dilemek. “*Hidayet kıldı ‘ilmi hidayet istegenlere yulduzlar kibi köklerde.*” 2b/4.(1)

hidâyet kılmak

Hak yola, doğru yola koymak anlamındadır. Terim birleşik fiil şeklinde kullanılmıştır.

KF. **hidâyet kılmak** A.T. Doğru yola koymak. “*Hidayet kıldı ‘ilmi hidayet istegenlere yulduzlar kibi köklerde.*” 2b/3.(1)

hidâyet nûrı

İnsanı doğru yola, gerçeğe ulaştıran, insanı manevi yönden sağlamlaştıran duygu ve sezgi gücüdür.

HŞ. **hidâyet nûrı** A. Hak yolunda olmanın verdiği huzur. “*Hidayet nurını könglümdin alma*” 187.(1)

hidâyet virici

Tanrı’nın ismi yerine kullanılan, Tanrı, Allah manasına gelen bir terimdir. Sıfat fiil gurubundan oluşmuştur.

KF.**hidâyet virici** A.T. Hidayet veren. “*Ya Allah, sen hidayet virici sen*” 30a/1.(1)

hidâyet virmek

Din yolunu, hak ve doğru yolu göstermek, kılavuzluk etmektir. KF’de birleşik fiil olarak geçmektedir.

KF. **hidâyet virmek** A.T. Doğru yolu göstermek. “*Ya Allah, sen hidayet virici sen, hidayet vir bana!*” 3a/2.(6)

hidâyethîğ

Tanrı’nın emir ve yasaklarına uyup, ibadetlerini yapan, bu sebeple doğru, hak yolda olan hidayetli kişi manasında kullanılır. Terim Arapça köke Türkçe ek getirilerek yapılmıştır.

KE. **hidâyethîğ** A.T. Hidayetli. “*şehadethîğ sa’adethîğ, ‘ibadethîğ hidayethîğ, beşarethîğ, özi muti’ zikri refi’, ümmetka şefi’, enbiya kıblesi, aşfiya kıdvesi ol sadr-ı suffe-i safâ*” 2r5.(1)

hikmet

Taradığımız yedi eserde yer alır. Altı eserde yaklaşık 100 kere kullanılmıştır. Dini terim olarak Tanrı'nın bileceği yaratılış sırrı anlamındadır. Geçtiği eserlerde sözcüğün diğer anlamlarda da kullanıldığı görülür. İlahi sır, herkesin anlayamayacağı ilahi hakikat, derin ayrıntılı ve yararlı bilgi ve felsefe anlamında da kullanılan bir terimdir.

KB. **hikmet** A. Hikmet. “*Bitimedi erse bitigli bitig, Negü bilgey erdiñ bu hikmet bilig*” (Yazanlar kitapları yazmamış olsalar idi, bu hikmet ve bilgileri biz nasıl öğrenebilecektik.) 2698.(3)

HŞ. **hikmet** A. Hikmet, sebep. “*Eger körgüzmeşe teñri saña yuk, Bu usturlab ve hikmetde yarukluk*” 185.(1)

NF. **hikmet** A. Hikmet. “*Hak te‘âlâ gâlib turur takı hikmet birle kılğan turur, ...*” 306/1.(6)

KE. **hikmet** A. Hikmet. “*Mevli ta‘ala hikmet ber[di], ol çaklıg hikmet beyan kıldı kim kamug yalavaçlar ana muhtac boldılar*” 163v12.(81)

KF. **hikmet** A. Hikmet. “*Oldılar dinde hikmet ‘ayınları, şeri’atda çırac oldılar cehil karaglığında.*” 2b/6.(7)

İM. **hikmet** A. Hikmet. “*Takı istilam tidügi ol turur kim iki ilini koygay kara taş öze takı taşnı öpkey kara taşnı takı hikmet kara taşnı öpmek içinde ol nerse kim rivayet kılındı ‘Ali’den*” 307b/3.(3)

KT. **hikmet** A. Hüküm. “*Ya‘kub oğlanlarınka bitig hem hikmet hem peygamberlik.*” (Hz. Ya‘kub oğlanlarına kitap hem hikmet hem peygamberlik...) 36/96a2=45:16.(1)

hilâfet

Peygamber Efendimizden sonra bütün Müslümanları koruma ve dine hizmet etme anlamında kullanılır.

NF. **hilâfet** A. Halifelik. “*... tegmesinde bir nerse bar kim hilâfatka lâyük ermes, anıñ üçün kim bularda birini ta‘yîn kılmadım...*” 121/11.(24)

KE. **hilâfet** A. Halifelik. “*Mevli ta‘ala Ebu Bekrni eki nerse birle Yusuf peygamberga teşbih kıldı, biri siddik, ekinçi hilafet birle Yusuf hakkında Ebu Bekrge aydı*” 199v3.(4)

hisâb

Kişinin dünyada yapıp ettiklerinden dolayı ahirette sorguya çekilmesi, hesap vermesi manasındadır. Ayrıca hisâb; kıyamet günü, mahşer günü anlamlarında da kullanılır.

KT. hisâb A. Amel, hesap defteri. “*Aydılar: İdimiz, terkletgil bizke hisâbımıznu hisâb künide burun.*” (Dediler: Tanrım hesap gününden önce bize amellerimizi terk ettir.) 34/51b2=38:16.(1)

NF. hisâb A. Hesap, ahiretteki sorgu. “*Peygâmbar ‘as sahâbalarka buyurdi, cümlesini cem^c kıldılar takı hisâb kıldılar.*” 75/3.(24)

KMS. hisâb A. Hesap, ahret sorgusu. “*Ya ilahi virgil bana kitabımı sag elüme hisabımı kolay eyle.*” 34a/5.(1)

AH. hisâb A. Hesap, insanın yaptıklarından dolayı ahrette verdiği hesap. “*hisab ol eger bolsa malıñ helal*” (Eğer malın helâl ise (onun da) hesabı sorulur.) 428.(3)

KTS. hisâb A. Hesap, sayma. (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, RH)

hisâb küni

Yer ve göğün birbirine kavuştuğu, bütün dengelerin bozulduğu, ölülerin dirilip bir araya toplanıp ayağa kalktıkları gün, mahşer günü, kıyamet günü anlamındadır. Belirtisiz isim tamlamasıdır.

KT. hisâb küni A. T. Hesap günü. “*Aydılar: İdimiz, terkletgil bizke hisâbımıznu hisâb künide burun.*” (Dediler: Tanrım hesap gününden önce bize amellerimizi terk ettir.) 34/51b3=38:16.(4)

KTS. hisâb küni A.T. Kıyamet günü. (İM)

İM. hiseb küni A.T. Kıyamet günü. “*Takı Teñri Te’ala sözi: maliki turur kıyamet (kü)ning ya’ni hiseb küniniñ Teñri Te’ala sözi.*” 68a/6.(1)

hisâb vakti

Alemin ölümüyle birlikte bütün ölmüşlerin ayağa kalkıp mahşerde toplandıkları gün, kıyamet günü, mahşer günüdür. Terim belirtisiz isim tamlaması olarak kullanılmıştır.

GT. hisâb vakti A. Hesap zamanı. “*her kim hıyanat bilen tirilgey hisab vaktında*” 50/7.(4)

hocalık

İmam, dini rehber anlamından kullanılır.

NF. **hocalık** F.T. Efendilik. “... ey hoca, sen maña hocalığğa yaramas-sen.”
322/3.(1)

KTS. **hocalık** F.T. Hocalık, efendilik. (GT)

hulefâ-i râşidîn

Dört halife, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Ebubekir, Hz. Osman için kullanılan bir terim olup NF’de 4 kez kullanılmıştır.

NF. **hulefâ-i râşidîn** A. Dört halife. “*Muhammed Resûlullâhı hak peygamber tese, takı hulefâ-i râşidinni söwse takı peygambar ‘as’nuñ ehl-i beytini söwse.*”
228/7.(4)

hulle

Cennete giden kimselerin orada giydikleri iki parçadan oluşan bir elbise, cennet elbisesidir.

KF. **hulle** A. Cennet elbisesi. “*Her ‘avrat üstünde yetmiş hulle her hulle bir dürlü levünde virile yetmiş levün tib...*” 217a/5.(2)

NF. **hulle** A. Cennette giyilen elbise. “*Kaçan kim Adam peygambar ol ekki bugdaynı yemiş erdi, derhal başıdın tâcı uçtı. egnidin hullası tüşti, ...*” 281/9.(3)

KTS. **hulle** A. İki parçadan oluşan elbise, cennet elbisesi. (Gİ, KF, KFT)

KE. **hülle** A. Cennette giyilen elbise. “*Hulle keddi eñnine hem başka urdu borkidin, Azdı İblis mekri birle birök erdi yalgu[zın]*” 5v11.(10)

hûr

Cennete giren kimselere verilen cennet kızlarından her birini ifade eden bir terimdir.

HŞ. **hûr** A. Cennet kızı. bkz.hûrî. “*Bolup toldı bu uçmak içre ol hûr*”
194.HŞ.(8); **hûrî** A. Cennet kızı, huri. “*Eger uçmahda hûrî irse meşhur*” 208.(2)

NF. **hûr** A. Huri, cennet kızları. “ *Uçtmahda sökellik bolmagay, tüfkürmek, burun arıtmak, bevl kılmak bolmagay. Hûrlar andag sâfî bolgaylar...* ” 65/15.(109),

hûrî A. huri, cennet kızı. “ *Uçtmah hûrîlarıdın bir hûra maña kelür...* ” 322/16.(1)

KE. **hûr** A.ç. Huri, cennet kızları. “ *Beşinçi kök altundın turur, atı Rikfa, ferîşteleri hur suretlig, uluglarının atı [Sultaya’il] Altınçı kat kök sarıg yakutdın turur* ” 3v18.(25)

KF. **hûrî** A. Huri cennet kızı. “ *Nite ki Tanrı ta’ala sıfatladı Kur’anda; huri kızlar haymeler içinde özlerinden özgeye bakmaz.* ” 217a/4.(2); **hûr** A. Hur, cennet kızı. “ *Kaçan evvel keçe olsa Ramazan ayında bir yel eser ‘arş altından, depredür cennet yapraklarını hurlar bakarlar ana.* ” 216b/5.(1)

KTS. **hûrî** A. Cennet kızı. (Gİ, KF)

hutbe

Bayram ve cuma namazlarında hatibin minberde cemaate verdiği dini içerikli öğüt, konuşma, açıklamadır.

KTS. **hutbe** A. Cuma namazında farzdan önce hatibin nasihatler içeren konuşması. (Gİ, GT, İM, İN, KF)

İM. **hutbe** A. Cuma namazlarından evvel, bayram namazlarından sonra hatibin minberde cemaata verdiği öğüt. “ *ol namazdan burun turur, hutbe okıgay iki hutbe ayırgay ol ikisi arasını olturmak birle takı hutbe okıgay öre turup ab-dast öze bolgay.* ” 228a/8.(26)

ME. **hutbe** A. Hutbe, konuşma. “ *yalbardı Tanrıga / la’net kılıştı bodunlar / yığıldılar / köç kotürdiler / kotürdi anıñ yazuknı / kesdi anı / kirişdi anıñ birle / nagah aydı hutbeni, bedihe okudı hutbeni* ” 139-8.(2)

NF. **hutbe** A. Hutbe. “ *Hutba içinde bu âyatnı okıdı.* ” 311/13.(14)

KF. **hutbe** A. Hutbe. “ *İki imam katında hutbeye başlasa hutbeden düketince sünnet hutbede; tanrı ta’alaya şükr eyleye, sena eyleye.* ” 189b/5.(14)

hüccetullah

Veli, ermiş, bir tarikata mensup, en üst seviye de olan, dini bilgisi en yüksek kişi anlamındadır.

MM. **hüccetullah** A. Şeyh. “*bilin hüccetullah şeyhü'l-hüda, kılıklı çın-ok rast kademde sebat*” 399-3.(1)

hükm

Evrenin tek yaratıcısı olan Tanrı'nın emir, yasak ve buyrukları manasındadır. Toplam 209 kez tekrarlanmıştır.

KB. **hükm** A. Hüküm, emir. “*Törütti bu evren tuçı evrülür, Bayat hükmi taqdir bile teziginür*” (Bu feleği yarattı, durmadan döner; Tanrının hükmü ve takdiri ile hareket eder.) 3194.(12)

KF. **hükm** A. Hüküm, karar. “*Andan sonra vacib olur İslam hükmleri; namazdan, zekatdan...*” 39a/4.(8)

NF. **hükm** A. Hüküm, emir, buyruk krş. hüküm. “*Şerîat hükmi ne erse ol hükmi menîm üze yörütgil,*” 348/1.NF.(28); **hüküm** A. krş. hüküm. “*Dünya takı dünyânıñ mâlı anıñ katında küldin takı horrak bolgây; hüküm işinde rişvet almagay;*” 151/3.(3)

KE. **hükm** A. Hüküm, emir. “*Hük-m-i kaza, buyruk, yatlıg Allahnın turur*” 88v13.(63)

İM. **hükm** A. Hüküm, emir. “*kafir bolmaklıkka, anıñ üçün kim ikrar kıldı kafir bolmak birle anıñ üçün kim hüküm bizim katımızda*” 5a/5.(88)

KT. **hükm** A. Hüküm, takdir. “*Olar üskinde Tevrit, anıñ içinde Tañrının hükmi.*” (Onlara göre Tevrat, Onda Tanrı'nın hükmü...) 27/50a1=5:43.(3)

MM. **hüküm** A. Hüküm. “*zekat ottuz uyda buzagu erür, takı kırkda tana hüküm bu turur*” 217-2.(4)

hükm eyleyici

Allah adı yerine veya O'nun sıfatı olarak, karar veren, gücü yeten, her şeye hükmeden anlamında kullanılır. Terim sıfat fiil gurubudur.

KF. **hükm eyleyici** A.T. Karar veren. “*Ya Allah! Sen hay sen diri sen ... tiz 'azab eyleyici sen, kafirlere hüküm eyleyici sen*” 27b/6.(1)

hükm kılgılı

Alemlerin yaratıcısı Tanrı için, gücü yeten, hükmeden, karar veren, çok güçlü ve kuvvetli manasında kullanılan bir terimdir ve sıfat fiil gurubu şeklindedir.

KT. **hükm kılgılı** A. T. Hüküm veren, hükmeden. “*Hükm kılsa Tanrı manga, Ol hükm kılgılılarda yahşıarak erür.*” (Tanrı hükmü diğer hükmedenlerden daha iyidir.) 30/4a3=12:80. (1)

hükm kılmak

KT’de vahyetmek anlamında kullanılmıştır.

KT. **hükm kılmak** A. T. Vahyetmek. “*Ermez erdiñ kün batsıg singar ançada hükm kıldımız Mūsā’ka.*” (Sen batı tarafında değildin, biz Musa’ya onu vahyettiğimizde) 32/29a2=28:44.(1)

hükmî

“İbadetler, dini vecibeler konusunda verilen hükümle ilgili, hükme ait” anlamındadır.

KMS. **hükmî** A. Hükme ait, hükümle ilgili. “*Hükmi avdazsuz didüğümüz uyuklamak kibi dahı ussı kitmek kibi dahı delü olmak kibi, katı katı külmek kibi.*” 6a/5.(7)

hümay

Cennette var olduğuna inanılan cennet kuşu.

İM. **hümay** A. Cennet kuşu. “*Takı kerahiyyet turur hümay kuş itin yimek, ol kuş ol turur kim süngük yir.*” 455b/1.(1)

hür-ı ‘ayn

Cennete giden kimselere verilen kızlardan her biri için kullanılan bir terimdir. Cennet kızı anlamındadır.

İM. **hür-ı ‘ayn** A. Cennet kızı. “*uçmak birle tamugrı yaratılmış turur ançası bar kim helak bolur takı anıng ehli öler hur-ı ‘aynlardan tise ol kişi mübtedi’ turur.*” 41b/8.(1)

KTS. **hür-ı ‘ın** A. Cennet kızı, huri. (İM)

‘ışâ

Günde beş vakit kılınan namazlardan, akşam veya yatsı namazı için kullanılan bir terimdir.

GT. ‘ışâ A. Akşam veya yatsı (namazı). “*ilde cem’iyyet suret baglamas bir kim-irse ışaga*” 303/10.(1)

KTS. ışâ A. 1. Akşam namazından yatsı namazına kadar olan süre. KTS. (BV, KF) 2. Akşam veya yatsı namazı. (Gİ, GT, KFT)

ıduķ

Iduk “kutsal” sözcüğü ıd- “göndermek” fiilinden +k fiilden isim yapım ekiyle türemiş ve kalıplaşmış bir addır. Sözcüğün “gönderilmiş” anlamından “kutsal” anlamına ulaşması, ilişkilendirildiği kişi veya kavramın “yüce bir güç –muhtemelen Tanrı-tarafından gönderildiği” inancıyla ilgilidir. Yazıtlarda sadece yer sub sözcüklerinin niteleyicisidir. Bu durum toprak ve vatan kavramlarına kutsallık izafe edilmesinin eskiliğini gösterir. Iduk sözcüğü Teñrici Türklerde tabiat kültleri, kutsal hayvanlar ve hükümdarlarla bağlantılı kullanıldıktan sonra Budist içerikli metinlerde ıduk nom “kutsal öğreti”, ıduk burkan “kutsal Buda” gibi kuruluşlarda karşımıza çıkar. Kaşgarlı Mahmut, “sırtına yük yüklenmeyen, sütü sağılmayan, yünü kesilmeyen, serbest bırakılan hayvana, geçit vermeyen sarp dağlara, kısacası mübarek olan her şeye ıduk dendiğini ifade eder. (DLT 31) (Şirin 2015: 194)

KB. ıduķ Kutlu ve mübarek olan, mukaddes, aziz. “*Uluş kendte ta’at telim bar ıduķ Uş ol yirde yetrü körü barsa yoķ*” (İyice düşünürsen, Allah’ın büyük emirlerini yerine getirmek fırsatı, oraya nisbetle, burada daha çoktur.) 3215.(7)

DLT. ıduķ Mübarek olan her şey. (1)

ımanġan

Dini bütün, inançlı, imanlı kişi manasındadır. Türemiş yapıdaki terim CC’de 1 kez görülmektedir.

CC. ımanġan İnançlı, imanlı. 7a/26.(1)

ımanmaķ

Tanrı’nın varlığına ve birliğine inanıp, kalben iman etmek, kabul etmektir.

CC. **inanmak** İman etmek, inanmak. krş. CCI inan- “*anar kiml[e]r kim inangay*” 72a/6.CC.(9); İnanç, inanma. 7a/25.(1)

KTS. **inanmak** İnanç. (CC)

KMS. **inanmak** İnanmak, iman etmek. “*Eyit: İyman degen ikrardur dil birle dahı inanmakdur köñül birle.*” 44b/1.(2)

NF. **inanmak** İnanmak. “*Yâ Muhammed, neteg inanmagalıñ saña kim sendin heç yalğan söz eşitmişimiz yog.*” 17/1.(17)

MM. **inanmak** İnanmak. “*idi birlikinge inandım öge, bar irse su’al öngin özge kıl*” 31-3. (10)

DLT. **inanmak** Güvenmek.(4)

ırlamak

“Şarkı, türkü” anlamındaki ır sözcüğünden türetilmiş bir fiildir. CC’de ilahi okumak anlamında kullanılır.

CC. **ırlamak** Şarkı söylemek, ilahi okumak. krş. CCI ırla- “*frişteler ır/larlar, överler Tenerni*” 61b/7-8.(2)

ısanmak

Kalben Tanrı’ya güvenmek, ona sığınmak, inanmak, iman etmek ve her şeyi ona bırakmak manasındadır.

KTS. **ısanmak** **1.** Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek. KTS. (CC, TZ); **2.** İnanç, iman, inaniş. (CC)

HŞ. **ısanmak** Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek. “*Yalavaçka ısan tenrige büt tip*” 454.(1)

ıztıbâ’

İslamın beş şartından biri olan hac vazifesinin yerine getirildiği esnada usule uygun olarak ihrama girme veya sarınmadır.

KTS. **ıztıbâ’** A. Hacda usulüne uygun olarak ihrama sarınma. (İH)

İM. **ıztıbâ’** A. Hac esnasında usulüne uygun olarak ihrama sarınma. “*takı ıztıba’ kılğay ridasını. Takı ıztıba’ tidüğimiz kim kılğay ridasını öng koltukı altında takı yırak kılğay anı*” 308a/6.(1)

ıztıbâ' kılmak

İslamın beş şartından biri olan hac vazifesinin yerine getirildiği esnada usule uygun olarak ihrama girmek veya sarınmaktır.

İM. **ıztıbâ' kılmak** A.T. Hac esnasında usulüne uygun olarak ihrama sarınmak. *“Halil ‘aleyhisselam’ın ündeğenine, ol nerse öze kim ol ma‘ruf turur kıssalar içinde takı ıztıba’ kılğay ridasını. Takı ıztıba’ tidüğümüz kim kılğay ridasını öñ koltukı altında takı yırak kılğay anı”* 308a/6.(1)

‘ibâdet

İslamiyete göre kulun, Allah’a karşı görevlerini yerine getirmesidir. İman, ibadet ve yaratıcının rızasını kazanmak için yapılan vazifelerdir. Toplam 180 kez tekrar edilmiştir.

MM. **‘ibâdet** A. Allah’ın emirlerini yerine getirme, ibadet. *“ ‘ibadetni saf tut yunugrı silah”* 96-4.(11)

KMS. **‘ibâdet** A. Allah’ın emirlerini yerine getirme, tapınma. *“Tanrı Ta’ala’nun kavlidür: ‘ibadet idün Tanrı’ya arı könül birle”* 15b/6.(1)

İM. **‘ibâdet** A. Allah’ın emirlerini yerine getirme. *“ Allahu ekber ve lillahilhamd, boldı oşol ‘ibadet boldı bizim hakkımızda. Amma İmam iki rek’et namaz kılğay tekbir kılğay”* 234b/3.(3)

KF. **‘ibâdet** A. İbadet, tapınma. *“Bile ki diler bu avdaz bile Tanrı ta’ala ‘ibadetini, durmak, diler Tanrı ta’ala hazretinde, Allah bile münacat eylemek diler”* 82a/3.(11)

AH. **‘ibâdet** A. İbâdet. *“ ‘ibadet riya boldı ‘abid mecaz”* (İbâdet-riya ve âbid-mecâz oldu.) 398.(1)

KE. **‘ibâdet** A. İbadet. *“Kaçan ta’at ve ‘ibadetdin farısa bu du’anı aytur erdi.”* 100v16.(22)

KFT. **‘ibâdet** A. Kulluk. *“Anun içün kim hatunlarnun ‘avratına bakar ol kişi dahı ol kügercin uçurmak ol kişini namaz kılmakdan kirü kor dahı Tanrı Ta’ala’nun ‘ibadetinden kirü kor.”* 256b/8

NF. **‘ibâdet** A. İbadet. *“ ...cevab aymışlar kim Hak te‘alaqa ‘ibadat u ta’at kılmak turur. ”* 13/7.(131)

KTS. **‘ibâdet** A. Allah’ın emirlerini yerine getirme. (Gİ, GT, KF, MG, MS)

GT. **‘ibâdet** A. İbadet. “*ol ayttı kiçeler ‘ibadet için*” 145/13.(15)

‘ibâdet eylemek

Allah’ın emir ve yasaklarına uymak, dini vazifeleri ve kulluk görevlerini tam anlamıyla yaparak yapılması gereken bütün ibadetleri yerine getirmektir. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KF. **‘ibâdet eylemek** A.T. İbadet yapmak, ibadetle meşgul olmak. “*Ya Allah, ‘ilmümüz fazileti bile ‘ibadet eylediler gazalık eylediler.*” 11b/6.(8)

‘ibâdet itmek

Allah’ın emir ve yasaklarına uyup ona karşı kulluk vazifesini yerine getirmek, ibadetle meşgul olmak anlamındadır. Birleşik fiil gurubudur.

KMS. **‘ibâdet itmek** A.T. İbadet etmek. “*Tanrı Ta’ala’nun kavlidür: ‘ibadet idün Tanrı’ya arı könül birle*” 15b/6.(1)

‘ibâdet kılgu yer

Dinen yapılması gereken vazifelerin, bilhassa ibadetlerin yapıldığı yerdir.

KT. **‘ibâdet kılgu yer** A. T. T. İbadet edilen yer. “*Çıktı öz bodnı üze ‘ibadet kılgu yerdin, işâret kıldı olarka.*” (Halkına ibadet edilen yerden işaret etti.) 31/7a3=19:11.(1)

‘ibâdet yapmak

Yüce yaratıcının emir ve yasaklarına uyup, dinî vazifeleri ve ibadetleri yerine getirmektir. KF’de birleşik fiil gurubu şeklindedir.

KF. **‘ibâdet yapmak** A.T. İbadet yapmak. “*‘ilim okgan kişi varsa ‘alim kişi kapusına illa Tanrı Ta’ala yazar ana; her ayak basganiçun bir yıl ‘ibadet yapar anuniçun.*” 10a/3.(1)

‘id

Dini bakımdan bayram sayılan önemli gün veya günlerdir.

KE. **‘id** A. Bayram. “*Süleyman çıkıp ‘id namazın kıldı, Asaf bin Berhiya hatib erdi, kaçan minberge agsa İdige hamd u sena aytur erdi.*” 143r9.(13)

NF. **‘id** A. Bayram. “*Bir kün kâfirler cümlesi sahrâka çıktılar ‘id kılı.*” 216/8.(2)

‘iddet

Kocasından ayrılan kadının yeniden evlenebilmesi için dine göre beklemek zorunda olduğu süredir.

NF. **‘iddet** A. Kocasından boşanan kadının tekrar evlenebilmesi için üç defa hayız görüp temizleninceye kadar geçecek olan süre. “*Ol hatunum Umm-i Ubeyhaga talak berdim, boşadım, tedi erse, ‘iddetini sakış kıldılar.*” 182/12.(3)

KE. **‘iddet** A. Kocasından ayrılan kadının tekrar başkası ile evlenebilmesi için yani üç defa hayız görüp temizleninceye kadar geçecek olan süre. “*Tişinin ‘iddeti tamam boldı erse Yezidge kişi ıdtı, ‘iddetim tükendi, kelgil nikah kılğıl tedi.*” 242v20.(3)

GT. **‘iddet** A. Dul kalan kadının yeniden evlenebilmek için beklemeye mecbur olduğu müddet. “*ihhtiyar kıldılar çün müddet-i ‘iddet tamam boldı*” 268/4.(1)

İM. **‘iddet** A. Kocasından ayrılan kadının tekrar başkasıyla evlenebilmek için beklemek zorunda olduğu süre. “*Eger kırnak bolsa ol hatun ol tüşken oğlan birle ümmi veled bolur. Oş aning kibi ‘iddet takı ol oğlan birle tamam bolur.*” 133b/4.(10)

MM. **‘iddet** A. Müddet, süre; kocasından ayrılan kadının başkasıyla evlenebilmesi için beklemek zorunda olduğu süre. “*tişi ‘iddet içre takı öldi er, neteg bolgay emdi bu ‘iddet munar, talak ‘iddeti er sökel bolmasa, kamug halde ya’kub beraber tutar*” 265-1,2,3.(5)

KT. **‘iddet** A. Boşanmış kadının tekrar evlenebilmesi için bekleyeceği belli süre. “*Ey yalavaç, kaçan talak kılşa siz uragutlarını talak kılın olarnı ‘iddetleringe, sanang iddetni...*” “*Ey peygamber! Eğer hanımlarınızı boşarsanız tekrar evlenebilmek için gerekli sürenin geçmesini bekleyiniz.*” 38/76a2=65:1.KT.(4)

KTS. **idde(t)** A. Dul kalan kadının yeniden evlenebilmek için beklemeye mecbur olduğu süre. (GT, İM, KFT)

KE. **‘iddet** A. Kocasından ayrılan kadının tekrar başkası ile evlenebilmesi için yani üç defa hayız görüp temizleninceye kadar geçecek olan süre. “*Tişinin ‘iddeti tamam boldı erse Yezidge kişi ıdtı, ‘iddetim tükendi, kelgil nikah kılğıl tedi.*” 242v20.KE.(3)

‘iddet tutmak

Kocasından ayrılan kadının tekrar evlenebilmesi için belirli bir süre beklemesidir. İM’de birleşik fiil olarak kullanılır.

İM. ‘iddet tutmak A.T. Kocasından ayrılan kadının tekrar başkasıyla evlenebilmek için belirli bir süre beklemek.(3)

‘id küni

Dini yönden kutsal kabul edilen gün, bayram günü anlamındadır. Belirtisiz isim tamlaması olarak kullanılır.

KT. ‘id küni A.T. Bayram günü. “Siziñ va’dengiz ‘id küni turur.” (Sizin va’deniz bayram günüdür.) 31/52a1=20:59.(1)

‘îdü’l-fitr

Müslümanlarca bir aylık oruçtan sonra kutlanan bayram, Ramazan Bayramı’dır.

NF. ‘îdü’l-fitr A. Ramazan bayramı. “ Yilda ekki kıata yeyür-men, bir kıata ‘îdü’l-fitrde, tağı bir kıata ‘îdü’l-azhâda.” 146/13.(1)

‘îdü’l-azhâ

İslam dinine göre kutsal sayılan iki bayramdan biri, Kurban Bayramı’dır.

NF. ‘îdü’l-azhâ A. Kurban bayramı. “ Yilda ekki kıata yeyür-men, bir kıata ‘îdü’l-fitrde, tağı bir kıata ‘îdü’l-azhâda.” 146/13.(1)

‘ifrit

Gözle görülmeyen, insan tarafından varlığı algılanamayan, cin taifesinin kötü ve korkunç bir cinsidir.

KE. ‘ifrit A. Cin taifesinin kötü ve korkunç bir cinsi. “Sahra atlıg peri bar erdi ‘ifritlerdin, ol kılayın tedi, ashabın bergil tedi.” 140v19.(2)

‘illiyyîn

Gökyüzünün ve cennetin en yüksek, en kutsal tabakasıdır.

NF. **‘illiyyîn** A. Gökyüzünün ve cennetin en yüksek, en kutsal tabakası. “*Bu kulumnuñ ‘amalını ‘illiyyîn atlıg yerde koduñ...*” 402/16.(1)

‘ilm-i yakîn

Yaratılışa, kainata dair açık olarak belirlenen, akıl ve haber yoluyla vakıf olunan, kesinliğinden ve doğruluğundan şüphe edilmeyen bilgidir. Kaynaklarda “ilme’l-yakîn” şeklinde de yer alır. (DİBY 2010; 310)

NF. **‘ilm-i yakîn** A. Kesin, kat’î olarak bilme, kesin inanç. “... *Hak tut bizlerke ‘ilm-i yakîn rûzî kılıp turur takı melekut ‘alamı cümlesi bizlerke...*” 295/10.(5)

‘inâyet

Tanrı’nın kullarına karşı iyilik, lütuf, ihsan ve bağışta bulunması, onlara merhamet etmesi manasındadır.

KB. **‘inâyet** A. Vakf, sa’y, himmet, gayret, kerem, ihsan, lutf, iyilik. “*Bayat kimke birse ‘inayet ülüg, Tilekke tegir boldı atlıg külüg*” (Tanrı kime inayet eder ve kismet verirse, o dileğine kavuşur, şöhret sâhibi olur.) 1797.(3)

HŞ. **‘inâyet** A. Himmet, gayret, lütuf, yardım. “*‘Inayet birle kıl köñlümni âgâh*” 181.(1)

KE. **‘inâyet** A. İnayet, lütuf, ihsan, iyilik. “*Tenrinin lutf u ‘inayeti ve nusreti bolmasa bir yalguz munça na-pak birle neteg mukavemet kılğay erdi.*” 203r15.(5)

‘ismet

İslamiyete göre haram ve yasaklardan uzak durma, günahsız, temiz olma anlamındadır.

KF. **‘ismet** A. Günahsızlık, temizlik. “*Kabul eylemek istesün, tevfik istesün, ‘ismet istesün, magfîret istesün, rahmet istesün ‘akıbet hayırlığın istesün, sa’adete yetişmek istesün.*” 156b/3.(1)

İM. **‘ismet** A. Haramdan kaçınma. “*takı ‘ismet taleb kılıp Tenri’den hata sözlemekden, takı ol nerse kim vacib kılur ‘ikabnı andan saklanıp.*” 2a/8.(2)

‘ismet istemek

Tanrı’nın emir ve yasaklarına uyup haramdan uzak durarak gûnahtan arınmayı istemek manasındadır. Terim birleşşik fiil şeklindedir.

KF. **‘ismet istemek** A.T. Gûnahtan arınmayı istemek. “*Kabul eylemek istesün, tevfik istesün, ‘ismet istesün, magfîret istesün, rahmet istesün ‘akıbet hayırlığın istesün, sa’adete yetişmek istesün.*” 156b/3.(1)

‘işâ

Üçü farz, ikisi sünnet olmak üzere toplam beş rekattan oluşan akşam namazı vaktidir.

KF. **‘işâ** A. Akşam namaz vakti. “*Zuhırda, ‘asırda, magribde, ‘ışada, sünnetlerde, farızlarda niyyet eylesün bunun kibi, lakin artursın rek’atlar ‘adedi.*” 139a/1.(10)

KTS. **‘işâ** A. 1. Akşam namazından yatsı namazına kadar olan süre. KTS. (BV, KF) 2. Akşam veya yatsı namazı. (Gİ, GT, KFT)

‘işâ namâzı

İslamiyete göre beş vakit kılınan namazdan akşam namazı manasında kullanılan bir terimdir. KF’de belirtisiz isim tamlaması şeklinde kullanılır.

KF. **‘işâ namâzı** A.F. Akşam namazı. “*... andan sonra ‘ışaya degin, vakti ‘ışa namazın kıldı evine kirdi.*” 25a/1.(3)

‘işâyı kılmak

Akşam namazını kılmak, bu görevi yerine getirmiş olmak anlamındadır. Terim birleşşik fiil gurubudur.

KF. **‘işâyı kılmak** A.T. Akşam namazını kılmak. “*magribi kılssa otururdu ‘ışayı kılınca andan sonra eve kirdi.*” 24a/6.(1)

‘iyd

İslamiyete göre dini yönden kutsal sayılan gün yada günler manasındadır. Taradığımız bazı eserlerde ‘id şeklinde yazılmıştır.

MM. **‘iyd** A. Bayram. “*veli cum’a ihram takı ekki ‘iyd, bular gusli sünnet bilip kılğıla*” 90-3.(1)

‘iyd namâzı

Ramazan ve Kurban Bayramı günü güneş doğduktan kısa bir süre sonra iki rekatlık kılınan namazdır. Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

MM. **‘iyd namâzı** A.F. Bayram namazı. “*takı tekbirat ‘iyd namazında hem, ketürmek vacib ol munı ked bile*” 110-3.(1)

‘izz ü celâl

Ulu, yüce Tanrı anlamında A. bağlama gurubudur.

KE. **‘izz ü celâl** A. Ulu, yüce Tanrı. “*Ey Yusuf kıgurmagıl menin ‘izz ü celalim hakkı hüremeti seni mana kul bolsun teyü, nezzare kılğanlarını sana kul kılmagınça seni bu eldin çıkarmagay-men.*” 76v17.(7)

i’tikad

“Sözlükte, inanmak, doğruluğuna kalben kararlı olmak, gönülden tasdik ederek inanmak ve zihninin kesin olarak hüküm verdiği şey anlamına gelir. Kelâm ilminde itikad kavramı daha fazla kullanılır. Buna göre itikad iman esasları ve buna ilişkin tasdik, inkar vs. hususların detaylı biçimde tartışılmasını sağlayan hüküm ve prensiplerdir” (DİBY 2010; 346) Taradığımız dört eserde yer alan sözcük bu eserde daha çok “inanç, inanma” anlamındadır.

AH. **i’tikad** A. İtikat. “*kim erse bu dört işke bed i’tikad*” (Kim (onun) bu dört arkadaşı hakkında kötü itikad beslerse. 35.(1)

KE. **i’tikad** A. İnanç, inanma. “*bu sözler dürüst ermes amma halk tilinde yöritür, şeytan alkası birle i’tikad tutmak kerekmes, hatası köp küfr sözler hem bar, niçeme hatası küfri bar er[se] munda hem yad kılalın, hatanı savabdın ayra bilsünler.*” 142v9.(4)

KF. **i’tikad** A. İnanç. “*Andan sonra i’tikadum mezhebine Nu’manun.*” 37a/4.(2)

MM. **i’tikad** A. İnanma, inanç. “*arığ i’tikad körklü adab bile, kiriben bu yolga yürüşgü kerek*” 289-3.(2)

NF. **i'tikad** A. İnanç, inanma, istek, meyil, gönülden bağlanma “... *bu durûz ve salavâtı maña arig i'tikâd birle bir kıta aytur bolsa, Hak anıñ üze on rahmat ıdgay.*” 4/9. (36)

i'tikadlıg

Tanrı'ya tam olarak inanan, iman eden, inançlı anlamındadır.

KE. **i'tikadlıg** A.T. İtikadlı, inançlı. “*Hüseynnin başın bizge ıdmasan canınıñ biz almaz mu-biz? Velid kadgulug boldı, anın üçün kim arıg i'tikadlıg erdi*” 244v13.(1)

i'tikadsız

Tanrı'ya inanmayan, imansız, inançsız, itikadsız olma manasına gelir.

KE. **i'tikadsız** A.T. İtikadsız, inançsız, imansız. “*Evvel yolu 'am halkı keldi, 'am i'tikadsız bolur imdi biz haslar keldük bu 'azabnı bizdin kiterür bolsan biz me iman keltürelim*” 114r19.(1)

i'tikâf

Herhangi bir yere kapanıp bütün vaktini ibadet ederek geçirme anlamındadır.

KF. **i'tikâf** A. Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme. “*Sureti tetavvu' i'tikâf eylemek; mescide kirmek, i'tikâf niyyeti üstüne vacib eylemek söz nefsine andan burun.*” 222a/2.(4)

KTS. **i'tikâf** A. Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme. (Gİ, İM, KF)

KF. **i'tikâfı** A. İbadetle ilgili. “... *birbiri ardınca, bir ay i'tikâfı 'ayın eylemese, nezr eylese, vacib eylese, nefsine birbiri ardınca.*” 221b/3.(1)

İM. **i'tikef** A. Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme. “*kim ramazan oruçı anıñ katında ötelür bir niyyet kılmak birle i'tikef mezilesi birle. Takı bizim katımızda elbette niyyet kılmak kerek her künde.*” 274b/2.(12)

i'tikâf eylemek

Tanrı'ya karşı kulluk görevini yerine getirmek, ibadet etmek anlamında kullanılır. Birleşik fiil şeklindedir.

KF. **i'tikâf eylemek** A.T. İbadet etmek. “*Sureti tetavvu' i'tikaf eylemek; mescide kirmek, i'tikaf niyyeti üstüne vacib eylemek söz nefisine andan burun.*” 222a/2.(4)

i'tikef kılmak

Herhangi bir yere kapanıp bütün vaktini ibadetle geçirmektir. Birleşik fiil şeklinde kullanılır.

İM. **i'tikef kılmak** A.T. Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirmek. “*Andan songra i'tikef kılmak durust bolmas meger kim cem'et mescidi içinde durust bolur.*” 284a/6.(8)

i'tikef olturmak

İbadetle meşgul olmak için herhangi bir yere kapanmaktır. Birleşik fiil gurubudur.

İM. **i'tikef olturmak** A.T. İbadetle vakit geçirmek için bir yere kapanmak. “*Takı bir ay oruç tutmak turur 'ayn kılmayın aynı kaçan kim kendü özine vacib kılsa tutuş tutmaknı. Takı bir ay i'tikef olturmak turur bir aynı 'aynı birle.*” 266b/4 .(17)

'ibâdetlîğ

Tanrı'ya kalben inanan, onun emirlerini yerine getiren ve ibadet eden anlamındadır Arapça kök + Türkçe ek şeklinde oluşmuştur.

KE. **'ibâdetlîğ** A.T. İbadet eden. “*şehadetlîğ, sa'adetlîğ, 'ibadetlîğ, işaretlîğ, beşaretlîğ, özi muti' zikri refi', ümmetka şefi', enbiya kıblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı sufe-i safa*” 2r4.(1)

iblis

Allah'ın emirlerine itaat etmeyen, insanı doğru yoldan ayırmak için uğraşan, ateşten yaratılmış şeytandır.

KTS. **iblis** A. İblis, şeytan. (GT, İM)

GT. **iblis** A. İblis, şeytan. “*la-havle dip ayttım bu iblis-ni niçün melayike öze mu'allim*” 282/12.(1)

icmâ'-ı ümmet

Fıkıh ilmiyle ilgilenen fakihlerin, dinle ilgili bir konuda görüş birliğine varmaları, bu konuda aynı görüşte olmalarıdır.

İM. **icmâ'-ı ümmet** A. Büyük fakihlerin dinle ilgili bir konuda birlik olmaları. *“erkan birle tip ayturlar, rastı ol batıl turur Kur'en birle takı hadis birle takı icma'-i ümmetning delilleri birle “ 6a/4.(1)*

NF. **İcmâ'-i ummet** A. Büyük fakihlerin dinle ilgili bir konuda birlik olmaları. *“... takı hadîs birle hem takı icmâ'-i ummat birle.” 240/12.(1)*

ictihâd

Ayet ve hadislerden yola çıkarak dini konuları açıklamak, şer'i hükümler çıkarmak ve bu meselelerle ilgili görüş bildirmedir.

NF. **ictihâd** A. Ayet ve hadislerden şer'i hükümler çıkarma. *“... ummatınga rahmat turur, tep aytur takı eger kim ictihâd kılsa.” 228/10.(1)*

KFT. **ictihâd** A. Fikir beyan etme, dini meselelere dair görüşlerini açıklama. *“İmdi körelüm, eger ol ictihad olunmuş eger ol hüküm olungan neme ise dahı ol hüküm olungan nemeni bir özge kadıya dahı kötürseler. İmdi ol ikinci kadı ol hükmi keçürgey kaytarmagay.” 162a/7*

idi

Arapça Allah, Rabb kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. İlk dönem eserlerinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılırken diğer dönemlerde Arapça karşılığı tercih edilmiştir. Eski Türkçede isim olarak “sahip, efendi”; zarf olarak “ tamamiyle, bütünüyle, çok, asla, hiç” anlamında kullanılan kelime, sonraki dönemlerde –d– sesinin değişmesi dolayısıyla çeşitli şekillerde ve anlamlarda kullanılır.. İsim olarak “ sahip, efendi, emir, hakim, ev sahibi” gibi anlamlar taşıyan terim, dini manada “ Tanrı, Rabb, Tanrıça, Allah” adı yerine bütün lehçelerde kullanılmakta olup şu an Türkiye Türkçesinin dil bilgisi terimi olan aitlik, sahiplik bildiren isim çekim eklerinin adı olarak kullanılmaktadır.

KB. **idi** Sahip; Rab, Tanrı. *“Sevüg savçı ıdtı bağırsağ idi, Budunda talusı kişide kedi”* (Esirgeyen Rabb'im halkın en seçkini ve insanların en iyisi olan sevgili Peygamberi gönderdi.) 34.(106)

DLT. **idi** Allahu Teâlâ. (4)

İM. **idi** Rab, Allah. “*Teñri Te’ala sözi: iy idimiz, kılğıl bizni iki müsülman sanga, bu zahır ma’nası turur.*” 66a/4.(2)

KTS. **idi** Rab, Allah. (İM, Kİ, TZ)

KT. **idi** Rab, Tanrı, ilah. “*Anıñ bilmeki İdim üskinde ol.*” (Onun bilmesi Tanrı nezdindedir.) 28/56a3=7:187.(280)

NF. **idi** Sahip, iye; Allah. “*Ya Ayyub idiñ celle celaluhu sanga salam berdi takı bışarat sanga boldun kim...*” 333/10.NF.(29); **ede** Sahip, Tanrı. “*ol bitig edesi saña kargadı, bu harabluklar cümlesi andın turur tep aydılar.*” 82/7.(3)

AH. **idi** Sahip, Rabb. “*bilig birle bilnür törütgen idi*” (Yaradan Tanrı bilgi ile bilinir.) 121.(13)

HŞ. **idi** Sahip, Tanrı. “*İdi atı birle başla sözüñni*” 181.(50)

KE. **idi** Tanrı, Allah. “*Cebra’il ‘aleyhi’s-selam keldi, aydı: Ey ‘aziz can, İdi ‘azze ve celle atı birle kirgil.*” 6v9.(321)

MM. **idi** Tanrı. “*idi hazretinde cefaçı bolur, yunugsuz keçürse kişi bir zaman*” 85-3. (30)

ME. **idi** Tanrı. “*ulug turur Tanrı, yükey erür İdi*” 206-5.(2)

İM. **iy** Sahip, efendi. “*halıs ‘amalga bargıl sen takı sening iyeng uçmakka, şirk birle kılğan ‘amalga ayıtgay barıl sen takı sening iyeng tamugka tip.*” 80a/3.(105)

idi emri

Kulların uyması gereken, Tanrı tarafından indirilen veya belirlenen dini kuralların hepsidir. Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

MM. **idi emri** T.A. Tanrı buyruğu. “*yıgakdın yıgıl tut idi emrini, yawuz ol keçürse esiz ‘ömrini*” 42-1.(4)

idi fermanı

Tanrı tarafından belirlenmiş, herkesin uyması gereken haram, yasak vs. ile ilgili dini hükümlerdir. Belirtisiz isim tamlaması olarak kullanılır.

MM. **idi fermanı** T.F. Tanrı buyruğu. “*eger bolsa altmış takı bir tewe, berür cez’a beş yaş idi fermanı*” 207-4.(2)

idi hükmi

Tanrı'nın kullarından uymalarını istediği bütün emirlerdir. İsim tamlaması şeklinde birleşik yapıda bulunan terim toplam 2 kez geçmektedir.

HŞ. **idi hükmi** T.A. Tanrı'nın buyruğu. “*İdi hükmi bile yüklüg bolur ol*” 211.(2)

idi yarlığı

Tanrı'nın bütün emir ve yasaklarının içinde bulunduğu Kur'an'ı Kerim manasındadır. İsim tamlaması şeklinde kullanılan terimin kullanım sıklığı yalnızca 1 dir.

HŞ. **idi yarlığı** Tanrı'nın buyruğu; dinin esaslarını anlatan Kur'an. “*İdi yarlığını tirip kodgan ol*” 190.(1)

idilik

Tanrı anlamındaki idi kelimesine isimden isim yapan –lik eki eklenerek türetilmiştir. “Tanrı efendilik” anlamındadır.

KB. **idilik** Efendilik, Tanrı. “*Kuluñ men idim sen kul atı ğul oğ, İdim sen tüzün sen idilik ğıl oğ*” (Ben kulunum, sen Rabb'imsin kulun adı kuldur; sen Rabb'imsin, merhametlisin, sen efendiliğini göster.) 6510.(1)

ifrâd

Müslümanlar için kutsal kabul edilen Kabe'yi ziyaret adına yapılan hac çeşitlerinden biri, tek başına hacca gitmenin adı olarak kullanılır.

İM. **ifrâd** A. Hac çeşitlerinden biri. (4)

KTS. **ifrâd** A. Hac çeşitlerinden biri. (İM)

iftâr

Ramazan ayında güneşin batmasıyla birlikte yenilen yemek, bu sırada açılan oruç veya oruç bozma anlamına gelir.

KF. **iftâr** A. Oruç açma, ramazan ayında verilen yemek, iftar. “*oruç kalkandur, oruç kişünün iki ferahı var; bir ferah iftar eyleyüp bayram eylegende, bir ferahı Tanrı ta'ala hazretine varganda.*” 216a/4.(2)

İM. **iftâr** A. Oruç açma. “ *Nebi ‘aleyhi’s-selam’ın kavlı için: üç nerse turur mürsellerniñ hulklarından, birisi iftarını tizlemek turur takı birisi seherni te’hir kılmak turur* ” 275a/6.(1)

KTS. **iftâr** A. Oruç bozma. (Gİ, GT, İM, KF)

NF. **eftâr** A. İftar, oruç açma. “... *kim eftâr vaktı boldı erse, eftar kılmak için ta’am çıkardı...* ” 295/8.(28)

iftâr eylemek

Ramazan ayında sabah ezanından sonra başlayıp akşam ezanına kadar tutulan orucu, akşam ezanıyla açmak ya da iftarını yapmak anlamında kullanılır. Birleşik fiil şeklinde kullanılır.

KF. **iftâr eylemek** A.T. Oruç açmak, iftar yemeğini yemek. “*oruç kalkandır, oruç kişinin iki ferahı var; bir ferah iftar eyleyüp bayram eylegende, bir ferahı Tanrı ta’ala hazretine varganda.*” 216a/4.(2)

igitgen

Arapça “Rezzak” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Türemiş yapıda bulunan terim, besleyen, rızık veren manasında Allah’ın güzel isimlerinden biridir ve Tanrı anlamında kullanılır. Terimle ilgili “ Rızık, İslami terminolojide ‘canlıların geçimi, beslenmesi, yiyip içmesi için yaratılmış şeyler’dir. İgidgen (< igid- ‘insanı veya hayvanı beslemek’ + gen), Ar. razâka ‘ rızık vermek’ mastarının ism-i faili Rezzāk’tan veya Farsça Perverdgār’dan anlam ödünçlemesidir.” (Eker 2006: 107). İki eserde 7 yerde geçmektedir.

KT. **igitgen** Rab. “*Bargıl sen, séni igitgen, tokuşunlar ikegü, biz munda oldruglılar-miz.*” (Rabb’in emri üzere varın savaşın. Biz burada oturacağız.) 27/36b1=5:24.(1)

KB. **igidgen** Besleyen Tanrı. “*Törütgen igidgen keçürgen idim*” (Yaratan besleyen Tanrım) 124.(6)

ihlâs

Tanrı’ya temiz bir kalp ile gönülden bağlı olma ve bütün ibadetleri sadece Tanrı için yapma anlamındadır. Terim 149 kez tekrarlanmıştır.

KF. **ihlâs** A. Doğruluk, bağlılık. “*Tanrı Ta’aladan ister biz nasib eyleye bize; ihlası, tevfik dahı nasib eyleye.*” 134b/3.(6)

MM. **ihlâs** A. İçten gelen bağlılık, doğruluk. “*ayak urgı ol kim kıyamda kopup, teşehhüdde ihlas bile çökse-sen*” 276-4.(3)

NF. **ihlâs** A. Samimi olarak, içtenlik, gönülden, riyasız, gösterişsiz “... *Hak te’âlâ hazratında kim ihlâs birle bolsa takı huzur birle bolsa...*” 248/11.(139)

KMS. **ihlâs** A. Samimiyet, doğruluk, bağlılık. “*Din anundur, ihlas digen hasıl olmaz illa niyyet birle.*” 16a/1.(1)

ihlâs eylemek

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, Tanrı’ya gönülden bağlı olmak ve yapılması gereken tüm ibadetleri sadece yaratan için yapmaktır. KF’de birleşik fiil olarak görülür..

KF. **ihlâs eylemek** A.T. Doğru yapmak, bağlı kalmak. “*Tanrı ta’aladan ister biz tevfik vire bize, salih ‘amellere ihlas eylemek nasib eyleye fazlı keremi bile.*” 142b/6.(1)

ihrâm

Terim hem hac ve umre için giyilen dikişsiz elbise hem de hac veya umre için mübah olan şeylerden bazılarını nefsi yasaklamak, haram kılmak manasında kullanılır. Toplam 95 yerde geçmektedir.

KF. **ihrâm** A. Hac seferinde giyilen özel bir giysi. “*ol cum’a künde gusl eylemekdür, iki bayram künde gusl eylemekdür, ihram keygende gusl eylemekdür.*” 108a/2.(5)

KTS. **ihrâm** A. Hac veya umreyi eda etmek için mübah olan şeylerden bazılarını nefsi yasaklamak. (KFT)

KFT. **ihrâm** A. Hac veya umreyi veya her ikisini eda etmek için mübah olan şeylerden bazılarını nefsinin men etmek. “*Kaçan bir kişi hayız körge ebçisine katılsa, ya nifas körge ebçisine katılsa, ya oruç dutmuş ebçisine katılsa, ya ihram idmiş ebçisine katılsa, ya kendünün .evlendürdüki kırnakına katılsa. İmdi munun kibi kişiğe ya zani diyüp sögen kişiğe kazaf haddını ururlar.*” 388b/3

MM. **ihrâm** A. Hacıların hac görevi sırasında giyindikleri dikişsiz elbise. “*veli cum’a ihram takı ekki ‘iyd, bular gusli sünnet bilip kılğıla*” 90-3.(1)

İM. **ihrâm** A. Hacıların Kabe'yi tavaf için Mekke dışında örtünmek zorunda oldukları dikişsiz bürgü. “ *Takı reva bolmas yırakdaki kişilere ol mikatdan kaçmak meger kim ihram birle reva bolur.*” 287a/4.(81)

KTS. **ihrâm** A. Hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü. (Gİ, İM, KF)

NF. **ihrâm** A. İhram. “... *Mekkeke kirdiler, takı hec kıldılar, takı ihrâm birle Mekke de bir kaç zamân turmuşdın (soñ) yana Medineke bardılar.*” 77/4.(6)

KE. **ihrâm** A. İhram. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı 'izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, 'uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahîh til anın, kavi kõnül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu'azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v3.(1)

ME. **ihrâm** A. İhram. “*muhrim boldı er, ya'ni ihram badı / haremge kirdi haremge kirgen / Ka'be korugı Ka'be korugına kirmiş*” 30-8.(1)

ihsân

Tanrı'nın kullarına karşı iyilik, bağış ve ihsanda bulunmasıdır. Ayrıca Tanrı'ya gönülden bağlanmak ve ibadet etmek manasında da kullanılır.

KMS. **ihsân** A. İyilik etme, bağışlama. “*İhsan didüğümüz muti' olmakdur Tanrı'nun buyrugına*” 44b/3.(4)

MM. **ihsân** A. İyilik, bağış, ihsan. “*şehadet kulavuz sa'adet refik, mungar islam ihsan hakikat nişan*” 23-4.(6)

KF. **ihsân** A. İyilik, bağışlama. “*Ol Tanrı ta'ala ni'meti çokdur, ihsanı çokdur, keremi çokdur, minneti çokdur.*” .266a/1.(4)

ihsân eyleyici

Terim Tanrı'nın bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Bağışlayan, affeden anlamındadır. Sıfat fiil gurubudur.

KF. **ihsân eyleyici** A.T. Bağışlayan. “*Ya Allah, senün kulun kapunda durmuşdur. Ya ihsan eyleyici, yamanlık eyleyen kapuna keldi.*” 131a/2.(3)

ihsân kılmak

Birleşik fiil şeklinde bulunan terim, Tanrı'nın insanlara rızık, bağış ve iyilikler vermesi, lüfetmesi anlamındadır.

HŞ. **ihsân kılmak** A.T. Tanrı'nın insanlara rızık ve iyilikler lütfetmesi. “*Kişige kılma hacatlığı kıl ihsân*” 188.(1)

iki ajun

Birleşik yapıdaki terim dini manada dünyayı ve öldükten sonra gidilecek ebedi hayatın başladığı yer, ahiret, öbür dünyayı ifade eder. KB’de 18 defa geçmektedir.

KB. **iki ajun** T.S. Dünya ve ahiret. “*Apañ iki ajun kıolur erse sen Otı edgülük ol kıılur erse sen*” (Sen her iki dünyayı arzu ediyorsan, bunun çaresi iyilik yapmaktır.) 226.(18)

iki yüzlüg

Müslüman gibi gözükp aslında içten içe insanlar arasında kötülük yayan, iki yüzlülük eden manasında kullanılır.

KT. **iki yüzlüg** İki yüzlülük, münafıklık. “*Songlattı olarka iki yüzlükni köngülleri içinde.*” (Gönüllerindeki münafıklığı araştırdı.) 29/55b1=9:77. KT.(19); **iki yüzlük** İki yüzlülük, münafıklık. “*Soqlattı olarka iki yüzlükni köñülleri içinde.*” (Gönüllerindeki münafıklığı araştırdı.) 29/55b1=9:77.(1)

iki yüzlüglük kılmak

Müslüman gibi görünerek gerçekte insanları birbirine düşürmek, insanlar arasında kötülük yayarak araya nifak sokmak, kalbinde kötülük taşıyarak etrafa kötülük yapmak manalarında kullanılır. Birleşik fiil şeklinde görülen terim KT’de sadece 1 defa geçmektedir.

KT. **iki yüzlüglük kılmak** Münafıklık etmek. “*Bakmaz mu sen anlarka kim iki yüzlüglük kıldılar.*” (Sen münafıklık edenleri görmez misin.) 38/25a1=59:11.(1)

ikindi

İkinci vakti kılınan namaz, öğle ile akşam namazı arasında kılınan namaz anlamındadır.

KTS. **ikindi** İkinci, ikinci namazı vakti. KTS. (İM, KF, Kİ, MS) krş. ekindi, ikindü, ikkindi, yekindü, yikindü, yikiz II; **ikindü** İkinci, ikinci namazı vakti KTS. (Gİ,

KF) krş. ekindü, ikindü, ikkindi, yekindü, yikindü, yikiz II; **ikkindi** İkinci, ikinci namazı vakti. (TZ) krş. ekindi, ikindi, ikindü, yekindü, yikindü, yikiz II

ikindi namâzı

Belirtisiz isim tamlaması şeklinde görülen terim, öğle ile akşam arasında kılınan 8 rekatlık namaz, ikinci namazı anlamındadır.

İM. **ikindi namâzı** T.F. İkinci vakti kılınan namaz. “*takı ikindi namazı gibi yirinde olturgay takı du’a kılğay...*” 180a/3.(28)

ıkrâr kılmak

“İnanmak, gerçekliğini kabul etmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

HŞ. **ıkrâr kılmak** A.T. İnanmak, doğru ve gerçek olduğunu kabul etmek. “*Körüp ‘ibret kıyametka kıl ikrar*” 212.(1)

iktülegen

Arapça Allah, Rab kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. Alemleri yaratan Tanrı, Ugan, İdi manasında kullanılmıştır.

ME. **iktülegen** Rab (Tanrı). “*körişti anga kitmek katında / kodmadı seni iktülegenin / üleşi saldı anlar üze malnı, takıttı malnı*” 95-6.(1)

ilâh

Tanrı, Allah, Rab anlamında kullanılan bir terimdir ve 13 kez tekrar edilmiştir.

KTS. **ilâh** A. Allah. (GT)

KT. **ilâh** A. İlah, Rabb. “*Ol tirig turur, ilâh yok meger ol.*” (O diridir, ondan başka Tanrı yok) 35/61b1=40:65.(4)

GT. **ilâh** A. Tanrı. “*hikmet bir fakir münacat kılur vaktın ayttı ilahi, yavuzlarga rahmet kılğıl eygülerge rahmetin dayim*” 353/4.(5)

KE. **ilâh** A. Tanrı. “*ihtilaf ol erdi kim ‘İsini ba’zılar ibnü’llah tediler, ba’zılar ilah tediler, ba’zılar sülsün selase*” 170r2.KE.(1); **ilâhe** A. Kadın Tanrı. “*‘İsi ilah turur, anası ilahe turur, İdi ‘azze ve celle üçünçileri turur*” 170r5.(1)

AH. **ilâh** A. Tanrı. “*ilahi keçürgen idim sen keçür*” (Tanrım sen bağışlayan rabbimsin; sen bağışla...) 37.(2)

ilâhî

Dua ederken, Tanrı'ya niyaz ederken kullanılan “ey Allahım” anlamında hitap sözcüğüdür. Altı eserde yer alır.

HŞ. **ilâhî** A. “Ey Allahım” anlamında bir söz. “*İlahi tevfikîñ kapgın açâ bir*” 181.(6)

NF. **ilâhî** A. İlahî. “... *Peygâmbarumuz ‘as mazhar-i envâr-ı ilâhi turur...*” 3/13.(1)

KB. **ilâhî** A. Rabbim! Ey Allah’ım, Ey Rabb’im! “*İlahi bilür sen bu ‘acizliğim, Sañar oğ açar men muñum hem tağım*” (Ey Rabb’im, benim bu aczimi bilirsin; her sıkıntı ve müşkülümü ben sana açarım.) 391.(6)

KTS. **ilâhî** i A. “Ey Allahım” anlamında bir söz. (MS)

KE. **ilâhî** A. Allahım. “*Ferişteler bu hitabnı işitdiler erse kadgulg bolup aydılar: İlahi, yer yüzinde ortak işligler, kan tökgüçiler yaratur-sen, biz tesbih ü tehlil ü tekaddüs kılğanlardın alıp yer mülkini anlarga mu berür-sen*” 5r6.(94)

MM. **ilâhî** A. Ey Allah’ım! Allah’ım! “*hedaya-yı gufran kanadil-i nur, ilahi arıg pak ruhına tegür*” 403-2.(6)

ilenç

Birinin veya bir şeyin kötü olması için edilen dua anlamına gelen terim yalnızca KTS’de görülmektedir.

KTS. **ilenç** 1. Beddua, kargış. (İH) 2. Birinin aleyhinde söz söyleme. (İH)

ilenmek

Bir kimsenin kötülüğü için dua etmek anlamındadır.

KTS. **ilenmek** Biri hakkında kötü söylemek, kötülüğüne dua etmek. (BV, İH)

ilhâm

Allah’ın insanın kalbine telkin ettiği, yaradandan ötürü insanın kalbine doğan düşüncelerdir. Terim iki eserde kullanılmıştır.

MM. **ilhâm** A. Allah’ın insanın kalbine telkin ettiği şey, ilham. “*hadis nas ilham-ı rabbanidin, sözi bolmagay taş mürid bolsa bil*” 287-3.(3)

NF. **ilhâm** A. İlham. “*Hak te‘âlânın ilhâmı birle katındaki ferişter tediler.*” 278/10. (1)

ilk tekbîr

Sıfat tamlaması şeklinde karşımıza çıkan terim, namaza başlarken alınan tekbir manasında kullanılmaktadır.

İM. **ilk tekbîr** T.A. Namaza başlarken alınan tekbir. (7)

imâm

Müslümanlara namaz kıldırın, dini manada bilgili ve namazda kendisine uyulan kimsedir. Terim toplam 496 defa tekrar edilmiştir.

NF. **imâm** A. İmam. “*Anın için (kim) Peygâmbar ‘as aydı: al-a’immatu min Kurayşin, imâmlar ba‘zı halifalar Kurayş kabilalığ kimerselerdin turur.*” 93/16.(24)

İM. **imâm** A. **1.** Namazda kendisine uyulan. “*İmam takı kendü namazın kılur tise, ayıtgıl: ne nerse birle kavm uymış bolur imamga*” 64a/3.İM.(354); **2.** Din alimi. “*Takı aydı isbicabı imam kiçkez kız hakkında kim anın tengi cima’ kılınmas anar kewürmek birle yüwünmek vacib bolur tip.*” 101b/5.(13)

KE. **imâm** A. İmam, hoca. “*Eger İbrahim peygamberni halkga imam kıldım erse... tedim erse Muhammed Mustafanı mi’ra[c] tüninde Beytü’l-Makdisde kamug peygamberlarga imam kıldım*” 198v12.(10)

KFT. **imâm** A. İmam. “*kim sögen kişi birle çekişmeklik, hatta ogul var-iken ogul oglına vardur kim çekişmegey ol ölgen kişiğe sögen kişi birle bizim üç imam katında. Amma imam Züfer katında yokdur.*” 295b/29

KTS. **imâm** A. Namazda kendisine uyulan kimse, din alimi. (BV, Gİ, İM, İN, KF, MS) imam namazı imamla birlikte kılınan namaz.(İM)

KMS. **imâm** A. Namazda kendisine uyulan kimse. “*tahıyyat kadarınca tahkik tamam oldı imam namazı dahı ol kişilerin namazı ki imamun ardında idiler.*” 19a/5.(6)

MM. **imâm** A. Namazda kendisine uyulan kişi. “*takı hufye cehren okımak imam, vacib bil yerinde imamga müdam*” 111-1.(19)

KF. **imâm** A. Önder, imam. “*Kılar anları hayra delil dahı dinde imamlar kılar.*” 15a/6.(70)

imâm namâzı

Camide imamla birlikte kılınan namaz anlamında kullanılan terim 13 yerde görülmektedir. Belirtisiz isim tamlaması olarak kullanılır.

İM. **imâm namâzı** A.F. İmamla birlikte kılınan namaz. “*Takı imam namazı takı fasıd bolur.*” 185b/5.(13)

imâm orunu

Cami veya toplu namaz kılınan yerlerde kible yönündeki duvarda bulunan imama ayrılmış oyuk yerdir. Terim belirtisiz isim tamlamasıdır.

KTS. **imâm orunu** A.T. Mihrap. (İH)

imâmat

Müslüman cemaate imamlık etme ve onlara namaz kıldırma.

İM. **imâmat** A. İmamlık, namaz kıldırma. “*Bu, imamatlık kılmak işigi turur, ceme’et birle namaz kılmak sünnet’i mü’ekkede turur. Kişilerning yahşırakı İmamatlık kılmakka bilgenrek olgay hadisni takı ma’nasını*” 181a/4.(1)

KTS. **imâmet** A. İmamlık, namaz kıldırma. (İM)

KE. **imâmet** A. İmamlık. “*Batha ve Tihame anın, kana’at ve şükr anın, hamd u zikr anın, imamet ve emane>t anın, şefkat ve şefa’at anın* ” 189v1.(1)

imâmatlık

Cemaate namaz kıldırma, imamlık yapma, onları dini anlamda bilgilendirme manasında kullanılır. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan –lık eki getirilerek yapılmıştır.

İM. **imâmatlık** A.T. İmamlık yapma. “*Ve eger uymakka niyyet kılsa ol vakt kim imam tursa imamatlık yirine reva bolur.*” 164a/7.(8)

KTS. **imâmatlık k** A.T. İmamlık yapma. (İM)

KE. **imâmatlık** A.T. İmamlık. “*Ebu Bekrge icazet berdi, bargıl sahabelerga imamethlg kılğıl,tep.*” 236r19.(5)

NF. **imâmatlık** A.T. İmamlık. “*Hutba okıdı takı minberdin tüşüp imâmatlık kıldı.*” 24/15.(11)

imâmatlık kılmak

Müslüman cemaate imamlık yapmak, namaz kıldırma manasında kullanılan bir terimdir. Birleşik fiil şeklindedir.

İM. **imâmatlık kılmak** A.T. İmamlık yapmak. “...Bu, imamatlık kılmak işigi turur, ceme’et birle namaz kılmak sünnet-i mü’ekke de turur.” 181a/4.(4); “...kayısı yaşga ulugrak bolsa ol imamatlık kılğay eger beraber bolsalar yaş içinde kayısı kökçek bolsa hulk içinde ol imamatlık kılğay. “181a/6.(1)

imâme’l-müslimîn

Peygamberimizin adı yerine kullanılan “Müslümanların imamı” anlamında Arapça terkiptir.

NF. **imâme’l-müslimîn** A. Müslümanların imamı. “Yâ imâme’l-müslimîn, men cüftümke aydım...” 189/9.(22)

imâmlık

Müslümanlara imamlık etme, onları dini konularda bilgilendirme ve namaz kıldırma anlamında kullanılır. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan -lık eki getirilerek yapılmıştır.

İM. **imâmlık** A.T. İmamlık, namaz kıldırma. “İmamlık kılmak zamin bolmak turur takı mü’ezzinlik kılmakın kılınmış turur.” 64a/2.(9)

KTS. **imâmlık** A.T. İmamlık, namaz kıldırma. (Gİ, İM)

KF. **imâmlık** A.T. İmamlık. “Lakin ardında ‘avratlar olsa anun imamlığı keçmez ‘avratlara, illa ‘avratlar niyyet eylemeyince.” 140b/2.(1)

NF. **imâmluk** A.T. İmamlık. “Yâ Muhammed, sen imâmluk kılğıl.” 53/6.(8)

îmân

Tanrı’nın varlığına ve birliğin,e peygambere, Kur’an’ı Kerim’e inanma ve İslam’ın esaslarını kalben kabul etme, gönülden bağlı olma ve iman etmedir. Bütün eserlerde kullanılan terim 422 kez tekrar edilmiştir.

KB. **îmân** A. İman, inanmak, inanç. “Bayatka sığındım özüg bekledim, Bu din birle iman küdezsü idim” (Tanrı’ya sığındım, nefsim hâkim oldum; Rabb’im bu din ve imanımı korusun.) 3741.(3)

KF. **îmân** A. Allah’a inanma, iman etme. “*Ya iman ketürgen kişiler, kaçan dursanız namaza yunuz yüzlerünüzi, kollarınızı dirsekler kadarınca.*” 84a/5.(7)

KTS. **îmân** A. İman, inanma (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

NF. **îmân** A. İman. “... *kıyâmatda edgü cezâ bergey îmân nîcmetiñe şükür kılguçılarga.*” 93/6.(67)

GT. **îmân** A. İman. “*alimler din devleti islam ‘izzeti durur dağı iman ehlin*” 150/13. (1)

KFT. **îmân** A. İman. “*Her kişi kim namazı bizim kıblamızga kıldı dahı bizim bugazladukumuzı yidi, siz danuklık virünüz kişi içün iman birle didi.*” 255a/48

KE. **îmân** A. İman. “*Kamugları la ilahe illa’llah tep hem-ol kün öldiler, iman birle bardılar*” 163r11.(142)

KT. **îmân** A. İman. “*Ol Tanrı bilgen imāningızni.*” (Tanrı imanınızmızı bilendir.) 26/4b1=4:25.(18)

MM. **îmân** A. İnanma, inanç, İslam dinini kabul etme. “*kıyamet kadarga inanmak iman, açılsa bu tasdik til ikrarına*” 14-3.(15)

ME. **îmân** A. İnanma, inanç. “*ulug kor tegürdi aña, ziyan tegürdi aña / sevdürdi aña iman-nı, sevüglü kıldı anıñ tapa mumınlıkni / iktiledi anı*” 91-2.(1)

İM. **îmân** A. İnanma. “*Teñri Te’aladan. Anıñg üçün İman ‘ereb tilinde ‘ibaret turur*” 4a/7.(161)

KMS. **îymân** A. İman. “*İyman digen ikrardur Tanrı Ta’ala’nun birliğine.*” 45a/3.(7)

îmân ketürmek

Tanrı’nın varlığına ve birliğine peygambere, kitaba İslam’ın esaslarına kalben bağlı olmak ve iman etmektir.

KF. **îmân ketürmek** A.T. İman getirme, iman etme. “*Tanrı ta’ala yüce eyler mertebelerin iman ketüren kişilerün sizden dahı ol kişilere ki ‘ilim virildi, yüce eyler dereceler bile mertebelerin.*” 7b/6.(11)

İM. **îmân keltürmek** A.T. İman etmek. “... *kim iman keltürmek melayikelerge takı kiteblerge takı Rasüllerge takı fark ayıtmagay bir kimerse arasında*” 3b/2.(64)

NF. **îmân keltürmek** A.T. İnanmak, iman etmek. “... *kim îmân keltürdüniz, öz nefsünüz birle boluñ, azgunlarınñ azgunluğu sizlerke ziyân kılma, ...*” 304/4.(1)

KMS. **îymân ketürmek** A.T. İman etmek. “*Tanrı rahmeti, Nebi üstine. Cinler iyman ketürgen kice izdedi menden taş istinca-y-ıçun.*” 28b/4.(5)

îmânlıĝ

Tanrı’nın varlığına ve birliğine, peygambere, kutsal kitaba inanan, iman eden, inançlı manalarında kullanılır. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan –lık eki getirilerek yapılmıştır.

KE. **îmânlıĝ** A.T. İman sahibi, iman eden. “*Salih bodunında altmış kişi imanlıĝ erdiler*” 37r7.(1)

NF. **îmânlıĝ** A.T. İnançlı, iman eden. “*... takı cümle îmânlıĝ hatunlarınıĝ begi bolsay...*” 157/17.(1)

îmânsız

Tanrı’ya, onun varlığına ve birliğine inanmayan, ona ortak, şirk koşan, imansız, inançsız manalarında kullanılır. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan –sız eki getirilerek yapılmıştır.

NF. **îmânsız** A.T. İmansız, inançsız. “*Üküş peşîmân nedâmat yegey-sen, eger îmânsız dünyâdın çıksay tedi...*” 16/6.(5)

KE. **îmânsız** A.T. İmansız, kâfir. “*oglan öldi özi yime gark boldı, imansız bardı*” 24v13.(1)

İM. **îmânsız** A.T. İnanmayan, kafir. “*imansız song ölüminden korkma farzlardan farzrak turur. Teĝri Te’ala sözi: İmin bolmas Teĝri Te’ala mekrinden*” 72b/2.(1)

KTS. **îmânsız** A.T. İnanmayan. (İM)

imin kılĝan

Terim sıfat fiil şeklinde oluşmuştur. Allah’ın “El-Mü’min” isminin karşılığı olarak; güven veren, koruyan ve kollayan, emniyete kavuşturan manalarında kullanılır.

KT. **imin kılĝan** A.T. Emniyete kavuşturan, esma-i hüsnadan: mü’min. “*Yok anda adın Tanĝrı meĝer ol erklig, arıĝ, esenlik bérĝen, imin kılĝan.*” (Emin kılan, sağlık veren, günahsız, güçlü ondan başka Tanrı yoktur.)38/31b3=59:23.(1)

imrem

DLT’de karşımıza çıkan bu Türkçe terim genel anlamda aşiret; dini manada ise bir dini tarikate bağlı olan veya bir imamın arkasında namaz kılan topluluk, cemaat anlamlarında kullanılır.

DLT. **imrem** Cemaat, aşiret. (2)

in’âm

Yüce Tanrı’nın kullarına lütufta bulunması, nimet vermesi ve iyilik etmesi anlamındadır.

GT. **in’âm** A. İnam, nimet verme, lütuf, iyilik etme. “*amma ol hukm bilen kim mahdum-lar-ning sevabık-ı in’amı*” 225/1.(5)

İM. **in’âm** A. İyilik etme. “*ya ayıtsa: iy Tegri, in’am kılğıl benim öze, ya ayıtsa: eşlih kılğıl benim işimni, ya ayıtsa: saglıg rüzi kılğıl manga*” 196a/1.(1)

KTS. **in’âm** A. Nimet verme, iyilik etme, lütuf. (Gİ, GT, İM)

inâbet

Kişinin yaptığı bütün günahlardan, hatalardan, yanlışlardan ötürü yüce yaradandan af dilemesi, pişman olup tövbe etmesidir.

KTS. **inâbet** A. Günahlara tevbe edip Allah’a yönelme. (GT)

NF. **inâbet** A. Günahlara tövbe edip hak yoluna dönme. “*Hak te’âlâga zârılık birle tevbe ve inâbet birle bu künlerni keçürdi.*” 233/17.(1)

GT. **inâbet** A. Günahlara tövbe edip, Tanrıya yönelme, nedamet. “*kul hak ta’ala hazretine kilip inabet ilin*” 7/12.(1)

MM. **inâbet** A. Günahlardan tövbe edip Allah’a dönme. “*muni kel sakıngıl inabet ketür, inabetdin aşgıl iradet ketür*” 283-1.(9)

inanç

Herhangi bir dine mensup olup o dinin doğrularını kabul etme, inanma, inanç anlamındadır.

KE. **inanç** İnanç. “*ey ümmetler inancı, ay ‘asiler tayançı ay ademiler devleti, ey ‘alemluklar rahmeti, ey haknın muslihi, ey halknın şefi’i men sensiz mihrab ve minberni neteg köre[r-men].*” 237v13.(2)

in‘âm kılmak

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, Tanrı’nın kullarına nimet, rızık vermesi onlara bağışta bulunup, iyilik etmesi manalarında kullanılır. NF’de 6 yerde görülmektedir.

NF. **in‘âm kılmak** A.T. Nimet vermek, bağışta bulunma, iyilik etme. “... *miskînlerke, tullarka, yetîmlerke ihsân ve in‘âm kılayın ...*” 209/9.NF.(6)

İncil

Dört büyük kitaptan biri olup Hz. İsa’ya gönderilen Hristiyanlığın kutsal kitabıdır.

İM. **İncil** A. Hz. İsa’ya indirilen kitap. “*indirdi Tevrat’ı ol on sahife songra takı indirdi Zeburnı Davud’ga ‘aleyh’s-selam takı İncil indirdi İsi’ge*” 36a/8.(2)

KT. **İncil** A. İncil. “*Bêrdimiz aña İncilni anıñ içinde köni yol hem nûr.*” (Biz ona içinde doğru yol ve nur olan İncil’i verdik.) 27/52a1=5:46.(4)

GT. **İncil** A. İncil. “*hikmet incilde kilip-turur ay adem oğlu*” 349/4.(1)

KE. **İncil** A. İncil. “*Ol bulut Resulga has mu’cize erdi Tevrit, İncil, Zeburda Resulnıñ sıfatı bitiglig erdi*” 183v8.(4)

KTS. **İncil** A. İncil. (GT, İM, KFT)

KFT. **İncil** A. İsa peygambere indirilen mukaddes kitap. “*eyidgil ol Tanrı haki içün kim İncili düşürdi ‘İsa peygamberga, uşbu falan kişinün yokdur menüm üstümde uşbu da’vi idgeni mal kim bu kadar bu kadardur digey.*” 311a/19

inkâr kılığlı

Terim kafir, inkar eden, kabul etmeyen manasında –glı sıfat fiil ekiyle oluşturulmuş bir sıfat fiil grubudur.

KT. **inkâr kılığlı** A.T. İnkâr eden. “*Tanrıdın yok sizke sığınçu ol kün yok sizke inkâr kılığlı.*” (Tanrı’dan başka sığınacak yok, o gün inkar imkanı yok) 36/32a1=42:47.(1)

irte mağı

Belirtisiz isim tamlaması şeklinde görülen terim, sabah namazı vaktinin geldiğini bildirmek için okunan ezan manasında kullanılır.

İM. **irte mağı** Sabah ezanı. “ *Takı kaytarı ayıtmak turur aning içinde. Takı irt mağında arturgay hayye ‘ale’-l-felahdan songra. Namaz kılmak yahşırak turur*” 149b/6.(1)

irte namâzı

Türkçe + Farsça kelimelerle oluşturulmuş belirtisiz isim tamlaması yapısında bulunan terim, sabah ezanıyla kılınan dört rekatlık namazı, sabah namazını ifade eder. Bu şekilde İM’de 60 yerde tekrar edilmiştir.

İM. **irte namâzı** T.F. Sabah namazı. “... *irte namazının avval vakti, kaçan kim ikinci fecr çıksa, arkuru yayılır kök karangından.*” 147b/8.(60)

irtidâd

İslam dininden çıkarak başka bir dini kabul etme ya da önceki inancına geri dönme manasındadır.

MM. **irtidâd** A. İslam dinini terk ederek başka bir dine girme. “*kılıp tesmiyet ok atıp irtidad, ketürse yenür ol kedik yok fesad*” 235-1.(1)

isiz du’â

Terim sıfat tamlaması şeklindedir. Birinin kötülüğü için edilen dua, beddua anlamındadır.

KE. **isiz du’â** T.A. Kötü dua, beddua. “*Su’al: yalawaçlar halkga isiz du’a kılmaslar, yawuz sanmaslar*” 74r20.(7)

islâm

Tanrı tarafından Peygamber Efendimize bildirilen en son hak din, İslamiyet Müslümanlıktır. İncelediğimiz eserlerin büyük kısmında gördüğümüz terim 172 yerde kullanılmıştır.

GT. **islâm** A. İslam. “ *‘alim-ler din devleti islam ‘izzeti durur dagı iman ehlin*” 150/13.(2)

İM. islâm A. Allah tarafından Hz. Muhammed'e bildirilen en son hak din. *"takı yarlı- kayu tilemekden atam anamnı, kimnüng kim ölse sizden ata anası İslam öze du'a kılınız Teñri'ge ol ikisi üçün "* 37b/1.(51)

KMS. islâm A. Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğine me'mur edildiği din. Son kutsal din. *"Şükr ider men Allah'a din-i islam üstine. Andan sonra istinca eyleye"* 32b/4.(5)

KFT. islâm A. İslam dini. *"Anun için kim selam virmeklik İslamnun sünnetindendir."* 139b/17

KTS. islâm A. İslam dini. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

NF. islâm A. İslâm, İslam dini. *" Peygâmbar üzesindeki necasatnı ketergey erdim, velikin İslam za'if erdi, kafırlar galib erdi yaragım bolmadı ketermekke."* 12/6.(27)

KT. islâm A. İslâm, müslümanlık. *"Tapladım sizke İslâmı dinka."* (Sizin için din olarak İslamiyeti beğendim.) 27/17b1=5:3.(4)

ME. islâm A. İslâm. *"islam haddini sakladılar, el kırığında mukim boldılar"* 114-6. (1)

KE. islâm A. İslâm. *"Tenri 'azze ve celle yarlıkın ağırlasunlar, ogul kızga aş etmek atası bolmasunlar, din-i islam atası bolsunlar, yawuz eş koldaşdın yığılsunlar, beş namaznı adakın tutsunlar"* 236v11.(61)

MM. islâm A. İslamiyet, müslümanlık. *"anar iman islam asığ kılmağay, zekatnı arıtıp koyarlar köze"* 196-3.(5)

KF. islâm A. İslamiyet. *"... sabah namazı vaktında haber vir bana, kaysı yahşı 'amel işledün İslamda, men işitdüm bu kece Na'lun avazını cennetde."* 81a/4.(15)

AH. islâm A. İslâmiyet. *"garib erdi islam garib boldı baz"* (İslâm garip idi, tekrâr garip oldu.) 397.(1)

islâm bağı

İslamiyetin, Müslümanlığın yayıldığı ve yaşandığı yerler anlamında kullanılır.

HŞ. islâm bağı A.T. Müslümanlığın yayıldığı ve yaşandığı yerler. *"İmaret kıldı bu islam bağı"* 188.(1)

islâm dârı

Müslümanların çoğunlukta bulunduğu yerlerdir.

İM. **islam dârı** A. Müslüman memleketi. “*şarf kılınur din ‘imaretine takı İslam darıning islahına takı müsülmanlar salahına.*” 265b/1.(17)

islâm dinî

Tanrı tarafından son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimize bildirilen son hak din, islamiyettir.

İM. **islâm dinî** A. İslamiyet. “*...bakgıl ni aytur sen ol ayat ma’nası: iy idimiz sabit kılğıl bizni İslam dini öze dimek bolur. Takı Tenri Te’ala sözi:* ” 66a/5.(4)

islâmluğ

Arapça İslam kelimesine Türkçe isimden isim yapan ek –lug ile türetilmiş, İslam dininden olan, Müslüman anlamında kullanılan bir terimdir.

KE. **islâmluğ** A.T. Müslüman. “*Tenri ‘azze ve celle yolında anca tenlig katıglandı islamluğlar arası yeti yüz minber kopradı*” 239r13.(1)

islâmsız

Tanrı’nın varlığına ve birliğine inanmayan, onun varlığını inkar eden, kafir manasındadır.

KE. **islâmsız** A.T. Kâfir. “*Kune islam kabul kıldı, Süleyman söwmişdin islamsız almış erdi.*” 142v8.(2)

ism

Tanrı’nın emir ve yasaklarına uygun olmayan, Tanrı tarafından yasaklanan, öteki dünyada karşılığı ceza olan durum ve davranışlardır.

KF. **ism** A. Suç, günah. “*Eger taksir eyleseler anda ismi, yazığı anlar üstüne olur, müstehak olur ki zalim adı koşula.*” 215b/1.(1)

KTS. **ism** A. Suç, günah. (KF)

ismet

Terim, sonucu ceza gerektiren, haram ve yasaklardan uzak olmak, günahsız olmak, masumiyet anlamlarında kullanılır.

KTS. **ismet** A. 1. Haramdan kaçınma. KTS. (İM); 2. Günaksızlık, masumluk. (Gİ, KF)

isrâ'il

Dört büyük melekten kıyamet günü “sur”a üfleyecek olan melektir.

KTS. **isrâ'il** A. Büyük meleklerden İsrafil. (CC)

İsrâfil

Dört büyük melekten, kıyametin kopacağını haber verecek olan melektir.

KT. **İsrâfil** A. İsrafil, kıyametin kopacağını haber verecek olan melek. “*İsrâfil üni.*” (İsrafil’in sesi...) 34/20b3=37:19.(1)

isticâbet kılmak

Temiz bir kalple yaradana edilen duaların, Tanrı katında kabul görmesidir. Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim bu şekilde sadece KE’de karşımıza çıkar.

KE. **isticâbet kılmak** A.T. Duanın Allah katında kabul edilmesi. “*kudretin birlemini bir hal üze tutgıl men barıp Nuhga haber kılayın özi kelip körsün tedi. Mevli anın du’asın isticabet kıldı*” 26r11.(1)

istidrâc

İnkarcıların tedrici olarak felakete yaklaştırılırken geçici bazı başarılar kazanmasıdır. (DİBY, 2010: 331)

KE. **istidrâc** A. Allah’ın kâfirleri yola getirmek için derece derece artırarak nimet ve ihsanda bulunması. “*Ekinçi delil ol turur, İblisga istidrac tarikin bir sa’atde maşrıkdın magrıbgı tedi barmakı mümkün, keramet yünüllükün Muhammed Resulu’llah bir tün içinde erdi*” 218r10.(1)

istigfâr

İşlenen bütün günahlardan, hatalardan ve davranışlardan ötürü tövbe etme ve yaradandan af, bağışlanmayı dilemedir.

NF. **istigfâr** A. Allah'tan günahın bağışlanmasını dileme, tövbe etme. “*Andın soñ üküş nedâmat yedi, ol sözni ayganiña tevbe kıldı takı istigfâr kıldı,*” 46/1.(4)

KMS. **istigfâr** A. Allah'tan günahın bağışlanmasını isteme. “*Hak namaz dimek Allah Ta'aladan rahmetdür, bağışlamakdur, melayikelerden istigfardur mü'minlerden du'adur.*” 5b/5.(1)

KF. **istigfâr** A. Allah'tan günahların bağışlanmasını isteme, “estagfirullah” deme. “*Tanrı ta'alaya sena eylesün, Nebiye salavat ketürsün, Tanrı rahmeti Nebi üstüne, istigfar eylesün.*” 156b/2.(10)

GT. **istigfâr** A. İstifar, tövbe. “*'ibadet-den kılur 'arîf kişiler dayim istigfar*” 98/9.(2)

KE. **istigfâr** A. İstigfar, tövbe etme. “*Aşnu istigfar kılmas erdiler, aydılar: biz kökde erken yer yüzindin bir kulnün ta'atin kökke agdurur erdiler.*” 22r2.(2)

HŞ. **istigfâr** A. Tövbe etme, Allah'tan bağışlanmasını isteme. “*Yazuklug kullar istigfârı hakkı*” 365.(1)

KTS. **istigfâr** A. Tövbe etme, Allah'tan bağışlanmasını isteme. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

İM. **istigfâr** A. Tövbe etme, Allah'tan günahlarının bağışlanmasını isteme. “*takı çok kılğay istigfarnı yolında. takı sewüglü turur kim kirgey Müzdelife'ge yadag yürüp takı yüwüngey*” 323b/2.(1)

istigfâr eylemek

Allah'tan, günahların bağışlanmasını istemek, günahlar için tevbe etmek anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **istigfâr eylemek** A.T. Tövbe etmek. “*Tanrı ta'alaya sena eylesün, Nebiye salavat ketürsün, Tanrı rahmeti Nebi üstüne, istigfar eylesün.*” 156b/2.(10)

istigfâr kılmak

Yapılan bütün günahlar için Tanrı'dan af, bağışlanmayı dilemek, tövbe etmek anlamındadır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

İM. **istigfâr kılmak** A.T. Tövbe etmek. “*istigfar kılğıl Teñri'ge tise*” 19a/1.(1)

istihâre

Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp iki rekat namaz kıldıktan sonra dua edip uykuya yatma ve o işin hayırlı olmasını Tanrı'dan dileme, istemendir.

KTS. **istihâre** A. 1. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp uykuya dalma. (Gİ, İM) 2. Hayırlı olmayı dileme, isteme. (KF)

İM. **istihâre** A. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp dua edip uykuya dalma. “*bu vakt içinde takı hayr taleb kılğay Teñri: Te’ala’dan takı kaytarmagay istihareni hecning nefsine, rastı hec hayr turur*” 292b/6.(1)

KF. **istihâre** A. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp, dua edip uykuya yatma. “*İstihare namazı iki rek’atdur.*” 137a/6.(1)

istihâre namâzı

Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp, dua edip, uyumadan önce kılınan namazdır. Terim belirtisiz isim tamlaması olarak kullanılır.

KF. **istihâre namâzı** A.F. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp, dua edip uykuya yatmadan önce kılınan namaz. “*İstihare namazı iki rek’atdur.*” 137a/6.KF.(1)

istiska namâzı

Yağmurun yağmadığı zamanlarda yağmur yağması için kılınan namazdır.

KF. **istiska namâzı** A.F. Yağmur yağması için kılınan namaz. “*İstiska namazı iki rek’atdur.*” 136a/6.(2)

işleyici

Arapça Rab, Allah kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. Türemiş yapıda kullanılan terim, alemleri yaratan ve her şeyin tek sahibi olan “Tanrı” manasındadır. Terim Arapça karşılıkları olan Rabb, Allah gibi kelimelerin yaygınlaşmasıyla kullanımdan düşmüştür.

KF. **işleyici** Yaradan. “*Ya Allah! Sen bir sen, gayet de işleyici sen, neyi dilesen hayır kapularını açıcı sen.*” 32a/2.(1)

itmek

Farsça namaz kılmak kelimesinin Türkçe karşılığıdır. İslamın beş şartından biri olan namaz farzını yerine getirmek, namaz kılmak manasında kullanılır. Terim zamanla Farsça “namaz” kelimesinin yaygınlaşmasıyla kullanımdan düşmüştür.

DLT. **itmek** Oğuzcada kılmak, namaz kılmak. (4)

izit

İlahi emre karşı çıkan ve bu yüzden cennetten kovulan, o günden beri insanları günah işlemeye sevkeden, onları doğru yoldan çıkarmaya çalışan, cin, şeytandır.

KTS. **izit** A. Şeytan. (TA.)

Ka’be

İslamiyete göre kutsal yer, hacda ziyaret edilen kutsal binadır. Terim toplam 92 kez tekrar edilmiştir.

KMS. **Ka’be** A. Harem’i Şerif’in ortasında bulunan ve hacda ziyaret edilen kutsal bina. “*Ol Nebi eyitdi İmam oldı bana Cibril Ka’be işiginde.*” 14a/6.(1)

HŞ. **Ka’be** A. Kabe. “*Nidin yir ka’besini çevrülürler*” 184.(1)

GT. **Ka’be** A. Kabe. “*yayag miskinlere ka’be yolında*” 111/4.(8)

ME. **Ka’be** A. Kâbe. “*aña, anıñ tapa / ıydı Ka’bege bogazlagı kölikni*” 56-3.(2)

KTS. **Ka’be** A. Kabe. (BV, GT, İM, KF, MS)

İM. **Ka’be** A. Mekke’de bulunan kutsal bina. “*Kabe yaru bolsa angar yüzüm çewürmegey men tise anıñ tig kafır bolur.*” 11b/7.(80)

ka’de

İslamın beş şartından biri olan namazda, selamdan önce dua okumak için oturulan bölümdür.

MM. **ka’de** A. Namazda selamdan önce dua okunan oturma bölümü. “*sücud ka’de ketrüp sonınça selam*” 139-4.(1)

ka’de-i ahîre

İki veya daha fazla rekatlı namazlarda yapılan son oturuştur.

KTS. **ka’de-i ahîre** A. Namazdaki son oturuş. (İM)

İM. **ka'de-i ahîre** A. İki veya daha fazla rekatlı namazlardaki son oturuş. “ *Takı bir rivayetde ka'de-i ahirde olturmak vacib turur. Takı biri avvalkıda olturmak turur. Takı biri secde-i tilavat turur*” 170b/7.(1)

kabe kavsayn

Miraç gecesinde efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) Tanrı'ya olan yakınlık derecesine kinayedir.

İM. **kabe kavsayn** A. Miraç gecesinde Hz. Muahmmmed'in Cenab-ı Hakka olan yakınlık derecesinden kinaye. “*Nebi 'aleyhi's-selam kökler içinde takı 'erşge yitişmegi içinde takı Kabe Kavsayn'ka yitişmeginde yahud takı andın iksük*” 39a/1.(1)

KE. **kabe kavseyn** A. İki yayın arasındaki uzaklık, miraçta Hz. Muhammed'in Allah'a yakınlığına kinaye. “*Yana Beytü'l-Makdisdin Kabe Kavseynga aşarığa münkir bolsa mübtedi' yolsuz hevadar bolur.*” 216v21.(6)

KTS. **kabe kavseyn** A. Miraç gecesinde Hz. Muhammed'in Cenab-ı Hakk'a olan yakınlık derecesinden kinaye. (İM)

kâbın / kebîn kıymak

“Kabin” sözcüğü güveğinin geline verdiği para ve eşyadır. “Kabin kıymak” birleşik fiil grubudur. “Dini ahkama uygun nikâhlanmak” anlamındadır.

KTS. **kabın / kebin kıymak** F.T. Nikahlamak. (İH)

ķabir ‘azâbı

Öldükten sonra mezarda günahkarlar için verilen ceza, azaptır. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

KF. **ķabir ‘azâbı** A. Mezarda günahkarlara verilen ceza “*kötüre Tanrı ta'ala andan kabir 'azabını...*” 126a/5.(3)

kabizü'l-ervâh

İslamiyete göre dört büyük melekten ruhları almakla görevli melek, Azrail'in adı olarak kullanılır.

KE. **kabizü'l-ervâh** A. Ruhları alan, Azrail. “*Fatima, Hasan ve Hüseyin raziya'llahu ‘anhüm katında oturur erdiler, kabizü'l-ervah kapugka keldi, hürmet birle aydı*” 237r4.(1)

ķabz ķılmaķ

İslami inanca göre Tanrı'nın emriyle Azrail'in (a.s) yaratılanların canını, ruhunu teslim almasıdır. Birleşik fiil yapısında bulunan terim NF'de 21 defa tekrarlanmıştır.

NF. **ķabz ķılmaķ** A.T. Alma, Azrail tarafından canın teslim alınması. “... *kim melekü'l-mevt kimerseñiñ rûhını ķabz ķılur bolsa...*” 442/12.(21)

kader

Tanrı'nın sınırsız ilmiyle evrende olmuş ve olacak her şeyin varlığını ve yokluğunu, geçmiş ve geleceğini bilip takdir ederek Levh-i Mahfuz'da yazmasıdır.

KTS. **kader** A. Kader, alın yazısı, yazgı. (Gİ)

MM. **kader** A. Alın yazısı, kader. “*kıyamet kaderga inanmak iman, açılsa bu tasdik til ikrarına*” 14-3.(1)

KF. **kader** A. Kader, alın yazısı. “*Minnet eyle menüm üstüme kaza' hayırlusını, kader hayırlusını.*” 35b/5.(1)

ķaderî

“Kişi yaptıklarının yaratıcısı ve sorumlusudur” inancını savunan mezhebe bağlı olan manasındadır. Mutezile mezhebine mesup olandır.

KTS. **ķaderî** A. “Kul yaptığı işlerin yaratıcısıdır” inancında olup sapık mezhebe bağlı olan. (İM)

İM. **ķaderî** A. Kul yaptığı işlerin yaratıcısıdır, inancında olan sapık mezhebe bağlı olan. “*Takı kim kim ayıtsa küç yitmek işden songra turur tip, ol kaderilerden turur. Ceberiler takı kaderiler ikisi*” 55b/8.(2)

ķaderiyye

Kişi yaptığı her şeyin yaratıcısıdır görüşünü savunan mezhep, Mutezile mezhebi.

KTS. **ķaderiyye** A. “Kul yaptığı işlerin yaratıcısıdır” diyen sapık mezhep. (İM)

İM. **ķaderiyye** A. Kul yaptığı işlerin yaratıcısıdır diyen mezhep. “*kulnung işleri birle Teñri'ning takdiri birle degül. Oşbu söz red kılmak turur kaderiyye öze*” 31b/3.(7)

ķadır keçe

Kur'an'ı Kerim'in indirildiği gecedir. Belirtisiz isim tamlamsıdır.

KF. ķadır keçe A.T. Kadir Gecesi. “... Bera'at kecesinde, kadir kecesinde, 'arefe kecesinde...” 108b/3.(2)

ķadım

Terim başlangıcı ve sonu olmayan, Tanrı anlamındadır.

KE. ķadım A. Ezeli, başlangıcı olmayan, Tanrı. “Andın son kadim ihsanı birlen biz za'iflarga Muhammed Mustafanı peygamber yiberdi” 1v7.(2)

ķadır

Güç, kudret sahibi, ezeli ve başlangıcı olmayan, her şeye gücü yeten, Tanrı, Allah, Rab anlamında kullanılır. Terim Tanrı'nın güzel isimlerinden biridir.

KB. ķadır A. Güçlü, kudretli. “Uluğluğ idisi uğan zü'l-celal, Yaratđan törütgen me ķadır kemal” (Büyüklük sâhibi, kadir zü'l-celâl; yaratan, türeten ve kudretin kemâline sahip olan Tanrı'dır.) B2.(1)

KTS. ķadır A. Kudretli, kadir, her şeye gücü yeter. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

NF. ķâdir A. Kadir, malik, kudret sahibi. “ ey Bâr Hudâyâ, sen ķamuđ neerse üze kâdir turur-sen.” 50/6.(1)

İM. ķadır A. Kudret sahibi, güçlü. “ 'ilmi bolmasa takı 'alim men tip da'va kılsa ol kişi 'alim bolgay mecaz birle ya lakab birle ya yalgan at birle takı kadir o turur kim hakikat birle ol kimersening kim kudreti bolsa.” 50a/8.(9)

KE. ķadır A. Kudretli, güçlü, Tanrı. “İlahi 'alimü'l-esrar-sen, kamugga kadir-sen. Du'ası tamam bolmay erdi kim gurları yarılıp on yeti kişi kopa keldi” 163r5.(5)

HŞ. ķâdir A. Kudretli, kadir her şeye gücü yeter. “Saņa birgey anığ tig baht ķâdir” 203.(4)

KF. ķadır A. Kadir. Muktedir olan, gücü yeten. “Ya Allah... dirileri öldürici sen, kadir sen, beyan eyleyici sen.” 27b/4.(8)

ķadr

Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı Ramazan ayının 27.gece, Kadir Gecesi manasında kullanılan bir terimdir.

KTS. **ķadr** A. Kur'an-ı kerim'in inmeye başladığı Ramazan ayının 27. gecesi, Kadir Gecesi. (İM)

İM. **ķadr** A. Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı Ramazan Ayının 27. gecesi. “*Aning biri hacamatdan songra yűwűnmek turur. Takı biri berat ķiķesi yűwűnmek turur. Takı biri kadr ķiķesi yűwűnmek turur*” 101b/1.(2)

ķadre't-teşehhűd

İslamın beş şartından biri olan namazda oturuşta Ettehiyyatű okuyacak kadar geķirilen sűredir.

MM. **ķadre't-teşehhűd** A. Namazda oturuşta Ettehiyyatű okuyacak kadar sűre. “*son oturuşda kadre't-teşehhűdde son, ketűr ekki secde cevab oş sa'il*” 112-3.(1)

kâfir

Tanrı'nın varlığına ve birliğine inanmayan, Hakk'ı inkar eden, onun dinine inanmayan, nankörlük ederek küfreden, yaradana şirk, ortak koşan ķişı anlamlarında kullanılır. Terim aşğıdaki eserlerde 622 yerde kullanılmıştır.

ME. **kâfir** A. Kafir, inanmayan. “*musulman boldı kafir*” 31-3.(4)

KB. **kâfir** A. Kâfir. “*Bular erdi din hem seri'at kűki, Bular yűdti kafir műnafikķ yűki*” (Bunlar din ve şeriatın temeli idi; bunlar kâfirler ile műnafıklardan gelen eziyetlere katlandılar.) 59.(7)

KMS. **kâfir** A. Allah'ı tanımayan, bilmeyen. Allah'a inanmayan. “*Başladum Tanrı adı birle; dűnyada rahmet idicidűr mű'minlere, kafirlere; ahiretde merhamet idicidűr mű'minlere*” 1b/1.(3)

MM. **kafir** A. Allah'ın birliğine inanmayan, kafir. “*bilin kűkdin ilk kafir iblis takı*” 52-1.(3)

İM. **kâfir** A. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan. “*ya bargıl fűlan ķişıge kim ol 'alim turur tise kafir bohur yahud ayıtsa bir va'ız bir kafirge; kim ol kafir tursa*” 10a/2.İM.(143); **kâfire** A. Allah'a inanmayan kadın. “*kim ol yazılmış turur ol*

şahayıflar içinde kullarning ‘amalı, kafir bolur. Bir kişi ayıttı hatunına: iy kafire hatun tip” 22a/8.(4)

NF. **kâfir** A. İman etmeyen, kafir. “*Kâfirlarnı Hak yoluña ündegeyin, bolgay kim musulmân bolgaylar...*” 11/11.(188)

KFT. **kâfir** A. İnançsız, küfür içinde olan kişi. “*Ol ahkamlarnun birisi budur kim her kişi kim hamurnı halal dise ol kişi kafir olur.*” 385b/27

KF. **kâfir** A. İnkâr eden, inanmayan, kafir. “*Birisi kafir er müsliman olsa, kafir ‘avrat müsliman olsa...*” 108a/4.(20)

HŞ. **kâfir** A. Kafir, Allah’ı inkâr eden. “*Hacil kıldı kafirni mu ‘cizati*” 189.(3)

KTS. **kâfir** A. Kafir, Allah’ı inkâr eden. KTS. (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS); **kafire** A. Allah’ı inkâr eden kadın. (Gİ, İM)

KE. **kâfir** A. Kâfir, iman etmeyen. “*İdi ‘azze ve celle Ademnin oğlanların ademi suretinçe onurkasındın çıkardı, karınça menizlig uşak kamuğı ‘akil ma ermez, kafir ma ermez.*” 10r18.KE.(180); **kâfire** A. Kadın kâfir. “*Sübhana’llah Süleyman yalavaç evinde butga tapundılar bilmedi teyür-sen, ikinci hata Süleyman hatunı butga tapunsa kafire bolgay erdi.*” 145r13.(5)

KT. **kâfir** A. Kâfir. “*Her-âyine Tanrı yıratı kâfirlerni, anuttı olarka köyürgen ot.*” (Tanrı kafirleri lanetledi, onlara yakıcı ateş hazırladı.) 33/23b1=33:64.(62)

kâfir bolmağ/olmağ

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, Tanrı’ya inanmamak, ona ortak, şirk koşmak, iman etmemek ve yaradanı inkâr etmek anlamlarında kullanılır. Toplam 337 yerde geçmektedir.

KT. **kâfir bolmağ** A. T. Kâfir olmak, iman etmemek, inkâr etmek. “*Taptılar bir ögür Ya’küb oğlanlarındın yime kâfir boldı bir ögür.*” (Yakup oğlanlarından bir grup iman etti, bir grup kafir oldu.) 38/48b2=61:14.(2)

İM. **kâfir bolmağ** A.T. Dinden çıkmak. “*...amma avval başlar biz ol sözler birle kim kafir bolur. Aşl ol nerse içinde kim kafir bolur anıng birle,*” 3b/7.(334)

KMS. **kâfir bolmağ** A.T. Kafir olmak. “*... farz didüğümüz terk eyleyen ‘asi, inkâr iden ana kafir olur.*” 43a/1.(1)

KF. **kâfir bolmağ** A.T. İnkâr etmek. “*Kim namaz terk etse kasdı bile, tahkik, kafir olur.*” 144b/1.(1)

kâfir kılmak

Tanrı'yı inkar eden, ona inanmayan, şirk koşan, iman etmeyenleri dinden çıkmış saymaktır. Birleşik fiil şeklinde görülmektedir.

İM. **kâfir kılmak** A.T. Dinden çıkmış saymak. *“Teñri anlardan hoşnud bolsun takı. Kafir kılmadı anların bir ançası bir ançasını neteg kim beyan kılduk biz bu kıyas öze kim biz zıkr kılduk kaçan kim tansa ol kişi kim hilaf barın bilmes takı sizer bismillahirrahmanirrahim Fatihe'den turur tip”* 9a/1.(6)

kâfirlik

Tanrı'nın varlığına ve birliğine inanmama, tek yaratıcıya ortak koşma, iman etmeme anlamındadır. Arapça köke Türkçe ek getirilerek türetilmiştir. Terim aşağıdaki eserlerde 93 defa tekrar edilmiştir.

NF. **kâfirlik** A.T. Kafirlik, küfr. *“... Safvân ol vaktın kâfir erdi kâfirlik birle söwer erdi.”* 72/9.(8)

ME. **kâfirlik** A.T. Kafirlik, Tanrı'ya inanmama. *“biliglü kıldı anı din içinde / yigrendürdi anga kâfirliknı / oygatdı anı uykusındın”* 90-7.(1)

KE. **kâfirlik** A.T. Kafirlik. *“Olardın [otuz] min er, otuz min hatun müsülman boldılar, özgeleri kafirlik birle helak boldılar”* 163v6.(16)

KTS. **kâfirlik** A.T Allah'a inanmama. (İM)

İM. **kâfirlik** A.T. Allah'a inanmama. *“fasıklıkning delili turur, kafirliğining delil bolmas. Eger ayıtısa bir kişige: kafirlik yahşırak turur andan kim sen kılur sen”* 16a/3.(67)

KT. **kâfirlik** A.T. Kâfirlik, küfr. *“Kim kim tansa anıng üze turur kâfirlikı.”* (Kim inkar ederse onun kafirliği kendinedir.) 33/79b2=35:39.(1)

kahhâr

Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Yarattığı her şeye her istediğini yapacak derecede, güçlü ve hakim olan, çok kahreden manasındadır.

MM. **kahhâr** A. Çok kahreden (Allah'ın sıfatı). *“latif tep imin bolma kahhar idi, eger kahrı belgürtse ol n'etge-sen”* 51-3.(1)

ķahr eyleyici

Sıfat fiil grubu şeklinde bulunan terim, Tanrı'nın sıfatı olarak, yok eden, ortadan kaldıran anlamında kullanılır.

KF. **ķahr eyleyici** A.T. Yok eden, ortadan kaldıran. “*Ol Tanrı ta'ala ķahr eyleyicidir.*” 1b/5.(2)

kalender

Dünya işleri ile ilgilenmeyen, alķak gönüllü, dinî görevleri yerine getirmekle meşgul olan kimsedir.

GT. **kalender** F. Derviş gibi yaşayan; dünyayı umursamayıp başı boş dolaşan kimse. “*hoş ayttı muni ol edib-i zarif melik-ke bolur mı kalender harif*” 335/13.(2)

KTS. **kalender** F. Dünyayı umursamayıp derviş gibi yaşayan kimse. (GT)

ķamet

Namazın başladığını duyurmak için namazdan önce “kad ķameti's-salat” kelimelerinin ilavesiyle okunan ezan cümleleridir.

KMS. **ķamet** A. Farz namazdan önce. “*kad- ķametissalat*” kelimelerinin ilavesiyle okunan ezan cümleleri. “*ķamet kibi, vitir kibi, irta sünneti kibi, zuhr sünneti kibi,*” 39a/1.(1)

İM. **ķamet** A. Farz namazlara başlanırken okunan sözler. “*Takı kıblaga karşı turgay. mang birle takı ķamet birle. takı yüzini ķewürgey hayye 'ale's-salat tigende takı hayye 'ale'le-felah tigende öngine takı solına.*” 150a/1.(13)

KF. **ķamet** A. Farz namazlarına başlarken okunan sözler.

ME. **ķamet** A. İç ezan. “*iķ ķamet kıldı mü'ezzin durguzdı mü'ezzin namaz uçun*” 51-4. (1)

ķamet birilmek

Birleşik fiil şeklinde görülen terim, farz namazlara başlamak için gereken sözleri söylemek manasındadır.

İM. **ķamet birilmek** A.T. Farz namazlara başlanması için gereken sözleri söylemek. “*Takı kim kim bir rek'et namaz kılsa tüşden andan songra ķamet birilse takı bir rek'etni kılğay*” 201b/4.(3)

ķamet birmek

Farz namazlara başlanması için gereken sözleri okumak anlamında kullanılan terim birleşik fiil şeklinde kullanılır.

İM. **ķamet birmek** A.T. Farz namazlara başlanması için gereken sözleri okumak. “...öre turup ayırmagay ol iki hutba arasını olturmak birle neteg kim cum’e namazında kılur. Kaçan kim imam farig bolsa hutbeden mü’ezzin kamet birgey” 316b/6.(1)

ķamet keltürmek

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, farz namazlara başlanması için gereken sözleri söylemek manasındadır.

İM. **ķamet keltürmek** A.T. Farz namazlara başlanması için gereken sözleri söylemek. “...eger mü’ezzin kamet keltürse mescid içinden çıkmagay ançaga tigi kim tatavvu ‘namaz kılgay. Ve eger ikindi namazı bosa, ya ahşam namazı bolsa, ya irta namazı bolsa” 202a/1.(1)

KF. **ķamet ketürmek** A.T. Cemaatle kılınan namazlarda. “kad kameti’s-salat” kelimelerini okumak. “Namazda anuniçun avdaz bile alsa namaza kamet ketürse küci yetişür ki mescide kirmege, anda namaz kılmaga cema’at bile..” 82b/6.(4)

ķamet turguzmak

Farz namazlardan önce gereken sözleri söylemek için kalkmaktır. Terim İM’de 9 kez kullanılmıştır ve birleşik fiil şeklinde görülür.

İM. **ķamet turguzmak** A.T. Farz namazlardan önce gereken sözleri söylemek için kalkmak. “ Takı kamet turguzmak mañ birmek kibi turur, meger kim ol kişi arturgay anıñ içinde hayye ‘ale’l-felahdan songra” 149b/7.(9)

ķaramak

Birinin veya bir şeyin kötülüğü için kötü dua ederek kötülük istemektir. Beddua kelimesinin Türkçe karşılığı olarak düşünülebilir.

KTS. **ķaramak** Beddua etmek, lanetlemek. (Kİ)

qara qurbân

Terim sıfat tamlaması şeklindedir. Dini bayramlardan biri olan Kurban Bayramı'nda kesilen hayvan için kullanılan bir terimdir.

KTS. **qara qurbân** T.A. Kurban bayramında kesilen kurban. (İM)

İM. **qara qurbân** T.A. Kurban bayramı günü kesilen kurban. “*Takı yahşıraqı ol turur kim anı ötegey kurban küning avvalında, kara kurban kibi.*” 329b/6.(1)

qara taş

Sıfat tamlaması şeklindeki bu terim, kutsal mekan Kabe'nin duvarında otuz santimetre genişliğinde bir buçuk metre yüksekliğindeki meşhur taşın adıdır.

İM. **qara taş** Hacer-i Esved. “*Takı Ka'be'ning uzunı yigirmi yiti arşun turur. Ve amma yassısı ol rüknden kim anıng içinde kara taş bar takı rükni-i şami arası yigirmi biş arşun turur*” 290b/6.(25)

qarğaq

Karga (lanetlemek, beddua etmek) fiilinden –g ekiyle türetilmiş isimdir. Beddua, lanet anlamındadır.

DLT. **qarğaq** Lanet.(2)

qarğamaq

Beddua etmek, lanetlemek anlamındadır. 6 eserde yer alır.

KT. **qarğamaq** Lanetlemek. “*Kargadı olarnı, anuttı olarka tamugni.*” (Onları lanetledi, onlara cehennemi hazırladı.) 37/30a2=48:6.(1)

NF. **qarğamaq** Beddua etmek. “*Ol cihetdin qarğadılar*” 116/12.(29)

KE. **qarğamaq** Lanet etmek, beddua etmek. “*Davud yazuk kılğ[an] 'asilerni kargar erdi, Hak ta'ala ol sebebdin bela berdi.*” 134v14.(4)

KTS. **qarğamaq** Lanetlemek, beddua etmek. (CC, İH, Kİ)

DLT. **qarğamaq** Lanetlemek, birinin kötülüklerini saymak. (4)

ķarġan

Terim iki manada kullanılmaktadır. Birincisi, ölü kimsenin gömüldüğü yer, ikincisi ise bir kısım insanların inandıkları, kutsal saydıkları heykel veya resimdir. Terim ayrıca Farsça “put” kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KTS. **ķarġan** Put, kabir. (TA)

ķarġanmak

Kargamak fiilinin edilgen çatılı şeklidir “Lanet edilmek” anlamıyla DLT’de kullanılır.

DLT. **ķarġanmak** Lanet edilmek. (3)

ķarġış

Birinin veya bir şeyin kötülüğü için edilen dua, lanet, beddua. “Beddua” kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KB. **ķarġış** Beddua. “*Kişi edġü atın ķör alķış bulur, Atıķmıř isiz ölse ķarġış bulur*” (Bak, insan iyi adı ile alkışlanır; adı kötüye çıkmış kimse ölünce bedduâ alır.) 246.(4)

DLT. **ķarġış** Lanet ve lanetleme. (3)

NF. **ķarġış** Beddua. “... *kâfirler korktılar, kaçtılar anış üķün kim Peyġâmbar ‘as’nuş ķarġışı elbette kelmedin kalmaz...*” 12/12.(7)

KE. **ķarġış** Beddua. “*Meryem olardıñ azarlandı, aydı: teyü olarġa ķarġış du’ası kıldı.*” 169v9.(1)

KTS. **ķarġış** Kargış, kötü dua, beddua. KTS. (DM, KK, TZ); **ķarış** Kargış, kötü dua, beddua. (TA)

KT. **ķarġış** Lanet. “*Bütünlüķin seniş üze ol ķarġış sakış ķüninge tegi.*” (Doġrusu sen de o lanet ve dua gününe kadar.) 30/23b3=15:35.(1)

ķarġış du’ası

Belirtisiz isim tamlaması şeklinde kullanılan terim kötü dua, beddua anlamındadır.

KE. **ķargış du'âsı** T.A. Beddua. “*Meryem olardın azarlandı, aydı: teyü olarga ķargış du'ası kıldı.*” 169v9.KE.(1)

ķargışlamak

Birinin veya bir şeyin kötülüğü için kötü dua etmek beddua etmek manasındadır. Terim türemiş haldedir.

KTS. **ķargışlamak** Beddua etmek, lanetlemek. (DM)

ķargışlı

Lanetli, lanet edilmiş, beddua edilmiş kimse ķargışlı veya ķargışlı şekillerinde CC’de yer alır.

KTS. **ķargışlı** Lanet olsun! kör olası! KTS. (CC); **ķargışlu** Lanet olsun! kör olası! (CC) krş. ķargışlı.

CC. **ķargışlı** Lanetli, lanetlenmiş. 37b/16.CC.(1); **ķargışlu** Lanetli, lanetlenmiş. krş. “*ol/Tenriden dagı papdan ķargışludur*” 63a/24-25.(1)

karin

Bir hac çeşidinin adı olarak İM’ta yer alır.

İM. **karin** A. Hac çeşitlerinden biri. “*Eger buyursa angar özge ķişı karin hec kılğıl andan tip koy ol ķişı öze bolur kim ihram keydi takı oş aning kibi turur eger buyursa angar bir ķişı: hec kılğıl andan tip takı bir ķişı buyursa umre kılğıl andan tip*” 365a/1.(5)

KTS. **karin** A. Hac çeşitlerinden biri. (İM)

karin kirmek

Birleşik fiil şeklinde bulunan terim, hac çeşitlerinden biri olan karini yapmaya başlamak anlamında kullanılır.

İM. **karin kirmek** A.T. Hac çeşitlerinden karini yapmaya başlamak.(9)

ķasem

“Bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere Allah’ın ismini vererek söz vermek anlamına gelir.” (DİBY 2010; 362)

NF. **kasem** A. Yemin, ant. “ *Ol Tanrı birle kasem yâd kıur-men kim Muhammedniñ rûhı anıñ tasarrufında turur.*” 77/8.(1)

katıg ot

Sıfat tamlaması şeklinde kurulan terim, İslamiyete göre günahkarlar için cehennemde var olduğu bilinen cehennem ateşi, azap ateşidir.

KT. **katıg ot** Azap, azap ateşi, şiddetli ateş. “*Küdezgil olarnı tamugnuñ katıg otındın.*” (Onları cehennemin ateşinden koru.) 35/26b3=40:7.(1)

katıksız kılığlı

Terim sıfat fiil grubu şeklinde oluşmuştur. Günahları olmayan, gûnahtan temizlenmiş kişiler anlamındadır.

KT. **katıksız kılığlı** Gûnahtan arınmış. “*Seniñ kullarınığ anlardın katıksız kılığlılar.*” (Senin ümmetin onlara göre gûnahtan arınmış..) 30/25a1=15:40.(1)

kâtib-i vahy

Vahiy yazan Muvaiye’nin lakabı olarak NF’de geçer. Vahiy yazan herkes için kullanılan genel bir kavramdır.

NF. **kâtib-i vahy** A. Muaviye’nin lakabı. “*Ol takı sahâbalardın turur, kâtib-i vahy turur.*” 174/12.(1)

katolik

Hristiyanlığın bir koludur. CC’de yer alır.

KTS. **katolik** L. Katolik. (CC)

katolik klisea

CC’de yer alır. Katolıklere ait kilise, Katolik kilisesi. Belirtisiz isim tamlamasıdır.

CC. **katolik klisea** L. Katolik kilisesi. “*basa inanır-men bir arı Katolik dag[ı]n / Apostolik kliseaga*” 74b/16-17.(1)

ķavl

İki cihanı yaratan ve her Őeyin tek sahibi Tanrı'nın sōzū, onun buyruğu, emri manasında kullanılır.

KMS. ķavl A. Sōz, Tanrı'nın buyruğu. “*Kuran didūęümüz, Tanrı Ta'ala'nun ķavlıdır.*” 2a/2.(22)

ķavur

Tanrı'nın varlığına ve birliğine inanmayan, ona iman ve ibadet etmeyen, Müslūman olmayan, kafir, gavur anlamındadır.

KTS. ķavur A. Gavur, kafir. KTS. (TZ); kevūr A. Gavur, kafir. (BM, Kİ)

KE. ķavur A. Kafir, Müslūman olmayan. “*ol oğlannın atı Hayşur erdi, ol kavur erdi.*” 130v3.(1)

ķaytarmak

Kişinin yaptığı bütün günahlardan, hata ve suçlardan ötürü Tanrı'dan bağışlanmayı, affedilmeyi dileyerek bir daha yapmamak üzere tövbe etmesidir. Türemiş yapıdaki terim Arapça “tevbe” kelimesinin Türkçe karşıılığıdır.

KMS. ķaytarmak İstigfar etmek, tevbe etmek. “*yalanuz-sen ortagun yokdur, sana kaytarur-men, tevbe idermen*” 35b/4.(1)

ķayyūm

Tanrı'nın güzel isimlerin biridir. Ezelden ebede kaim ve mevcut olan, yarattığı bütün canlıları diri tutan anlamında kullanılır.

KF. ķayyūm A. Ezeli, Allah'ın adlarından. “*Ya Allah! Sen kayyum sen, kahar eyleyici sen.*” 35b/3.(1)

KTS. ķayyūm A. Allah'ın sıfatlarından, ezelden ebede kaim ve mevcut olan. (Gİ, KF)

ķaza

Dini manada iki farklı anlamda kullanılan terim, birinci olarak Tanrı'nın gerçekleşecek her Şeyin zamanını ve nasıl meydana geleceğini önceden tespit ve tayin etmesidir. Diğer anlamda ise vaktinde yapılmayan ibadetleri sonradan yerine getirme olarak kullanılır. Terim toplam 197 yerde kullanılmıştır.

MM. **ķaza** A. Allah'ın yazdıklarının olması, Allah'ın takdiri. *“kılurlar ŗükür kelse hakdın kaza”* 311-2.(2)

KTS. **ķaza** A. Bir dini vecibeyi sonradan eda etme. (GT, İM, KF); A. Kaza, kader. (Gİ, GT, KF)

AH. **ķaza** A. Kazâ, kader. *“kazalar yoritgan yaratgan Melik”* (Kaza ve kaderi yürüten ve (yeniden) tanzim eden Tanrı'dır.) 454.(7)

KTS. **ķaza** A. Kaza, kader. (Gİ, GT, KF)

HŞ. **ķaza** A. Kaza, kader; bir kişi için belirlenen hayat. *“Kazaka razı bol yusuŗ tig ebsem”* 443.(1)

GT. **ķaza** A. Kaza, kader, kaza. *“idi teŗri kazası bile bir sa'b düşmen çerisi”* 44/2.(7)

KF. **ķaza** A. Kaza'. Vaktinde kılınmayan namaz, tutulmayan oruç borcunu kurallarına göre sonradan yerine getirme, Allah tarafından takdir olunan şeylerin meydana gelmesi. *“İki vaktde farzı kılmak keçer kazası mekruh anda nafile namaz kılmak 'asırdan sonra küneş batınca...”* 99a/2.(90)

KE. **ķaza** A. Mukadderatın ortaya çıkması; kazâ, vaktinde yerine getirilemeyen ibadetin sonradan yapılması. *“İlahi ol hükmini kim kıldı, ol kazanı kim yöritdi? Yarlıg keldi: men yöritdim men kaza kıldım, amma menin kazam, hükümüm, takdirim gayb turur”* 12v7.(27)

NF. **ķaza** A. Vaktinde kılınmayan ibadetlerin borcunu usul ve kaidesine uygun olarak sonradan ödeme. *“Yana bir vaktta hecni kazâ kılmak kerek bolur,”* 276/12.(2)

İM. **ķaza** A. Vaktinde ödenmeyip sonraya kalan ibadeti ödeme. *“Ve eger irmeni toprakın yise anıng öze kaza takı keffaret vacib bolur. Ve eger irmeni toprakından özge toprak yise anıng öze keffaret yok.”* 278a/1.İM.(37); **ķaza** A. Allah'ın yazdıklarının olması. *“rastı kul kitermes Teŗri Te'ala kazasını ançası bar kaza hucce bolmas kulnung fi'line.”* 30b/7.(13)

MM. **ķaza** A. Zamanında yapılmamış dini bir borcu daha sonra ödeme. *“müsülman namaznı kaza kılmakı, sebab ol tamugda uzak kalmakı”* 161-1.(11)

ķaza bolmak

Birleşik fiil şeklinde oluşan terim, vaktinde yapılmayan ibadetleri kazaya bırakmak yani sonradan yerine getirmek, sonradan eda etmek manasındadır.

İM. kıza bolmak A.T. Vaktinde yapılmayıp kazaya bırakmak. “ *Takı Ebu Yusuf katında uzanur oşbu vakt zeval vaktına tigrü takı andan songra kaza bolur. Ve eger te’hir kılsa kıçege tigrü atgay anıng öze hiç nerse vacib bolmas.*” 332b/2.(1)

kıza kılmak

Zamanında yapılamayan ibadetleri sonraya, kazaya bırakmaktır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

İM. kıza kılmak A.T. Vaktinde yapılmayıp kazaya bırakmak. “...avval ırte namazınıng farzı benim öze kaza kalıp turur irdi tip. Oş anıng kibi ayıtgay tüş namazında takı ikindi namazında takı özge namazlarda” 162a/2.İM.(10); **kazağa kılmak** A.T. “...andan songra bilse kim rastı yatsu imamı ab-dastsız ırmiş, yatsu namazını takı teravîh namazını kaytargay. Ve eger kazaga kılsa bir tervîh ya iki tervîh.” 199b/5.(16)

kıza kılmak

KT’de iki yerde kullanılmıştır. Eserle ilgili çalışmada bu birleşik fiile “hüküm verilmek” anlamı verilmiştir.

KT. kıza kılmak A.T. Hüküm verilmek. “*Ewmegil Kur’an birle kazâ’ kılınmazda burun sanga anıng yarlığı.*” (Kur’an’la sana ferman verilmeden hüküm vermekte acele etme.) 31/87b3=20:114.(2)

kıza kılmak

Vaktinde yapılamayan, yerine getirilemeyen ibadeti sonradan yapmak, eda etmektir. Terim birleşik fiil gurubudur.

İM. kıza kılmak A.T. Vaktinde yapılmayan bir ibadeti yapmak. “ *Kaza namaz üçün mang birgey takı kamet turguzgay. Ve eger çok namazlar kaza kılsa avvalkı üçün mang birgey takı kamet turguzgay*” 150b/4.(18)

kıza namâzı

Vaktinde kılınmayıp sonradan kılınan namazdır. Belirtisiz isim tamlaması şeklinde kullanılır.

İM. kıza namâzı A.F. Vaktinden sonra kılınan namaz. “ *İkinçi, müsafir kişi kaçan uysa mukim kişige kaza namaz içinde, durust bolmas anıng üçün kim avval olturmak*” 169b/1.(14)

ķaza oruē

Zamanında tutulmayıp, sonradan tutulan oruētur. Belirtisiz isim tamlaması Şeklinde bulunan terim 24 yerde kullanılmıştır.

İM. ķaza oruē A.F. Vaktinden sonra tutulan oruē. “...ya tatavvu ‘oruēga niyyet ķılsa ya bir ōzge vacib oruēga niyyet ķılsa, ya kaza oruēga niyyet ķılsa, ol farz oruēdan tūŐer.” 268a/1.(4)

ķazi

İM’de 34 yerde geēer. Eserde “Őeriat hakimi” anlamı verilmiŐtır. Őer’i hūkūmlere gōre karar veren kadı, hakim anlamındadır.

İM. ķazi A. Şeriat hakimi. “Şeri’et kayda irdi takı kazi kayda irdi tise kafır bolur takı sangragılar ayıttılar:” 20a/7.(34)

kābīn

Kıpēak dōnemi eserlerinden ūēūnde yer alır. Dinī olarak “nikah kıyılırken kadına verilen mehir, nikah parası” anlamındadır. Eserlerde kabin veya kebin Őekillerinde yazılır.

KTS. kābīn F. Kadına verilen mehir, nikah parası. (İH, KFT,TZ)

kebīnlemek

Kabini yani nikāh kıyılırken kadına verilecek mehri belirlemek KTS’de “nikah kıymak” anlamı da verilir.

KTS. kebīnlemek F. T. Nikahlamak, nikah kıymak, mehir vermek. (TZ)

kebīre

İslam dinine gōre hem ahirette hem de dūnyada ceza gerektiren būyūk gūnah, suē, haram iŐtir. Cezası būyūk gūnah olan suē anlamındadır.

KE. kebīre A. Būyūk (gūnah). “ Evvel hata ol kebire yazuk bolgay, mundın artuk kim butga tapunsalar yalavaē evinde ol anı bilmese...” 145r11.(1)

NF. kebīre A. Būyūk gūnah. “... kim kōngūlleri iēinde sirlerke muttali^c turur, anıē katında ulug kebīre turur...” 388/5.(1)

keçe namâzı

On üç rekatlık kılınan yatsı namazı anlamında kullanılan bir terimdir. Türkçe + Farsça iki kelimenin bir araya gelmesiyle belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşan bir terimdir.

MM. **keçe namâzı** T.F. Yatsı namazı. “*veli erte keçe namazın mukim*” 154-3.(1)

keçürgen

Allah’ın güzel isimlerinden “Afuvv”ın Türkçe karşılığıdır. Günahları affeden, bağışlayan, affi çok olan, cezada acele etmeyen manasındadır. Terim türemiş yapıdadır ve KT’de 12 kez kullanılmıştır.

KT. **keçürgen 1.** Affedici, yumuşak huylu, esma-yı hüsnadan: halîm. “*Erür Tanrı bilgen keçürgen.*” (Tanrı bilen ve affedendir.) 33/15a1=33:52. KT.(2) **2.** Çok affedici, esma-yı hüsnadan: afuvv. “*Ol Tanrı erür keçürgen yarlıkagan.*” (Tanrı affedici ve esirgeyendir.) 26/19b2=4:43. KT.(2); **keçürgen** Affeden, bağışlayıcı, esma-yı hüsnadan: afuvv “*Erür Tanrı keçürgen örtgen ulaşu yarlıkagan.*” (Tanrı affeden, bağışlayan ve esirgeyendir.) 26/66b1=4:99.(1)

KB. **keçürgen** Günahları affeden, bağışlayan. “*Bayat atı birle sözüg başladım Törütgen igidgen keçürgen idim*” (Yaratan, yetiştiren ve bağışlayan Tanrı’nın adı ile söze başladım) 1.(7)

keçürmek

Alemlerin tek yaratıcısı Tanrı’nın, kullarının bütün günahlarını affetmesi, bağışlaması anlamında kullanılır. Türemiş yapıda olan terim 149 yerde geçmektedir.

KB. **keçürmek** Affetmek, bağışlamak. “*Ay muşsuz idim sen bu muşluğ kuluğ Suyurkap keçürgil yazuğun kamuğ*” (Ey müstağni olan Tanrı’m, sen bu muhtaç kulun bütün günahlarını şefkatle affet.) 28.(70)

ME. **keçürmek** Affetmek. “*garet kılıştılar, akışdılar / ‘afv kıldı keçürdi, keçrü bérdi Tanrı andın*” 203-4.(7)

KE. **keçürmek** Geçirmek; affetmek, bağışlamak. “*Yaratkan, iktülegen, keçürgen İdinin atı birle mana boynaguluk kılman, kelip Müslüman bolun*” 147v5.(72)

kefen kılmak

Birleşik fiil şeklinde olan terim, İslamiyete göre ölen kişinin dini kaidelere göre giydirilmesi, kefenlenmesi demektir.

İM. **kefen kılmak** A.T. Dinî esaslara göre kefenlemek. “ *Bu, fasl turur kefen kılmak içinde, takı kefen-i sünnet, kim kefen kılınur ir kişige üç kat ton içinde*” 238a/6.(2)

keffâret

Yapılan bir günah ve işlenen bir suça karşılık olarak verilen bir ceza veya borçtur. Aşağıdaki eserlerde 165 defa geçmektedir.

KF. **keffâret** A. Bir günaha karşı tutulan şey, keffaret. “*Orucın yese Ramazan ayında nice kez, keffaret eylemese bir keffaret vacib olur.*” 252b/5.(55)

İM. **keffâret** A. Bir günaha karşı tutulmak üzere yapılan veya verilen şey. “*Takı bilgil: rastı kim kim öltürse bir mü'minni hata birle vacib bolur anıng öze diyet takı keffaret.*” 32b/8.(102)

KTS. **keffâret** A. Bir günaha karşı tutulmak üzere yapılan veya verilen şey. (Gİ, İM, KF, KFT)

MM. **keffâret** A. Bir günahı Tanrı'ya bağışlatmak umuduyla verilen sadaka veya tutulan oruç. “*ya keffaret oşbu oruç kim tutar*” 167-2.(3)

NF. **keffâret** A. Bir günahın bağışlanması amacı ile yapılan veya tutulan şey. “*... Mustih hakkına tutgan kînesini çıkardı takı antga keffârat berdi takı Mustihga burungıdın yahşırak ihsân kılı başladı.*” 419/2.(3)

KB. **keffâret** A. Kefaret, borç. “*Yazuķķa kefarete ig ol kör saņa, Yazuķsuz kişi kim ayu bir maņa*” (Senin için bu hastalık günahların kefaretidir; günahsız kim var, bana söyle.) 5981. (2)

keffâret birmek

Yapılan bir günah veya suça karşılık bedel ödemektir. Birleşik fiil şeklindedir ve İM'de 15 yerde tekrar edilmiştir.

İM. **keffâret birmek** A.T. Bir günaha karşı tutulmak üzere bir bedel ödemek. “*...ve eger oruçın açsa ramazan ayında bir niçe kez takı keffaret birmese angar bir keffaret vacib bolur. Ve eger keffaret birse avval künden*” 282b/2.(15)

kefür

Tanrı'nın verdiği nimetlere küfreden ve inkar eden anlamında kullanılır.

GT. **kefür** A. Çok inkar eden, nimete küfran eden. “*dağı anıñ bigin şakirleri bar kefurları dağı bar*” 315/12.(1)

KTS. **kefür** A. Nimete küfran eden, inkar eden. (GT)

kelâm

İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in adı olarak kullanılır.

NF. **kelâm** A. Allah keliması, Kuran-ı Kerim. “*neteg kim Kelâm içinde habar berü yarlıgar*” 211/6.(32)

kelâm-ı mecîd

Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim anlamındadır.

NF. **kelâm-ı mecîd** A. Kuran-ı Kerim. “*Hak te'âlâ Kelâm-ı Mecîd içinde andın habar berür...*” 165/14.(3)

kelâm-ı zülal

Kur'an'ı Kerim anlamındadır.

MM. **kelâm-ı zülal** A. Kur'an. “*haber berdi bizge kelâm-ı zülal*” 33-2.(1)

kelâmu'llah

Arapça terkip olan bu terim Allah keliması yani Kur'an-ı Kerim manasındadır.

KE. **kelamu'llah** A. Kuran. “*ol kulak birle 'ilm ve hikmet sözün işitti, közin köydürmegil ol köz birle Kelamu'llahga baktı, tilin köydürmegil ol til birle meni bir tedi*” 187v19.(1)

NF. **kelâmu'llah** A. Kuran-ı Kerim. “*Eger anıñ birle 'amal kılşañız ya'cî bu Kelâmu'llâh ne işke kim buyurdu...*” 168/17.(3)

MM. **kelâmu'llah** A. Kur'an. “*kelamullah içre haber hak berür*” 69-4.(1)

kelîm

Tanrı ile konuşması dolayısıyla Hz. Musa'ya verilen lakaptır. Genel manada konuşan, söz söyleyen anlamında kullanılır.

NF. **kelîm** A. Söz söyleyen, konuşan; Tur-ı Sina'da Allah'la konuşması dolayısıyla Hz. Musa'nın lakabı. "... *fîr'avnı helâk kılmadım-mu takı seni kelîmüm tep 'âlamda celve kılmadım-mu?*" 55/16.(1)

kelime-i şehâdet

İslamın beş şartından biri kelime-i şehadet getirmektir. Kelime-i şehadet "Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resulühü" sözlerinden oluşur. NF'de 7 defa tekrarlanmıştır.

NF. **kelime-i şehâdet** A. Kelime-i şehadet. " *Ol kâfir kelime-i şehâdat keltürmişdin soñ öltürseñ, ...*" 335/9.(7)

Kelîmullah

Hz. Musa'nın adı yerine kullanılan bir ifadedir.

KTS. **Kelîmullah** A. Hz. Musa. (Gİ, KF)

kenîse

Hıristiyanlığa göre kutsal yerin adıdır. Hıristiyanların ibadet etmek için gittikleri yer, kilise anlamında kullanılan bir terimdir.

İM. **kenîse** A. Kilise. " *ya tersalar mescidi içinde, ya bir kenise içinde, ol oğlan zimmi bolur. Takı kim kim da'va kılsa, rastı yirde tapulgan oğlan benim kulum tip andan kabul kılınmas.*" 442a/8.(4)

KE. **kenîse** A. Kilise. " *Ebu Bekr Mübeşşere birge Muhammedni cühudlar ma'bedinge e[ltti] kenise bar tep, üç yüz kandil erdi.*" 189v15.(1)

KF. **kenîse** A. Kilise. " *Kaçan evlense müsliman kişi Yahudi 'avratnı, ya nasrani 'avratnı küç eylemek yokdur gusl eylemekde, vardur men' eylemen keniselere çıkmakdan.*" 112b/2.(1)

KTS. **kenîse** A. Kilise. (Gİ, İM, KF)

keñ işlig

Terim sıfat tamlaması şeklinde oluşmuştur. Allah'ın güzel isimlerinden "Rahman" adının Türkçe karşılığıdır. Rahmeti bol, geniş ihsan sahibi anlamındadır.

KT. **keş işlig** Geniş ihsan sahibi, rahmeti bol olan, esma-yı hüsnadan: vâsi. “*Tanrı keş işlig bilgen ol.*” (Tanrı rahmeti bol olan ve bilendir.) 27/59b2=5:54.(1)

kerâhiyyet

Dinen tam olarak yasak olmayan, ancak harama yakınlığı dolayısıyla çekinilmesi gereken şey manasındadır.

İM. **kerâhiyyet** A. Şeriatın kesin olarak yasaklamadığı fakat harama yakınlığı ihtimali çok olduğu için çekinilmesi gereken şeyin hali. “ *Takı kerahiyyet turur suf içmek öre turup meger kim oş munda ya zezem suwını içgey öre turup. Takı ab-dast algay*” 92a/1.(51)

KTS. **kerâhiyyet** A. Şeriatın kesin olarak yasaklamadığı fakat harama yakınlığı ihtimali çok olduğu için çekinilmesi gereken şeyin hali. (Gİ, GT, İM, KF)

kerâhiyyet bolmağ

Birleşik fiil grubudur. Yapılması veya kullanılmasında günah ihtimali bulunmak manasındadır.

İM. **kerâhiyyet bolmağ** A.T. “...*kerahiyyet bolur. Takı ayıldı: kerahiyyet bolmas. Amma kunut du’asın okımak kerahiyyet bolmas zahir mezhebde.*” 103b/3.(81)

kerâhiyyet vakt

Farz namazlar ve cenaze namazları, tilavet secdesinin yapılmasının mekruh olduğu vakitlerdir.

İM. **kerâhiyyet vakt** A.A. “Namaz kılmanın mekruh olduğu vakit”. “*andan songra iki rek’et namaz kılğay ihram keygenden songra takı tib sürtüngenden songra, ol namaz sünnet turur, kılğay ol iki rek’etni kerahiyyet vakt içinde...*” 303b/6.(8)

kerâmat

Evliya veya velilere has olağan üstü, tabiat üstü haller, ermişçe yapılan fiillerdir. Aşağıdaki eserlerde 65 yerde tekrar edilmiştir.

KTS. **kerâmat** A. Kerametler. (GT)

İM. **kerâmat** A. Evliyaların bazı olağanüstü halleri. “*Teğri Te’ala sözi: sizler yahşırak ümmetsiz çıkarıldı Adamılardan. Eger ayılssa rastı ol keramet Süleyman cihrtinden irdi.*” 46b/3.(19)

KE. **kerâmat** A. Keramet, velilerin lüzumu anında gösterdikleri olağanüstü hal. “*Sewünmişde İdige şükr kıldı yana aydı: İshakga bu keramet berdin İsma’ilga ne berürsen?*” 54r7.(37)

NF. **kerâmet** A. Kerem, ihsan, keramet, ermişçesine yapılan iş, hareket veya söylenen söz. “*... tağı yigirmi makâm evliyâlarını kerâmatlarıdın sanadı tağı cümlesidin Haqqa sığındı*” 317/14.(7)

MM. **kerâmat** A. Velilerin gerektiğinde gösterdikleri olağanüstü durum, keramet. “*velayet keramet ‘ibadetleri, tümen türlüğ esrar işaretleri*” 384-1.(2)

kerâmatlığ

Kerâmet sahibi, kerâmet vermiş kişilere mahsus olağanüstü durum, iş ve söz anlamındadır.

KE. **kerâmetliğ** A.T. Kerameti olan. “*Cebra’il birle kökge aşarda Cebre’ilnin könlige tüşdi kim mundag kerametliğ Muhammedni kökge aşurup-men, tep.*” 211r10.(1)

kerâmetliğrak

-rak eki sıfatları derecelendirir. Bu yapıyla sözcük en üstün kerâmet sahibi anlamındadır.

KT. **kerâmetliğrak** A.T. (En) çok keramet sahibi, aziz, en değerli. “*Bütünlükün kerâmetliğrakingız Tanrı üskinde saknukrakingız.*” (Doğrusu en değerli olanınız Tanrı indinde en çok sakınanınızdır.) 37/64a2=49:13.(1)

kerem

Cömertlik, bağış, ihsan, Tanrı’nın sıfatlarından biri olarak kullanılır.

GT. **kerem** A. Cömertlik, lütuf, ihsan, kerem. “*kerem ehli durur dayim mükerrerem, kerem dür bar ise dünyide irdem*” 187/13.(36)

NF. **kerem** A. Kerem, ihsan, lütuf, iyilik. “*Haq te’âlâ kerem ve lutf kıldı tağı on namâz bağışladı*” 59/2.(35)

KE. **kerem** A. Kerem, lütuf, ihsan, bağış. “*Davud yalavaç du’a kıldı: İdiya menin hakkımda köp lutf u kerem kıldın, oğlum Süleyman[ga] hem andaguk kerem kılğıl.*” 137r14. (1)

KE. **kiram** A.ç. Kerem sahipleri. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v2.(1)

Kerîm

Tanrı’nın güzel isimlerinden biridir. Keremi, affi, ihsanı, ikramı bol manasındadır. Toplam 33 kez tekrarlanmıştır.

KB. **Kerîm** A. Kerim. “*Bayattın kolu birsü yazuklarım, Du’a birle bolgay keçürgey kerim*” (Günahlarımın affını Tanrı’dan niyâz eylesin; belki kerim Rabbim bu duâ sayesinde beni affeder.) 5667.(1)

MM. **Kerîm** A. Cömert, Allah. “*ahad-sen samed-sen kerim-sen rahim*” 403-3.(1)

GT. **Kerîm** A. Cömert, kerem sahibi. “*koyup aytur idi ya kerim ya rahim bu kuluğnı*” 99/7.(5)

KTS. **Kerîm** A. Cömert, kerem sahibi. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KK, MG) 2. Kerem sahibi, yüce Allah. (Gİ)

NF. **Kerîm** A. Kerem sahibi, cömert. “*... tağı seniñ Perverdigârıñ andag kerîm Tañrı turur...*” 8/6.(6)

KF. **Kerîm** A. Kerem sahibi, cömert. “*Ya Allah! Sen ululuk eyesi sen, kerim sen.*” 30a/4.(12)

KT. **Kerîm** A. Kerem sahibi. “*Ulug kerim*” (Yüce kerem sahibi...)36/86b1=44:49.(1)

KE. **Kerîm** A. Kerem ve ihsan sahibi, cömert. “*sen Tenri yalavaçı erklig-sen, kınasan kına layık-men yarlıkasan kerim-sen.*” 140r7.(6)

HŞ. **Kerîm** A. Kerem sahibi yüce Allah. “*Buyuruptur kuluğa ol kerim hak*” 439. (1)

kesilmiş

Türemiş yapıdaki terim, yapılması gerekli, farz olan, Tanrı'nın emri anlamındadır.

KT. **kesilmiş** Farz, Allah'ın emri. “*Taplaşsa sizler anıng birle kesilmişde kidin, Ol Tañrı erür bilgen.*” (Tanrı'nın emrinden sonra onu kabul ederseniz Tanrı bilir...) 26/3b1=4:24. (1)

kesmek

Yapılması ayetlerle kesin olan dini emirleri yerine getirmek anlamındadır.

ME. **kesmek** Farz kılmak. “*fariza kıldı Tañrı sureniñ ahkamların, andaze kıldı Tañrı sure-ni, kesti Tangrı*” 79-2.(1)

keşiş

Hıristiyanlıkta, kilisede dini görevlerle ilgilenen kişi, papaz, rahip anlamında kullanılır. “rahip, papaz” kelimelerinin Türkçe karşılığıdır.

KTS. **keşiş** Rahip, papaz. (TZ)

kevneyn

Dünya ve ahiret, insan ve cinler, iki dünyayı ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

KE. **kevneyn** A. İki âlem, maddi ve manevî âlem. “*kevneyn içinde cümle cemal anın birle münevver turur, heybet ü ‘izzet anın, sehavet ü kuvvet anın, fazl u san anın, kible ve iman anın.*” 189r20.(3)

kevser

Hem kevser süresi hem de cennette bulunan bir nehrin adıdır.

HŞ. **kevser** A. Cennette bulunan su. “*‘Aceb kim ança şirin bolsa kevser*” 208.(1)

havz-ı kevser

Hiz. Peygambere ait, cennette bulunan bir havuzun adıdır. Terim isim tamlaması şeklindedir.

KE. **havz-ı kevser** A. Cennetteki havuzun adı, kevser. “*kaçan kıyamet küni bolsa amenna bihi ve saddakna elgimge bir kadeh berilgey nurdın havz-ı kevser kırağında turgıl halayıkga suw bergil.*” 202r5.(7)

NF. **havz-ı kevser** A. Cennetteki havuzun adı. “*Taķı ol ekki arıg kim örtüglüg aķar, biri selsebıl turur, uçtmahķa aķar, taķı biri Kevser havzına aķar...*” 57/7.(7)

kıbla

Kutsal mekan Kabe’nin bulunduğu ve Müslümanların namaz kılarken döndükleri yöndür. Toplam 99 yerde geçmektedir.

NF. **kıbla** A. Kible. “*Yüzünü kıblaga çewürdi taķı aydı:...*” 104/3.(4)

ME. **kıbla** A. Kible, güney. “*ardınca turdı kıblaga, arka çewürdi / yobıladı anı / yincgeldi korkugdın, içinge aldı*” 210-5.(2)

KFT. **kıbla** A. Kible. “*Her kişi kim namazı bizim kıblamızga kıldı dahı bizim bugazladukumuzu yidi, siz danuklık virünüz kişi için iman birle didi.*” 255a/48

KF. **kıbla** A. Kible. “*... arınmakdur necislerden, uyatlık yapmak, Kıblaya karşı durmak, vakıt saklaşmak, niyyet eylemek.*” 40a/6.(7)

İM. **kıbla** A. Namazda yönelinen taraf. “*Ka’be’den yırak bolsa tigürgey yüzini Ka’be’ning cihetine. Ve eger kıbla anıng öze bilinmese taķı anıng katında kimerse bolmasa kim*” 152a/5.(68)

GT. **kıble** A. Kible, ibadette yönelinen taraf. “*baglap idim kim közümnin kıblesi anıñ cemali*” 248/10.(1)

KE. **kıble** A. Kible, secde edilecek yer, yön. “*‘Aziz ‘aklı anıp zelil bolup ana eğıp kıblega utru bizni kıble kılayın tep secde kılgalu ogradı,*” 76r9.(11)

KTS. **kıble** A. Kible. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

KMS. **kıble** A. Mekke tarafı, namazda yönelinen yer. “*uyatlığın yapmak, kıbleye karşı durmak, vakt-ıla kılmak,*” 10a/4.(4)

MM. **kıble** A. Namaz kılarken dönülen Kabe yönü. “*taķı kıble tüzmek bu vakt saklamak, taķı niyyet ihlas bile kılmakı*” 67-3.(2)

kıblegâh

Müslümanlar için kutsal sayılan Kabe’nin bulunduğu, ibadet ederken yönelinen yerdir.

GT. **kıblegâh** A.F. Kiblenin bulunduğu yer, ibadette yönelinen yer. “*boluptur ka’be hacet kıblegahı*” 59/2.(1)

KTS. **kıblegâh** A. F. Kiblenin bulunduğu yer. (GT)

kıdve

Camide dini görevlerle ilgilenen imama, namaz kılarken uymayı ifade eden bir terimdir.

KE. **kıdve** A. Uyulacak, iktida olunacak insan, namaz kılınırken imama uymayı ifade eder. “*şehadetlîg sa’adetlîg, ‘ibadetlîg hidayetlîg, beşaretlîg, özi muti’ zikri refi’, ümmetka şefi’, enbiya kıblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı suffe-i safa*” 2r7.(1)

kınağlı

KT’de yer alır. Kına- (cezalandırmak) fiilinin –glı sıfat – fiil eki almış şeklidir. Eserde “azap edici, azapla cezalandırıcı” anlamı verilmiştir. Esmâ-i Hüsnâ’dan el-cebbâr ismiyle yakın anlamındadır.

KT. **kınağlı** Azap edici, azapla cezalandırıcı. “*Ermez Tanrı kınağlı olarnı anlar yarlıkatu kolarlar.*” (Tanrı onlara azap edici değildir, onlar af dilerler.) 28/82a1=8:33.(2)

kınamak

KT’de 23 yerde kullanılır. Günahlarından dolayı cezalandırmak, azap ve işkence etmek anlamındadır.

KT. **kınamak** Azap etmek, işkence etmek, ceza vermek. “*Tileyür Tanrı kınasalar olarnı anıng birle yakın tiriglik içinde.*” (Tanrı onların cezalandırılmasını canlarının da kafir olarak çıkmasını murat ediyor.) 29/40a3=9:55.(23)

kınanmış

Günahlarından dolayı cezalandırılmış kişi anlamında KT de yer alır.

KT. **kınanmış** Azap edilmiş. “*Ermez-miz kınanmışlar.*” (Biz azap edilmişlerden değiliz.) 33/52a3=34:35.(1)

kınlıg

“Acı çekmek, ceza, işkence, eziyet” anlamındaki kın sözcüğüne isimden isim yapan –lıg eki getirilerek türetilmiştir. KT’de 7 yerde kullanılır. “Azabı olan, azap veren” anlamındadır. Tanrı’nın sıfatı olarak kullanılır. El-cebbâr adıyla yakın anlamındadır.

KT. **ķınılıđ** Azap veren, azabı olan. “*Ol Tanrı katığ kınılığ ol.*” (Tanrı azabı şiddetli olandır.) 28/71a3=8:13.(7)

ķırâ’at

Namazda her rekattan sonra Kur’an’dan belli bazı ayetler okumaktır.

İM. **ķırâ’at** A. Kur’an okuma. “*songrakı bölek kilgey takı namaz kılğaylar bir rek’et takı iki secde kıra’at birle takı ettehiyyat okıgaylar takı selam birgeyler.*” 236b/5.(4)

NF. **ķırâ’at** A. Namazın gereklerinden olmak üzere Kuran’dan muayyen parçalar okuma. “*... tâyifa kelip bir rek’atlarını ķırâ’at birle tamâm ķılsunlar...*” 40/13.(1)

MM. **ķırâ’at** A. Okuma, namazda her rekatta sure okuma. “*ķıra’at üçünçi rüku’ tört tamam*”68-2.(12)

ķırâ’atsız

Namazda Kur’an’dan ayetler okumama anlamındadır.

NF. **ķırâ’atsız** A.T. Namazda Kuran’dan muayyen parçalar okumama “*... taķı bir rek’at namâz ķırâ’atsız ķılsunlar...*” 40/12.(1)

ķıran

Bir hacc çeşidinin adı olarak İM ve KF de yer alır.

İM. **ķıran** A. Bir hac çeşidi. “*neteg kim kiçti ķıran hecde. Eger oruç tutsa üç kün şevvaldan andan songra ‘umre kılsa reva bomas üç künde.*” 343a/1.(19)

KTS. **ķıran** A. Haccın bir türü. (KF, İM)

kısmet

Tanrı’nın rızıkları verirken her kişi için ayırdığı pay, hissedir.

AH. **kısmet** A. Kısmet, nasip. “*bu baylık çığaylık idi kısmeti*” (Zenginlik ve fakirlik Tanrı’nın kısmetidir.) 303.(2)

ķışmak

Hak yoldan çıkmak, Şeytana uymak, doğru yoldan ayrılarak azıtmak manasındadır. Türkçe kökenli terim KT’de 15 yerde kullanılmıştır.

KT. **ķışmak** Yoldan çıkmak, sapıtmak, azmak, itaat etmemek. “*Kim kim ķışsa Tanrı yādındın gmārlagay-miz angar yekni.*” (Allah’ın mesajını görmezden gelen kimseye bir Şeytan tahsis ederiz.) 36/52a2=43:36.(15)

ķışurmak

Türemiş yapıda bulunan terim, hak yolundan, doğru yoldan ayırmak, azdırmak anlamındadır.

KT. **ķışurmak** Yoldan çıkarmak, azdırmak. “*Tileyür yek kim ķışursa olarnı.*” (Şeytan onları saptırmak ister.) 26/32a1=4:60.(20)

ķıyām

Namazda ayakta durma anlamındadır. Terim, ölümden sonra dirilip ayağa kalkma manasında da kullanılır.

KTS. **ķıyām** A. **1.** Kalkma, kalkış. KTS. (Gİ) **2.** lmden sonra dirilip ayağa kalkma. KTS. (Gİ) **3.** Namazda ayakta durma. (İM, KF)

MM. **ķıyām** A. Namazda ayakta durulan bölüm. “*ķıyam u kira’at rkudın yanar*” 135-1.(13)

İM. **ķıyām** A. Namazın ayakta eda edilen kısmı. “*Yahşırak ol turur kim kim çok kılğay rek’etlerning sanını. Ve eger bolmasa ķıyamnı uzatmak yahşırak turur. Takı Muhammed İmam ayıttı:* ” 159b/2.(2)

ķıyāmat

Yer ve göğün birbirine karışıp dünyanın son bulduğu zaman, bütün ölülerin dirilerek mahşerde bir araya toplanmasıdır. Neredeyse bütün eserlerde karşılaştığımız terim 322 defa kullanılmıştır.

ME. **ķıyāmat** A. Kıyamet. “*zındik boldı / ol ķıyamatga bütmegen / terlik keddi / dervış boldı er*” 235-1.(1)

KB. **kıyâmet** A. Kıyamet. “ *Kıyamette körkit tolun teg yüzün, Elig tuttaçı kıl ilahi özin*” (Kıyâmette dolunay gibi yüzünü göster; ey Tanrım, kendisini bana şefâatçi kıl.) 48.(1)

KF. **kıyâmet** A. Ahiret, kıyamet. “*Yetişür bana hayırlardan yarakladuğum kıyamet küninde razılığında hak ta’alanun.*” 37a/2.(17)

KMS. **kıyâmet** A. Dünyanın sonu, mahşer günü. “*kıyamet küni nebiler durgan yirde.*” 37a/5.(2)

İM. **kıyâmet** A. Dünyanın sonunda bütün ölümlerin dirilerin toplanacakları zaman. “*takı andan vacıbrak, yazıknı terk kılmak turur. Amma yakın kıyamet turur takı andan yakınrak ölüm turur.*” 486a/5.(54)

MM. **kıyâmet** A. Dünyanın sonunda bütün ölümlerin tekrar dirilip toplanacakları an, kıyamet. “*veli bil kıyamet küninde birin, birin cümlesindin sorulgu turur*” 281-3.(5)

NF. **kıyâmet** A. Kıyamet. “*Bu musulmânlık dîni garıbluğun zâhir boldı, kıyâmet etekinde takı garıbluğun kaytgay*” 7/3.(112)

GT. **kıyâmet** A. Kıyamet. “*kim kıyamet küni benim kanıma giriftar bolgay*” 68/4.(5)

KT. **kıyâmet** A. Kıyamet. “*Korkıtsa sen kıyâmet küninde şek yok.*” (Kıyamet gününden korkmakta şüphe yoktur.) 36/3b3=42:7.(26)

HŞ. **kıyâmet** A. Kıyamet. “*Uşol sa’atda kim bolgay kıyamet*” 186.(8)

KE. **kıyâmet** A. Kıyamet. “*Ümmetiga buluşuban yerde kalgan Mustafa, Ol kıyamet küni şefa’atnı kurını kurşaban*” 2r11.(91)

KTS **kıyâmet** A. Kıyamet. KTS. (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, RH)

kıyâmet kopmak

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, yerin ve göğün birbirine karışması, tabiatın ölmesi, dünyanın son bulunduğu anın ifadesi olarak kullanılır. Terim toplam 142 kez tekrarlanmıştır.

KF. **kıyâmet kopmak** A.T. Kıyamet kopmak. “*Kıyamet kopmaz hatta ‘ilim zahir olmayınca, ol Ebu Hanıfe ‘ilmidür.*” 18a/2.(1)

kıyâmet küni

Dünyanın son bularak bütün ölülerin dirilip mahşerde toplandıkları gün, kıyamet günüdür. Belirtisiz isim tamlamasıdır.

HŞ. **kıyâmet kün** A.T. Kıyamet günü. “*Kıyamet kün şefa’at kılguçı ol*” 189.(2)

NF. **kıyâmet kün** A.T. Kıyamet günü. “*Peygâmbere ‘as aydı: Kıyâmat kün bolsa âvs heç mûfık bolmağay kıyamat mûfıklarındın, meger benim elgim ‘Ali elginde bolğay tedi,*” 120/3.(12)

KT. **kıyâmet küni** A.T. Kıyamet günü. “*Korkıtsa sen kıyâmet küninde şek yok.*” (Kıyamet gününden korkmakta şüphe yoktur.) 36/3b3=42:7.(26)

KE. **kıyâmet kün** A.T. Kıyamet günü. “*Ümmetiga buluşuban yerde kalgan Mustafa, Ol kıyamet kün şefa’atnı kurını kurşaban*” 2r11.(91)

GT. **kıyâmet kün** Kıyamet günü. A.T. Kıyamet günü. “*kim kıyamat kün benim kanıma giriftar bolğay*” 68/4.(5)

KF. **kıyamet küni** Kıyamet günü. A.T. Ahiret, kıyamet günü. “*Yetişür bana hayırlardan yarakladuğum kıyamet küninde razılığında hak ta’alanun.*” 37a/2.(17)

kızgınlıq

“Ceza, işkence” anlamındaki kızgıt sözcüğüne isimden isim türeten –lug eki getirilerek türetilmiştir. Kınlık kelimesiyle eş anlamlıdır. Örnekte her iki kelimenin peş peşe kullanıldığı görülür. “Azapla cezalandıran” anlamında Tanrı’nın sıfatı olarak kullanılır.

KT. **kızgınlıq** Azapla cezalandıran, cezasını veren. “*Ol Tanrı katıgrak kınlığdın, katıgrak kızgınlıqdın yan.*” (Tanrı azap ve ceza verendir.) 26/51b3=4:84.(1)

kiçürmek

Türemiş şekilde bulunan terim Tanrı’nın kullarının bütün hata, suç ve günahlarını affatması, bağışlamasıdır.

İM. **kiçürmek** Bağışlamak, affetmek. “*İy Teñri, eger yahşı kişi irse arturgıl anıng ihsanını, eger yawuz kişi irse kiçürgil andan yawuzlukını*” 240a/4.(1)

kidinki

Arapça “ahiret” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Öldükten sonra gidilecek olan yer, sonsuz, ebedi alem, öteki dünya anlamındadır.

KT. **kidinki** Ahiret. “*Bérdimiz angar yakınrak içinde edgülük kim ol kidinki içinde edgülerdin ol.*” (İyi olana ahirette iyilik vermemiz yakındır.) 30/97b2=16:122.(4)

kidinki kün

Sıfat tamlaması şeklinde bulunan terim Arapça “ahiret” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Öldükten sonra gidilecek, sonsuz hayatın başlayacağı yer, ahret hayatı, öbür dünyadaki hayat anlamında kullanılmıştır.

KT. **kidinki kün** Ahiret. “*Anlar kim kirtgünmesler kidinki künke.*” (Onlar ki inanmazlar ahiret gününe..) 30/58b1=16:60.(1)

kidinki saray

Ahiret anlamına gelen terim sıfat tamlaması şeklindedir. Öldükten sonraki ebedi hayatın başlayacağı yer manasındadır.

KT. **kidinki saray** T.F. Ahiret, ahiret mekanı. “*Kidinki sarāy edgürek neme körklüg ol saknukluk sarāyı.*” Ahiret yeri ne güzel bir yerdir.) 30/42b3=16:30.(1)

kirtgüngen

Tanrı’nın varlığına ve birliğine inanan, emir ve yasaklarına uyan, iman ve ibadet eden anlamında kullanılır.

KT. **kirtgüngen** İman eden. “*Eger iki ögür kirtgüngenlerdin öldürüşseler yaraştırunglar.*” (İnananlardan iki grup birbirleriyle kavga ederlerse aralarını düzeltin.) 37/59a3=49:9. (1)

kirtgünmek

Tanrı’nın varlığına ve birliğine, peygambere, kutsal kitap Kur’an’ı Kerim’e inanan ve bu inançla ibadet etmek manasındadır. Türemiş yapıdaki terim 41 yerde tekrar edilmiştir.

KT. **kirtgünmek** İnanmak, iman etmek. “*Sezā boldı ayıtık kın üküşleri üze olar kirtgünmezler.*” (Onlar hakkındaki azap gerçekleşecektir. Çünkü onlar inanmazlar.)

33/86b3=36:7. KT.(39); **kirtgünmek** İman. “*Tanrı sewdürdi sizke kirtgünmeki takı bezedi anı könglüniz içinde.*” (Tanrı size imanı sevdirdi ve gönlünüzü süsledi.) 37/58b1=49:7.(1)

KE. **kirtgünmek** İnanmak. “*Üç kündin son özige keldi katıg ün birle aydı: İdiya bu tilekdin tevbe kıldım, sana kirtgünler evveli men-men.*” 121v16.(1)

kirtgünmiş

Tanrı’ya, Peygambere, Kur’an’a inanan ve ibadet eden anlamındadır. Terim türemiş şekildedir ve KT’de 3 kez geçmektedir. İman kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılabilir.

KT. **kirtgünmiş** İnanmış, iman etmiş. “*Kamugları anlarka kirtgünmiş tururlar.*” (Hepsi onlara iman etmiştir.) 33/56a1=34:41.(3)

kirtgünügli

Terim türemiş yapıdadır ve Arapça “mü’min” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Tanrı’ya, Peygambere, kutsal kitaba, meleklerle ve her şeyin Tanrı’dan olduğuna inanan ve iman eden manasındadır.

KT. **kirtgünügli** Mü’min, iman etmiş. “*Bu ögür kamug kirtgünügliler.*” (Bu grup hepsi iman etmiş.) 28/65b3=8:4.(3)

kirtkinsemek

Allah’ın varlığını kalben tasdik, dil ile ikrar etmek istemektir.

DLT. **kirtkinsemek** Allah’ın birliğini ikrar etmeyi istemek. (1)

kirtkünmek

Tanrı’ya, Peygambere, Kur’an’a inanmak ve dil ile ikrar etmektir.

DLT. **kirtkünmek** İman etmek, Allah’ın birliğini ikrar etmek. (4)

kirtünmek

Tanrı’ya, Peygambere, Kur’an’a inanmak ve iman etmektir.

DLT. **kirtünmek** İman etmek. (1)

kitâb

Terim hem kutsal kitap Kur'an'ı Kerim hem de bütün günahların kaydedildiği, yazıldığı kitap anlamında kullanılır.

KF. **kitâb** A. Günahların yazıldığı kitap. “*Ya Allah, kitabımı vir sag koluma, hisabımı az eyle.*” 88b/1.(18)

KTS. **kitâb** A. Kitap. (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, MS), kitab-ı aziz Kur'anı Kerim. (KFT)

MM. **kitâb** A. Kur'an. “*inanmak idige Melek baringa, resül enbiya hem kitablaringa*” 14-2.(2)

kîtab-ı ‘aziz

Kutsal kitap Kur'an'ı Kerim'dir.

KFT. **kîtab-ı ‘aziz** A. Kur'an-ı Kerim. “*Anun için kim Tanrı ta'ala Kitab-ı ‘aziz içinde eyiddi.*” 245a/29

kitâb -ı kadim

Müslümanlarca kutsal kabul edilen Kur'an'ı Kerim anlamındadır.

KE. **kitâb -ı kadim** A. Kuran-ı Kerim. “*Ugan İdimiz kitab-ı kadim, Kur'an-ı ‘azim, münevver-i kerim içinde haber berür.*” 65v18.(1)

kitâb -ı kâfir

Ehli kitap adı verilen Yahudi ve Hristiyanlara verilen addır.

KFT. **kitâb -ı kâfir** A. Ehli kitap denilen Yahudi ve Hristiyanlara verilen ad. “*Kitab-ı kafir didükümüz yahudidür dahı nasranidür.*” 335a/10

kitabî

Ehli kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardır.

KTS. **kitabî** A. Kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlar. (KFT)

kitâbullah

İslamiyetin kutsal kitabı Kur'an'ı Kerim manasındadır.

KFT. **kitâbullah** A. Kur'an-ı Kerim. “*ol hükmi Kitabullah içinde tapmasa dahı Rasulullahmun hadisi içinde tapmasa dahı ol kadı...*” 119a/23

KTS. **kitâbullah** A. Kur'anı Kerim. (KFT)

klisia

Hıristiyanların ibadet etmek için gittikleri yer, kilise anlamında kullanılır.

KTS. **klisia** Y. Kilise. (CC)

koparmak

İslamiyete göre ölen kişinin Tanrı tarafından yeniden diriltilmesi, yeniden can verilmesi anlamındadır. Terim kop – (ayağa kalk) fiiline –ar eki getirilerek türetilmiştir

İM. **koparmak** Öldükten sonra diriltmek. “ *Teñri sözi turur: rastı kıyamet künikilesi turur, şek yok anıng içinde takı rastı Teñri Te’ala koparur ol kimerse kim gurlar içinde turur.*” 61b/6.(1)

KTS. **koparmak** Yeniden dirilmek. (İM)

kopğu

Kop – (ayağa kalk) fiiline –gu eki eklenerek türetilmiştir. Kıyamet gününde yeniden dirilmeyi ifade eder.

KB. **kopğu** Kıyamette dirilme.“*İlahi küdezgil meniñ könglümi Sevüg savcı birle kopur kopğımı*” (Ey Tanrım benim gönlümü gözet;kıyamette beni sevgili peygamber ile haşret.) 47. (1)

kopğurmak

Kıyamet gününde yeniden diriltip kaldırmak anlamında KT de yer alır. –gur ettirgen çatılı fiiller oluşturan ekle kop- fiilinden türetilmiştir.

KT. **kopğurmak** Haşretmek, diriltip kaldırmak. “*Ey katıglık bizke kim kopgurdı bizni yatgu yerimizdin.*” (Yazık bize ki bizi yattığımız yerden haşretti.) 34/12a1=36:52.(1)

kopmak

İslami inanca göre öldükten sonra yeniden dirilmek, ayağa kalkmak anlamında kullanılır.

İM. **kopmak** Öldükten sonra tekrar dirilmek, ayağa kalkmak. “*Amma kırk sekizinci mes’ele ayıttık biz eyle kerek kim ikrar kılğay rastı kopmak ölgenden songra hak turur tip. Kim kim inkar kılssa kopmakga ol kafir turur,*” 61b/4.(3)

ķopmak kŭni

Terim belirtisiz isim tamlaması ŐeklindeŖdir. Hem ahiret hem de kıyamet, kıyamet gŭnŭ anlamında kullanılır. Arapĉa “kıyamet” kelimesinin Tŭrkĉe karşılığıdır.

KT. **ķopmak kŭni 1.** Ahiret, haşr. krş. *kidinki, kidinki kŭn, kidinki sarāy* “*TaŖrı hŭkm kılur sizing ara kopmak kŭninde.*” (Tanrı ahiret gŭnŭnde hŭkŭm verir.) 26/96b2=4:141. KT.(19) **2.** Kıyamet. “*Hiĉ asığ kılmaÇ sizke yaguklarıŖız yime oĖlanlarıŖız kıyāmet kŭninde ya’ni kopmak kŭninde.*” (Kıyamet gŭnŭnde size yakınlarıŖız ve ĉocuklarıŖız fayda etmez.) 38/36a2=60:3.(1)

ķopmaklıķ

TŭremiŐ Şekilde gŖrŭlen terim, Ŗldŭkten sonra tekrar dirilmek, tekrar ayağa kalkmak manasındadır.

KTS. **ķopmaklıķ** Ŗlŭmden sonra dirilmek. (CC)

ķopsamak

Ney eşliğinde dini, tasavvufi Şarkılar, ilahiler sŖylemek manasındadır.

KTS. **ķopsamak** Ney ile ilahi sŖylemek, Şarkı sŖylemek.. (CC)

ķopurmak

Dŭnyanın son bulduğu kıyamet gŭnŭnde bŭtŭn Ŗlŭleri diriltmek, ayağa kaldırmak, haşretmek anlamındadır. Kop – (ayağa kalk) fiiline –ur eki getirilerek tŭretilmiŐtir.

KB. **ķopurmak** Kıyamet gŭnŭnde diriltmek, haşretmek. “*Ėlahi kŭdezgil meniŖ kŖnglŭmi SevŭĖ savcı birle ķopur ķopĖumi*” (Ey Tanrım benim gŖnlŭmŭ gŖzet; kıyamette beni sevgili peygamber ile haşret.) 47.(12)

ķorkŭtĖuĉı

Farsĉa “peygamber” kelimesinin Tŭrkĉe karşılığıdır. Her Şeye karşı insanları uyaran, onları her Şeyden haberdar eden elĉi, peygamber, yalavaĉ anlamındadır. TŭremiŐ yapıda bulunan terim KT’de 21 defa tekrarlanmıştır.

KT. **ķorķutķuķı** Korkutucu, kōtū sonuca karķı uyaran, uyarıcı, peygamber. “Yalavaķlar mūjde bergūķiler hem korkutķuķılar.” (Peygamberler uyarıcı ve uyaranlardır.) 27/8a1=4:165.(21)

ķoruķ

Tanrı’nın “Mū’min” adının Tūrkķe karķılıķıdır. Tūremiŗ yapıdaki terim, koruyan, koruyucu Tanrı, gūven veren anlamlarında kullanılır.

MM. **ķoruķ** Koruyan, koruyucu, Tanrı. “sena hamd ū tesbih ū tehlil urug, bu ma’ni ūķūn til yarattı korug” 275-2.(1)

kōk

Arapķa “cennet” kelimesinin Tūrkķe karķılıķıdır. Genel anlamda gōkyūzū, gōķ; dini manada ise hayatını Allah yolunda iman ve ibadetle geķiren kimselere ōteki dūnyada Allah tarafından vadedilen gūzel mekandır. Terim CC’de 32 defa geķmektedir.

CC. **kōk** Gōkyūzū, gōķ; cennet. “andan bizge sen yavd[ı]rdın kōk ōtmekin hem tatırdın” 70b/2.(32)

kōk hanı

Hız. İsa anlamında kullanılan birleŗik yapıda bir terimdir. CC’de 32 defa tekrarlanmıŗtır.

CC. **kōk hanı** Gōķūn kralı, Hız. İsa.(32)

kōk ōtmeki

Hız. İsa Peygamberin bedenini temsil eden, gōkten inen ve İncil’de yiyenlerin ōlūmsūzleŗeķeķi belirtilen yiyecek, ekmek anlamındadır. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir ve 32 kez kullanılmıŗtır.

CC. **kōk ōtmeki** İsa’nın bedenini temsil eden, gōkten inen ve İncil’de yiyenlerin ōlūmsūzleŗeķeķi belirtilen ekmek. (32)

kōk, yer hanı

İsim tamlaması, şeklinde kullanılan terim, Hız. İsa iķin kullanılır. CC’de 32 yerde gōrūlmektedir.

CC. **kōk, yer hanı** Gōķūn ve yerin kralı, Hız. İsa.(32)

köndürgen

Allah yoluna sevkeden, doğru yolu gösteren, hidayete erdiren anlamındadır. Türemiş yapıdaki terim 2 defa geçmektedir.

KT. **köndürgen** Doğru yola sevkeden, hidayete erdiren. “*Kimni kim kışursa Tañrı köndürgen yok anı.*” (Tanrı kimi azdırırsa kimse onları hidayete erdirmez.) 28/55b3=7:186.(1)

köndürmek

Bir kimseyi Allah yoluna sevk etmek, inancının gereğini yapan biri olarak hidayete erdirmek, doğru yolu göstermek manasındadır. Türemiş yapıdaki terim 82 kez tekrar edilmiştir.

KT. **köndürmek** Doğru yol göstermek, hidayete erdirmek. “*Ol Tañrı köndürmez fāsık bodunlarını.*” (Tanrı fāsık halkı hidayete erdirmez.) 29/57b3=9:80.(59)

HŞ. **köndürmek** Doğru yola girmesini sağlamak, inançlı ve inancını gereğini yapan biri haline getirmek, hidayete erdirmek. “*Yol azdım irse köndür men yañıldım*” 187.(1)

NF. **köndürmek** Doğru yola sevk etmek, yönlendirmek. “*Muhammed ummatıña velîler kelip yol köndürürler, tep i’ tîkâd kıldım.*” 268/15.(10)

KE. **köndürmek** Yöneltmek, doğru yola sevk etmek; ikrar etmek; uğurlamak, yola çıkarmak, kılavuzluk etmek. “*Kaçan Mekke halkı Muhammedni kamuğ yolga köndürdiler erse körünmes bolgaç Mübeşşere teve burundıkın Muhammed belindin çeşip teveçiler tonın çıkarıp dikk-ı Mısri tonı Muhammedge keydürdi.*” 188v8.(12)

köndürügli

İnancı yerinde, doğru yolu gösteren, hak yola sevk eden anlamındadır. Terim – gli sıfat-fiil ekiyle türetilmiştir ve 4 yerde görülmektedir.

KT. **köndürügli** Doğru yol gösteren. “*Kimni kim kışursa Tañrı yok angar köndürügli.*” (Tanrı kimi azdırırsa ona doğru yol gösteren olmaz.) 31/72b2=39:36.(4)

köni

Gerçek, doğru anlamındaki bu isim, hak, hakikat anlamında dini bir terim olarak sıkça kullanılır. CC’te helâl anlamındadır.

KT. köni 1. Gerçek, doğru, hak. “*Andag va’de’i aning üze köni.*” (Bu Tanrının bizzat üstlendiği gerçek bir vaaddir.) 30/48b3=16:38. **KT.(27) 2.** Hak dine inanan, cahiliyye devrinde İbrahim Peygamber dini üzere olan. “*Ol edgü işlig erür takı İbrāhim dinika köni takı tuttu Tañrı İbrāhimni dōst.*” (Kimin dini İbrahim’in dinine tabi olan kimseden daha güzel olabilir. Allah İbrahim’i dost tuttu.) 28/84b2=4:125.(4)

MM. köni Doğru, âdil. “*bilin kimge uymak kerek ilk munı, seni uyduruban yöritür köni*” 303-2.(4)

NF. köni Doğru, gerçek, hak. “*... taķı köklerni yarattı köni musulmân hâlında taķı men Tañrı te’âlâķa ortaķ ķatganlardın ermez-men,*” 345/5.(6)

CC. köni Helal. 49a/30.(3)

köni işlig

Sıfat tamlaması şeklinde bulunan terim, Allah’ın güzel isimlerinden Arapça “Reşid” adının Türkçe karşılığıdır. Doğru yolu, hak yolu gösteren, irşada ihtiyaç duyan anlamındadır.

KT. köni işlig Esma-i hüsnâ’dan: hakîm. “*Tañrı bilgen turur köni işlig.*” (Tanrı bilir ve hakimdir...) 37/59a2=49:8.(1)

köni yol

Terim, hidayet, doğru yol, Tanrı’nın yolu, hak yol manasındadır. Sıfat tamlaması şeklindedir ve 273 defa kullanılmıştır.

KB. köni yol Doğru, gerçek yol. “*Oķıķı ol erdi bayattın saņa, Sen ötrü köni yolķa kirdiņ toņa*” (O sana Tanrı tarafından gönderilen dâvetçi idi; sen bu sâyede doğru yola girdin, ey yiğit.) 36.(243)

KT. köni yol Hidayet, doğru yol. “*Bu, belgürtmek bodunka hem köni yol hem pend saknuklarka.*” (Bu sakınan halka hem doğru yol hem öğüttür...) 25/8b3=3:138.(30)

köni yol bulmışraķ

Sıfat tamlaması fiil grubu şeklindeki terim, hidayete eren doğru yolu bulan, hak yolda olan anlamındadır.

KT. köni yol bulmuşraq Hidayete eren. “*Eger kelse anlarka bir korkutuglı bolurlar ok köni yol bulmuşrak ümmetlerde birindin.*” (Bir korkutucu gelse hidayete daha çok erenlerden olurlar.) 33/82b3=35:42.(1)

köni yol körkitmek

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, doğru yolu göstermek, hak yola teşvik etmek manasındadır.

KT. köni yol körkitmek Doğru yolu göstermek. “*Anlardin kimke köni yol körkitti Tañrı.*” (Tanrı onlardan kime doğru yolu gösterdiyse..)30/47a2=16:36.(3)

köni yol körsetmek

Allah yolunu göstermek, doğru yola iletmek, hidayete erdirmek anlamında kullanılır. Birleşik fiil gurubudur.

KT. köni yol körsetmek Doğru yola erdirmek. “*Tañrı körsetmez köni yolnı bu küç kılıglı bodunlarka.*” (Tanrı zalimler topluluğuna hidayet etmez.) 38/44a1=61:7.(1)

köni yolçı

Sıfat tamlaması şeklinde olan terim, Farsça “peygamber” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Doğru yolu gösteren, uyarıcı, savaşçı, elçi, peygamber manasında kullanılır.

KB. köni yolçı Doğru yolu gösteren, Peygamber. “*Öküş minn selamım sevüg savçıka Ol edgü kılavuz köni yolçıka*” (Sevgili resûle, o doğru rehber ve iyi kılavuza binlerce selam.) 3730.(3)

köni yolka barmağ

Hak yolu, doğru yolu, Allah yolunu bulup bu yolda hayatını geçirmek, ilerlemek anlamındadır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KT. köni yolka barmağ Doğru yolu bulup ilerlemek. “*Yulduzlar olar köni yolka barırlar.*” (Onlar doğru yolu bulup ilerleyen yıldızlardır.) 30/37b3=16:16.(1)

köni yolka kirigli

Allah yolunu bulan, hak yoluna giren, hidayete eren anlamında kullanılır. Terim sıfat fiil grubu şeklindedir.

KT. köni yolka kirigli Doğru yola giren, hidayete eren. “*Ol bilgenrek ol köni yolka kirigliler.*” (O daha iyi bilendir doğru yola girenleri..) 30/99b2=16:125.(1)

köni yolka köndürmek

Doğru yola, hak yoluna iletmek, sevk etmek, Allah yolu için teşfik etmek manasındadır. Birleşik fiil şeklindedir ve KT’de 2 kez tekrarlanmıştır.

KT. köni yolka köndürmek Doğru yola iletmek. “*Köndürür men köni yol(ka) kimni tilese-miz.*” (Kimi istersem doğru yola iletirim.) 36/35b3=42:52.(2)

köni yolka könmek

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim hak yoluna, doğru yola, Tanrı’nın yoluna girmek, hidayete ermek manasındadır.

KT. köni yolka könmek Doğru yola girmek, hidayete ermek. “*Men üküş örtgen men kim ki yansa hem bitse hem kılsa edgülık yana köni yolka könse.*” (İnananları, iyilik yapanları, hidayete erenleri bağışlarım.) 31/61b2=20:82.(4)

köni yolka könmiş

Hak yolu bulan, doğru yolda olan, hidayete eren anlamındadır. Terim sıfat fiil grubu şeklindedir.

KT. köni yolka könmiş Hidayete eren. “*Bolgay kim bu ögür bolgalar köni yolka könmişlerdin.*” (Ola ki bu grup hidayete erenlerden olalar.) 29/13b3=9:18.(1)

köni yolluğrak

Sıfat tamlaması şeklindeki terim, hidayete daha çok eren, hidayete, doğru yola girecek olan, hak yolunda olan manasında kullanılır.

KT. köni yolluğrak Hidayete girecek olan, daha doğru yolda olan, hidayete daha çok eren. “*Bu ögür köni yollugrak.*” (Bu grup hidayete ermiş olandır.) 26/25a2=4:51.(2)

könilik

Doğruluk, gerçeklik, hakikat anlamında sıkça kullanılır.

KB. k n lik Doğruluk, gerçeklik. “*Kayunı ayurlar k n lik yolu, Negü teg bolur bu k n lik ulı*” (Hangi yola doğruluk yolu derler; bu doğruluğun mahiyeti nedir?) 861.(82)

KT. k n lik 1. Hidayet, doğru yol, gerçek, hak, adalet. “*Anlar kim k ndiler arturgay olarka k n lik.*” (Doğru yola girenlere doğruluğu arttır.) 37/14b3=47:17. **KT.(32) 2.** Hikmet. “*Okıg l İdi  yol ka k n lik birle, körklüg pend birle.*” (Tanrı yoluna doğrulukla öğütlerle davet et.) 30/99a1=16:125.(1)

NF. k n lik Doğruluk. “*Ey B r Hud y , ta v n  munlarnı  azığı  ılg l ta ı c mlesini  işlerini k n lik  ze  ılg l...*” 316/10.(1)

AH. k n lik Doğruluk. “*kedim ton talusı k n lik tonı*” (Giyilecek elbiselerin en iyisi, doğruluk libasıdır.) 168.(4)

k ni yolluğ

Sıfat tamlaması şeklindedir. -lu  eki sonuna geldiği isme sahip olma, o isme bulundurma anlamı veren -lı / -li / -lu / -l  ekinin eski şeklidir. KT.’de “doğru yolda olan” anlamında    yerde kullanılmıştır.

KT. k ni yolluğ Doğru yolda olan, doğru yolu tutan. “*K ni yolluğ*” (Doğru yolda olan...) 32/36b1=28:56.(3)

könmek

Allah yoluna, hak yola, doğru yola girmek, hidayete ermek anlamındadır.

KE. könmek Düzelmek, doğru yola girmek, hak yola girmek. “*Karun feryad kıldı: ey Musi keçürgil. Musi aydı: ‘azab yetildi, imdi m  k ner-sen*” 125v16.(6)

k n  halı

 man ve ibadet eden, hak yolunda olan, dindar anlamındadır. Terim sıfat tamlaması şeklindedir.

CC. k n  halı T.A. Doğru, dürüst, samimi yaradılışlı dindar. krş. k n  kılı. 30b/24.(1)

k n   ılı

 man ve ibadet içinde olan, doğru, hak yolda olan, dindar manasındadır.

CC. k  n     ılı Doğru, dürüst, samimi yaradılışlı, dindar krş. k  n   halık. 30b/24.(1)

könügli

Hak yolu bulan, doğru yolda olan, Tanrı'nın yolunda olan, hidayete eren anlamındadır. Terim türemiş yapıdadır ve KT'de 7 defa kullanılmıştır.

KT. könügli Hidayete eren, doğru yola giren. “*Kimni kim k  nd  rse Ta  rı ol könügli takı kimni kim kışursa bu   g  r kamug ziy  n  lıklar.*” (Tanrı kimi hidayete erdirirse onlar doğru yoldadır, kim azarsa onlar zarardadır.) 28/51b2=7:178.(7)

könülmek

Tanrı'nın yoluna girmek, iman ve ibadet içinde olmak, hidayete ermektir.

KT. könülmek Doğru yola girmek. “*Yarag bulmazlar hileka yime k  n  lmezler yolka.*” (Hileye fırsat bulamazlar yine doğru yola girmezler.) 26/66a2=4:98.(1)

k  n  lm   

Tanrı'nın yolunu, hak yolu bulmuş, doğru yola giren anlamında kullanılır. Terim türemiş şekildedir ve KT'de 2 defa tekrar edilmiştir.

KT. k  n  lm    Doğru yola girmiş. “*Olar yime yıgarlar anlarını yoldın, anlar    zn  rl  r olar k  n  lm   ler.*” (Onları yoldan engellerler doğru yola girenler bunu sezerler.) 36/53a1=43:37.(2)

k    l ur  an

Sıfat – fiil grubudur. KT'de “tevekkül eden, işlerini Tanrı'ya bağlayan, kadere inanan” anlamında kullanılır.

KT. k    l ur  an Tevekkül eden. “*Tap turur manga Ta  rı, anıng   ze k    l urur k    l urganlar.*” (Tevekkül edenler tanrı bize yeter...) 31/74b1=39:38.(1)

k    l urmak

Tevekkül etmek anlamında KT de 12 yerde kullanılır.

KT. k    l urmak Tevekkül etmek. “*Anlar kim serindiler,   dileri   ze k    l urdılar.*” (Onlar sabr ettiler Tanrı'ya tevekkül ettiler.)30/50b3=16:42.(12)

körge

Allah'ın güzel isimlerinden biri olan “Basir” in Türkçe karşılığıdır. Her şeyi duyan, bilen ve gören manasındadır.

KT. **körge** Gören, esma-yı hüsnadan: basîr. “*Ol Tanrı öz kullarını bilgen körge.*” (Tanrı kullarını bilen ve görendir.) 33/76b2=35:31.(15)

körklüg kılığlı

Sıfat- fiil grubudur. İyi amel sahibi, davranış ve sözleri dine uygun anlamında KT de geçer. Yapısı kör-k + lüg kıl-(ı)ğlı şeklindedir.

KT. **körklüg kılığlı** İyi amelli. “*Ol ikining ‘ayallarından körklüg kılığlı, zulm kılığlı özüngel belgülg.*” (Her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendisine kötülük edenlerde olacaktır.) 34/33a1=37:113.(1)

körksüz yazuk

KT’de yer alır. Utanç verici, büyük günah anlamındadır. Yapısı kör-k+süz yaz-(u)k şeklindedir. Sıfat tamlamasıdır.

KT. **körksüz yazuk** Utanç verici günah, hayasızlık. “*Anlar kim singardın tururlar yazukung uluglarında hem körksüz yazuklardın.*” (Onlar ki günahlardan, hayasızlıklardan kaçınırlar.) 36/25b2=42:37.(1)

körügli

Arapça “Basir” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Tanrı her şeyi gören, bilen ve duyardır. Onun göremediği, görmediği hiçbir şey yoktur.

KT. **körügli** Her şeyi gören esma-yı hüsnadan: basîr. “*Erür Tanrı anı kim kılur siz körügli.*” (Tanrı her yaptığınızı görendir.) 37/43a3=48:24.(2)

kötirmek

Tanrı’nın, kullarının bütün hata, suç ve günahlarını affetmesi, bağışlaması anlamında kullanılır.

CC. **kötirmek** Bağışlamak. CCI kötürülmüş. “*mürvetine sen yendirip yazıhumız/nı kötirdin*” 72b/13-14.(1)

kötürülmüş

Tek yaratıcı olan Tanrı'nın, bütün günahları, suçları ve hataları için kullarını affetmesi, bağışlaması anlamındadır. Türemiş yapıdaki terim CC'de 1 kez kullanılmıştır.

CC. **kötürülmüş** Bağışlamak. (1)

köyürgen ot

Cehennemde günahları çok olan, cehennemlikler için yandığı, yakacağı düşünülen azgın ateş, cehennem ateşidir.

KT. **köyürgen ot** Cehennem ateşi, azgın ateş. “*Tanrı yarattı kâfirlerni, anuttı olarka köyürgen ot.*” (Tanrı kafirlere cehennem ateşi hazırladı.) 33/23b2=33:64.(1)

közi yüümüklüg

Kendisi için haram olan kadına, eşlerinden başkasına bakmayan kişi anlamında KT de yer alır. “Namuslu” kelimesinin karşılığıdır. İsnat grubudur.

KT. **közi yüümüklüg** Namahreme bakmayan. “*Takı olar üskinde közi yüümüklügler yaşdaşlar.*” (Yanlarında eşlerinden başkasına bakmayan yaşıt dilberler olacak.) 34/66b3=38:52.(1)

kristian

Hristiyanlığa ait, Hristiyanlık dininden olan manasındadır.

CC. **kristian** L. Hristiyan. “*aytır haçdan barça Kr[i]stianlar/ga*” 66a/38-39.(1)

KTS. **kristian** L. Hristiyan. (CC)

ku'ûd

İslamın beş şartından biri olan namazın oturularak kılınan bölümüne verilen addır.

MM. **ku'ûd** A. Namazın oturularak kılınan bölümü. “*kıyam u sücud u rüku'u ku'ud, ketürgey kıra'atsızın bu vücud*” 142-1.(1)

ķudret

Alemleri yaratan Tanrı'nın gücü, kudreti, azameti ve büyüklüğünü ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

KT. **ķudret** A. Kudret. “*Taŗrının kudreti olar eliglerinde.*” (Tanrı'nın kudreti onlarla beraberdir.) 37/31b3=48:10.(4)

MM. **ķudret** A. Tanrı'nın gücü. “*arif hakka bolur ulaŗu esir, muti'un lehu kudretinga basir*” 310-2.(1)

ķudret-i zatı

Tanrı'nın büyüklüğünü, yüceliğini, gücünü, herkesten ve her Şeyden üstün olduğunu ifade eden bir terimdir.

KF. **ķudret-i zatı** A. Kudretli, kuvvetli. “*Ya Allah! Sen kayyum sen, barŗa nesne kıyamı senün biledür. Kadır sen kudret-i zatidür.*” 35b/3.(1)

ķudretliŗ padiŗah

Tanrı'nın sıfatı olarak KB de yer alır. Sıfat tamlamasıdır.

KB. **ķudretliŗ padiŗah** A. F. Tanrı. “*..... öķüş öŗdi teŗri 'azze ve celleŗa kim uluŗluŗ idisi tükel kudretliŗ padiŗah turur...*” (Sonsuz medih o büyüklük sâhibi ve tam kudretli padiŗah olan Tanrı azze ve celleye mahsustur...) A2.(1)

ķul

Allah'a göre insandır. Taradığımız eserlerin hemen hepsinde sıkŗa kullanılır. Terimle ilgili S.G. CLAUSON “ kul ‘a (male) slave’; the masculine equivalent of kūņ . C.i.a.p.a.l., now usually, less specifically, ‘servant’. In a Moslem context often specifically ‘ the slave of Allah ’, i.e. a devout Moslem.” (kul “ erkek köle” (male slave) kūņ sözcüğünün eril karşılığı. Daha spesifik olarak “hizmetçi” (servant). Müslüman metinler bağlamında “ Allah'ın kulu, kölesi” (the slave of Allah) yani başka bir deyiŗle “ dindar, sofu müslüman” (a devout Moslem) (Clauson 1972:615) demektedir. NF'de 284, KB'de 172, KT'de 64 yerde geçer. Ayrıca terim ‘abd kelimesinin Türkçe karşılığıdır.

KB. **kul** Kul, köle. “*Bayat fazlı kolğu kerek kul kamuğ, Bayat fazlı bolsa açıldı kapuğ*” (Kul dâimâ Tanrının fazıl ve inâyetini istemelidir; Tanrının fazıl ve inâyeti olursa, kapılar açılır.) 1811.(172)

MM. **kul** Köle, kul. “*könül birle tün kün tilek bu kerek, idi hazretinde bu kul n’etse yeg*” 176-4.(7)

KT. **kul** Kul, (Allah’a göre) insan. “*Ündeyürler Tanrıda adındın, kullar mu erür sizler teg.*” (Sizler gibi Tanrı’dan başkasını zikreden, kul mudur...) 28/60a4=7:194.(64)

KMS. **kul** Kul, köle, abd. “*Tanukluk virür-men sana hak Muahmmmed kulundur, resulündür.*” 35b/6.(4)

GT. **kul** Kul, köle. “*ni’metke bir şükr vacib kıldı bu kaysı kulnu ilinden ve tilinden kilgey*” 4/9.(83)

NF. **kul** Kul, köle; Allah’a göre insan. “*Haq te’âlâ mundın râzî boldı tağı ferîşteleriñe bu kul birle mubâhât kıldı tağı kök kapuğları cümlesi açıldı.*” 316/7.(284)

AH. **kul** Kul. “*nece me hatalıg kul ersem saña*” (Ne kadar günâhkâr kul isem de sana...) 38.(6)

KF. **kul** Tanrı’ya göre insan. “*Ol Tanrı ta’ala ‘am eyledi barça iklime ni’metlerini dahı keremini kullara mahsus kıldı hidayeti bile*” 1b/2.(59)

kullık eylemek

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, kulun Allah’a karşı görevlerini tam olarak yerine getirmesi, ona yakışır şekilde davranması anlamındadır.

KMS. **kullık eylemek** Kul olmak. “*sücut eylenüz dahı kullık eylenüz Tanrınıza hayr eylenüz,*” 18b/1.(1)

KF. **kullık eylemek** Kulluk etmek. “*Ya Allah yardım eyle bana, zikrün okmaga, şükrün eylemege, yahşı kullık eylemege.*” 87a/2.(2)

kullık kılmağ

Kulun, Tanrı’ya karşı görevlerini yerine getirmesi, bütün ibadetlerini yapması ve haramdan kaçınmasıdır. Terim birleşik gurubudur.

KMS. **kullık kılmağ** Kula yakışır şekilde davranmak. “*Tanrı Ta’ala’nun kavlıdür: “Tanrı’ya kullık kılun*” 13b/6.(3)

KF. **ķullıķ ķılmaķ** Kulluk kılmak. “*Tanrı ta’ala yaza ana elli yıl kullık kılmıķ sevabını.*” 93a/3.(1)

HŞ. **ķulluķ ķılmaķ** Kul ve köle olmak; Tanrıya karşı dinî görevlerini yerine getirmek “*Kılıp kullukını öz ihtiyârı*” 189.(2)

ķullıķ

Genel anlamda hizmet, kölelik; dini manada ise kişinin dinen yapması gereken bütün görevlerini, ibadetlerini yerine getirmesi anlamında kullanılır. Türemiş yapıdaki terim 65 kez kullanılmıştır.

KMS. **ķullıķ** Kulluk. “*sücuda eylenüz dahı kullık eylenüz, Tanrınıza hayr eylenüz,*” 18b/1.(1)

KF. **ķullıķ** Kulluk. “*Ya Allah yardım eyle bana, zikrün okmaga, şükürün eylemege, yahşı kullık eylemege.*” 87a/2.(2)

KT. **ķullıķ** Kulluk, ibadet. “*Kim kim ‘ārlansa anıng kullukındın hem boynaguluk kılsa.*” (Kim ki onun kulluğundan arlansa ve asi olsa...) 27/12b1=4:172.(2)

KB. **ķullıķ** Kulluk. “*Tapuğ kıl tapuğ tınma ķullıķ bu ol, Tapuğķa baka kör me bekle bu yol*” (İbâdet, durmadan ibâdet kıl; kulluk budur; ibâdete dikkat et ve bu yoldan ayrılma.) 3253.(20)

CC. **ķullıķ** Hizmet, kulluk. “*kulluk birle*” 27a/8.(3)

MM. **ķullıķ** Kölelik, kulluk. “*bu ins ü peri kullukındın yeg ol, idi yıgımışındın yıgılsa kişi*” 41-3.(1)

NF. **ķullıķ** Kulluk, kölelik. “*... kim kim Peygâmbarka ķullıķ kılmur erdi erse,*” 92/5.(8)

GT. **ķullıķ** Kulluk, kölelik. “*kitürdüm köp hata ‘özrin kılıp taksir kullukda saña hıdmat kılmur*” 98/6.(2)

ME. **ķullıķ** Kulluk. “*süzüik kıldı Taırıga kulluk töresin / öre durguzdı anga / yigrendi anı / bozuk kıldı Taırı anıñ hüccetini*” 17-6.(10)

KE. **ķullıķ** Kulluk. “*Vilayetde eki Müslüman kaldı biri İlyas atlıg, biri Zu’l-Yesa’ atlıg. Bu Meliknin ku[l]lıkıda bir ‘abid bar erdi Müzdeki atlıg, Ermele anı öltürgeli oğragı eri Ecb aydı.*” 158v2.(16)

ķulluk etmek

Birleşik fiil olarak kullanılan terim, kulun Tanrı karşısındaki görevlerini yerine getirmesi, yapması anlamındadır.

CC. **ķulluk etmek** Kulluk, hizmet etmek. (3)

KMS. **ķulluk itmek** Kulluk, kulluk etmek. “*Ya ilahi yarlıg eyle bana, zikrün okumaga dahı ŗükürin okumaga, yahşı kulluk itmege.*” 33b/5.(1)

ķulluk töresi

Belirtisiz isim tamlamasıdır. ME’de din kelimesi karşılığında kullanılmıştır.

ME. **ķulluk töresi** Din. “*süzük kıldı Taırıga kulluk töresin / öre durguzdı aña / yigrendi anı / bozuk kıldı Taırı anıñ hüccetini*” 17-6.(1)

ķunût

Yatsı namazından sonra kılınan üç rekatlık vitir namazında okunan duadır. Terim toplam 40 defa görölmektedir.

KMS. **ķunûd** A. Kunut duası. “... *ahir tahıyyata oturganda dahı kunud okumak, vitirde dahı erkanları yıırşdurmak...*” 19b/4.(1)

KTS. **ķunûd** A. Vitir namazının son rekatında okunan dua. KTS. (MS); **kunut** A. Vitir namazının son rekatında okunan dua. (Gİ, İM, KF)

MM. **ķunût** A. Vitir namazında okunan dua. “*otur orta ka’de kunutnı okı*” 109-1.(5)

İM. **ķunût** A. Yatsı namazından sonra kılınan üç rekatlık namazda okunan dua. “*Takı biri kunut okımak vitr namazında. Takı biri ettihiyyat okımak*” 63a/5.(19)

KF. **ķunût** A. Yatsı namazından sonra kılınan ve salat-ı vitir denilen üç rekatlı namaz. “... *tesbihi tamam eylese, tekbir yahşı eylese, kunutı yahşı eylese, tahıyyeti yahşı eylese...*” 127a/1.(16)

ķunût okımak

Yatsı namazından sonra kılınan üç rekatlık vitir namazına ait duaları okumaktır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

İM. **ķunût okımak** A.T. Yatsı namazından sonra kılınan üç rekatlık namaza ait duaları okumak. “*Takı biri kunut okımak vitr namazında. Takı biri ettihiyyat okımak*”

170b/6.İM.(19); **ķunût okımaķ** “...bir selam birle taķı kunut okur irdi rūku’dan burun. Sahh kıldı oŗbu haberler barķası” 63a/5.(1)

ķur’ān

Müslümanların kutsal kitabı, Allah’ın kelamı Kur’an-ı Kerim’dir. Toplam 313 defa kullanılmıştır.

KB. **ķur’ān** A. Kuran-ı Kerim. “Fesad fisk üni ķör uğıtmağ kiķe, Kanı ‘ilm-ü kur’an üni az ķıķa” (Fesad ve fisk o kadar sesini yükseltti ki, insan geceleri uyuyamıyor, ilim ve Kuran sesi hiķ duyulmuyor bile.) 6483.(1)

ME. **ķur’ān** A. Kur’an. “okutdı aķa Kur’an-nı / ıyđı anga selamnı” 2-5.(8)

GT. **ķur’ān** A. Kur’an. “ķerih ün bilen kattı ķagrıđ kur’an okur idi” 223/9.(12)

NF. **ķur’ān** A. Kur’an-ı Kerim. “Ömer razhu Kur’ān okıyur erdi.” 118/5.(32)

KF. **ķur’ān** A. Kur’an-ı Kerim. “Kur’an okumak, rūku’ eylemek, sücud eylemek” 40b/2.(59)

KMS. **ķur’ān** A. Kur’an-ı Kerim. İslam dininin kutsal kitabı. “ ‘alimler ittifaķı bile. Kuran didüğümüz, Tanrı Ta’ala’nun kavlıdır.” 2a/2.(30)

KTS. **ķur’ān** A. Kur’anı Kerim. (BV, Gİ, GT, İM, KFT, KK, MS) krŗ. el-koran

KT. **ķur’ān** A. Kuran. “Kaķan okınsa Kur’ān kulak tutunđlar angar.” Kur’an okununca onu dinleyin.) 28/62b2=7:204.(21)

KE. **ķur’ān** A. Kuran. “zekat ve sıyam anın, tilavet-i Kur’an anın... temcid ve tesbih anın, vakar ve sükunet anın.” 189v4.(31)

KFT. **ķur’ān** A. Mukaddes kitabımız. “ Kaķan bir ķiŗi Kur’an okuyudurur olsa dahı bir ķiŗi ol Kur’an okıyan ķiŗiniün üstine ķirse. İmdi ol ķirgen ķiŗige yokdur kim ol Kur’an okıyan ķiŗige selam virgey.” 139b/44

İM. **ķur’en** A. Kur’an-ı Kerim. “erkan birle tip ayturlar, rastı ol batıl turur Kur’en birle taķı hadis birle taķı icma’-ı ümmetning delilleri birle” 6a/4.(119)

ķurağ

Tekke adabının ve dini konuların konuşulduğu meclis anlamındadır.

MM. **ķurağ** Meclis, tekkelerde kurulan meclis. “eŗit ay bu yolda kadem urguķı, tasavvuf içinde kurag kurguķı” 356-2.(1)

ķur'ân-h'an

Kur'an okuyan kimseleri ifade eden bir terimdir.

KE. ķur'ân-h'an A.F. Kuran okuyan. “*Kur'a[n-h'an]lar Kur'annın kamug harfın sanap eki bölmişler... nin ekinç lamında Kur'an yarımı bolmuşlar.*” 178v14.(1)

ķur'ân-ı mecîd

İslamiyete göre kutsal sayılan Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim için kullanılan bir terimdir.

NF. ķur'ân-ı mecîd A. Kur'an-ı Kerim. “... neteg kim Kur'ân-ı Mecîd içinde ... tep. Ol cihetdin ķargadılar.” 116/11.(1) ķur'ân-ı mecîd A. Büyük, ulu. “... ķavmlarınız î mân keltürmezler tep neteg kim Kur'ân-i Mecîd içinde...” 116/11.(2)

ķurbân

Tanrı'ya ibadet etmek ve yakın olma amacıyla dinen kesilmesi uygun olan eti yenilir hayvan anlamındadır. Neredeyse bütün eserlerde karşılaştığımız terim 145 yerde kullanılmıştır.

ME. ķurbân A. Kurban. “*belgüledi kurban tevesini, nişanlıg kıldı kurbanlıkni / bu kurban nişanı yazığa çıkdı*” 13-8.(4)

MM. ķurbân A. Allah'a yaklaşmak amacıyla hayvan kesme. “*nisab bolsa kurban vacib kılmakı, namaz ruze teg bil vebal kalmakı*” 194-1.(3)

İM. ķurbân A. Allah'a yaklaşmak için kesilen hayvan. “*ayıttı: la ilahe illallahu vallahu ekber tip. Kaçan kim bildiyse kurban kilgenni İsmâ'il ayıttı: Allahu Ekber*” 234b/2. (6)

KFT. ķurbân A. Kurban kesmek. “*Kaçan iki kişi danuklık virseler falan kişi falan zeydi öldürdi Mekke'de kurban bayramı kün diseler.*” 22b/10

NF. ķurbân A. Kurban. “...taķı ne kim  ib dat u t  at kim m  l birle k  n  r zek  t ve sadaķa, ķurb  n me  izlig, anı  taķı cümlesi Tanrı a turur...” 58/3.(20)

CC. ķurb  n A. Kurban. “*ave kim en  könülinden Tenrige k  t   rdin kurban /   z bavursakın Yesusnı*” 71b/3-4.(4)

KT. ķurb  n A. Kurban. “*Bitmese-miz yalavaçka keld  rmegin e bir kurb  n.*” (Bir kurban getirmeyince peygambere inanmayız.) 25/27a2=3:183.(1)

KF. **kurban** A. Kurban. “iki hutbe öğretsün kişilere, kurban eylemegi tekbir eylemegi dahı öğretsün.” 194a/4.(13)

GT. **ķurbân** A. Kurban. “kurban u zekat u vakfu türli ni’met” 302/4.(4)

KE. **ķurbân** A. Kurban. “Süleyman anı bilmes erdi. Kırk tün kūn tamam boldı erse kurban ‘idi boldı, İblis yana özini kurtka suretinçe kılıp Kunega keldi.” 143r1.(70)

NF. **ķurbân** A. Kurban. “Taķı Peygâmbar ‘as toķsan tevve nişân ķıldı Ka‘bede ķurban ķılmaķ üçün...” 37/4.(40)

KTS. **ķurbân** A. Kurban. (CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ķurbân bayramı

İslamiyete göre iki dini bayramdan biridir ve zilhicce ayının onuncu günü başlar ve dört gün sürer. Ayrıca kurban kesilen bayramdır. Belirtisiz isim tamlaması şeklindedir.

GT. **ķurbân bayramı** A.T. Kurban Bayramı. “biri ayttı men munı kurban bayramında basra şehrinde” 84/5. (2)

KF. **ķurbân bayramı** A.T. Kurban Bayramı. “Tanrı Te’ala tebdil eyledi size iki kūn. İkisinden hayırlı oruç bayramı kūn, kurban bayramı kūn.” 192a/3.(27)

ķurbân eylemek

Tanrı’ya yakın olmak, ibadet etmek için dinen uygun, eti yenilir hayvan kesmektir. Terim birleşik fiil şeklindedir.

KF. **ķurbân eylemek** A.T. Uygun bir hayvanı kurban etmek “Andan sonra hutbe oksun; iki hutbe öğretsün kişilere kurban eylemegi tekbir eylemegi dahı öğretsün.” 194a/4.(3)

ķurbân ķılmaķ

Tanrı’nın rızasını kazanmak, ona yakın olmak ve ibadet etmek için eti yenilir. hayvan kesmektir. Birleşik fiil gurubudur.

KT. **ķurbân ķılmaķ** A.T. Kurban etme, kurban sunma. “Kurbân kıldılar, kurbân ķılmaķ.” (Kurbanı kurban ettiler...) 27/37b3=5:27.(1)

İM. **ķurbân ķılmaķ** A.T. İbadet için hayvan kesmek. “iki hutbe, öğretkey kişilerge anıng içinde kurban ķılmaķnı taķı tekbir-i teşriknı. ” 233a/6.(10)

HŞ. **ķurbân ķılmaķ** A.T. Kurban etmek, Tanrı'nın hizmeti için canını feda etmek. “*Kılayım tapgıda cānnı kurban*” 240.(1)

ķurbân kūni

Kurban kesilen Kurban Bayramı. Belirtisiz isim tamlamasıdır. İM'de kısalma sonucu “kurban kūn” şeklinde yer almaktadır.

İM. **ķurbân kūn** A.T. Kurban kesilen gün. “...*takı biri kurban bayramı kūn yūwünmek turur. takı biri minege kirgende yūwünmek turur kurban kūn.*” 101b/3.(57)

KF. **ķurbân kūni** A.T. Kurban kesme günü. “*Bir müsleman kılsa dahı Tanrı ta'aladan hacetin istese bir nesne, Tanrı ta'ala ana virür. Ol keçer kurban kūninde iki kūn dahı.*” 195b/2.(3)

ķurbânlıķ

Kurban Bayramı'nda dinen kesilmesinde sorun olmayan hayvan için kullanılır. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan -lık eki getirilerek türetilmiştir.

KF. **ķurbânlıķ** A.T. Kurbanlık, kurban kesilecek hayvan. “*Efzaldur bogazlagay kurbanlıķını kolı bile.*” 194b/5.(6)

İM. **ķurbânlıķ** A.T. Kurban edilecek hayvan. “*Ve eger bir kul ķişı ihram keyse hvacasından destürsüz takı tıylsa hvacası iye birgey kurbanlık.*” 363a/4.(1)

KTS. **ķurbânlıķ** A.T. Kurban edilen hayvan. (Gİ, İM, KF)

ME. **ķurbânlıķ** A.T. Kurbanlık. “*belgüledi kurban tevesini, nişanlık kıldı kurbanlıkını / bu kurban nişanı yazığa çıkdı*” 13-8.(1)

KE. **ķurbânlıķ** A.T. Kurbanlık. “*ekinçi kafire tişini nikah kıldın, üçünçi anın üçün but yondurdın, törtünçi çekürgeni kurbanlık berdın. Kamugrı bildi erse Süleyman 'öwr kolup secdege bardı*” 145r5.(2)

ķurbet

Yaşayış şekliyle iman ve ibadeti tam, dini görevlerini yerine getiren kişinin Allah'a olan yakınlığı için kullanılan bir terimdir.

KTS. **ķurbet** A. **1.** (Allah'a) yakınlık. KTS. (GT) **2.** Akrabalık, yakınlık. (İM)

NF. **ķurbet** A. Allah'a yakınlık, yakınlık. “....*Yâ Muhammed, kurbat makâmıña bargıl takı aña secde kılğıl!...*” 57/14.(6)

GT. **ķurbet** A. Allah’a yakınlık. “*anga ta’at kılmak sebeb-i kurbet turur*” 4/3.(1)

NF. **ķurbet** A. Yakınlık, Allah’a yakınlık. “*Yâ Muhammed, ķurbat maķâmıña bargıl...*” 57/14.(6)

Kureyş

Peygamber Efendimizin mensup olduğu ünlü Arap kabilesinin adıdır.

KTS. **Kureyş** A. Hz. Muhammed’in mensup olduğu Arap kabilesi. (İM)

İM. **Kureyş** A. Hz. Peygamber’in mensup olduğu Arap kabilesi. “*ķörmes mü sen rastı Kur’en indürildi kureyş tili öze.*” 214b/3.(2)

ķurtulmıř

Allah tarafından tövbeleri kabul olmuş, affedilmiş, bağışlanmış kimseler için kullanılır Türemiş yapıdaki terim KT’de 1 yerde görölmektedir.

KT. **ķurtulmıř** Kurtuluşa eren. “*Emdi kim yansa takı bitse, kılsa edgölük bolgay kim bolsa kurtulmışlardın.*” (şimdi tövbe edenler, inananlar ve iyilik yapanlar kurtuluşa erebilir.) 32/42b1=28:67.(1)

ķut birgüçi

İnsana mutluluk veren, kutlu kılan Tanrı anlamındadır. Sıfat fiil gurubudur.

Hş. **ķut birgüçi** Aziz kılan, saadet veren; İnsanı kutlu kılan Tanrı. “*Bahasız barçalarka birgüçi kut*” 346.(1)

ķutb

Alim, bilgili olan veya bir tarıkata mensup bilge kimse anlamındadır.

MM. **ķutb** A. Bilge kimse, bir tarikatın büyüğü. “*velayet keramet ‘ibadetleri, tümen türlüğ esrar işaretleri, çın-ok kutb-ı ‘alem veliyyü’l-vera*” 384-3.(1)

kutkardaçı

Kutkar (kurtar-) fiiline sıfat – fiil eki –daçı eklenerek türetilen bu kelime “kurtarıcı” anlamında Tanrı’nın bir sıfatı olarak Tanrı adı yerine kullanılır.

CC. **kutkardaçı** Kurtarıcı. “*ol kertirir barça elni kutkar/daçı*” 61b/25-26.(5)

ķutluę

Mübarek, kutsal, kutlu; dini yaşantısı ve inancı sağlam olduğu için Tanrı huzurunda değerli görülen kişi “kutlug, kutlu, kutlı” şekillerinde yedi eserde yer almaktadır.

AH. **ķutluę** Kutlu, aziz. “*ol ol halk talısı kişi ķutluęı*” (O yaradılanların (en) seçkini ve insanların (en) kutlusudur.) 23.(6)

KTS. **ķutluę** Kutlu, mübarek. KTS. (GT); **ķutlu** Kutlu, mübarek. KTS. (BM, CC, GT, Kİ, RH, TA); **ķutlı** Kutlu, mübarek (DM, GT)

KT. **ķutluę** Mübarek, kutsal. “*Kaçan keldi erse anga ündenildi kolnung ong yanındın mübārek orun içinde/kutlug orun içinde yıgaçdın.*” (Oraya gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından (oradaki ağaç) yönünden kendisine şöyle denildi.)32/20b3=28:30.(1)

CC. **ķutlu** Kutsal, kutlu. “*kutlu tüpden terek bit[t]i, ķörki inentür haybatlı*” 74a/7.(1)

ķüçlüę

Allah’ın güzel isimlerinden Arapça “Kaviyy” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Güçlü, kudretli, büyük, kudreti çok üstün olan ve hiç azalmayan manasındadır. Terim türemiş yapıdadır ve KT’de 3 kez görölmektedir.

KT. **ķüçlüę** Güçlü; Esmā-yı hüsnadan: kavî. “*Ol Tanrı ķüçlüę ķüsüş turur.*” (Tanrı güçlü ve azizdir...) 38/14a3=58:21.(3)

ķüçlüę uğan

Sıfat tamlaması şeklinde bulunan terim Tanrı’nın güzel isimlerinden Arapça “Kadir”in Türkçe karşılığıdır. Her şeye gücü yeten, istediğini istediği gibi yaratma kudretine sahip olan anlamındadır.

KT. **ķüçlüę uğan** Her şeye güce yeten, esma-yı hüsnadan: kadîr. “*Ol Tanrı kamug neng üze ķüçlüę uğan turur.*” (Tanrı her şeye kadirdir.) 33/64a3=35:1.(9)

küdezçi

Tanrı'nın güzel isimlerinden Arapça "rakib ve hafız" in Türkçe karşılığıdır. Her şeyi koruyan, gözetleyen ve nezaret eden anlamındadır. Türemiş yapıdaki terim 3 defa kullanılmıştır.

KT. **küdezçi 1.** Her şeye nezaret eden, gözetleyen, esma-yı hüsnadan: rakîb. "Erür Tañrı kamug neng üze küdezçi." (Tanrı her şeye nezaret edendir.) 33/15b3=33:52. KT.(1) **2.** Her şeyi gözetleyen, koruyan, esma-yı hüsnadan: hafız. "Sening İding kamug neng üze küdezçi ol." (Tanrı'n her şeyi gözetleyen koruyandır.) 33/42b3=34:21.(2)

küdezgen

Türemiş yapıda görülen terim Tanrı'nın güzel isimlerinden "hafız"ın Türkçe karşılığıdır. Her şeyi gözetleyen, koruyan, nezaret eden anlamındadır.

KT. **küdezgen** Esmâ-yı hüsnadan: hafız. "Tañrı küdezgen olar üze ermez sen olar üze erklig." (Tanrı onları gözetir korur....) 36/3a1=42:6.(1)

küdezigli

Tanrı'nın güzel isimlerinden Arapça "hafız"ın Türkçe karşılığıdır. Tanrı her şeyi koruyan, gözetleyen her şeye nezaret eden, bekleyen manasında kullanılır.

KT. **küdezigli** Gözetleyen, bekleyen, koruyan. "Yok sizke Tañrıdın küdezigli." (Tanrı'dan başka gözetleyen koruyan yoktur.) 35/42a3=40:33.(3)

küffâr

Tanrı'nın varlığına ve birliğine, Peygambere, kutsal kitaba inanmayan, küfür eden kafir anlamındadır.

KE. **küffâr** A.ç. Kâfirler. "Ol Huzeyfetü'l Yemani Resul 'aleyhi's-selamdın casus erdi, ol tün içinde küffar çerigine kirdi, sözlerin işitti, 'amellerin anladı" 229r8.(1)

küfr

Allah'a, Peygambere, kutsal kitaba inanmama, iman etmeme, dinsizlik manasında kullanılmıştır. Terim aşağıdaki eserlerde toplam 49 yerde geçmektedir.

İM. **küfr** A. Allah'a inanmama. "yokdur iman içinde şek yokdur neteg kim küfr içinde şek takı Muahmed ümmeti" 55a/2.(16)

KT. **küfr** A. Küfr, kâfirlik. “*Olar ta’n kulsalar diningiz içinde tokuşunglar küfr başlarını.*” (Dininizi ayıplararsa kafirlerle savaşın) 29/9b1=9:12.(11)

NF. **küfr** A. Küfür, imansızlık, dinsizlik krş. küfür. “... *kimerse âhir vaktında dünyâdın küfr birle çıksa...*” 379/1.(3)

KE. **küfr** A. Küfür, imansızlık. “*Din şeri’at rayetini ‘ali kılğan Mustafa, Küfr ü zulmet tuğlarını yerge çalğan Mustafa*” 2r9.(12)

GT. **küfr** A. Küfür. “*bolmuşı yok kaza tagayyür hiç küfr aytmak bilen kişi tün ü kün yıl vekili firiştege ni gam*” 344/10.(3)

KTS. **küfr** A. Küfür. (GT, İM, KFT)

MM. **küfür** A. (Küfr) Allah’ın birliğine inanmama. “*öninlerdin örtmek fariza turur, açar bolsa ‘asi bakar bolsa hem, reva kôrse ‘isyan küfürge barur*” 73-4.(1)

NF. **küfür** A. İnançsızlık krş. küfr. “*Ol ‘illetleri kündin kün ziyâda bolur, ol ma^csiyat cem^c bolur küfürke mübeddel bolur...*” 424/6.(3)

küfr bolmağ

Küfüre düşmek, dinden, imandan çıkmak anlamındadır. Birleşik fiil şeklindeki terim İM’de 5 kez görülmektedir.

İM. **küfr bolmağ** A.T. İmandan çıkmak. “...*anınğ üçün kim kaçan kimaşikare ayıtsa kafir bolmak birle, kim ayıtsa: küfr boldum tip, kafir bolur barça imamlar katında*” 5a/8.(5)

küfrdin yığılmağ

Allah’ın hoşuna gitmeyen hal ve hareketlerden uzak durmak, günahtan sakınmak anlamındadır. Birleşik fiil gurubudur.

KT. **küfrdin yığılmağ** A.T. Günahtan sakınmak. “*Eger yığılsalar küfrdin yarlıkatur olar anlarnı.*” (Günahtan sakınırlarsa onları bağışlar) 28/85a2=8:38.(1)

küfrlük

Allah’a, Peygambere, kutsal kitaba itaat etmeme, inanmama manasında kullanılmıştır.

İM. **küfrlük** A.T. Allah’a inanmama. “*Takı kim kim ayıtsa: İman nur turur takı küfrlük karangguluk turur.*” 67b/2.(1)

KTS. **küfrlük** A.T. Allah'a inanmamaklık. (İM)

küfrlük bolmak

İşlediği büyük günahlardan veya dine aykırı düşüncelerinden dolayı imandan çıkmak, kafir olmak anlamında kullanılır. Birleşik fiil grubudur.

İM. **küfrlük bolmak** A.T. İmandan çıkmak. “...aning kadarınça tise ol söz muhal turur kim bolgay kulning bir ançası küfrlük bolgay takı bir ançası iman bolgay. ” 67b/4.(1)

kürsi

Arş-ı a'zam'ın altında bir düzlükte olan, levh-i mahfuzun bulunduğu yer.

KE. **kürsi** A. Kürsü, taht; arşın altındaki gök katı. “ol kürsi on üç yıl Süleyman birle erdi, kaçan Süleyman dünyadın bargu vakt boldı erse ol kürsini Beytü'l-Makdisga eltip bir taş tüpinde kizlediler.” 141r11.(29)

küsüş / küşüş

KT. ve KB'de yer alan bu terim “kutlu, aziz” anlamında kullanılmıştır. KT'le ilgili çalışmada sözcüğün esma-i hüsnâ'dan “Aziz” isminin Türkçe karşılığı olduğu belirtilir.

KT. **küsüş / küşüş** Kutlu, aziz; Esmâ-yı hüsnâdan: azîz. “Ol Tanrı küsüş bütün işlig turur.” (Tanrı aziz ve hikmet sahibidir.) 28/69a2=8:10.(11)

KB. **küsüş** Aziz. “Yağız yir yaşıl kökte erdi küsüş Añar birdi tenri ağırlık öküş” (Kara yerde de aziz idi mavi gökte de; Tanrı ona çok değer vermişti.) 44.(28)

la'in

Tanrı'nın bütün rahmet ve mağfiretinden mahrum olmuş, lanetlenmiş anlamındadır.

KE. **la'in** A. Lanetlenmiş, melun. “İblis-i la'in otnı toprakdın artuk dedi, bilmedi kim toprak otdın [artuk] turur.” 9r20.(8)

NF. **la'in** A. Lanetlenmiş. “...: Bu Şeytân la'in âdam oğlını tamarları içinde yöriyür.” 265/12.(17)

lâ'n

“Lanetleme, beddua” anlamında AH'de yer alır.

AH. **lâ'n** A. Lânet. “*kim erse bu tört işke bed i'tikad, tutar erse ming la'n idur men anga*” (Kim (onun) bu dört arkadaşı hakkında kötü itikad beslerse, ona bin (kere) lanet ederim.) 35-36.(1)

lâ'net

Tanrı'nın rahmet, mağfiret ve affından uzak, mahrum olma durumudur. Ayrıca terim beddua, kargış manasında da kullanılır.

İM. **lâ'net** A. Beddua, kargış. “*şeytan şerrinden kim ol la'net birle taşlanmış turur. Andan songra suf iwine kirgey. sol ayakı birle başlagay. Andan songra olturgay*” 144b/7.(7)

MM. **lâ'net** A. Beddua, kargış. “*tekebbürdin iblisge la'net seza*” 53-1.(2)

KTS. **lâ'net** A. Beddua, kargış. (İM)

KT. **lâ'net** A. Lanet. “*Udturdımız olarka bu dünyā içinde la'net.*” (Bu dünyada onları lanetledik..) 32/28a1=28:42.(3)

ME. **lâ'net** A. Lanet. “*yalbardı Tanrıga / la'net kılıştı bodunlar / yığıldılar / köç kötürdiler*” 139-5.(1)

NF. **lâ'net** A. Lanet, Allah'ın mağfiretinden yoksunluk. “*... Haq te'âlâ meni rahmat üçün ıddı, la'nat üçün ıdmadı.*” 13/1.(19)

KE. **lâ'net** A. Lanet. “*İbrahim anı körüp turur erdi, kaçırğa la'net kıldı, ol yoldın uruglamas tediler.*” 40v17.KE.(11)

lâ'net kılınmak

“Lanetlenmek” anlamında KT'de yer alan birleşik fiildir.

KT. **lâ'net kılınmak** A.T. Lanetlenmek. “*La'net kılındı yalğan kılguçılar.*” (Yalancılar lanetlendi.) 37/84a2=51:10.(1)

lâ'net kılma

“Lanetlemek, beddua etmek” anlamında KT'de geçen birleşik fiildir.

KT. **lâ'net kılma** A.T. Lanetlemek. “*Anlar kim âzârlarlar Tanrını hem yalavaçını, la'net kıldı olarka Tanrı.*” (Tanrıyı ve peygamberini incitenleri lanetledik...) 33/20a1=33:57. (2)

İM. **lâ'net kılma** A.T. Birine beddua okumak. “*...kim kim fikr kılsa bir müsülman kişi 'aybını la'net kılur angar yitmiş ming melayike. Takı Rasül ayıttı: kim kim*” 83a/8.(2)

KE. **lâ'net kılmak** A.T. Birine beddua okumak.. “İbrahim anı körüp turur erdi, kaçırğa la'net kıldı, ol yoldın uruglamas tediler.” 40v17.KE.(11)

lahan

Sadece CC'de yer alır. Vaftiz teknesinin adıdır.

CC. **lahan** F. Vaftiz leğeni, vaftiz teknesi. 66a/10.(1)

lâtif

Tanrı'nın güzel isimlerinden biridir. Çok yumuşak, hoş, lütfu bol, her işin bütün ayrıntılarını, inceliklerini bilen manasıdır.

KT. **lâtif** A. Lütuf sahibi, esma-yı hüsnadan: latîf. “Ol Tanrı érür latif bilgen.” (Tanrı lutf sahibi ve bilendir.) 33/3b1=33:34.(2)

KF. **lâtif** A. Yumuşak, hoş, Allah'ın adlarındandır. “Ya Allah! sen latif sen” 29a/6.(2)

lebbeyk

Hac esnasında söylenen bir sözdür. Allah'ım “Buyurunuz, emir sizindir” anlamındadır.

İM. **lebbeyk** A. Buyurunuz, emir sizindir, anlamında bir söz. Hac esnasında söylenilir. “bir kişi, ayıtsa: iy mug tip, cevap birse angar ol kişi lebbeyk tip, kafir bolur anıng üçün kim taşdik kıldı anı dimegi içinde iy mug tip,” 14a/1.(1)

levhü'l-mahfûz

Dünya yaratılmadan önce Allah tarafından takdir edilen her şeyin önceden yazıldığı manevi levhadır.

NF. **levhe'l-mahfûz** A. Allah (c.c.) tarafından takdir edilen şeylerin ezelde yazıldığı manevi levha. “...Haq te'âlânıñ hükmi levhe'l-mahfûz da andag bitigli turur...” 117/3.(1)

İM. **levh-i mahfûz** A. Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevi levha. “kafir bolur ezelde takı özgelenmese halinden takı kalem yürise levh-i mahfuzda kafirlik birle ni fayide bar” 69b/2.(10)

KTS. **levh-i mahfûz** A. Allah tarafından takdir edilenlerin yazılı bulunduğu manevi levha. (İM)

KT. **levhü'l mahfûz** A. Ana kitap. “*Ol levhü'l mahfûz içinde, bizing üskümüzde yüksek berk turur.*” (O bize göre levhü'l-mahfuz içinde yüce ve sağlamdır.) 36/37b1=43:4.(1)

KE. **levhü'l-mahfûz** A. Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu levha. “*Bir kün levhü'l-mahfuzda kördi, ferîşteler birisi mel'un bolgay, tep ferîşteler anı bilip kamug korkdılar.*” 8r20.(2)

li'ân

Eşlerin hakim karşısında dini kurallara uygun şekilde dörder defa doğru söylediklerini belirttikten sonra eğer yalan söylüyorlarsa kendilerine lanet okumalarıdır.

KTS. **li'ân** A. Karı ile kocanın hakim huzurunda din kurallarına uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lanet okumaları. (İM, KFT)

İM. **li'ân** A. Karı ile kocanın hakim huzurundan din kurallarına uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lanet okumaları. “*Ve eger ol hatun ayıtsa: sening birle zine kıldım tip, had yok turur takı li'an yok turur. Takı kim kim ikrar kılsa oğlan birle andan song anı benim degül tise, rastı ol ir li'an kılınur.*” 413a/4.(3)

li'ân kılınmağ

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, dini kurallara uygun olarak eşlerin hakim huzurunda dörder kez doğru söylediklerini belirttikten sonra eğer yalan söylüyorlarsa kendilerine lanet okunması anlamında kullanılır.

İM. **li'ân kılınmağ** A.T. Karı ile kocanın hakim huzurundan din kurallarına uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lanet okunması. “*...ve eger ol hatun ayıtsa: sening birle zine kıldım tip, had yok turur takı li'an yok turur. Takı kim kim ikrar kılsa oğlan birle andan song anı benim degül tise, rastı ol ir li'an kılınur.*” 413a/4. (3)

li'ân kılmak

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, dini kurallara uygun olarak eşlerin hakim huzurunda dörder kez doğru söylediklerini belirttikten sonra eğer yalan söylüyorlarsa kendilerine lanet okuması anlamında kullanılır.

İM. **li'ân kılmak** A.T. Karı ile kocanın hakim huzurundan din kurallarına uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lanet okumak. “...ir hatunga li'an kılmış bolsa oglansız anıng had vacib bolur. Takı kim kim bir hatunga cima 'kılsa milkinde bolmasa haram cima' kılsa had urulmas.” 413a/8.(1)

libân

“Süt emzirme” anlamındaki bu sözcük, eserde “Kutsal deniz kızı” anlamındadır.

CC. **libân** A. Kutsal deniz kızı. “ave, ünin organanı, körkin yenipt(i)r Libannı” 70a/13. (1)

lutf

Tanrı'nın, yarattığı bütün her şeye karşı gösterdiği lütuf, ihsan, bağış ve iyilik anlamındadır.

NF. **lutf** A. Lütuf, ihsan, bağış. “Heç peygâmbarlar haqqına ol miqdâr lutf u kerem kılmadı kim seniñ haqqına kıldı.” 10/5.(24)

KE. **lutf** A. Lütuf. “Davud yalavaç du'a kıldı: İdiya menin hakkımda köp lutf u kerem kıldın, oğlum Süleyman[ga] hem andaguk kerem kılğıl.” 137r14.(3)

ma'âsî

Dinen yapılması günah ve yasak olan durum ve fiillerdir.

GT. **ma'âsî** A. Günahlar, asilikler. “pişe tuttı fi'l-cümle cemi' ma'asi ve münkerden nime kalmadı” 283/8.(1)

KTS. **ma'âsî** A. Günahlar, asilikler. (GT)

ma'bed

İbadet etmek için gidilen, ibadet edilen yer, mabettir.

KE. **ma'bed** A. Mabet, ibadet edilen yer. “Ebu Bekr Mübeşşere birge Muhammedni cühudlar ma'bedinge e[ltti] kenise bar tep, üç yüz kandil erdi.” 189v14.(1)

ma'bûd

İbadet etmek için tapınılan varlık ve ibadet edilmeye layık olan şey, Tanrı anlamındadır.

KE. **ma'bûd** A. İbadet olunan, tapınılan. “*Yusuf aydı:....kılmagıl, men ma'bud ermes men, mana sücud reva bolmas.*” 76r11.(2)

HŞ. **ma'bûd** A. Tanrı, İlah. “*Bu mihrab içre ma'budı bularnıy*” 184.(2)

KTS. **ma'bûd** A. Tanrı, ilah. (GT)

GT. **ma'bûd** A. Tanrı. “*kim yürise bu sıfatda siver anı ma'bud*” 302/10.(1)

ma'rifet

Tanrı'yı tanıma, bilme, onun hoşuna gidecek hal ve hareketleri bilme zevkidir.

KTS. **ma'rifet** A. (Tasavvufta) Allah'ın birliğini tanıma ve bilme zevki. (GT)

KMS. **ma'rifet** A. Allah'ı tanımak ve bilmek. “*İyman digen ikrardur Tanrı Ta'ala'nun birliğine. Ma'rifet digen Allah Ta'ala bilmekdür.*” 45a/3.(2)

GT. **ma'rifet** A. Tasavvufta Tanrı'nın birliğini tanıma, bilme zevki. “*tileseñ ma'rifet nurın körerger*” 123/7.(3)

ma'siyet

Dine göre yapılması yasak olan, ceza gerektiren suç, günah ve asilik anlamındadır.

KTS. **ma'siyet** A. Günah, asilik, isyankarlık.(Gİ, GT, İM, KF)

KF. **ma'siyet** A. Günah, itaatsizlik. “*Tanrı ta'aladan ister biz saklagay bizi bu ma'siyetden barça ma'siyetlerden fazlı kerem bile.*” 191a/7.(3)

MM. **ma'siyet** A. İsyan, günah. “*hicabsız senin ma'siyet kılmakın, delil bilmemiş-sen çın-ok tenrini*” 42-3.(3)

İM. **ma'siyet** A. İsyan, günah. “*Kaçan kim Teñri Te'ala hükm kılsa angar ma'siyet birle karşı tapgay anı pişman kılmak birle takı tevbe kılmak birle takı istigfar ılmak birle*” 32a/6.(7)

KE. **ma'siyet** A. İsyan, asilik, suç, günah. “*Tandılar Hakdın kamugı kıldılar köp ma'siyyet, Ukmadın Salih sözün hem uşbu inen fitnesin.*” 31r20.(17)

NF.**ma'siyat** A. Suç, günah, itaatsizlik, isyan. “... ve eger terâzûsı yüngül bolsa, hayrâtı taķı tâ'atı az bolup ma'siyatı taķı küfri taķı fıskı üküş bolsa, ol kimerseler öz nefsiñe ziyân kıldılar taķı tamugda mengü kaldılar, tep aytur.” 177/6.(52)

ma'siyet kılmak

Tanrı'ya isyan etmek, varlığını ve birliğini kabul etmemek. Terim birleşik fiil gurubudur.

İM. **ma'siyet kılmak** A.T. İsyan etmek. “...vacib bolur antda tutulmak ol işde, ma'siyet kılmak kibi taķı vaciblerni terk kılmak kibi. Taķı bir türlü antda tutulmak yahşırak turur.” 382b/5.(1)

ma'siyetlğ

Günaha giren, günahkar anlamındadır. Terim Arapça köke Türkçe ek getirilerek türetilmiştir.

KE. **ma'siyetlğ** A.T. Günahkâr. “tedük sen me bu kün ma'siyetlğ bir owuç bulganuk ümmetinni bizge ısbarlagıl yarın men kamugını yarlıkap [arı]glap sana berelin, tep.” 238r11. (1)

ma'sûm

Günaha girmeyen, suçsuz, günahsız, temiz, masum anlamındadır.

KTS. **ma'sûm** A. Günahsız, suçsuz, masum. (GT, İM)

mağfiret

Tanrı tarafından iyi kulların yaptığı bütün hata, suç ve günahların affedilmesi, bağışlanması, mağfiret edilmesi manasındadır.

NF. **mağfırat** A. Allah'ın kullarını bağışlaması. “... seniñ rahmatıñ ve mağfıratıñ ferışteleriñni bizke ıda bergil taķı ‘azâb ferıştelerini bizdin ıraķ kılgıl...” 443/8.(3)

İM. **mağfiret** A. Allah'ın, kullarının günahlarının bağışlaması. “Nebi ‘aleyhi's-selam öze taķı istigfar keltürgey Teñri Te'ali'ge. Taķı tilegey Teñri Te'ala'dan kabül bolmaknı taķı tevfiķnı taķı ‘ismetni taķı mağfıretni” 180a/5.(1)

KF. **mağfiret** A. Allah'ın günahları bağışlaması. “*Kabul eylemek istesün, tevfik istesün, 'ismet istesün, magfiret istesün, rahmet istesün, 'akbet hayırlığın istesün, sa'adete yetişmek istesün.*” 156b/4.(1)

KTS. **mağfiret** A. Allah'ın kullarının günahlarını bağışlaması. (Gİ, İM, KF)

KT. **mağfiret** A. Tanrı'nın kullarını bağışlaması. “*rahmet ü magfiret.*” (Rahmet ve bağışlama) 26/64b1=4:96. (1)

KE. **mağfiret** A. Allah'ın günahları bağışlaması. “*Resul 'aleyhi's-selam Ebu Bekrni ündedi, sana İdi 'azze ve celle magfireti kerek mü? tedi.*” 235v10.(2)

GT. **mağfiret** A. Günahların bağışlanması, mağfiret. “*baglap dagı kerem-ge illerin açıp tururlar talib-i magfiret sahib-i dünya ve ahiret*” 317/3.(1)

mağrib

Akşam namazı anlamındadır.

KF. **mağrib** A. Akşam namazı. “*Zuhur kılınca andan sonra otururdu 'asra degin, kaçan 'asır kılsa otururıdı magribe degin, magribi kılsa otururdu 'ışayı kılınca andan sonra eve kirdi.*” 24a/5.(8)

mağrib kılmak

Birleşik fiil yapısında bulunan terim akşam namazını kılmak manasında kullanılmıştır.

KF. **mağrib kılmak** A.T. Akşam namazını kılmak. “*Zuhur kılınca andan sonra otururdu 'asra degin, kaçan 'asır kılsa otururıdı magribe degin, magribi kılsa otururdu 'ışayı kılınca andan sonra eve kirdi.*” 24a/5.(2)

mağrib namâzı

Akşam namazı anlamındadır. Belirtisiz ism tamlamasıdır.

İM. **mağrib namâzı** A.F. “Akşam namazı.” “*senin rızanı elde etmek için geldim. Takı namaz kılğay Mine'de biş namaz tüş namazın takı 'aşr namazın takı magrib namazın*” 315b/4.(2)

mahfil

Camilerde, mescidlerde müezzinler için ayrılan biraz yüksekçe yerdir.

KE. **mahfil** A. Camilerde müezzinler için ayrılmış biraz yüksekçe yer. *“ademidin eki nerse kalur: edgülik ve isizlik. Körmes mü-sen kim Zeliha öldi ve yıllar keçdi anın yaragsız işini kamug imamlar mihrabda, kamug ‘alimler minberde, kamug mukriler mahfilde, kamug oğlanlar mektebde munı okıyurlar.”* 82v16.(2)

mahmûd

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v) isimlerinden biridir. “Hamdolunmuş, övülmeye değer” anlamındadır.

KTS. **mahmûd** A. Peygamberimiz, Hz. Muhammed. (KF)

mahrem

Dinen yapılması, işlenmesi ve kullanılması yasak olan, helal olmayan her şeydir.

NF. **mahram** A. Mahrem, haram olan. *“ Bir kim erse bir şehvetni kıât kılamak birle halîfa ewiñe mahram bolur...”* 302/15.(1)

KTS. **mahrem** A. Dinen kadının kendinden kaçmadığı erkek. (İM)

İM. **mahrem** A. Dinen kadının kendinden kaçmadığı erkek. *“mahrem kişi fasık bolsa, ayıttılar: vacib bolmas ol hatun öze hec kılamak. Takı bar turur ol hatunka kim çıkgay herbir mahram birle, meger kim mahrem: mecusi bolsa çıkmagay.”* 285b/8.(12)

mahrem bolmağ

Dinen kadının kendinden kaçmadığı biri olmak. Birleşik fiildir.

İM. **mahrem bolmağ** A.T. Dinen kadının kendinden kaçmadığı biri olmak. *“...takı bakılmas kıçkez oglanga takı delü kişiğe mahrem bolmak da. Takı ol kız irişte şehvet haddine baliga hatun menzilesinde turur”* 286a/1.(2)

mahşer

Kıyamet koptuktan sonra bütün ölülerin dirilerek toplandıkları hesaba çekilecekleri yer, mahşer, kıyamet anlamında kullanılan bir kelimedir.

KTS. **mahşer** A. Mahşer, kıyamet (GT)

GT. **mahşer** A. Mahşer, kıyamet. *“hamr mesti uyganur yarım kiçe ‘ışk mesti yevm-i mahşer subh-dem”* 244/1.(1)

maḥşer küni

Belirtisiz isim tamlaması şeklinde kullanım terim, kıyametten sonra bütün ölülerin dirilip, sorgulanmak için toplandıkları gün anlamındadır.

HŞ. **maḥşer küni** A.T. Maḥşer günü. “*Kılur maḥşer küniinde ol himayet*” 251.(1)

KE. **maḥşer küni** A.T. Maḥşer, kıyamette ölülerin dirilip toplanacakları gün. “*Kolganı maḥşer küniinde ümmetinin yazukı, Mingeni mi’rac tüninde erdi uçmah yorgası.*” 181v7.(3)

maḥşer yeri

Terim belirtisiz isim tamlaması şeklindedir. Maḥşerde ölülerin dirilip hesap vermek için toplandıkları yer manasındadır.

KE. **maḥşer yeri** A.T. Maḥşerde toplanma yeri. “*bu i’tikadımız berekatıdın kıyamet küni maḥşer yerinde bizni fuzhat kılmayın habibin şefa’atı birle sıratdın selamet keçürüp sekiz uçmahga kivürüp öz didarına müşerref kılı ber.*” 202v18.(1)

maḳâm

Dini manada ulaşılan manevi nokta, rütbe, derecedir.

NF. **maḳâm** A. Makam, rütbe, mertebe. “*Haḳ te’âlânı oturur temek reva bolmaz, yürüyür temek taḳı revâ bolmas, bir maḳâmda turur temek taḳı revâ bolmas.*” 60/8.(53)

GT. **maḳâm** A. Yer, makam. “*melayike makamından kiçgey idi*” 287/12.(10)

maḳâm-ı İbrahim

Terim İbrahim makamı veya Kabe’de saklı tutulan bir taş anlamındadır.

KTS. **maḳâm-ı İbrahim** A. Kabe’de saklı bulunan bir taş. (Gİ)

maksûre

Cami ve mescitlerde etrafı parmaklıklı olan yüksek yer.

İM. **maksûre** A. Camilerde etrafı parmaklı yüksek yer. “*Ve eger garet kılsa kişiler, ehl-i makaşirlardan maksûre öze ya’ni hatib turgan öze ogurlasa*” 419a/1.(1)

KTS. **maksûre** A. Camilerde etrafı parmaklıklı yüksek yer. (İM)

mâlik

Her şeyin sahibi Tanrı anlamında Tanrı'nın bir sıfatıdır.

NF. **mâlik** A. Sahip. “*Ka'be benim mülkim ermez. Anıñ mâliki, erkligi bar, ol bilür*” 42/11.(1)

mâlikü'l-mülk

Tanrı'nın güzel isimlerinden biridir. Yarattığı her şeyin, mülkün sahibi, Allah'tır (c.c).

KE. **mâlikü'l mülûk** A. Allah. “*ey [Malik] sen köyür teyür-sen amma Malikü'l müluk aytur: köyürmegil. Ol halde yeti kat kök tapugları açıldı, ferişter nezzarega turuktılar takı yıglaştılar, 'arş birle kök ırgandı.*” 51v15.(1)

GT. **mâlikü'l-mülk** A. Mülkün sahibi, Allah. “*hakim u hayy u baki malikü'l-mülk*” 176/9.(1)

KTS. **mâlikü'l-mülk** A. Mülkün sahibi, Allah. (GT)

mañ

Camilerde müezzin tarafından Müslümanlara namaz vaktinin geldiğini bildirmek üzere okunan tekbirdir. Arapça “ezan” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Ban şeklide eserlerde yer alır.

MM. **man** Ezan. “*namaz ruze man hem rüku 'u sücud*” 342-1.(1)

KTS. **mañ** Ezan. (İM)

mañ birmek

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, Müslümanlara namaz vaktinin geldiğini bildirmek için haber verme, tekbir, ezan okumak manasındadır. Birleşik fiil gurubudur.

İM. **mañ birmek** “Ezan okumak.” “*bir müsülman kişi bir mü'ezzin üstinden kiçer irdi, ol mü'ezin mang birgen vaktda. Ayıtsa ol mü'ezinge: yalğan sen tise kafır bolur.*” 12a/6.(27)

mañlamak

Müslümanlara namaz vaktinin geldiğinin bildirmek üzere tekbir okumak, ezan okumak anlamındadır.

KTS. **mañlamak** Ezan okumak. KTS. (TZ); **manglamak** Ezan okumak. (KK)

mâsivâ

Allah'tan başka diğer bütün varlıklar, dünya ile ilgili maddi şeylerdir.

MM. **mâsivâ** A. Allah'tan başka diğer bütün varlıklar, dünya ile ilgili şeyler. *“kônül hakka baglap resulga uyup, kesilmek önün ma-siva yönidin”* 270-4.(2)

mâsivallah

Allah'tan başka diğer bütün varlıklar, dünya ile ilgili maddi şeylerdir.

MM. **mâsivallah** A. Masiva. *“eger bolsa ‘aşıkka ‘ışk mukteda, anar ma-sivallah kılumaz gurur”* 33 4-4.(2)

mâyide

Kur'an-ı Kerim'de bulunun 5.sürenin adıdır.

KTS. **mâyide** A. Kur'anı Kerim'de bir sure adı, maide suresi. (Gİ, KFT)

mazmaza

Abdestin sünnetlerinden biri olan mazmaza, abdest alırken ağıza su alma, ağzı çalkalama, gargara yapma anlamındadır.

MM. **mazmaza** A. Abdest alırken ağza su alma, ağzı çalkalama. *“gusül kılsa aşnu burun hem agız, kılıp mazmaza suw katıp yayga-siz”* 91-2.(2)

me'atıb

Cehennemde günahkarlar için bulunan azap, işkence yerinin adıdır.

KE. **me'atıb** A. Cehennemdeki azap yeri. *“Mevli ta'aladın yarlıg kelür: dünyada zina tanuklukı dört erdi, özge me'atı[b] tanuklukı eki erdi.”* 200v3.(1)

me'sem

Dine göre uygun olmayan günah, kabahat, suçtur.

KTS. **me'sem** A. Günah, kabahat, suç. (Gİ)

meb'ûs

Allah tarafından peygamber olarak seçilmiş, gönderilmiş kimse için kullanılan bir terimdir.

NF. **meb'ûs** A. Peygamber olarak gönderilmiş kimse. “*Ol Muhammed-mü kim cümle halâyıqqa meb'ûs turur?*” 56/2.(2)

mecîd

Şan ve şeref sahibi, yüce anlamında Tanrı'nın adlarından biridir.

MM. **mecîd** A. Şan ve şeref sahibi, yüce. (Allah). “*hidayet berür ol hamidün mecid*” 405-4.(1)

mecûsî

Allah'ın varlığını ve birliğini tanımayan, ateşe tapan, ateş perest, Mecusi manasındadır.

HŞ. **mecûsî** A. Putperest ateşe tapan. “*Mecusîler minini top tolug dûd*” 453.(1)

İM. **mecûsi** A. Ateşe tapınan. “*kılsa anı bustan vacib bolur aning öze harac. Takı yokdur mecusi öze iwi içinde nerse eger anı bustan*” 257a/8.(16)

KFT. **mecûsî** A. Ateşperest, mecusi. “*Kaçan bir kişi kendünün mecusi kırnakına katılsa, ol kişinin üstine had yokdur.*” 306a/27.KFT; **mecusiyye** A. Mecusi. “*Kaçan bir kişi mecusiyye hatun evlense. Dahı ol kişi ol hatuna katılmak birle ol kişinin üstine had yokdur.*” 307a/33

GT. **mecûsî** A. Putperest, ateşe tapan, mecusi. “*nasrani dagı mecusi kılurlar*” 26/13. (1)

KTS. **mecûsî** A. Putperest, ateşe tapan. (Gİ, GT, İM, KF)

KF. **mecûsî** A. Zerdüşt dininde bulunan, ateşe tapan, mecus dinine mensup. “*Virnüz her hürîçün dahı kulıçun dahı kiçiyiçün, ulviyiçün dahı yahudi, nasraniyiçün dahı ya mecusiyiçün; buçuk sa' buydaydan, ya bir sa' hurmadan, ya arpadan.*” 211a/1.(1)

KTS. **mecûsiyye** A. Ateşe tapan kadın. (İM)

mecûsî bolmak

Ateşe tapmak, mecusi olmak, ateşperest olmak anlamındadır. Birleşik fiil gurubudur.

İM. **mecûsî bolmak** A.T. Ateşe tapmak. “*rastı Teñri Te'ala birdi mecusige 'akldan aning kibi kim ol nerse kim Rasul'ga birdi tip, bolur ol kişi mecusi bolur. Oşbu kadar yiter 'akıl kişige.*” 49b/7.İM.(3); **mecusiyye bolmak** A.T. Ateşe tapan dişi olmak. “*...ve eger sögse bir kişige kırnakı birle cima' kılsa, ol kırnak mecusiyye bolsa,*

ya aning hatuni hayz bolsa, ya cima' kilsa mükatebe kınakına aning öze had vacib bolur.” 413b/3.(1)

mecûsî kılmağ

Ateşe tapmak, mecusi olmak, ateşperest olmak anlamındadır. Birleşik fiil gurubudur.

İM. **mecûsî kılmağ** A.T. Ateşe tapar hale getirmek. “...*togar İslam öze togar, meger kim rastı atası anası turur kim anı yahudi kılur, anı mecusi kılur*” 48a/5.(1)

GT. **mecûsî kılmağ** A.T. Putperest, ateşe tapan, mecusi. “*nasrani dagı mecusi kılurlar*” 26/13. (1)

meczûb

Allah’a iman ve ibadet ile gönülden bağlılık ve Allah sevgisinden dolayı kendinden geçen kimse.

MM. **meczûb** A. Allah sevgisinden dolayı cezbeye tutularak kendisinden geçmiş kimse. “*süluk birle meczub bolur mukteda, icazetlıg erse reva iktida*” 304-1.(5)

medh

Tanrı veya Peygamber için yapılan övgü, medh, dua anlamındadır.

NF. **medh** A. Övgü, medh. “... *cümlesi kelip musulmân boldılar taqı şâ’irları Peygâmbar ‘as’ga medh ayturlar...*” 82/17.(13)

medrese

Kişileri dinî yönden bilgilendirmek için dini derslerin verildiği yer, medresedir.

KF. **medrese** A. Dini dersler okutulan yer, medrese. “*Sarf eyleyeler medreseler, ribatlar ‘imaret eylemege, kantaralar ‘imaret eylemege...*” 213b/3.(1)

mefhâr-i mevcûdât

“Yaratılanların övücü” anlamında Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v) için kullanılan bir terimdir.

GT. **mefhâr-i mevcûdât** A. Yaratılanların övüncü, Hz. Muhammed. “*ol server-i kayinat ve mefhar-i mevcudat dürr-i bahr-i safa muhammedü'l-mustafa*” 7/2.(1)

mehr

Dini olarak nikah kıyılırken kadına verilen mehir, nikah parası.

KTS. **mehr** A. Kadına erkek tarafından verilen nikah bedeli. (İM, KFT)

mekrûh

Dinen yapılması hoş olmayan, terkedilmesi uygun olan hal ve davranışlar.

MM. **mekrûh** A. Dince yapılması hoş görülmeyen. “*tan atmışda kedin tatavvu 'namaz, şeri'atda mekruh ü sahib-niyaz*” 158-2.(2)

KFT. **mekrûh** A. Mekruh, yapılması kerih görülen şeyler. “*Sücini sirke idmeklik mekruh degüldür bizim katımızda. Şafi'i İmam katında mekruhdur.*” 386a/17

KTS. **mekrûh** A. Yapılması dinen hoş görülmeyen hal. (BV, İM, KF, KFT, MS)

İM. **mekrûh** A. Yapılması dinen hoş görülmeyen hal. “*Bu, kerahiyyet kitabı turur. Mekruh İmam Muhammed katında haram turur.*” 445b/6.(25)

KMS. **mekrûh** A. Yapılması şer'an hoş görülmeyen hal. “*Mekruhdur istinca altı nesne birle: Sünük birle, tezeg-ile,*” 29b/2.(4)

KF. **mekrûh** A. Yapılması şeriatça hoş görülmeyen hal, iğrenç tiksinti verme. “*Avdazı yahşı olmak, mekruh vaktlarda, çok yürmek mescidlere, karaglıkda namaza muntazır olmak, namazdan sonra ol gazalıklıdır.*” 80a/1.(34)

mekrûh bolmağ

Dinî bakımdan yapılması hoş görülmemek, terkedilmesi uygun olmaktadır. Terim birleşik fiil şeklindedir.

İM. **mekrûh bolmağ** A.T. Yapılması dinen hoş görülmemek. “*...barça sufñı çıkargay andagok ve eger agzı suwı mekruh bolsa on kofa suf çıkargay ya aning misli çıkargay*” 114a/7.(2)

mel'ûn

“Tanrı tarafından lanetlenmiş, Tanrı'nın rahmet ve merhametinden uzak kalan” anlamındadır.

GT. **mel'ûn** A. Lanetlenmiş, mel'ün. “*munça türli 'ilm fazlı bilen bilen bir dinsiz – mel'un bilen sözleşe bilmediñ ol*” 214.(2)

KTS. **mel'ûn** A. Lanetlenmiş. (GT)

KE. **mel'ûn** A. Melun, lânet edilmiş. “*Bir kün levhü'l-mahfuzda kördi, ferîşteler birisi mel'un bolgay, tep ferîştler anı bilip kamug korkdılar.*” 8r20.KE.(22); **mel'une** A. (Kadın için) lânetlenmiş. “*ya resula'llah bu Ermele üç yüz yetmiş yalavaçnı öltürtdi hiç kimer seni mana öltürtmedi bu kün seni öltürmek buyurdtı, men seni azarlamas-men tep İlyasnın adakına tüşdi aydı: mundın kitgil, bu mel'une seni öltürmesün tep kitti.*” 159r17.(1)

KT. **mel'ûn** A. Melun, lanetlenmiş. “*Mel'unlar kayda ma bulnurlar, tutlurlar, öldürülürler.*” (Mel'unlar nerde iseler tutulur ve öldürülürler) 33/22a3=33:61.(6)

NF. **mel'ûn** A. Melun, lanetli. “*Takı kim kim Tañrı te'âlânı âzâr kılrsa, ol kimerse mel'ûn turur.*” 11/1.NF.(21); **mel'ûne** A. Melun, lanetlenmiş kadın. “*...Ali razhu ezân okıdı erse, âvâzını ol mel'ûne hatun eşitti...*” 153/10.(2)

mel'ûn bolmağ

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, “Tanrı'nın rahmet ve merhametinden uzak kalmış ve Tanrı tarafından lanetlenmiş olmak” manasında KE'de 22 defa kullanılmıştır.

KE. **mel'ûn bolmağ** A.T. Melun, lânet edilmiş. “*Bir kün levhü'l-mahfuzda kördi, ferîşteler birisi mel'un bolgay, tep ferîştler anı bilip kamug korkdılar.*” 8r20.KE.(22)

melek / melâyike

Tanrı'nın tüm emir ve isteklerini yerine getiren, nurdan yaratılmış ve gözle görülmeyen varlıklar. Terim aşağıdaki eserlerde 65 kez tekrar edilmiştir.

GT. **melâyike** A. Mela'ike, melekler. “*melayike makamından kiçgey idi*” 287/12.(2)

İM. **melâyike** A. Melek. “*takı bir melayike anıñ kibi ayıtsa bolur mıu ol ikisi rastı mü'minler*” 60b/2.(36)

KMS. **melek** A. Melek, Allah'ın nurdan yarattığı varlık. “*eydürdi ya iki melekler, saklayıcılar menüm üstüme oturun bunda 'ahd eyledüm Tanrı'ya söylemegeymen su evine.*” 32a/6. (1) KMS.**melâyike** A. Melekler. “*Ol inanmakdur Allah'a dahı melayiklerine dahı kitablarına dahı resullerine*” 46a/6.(2)

MM. **melek** A. Melek. “*bu cümle Melek hem ins ü peri*” 10-1.(3)

KE. **melek** A. Melek. “*Cebra’il kanat birle sıkadı, torka teg yumşak boldı. Yana uçmahdın bir m[elek] bir könlek keltürdi Yusufga keddürdi,*” 70v12.KE.(2); **mela’ik** A.ç. Melekler. “*Kökdeki cümle Mela’ik keçe kündüz ravzasın, Öwrülüp ay kün kılurlar keçe kündüz hidmetin.*” 181r17.(1)

HŞ. **melek** A. Melek. “*Kabul kılrsa melek tapgında daim*” 194.(2)

KF. **melek** A. Melek. “*Kim yatsa arı, aru döşek içinde yatur bilesince bir melek deşeginde uyanmasa bir sa’at kecede illa.*” 80a/6.KF.(3); **melâ’ik** A. Çok. Melekler. “*Tahkik mela’ikler kanatlarını döşer ‘ilim izdegenlere razi olganıçun işlegene.*” 8b/6.(12)

KTS. **melek** A. Melek. KTS. (Gİ, GT, KF, MS); **melâyik** A. Melekler. KTS. (KF) krş. Melayike; **melâyike** A. Melekler. (Gİ, GT, İM, KF, MS) krş. melayik.

melek-i muḳarreb

Tanrı’ya yakınlığından dolayı dört büyük melekten biri olan Cebrail (a.s) için kullanılır.

KE. **melek-i muḳarreb** A. (Allah’a yakınlığından dolayı) Cebrail. “*Ya’ni eki yay endazesinçe tenlik Mevlinin ‘azameti ve celaletiga yavuştı, andın üstün makam yok. Nebiyy-i Mürsel Melek-i mukarreb tegmes yerge tegdi.*” 211v2.(2)

melekût

Ruh ve meleklerin bulunduğu gayb alemi, ruhlar alemidir.

KF. **melekût** A. Ruh ve meleklerin alemi. “*Kim bilse ‘amel eylese öğretse ol da’vet olur melekutda, köklerde adı ulu nida olur.*” 257a/3.(1)

KTS. **melekût** A. Ruhlar ve melekler alemi. (Gİ)

NF. **melekût** A. Ruhlar, melekler. “*Takı kimniñ karnı toymış bolsa, melekût ‘alamudın angar ülüş yok...*” 265/17.(3)

KE. **melekût** A. Ruhların ve meleklerin âlemi. “*mi’rac tüninde kamug melekutnı Muhammed Mustafaga körgüzdi közi uçı birle bakmadı.*” 123r15.(1)

melekü'l-mevt

Dört büyük melekten biri olan, bütün canlıların ruhlarını teslim almakla görevli melek, Azrail (a.s) için kullanılır. Terim aşağıdaki eserlerde 49 defa geçmektedir.

KE. **melekü'e'l-mevt** A. Ölüm meleği, Azrail. “*Ol halde Tenri ta'ala yarlıkı birle Ya'kubnı uyku bastı, tüşünde 'Azra'ilni kördi sordı kim: ya Meleke'l-mevt Yusufumnın canın aldın mu?*” 99v18. (6)

NF. **melekü'l-mevt** A. Azrail. “... *cemâ'atlarını perîşân kılğan, mezelerni yıkgan melekü'l-mevt turur.*” 88/6.NF./20); **melekü'l mevt** A. Ölüm meleği, Azrail. “...*cemâ'atlarını perîşân kılğan, mezelerni yıkgan melekü'l-mevt turur.*” 88/6.(19)

KF. **melekü'l-mevt** A. Ölüm meleği, Azrail. “... *cenneti sagumda cehennemi solumda, melekü'l-mevt ardumda zan eyleyenlerin bu namaz ahir namazumdur.*” 133a/1.(1) **meleke'l-mevt** A. Ölüm meleği “*cehennemi solumda, meleke'l-mevt ardumda zan eylerin, bu namaz ahir namazumdur.*” 133a/1.(1)

KE. **melekü'l-mevt** A. Ölüm meleği. “*ey yaranlarım, 'aziz dostlarım ol kelgen Melekü'l-mevt karındaşım 'Azra'il erdi.*” 236v6.(2)

melik

Terim, her şeyin sahibi, tek yaratıcı, hükümdar olan Tanrı için kullanılır. Eserlerde 397 yerde karşımıza çıkmıştır.

AH. **melik** A. Hükümdar, Allah. “*kazalar yoritgan yaratgan Melik*” (Kaza ve kaderi yürüten ve (yeniden) tanzim eden Tanrıdır.) 454.(1)

KE. **melik** A. Hükümdar; Allah. “*Melik yer suwnı İbrahimka hükm kıldı, özi 'öwr kolup atlandı, İbrahim anda kıldı.*” 47v1.(396)

menâhî

Dinen yapılması haram, yasak sayılan günah şeylerdir.

GT. **menâhî** A. Haram, nehy edilmiş şeyler, günah. “*dagı muhal irür anıñ hüsn ve cemali bilen bular menahige yakın kilgeyler*” 308/6.(1)

KTS. **menâhî** A. Yasaklanmış şeyler, günah, haram. (GT)

menâsik

Hac için Kabe'yi ziyaret eden Müslümanların tavaf, ihram, vakfe ... vs. gibi yerine getirmeleri gereken ibadet rükünleridir.

İM. **menâsik** A. İbadetin rükünleri. (13)

KTS. **menâsik** A. İbadetin rükünleri. (İM)

mengü

KB'de edebi, sonsuz anlamında 38 kere kullanılan sözcük Tanrı'nın sıfatı olarak kullanılır.

KB. **mengü** Sonsuz, ebedi. *“Ay muhsuz idim mengü tutçı tirig, ölümke törüttün bu sansız tirig”* (Ey ebedî, ölümsüz ve ihtiyaçtan vâreste olan Rabb'im; bu sayısız canlıları ölüm için yarattın.) 378.(38)

mengü açu

Açu sözcüğü Tanrı'ya hitaben kullanılan “ey baba” anlamında bir sözcüktür (Bayat 2008:5) Mengü sözcüğü de “sonsuz” anlamında Tanrı'nın sıfatı olarak kullanılır. Dolayısıyla yakın anlamlı sözcüklerle kurulmuş bir tekrar grubudur. Tanrı'nın sıfatı olarak ona hitap için kullanılmıştır.

KB. **mengü açu** Sonsuz, ebedi Tanrı. *“Siziksiz bir ök sen ay mengü açu Katılmaz karışmaz sağışka saçu”* (Sen şüphesiz birsin ey sonsuz Tanrı; istisna sayıya gelmez.) 10.(5)

mengü ajun

Ölümünden sonra gidilen ebedi dünya, sonsuz alem, ahiret. Sıfat tamlaması şeklindeki terim Arapça “ahiret” kelimesinin karşılığı olarak kullanılır.

DLT. **mengü ajun** T.S. Ebedi dünya, ahiret. (1)

KB. **mengü ajun** T.S. Ebedi dünya, ahiret hayatı. *“Yayığ dünya bekrü eligde tutup Negü teg bulur mengü ajun yatup”* (İnsan bu dönem dünyaya sarılır ve onun zevklerine mukavemet etmezse, ebedi dünyayı nasıl bulur?) 4800.(5)

menhî

Yapılması dinen yasaklanmış olan şeyler, haram sayılan durumlardır.

KTS. **menhî** A. Dinen yapılması yasaklanmış olan, haram olmuş. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

KFT. **menhî** A. Dini açıdan yapılması yasak olan şeyler. “*Dahı ol da’vi olingan kişi anıt içmekden kaçsa. İmdi ol kadı da’vi olingan kişinin üstine hüküm idmegey malı virgöl diyü. Anun için ol kişi menhi nemedan kaçdı didi.*” 69b/53

KMS. **menhî** A. Haram olmuş, yapılması şer’an yasak olan. “*Hak avdazun farzları var dahı sünnetleri var dahı nafileleri var ... dahı edebleri var dahı mekruhları dahı menhileri var.*” 22a/5.(2)

KF. **menhî** A. Haram olmuş. “*... farzlardan, vaciblerden, sünnetlerden, edeblerden, menhilerden ırak olsa, mekruhlardan ırak olsa*” 27a/3.(6)

İM. **menhî** A. Yapılması dinen yasaklanmış olan şey. “*Bu fasl, menhilerni beyan kılur namaz içinde, selam birmegey bir kimersege namaz içinde takı sözlemegey.*” 191b/4.(2)

mennân

Allah’ın sıfatlarındandır. “Çok ihsan eden, ihsanı bol, çok veren” anlamındadır. Esmâ-i hüsnâ’da “el-mennân” şeklinde yer alır.

KF. **mennân** A. Allah’ın adlarındandır, çok ihsan eden; ihsanı bol. “*Ol Tanrı ta’ala hannan, mennandur.*” 220b/5.(1)

menü han

Sıfat tamlaması şeklinde oluşan terim “Allah” adı yerine kullanılmıştır. Arapça “Allah Rab” kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. CC’de 10 defa tekrarlanmıştır. “menü” sözcüğü “bengü” sözcüğünün ses bakımından değişmiş şeklidir.

CC. **menü han** Tanrı. (10)

menü tenri

Tanrı için kullanılan bir terimdir. “menü” sözcüğü “bengü” sözcüğünün ses bakımından değişmiş şeklidir. Sıfat tamlaması şeklindedir ve CC’de 10 kez görülmektedir.

CC. **menü tenri** Tanrı. (10)

meñzeksiz

Allah'ın güzel isimlerinden olup eşi ve benzeri olmayan, bütün eksik sıfatlardan münezzehe olan anlamındadır. KT'de sadece 1 yerde görülmektedir.

KT. **meñzeksiz** Eşi ve benzeri olmayan, esma-yı hüsnadan âziz. “*Ol Tanrı erür meñzeksiz bütün işlig.*” (Tanrı benzersiz ve azizdir.) 26/28a1=4:56.(1)

merhamet

Tanrı'nın yarattığı bütün canlılara gösterdiği merhamet, af, bağış, acıma duygusudur.

KMS. **merhamet** A. Merhamet, bağış. “*Başladum Tanrı adı birle; dünyada rahmet idicidür mü'minlere, kafirlere; ahiretde merhamet idicidür mü'minlere.*” 1b/1.(1)

merhamet itmek

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim, Tanrı'nın bütün kullarını birtakım hata, suç veya günahları dolayısıyla affetmesi, bağışlaması ve onlara merhamet etmesi anlamındadır.

KMS. **merhamet itmek** A.T. Bağışlamak. “*Başladum Tanrı adı birle, dünyada rahmet idicidür mü'minlere, kafirlere; ahiretde merhamet idicidür mü'minlere.*” 1b/1.(1)

mertebe

İnsanların dini yönden, dindarlığı karşılığında uygun görüldükleri, bulundukları merteye, makam, yer, derecedir.

NF. **mertebe** A. Mertebe, derece. “... kim ‘Ömer razhu mertebesi takı derecesi ingen ulug ermiş” 104/17.(1)

KF. **mertebe** A. Mertebe, makam, kula dindarlığına karşılık uygun görülen merteye. “*Oruç dutganun bu mertebeler; olsa bu menzileler olsa, kerkedür kula hayırlar çok işleye...*” 218a/1.(10)

mesbûk

Toplu bir şekilde cemaatle kılınan namaza sonradan katılan kişi için kullanılan bir terimdir.

MM. **mesbûk** A. Cemaatle kılınan namaza sonradan katılan kişi. “*imamga uyumlu eger ermese, burun rek’atını tüzü termese, iman ekki yanga selam bermedin, son otruşda mesbûk kerek turmasa*” 132-4.(6)

mescid

İbadet etmek, namaz kılmak, Allah’ı anmak, zikretmek için gidilen yer, ibadethane, küçük camidir. Terim aşağıdaki eserlerde 217 defa kullanılmıştır.

KB. **mescid** A. Mescit. “*Cema’at köp erdi bu mescidler az, Kalın boldı mescid cema’atler az*” (Cemâatler çok, câmiler az idi; şimdi câmiler çoğaldı, cemâatler azaldı.) 6477. (4)

KTS. **mescid** A. **1.** Mescit, ibadet edilen yer. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT); **2.** Mescid-i haram Kabe, Mekke’de Kabe’nin bulunduğu en büyük mescit. KTS. (İM); **mesacid** A. Mescitler. (İM)

NF. **mescid** A. Mescid, cami. “*Takı heç mescîd içindeki kapuglar bâki kalmasun, baglansun...*” 91/15.(57)

KFT. **mescid** A. Mescid. “*İkinci mescid içinde urdı haddi.*” 396a/38

KE. **mescid** A. Mescit. “*Bir kün bir mescidde Adem suretini buldılar ana tapunu başladılar...*” 19v8.(16)

GT. **mescid** A. Mescit. “*bir mukri bir mescid işikinde oturup*” 223/8.(2)

AH. **mescid** A. Mescit. “*harab boldı mescid budun bi-namaz*” (Mescid ise, harâp ve halk bi-namaz oldu.) 400.(1)

MM. **mescid** A. Namaz kılınan yer, cami. “*mürîd kirse mescid ya hankahka ol*” 300-1. (1)

KF. **mescid** A. Namaz kılınan yer, mescid. “*Nebi keldi Tanrı rahmeti Nebi üstüne, durdı mescid kapusunda eyitdi anda olgana*” 46b/3.(35)

İM. **mescid** A. Secde edilecek, namaz kılınacak küçük cami. “*Eger tüşke kiçse mescid içinde teyemmüm algay çıkmak üçün kaçan kim korkmasa. Eger korksa olturgay teyemmüm birle mescid içinde*” 104b/3.İM.(100); **mesâcid** “*takı kafurnı secde kılğan*

yirler öze, ol mesacid secde kılğan yirler turur ya'ni manglayı öze takı burnı öze takı iki tizi öze” 238a/5. (1)

Mescid-i harâm

Mekke’de Kabe’nin bulunduğu en büyük mescidin adıdır. Terim Arapça terkip olarak Mescidü’l-haram şeklinde de kullanılmaktadır.

İM. **Mescid-i harâm** A. Mekke’de Ka’be’nin bulunduğu en büyük mescid. *“mescid-i haram içinde, kişiler halka alsa Ka’be’ning çewresini takı namaz kılsalar imam namazı birle takı kim kim anlardan” 244a/2.(11)*

KT. **Mescid-i harâm** A. Mescid-i Haram. *“Yıgdılar sizni mescid-i harâmdın.”* (Sizi Mescid-i Haram’dan engellediler.) 37/43b2=48:25.(2)

KTS. **Mescidü’l-harâm** A. Kabe, Mekke’de Kabe’nin bulunduğu en büyük mescit. (İM)

KE. **Mescidü’l-harâm** A. Mekke’deki Kabe-i şerif. *“Ol taht mescidü’l-haram teninçe erdi, taht üze bir kürsi ıddı Ka’be teninçe erdi.” 7r11.(1)*

Mescid-i Kuba

Medine’de bulunan bir mescidin adıdır.

KF. **Mescid-i Kuba** A. Kuba mescidi, Medine’de bir mesciddir. *“Mescid-i kuba’da kişiler vardur, severler aru olmagı, Tanrı ta’ala sever arıları.” 46a/3.(2)*

mescid-i mu’azzam

Kabe-i şerif için kullanılan bir terimdir.

KE. **mescid-i mu’azzam** A. Kabe-i şerif. *“haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘ulüvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi köniül ve sabur ten anın, beled-i muharrem Mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın” 189v3.(1)*

mesh

Abdest alırken ıslak elle başın dörtte birini ıslatmak, mesh etmektir.

MM. **mesh** A. Abdest alırken başı, boynu, mesin üzerini el ile sığama; abdest alırken burna su çekme. “*üçinç başka mesh et takı törtlenç, adaknı topuk birle yup rast kılın*” 70-3. (7)

KE. **mesh** A. Mesh, abdesti el ile yapma. “*ol kol birle ta’am yeyür, anın birle taharet kılur, anın birle mesh tartar, sag elig barça yahşılıknı kılur.*” 96v19.(1)

KF. **mesh** A. Silme, sığama. “*Mesh sureti iki elini yaş eylesün su bile, daşrasını, içini andan iki kolını koysun, üç barmak bile her koldan baş ileyine.*” 90a/1.(5)

mesh eylemek

“Abdest alırken ıslak eli başın bir bölümüne sürmek” manasındadır. Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim 53 kez kullanılmıştır..

KF. **mesh eylemek** A.T. Silmek, sığamak. “*Ya istinca eylemeye iki edüğe mesh eyleye, ya istinca eyleye iki edüğe mesh eyleye...*” 43a/1.(31)

KMS. **mesh eylemek** A.T. Abdest alırken ıslak el ile başa ve ayaktaki mesh üzerine sürme. “*Yüce Tanrı buyurdı bize, yumag üç a’zayı dahı başa mesh eylemek*” 11b/1.(11) **mesh eylemek** A.T. Meshetmek. “*Yüce Tanrı buyurdı bize yumag üç a’zayı dahı başa mesh eylemek*” 11b/1.(11)

mesihî

“Hz. İsa’nın nefesi gibi şifa veren, ölümler diriltten nefese benzeyen hava” anlamında HŞ’de yer alır.

HŞ. **mesihî** A. Hz İsa’ya ait olan, onunla ilgili bulunan. “*Mesihî yil tolup tünñün dimağı*” 268.(1)

meskit

İbadet etmek, namaz kılmak, Tanrı’yı anmak ve zikretmek için gidilen yer, camidir.

KTS. **meskit** A. Mescit. (Kİ)

mesnûn

Sünnet sözcüğü ile aynı kökten türetilmiştir. Sünnet olan şey anlamındadır.

İM. **mesnûn** A. Sünnet olan şey.(3)

KTS. **mesnûn** A. Sünnet olan şey. (İM)

meş'ar-i haram

Hac sırasında Kabe'de ziyaret edilen yerlerden biri, haccın rükünlerinden birinin yerine getirildiği yer anlamındadır.

İM. **meş'ar-i haram** A. Hac zamanında Ka'be'de ziyaret edilen muayyen yer. *"kim imam kilgey meş'arü'l-haramga takı turgay vakfaga Kuzah tagında ol, müzdelife tagı turur, ol meş'ar-i haram turur. "* 325a/5.İM.(1); **meş'ari'l-haram** A. Meş'ar-i haram. *"farig bolsa irta namazından sewüglü ol turur kim imam kilgey meş'arü'l haramga takı turgay vakfaga Kuzah tagında ol, müzdelife tagı turur"* 325a/4.(1)

KTS. **meş'ari'l-haram** A. Hac zamanında Kabe'de ziyaret edilen muayyen yer. (İM)

KE. **meş'arü'l-haram** A. Haramı bildiren, anlatan. *"haseb ve neseb anın, ashab-ı 'izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, 'ulüvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu'azzam anın, hac ve ihram anın...meş'arü'l-haram anın..."* 189v4.(1)

meşâyih

Veli, ermiş; bir tekkede dervişlere başkanlık eden, en yüksek dereceye ulaşmış, kendisine bağlı kişileri dini bakımdan eğiten kişi. Şeyh kelimesinin çokluk şekli. Terim 71 defa kullanılmıştır.

İM. **meşâyih** A. Şeyhler. *"ol söz birle kafirlikke meşayihlar ihtilaf kıldılar anıng kafir bolmakı içinde ayıttı bir ançalar kafir bolur tip takı ayıttı..."* 24a/1.(60)

KF. **meşâyih** A. Çok. Şeyhler. *"Ba'zı mesayih ihtiyar eyledi, imama uygan kiş okmagı imam ardında arkun okıyacak namazda."* 147a/4.(1)

GT. **meşâyih** A. Şeyhler. *"idi meşayih hırkasını anıñ bigin mutribga birdiñ"* 121/1.(3)

KFT. **meşâyih** A. Şeyhler. *"İmdi meşayih bu mes'elede ihtilaf iddiler."* 11b/45

MM. **meşâyih** A. Şeyhler. *"iradet bu iman bekası erür, meşâyih meded can barurda berür"* 285-2.(3)

KTS. **meşâyih** A. Şeyhler. (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

NF. **meşâiyih** A.ç. Şeyh, şeyhler. “*Hak te‘âlâ hazratında kim ihlâs birle bolsa takı huzur birle bolsa ve eger mundag bolmasa, namâz bolmaz. Anıy üçün meşâiyih ve ‘ulemâ aydılar kim:*” 248/12.(4)

meşhed

Bir kimsenin şehit olduğu veya şehidin gömüldüğü yer anlamında İM’de yer alır.

KTS. **meşhed** A. Bir adamın şehit olduğu veya şehidin gömüldüğü yer. (İM)

meşkûr

Arapça şükr kökündendir. “Şükre değer görülmüş, beğenilmiş, övülmüş” anlamındadır.

KTS. **meşkûr** A. Şükredilmiş. (İN)

meşrû’

Dinen yapılması uygun olan, izin verilen şeylerdir.

KTS. **meşrû** A. Dinen yapılmasına izin verilen. (Gİ, İM, KF)

KF. **meşrû’** A. Caiz olan, şeriatça uygun görülen. “*Tekbir eylemek meşru’dur farız namazlardan sonra sünnetlerden meşru’ degüldür.*” 196a/1.(3)

İM. **meşrû’** A. Dinen yapılmasına izin verilen. “*Bir müsülman boğuzladı ol nerse kim iti yinür canavarnı meşru’ boğuzlamak birle takı halal bolmadı anı yimek*” 496a/6.(5)

NF. **meşrû’** A. Şeriata uygun. “*... takı namâzka kim meşrû’ kılur-men...*” 243/14.(1)

mevlâ

Esmâ-i hüsnadandır. “Dost, yardımcı, görüp gözeten” anlamında sıfat olarak Tanrı adının yerine kullanılır. Taradığımız üç eserde yer almaktadır.

KT. **mevlâ** A. Yardımcı, gözetleyen, koruyan, mevla. “*Ol Tañrı sizing mevlângız, ol bilgen bütün işlig.*” (O bilen ve aziz Tanrı sizin mevlanız...) 38/89a2=66:2.(4)

GT. **mevlâ** A. Allah. “*turup yürüp kıla-dur şükr-i ni’met-i mevla ilinge*” 318/5.(1)

KTS. **mevlâ** A. Allah. (GT)

mevli

Alemlerin tek sahibi, tek hükümdar, tek yaratıcı Allah, Tanrı manasındadır. KE’de 586 yerde geçmektedir.

KE. **mevli** A. Mevla, Allah. “*Mevli ‘azze ve celle Harisni kökke agdurdı, anda yime üküş ta‘at kıldı erse ekinç kat kökke agdurdı.*” 4v4.(586)

mezgit

Namaz kılmak, ibadet etmek, Tanrı’yı anmak için gidilen yer, cami manasındadır.

KT. **mezgit** F. Mescit, cami. “*Kerekmez ortak katganlarka kim âbādān kılsalar Tanrıning mezgitlerini.*” (Şirk koşanlar Tanrı’nın mescidini onaramazlar.) 29/12b1=9:17.(2)

mezgit-i harâm

Mekke’de Kabe’nin bulunduğu en büyük mescidin adıdır.

KT. **mezgit-i harâm** A. Mescid-i Haram. “*Kıldınız mu hâcılarka suw içürmekni, mezgit-i harâmni âbādān kılmakni.*” (Hacılara su içirmeyi ve Mescid-i Haram’ı imar etmeyi...) 29/14a2=9:19.(3)

mezheb

Sözlükte “gidilecek yol, doktrin, akım, gitmek ve takip etmek” anlamındadır. Dini terim olarak; “kendi içinde tutarlı bir yöntem ve düşünce sistemi sahip itikadi ve ameli doktrin” demektir. (DİBY 2010 ; 441) İncelediğimiz eserlerin üçünde yer almaktadır.

KF. **mezheb** A. Tutulan yol, mezhep. “*mezheplerünüz şeytanlar mezhebine ohşar.*” 259b/7.(7)

NF. **mezheb** A. Mezhep. “*ol mezheb bâtil mezheb turur.*” 60/6.(9)

İM. **mezhep** A. Mezhep. “*Mezhep bizim katımızda rastı hec kılmak vacib bolmas ol ikisi öze.*” 336a/1.(31)

mezheblığ

Belli bir mezhebi olan, bir mezhebe mensup.

KE. **mezheblig** A.T. Mezhebi olan. “*Bizin mezheblig kaçan yatıp namaz kılur bolsa adakını kible sınar uzatıp yatgay.*” 6r12.(1)

mi'râc

Peygamber Efendimizin Recep ayının 27. gecesı Mekke'deki evinden alınıp Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürölmesi ve göğö çıkarılması olayıdır.

MM. **mi'râc** A. Hz. Muhammed'in göğö çıkması, miraç. “*habib ümmetinga habıblük reva, reva bolsa mi'rac reva hem bu hal*” 377-4 (1)

KTS. **mi'râc** A. Hz. Muhammed'in göğö çıktığı Recep ayının 27. gecesı, miraç. (GT, İM)

mi'râc kecesı

Peygamber Efendimizin göğö yükseldığı Recep ayının 27. gecesıdır. Terim belirtısız isim tamlamasıdır.

İM. **mi'râc kıçesi** A.T Hz. Muhammed'in göğö çıktığı Receb ayının 27. gecesı. “*... biz eyle kerek kim ikrar kılgay mi'rac kıçesi birle takı Nebi'ning çıkmakı birle...*” 38a/8.(4)

KE. **mi'râc kecesı** A.T. Mirac, Hz. Muhammed'in göğö çıkması. “*Eger İbrahimni halkga imam kıldım erse tedim. Muhammed Mustafa mi'rac [keçe]si Beytü'l-Makdisda tamam peygamberga imam kıldım...*” 206v15.(34)

NF. **mi'râc kecesı** A.T. Miraç, Hz. Muhammed'in göğö çıkışı. “*Peygâambar 'as aydı: Mi'râc keçesi erdi kim uçmahğa teferrüic kılurda bir yüksek köşk kördüm kim anıñ sıfatını âdemi aytu bilmegey.*” 164/16.(7)

mıhrâb

Cami ve mescitlerde imam için ayrılan girintili yerdir.

HŞ. **mihrâb** A. Camilerde, mescidlerde imama ayrılmış girintili yer. “*Bu mihrâb içre ma'budı bularnıñ*” 184.(1)

KTS. **mihrâb** A. Camilerde, mescitlerde imama ayrılmış girintili yer. (İM, KFT)

KT. **mihrâb** A. Mabed, mescid. “*Ançada agdılar mihrâbka, ançada kirdiler Dāvūdka.*” (Orada mihraba çıktılar, Hz. Daavud'un huzuruna girdiler) 34/53a3=38:21.(1)

NF. **mihrâb** A. Mihrap. “*...menim mihrâbumda imâmatlık kılmak tilese...*” 92/7.(2)

İM. **mihrâp** A. Camilerde, mescitlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık eden kimseye ayrılmış olan girintili yer. “*...imamning yiri mecsid içinde bolgay takı secde kılğan yiri mihrab içinde bolgay*” 186b/7.(7)

mikat

Hac yapmak için giderken Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yerdir.

İM. **mikat** A. Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yer. “*Takı ol mikatlar ol turur kim reva bolmas kim kişiler kiçmek mikattan meger kim ihram keymek birle ol mikatlar biş turur.*” 286b/7.(32)

KTS. **mikat** A. Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yer (İM)

mikâyil

Dört büyük melekten biri olan, tabiat, rızık dağıtma gibi görevlerden sorumlu melek, Mikail.

GT. **mikâyil** A. Mika'il, dört büyük melekten biri. “*munı buyurdı cibril ve mikayil*” 108/5.(1)

KTS. **mikâyil** A. Dört büyük melekten biri. (GT)

mina

Hac sırasında hacıların şeytan taşladıkları yerin adı.

KTS. **mina** A. Mekke'de bir yer adı, Arafat ile Kabe arasında hacıların şeytan taşladıkları yer. (KF)

minber

Camilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli, yüksek kürsüdür. Terim 58 kez tekrarlanmıştır.

İM. **minber** A. Camilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsü. “*Kaçan imam minberge çıksa olturgay takı mü’ezzinler mang birgey minber ileyinden kaçan farig bolsa hutbe okımakdın namaz turguzgaylar*” 230b/2.(15)

KTS. **minber** A. Camilerde imamın hutbe okuduğu yer. (İM, KFT)

NF. **minber** A. Minber. “*zeberceddin minber üze oturmuş takı arkasını Beytü’l-Ma’ürka tayamış takı katında halâyık üküş turur.*” 56/8.(43)

misak küni

“Yer ile göğün birbirine kavuştuğu, bütün ölülerin tekrar dirilip ayağa kalktıkları gün, kıyamet günü” anlamındadır. Belirtisiz isim tamlamasıdır.

İM. **misak küni** A.T. Kıyamet günü. “*tangri Te’ala yaratdı halklarını takı çıkardı anlarını Adam’ning bilinden misak küni mü’minler degül irdi*” 74b/1.(1)

misiha

Hiz. İsa için kullanılan bir terimdir.

CC. **misiha** A. Mesih, Hiz. İsa. “*ave kimnin termesinde / yalgız konupt[u]r Misiha*” 69b/2-3.(1)

mîzân

Öldükten sonra öteki dünyada günah ve sevapların ölçüleceği manevi tartıdır.

NF. **mîzân** A. Ölçü, terazi. “*... takı sırât ve mizandın takı tamug ^cazâbından kerekinçe korkar bolsa...*” 235/1.(1)

molla

Büyük alim veya medrese talebesi anlamından sonraki dönemlerde hoca karşılığında kullanılmıştır. CC’de papaz anlamını kazanmıştır.

KTS. **molla** A. Molla, hoca, papaz. (CC)

mu’cize

Sadece peygamberlere verilen olağanüstü hal ve sözlerdir.

MM. **mu'cize** A. Peygamberlere mahsus olan olağanüstü hal ve sözlerin her biri, mucize. *“resulga idi birdi ming mu'cize”* 35-3.(1)

mu'tekid

Allah'a, Peygambere, kutsal kitap Kur'an'ı Kerim'e inanan anlamındadır.

GT. **mu'tekid** A. İtikad eden, inanan. *“ilmim kur'an ve hadis ve meşayih kelamı turur ol bularga mu'tekid degül”* 214/13.(1)

mu'tekif

İbadet etmek için bir ibadethaneye çekilip sadece ibadetle meşgul olan kimsedir.

KTS. **mu'tekif** A. Bir ibadethaneye çekilip ibadetle meşgul olan kimse. (GT)

NF. **mu'tekif** A. Bir ibadethaneye çekilip namaz, niyaz ve ibadetle meşgul olan. *“...Hak te'âlâ birle bolmak kerek erse, mescidde mu'tekif bolgıl...”* 262/9.(1)

mu'tezile

“Kadere inanmayan, kaderi inkar eden ve bu mezhebe bağlı olan” anlamındadır.

KTS. **mu'tezile** A. Kaderi inkar eden mezhep ve bu mezhebin bağlısı. (İM)

İM. **mu'tezile** A. Kaderi inkar edenler. *“Kim kim ayıtsa bir kelimeni andan yaratılmış turur tise ol kişi kafir turur anlarga Cehmiyyeler takı Mu'tezileler tip ayturlar.”* 36b/2.(3)

KFT. **mu'tezile** A. Mutezile mezhebinden olan kişi. *“Amma... mu'tezile katında ol kadı 'azil olunur.”* 161a/52

KTS. **mu'tezilî** A. Kaderi inkar eden, mutezile mezhebine bağlı olan. (İM, KFT)

İM. **mu'tezili** A. Kaderi inkar eden. *“Takı Şafi'iler takı mu'tezililer katında, takı kim kim ol ikisine uydı zahirilerining ashaplarından, inkar keltürmek til birle takı 'amal kılmak erkan birle imanning hakikatinden turur tip ayturlar”* 5b/8.(4)

mubâh

Yapılması veya işlenmesi dinen günah yada sevap olmayan hal veya durumlardır.

KF. **mubâh** A. İşlenmesinde günah ve sevap olmayan şey, iş. “*Tahiyyetü’l-mescid, bu ol vakıtdur ki mübah vaktde kirse.*” 98a/3.(1)

İM. **mubâh** A. İşlenmesinde günah veya sevap olmayan şey. “*takı taş atmakning vakti aning içinde üç türlü turur, biri mekruh biri mesnun turur, biri mubah turur.*” 333a/1.(8)

KF. **mübâh** A. Dince yapılmasında sakınca olmayan, yapılması günah veya sevap olmayan. “*Kaçan kirse mübah vakti dursun beklesün.*” 99a/6.(2)

KTS. **mübâh** A. İşlenmesinde sevap veya günah olmayan. (Gİ, İM)

NF. **mübâh** A. Mübah, işlenmesinde sevap ya da günah olmayan şey. “*... takı uçtmahni saña mubâh kıldım.*” 281/12.(3)

mubâh bolmak

Dini yönden yapılması veya işlenmesi günah veya sevap olmamak manasındadır. Birleşik fiil grubudur.

İM. **mubâh bolmak** A.T. İşlenmesinde günah veya sevap olmamak. “*kaçan kim küneş çıksa takı küneş köterilse iki süngi kadarınça ya bir süngi boyı kadarınça namaz kılmak mubah bolur.*” 157a/8.(7)

mubâh eylemek

Birleşik fiil grubudur. Yapılmasını günah veya sevap saymamak, mübah kılmak.

KF. **mubâh eylemek** A.T. Mübah kılmak. “*Oruç yimek keffareti, zıhar keffareti birdür, keçer yimegi mubah eylemek ikisinde.*” 242a/6 (1)

mubâh kılmak

Dini bakımdan işlenmesi veya yapılmasını günah yada sevap saymamaktır.

İM. **mubâh kılmak** A.T. İşlenmesini günah veya sevap saymamak. “*kim kafir bolmasa aning üçün kim Müteehhirler’ning bir ançası mubah kıldılar ant içmekni Teğri’den özge birle*” 7b/6.(2)

mu‘abbir

Rüyaları dini yönden tabir eden, yorumlayan.

NF. **mu'abbir** A. Düş tabir eden, yoran. “ *Ertesi mu'abbirka bardım takı bu tüşümni aydım erse...* ” 205/17 (2)

muğ

Ateşi kutsal sayıp, ateşe tapan, Mecusi, Zerdüşt anlamında kullanılır.

ME. **muğ** F. Ateşe tapan, Mecusî. “*mug boldı / murdar boldı nerse arısız boldı*” 172-2.(1)

İM. **muğ** F. Ateşperest, ateşe tapan. “*bir kişi, ayıtsa: iyi mug tip, cevab birse angar ol kişi lebbeyk tip, kafir bolur*” 14a/1.(2)

KE. **muğ** F. Ateşe tapan, Zerdüşt. “*körmes mü-sen, muglar, cühudlar, tersalar butga tapungalar aytnaslar, ümmetinin tili[ni] şehadet üze men yörittım,*” 212v11.(3)

NF. **muğ** F. Ateşperest. “*...takı dünyâda ne kim mûglar yandurgan otlar bar erdi, cümlesi ol tün söndi...*” 5/12.(3)

KTS. **muğ** F. Zerdüşt rahibi, ateşe tapan. (BM, İM)

muhâcir

“Peygamber Efendimizle birlikte Mekke’den Medine’ye hicret eden, göç eden, muhacir” manasındadır.

NF. **muhâcir** A. Peygamberle birlikte veya sonradan Mekke’den Medine’ye göç eden muhacir. “ *Mekkedın hicret kılıp kelgenlerke muhâcir tenür*” 27/4.NF.(19); **muhâcirîn** A.ç. Muhacirler. “ *Ey ensârî ve muhâcîrin, kim kim Peygâmbarga kulluk kılur erdi erse*” 92/15. (2)

muhaddis

Hadis alimi, hadisçi, hadis ilmi ile uğraşan kişi.

NF. **muhaddis** A. Hadis ilmi ile uğraşan. “ *Bir zamanada bir muhaddis bar erdi.*” 231/17.(6)

KTS. **muhaddis** A. Hadisçi, hadis nakleden. (KFT)

KFT. **muhaddis** A. Hadisçi. “*Yahya İbnü Ma’in dirler bir muhaddis vardur rahımahumullah.*” 4b/73

muhakkık

Bir tasavvuf terimini veya gerçeği delilleri ile ispatlayan anlamındadır.

KTS. **muḥakkık** A. 1. Tahkik eden, araştıran. KTS. (GT) 2. Bir tasavvuf terimini veya hakikati delilleri ile ispatlayan. (GT)

Muhammed dîni

“Tanrı katında makbul olan tek din, Müslümanlık, İslam inancı” manasındadır. Belirtisiz isim tamlamasıdır.

HŞ. **Muhammed dîni** A. Müslümanlık. “*Muhammed dini birle oynama şah*” 437.(1)

Muhammedî

Peygamber Efendimize ait olan, İslam, Müslümanlık anlamında kullanılır.

KTS. **Muhammedî** A. Hz. Muhammed’e ait, İslam. (MG)

muḥammese

Beş mesele iç içe olan fıkıh problemidir.

KFT. **muḥammese** A. Beş mesele iç içe olan fıkhi problem. “*Bu tavar menüm katumda vedi’atdur dimek birle çekişmek kesildi didi. Bu mes’elenün adı muḥammesedür. Anun için bu mes’ele içinde biş ‘alimnün kavlı vardır.*” 75a/56

KTS. **muḥammese** A. Beş mesele, iç içe olan fıkhi problem. (KFT)

muharrem ayı

Müslümanlıktan önce bu ayda savaş haram olduğu için haram kılınmış anlamında Muharrem adı verilen, kamer takviminin birinci ayı anlamında kullanılmıştır.

KF. **muharrem ayı** A.T. Kamer takviminin birinci ayı, Muharrem ayı. “*Arefe keçesinde yüz rek’at, Muharrem ayının evvel kecesinde altı rek’at namaz, ‘Aşura kecesinde on iki rek’at.*” 137b/4.(1)

KE. **muharrem ayı** A.T. Kamer takviminin birinci ayı; haram olan, yasaklanmış. “*Sahur ewine keldi tokuz ayda kedin muharrem ayında du-şenbe kün keçesi Salih peygamber anadın tugdı.*” 33r18.(6)

KTS. **muharrem ayı** A.T. Kamer ayların birincisi. (Gİ, İM, KF)

muhlis

Kalbini yalnızca Allah sevgisiyle dolduran, onu görüyormuş gibi iman ve ibadet eden, ona kalben bağlı olan anlamındadır.

KF. **muhlis** A. İhlas sahibi, içten. “*Halis muhlis yazıgum bağışla keçen yazıklar, kelen yazıklar, sırrı bile ketürgen yazıklar...*” 226b/1.(3)

muhrîm

Terim hem haram eden, haram sayan hem de ihrama giren, ihrama girmiş kimse için kullanılır.

KTS. **muhrîm** A. Haram eden. (KF)

KF. **muhrîm** A. İhram giyen, ihramlı. “*Muhrim kişi kaçan selam virse evvel tekbir eylesün*” 196a/4.(1)

ME. **muhrîm** A. İhrama giren. “*ulugladı anı / halge çıkdı haremge kirmiş, halal boldı muhrîm / halal kıldı anı*” 38-5.(2)

İM. **muhrîm** A. İhrama girmiş kimse. “*kaçan kim muhrim kişi kedik boğuzlasa anıng boguzlaganı murdar turur, anı yimek halal bolmas.*” 357a/3.(46)

KTS.**muhrim** A. İhrama girmiş olan kimse. (İM)

muhrîm bolmak

Hacda iken Mekke haricinde giyilen dikişsiz giysiyi giymiş olmak anlamındadır. Birleşik fiil grubudur.

İM. **muhrîm bolmak** A.T. İhrama girmiş olmak. “*Şaî’ning hilafınca, rastı anıng katında muhrim bolur ‘umre birle.*” 286b/7.(11)

muhrim kalmak

İhram denilen örtünme ve giyinme şeklinde kalmak, onu çıkarmamak. Birleşik fiil grubudur.

İM. **muhrim kalmak** A.T. İhramda kalmak. “*ve eger koysa tört şavtını tavaf-ı ziyaretiden muhrim kalur ebedü’l-ebed.*” 351b/3.(3)

muhsan

Müslüman, zinadan, haramdan kaçan, zina yapmasından emin olunan kişi anlamında kullanılır.

KTS. **muhsan** A. Akıllı, ergen, müslüman, zinadan emin kişi. (KFT)

KFT. **muhsan** A. Akıllı, ergen, müslüman, zinadan emin kişi. “*Kaçan bir kişi bir kişiye ya zani diyü sögse, ol sögen kişiye hadd-ı kazıf urdukları ol vaktındur kim ol sögülgen kişi muhsan olgay.*” 387b/25

muhsin

Asıl şekli muhassın olan bu sözcük “nâmâhremden saklayan, haramdan kaçan” anlamındadır.

İM. **muhsin** A. Haramdan kaçınan. “*Takı cem’ kılınmas muhsin kişi hakkında had birle taşlamak arasında takı cem’ kılınmas bıkır birle had urmak takı sürmek arasında*” 405b/4.(3)

KTS. **muhsin** A. Haramdan kaçınan. KTS. (İM); **muhsine** A. Haramdan kaçınan kadın. (İM)

muhsin bolmak

Birleşik fiil şeklinde kullanılan terim dinen yasaklanmış olan hal ve davranışlardan, haramdan uzak durmak, haramdan korunmak manasındadır.

İM. **muhsin bolmak** A.T. Haramdan korunmak. “*Takı yüwülür takı kefen kılınur takı anıng öze namaz kılınur. Ve eger muhsin bolsa takı azad bolsa anıng haddi yüz agaç turur.*” 404b/8.İM.(7); **muhsına bolmak** “*iy zaniye oğlu tip takı anıng anası ölüg bolsa muhsana bolsa oğlu izlese angar had urmak birle söggende had urulur.*” 412a/4.(1)

muqadder

Tanrı tarafından takdir edilmiş, alında yazılı olan, kader anlamında kullanılır.

GT. **muqadder** A. Allah tarafından takdir edilmiş, mukadder. “*bilmen ol manga hak te’aladan mukadder idi*” 72/8.(2)

KTS. **muqadder** A. Allah tarafından takdir edilmiş, mukadder. (Gİ, GT, İM, KF)

muḵarreb

Tanrı'nın yakını, onun sevgisini kazanmış olan; Tanrı'ya yakın olan melek anlamındadır.

KE. **muḵarreb** A. Allah'a yakın olan, Allah'a yakın olan melek. *"Ya'ni eki yay endazesinçe tenlik Mevlinin 'azameti ve celaletiga yavuştı, andın üstün makam yok. Nebiyy-i Mürsel Melek-i mukarreb tegmes yerge tegdi."* 211v2.(4)

KTS. **muḵarreb** A. Allah'ın yakını, sevdiği. (Gİ, GT, İM, KF)

GT. **muḵarreb** A. Tanrının yakını, sevdiği. *"hazret-i 'izzetning mukarrebleri"* 316/3. (1)

NF. **muḵarreb** A. Yakın, Allah'a yakın. *"Peygâmbarnıñ takı siddiklarnıñ takı evliyalarınñ tağı mukarreb kullarnıñ derecesi turur."* 264/14.(3)

muḵarrer

Allah tarafından kararlaştırılmış olan şey anlamındadır.

KTS. **muḵarrer** A. (Allah tarafından) kararlaştırılmış. (GT)

GT. **muḵarrer** A. Allah tarafından kararlaştırılmış. *"aḡa memleket mukarrer boldı"* 31/13.(2)

muḵrî

Kur'an'ı okuyan, Kur'an'ı öğreten kimse için kullanılır.

KTS. **muḵrî** A. Kur'anı Kerim okuyan. (GT)

KE. **muḵrî** A. Kuran okuyan; şarkıcı. *"ademidin eki nerse kalur: edgülik ve isizlik. Körmes mü-sen kim Zeliha öldi ve yıllar keçdi anın yaragsız işini kamug imamlar mihrabda, kamug 'alimler minberde, kamug mukriler mahfilde, kamug oğlanlar mektebde muni okıyurlar."* 82v16.(3)

muḵtedî

Cemaatle kılınan namazlarda imama uyma, imamın arkasında namaz kılan anlamında kullanılmıştır.

MM. **muḵtedî** A. İmama uyma, imamın arkasında namaz kılan. *"mücerred bu tekbir bile uymış, dürüst muktedinin namaz kılmış"* 130-2.(4)

muşsuz

Allah'ın güzel isimlerinden “Ganiyy” in Türkçe karşılığıdır. Her türlü zenginliğe, her şeye sahip olan, hiçbir şeye muhtaç ve ihtiyacı olmayan anlamındadır.

KT. **muşsuz** Muhtaç olmamak. “*Muşsuz érür Tanrı, Tanrı ögdülmiş muşsuz turur.*” (Tanrı muhtaç değildir, Tanrı övgüye layıktır.) 38/68b2=64:6.(1); Hiçbir şeye muhtaç olmayan, esma-i hüsnadan: ganiyy. “*Tansa sizler ol Tanrı muşsuz sizdin.*” (Araştırırsanız Tanrı size muhtaç değil.) 34/81b3=39:7.(3)

murabıt

İbadetlerini vaktiyle ve tam olarak yerine getiren, ibadetlerine bağlı kişi için kullanılır.

KTS. **murabıt** A. İbadete bağlı kişi. (MG)

muraķabet

Tasavvufta kendi iç alemine dalarak kendinden geçme halidir.

GT. **muraķabet** A. Tasavvufta kendi iç alemine dalarak kendinden geçme. “*salih ir başın murakabet yakasına çekip mûkaşefet bahrine müstagrak bolupturur*” 14/4.(1)

murdâr

Dini yönden yenilmemesi gereken, pis, necis, dini yönden yenilmesi uygun olmayan, murdar anlamındadır.

NF. **murdâr** F. Murdar, pis, islami esaslara göre yenilmemesi gereken. “*Bu küweç içindeki ta'âm murdâr bolur mu ya yok mu?*” 193/8.(5)

KE. **murdâr** F. Murdar, pis, islami şariat esaslarına göre kesilmemiş hayvan. “*Dehkan aydı: ol er hatun kim seni konak kıldılar, ekisi hem parsa turur, yetmiş pare elde ol kızdın körklüg kız yok turur, ol kurtka yawlak murdar turur.*” 144r12.(5)

GT. **murdâr** F. Dince pis.” *ikki it bir murdar üçün biri birin yırtar*” 332/3.(3)

KTS. **murdâr** F. Pis, çürük yiyecek ve içecek. KTS. (CC, GT, İH, İM, KFT) 2. Haram. (TZ)

Mûsâ kitâbı

Dört büyük kitaptan Hz. Musa'ya indirilen kutsal kitap, Tevrat manasındadır.

KT. **Mûsâ kitâbı** A. Tevrat. “Çin tutuglı anı kim mening üskümde erdi Mûsâ kitâbındın.” (Tevrat benim indimde olduğu için gerçek sayan...) 38/42b2=61:6.(2)

musallâ

Terim seccade, camilerde namaz kılmak için kullanılan açık yer ve cenaze namazı kılarken tabutun üzerine konduğu taş anlamlarında kullanılmıştır.

KF. **musallâ** A. Cami avlusunda namaz kılınan açık yer. “Andan mekruhdur; nafile namaz kılmak musallada bayram namazından burun, anun kibi namazdan sonra.” 192b/3.(3)

KTS. **musallâ** A. Cenaze namazı kılınırken tabutun üzerine konduğu taş, mezar taşı. KTS. (Gİ) musallaya çıkmak, ölmek. KTS. (Gİ) 2. Cenaze namazı kılmaya mahsus açık yer. (Gİ, İM, KF)

İM. **musallâ** A. Namaz kılmaya mahsus açık yer. “bayram namazından songra musalla içinde.” 232a/6.(12)

NF. **musallâ** A. Seccade. “Yana bir kata âbdast kıldı takı musallâ üzesinde örü turdı...” 317/2.(3)

mushaf

Tanrı tarafından vahiy yoluyla Peygamber Efendimize indirilen kitap, Allah kelamı, kutsal kitap Kur'an'ı Kerim. Terim 31 defa kullanılmıştır.

NF. **mushaf** A. Kur'an. “Ewinde bir Mushafdın öjin neerse kitâb yok erdi.” 198/2. (4)

KFT. **mushaf** A. Kur'an-ı Kerim. “Biz danukuz kim uşbu Mushaf vakıfdur falan medreseye dişeler.” 217a/44

İM. **mushaf** A. Kur'an-ı Kerim. “Kim kim inkar kılsa takı ayıtsa: rastı ol nerse kim mushaf içinde turur Kur'en degül hakikat birle tise ayıtgıl:” 52a/3.(22)

KTS. **mushaf** A. Kur'anı Kerim. (Gİ, İM, KF, KFT)

KE. **mushaf** A. Kuran. “Boldı Resulnün ümmeti, Ta'at kılur tün kündüzün, Eltür sebak Mushaf yıga” 2v6.(5)

mutî' olmak

Allah'ın emirlerine uymak, yerine getirmek, boyun eğmek, onun varlığını ve birliğini kabul edip itaat etmek anlamındadır. Birleşik fiil gurubudur.

KMS. **mutî' olmak** A.T. Boyun eğmek, itaat etmek. *“İslam didüğümüz muti' olmakdur Tanrı'nun buyrugına”* 4b/2.(3)

KF. **mutî' olmak** A.T. İtaat etmek, boyun eğmek. *“Kim Alllah'a muti' olsa Resulu'llaha muti' olsa anlar bile olur; Tanrı ta'ala ni'met viridi anlara.”* 48a/4.(6)

KE. **mutî' olmak** A.T. İtaat etmek, boyun eğmek. *“men sana muti'-men, sen hem İdi 'azze ve cellege muti' bolgıl”* 152v11.(14)

KF. **mutî' olmak** A.T. İtaat etmek. *“Kim Alllah'a muti' olsa Resulu'llaha muti' olsa anlar bile olur; Tanrı ta'ala ni'met viridi anlara.”* 48a/4.(6)

mutî

Allah'ın varlığını ve birliğini kabul edip, itaat eden, boyun eğen, onun emirlerini yerine getiren manasındadır. .

NF. **mutî** A. İtaatli, boyun eğen, Allah'ın emirlerini yerine getiren. *“Cebre'il aydı: Mutî'ler takı bolgay, 'asîler takı bolgay, tedi.”* 277/12.(13)

KF. **mutî** A. İtaat eden, boyun eğen. *“Kim Alllah'a muti' olsa Resulu'llaha muti' olsa anlar bile olur; Tanrı ta'ala ni'met viridi anlara.”* 48a/4.KF.(6)

muttakî

“Takva sahibi, günahı ve haramı bilen ve bunlardan sakınan, Allah'tan çekinen, korkan” anlamında kullanılmıştır.

MM. **muttekî** A. Sakınan, çekinen, Allah'tan korkan. *“eger bolsa safî munung-tig iman, bolur mutteki mü'min ornı cinan”* 23-2.(8)

NF. **muttakî** A. Takva sahibi, günah ve haramdan sakınan. *“... sen mu'mînlarnıñ imâmı sen takı muttakîlarnıñ kuvvatı sen...”* 148/8.(3)

KE. **muttakî** A. Takva sahibi, günah ve haramdan sakınan. *“Halk üze yawlak bağırsak, erdi belgülüg nebi, Mevliga artuk tapugsak 'abid erdi muttaki”* 158r15.(5)

KFT. **muttakî** A. Takva sahibi. *“Uşbu eyidgenimiz kibi didiler muttaki 'alımlar ulug 'alımlar.”* 398a/14

KT. **muttaḳî** A. Takva sahibi. “*Yagutuldı uştmah muttakilarka, ırak ermez.*” (Cennet takva sahiplerine yakındır, uzak değil..) 37/77a3=50:31. KT.(2); “*Bilingler Ol Tanrı muttakiler/saknuklar birle.*” (Tanrı takva sahipleri ile dir.) 29/28a1=9:36.(1)

KTS. **müttaḳî** A. Takva sahibi, Allah’tan korkan. (GT, KFT)

GT. **müttaḳî** A. Takva sahibi, müttahi. “*dağı din müttakilerden kemal turur*” 321/10. (2)

muvaḥhid

Allah’ın varlığına ve birliğine inanan, iman eden, Müslüman anlamındadır. Toplam 54 yerde görülmektedir.

KE. **muvaḥhid** A. Allah’ın birliğine inanan. “*ey mü’min muvaḥhid tonunni yugıl arısun, ‘asilernin közi yaşı turur.*” 100r21.(2)

MM. **muvaḥhid** A. Allah’ın birliğine inanan, müslüman. “*şükür hamd ilahi tümen ming sanga, müsülman muvaḥhid yaratting manga*” 1-2.(8)

KTS. **muvaḥhid** A. Allah’ın birliğine inanan. (MG)

NF. **muvaḥhid** A. Tevhid eden, Allah’ın birliğine inanan. “*Kayu mu’min ve muvaḥhid bu duruz ve salavâtı maña arıg i’tikâd birle bir kata aytur bolsa, Hak tut anıñ üze on rahmat ıdgay.*” 4/9.(44)

muyan

Tanrı katında hoş karşılanan iyi, güzel iş ve bu iş ki Tanrı katında mükafat olarak verilen şey, sevap manasındadır. Terim 21 kez kullanılmıştır.

KB. **muyan** Sans. Sevap. “*Yakınlık ulamış üçün bir bayat, Muyan birsü miñ miñ tümen edgü at*” (Gösterdiğin bu yakınlığın Tanrı ecrini ihsan etsin, iyi insanlarla bahşettiği yüzbinlerce sevaba sen de nâil ol.) 3319.KB.(19)

DLT. **muyan** Sans. Sevap. (2)

muyanlık bérgüçi

Sadaka vererek sevap kazanan anlamında sıfat - fiil grubudur.

KT. **muyanlık bérgüçi** Sans.T. Sadaka veren. “*Ol Tanrı yanut bérür sadaka bérgüçilerke/muyanlık bérgüçilerke.*” (Tanrı sadaka verenlere karşılığını verir.) 30/8b1=12:88.(1)

mü'ekkede sünnet

Peygamber Efendimizin her zaman yaptığı, eda ettiği şeyler, sünnetlerdir.

İM. **mü'ekkede sünnet** A. Peygamberimizin her zaman eda ettikleri sünnetler.
“İ'tikef olturmak sünnet turur, mü'ekkede sünnet.” 283b/7.(1)

KTS. **mü'ekkede sünnet** A. Peygamberimizin her zaman eda ettikleri sünnetler.
 (İM)

mü'ellefe-i kulûb

“Yakınlık, dostluk kurma” anlamındaki ülfet kelimesinden türetilmiş “mü'ellefe” ile “kalb” kelimesinin çoğulu olan “kulûb” sözcükleriyle kurulmuş bir terktiptir.” Kalpleri İslam dinine ısındırılanlar anlamındadır.

İM. **mü'ellefe-i kulûb** A. Kalpleri İslam dinine ısındırılanlar. *“Magat sakıt boldı andan mü'ellefet-i kulubühüm anıng üçün kim Teğri Te'ala İslam 'aziz kıldı.”* 258a/3.(2)

KTS. **mü'ellefe-i kulûb** A. Kalpleri İslam'a ısındırılanlar. (İM)

mü'ezzin

Camide görevli, ezan okuyan kimse.

KMS. **mü'ezzin** A. Ezan okuyan kimse, cami görevlisi. *“dahı imamlara dahı mü'ezzinlere dahı mesh eylemek iki üdük üstine.”* 47a/1.(1)

NF. **mü'ezzin** A. Ezan okuyan, müezzin. *“Kıyâmatka tegi mü'ezzinler bang-i namâzda benim atım aymışdın soñ seniñ atıñ aygaylar.”* 63/3.(18)

İM. **mü'ezzin** A. Ezan okuyan. *“Bir müsülman kişi bir mü'ezzin üstinden kiçer irdi”* 12a/6.(17), *“Ve eger imam gayib bolsa ya imam mü'ezzin bolsa ceme'et turmagaylar...”* 150b/3.(1)

GT. **mü'ezzin** A. Müezzin, ezan okuyan. *“ol mü'ezzin-ge ayttı”* 222/9.(6)

KTS. **mü'ezzin** A. Müezzin, ezan okuyan. (GT, İM, MS)

ME. **mü'ezzin** A. Müezzin. *“könültti egrini, tüzetti egrini iç kamet kıldı mü'ezzin, durguzdı mü'ezzin namaz uçun”* 51-4.(2)

KE. **mü'ezzin** A. Müezzin. *“Resul 'aleyhi's-selam aydı: sizni benim mü'ezzinim Bilal-i Habeşi birle nikah kıldım.”* 215r10.(1)

mü'ezzinlik kılmak

Birleşik yapıdaki terim, müezzinlik yapmak, ezan okumak manasındadır.

İM. **mü'ezzinlik kılmak** A.T. Müezzinlik yapmak. “*imamlık kılmak zamin bolmak turur takı mü'ezzinlik kılmak imin kılınmış turur.*” 64a/2.(1)

NF. **mu'azzinlik kılmak** A.T. Müezzinlik. “*Bagdâd elinde bir mu'azzîn bar erdi Sâlih atlıg. Kırk yıl mu'azzînlik kıldı.*” 364/7.(1)

mü'izze'd-din

Övgüye layık, dinin izzet ve ikram edicisi olan Peygamberimizin lakabıdır.

KE. **mü'izze'd-din** A. Dinin izzet ve ikram edicisi, Hz Muhammed'in lakâbı. “*kaçan Muhammed Mustafa ırgadı erse küfr hankalası töküldi islam hurmaları [yü]klendi islamga kuvvet boldı, mu'izze'd-din lakab berildi.*” 197r8.(1)

mü'min

Tanrı'ya, Peygambere, kutsal kitaba, meleklerle inanan, her şeyin tek yaratıcısı olarak Allah'ı bilen, ona iman ve ibadet eden kimsedir. Terim aşağıdaki eserlerde 396 defa kullanılmıştır.

KTS. **mü'min** A. İman etmiş, inanmış, Müslüman. (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

KB. **mü'min** A. Mümin. “*Kamuğ mü'minig sen tözü yarlıқа, Yarınkı beқadın bu kün қıl lika*” (Sen bütün müminlerin hepsine de mağfiret et; yarınki beka âleminden didârını bana bugün göster.) 397.(5)

KMS. **mü'min** A. Allah'a inanan kimse. “*Tanrı Ta'ala'nun kavlıdür. Hak namaz oldı, mü'minler üstine yazıldı*” 2b/3.(3)

HŞ. **mü'min** A. İman etmiş, inanmış müslüman. “*Alayın tip kafirden mü'min öçün*” 457.(1)

İM. **mü'min** A. İman etmiş, inanmış, müslüman. “*Teңri razi bolsun andan, kirmes otga meger kim mü'min kirür ayıldı.*” 4a/2.İM.(110); **mü'mine** “*Andan songra du'a kılğay özine takı atası anasına takı mü'minlerge takı mü'mine hatunlarga takı tilegey...*” 375b/4.(3)

KF. **mü'min** A. İman etmiş, müslüman. “*mü'minler dahı barçası iman ketürdiler.*” 38b/5.(15)

KFT. **mü'min** A. İmanlı, inanan kişi. “... *kâfir birle sançışur iken kaçmakdur dahı mü'min kişini haksız öldürmekdür dahı...*” 245b/34

AH. **mü'min** A. Mü'min. “*eger mü'min erseñ tevazu' kılın*” (Eğer mü'min isen, mütevâzî ol.) 280.(2)

KT. **mü'min** A. Mü'min. “*Sizler üstünler siz eger mü'min erse sizler.*” (Eğer müminseniz üstünsünüz...) 25/69a3=3:139. KT.(74); **mü'mine** Mü'min kadın. “*Erklendi eligleringiz yinçke kızlarıngızdın mü'mineler.*” (Ellerinizi altında bulunan mümin kızlarla evlensin.) 26/4a3=4:25.(9)

NF. **mü'mîn** A. Mümin, iman eden. “*Hak tut mu'min kulları üçün andag makâmlar âmâda kılmuş.*” 63/17. ; **mü'mine** A. Mümin kadın. “... *ya'ni mu'minlar takı mu'mina hatunlar ba'zıları ba'zılarıña dost turur...*” 305/13.NF.(1); **mü'minîn** A.ç. Müminler. “*Yâ emîre'l-mu'minîn takı kim kirsün?*” 110/2.(83)

KE. **mü'min** A. Mümin, iman eden. “*ya Adem, bu senün tahtın turur takı senün mü'min oğlanların tahtı turur kıyametga tegi.*” 7v3.KE.(89); **mü'minat** A. Müminler. “*Mü'minin mü'minat cevab aydılar:*” 53v8.(1)

KTS. **mü'mine** A. İman etmiş, inanmış, müslüman kadın. (İM)

mü'minlik

Peygambere, kutsal kitaba, meleklerle inanma, her şeyin tek yaratıcısı olarak Allah'ı bilme, ona iman ve ibadet etme. Mü'min kelimesine isimden isim yapan -lik eki getirilerek oluşturulmuştur.

ME. **mü'minlik** A.T. Müminlik. “*sevdürdi aña imannı, sevüglü kıldı anıñ tapa mumınlıkñı / iktiledi anı / kurutdı yaş üzümni*” 91-2.(1)

mübârek

Saygıya ve yüceltmeye layık olan, aziz, mukaddes, mübarek anlamlarında kullanılır. Terim 70 yerde görülmektedir.

NF. **mübârek** A. Mübarek. “*ol kâfir Peygâmbar 'as'ga üküş sökti, köp cefâlar kıldı takı mübârek başıña toprak saçtı.*” 11/13.(61)

KT. **mübârek** A. Mübarek. “*Belgülig bitig hakkı, biz indürdümüz mübârek tün içinde.*” (Mübarek gecede indirdiğimiz apaçık kitap hakkı için...) 36/75a1=44:3. KT; “*Kaçan keldi erse anga ündenildi kolnung ong yanındın mübârek orun içinde / kutlug*

orun içinde yıgaçdın.” (Ona geldiği zaman dendi ki sağ yanından dileyin mübarek gece içinde / mübarek ağaç içinde...)32/20b3=28:30.(2)

KE. **mübârek** A. Mübarek. *“Törtünç Uhud tokuşında senin mübarek tişinge taş tegip kan akmışda yarlıg boldı kan yerge tüşmezden burun tutgıl tep yerge tüşmesün ta kıyametga tegi ot yem ünmegey tep...” 71r19.(7)*

mübtedî'

İM'de yer alır. “Yeni şeyler uyduran, sünnet ehlinin anlayışına karşı olan” anlamındadır.

KTS. **mübtedî'** A. Ehl-i sünnet anlayışına karşı olan, yeni şeyler uyduran. (İM)

İM. **mübtedî'** A. Ehl-i sünnet akidesine karşı olan, yeni yeni şeyler uyduran. *“Eger ayıtsa mübtedi': Kur'en'ning yazılmışları takı harfleri yaratılmış turur aning üçün kim ol nerseni kim men yazar men eger tilesem hurufların uzatur men...” 53b/7.(47)*

KMS. **mübtedî'** A. Yeni bir şey ortaya koyan, aykırı hareket eden. *“Sünnet didüğümüz terk eyleyen fasık olur, inkar eyleyen mübtedi' olur.” 43a/2.(2)*

mübtedî' olmak

“Dine aykırı hareket etmek, ehl-i sünnet akidesine karşı olmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **mübtedî' bolmak** A.T. Ehl-i sünnet akidesine karşı olmak. *“...kerekse zineçi bolsun, kerekse çakır içiçi bolsun, kerekse kan töküçi bolsun, mübtedi' bolmagandan songra.” 28b/4.(6)*

KMS. **mübtedi' olmak** A.T. Dine aykırı hareket etmek *“Sünnet didüğümüz terk eyleyen fasık olur, inkar eyleyen mübtedi' olur.” 43a/2.(2)*

mücâhid

Din düşmanlarıyla savaşıma, nefse karşı savaşıarak nefsi kontrol altına alma, Hakk'ın istediği gibi hareket etmeye çalışma manasındadır.

KTS. **mücâhid** A. Din düşmanlarıyla savaşılan. (KF, MG)

NF. **mücâhide** A. Nefsi yenmeye çalışma. *“... yüzleri mücâhidedin sargarıp, başları örperip, adakları kaparıp heç kimerse anlarga iltifât kılmadın kelseler...” 63/9. “Ey oğlum, sen üküş mucâhida kılur-sen heç udımas-sen.” 289/9.(5)*

mücrim

Dine göre uygun olmayan fiil ve hareketleri yapan, günaha giren, suçlu günahkar manasında kullanılır.

KT. **mücrim** A. Suçlu, günahkâr. “*Biz andaguk kılur-miz mücrim / yazukluglarını.*” (Biz günahkârları öyle yaparız...) 34/24a3=37:34.(1)

müctehid

Dini yönden bilgili, Kur'an ve hadislerden şer'i hükümler çıkaran din alimidir.

MM. **müctehid** A. Ayet ve hadislerden dini hükümler çıkaran din bilgini. “*mübarek nefesdin ‘ibaret açıp, tümen türlü ilham cevahir saçıp, tarikat yolında çın-ok müctehid, özi erdi sansız hicablar keçip*” 385-3.(1)

NF. **müctehid** A. Ayet ve hadislerden şer'î hükümler çıkaran din âlimi. “... *Hak te'âlânın hazratında râst tüşse, ol müctehidke Hak te'âlâ ekki savâb bergey...*” 228/11.(1)

İM. **müctehid** A. Kur'an'dan ve hadis-i şeriflerden hüküm çıkarma kudretinde olan din alimi. “*neteg kim cari boldı burunkılardan bizden müctehidlerden irdi İslam içinde takı ‘abidlerden öldiler kafirlik öze sataşdılar Teñri’ge imansız song ölüminden korkmak farzlardan farzrak turur.*” 72b/14.(1)

KTS. **müctehid** A. Kur'anı Kerim'den ve hadisten hüküm çıkarma kudretinde olan din alimi. (İM, KFT)

müdâyene

Kutsal kitap Kur'an'ı Kerim'de geçen bir ayet adıdır.

KTS.**müdâyene** A. Kur'anı Kerim'de bir ayet adı. (Gİ, KF)

KF.**müdâyene** A. Kur'an-ı Kerimde bir ayet. “*kısa ya bir uzun ayet “mudayene” ayeti kibi*” 168a/1.(1)

müdhammetan

Kur'an'ı Kerim'de Rahman süresinin 64. ayeti için kullanılan bir terimdir.

KF. **müdhammetan** A. Rahman suresinin 64. ayeti. “*Müdhammetan ayeti kibi, ya “Sümme nazar, Sümme ‘Abese ve Beser” ayeti kibi.*” 167b/3.(1)

müfessir

Kur'an'ı Kerim'i yorumlayan, tefsir eden din alimidir.

KE. **müfessir** A. Kuran'ın mânâsını şerh eden. *“Müfessirler ayturlar: Ol bed-baht mu hazretinga telbis kıldı, kıyamet kelgü küngü tegi ‘ömr tiledi.”* 9v6.(2)

İM. **müfessir** A. Kur'an'ı yorumlayan din alimi. *“Ayıttı müfessirler anlar kim sahh boldı anlardan tefsir kılmak...”* 65b/3.(2)

KTS. **müfessir** A. Kur'anı Kerim'i yorumlayan din alimi.

NF. **müfessir** A. Tefsir eden. *“Ba'zı müfessirler ayımuşlar: kıyâmat kün bolsa âvs Hak tebâreke ve te'âlâ Abu Lehebni takı hatunı Umm-i Cemilni tamugka kemişgey.”* 17/17.(3)

müfrid

Bir hac çeşididir.

İM. **müfrid** A. Bir hac çeşidi. *“Nebi ‘aleyhi'sselam öze andan songra bildürgey kişilerge anıng içinde ihram keymekning niçükligini hec birle, müfrid hec kılğan halde takı kıran hec kılğan halde...”* 314b/3.(6)

KTS. **müfrid** A. Bir hac çeşidi. (İM)

müfti

İl ve ilçelerde din işleriyle ilgilenen, fetva veren din bilginidir.

GT. **müfti** A. Fetva veren, din bilginini. *“bir fazıl müftige sordılar”* 144/13.(2)

KF. **müfti** A. Fetva veren, müftü. *“imamlar rızkına, valiler rızkına, muhtesibler rızkına, müftiler rızkına, ‘alimler rızkına...”* 214a/1.(1)

KTS. **müfti** A. Fetva veren, müftü. (Gİ, İM, KF, KFT)

İM. **müfti** A. Fetva veren. *“Takı muhtar kavı kim müfti oruç tutgay öz nefsi birle takı ‘am kavmlarga fetva birgey...”* 269a/8.(2)

KFT. **müfti** A. Müftü, fetva vermeye yetkili kişi. *“Kaçan da'vi idgen kişi kadıdan hüküm varakasını izdese hatta müftilerge körgezmek için.”* 160a/23

MM. **müfti** A. Müftü. *“ya müfti ya kazi ya mü'min kişi, kayu biri birle ‘amel kılsa bir”* 228-3.(1)

mühteda

Dini yönden kendini yetiştirmiş, doğru yolu bulan, hidayete eren anlamındadır.

MM. **mühteda** A. Hidayete eren, İslamı kabul eden. “*süluk birle meczub bolur mukteda, icazetlig erse reva iktida, ya meczub u salik kerek uysa-sen, bu ekki bilin mukteda mühteda*” 304-4.(1)

müjde bérgüçi

Peygamberler için kullanılan, müjdeleyici, haber verici, Tanrı’dan haber getirerek insanları bilgilendiren kişiler için kullanılan bir terimdir. Sıfat fiil gurubudur.

KT. **müjde bérgüçi** F.T. Müjdeleyici. “*Yalavaçlar müjde bérgüçiler hem korkutguçılar.*” (Peygamberler hem müjdeleyici hem uyarıcı...) 27/8a1=4:165.(2)

müjdeçi

Tanrı’dan aldığı emir ve yasakları insanlara bildiren peygamber, yalavaç, elçi.

KT. **müjdeçi** F.T. Müjdeci, peygamber. “*Kelmedi bizke müjdeçidin hem korkutguçidin.*” (Bize müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi...) 27/33a2=5:19.(3)

mükâşefet

Tasavvufta ilahi sırların görünmesi anlamında kullanılan terimle ilgili Ferit Devellioğlu “Hakikat ehline Allah sırlarının görünmesi, kendilerinin Allah nurunu görmeleri” şeklinde açıklama yapar. (Develioğlu 2015: 837)

KTS. **mükâşefet** A. Tasavvufta ilahi sırların görünmesi. (GT)

GT. **mükâşefet** A. İlahi sırların görünmesi. “*salih ir başın murakabet yakasına çekip mükâşefet bahrine müstagrak bolupturur*” 14/4.(1)

mülhid

Herhangi bir dine mensup olmayan, dini olmayan, dinsiz anlamındadır.

KTS. **mülhid** A. Dinsiz. (GT)

GT. **mülhid** A. Dinsiz. “*ramazan ayı mülhid i müfsid ileyinde tabak tolı halva*” 95/9. (2)

münâcât

Tanrı’ya dua etme, yalvarma, af ve bağış dileme manasında kullanılır.

GT. **münâcât** A. (Allah’a dua ve niyaz, yalvarma) “*her kiçe münacat ve her seher dua ve hacat...*” 145/7.(2)

KTS. **münâcât** A. Allah’a dua, niyaz, yalvarma. (Gİ, GT, İM, KF)

KF. **münâcât** A. Allah’a dua etme, yalvarma. “*kaçan dünyayı sevse çıkarur men yüreginden münacatum dadını.*” 259a/5.(1)

İM. **münâcât** A. Allah’a yalvarma. “*Teşri Te’ala ayıttı Musa’ga münacatı içinde: bilgil men Teşri men...*” 56b/7.(1)

KE. **münâcât** A. Münacat, yalvarma, dua etme. “*Münacat: İlahi biz za’ifler bu yeti yüz kafırlıkdın bizarmiz, takı yetmiş eki türlüğ heva ve bid’atdın yırakmiz, senin birlikinge Muhammed Resulu’llahın yalavaçlıkinga mukırr-miz*” 202v13.(25)

MM. **münâcât** A. Yalvarma, Allah’a dua etme. “*hazarda seferde seherde niyaz, münacat bile mun birer vaktda naz, idi hazretinde bolup kurb tamam, ayur erdi tün kün idi birle raz*” 400-2.(1)

münâcât eylemek

Allah’a yalvarmak, af ve bağışlanmayı dilemek, dua etmektir. Birleşik fiil gurubudur.

KF. **münâcât eylemek** A.T. Yalvarmak, dua etmek. “*Allah bile münacat eylemek diler.*” 82a/4.(4)

münâcât kılmak

Birleşik fiil olarak kullanılan terim, Allah’a yalvarmak, dua etmek, münacat anlamındadır. NF’de 36 kez geçmektedir.

NF. **münâcât kılmak** A.T. Yalvarmak, dua etmek, münacat. “*Hak te’âlâga münâcât kılur-men.*” 25/11.(36)

münâfık

Tanrıya inanmadığı halde inanmış gibi görünen kişidir. Terimle ilgili Ferit Devellioğlu “Hz. Muhammed zamanında, kafirlikte devam ettiği halde kendisini Müslüman gösteren” (Devellioğlu 2015: 847) açıklamasını yapar.

KTS. **münâfık** A. İkiyüzlü, münafık. (Gİ, İM, KFT)

KB. **münâfık** A. Münafık. “*Bular erdi din hem şeri’at köki, Bular yüdti kafır münâfık yüki*” (Bunlar din ve şeriatın temeli idi; bunlar kâfirler ile münâfıklardan gelen eziyetlere katlandılar.) 59.(2)

MM. **münâfık** A. İki yüzlü, inanmadığı halde inanmış gibi görünen. “*münafık nişanı hased kine ol, müsülman muvahhid arıg sine ol*” 64-1

KFT. **münâfık** A. Münafık, dışı başka içi başka. “*Dahı ol kamçı birle münafık kişilerni edebler idi sallallahu ‘aleyhi ve selleme.*” 147b/23

NF. **münâfık** A. Münafık, iki yüzlülük eden, Müslüman görünüşte küfürde sabit kalan. “*Eger kimerse cümle halâyıkniñ ögmekini sewse takı ol halâyık yermekini yigrense, ol munâfık turur tep aydı.*” 376/7.(10)

KE. **münâfık** A. Münafık. “*Resul ‘aleyhi’s-selam aydı: ya ‘Ali seni söwgen mü’min turur, seni düşmen tutkan münafık turur.*” 201v17.(4)

münâfıklık

Dine inanmadığı halde inanmış gibi görünme, münafıklık iki yüzlülük etmedir. Arapça köke Türkçe isimden isim yapan –lık eki getirilerek türetilmiştir.

KTS. **münâfıklık** A.T. İkiyüzlülük, münafıklık. (Gİ, KF)

KF. **münâfıklık** A.T. İkiyüzlülük. “*yazılur ana iki berat; bir berat münafıklıktan, bir berat oddan.*” 126a/1.(1)

NF. **münâfıklık** A.T. Münafıklık. “*... heç musulmân bolmışdın soñ kâfırlık kılmadım, muhlis bolmışdın soñ heç munâfıklık kılmadım.*” 48/15.(2)

münecces

Dini bakımdan uygun olmayan, temiz olmayan, pis, murdar necis anlamındadır.

KTS. **münecces** A. Pis, murdar. (GT)

münevver

Nûr sözcüğünden türetilmiştir. “Nûrlu olan, nurlandırılmış” anlamında üç eserde yer alır.

MM. **münevver** A. Işıklı, nurlu, aydınlanmış. “*zikir nuri birle münevver bolup, ‘arifga kulavuz bu zikri tamam*” 363-3.(1)

NF. **münevver** A. Nurlu, aydınlık, parlak. “*İbrâhîm peygâmbar ‘as Hak te‘âlânıñ atı birle hoşlandı, içi münevver boldı.*” 212/9.(8)

KE. **münevver** A. Nurlu. “*kevneyn içinde cümle cemal anın birle münevver turur, heybet ü ‘izzet anın, sehavet ü kuvvet anın, fazl u san anın, kible ve iman anın.*” 189r20.(2)

münevver-i kerim

Dört büyük kitaptan sonuncusu, Kur'an'ı Kerim anlamındadır.

KE. **münevver-i kerim** A. Ulu nurlandırıcı, Kuran-ı Kerim. “*Ugan İdimiz kitab-ı kadim, Kur'an-ı 'azim, münevver-i kerim içinde haber berür*” 65v18.(1)

münezzeh

“Herhangi bir sıfatla sıfatlandırılmayan” anlamıyla Tanrı adının yerine kullanılır. “Arınmış, temizlenmiş, tenzih edilmiş” gibi anlamlarda da kullanılır.

KE. **münezzeh** A. Bir şeye muhtaç olmayan. “*Ma'nisi ol bolur kim arıg turur eşdin ve koldaşdın münezzehturur cüftün ogul kızdın, ol İdi 'azze ve celle kim eltti kulını ya'ni Muhammed Resulu'llah bir tün içinde Mekkedün Beytü'l-Makdisga...*” 208v3.(1)

NF. **münezzeh** A. Herhangi bir sıfatla sıfatlandırılmayan. “... *mahlûklarga ohşamakdın münezzehturur.*” 229/8.(1)

KF. **münezzeh** A. Temiz, arınmış. “*Ya Allah! Sen ni'metler virici sen, ... , münezzehturur sen, ulu sen.*” 27b/3.(11)

MM. **münezzeh** A. Temizlenmiş, arınmış. “*angar mengzegeñ yok kamugdın arıg, mahall ü mekan u zamandın farıg, ne kim vehm ü hatır hayalga tüşer, uşol cümledin pak münezzehturur arıg*” 30-4.(1)

münker

Terim hem kabirde sorgu meleği olan melek adı hem dinen caiz olmayan, şeriatça kabul edilmeyen anlamında hem de inkar edilen manasında kullanılır.

KTS. **münker** A. Dinen caiz olmayan. (GT, KFT)

KTS. **münker** A. Sorgu meleği. (İM)

KB. **münker** A. İnkâr edilen. “*Kanı emr-ü ma'ruf kılgılı kişi, Kanı nehy-ü münker tıdıgılı kişi*” (Mârufu emreden kim, münkeri nehyeden kim?) 6472.(1)

GT. **münker** A. Dinen caiz olmayan. “*pişe tuttı fi'l-cümle cemi' ma'asi ve münkerden nime kalmadı*” 283/8.(1)

NF. **münker** A. Şeriatça yapılması kabul olunmayan, caiz görülmeyen. “... *edgülekke buyurmak bolur takı nehy-i münker ma'nisi yamanlıkdın yıgmak bolur.*” 303/10.(18)

İM. **münker** A. Mezarda ölüleri sorguya çekecek olan bir melek. “...kim kim inkar kılssa Münker ve Nekir su’aline magat bolur ol kişi kaderiyyelerden takı Nebi ‘aleyhi’s-selam ayıttı.” 37a/1.(1)

KFT. **münker** A. Yasaklanmış şey. “Kördüm bir kişi yukarı çıkıp durur-ıdı. Dahı münker iş kördüm didi.” 363a/46

münkir

Hakikati, doğruyu inkar eden, kabul etmeyen anlamındadır.

KTS. **münkir** A. İnkâr eden, inanmayan. (GT, KFT)

KFT. **münkir** A. İnkarcı. “Amma münkir kişiğe anıt içürmeknüin suratı, keldük imdi anıt içgen kişi: imma kâfir kişidür, imma müsülman kişidür.” 310b/1

münkir bolmağ

Birleşik fiil grubudur. İnkâr etmek, kabul etmemek, iman etmemiş olmaktır.

GT. **münkir bolmağ** A.T. İnkâr etmek, inanmamak. “ol yolda bir abid bu fakirlar haline münkir bolup anlarını derdinden haberi yok idi” 128/3.(1)

NF. **münkir bolmağ** A.T. İnkâr etmek, kabul etmemek. “... takı yeti kat kökdin aşıp Sidretü’l-Müntehâka bardım tedi erse, kâfirlar münkir boldılar.” 98/15. (1)

KE. **münkir bolmağ** A.T. İnkâr etmek. “Mekke halkı Mustafa ‘aleyhi’s-selamga münkir boldılar.” 173r6.(8)

mürîd

Herhangi bir şeyhe bağlı olan mürid, derviş anlamındadır.

KB. **mürîd** A. Mürit. “Kadaşı müridi kımaru çıkıp, Selam kıldı ötrü közi yaş saçıp” (Kardeşinin müridi Kamura çıkıp, onu gözyaşları ile karşıladı.) 6286.(1)

GT. **mürîd** A. İntisap eden, mürid. “şeyhden işittim kim müridine aytur idi” 287/10.(4)

mürîd bolmağ

Herhangi bir tarikate veya şeyhe bağlı olmak mürit olmak anlamındadır. Terim 28 kez kullanılmıştır ve birleşik fiil gurubudur.

NF. **mürîd bolmağ** A.T. Mürit olmak. “ *Ey Şeyh bukündin soñ siz ne işke fermânlasañız, sizniñ sözüñüzdin çıkmagaymen, tedi takı mürîd boldı erse,*” 246/14.(8)

MM. **mürîd bolmağ** A.T. Bir şeyhe bağlanmış kimse, mürit olmak. “*özin keçmeginçe mürîd bolmas ol, mürîd bolmagınça nişan bulmas ol*” 268-1.(20)

mürsel

Allah’tan aldığı emir ve yasakları insanlara bildiren, haber veren, elçi, yalavaç, peygamber anlamında kullanılan bir terimdir.

KTS. **mürsel** A. Gönderilmiş, peygamber. (İM, KFT)

MM. **mürsel** A. Gönderilmiş, peygamber. “*yana üç yüz on üç bu mürsel resül, kamugı resuldın resul erdi kü*” 379-1.(1)

KE. **mürsel** A. Peygamber. “ *Enbiya Mürsel kamugdın anın a’la himmetin*” 181v9.(7)

NF. **mürsel** A. Peygamber. “*... kim ol vakt içinde heç mukarreb ferişte sıgmas hem mürsel peygâmbar takı sıgmas.*” 3/17.(1)

KT. **mürsel** A. Peygamber. “*Mürsellerdin sen.*” (Peygambersin...) 33/86a1=36:3.(7)

İM. **mürsel** A. Peygamber. “*üç nerse turur mürsellerning hulklarından, birisi iftarnı tizlemek turur*” 275a/6.(1)

mürşid

Allah yolunu, hak yolu gösteren, mürşid anlamında kullanılır.

KTS. **mürşid** A. Doğru yolu gösteren. (Gİ, KF)

KF. **murşid** A. Doğru yolu gösteren, mürşit. “ *‘Alimler katı çokdur barçası murşid degüldür.*” 257a/7.(1)

mürted

A. redd sözcüğünden türetilmiş bir sıfattır. (Develioğlu 2015:860) “Dinden çıkan kimse demektir. Bir kimse imânın esaslarından birini inkâr eder, kabul etmez veya dinî hükümleri, emir ve yasakları beğenmez veya reddederse dinsiz, kâfir olmuş olur” ki (DİBY. 2010:502) buna mürted denir.

KFT. **mürted** A. Dinden çıkan. “...ya müsülman kişi mürteddi öldürse ol müsülmanı öldürmezler.” 181b/24.; **mürtedd** A. Dinden çıkan. 181b/24

KTS. **mürted** A. Dinden çıkan. KTS. (İM, KFT); **mürtede** A. Dinden çıkan kadın. (İM)

İM. **murtad** A. İslam dininden dönen. “Eger murtad kayıtsa hükm kılğandan songra kaçmaklık birle İslam darına müsülman bolup ni nerse kim tapsa anı vereseler ilinde malından ‘ayn birle algay...” 439a/2.(15)

mürtedlik

İslam dininden dönen anlamındaki mürted sözcüğüne isimden isim türeten –lik eki getirilerek oluşturulmuş bir sözcüktür. Dinî hüküm ve esaslardan birini veya daha fazlasını kabul etmediği veya reddettiği için birinin dinden çıkmış olması halini ifade eder.

KFT. **mürtedlik** A.T. Dinden çıkma.

KTS. **mürtedlik** A.T. Dinden çıkma. KTS. (KFT); **murtadlık** A.T. İslam dininden dönme. (İM, KFT)

KFT. **murtadlık** A.T. Dinden çıkma, irtidat etme.

İM. **murtadlık** A.T. İslam dininden dönme. “Ve eger ölse ya öltürülse murtadlık öze takı hükm kılınsa ulaşmak birle dar-ı herbge intikal bolur ol nerse kim kesb kıldı anı İslam haline verese iyelerine takı ol nerse kim kim kıldı anı...” 438a/5.(9)

müselmân / müsülmân

A. selam kökünden türetilen bu sözcük “İslam dininden olan” anlamındadır. Taradığımız eserlerde “müselmân, müslimân, müsülmân, müslümân” şekillerinde yazılmıştır. “İslam, kişinin kendisini yalnız Allah’a teslim etmesi, yalnız Allah’a kul olması ve yalnız Allah’a ibadet etmesidir. Tevhidin gereği de budur. Bu anlamıyla islâm, yalnız Hz. Muhammed’in getirdiği dinden ibaret değil, bütün peygamberlerin insanları tek allah’a kulluk etmeye ve sâlih amel işlemeye davet etmelerinin özünde olan bir inanç sistemidir. (DİBY. 2010: 323)

KTS. **müselmân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. KTS. (KFT); **müsilman** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. KTS. (Gİ); **müslimân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. KTS. (DM, İN, KF, KK); **müsülmân** A. Müslüman, İslam dinine

bağlı olan. KTS. (BM, DM, GT, İM, MG, MS); **müsürmân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. (DM)

AH. **musulmân** A. Müslüman. “*musulmanka müşfik bolup Mihriban*” (Müslümana karşı şefkatli ve merhametli ol.) 325.(4)

ME. **musulmân** A. Müslüman. “*Tağrı musulmanlar üze kafirlerniñ tıvarını / yanut bérdi anga işi üze kılınçına / yanut söz kaytardı aña*” 45-8.(2)

KF. **müslimân** A. Müslüman, İslam dininden olan. “*men müslümanlardan men.*” 195a/3.KF.(25); **müslimîn** A. Müslümanlar. “*Men müslimanlardan disün eyitmesün evvelü’l-müslimin dimesün.*” 145b/1.(1)

KB. **müsülmân** A. Müslüman. “*Müsülman işin it muñinga yara, Bayat birge uçmañ kör ornuñ töre*” (Müslümanların işini gör, ihtiyaçlarına yardım et; Tanrı sana cennet verir, yerin baş-köşe olur.) 3503.(13)

MM. **müsülmân** A. İslam dinini kabul etmiş, inanmış. “*zahirde müsülman tirigde kişi, açılğay sana sin kaçan ölse-sen*” 63-3.(8)

GT. **müsülmân** A. Müsliman, müslüman, islam. “*bu du’a-yı hayr durur saña dağı cümle müslümanlarga*” 39/8.(9)

İM. **müsülmân** A. Müslüman. “*ol müsülman ayıtsa: bilmes men tip kafir bolur.*” 10a/. (162)

HŞ. **müsülmân** A. Müslüman, İslam dinine bağlı olan. “*Eger kirtü müsülman irsengen bir*” 364.(1)

NF. **müsülmân** A. Müslüman. “*Yâ takı ekki musulmân arasında gammâzlık kılıp uruş kiriş, üküş fitneler koparurlar.*” 67/10.(100)

KFT. **müsülmân** A. Müslüman. “*Müsülman kişi hakkında hatta kaçan bir kişi bir müsülmanun hamrını telef idse...*” 385b/32

KE. **müsülmân** A. Müslüman. “*tört oğlı bar erdi Sam ve Ham ve Yasef müsülman erdiler, Ken’an kafir erdi.*” 24r21.(101)

müsil mânlık / müsülmânlık

Müslimânlık veya müselmânlık şeklinde okunan bu kelime müslümân sözcüğüne -lık isimden isim yapma eki getirilerek türetilmiştir. Bilindiği gibi -lık eki çeşitli işlevlerde kullanılır. Bu kelimedede -lık eki topluluk ismi ve soyut isim

oluşturmuştur. Bu yapıyla sözcük “müşlümân toplumuna dahil olma, islâm inancına bağlı olma; islâmiyyet, müşlümân topluluğu anlamlarında kullanılır.

KTS. **müsil mânîlik** A.T. 1. Müslümanlık, İslam. KTS. (Gİ) krş. müslimanlık, müsülmanlık, müsülmenlik. 2. Barış içinde yer. KTS. (Gİ); **müslimânîlik** A.T. Müslümanlık, İslam. (KF, KK); **müsil mânîlik** A.T. Müslümanlık, İslam. (İM, KF, MG); **müsülmenlik** A.T. Müslümanlık, İslam. (KFT)

ME. **musulmânîlik** A.T. Müslümanlık. “öğrendi anı birle musulmanlıkga, öğretti anı musulmanlıkga, yaraştı, yaraşu tirildi anı birle” 175-3.(1)

KF. **müslimânîlik** A.T. Müslümanlık. “ya şek eylese ol şehir müslimanlık mıdur, ya kafir iklimi midür?” 141b/2.(3)

KB. **müsülmânîlik** A.T. Müslümanlık. “Müsülmanlık açgıl şeri’atnı yad, Atıñ bolğa edgü özün bolğa ked” (İslâmiyeti aç, şeriatı yay; böylece seçkin bir şahsiyet olur ve iyi bir nâm kazanırsın.) 5488.(1)

KT. **müsülmânîlik** A.T. İslâm. “Ol indenlür müsülmânîlik tapa yime Tanrı körsetmez köni yolnı.” (O müslümanlığa davet edildiği halde Tanrı hakkında asılsız şeyler konuşanları Tanrı hidayete erdirmez.) 38/43b3=61:7.(1)

KE. **müsülmânîlik** A.T. İslâmiyet, Müslümanlık. “Bir kün salih peygamber kelmişde müsülmanlık üze barganımız bilsün, tep yer yüzinde la ilahe illa’llah tegüçi kalmadı.” 34r18. 11)

İM. **müsülmânîlik** A.T. Müslümanlık. “Kaçan kim müsülmanlar kirseler kafirlik ilge halka alsalar bir şahrnı ya bir berk yirni ündegey anları müsülmanlığa eger cevap birseler müsülman bolmak birle...” 424b/7.(3)

NF. **müsülmânîlik** A.T. Müslümanlık. “... bu nurlar kayu tarafka kim bardı, ol tarafta İslâm açılğay, musulmânîlik zâhir bolğay...” 30/11.(9)

müslim

“İslâm, müşlümân” sözcükleri ile aynı sözcük ailesinde bulunan Müslim, İslâm dininde olan, İslâm inancına sahip olan anlamındadır.

KTS. **müslim** A. Müslüman. (KFT)

KT. **müslim** A. Müslüman. “Fermânlandın kim bolsam müslimlerdin kim okısa men Kur’ânı.” (Sana emredildi ki Müslüman olсан ve Kur’an’ı okusan...) 32/2a2=27:91.(2)

KFT. **müslim** A. Müslüman. “Şafi’i katında kaçan kadı müslim kişiye anıt vermek izdese Mekke’de.” 311b/1

NF. **müslimîn** A.ç. Müslümanlar. “ Yâ imâme’l-muslimîn, men cüftümke aydım kim ewde un tükendi.” 189/9.(22)

müstakim olmak

Müstakim; doğru, düz, dik anlamındadır. Müstakim olmak, doğru ve hakk yolda yani İslâm inancında olmak anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **müstaķim olmak** A.T. Doğru olmak. “Tanrı ta’aladan ister biz ... müstakim olmak nasib eyleye” 159b/5.(1)

müste’men

Sözlükte “Kendisine aman verilmiş olan” anlamını taşıyan bu sözcük, Gİ.’de “Ecnebi tebaasından olan kimse” anlamında dinî terim olarak kullanılmıştır.

KTS. **müste’men** A. Ecnebi tebaasından olan kimse. (Gİ)

müstecabü’d-da’vâ

Duaları kabul olan, duası makbul olan anlamıyla İmam Ahmed Hambel’in lakabı olarak kullanılan bir terimdir. Sözlükte “müstecâbü’d-da’ve” şeklinde yer almaktadır.(Develioğlu 2015: 874)

NF. **müstecabü’d-da’vâ** A. Duaları kabul olan, İmam Ahmed Hambel’in lakabı. “ İmâm Ahmed Hanbel rahmhi müstecâbu’d-da’va erdi.” 224/14.(1)

müstehab

Farz ve vaciplerden olmadığı halde, fazladan sevap kazanmak amacıyla yapılan, mübarek günlerde oruç tutmak, sadaka vermek gibi ibadetlere müstehab adı verilir.

KF. **müstehab** A. Beğenilen, farz ve vacipten başka olarak sevap kazanılan iş. “Bil, gusl eylemek on altı dürlüdür. Dördisi farzdur, dördisi vacibdür, dördisi sünnetdür, dördisi müstehabdur.” 105b/1.(3)

KMS. **müstehab** A. Farz ve vacibden başka sevap kazanılan iş. “Hak isitnca tokuz dürlüdür biri andan sünnetdür, biri andan müstehabdur, biri andan ihtiyatdur, biri andan bid’atdur.” 26b/3.(4)

KE. **müstehab** A. Farz ve vacibin dışında sevabı olan amel. “*Süleyman heybetlig erdi, namaz fevt boldı temediler. Aymışlar: Kün batgalı yavuşdı, müstehab vakti kalmadı.*” 140v1. (1)

MM. **müstehab** A. Farz ve vaciplerden fazla olarak sevap kazanmak amacıyla yapılan ibadet. “*yunug içre bilgü neçe müstehab, biri başlamaklık buyurmuşça rab*” 93-1.(2)

İM. **müstehab** A. Farz ve vacipten başka olarak sevap kazandıran iş. “*Ve eger üç ayat okısa kerahiyyet haddinden çıkar müstehab haddine kirmes anıng üçün kim vacib bir süre koşmak turur*” 173b/6.(6)

KTS. **müstehab** A. Farz ve vacipten başka olarak sevap kazandıran iş. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

KF. **müstehab** A. Farz ve vacipten başka olarak sevap kazanılan iş. “*Niyyet etmek müstehabdur avdazda, yunmakda.*” 86a/6.(9)

KFT. **müstehab** A. Yapılması güzel olan işler. “*Ol hatunun üstine kirmeke imdi uşbu meni’ idmek müstehabdur vacib degüldür.*” 153a/12

müstehab kılmak

Farz ve vaciblerin dışında fazladan yapılan iş ve ibadetleri uygun sayarak, bu iş ve ibadetleri yapan kişiye sevap kazandıran davranışlar olarak kabul etmek anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **müstehab kılmak** A.T. Farz ve vacipten başka olarak sevap kazandıran iş saymak. “*Takı magat müstehab kıldı Nebi ‘aleyhi’s-selam sürme sürtünmekni ‘aşura küni...*” 273a/2. (1)

müsülmân bolmak

Müslümanlığı kabul etmek, benimsemek ve gereğini yapmaktır. Bir başka deyişle kişinin kendisini yalnız Allah’a teslim etmesi, yalnız Allah’a kul olması ve yalnız Allah’a ibadet etmesidir

İM. **müsülmân bolmak** A.T. Müslüman olmak. “*eger cevab birseler müsülman bolmak birle anlarını öltürmekden yıglangaylar*” 424b/7.(89)

KT. **müsülmân bolmak** A.T. Müslüman olmak. “*Minnet kılurlar sening üze müsülmân bolsalar.*” (Deki: Müslüman olmanızı bana yapılmış bir iyilik saymayın diyor.) 37/66b3=49:17.(1)

müşrik

Allah’a ortak koşan, Allah’ın birliğine inanmayan. Kâfirle eş anlamlıdır. Toplam beş eserde 15 yerde geçer. Kur’an Tercümesi’nde sadece bir yerde geçen bu terimin Türkçe karşılığı olarak “ortak katğan, ortak katmak” terimleri sıkça kullanılmıştır.

İM. **müşrik** A. Allah’a eş koşan. “*rastı Teğri Te’ala bizertür müşrikler...*” 213a/4.(3)

KTS. **müşrik** A. Allah’a eş koşan. (Gİ, İM, KF)

KF. **müşrik** A. Allah’a ortak koşan kimse. “*men müşriklerden degül men, tahkik namazum, kurbanlığum... Allahıçundur.*” 145a/6.(1)

KE. **müşrik** A. Allah’a ortak koşan, kâfir. “*ey Muhammed men hükm ü kaza kıldım kim kafırlık üze bargan müşrik yarlıkamagay-men tep*” 215v19.(7)

NF. **müşrik** A. Allah’a ortak koşan, müşrik. “*Takı sen müşrik turur-sen, saña revâ bolmas Peygâmbar ‘as yerinde otursañ tedi.*” 47/15.(3)

KT. **müşrik** A. Müşrik, Allah’a ortak koşan. “*‘Ahd kıldımız olar birle müşriklerdin.*” (Anlaştığınız müşriklere karşı...) 29/7b2=9:1.(1)

müt’a

Temettü hacca giden kimsenin kesmek zorunda olduğu kurbanı “müt’a” denir. İM.’de sadece bir yerde geçer. Aynı eserde “müt’a kurbanlık” terimi altı defa kullanılır. “Müt’a” teriminin “müt’a kurbanlık” teriminden kısaldığı anlaşılmaktadır.

İM. **müt’a** A. Temettü hacca giren kimsenin kesmek zorunda olduğu kurban. “*ve eger satın alsa tife müt’a üçün andan songra ortak bolsa anıing içinde altı kişi anıing birle, ol nerse kim vacib kılsa anı...*” 369b/3.(1)

KTS. **müt’a** A. Temettü hacca giren kimsenin kesmek zorunda olduğu kurban. (İM)

müt'a kurbânlık

Sıfat tamlaması şeklindeki bu terim, Temettü hacca giden kimsenin kesmek zorunda olduğu kurbanı ifade eder.

İM. **müt'a kurbânlık** A. Temettü hacda kesilen kurban. “ *Takı bar turur angar kim menfe'et algay tatavvu kurbanlık tirisi birle takı müt'a kurbanlık tirisi birle takı kıran kurbanlık tirisi birle...* ” 369a/3.(6)

müte'abbid

İbadet sözcüğüne dayanan bu terim “ibadet eden, Allah’a karşı kulluk görevini yerine getiren” anlamındadır. Sadece GT’de yer alır.

GT. **müte'abbid** A. İbadet eden, kulluk vazifesini yerine getiren. “*tertib-i suret-i mektub degül 'amiyy-i müte'abbid yayag menzil aldı*” 346/3.(1)

KTS. **müte'abbid** A. İbadet eden, kulluk vazifesini yerine getiren. (GT)

müteberrik

NF’de bir yerde geçen bu sözcük, “mübarek olan, kutlu, uğurlu” anlamında kullanılır.

NF. **müteberrik** A. Mübarek sayılan, uğurlu. “... *bu yer yüzinde takı maña bir müteberrik, arıg, hürmetlig ew bolsa men aña hemîşe tavâf kılsa erdim...* ” 38/2.(1)

mütemettî'

Mütu' kelimesinden türetilen bu sözcük, sözlükte “kâr eden, kazanan” anlamındadır. Terim olarak bir hacc çeşidinin adıdır. İM’de 15 yerde kullanılmıştır.

KTS. **mütemettî'** A. Bir cins hac. (İM)

İM. **mütemettî'** A. Bir cins hac. “ *Takı mütemetti' hec kılmak iki türlüğ turur, biri mütemetti' kurbanlığını sürer.* ” 342a/6.(15)

mütemettî' kurbânlık

Mütemetti' hacda kesilen kurbanı mütemetti' kurbanlık adı verilir. Bu terim de sadece İM’de yer alır.

İM. **mütemettî' kurbânlık** A. Mütemetti hacda kesilen kurban. “ *Takı mütemetti' hec kılmak iki türlüğ turur, biri mütemetti' kurbanlığını sürer.* ” 342a/6.(2)

mütevekkil

“Kadere razı olan, işlerini Allah’a güvenerek olurluna bırakan, tevekkül eden” anlamında NF’de bir yerde kullanılmıştır.

NF. **mütevekkil** A. Tevekkül eden. “ ‘Atâ’-i Selemî rahmhi mütevekkillerdin erdi.” 269/3.(1)

müzekkâ

“Günahlardan arınmış, günahsız” anlamıyla MM’de yer alır.

MM. **müzekkâ** A. Temizlenmiş, arınmış. “bu cümle resül enbiya serveri, Muhammed resul ol müzekka arı” 7-2.(1)

müzekkî

“Temizlik” anlamındaki “zekât” kelimesine dayanan bu sözcük, sözlükte “temizleyen, aklayan” anlamındadır. Terim olarak iki ayrı anlamda kullanılır: 1. Zekâtını vermiş olan 2. Şâhitlerin durumunu inceleyerek şâhitliklerinin uygun olduğunu ispat eden. Bu anlamlarda GT ve İM’de kullanılır.

KTS. **müzekkî** A. Şahitlerin şهادeti hakkında tezkiyede bulunan, tezkiyeci. (GT)

İM. **müzekkî** A. Zekâtını vermiş. “Ve eger tört kişi tonukluk birse bir kişi öze zine birle takı zeki kılinsalar takı taşlanılsa nagah tanuklar mecusi çıksa, ya kullar çıksa diyet müzekkiler öze turur” 409b/8.(1)

KTS. **müzekkî** A. Zekâtını vermiş. (İM)

nâ’t

Peygamberi öven kasidelerin adıdır. KE’de yedi yerde görülür.

KE. **nâ’t** A. Na’t, peygamberi öven kaside. “yaratkan Allahnın habibi Muhammed Resulu’llah ‘aleyhi’s-salat ve’t-tahiyye. Na’t-ı Muhammed Mustafa salla’llahu ‘aleyhi ve sellem.” 181r14.(7)

nâfile

Farz veya vacib olmayan, bunların dışındaki ibadetler için kullanılır. “Nâfile namaz, nâfile oruç” gibi sıfat tamlamalarından, tamlanan unsurun söylenmemesi sonucu ortaya çıkmıştır.

KTS. **nâfile** A. Farz ve vacip dışında yapılan ibadet. (İM, KF, MS, İN)

KF. **nâfile** A. Farzların dışında kılınan namaz. “İki rek’at farzından ahir iki rek’at nâfile olur.” 184a/3.(17)

KMS. **nâfile** A. Yapıldığında sevap kazanılan ibadet. Farz ve vacib olmayan ibadet. “Hak avdazun farzları var dahı sünnetleri var dahı nâfileleri var dahı müstehabları var” 22a/4.(2)

nâfile kılmak

Farz veya vacib olan namazların dışında namaz kılmak. İsim kısmı “nâfile namaz” sıfat tamlamasından kısılmış birleşik fiil grubudur.

İM. **nâfile kılmak** A.T. Farz ve vacib olanların dışında namaz kılmak. “ Takı niyyet kılmak namaz kılğan kişige, eger nâfile kılur bolsa namazga mutlak niyyet kılmak yiter.” 162b/6.(5)

nâfile namâz

“Farz ve vacib dışında kılınan namaz” anlamındadır. Sıfat tamlaması şeklindedir.

İM. **nâfile namâz** A.F. Farz ve vacib dışında kılınan namaz. “ Takı nâfile namaz içinde eger kıskartsa ayıtmak öze: namaz kılur men” 162b/1.(23)

İM. **nâfile namâz** A.F. Farz ve vacib dışında yapılan ibadet. “... imam namazına kirmegey kerahiyyet boldugı üçün nâfile namazı fecrden songra.” 202a/7.(28)

nâfile oruç

Sevap kazanmak için farz olan orucun dışında tutulan oruçtur.

İM. **nâfile oruç** A.F. Farz oruç dışında tutulan oruç. “ Takı nâfile oruç barçası reva bolur niyyet kılmak zevaldan burun Malik’ning hilafınça.” 268b/5.(2)

nâfile tâ’ât

Farz veya vacib olan ibadetlerin dışında yapılan ibadetlere nâfile ta’at adı verilir.

İM. **nâfile tâ’ât** A. Farz olan ibadetlerin dışında yapılan ibadet. “... tiledi Teñri anı takı sewdi anı, buyurmadı anı, ol nâfile ta’at turur.” 32a/2.(1)

nâ-mahrem

F. olumsuzluk edatı “nâ” ile A. “haram kılınan şey” anlamına gelen “mahrem” kelimesinin birleşiminden oluşan “nâ-mahrem” kelime anlamıyla “haram olmayan” demektir. Dinî bir terim olarak “evlenilmesi haram kılınmayan, evlenmeleri helal olanlar” için kullanılması gerekir. Evlenmeleri yasak olanlar için mahrem kelimesi kullanılmalıdır. Ancak Türkçede bu kelime sözlük anlamına göre yanlış kullanılmaktadır. (DİBY. 2010: 514) Nâ-mahrem kelimesi mahrem kelimesi yerine kullanılır. Bu yanlış kullanımın sebebi baştaki olumsuzluk ekidir. Örnek cümlelerden anlaşıldığı gibi “evlenmesi helal olmayan, caiz olmayan” anlamında kullanılır. KE. ve NF’de 10 yerde geçmektedir.

KE. **nâ-mahrem** F.A. Mahrem olmayan, bakılması veya evlenilmesi caiz olmayan. “*Na-mahremka bakgan közlerni ot birle toldurgular.*” 249r13.(1)

NF. **nâmahrem** F.A. Namahrem, yabancı erkek tarafından görülmesi caiz olmamakla kendisinden kaçınılan yabancı. “... *kim kulakını gaybat eşitmekdin takı öñin yazuk sözler eşitmekdin saklasa takı közini namahremke bakmakdın saklasa...*” 264/8.(10)

namâz

İslamın farzlarından biridir. Bir günde beş vakit kılınması farzdır. Namaz kelimesi ile günde beş vakit ve değişik günlere ve durumlara ait bütün namazlar ifade edilir. Namazın önemine binaen taradığımız bütün eserlerde yer alan bir terimdir. Terimlerin sıklığını araştırmak için kullandığımız 9 eserde toplam 2252 yerde kullanılmıştır. Bu sayı namaz kelimesinin en fazla kullanılan terim olduğunu gösterir. Ayrıca pek çok birleşik sözcüğün yapısında yer alır.

KF. **namâz** F. Namaz. “*Amma evvel başlar biz namaz bile*” 40a/2.(278)

KB. **namâz** F. Namaz. “*Namaz ruza barça öz asgıñ turur, Öz asgıñ tilegli bağırısız bolur*” (Namaz ve oruç, bunlar hep kendi menfaatin içindir; hep kendi menfaatini düşünen insan hodkâm olur.) 3243.(10)

KTS. **namâz** F. 1. Namaz. (BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA),; 2. namaz kılmak. (KK, TA)

NF. **namâz** F. Namaz. “*Bir yıldın soñ beş namâz fariza kılındı.*” 10/14.(288)

ME. **namâz** F. Namaz. “*adine namazınga barduk / ya’ni okuduk.*” 80-3.(17)

KE. **namâz** F. Namaz. “*Kün batdı ekindü namazı fevt boldı.*” 140r21.(152)

MM. **namâz** F. Namaz. “*namaz içre tekbir ekinçi kıyam*” 68-1.(54)

İM. **namâz** F. Namaz. “*Ve eger inkar kılrsa bir farzga Teñri Te’ala farzlarından: oruç kibi, takı namaz kibi, takı zekat kibi...*” 6b/3.(1368)

KT. **namâz** F. Namaz. “*Yagumanglar namâzka sizler esrükler.*” (Sahoş iken namaza yaklaşmayınız.) 26/18a2=4:43.(29)

KMS. **namâz** F. Salat, müslümanlara farz olan bir ibadet. “*Bilindi namaz farzlığı Kuran-ıla, Nebi hadisi bile,*” 2a/11.(56)

GT. **namâz** F. Namaz. “*yimek az yidi kaçan kim namaz kılmaga turdılar*” 104/2.(11)

AH. **namâz** F. Namaz. “*harab boldı mescid budun bi-namaz*” (Mescid ise, harâp ve halk bi-namaz oldu.) 400.AH.(1)

namâz kılıcı

Sıfat-fiil grubu şeklindeki bu birleşik terim “nâmaz kılan, farz bir ibadet olan nâmaz ibadetini yerine getiren” anlamındadır.

KF. **namâz kılıcı** F.T. Namaz kılan. “*... tahiyyat kadarınca, çıkmak namazdan namaz kılıcı hatırı bile.*” 40b/4.(2)

namâz kılmak

İslamın farzlarından olan nâmazı eda etmektir. Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim de “nâmaz” sözcüğü gibi en çok kullanılan bir terimdir. Sadece KT’de 500 yerde geçmektedir. Taradığımız altı eserde yer alır. Yalnız başına kullanılan “namaz” kelimesinin de pek çok yerde “nâmaz kılmak” ifadesinin yerini tuttuğu görülür.

KT. **namâz kılmak** F.T. Namaz kılmak. “*Bir gürüh kim namâz kılmadılar takı namâz kılsunlar.*” (Namaz kılmayanlar kılsınlar.) 26/69b1=4:102. KT.(2); “*Kaçan kılrsa siz namâznı yād kılınqlar Tañrını.*” (Namaz kıalarsanız Tanrı’yı yad edin.) 26/71a2=4:103.(500)

KMS. **namâz kılmak** F.T. Namaz kılmak, ifa etmek. “*yüce Tanrı buyurdı bize namaz kılmağı, zekat virmegi.*” 2a/4.(7)

İM. **namâz kılmak** F.T. Namaz kılmak. “...ikrar kılrsa tili birle, namaz kılmasa takı zekat birmese takı oruç tutmasa...” 5b/6.(13)

KF. **namâz kılmak** F.T. Namaz kılmak. “Türbelikde oturmasun, bayram namazı kılacak yirde oturmasun.” 61b/6.(68)

KFT. **namâz kılmak** F.T. Namaz kılmak. “Oglan dogdukından sonra ol dogan oglanın üni işidildükine hatun kişi danuklık virdüki keçmez illa ol oglanın üstine namaz kılmak hakkında keçer ol hatunun danuklığı.” 218b/3

GT. **namâz kılmak** F.T. Namaz kılmak. “yimek az yidi kaçan kim namaz kılmaga turdılar” 104/2.(11)

namâz tesbih kılığı

Sıfat-fiil grubu şeklindeki bu birleşik terimin isim kısmı olan “nâmaz tesbih” yakın anlamlı kelimelerle kurulmuş bir tekrar grubu olarak ibadetleri ifade eder. Bu yüzden terim sadece “nâmaz kılan, Allah’ı anan” anlamında değil, bütün ibadetlerini yerine getiren anlamındadır. KT’de yer alır.

KT. **namâz tesbih kılığı** F.A.T. Tesbih eden. “Biz saf kılığlılar-miz, biz namâz tesbih kılığlılar-miz.” (Saf tutup namaz kılanlarız.) 34/43a3=37:166.(1)

namâz turğuzmak

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim “nâmazğa turmak” terimiyle aynı anlamdadır. İM’de de edilgenlik ekiyle “turğuzılmak” şeklinde geçmektedir. Günümüzde de kullanılan “nâmaza durmak” deyiimiyle aynı “nâmaz kılmak, nâmaz kılmaya başlamak” anlamındadır.

KF. **namâz durğuzmak** F.T. Namaz şartlarını yerine getirmek. “Kim namaza durguzsa din durguzmuşdur” 144a/.(6)

İM. **namâz turğuzmak** F.T. Namaz kılmak. “Teñri Te’ala kitebi içinde mü’minler hakkında: anlar kim namaz turguzurlar...” 25a/5.(4)

İM. **namâz turğuzılmak** F.T. Namaz kılmak. “Takı Merginani atlıg kitebde eger namaz turguzılrsa takı bir kişi tavaf kılur bolsa...” 310b/4.(1)

namâzğa turmak

Bugün kullandığımız “namaza durmak” deyiminin eski şeklidir. “nâmaz kılmak, nâmaz kılmaya başlamak, nâmaz kılıyor olmak” anlamları vardır.

İM. **namâzğa turmak** F.T. Namaz kılmak. “*Teñri Te’ala sözi: iy Adam oganları örtüngiz ‘avratingızni herbir mescidge barganda, ya’ni herbir namazga turganda...*” 77b/8. (2)

namâzlağı

KTS’de bu sözcüğe “seccade, nâmazlık” anlamı verilmiştir. Kİ’de geçmektedir. Sözcüğün isimden fiil yapan –la ve fiilden isim yapan ve gereklilik de bildiren sıfat-fiil eki –ğu ile türetildiği görülmektedir.

KTS. **namâzlağı** F.T. Seccade, namazlık. (Kİ)

namâzlık

Alet isimleri de türeten –lık isimden isim yapma ekiyle türetilmiştir. “Üzerinde nâmaz kılınan yaygı, seccade” anlamındadır.

KTS. **namâzlık** F.T. Seccade, namazlık. (BM, TZ)

MM. **namâzlık** F.T. Seccade, üzerinde namaz kılınan yaygı. “*biri ‘avret örtmek ekinç yunmakı, ten ü ton namazlık arıg bolmakı*” 67-2.(1)

nâ-meşrû^c

Sözlükte meşru olmayan anlamına gelen bu sözcük, terim olarak “şeraite uygun olmayan” anlamında kullanılmıştır.

NF. **nâ-meşrû^c** F.A. Şeriata uygun olmayan. “... *nâ-meşrû^c işler körer bolsa emr-i ma^crûf kılur.*” 106/10.(1)

nâmûs-ı ekber

Cebrail’in adı olarak onun adı yerine kullanılan F. kurallarla oluşturulmuş bir terkiptir. KE’de üç yerde görülür.

KE. **nâmûs-ı ekber** A. Cebrail’in lakâbı. “*Muhammednin bu sözi rast erse ol körüngen Namus-ı Ekber turur.*” 194r7. (3)

nâ-pâk

F. olumsuzluk edatı “nâ” ile temiz anlamındaki “pâk” kelimesinden oluşan bu sözcük “pâk olmayan, günahkâr” anlamındadır.

KE. **nâ-pâk** F. Günahkâr. “*Korkunçdın Kaf tagınga sığındılar, na-paklar yıgılıp İblisge keldiler.*” 184r7.(2)

nasarî

İM’te yer alan bu sözcüğe KTS’de “Hristiyanlar” anlamı verilmiştir.

KTS. **nasarî** A. Hristiyanlar. (İM)

nâsır

“Yardım etmek, kurtarmak, zafer vermek” anlamındaki n-s-r kökünden türeyen nâsır, “yardım eden” demektir. Mübalağalı şekli olan nâsîr, “çok ve sürekli yardım eden” anlamındadır. Allah’ın sıfatlarından biridir. (DİBY. 2010: 517)

KF. **nâsır** A. Yardım eden; Allahın sıfatlarından biridir. “*Ol Tanrı ta’ala mü’minler mü’minler nâsırıdır.*” 109a/5.(2)

nasîb

Allah’ın kısmet ettiği nimetlere nasib denir.

KF. **nasîb** A. Allah’ın kısmet ettiği şey, pay, hisse. “*Tanrı ta’aladan ister biz ,bize nasib eyleye ‘ilmi bilmegi.*” 15b/3.(15)

nasrânî

Hiz. İsa’nın doğduğu yer olan Nasıra’ya mensubiyet anlamındaki nusret kelimesinden türemiş bir terimdir. “Hristiyan, Hristiyanlığa mensup” anlamındadır. Beş eserde yer almaktadır. Müennesi “nasranîyye” şeklinde İM’de yer alır.

İM. **nasrânî** A. Hristiyan. “*Bir nasrani müsülman boldı*” 9b/6.(10)

KFT. **nasrânî î** A. Hristiyan. “*Kitab-ı kafır didükümüz yahudidür dahi nasranidür.*” 335a/10

NF. **nasrânî** A. Hristiyan. “*... saña bu kızımnu bermezmen, tedi, kerek kim Nasrânî bolsañ, ...*” 365/4.(4)

KF. **nasrânî** A. Hristiyan. “*Kaçan evlense müsliaman kişi Yahudi ‘avratnı, ya nasrani ‘avratnı küç eylemek yokdur gusl eylemekde.*” 112b/1.(2)

GT. **nasrânî** A. Hristiyan. “*soğra anı atası anası yehudi dagı nasrani dagı mecusi kılurlar*” 26/13.(2)

KTS. **nasrânî** A. Hristiyan. (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

KTS. **nasrânîyye** A. Hristiyan kadın. (İM)

nasrânî bolmak

“Hristiyan olmak” anlamında İM’de yer alan birleşik fiil grubu şeklinde bir terimdir.

İM. **nasrânî bolmak** A.T. Hristiyan olmak. “*eger kıldım irse munung kibi ol yahudi bolgay, ya nasrani bolgay yahud bizer bolgay müsülmanlıktan tip andan songra ol işni kıldı.*” 9a/5.(4)

nasrânîlik

İM’de yer alan bu sözcüğe KTS’de “Hristiyanlık” anlamı verilir. Hz. İsa’nın doğduğu yer olan Nasıra’ya mensubiyet anlamındaki nusret kelimesinden türemiş bir kavram (DİBY. 2010: 517) olan Nasrani sözcüğüne –lik isimden isim yapma eki getirilerek türetilmiştir.

İM. **nasrânîlik** A.T. Hristiyanlık. “*ya bir müsülman hatunga sögse kim ol hatun zine kılsa nasranılık halinde ya bir mükatebge sögse ölse ol takı yiter kadarınça mal koysa anıng öze had yok turur.*” 413b/2.(1)

KTS. **nasrânîlik** A.T. Hristiyanlık. (İM)

nass

Sözlükte “metin, yazardan varit olan asıl söz, bir manaya ihtimali olan veya tevile ihtimali olmayan haber delil” anlamlarına gelen nass, terim olarak “ayet ve hadisleri ifade etmektir.” (DİBY. 2010: 518) İncelediğimiz beş eserde yer almaktadır.

KTS. **nass** A. 1. Açıklık, sarıhlik. (Gİ, KF) 2. Kur’an’ın anlamı açık ve kesin olan ayetleri. (İM, KFT)

MM. **nass** A. Kesin hüküm getiren ayet ve hadis. “*resul hak ikinç nass işit kabul kıl, haber birdi Allah kim illa resul*” 35-1.(4)

İM. **nass** A. Manasında açıklık ve kesinlik bulunan ve Kur'an ayetini delil olarak gösteren. *"Takı üçüncü rastı her nerse kayıtur yirine nass birle, bu batıl turur."* 259a/8.(6)

nâzîr

"Bir şeye bakmak" anlamındaki nazar sözcüğünün ism-i fâ'ili olarak "bakan, gören, gözeten" anlamında NF'de üç yerde geçer.

NF. **nâzîr** A. Bakan, gören, gözeten. *" Hak tut cümlemüzke hâzir takı nâzîr ermez-mü?"* 431/5.(3)

nebî

Nebi, elçi, peygamber anlamındadır. İnsanları dine davet eden, doğru yola yönelten, Tanrı'dan aldığı emirleri insanlara bildiren kişidir. Türkçe karşılığı "elçi, yalavaç" tır. Kullanıldığı pek çok yerde Hz. Muhammed'in adının yerine kullanılır.

GT. **nebî** A. Peygamber. *"nebi 'aleyhis-salatu ve's-selam hadisinde"* 295/9.(5)

KMS. **nebî** A. **1.** Hz. Muhammed. *"Bilindi namaz farzlığı Kuran-ıla Nebi hadisi bile,"* 2a/1.KMS.(77) **2.** Peygamber. *"kıyamet küni nebiler durgan yirde. Söz kesildi. Andan sonra bil."* 37a/5.(3)

AH. **nebî** A. Peygamber. (1)

HŞ. **nebî** A. Peygamber. *"Nebilerniñ niyazı nazı hakkı"* 365.(2)

KFT. **nebî** A. Peygamber. *"Rasulları dahı nebileri dahı halifaları dahı 'alımları yahşıya buyurmak üstine idiler dahı yamandan yıgmak üstine idiler."* 108a/21

KF. **nebî** A. Peygamber. *"Tanrı rahmeti Nebi üstüne, ehli üstüne"* 4a/2.(446)

İM. **nebî** A. Peygamber. *"Ve eger kiçiçük tise bir endamını Nebi'ning endamlarından masharalık vechi öze yahud hafif körüp Nebi endamını kim ayıtsa:"* 7a/5.(212)

KE. **nebî** A. Peygamber. *"Ya'ni eki yay endazesinçe tenlik Mevlinin 'azameti ve celaletiga yavuştı, andın üstün makam yok. Nebiyy-i mürsel Melek-i mukarreb tegmes yerge tegdi."* 211v2.(7)

KTS. **nebî** A. **1.** Peygamber. KTS. (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS, RH), **2.** Hz. Muhammed (MS)

GT. **nebîyâ** A. Nebiler, peygamberler. “*durur kim enbiya mirasın taptum ya’ni ‘ilm ikki*” 163/4.(3)

KTS. **nebîyâ** A. Nebiler, peygamberler. (GT)

NF. **nebîyâ** A. Peygamberler. “*Âdam Peygâmbarnıñ sağ yanındağı enbiyâlar tağı evliyâlar tağı edgü kullar ervâhı turur.*” 53/15.(6)

MM. **nebîyâ** A. Peygamberler. “*inanmak idige Melek barınga, resül enbiya hem kitablarnınga*” 14-2.(4)

KE. **nebîyâ** A.Ç. Enbiya, peygamberler; peygamber. “[*kör*]seyür erdi cemalin enbiya mürsel kamuğ” 181r20.(12)

nebî bolmağ

Birleşik fiil grubudur. İM’de geçer. “Peygamber olmak” anlamındadır.

İM. **nebî bolmağ** A.T. Peygamber olmak. “*eger ayıtsa bir nebige nebilerden düşmanlık vachi öze angar keşke ol nebi bolmasa irdi tise kafir bolur.*” 10b/5.(4)

nebîlik

“Peygamberlik” anlamında İM’de yer alır.

İM. **nebîlik** A.T. Peygamberlik. “*Ve eger bir kimerse nebilik da’va kılssa takı bir kişi andan mu’cizat izlese...*” 18b/5.(1)

KTS. **nebîlik** A.T. Peygamberlik. (İM)

nebîyullah

A. kurallarla oluşturulmuş bir terkip şeklinde olan bu terim Gİ’de yer alır.

“Allah’ın peygamberi, peygamber” anlamındadır.

KTS. **nebîyullah** A. Peygamber. (Gİ)

necîs

Kirli, pis anlamına gelir. İslâmda bir şeyin temiz olması asıl, kirlilik ise arızîdir. Bu sebeple dinen necis sayılan şeylerin sayılmasıyla yetinilmiştir. Genel olarak, leş, kan, domuz eti, sarhoş edici içkiler dinen necistir.

NF. **necîs** A. Pis, murdar, pislik. “*Ya Muhammed, bu ol za’îfa turur kim namaz kılmaz erdi hemişe necis yürüyür erdi tenleri tağı tonları necis erdi*” 68/3.(11)

KTS. **necîs** A. Pis, murdar. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

nefil

“Nafile” sözcüğüyle aynı anlamdadır. Farz veya vacib olmayan ibadetler için kullanılır. Örnek cümlede la- edatıyla birlikte “vacip olmayan ibadet” anlamında kullanılmıştır.

MM. **nefil** A. Nafile oruç. “*bilin farzı vakt ya nefil niyyeti, mu’ayyen nezir üç oruç sıhhati*” 168-1.(1)

KF. **nefil** A. Vacip olmayan ibadet. “*Ne farzı ve la-nafil küneş çıkganda, küneş zuhur vaktına durganda, küneş batganda.*” 98b/5.(1)

KTS. **nefil** A. Vacip olmayan, fazladan ibadet. (Gİ)

nefs

“Çok kıymetli olmak, cimrilik etmek, haset etmek” gibi anlamlardaki n-f-s kökünden türeyen nefis, genellikle insanın dünya nimetlerine karşı duyduğu arzu ve isteği ifade eder. Hem insanın maddî varlığını ve hem de insanda var olan fakat gözle görülmeyen, iyi ve kötüyü arzu eden manevi varlığını ifade eder. (DİBY. 2010: 522)

KMS. **nefs** A. Nefis. “*arı bolgay nefsinüz, hac eylenüz Tanrınızın evine*” 3b/4.(2)

NF. **nefs** A. Nefs, insandaki maddi ihtiyaçlara olan eğilim. “... *Takı tamug kapsandı nefis tilekleri birle:*” 61/1.(92)

nehy

Nehiy veya nehy şekillerinde kullanılan bu sözcük, bir işin yapılmasını men etmek, yasaklamaktır. Dinî terim olarak “bir işin kesin bir tarzda yapılmamasının istenmesi” anlamında kullanılır. Nehiy, alimlerin çoğunluğuna göre yasaklanan şeyin haram olduğuna delalet eder. İncelediğimiz dört eserde yer almaktadır.

KE. **nehy** A. Yasak. “*secdesin kılğan, hitabın işitken, hil’atın bulğan, emrini tutkan, nehyindin yırak turgan, mevhabeti berilgen, müsavereti birle çavlangan Davud yalavaç ‘aleyi’s-selam.*” 131r21.(2)

nehy eylemek

“Yapılması dinî açıdan haram olan, uygun olmayan bir işi yasaklamak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KMS. **nehy eylemek** A.T. Nehyetmek. “*Tanrı’nun buyruğu yığınmakdur Tanrı nehy eylegenden.*” 45b/2.(1)

nehy itmek

“Yapılması dinî açıdan haram olan, uygun olmayan bir işi yasaklamak” anlamında birleşik fiil grubudur

GT. **nehy itmek** A.T. Yasak etmek. “*hak ta’ala kelamı içinde kat’-ı rahim-ni nehy itip dagı meveddet-i zil-kurba buyurup turur*” 155/13.(1)

nehy kılmak

“Yapılması dinî açıdan haram olan, uygun olmayan bir işi yasaklamak” anlamında birleşik fiil grubudur

NF. **nehy kılmak** A.T. Yasaklamak. “*Hak tut maña nehy kıldı anlarını katıñdın ketermegil,*” 380/2.(1)

nehy-i münker

İncelediğimiz eserlerin üçünde 27 yerde geçen F. terkip şeklinde oluşturulmuş bu terim “dinen yasak olan şeyleri yapmaktan kaçınma” anlamındadır.

NF. **nehy-i münker** A. Yasaklama meşru olmayan şeylerden kaçınma. “... *takı nehy-i münker fazâyiliniñ beyânı içinde turur.*” 303/1.; “... *edgülıkke buyurmak bolur takı nehy-i münker ma’nîsi yamanlıkdın yıgmak bolur.*” 303/10.(18)

KE. **nehy-i münker** A. Yasaklanan, meşru olmayan şeylerden kaçınma. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v5.(2)

KB. **nehy-ü münker** A. Şeriâtın yasak ettiği şeyleri yaptırmama. “*Kanı emr-ü ma’ruf kılığlı kişi, Kanı nehy-ü münker tıdığlı kişi*” (Mârûfu emreden kim, münkeri nehyeden kim?) 6472.(10) **nehy-i münker**

nekîr

İM'de yer alan bu sözcük, mezarda ölüleri hesaba çeken meleklerden birinin adıdır.

İM. **nekîr** A. Mezarda ölüleri sorguya çekecek olan meleklerden biri. *“kim kim inkar kılssa Münker ve Nekir su'aline magat bolur”* 37a/1.(1)

neml

Karınca anlamına gelen bu kelime Kur'nı Kerim'de bir sure adıdır.

KF. **neml** A. Kur'an-ı Kerim'de bir sure adı. *“Neml suresinde.”* 146b/1.(1)

KTS. **neml** A. Kur'anı Kerim'de bir sure adı. (Gİ)

nesh

“Hükümsüz bırakma; Kur'an-ı Kerim'in sonra gelen bir ayetinin önce gelmiş bir ayetinin hükmünü değiştirmesi” anlamındadır. İM'de dört yerde geçer.

KTS. **nesh** A. Hükümsüz bırakma, Kur'anı Kerim'in sonra gelen bir ayetinin önce gelmiş ayetin hükmünü değiştirmesi. (İM)

İM. **nesh** A. Hükümsüz bırakma; Kur'an-ı Kerim'in sonra gelen bir ayetinin önce gelmiş bir ayetinin hükmünü değiştirmesi. *“Takı ikinci kim bolgay bu kabilden bir nersening songı songına yitmek birle nesh bolgay Ramazan oruçı songına yitmek kibi ramazan takı songına yitmek birle.”* 259a/7.(4)

nevâhî

“Yasak şeyler” anlamında MM'de yer alır. Dinî bakımdan yapılması yasak olan işler ve durumları ifade eder.

MM. **nevâhî** A. Yasak şeyler. *“evamir anın emri teyü tutup, nevahi anın nehyi tep yanmak ol”* 360-4.(1)

nezîr

Hız. Muhammed'in adlarından biridir. Yer aldığı eserlerden KE'de sözcüğe “Birini doğru yola sokmak için gözdağı vererek korkutan” anlamı da verilmiştir.

KE. **nezir** A. Birini doğru yola sokmak için gözdağı vererek korkutan. *“Hakka da'i halkka ra'i hem beşir ü hem nezir, Din şeri'at öğrenigli uçmahnın hem yo[lçısı].”* 53v17.(1)

İM. **nezir** A. Hz. Muhammed'in adlarından biri. *"Nebi'ning kabrını ziyaret kilmakka çok kılğay salavatnı takı selamnı beşir öze takı nezir öze takı sirac öze münir öze, kim ol Muhammed turur yolında."* 370b/5.(1)

KTS. **nezir** A. Hz. Muhammed'in adlarından biri. (İM)

nezr

Adak, adak adama. Dinen mükellef olmadığı halde kişinin farz veya vacib bir ibadeti yapacağına dair söz vermesidir.

KTS. **nezr** A. Adak, adak adama. (Gİ, İM, KF)

MM. **nezr** A. Adak. *"kaza nezr-i mutlak ya savm-ı zihar ya keffaret oşbu oruç kim tutar"* 167-1.(1)

KF. **nezir** A. Adak adama. *"Mu'ayyen nezre niyyet eylese, and keffaretine niyyet eylese, ol nezrden vaki' olur."* 248b/2.(2)

nezr bolmak

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim İM'de 16 yerde geçer. "Adak olarak adanmış olmak" anlamındadır.

İM. **nezr bolmak** A.T. Adak adamak. *"Ve eger niyyet kılrsa antga takı niyyet kılrsa nezr bolur."* 280a/4.(16)

nezr eylemek

Birleşik fiil grubu şeklinde olan bu terim "adak adamak" anlamındadır.

KF. **nezr eylemek** A.T. Adak adamak. *"ol oruç yimek keffaretdür Ramazan ayında bir ay 'ayın eyleyüp oruç dutmak kaçan nezr eylese, oruç dutmak 'ayın eylemese, kaçan vacib eylese nefesine nezr eylemek bile"* 221b/1.(8)

nezr kılmak

Birleşik fiil grubu şeklinde olan bu terim "adak adamak" anlamındadır.

KE. **nezr kılmak** A.T. Adak adamak. *" 'Abdu'l-Muttalib vaktında zemzem kudugı kurudı, tenri 'azze ve celle birle nezr kıldı, tenri 'azze ve celle suw berse bir oglumnu kurban kılğay-men dedi."* 50r3.(9)

NF. **nezr kılmak** A.T. Adak adamak. *"... kaşki bu ekki ogluñ üçün nezr kılrsa erdiñ, dedi erse..."* 140/5. (5)

nevr oruı

Farz olan orucun dışında vaat edildiği için tutulan oruçtur. İM’de geçmektedir.

İM. **nevr oruı** A.F. Adanan, vadedilen oruç. “*Takı nevr oruı takı keffaretler oruı vacib turur.*” 266a/5.(2)

nı’met

Tanrı’nın kullarına nasib ettiği bütün iyilik, sağlık, ihsan ve bağışlama; hayatını sürdürmek için gerek duyduğu varlıklara nı’met denir. Çok sık kullanılan terimlerdenidir. Yedi eserde toplam 166 yerde geçmektedir.

KF. **nı’met** A. İyilik, ihsan, bağış. “*Avdaz dahı nı’metdr kul hakkına*” 95b/3.(19)

ME. **nı’met** A. Nimet “*ze knni, tükel kıldı anıı ze nı’metni / brdi Tanrıga anga sabır-nı*” 21-8.(7)

KT. **nı’met** A. Nimet, ihsan, bağış, iyilik, ltuf. “*Mjde brr olarka... uştmahlar birle, olarka nı’metler tutaşı.*” (Mjde veririz onlara... cennetle nimetlerini...) 29/16a1=9:21. (12)

KMS. **nı’met** A. Nimet, ltuf, ihsan. “*Ya ilahi seketgil bana cennet kokusından, rızk eyle bana nı’metlerinden.*” 34a/1.(1)

GT. **nı’met** A. Nimet. “*cehandan iy dervış turup turup yrp kıludur şkr-i nı’met-i mevla ilinge*” 318/5.(74)

MM. **nı’met** A. Nimet. “*kazaga rıza hem belaga sabır, kılur nı’metinge şükürler kesir*” 310-4.(1)

nı’met bermek

KT’de yedi yerde kullanılan birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim “Tanrı’nın kullarına nı’met vermesi” anlamındadır.

KT. **nı’met bermek** A.T. Nimet vermek, ihsan etmek. “*Nı’met brdi Tanrı anıng ze.*” (Tanrı ona nimet verdi.) 33/6a2=33:37.(7)

KE. **nı’met bermek** A.T. Nimet vermek, ihsan etmek. “*Tenri ‘azze ve celle [sana] mal nı’met berdi yarlıkın nige etmes-sen.*” 125v12.(52)

nî'met kılmak

Nî'met vermek terimiyle aynı anlamda kullanılan birleşik fiil grubu şeklinde bir terimdir.

KT. **nî'met kılmak** A.T. Rahmet etmek, ihsan etmek. “*Ol Taḡrı nî'met kılr sizing üze.*” (Tanrı size rahmet eder.) 33/9a1=33:43.(1)

nî'metliġ

“Nî'metli, nî'meti olan” anlamında KE’de kullanılmıştır. Terim daha sonraki dönemlerde yazılmış KMS’de “nî'metlü” şeklini almıştır. –lıġ isimden isim yapma ekinin sonundaki –ġ sesinin düşmesine baġlı olarak ünlü yuvarlaklaşmıştır.

KE. **nî'metliġ** A.T. Nimetli. “*kurug yıġaçnı yaşarttın, yemişsiz yıġaçnı du'a birle nî'metliġ kıldın, uşak taşnı tesbihge keltürdün*” 237r1. (1)

KMS. **nî'metlü** A.T. Nimetli. “*İslam nur kıldı dahı delil kıldı senün cennatuna, nî'metlü cennatuna*” 33a/5.(1)

nifâk

Sözlükte “ikiyüzlülük, dedikoduculuk” anlamını taşıyan sözcük, terim olarak “Müslüman görünüp aslında kâfir olma, bozgunculuk yapma” anlamındadır.

MM. **nifâk** A. Bozgunculuk, münafıklık. “*vacib bolmasa iş fariza yeter, imanı aġına nifak tolġaşur*” 117-4.(3)

KE. **nifâk** A. Nifak, münafıklık. “*Kimerse kadġu könlümdin çıksun tese suretü'l-en'amnı okusun. Kimerse nifak könlümdin çıksun tese suretü'l-enfalni okusun.*” 66r16.(1)

nikâh

Dinî kurallara uygun olarak evlilik yapmayı ifade eder. KE’de 29 yerde geçmektedir.

KE. **nikâh** A. Nikah. “*ey Ya'kub Mevli ta'ala yarlıkar Yusufġa aygıl kabul kılgan va'dege yetsün ya'ni hacetin bitkersün nikah birle alsun.*” 109r21.(29)

nikâh kılmak

Dinî kurallara uygun olarak evlilik yapmak. Birleşik fiil gurubudur.

NF. **nikâh kılmak** A.T. Dinî şartlara uygun evlenmek. “... *oglum Yezîdke nikâh kılsañız, tedi erse, ...*” 180/16.(12)

nikâhlı

“Dinî kurallara uygun olarak evlenmiş olan” anlamındadır.

NF. **nikâhlı** A.T. Nikâhlı. “... *Süleymân Peygâmbâr-ning üç yüz nikâhlı hatunı bar erdi.*” 209/16.(1)

nisâb

Yeterli ölçü ve sayıyı ifade eden sözcük, terim olarak “bir malın zekâtının verilmesi için yeterli olan miktar” anlamındadır.

KTS. **nisâb** A. Bir malın zekatını vermek için ulaşılmaması gereken miktar. (İM, KF, KFT)

MM. **nisâb** A. Bir malın zekatının verilmesi için gerekli miktar. “*nisab bolsa ewrülse bir yıl tamam, zekat kalsa malı içinde haram*” 188-1.(6)

nişân

KT’de 38 yerde “ayet” anlamında kullanılan bu terim bu anlamda başka bir eserde geçmemektedir.

KT. **nişân** F. Ayet. “*Kirtgündümüz İdimiz nişânlarına kaçan keldi erse.*” (Tanrım ayetlerine iman ettik.) 28/10b3=7:126.(38)

niyâz

“Allah’a yalvarma, dua etme” anlamında dört eserde yer alır.

GT. **niyâz** A. Yalvarma, niyaz. “*tevekkülñiñ makamında turup tün ve kün kılğay ‘ibadet dem-be-dem ‘özü ü niyaz*” 116/13.(2)

KE. **niyâz** A. Yalvarma. “Resul ‘aleyhi’s-selam aydı: ey ‘amme aş yegü yaragım kalmadı kafirler cefasından canga yettim, öyni hali kılğıl, bu keçe razım, niyazımın bi-niyaz Meliknin hazret[ide] ötüneyin tedi.” 218v20.(3)

MM. **niyâz** F. Yalvarma, dua. “yunugnün sonınça dü-gane ketür, sonınça du’a kıl niyaz el kötür” 86-2.(7)

KTS. **niyâz** F. Yalvarma, dua. (GT)

niyyet eylemek

Bir ibadeti yaparken veya yapmaya başlarken niyet etmektir. Birleşik fiil grubu şeklideki bu terim KF’de 77 kere kullanılmıştır.

KF. **niyyet eylemek** A.T. Niyet etmek. “Anun kibi barça oruçlarda niyyet eylesün” 223a/4.(77)

KMS. **niyyet eylemek** A.T. Niyet etmek. “Namazun şartları altıdur. Avdaz almak... kibleye karşı durmak, vakt-ıla kılmak, niyyet eylemek” .(4)

niyyet kılmak

“Bir ibadeti yaparken niyet etmek” anlamında MM’de 18 kere kullanılmaktadır. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

MM. **niyyet kılmak** A.T. Bir ibadeti yerine getirmeye niyetlenmek. “kılıp niyyet ekki ayan yerge ur, ayannı yüzüinge tamamet tegür” 103-1.(18)

nom

DLT’de “din ve şeriat” anlamı verilmiştir. Türkçede daha önceki dönemlerde de, özellikle Uygurlar döneminde “dinin easları, hükümleri” manasıyla kullanılmıştır.

DLT. **nom** Din ve şeriat. (1)

KTS. **num** Ç. Şeriat. (İH)

nûr

“Aydınlık, ışık, parlaklık” anlamındaki nûr; dünyevî veya uhrevî olabilir. “Dünyevî nûr, akıl ve Kur’an nûru gibi basiretle anlaşılan, gözle görülmeyen nûr veya ay ve güneş ışığı gibi cisimlerden yayılan ve gözle görülebilen nûr kısımlarına ayrılır.

Uhrevî nûr müminlerin ahrette manevî ışığı, aydınlığıdır. (DİBY. 2010: 530) Nûr sözcüğü daha çok dinî vecibelerini yerine getiren ve İslam ahlakına uygun yaşayan bir müminin içinde bulunduğu veya ulaştığı kabul edilen manevî huzur ve aydınlık anlamında kullanılır. İncelediğimiz altı eserde 132 yerde geçmektedir.

KB. **nûr** A. Nur. “*Ay dünya cemalî uluğluğka körk, Ay mülketka nur ay yayığ kutka örk*” (Ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru, ey dönek huylu saâdetin bağıını elinde tutan.) 91.(1)

MM. **nûr** A. Aydınlık, ışık, parlak. “*hedaya-yı gufran kanadil-i nur, ilahî arıg pak ruhına tegür*” 403-1.(10)

KF. **nûr** A. Işık, aydınlık, nur. “*Ya Allah! Sen yir, kök nuri sen; nuri nur eyler sen, nuri yaradıcı sen*” 30b/6.(13)

HŞ. **nûr** A. Nur, aydınlık, parlaklık. “*İçimni öz nûruñ birle yarutgıl*” 181.(8)

NF. **nûr** A. Nur, ışık. “*Yana bir yıldırım menizlig nûr çıktı takı Yemen tarafinga bardı.*” 30/7.(17)

KE. **nûr** A. Nur. “*Adem ol nurnun yaruklukın körüp, bu nurnı men bir körsem, tep küsedî erse İdi ‘azze ve celle yarlığı birle ol nur Ademnin elindin ön yana kıyına indi.*” 7r14. (83)

NF. **envâr** A. Nurlar, aydınlıklar. “*Peygâmbarımız ‘as mazhar-i envâr-ı ilâhî turur takı menba‘-i esrâr-i rebbani turur.*” 3/14.(3)

nûr eylemek

KE’de yer alır. “Parlak, aydınlık, ışıklı hale getirmek” anlamındadır. Yapı olarak birleşik fiil grubudur.

KF. **nûr eylemek** A.T. Aydınlandırmak. “*Ya Allah! Sen yir, kök nuri sen; nuri nur eyler sen, nuri yaradıcı sen*” 30b/6.(2)

nûr kılmak

“Işıklı, aydınlık hale getirmek” anlamındadır. Yapı olarak birleşik fiil grubudur.

KF. **nûr kılmak** A.T. Aydın kılmak. “*İslamı nur kıldı, iledici kıldı, yol gösterici kıldı, nimetlü cennete.*” 59a/5.(2)

nûr olmak

Dinin hükümlerine uyan, ibadetlerini yapan ve İslam ahlakına uygun yaşayan bir müminin manevî huzura kavuşmuş olması, nurlu hale gelmek.

KF. **nûr olmak** A.T. Aydın olmak. “ *muvaris olur sadaka virgen kişi bile türbede, dahı kölge olur, kıyamet künde katı ışıdan dahı nur olur, sırat üstüne, azad olur, cehennem odından.*” 206a/2.(1)

nûrânî

“Aydınlık, ışıklı, parlak” ve “saygı uyandıran, temiz, pâk, günahsız” gibi anlamlarda kullanılır.

NF. **nûrânî** A. Nurlu. “... *takı sol yanında hem bir kimerse bar, uzun bodlug nûrânî kişiler*” 102/6.(4)

KE. **nûrânî** A. Nurlu. “*Tevritde körge ni birle Resul cemalinde bir kıl endazesinçe tefavüt tapmadı, saçı karalığı, köz kaşı kamug nurani, andag kim kayda yörüse ya oltursa kırk künge tegi ol yerdin yıpar isi kelür erdi.*” 187r20.(1)

nûrlanmak

Dinin hükümlerine uyan, ibadetlerini yapan ve İslam ahlakına uygun yaşayan bir müminin manevî huzura kavuşmuş olması, nurlu hale gelmek.

KF. **nûrlanmak** A.T. Aydınlanmak. “*Ya Allah agzumı arıt, yüregimi nurlandır!*” 77b/5.(1)

nûrlu

“Aydınlık, ışıklı, parlak” ve “saygı uyandıran, temiz, pâk, günahsız” gibi anlamlarda kullanılır.

KF. **nûrlu** A.T. Nurlu, aydınlı. “*Agız arıdur, Tanrı ta’ala razi olur; mela’iklere ferah olur, közi nurlu eyler, dişleri ak eyler dişler etini muhkem eyler*” 71a/1.(1)

nûrullah

“Allah’ın nuru” anlamında A. terkip.

MM. **nûrullah** A. Allah’ın nuru. “*sivallah sözündin könül halı kıl, nurullah nurındın tolu bilse-sen*” 329-4.(1)

nübüvvet

“Peygamberlik” anlamındadır. “Nebî” ile aynı kökten bir terimdir. “Yüksek olmak ve haber vermek” anlamındaki n-b-v kökünden türeyen nebî “haber veren, yüksek ve düz olmayan yer, çok ve geniş yol” demektir. Terim olarak Allah’ın, dinî kurallarını, emir ve yasaklarını, öğüt ve tavsiyelerini insanlara bildirmesi için görevlendirdiği insanlara nebî denir. (DİBY. 2010: 520) taradığımız eserlerin dördünde nübüvvet terimi yer almaktadır.

NF. **nübüvvet** A. Peygamberlik. “... ey nübüvvet ve risâlat ehl-i beyti...” 87/13.(2)

İM. **nübüvvet** A. Peygamberlik. “*Amma ol ‘akl kim nübüvvet cihetinden turur yok turur mü’minlerge anıng içinde ülüş, oşbu ‘akl has turur.*” 49a/2.(1)

HŞ. **nübüvvet** A. Peygamberlik. “*Resûlumız nübüvvet âşikâre*” 451.(2)

KE. **nübüvvet** A. Peygamberlik. “*ya Resula’llah benim maksudum kısas ermes erdi, maksudum eğnindeki mühr-i nübüvvetni körsem, imdi destur bergil ol mühr üze kuble bereyin.*” 236r8.(8)

KTS. **nübüvvet** A. Peygamberlik. (İM)

nübüvvet kervânı

HŞ’de yer alan belirtisiz isim tamlaması şeklindeki bu birleşik sözcükle bütün peygamberler kastedilmiştir.

HŞ. **nübüvvet kervânı** A.F. Peygamberler silsilesi. “*Nübüvvet kervânınını saları*” 188. (1)

nüsük

İM’de yer alan bir terimdir. Sözcüğe KTS adlı eserde “haccın şartlarından her biri” anlamı verilmiştir.

KTS. **nüsük** A. Haccın şartlarından her biri. (İM)

İM. **nüsük** A. Haccın şartlarından her biri. “*Takı oş anıng kibi turur hilaf kılsa bir nüsükni takdim kılsa bir nüsük öze saç yülimek kibi taş atmasdan burun takı karin kişi koy boguzlasa taş atmakdan burun.*” 353b/3.(3)

oğul

Hristiyanlığa ait bir dinî terimdir. Sadece CC’de oğul / ovul şekillerinde iki defa yer alır. Hz. İsa’nın ismi karşılığında kullanılır.

CC. **oğul** Hz. İsa. “*ol bolu[ş]sun bizge Ata dağı Ogul da/gı Arı Tın*” 61b/10-11.CC.(12); **ovul** Hz. İsa. “*anar Ata, O[v]ul bile bir menüdeş / Tenri*” 74b/14-15.(10)

oğurlu

Günümüzde de kullanılan “uğurlu” kelimesinin eski şeklidir. Sadece Kıpçak Türkçesi metinlerinden Kİ’de yer alır. Bugün Türkçede çok kullanıldığı için adeta terim özelliği kaybolmuştur. Dildeki her hangi bir kelime gibi genel bir anlam kazanmıştır. Bu yüzden dinî terimler arasında yer verilmemektedir. Genellikle “hayırlı uğurlu” tekrarıyla kullanılır. “Hayırlı, kutlu, aziz olan ve bu nedenle kişiye olumlu katkılar sağlayan, inanca bağlı olarak tercih edilen, iyilik getirdiğine inanılan şeyler” anlamında kullanılır. Eski Uygur Türkçesinde “fırsat” anlamındadır. Tuncer Gülensoy yapısını “oğ- (u)r > uğur + lu” şeklinde açıklar. (Gülensoy 2007: 962)

KTS. **oğurlu** Uğurlu. (Kİ)

oķıcı

KB’de “davetçi” anlamında kullanılan bu kelime diğer eserlerde yer almaz. Okı- (çağırarak, davet etmek) kökünden –guçı sıfat-fiil ekiyle türetildiği anlaşılan bu kelime kısalma sonucu “oķıcı” biçimini almış olabilir. Eserde “Tanrı tarafından insanları hakk dine çağırarak için gönderilen kişi yani peygamber” anlamında kullanılmıştır.

KB. **oķıcı** Peygamber “*Oķıcı ol erdi bayattın saņa Sen ötrü köni yolķa kirdiņ toņa*” (O sana Tanrı tarafından gönderilen davetçi idi; sen bu sayede doğru yola girdin ey yiğit) 36.(1)

oķıģu

okı- (okumak) fiiline –gu isim-fiil eki getirilerek oluşturulan bu terim ”Kuran” anlamında kullanılmıştır. İsim-fiil eki olan –gu eki gelecek zaman ve gereklilik ifadesi taşır. (Eraslan 2012: 360) Dolayısıyla sözcük “okunması gereken kitap, yani Kuran” anlamı kazanmaktadır. Ancak terim bu anlamıyla başka eserlerde yer almadığı için unutulmuştur.

KT. **oķıķu** Kur'ān. “*Ol bitig belgūleri ol Okıķu belgūlūķ.*” (Kitapların açığı Kuran...) 30/19b1=15:1.(3)

okımak

Karahanlı dönemi KT’de “dua etmek” anlamında kullanılan bu terim okı-fiilinden isim-fiil eki –mak’la türetilmiştir. Terim geçtiķi cümleden açıkķa anlaşıldığı gibi, “dua etmek, Tanrı’yı zikretmek, yad etmek” anlamındadır. Sadece bu eserde iki kere kullanılmıştır.

KT. **okımak** Dua, dua etme. “*Bolmadım séni okımakda ey İdim bed-bāht.*” (Tanrım sana dua etmekten bedbaht olmadım...) 31/5a1=19:4.(2)

oķuķ

oku- fiilinden –ķ fiilden isim yapma ekiyle türetilmiş “dua” anlamında kullanılan bir dinî terimdir. Sadece tek örnekte yer alır.

ME. **oķuķ** Dua. “*amin tedi anıķ okuķinga / ķörķlūķ kıldı anı*” 89-6.(1)

ol ajun

“ol” işaret sıfatı ve “dünya” anlamındaki “ajun” kelimeleriyle sıfat tamlaması yapısında oluşturulmuştur. “ahiret” anlamındadır. “son” anlamındaki “ahret” dini bir terim olarak “ölümden sonraki ebedi hayatı ifade eder. (DİBY. 2010:13) KT’de iki yerde ve DLT’de yer alır.

KT. **ol ajun** T.S. Ahiret, öbür dünya. ” *Ol ajun yahşırak kimke kim sakınsa.* ” (Sakınanlar için ahiret iyidir.) 26/46a2=4:77.(2)

DLT. **ol ajun** T.S. Çigil lehçesinde öbür dünya, ahiret. (1)

ol cehân

“cihan” sözcüğünün “ol” işaret sıfatıyla belirtilmesiyle oluşturulan bu sıfat tamlaması da “ahiret, ahiret hayatı” anlamındadır. KT’de üç kere geçer.

KT. **ol cehan** T.F. Öbür dünya, ahiret. “*Bütünlūķin ol cehan karar sarayı turur.*” (Doğrusu ahiret karar yeridir.) 35/47a1=40:39.(3)

ong

Genel dilde daha çok “sağ, doğru, iyi, uygun” anlamı taşıyan bu sözcük terim olarak, “hayır, kısmet, hayırlı kısmet” anlamında AH’de yedi yerde kullanılmıştır. Daha sonra A. asıllı hayır terimi yaygınlaştığı için bu terim terk edilmiştir.

AH. **ong** Hayır, kısmet. “*seniñ rahmetiñdin umar men onga*” ((daima) senin rahmetinden hayır umarım.) 2.(7)

orlağucı

Muhtemelen bir anomatope olan “or” veya “ur” köküne isimden fiil yapan –la ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş “orla-“ fiiline –ğuç eki eklenerek oluşturulmuş terimdir. Fiilden isim yapan –ğuç eki bir hareketi sıkça yapan, bunu meslek edinen anlamında isimler oluşturur. Terim olarak “müezzin” anlamındadır. Müezzin “ezan okuyan” anlamından “imama yardımcılık yapan din görevlisi” demektir.

ME. **orlağucı** Mü’ezzin. “*namazga ündedi orlağucı bañladı mü’ezzin*” 89-5.(1)

oroz

Sadece CC’de geçen Farsça kökenli bu sözcük “talih, baht, kader” anlamındadır. Kader dinî bir terim olarak, “Allah’ın ebede kadar olacak şeylerin zaman ve yerini ezelde bilip takdir etmesi” anlamındadır.

KTS. **oroz** F. Talih, baht, kader. (CC)

orta қа’de

T. ve F. kökenli sözcüklerle oluşturulan bu terim, “ikiden fazla rekatlık namazlarda ikinci rekattan sonraki oturmayı ifade eder.

MM. **orta қа’de** T.A. İkiden fazla rekatlık namazlarda ikinci rekattan sonraki oturma. “*otur orta ka’de kunutnı okı, vitir içre vacib turur ay akı*” 109-2.(1)

orta namâz

İM’de ve KMS’de “orta namazı” şeklinde isim tamlaması yapısında kullanılan bu terim, “ikinci namazı” anlamında kullanılır.

İM. **orta namâz** T.F. İkinci namazı. “*Teñri Te’ala sözi: saklangız namazlarnı takı orta namazını.*” 86a/2.(1)

KMS. **orta namâzı** T.F. İkinci namazı. “*Tanrı Ta’la’nun kavlıdür: “Saklanuz namazları dahi orta namazı.”* 2a/6.(1)

orta oturuş

Yukarıdaki “orta kade” teriminin karşılığı olarak kullanılan, her iki sözcüğü T. kökenli olan, aynı anlamda kullanılan terimdir. “otur-uş” sözcüğünde vurgusuz orta hece ünlüsü düşmüştür. Eserde üç yerde geçer.

MM. **orta oturuş** İkidenden fazla rekatlık namazlarda ikinci rekattan sonraki oturma. “*okımağlık dört müsafır kişi, reva orta oturuş bile olturup*” 182-4.(3)

ortak katgan

A. müşrik sözcüğünün karşılığında KT’de 4 defa kullanılan sıfat-fiil grubu şeklinde oluşturulmuş bir terimdir. “Tanrının birliğine inanmayan” anlamındadır.

KT. **ortak katgan** Müşrik. “*Kerekmez ortak katganlarka kim âbādān kılsalar.*” (Şirk koşanları hidayete erdirmek gerekmez.) 29/12a3=9:17.(4)

ortak katıglı

Bu terim de “ortak katgan” terimiyle aynı anlamda –glı sıfat-fiil ekiyle oluşturulmuş bir sıfat-fiil grubudur.

KT. **ortak katıglı** Müşrik. “*Yüz ewürgil ortak katıglılardın.*” (Şirk koşanlardan yüz çevir.) 30/32a3=15:94.(10)

ortak katmak

“Tanrıdan başka bir yaratıcının varlığını iddia etmek, şirk koşmak” anlamında deyim özelliği taşıyan birleşik fiil grubu yapısında oluşturulmuş bir terimdir.

KT. **ortak katmak** Tanrıya ortak koşmak. “*Ortak mu katarlar anı kim törütmez nersenî?*” (Bir şey yaratmayı ortak mı sayarlar.) 28/59b2=7:191. KT. “*Yarlıkamaz kim ortak katsa anga.*” (Şirk koşanı bağışlamaz.) 26/79b2=4:116.(19)

ortak kılmak

“Tanrıdan başka bir yaratıcının varlığını iddia etmek, şirk koştak” anlamında deyim özelliği taşıyan birleşik fiil grubu yapısında oluşturulmuş bir terimdir.

KT. **ortak kılmak** Şirk koştak. “*ortak kılığlı erenler, ortak kılığlı uragutlar...*” (Şirk koştan kadınlar, şirk koştan erkekler...) 37/29b2=48:6.(3)

ortak işlig

“Tanrı’nın eşi ve benzeri olduğunu düşünen, şirk koştan” anlamında sadece KE’de 10 yerde kullanılan terimdir. Sıfat tamlaması yapısındadır.

KE. **ortak işlig** Ortak, şirk, eş, benzer. “*İlahi, yer yüzinde ortak işligler, kan tökgüçiler yaratarsen, biz teşbih ü tehlil ü tekaddüs kılğanlardın alıp yer mülkini anlarga mu berür sen.*” 5r6.(10)

oruc açturmak

Deyim niteliğinde oluşturulan ve günümüzde de kullanılan birleşik fiil grubu yapısındaki bu terim, “bir günlük orucu sona erdirmek” anlamındadır.

İM. **oruc açturmak** F.T. Orucunu bozdurmak. “*takı hacğa bar turur açturgay orucın kaçan kim kirse oruçka ol ikisinden destursız. Ol hatun ötegey kaçan destur birse angar iri ya andan ayrılssa.*” 283b/3.(1)

oruci açılmak

“Orucu bozulmak” anlamında birleşik fiil grubu yapısında olan bir terimdir.

İM. **oruci açılmak** F.T. Orucu bozulmak. “*oruçı açılmas, takı kıyas oltur kim oruçı açılğay, bu Malik kavlı turur. Takı fark yok farz oruç birle takı nafîle oruç arasında.*” 271a/7. (17)

oruç

İncelediğimiz eserlerin dokuzunda toplam 433 kere yer alan bir terimdir. “Oruç” sözcüğü pek çok birleşik sözcüğün de yapısında yer almaktadır. İslamın farzlarından olan oruç, yılın bir ayında (hicri takvime göre ramazan) imsak vaktinden akşam ezanına kadar yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden uzak durmak anlamındadır.

KTS. **oruç** F. Oruç KTS. (CC, Gİ, GT, İM, KF, KK, MS, TZ); **oruş** F. Oruç, ruze (Kİ)

KFT. **oruç** F. Oruç. “ *‘Aliye radiyallahu ‘anhu, bir hamur içgen oruç küninde necaşıyi ketürdiler.*” 385a/37

KF. **oruç** F. Oruç. “*Anun kibi barça oruçlarda niyyet eylesün*” 223a/4.(220)

MM. **oruç** F. Oruç. “*tan arkursa bilgil oruç vaktı ol*” 165-1.(15)

İM. **oruç** F. Oruç. “*Ve eger inkar kılsa bir farzga Teñri Te’ala farzlarından: oruç kibi, takı namaz kibi takı zekat kibi...*” 6b/3.(183)

KMS. **oruç** F. Oruç. “*zekat virmek dahı ramazanda oruç dutmak dahı hac eylemek*” 3a/5.(7)

CC. **oruç** F. Oruç. krş. CCI oruç. “*barça kişi borçlutur oruçta/yazuhın aytma*” 63a/23-24.(1)

ME. **oruç** F.Oruç. “*oruç tutgan oruç açdı*” 14-8.(4)

GT. **oruç** F. Oruç. “*ol kün ol oruç tutkay*” 95/11.(3)

oruç açmak

Birleşik fiil yapısındaki bu terim, bugün kullandığımız “ıftar açmak” terimiyle aynı anlamdadır.

İM. **oruç açmak** F.T. İftar açmak. “ *Ve eger angar takı küşi yitmese altmış miskinge ta’am yidürgey herbir miskinge buçuk sa’ bugday birgey oruç açmakning keffareti.*” 279a/3. (40)

KMS. **oruç açmak** F.T. İftar etmek. “*şol vakt oruç açganda dahı kıldı yatsuyı...*” 15a/6.(1)

oruç bayramı

“Ramazan Bayramı” yerine İM’de bir kere geçer. İsim tamlaması yapısında birleşik sözcüktür.

İM. **oruç bayramı** F.T. Ramazan bayramı. “ *Takı kurban bayramı oruç bayramı kibi turur...*” 270b/1.(1)

oruç eylemek

Bu terim de birleşik fiil yapısındadır ve “oruç tutmak, oruç farzını yerine getirmek” anlamındadır.

KF. **oruç eylemek** F.T. Oruç tutmak. “*Mübalaga eyle agza su virmekde, burnına su virmekde, lakin oruç eylesen mübalaga eyleme.*” 87b/2.(1)

oruç olmak

Birleşik fiil grubu yapısındaki bu terim, “oruç farzını yerine getirirken gün içinde orucu bozacak şeylerden uzak durmak” anlamında bugün de kullanılmaktadır. KF’de iki yerde geçer.

KF. **oruç olmak** F.T. Oruçlu olmak. “*er oruç olsa ya hasta olsa vardur oruç dutmak, eri men’ eylemek yokdur.*” 255a/2.(2)

oruç tutmak

“İslamın farzlarından olan oruç ibadetini yerine getirmek” anlamında sıkça kullanılan terimdir. İncelediğimiz dört eserde toplam 214 kere kullanılmıştır.

CC. **oruç tutmak** F.T. Oruç ibadetini yerine getirmek. (4)

KTS. **oruç tutmak** F.T. Oruç tutmak (KK, TA)

İM. **oruç tutmak** F.T. Oruç tutmak. “*...namaz kılmasa takı zekat birmese takı oruç tutmasa ölgünçe hükm kılmas biz anıñ kafırligine*” 5b/6.(130)

KF. **oruç dutmak** F.T. Oruç tutmak. “*ol vaktıda ‘ilim Allahıçun olur; ol kündüz oruç dutmış kibidür kece namaz kılmış kibidür.*” 10b/5.(80)

oruç yimek

Ramazan ayında oruç için niyetli olduğu halde orucunu tutmamak anlamında deyimdir.

KF. **oruç yimek** F.T. Oruç açmak. “*Bişi birbiri ardınca; ol oruç yimek keffaretdür Ramazan ayında bir ay ‘ayın eyleyüp oruç dutmak kaçan nezr eylese*” 221a/7.(1)

osanuğ

“Tanrı’nın varlığı ve birliğinden habersiz, hidayete ermemiş, gaflette olan” anlamında KT’de bir yerde kullanılmış dinî terimdir. *us+a-n- “bıkmak, bezmek” –(u)k “usanmış, bezmiş” yapısında (Gülensoy 2007:971) oluşturulmuştur.

KT. **osanuk** Gafil. “*Tamga urdı Tanrı köngülleri üze hem kulakları üze, körgüleri üze, bu ögür olar osanuklar ol.*” (Tanrı gafillerin gönüllerini, gözlerini ve kulaklarını mühürledi.) 30/90a3=16:108.(1)

osaŋ

Genel dilde “gafil, dalgın” anlamı taşıyan bu sözcük “Tanrı’nın varlığından habersiz, gafil; hidayetden mahrum” anlamında dinî terim olarak ME’de iki yerde geçer. “Usanmak” fiilinden oluştuğu açıktır. Sonundaki “ŋ” sesi yukarıdaki “osanuk” sözcüğünden ses düşmesi sonucu oluştuğu izlenimi vermektedir.

ME. **osaŋ** Gâfil, dalgın. “*osaŋ kıldı anı ol némedin yayag koydı anı / ıydı anga yalafaçnı, savcı ıdtı anıŋ tapa / sav / azıkı tükendi kişilerniŋ*” 28-4.(2)

otқа hâzır kılınmış

Dinî bir terim olan “günahkar” sözcüğü yerine KT’de yer alır. Bu yapıda sıfat-fiil grubudur.

KT. **otқа hâzır kılınmış** T.A.T. Günahkar, cehenneme gidecek olan. “*Yalğan tuttılar anı olar hâzır kılınmışlar otқа.*” (Onu yalancılıkla suçladılar. Bu yüzden cehenneme konulacaklardır.) 34/36a2=37:127.(1)

otқа tapunмақ

Birleşik fiil yapısında olan bu terim “ateşe tapmak” anlamındadır.

HŞ. **otқа tapunмақ** Ateşe tapınmak. “*Tapunma otқа koy hak dinni tut*” 453.(1)

‘öşr

Kur’an-ı Kerim hükümlerince bir kişinin kazancından onda bir oranında alınan vergiye öşür adı verilir.

KF. **‘öşr** A. Onda bir. Mahsullerden Kur’an-ı Kerim hükümlerince onda bir olarak alınan zekat. “*Kötürnüz mallarunuz ‘öşrinün rub’ini. Nebi kavlıdur.*” 207b/3.(12)

ögdi

“Tanrı için yapılan dua, övgü, senâ” anlamında farklı eserlerde yer alan bir terimdir. “ög-“ fiilinin kip eki –di ile kalıplaşması sonucu oluştuğu anlaşılmaktadır. (Gülensoy 2007: 650) Dört eserde 38 kere geçer.

KB. **ögdi** Alkış, senâ. “*Hamd-u sipas-ü minnet ve öküş ögdi teyri ‘azze ve celleka kim uluğluk idisi tükel kudretliğ padişah turur*” (Hamd, şükür minnet ve sonsuz medih o büyüklük sâhibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye mahsustur.) A1.(33)

KT. **ögdi** Hamd. “*Ögdi Tengrike yok kim üküşrekleri bilmesler.*” (Bilmeyenler Tanrı’ya hamd etmezler.) 30/69a3=16:75.(1)

AH. **ögdi** Medih, senâ, öğme. “*anıy ögdisindin tatır bu tilim*” (Onun medhinden ağzım tatlanır.) 27.(1)

MM. **ögdü** Övgü. “*sena hamd şükürdin niçe ögdiler*” 4-1.(1), **ögdi** Övgü, medh. “*sena hamd şükürdin niçe ögdiler, bu ins ü Melek cinni kim ögdiler*” 4-2.(2)

ölü namâzı

“Cenaze namazı” yerine bir yerde kullanılan isim tamlaması şeklinde oluşturulmuş terimdir.

KMS. **ölü namâzı** T.F. Cenaze namazı. “*dahı ölü namazı kılmak kibi dahı yahşılığı buyurmak kibi*” 5b/1.(1)

örtgen

Esmâ-yı hüsnadan “gafur, gaffar” sıfatlarının karşılığında kullanılan terimdir. “örtmek” fiilinden –gen sıfat-fiil ekiyle türetilmiştir. “Tanrı’nın suçları affetmesi, günahları bağışlaması” anlamındadır. KT’de 40 yerde kullanılmıştır.

KT. **örtgen 1.** Bağışlayıcı, affedici, esma-yı hüsnadan: gafûr. “*Ol Tañrı örtgen yarlıkagan ol.*” (Tanrı affeden bağışlayandır.) 25/4b2=3:129.(31) **2.** örtgen < affedici, esma-yı hüsnadan: gaffâr. “*Men ündeyür men sizni ‘aziz örtgen.*” (Ben sesleniyorum size ben affedicim...) 35/49a1=40:43.(6); **3.** Esma-yı hüsnadan: gafûr. “*İdi yarlıkagan / örtgen.*” (Tanrı bağışlayan ve affedicidir.)33/37b1=34:15.(1)

örtmek

Dini terim olarak “günahlarını bağışlamak, affetmek, kusur ve günahları örtbas etmek” anlamında kullanılan dinî terimdir. İki eserde 27 kere kullanılır.

KT. **örtmek** Bağışlamak, affetmek, kötülüğü gidermek, örtbas etmek. “*İdimiz-ā örtgil bizing yazuklarımıznı.*” (Tanrım günahlarımızı bağışla.) 25/14b1=3:147.(18); **örtmek** Affetme, bağışlama. “*Bütünlükün örtmek Tañrıdın hem yarlıkamaklık.*” (Doğrusu Tanrı affedici ve bağışlayıcıdır.) 25/21b3=3:157.(1)

ME. **örtmek** Esirgemek, bağışlamak. “*kapsadı anı Tañrı rahmeti birle, örttdi anı Tañrı rahmeti birle*” 169-7.(8)

öte keçgen

Sıfat-fiil grubu şeklinde oluşturulmuş bir terimdir. “Günah işleyen, dinî emirlere uymamakta aşırılığa varan” anlamındadır.

KE. **öte keçgen** Günah işleyen. “*’Arab tiliñçe ‘adi, öte keçgen bolur, ya’ni ferışteler sözindin öte keçdi* ” 30v9.(1)

pâklik

F. Kökenli “pâk” sözcüğüne isimden isim yapan –lik eklenerek oluşturulmuştur. Genel dilde “temizlik, arılık” anlamındadır. Dinî terim olarak “günahsızlık ifade eder.

NF. **pâklik** F.T. Paklık, arılık. “*... Bu tesbîh ol bolur kim: Arıglık pâklik saña turur,*” 83/14.(3)

pap

CC’de “papa, Hristiyan din adamı” anlamında yer alır. Papas sözcüğünden kısaltmış gibidir.

CC. **pap** L. Papa. “*ança ana / papdan yüz kün boşak*” 61a/18-19.(2)

KTS. **pap** L. Papa.(CC)

papas

“Hristiyanlıkta din adamı, rahip” anlamındaki bu terim Kıpçak dönemi eserlerinden CC ve HŞ’de yer alır.

HŞ. **papas** L. Rum dini reisi, papaz, rahip. “*Papaslar kim bolurlar irdi anda*” 212. (1)

KTS. **papas** L. Rum din reisi, papaz, rahip. KTS. (CC, TZ); **papaz** Rum. Rum dini reisi, papaz, rahip. (CC)

CC. **papaz** L. Papaz. “*senden çıhtı kerti Aaron,/ulu papaz*” 71b/2.CC.(1); **papas** CCI bapas. “*barunız, kör[ün]üniz pa/paslarga*” 62b/1.(2)

parsâ

Toplam beş eserde 25 defa yer almaktadır.”Zahid, sofû” kelimeleriyle aynı anlamı taşıyan bu terim daha çok tasavvufta “dünyadan el etek çekerek, kendini bütünüyle Hakk’a adayan, ibadetle, zikirle uğraşan; mala mülke, şöhrete değer vermeyen” kimse anlamındadır. (DİBY. 2010: 703)

GT. **parsâ** F. Abit, sofû, zahit. “*kim sultan cennet içinde dağı parsâ cehennemde sordı*” 114/5.(5)

KT. **parsâ** F. Takva sahibi, kötü amelden sakınan. “*Pârsâlar zinâ kılmaguçılar.*” Takva sahipleri, zina yapmayanlardır.) 26/2b3=4:24.(1)

NF. **parsâ** F. Dindar, sofû. “...: *İmâm Hanbelniñ oğlu ingen pârsâ turur tep ayturlar.*” 220/1.(13)

KE. **parsâ** F. Dindar, sofû. “*Yana Filistin vilayetide Circis atlıg parsâ müsülman bar erdi,*” 161r16.(4)

KTS. **parsâ** F. Sofû, zahit kimse.(GT)

ME. **parsâ** F. Zahid. “*karıdı / yobıladı aña / berk orunga kirdi ya parsâ boldı / içinge aldı kitab fulan nêrseni, bitig içinge katdı ol nêmeni*” 181-3.(1)

parsâlık

Parsâ sözcüğünün isimden isim yapan-lık eki almış şeklidir. “Zahitlik, sofuluk, dindarlık” anlamındadır.

NF. **parsâlık** F.T. Dindarlık, sofuluk. “*Ol takı pârsâlık birle ‘ömrini keçrür erdi.*” 127/17.(5)

ME. **parsâlık** F.T. Zahidlik. “*tekellüf birle parsâlık kıldı köni okugucı boldı / tartunu turdu işdin, yıglındı, kayttı işdin*” 165-2.(3)

GT. **parsâlık** F.T. Zahitlik, sofuluk. “*dögüldür ton bilen bu parsalık tileseñ zühed ve takva nefis ivin yık*” 102/1.(2)

KTS. **parsâlık** F.T. Zahitlik, sofuluk. (GT)

pater nostar

Sadece CC’de yer alır. “Göklerde olan babamız” diye başlayan Hz. İsa’dan havariler vasıtasıyla intikal etmiş bir duanın adı olarak kullanılır.

KTS. **pater nostar** L. Hristiyan kiliselerinde Hz. İsa’dan havariler vasıtasıyla intikal etmiş olan bir dua. (CC)

CC. **pater noster** L. Türkçesi. ‘Göklerde olan babamız’ diye başlayan ve Hz. İsa’dan havariler vasıtasıyla intikal etmiş olan bir dua. “*burun aytınız bir pr nr [Pater noster]*” 61a/27.(1)

pend

Genel anlamı “öğüt, nasihat” olan bu kelime KT’de “kutsal kitap ve bu kitapta yer alan dinî hükümler” anlamında kullanılır.

KT. **pend** F. Öğüt, (kutsal) kitap. “*İndürüldi mü anıng üze yād/pend bizing aramızda.*” (Ona bizden kutsal kitap indirildi mi...) 34/49a1=38:8.(1)

perhîz

NF’de altı yerde “dinî yasaklardan uzak durma” anlamında yer almaktadır.

NF. **perhîz** F. Dince yasak edilen şeylerden uzak kalma. “... *takı ʿömrini takvâ birle, perhîz birle keçürseler ...*” 219/13.(6)

perhîzlig

“Dinî yasaklardan uzak duran kişi, takva sahibi” anlamında NF’de iki kere kullanılmıştır.

NF. **perhîzlig** F.T. Takva sahibi. “*Tanrıdın korkgan bolsa, takı perhîzlig bolsa, ol fâkîh turur...*” 232/17.(2)

perî

Toplam olarak incelediğimiz altı eserde 80 kere kullanılmıştır. Dilde genel olarak “varlığına inanılan fakat herkese görünmeyen yaratıklar” anlamında kullanılır. Dinen daha çok melekler gibi ahirette var olduğu söylendiği için peri sözcüğünü bir dinî terim saydık.

KT. **perî** F. Cin. “Çın-ok törüttimiz tamugka üküşni perilerdin, âdemilerdin.” (Perilerden ve ademilerden cehennemde pek çok yarattık...) 28/52a2=7:179.(9)

MM. **perî** F. Peri. “ bu cümle Melek hem ins ü peri, dürudnı kim iddılar erse arı” 10-1.(3)

NF. **perî** F. Peri. “ Süleyman Peygâmbar ʿas haylı, haşamı birle âdemîleri, perîleri birle, bu ulug azamatı birle havâ üze uçup...” 392/1.(7)

İM. **perî** F. Peri. “Eger aytılsa: hikmet nidür kim rastı şeytanlar takı periler takı ferîşteler bizni körer, takı biz anlarını körmes biz.” 491a/7.(2)

HŞ. **perî** F. Peri. “Peri yañlıg revan ol big kitti” 213.(10)

KE. **perî** F. Peri. “Süleyman 'aleyhi's-selam aydı: kim bolgay bu yinçülerni ademi, div, peri ermes erken telse?” 149r3.(49)

KTS.**perî** F. Peri. (İM)

perverdigâr

F. Kökenli bu kelime daha çok Tanrı'nın bir sıfatı olarak “rızik veren, terbiye eden Tanrı” anlamında kullanılmıştır.

NF. **perverdigâr** F. Rızıklandırıcı, terbiye edici Allah. “... yâ Muhammed, takı seniñ Perverdigârıñ andag kerim Tañrı turur...” 8/5.(6)

peygâmbar-zâde

“Hz. Peygamber'in ailesinden olan, onun çocukları arasında yer alan” anlamında kullanılmaktadır.

NF. **peygâmbar-zâde** F. Hz. Peygamber'in ailesinden olan. “... hâssa kim peygâmbar-zâdanı öltürse, anlar işi kıyâmat kün neteg bolgay?” 185/9.(10)

peygâamber

F. Kökenli bu terim genel olarak “Tanrı’dan insanlara dini anlatmak için gönderilen elçi” anlamındadır. Fakat kullanıldığı pek çok yerde Hz. Muhammed’in (s.a.v.) isminin yerine kullanılmıştır. Özellikle Kıpçak dönemi eserlerinde yer alır.

GT. **peygâamber** F. Peygamber. “*‘isa peygamberge ‘aleyhi’s-selam*” 94/8.(1)

KE. **peygâamber r** F. Peygamber. “*Andın son kadim ihsanı birlen biz za’ıflarga Muhammed Mustafanı peygamber yiberdi*” 1v8.(78)

HŞ. **peygâamber** F. Peygamber. “*Meger peygamberler bilgey ançak*” 437.(6)

KFT. **peygâamber r** F. Peygamber. “*ol Tanrı hakı içün kim Tevratı düşürdi Musa peygamberge...*” 311a/14

İM. **peygâamber** F. Peygamber. “*Selam sening öze bolsun iy peygamber takı Teñri rahmeti takı öküş hayrı sening öze bolsun.*” 177b/1.(3)

KT. **peygâamber** F. Peygamber. “*Yarlıg ıdtımız Nühka, peygâamberlerka.*” (Biz Nuh’a ve sonraki peygamberlere vahyettik.) 27/6b1=4:163.(15)

NF. **peygâambar** F. 1) Peygamber. 2) Hz. Muhammed. “*Peygâambar ‘as aydı: Kıyâmat kün bolsa, avs kavmlar kelgeyler, ...*” 392/12.(1255)

KTS. **paygâambar** F. Peygamber KTS. (CC, TZ, TZ); **peygamber** F. Peygamber. KTS. (BM, CC, GT, İM, KFT, KK); **peyganber** F. Peygamber. KTS. (KK); **piygamber** F. Peygamber. (İN)

CC. **paygâambar** F. Peygamber. “*burun alay ayıldı paygambardan*” 62a/2.CCI.(2); CCII paygambar. 35b/9.(1)

ME. **paygâambar** F. Peygamber. “*edgü bahtlu kıldı anı Tanrı / tegürdi sözni paygambar tapa, yetürdi*” 9-7.(3)

peygâamberlik

Tanrı’dan insanlara dini anlatmak için gönderilen elçi olarak seçilmiş olma anlamındadır.

KE. **peygâamberlik** F.T. Peygamberlik. “*Ançada Cebra’il Nuhga peygamberlik keltürdi.*” 23r12.(12)

KT. **peygâmbêrlık** F.T. Peygamberlik. “*Ya’kûb oğlanlarıka bitig hem hikmet hem peygâmbêrlık, rûzi bérdimiz.*” (Biz İsrailoğullarına da kitap, hikmet ve peygamberlik verdik.) 36/96a2=45:16.(1)

NF. **peygâmbêrlık** F.T. Peygamberlik. “*... maña peygâmbêrlık kelmişdin soñ kıyamatga tegi cümlesinge ne sevâb berse, ...*” 100/7.(13)

ME. **paygâmbêrlık** F.T. Peygamberlik. “*savnı tegürdi anga, tegürdi anga paygâmbêrlıknu / yetiz kıldı anı / üze künni tükel kıldı anı üze ni’metni / bérdi Tanrı aña sabırnu*” 21-7.(2)

peygâmbêr ewi bodnı

A. Ehl-i beyt diye ifade edilen “Hz. Muhammed’in (s.a.v) hane halkı” anlamında KT’de yer alır. Tamlayanı da isim tamlaması şeklinde olan bir isim tamlamasıdır.

KT. **peygâmbêr ewi bodnı** F. T. Ehl-i beyt. “*Tileyür Tanrı kiterse sizdin ‘azâbnı, ey peygâmbêr ewi bodnı, arıtsa sizlerni.*” (Ey ehl-i beyt Tanrı sizi günahsız kılıp sizden azabı gidermek diler.) 33/3a1=33:33.(1)

profet

Sadece CC’de yer alan L. Kökenli dinî terimdir. Peygamber anlamındadır. Hz. İsa’nın adı yerine kullanılır.

KTS. **profet** L. Peygamber. (CC)

CC. **profet** L. Peygamber. “*Arı Tından aylı boldı profet aytgança*” 76a/11-12.(1)

psalmo / psalmos

CC’de geçen “ilahiler, dinî şarkılar” anlamındaki L. Kökenli dinî terimdir.

KTS. **psalmo** L. Kilise manzumeleri, ilahiler, dini şarkılar. (CC)

CC. **psalmos** L. Mezmurlar kitabı. “*kim Tenri tu[v]urur, psalmos neçik aytıp turur*” 69a/4.(1)

ra'ûf

Râif kelimesinin mübalağalı şeklidir. MM'de yer alır. Tanrı'nın sıfatlarındandır. "Çok esirgeyen, çok acıyan" anlamındadır.

MM. **ra'ûf** A. Çok esirgeyen, acıyan, Allah. "*halim-sen, ra'uf-sen a gaffar gafur*" 403-4.(1)

rabb

Tanrı'nın sıfatlarındandır. "Rab " kelimesi terbiye eden, yöneten anlamına gelmektedir. MM'de yer alır.

MM. **rabb** A. Allah. "*şeri'at erür yol tarikat azık, hakikat suwı bil takı rab razık*" 49-2. (4)

KB. **rabb** A. Rab, Tanrı. "*Ya rab üste devlet tükel kıl tilek, Kamuğ işte bolğıl sen arka yülek*" (Ey rabbim, sen onun devletini arttır; bütün dileklerini yerine getir, her işinde arka ol destek ol.) 116.(16)

NF. **rabb** A. Allah. "... *menim Rebbüm kim maña andag buyurdı...*" 81/14.(41)
 "... *Peygâmbar 'as aydı: Ya Rebbî, anı tutgıl!*" 20/14.(77)

İM. **rabb** A. Allah. (4)

KTS. **rabb** A. Allah. (BV, Gİ, İM)

KE. **rabb** A. Rab, Allah. "*ya Rabbi bular kim ol?*" 19r9.(16)

rabbânî

İki eserde dört defa kullanılır. "Tanrı'yla ilgili" anlamındadır.

NF. **rabbânî** A. İlahi. "... *takı menba^c-i esrâr-i rebbânî turur.*" 3/13.(2)

MM. **rabbânî** A. Tanrı'yla ilgili. "*hadis nas bu ilham-ı rabbanidin, sözi bolmagay taş mürid bolsa bil*" 287-3.(2)

rabbe'l-âlemîn

NF'de üç kere yer alır. "âlemlerin rabbi" anlamındadır. Tanrı adı yerine kullanılır.

NF. **rabbe'l-âlemîn** A. Alemlerin Rabbi. “... *cümle Muhammed ummatını bu hâldın sen saklagıl. Âmîn Rabbu'l-âlemîn.*” 346/4.(3)

rabbü'l-izze

“Yüce Allah” anlamında A. Sıfat tamlamasıdır.

NF. **rabbü'l-izze** A. Yüce Allah. “... *Rebbü'l-izze maña hitâb kıldı...*” 318/2.(3)

râfızî

“Reddetmek, kabul etmemek” anlamındaki bu sözcük dinî terim olarak “Hz. Ebubekir ve Hz. Ali’nin hilafetlerini kabul etmeyenler” için kullanılır. (DİBY 2010: 542) Sadece İM’de üç kere yer alır.

İM. **râfızî** A. Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer’in halifeliğini kabul etmeyen, onlara dil uzatan. “*yalang ayak öze mesh kılmaknı hak körse ol kişi rafızı turur takı mübtedi ‘turur, aning artında namaz kılmak reva degül.*” 33b/8.(3)

KTS. **rafızı** A. Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer’in halifeliğini kabul etmeyen. (İM)

ragâyib namâzı

“Regayip gecesi kılınan namaz” anlamında İM’de yer alır.

İM. **ragâyib namâzı** A.F. Regayip namazı. “*takı ragayib namazı on iki rek’et turur altı selam birle.*” 158b/1.(1)

râhib

“Hristiyanlarda manastırda yaşayan din adamları” anlamında kullanılır. Dört eserde 28 yerde geçer.

KT. **râhib** A. Dindar. “*zâhid/râhib*” 29/23a3=9:31.(1)

İM. **râhib** A. Evlenmeyen papaz. “*takı kiçkez oğlan öze takı zemin öze takı közsüz öze takı derviş öze işleyübilmes takı rahibleri öze ol rahibler kim*” 435b/6.(2)

KTS. **râhib** A. Hristiyanlarda manastırda yaşayan ve evlenmeyen din adamı. (İM)

NF. **râhib** A. Rahip. “...: *Ey râhib, tüşgöl, sözleşeliñ tedi erse, ...*” 148/15.(19)

KE. **râhib** A. Rahip. “*koynundın nur kamug kavmıga takı yer yüziğe yayıldı ‘alem Ruşen boldı, oygangı erse ol tüşini Bahira rahibga aydı, ta’bir kıl, tep.*” 186v20.(6)

rahîm

İncelediğimiz eserlerde çok kullanılan Tanrı sıfatlarından. “acıma, esirgeme” anlamındaki “rahm” kelimesinin ism-i failidir. “Esirgeyen, acıyan” anlamındadır. İncelediğimiz sekiz eserde 14 kere kullanılmıştır.

KTS. **rahîm** A. Acıyan, esirgeyen. (CC, Gİ, GT, İM, KF)

MM. **rahîm** A. Acıyan, merhametli, Allah. “*ahad-sen samed-sen kerim-sen rahim*” 403-3. 1)

İM. **rahîm** A. Merhamet eden, acıyan. “*rahman kibi, rahim kibi, ya bir sıfat birle ol sıfatlardan kim ant içilür anıng birle ‘adeten. Teñri’ning ‘izzeti kibi takı celal kibi*” 383a/7. (1)

CC. **rahîm** A. Merhamet, acıma, esirgeme. “*oş ol rahimine kö/re yamanımıznu keçirgil*” 72b/17.(1)

NF. **rahîm** A. Merhametli, acıyan, affedici. “*Sen rahîm sen, cümleke rahmat kılğarlardıñ artuk rahmat kılğan sen...*” 333/5.(2)

KE. **rahîm** A. Merhametli, acıyan. Allah’ın sıfatlarından biri. “*Kabil aydı: İlâhi, atamdın iştiddim senin rahman rahim eki atın bar, ol rahman atın birle meni bu ‘azabdın kutgargıl, kutgarmaz ersen rahman atınnı özindin kitergil, tedı*” 17v11.(5)

GT. **rahîm** A. Merhametli, esirgeyen Allah. “*ya gafur ya rahim sen bilürsen*” 98/4. (2)

KF. **rahîm** A. Merhametli, esirgeyen, koruyan. “*Ulu Allah kerimdür, rahimdür.*” 74b/4.(1)

KT. **rahîm** A. Merhametli, rahmet eden; esma-yı hüsnadan: rahîm. “*Kodı ıdmış turur ‘aziz ü rahimnüng ulaşu yarlıkagan.*” (Bu kitap aziz, rahim ve bağışlayıcı Allah tarafından gönderilmiştir.) 33/86a2-3=36:5. KT.(4); “*Ey İdimiz sen ked rahim sen.*” (Ey Tanrı’mız sen rahimsin) 38/24b3=59:10 (1)

rahm kılguçı

“Acıma, esirgeme, koruma” anlamındaki rahm kelimesi ve kıl-guç (sıfat fiil eki) sıfat-fiiliyle oluşturulmuş “rahim” sıfatınının karşılığı olan sıfat-fiil grubudur.

HŞ. **rahm kılguçı** A.T. Esirgeyen Tanrı. “*Cuvanmerd ü rahm kılguçı irdi*” 189.(1)

rahm kılmak

Acımak, esirgemek, korumak anlamında birleşik fiil grubudur.

KT. **rahm kılmak** A. T. Merhamet etmek. “*Eger rahm kılmasa bizke, İdimiz barımıznu örtmese bolur men ziyānlıglardın.*” (Tanrım rahmet etmese, günahımızı bağışlamasa zarar edenlerden olurum.) 28/27a1=7:149.(4)

İM. **rahm kılmak** A.T. Acımak, merhamet etmek. “*...kaçan kim Teğri rahm kıldı angar takı tevbe birdi angar takı tevbesin kabul kıldı atını kıldı muti’ler böleginden, oş anıng kibi*” 70b/1.(2)

rahmân

Tanrı sıfatlarındandır. “Acıyan, koruyan, esirgeyen” anlamındadır. Tanrı adı olarak kullanılır. İncelediğimiz eserlerde 17 yerde geçmektedir.

KT. **rahmân** A. Esma-yı hüsnadan: rahmân. “*Kaçan okınsa rahmānnıñ āyātları tüşerler yüknü.*” (Rahmanın ayetleri okununca secdeye kapanırlar.) 31/22b3=19:58.(5)

KF. **rahmân** A. Allah’ın sıfatlarındandır. “*Rahman kimdür, biz secdeyi eyler biz sen buyur ana, ziyade eyle anlara kaçmagı.*” 180a/1.(1)

İM. **rahmân** A. Dünyada her canlıya mümin kafir ayırdetmeksizin merhamet eden, Allah. “*yarlıkagıl meni iy Rahman tip. Eger bilmese anı ayıtmaknu ayıtgay: Sübhanerabbiye’l-a’la tip üç kez.*” 224a/4.(4)

KTS. **rahmân** A. Herkese merhamet eden Allah. (Gİ, İM, KF)

KE. **rahmân** A. Merhamet eden. Allah’ın sıfatlarından biri. “*Kabil aydı: İlahi, atamdın işitdim senin rahman rahim eki atın bar, ol rahman atın birle meni bu ‘azabın kutgargıl, kutgarmaz ersen rahman atınnı özindin kitergil, tedı*” 17v11.(7)

rahmânî

“Allah’tan gelen, hayırlı olan, dine ve Allah’ın arzusuna uygun olan” anlamında NF’de üç yerde geçmektedir.

NF. **rahmânî** A. Allah'tan gelen ve hayırlı olan. "... *takı bayakı teg tüş kördi erse, mu'ayyen bildi kim bu tüşüm rahmânî tüş turur.*" 213/4.(3)

rahmet

Merhamet ile yakın anlamda "Tanrı'dan geldiği kabul edilen acıma, esirgeme, koruma ve insan için faydalı olduğuna inanılan maddî ve manevî nimetler" anlamında sıkça kullanılır. İncelediğimiz 12 eserde 270 kere geçmektedir.

KB. **rahmet** A. "*Kutulğu yirim yok yitürdüm bilig, Seniñ rahmetiñ tutsu emdi eliğ*" (Sığınacak yerim yok, artık bir şey bilmiyorum; senin rahmetin benim yardımcım olsun.) 1154.(11)

HŞ. **rahmet** A. 1. Merhamet, acıma, esirgeme. "*Köngülge rahmetiñ urgın saça bir*" 181.HŞ.(7); 2. Tanrı'nın acıma ve esirgemesi. "*Unutmasun idim rahmettin sini*" 458.(1)

İM. **rahmet** A. Acıma, esirgeme, koruma. "*iner Ka'be öze herbir küñ içinde yüz yigirmi rahmet tip. Altmış tavaf kılğanlar üçün takı kırkı namaz kılğanlar üçün takı yigirmisi Ka'be'ge bakkanlar üçün.*" 289a/8. (35)

KMS. **rahmet** A. Acıma, esirgeme, koruma. "*Nebi üstine. Ol Nebi eyitdi: "Rahmetün isterem beni istegen"*" 31b/6.(52)

GT. **rahmet** A. Acıma, esirgeme, merhamet. "*yana anıñ sansız sağısız rahmetiñ yagmuru*" 5/4.(9)

ME. **rahmet** A. Esirgeme. "*kapsadı anı Tanrı rahmeti birle, örttdi anı Tanrı rahmeti birle*" 169-7.(8)

KTS. **rahmet** A. Merhamet, acıma, esirgeme. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

MM. **rahmet** A. Merhamet. "*tümen türlü gufran u rızvan bu dem, takı rahmetin sansız elvan bu dem*" 404-2.(1)

KE. **rahmet** A. Rahmet, esirgeme. "*İdi rahmetindin nevmid bolman, İdi rahmetidin nevmid bolgan kafirler turur.*" 101r16.(38)

NF. **rahmat** A. Rahmet, merhamet, esirgeme, bağışlama. "*Hak te'âlâ meni rahmat üçün ıddı, la'nat üçün idmadı.*" 13/1.(59)

KT. **rahmet** A. Rahmet, merhamet. "*İdiñniñ rahmetini yād kılmakı kulu Zekerıyyāka.*" (Kulu Zekeriya'ya Tanrı'nın rahmetini yad etmek...) 31/4a2=19:2.(21)

AH. **rahmet** A. Rahmet. “*seniñ rametiñdin umar men onga*” (dâimâ) senin rahmetinden hayır umarım. 2.(2)

rahmet istemek

Rahmet dilemek, rahmet istemek anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **rahmet istemek** A.T. Rahmet dilemek. “*kabul eylemek istesün, ‘ismet istesün, magfiret istesün, rahmet istesün...*” 156b/4.(1)

rahmet eylemek

Acımak, esirgemek, korumak, rahmet etmek anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **rahmet eylemek** A.T. Acımak, esirgemek, rahmet etmek. “*Ya Allah! Rahmet eyle Muhammed Resulu’llah ehline*” 36a/3.(41)

rahmet eyleyici

Tanrı’nın “Rahman” sıfatının sıfat-fiil grubu şeklinde oluşturulmuş karşılığıdır.

KF. **rahmet eyleyici** A.T. Rahmet eden, esirgeyen. “*Ya Allah! Sen dünyada rahmet eyleyici sen*” 28a/6.(123)

rahmet idici

“Rahman” sıfatının sıfat-fiil grubu şeklinde oluşturulmuş karşılığıdır. Tanrı’nın sıfatı olarak kullanılır.

KMS. **rahmet idici** A.T. Rahmet eden, Tanrı. “*Başladum Tanrı adı birle; dünyada rahmet idicidir mü’minlere, kafirlere...*” 1b/1.(3)

rahmet itmek

Tanrı’nın kullarına acıması, onları esirgemesi ve onlara nimet vermesi anlamında birleşik fiil yapısında oluşturulmuş terimdir.

KMS. **rahmet itmek** A.T. Rahmet etmek. “*Başladum Tanrı adı birle; dünyada rahmet idicidir mü’minlere, kafirlere: ahiretde merhamet idicidir mü’minlere.*” 1b/1.(1)

rahmet kılmak

“Tanrı’nın kullarına acıması, onları esirgemesi ve onlara nimet vermesi” anlamında birleşik fiil yapısında oluşturulmuş terimdir.

KT. **rahmet kılmak** A.T. Rahmet etmek. “*Ol kün bütünlükin rahmet kılding anga her ne ol kurtulmak ulug turur.*” (O gün kimi kötü sonuçlardan korumuş onu rahmetine mazhar kılmışsın.) 35/28a1=40:9.(1)

İM. **rahmet kılmak** A.T. Esirgemek, korumak. “*...ol nerse öze kim sen hükm kılding takı sen könderding. Yarlıkayu tiler biz senden iy bizim Teñrimiz takı tevbe kılur biz sanga, rahmet kılğıl Muhammed öze.*” 198a/1.(2)

KF. **rahmet kılmak** A.T. Rahmet etmek, esirgemek. “*Eyitdi Ahmed Salt oğlu Tanrı rahmet kılsun ana*” 16a/3.(37)

KMS. **rahmet kılmak** A.T. Rahmet eylemek. “*Eyitdi Fakih Leys atası, Tanrı rahmet kılsun ana.*” 1b/5.(1)

rahmetdin umunçsuz

“Tanrı’nın rahmetinden umudu olmayan” anlamındaki bu terim “şeytan, iblis” adı yerine kullanılır. “rahmetdin umunçsuz olan” şeklindeki sıfat-fiil grubundan kısalma ile oluşmuş olan bu terim, şeytanın adı yerine kullanılan bir örtmece söz özelliği taşımaktadır.

KT. **rahmetdin umunçsuz** A.T. İblis. “*Yükündiler ferişteler kamugları yumkılar meger umunçsuz rahmetdin.*” (Bütün melekler secde ettiler ama İblis etmedi.) 30/22b1=15:31.(1)

rahmetlig

“Merhametli, acıyan, esirgeyen, rahmeti bol olan” anlamındadır. Esmäu’l-hüsnadan “vâsi” ile aynı anlamdadır.

NF. **rahmetlig** A.T. Merhametli krş. rahmetlig. “*Yâ Rebbî, sen maña iñen şefakatlig rahmatlık hôca erdiñ, yokdın bar kıldıñ...*” 147/6.NF.(1); **rahmetlig** “*... Ey ayâlüm şefakatlig rahmetlig Teñrike satgaştım, ...*” 131/16.(1)

KT. **rahmetlig 1.** A.T. Merhametli, rahmetli. “*Ey bizing İdimiz tegding kamug nerseke rahmetlig ilm yanıdın.*” (Tanrı’mız sen rahmetin ve ilminle herşeyi kuşattın.)

35/26a3=40:7. KT.(34); **2.** Rahmeti bol olan, esma-i hüsnadan: vâsi “*Erür Tanrı keng rahmetlig hakim.*” (Tanrı rahmeti bol olandır.) 26/89a1=4:130.(1)

ramazân

“Oruç tutulan ay adına bağlı olarak “oruç” anlamında da kullanılır. Aslında hicri takvimdeki bir ay adıdır.

KFT. **ramazân** A. Mübarek aylardan biri. “... *zi'l-ka'de ayında men uşbu evi senden satun aldum ramazan ayında min ahçaya dise.*” 261a/27

İM. **ramazân** A. Oruç ayı, üç ayların sonu. “*songına yitmek kibi ramazan takı songına yitmek birle. Takı üçünçi rastı her nerse kayıtur yirine nas birle, bu batıl turur.*” 259a/8.(29)

KF. **ramazân** A. Ramazan ayı, oruç ayı. “*Eger orucı yise iki kün iki Ramazanda vacib olur, her küniçün bir keffaret vacib olur.*” 253a/1.(60)

GT. **ramazân** A. Ramazan ayı. “*ramazan ayı mülhid i müfsid ileyinde tabak tolı halva*” 95/9.(1)

KMS. **ramazân** A. Ramazan ayı. “*zekat virmek dahı ramazanda oruç dutmak dahı hac eylemek*” 3a/5.(1)

KTS. **ramazân** A. Ramazan ayı. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

NF. **ramazân** A. Ramazan. “... *bu ekki ramazân bu kimersenin cümle kiçig yazuklarına kefârat bolur.*” 240/11.(9)

KE. **ramazân** A. Ramazan. “*Ka'be olarnın yolu, olarnı yarlıkamasam kurban ayı, ramazan ayı, cum'a ve cema'at, hac ve 'umre, 'id ve 'arefe, zekat sadakat bere[kat] tûni*” 212v13.(3)

ramazân ayı

Oruç tutulan ay adı olduğu için “oruç” yerine de kullanılır.

İM. **ramazân ayı** A.T. Oruç tutulan ay. “...*ikin ikkey anı, yahud ayıtsa: vakf kıldım anı ançaga tigrü kim ramazan ayı kilginçe barçasın birge kılur men tise yahud ayıtsa: sen ni fayide tapding tise kafir bolur*” 18b/8.(31)

ramazân oruçı

“Oruç” yerine ay da eklenerek isim tamlaması şeklinde oluşturulmuş terimdir.

İM. **ramazân oruçı** A.F. Ramazan ayında tutulan oruç. “*Takı ikinçi kim bolgay bu kabilden bir nersening songı songına yitmek birle nesh bolgay Ramazan oruçı*” 259a/8.(7)

râst

F.’da “gerçek, doğru, hak” anlamındaki bu sözcük terim olarak “dinî gerçek, hakikat, mübarek” anlamındadır. İncelediğimiz eserlerden üçünde 35 yerde kullanılmaktadır.

KT. **râst** F. **1.** Gerçek, hak, hakikat. “*Bu ögür kamug kirtgünügliler ol rāst.*” (Bu grup tamamen mümin ve hakk...) 28/65b3=8:4. KT.(12) **2.** Doğru sözlü, dini bütün. “*Yād kılğıl bitig içinde İdrisni ol erür rāst, peygāmbere.*” (Kur’an’da dini bütün peygamber İdris’i yâd et.) 31/21b2=19:56.(3)

MM. **râst** F. Doğru, gerçek, uygun, hak, mübarek. “*ilahi uşol rast resül hürmeti, ahir vaktıda aytu çıkargıl iman*” 9-3.(25)

ME. **râst** F. Doğru, gerçek. “*vaktıda okudı namaznı mudavemet kıldı namazka, ya erkan-ların rast kıldı könültti egrini, tüzetti egrini*” 51-3.(7)

râst tanuğ

F. + T. sözcüklerle sıfat tamlaması yapısında oluşturulan bu terim “gözetip koruyan” anlamında Tanrı sıfatlarından “müheymîn”in karşılığıdır.

KT. **râst tanuğ** F.T. Gözetip koruyan, esma-yı hüsnadan: müheymîn. “*Yok anda adın Tanrı meger ol erklig, arıg, ... rāst tanuk, mişl yok, ‘aybsuz.*” (Tanrı’dan başka hakim, günahsız, benzersiz, gözetip koruyan yok.) 38/32a1=59:23.(1)

râst turmak

“Doğru olmak, Hakk emrinde kalmak” anlamında ve birleşik fiil yapısında oluşturulmuş bir terimdir.

KT. **râst turmak** F.T. Doğru olmak, hakka yönelmek. “*Rāst turunglar anıng birle, yarlıkatu kolunglar anda.*” (Onunla hakka yönelin, bağışlanmayı dileyin..) 35/75a1=41:6.(3)

râstlık

F. “Râst” sözcüğünün isimden isim yapan –lik eki almış biçimidir. “Doğruluk, gerçeklik, dinî hakikat” anlamındadır.

KT. **râstlık** F.T. Doğruluk. “*Köni yol körkitürler rāstlık birle.*” (Doğrulukla hidayete erdirirler.) 28/36a3=7:159.(11)

râşidîn

NF’de üç yerde geçer. “Doğru yolu bulan ve kabul eden, dine uygun davrananlar” anlamında kullanılır.

NF. **râşidîn** A.ç. Doğru yolu bulanlar, hak yolu kabul edenler. “*Ekinç bâbı hulafâ-i râşidîn takı ehl-i beyt takı tört imâm fazâyiliniñ beyânı içinde turur.*” 2/14.(3)

ravza

Genel olarak “bahçe, mezar, mezarlık” anlamındaki bu sözcük, dinî terim olarak, “cennet bahçesi” veya Ravza-i şerife’den kısalma sonucu “Peygamber Efendimizin kabri” anlamında kullanılır. NF, HŞ ve İM’de 8 kere yer alır.

KTS. **ravza** A. 1. Bahçe KTS. (İM); 2. Ravza-i şerife Hz. Muhammed’in kabri. (İM)

HŞ. **ravza** A. Bahçe, mezar; cennet bahçesi. “*Çıkıp öz ravzasından munça hûrlar*” 226.(1)

NF. **ravza** A. Mezar, mezarlık, cennet bahçesi. “*Tagı Peygâmbar ‘as ravzasına kigürdiler...*” 122/12.(6)

ravza-i şerife

Bu terkip sadece dinî terim olarak “Hz. Muhammed’in kabri” anlamında kullanılır.

İM. **ravza-i şerife** A. Hz. Muhammed’in kabri. “*ve beni taşlanmış şeytandan koru. Takı kirgey Cibril ‘aleyhi’s-selam işiginden, ya özge işigden andan songra kasd kılğay ravza-i şerife’ni ol minberler birle*” 371b/1.(2)

râzık

Tanrı'nın sıfatlarındandır. "Rızık veren, besleyen" anlamındadır. İncelediğimiz üç eserde birer defa yer almıştır.

MM. **râzık** A. Rızık veren, Allah. "*şeri'at erür yol tarikat azık, hakikat suwı bil takı rab razık*" 49-2.(1)

KTS. **râzık** A. Rızık veren. (Gİ, KF)

HŞ. **râzık** A. Rızık veren, Tanrı. "*İlahi kurtargıl bu işdin mini, Halık u râzık tip bilür men sini*" 459.(1)

KF. **râzık** A. Rızık veren. "*ölmegüm Tanrı ta'alayıçundur. 'Alemler halikidür, razkıdur, ortagı yokdur.*" 195a/2.(1)

reğâib

Recep ayının ilk Cuma gecesidir. İncelediğimiz eserlerden ikisinde "regaib gecesi" yerine kısaltmış olarak "reğâib" şeklinde kullanılmıştır. Allah'ın müminlere bu gece rahmet ve mağfiretini bolca verdiği kabul edilir.

KF. **reğâib** A. Recep ayının ilk cuma gecesidir. "*Regayib namazı on iki rek'atdur, altı selam bile.*" 136b/6.(1)

KTS. **reğâyib** A. Recep ayının ilk cuma gecesi. (İM, KF)

rek'at

"Namazın bölümlerinden her biri, namazda bir kıyam bir rüku ve sücuddan oluşan bölüm" anlamında bir terimdir. İncelediğimiz sekiz eserde 427 yerde geçmektedir.

KTS. **rek'at** A. (Namazda) Rekat. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

KFT. **rek'at** A. Bir kıyam, bir rüku ve iki secdeden ibaret olan namazın bir rüknü. 385a/21

MM. **rek'at** A. Namazda bir kıyam, bir rükü ve iki secdeden ibaret bölüm. "*eger kalsa rak'atda ekki sücud*" 147-1.MM.(22), **reka'at** A. Rekatler. "*namaz tört reka'at fariza bolur*" 181-2.(1)

KF. **rek'at** A. Namazda rekat. "*Regayib namazı on iki rek'atdur, altı selam bile.*" 136b/6.(115)

GT. **rek'at** A. Rekat. "*hiç biri turup ikki reke'at namaz kılmas*" 105/11.(2)

KE. **rek'at** A. Rekat. “*Salih kopdı eki rek'at namaz kıldı takı du'a kıldı.*” 37r2.(16)

İM. **rek'et** A. Rekat, namazda bir kıyam bir rüku ve iki secdeden ibaret hareket. “*rastı vitr namazı bir rek'et turur.*” 62a/4.(263)

KMS. **reka'at** A. Namazda kıyam, ruku ve sücuddan oluşan bölüm. “*anun-ıla bir nesne okumak Kur'andan. Evvel iki reka'atda evvel tahıyyata oturmak*” 19b/2.(2)

NF. **rek'at** A. Rekat. “*Ol çeşmedin yundı takı ekki rek'at namaz kıldı.*” 10/12.(27)

resûl

“Peygamber, Allah'ın elçisi” anlamındadır. Daha çok Hz. Muhammed'in (s.a.v.) adı yerine kullanılır. İncelediğimiz eserlerden on tanesinde toplam 685 defa kullanılmış bir terimdir.

KB. **resûl** A. Resûl, Hz. Muhammed. “*dürud ol ödürmiş resülka selam, yine işlerine selam hem ulam*” (O seçkin resûle salât ve selâm yine arkadaşlarına selâm ve ihtirâm.) B7.(1)

NF. **resûl** A. 1) Resul, peygamber. “*men Tanrı te'alanıñ kılı turur men takı resûl turur men.*” 45/13.NF.(24); 2) Hz. Muhammed. “*Ya Resulallah, ewümde takı Tanrı te'alanıñ mahabbetini takı Resulnuñ mahabbetini koydum tedi erse, Peygambar 'as aydı:*” 95/8.(7)

MM.**resûl** A. **1.** Hz. Muhammed. “*kana'at arıg pak resûl sünneti*” 55-3.MM.(17); **2.** Peygamber, elçi. “*kamugı resuldın resul erdi kül*” 379-2.MM.(2); **rusûl** A. Peygamberler. “*tigürgil rusûl enbiya ruhınga, yaratgan uganım ulaşı ulam*” 6-3.(6)

KF. **resûl** A. Elçi, peygamber, resul. “*Tanuklık virür men hak Muahmmmed kulıdur, Resûlıdur.*” 152b/3. (14)

HŞ. **resûl** A. Elçi, peygamber. “*Yana bu resûlnıñ sever işleri*” 190.(5)

KTS. **resûl** A. Elçi, peygamber. (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

KT. **resûl** A. Peygamber. “*Râz aymang yazuk birle, haddin keçmek birle, resülka hilâf kılmak birle.*” (Resûle karşı gelerek, günah işleyerek, haddinizi aşarak konuşmayın.) 38/5a3=58:9.(2)

AH. **resûl** A. Resûl, elçi. “*resûller örün yüz bu ol yüzke köz*” (Resûller beyaz bir yüzdür; o ise, bu yüzün gözüdür.) 25.(4)

KMS. **resûl** A. Resul, kendisine kitap verilen peygamber. “*hak Muhammed kulundur, resulündür.*” 35b/6.(4)

KE. **resûl** A. Resul. “*Bestan atlıg cuhud, yalawaçımız Muhammed Mustafa ‘aleyhi’s-selamga su’al kıldı: Yusufga secde kılğan on bir yulduznın atı ne turur? Resul aydı: ol yulduzlarnın atını aytu bersem iman keltürgey mü-sen?*” 67v2.(637)

GT. **resûl** A. Peygamber. “*ol tabib bir kün resül ‘aleyhi’s-selam hıdmatına kilip*” 165/5.(2)

KFT. **rasûl** A. Elçi. “*... kadı tıy virdüki rasul tezkiye idgen kişige iki kişi olmak şart degüldür. Bil kim munlar bir kişi olsa cayızdır.*” 141b/12

İM. **rasûl** A. Peygamber. “*Fasl turur i’tikad kılmak içinde. “Ayıttı Rasul ‘aleyhi’s-selam: rastı Musa kavmi*” 24a/7.(168)

resûllik

“Peygamberlik” anlamında İM’de sadece bir yerde kullanılmıştır.

KTS. **resûllik** A.T. Peygamberlik. (İM)

İM. **resûllik** A.T. Peygamberlik. “*Teñri Te’ala’ning birligine takı Mustafa’ning resûlligine takı barça nebilerge takı barça resüllerge takı ni kim kildi resülge.*” 488b/2.(1)

resûlu’l-lah

“Allah’ın elçisi” anlamında Hz. Muhammed’in (s.a.v.) adı yerine kullanılır.

HŞ. **resûla’l-lah** A. Allah’ın elçisi Hz. Muhammed. “*Ni tedbir ya resûla’l-lah ni tedbir*” 189.(1)

KF. **resûlu’llah** A. Allah’ın elçisi. “*‘ilim yetişdi Tanrı ta’aladan Muhammed Resulu’llaha.*” 17b/3.(22)

NF. **resulu’llah** A. Allah’ın resulü, Hz. Muhammed. “*Ya Resulallah, ewümde takı Tanrı te’alanıñ mahabbetini takı Resulnuñ mahabbetini koydum tedi erse, Peygamber ‘as aydı: ”* 95/8.(195)

KTS. **resûlullah** A. Allah’ın elçisi Hz. Muhammed. (Gİ, İM, İN, KF, KFT)

KFT. **rasûlullah** A. “Allah’ın elçisi” anlamında peygamberimizin ünvanı. “*Rasulullah’a hamur içmiş kişini ketürdiler.*” 385a/21

İM. **rasûlullah** A. Hz. Muhammed. “*Rasulu’l-lah sahibi tip kafir bolmas. Ve lakin müstehak bolur la’netke, ol nersening hilafınça kim kaçan ayıtsa:*” 15a/1.(4)

Reşid

İM’de bir yerde geçen bu kelime “Bütün işleri isabetli olan, doğru yolu gösteren” anlamında Tanrı sıfatlarından biridir.

İM. **reşid** A. Doğru yolu gösteren, Allah’ın sıfatlarından. “*Takı Tenrı Te’ala sözi: rastı sen halim sen, reşid sen...*” 66b/1.(1)

KTS. **reşid** A. Doğru yolu gösteren, Allah’ın sıfatlarından. (İM, KFT)

rızk

“Allah’ın kullarına bahşettiği veya takdir ettiği nimet, verdiği rızk” anlamındadır. Kıpçak dönemi eserlerinden yedi tanesinde yer alır.

KTS. **rızk** A. Allah’ın bahşettiği nimet, rızık. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS)

GT. **rızk** A. Allah’ın takdir ettiği maişet, rızk. “*bu adem oğlının hatırı eyle kim rızka müte’allikturur eger rızk birgenge bolsa*” 287/11.(15)

KF. **rızk** A. Nimet, rızık. “*Ya Allah!...Zamin oldı sen kullar rızkına, her hayvan rızkı dahı yetişdürdi sen kifayet eyledi sen.*” 31b/5.(17)

rızk eylemek

“Tanrı tarafından yaratılanlara nasip edilen nimetler” anlamında kullanılan terimdir.

KMS. **rızk eylemek** A.T. Nasip etmek. “*Ya ilahi seketkil bana cennet kokusından, rızk eyle bana*” 33b/6.(1)

rızk virici

Esmâ-i hüsnadan “Râzık ve Rezzak” sözcüğünün sıfat-fiil grubu şeklinde oluşturulmuş karşılığdır. “Bütün yarattıklarına rızkını veren” anlamında Tanrı karşılığında kullanılan sıfattır.

KMS. **rızk virici** A.T. Herkese yiyeceğini veren. “*Allah Ta’ala birdür...halk yaradıcıdur dahı rızklarun viricidür dahı anları saklayıcıdur dahı döndericidür*”

46a/4.KMS. “Allah Ta’ala birdür... halk yaradıcıdur dahı rızklarun viricidür dahı anları saklayıcıdur dahı döndericidür” 46a/4.(2)

KF. **rızık virici** A.T. Rızık veren Tanrı. “Ya Allah! ... rahmet eyleyici sen, rızık virici sen. Rızık vir bana; men sangan yirden, sanmagan yirden.” 28b/2.KF.(3); “Ol Tanrı ta’ala rızık viriciler hayırlusıdur.” 200b/6.(15)

rızvan

Anlamlarından biri, “Cennetin kapıcısı olan büyük melek” adı olarak kullanılır. Kıpçak döneminin iki eserinde ve NF’de sekiz kere yer alır. Ayrıca, “hayır dua, şükran” anlamıyla NF’de on üç kere kullanılmıştır.

KTS. **rızvan** A. Cennet’in kapıcısı olan büyük melek. (Gİ)

KE. **rızvan** A. Cennetin kapıcısı olan büyük melek. “İdris peygamber ‘aleyhi’s-selam ol ‘ömri üküş, didarı küsiş ‘Azra’ilga katışgan, Rızvan birle yanaşgan, dünyadın kuş teg uçgan, tamugga kirip çıkkan, sıratdın yaşın teg keçgen.” 19v13.(2)

NF. **rızvân** A. 1) Hayır dua, şükran. “Tanrı tebareke ve te’alaka üküş hamd u senalar kıldı takı Peygamber ‘as’ka durudlar aydı takı Abu Bekr razhu’ka rizvan aydı takı ‘Ömer razhu’ka rizvan aydı.” 127/3.NF.(8); 2) Cennetin kapıcısı olan 5 büyük melek “.. Rizvândın su’âl kıldım. Rizvân aydı: Yâ Muhammed, ...” 179/10.(5)

ricis / rics

Kıpçak Türkçesiyle yazılmış iki eserde “dinen yasaklanan, günah sayılan varlık veya pis murdar şey” anlamında yer alan bir terimdir.

KF. **ricis** A. Dinin yasak ettiği, günah. “Ya Allah, sana sığınur men; ricisden, necisden, habisden, muhbisden, sorulmuş şeytan şerrinden.” 52a/2.(1)

İM. **rics** A. Pislik, murdarlık. “İy Teñri men sığınur men sanga necisden. Rics takı necis takı habis takı muhbis barçası bir ma’na turur.” 144b/6.(1)

KTS. **rics** A. Pislik, murdarlık. (İM, KF, MS)

risâlet

“Peygamberlik, Allah’ın elçiliği” anlamında Harezmi dönemi eserlerinden üçünde 10 yerde kullanılır.

NF. **risâlet** A. Peygamberlik. “... *selâm bolsun sizke, ey nübüvvet ve risâlat ehl-i beyti, destur bar mu kirmekke?*” 87/13.(3)

KE. **risâlet** A. Peygamberlik. “*Nuhka risalet kelmışde yüz yaşar erdi tokuz yüz ellig yıl da’vet kıldı.*” 25r17.(6)

HŞ. **risâlet** A. Peygamberlik. “*Melik aydı bu asr içre risâlet*” 437.(1)

riyâ

Sözlükte “gösteriş yapmak” anlamı taşıyan bu sözcük, dinî bir terim olarak, “Allah rızası için yapılması gereken ibadetleri ve güzel davranışları kendini beğendirmek amacıyla yapmak, (DİBY. 2010:560) samimi davranmamak, ibadetlerinde samimi olmamak” anlamındadır.

AH. **riyâ** A. Riyâ. “*ibadet riyâ boldı ‘abid mecaz*” (İbâdet-riyâ ve âbid –mecâz oldu.) 398.(1)

riyâzat

“Nefsin arzu ve isteklerini kırma, dünya lezzetlerinden kaçma” anlamındadır. İncelediğimiz dört eserde yer almaktadır.

NF. **riyâzat** A. Nefsi kırma. “*Neçe yıllardın berü mucahide ve riyâzat birle meşgûl turur.*” 148/16.(2)

KTS. **riyâzat** A. Nefsin arzu ve isteklerini kırma, dünya lezzetinden ve rahatından kaçınma. (BV, İM, RH)

riyâzat kılmak

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu sözcük “nefsini dünya nimetlerinden uzaklaştırma, kendini bu isteklerden koruma” anlamında bir dinî terimdir.

İM. **riyâzat kılmak** A.T. Nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatından kaçınma. “*Takı riyazat kılmak reva bolmas aşnı az yimek birle ançaga tigrü kim za’if bolgay ‘ibadet kılmakdan.*” 449b/2.(1)

rubûbiyyet

MM.’te “Tanrılık” anlamında yer almaktadır.

MM. **rubûbiyyet** A. Tanrılık. “*tefekkür kılıp bak bu öz özinge, açılğay rububiyyeti zü’l-celal*” 29-4.(1)

rûhu'llah

Sadece KE'de "Allah'ın ruhu, Hz. İsa" anlamında yer alır.

KE. **rûhu'llah** A. Allah'ın ruhu. *"Törtünçileri mü'min erdi, aydı: 'İsi Tenrinin kulu turur, yalavaç takı ruhu'llah turur."* 170r6.(1)

NF. **rûhu'llah** A. İsa peygamberin lakabı. *"Yâ Rûhu'llâh, bilgil, âgâh bolgı kim bu şeher halkı cümlemuzga 'âfiyat içinde turur."* 395/3.(4)

KTS. **rûhullah** A. Hz. İsa. (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

rûze açmak

"Günlük orucu sona erdirmek, akşam vakti iftar yemek" anlamındadır. Birleşik fiil yapısındadır.

KE. **rûze açmak** F.T. Oruç açmak. *"men Resul 'aleyhi's-selamnı tüşümde kördüm, Ebu Bekr birle ve 'Ömer birle mana aydılar: bu keçe ruze bizde açgıl, tep"* 241r1.(94)

rûze

Rûze / rûza "oruç" sözcüğüyle aynı anlamdadır. İncelediğimiz dört eserde 115 yerde kullanılmıştır.

NF. **rûze** F. Oruç. *"... takı ne kim ten birle 'ibâdat kılur, namâz, rûza ve hec meñizlig, anıñ takı cümlesi Tañrika turur; ..." 58/2.(87)*

KE. **rûze** F. Oruç. *"İdi 'azze ve celledin destur tiledi İdrisni körerger, İdrisni kelip kördi, İdris ruze erdi agız açgu vakt boldı erse uçmahdın ruzi keldi"* 20r7.(17)

MM. **rûze** F. Oruç. *"yarın tutga-men ruze tep bilmeki, bu niyyet erür bil kişi öz özin"* 166-3.(7)

KB. **rûze** F. Oruç. *"Namaz ruza barça öz asgıñ turur, Öz asgın tilegli bağırsız bolur"* (Namaz ve oruç, bunlar hep kendi menfaatin içindir; hep kendi menfaatin düşünen insan hodkâm olur.) 3243.(4)

rûze tutmak

"Oruç tutmak, oruç farzını yerine getirmek" anlamında KT'de dört kere yer alır.

KT. **rûze tutmak** F.T. Oruç tutma. “İki ay tutaşı rûze tutmak.” (İki ay boyunca oruç tutmak...) 26/60b1=4:92. KT; “Rûze tutgan erenler rûze tutgan tişiler.” (Oruç tutan erkek ve kadınlar.) 33/4b2=33:35.(4)

rûzedâr

“Orucunu tutan” anlamındadır. İncelediğimiz eserlerden üçünde 6 kere kullanılmıştır.

NF. **rûzedâr** F. Oruç tutan, oruçlu. “... heç kimerse bu rûzedârın rûzasını aymadın bilmez.” 260/11.(4)

MM. **rûze-dâr** F. Oruç tutan, oruçlu. “eger öpse kuçsa yigit rûze-dâr, ata çıksa şehvet orıçnı buzır” 170-1.(1)

KE. **rûze-dâr** F. Oruçlu, oruç tutan. “Süleyman yeti kün ruze-dar erdi ” 143v15.(1)

rûzi

“Tanrı’nın kullarına beslenmeleri için verdiği nimetler” anlamındadır ve iki eserde görülür.

KT. **rûzi** F. Rızık. “Endāze kıldı anıg içinde rûzilerini tört kün içinde berāber tileglilerke.” (Gerekli besinlerini yarattı (dağları...vs) Bütün bunlar dört devirde oldu.) 35/77a1=41:10.(25)

KTS. **rûzi** F. Rızık, nasip. (BV, MG)

rûzi bérme

Birleşik fiil grubu yapısında olan bu terim, “Tanrı’nın kullarına rızık vermesi, onları beslemesi” anlamındadır. KT’de 14 yerde geçer.

KT. **rûzi bérme** F.T. Nimet vermek, rızıklandırmak. “Yengler arıglardın rûzi bérdimiz sizlerke.” (Verdiğimiz temiz rızıktan yiyin.) 28/38a1=7:160.(14)

rûzi birgen

Sıfat-fiil grubu şeklindeki bu terim anlam olarak Tanrı sıfatlarından “rezzâk” sıfatının karşılığıdır. “Bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren” anlamındadır. İki eserde 20 kere kullanılmıştır.

KB. **rûzi birgen** F.T. Tanrı. “*Yirli kökli yaratğan kamuğ tınlıqlarğa ruzi birgen*” (O yeri, göğü yaratmış ve bütün canlılara rızkını vermiştir.) A3.(6)

KT. **rûzi bergen** F. T. Rızk veren, rızklandırın, esma-yı hüsnadan: rezzâk. “*Taŋrı atı birle rûzi bérgeŋ yarlıkagan.*” (Tanrı rızk veren bağışlayandır.) 37/83a1=51.(4)

rûzi birgüçi

Yukarıdaki terimle aynı anlam ve yapıdadır. Burada da –güçi sıfat-fiil eki kullanılmıştır.

MM. **rûzi birgüçi** F.T. Rızık veren. “*‘aziz hod kılıglı ruzi birgüçi, bir Allah öngin yok timeklik bolur*” 17-3.(2)

rükn-i ‘ırakî

“Bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği” anlamındaki rükn sözcüğü ile “‘ırak” sözcüğünden oluşan bu terkip “Kabe’nin Irak tarafındaki sütunu” anlamında kullanılmaktadır. Aynı şekilde oluşturulmuş “rükn-i garbî, rükn-i Şamî, rükn-i Yemanî” terimleri de genellikle Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde yer almaktadır.

İM. **rükn-i ‘ırakî** A. Kabe’nin Irak tarafındaki sütunu. “*takı kaçan kim rükn-i ‘ırakı’ka kilse ayıtgay*” 309b/5.(1)

KTS. **rükn-i ‘ırakî** A. Kabe’nin Irak tarafındaki sütunu. (İM)

rükn-i ğarbî

Kabe’nin batı tarafındaki sütununun adıdır.

İM. **rükn-i ğarbî** A. Kabe’nin batı tarafındaki sütunu. “*Takı rükn-i yemani birle takı rükn-i garbiy arası anıŋ kibi turur.*” 290b/7.(2)

KTS. **rükn-i ğarbî** A. Kabe’nin batı tarafındaki sütunu. (İM)

rükn-i ‘Şamî

Kabe’nin Şam tarafındaki sütununun adı.

KTS. **rükn-i Şamî** A. Kabe’nin Şam tarafındaki sütunu. (İM)

İM. **rükn-i şamî** A. Kabe'nin Şam tarafındaki sütunu. *"takı rükn-i Şam-i arası yigirmi biş arşun turur."* 290b/7.(3)

rükn-i Yemanî

Kabe'nin Yemen tarafındaki sütununun adı.

KTS. **rükn-i Yemanî** A. Kabe'nin Yemen tarafındaki sütunu. (İM)

İM. **rükn-i Yemanî** A. Kabe'nin Yemen tarafındaki sütunu. *"Takı rükn-i Yemani birle takı rükn-i garbiy arası anıng kibi turur."* 290b/7.(5)

rükû'

"Namaz kılarken elleri dize koyarak öne doğru yere paralel şekilde eğilme" anlamındadır.

ME. **rükû'** A. Rükû', namazda ayakta iken eğilme. *"sökündürdi başını ruku'da, başın kuyukatdı ruku' içinde"* 68-7.(1)

KFT. **rükû'** A. Eğilme, namazın gereklerinden biri. *"Dahı ruku' sucudı yünül idgen kişige ugrı dirler."* 292a/30

KTS. **rükû'** A. Namazda dizlere tutunarak vücudun belden yukarısını yere paralel gelecek şekilde eğilme. (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

KMS. **rükû'** A. Namazda elleri dize koyarak öne doğru eğilme durumu. *"(subhanerabbıyel' azim) dimek ruku'da, (süphanerabbıyela'la) dimek sücudda dahı tahıyyat okumak"* 20b/4.(1)

MM. **rükû'** A. Namazda elleri dizlere dayayarak eğilme. *"namaz içre tekbir ekinçi kıyam, kıra'at üçünçi ruku' tört tamam"* 68-2.(15)

İM. **rükû'** A. Namazdan dizlere tutunularak vücudun belden yukarısını yere paralel gelecek şekilde eğilme. *"olturup işaret kılğay ruku' birle takı sücud birle."* 152a/1.(81)

KF. **rükû'** A. Namazda ellerini dizlere dayayıp öne doğru eğilme, ruku. *"Kaçan namazda olsa niyyet eylesün secde eylemegi ruku'dan burun dili bile söylemesün."* 182a/7. (22)

KE. **rükû'** A. Ruku. *"Bu küin namazda yime ruku' bir, secde eki boldukı anın üçün turur"* 9r12.(4)

KMS. **rükû'** A. Rükû'. “her namazda ki rükû' olsa dahı sücud olsa. Söz kesildi.” 6b/1.(1)

rükû' eylemek

“Rükû'a gitmek, namaz kılarken her rekatta rükû' için eğilmek” anlamında birleşik fiil grubu yapısında terimdir.

KF. **rükû' eylemek** A.T. Rukuya gitmek. “Allahu ekber!” demek, ayak üstüne durmak, Kur'an okumak, rükû' eylemek, sücud eylemek...” 140b/2.(9)

KMS. **rükû' eylemek** A.T. Rükû'a gitmek, eğilmek. “rükû' eylemek, sücud eylemek.” 18b/5.(4)

rükû' kılmak

“Rükû' eylemek” terimiyle aynı anlam ve yapıda olan bir terimdir.

KT. **rükû' kılmak** A.T. Secde etmek. “Yarlıkatu tiledi İdisidin tüşti rükû' kılı yandı Taşrika.” (Tanrı'dan bağışlanmayı diledi, Tanrı'ya secde etti.) 34/56a1=38:24.KT(1)

İM. **rükû' kılmak** A.T. Rükuya varmak. “yahşırakı köp rükû” kılmak turur takı köp sücud kılmak turur.” 159b/3.(28)

rükû' kılğan

“Rükû'a giden, namaz kılarken her rekatta rükû' için eğilen” anlamında sıfat-fiil grubu yapısında terimdir.

KT. **rükû' kılğan** A.T. Secde eden. “Rahimler olar ara körer sen olarnı rükû' kılğanlar, secde kılığılar.” (Sen onların rukuya gittiklerini, secde ettiklerini ve birbirlerine merhametli olduklarını görürsün.) 37/48b2=48:29.(1)

rükû' sücûd

Namazın bölümleri olan rükû' ve secde gibi yakın anlamlı iki sözcük tekrarıyla namazın tamamı ifade edilmektedir. Tekrar grubu şeklindeki bu terim “namaz” anlamındadır.

İM. **rükû' sücûd** A. Ruku ve secde. “*Takı namaz kılmağay ol kişi kim rükû' sücud kılur işaret birle namaz kılğan artında.*” 182a/7.(4)

rükû'lı sücûdlı

Tekrar grubu şeklindeki yukarıdaki terime, sahip olma anlamı katan –lı eki getirilerek oluşturan bu terim “namaz kılan” anlamındadır.

KTS. **rükû'lı sücûdlı** A.T. (mec.) Namaz kılan. (İM)

rükû'lu

“Namaz kılarken rükû'da olma anı” anlamındadır.

KF. **rükû'lu** A.T. Ruku'u olan. “*Anun kibi delü olmak, ussı kitmek, katı külmek; her namazda rükû'lu olsa, sücudlu olsa.*” 103b/5.(1)

sa'id

“Allah'ın rızasına ermiş, şanslı ve bahtiyar insan” (DİBY. 2010: 566) anlamındadır.

KF. **sa'id** A. Uğurlu, mübarek. “*İlham eyler, Tanrı ta'ala sa'idlere yahşı kişilere.*” 15b/2.(1)

sa'y

Genel anlamı “çalışmak, koşmak” olan bu sözcük terim olarak “Hac esnasında Safa ve Merve arasında yedi defa gidip gelme” (DİBY. 2010: 566) anlamındadır.

İM. **sa'y** A. Hac'da Safa ile Merve arasında koşma. “*Takı sa'y kılğay bir sa'y tip. Eger tavaf kılssa iki tavaf 'umresi için takı hecci için takı iki sa'y kılssa reva bolur.*” 341a/8.(9)

KTS. **sa'y** A. Hac'da Safa ile Merve arasında koşma. (İM)

sabırluq

Sadece CC'de yer alan bu terim için eserin sözlüğünde “din uğrunda canını feda etme” anlamı verilmiştir. Günümüzde de din terimleri arasında yer verilen bu kelime

“başa gelen musibet ve belalara karşı dayanan, şikayetçi olmayan, dünya ve ahret yararını düşünerek yakınmayan” anlamındadır.

KTS. **sabırluk** A.T. Din uğruna canını feda etme. KTS. (CC); **saburluh** A.T. Din uğruna canını feda etme. (CC)

sâcid

Rüku’a giden, namaz kılarken her rekatta rüku’ için eğilen kişi için kullanılır.

KE. **sacid** A. Secde eden. “*siz hadim bolun, ol mescud bolsun sizler sacid bolun Ademge secde kılın.*” 9r1.(2)

sadağa

“Allah rızası için muhtaçlara karşılıksız yardım etme” anlamındadır. İncelediğimiz bütün eserlerde toplam 36 yerde geçmektedir.

CC. **sadaga** A. Sadaka krş. CCI sadaga. “*yemese sadagasından bizge berse*” 61a/18.CC.(1); sadaga. 35b/16.(1)

KT. **sadağa** A. Sadaka, bağış. “*Kim fermānlasa sadakanı azu edgölükni.*” (İyiliği ve sadakayı kim emrederse...) 26/78a2=4:114.(6)

KF. **sadağa** A. Bağış, sadaka. “*Tanrı ta’alanun kavlıdur: Tanrı ta’ala ribayı helak eyler, sadakaları arturur.*” 200b/4.(23)

KMS. **sadağa** A. Sadaka, zekat. “*sadakayı kabul eylemez gulul malından.*” *Gulul didgümüz ol ogurlamakdur,*” 12a/6.(2)

NF. **sadağa** A. Sadaka. “*Bir şübhethlig yarmaknı kaytarmagım altı ming yarmaknı sadaka bermekimdin yahşırak turur.*” 298/17.NF.(12); **sadakât** A.ç. Sadakalar. “*... Hak rizâsı üçün berse, ya’ni zekâtnı takı artukını sadakâtnı berse, ...*” 95/14.(1)

GT. **sadağa** A. Sadaka. “*canı üçün başıñ sadakası munuñ yazukın bağışlagıl*” 68/12. (1)

ME. **sadağa** A. Sadaka. “*çogda olturdı / sadaka kıldı, Tanrıga kulluk uçun bérđi aña mal-nı*” 176-8.(1)

KFT. **sadağa** A. Sadaka. “*Tatavvu’ sadaka virmeklik afdaldur, tatavvu’ hac idmekden dir-idi.*” 410a/10

KE. **sadağa** A. Sadaka. “Zeliha aydı: malım tavarım telim turur, sadaka kılayın yer kök tenrisi keçürgey, erimdin korkar ersen agu berip öltüreyin.” 81r20.KE.(20); **sadakat** A.ç. Sadakalar. “Ka’be olarnın yolu, olarnı yarlıkamasam kurban ayı, ramazan ayı, cum’a ve cema’at, hac ve ‘umre, ‘id ve ‘arefe, zekat sadakat bere[kat] tünı” 212v13.(1)

KTS. **sadağa** A. Sadaka. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT); **sadaga** A. Sadaka. KTS. (CC); **sadağât** A. Sadakalar. (Gİ)

sadağa bérğüçi

“Sadaka veren” anlamında –güçi eki almış filmsi ile kurulmuş sıfat-fiil grubudur.

KT. **sadaka bérğüçi** A.T. Sadaka veren. “Ol Tanrı yanut bérür sadaka bérğüçilerke/muyanlık bérğüçilerke.” (Tanrı sadaka verenlere karşılığını verir.) 30/8b1=12:88.(1)

sadağa bérmek

“Sadaka vermek, muhtaç olanlara Allah rızası için karşılıksız yardım etmek” anlamındadır.

KT. **sadağa bérmek** A.T. Sadaka vermek. “Eger bérse bizke öz fazlındın sadaka bérgey-miz ök.” (Allah bize lütuf ve kereminden bahşederse bizde hayır yolunda sadaka veririz.) 29/54b3=9:75.(4)

KF. **sadağa virmek** A.T. Sadaka vermek. “sadaka sebebi bile vacib oldı kula sadaka virmek, malından küci yetişgen kadarınca kerek az olsun, kerek çok olsun, kerek vecib olsun” 202b/1.(2)

sadağa eylemek

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim “bir şeyi karşılık beklemeden vermek” anlamındadır.

KF. **sadağa eylemek** A.T. Sadaka vermek, bağışta bulunmak. “Sadık sen, sadaka eyle bana cenneti, azad eyle meni cehennem odından.” 36a/1.(9)

sadaka kılmak

“Sadaka eylemek” terimiyle aynı yapı ve anlamdadır.

KT. **sadaka kılmak** A.T. Sadaka vermek, bağışta bulunmak. “*Kim kim öldürse mü'minni hatân... diyet ısparlanmış bodnuka meger kim sadaka kılsalar.*” (Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin ölenin ailesine sadaka(diyet) vermesi gerekir.) 26/59a2=4:92.(2)

sadaka-i fitr

Halk arasında “fitre” adı da verilen sadaka-i fitr, “zengin olup da orucunu tutan kimsenin yoksullara vermesi gereken belirli miktardaki yardım” anlamında kullanılır.

KTS. **sadaka-i fitr / sadaķatü'l-fitir** A. Ramazan ayında belirlenen rayice göre verilen sadaka. (İM)

İM. **sadaka-i fitr** A. Ramazan bayramında belirlenen rayice göre verilen sadaka. “*Takı sadaka-i fitr buçuk sa' turur bugdaydan*” 262a/3.(3)

sâdık

Genel olarak “işinde ve yaptıklarında samimi ve dürüst olma, sözünde doğru olma ve dediklerini yerine getirme” anlamındadır. Tanrı'nın sıfatlarından. Dinî terim olarak “doğru sözlü, iş ve davranışlarında güvenilir ve dürüst olma” anlamındadır.

KMS. **sâdık** A. Doğru olan, Allah'ın sevgisini kazanmış. “*avdaz ardınca bir kez, yazılğay, sadıklardan.*” 37a/2.(1)

sadr-i cinân

“Cennetlerin baş köşesi” anlamında A. kökenli sözcüklerle kurulmuş bir terkiptir.

NF. **sadr-i cinân** A. Cennetlerin baş köşesi. “*Muhammedni sadr-i cinânda sen orun bergil ...*” 443/13.(1)

sâfi

“Temiz, günahsız, saf” anlamındadır.

NF. **sâfi** A. Temiz, arı, saf, berrak, saydam. “*... dervîş sahâbalar erdiler, velikin niyyetleri arıg erdi, i'tikâdları sâfi erdi.*” 409/1.(6)

sahâbe

“Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’i görmüş ve sohbetinde bulunmuş kimseler” anlamında bugün de kullanılan bir terimdir. İncelediğimiz altı eserde yaklaşık 330 kere yer almıştır.

KB. **sahâbe** A. Sahabe. “... *Ulug savçısı muhammed-i mustafa öze Bolsun taki ma anıñ işleri ‘aziz ağırlıg sahabeler öze...*” (Büyük resulü Muhammed Mustafa ile onun arkadaşları olan aziz ve muhterem ashabına selâm ve senâ olsun.) A8.(2)

İM. **sahâbe** A. Hz. Muhammed’i görmüş ve kendilerinin sohbetinde bulunmuş olan kimse. “*Rasul’ning sahabesi degül tip yalğan kılmak bolur ol nerseni kim sabit boldı delil-i kat’i birle...*” 15a/5.(24)

KF. **sahâbe** A. Hz. Muhammed’i görmüş ve onun sohbetinde bulunmuş kimseler. “*Eger sahabeden kelse, tabi’inden kelse kabul iderdi.*” 19b/2.(7)

KTS. **sahâbe** A. Hz. Muhammed’in arkadaşları. KTS. (BV, Gİ, İM, İN, KF); **sahabı** A. Hz. Muhammed’in arkadaşları. (KFT)

MM. **sahâbe** A. Hz. Muhammed’in arkadaşlarından her biri. “*yana tört mukarreb sahabe üze, tümen ming bu gufran u rızvan seza*” 11-1.(2)

NF. **sahâbe** A. Sahabe. “*Ol yandın ‘Osmânga razhu sahâba Zû’n-Nûrneyn ter erdiler...*” 5/5.(248)

KE. **sahâbe** A. Sahabe. “*Kamug sahabelernin sıfatı bu erdi, olar Tenri ‘azze ve celle ferma[nı] üze erdiler.*” 200v18.(56)

KE. **ashâb** A.ç. Hz. Muhammed’i gören ve sohbetine katılan kişiler. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem Mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v2.(3)

sahâbî

“Sahabe olan, sağlığında Hz. Muhammed’i görmüş olan” anlamındadır. Bir eserde “sahibî” şeklinde söylendiği görülür.

KFT. **sahâbî** A. Sağlığında peygamberi gören ve ona iman eden müslümanlar. “*Dahı sahabi barçası ittıfak iddiler.*” 414a/35

İM. **sahibî** A. Sahabe olan. “*Takı iki sahibi katında sünnet turur.*” 198b/7.İM.(5) **sahibe** A. Kadın sahabe. “*Rasul’ning sahibesi turur.*” 302a/4.(1)

NF. **sahibî** A. Sahabe olan. “*Yâ sâhibî, Resûlallâhi bilmedük, bizke beyân kılığ*” 309/11.(2)

sâhib-kerâmât

A. kökenli iki kelimededen birleşik kelime yapısında oluşturulmuş bir terimdir. Kerâmet “amelleri doğru ve dine uygun olan bir müminde görülen olağanüstü durum” demektir. Sâhib- kerâmât, “Keramet sahibi” anlamındadır.

NF. **sâhib-kerâmât** A. Keramet sahibi. “*Altı miñ kimerse özi hüdmatında sâhib –kerâmât boldılar takı yeti kat kök ferişterleri ta ‘accub kıldılar*” 368/4.(2)

sâhib-niyâz

“Niyaz sahibi, yalvaran, dua eden anlamındadır. Bu terim de A. kökenli iki kelimededen birleşik kelime yapısında oluşturulmuş bir terimdir.

MM. **sâhib-niyâz** A.F. Yalvaran, dua eden. “*kerek ekki rek’at ya bir rek’at ol, kıra’at fariza a sahib-niyaz*” 133-4.(2)

sâhib-i Resûlallah

NF. **sâhib-i Resûlallah** A. Sahabe. “*Yâ sâhib-i Resûlallâhi, bilmedük, bizke beyân kılığ*” 309/11.NF.(2)

sâhib-reşâd

“Hak yolda yürüyen, dine uygun davranan imanlı kişi” anlamındadır. A. kökenli iki kelimededen birleşik kelime yapısında oluşturulmuş bir terimdir.

MM. **sâhib-reşâd** A. Hak yolda yürüyen. “*kafir attı mü’min bolup tesmiyet, kılıp tegdi yenmes a sahib-reşad*” 235-4.(1)

sâhib-şeri'ât

“Din sahibi” anlamındadır. Dinî eserlerde bu ifade ile dinin sahibi olan Peygamber Efendimiz kastedilir. Aynı eserde “sahib-şer” şeklinde de yer alır.

MM. **sâhib-şeri'ât** A. Din sahibi. “*kayu dem buzulsa yunug mesh onı, haber berdi sahib-şeri'at bize*” 184-4.(1)

MM. **sâhib-şer'** A. Din sahibi. “*bilin mihlu 'adli takı som kümiş, sahib-şer' bu ekkisinin ten temiş*” 251-2.(1)

sahîh

Sözlükte “her türlü hastalık veya kusurdan uzak” anlamındaki bu sözcük terim olarak; “ibadetlerin doğru, eksiksiz ve kusursuz olması” anlamında kullanılmaktadır. Yer aldığı eserde ibadetler değil, daha çok “söylenenler, konuşmalar” kastedilmektedir.

KE. **sahîh** A. Gerçek, doğru. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı 'izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, 'uluuv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi gönül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu'azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v3.(3)

sahûr

“Oruçlu olan kimsenin geceleyin imsak saatinden önce yediği yemek” anlamındadır. İki eserde beş yerde geçmektedir. İncelediğimiz eserlerde “suhur, söhür” şekillerinde de yer verildiği görülmektedir.

KF. **sahûr** A. Oruçlu kimsenin gece vakti yediği yemek, sahur. “*Eger şek eylese sabah çıkmakda ya küneş batmakda efzal budur ki sahur yimege, oruç yimeye.*” 238b/3 (4)

KTS. **sahûr** A. Sahur, gece yemeği. (Gİ)

KF. **sahûr** A. Sahur yemeğini yemek. “*Eger şek eylese sabah çıkmakda ya küneş batmakda efzal budur ki sahur yimeye, oruç yimeye.*” 238b/3.(4)

suhur

KTS. **suhûr** A. Sahur, gece yemeği. (KF); **söhür** A. Sahur, gece yemeği. (Gİ)

sağalmak / saklamak

Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerden KK ve İM’de geçen bu kelime dinî bir terim olarak “haramdan kaçınmak” anlamındadır. “Saklamak sözcüğü; sa- (düşünmek, saymak)-k (dikkatli, uyanık) +la- (isimden fiil yapma eki) –mak (isim-fiil) yapısında görülmektedir. “Sakalmak” ise seslerin yer değiştirmesi şeklinde oluşmuş olabilir.

KTS. **sağalmak / saklamak** 1. Saklamak, korumak. KTS. (KK); 2. Haramdan çekinme. (İM)

İM. **sağlamak** Haramdan çekinmek. “*İy Teğri, saglık birgil manga... sening devang birle takı saklagıl meni seskenmekden korkıdan takı havfden...*” 91b/6.(1)

sağar

“Cehennem” anlamındadır. Sadece bir eserde görülür.

GT. **sağar** A. Cehennem. “*a’rafirür cennet bağı sakar ehline*” 35/5.(1)

KTS. **sağar** A. Cehennem. (GT)

sağınmak

Sa- (düşünmek, saymak) kökünden türetilmiştir: Sa-k+ı-n-mak “Günah işlemekten kendini korumak, günahı uzak durmak” anlamındadır.

KT. **sağınmak** Günah işlemekten sakınmak, Allah’tan korkmak, takva sahibi olmak. “*Eger bérilse munı tutunglar, eger bérilmese siz sakınınglar.*” (Eğer verilirse tutun, verilmezse sakının.) 27648a2=5:41.(21)

sağınuk

Yapı olarak sa-k+ı-n-(u)k şeklindeki bu terim, “Günah işlemekten kendini koruyan, günahı uzak duran” anlamındadır. “Sağınuk” şekli vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi ile oluşmuştur. KT, KB ve NF’de toplam 70 yerde karşımıza çıkmaktadır.

KB. **sağınuk** Takva sahibi. “*Sağınuk kerek din şeri’at bilir, Bu mundağ kişidin bütünlük keler.*” (Takva sahibi, din ve şariat tanır bir insan olmalıdır; böyle insandan doğruluk gelir.) 2844.(47)

KT. **saķnuķ** Takva sahibi, Allah'tan korkan, muttaki. “*Uştmah, aning eni k  kler  , yerlerce anutuldu saknuklarka.*” (... takva sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yerler kadar geniş olan cennet...) 25/6a1=3:133.(22)

NF. **saķnuķ** Takva sahibi. “*İçen z  hid, p  rs   erdi takı saknuk kişi bolsa anı  ta   mudın ten  vul kılur erdi,*” 222/17.(1)

saķıř

Genel anlamı “sayma, sayış, hesap” olan bu sözcük terim olarak “insanın öldükten sonra dünyada yaptıklarından dolayı hesap vermesi” anlamında KB’de kullanılmaktadır. Sa- (saymak, hesaplamak) –k (fiilden isim yapma eki) –ı (isimden fiil yapan ek) –ıř (isim-fiil eki) yapısında olabilir.

KB. **saķıř** Sayma, sayış; hesap. “*  ı ay ölse   utlur kiter emgeki, ölüm tutsa ay bay saķıř birmeki *” (Fakir ölürse zahmetlerinden kurtulur; ey zengin ölüm yakalarsa, senin birde hesap vermen vardır.) 6378.(49)

saķıř   l  gu  

Sıfat-fiil grubu şeklindeki bu terim Tanrı’nın sıfatlarından “has  b”in Türkçe karşılığıdır. “Her şeyin hesabını yapan” anlamındadır. KT’de bir kere yer verilmiştir.

KT. **saķıř   l  gu  ** Her şeyin hesabını yapan, esma-yı hüsnadan: has  b. “*Ol Tanrı erür kamug neng   ze saķıř   l  gu  .*” (Tanrı her şeyin hesabını yapandır.) 26/53a1=4:86.(1)

saķıř k  ni

KT’de yer alan bu terim “herkesin dünyada yaptıklarından dolayı hesap vereceği kıyamet günü” anlamındadır.

KT. **saķıř k  ni** Kıyamet. “*B  t  nl  kin sening   ze ol kargış saķıř küninge tegi.*” (Doğrusu o kıyamete kadar...) 30/23b3=15:35.(1)

saķıřla  an

Sa- (saymak, hesaplamak) –k (fiilden isim yapma eki) –ı (isimden fiil yapan ek) –ıř (isim-fiil eki) –la (isimden fiil yapan ek) –gan (sıfat-fiil eki yapısıyla oluştuğunu

tahmin ettiğimiz bu terim de “hesap soran, hesaplayan” anlamında Tanrı’nın sıfatlarındandır. Bu anlamıyla esma-i hüsnadan “hasib” sözcüğünün ikinci bir Türkçe karşılığı sayılabilir.

KT. **sakışlağan** Hesap soran, hesap görücü. “*Tap Tanrı sakışlanan.*” (Tanrı hesap sorandır.) 33/8b3=33:39.(1)

saklatmak

“Saklamak” teriminin ettirgen şeklidir. “Haramdan ve günden kaçındırmak” anlamındadır. İM’de yer almaktadır.

İM. **saklatmak** Haramdan kaçındırmak. “*Takı reva bolur içmek kümüşli çanak içinde takı olturmak kümüşli taht öze takı saklatgay kümüş yirini, ya’ni agzını kümüşden takı ili tutgan yirni takı iyerde takı aning kibi turur.*” 447a/3.(1)

KTS. **saklatmak** Haramdan kaçındırmak. (İM)

saklayıcı

“Saklayan, koruyan, esirgeyen” anlamındadır. Bu anlamıyla esma-i hüsnadan “rahîm” sıfatıyla aynı anlamdadır.

KF. **saklayıcı** Koruyucu, koruyan. “*Ya Allah! Sen ni’metler virici sen ... saklayıcı sen, sultan sen*” 27b/1.(3)

KMS. **saklayıcı** Muhafaza eden, koruyan. “*Ol Ali eyitdi: Şükr Allah’a saklayıcıdur yamandan.*” 32a/2.(3)

saknuqluk kılmak

Birleşik fiil grubunu oluşturan sözcüklerden ilki “Saknuqluk” sözcüğünün isimden isim yapan –luql eki almış biçimidir. Genel olarak “dikkatli davranmak, sakınmak” anlamındadır. Dinî terim olarak “kendini günden korumak, günden kaçınmak” anlamındadır.

KT. **saknuqluk kılmak** Günden kaçınmak. “*Ayıldı anlarka kim saknuqluk kıldılar.*” (Söylendi onlara günden kaçındılar...) 30/42b1=16:30.(1)

saķnuķluk

“Günahtan uzak durma, takva sahibi olma” anlamındadır. KT’de dört yerde kullanılmıştır.

KT. **saķnuķluk** Takva, takva sahibi olma. “*Arıttı Tanrı kõngüllerini saknuklukka.*” (Tanrı takva sahiplerinin gönüllerini temizledi.) 37/55b1=49:3. KT; “*Kidinki sarāy edgürek, neme kõrklüg ol saknukluk sarāyı.*” (Takva sahiplerinin yeri ne kadar güzel...) 30/43a1=16:30.(4)

saķnukrak

Yukarıdaki “saknuk” sözcüğünün sıfatları derecelendiren –rak eki almış biçimidir. “Günah işlememeğe çok dikkat eden, Allah’tan en çok korkan” anlamındadır. KT’de bir yerde kullanılır.

KT. **saķnukrak** Allah’tan en çok korkan. “*Bütünlükin kerāmetlıgrakingız Tanrı üskinde saknukrakingız.*” (Doğrusu en değerli olanınız Tanrı’dan en çok korkanınızdır.) 37/64a2=49:13.(1)

salâbet

NF’de “manevî güç ve kudret” anlamında yer alır.

NF. **salâbet** A. Manevi kudret. “*Hem salabatı bar, hem takı kuvvatı bar, ...*” 114/14. (1)

salâh

Günümüzde de dinî terimler arasında yer verilen bu sözcük “Allah’ın emrettiği, razı olduğu, hayırlı, yararlı ve mutedil her şey” anlamındadır. (DİBY. 2010: 575)

KE. **salâh** A. İyilik, doğruluk. “*Kaçan Muhammed baliğ boldı erse ‘afiyet ve salah könilikde ma’ruf boldı, kamug Kureyşiler takı al-i ‘Abd-i Menaf Muhammed-i Emin atadılar.*” 186r21.(3)

salât

“Namaz” anlamındadır. Sadece KF ve KE’de birer yerde geçer.

KF. **salât** A. Namaz. . (1)

KE. **salât** A. Namaz. “*Beşinçi Mevli ta’ala kamug ferişteler birle ümmetinga salat yiberür.*” 194v14.(1)

KTS. **salat** A. Namaz. (Gİ, KF)

salât-ı evvâbin

A. Kökenli kelimelerle kurulan bu terkip “evvabin namazı, akşam namazından sonra kılınan nafîle namaz” anlamı taşır.

KF. **salât-ı evvâbin** A. Evvabin namazı, akşam namazından sonra kılınan nafîle namazı. “*Salat-ı evvabin; oldur ki magrib bile ‘işa ortasında, altı rak’atdur üç selam bile.*” 136b/5.(1)

salâvât

“Hz. Peygamber için okunan ve Allah’ın rahmet ve selamının onun üzerine olması dileğini belirten dua” anlamındadır. Tek kelime halinde veya yardımcı fiillerle sıkça kullanılır. Bu şekliyle altı eserde toplam 22 yerde karşımıza çıkmaktadır.

ME. **salâvât** A. Dua. “*namaz kıldı Tanrıga / ögdü ıydı paygambarga, salavat ıydı paygambarga*” 106-5.(1)

KTS. **salâvât** A. Hz. Muhammed’e edilen dua. (Gİ, İM, KF, MS)

KMS. **salâvât** A. Hz. Muhammed’e edilen dualar. “*...dahı hasta sormak kibi dahı Nebi’ye salavat virmek kibi, Tanrı’nun rahmeti Nebi üstine.*” 5a/6.(1)

İM. **salâvât** A. Hz. Muhammed’e edilen dualar. “*hamd takı degül takı salavat takı degül Nebi öze, bolur kişilerning sözlerinden...*” 241b/1.(7)

KE. **salâvât** A. Hz. Muhammed’e edilen dualar. 84r18.(1)

NF. **salâvât** A. Hz. Peygambere edilen dualar. “*... hemişe aytur-miz es-selâm ‘aleyke, yâ Resûlallâh tep, velikin salavât neteg aymak kerek bilmez-miz ...*” 4/6.(7)

salâvât keltürmek

Birleşik fiil yapısında “Allah’ın rahmet ve selamının Hz. Muhammed’in üzerine olmasını dilemek” anlamındadır.

İM. **salâvât keltürmek** A.T. Hz. Muhammed’e dua etmek, onu anmak. “*tokuzunçı: salavat keltürmek turur Nebi ‘aleyhi’s-selam öze*” 87a/5.(7)

KF. **salâvât ketürmek** A.T. Hz. Muhammed'e dua etmek, onu anmak. *"Nebiye salavat ketürsün, Tanrı rahmeti Nebi üstüne."* 98b/1.(4)

salâvât virmek

"Salavat getirmek" terimiyle aynı anlamdadır.

KMS. **salâvât virmek** A.T. Salavat getirmek. *"...dahı hasta sormak kibi dahı Nebi 'ye salavat virmek kibi, Tanrı 'nun rahmeti Nebi üstüne."* 5a/6. (1)

KF. **salâvât virmek** A.T. Salavat vermek. *"Andan sonra Nebiye salavat virsün."* 94a/4.(1)

sâlih

Genel olarak "ahlaklı, yararlı, dürüst" anlamı taşıyan bu sözcük terim olarak "iyi, güzel, faydalı ve dine uygun davranışlar" anlamındadır. Toplam sekiz eserde 38 yerde karşımıza çıkmaktadır. "Suleha" çokluk şekli "hakki ve selahiyeti olanlar" anlamında da eserlerde yer alır.

KMS. **sâlih** A. Dine uygun şekilde yaşayan. *"Kim ki okusa iki kez yazılğay şehidlerden, salihlerden."* 37a/3.(3)

KTS. **sâlih** A. Dini emirleri yerine getiren. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

KF. **sâlih** A. Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan, uygun, elverişli. *"Tanrı ta'aladan ister biz, bize nassib eyleye 'ilmi bilmegi. Yetişdüre bizi salihlar menziline, durguzgay bizi anlar durgan yirde."* 15b/4.(17)

İM. **sâlih** A. Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan. *"Takı izlegey yolda bir yoldaş: salih kişi bolğay 'akıl bolğay safar kılınış bolğay mundan burun."* 294a/2.(5)

KE. **sâlih** A. Doğru, iyi. *"İsi, bu ne turur? tep sordı. Aydı: mende hiç 'amel-i salih yok erdi, muslih oğlum bar erdi, erte keçe anın du'ası birlen bu nurga şayeste boldum"* 172v2.KE.(6); **sâliha** A. (Kadın için) Dinin emrettiği kaidelere uygun hareket eden. *"İsi vaktinde bir saliha uragut bar erdi, tennur başığa etmek [bi]şürgeli keldi kolunda oğlanı birle."* 172r14.(1)

KFT. **sâlih** A. Tanrı ve kul hukukunu yerine getiren kişi. *"hatta ol ugrı tevbe idinçe ya ol ugrının yüzinde salih kişilerin nişanı belgürince."* 287b/15

NF. **sâlih** A. Uygun elverişli, yarar, dinin emrettiği şekilde hareket eden. “*Benû İsrâ’îl içinde bir sâlih kimerse bar erdi. ...*” 341/5.(10)

KE. **sulehâ** A.ç. Salahiyeti ve hakkı olanlar, sâlihler. “*kimi yalavaçlıkga tegdi, ‘ulema ve suleha boldılar, Tevritni zahir okıyur boldılar, Musi birle yanıp ewlerine keldiler.*” 120v11.(1)

sâlihlik

“salih” sözcüğünün –lık eki almış şeklidir. “Doğruluk, dine uygun, yararlı davranışlarda bulunma hali” anlamındadır.

KF. **sâlihlik** A.T. Salihlik, doğruluk. “*Ya Allah, eger bu kişi salih olsa arıt salihlik bile, yazıklı olsa yazugı bağışla, rahmet eyle hayır üstüne eyle.*” 198b/7.(1)

sâlik

“Yolcu anlamındaki bu kelime daha çok tasavvufî bir terim olarak “Allah yolunda giden, bir tarikata mensup olarak doğru yolu tutan” anlamında kullanılır.

MM. **sâlik** A. Bir tarikate giren, tarikat ehli. “*veli sade salik ya meczub imam, boluban tegürmes muradga tamam*” 305-1.(3)

saluslanmak

KTS’de, İH’de geçtiği belirtilen bu sözcük “kendini zahit, salih, büyük adam gibi görmek” anlamındadır.

KTS. **saluslanmak** F.T. Kendini zahit, salih, büyük adam görmek. (İH)

samed

Tanrı’nın sıfatlarından. “Her şeyin kendisine muhtaç olduğu, eksiği kusuru olmayan, adil ve güvenilir” anlamındadır. (DİBY. 2010: 576) Üç eserde birer defa geçer.

KTS. **samed** A. 1.Yüksek, ulu. (Gİ) 2. Kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah. (Gİ)

MM. **samed** A. Hiçbir şeye hiçbir kimseye muhtaç olmayan. “*ahad-sen, samed-sen, kerim-sen, rahim*” 403-3.(1)

KE. **samed** A. Ulu, dâim Allah. “Zaliha aydı: menin tapuna turgan butum turur, andın uwtanur-men. Yusuf aydı: sen sanemdin uwtanur-sen, men Sameddin neteg uwtanmagay-men.” 83r2.(1)

samt oruçı

“Oruçlu iken yememe, içmemenin dışında bir şey konuşmama şeklinde tutulan bir oruç” adı olarak kullanılır. İM’de bir yerde geçer.

KTS. **samt oruçı** A.F. Oruçlu iken yememe ve içmemenin yanında konuşmama (İM)

İM. **samt oruçı** A.F. Oruçlu iken yememe, içmemenin yanında konuşmama. “Takı nehy kılındı samt oruçından, ol sözlemegey.” 282a/1.(1)

sanem

“Put” kelimesinin bir başka karşılığıdır. Dört eserde sekiz yerde sanam / sanem şekillerinde geçmektedir.

İM. **sanam** A. Put. “niçe kim Ebu Bekr takı ‘Ömer ol ikisi sanamga kulluk kılur irdi ol ikisi kafir irdiler.” 68b/4.(2)

NF. **sanem** A. Put. “Eger meni sewer erseñiz, kerek kim benim köñlüm üçün bu sanamga secde kılşañız, tep derhöst kıldı erse, sanamga takı secde kıldılar.” 367/3 (3)

GT. **sanem** A. Put. “soldı kızıl gül yañakın iy sanem” 236/2.(2)

KE. **sanem** A. Put. “Zaliha aydı: menin tapuna turgan butum turur, andın uwtanur-men. Yusuf aydı: sen sanemdin uwtanur-sen, men Sameddin neteg uwtanmagay-men” 83r2. (1)

KTS. **sanem** A. Put. (GT, İM)

sâni’

Allah’ın bir sıfatı olarak “Yaratıcı, yaratan” anlamı taşır.

KE. **sâni’** A. Yaratan, yaratıcı, Allah. “İbrahimnin, ‘İsinin su’ali sun’da erdi berdi, Musinin su’ali sani’de erdi bermedi” 123r12.(1)

KTS. **sâni’** A. Yaratıcı. (İM)

İM. **sâni’** A. Yaratıcı. “bu alamning bir sani’i bar tip neteg delil istedi ashab-ı kehf iyeleri ol vakt ayıttılar” 75b/2.(1)

sarāy

“Ahiret sarayı, ahiret” anlamında KT’de yer alır.

KT. **sarāy** F. Ahiret sarayı. “*Biz hālis kıldımız olarnı hālislıkı birle sarāynı yād kılmak üçün.*” (Ahiret yurdunu hatırladıkları için onları gūnahtan arındırdık.) 34/65a2=38:46.(6)

savçı

Peygamber sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. Sab (söz) +çı (isimden isim yapma eki) biçiminde türetilmiştir. İncelediğimiz üç eserde 14 yerde geçmektedir.

KB. **savçı** Elçi, peygamber. “*Sevüg savçı ıdtı bağırşaķ idi, Budunda talusı kişide kedi*” (Esirgeyen rabbim halkın en seçkini ve insanların en iyisi olan sevgili Peygamberi gönderdi.) 34.(19)

KTS. **savçı** Peygamber. (Kİ)

KE. **sawçı** / **savçı** Elçi, peygamber, kitabı olmayan peygamber. “*Erkligimiz sen-sen, savÇımız sen, nusret bergüçimiz sen.*” 214r1.(11)

KT. **sawçı** Peygamber. “*Kirtgününgler Tanrıka, yalavaçinga, anasından tuga bitig bilmegli sawçıka.*” (İman ediniz Tanrı’ya, peygamberine, anasından doğunca kitap bilen peygambere...) 28/35b3=7:158.(1)

DLT. **sawçı** Peygamber. (2)

savma’a

Savma’a “ibadet yeri” anlamındadır. Bilhassa Hristiyanlığa ait ibadet yerleri için kullanılır.Savâmi de “Savma’a” sözcüğünün çoğul biçimidir. Dört eserde 25 yerde geçer.

İM. **savma’a** A. İbadet yeri, tapınak. “*Ve eger çefrülse menarening savma’ası içinde kökçek turur.*” 150a/2.(1)

KTS. **savma’a** A. İbadet yeri, tapınak. (İM)

KE. **savma’a** A. İbadethane, tekke, zaviye. “*Kerek bolgan divlerge tagda savma’a kazdurur erdi, perilerge ademilerga imaret kıldurur erdi.*” 137v11.(7)

NF. **savma^ça** A. İbadethane, tekke, zaviye. “*Ol savma^ça içinde tersâ zâhidleridin biri ibadat birle meşgul erdi.*” 15/6.(16)

GT. **savami** A. Savma'a'nın çokluğu, tekkeler, (hususî) ibadet yerleri. “*il agzın it tişin bağlap savami'ge tolupturlar*” 46/2.(1)

KTS. **savami** A. Tekkeler. (özel ibadet yerleri) (GT)

savm-ı zıhar

“Kocanın karısını kendisine haram olan bir kadının bakmak uygun olmayan bir organına benzetmesinden dolayı kefarete gibi iki ay olarak tutulması gereken oruç” anlamındadır. A. Kökenli kelimelerle kurulmuş terkip halindedir. MM’de geçer.

MM. **savm-ı zıhar** A. A. Kocanın karısını kendisine haram olan bir kadının bakmak uygun olmayan bir organına benzetmesinden dolayı kefarete gibi iki ay olarak tutulması gereken oruç. “*kaza nezr-i mutlak ya savm-ı zıhar, ya keffaret oşbu oruç kim tutar*” 167-1 (1)

savt

“Beyt-i Şerif ziyaretinde Hacer-i Esvedden başlayıp şartı üzere dolanarak yine Hacer-i Esved’e gelmek üzere yapılan tavaf”ın adıdır.

İM. **savt** A. Beyt-i Şerif ziyaretinde Hacer-i Esvedden başlayıp şartı üzere dolanarak yine Hacer-i Esved’e gelmek üzere yapılan tavaf. “*herbir savtda aning barmakı Safa'ga takı Merve'de bir savt turur.*” 313a/2.(1)

KTS. **şavt** A. Kabe ziyaretinde Haceriesvet’ten başlayıp şartı üzerine dolanarak yine aynı yere gelmek üzere yapılan tavaf. (İM)

savt-ı avval

Beyt-i Şerif ziyaretinde Hacer-i Esvedden başlayıp şartı üzere dolanarak yine Hacer-i Esved’e gelmekten ibaret olan ilk tavaftır.

İM. **savt-ı avval** A. Birinci savt. (1)

sâyimü'd-dehr

Arapça kurallara göre yapılmış bir terkipten oluşan bu terim “Sürekli oruç tutan” anlamındadır.

NF. **sâyimü'd-dehr** A. Sürekli oruç tutan. “... *Sâlih atlıg, inen pârsâ erdi sâyimü'd-dehr erdi, kündüz rûza tutar.*” 219/15.(2)

sebîl

“Hayır için bedava su verilen yer veya çeşme, herkese karşılıksız su verilebilen yer” anlamındadır.

NF. **sebîl** A. Hayrat olarak parasız dağıtılan su. “... *bu Rûmanıy kudugını alsa takı musulmânlarga sebîl kılsa,...*” 135/5.(2)

seccâde

“Üzerinde namaz kılınan bez, halı, kilim gibi yaygı” anlamındadır. Dört eserde 9 yerde geçmektedir.

KMS. **seccâde** A. Seccade, namaz kılmak için kullanılan bez. “*Ol Ebi Bekr kaçan kirmek dilese su evine döşerdi seccadesin; eydürdi ya iki melekler,*” 32a/5.(1)

KTS. **seccâde** A. Seccade, namazlık. (GT, İM, MS)

GT. **seccâde** A. Seccade. “*medrese küncinde seccade salıp kıldı karar*” 151-5.(1)

NF. **seccâde** A. Seccade. “... *takı râhiblar tonını kedip egninge seccada kemişip elginge ‘asa alıp...*” 369/3.(2)

İM. **seccâde** A. Üzerinde namaz kılınan küçük halı. “*Ve eger töşese seccadeni yaş necis nerse öze, ya yaş necis yir öze oltursa, ya kurug tonni çulgasa yaş necis ton içinde efüşlük eser kılsa tonı içinde ya seccade içinde bakılır.*” 154a/5.(5)

secde

“Namaz kılarken alnın, avuç içini ve dizlerini yere koyma anı” anlamındadır. Bu terim tek başına veya pek çok birleşik yapıda yer almaktadır.

KT. **secde** A. Secde, secde etme. “*Tesbih kılğıl angar hem secde songlarında.*” (Secdeden sonra tesbih et...) 37/80b3=50:40.(2)

KMS. **secde** A. Namazda alnı, elleri, dizleri yere dayamaktan ibaret ibadet şekli. “*vacıb olganda unutgan-ıçun secde eylemek.*” 20a/2.(2)

İM. **secde** A. Namazda alnını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamaktan ibaret ibadet durumu. “*Ve eger secde kılsa tarıg öze ya konak tarıg öze ya tarıg öze reva bolmas.*” 169a/2.(48)

MM. **secde** A. Namazda yere kapanarak yüzü yere koyma. “*eger kalsa bir secde anı kılur, anın birle rek’at tamamet bulur*” 198-1.(9)

NF. **secde** A. Secde. “*Peygâmbar  as secde içinde turur takı bu kâfirler külü  (p) tururlar,*” 12/8.(49)

KE. **secde** A. Secde. “*...Mevli ta’alaga     r secdesin keltürdiler, ol secde   dige erdi.*” 107r11.(89)

KF. **secde** A. Secde. “*Andan sonra başını kaldursın tekbir bile hatta tamam oturınca yokdur iki secde ortasında zikr*” 150a/7.(45)

KTS. **secde(t)** A. Namazda alnını ellerini, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamaktan ibaret ibadet durumu (G ,   , KF, MS)

secde   yeti

“Kur’an-ı Kerim’in 14 yerinde bulunan ve okundu  nda secde edilmesi gereken ayetlerden herbiri” anlamında   ’de yer almaktadır.

  . **secde   yeti** A. “Kur’an-ı Kerim’in 14 yerinde bulunan ve okundu  nda secde edilmesi gereken ayetlerden her biri. “*Takı kim kim bir secde ayatın okısa angar secde kılmasa ançaga tigr   kim namazga kirse...*” 222a/2.(13)

secde eylemek

Birle  k fiil yapısındaki bu terim “Namazde secdeye gitmek” anlamındadır. KF’de 34 yerde ve KMS’de iki yerde geçmektedir.

KF. **secde eylemek** A.T. Secde etmek. “*namaz i  ndeyidi secde eyledi*” 132a/1.(34)

KMS. **secde eylemek** A.T. Secde etmek. “*vacı   olganda unutgan-ı  un secde eylemek.*” 20a/2.(2)

secde kılı  lı

“Secde eden” anlamında sıfat-fiil grubudur.

KT. **secde kılı  lı** A. T. Secde eden. “*Kem  şildiler c    lar secde kılığlılar.*” (Sihirbazlar secdeye kapandılar.) 31/55b2=20:70.(4)

secde kılmak

“Secde eylemek” terimiyle aynı yapı ve anlamdadır.

KT. **secde kılmak** A.T. Secde etmek. “*Kaçan secde kılsalar bolsunlar sizing kidinleringizdin.*” (Arkanızda secde etsinler.) 26/69a2=4:102.(6)

Secde-i tilâvet

Secde(t)-i tilavet tamlamasının kısaltmış şekli halinde “secde tilavet” biçiminde de görülür. “Secde ayetleri okununca yapılması gereken secde” anlamındadır.

MM. **secde tilâvet** A. Kur’an’ın on dört yerinde geçen secde ayetlerini okuyan veya işiten için yapılması gerekli secde, tilavet secdesi. “*namaz içre secde tilavet bile, vacib bolsa hali revan kılğıla*” 114-1 (1)

KTS. **secde(t)-i tilâvet** A. Secde ayetleri okununca yapılması gereken secde. (İM)

İM. **secde-i tilâvat** A. Tilavet secdesi. “*Takı biri secde-i tilavat turur.*” 170b/7.(1)

İM. **sücut-ı tilâva** A. Tilavet secdesi. “*Eger külse cenaza namazı içinde ya sücut-ı tilava içinde ya sücut-ı sehiv içinde ab-dast bozulmas.*” 97b/3.(1)

KTS. **sücut-ı tilâva** A. Tilavet secdesi. (İM)

secde-gâh

“Secde edilen yer” anlamındadır.

KE. **secde-gâh** A.F. Secde edilen yer. “*yazığa çıkıp kırk tün kün secde içide yığ[ladı], ol kadar yığladı kim secde-gahı közi yaşındın köl boldı.*” 135v15.(1)

secde-i sehiv

“Secde-i sehiv” tamlamasından kısaltmış olarak “secde sehiv” şekli de eserlerde yer alır. MM’de iki yerde “sehiv secdesi” şeklinde belirtisiz isim tamlaması yapısında kullanılır. KMS’de “secde sehvi” şeklindedir. Sehiv secdesi “Namazda bir rüknün veya vacibin geciktirilmesi veya unutulması halinde telafisi için vacib olan secde” anlamındadır.

KF. **secde-i sehiv** A. Namazda yapılan bir hata için secde etme. “*Secdet-i sehivi vacib olur; vaciblerde unudup terk etse,*” 41a/6.(29)

KTS. **secde-i sehiv / secdetü's- sehiv** A. Namazda yapılan bir yanlışlıktan dolayı secde etme . (İM)

MM. **secde sehiv** A. Sehiv secdesi. “*fasılının önündin sonunça kayu, suret tüşse secde sehivni ketür*” 128-4.MM.(2); **sehiv secdesi** A. Namaz sırasında yapılan bir yanlışlık için sonunda tekrar edilen secde. “*vacib kalsa sehven sehiv secdesi, eger koysa kasden eksitti niyaz*” 115-3.(1)

KMS. **secde sehvi** A. Sehiv secdesi. “*anun üstine secde sehvi dahi fasid olmaz namazı.*” 22a/2.(5)

İM. **secde-i sehiv** A. Namazda yapılan bir yanlışlık için secde etme. “*... takı selam birgey öng yanına andan songra secde kılğay, secde-i sehiv iki secde.*” 206a/3.(39)

KMS. **secde sehiv** A. Sehiv, yanılma. Sehiv secdesi. “*eyitdi ba'zılar vacib olmaz secde sehvi*” 20a/5.(5)

KTS. **sucüd-ı sehiv** A. Yanılma secdesi. (İM)

secde-i şükür

“Bir nimete nail olmaktan veya bir musibetten kurtulmaktan dolayı yapılan secde” anlamındadır. (DİBY. 2010: 583) İM’de iki kere geçmektedir.

KTS. **secde-i şükür** A. Şükür secdesi (İM)

İM. **secde-i şükür** A. Şükür secdesi. “*secde kılğay tahiyyet-i mescidden songra bir secde secde-i şükr Teñri’ge iriştügi üçün...*” 371b/5.(2)

KTS. **secde-i şükür** A. Şükür secdesi. (İM)

secde-i tahiyyet

Tahiyyat “selamlama ve hayır duada bulunma” anlamındadır. (Develioğlu 2015: 1189) Secde-i tahiyyet ise, “namazda ettehiyatü duasını okuma, dua etme” demektir.

KTS. **secde-i tahiyyet** A. Dua secdesi. (İM)

İM. **secde-i tahiyyet** A. Dua secdesi.(2)

seçmek

“Vahyetmek, bildirmek, iletmek” anlamıyla dinî terim olan bu sözcük, KT’de bu anlamda bir yerde geçmektedir.

KT. **seçmek** Vahyetmek, bildirmek, iletmek. “*Seçtimiz angar ol işni kim bularning kudrukları kesilmiş ol tang başında kirgenler.*” (...Onlar sabah vaktine girerken son ferdine kadar yok edilmiş olacak diye bildirdik.) 30/28a1=15:66.(1)

selâm

Günlük dilde çokça kullandığımız bu sözcük terim olarak iki anlamda karşımıza çıkar. Selam sözcüğü “yarattıklarını afet ve belalardan kurtaran, zulmetmeyen, güven arayanları güvene erdiren” anlamıyla Allah’ın sıfatlarındandır. Müminler karşılaştıklarında birbirlerine “Allahın selamı üzerinize olsun” diye dua etmiş olurlar. Sözcüğün ikinci anlamı ise, namazda otururken sağa ve sola selam verilmesidir. Toplam olarak yedi eserde 333 yerde kullanılmaktadır. Birinci anlamda kullanımına daha sık rastlanır.

KB. **selâm** A. Selâm. “*Dürud ol ödürmiş resülka selam, Yine işleriñe selam hem ulam*” (O seçkin resûle salât ve selâm yine arkadaşlarına selâm ve ihtirâm.) B7.(38)

NF. **selâm** A. Selam. “*Tağrı resûlî Muhammed Peygâmbarka Necâşidin selâm.*” 79/16.(82)

KF. **selam** A. Namazda iki veya dört rekatin bitiminde sağa ve sola selam vermek “*Her sehvi için iki secde eylesün, selamdan sonra.*” 175a/2.(122)

KE. **selam** A. Selam. “*kamug peygamberlerga selam ve tahiyyat aytur...*” 233r2.(79)

ME. **selam** A. Selam. “*okutdı anga Kur’annı / ıydı anga selamnı, selam kıldı aña*” 2-5.(4)

MM.**selam** A. Namazda iki veya dört rekattın bitiminde sağa ve sola selam vermek. “*yerince kıyam u kıra’at rüku’, sücud ka’de ketrüp sonınça selam*” 139-4.(11)

AH. **selâm** A. Selâm. “*yime tört işinge, ıdur men selâm*” (Yine (onun) dört arkadaşına selâm gönderirim.) 31.(2)

selâm vermek

Kişinin karşılaştığı kişilere selam vermesi anlamında birleşik fiil yapısında bir terimdir.

KF. **selâm vermek** A.T. Selam vermek. “*Andan sonra otururun tamam eylemege, tahiyyet okurun, reca eyleyüp selam virürin sünnet üstüne.*” 133a/6.(21)

selâmetlik

“Dinî vecibeleri yerine getirmeye bağlı olarak selamete çıkma, korku ve endişeden uzak olma” anlamındadır.

NF. **selâmetlik** A.T. Selamete çıkma, korku ve endişeden uzak olma. “... *Hak te^câlâdın hitâb keldi: ya^cnî dünyâda takî âhîratda selâmatlık bolsun,*” 58/4.(1)

semâ’

“Genellikle bazı cemaatlerde görülen, müzik eşliğinde dönerek yapılan zikir ve ayin”

MM. **semâ’** A. Dönme, müzik eşliğinde dönerek yapılan zikir ve ayin. “*eger ölse nefis ray hevadın reva, yok erse kim aytur sema’ ne yarar*” 336-4.(2)

semâ’ kılmak

“Müzik eşliğinde dönerek zikretmek, sema’ yapmak” anlamında birleşik fiil grubu yapısında bir terimdir.

KE. **semâ’ kılmak** A.T. Sema, müzik esnasında dönerek icra edilen zikir ve ayin. “*sizler içgü arasında kopsap sema’ kılurda yağın tileyü kelgenlerin keç kalganlarındın aytu berin, anı anlap ewlerine yangaylar, tedi.*” 30r1.(2)

semi’

“Her şeyi işiten duyan” anlamında Allah’ın sıfatlarından biridir.

KE. **semi’** A. Her şeyi işiten, duyan. “*Minhahırkiya ol kamuşnu zahidler ‘abidlerga tenledi, hiç kimerse boyunga ten kelmedi, aydı: Hüdaya semi’ ‘alim-sen.*” 152r8.(1)

senâ

“Övgü, medih, Tanrı’yı dua ederek övme” anlamındadır. İncelediğimiz eserlerden toplam dokuz eserde 71 kere karşımıza çıkmaktadır.

KT. **senâ** A. Övgü. “*durud-u senâ*” 34/46a2=37:181.(1)

KB. **senâ** A.T. Senâ, övgü. “*Bu ay toldı elgin kötürdi yana, Bayatıg öküş ögdi kıldı sena*” (Ay-Toldı tekrar elini kaldırdı, Tanrı’ya çok hamd ve senâ etti.) 1256.(8)

KE. **senâ** A. Övgü, övüş. “*Hamd u sena ol İdi ‘azze ve cellega kim meni neciyy yarattu.*” 210r2.(17)

NF. **senâ** A. Övgü. “*hamd u senâ saña lâıyk turur takı cümle ni^cmet saña turur...*” 37/9.(27)

HŞ. **senâ** A. Övgü. “*Tilimni öz senâñ özre yürütgil*” 181.(1)

MM. **senâ** A. Övme, methetme. “*sena hamd şükürdin niçe ögdiler, bu ins ü Melek cinni kim ögdiler*” 4-1.(5)

KF. **sena** A. Övme, övgü. “*Tanrı ta’alaya şükr eyleye, sena eyleye ehli olgan kibi.*” 79b/1.(5)

AH. **senâ** A. Senâ, medih. “*senâ mu ayuğay seza bu tilim*” (Dilim senâyı, (sana) lâıyk bir şekilde, söyleyebilir mi?) 3.(6)

İM. **senâ** A. Tanrıyı övmek, övgü söylemek. “*Teñri öze sena ayıtğay takı salavat birgey...*” 180a/4.(1)

senâ eylemek

“Tanrıyı övmek, methetmek” anlamındadır. “eylemek” yardımcı fiiliyle oluşturulmuş birleşik fiil grubudur.

KF. **senâ eylemek** A.T. Övmek. “*Tanrı ta’alaya şükr eyleye, sena eyleye ehli olgan kibi.*” 79b/1.(5)

senâ kılmak

Bu terim de “kılmak” yardımcı fiiliyle oluşturulmuş birleşik fiil grubu yapısında bir terimdir. “Senâ eylemek terimiyle aynı anlamdadır.

KB. **senâ kılmak** A.T. Hamd etmek. “*Bu ay toldı elgin kötürdi yana Bayatığ öküş ögdi kıldı sena*” (Ay Toldı tekrar elini kaldırdı, Tanrı’ya çok hamd ve sena etti.) 1256.(15)

server-i kâinât

Peygamber Efendimiz için kullanılan “kainatın başı” anlamında bir isimdir.

GT. **server-i kâinât** F. Kainatın başı, Hz. Muhammed. “*o server-i kayinat ve mefhar-i mevcudat.... sahibü’l-mi’rac ve’s-seha muhemmedü’l-mustafa*” 7/2.(1)

setr eyleyici

“Ayıpları ve kusurları örten, gizleyen” anlamında Tanrı sıfatlarından biridir.

KF. **setr eyleyici** A.T. Gizleyen, Tanrı. “*ol Tanrı ta’ala yazıklar bağışlayıcıdur, ‘ayıplar setr eyleyicidir.*” 138a/4.(1)

sevâb

“Dine uygun olduğu için Allah tarafından mükafatlandırılan davranışlar” anlamında kullanılır. Sekiz eserde 180 yerde geçmektedir.

İM. **sevâb** A. Allah tarafından mükafatlandırılan hareketler. “*Rastı vacib bolur sevab takı ‘ezab kulnıng işleri birle Teñri’ning takdiri birle degül.*” 31b/2.(12)

KMS. **sevâb** A. Allah tarafından mükafatlandırma. “*ilig yıllık kılmış sevabı, kündüz oruç dutmış olgay, kice namaz kılmış olgay.*” 36a/6.(3)

KTS. **sevâb** A. Hayırlı iş, sevap, mükafat. (Gİ, İM, İN, KF, MG, MS)

MM. **sevâb** A. İyi bir davranışa karşı alınan mükafat. “*eger kalsa bilgil bu onda biri, namaznın sevabına noksan-ı ‘am*” 111-4.(3)

KF. **sevâb** A. Karşılık, mükafat, sevap. “*‘ilmi bile ahiret sevabından reca eyleye sevabını, korka ‘azabından.*” 265a/7.(12)

NF. **sevâb** A. Sevap. “*... eger Tanrı te’âlâ maña ‘ikâb kılmasa sevâb takı bermese râzî erdim tedi.*” 119/4.(120)

KE. **sevâb** A. Sevap. “*Amma ol cihanlıg tilegenle[r] aytur erdiler: vay sizin üze İdi ‘azze ve celleni birlegenler edgü iş kılğanlarga Mu[si]nin sevabları yahşırak, ol sevabnı bulmagaylar meğer sabirler.*” 124v10.(26)

ME. **sevâb** A. Sevap. “iki üşül aldı bérnedin bodunlar, iki kat sevab kazgandı kişiler” 23-8.(3)

AH. **sevâb** A. Sevâp. “kalur sabr idisi sevabın yüdüp” (Sabır sâhibi sevâb kazanmakla kalır.) 352.(1)

NF. **savâb** A. Doğru, gerçek, uygun, kabul edilebilir. “... Vallâh bu re’y ijen savâb re’y turur tedi.” 19/16.(6)

sevâbluğ

“Kendisine sevap kazandıran davranışlara sahip olan kimse” anlamındadır.

NF. **sevâbluğ** A.T. Sevaba giren. “... az ‘amelim üküş savâbluğ bolsun.” 274/14.(1)

sevâd-ı a’zam

Mekke şehrinin adı olarak kullanılır.

İM. **sevâd-ı a’zam** A. Mekke-i Mükerrreme. “ol ashab-ı sünnet cema’at; sevad-ı a’zam turur...” 24b/5.(2)

seyyid

GT’de Peygamber Efendimizin adı yerine kullanılmıştır. NF’de ise “muhterem kadın” anlamındadır. Günümüzde daha çok “Peygamber Efendimizin neslinden olanlar” anlamında kullanılır.

KTS. **seyyid** A. 1. Efendi. (İM) 2. Hz. Muhammed. (GT)

GT. **seyyid** A. Efendi (burada) Hz. Peygamber. “yirine kitürgey idim seyyid salavatu’l-lahi ‘aleyhi ve selamehu” 165/10.(1)

NF. **seyyide** A. Muhterem kadın. “...seniñ ‘ayâlıñ Fâtıma hatun uçtmah hatunlarıñ uluğı takı seyyidesi turur.” 170/14.(1).

sezâ

Günlük dilde “layık, uygun” anlamında olan bu kelime “hak, gerçek, doğru” anlamıyla dinî terim olarak da kullanılır.

KT. **sezâ** F. Hak, doğru, gerçek. “*Aymanglar Tanrı üze meger sezâni.*” (Tanrı hakkında gerçek olandan başkasını söylemeyin.) 27/10b2=4:171.(9)

sezâ bolmak

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim “hak olmak, gerek olmak, vacib olmak” anlamlarında kullanılır.

KT. **sezâ bolmak** F.T. Vacib olmak, gerek olmak, hak olmak, gerçekleşmek. “*Bütünlûkin sezâ boldı aytık kın üküşleri üze.*” (Andolsun ki onların çoğu hakkında o söz (azap) gerçekleşecektir.) 33/86b2=36:7.(11)

sıddîk

“Sözünün eri olan, gerçek dost” anlamındaki bu sözcük, Hz Ebubekir’in lakabı olarak kullanılır.

KE. **sıddîk** A. Sözünün eri (kişi), gerçek dost, Ebu Bekr’in lâkabı. “*Mevli ta’ala Yusuf-ı sıddik sözleri rastga çıksun tep etlerin çüritdi, sünüklerin uşatdı*” 108r15.(11)

NF. **sıddîk** A. Pek doğru, sözünün eri. Ebu Bekir’in lakabı. “*Abu Bekrniñ razhu takı bir atı sıddîk erdi.*” 98/13.(6)

sıdık

“Doğruluk, yüreği temiz ve doğru olmak” anlamındadır.

MM. **sıdık** A. Doğruluk. “*kamug türlü ta’at tamam suret ol, takı sıdık u ihlas ana siret ol*” 326-2.(3)

KE. **sıdık** A. İç, yürek temizliği, doğruluk. “*İdiya Ebu Bekrniñ sıdık hakkı hürmeti ahir demde bizge iman ruzi kulu ber, amin [ya] Rabbe’l-‘alemin.*” 239r10.(1)

sığınçı

“Kendisine sığınılan, koruyucu” anlamında Tanrı sıfatı olarak kullanılır. Sığ-(1)n-guçı > sığınçı yapısında olduğunu düşündüğümüz bu sözcük İM’de yer alır.

İM. **sığınçı** Kendisine sığınılan. “*ol Teñri bir turur, ol Teñri sığınanlarning sığınçısı turur.*” 3a/7.(1)

sın

“Put” anlamındadır. Sadece bir eserde görülür.

KTS. **sın** Put. (TZ)

sırat

Sözlükte “yol” manasına gelen bu kelime “sırat köprüsü” tamlamasından kısalmış olarak “sırat köprüsü” anlamında kullanılır. Dört eserde 13 yerde geçer.

MM. **sırat** A. Cennete geçmek üzere cehennemim üzerinde kurulan geçilmesi zor, dar köprü. “*sırat sakışını berür munda ol, anar ne sırat bar anar ne hisab*” 65-4.(2)

NF. **sırât** A. Sırat köprüsü. “... *takı kıyâmat küni takı Sirât takı tarâzû takı su’al takı hisâb cümlesi hak turur...*” 230/9.(7)

KMS. **sırat** A. Sırat köprüsü. “*Aydağay: Ya ilahi muhkem eyle iki ayagımı sırat üstüne*” 35a/2.(1)

KE. **sırat** A. Sırat köprüsü. “*İdris peygamber ‘aleyhi’s-selam ol ‘ömri üküş, didarı küsiş ‘Azra’ilga katışgan, Rızvan birle yanaşgan, dünyadın kuş teg uçgan, tamugga kirip çıkkan, sıratdın yaşın teg keçgen...*” 19v14.(3)

sırat köprüsi

“Cehennem üzerinde bulunan bir yol veya köprü adı. Müminler bu yoldan geçerek cennete giderler.” (DİBY. 2010: 593)

İM. **sırat köprüsi** A.T. Sırat köprüsü. “*Teñri Te’ala yaratdı Adam ogulları üçün bir kiçit, ol: sırat köprüsi turur.*” 40b/6.(1)

KF. **sırat köprüsi** A.T. Sırat köprüsü. “*Ya Allah, iki ayagımı muhkem eyle sırat köprüsi üstüne ayaklar arılğan künde.*” 91a/2.(4)

sırr

“Hikmet, insanın vakıf olamadığı batını bilgi” anlamındadır. KB’de yer alır.

KB. **sırr** A. Sır, hikmet. “*Kılumaz ma şükriñ saña men bire, Meniñdin şükür kııl saña sen sira*” (Bunlardan bir tekinin şükürünü bile sana edâ edemem; benim tarafımdan sen kendine kendin şükret; senin hikmetine akıl ermez.) 392.(1)

sırr-ı mi'râc

HŞ'de yer alan bu terim miracın sırrına hakim olan kişi olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) adı yerine kullanılmıştır.

HŞ. **sırr-ı mi'râc** A.A. Hz. Muhammed. *"Emin-î vahy-i bilgen sırr-ı mi'rac"* 189.(1)

siccîn

Cehennemde bir vadinin adı olarak kullanılan A. Kökenli bir kelimedir.

NF. **siccîn** A. Cehennemde bir vadi. *"Bu 'amalnı eleting takı Siccîn atlıg yerde yer astıdın aşaga karanguga Siccîn tep ayturlar."* 402/12.(1)

KE. **siccîn** A. Cehennemde bir vadi. *"adaki tepip mubrez tapa tep[üñdi] tüşti, kögsine tegi kömüldi, kirip çıkargınça arıgsız canı siccinka ulandı."* 248v12.(1)

sidre

"Göğün yedinci katında bulunan bir makamın adı" olarak KE'de yer alır.

KE. **sidre** A. Yedinci kat gökte bulunan makam. *"Sidredin kanat tokıp inip öwürdi, yeti yolu bıçaknı türtdi ötmedi,"* 51v11.(2)

sidretü'l- müntehâ

A. kurallara göre oluşturulan bir terkip halindeki bu terim "arşın sağ yanında bulunan ötesine hiçbir yaratığın geçemeyeceği ağaç" anlamındadır.

NF. **sidretü'l- müntehâ** A. Arşın sağ yanında ötesine hiçbir mahlukun geçemeyeceği ağaç. *"Andın soñ aştuk Sidretü'l-Müntehâka tegdük. Sidretü'l-Müntehâ bir ulug daraht turur kim anıñ misli yok."* 56/17.(9)

KE. **sidretü'l-müntehâ** A. Arşın sağ yanında ötesine hiçbir yaratığın geçemeyeceği ağaç. *"Bir İbrahim-i Halilni mancınıkga urup otga atmışda sidretü'l-müntehidin kanat tokıp otga tüşmezdin aşnu tutdum."* 71r15.(12)

sipâs

“Şükür, dua etme” anlamındadır. Sadece iki eserde kullanılmıştır.

KB. **sipâs** F. Şükür. “*Hamd-ü sipas-ü minnet ve öküş ogdi teñri ‘azze ve celleğa kim uluğluğ idisi tükel kudretlig padişah turur*” (Hamd, şükürü minnet ve sonsuz medih o büyüklük sâhibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye mahsustur.) A1.(1)

NF. **sipâs** F. Dua etme. “*Tağrı teâlâ bir u bar turur, aña ortak revâ ermez; şükr u sipâs ol Tağrıka kim va^cdesini râst kıldı, ...*” 51/5.(1)

sivallah

“Mâsivâ” sözcüğü ile aynı anlamda kullanılır. “Allah’ın dışındaki her şey” anlamındadır. Bilindiği gibi tasavvufta “mâsivâ” insanı Allah’tan uzaklaştıran şeylerdir. MM’de iki yerde geçer.

MM. **sivallah** A. Allah’tan başka her şey. “*sivallah sözindin könül hali kıl, nurullah nurındın tolu bilse-sen*” 329-3.(2)

siyâm

İslamın beş şartından biri olan “oruç” adı olarak geçen bir terimdir.

KE. **siyâm** A. Oruç. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v4.(1)

MM. **siyâm** A. Oruç. “*bu kurban kıyam u siyam u zekat, nişan ol tamugdın azad bolmakı*” 194-3.(1)

son oturuş

“Namaz kılarken selam’dan önceki son oturuş” anlamındadır. Namazın bölümlerinden birinin adı yerine MM’de 4 yerde kullanılmıştır. Sıfat tamlaması yapısındadır.

MM. **son oturuş** İki ve daha fazla rekatlı namazlarda selamdan önceki oturuş. “*son oturuşda kadre’t-teşehhüdde son, ketür ekki secde cevab oş sa’il*” 112-3.(4)

soñ sarây

KT'de “ahiret” sözcüğünün T. + F. Sözcüklerle oluşturulmuş karşılığıdır. Üç kere kullanılmıştır.

KT. **soñ sarây** T.F. Ahiret. “*Kim kim haddin keçse takı kirtgünmese İdisi nişānlarına soñ sarây kını katıgrak hem bākırak.*” (Kim ki haddini aşsa ve inanmasa Tanrı ayetlerine ahirette ızdırabı katı olacak.) 31/92b1=20:127.(3)

soyurgamak

“Merhamet eylemek, rahmet eylemek, lütfetmek” anlamlarında KT'de toplam altı yerde ve CC'de “soyurgamak / soyurkamak” şekillerinde kullanılır. Tuncer Gülensoy, soy- (Bir şeyin üzerinde kabuk, deri, zar gibi şeyleri çıkarmak) köküne dayandırmaktadır. (Gülensoy 2007: 803)

KTS. **soyurgamak** M. Lütuf bahşetmek, rahmet eylemek. (CC)

KT. **soyurkamağ** M. Merhamet etmek, rahmet etmek. “*Soyurkamak üçün İdingdin, ol ol eşitgen bilgen.*” (İşiten ve bilen Tanrı'dan rahmet için...) 36/75b2=44:6. KT.(2); “*Tilese maña soyurkamak nek olar yanıqlılar mu anıñ soyurkamakını.*” (Bana rahmet dilese onun rahmetini dönderebilirler mi...) 31/74a1-2=39:38.(4)

sökünç

“Felaket” ve “bela” anlamları dışında “lanet” karşılığında kullanıldığı için dinî terim saydığımız bu sözcük sök- (söymek, kötü söz söylemek) fiilinden türetilmiştir.

KE. **sökünç** Lanet, bela, felaket. “*Din üçün köp kın tartıp yoritü Hak yarlığın, Bizge sökünç emgek içre kalmadı hiç ta'ati*” 22v12.(1)

subhane

Allah (c.c.) isminden sonra saygı için söylenen söz.

GT. **subhane** A. Tanrı sözünden sonra zikredilen saygı sözü. “*ketürgey hak subhanehu ve ta'ala digey*” 8/5.(1)

KTS. **sübhone** A. Allah sözünden sonra zikredilen saygı sözü. (GT)

suç

“Günah, dine aykırı davranış” anlamlarında dinî terim olarak BM ve Kİ’de yer alır. Ayrıca TZ’de ç > ş değişmesiyle “suş” şeklinde karşımıza çıkar.

KTS. **suç** Suç, günah. KTS. (BM, Kİ); **suş** Suç, günah. (TZ)

sufi

“Sofu, derviş; Tanrı aşkıyla ibadet ve taatla uğraşan kimse” anlamındadır. Genel dilde daha çok “sofu” şeklinde kullanımı devam etmiştir.

KTS. **sufi** A. Sofu, derviş. (GT)

GT. **sufi** A. Sofi, derviş. “*sufiler katında bir niçe akça*” 169/11.(2)

sun’

İM’de “kudret, yapma” anlamlarında “Tanrı’nın gücü kudreti” anlamlarında kullanılır.

İM. **sun’** A. Kudret, yapma. “*hayr takı şer kendü nefsinden turur tip yok turur Teñri’ning aning içinde sun’ı tip.*” 31a/4.(2)

sunmaklık

KT’de “kulluk görevlerini yerine getirme, ibadet etme” anlamlarında kullanılmaktadır.

KT. **sunmaklık** İbadet, kulluk etme. “*Ol kim ol iki ara turur, tapgıl angar, sergil angar sunmaklıkka.*” (Ona sabır ve sebatla kulluk et.) 31/26a1=19:65.(1)

sur

“Kıyamet günü İsrail’in üfleyeceği boru” adı olarak kullanılır.

KE. **sur** A. Kıyamette İsrail’in üfleyeceği boru. “*Çıkdı erse biregüni kördi bir ayaki ilge[ri] bir ayaki artkarı surnı agzığa koyup yokarı kökge bakıp ürgelü turur*” 177r12.(1)

sûre

Kuran'da yer alan 114 bölümün her biri için "sûre" denmektedir. İncelediğimiz eserlerden dokuz tanesinde 225 yerde geçmektedir.

MM. **sûre** A. Kur'an'ın 114 bölümünden her biri. "*okı fatiha zam kılıp suredin*" 108-3.(1)

NF. **sûra** A. Sure. "*Bu hec içinde teşrif künlerinde erdi kim bu sûra nâzil boldu.*" 83/3.(12)

İM. **sûre** A. Kur'an-ı Kerim'in 114 bölümünden her biri. "*Takı biri sure koşmak turur ya ayatlar koşmak turur Fatihe'ge.*" 170b/5.(129)

KMS. **sûre** A. Kur'an-ı Kerim'in ayrıldığı 114 bölümden her biri. "*Namazun vacıbları yididür. Fatiha suresin okumak*" 19b/1.(4)

KF. **sûre** A. Kur'an-ı Kerim'in ayrıldığı yüz on dört bölümden her biri. "*Ol bir ayetdür, Kur'andan düşdi ayrılmağıçun sureler ortasında.*" 146b/2.(69)

ME. **sûre** A. Sûre. "*fariza kıldı Tanrı sureniñ ahkamların andaze kıldı Tanrı sureni*" 79-2.(3)

KT. **sûre** A. Sure. "*İndürülse olar üze bir sûre haber bérür olarka anı kim köngülleri içinde turur.*" ((Münafıklar) kalplerindeki ortaya çıkarılacak bir surenin indirilmesinden endişe ediyorlar.) 29/45b1=9:64.(4)

KE. **sûre** A. Sure. "*Mevli ta'ala tegme sure sayın bir ferişte ıddı kötere bilmediler.*" 119r19.(12)

KTS. **sûre(t)** A. Kur'anı Kerim'in 114 bölümünden her biri. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

GT. **sûret** A. Kur'an'ın kısım veya fasılları, süre. "*kanatsız kuşka murad nüzul-i kur'an'dan tahsil-i arı siret-turur tertib-i suret-i mektub degül*" 346/2.(1)

sûretü'l-hamd

Fatiha sûresinin adı yerine kullanılmaktadır. ME'de yer alır.

ME. **sûretü'l-hamd** A. Fatiha süresi. "*suretü'l-hamd, al-hamdü suresi, emgetdi anı, emgekge kemişdi anı*" 106-8.(1)

sûr-ı 'ibri

"Zebur'un sûreleri, mezâmiré anlamında KB'de iki yerde kullanılmıştır.

KB. **sûr-ı 'ibri** A. Mezâmîr, Zebur'un sureleri. “Çiçeklikte sandvaç öter miñ ünün, Oğır surı 'ibri tünün hem künün” (Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor, sanki gece-gündüz mezamir okuyor.) 78.(2)

süçûd

“Namazda alnını, avuç içini ve dizlerini yere koyarak secde etme” anlamındadır. Yedi eserde 36 yerde geçer.

GT. **süçûd** A. Secde etme, ibadet. “*eger cud kudret bilen bolur ise dagı sücud kuvvet bilen anlarga müsellemler durur*” 302/7.(2)

KTS. **süçûd** A. Secde etme, ibadet. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

MM. **süçûd** A. Secde etme, namazda yere kapanma. “*kıyam u sücud u rüku' u ku'ud, ketürgey kıra'atsızın bu vücud*” 142-1.(16)

KF. **süçûd** A. Secde etme. “*andan sonra namaza dursa, rüku'a tamam eylese, sücudü tamam eylese.*” 124a/4.(9)

KE. **süçûd** A. Secde etme. “*Yusuf aydı: kılmağıl, men ma'bud ermes-men, mana sücud reva bolmas*” 76r11.(3)

KMS. **süçûd** A. Secde. “*rüku'da (sübhanerabbileyela'la) demek sücudda dahı tahıyyat okumak evvel tahıyyata oturganda...*” 20b/4.(6); “*her namazda ki rüku' olsa dahı sücud olsa*” 6b/1.(1)

İM. **süçûd** A. Secde etme. “*olturup işaret kılğay rüku' birle takı sücüd birle*” 152a/1.(41)

süçûd eylemek

“Namazda secdeye varmak” anlamındadır. Birleşik fiil grubu yapısındadır.

KF. **süçûd eylemek** A.T. Secde etmek. “*Kur'an okumak, rüku' eylemek, sücud eylemek, ahir tahıyyatda oturmak tahıyyat kadarınca*” 40b/3.(1)

KMS. **süçûd eylemek** A.T. Secde yapmak. “*Kur'an okumak dahı rüku' eylemek, sücud eylemek, ahir tahıyyata oturmak tahıyyat kadarınca*” 10b/1.(4)

süçüdlü

“İçinde secde bulunan namaz” demektir fakat daha çok “namazını kılan” anlamındadır. “süçüdlü / sücudlu” şekillerinde dört eserde yer alır.

KTS. **süçûd** A.T. İçinde secde bulunan namaz. KTS. (İM); **süçudlu** A.T. İçinde secde bulunan namaz. (KF)

İM. **süçûd** A.T. Secdeli namaz, namazını kılan. “*takı kahkaha külmek namaz içinde, rüku’lu süçudlu namaz içinde ab-dast bozar.*” 94b/8.(1)

KF. **süçûd** A.T. Secdesi olan. “*her namazda rüku’lu olsa, süçudlu olsa.*” 103b/5.(1)

süçûd kılmak

“Secdeye varmak, secde etmek” anlamında birleşik fiil grubu yapısında olan bir terimdir.

İM. **süçûd kılmak** A.T. Secde etmek. “*burnı öze süçud kılğay takı namazı reva bolur, ol ikisi katında reva bolmas.*” 153a/6.(9)

süçûd-ı tilâva

İM. **süçûd-ı tilâva** A. Tilavet secdesi. “*Eger külse cenaza namazı içinde ya süçud-ı tilava içinde ya süçud-ı sehv içinde ab-dast bozulmas.*” 97b/3.(1)

sülsün selâse

A. Kökenli iki kelime ile oluşturulmuş Hristiyanlığa ait bir dinî terimdir. Hristiyanlıkta çok geçen üçleme “teslis” anlamındadır.

KE. **sülsün selâse** A. Hristiyanlıkta üçleme. “*ihtilaf ol erdi kim ‘İsini ba’zılar ibnü’llah tediler, ba’zılar ilah tediler, ba’zılar sülsün selase*” 170r2.(1)

sülûk

“Bir tarikate girme, Hakk’a ermek için bir rehberin öncülüğünde çıkılan manevi yolculuk” anlamındadır. Sonraki dönemlerde daha çok seyr ü süluk” tekrarıyla kullanılmıştır.

MM. **sülûk** A. Bir tarikate girme. “*süluk birle meczub bolur mukteda, icazetlig erse reva iktida*” 304-1.(1)

sünnet

Kur'an'dan sonra dinin esaslarını belirleyen ve Peygamberimiz tarafından tavsiye edilen davranış ve sözlerdir. İncelediğimiz eserlerin hemen hepsinde toplam 264 yerde geçmektedir. Ayrıca birçok birleşik yapı içerisinde de yer alır.

KF. **sünnet** A. İyi ahlak, Hz. Muhammed'in sözleri, sünnet. *"Eger namazdan sonra sünnet olsa dursun ol yirden kitsün sünneti kılsun."* 155b/2.(46)

KB. **sünnet** A. Sünnet düğünü. *"Olarda birisi küdenke aş ol Ya sünnet aşu ya toğursa oğul"* (Bunlardan biri –düğün ziyafetidir; biri de ya bir oğlun doğumu, sünneti dolayısıyla verilen ziyafettir.) 4575.(1)

KMS. **sünnet** A. Hz. Muhammed'in hal ve davranışları. *"Eger terk itse bir nesne sünnet didüğümüzden beraberdür olsa unudup ya kasd birle vacıb olmaz anun üstine secde sehvi"* 22a/1.(19)

MM. **sünnet** A. Hz. Muhammed'in söyledikleri veya yaptıkları. *"kana 'at arıg pak resul sünneti, ididin tiledi üküş yalwarıp"* 55-3.(20)

İM. **sünnet** A. Hz. Muhammed'in sözleri, işleri veya beğendikleri. *"bilgil راستی sufning takdiri sünnet öze ab-dast almak içinde bir müdd kerek yüwünmwk içinde bir sa' kerek..."* 112a/36.(132)

KTS. **sünnet** A. Peygamberimizin yaptıkları ve tavsiye ettikleri. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

KT. **sünnet** A. Sünnet, dinen geçerli olan adet. *"Tanrı sünneti anlar içinde keçtiler."* (Tanrı sünneti onlar için de geçerli kıldı.) 38/8a1=33:38.(3)

GT. **sünnet** A. Sünnet, peygamberin yaptıkları ve tavsiye ettikleri. *"ol hukm bilen kim da 'vetniñ icabeti sünnet durur"* 211/9.(1)

NF. **sünnet** A. Sünnet. *"... iñen, baralıñ, sökelke 'ayâdat kılmak sünnet turur, ..."* 235/7.(18)

KE. **sünnet** A. Sünnet. *"la-ilahe illa 'llah Muhemmdün Resulu'llah, tedi. Evvel ernekni kötrüp şehadet kelimesin aymak Adem oğlanlarığa sünnet kaldı."* 7r18.(17)

ME. **sünnet** A. Sünnet. *"yañıla dörüdülmüş neme sünnetge hılaf iş / Tanrı yañıla dörütgen turur köklerni takı yerni"* 19-6.(3)

sünnet eylemek

“Sünnet saymak, Hz. Peygamberin yaptığı davranışları yerine getirmek” anlamında birleşik fiil grubu yapısında bir terimdir.

KF. **sünnet eylemek** A.T. Sünnet kılmak. “*Andan sonra bu dördten sünnet eylesün.*” 142a/2.(2)

sünnet namâz

Sıfat tamlaması yapısında olan bu terim “Farz olmadığı halde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından kılındığı için kılınan namaz” anlamındadır.

İM. **sünnet namâz** A.F. Kılınması sünnet olan namaz. “*kaçan kim selam birse iki yanına, bakılur eger namazda bar olsa andan songra sünnet namaz turgay...*” 180a/2.(2)

sünnet olmak

KF. **sünnet olmak** A.T. Sünnet olmak. “*Bil, misvak eylemek sünnetdür! Nite ki rivayet eyledük hadislerden, kaçan sünnet sünnet oldıysa vardur anun üstüne misvak eylemek.*” 74b/5.(1)

sünnet-i mü’ekke

“Hz. Muhammed’in (s.a.v.) daima yaptığı farz dışındaki ibadet ve davranışlar” anlamındadır.

İM. **sünnet-i mü’ekke** A. Hz. Muhammed’in hemen her zaman eda ettikleri sünnetler. “*mañ birmek sünnet-i mü’ekke turur.*” 149b/5.(5)

KTS. **sünnet-i mü’ekke** A. Hz. Muhammed’in her zaman yerine getirdikleri sünnetler. (İM)

sünnet-i vakt

“Vakit namazlarının sünneti” anlamındadır.

KTS. **sünnet-i vakt** A. Sünnetin zamanı, vakit. (İM)

İM. **sünnet-i vakt** A. Vaktin sünneti. “*tüşning sünnetini yahud sünnet-i vakt tip reva turur.*” 161a/7.(3)

sünnî

“Sünnete uyan, ehl-i sünnet olan” demektir.

KE. **sünnî** A. Sünnet ehli. “*Böçide altı haslet bar turur, ilki ol turur kamugı sünni bolurlar, ikinci cüvan-merd, üçünçi garib-dost bolurlar...*” 18r20.(2)

sûretü'l –ahzâb

A. Kurallara göre oluşturulmuş bir terkip olan bu terim, Kur'an'ın 33 sûresi için kullanılır.

NF. **sûretü'l –ahzâb** A. Kur'anın 33. Süresi. “*İmâm Abu'l-Me'âlî Muhammed İspîcâbî rahmni Tefsîr'inde Sûratu'l-l Ahzâb içinde bu hadîsni keltürmiş:*” 10/15.(1)

şa'bân

Hicri takvime göre ramazan ayından önceki sekizinci ayın adıdır.

KF. **şa'bân** A. Arab takvimine göre sekizinci ay, ramazan ayından önceki ay. “*İstiftah namazı Receb ayının buçugundan igirimi rek'at Şa'ban ayının buçugı namazı yüz rek'atdur.*” 137a/4.(7)

KTS. **şa'bân** A. Şaban ayı, Arabî ayların sekizincisi. (Gİ, İM, KF, KFT)

şa'ra

Sadece İM'de “Sadaka toplanan yer” anlamında geçer.

KTS. **şa'ra** A. Sadaka toplanan yer. (İM)

şabat kün

CC'de yer alan bir terimdir. Yahudilikte dinlenme günü olan cumartesi gününün adıdır.

CC . **şabat kün** İ.T. Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi. 36b/6.(1)

şafâ'at

“Tanrı'nın koruması, yardımı, ahirette müminlerin suç ve günahlarının bağışlanması” anlamında üç eserde 17 yerde kullanılır.

İM. **şafâ'at** A. Yardım, şefaât. “*menim ümmetinden kıyamet küninde kim kim körmese şefa'atnı hak takı inkar kılsa anga ol kişi mübtedi' turur.*” 38b/2.(13)

ME. **şafâ'at** A. Biri için af dileme. “*inna lillahi va inna ilayhi raci'un tedi musibatlıg, inna lillahi tedi kor tegmiş emdürmek tiledi andın şafa'at tiledi andın / bilmek tiledi andın rayını*” 212-2.(3)

KF. **şafâ'at** A. Şefaât. “*Anlar şefa'atına kivürsün fazlı keremi bile. Ol Tanrı ta'ala emel hayırlusıdur.*” 15b/6.(1)

KTS. **şefâ'at** A. Birinin suçunun affı veya dileğinin kabulü için edilen aracılık. (Gİ, GT, İM, KF)

KE. **şefâ'at** A. Şefaât, biri için af dileme. “*ol İdris peygamber 'aleyhi's-selamnı buldılar ana bardılar, aydılar: bizni şefa'at kılğıl bizni İdi 'azze ve celle yarlıkasun tediler.*” 22r7.(45)

NF. **şefâ'at** A. Şefaât, biri için af dileme. “*... kim kelime-i şehâdat aysanız, kıyâmat kün bizke şefa'at kılmak revâ bolsa tedi erse, ...*” 6/4.(13)

şafâ'at eylemek

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim “şefaât etmek, birinin günahlarını affetmek” anlamındadır.

KF. **şafâ'at eylemek** A.T. Şefaât etmek. “*Siz menüm katumda mela'iklerüm kibisiz, şefa'at eylenüz, şefa'at iderler andan sonra cennete kirürler.*” 12a/2.(1)

şafâ'at eyleyici

“Şefkatli davranan, acıyarak ve esirgeyerek seven, şefaât eyleyen, ahirette kullarının günahlarını bağışlayan” anlamındadır. Allah'ın gafûr sözcüğünün yakın anlamlısı ve raûf sıfatının sıfat-fiil grubu şeklindeki karşılığıdır. Yapı olarak Sıfat-fiil grubudur.

KF. **şafâ'at eyleyici** A.T. Şefaât eden. “*mukarindür bilesince türbede, şefa'at eyleyicidür kıyametde*” 15a/4.(1)

şafâ'atçı

“Şefa'at eden, birinin affını dileyen” anlamındadır. Ümmetin affı için Allah’a dua etmesinden dolayı Peygamberin adı yerine ve gafûr sıfatından dolayı Tanrı adı karşılığında kullanılabilmektedir.

ME. **şafâ'atçı** A.T. Birinin affını dileyen. “*şafa'atçı ketürdi aña Tañrını, Tañrını şafi' keldürdi aña tüketti tıvarnı*” 11-8.(2)

KTS. **şefâ'atçı** A.T. Şefa'at eden. (İM, KFT)

şafaķat eyleyici

“Şefkat eyleyen, acıyarak ve esirgeyerek seven” anlamında sıfat-fiil grubu şeklinde oluşturulmuş terimdir.

KF. **şafaķat eyleyici** A.T. Seven. “*Fazlı keremi bile ol Tanrı ta'ala şafakat eyleyicidir*” 199b/3.(3)

KF. **şafaķat eyleyici** A.T. Seven. “*Ya Allah! Sen hay sen... şafakat eyleyici sen,*” 27b/6.(2)

şâfi'

“Şefa'at eden, yardımcı olan” anlamındadır.

ME. **şâfi'** A. Şefa'at eden. “*şafa'atçı ketürdi aña Tañrını, Tañrını şafi' keldürdi aña tüketti tıvarnı*” 11-8.(3)

KTS. **şâfi'** A. Şefa'at eden. (GT, KFT)

NF. **şefi'** A. Şefa'at eden. “*Ey Bâr Hudâyâ, sen va'de kılıp turur-sen kim mu'eminlerke nusrat bergey-men tep, ol va'deñni saña şefi kılur-men.*” 74/2.(8)

KE. **şefi'** A. Şefa'at eden. “*şehadetlig sa'adetlig, 'ibadetlig hidayetlig, beşaretlig, özi muti' zikri refi', ümmetka şefi', enbiya kiblesi, asfiya kıdvesi ol sadr-ı suffe-i safa*” 2r7..(10)

KT. **şefi'** A. Şefa'atçı. “*Yok zalimlerke yagukdın ap şefi' boyun sunur.*” Zalimler için şefa'atçı yok...) 35/32b2=40:18.(1)

HŞ. **şefi'** A. Şefa'at eden. “*Kıyametde şefi'im mustafa kıl*” 188.(1)

GT. **şefi'** A. Şefa'at eden. “*ni kaygursun bu ümmet ahiretde şefi'i çün senin tig ruh bolgay*” 7/7.(2)

şâkir

“İyiliğe karşı şükreden” anlamındadır.

GT. **şâkir** A. Şükr eden, iyiliği unutmayan. *“dağı anıñ bigin şakirleri bar”* 315/1..(1)

KTS. **şâkir** A. Şükreden, iyiliği unutmayan. (GT)

KE. **şâkir** A. Şükreden. *“Halkga şefkat üçün amma bu za’if kul turur anın üçün ‘alem içinde mundın ulugrak şakir yok temek bolur.”* 146r10.(2)

şarâb-ı tahur

Cennette hurilerin sunduğu saf, temiz, helal şerbet, içeceklerdendir.

KE. **şarâb-ı tahur** A. Dinî esaslara uygun saf şarap, helal şerbet. *“kaçan uçmahlıqlar uçmahga kirip ma’idega oltursalar feriştelar hidmetde bolgaylar, gılman u vildan şarab-ı tahur tutkaylar, uçmah kuşları Tubi yıgaçı üzre türlüg ün birle sarnay başlagaylar.”* 202r11.(2)

şefâ’at itmek

“Şefaât eylemek, ahirette kulların günahlarını bağışlamak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **şefâ’at itmek** A.T. Şefaât etmek. *“Siz menüm katumda mela’iklerüm kibisiz, şefa’at eylenüz, şefa’at iderler andan sonra cennete kirürler.”* 12a/2.(1)

şefâ’at kılguçı

“Şefaât eyleyen, ahirette kullarının günahlarını bağışlayan” anlamında sıfat-fiil grubudur.

HŞ. **şefâ’at kılguçı** A.T. Suçunun affı veya dileğinin kabulü için yardım eden peygamber, Hz. Muhammed. *“Kıyamet kün şefa’at kılguçı ol”* 189.(1)

şefağat eylemek

“Şefaât eylemek, ahirette kullarının günahlarını bağışlamak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KMS. **şefağat eylemek** A.T. Esirgeyerek sevmek. *“Tanrı yaratgan kullara dahi şefakat eylemekdür anlara”* 44b/4.(1)

şefakatlîğ

Şefkatli, şefkat sahibi, şefkat eden, şefkati bulunan

NF. **şefakatlîğ** A.T. Şefkatli, “ *Yâ Rebbî, sen maña inen şefakatlîğ, rahmatlîğ hõca erdiñ,*” 147/6.(6)

şefî’çi

“Şefa’atçı” ile aynı “Şefa’at eden, birinin affını dileyen” anlamındadır. Ümmetin affı için Allah’a dua etmesinden dolayı Peygamberin adı yerine ve gafûr sıfatından dolayı Tanrı adı karşılığında kullanılabilmektedir.

KT. **şefî’çi** A. T. Şefa’at eden, şefa’atçi. “*Azu tuttılar mu Tanrıdın adın şefî’çi.*” (Tanrı’dan başka şefa’atçi tuttular mı...) 35/2a3=39:43.(1)

şefkat

Merhamet, acıma, esirgeme ve esirgeyerek sevme anlamındadır.

NF. **şefkat** A. Şefkat, merhamet. “... *takı kul karavaşlarını artuk emgetmeñ, şefkat kılıñ!*” 87/2.(1)

KF. **şafakat** A. Şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevme. “*Ya Allah tahkik sen şafakat, rahmet eyleyici sen.*” 145a/4.(2)

KMS. **şefakat** A. Şefkat. “*Tanrı yaratgan kullara dahı şefakat eylemekdür anlara*” 44b/4.(1)

şahâdet

Daha çok “şehâdet” şeklinde yazılan ve sözlükte çeşitli anlamları bulunan bu sözcük dinî bir terim olarak “Allah’ın varlığı ve birliğini kabul ve ikrar etme, kelime-i şehadet getirme” anlamındadır. Yedi eserde 28 kere kullanılmıştır.

KB. **şehâdet** A. Şehâdet, kelime-i şehâdet. “ *Közin kökte tıkti kötirdi elig, Şehadet bile kesti teprer tilig*” (Gözünü göğe dikti, elini kaldırdı, son sözü kelime-i şehâdet oldu.) 1519.(2)

KF. **şehâdet** A. “Eşhedü en la ilahe illallah” cümlesini söyleme. “*Sabit eyle meni şahadat kelimesi üstüne: “la ilahe illa’llahu muhammedün Resulu’llah.”* 34a/2.(4)

KTS. **şehâdet** A. 1. Allah’ın birliğine şehadet etmek. (Gİ)

NF. **şehâdet** A. Allah’ın (c.c.) birliğini ve Allah’tan başka Allah olmadığını söyleme. “... *takı şehâdet kelimesi aydı takı bu âyatnı okıdı...*” 345/2.(9)

MM. şehâdet A. Bir şeyin doğruluğuna inanma, tanıklık etme. *“sa’adet şehadet nurin tutğuçı, hakikatde hakka çın-ok bütğüçi”* 18-1.(4)

KE. şehâdet A. Şehadet, bilinen bir şeyi ifade ve ikrar etme. *“la-ilahe illa’llah Muhemmedün Resulu’llah, tedi. Evvel ernekni kötrüp şehadet kelimesin ayamak Adem oğlanlarığa sünnet kaldı”* 7r18.(7)

İM. şehadat A. Şahitlik, tanıklık. *“andan song eger bolsa zarbı öze İslam ehlining zarbı bolsa yazılmış kibi anıng öze şehadat kelimesi ol yirde tapgan mâl menzilesinde turur.”* 254b/2.(1)

şahâdet

“Şehit olmak, Kutsal değerler uğrunda ölmek” anlamında kullanılır.

KE. şehâdet A. Şehitlik. *“mü’minlerka ulaşı nusret erdi amma kafirler bilmediler, kafirler basıkmişta kendü nusret turur, şehadet bolsa nusret turur, uçmahlık bolur.”* 227r18.(7)

KTS. şehâdet A. Şehitlik. (İM, KF)

şehâdat keltürmek

“Eşhedü en lâ ilahe illallah” cümlesini söylemek

İM. şehâdat keltürmek A.T. Şehadet getirmek. *“sol yanında takı sözlemegey dünya sözini takı şehadet keltürgey herbir endamın yügende takı du’a kılgay”* 89b/4.(1)

şehîd

“Allah yolunda, din uğrunda, kutsal değerler uğrunda savaşırken ölen anlamıyla beş eserde 70 yerde karşımıza çıkmaktadır.

KTS. şehîd A. Şehit. (Gİ, İM, KF, MS)

KMS. şehîd A. Allah yolunda ölen. *“Kim ki okusa iki kez yazılğay şehidlerden, salihlerden.”* 37a/3.(1)

İM. şehîd A. Din uğrunda ölen kimse. *“şehid ol turur kim öltürgey anı müşrikler...”* 242b/1.(9)

NF. şehîd A. Şehit. *“... Tanrı te’âlâka yeti miñ yıl hıdmat kılmış teg bolğay takı tegme bir küninge miñ şehîd savâbı Hak te’âlâ rûzî kılğay.”* 198/7.(57)

KE. **şehîd** A. Şehit. “*Resul ‘aleyhi’s-selam yana yandı, şehid derecesin beyan kıldı.*” 225r11.(15)

şehîdlik

“Şehit olma” anlamındadır. İncelediğimiz dört eserde 8 kere kullanılmıştır.

İM. **şehîdlik** A.T. Şehit olma. “*Takı veliler sulh kılışmaklıkı ölgenden songra mal öze çıkarmas anı şehidlik hükminden.*” 242b/5.(1)

NF. **şehîdlik** A.T. Şehitlik. “... *kim Hak te‘âlâ şehîdlik rûzî kılgay tep.*” 128/2.(5)

KTS. **şehîdlik** A.T. Şehitlik. (Gİ, İM)

şeksiz

“İnancı sağlam, imanlı, dini konularda tereddütü olmayan kişi” anlamında kullanılır.

KT. **şeksiz** A.T. Şüphesi olmayan, emin, inançlı. “*Sizni törütmek içinde ol kim yadı tepreniglilerdin, belgüler şeksiz bodunka.*” (Sizin yaratılışınızda ve hayvanları türlelendirmesinde yakîn sahibi topluluk için elbette deliller vardır.) 36/90a1=45:4.(5)

şer(r)

“Hayırlı olmayan, kötü olan, dinî açıdan fayda sağlamayan tavır, söz ve davranışlar” anlamındadır.

MM. **şer** (A. şerr) Kötülük. “*bu dünya ekin ekgü yer bil muni, hayır şer su-be-suy kıyamet küni*” 279-2.(1)

KTS. **şer** A. Kötülük, fenalık. (GT, İM, KF, MS)

KF. **şer** A. Kötülük, şer. “*Ya Allah, sana sığınur men... muhbisden sorulmuş şeytan şerrinden.*” 52a/3.(6)

ME. **şer** A. Kötülük. “*sınadı anı / yıratı anı şerdin, bir yana tutdı anı yamandın / döşedi mezgitge uşak daşnı eyleksiz koydı anı*” 65-5.(1)

KE. **şer(r)** A. Şer, hayırlı olmayan, kötü. “*Tenri ta’ala olarnın şerrindin küdezgey.*” 33r10.(3)

KT. **şerr** A. Şer, kötülük. “*Sanayur men sizlerdin şerlerdin.*” (Sizleri şerle sınarım.) 34/69b2=38:62.(1)

KB. **şerr** A. Kötülük. “*Selam ol selamet kişi şerringe, Selametlik aldı yanut kılğuçı*” (Selâm insanı insanların şerrinden korur; selâma mukabele eden kimse selâmetini te’minat altına almış olur.) 5059.(3)

AH. **şerr** A. Kötülük. “*eren hayrı şerri küsep keçmez ol*” (İnsanların iyilik ve kötülükleri arzu etmekle geçmez.) 373.(2)

NF. **şerr** A. Şer, kötülük, fenalık, zarar. “*Ne kim ma’siyat bar erse, cümlesi mundın tugar takı cümle şerniñ kilidi bu turur.*” 364/6.(7)

KMS. **şerr** A. Şer, kötülük. “*dahı kıyamet künine dahı hayrı şerri Tanrı’dan-ıdugına*” 46b/1.(1)

şer’

Şer’i: “Dinin kuralları, Allah’ın emri” anlamındadır. İncelediğimiz eserlerde “şer’, şeri” şekillerinde yazılmıştır.

KTS. **şer’** A. Şeriat, dinin kuralları. (Gİ, GT, KF, MS)

GT. **şer’** A. Allah’ın emri, şeriat. “*seniñ şefa’atıñ bilen şer’ haddin terk itse bolmas*” 112/13.(3)

HŞ. **şer’** A. Dinin kuralları, Allah’ın emirleri. “*Anıñ şer’i öñin dinlerni üzdi*” 189.(1)

KFT. **şeri’** A. Şer’, şeriat. “*Anun içün kim miras ol kişinün hakkıdur şeri’ cihetinden.*” 47b/54

şer’an

“Şeri’atın hükümlerine uygun olan” anlamında kullanılır. Üç eserde yedi yerde kullanılmıştır.

KTS. **şer’an** A. Dine uygun olan. (İM)

İM. **şer’an** A. Dine uygun olarak. “*bu vech öze destur birilmiş turur şer’an bel kim ol yahşırak turur öküş imamlar katında bu vacib turur.*” 443a/1.(1)

NF. **şer’an** A. Şer’an, şer’i hükümlere göre. “*Gur ahtarmak şer’an yaman iş turur, hâssa Peygâmbar ‘as’nuñ gûrını ahtarmak takı yamanrak bolgay...*” 192/2.(6)

şer’î

“Dinle ilgili, dine uygun” anlamlarında kullanılır.

KTS. **şer’i** A. Dinle ilgili. (İM)

şer’i olmak

“Dinle ilgili veya dine uygun olmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **şer’i olmak** A.T. Dinle ilgili olmak. “*ümmet-i muhammed ‘aleyhi’s-selam bir hükm öze kim ol şer’i bolgay takı anlarning bolmagı...*” 15a/7.(1)

şerefe

Minarelerde ezanın okunduğu yerin adıdır. İM’de yer almaktadır.

KTS. **şerefe** A. Minarede ezan okunan yer. (İM)

İM. **şerefe** A. Minarede ezan okunan yer. “*Takı çıkar Hakl’dan ‘Akabe’ge angar Şerefe dirler.*” 299a/1.(1)

şeri’at

İlahi dinlerde peygamberler aracılığıyla topluma Tanrı tarafından gönderilen inançla ilgili amelî hükümler, emir ve yasaklar (DİBY. 2010: 617) “Her peygamberin kendi devrinde dine dayalı olarak ortaya koyduğu amelî kurallar ve tatbikatın adı” olarak, bazen de dinle aynı anlamda kullanılır. İncelediğimiz eserlerin hemen hemen tamamında kullanılmıştır.

NF. **şeri’at** A. Şeri hükümler. “*...dünyada ve hem ahiratta, ol kulga şeri’at ahkamını bildürür...*” 185/15.(1)

KB. **şeri’at** A. Şeriat. “*Müslümanlık açgıl şeri’atnı yad, Atıñ bolğa edgü özün bolğa ked*” (İslâmiyeti aç, şeriati yay; böylece seçkin bir şahsiyet olur ve iyi bir nam kazanırsın.) 5488.(8)

MM. **şeri’at** A. Allah’ın emirleri, İslam dini. “*köbeğin tizin birle ‘avret erür, şeri’at tizinni tamam ört teyür*” 69-2.(21)

HŞ. **şeri’at** A. Din kuralları, doğru yol, Allah’ın emirleri. “*Şeri’at birle bu ajunni tüzdi*” 188.(2)

KTS. **şeri’at** A. Din kuralları. KTS. (Gİ, İM, KF, KFT, MS); **şeriyat** A. Şeriat, din kuralları. (CC)

KFT. **şeri’at** A. Din. Yol. “*Dahı ol urulgan kişinün danuklıkı işidilür, batıl olmaz şeri’at içre. Dahı ol sögülgen kişiğe zina haddını ururlar.*” 394a/10

KE. **şeri'at** A. Şeriat, din kaideleri. “*Din şeri'at rayetine 'ali kılğan Mustafa*” 2r8.(42)

KT. **şeri'at** A. Şeriat, din yolu. “*Yana kıldımız şeri'at üze işdin, udgıl angar.*” (Sonra seni de bir şeriat yoluna koyduk.) 36/97b1=45:18.(1)

KF. **şeri'at** A. Şeriat. “*Ol şeri'at 'ilmidür, din 'ilmidür.*” 6a/3.(3)

İM. **şeri'et** A. Allah'ın dini. “*ol vakt sen menden akça alganda şeri'et kayda irdi takı kazı kayda irdi tise kafır bolur.*” 20a/7.(19)

KMS. **şeriy'at** A. Şeri'at. Ayet, hadis ve icma-i ümmet esaslarına dayanan dini kaideler. “*Arab dilinde 'ibaretdür du'adan, şeriy'atda 'ibaretdür belli rükünlerden, has işlerdür.*” 5b/6.(5)

CC. **şeriat** A. Kadı. 45b/14.(1)

şeri'at ahkâmı

“Şeri'atın hükümleri” anlamındadır.

KE. **şeri'at ahkâmı** A. Dinî hükümler, emirler. “*iman keltürdiler, taharet, namaz ta'lim berdi, şeri'at ahkamın öğretti.*” 206r11.(4)

NF. **şerî'at ahkâmı** A. Şerî' hükümler, emirler, şartlar. “*...ol kulğa şerî'at ahkâmını bildürür...*” 185/15.(9)

şeri'atlık

“Dine uygun olan, Peygamberin dine dayalı olarak ortaya koyduğu ameli kurallara uygun olan” demektir.

KFT. **şeri'atlık** A.T. Dine uygun davranış. “*Kaçan bir kişi ıkrar idse, eyidse mesela menüm zeyid birle hiç şeri'atlık işim yokdur dise.*” 96a/17

KTS. **şeri'atlık** A.T. Dine uygun davranış. (KFT)

şerîf

“Peygamber soyundan olan, şerefli, asil, aziz, kutsal” anlamlarında kullanılır. Toplam üç eserde 12 kere yer almaktadır.

KTS. **şerîf** A. Peygamber soyundan olan. (Gİ, GT)

GT. **şerîf** A. Şerefli, asil; Peygamber soyundan. “*din ü dünya devleti zatı şerîf ma'rifet-ning ma'deni özi zarîf bu gülîstan ziyetî*” 13/2.(6)

İM. **şerîf** A. Şerefli, kutsal. “*Takı Muhammed’ning şerîf ‘aklı bar irdi takı ‘azim hulkı bar irdi.*” 49a/6.(5)

şerîk

“Allah’a ortak koşan, Allah’ın eşi benzeri ve ortağı olduğunu iddia eden, Allah’ın birliğine inanmayan, onun eşi ve benzeri olduğunu düşünen kişi” anlamındadır. Üç eserde altı yerde görülür.

KE. **şerîk** A. Ortak koşma. “*Yusuf aydı: kamugrı yaratgan bir Allah turur, mülki içinde şerik yok, mülkine zeval yok.*” 72v18.(1)

NF. **şerîk** A. Ortak. “*Takı seni ol Tağrıniñ dini üze ünder-men kim bir u bar turur, takı añar şerîk ortak yok turur takı vezir revâ ermez.*” 78/17.(3)

KF. **şerîk** A. Ortak. “*Ol Tanrı ta’ala münezzehdür şeriklerden, zıdlardan.*” 3b/2.(2)

şeyh

Bir dergahta, tekkede veya zaviyede müridlerine önderlik eden, yol gösteren, müritleri din ve tasavvuf konularında aydınlatan kimse. İncelediğimiz beş eserde 152 yerde geçmektedir.

KF. **şeyh** A. Bir tekke büyüğü. “*Si’r eyitdi, Şeyh Ebu Yusuf Ya’kub Ahmed oğlu: Yetişür bana hayırlardan yarakladugum kıyamet küninde razılığında hak ta’alanun.*” 37a/1.(1)

İM. **şeyh** A. Bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse. “*Takı ayıttı Şeyh: tib sürtüney levni bolmagay anıng.*” 303a/7.(5)

KTS. **şeyh** A. Bir tekke veya zaviyenin reisi ve müritleri olan kimse. (GT, İM, KFT) krş.şih (III)

NF. **şeyh** A. Şeyh, aziz, yaşlı, ihtiyar adam. “*... sen kim bolur-sen? tediler erse, İblîs al aydı: Men Şeyh Necdi men...*” 19/2.(130)

KE. **şeyh** A. Şeyh. “*Kaçan Şeyh Şibli dünyadın bardı erse tüş körüp su’al kıldılar, halin neteg?*” 11r1.(8)

MM. **şeyh** A. Tarikat önderi, şeyh. “*kelür bolsa şeyh hidmetinga mürid, selam şeyhdin ister bulur köp mürid*” 288-1.(8)

şeyhü'l-hüdâ

A. Kurallara göre oluşturulmuş bir terkiptir. MM'de yer alır. “Doğru yolu gösteren şeyh” anlamındadır.

MM. **şeyhü'l-hüda** A. Doğru yolu gösteren şeyh. “*bilin hüccetullahi şeyhü'l-hüda, kılıklı çın-ok rast kademde sebat*” 399-3.(1)

şeytân

Sözlük anlamı “uzak olmak, muhalefet etmek” olan şatn kökünden türetilmiştir. Allah’a isyan eden, onun emirlerini yerine getirmeyen, bu sebeple cennetten kovulan ruhanî bir varlıktır. (DİBY. 2010: 620)

KE. **şeytân** A. Şeytan. “*Bu kan ademinin teninde neteg yörüise şeytân andag yöriyür.*” 9v17.KE.(57); **şeytân** A. Şeytan. “*Süleyman ol tahtga tama’lîg e[rdi] Asafga keneşti, yana şeyatinga aydı.*” 149v14.(1)

KMS. **şeytân** A. Şeytan, iblis. “*Ya ilahi men sığınur-men sana ricsden, necisden, habisden, taşlanmışdan, şeytandan.*” 31a/6.(1)

NF. **şeytân** A. Şeytan. “*Yâ Muhammed, teniñni yazukdın arıtgıl, yaman işlerni kodgıl yâ takı şeytân vesvesesini kodgıl.*” 9/14.(38)

ME. **şeytân** A. Şeytan. “*azdurdı anı / yoldın çıkardı şeytan*” 224-6.(2)

MM. **şeytân** A. Şeytan. “*bukün yemek içmek tarab ‘ayş sürur, munun birle şeytan kılur hoş gurur*” 281-2.(2)

CC. **şeytân** A. Şeytan. “*ave kız, hannı tu[v]urgan, şaytannı erksiz etken*” 71a/2.(1)

GT. **şeytân** A. Şeytan. “*şeytan-lar tu’mesi degül*” 42/10.(2)

İM. **şeytân** A. Şeytan. “*tayındırdı ol ikisini şeytan uçmakdan çıkardı ol ikisini ol nerseden kim irdiler ol ikisi anıñ içinde eger uçmak yaratılmış bolmasa...*” 41b/4.(16)

KF. **şeytân** A. Şeytan. “*Ya Allah, sana sığınur men... muhbisden sorulmuş şeytan şerrinden.*” 52a/3.(4)

KTS. **şeytân** A. Şeytan. (CC, Gİ, GT, İM, KF, MS)

şeytân-ı lâ’in

Şeytandan bahsedilince kullanılan ifadedir. “Lanetlenmiş şeytan” anlamındadır.

HŞ. **şeytân-ı lâ'in** A. Lanetlenmiş şeytan. “*Bu şeytan-ı la'in körse irdi anı*” 190..(1)

şeytânî

“Kötü, korkunç, şeytanca ve dine aykırı söz ve davranış” demektir.

NF. **şeytânî** A. Şeytani, kötü, korkunç. “... *takı ol tüş kim kördün, ol şeytânî tüş turur,*” 213/14.(3)

şih

“Bir tekke veya zaviyenin reisi, rehberi olan kimse” anlamında şeyh sözcüğünden kısaltmış bir terimdir. GT’de yer alır.

KTS. **şih** A. Bir tekke veya zaviyenin reisi ve müritleri olan kimse. (GT)

şiyih

Yukarıdaki şih kelimesi gibi “şeyh” sözcüğünün ses değişikliğine uğramış şeklidir. Sadece KFT’de yer alır.

KFT. **şiyih** A. Şeyh, efendi. “*İlla bu kadar vardır kim şiyihlarımız eyiddiler vasiya anıt vermek yahşı degüldür şol yirde kim vasınun hıyanatlıkı zahir degüldür didiler.*” 405a/35.

şirk

“Allah’a ortak koşma, Allah’ın eşi benzeri ve ortağı olduğunu iddia etme, Allah’ın birliğine inanmama, onun eşi ve benzeri olduğunu düşünme” anlamındadır.

KFT. **şirîk** A. Şirk, ortak koşma. “*Ulug yazuk yididür. Tanrı ta'alaya şirik ketürmekdür dahı kafır birle sançışır iken kaçmakdur dahı mü'min kişini haksuz öldürmekdür.*” 144b32.

İM. **şirk** A. Allah’a eş koşma. “*bargıl sen takı sening iyeng uçmakka, şirk birle kılğan 'amalga ayıtgay bargıl sen takı sening iyeng tamugka tip.*” 80a/3.(2)

KTS. **şirk** A. Allah’a eş koşma. (İM, KFT)

KE. **şirk** A. Müşriklik, Allah’a ortak koşma. “*Kimerse küfr ü şirk mendin kitsün tese suretü'l-ihlasnı okusun.*” 66r19.(3)

şûmluq

“Uğursuzluk ve hayırsızlık” anlamında sadece NF’de yer alır.

NF. **şûmluq** F.T. Uğursuzluk, kötülük. “*Îmânsız çıkkanın şûmlukı takı Peygâmbar ‘as (nı) âzârlaganım şûmlukı turur.*” 18/9.(5)

şükr / şükür

“Tanrı’nın verdiği nimetlere şükretme, hamdetme, bu nimetleri yeterli görüp razı olma” anlamındadır. Müminlerin önemli bir vasfı şükürdür. “şükr / şükür” şekillerinde yedi eserde 90 yerde kullanılmıştır.

GT. **şükr / şükür** A. Şükür. “*anın şükriniñ zikriniñ fikri ni’met artturur.*” 4/4.(18)

KF. **şükr** A. Hamd, şükür. “*Ol Tanrı ta’ala şükre layıkdur.*” 3a/5.(4)

KT. **şükr** A. Şükür, hamd. “*Şükr Ol Tanrıka kökler törütgen hem yerlerni.*” (Göğü ve yeri yaratan Tanrı’ya şükürler olsun.) 33/63b1=35:1.(12)

KMS. **şükr** A. Şükür, minnettarlık, teşekkür etme. “*Şükr Tanrı’ya sabitdür, bisleyicidür ‘alemleri cennet yahşılar-ıçun*” 1b/2.(5)

HŞ. **şükr** A. Şükür, şükretme. “*Bu ni’met şükrini köñlümde artur*” 187.(8)

KTS. **şükr** A. Şükür, şükretme. KTS. (BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, MS); **şügür** A. Şükür, şükretme. (CC)

İM. **şükr** A. Şükür. “*şükr ol Tenrı’ge kim kiterdi menden ol nerse kim ziyan kılur irdi manga.*” 145b/4.(7)

MM. **şükür** (A. şükr) Şükür. “*şükür hamd ü ilahi tümen ming sanga, müsülman müvahhid yaratting manga*” 1-1.(7)

KF. **şükür** A. Hamd, şükür. “*Şükür Tanrıya sabitdür*” 1b/1.(22)

NF. **şükür** A. Şükür. “*bergenimke nişe şükür kılmaz-sen? tedi.*” 55/17.(30)

ME. **şükür** A. Şükür. “*ilham kıldı Tanrı aña şükürni tevfik bérdi aña Tanrı şükürge bay boldı er*” 42-4.(2)

şükr aymak

Birleşik fiil grubu şeklinde ve “şükürünü dile getirmek” anlamında KT’de yer alır.

KT. şükr aymak A. T. Hamdetme, şükretme. “*Tesbih aygıl idinge şükr aymak birle.*” (Tanrı’nı şükürle yâd et.) 37/80a3=50:39.(1)

şükr eylemek

“Tanrının verdiği nimetler için şükr etmek” anlamındadır. İki eserde 22 yerde karşımıza çıkar. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

KMS. şükr eylemek A.T. Şükretmek. “*Bişinçi şükr eylemekdür Allah’a ol kişi aydagay:*” 31b/3.(3)

KF. şükr eylemek A.T. Şükretmek. “*Şükr eyler men Tanrı ta’alaya*” 3a/4.(19)

şükr itmek

Şükr eylemek terimiyle aynı anlam ve yapıdadır.

KF. şükr itmek A.T. Şükretmek. “*Münezzeh sen ya Allah, şükr ider men sana.*” 146a/2.(1)

KTS. şükr itmek A.T. Şükür etmek, kanaat etmek, yetinmek. (BM)

şükr kılğan

“Şükr eden, şükrünü dile getiren” anlamında sıfat-fiil grubudur.

KT. şükr kılğan A.T. Şükreden. “*Yanut bérür Tanrı şükr kılğanlarka.*” (Tanrı şükredenlere karşılığını verir.) 25/12b1=3:144.(6)

şükr kılğlı

-gan eki yerine -ğlı sıfat-fiil ekiyle kurulmuş, “şükr kılğan” terimiyle aynı anlamda kullanılan terimdir.

KT. şükr kılğlı A.T. Şükreden. “*Eger bérseng bizke edgü ‘ayāl bolur-miz şükr kılğlılardın.*” (Eğer bize iyi eşlerden verirsen şükredici oluruz.) 28/59a2=7:189.(1)

şükr kılmağ

“Tanrının verdiği nimetler için şükr etmek” anlamındadır. Birleşik fiil grubu şeklindedir.

KT. şükr kılmak A.T. Şükretmek. “*Eger şükr kılsa siz bitse siz erür Tanrı az ‘amelka üküş cezā bérgeñ.*” (Şükr eder inanırsanız Tanrı az amele çok verendir.) 26/100a2=4:147.(8)

İM. şükr kılmak A.T. Şükr etmek. “*Kaçan kim Teñri Te’ala hükm kılsa angar ni’met birle karşı tapgay anı şükr kılmak birle...*” 32a/7.(9)

KB. şükür kılmak A.T. Şükür etmek. “*Şükür kııl ay ni’met idisi unur, Şükür kılsa ni’met bayat arturur*” (Ey nimet sâhibi olan muktedir kimse, şükür et, şükür edersen Tanrı nimetini arttırır.) 756.(32)

KE. şükr kılmak A.T. Şükür etmek. “*Ey Adem, uşmah yaratdım, ana kirgüçiler ma yaratdım, tamug yaratdım ana kirgüçiler yaratdım, mana şükr kılsunlar tep.*” 10v6.(36)

şükr ötegli

öte- (ödemek) –gli (sıfat-fiil eki) sıfat-fiiliyle oluşturulmuş sıfat-fiil grubu şeklinde bir terimdir. “Tanrı’nın verdiği nimetlere karşı şükreden, bu nimetlerden dolayı hamdederek veya şükrederek borcunu ödeyen” anlamındadır.

KT. şükr ötegli A.T. Şükreden. “*Algıl anı kim bérdim sanga, bolgıl şükr öteglilerdin.*” (sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.) 28/23a2=7:144.(2)

şükr ötemek

Bu terim de ötemek fiiliyle kurulmuş birleşik fiil grubudur. “Tanrı’nın verdiği nimetlere karşı şükretmek, bu nimetlerden dolayı hamdederek veya şükrederek borcunu ödemek” anlamındadır.

KT. şükr ötemek A.T. Şükretmek. “*Tilese sizler anıñ artuklukındın bolgay kim sizler şükr ötegey sizler.*” (Onun rahmetine çok mazhar olanlardan olmak isterseniz şükr edin.) 30/37a2=16:14.(4)

şükr u sipâs

Yakın anlamlı sözcüklerle kurulmuş tekrar grubu şeklindeki bu terim “şükür, dua etme” anlamındadır.

NF. şükr u sipâs A.F. Dua etme. “*Tanrı te’âlâ bir u bar turur, aña ortak revâ ermez; şükr u sipâs ol Tanrıga kim va’desini râst kıldı, ...*” 51/5.(1)

şükârâne

“Şükür belirtisi olarak adak sunma, şükreder gibi davranma” anlamındadır.

HŞ. **şükârâne** A. Şükran alameti, adak. “*Telim şükârâneler birdi uşol dem*” 252.(1)

KTS. **şükrane** A. Şükran alemeti, adak. (GT)

şükrlenmek

“Şükredilmek, şükürünü dile getirmek” anlamında iki eserde geçer.

İM. **şükrlenmek** A.T. Şükredilmek. “*iy Teşri, kılğıl manga sa’y kılmak şükrlenmiş takı ‘amal kıldurgıl manga kabul olmuş takı yazuk kıldurgıl manga yarlıkanmış.*” 91b/1.(1)

KTS. **şükrlenmek** A.T. Şükredilmek. (İM)

şükürlü

“Şükür sahibi olan, hamdeden, kendisine verilen nimetlerden dolayı minnetdar olan kişi” anlamındadır.

KTS. **şükürlü** A.T. Memnunluk, minnettarlık. (KF)

KMS. **şükürlü** A.T. Şükreden. “*Aydağay: Ya ilahi kılğıl meni yürüğümeni şükürlü, yazugumu bağışla,*” 35a/5.(1)

KF. **şükürlü** A.T. Şükürlü, iyiliğe karşı şükür eden. “*Ya Allah, sa’yımı şükürlü kıl, ‘amelümi kabul eyle, yazıgumu bağışla.*” 91a/5.(1)

şükürlü kılmak

“Tanrı’nın verdiği nimetlere karşı şükretmesini sağlamak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **şükürlü kılmak** A.T. Hayırlı kılmak. “*Ya Allah, sa’yımı şükürlü kıl, ‘amelümi kabul eyle, yazıgumu bağışla.*” 91a/5.(1)

ta’âlâ

Allah’ın adı geçince saygı ve minnet amacıyla söylenen, Tanrı’nın yüceliğini ifade eden söz.

KTS. **ta'âlâ** A. Allah adından sonra söylenen saygı sözü. (BV, Gİ, GT, İN, MG, RH)

HŞ. **ta'âlâ** A. Allah adından sonra söylenen saygı sözü. “*Allahu ta'alanı tevhidin ayur*” 181.(1)

GT. **ta'âlâ** A. Tanrı adından sonra zikredilen saygı sözü. “*kul hak ta'ala hazretine kilip*” (46)

ta'am-ı ibahâ

Mübah olan, helal yoldan kazanılan yiyecek.

İM. **ta'am-ı ibahâ** A. Mübah olan yemek. “*Takı reva bolur ta'am-ı ibahat anıng içinde.*” 279a/3.(1)

tâ'ât

“İbadetler, dinen kulluk görevini yapma, Allah'ın emirlerini yerine getirme” anlamındadır. İncelediğimiz 9 eserde 148 yerde görülmektedir.

KB. **tâ'ât** A. İbadet. “*Bilig birle ta'at muyanı tümen, Biligsiz topuğ kılsa bulmaz muyan*” (Bilgi ile yapılan ibâdetin sevâbı çoktur; bilgisiz kimse ibâdet ederse, sevâp kazanamaz.) 3224.(21)

KTS. **tâ'ât** A. **1.** İbadet, Allah'ın emirlerini yerine getirme. KTS. (Gİ, GT, İM, İN, KF); **2.** Hizmet. (Gİ, GT)

İM. **tâ'ât** A. Allah'ın emirlerini yerine getirme. “*Takı bolgay yarı birgen angar ta'at öze, tıygan bolgay anı yawuz işlerden.*” 294a/4.(20)

KF. **tâ'ât** A. Allah'ın emirlerini yerine getirme. “*Ya Allah sabit eyle meni ta'at üstüne, ta'atdan çıkarma.*” 34a/1.(11)

KT. **tâ'ât** A. İbadet. “*az tā'atқа үкіш yanut bérgeñ*” (az ibadete çok karşılık verir.) 36/18a2=42:23.(1)

ME. **tâ'ât** A. İtaat ve ibadet. “*fal, yora / artlukluk da'va kıldı anıñ üze, edgülik kıldı anıñ üze / kabul kıldı ta'atnı tapladı bérmeñni*” 178-6.(1)

KE. **tâ'ât** A. Taat, ibadet. “*Kaçan ta'at ve 'ibadetdin farısa bu du'anı aytur erdi;*” 100v16.(74)

NF. **tâ'ât** A. Taat, ibadet. “*Taıırıka tâ'at kılmaq içinde nefsiñe sabur bağlagıl...*” 9/16.NF.(153); **tâ'ât** A. ç. Taatlar, ibadetler. “*Kamug tâ'at ve 'ibâdâtka halâyık muttalı bolur, ferışteler takı muttalı bolurlar,*” 260/10.(4)

tâ'ât kılmak

Birleşik fiil grubu yapısındaki bu terim ibadetlerini tam yapmak anlamındadır.

İM. **tâ'ât kılmak** A.T. Allah'ın emirlerini yerine getirmek. *“yaratganga ta'at kılmaklıkka takı rızık birgen Teñri'ge ta'at kılmaklıkka takı yakın bolgay Teñrining rızasına takı rahmetine.”* 2b/5.(8)

MM. **tâ'ât kılmak** A.T. Allah'ın emirlerini yerine getirmek, ibadetini yapmak. *“yakin bil bu ihsan eger sorsa sen, körer tig idige ta'at kılrsa sen”* 25-2.(7)

GT. **tâ'ât kılmak** A.T. Allah'ın emirlerini yerine getirmek, ibadetini yapmak. *“teñri celle celaluhu kim anga ta'at kılmak sebeb-i kurbet turur”* 4/3.(11)

ta'dîl-i erkân

“Doğrultma, değişiklik” anlamındaki “ta'dil” ile “rûkn” özcüğünün çokluk şekli olan “erkân” sözcüklerinden oluşan bu terkip, “Namazı âdâbına uygun olarak kılmak” anlamındadır. İki eserde yer alır.

KTS. **ta'dîl-i erkân** A. Namazını adabına uygun kılma. (İM)

İM. **ta'dîl-i erkân** A. Namazı adabına uygun olarak kılma. *“sekizinçi farz namazda: rûku'dan takı sücudden kayıtmak turur ta'dil-i erkan Ebu Yusuf katında farz turur.”* 170b/3.(1)

tabi'î / tabi'in

“Ashabdan sonra gelen ikinci grup Müslümanlar” yani “ashabtan olanları görüp onlardan hadis dinlemiş olanlar” anlamındadır. Daha çok çoğul şekli “tabi'in” kullanılır. İncelediğimiz 4 eserde 15 yerde geçer.

KF. **tabi'î** A. Hz. Muhammed'i görmüş olanları (ashabı) görüp kendisinden hadis dinlemiş olan. *“Tabi'iler bile baht eyledi, anlardanı Tanrı razi olsun anlardan, barçası haber virdi.”* 16b/2.(5)

KFT. **tabi'in** A. Ashaptan sonra gelen ikinci gurup müslümanlar. Bunlar peygambere yetişmeyen ancak sahabeleri görenlerdir.

KTS. **tabi'in** A. Hz. Muhammed'i görmüş olanlar. (Gİ, İM, KFT)

İM. **tabi'in** A. Peygamberimizi görmüş olanları görüp kendilerinden hadis dinleyenler. *“yokdur Teñri Te'ala misli hiç nerse barça cihetden rastı haberler kildi*

oşbuning içinde Nebi ‘aleyhi’s-selamdan takı sahabelerden takı tabi’ inlerden takı ayıttı Nebi:” 62b/7.(2)

NF. **tabi’in** A. Sahabe görüp kendisinden hadis dinlemiş olanlar. “... *takı ol ʿulemâ tâbi ʿindin aldılar takı tâbiʿîn ʿilmni sahâbadın aldılar...*” 236/3.(7)

Tâ’atlıg

“İbadetlerini yapan, Allah’ın emirlerini yerine getiren”

NF. **tâ’atlıg** A.T. İbadet eden, abid. “*Yâ Resûlallâhi, siz aymış teg edgü kılıklığ, üküş tâʿatlıg halîm sözlüg turur.*” 160/10.(2)

taʿzîm kılmak

“Ululamak, yüceltmek, ağırlamak, saygı göstermek” anlamında birleşik fiil grubudur.

NF. **taʿzîm kılmak** A.T. Ululama, yüceltme, hürmet etme, ağırlama. “*Bu secde salâm takı taʿzîm takı hürmet kılmak secdesi erdi...*” 278/15.(9)

tagda yatgan

Sıfat-fiil grubu tarzında oluşturulmuş bir terimdir. Sadece Kur’an tercümesinde yer alır. “Rahip, Hristiyan din adamı” anlamındadır.

KT. **tagda yatgan** Rahip. “*Ey anlar kim bittiler üküş bilgelerden, tagda yatganlardın, yéyürler bodunnung mâllarını.*” (Ey iman edenler bilinki Yahudi din bilginlerinin ve Hristiyan rahiplerinin birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler.) 29/25a2=9:34.(1)

tagi

Sadece GT’de “azgın, isyankar; Firavun” anlamlarıyla yer alır.

GT. **tagi** A. Azgın, isyankar. Firavun. “*mülki müselleme boldı ise ayttı ol tagi bağı hilafınça kim mısır mülkine magrur bolup*” 92/9.(1)

tahârat

“temizlenme, abdest alma” anlamındadır. Taharat / taharet” şekillerinde kullanılır.

GT. **tahârat** A. Temizlik, taharet. “*bir kün ol aziz damışk cami'i içinde kellase birkesinde taharat kılur idi*” 107/7.(2)

MM. **tahâret** A. Temizlenme. “*taharet kılurda oturma edeb, kün ay kible yaru 'acem hem 'arab*” 99-1.(1)

tahârat kılmak

“Temizlenmek, abdest almak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KTS. **tahârat kılmak** A.T. Abdest almak. (GT)

tahiyyât

Hayır dualar; namazın ka'delerinde okunan “ettehiyyatü” duası; Allah ömür versin!” deme, hayır dua etme. “Tahiyyat / tahiyyet” şekillerinde altı eserde 48 yerde görülür. Ayrıca pek çok birleşik sözcükte yer alır.

KF. **tahiyyât** A. Çok. “Allah ömür versin!” demeler, hayır dualar. “*sücut eylemek, ahir tahiyyatda oturmak, tahiyyat kadarınca, çıkmak namazdan namaz kılıcı hatırı bile.*” 40b/3.KF.(30); **tahiyyet** A. “Allah ömür versin!” deme, hayır dua etme. “*Andan sonra otururun tamam eylemege, tahiyyet okurun, reca eyleyüp selam virürin sünnet üstüne.*” 133a/5. (6)

KTS. **tahiyyât** A. **1.** Selamlar, dualar. KTS. (Gİ, KF, MS) **2.** Namazın ka'delerinde okunan “ettehiyyatü” duası. (İM, KF)

NF. **tahiyyât** A. Hayır dua. “*‘Osmânga razhu hıdmatinga du‘â-gûy Mu‘âviyedîn salâm ve tahiyyat ‘arza kılur.*” 128/7.(1)

KE. **tahiyyât** A. Hayır dualar; namazın ka'delerinde okunan “ettehiyyatü” duası. “*ey Ya ‘kub Tengri ta‘ala selam ıddı, selam birle tahiyyat ıddı...*” 63v19.(5)

İM. **tahiyyât** A. Namazın oturulan kısımlarında okunan dua. “*... ol kişi eger olturmasa secdeden songra tahiyyat kadarınca namazı fasıd bolur.*” 169/5.İM.(11); **tahiyyet** “*takı ahir tahiyyetke olturmak turur tahiyyet kadarınca.*” 165a/3.(4)

MM. **tahiyyet** A. Hayır dua, selam. “*haber birmişi tig arıg pak kelam, tümen miñ dürud u tahiyyet selam*” 6-2.(1)

KTS. **tahiyyet** A. Selam, dua. (BV, Gİ, İM)

tahiyyât okımağ

“Hayır dualar okumak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **tahiyyât okımağ** A.T. Hayır dualar okumak. “*Amma oturmakda ol otursun tahiyyat okmagıçun, ol tahiyyatda oturganda*” 139a/2.(1)

tahiyyât secdesi

“Şükür için kılınan namaz” anlamında belirtisiz isim tamlamasıdır.

KE. **tahiyyât secdesi** A. Şükür için kılınan namaz. “*namazdın farımışda Yunusga tahiyyat secdesin kıldılar.*” 158r1.(5)

tahiyyatü’l- mescid

Mescide veya camiye girildiğinde kılınan namazın adıdır. Arapça kurallarla oluşturulmuş bir terkiptir.

KTS. **tahiyyatü’l- mescid** A. Mescide veya camiye girildiğinde kılınan namaz. (KFT)

KF. **tahiyyatü’l- mescid** A. Sabah, öğle, ikindi, namazlarından evvel mescide girince henüz namaz vakti girmemişse oturmadan sevap niyetiyle kılınan iki rek’at namaz. “*Andan sonra iki rek’at tahiyyatü’l-mescid kılsun.*” 97b/5.(3)

tahiyyet eylemek

“Hayır dua etmek” anlamında birleşik fiil grubu.

KF. **tahiyyet eylemek** A.T. Hayır dua etmek. “*Tahiyyet eylesün Muhammed Resulu’llaha selam bile.*” 156a/6.(1)

tahmîd

“Hamdetme, şükretme. İM’de yer almaktadır.

İM. **tahmîd** A. Allah’a hamd etme. “*Takı velillahilhamd, tahmid turur.*” 234a/2.(1)

KTS. **tahmîd** A. Allah’a hamdetme. (İM)

tahrîme

“Namaza başlarken alınan tekbir” karşılığında iki eserde yer alır.

ME. **tahrîme** A. Başlangıç tekbiri. “*tekbir kıldı namazka namazka kirdi, tahrime kıldı namazga / belin bagladı*” 179-6.(1)

KTS. **tahrîme** A. Namaza başlarken tekbir alma. (GT)

tahrîme bağlamak

“Namaza başlarken tekbir alıp el bağlama” anlamındadır.

KTS. **tahrîme bağlamak** A.T. Namaza başlama, tekbir alma, el bağlama. (GT)

GT. **tahrîme bağlamak** A.T. Namaza başlarken tekbir alma. “*bir kim irse işaga tahrime bağlap turur*” 303/11.(1)

tağdır

“Allah’ın ezelde olacak şeyleri bilmesi ve belirlemiş olması” anlamında dört eserde 10 yerde kullanılır.

KB. **tağdır** A. Takdir. “*Töritti bu evren tuçı evrülür, Bayat hükmi tağdir bile tezzinür*” (Bu feleği yarattı, durmadan döner; Tanrının hükmü ve takdiri ile hareket eder.) 3194.(2)

İM. **tağdır** A. Allah’ın ezelde olacak şeyleri belirlemesi. “*Takı bilgil, rastı ta’at kılmak Teğri’ning kazası birle turur takı takdiri birle turur.*” 316b/6.(4)

HŞ. **tağdır** A. Allah’ın ezelde olacak şeyleri bilmesi. “*Veli bilgil bozar tedbirni takdir*” 300.(3)

KTS. **tağdır** A. Allah’ın ezelde olacak şeyleri bilmesi. (İM)

NF. **tağdır** A. Taktir, yazgı. “*Hak te’âlânıñ takdîri birle turur.*” 229/15.(1)

tağdır kılmak

“Allah’ın olacak şeyleri önceden belirlemiş olmasıdır. İM’de yer alır.

İM. **tağdır kılmak** A.T. Allah’ın ezelde olacak şeyleri belirlemiş olması. “*rastı hayrni takdir kılmak takı şerni takdir kılmak Teğri Te’ala’dan turur.*” 30b/2.(6)

takdîr-i hayr

Allah tarafından hayırlı şeylerin belirlenmiş olmasıdır.

İM. **takdîr-i hayr** A. Hayrın Allah tarafından belirlenmesi. “*ölgenden sonra takı takdir-i hayr takı takdir-i şer Teşri’den bilgey sen*” 27a/6.(2)

takdîr-i şer

“Şer yani hayırlı olmayan şeylerin Allah tarafından belirlenmiş olmasıdır.

İM. **takdîr-i şer** A. Şerlerin de Allah tarafından belirlenmesi. “*ölgenden sonra takı takdir-i hayr takı takdir-i şer Teşri’den bilgey sen*” 27a/6.(2)

takdîs

“Yüce ve mukaddes sayma, kutsama” anlamında iki eserde beş yerde geçer.

NF. **takdîs** A. Kutsama. “... *tesbîh ve tahlil ve takdis kılur –biz, arıg biz...*” 277/5.(1)

KE. **takdîs** A. Yüce ve mukaddes tutma. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i müinker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve tesbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v5.(4)

taksîr kılmak

“Kusurlu davranmak; dini görevlerini yerine getirmemek” anlamında birleşik fiil grubu yapısında bir terimdir.

HŞ. **taksîr kılmak** A.T. Kusurlu davranmak; dini görevlerini yerine getirmemek. “*Öküş haddin kiçe taksir kıldım*” 187.(2)

taksîrlîğ

“Kusurlu olan; dini görevlerini yerine getirmeyen” anlamındadır. NF’de yer alır.

NF. **taksîrlîğ** A.T. Ayıplı, kusurlu. “*Eger ümmetlerin tün kün içinde on namâznı öteyü bilmeseler, taksirlîğ bolgaylar kıyâmat kün ‘ukûbatka müstevcib bolgaylar.*” 59/8.(1)

takvâ

“Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden sakınma” anlamındadır. Beş eserde 24 kere kullanılır.

NF. **takvâ** A. Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden sakınma. “... *kîm ‘ilmi birle ‘amel kılsalar takı ‘ömrini takvâ birle, perhiz birle keçürseler.*” 219/13.(8)

KTS. **takvâ** A. Allah’tan korkarak dinin yasaklarından kaçınma. (Gİ, GT, İM)

MM. **takvâ** A. Allah’tan korkma, Allah korkusuyla dinin yasakladığı şeylerden kaçınma. “ ‘ibadet vera’ zühd ü takva hicab, munun birle bolur telim er harab” 325-1.(2)

İM. **takvâ** A. Allah’tan korkup yasakladığı şeylerden kaçınma. “iy Teğri, biz tiler biz senden oşbu yürimegimiz içinde edgülük takı takva tiler biz takı ‘amaldan tiler biz...” 294b/6. (4)

GT. **takvâ** A. Allah’tan korkup, dinin yasaklarından kaçınma, takva. “parsalık tileseng zühd ve takva nefis ivin yık” 102/2.(9)

talâk

“Dinî kurallara göre boşanma” anlamında MM’de geçer.

MM. **talâk** A. Boşama, boşanma. “*bilin tilge baglıg yemin ü ‘atak, talak til ayıtsa eşitse kulak, kerek oynap aysun kerek kirtülep, tüşer ant kul azad haram ittifak*” 264-2.(2)

talâk küni

“Kıyamet günü” anlamında belirtisiz isim tamlamasıdır. KT’de yer almaktadır.

KT. **talâk küni** A.T. Kavuşma, kıyamet günü. “*Kodı ıdur Kur’ännı fermânından kimnüing üze tilese kullarından korkıtuğu üçün talâk küninde.*” (Emrini içeren Kur’anı kimi dilese ona gönderir, kıyamet gününden korkutmak için...) 35/31a2=40:15

talâk-ı firâr

Sadece MM’de geçen bir terimdir. Sözlükte “talak-ı farr” şeklindedir. (Develioğlu 2015:1200) “Bir erkeğin ölüm esnasında karısının isteği ve rızası olmadan onu boşaması” anlamındadır.

MM. **talâk-ı firâr** A.A. Karısının isteği dışında erkeğin ölüm esnasında verdiği talak. *“hanife muhammed talak-ı fîrar, içinde bu ‘iddet ozakın tutar, kerek hayz kerek ay kerek ya vefat, ne birle kim anda ozaklık kopar”* 266-1.(1)

talışman

Sadece DM’de yer alan “fakih, fıkıhla uğraşan” anlamında bir terimdir.

KTS. **talışman** Fakih, fıkıhla uğraşan. (DM)

tamuğ

İncelediğimiz bütün eserlerde yer alan bir terimdir. “Tamuğ / tamu /tamuğ / tamuh / tamuv” biçimlerinde karşımıza çıkar. Toplam yaklaşık 280 yerde kullanılmıştır. “Cehennem” anlamındadır.

KB. **tamu** S. Cehennem. *“Mañar tegdi mundağ biliglig sözi, Tamudın yırar tip tamuluğ özi”* (Bilgili bir insanın onun hakkında şöyle dediğini duydum; kendisi cehennemlik iken, cehennem azabından kurtuldu.) 3332.KB.(12); **tamuğ** Cehennem. *“Tamuğka ya uçmağ begi bolğuğa, Ağırılık üçün ya uçuz kılğuğa”* (O ya cehennemde yanmak veya cennette bey olarak sefa sürmek için yahud bu dünyada itibarlı veya itibarsız olmak için yaratılmıştır.) 4855.(1)

KFT. **tamu** S. Cehennem. *“Ol Rasulullah eyiddi “kadılar üç dürlüdür. Bir kadı uçmakğa kirür” didi. “İki kadı tamuga kirür” didi.”* 109a/13

DLT. **tamu** S. Cehennem. (1)

CC. **tamu** S. Cehennem.; CC I tamuğ. *“tamu kabakını buzup tutgan/larnı sen kutgardın”* 72b/15.(1); CC. **tamuh** S. Cehennem. CCI tamuğ, bk. zindan. *“erkli erksiz tamukka bargay-siz”* 63a/5.(9); **tamuğ** S. Cehennem. 35b/25.(1)

HŞ. **tamuğ** S. Cehennem. *“Necat bir tamuğdın kıyamet küni”* 190.(5) ME. **tamuğ** S. Cehennem, ateş. *“yalınladı ot / tamuğ ya yalıng, ol safı yalıñ / da’va kıldı anıñ üze ol némeni”* 151-1.(1)

NF. **tamuğ** S. Cehennem. *“ kâfirlarnı tamuğ otındın korkuta başladı.”* 10/1.(126)

KT. **tamuğ** S. Cehennem. *“Bu ögür tamuğ eşleri ol.”* (Bu grup cehennemliklerdir.) 27/25a2=5:10.(5)

KE. **tamuğ** S. Cehennem. “*Mevli celle celalehu tamuğ içinde eki halk yaratdı, biri erkek arslan suretlig atı Tiblit, yana biri tişi but suretlig atı Ciblit*” 4r8.(86)

MM. **tamuğ** S. Cehennem. “*ne munça tarab ‘ayş temaşa kerek, tamuğdın necat bolmagınça başı*” 45-4.(9)

İM. **tamuğ** S. Cehennem. “*takı uçmak takı tamug takı köprüg takı mizan takı hiseb kıyamet küninde...*” 27a/7.(16)

GT. **tamuğ** S. Cehennem. “*tamuğ otından halas kılıp*” 151/2.(3)

KTS. **tamuğ** S. Cehennem. (GT, İM); **tam** Cehennem. (TZ); **tamu** Cehennem. (CC, KFT, TA, TZ); **tamuh** Cehennem. (CC); **tamuğ** Cehennem. (CC); **tamuv** Cehennem.(Kİ)

ME. **tamuğ** S. Cehennem, ateş. “*yalınladı ot / tamug ya yalıng, ol safi yalıñ / da’va kıldı anıñ üze ol némeni*” 151-1.(1)

tamuğ otı

“Cehennem ateşi” anlamında belirtisiz isim tamlamasıdır.

KT. **tamuğ otı** S.T. Ateş, cehennem ateşi. “*Angar turur tamug otı, ölmez anıñ içinde hem tirilmez.*” (Kim Rabbine günahkar haliyle varırsa bilsinki cehennem onu beklemektedir. Orada ne ölür ne de düzgün yaşar.) 31/58a2=20:74.(56)

tamuğluğ

“Cehennemlik, cehennemi hak eden, cehenneme layık olan” anlamındadır. İlk şekli tamuğluğ olan sözcük zamanla bilhassa Oğuzca’da sondaki –ğ seslerinin erimesi veya değişmesi sonucu “tamuğlı / tamuluğ / tamuğluğ” şekillerinde de görülür. Toplam dört eserde 26 kere kullanılmıştır.

NF. **tamuğluğ** S.T. Cehennemlik. “*...takı âhıratnıñ hem bedbahtı boldum takı ebedî tamuglug boldum...*” 136/13.(16)

KE. **tamuğluğ** S.T. Cehennemlik. “*Anda kedin Hüseyin razıya’llahu ‘anhu katıg telim sançıştı, tamuglugların tamugka ıdtı, suwsalık namaz kıldı olarka tepündi,*” 248r7.KE.(4); **tamuğluğ** Cehennemlik. “*bizin aramızda bir er çıktı atalarımız dinin buzgalı ogradı, tenrilerimizni söker, atalarınız kamug tamugluk teyür, aramızda alalık kemişti, rüzgarımız bulgandı.*” 232v8.(3)

HŞ. **tamuğluk** S.T. Cehennemlik. “*Tamugluk kıl mini ya hem uçtmahlık*” 314.(1)

KB. **tamuluk** S.T. Cehennemlik. “*Mañar tegdi mundağ biliglig sözi, Tamudın yırar tip tamuluk özi*” (Bilgili bir insanın onun hakkında şöyle dediğini duydum; kendisi cehennemlik iken, cehennem azabından kurtuldu.) 292.(1)

KTS. **tamuğlı** S.T. Cehenneme girecek olan, cehennemlik. (İM)

İM. **tamuğlı** S.T. Cehenneme girecek olan. “*ol kavm kim tamuğlılardan bolgay anlar kafirler turur.*” 72b/3.(1)

tañ namâzı

Yapı olarak belirtisiz isim tamlaması olan bu terim “sabah vakti kılınan namaz” anlamındadır. MM’de “tan namazı”, KB’de ise “tañ namaz” yapısıyla karşımıza çıkar.

MM. **tañ namâzı** T.F. Sabah namazı. “*eger tan namazında bu şek, yakın bir temişde teşehhüd kerek*” 124-1.(1)

KB. **tañ namâz** T.F. Sabah namazı. “*Kopup yundı kıldı yana tañ namaz Yime turdı ança du’a kıldı az*” (Kalkıp yıkandı, sabah namazını kıldı; namazdan sonra da bir müddet dua etti.) 3954.(3)

tañgan

DLT’de yer alan tan- (inkâr etmek) (Bayat 2008: 200) fiilinden sıfat-fiil eki –gan’la türetilmiştir. Terim olarak “iman etmeyen, küfre dalan, dinî gerçeklere inanmayan” anlamındadır. Sadece KT’de yer alır.

KT. **tañgan** İnkâr eden, küfre dalan. “*Ol Tañrı köndürmez anı kim (ol) yalğançı tangen turur.*” (Yalancı ve inkar edenleri Tanrı hidayete erdirmez.) 34/78b2=39:3.(1)

tañıǵlı bolmaǵ

-gılı sıfat-fiil ekiyle türetilmiş bir isimle yardımcı fiilden oluşan birleşik fiil grubudur. “inkâr edenlerden olmak, inanmayanlardan olmak” anlamındadır. Bu terim de sadece KT’de geçer.

KT. **tañıǵlı bolmaǵ** İnkâr edenlerden olmak. “*Boldılar bizing nişānlarımızka tañıǵlılar.*” (Bizim ayetlerimizi inkâr edenlerden oldular...) 35/81a3=41:15.(1)

tanıġlı

-glı sıfat-fiil ekiyle türetilmiş bir isimdir. “inkâr eden, inanmayan, dini gerçekleri kabul etmeyen” anlamındadır.

KT. **tanıġlı** İnkâr eden. “*Erdiler âyâtlarımızka tanıġlılar.*” (Ayetlerimizi inkar ettiler.) 35/89a1=41:28.(1); Kâfir, iman etmeyen, inkâr eden. “*Anlar kim erdiler Tañrınınġ âyâtlarına tanıġlılar.*” (Onlar ki Tanrı’nın ayetlerini inkar eden kafirlerdi.) 35/60b1=40:63.(9)

tanılmaġ

“İnkâr edilmek, dini gerçeklere karşı çıkılmak” anlamında KT’de geçer. Tan- (inkâr etmek) fiilinin edilgen şeklidir.

KT. **tanılmaġ** İnkâr edilmek. “*Kaçan kim eşitse siz Tañrınınġ âyetlerini tanlur anga füsüs tutlur anı.*” (Allah’ın ayetlerinin inkar edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman...) 26/95a3=4:140.(1)

tanmaġ

İncelediğimiz sekiz eserde yaklaşık 50 yerde karşımıza çıkan bir terimdir. Aynı kökten türetilen diğer terimlere göre daha çok yaşadığı ve yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Genel olarak “inkâr etmek, yalan söylemek” anlamında kullanılan bu sözcük dini bir terim olarak “iman etmemek, dini gerçekleri kabul etmemek” anlamındadır.

KT. **tanmaġ** İnkâr etmek, iman etmemek. “*Anlar kim tandılar Tañrınınġ nişānlarına bu öġür ziyānlıġlar.*” (Tanrı’nın ayetlerine iman etmeyenler ziyandadır.) 35/14a1=39:63.(22)

KTS. **tanmaġ** İnkâr etmek, yalan söylemek. (CC, İM, TZ)

NF.**tanmaġ** İnkâr etmek. “*... takı ol böz edisini ündedi takı aydı kim: Men yaman kıldım, tandım.*” 194/6.(11)

KE. **tanmaġ** İnkâr etmek. “*Tandılar Hakdın kamugı kıldılar köp ma’siyyet, Ukmadın Salih sözün hem uşbu inen fitnesin.*” 31r20.(10)

DLT. **tanmaġ** İnkâr etmek.(3)

tanmaqlık

“Küfr, kafirlik, inkarcılık” anlamındadır. Sadece KT’de yer alır.

KT. **tanmaqlık** Küfr. “*Kim kim açılsa tanmaqlık birle kökü anlarning üze ol öwke Tağrıdın.*” (Kim ki küfrde olursa Tanrı’nın gazabı onun üzerinedir.) 30/89a1=16:106.(1)

Tağrı buyruğı

Belirtisiz isim tamlaması şeklindeki bu terim “Allah’ın buyurdıkları, dinî kural ve buyruklar” anlamını taşır.

ME. **Tağrı buyruğı** Buyruk, emir. “*boyun südi Tağrı buyruğına*” 31-4.(7)

Tağrı’nuzun evi

KMS’de Ka’be’den “Tanrı’nun evi” diye bahsedilmektedir. Belirtili isim tamlaması yapısında oluşturulmuş birleşik bir yapıdır.

KMS. **Tağrı’nuzun evi** Ka’be. “... *hac eylenüz Tanrınızun evine; kiresiz Tanrınızun cannatına hisabsuz*” 3b/5.(1)

tanuqlık birmek

“Tanrı’nın varlığına ve birliğine şehadet etmek ve delil olmak” anlamında birleşik fiil grubudur. AH ve HŞ’de geçer.

AH. **tanuqlık birmek** Tanıklık etmek, şehâdet etmek. “*seniñ barlıqıñka tanuqlıq birür*” (Senin varlığına tanıklık eder.) 5.(2)

HŞ. **tanuqlık birmek** Delil olmak, Tanrı’nın varlığına delil olmak. “*Anıñ birlikiñe birür tanukluk*” 183.(1)

tanuqlık

Genel anlamı “tanıklık, şahitlik” olan bu sözcük, terim olarak “kelime-i şehadet” anlamındadır.

KB. **tanuqlık** Kelime-i şehadet. “*Köñülüg bezedi yaruqlıq bile Tilimni bezedi tanuqlıq bile*” (Gönlümü aydınlık ile süsledi; dilimi kelime-i şehadet ile bezedi.) 386.(3)

KMS. **tanuqlık** Tanıklık, şahitlik. “*Tanukluk virmek Tanrıdan özge Tanrı yok*” 3a/3. (3)

Tağrı / Teğri

“Sözcüğün özgün anlamı “gökyüzü”dür. Eski çağ kültürlerinde şimşek, gök gürültüsü, yağmur, fırtına, vb. göğe dayalı doğa olayları gökyüzünde olağanüstü bir varlığın kanıtı sayıldığından “gök” anlamlı sözcükler “tanrının meskeni” ve “tanrı” anlamını kazanır. Orta çağ monarşik yönetim biçimlerinde hükümdarın otoritesini Tanrı’dan aldığına inanıldığı için Tanrı’yı karşılayan sözcükler ve bunların türevleri hükümdarın adı veya ünvanı olabilirdi. (Şirin 2015:26) Göktürkçe’de gök ve tanrı anlamlarında kullanılan bu kelime, hakanın bir sıfatı veya Mani metinlerinde Buda’nın sıfatı olarak da kullanılır. (Tokyürek 2017: 79 – 89) “Köktürk kağanları da teğri sözcüğünü ve türevlerini ünvan veya ünvan niteleyicisi olarak kullandılar. *Teğri tek teğride bolmuş*, vs. Oğın yazıtında İltiş Kağandan *teğriken* diye söz edilir. Yüksek dağların “gök” ve “tanrı” anlamlı sözlerle karşılanmaları da olağandır. Tanrı sözcüğü Türk dili alanında halen kullanılıyor olmakla beraber, ses değişmeleri ile biçimi farklılık gösterebilir. “ (Şirin 2015: 26 – 27) “Türklerin islamiyeti kabulünün ardından Tanrı sözcüğünün kimi zaman aforozla maruz kaldığını görebiliriz. Örneğin Kaşgarlı Mahmut, DLT’de “Kâfirler – Tanrı onları yok etsin- göğe *teğri* derler. Aynı şekilde gözlerine büyük görünen büyük bir dağ, ağaç gibi şeylere de teğri adını verirler ve bu gibi şeylere secde ederler. Bilgin kişiye de *teğriken* derler. Sapkınlıklarından Tanrı’ya sığınınız!” der. Kaşgarlı bu ifadelerin bulunduğu sayfada sözcüğün genel anlamını şöyle verir: “Teğri yüce ve aziz Allah.” DLT’de sözcük çok sık geçmektedir: uğan teğri “kadir Allah”, *ululuk teğrike* “Ululuk Allah’a mahsus”, *teğri tag birle yirig basurdu* “Allah dağlarla yeri bastırıp sabitledi”, teğri yalınuk törütti “Yüce Allah Adem’i ve yaratılanlardan diğerlerini yarattı.” (Şirin 2015: 27 – 28) Teğri sözcüğü ile ilgili bir çalışması bulunan Ferruh Ağca, sözcüğün anlam ve yapısı hakkında şu bilgileri vermektedir: “Teğri sözcüğünün sergilediği anlam çeşitliliği, sözcüğün meydana gelişinde kazandığı temel anlamdan, kavram alanına uygun başka anlamlar kazandığını göstermektedir. Sözcüğün “gök, sema” anlamı dışında “semavi güç”, “büyük, yüce” gibi anlamları da karşılıyor oluşu, bütün bu anlamları kapsayan bir temel anlamın varlığını düşündürmektedir.” Sözcüğün yapısıyla ilgili birçok görüş ileri sürülmüş olmasına rağmen, sözcüğün kaynağı ve teşkilinin hâlâ belirsiz olduğunu ifade eden Ağca, Clauson’un, Doerfer’in, Stefan Georg’un konuyla ilgili yaklaşımlarına değinir ve şu değerlendirmeleri yapar: “DLT’de yer alan “teğ- (yükselmek, havalanmak), teğit-

(yükseltmek), teñtür- (uçmak), teñük (hava), teñgüç (yarım arşın yüksekliğindeki herhangi bir şey) gibi verilerin teñri sözcüğünün oluşumu ve anlam gelişimini açık bir şekilde gösterdiğini belirtir. Sözcüğün yapısını “teñ-ü-r-i > teñri” şeklinde, anlam yapısını ise; “yükselti” > “gök, sema” > “büyük, ulu, yüce” > “yaratan” şeklinde açıklamaktadır. (Ağca 2015: 212-213) (Ağca 2015: 201 – 221)

KT. **Tağrı** Allah. “*Tağrı yok tapunmakka meger bir Tağrı.*” (O Tanrı’dan başaka tapacak yok.) 34/24b2=37:35. KT.(1); “*Ey Bār Hudāyā / Tağrı, eger erse bu ol rāst sening üsküngdin yagurgıl bizing üze taşlar.*” (Ey Allahım bu doğruysa senin katında bize taş yağdır...) 28/81a3=8:32. KT.(1); “*Başladım Tağrı atı birle üküş rahmetlig ulaşı yarlıkagan.*” (Rahmeti çok ve bağışlayan Tanrı’nın adı ile başladım.) 33/28a1=34. KT.(1051); Tanrı. “*Ol Tağrı musahhar kıldı sizke deryānı.*” (Tanrı deryayı sizin emrinize verdi.) 36/93b2=45:12. (198)

GT. **Tağrı** Tanrı, Allah. “*men dağı tağrıga tevekkül kılıp himmet bilin*” 11/5.(1)

KTS. **Tağrı** Tanrı, Allah. KTS. (TZ Gİ, GTİ KFT, MG, MS. DM, İH); **teñeri** Tanrı. (CC); **teñri** Allah, Tanrı. KTS. (BM, BV, CC, DM, GT, İM, KF, Kİ, İN, MG, RH); **tagrı** Tanrı, Allah. KTS. (DM, KK); **tigri** Allah, Tanrı. KTS. (İM); **tınri** Tanrı. KTS. (BV, DM)

NF. **Tağrı** Tanrı. “*Ey Tağrı kulları, Hak te’âlâ fermânı birle ew kopardım.*” 39/4. (307)

ME. **Tağrı** Tanrı. “*son kemışdi Tağrı anıñ kemlemiş vaktın, ta’hir kıldı Tağrı ecelini*” 3-1.(114)

KMS. **Tağrı** Tanrı, Allah. “*Başladım Tanrı adı birle: dünyada rahmet idicidür mü’minlere, kafirlere; ahiretde merhaet idicidür mü’minlere*” 1b/1.(110)

KF. **Tağrı** Tanrı, Allah. “*O Tanrı ta’ala kadırdur.*” 1b/4.(680)

KFT. **Tağrı** Tanrı, ilah. “*Tanrı ta’ala katında dahı şeri’atda dahı.*” 401a/54

KB. **Teñri** Tanrı. “*Atam canı boldı iligke yuluğ, Yuluğ kılsu teñri saña bu kuluğ*” (Babamın canı hükümdarın hizmetinde feda oldu; Tanrı sana bu kulu da feda etsin.) 1555. (42)

İM. **Teñri** Allah. bkz.Tigri. “*kamug ‘alamga rızık birgen Teñri*” 1b/1.(50)

HŞ. **Teñri** Tanrı. “*Ulug teñri kim ajunrı yarattı*” 185.(16)

KE. **Teñri** Tanrı, Allah. “*Bu kün Tenri ferıştleri kavi turur...*” 9v11.(324)

DLT. **Teñri** Yüce ve aziz Allah, Tanrı. (62)

MM. **Teñri** Allah. “*delil bilmemiş sen çın-ok tenrini*” 42-4.(1)

CC. **Teñiri** Tanrı. CCI Tenri. “*Tenirinin sövmekinden başka, ne kim yol bar köktegi han/lıkta*” 62a/28-29.CC.(1); **teñeri** Tanrı. CCI Tenri. “*Teneri / mana bersin andı könül*” 61a/23-24.CC.(17); **teñir** Tanrı. CCI Tenri. “*anca söver-biz Tenirni*” 62a/18.CC.(12); **téñri** Tanrı. krş. CCII Téner, Téneri, Tenir, Ténri. “*Ténri sövmekligi*” 35b/5.CC.(1); **teñri** Tanrı. krş. Tener, Teneri, Tenir, Teniri, CCI Tenri. “*anın canı Tenri allında köpten öldi*” 62b/20.(66)

CC. **Teñer** Tanrı. krş. Teneri, Tenir, Teniri, Tenri, CCI Tenri. “*frişteler ır/larlar, överler Tenerni*” 61b/7-8.(2)

İM. **Tigri** Allah. bkz. Teñri “*takı Tigri Rasulı’na, andan songra şeklenmediler ya’ni şeklenmediler imanı içinde...*” 25a/1.(3)

Tağrı fermânının çıkğan

Tanrı’nın emirlerini dinlemeyen, doğru yoldan ayrılan anlamında sıfat-fiil grubudur.

KT. **Tağrı fermânının çıkğan** T.F.T. Fasık. “*Unuttılar idini, unutturdu anlarka et-özleri, olar tururlar Tağrı fermânının çıkğanlar.*” (Tanrı’yı unuttular, Tanrı da onlara nefslerini unutturdu, onlar Tanrı’nın emrinden çıkanlardır.) 38/30b3=59:19.(1)

Tağrı ta’âlâ

“Yüce Tanrı” anlamında sıfat tamlaması şeklindedir. Bu terim yaradanın sözü edilince kullanılan “Allahü Ta’ala” ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

KTS. **Tağrı ta’âlâ** T.A. Yüce Allah. (MS)

İM. **Teñri te’âlâ** T.A. Yüce Allah. “*takı Teñri Te’ala anıng köngül közini körer kılsun.*” 20a/2.(455)

Tağrı tuta

KT’de yer alan yapı ve anlam olarak farklılık arz eden bir terimdir. Eserde “Tanrı adına” anlamında kalıplaşmış bir ifade olarak kullanılmıştır. Bugün de kullandığımız “Allah için, Allah adına” gibi kalıp ifadenin karşılığıdır. Yapı olarak zarf-fiil grubudur.

KT. **Tağrı tuta** Tanrı'ya, Tanrı adına. “*Tağrı tuta çin-ok ıdtımız ögürler tapa sénde öngdin, bezedi olarka yek işlerini.*” (Tanrı adına bazı halklara senden önce peygamberler gönderdik, şeytan onlara kendi işlerini süslü gösterdi.)30/60b1=16:63.(9)

Tağrıka yangan

“Allah’a yönelen, Tanrı’ya inanan ve ona gönül veren” anlamındadır. Yan- (dönmek) anlamındaki fiilin –gan sıfat-fiil ekli şekliyle oluşturulmuş sıfat-fiil grubudur.

KT. **Tağrıka yangan** Allah’a yönelen, hakka gönül veren. “*Nişān bar kamug Tağrıka yangan kulka.*” (...Bütün bunlarda Tanrı’ya yönelen her kul için alınacak bir ders vardır.) 33/33a3=34:9.(1)

Tağrıka yanmak

“Allah’a yönelmek, Tanrı’ya inanmak, gönül vermek ve ona dönmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

KT. **Tağrıka yanmak** Tövbe etmek, tövbe edip Allah’a yönelmek. “*Yarlıkatu tiledi idisidin, tüşti rükû^e kılı yandı Tağrıka.*” (Tanrı’dan af diledi, rüku kıldı Tanrı’ya döndü...) 34/56a2=38:24. (2)

tağrılık

“Tanrı’nın isteğine ve rızasına uygun, Tanrı buyruklarına uygun; Tanrı için ve Tanrı’ya layık” anlamında beş eserde 29 yerde geçer.

GT. **tağrılık** Allah için, Allah’a layık. “*tağrılık üçün bir kadem ilgeri yürümesler*” 310/12.(1)

KTS. **tağrılık** Allah için, Allah’a layık. (GT)

NF. **tağrılık** Tanrı için, ilahî, Tanrıya lâayık. “*... kim ne ^eamal kılsa, ^eâdemî ihlas birle Tağrılık üçün kılmak kerek ermiş.*” 407/13.(10)

ME. **tağrılık** Tanrılık, Tanrı rızası için kesilen kurban. “*bogazladı kölikni Tağrılık uçun*” 66-6.(2)

KFT. **tağrılık** Tanrılık. “*Dahi buyruk idmek hak birle kaçan tanrılık için olsa ol halıs ‘ibadetdür.*” 112a/30

KE. **tenrılık** Tanrılık. “*Hikmet Nemrudga ol kıyınlar anın için erdi kim dört yüz yıl tenrılık da’vi kıldı, halklarga secde kıldırıldı.*” 44v17.(8)

CC. **tenrilik** Tanrısıl. “*könüldegi sagınçı / barça Tenrilik us erür, barça hakıl, bilik turur*” 71a/12-13.(1)

İM. **Teñrilik** Tanrılık. “*biz kördük İsa’dan kulluk kılmaknı takı Teñrilik işini, attamas biz İsi’ge Teñri tip ni kul tip.*” 36a/1 (1)

KB. **Teñrilik** Tanrılık. “*Köni bardı keldi neçe egrilik, Kanı qalmadı bir kişi teñrilik*” (Doğruluk gitti, yerine nice eğrilik geldi; Allah için iş gören tek bir insan kalmadı.) 6475.(6)

KTS. **Teñrilik** Tanrılık. (CC, GT, İM)

Tağrını barlamamak

Birleşik fiil grubu yapısındadır. Fiil kısmı bar + la- (İsimden fiil yapan ek) ma- (olumsuzluk eki) –mak (isim-fiil eki) biçimindedir. “Tanrıyı inkar etmek, iman etmemek, Tanrının varlığını ve birliğini kabul etmemek” anlamındadır.

KT. **Tağrını barlamamak** Tanrıyı inkâr etmek, küfre dalmak. “*Yigrentürdi silerke Tağrını barlamamaknı takı yarlıgdın çıkmaknı.*” (Tanrı’ya iman etmemeyi, emrinden çıkmayı size çirkin gösterdi.) 37/58b2=49:7.(1)

Tağrını bilgen

“Tanrıyı bilen, inanan, dindar, zahit” anlamındadır. Sıfat-fiil grubudur.

KT. **Tağrını bilgen** Dindar, zahit. “*Tağrını bilgenler hem bilgeler anıng birle kim küdezi tilendiler Tağrı kitâbındın.*” (Tanrı’nın kitabına uydular.) 27/50b2=5:44.(1)

Tağrının kitâbı

KT’de sekiz yerde “Kur’an” karşılığında kullanılır.

KT. **Tağrının kitâbı** T.A. Kur’an. “*Anlar ündeyürler Tağrının kitâbını.*” (Onlar Kur’an’ı okurlar...) 33/75a2=35:29.(8)

tağrıya kayıtmaq

Sadece TZ’de “tövbe etmek” anlamında kullanılan birleşik fiil grubudur.

KTS. **tağrıya kayıtmaq** Tövbe etmek. (TZ)

tapğan

Genel anlamı “hizmet etmek” olan “tapmak” fiilinin sıfat-fiil ekli şekli olan bu sözcük dini bir terim olarak “kulluk eden, inanan” anlamında KT.’de yer alır.

KT. **tapğan** Tapan, kulluk eden. “*Men tapganlarning evveli men.*” (Ona kulluk edenlerin başında ben olurum.) 36/70b3=43:81.(1)

tapındaçı

DLT’de “Oğuz lehçesinde ibadet eden” anlamı verilen –daçı sıfat-fiil ekiyle türetilmiş bu sözcük “kulluk eden, inanan, ibadet eden” anlamında bir dinî terimdir.

DLT. **tapındaçı** Oğuz lehçesinde, ibadet eden. (1)

tapınğan

DLT’de “devamlı ibadet eden” anlamı verilen dinî terimdir.

DLT. **tapınğan** Devamlı ibadet eden. (1)

tapinguçı

Kaşgarlı bu sözcüğün karşılığı olarak “Oğuzlar dışındaki Türklerde ibadet eden” anlamını vermiştir. Oğuzların kullandığını söylediği “tapındaçı” sözcüğünün başka lehçelerdeki eş anlamlısıdır.

DLT. **tapinguçı** Oğuzlar dışındaki Türklerde, ibadet eden. (1)

tapınmak

“Tapmak”la aynı “iman etmek, hizmette bulunmak” anlamında kullanılır. KB ve DLT’de 83 yerde geçer.

KB. **tapınmak** Tapınmak, iman etmek, hizmette bulunmak. “*Saşa tapnur erdi meniñ bu özüm, Munuñı ecel tuttı kesti sözüm*” (Ben sana bütün varlığımla tapınıyordum; işte ecel geldi, sözümü kesti.) 1153.(69)

DLT. **tapınmak/ tapunmak** İbadet etmek. (14)

tapmak

İslamî Türk edebiyatının ilk eserleri olan KB, KT ve KE’de toplam 88 yerde kullanılmıştır. Sözcüğün “bulmak, kavuşmak; hizmet etmek” gibi farklı iki anlamı

bulunmaktadır. “Hizmet etmek” anlamından anlam genişlemesi sonucu “iman etmek, ibadet etmek” anlamında dinî bir terim olarak kullanıldığı görülmektedir.

KB. tapmak Tapmak, bulmak, kavuşmak; hizmet etmek. “*Men emdi bu qalmış tiriglik ıdıp, Bayatım sevinçin tiler men tapıp*” (Ben şimdi bu geri kalan günlerimi ibâdetle ve Tanrı’nın rızasını taleple geçirmek istiyorum.) 3794.(9)

KT. tapmak Tapmak, ibadet etmek, iman etmek. “*Aygıl men yığıldım tapınmakdın anlarnı kim tapar siz Taşrıdın adındın.*” (Söyle ki sizin inandıklarınıza inanmaktan men edildim.) 35/62a1=40:66.(78)

KE. tapmak Tapmak, ibadet etmek. “*butga tapunman bir ü bar Tenriga tapın, seni Tenri yarattı, sana mülk berdi.*” 160r18.(1)

tapuğ

Tap- fiil kökünden –g ile türetilen bu isim yaygın şekilde dinî terim olarak kullanılmıştır. İncelediğimiz yedi eserde toplam 320 yerde karşımıza çıkmaktadır. “İbadet, itaat, hizmet, iman, salih ve düzgün amel” anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca pek çok birleşik sözcük ve yapıda yer almaktadır.

HŞ. tapuğ Hizmet, huzur; salih ve düzgün amel ve iman. “*Kaçan layık tapuğ bizdin tapulgay Kim ol hazretka hod şayeste bolgay*” 186.(3)

KB. tapuğ Hizmet, ibadet. “*Kerek boldı emdi bu kılmış tapuğ, Ökünç boldı kılmış isizlik kamuğ*” (Şimdi bana edâ edilmiş ibâdetler lâzım oldu; yapılmış kötülüklerin hepsi ancak pişmanlık getirir.) 1362.(288)

KE. tapuğ Hizmet, ibadet; bağlılık, itaat. “*Men Muhammed ümmeti-men teyü yalğan sözleme, Ne Ugan tapgın kılur-sen ne resulnin sünnetin*” 181v12.(22)

MM. tapuğ İbadet, bağlılık, itaat. “*edep beklegil sen edebni bilip, fütuh yok edebsüz tapug köp kılup, bilip bir tapug yeg tümen min tapug, bolur nist bilin bi-edeblik kelip*” 295-2. (2)

NF. tapuğ İbadet. “*Bir zamândın soñ kâfırlar keldiler butlarına tapug kılmak üçün.*” 96/7.(1)

KT. tapuğ İbadet. “*Anlar kim İding üskinde ulugsıglik kılmazlar anıng tapugıdın.*” (Onlar ibadetlerinden dolayı böbürlenmezler.) 28/63b3=7:206.(1)

DLT. tapuğ İtaat: İbadet. (3)

tapuğ kılmağ

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim “ibadet etmek” anlamıyla KB’de yer alır.

KB. **tapuğ kılmağ** İbadet etmek. “*Azabka çatıg kôrğ umın rahmetin Tapuğ kıl yetürgil bu kulluğ atın*” (Azabından çok kork, fakat rahmetinden de ümit kesme; ibadet kıl ve bu kulluk adının icaplarını yerine getir.) 3651.(9)

NF. **tapuğ kılmağ** İbadet etmek. “*Bir zamândın soñ kâfirlar keldiler butlarına tapug kılmak üçün.*” 96/7.(1)

tapuğsağ

Genel olarak “sadık hizmetkâr” anlamı taşıyan bu sözcük, terim olarak “ ibadet eden” anlamında KE’de üç kere geçer.

KE. **tapuğsağ** Sadık hizmetkâr, ibadet eden. “*Halk üze yawlak bagırsak erdi belgülüg nebi, Mevliga artuk tapugsak ‘abid erdi muttaki.*” 158r15.(3)

tapuğsuz

“Günahkâr, ibadetini yeterince yapmayan” anlamında KB’de 10 yerde ve KE’de yer alır.

KB. **tapuğsuz** Günahkar, ibadetini yeterince yapmayan. “*Bu barça idim fazlı erdi kamuğ Ağırladı minteg tapuğsuz kuluğ*” (Bütün bunların hepsi Tanrı’nın fazlı ve keremi idi; benim gibi asi bir kula değer verdi.) 389.(10)

KE. **tapuğsuz** İbadetsiz. “*meni yaratgan tenri mundag eyesiz tapugsuz tep yaratmadı bolgay, kimge tapug kılgu, neteg tapug kılgu bilmes-men tep sakınç birle kün keçürürde ahşam boldı.*” 38v1.(1)

tapulmağ

Tap- fiilinin edilgen şeklidir. “Tapınmak, ibadet etmek” anlamındadır.

KTS. **tapulmağ** Tapınmak, ibadet etmek. (İM)

İM. **tapulmağ** Tapınmak, ibadet etmek. “*ayıtgıl ya Muhammed rastı çakır içmek takı kumar oynamak abak tikmek tapulmak üçün kumar okı necis turur.*” 86b/1.(3)

tapunğu

Tap- fiilinin edilgen şekline gereklilik bildiren –gu ekinin eklenmesiyle türetilmiş olan bu sözcük KT’de terim olarak “tapılması gereken” yani “Tanrı, ilah” anlamında kullanılmıştır.

KT. **tapunğu** İlah, Tanrı. “*Yer içinde hem kodar séni hem tapungularingızni.*” (Hem seni ve hem taptıklarınızı yere geçirir.) 28/11b1=7:127.(2)

tapunğuluk idi

KT’de “Tanrı” anlamında yer alır. “idi” sözcüğü “sahip” anlamındadır. Tanrı’nın bir sıfatı olarak “Tanrı” adı yerine kullanılır. Bu birleşik yapının tam anlamı “tapınılması gereken her şeyin sahibi olan Tanrı” şeklinde düşünülebilir.

KT. **tapunğuluk idi** İlah. “*Yok tapunguluk İdi meger ol.*” (Ondan başka tapılacak yok.) 28/35b1=7:158.(1)

tapunmak

Tap- fiilinin edilgen şekline isim-fiil eki eklenerek türetilmiştir. “Kulluk etmek, ibadet etmek, iman etmek, saygı göstermek” anlamındadır. İncelediğimiz altı eserde 120 yerde geçmektedir.

KTS. **tapunmak** Tapınmak, ibadet etmek, saygı göstermek. (İM)

KT. **tapunmak** Tapınmak, ibadet etmek, kulluk etmek. “*Tapıngıl manga hem adakın kılğıl namāznı mening yādım üçün.*” (Bana kulluk et benim için namaz kıl.) 31/39b2=20:14.(22)

HŞ. **tapunmak** Tapınmak, ibadet etmek, saygı göstermek. “*Tapunmakka kemer bağlanmış özler*” 184.(2)

İM. **tapunmak** Tapınmak, ibadet etmek. “*ayıtgıl ya Muhammed rastı çakır içmek takı kumar oynamak abak tikmek tapunmak üçün kumar okı necis turur.*” 86b/1.(2)

NF. **tapunmak** Tapınmak. “... *Ümmetlerim taşka topunmagaylar.*” 403/11.(1)

KE. **tapunmak** Tapınmak. “*Süleyman aydı: meniñ evimde kim butga tapnur?*” 143r/13.(93)

KTS. **tabunmak** Tapınmak, saygı göstermek. (CC) krş. tapul- (II), tapun-

tarîka(t)

“Yol, usul” anlamındaki bu kelime terim olarak “Allah’a ulaşmak için tutulan yol ve uyulan usul” anlamında daha çok tasavvufî bir terim olarak kullanılır.

KTS. **tarîka(t)** A. Tarikat, yol, usul. (GT, MG)

MM. **tarîkat** A. Allah’a ulaşmak amacıyla tutulan yol, tarikat. “*şeri’at erür yol tarikat azık, hakikat suwı bil takı rab razık*” 49-1.(17)

NF. **tarîkat** A. Tarikat. “*Velîkin bu tarîkat edileri katında turur takı şeri’at edileri katında.*” 265/3.(3)

GT. **tarîkat** A. Tarikat. “*hasudlar ta’ne-si cevrine takat kitürmeyin tarikat şeyhünün hıdmatına kilip sırrın ortaga kitürdi*” 124/7.(2)

tasadduk

“Sadaka verme” anlamında NF’de yer alır.

NF. **tasadduk** A. Sadaka verme. “*... Özi katında on miñ yarmak bar erdi, cümlesini kelgenlerke ‘atâ kıldı tasadduk kıldı.*” 199/12.(3)

tasavvuf

Diyanet İşleri Başkanlığının Yayımladığı Dinî Kavramlar Sözlüğü’nde Tasavvuf ile ilgili farklı tanımlar verilir ve “Kişiye Allah’ı görmüşçesine ibadet etme hazzına erişmesinin yolunu gösteren ilim” şeklinde bir tanım yapılır. (DİBY. 2010: 634) Sözcük MM ve GT’de yer alır.

MM. **tasavvuf** A. Gönlünü Allah sevgisine bağlama, tasavvuf. “*eşit ay bu yolda kadem urguçı, tasavvuf içinde kurag kurguçı*” 356-2.(1)

GT. **tasavvuf** A. Tasavvuf. “*bir ulu şeyhka sordı-lar tasavvufnıñ hakikatı ni turur*” 144/4.(2)

KTS. **tasavvuf** A. Tasavvuf. (GT)

tatavvu‘ hec

“Farz olmayan hac” anlamındadır. Sıfat tamlaması yapısındadır.

İM. **tatavvu‘ hec** A. Farz olmayan hac. “*ve eger kiçse ol ihramı öze tatavvu‘ hec bolur.*” 336b/1.(3)

tatavvu‘ kurbânlık

Farz olmayan kurban.

İM. **tatavvu‘ kurbânlık** A. Farz olmayan kurban. “*takı reva bolmas tatavvu‘ kurbânlıkni meger kurban küininde.*” 367b/.(4)

tatavvu‘ namâz

Farz olmayan namaz.

İM. **tatavvu‘ namâz** A.F. Farz olmayan namaz. “*Tejri Te‘ali‘ge kuşluk namazı iki rek‘et tatavvu‘ namaz kıblaga karşu turup Allahu Ekber tigeı.*” 161a/2.(20)

tatavvu‘ oruç

Farz olmayan oruç.

İM. **tatavvu‘ oruç** A.F. Farz olmayan oruç. “*...nezr-i mutlak oruçı turur takı tatavvu‘ oruçı turur takı tatavvu‘ i‘tikef olturmak turur*” 266b/7.(1)

tatavvu‘ sadaqa

Farz olmayan sadaka.

İM. **tatavvu‘ sadaqa** A. Farz olmayan sadaka. “*rivayet turur Ebu Hanife‘den, rastı sadaka birmek yahşırak turur ya‘ni tatavvu‘ sadaka.*” 640b/2.(7)

tatavvu‘ zekât

Farz olmayan zekat.

İM. **tatavvu‘ zekât** A. Farz olmayan sadaka. “*Abdulmuttalib oğlu takı anlarning azadlıları turur tatavvu‘ zekat hilafınça.*” 260a/8.(1)

tatavvu‘

“Farz olmayan ibadetleri yapma” anlamında Kıpçak dönemi eserlerinde yer alır.

MM. **tatavvu‘** A. Nafile ibadet. “*yetür ekki rek‘at takı bir selam, zayı‘ kılma secde kıra‘at kıyam, tatavvu‘ bolur bil oşol ekkisi, bilig birle ‘akil ‘amel kıl mûdam*” 155-3.(7)

KFT. **tatavvu‘** A. Yapılması müstehab ve mendup olan ibadetler.

KTS. **tatavvu** A. Farz olamayan ibadette bulunma (Gİ, İM, İN, KF, KFT)

İM. **tatavvu'** A. Farz olmayan ibadet. *"Ve eger farz namazga niyyet kılrsa andan songra sakinsa kim ol tatavvu' tip namaz kılrsa tatavvu' niyyeti öze ançaga..."* 163a/5.(8)

KF. **tetavvu'** A. Farz olmayan ibadette bulunma. *"Eger niyyet eylese özge vacibiçün, vaki' olur niyyet eylegeniçün. Tetavvu'ya niyyet eylese, Ramazan ayını kaza eylemege dahi kazadan vaki' olur."* 248a/5.(18)

tavâf

"Hacı olmak üzere Kabe'yi usulüne uygun şekilde ziyaret etme, bir yeri ziyaret etme" anlamlarında Kıpçak döneminin dört eserinde 78 yerde kullanılır.

KTS. **tavâf** A. 1. Ziyaret etmek. KTS. (Gİ, İM, KF) 2. Hacıların Kabe etrafında yedi kez dolaşması. (Gİ)

KF. **tavâf** A. Hacı olmak üzere Kabe'nin etrafını dolaşarak ziyaret etme. *"Mekke'ye kirgende tavaf ziyaret eylemegiçün"* 109a/1.(3)

İM. **tavâf** A. Hacı olmak üzere zamanında ve muayyen usul dahilinde Kabe'nin etrafını dolaşma. *"... remel tidügi tiz tiz yürimek turur, iki çiginini tepretmek birle körküzgey kendü nefsinde kuvvetni takı çelaklikni takı tavaf hatm kılğay taş ilin tigürmek birle."* 308b/7. (55)

KE. **tavâf** A. Tavaf, etrafını dolanma. *"Resul 'aleyhi's-selam Mekkege kirdi Ka'beka ziyaret kıldı, tavaf ve 'umre keltürdi, kurbanlar kıldı."* 226v10.(5)

NF. **tavâf** A. Tavaf, etrafını saygıyla dolanma. *"Bu keçe tüş kördüm men kim yârânlar birle Ka'baka tavâf kılur-men"* 37/1.(15)

tavâf eylemek

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim "Hacı olmak üzere Kabe'yi usulüne uygun şekilde ziyaret etmek, bir yeri ziyaret etmek" anlamında kullanılır.

KF. **tavâf eylemek** A.T. Tavaf etmek, ziyaret etmek. *"Madam ki Mekketu'llaha nur yetişse ziyaret eylegenleri bile, rükne nur yetişse tavaf eylegenleri bile, selamatlığı Nebi üstüne"* 40a/5.(1)

tavâf etmek

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim de “Hacı olmak üzere Kabe’yi usulüne uygun şekilde ziyaret etmek” anlamındadır.

KF. **tavâf etmek** A.T. Tavafe etmek, ziyaret etmek. “*Ol Nebi kördi, iki ‘avrat tavaf iderlerdi Kabe çevresinde*” 208b/6.(1)

tavâf kılmak

Bu terim de “Hacı olmak üzere Kabe’yi usulüne uygun şekilde ziyaret etmek” anlamında birleşik fiil grubu yapısındadır.

İM. **tavâf kılmak** A.T. Kabeyi ziyaret etmek. (86)

NF. **tavâf kılmak** A.T. Tavafe etmek, etrafını saygıyla dolanma. “*Bu keçe tüş kördüm men kim yârânlar birle Ka’bake tavâf kılur-men*” 37/1.(15)

tavâf namâzı

“Kabe ziyaretinde kılınan namaz” anlamındadır. A. ve F. sözcüklerle kurulmuş belirtisiz isim tamlaması.

İM. **tavâf namâzı** A.F. Kabe ziyaretinde kılınan namaz. “*Takı sünnet-i tavaf namazı iki rek’et namaz kılğay.*” 158b/4.(1)

tâvân

Sözlük anlamı “suç, kusur, zarar” olan bu sözcük terim olarak “günah” anlamındadır.

NF. **tâvân** F. Suç, günah. “*Peygamber ‘as aydı: ‘Âriyat tileyür-men. Eger zâyî bolsa, tâvân kılğay-miz tedi erse Safvân yüz yarık ‘ariyat berdi.*” 71/12.(1)

tayın

Sadece Kİ’de yer alan bu terim, “dinî lider” anlamında Uygurlarda kullanılan dinî bir terimdir. Sözcük Çince’de ve DLT’de “toyın” şeklindedir. “din adamı” anlamındaki (Bayat 2008: 213) bu terime DLT’de “Kafirlerin din adamı” anlamı verilmiştir.

KTS. **tayın** Uygurlarda dini lider. (Kİ)

DLT. **toyın** Ç. Kafirlerin din adamı. (4)

tâyib

“Tövbe eden, tövbekâr” anlamında sadece NF’de yer alır.

NF. **tâyib** A. Tövbe eden. “... *anı takı terk kıldı takı tâyib boldı yalgannı terk kılmak sebebidi.*” 382/1.(2)

tazarrû’

Yalvarma, yakarış, Tanrı’ya yalvarma” anlamıyla iki eserde beş yerde geçer.

GT. **tazarrû’** A. Yalvarma, tazarru. “*ol kulnı tazarru’ ve zarılıkı bilen ündep ketürgey hak subhanehu ve ta’ala*” 8/4.(4)

MM. **tazarrû’** A. Yalvarma. “*şükür kılgu tün kün tazarru’ bile, aning ummatı kılmuşinga barı*” 7-3.(1)

tazarrû’ kılmak

“Tanrı’ya yalvarmak, yalvarmak” anlamıyla HŞ’de geçer.

HŞ. **tazarrû’ kılmak** A.T. Tanrı’ya yalvarmak, yakarıştta bulunmak. “*tazarru kılga men ança ugana*” 379.(1)

teberrük

“Bereketli, uğurlu sayma; kutsal kabul etme” anlamındadır. İki eserde yer alır.

NF. **teberrük** A. Bereket, uğur sayma. “*kerek kim Peygâmbar ‘as yüzükini elinizke katsanız tediler erse Abû Bekr takı teberrük tuta elinge kattı.*” 78/2.(5)

KE. **teberrük** A. Uğur sayma, mübarek kabul etme. “*Ol bitig bu kün cühudlarda bar. Emirü’l-mü’minin ‘Ali raziya’llahu ‘anhu hattı birle anı teberrük üçün tutup mübahat kılurlar.*” 227r11.(1)

tecelli nûrı

Belirtisiz isim tamlaması şeklindeki bu terim “tecelli, belirme” anlamında KE’de onbir yerde geçer.

KE. **tecelli nûrı** A. Tecelli, görünme, belirme. “*‘abdu’llah Selam takı Ka’bü’-Ahbar raziya’llahu ‘anhuma aydılar: tecelli nuri igne yurdusındın çıkguça erdi.*” 121r21.(11)

tefsîr

“Kur’an-ı Kerim’i açıklama yorumlama ve bununla uğraşan bilim dalı” anlamında genellikle Kıpçak dönemi eserlerinde yer alır.

KTS. **tefsîr** A. 1. Açıklama, yorumlama. KTS. (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)
2. Kur’anı Kerim’i açıklamak amacıyla yazılan eser. (MS)

ME. **tefsîr** A. Açıklama, tefsir. “uzluk kıldı işde, yinçgelik kıldı / uzluk / tefsir kıldı ayetni, te’vil kıldı” 188-2.(2)

KF. **tefsîr** A. Kur’an’ın mana bakımından yorumu. “Eyitdi Hasan Süleyman oğlu, hadis tefsirinde: Kıyamet kopmaz hatta ‘ilim zahir olmayınca” 18a/2.(2)

KMS. **tefsîr** A. Kur’an-ı Kerim’i açıklayan ilim ve kitap. “Diledüğümüz ayetden vaktlardur namazun. Bunun kibi varid oldu tefsirlerde.” 14a/3.(2)

NF. **tefsîr** A. Tefsir. “Tefsîr edileri andak aymışlar kim:” 424/6.(3)

tefsîr eylemek

“Kur’an-ı Kerim’i açıklamak yorumlamak” anlamıyla kullanılan ve birleşik fiil grubu şeklinde oluşturulmuş bir terimdir.

KF. **tefsîr eylemek** A.T. Yorum yapmak. “Tefsir eylediler özge tefsir bile, sahîh zikr eylegendür.” 69a/4.(1)

teheccüd

“Geceleyin kılınan namaz, yatsı namazından sonra uyumadan veya bir müddet uyuduktan sonra kalkılıp kılınan gece namazları” karşılığında kullanılan bir terimdir.

NF.**teheccüd** A. Gece namazı. “Hak te’âlânı yâd kıldı takı tünle kopup teheccüd takı kılmadı.” 413/10.(1)

tehlîl

“Allah’tan başka Tanrı yoktur.” anlamındaki “lailahe illallah” sözünü tekrarlamadır. NF’de yer alır.

GT. **tehlîl** A. Kelime-i tevhid (la ilahe illallah) tekrarlama. “men ayttım bu ni mürüvvet bolmagay barça tes-bih ve tehlil içinde dagı men gaflet uykusunda yatkay” 127/3. (1)

MM. **tehlîl** A. “Allah’tan başka Tanrı yoktur.” anlamındaki “lailahe illallah” sözünü tekrarlama. “*sena hamd u tesbih ü tehlil urug, bu ma’ni için til yarattı korug*” 275-1.(1)

İM. **tehlîl** A. “Lailaheillallah” sözünü tekrarlama. “*Takı la ilahe illallahu vallahu ekber timek anıng katında tehlil turur.*” 234a/2.(1)

NF. **tehlîl** A. İslamda tevhid akidesini ifade eden. “*la ilahe illallah*” sözünü tekrarlama. “*Ayyüb peygâmbar ‘as heç tâ‘atını takı ‘ibâdatını takı tesbîh ve tehlîlini koymadı.*” 331/5.(6)

KE. **tehlîl** A. İslamda tevhidi ifade eden “la ilahe illallah” sözünü tekrarlama. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i münker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v5.(9)

KTS. **tehlîl** A. Kelime-i Tevhid’i tekrarlama. (Gİ, GT, İM, KF)

tehlîl kılmak

“Allah’tan başka Tanrı yoktur.” anlamındaki “lailahe illallah” sözünü tekrarlama. Birleşik fiil grubu yapısındadır.

İM. **tehlîl kılmak** A.T. “Lailaheillallah” sözünü tekrarlamak. “*Nebi ‘aleyhi’s-selam öze takı iki ilini kötergey takı ayası içi kök tapa bolgay avval kim tehlil kılğanda takı tekbir kılğanda neteg kim kılır irdi du’a kılğanda.*” 312a/2.(2)

teḳaddüs

Mübarek ve muhterem olma, kutsallık.

KE. **teḳaddüs** A. Mübarek ve muhterem olma. “*Ferişteler bu hitabnı işitdiler erse kadgulg bolup aydılar: İlahi, yer yüzinde ortak işligler, kan tökgüçiler yaratur-sen, biz tesbih ü tehlil ü tekaddüs kılğanlardın alıp yer mülkini anlarga mu berür-sen.*” 5r7.(1)

tekbîr

A. kibr kökündendir. “Allahu ekber” (Tanrı yüceler yücesidir) deme. Sekiz eserde 105 yerde geçer.

KE. **tekbîr** A. “Allahu ekber” demek. “Üç tekbir birle sevab artuk bolsun tep tört tekbir birle namaz kıldı.” 19v2.(6)

MM. **tekbîrat** A. Tekbirler .“takı tekbirat ‘ıyd namazında hem, ketürmek vacib ol munı ked bile” 110-3.(1)

KMS. **tekbîr** A. “Allahu ekber” sözünün söylenilmesi. “(fatıha) yalanuz okumak, iki reka’atda dahı ol tekbirler kim kiderler namaz içinde.” 20b/6.(2)

KF. **tekbîr** A. “Allahü ekber” deme, ululama. “İki kolını kaldursun iki bayram tekbirlerinde zikir yokdur tekbirler ortasında.” 93b/4.(22)

NF. **tekbîr** A. Âllahu ekber deme. “... takı bismillâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm tedi takı tekbîr aydı...” 30/3.(9)

İM. **tekbîr** A. Allahu ekber, deme. “Nebi ‘aleyhi’s-selam öze takı iki ilini kötergey takı ayası içi kök tapa bolgay avval kim tehlil kılğanda takı tekbir kılğanda neteg kim kılur irdi du’a kılğanda.” 312a/2.(63)

ME. **tekbîr** A. Tekbir, “Allahu ekber” ‘Allah büyüktür’ deme. “tekbir kıldı namazka, namazga kirdi, tahrime kıldı namazga” 179-6.(1)

GT. **tekbîr** A. Tekbir. “kiliben okımışın yok tekbir atanga eygülük ni kıldıñ ise anı tutkıl” 270/2.(1)

KTS. **tekbîr** A. Tekbir. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

tekbîr eylemek

“Allahu ekber” (Tanrı yüceler yücesidir) demektir. Birleşik fiil grubudur.

KF. **tekbîr eylemek** A.T. Tekbir getirme. “Tanrı ta’alaya sena eylesün, tesbih eylesün, tahlil eylesün, tekbir eylesün.” 98a/6.(26)

tekbîr kılmak

Tekbir eylemek terimiyle aynı anlam ve yapıdadır.

İM. **tekbîr kılmak** A.T. Allahu ekber, demek. “rastı benim bir dostum bar irdi, tekbir kıldı Teñri’ge rast niyyet birle...” 37b/6.(101)

MM. **tekbîr kılmak** A. “Allahu ekber” deme. “dürüst rast kıyam birle tekbir kılın” 129-1. (4)

ME. **tekbîr kılmak** A. Tekbir, “Allahu ekber” ‘Allah büyüktür’ deme. “tekbir kıldı namazka, namazga kirdi, tahrime kıldı namazga” 179-6.(1)

tekbîr-i iftitâh

İftitah, “açma, başlama” demektir. Tekbir-i iftitah, namaza başlama tekbirinin adıdır. İM’de yer alır.

KTS. **tekbîr-i iftitâh** A. Namaza başlama tekbiri. (İM)

İM. **tekbîr-i iftitâh** A. Namaza başlarken söylenen tekbir. *“Tekbir kılğay avvalkısında tekbir-i iftitah üçün takı andan songra üç kez andan songra fatihe okıgay...”* 232a/8.(1)

tekbîr-i teşrîk

A. kelimelerle kurulan bu terkip “Kurban bayramı günlerinde kılınan namazların farzlarından sonra vacib olarak tekrarlanan dua” anlamındadır.

İM. **tekbîr-i teşrîk** A. Kurban bayramı günlerinde kılınan namazların farzlarından sonra vacib olarak tekrarlanan dua. *“... iki hutbe, öğretkey kişilerge anıng içinde kurban kılmaknı takı tekbir-i teşriknı.”* 233a/6.(1)

KTS. **tekbîr-i teşrîk** A. Kurban bayramında farz namazlardan sonra okunan tekbir. (İM)

KF. **tekbîr-i teşrîk** A. Teşrik günlerinde namazların farzlarından sonra vacip olarak tekrarlanması. *“Andan sonra tekbir-i teşrik evveli sabah namazında”* 195b/3.(1)

tekye

Dergah, zaviye, tekke.

KTS. **tekye** A. Tekke. (BV)

tekye kılmak

Tekke haline getirmek.

HŞ. **tekye kılmak** A.T. Tekke haline getirmek. *“Vefası yok ajunka tekye kılma”* 212. (1)

telbiye

Hac esnasında hacıların “lebbeyk” demesi.

İM. **telbiye** A. Hac esnasında hacıların. “lebbeyk” demesi *“Takı ol ikisi katında kaçan kayıtsa mikatka ihram keyip koy sakıt bolur telbiye kılsun kerekse telbiye kılmasun.”* 287a/8. (26)

KTS. **telbiye** A. Hacda hacıların “lebbeyk” demesi. (İM)

NF. **telbiye** A. İhram. “... *cümle sahâbalar takı ihrâm keddiler, takı telbiye aydılar takı Ka^cbeke^c azm kıldılar.*” 39/10.(6)

telkîn

Definden sonra imamın mezar başında kabirde sorulacak soruları ve cevaplarını hatırlatmak için yaptığı konuşmaya denir.

İM. **telkîn** A. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında imamın söylediği sözler. “*Kaçan bir kişi ölümge yakın bolsa, anı kıblaga çewürgeyler öng yanı öze. Takı iki şehadatnı anga telkin kılğaylar.*” 237a/7.(1)

KTS. **telkîn** A. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında söylenen sözler veya okunan dua. (İM, KFT)

telkîn kılmak

“Definden sonra imamın mezar başında kabirde sorulacak soruları ve cevaplarını hatırlatmak” anlamında İM’de yer alır.

İM. **telkîn kılmak** A.T. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında telkin vermek. “*takı iki şehadatnı anga telkin kılğaylar.*” 237a/7.(3)

teltük

Sadece KB.’de “günahkâr” anlamında kullanılır.

KB. **teltük** Günahkar. “*Köngülçe yorıqlı ay teltük müne, ayıtğay Seniñdin bayat bir küme*” (Ey kendi arzusuna göre hareket eden günahkâr ve mâyüp insan, bir gün Tanrı bunun hesabını senden soracaktır.) 5276.(1)

temcîd

“Namaz vaktinden önce minarelerde belli makamlarda söylenen Arapça niyaz ilahisi” anlamıyla NF’de iki kere kullanılır.

NF. **temcîd** A. Namaz vaktinden önce minarelerde belli makamlarda söylenen Arapça niyaz ilahisi. “*Hak te^câlâ hazratında temcîd kılğaylar kopsunlar kim temcîd vakti boldı.*” 322/12.(2)

temettü'

Haccın bir çeşidini ifade eden “Temettü’ hecc” tamlamasından kısaltılmıştır. Aynı anlamda kullanılır.

KTS. **temettü** A.A. Bir hac çeşidi. (İM)

temettü’ hecc

Sadece İM’de “haccın bir çeşidi” anlamıyla kullanılır.

İM. **temettü’ hecc** A.A. Bir hac çeşidi. “*Ve eger sürse kurbanlığın sürmemiş bolsa temettü ‘hecci batıl bolur.*” 343b/5.(16)

temettü’ kurbânlık

Sevap amacıyla kesilen kurban anlamındadır.

İM. **temettü’ kurbânlık** A. Bir kurban çeşidi. “*Anıñ içinde takı sakıt bolur andan mütemetti ‘kurbanlıkı.*” 344b/4. (1)

Tenri ata

CC’de “Tanrı, Ata Tanrı” anlamında yer alır.

CC. **Tenri ata** Tanrı. krş. Ata Tenri. “*Tenri Ata sana, ana, Arı Tınga bir yügünç teysin siz üçövge*” 73a/3-5.(1)

Tenri sövmekligi

Sadece CC’de “Tanrı sevgisi, Allah aşkı” anlamında kullanılan belirtisiz isim tamlaması yapısında bir terimdir. Yapısı “söv- (<sev-) –mek (isim-fiil eki) +lık (isimden isim yapma eki) +i (tamlanan eki)” şeklindedir.

CC. **Tenri sövmekligi** Allah aşkı, Tanrı sevgisi. 35b/19.(1)

Tenri sözi

CC’de “Tanrı” sözcüğü “teneri” şeklinde de kullanılır. Sadece bu eserde yer alan “Teneri söz” ise “İncil’e karşılık kullanılmıştır. Terim aynı eserde aynı anlamda “tenri sözi” şeklinde de yer almaktadır.

CC. **Tenri sözi** İncil “*alay bizge teydi, ten keyinip Tenri sözi*” 71b/16. (3)

CC. **Teğri söz** Tanrı sözü, İncil. “*sizge yakşı Teneri söz aytkay-men*” 61a/25.(2)

Teğri iwi

Kabe’nin adı yerine kullanılan bir isimdir.

İM. **Teğri iwi** Kabe “*Teğri iwi hürmeti birle takı ta’zımı birle takı ağırlamakı birle.*” 288a/8.(3)

terâvîh

Kıpçak döneminde yazılmış eserlerden üçünde 34 kere geçen bu terim “Ramazan ayında oruç tutulurken yatsı namazı ile vitir namazı arasında kılınan yirmi rek’atlık namaz” anlamındadır. Aynı anlamla bugün de kullanılmaktadır.

KTS. **terâvîh** A. Ramazan ayında yatsı namazından sonra kılınan namaz. (GT, İM, KF)

KF. **terâvîh** A. Ramazanda yatsı namazı ile salat-i vitir arasında kılınan yirmi rek’atlık namaz. “*Teravih namazı igirimi rek’atdur on selam bile.*” 136a/4.(4)

İM. **terâvîh** A. Ramazanda yatsı namazı ile vitir arasında kılınan 20 rek’atlık namaz. “*takı esahrak kavlı ol turur kim rastı teravih namazı vaktı yatsu namazından songra tünning songına tigi turur.*” 200a/7.(29)

terâvîh namâzı

“Ramazan ayında oruç tutulurken yatsı namazı ile vitir namazı arasında kılınan yirmi rek’atlık namaz” anlamındadır. Aynı anlamla bugün de kullanılmaktadır.

KF. **terâvîh namâzı** A.F. Ramazanda yatsı namazı ile salat-i vitir arasında kılınan yirmi rek’atlık namaz. “*Teravih namazı igirimi rek’atdur on selam bile.*” 136a/4.(4)

İM. **terâvîh namâzı** A.F. Ramazanda yatsı namazı ile vitir arasında kılınan 20 rek’atlık namaz. “*takı esahrak kavlı ol turur kim rastı teravih namazı vaktı yatsu namazından songra tünning songına tigi turur.*” 200a/7.(29)

terâzû

Sözlük anlamı “ağırlık ölçmeye yarayan alet” olan bu sözcük, terim olarak “ahirette günah ve sevapların ölçülmesi” anlamındadır.

NF. **terâzû** F. Terazi, ahirette günah ve sevapların ölçülmesi. “... *kim terâzûsı tevhîd birle, îmân kelimesi birle, edgü ‘amal birle cerb bolsa...*” 177/4.(5)

terme

Sadece CC’de “kutsallık” anlamıyla yer alır.

KTS. **terme** Kutsallık. (CC)

tersâ

İncelediğimiz altı eserde “Hristiyan” anlamında 37 kere yer almaktadır.

KT. **tersâ** F. Hristiyan. “*Aydılar tersâlar: ‘İsa Tanrının oğlu.*” (Hristiyanlar, İsa’nın Tanrı’nın oğlu olduğunu söylediler.) 29/22b2=9:30.(4)

İM. **tersâ** F. Hristiyan. “*Takı reva bolmas tersalar mescidini koparmak takı kenise koparmak İslam darında.*” 436a/7.(4)

KE. **tersâ** F. Hristiyan. “*Varaka tersa bolup erdi, İncilni ‘Arab tilinge bitimiş erdi.*” 194r4.(11)

NF. **tersâ** F. Hristiyan. “*Ol savma^ca içinde tersâ zâhidleridin biri ‘ibadat birle meşgul erdi.*” 15/6.(13)

GT. **tersâ** F. Hristiyan. “*niçe murdar ise tersa kuyusu yahudi ölüsin yusa revadur*” 182/11.(2)

ME **tersâ** F. Hristiyan. “*tersa boldı, tersa dini dinlendi, tersalıkga kirdi / oynatdı özin ol bilmesün tep*” 171-5.(2)

KTS. **tersâ** F. Hristiyan. (GT, İM, Kİ)

tersâlık

“Tersâ” sözcüğünün –lık (isimden isim yapma eki) almış şeklidir. “Hristiyanlık” anlamındadır.

ME. **tersâlık** F.T. Hristiyanlık. “*tersa dini dinlendi, tersalıkga kirdi oynatdı özin ol bilmesün tép*” 171-5.(1)

tervîh / tervîha

20 rekatlık teravih namazının her dört rekâtı için “tervih / tervîha” terimi kullanılır.

İM. **tervîh** A. Teravih namazının her dört rekâtı. “*Ve eger kazaga kalsa bir tervih ya iki tervih.*” 199b/6.(10)

KTS. **tervîha** A. Teravih namazının her dört rekâtı. (İM)

terviye kün

“Arefe gününden önceki gün” anlamında İM’de yer alır. Sıfat tamlaması yapısındadır. Ancak anlam olarak isim tamlaması özelliği gösterdiği için “terviye küni” yapısından kısaldığı düşünülebilir.

KTS. **terviye kün** A.T. Arefe gününden önceki gün. (İM)

tesbîh

“Belli sözleri tekrarlayarak Allah’a tazim etme, Allah’ı yüceltme, anma, yad etme” anlamındadır. Yedi eserde 80 yerde geçmektedir.

KE. **tesbîh** A. Allah’ı övme. “*sa’ika koptı, yel esti, kök küldürdedi, yaşın yaşnadı ferîşteler ün kötürdiler, tesbih tehlil aydılar*” 121r4.(25)

NF. **tesbîh** A. Allah’ı tazim etme. “*Ne kim til birle ‘ibâdet kılur hamd u senâ meñizlig, tesbîh u tehlîl meñizlig, cümlesi Tanrıga turur...*” 58/1.(19)

KF. **tesbîh** A. Allah’ı yüceltme, noksanlardan tenzih etme. “*sücut tekbirlerin terk eylese tesbihler bile ol vaktde secdet-i sehvi vacib olmaz.*” 176a/5.(8)

MM. **tesbîh** A. Allah’ı zikretme. “*sena hamd u tesbih ü tehlil urug*” 275-1.(1)

GT. **tesbîh** A. Belli sözleri tekrarlayarak Allah’a tazim etme, tesbih. “*ol kuşlar turup tesbih okur*” 127/9.(4)

KTS. **tesbîh** A. Belli sözleri tekrarlayarak Allah’ı ululama, tespih. (Gİ, GT, İM, KF)

İM. **tesbîh** A. Dua, subhanallah deme. “*ya kiçse namaz kılğan kişi arasından takı sütre arasında def’ itkey ol hatunni işaret birle ya def’ itkey anı tesbih birle ikisin cem’ kılmak kerahiyyet turur.*” 186a/2.(22)

ME. **tesbîh** A. Tanrıyı övme. “*kündüzün tesbih kıldı tesbih kılğan bablar kıldı kitabga, türlü türlü sözler kıldı bitigni*” 97-3.(1)

tesbîh aytığı

Sıfat-fiil grubudur. “Aytığı < ay-t-ı-ğı (sıfat-fiil eki) yapısındadır. “Allah’ı tesbih eden” anlamındadır.

KT. **tesbîh aytığı** A.T. Allah’ı tesbih eden. “*Ol melâmetlig eger bolmasa ol tesbîh aytıglıydın.*” (Eğer o Allah’ı tesbih edenlerden olmasaydı...) 34/38b3=37:143.(1)

tesbîh aytmak

Birleşik fiil grubu yapısındaki bu terim “Allah’ı tesbih etmek, anmak, ululamak” anlamında kullanılmıştır.

KT. **tesbîh aytmak** A.T. Tenzih etmek, ululamak. “*Bütünlükün anlar kim İding üskinde uluğsıgılık kılmazlar... tesbîh ayturlar.*” (Doğrusu onlar Tanrı indinde böbürlenmezler, onu tenzih ederler.) 28/63b3=7:206.(4)

tesbîh eylemek

Yapı ve anlam bakımından “tesbih aytmak” terimiyle aynıdır. Bu terim de “Allah’ı yüceltmek, anmak” anlamındadır.

KF. **tesbîh eylemek** A.T. Allah’ı yüceltme. “*Tanrı ta’laya sena eylesün, tesbih eylesün, tahlil eylesün, tekbir eylesün.*” 98a/6.(13)

tesbîh kılmak

“Allah’ı tesbih etmek, yüceltmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

KT. **tesbîh kılmak** A.T. “SübhaneAllah” demek, tesbih etmek. “*Biz musahhar kıldımız taglarını anıng birle tesbîh kılurlar keçe hem kün tugmış vaktta.*” (Onunla her gece ve seherde Allah’ın yüceliğini dile getirirken dağları ve çevresinde toplanan kuşları ona eşlik ettirdik (Davud as.)) 34/52b1=38:18. KT.(6) 2. Namaz kılmak. “*İşâret kıldı olarka kim tesbîh kılinglar tép erte hem keçe.*” (Gece ve seherde namaz kılmaları buyuruldu.) 31/7b1=19:11.(2)

İM. **tesbîh kılmak** A.T. Dua, subhanallah deme, anmak. (9)

tesbîh namâzı

“Her rekâtında 75 olmak üzere toplam 300 defa tesbih okunan dört rekatlı ve ömürde bir defa da olsa kılınması tavsiye edilen mendûb bir namazdır. Mendûb, kesin olmayan bir tarzda yapılması istenen ibadetlerdir. (DİBY. 2010: 654) Terim İM’de iki yerde geçer.

İM. **tesbîh namâzı** A.F. Tesbih namazı. “*takı bir yirde eger muhtac bolsa angar neteg kim tesbih namazında saygay irdi işaret birle ya köngli birle*” 189a/7.(2)

tesmîye / tesmîyet

“Besmele çekme” anlamıyla İM’de ve “tesmiyet” şeklinde MM’de yer alır.

KTS. **tesmîye** A. Besmele çekme. (İM)

İM. **tesmîye** A. Besmele çekme. “*ol namaz içinde kim katı okır anıng içinde Kur’en’ni anıng üçün tesmiye Fatihe’dan turur anıng katında.*” 172a/2.(9)

MM. **tesmîyet** A. Besmele çekmek. “*kafir attı mü’min bolup tesmiyet, kılıp tegdi yenmes a sahib-reşad*” 235-3.(5)

tesmîye kılmak

“Besmele çekmek” anlamındadır.

İM. **tesmîye kılmak** A.T. Besmele çekmek. “*andan songra tesmiye kılğay neteg kim biz zikr kılduk.*” 118a/3.(2)

teşehhüd

Namazda otururken “ettehiyyatü” duasını okuma. Üç eserde 8 yerde geçer.

KTS. **teşehhüd** A. Namazda oturarak ettehiyyatü duasını okuma. (İM)

NF. **teşehhüd** A. Namazda oturarak ettehiyyatü duasını okuma. “*... hatibler hutbada benim atım aymışdın sonj seniñ atıñnı ayğaylar, namâz içinde teşehhüdde benim atımı ayğaylar...*” 63/4.(1)

İM. **teşehhüd** A. Namazda oturarak ettehiyyatü duasını okuma. “*Teşehhüd dedüğümüz bu turur. Ol kulluklar kim til birle turur hamd sena kibi Teğri’ge.*” 177a/8.(1)

MM. **teşehhüd** A. Namazda oturarak Ettehiyyatü duasını okuma. “*eger tan namazında erse bu şek, yakın bir temişde teşehhüd kerek*” 124-2.(6)

teşrik

“Arapların çölde kurban kestikleri Zilhiccenin 10, 11, 12 ve 13. günleri Allahü ekber... diye başlayan tekbirleri okumak” anlamında kullanılır. Kurban bayramının arefe günü sabah namazından sonra başlar ve 4. günü ikindi namazına kadar devam eder. (DİBY. 2010: 656)

KTS. **teşrik** A. Teşrik günlerinde farz namazlardan sonra okunan tekbir. (KF)

teşrik küni

Kurban bayramının arefe günü sabah namazından sonra başlayan ve 4. günü ikindi namazına kadar devam eden teşrik günleri” anlamındadır.

İM. **teşrik küni** A.T. Arapların çölde kurban kestikleri Zilhiccenin 10,11,12 ve 13. günleri. “*Ve eger mukim bolsa irtesi ol song teşrik küni turur...*” 332a/1.(11)

teşrik tekbiri

Teşrik günlerinde namazların farzlarından sonra vacip olarak tekrarlanan dua.

İM. **teşrik tekbiri** A. Teşrik günlerinde namazların farzlarından sonra vacip olarak tekrarlanan dua. “*taki tekbir kılsa eyyam-ı teşrikning tekbirlerini imamı birle anıng secde-i sehv kılmak vacib bolur.*” 209a/8.(4)

tevbe / tövbe

Sözlükte “pişmanlık, dönme” anlamına gelen bu söz terim olarak “kulun işlediği kötülük ve günahlara pişman olup, onları terk ederek Allah’a yönelmesi, emirlerine uyarak ve yasaklarından sakınarak bağışlanmasını dilemesi” anlamında kullanılır. (DİBY. 2010: 657) İncelediğimiz eserlerin hepsinde yaklaşık 180 yerde karşımıza çıkar. CC’de “toba” şeklindedir.

KB. **tevbe** A. Tövbe. “*Kalı tuşsa taksır yana ‘uzri kol, Tilin künde tevbe kılingıl yangı*” (Eğer kusûr edersen, Tanrı’dan affını dile ve her gün tekrar-tekrar tövbe et.) 5289.(6)

KF. **tevbe** A. Tövbe, işlenen bir yanlışın bir daha işlenmeyeceğine dair verilen söz. “*Ya Allah sen tevbeler kabul eyleyici sen, körür sen körünmez sen.*” 32b/3.(15)

MM. **tevbe** A. Bir suçtan dolayı pişman olarak bir daha yapmamak üzere söz verme, tövbe. “*bukün tevbe kılgıl tamugdın yulun*” 48-2. 5)

KTS. **tevbe** A. Tevbe etme, işlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme. KTS. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS); **toba** A. Tövbe. (CC)

İM. **tevbe** A. Tevbe, işlenmiş bir günah veya suçun bir daha işlenmeyeceğine söz verme. “*ya çıksa yazuk kılıp tevbe birle kirür uçmakka mengü kalur uçmak içinde.*” 51a/2. (10)

KFT. **tevbe** A. Tevbe. “*Eger ol fasık kişi tevbe idse ol fasıknun tevbe idgenden sonra kine şihadeti işidilmez hatta tevbe idgenden sonra altı ay keçmeyince.*” 231b/4

NF. **tevbe** A. Tövbe. “*Hemişe yıqlamak birle Hak te‘alaga zarılık birle tevbe ve inabet birle bu künlerni keçürdi.*” 233/17.(54)

KE. **tevbe** A. Tövbe. “*İbrahim aydı: İdiya tevbe kıldım on birinçi kün on eki kişi körklüg yüzlüg, kiçig yaşlıg yigitler çadırğa kirip keldiler.*” 59v2.(40)

GT. **tevbe** A. Tövbe. “*kılurlar tevbe ‘asiler nedamet yip hata işden ‘ibadetden kılur’*” 98/8.(10)

KT. **tevbe** A. Tövbe. “Tevbe Tanrıdın.” 26/60b1=4:92. KT.(14); *Tanrıka yanmak çın bütün tevbe, bolgay kim İdingiz örtgey sizdin yawuzlaringızni.*” (Ey iman edenler tövbe ediniz, ola ki Tanrı günahınızı bağışlar.) 38/94a1=66:8.(1)

KMS. **tevbe** A. Tövbe. “*Ya ilahi kılğıl meni tevbe idicilerden, kılğıl meni arıdııcılardan,*” 32b/6.(2)

ME. **tövbe** A. Tövbe. “*tövbe kılmak tiledi yazuk kılğandın / icabet kıldı / şeklig boldı anıñ birle / savab kördı rayeti*” 219-3.(1)

CC. **toba** A. Tövbe, gûnahtan af dileme. 82b/14b.CC.(1); **toba** A. Tövbe. CCII toba. “toba ay” (1)

tevbe étmek

Birleşik fiil grubudur. “Tevbe etmek, bağışlanmasını istemek” anlamındadır.

KT. **tevbe étmek** A.T. Tövbe etmek. “*Meger kim tevbe étse hem bitse hem kılssa edgü iş bu ögür kigrülürler uştmaħka.*” (Tövbe eden, inanan ve iyi amel sahipleri cennete konur.) 31/23b2=19:60.(1)

KMS. **tevbe itmek** A.T. Tövbe etmek. “*Ya ilahi kılğıl meni tevbe idicilerden, kılğıl meni arıdııcılardan,*” 32b/6.(2)

tevbe eylemek

Yardımcı fiili “eyle-“ olan birleşik fiil grubudur. “Tevbe etmek, bağışlanmasını istemek” anlamındadır.

KF. **tevbe eylemek** A.T. Tevbe etme. “*Kerekdür evvel tevbe eyleye, barça yazıklarından nasuh tevbesini.*” 83a/4.(7)

tevbe istigfâr kılmak

“Bir günahı bir daha yapmamak üzere tövbe etmek” anlamındadır. İsim kısmı tekrar grubu niteliğindedir.

İM. **tevbe istigfâr kılmak** A.T. Bir günahı bir daha kılmamak üzere tövbe etmek. “*takı ol ikisi katında yokdur anıng öze nerse meger kim tevbe istigfar kılmak bes.*” 357a/5.(1)

tevbe kabûl étken

“Affeden, tövbe kabul eden anlamında sıfat-fiil grubudur. Allah’ın sıfatı olarak ismi yerine kullanılır.

KT. **tevbe kabûl étken** A.T. Affedici, tövbeyi kabul eden. “*Tevbe kabûl étken ulaşu yarlıkagan ol.*” (Tövbeyi kabul eden ve bağışlayandır o..) 26/37a2=4:64.(2)

tevbe kılmak

Yardımcı fiili “kıl-“ olan birleşik fiil grubudur. “Tevbe etmek, bağışlanmasını istemek” anlamındadır.

KT. **tevbe kılmak** A.T. Tövbe etmek. “*Boyun sudılar anlarka kim tevbe kıldılar.*” (İtaat ettiler, tövbe ettiler.) 27/50b2=5:44.(1)

İM. **tevbe kılmak** A.T. Tövbe etmek. (32)

MM. **tevbe kılmak** A.T. Bir suçtan dolayı pişman olarak bir daha yapmamak üzere söz verme, tövbe. “*bukün tevbe kılğıl tamugdın yulun*” 48-2. 5)

GT. **tevbe kılmak** A.T. Tövbe. “*kılurlar tevbe ‘asiler nedamet yip hata işden ibadetden kılur*” 98/8.(10)

HŞ. **tövbe kılmak** A.T. Günahlarından dolayı pişmanlık duyarak bir daha günah işlememeye söz vermek “*Hevesdin tövbe kıldım imdidin soñ*” 282.(1)

tevekkeltü

KTS'de geçer. "Kadere razı olarak işi Allah'a bıraktım deme" anlamındadır.

KTS. **tevekkeltü** A. Kadere razı olarak işi Allah'a bıraktım deme. (İM)

tevekkeltü kılmak

Birleşik fiil grubudur. "Kadere razı olarak işi Allah'a bıraktım demek" anlamındadır. İM'de yer alır.

İM. **tevekkeltü kılmak** A.T. Kadere razı olarak işi Allah'a bıraktım deme. (2)

tevekkül

"Her hususta Allah'a güvenme, kadere razı olma" anlamındadır. İncelediğimiz dört eserde 15 yerde kullanılmıştır.

GT. **tevekkül** A. (Kadere) razı olma, tevekkül. "*men dağı tanrıya tevekkül kılıp himmet bilin ragbet ili bilen bağlap başladım*" 11/5.(2)

KF. **tevekkül** A. İş Allah'a bırakıp kadere razı olma. "*sana iman ketürür biz, sana tevekkül eyler biz, sana hayır sena eyler biz; barçası seni şükr eyler.*" 170a/3.(3)

NF. **tevekkül** A. Kadere razı olma, tevekkül. "*Yâ Abu Bekr, adakını ketergil takı yilandın çayandın korgmagıl, Hak te'âlâka tevekkül kılğıl.*" 21/10.(8)

MM. **tevekkül** A. Kadere razı olma, tevekkül. "*tevekkül delil hak çınok bilgüğe, unutma kıyamet takı ölgüğe*" 43-1.(2)

KTS. **tevekkül** A. Kadere razı olma. (Gİ, GT, İM, KF)

tevekkül eylemek

"Her hususta Allah'a güvenmek, kadere razı olmak" anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **tevekkül eylemek** A.T. Kadere boyun eymek. "*sana iman ketürür biz, sana tevekkül eyler biz, sana hayır sena eyler biz; barçası seni şükr eyler.*" 170a/3.(3)

tevekkül kılmak

Kıl- yardımcı fiiliyle kurulmuş birleşik fiil grubudur. "Tevekkül eylemek" terimiyle aynı anlamdadır. İM'de 10 yerde geçer.

KT. **tevekkül kılmak** A.T. Güvenip dayanmak. “*Tanrı üze tevekkül kıling-a mü'minler*” (Ey müminler Tanrı'ya dayanın.) 38/6b1=58:10.(1)

İM. **tevekkül kılmak** A.T. İş Allah'a bırakıp kadere razı olma. “*Teñri Te'ali'ge sıgıngandan soñra takı Teñri'ge tevekkül kılğandan soñra...*” 2b/2.(10)

GT. **tevekkül kılmak** A.T. (Kadere) razı olma, tevekkül. “*men dağı tanrığa tevekkül kılıp himmet bilin ragbet ili bilen baglap başladım*” 11/5.(2)

tevfik

“Allah'ın rızasına uygun işleri kuluna nasip etmesi, doğru işler yapması için yardımcı olması” anlamındadır. Toplam 12 eserde yaklaşık 45 defa kullanılmıştır.

KB. **tevfik** A. Tevfik. “*Kamuğ işke tevfik bayatdın tile, Bayat birge şeksiz saña küç bile*” (Her işe Tanrı'dan tevfik dile; bil ki, sana ancak Tanrı yardım edebilir.) 1430.(19)

MM. **tevfik** A. Allah'ın yardımı. “*ve-likin bu tevfik bahalıg 'aziz, meger bolsa berür vefalıg 'aziz*” 61-1.(6)

GT. **tevfik** A. Allah'ın yardımına karışma, hidayet. “*hak ta'ala bahşayışi yitip tevfik çeragın ileyinde tutup muhakkaklar suhbetine kitürdi*” 123/12.(1)

İM. **tevfik** A. Allah'ın yardımına kavuşma. “*takı Teñri Te'ala'dan tevfik izlep rast sözlemekke takı...*” 2a/7.(5)

HŞ. **tevfik** A. Allah'ın yardımına kavuşma. “*Takı tevfik birle köñlümüzni tüz*” 186.(3)

KTS. **tevfik** A. Allah'ın yardımına kavuşma. (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG)

tevfik birmek

Deyim niteliğinde oluşmuş birleşik fiil grubudur. “Rızasına uygun doğru işler yapması için Allah'ın kullarına yardım etmesi” demektir.

İM. **tevfik birmek** A.T. Yardım etmek. “*kim Teñri Te'ala ağırlagay anı tevfik birmek birle...*” 32a/5.(3)

NF. **tevfik bermek** A.T. Allah'ın yardımı, yardım etmek. “*Hak te'âlâ ümmetlerine tevfik bergey bu beş namaznı tün kün içinde edâ kılmakğa tedi erse.*” 59/15.(9)

tevfiklik

“Allah’ın kuluna yardım etmesi özelliği” karşılığında kullanılır.

KTS. **tevfiklik** A.T. Allah’ın kuluna yardım etmesi. (Gİ)

tevhîd

Terim olarak “Allah’ın varlığına ve birliğine inanma” anlamında kullanılır. Altı eserde 10 yerde kullanılmıştır.

HŞ. **tevhîd** A. Allah’ın birliğine inanma. “*Allahu ta’alanıñ tevhidin ayur*” 181.(1)

GT. **tevhîd** A. Allah’ın birliğine inanma, tevhit. “*hıdmat ve ta’at ve isar ve kana’at ve tevhid ve tevekkül... her kimde bu vasıflar bar*” 159/12.(1)

İM. **tevhîd** A. Allah’ın birliğine inanma. “*Amma tevhid tidügi ol kul ikrar kılmak turur Tenri’ge kim ol bir turur*” 489a/6.(2)

KF. **tevhîd** A. Allah’ın birliğine inanma. “*Barça ‘ilimden yahşısı, ulısı; Tanrı ta’ala ma’rifetinden sonra tevhidden sonra din ‘ilmidür.*” 6a/3. 1)

KTS. **tevhîd** A. Allah’ın birliğine inanma. (GT, İM, KF, MS)

NF. **tevhîd** A. Allah’ın varlığına ve birliğine inanma. “*Kimniñ kim terâzûsı tevhîd birle, îmân kelimesi birle, edgü ‘amal birle cerb bolsa...*” 177/4.(2)

KE. **tevhîd** A. Tevhit, Allah’ın varlığına ve birliğine inanmak. “*Resul kelime-i [tevhid] kıldı.*” 197r5.(2)

Tevrât

Hız. Musa’ya indirilen kutsal kitabın adıdır. İncelediğimiz eserlerde “tevit” şeklinde de yer alır. Toplam altı eserde 50 yerde geçmektedir.

KFT. **tevrât** A. Hz. Musa’ya indirilen mukaddes kitap. “*ol Tanrı hakı için kim Tevratı düşürdi Musa peygamberga*” 311a/13

İM. **tevrît** A. Hz. Musa’ya inen mukaddes kitap. “*Takı kerahiyyet turur tevitrit okımak takı İncil okımak...*” 104a/7.(3)

GT. **tevrît** A. Tevrat. “*yehudi ir dagı antlar içip tevitrit öze ayttı*” 331/11.(1)

KE. **tevrît** A. Tevrat. “*Cuhud aydı: va’llahi kim Tevitrit içinde mundaguk okıdım tep iman keltürdi.*” 67v7.(35)

KT. **tevrît** A. Tevrat. “*Neteg hükm kıldrurlar sanga olar üskinde Tevrit.*” (İçinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde seni nasıl hakem tayin ediyorlar.) 27/49b3=5:43.(5)

KTS. **tevrît** A. Tevrat. (Gİ, GT, İM)

NF. **tevrît** A.Tevrat. “*Tevrît, takı İncîl, takı Zebür takı Furgân içinde Hak te^câlâ ...*” 11/2.(6)

tevrît-h’an

Tevrat okuyan demektir.

KE. **tevrît-h’an** A.F. Tevrat okuyan. “*Hadice Tevrit-h’an erdi*” 186v17.(1)

teyemmüm

Su bulunmadığı zaman, abdest ve gusül yerine geçen, niyet edilerek toprakla yüz ve kolları mesh etme. Toplam sekiz eserde 22 yerde geçer.

KMS. **teyemmüm** A. Su bulunmadığı zaman abdest ve gusül yerine geçen niyet ederek toprakla yüz ve kolları mesh etme. “*Hükmi avdaz didüğümüz, teyemmüm gibi toprag-ıla.*” 38b/4.(1)

KF. **teyemmüm** A. Susuzlukta kum, toprak gibi şeylerle abdest alma, teyemmüm. “*Niyyet farzdur teyemmümde.*” 114b/3.(7)

KTS. **teyemmüm** A. Teyemmüm. (Gİ, İM, KF, MS)

teyemmüm almak

“Su bulunmadığı için, abdest ve gusül yerine geçen, niyet ederek yüz ve kolları toprakla mesh etmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **teyemmüm almak** A.T. Su bulunmadığı durumlarda abdest veya gusülün yerine geçmek üzere yapılan şey. “*Eger tüşke kişse mescid içinde teyemmüm algay çıkmak üçün kaçan kim korkmasa.*” 104b/3.(25)

KMS. **teyemmüm almak** A.T. Teyemmüm etmek. “*ol kişi yugay ol yiri su tapılğanda dahı teyemmüm aldı vacib olmaz anun üstine barça tenini.*” 41b/5.(1)

teyemmüm eylemek

“Su bulunmadığı için, abdest ve gusül yerine geçen, niyet ederek yüz ve kolları toprakla mesh etmek” anlamında birleşik fiil grubudur

KF. **teyemmüm eylemek** A.T. Teyemmüm abdesti almak. “*Su tapmasanız teyemmüm eylenüz arı toprak bile.*” 113b/2.(11)

teyemmüm kılmak

“Su bulunmadığı için, abdest ve gusül yerine geçen, niyet ederek yüz ve kolları toprakla mesh etmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

KT. **teyemmüm kılmak** A.T. Teyemmüm etmek. “*Bulmasa sizler suw teyemmüm kilinglar arıg toprakka.*” (Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm ediniz.) 26/19a3=4:43. (2)

MM. **teyemmüm kılmak** A.T. Suyun bulunmadığı durumlarda niyet edip elleri yere sürerek alınan abdest, teyemmüm. “*haber berdi allah kelamı bize, teyemmüm kılın tep arıg yer üze*” 106-2.(5)

NF. **teyemmüm kılmak** A.T. Teyemmüm etmek. “*Peygâmbar ʿas bevl kıldı takı teyemmüm kıldı erse.*” 433/10.(1)

KE. **teyemmüm kılmak** A.T. Teyemmüm etmek. “*namaz vakti bolsa teyemmüm kılıp namaz kılur-men, hamd u sena ol Tenrige kim ümmetlerim kurbanını otga reva körmedi.*” 211r1.(5)

teyemmümlü

Teyemmüm almış kişi anlamında kullanılır.

İM. **teyemmümlü** A.T. Teyemmüm almış olan. “*Takı reva bolur teyemmümlü kişi imamatlık kılmak ab-dastlı kişilerge*” 182a/4.(3)

KTS. **teyemmümlü** A.T. Teyemmüm almış olan. (İM)

teyemmümlü olmak

“Teyemmüm almış olmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **teyemmümlü olmak** A.T. Teyemmüm almış olmak. “*eger teyemmüm kılsa bir nasrani tilese anıng birle müsülman bolmaknı andan songra müsülman bolsa teyemmümlü bolmas*” 119b/7.(1)

teyişli

“Alın yazısıyla belirlenmiş, kaderde yer almış mecburi ve gerekli” anlamında CC’de yer alır. “Te- (fiil kökü) y-iş (isim-fiil eki) +li (isimden isim yapma eki)” yapısında olduğunu tahmin ettiğimiz bu sözcük diğer eserlerde yer almamaktadır.

KTS. **teyişli** Alın yazısıyla belirlenmiş, gerekli, mecburi. (CC)

tezgitgen

Yapısını “tez- (kaç-) –g (fiilden isim yapma eki) +t- (isimden fiil yapma eki) – gen (sıfat-fiil eki)” şeklinde tahmin ettiğimiz bu sözcük, “dünyayı döndüren” anlamında Allah’ın sıfatı olarak kullanılmaktadır.

HŞ. **tezgitgen** Dönderen, dünyayı döndüren Tanrı. “*Bu tezgingenniñ bir tezgitgeni bar*” 185.(1)

tın ata

Sadece CC’de “peder, papa” karşılığında yer alır.

CC. **tın ata** Peder, papaz. “*dagı barça ar[ı]larga, saa, tın ata*” 61a/3.(2)

tigenek tacı

Tigenek + F. tac sözcükleriyle oluşturulmuş belirtisiz isim tamalamasıdır. Hz. İsa çarmıha gerildiğinde başına geçirilen dikenden örülmüş tacın adıdır. CC’de yer alır.

CC. **tigenek tacı** Hz. İsa çarmıha gerildiğinde başına geçirilen dikenden örülmüş tac. “*örkenler, haç, hadaklar, sünü, tigenek tacı*” 63b/23.(1)

tilâvet

“Kur’an’ı doğru okuma” anlamında iki eserde yer alır.

MM. **tilâvet** A. Kur’an’ı güzel okuma. “*tilavetde secde imamga takı, ya sulbi ya rek’at bar erdi baki*” 137-1.(1)

KE. **tilâvet** A. Kuran’ı güzel sesle ve kaideli okuma. “*zekat ve siyam anın, tilavet-i Kur’an anın, cum’a ve cema’at anın, emr-i ma’ruf nehy-i müinker anın, tehlil ü takdis anın, temcid ve teşbih anın, vakar ve sükunet anın*” 189v4.(1)

tildem

Genel olarak “haberci, güzel konuşan” anlamındaki bu sözcük terim olarak “peygamber” anlamında KB’de yer almaktadır.

KB. **tildem** Haberci, peygamber, iyi konuşan, hatip. “*Negü tir eşitgil kişî tildemi, Kamuğ kılgu işke kingeş ol emi*” (Dinle Tanrı’dan insanlara haber getiren nebi ne der; her yapılacak işe meşveret ile çare bulunur.) 5651.(1)

tirgizgiçi

“Diriltici, can verici, yaratan” anlamında esma-i hüsnadan “Hâlik” sıfatının Türkçe karşılığıdır. “Tir-(dirilt-)-güz (ettirgenlik eki) -güçi (sıfat-fiil eki) > tirgizgiçi”

CC. **tirgizgiçi** Diriltici, can verici. “*basa inanır-men tirgizgiçi Bey Arı Tinga*” 74b/13. (1)

KTS. **tirgizgiçi** Diriltici, canlandırıcı. (CC)

tirgürmek

Bu terim de “tirgüzmek” teriyle aynı anlamda Tanrı’nın sıfatlarından biri olarak kullanılır. KB ve KT’de yer alır.

KB. **tirgürmek** Diriltmek. “*Kanı ol ölüğ tirgürügli kişî, Ölümke tutuğ boldı ahır işi*” (Ölüleri diriltten insan nerede; o da nihayet ölümün esiri olmuştur.) 4717.(1)

KT. **tirgürmek** Diriltmek. “*Küçlüğ ugan tirgürmek üze ölüglerni.*” (Her şeye gücü yeten Tanrı ölüleri diriltendir.) 37/3a1=46:33.(1)

tirgüzmek / tirgizmek

“Diriltmek, can vermek, yaratmak” anlamında Tanrı sıfatı olarak kullanılır. Bazı eserlerde “tirgizmek” şeklindedir.

İM. **tirgüzmek** Diriltmek, yaratmak. “*İy Teñri kimni kim tirgüzür sen bizden tirgizgil anı İslam öze takı kimni kim öltürür sen bizden...*” 240a/2.(6)

AH. **tirgüzmek** Diriltmek. “*ölüglerni tirgüzmek asan aña*” (Ölüleri diriltmek onun için kolay bir iştir.) 20.(3)

KT. **tirgüzmek** Hayat vermek, diriltmek. “*Tirgüzür hem öldürür, kirtgününgler Tañrıka.*” (İnanınız Tanrı’ya diriltir ve öldürür.) 28/35b2=7:158. 16)

GT. **tirgizmek** Diriltmek. “*ve-likin bir ölü-ni ming kim-irse tirgize bilmes*”
338/6.GT.(1)

KTS. **tirgizmek** Diriltmek, canlandırmak. (CC, GT, İM)

tirki

Sadece CC’de “kurban” anlamında geçer.

KTS. **tirki** Kurban. (CC)

tirkirmek

“Tirgürmek” teriminin ses değişmesine uğramış şeklidir.

KTS. **tirkirmek** Diriltmek, canlandırmak. (Kİ)

tirkizgen

Bu terim de “diriltmek” anlamındaki “tirgüzmek” fiiline –gen sıfat-fiil ekinin eklenmesiyle oluşturulmuş terimdir. “Diriltten, yaşatan” anlamında kullanılır.

KTS. **tirkizgen** Diriltten, can veren (TZ) krş. tirgizgiçi.

toba ay

“Günahlarından dolayı tevbe etme, af dileme ayı” anlamındadır. CC’de yer alır. Anlam olarak isim tamlamasıdır. Kısalma dolayısıyla tamlanan eki düşmüştür.

CC. **toba ay** A.T. Tövbe ayı. 36b/13.(1)

tozağ

Kıpçak Türkçesi Sözlüğüne göre sadece BM’de geçen “cehennem” anlamında bir terimdir.

KTS. **tozağ** Cehennem. (BM)

töre

“Adet, görenek, örf, yazılı olmayan kanun” gibi anlamlarla Türkçede eskiden beri kullanılan bu sözcük, özellikle Kıpçak Türkçesiyle yazılan eserlerde “din” anlamında da kullanılmıştır.

KTS. **töre 1.** Din, adet, görenek, örf, töre. KTS. (CC, İM); **2.** Kanun, kural, yasa. (CC); **tura** Din, adet, görenek, örf, töre. KTS. (İH); **tür** Din, adet, görenek, örf, töre. KTS. (TZ); **türe** Din, adet, görenek, örf, töre. KTS. (TZ)

törimek

“Yaratılmak, türemek” anlamında KB’de yer alır.

KB. **törimek** Yaratılmak, türemek. “*Törütgen barınga törütmiş tanuq, Törimiş iki bir tanuqı anuq*” (Yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şahiddir; yaratılan iki-birin hazır şahididir.) 15KB.(1); **törüme** Türemek, meydana gelmek. “*Törütülmüş erdiñ törügli ölür, Törigli ölür ol törütgen kalur*” (Sen yaratılmış idin, her yaratılan ölür; yaratılan ölür, ama yaratan kalır.) 1242.(13)

tört iş

KB’de dört halifeyi ifade etmek üzere iki yerde kullanılmıştır. “iş” sözcüğü “eş” sözcüğünün ses geçişi sonucu aldığı şekildedir.

KB. **tört iş** Dört eş, dört halife. “*Bu tört iş maña tört tadu teg turur Tüzülse tadu çın tiriglig bolur*” (Bu dört sahabe benim için dört unsur gibidir; unsurlar denkleşirse gerçek hayat vücuda gelir.) 60.(2)

törütgen

“Törütmek” fiilinin –gen sıfat-fiil eki almış şeklidir. Tanrı’nın sıfatı olan “Yaratan” anlamında, “Tanrı” adının yerini tutar.

AH. **törütgen** Yaratan. “*bilig birle bilnür törütgen idim*” (Yaradan Tanrı bilgi ile bilinir.) 121.(3)

KT. **törütgen** Yaratan, yaratıcı, Rab. “*Şükr Ol Tañrıka kökler törütgen hem yerlerni.*” (O gökleri ve yerleri yaratan Tanrı’ya şükür.) 33/63b1=35:1.(8)

KB. **törütgen** Yaratan. “*Törütülmüş erdiñ törügli ölür Törügli ölür hem törütgen kalur*” (Sen yaratmış idin, her yaratılan ölür; yaratılan ölür ama yaratan kalır.) 1242.(12)

törütmek

“Yaratmak, var etmek” anlamındadır. Sadece CC’de töretmek şeklindedir. “Yaratmak” Tanrı’nın sıfatı olduğu için Tanrı adının yerini tutar. “Halık” sıfatının

Türkçe karşılığıdır. Karahanlı dönemi eserlerinde sıkça geçer. İncelediğimiz üç eserde 134 yerde kullanılır.

KT. **törütme** Yaratmak, var etmek. “*Her-āyine üdürmegey-miz séni anıng üze kim keldi bizke belgüüglerdin, ol kim törütüti bizni.*” (Bize gelen ayetlere ve bizi yaratana karşı seni asla tercih etmeyeceğiz.) 31/57a2=20:72.(70)

KB. **törütme** Yaratmak. “*Tilese törütür bolur kılmuşı, Tilep boldı barça anıy kılmuşı*” (Dilerse, yaratır ve her istediği olur; yaptıkları hep onun istediği ile vücuda gelmiştir.) 1346.(61)

DLT. **törütme** Yaratmak.(3)

KTS. **töretmek** Yaratmak. (CC)

törütmiş

Yukarıdaki “törütgen” sözcüğü ile aynı yapı ve anlamdadır. “Törütme” fiilinin –miş sıfat-fiil eki almış şeklidir. Tanrı’nın sıfatı olan “Yaratan” anlamında, “Tanrı” adının yerini tutar.

KT. **törütmiş** Yaratılmış. “*Adnatgalar Tañrı törütmişini.*” (Tanrının yarattığını ayıranlar...) 26/81a3=4:119.(1)

törütteçi

Yukarıdaki “törütgen” sözcüğü ile aynı yapı ve anlamdadır. “Törütme” fiilinin –teçi sıfat-fiil eki almış şeklidir. Tanrı’nın sıfatı olan “Yaratan” anlamında, “Tanrı” adının yerini tutar.

KT. **törütteçi** Yaratıcı, yoktan var eden. “*Men törütteçi men bir yangluk ādemini kurug balçıkdn, kök tınçımış livādın.*” (İnsanoğlunu kuru balçıktan yaratan benim.) 30/21b1=15:28. (1)

törütügli

Bu terim de “Törütme” fiilinin -gli sıfat-fiil eki almış şeklidir. “Yaratan” anlamında “Tanrı” sözcüğünün yerini tutar.

KT. **törütügli** Yaratan, yaratıcı. “*Yā Tañrı, ey kökler törütügli hem yer törütügli.*” (Ey yeri ve göğü yaratan...) 35/4a2=39:46.(2)

tubi

Sadece KE’de “Cennetteki tuba ağacı” anlamında yer alır.

KE. **tubi** A. Cennetteki tuba ağacı. “*kaçan uçmahlıglar uçmahga kirip ma’idega oltursalar ferişteler hizmetde bolgaylar, gülman u vildan şarab-ı tahur tutkaylar, uçmah kuşları Tubi yıgaçı üzre türlüğ ün birle sarnay başlagaylar*” 202r11.(2)

tûfân

Bu sözcük kısalma yoluyla “Nuh tufanı” anlamında kullanılır.

KE. **tûfân** A. Nuh tufanı. “*[Nuh] ‘aleyhi’s-selam tufanında kedin yer körgeli ıddı, murdar telim kördi, yegeli kaldı kelmedi, kıyamet [ye]tti, murdar-hor boldı.*” 55r12.(19)

turgu bûstân

KT’de “Adn cenneti” ismi yerine kullanılır. Eserde 4 yerde geçer. Sıfat tamlaması yapısındadır. –gu eki fiilden isim yapar ve gereklilik bildirir.

KT. **turgu bûstân** T.F. Adn cenneti. “*Turgu arıg ewler turgu bûstânları içinde hem hoşnûdluk Tanrıdın.*” (Tanrı’ya iman etmiş olanlara içinde temiz evleri olan adn cenneti...) 29/52a3=9:72.(4)

turgu uştmah

KT’de 3 yerde “turgu bûstân” sözcüğüyle aynı anlamda yer verilmiştir.

KT. **turgu uştmah** T.S. Adn cenneti. “*Turgu uştmahlar ol kim va’de kıldı Tanrı kullaringa.*” (Tanrı kullarına Adn cenetini va’d etti.) 31/24a1=19:61.(3)

turtanağ

Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde Kİ ve BM’de “sadaka, zekat, vergi” anlamında kullanıldığı açıklanan terim Türkçe kökenlidir.

KTS. **turtanağ** Zekat vergisi. (Kİ)

KTS. **turtanağ** Sadaka, zekat, vergi. (BM)

tutkın

Sadece CC'de "cehennem" karşılığında görülür.

KTS. **tutkın** Cehennem. (CC)

tümse

Sadece DLT'de "Argu lehçesinde minber, yüksekçe yer" anlamıyla verilmektedir.

DLT. **tümse** Argu lehçesinde minber, yüksekçe yer. (1)

tün namâzı

Belirtisiz isim tamlaması yapısındaki bu terim "gece namazı" anlamında kullanılır.

İM. **tün namâzı** T.F. Gece namazı. "*kimning kim kaza kalsa bir kün takı bir tün namazı...*" 203b/3.(2)

tüş namâzı

İM'de 22 yerde geçen belirtisiz isim tamlaması yapısındaki bu terim de "öğle namazı" anlamında kullanılır.

İM. **tüş namâzı** T.F. Öğle namazı. "*cem' kılınur түş namazı takı ahşam namazı takı yatsu namazı...*" 149b/3.(22)

tüz köni yol

Yakın anlamlı sözcüklerle kurulan tekrar grubu şeklindeki sıfatla bir isimden oluşan sıfat tamlaması şeklindeki bu terim sadece KT'de "hak yol, doğru yol" anlamında islamiyeti ifade etmektedir.

KT. **tüz köni yol** Doğru, hak, müstakim. "*Köndür bizni түз köni yolka.*" (Bizi doğru yola koy hidayete erdir.) 34/54a2=38:22.(1)

tüzün

Yer aldığı KT ile ilgili çalışmada "yumuşak huylu, esma-i hüsnadan: halîm" şeklinde anlam verilmektedir. Eserde 2 yerde geçer.

KT. **tüzün** Yumuşak huylu, esma-i hüsnadan: halîm. “*Ol turur tüzün yime yarlıkagan.*” (O halim ve çok bağışlayandır.) 33/82a3=35:41.(2)

‘uqbâ

İslam inancına göre sonsuz ve edebi hayatın sürdürüleceği yerdir. Dahası ahiret, ölümden sonra gidilen sonsuz hayata açılan bir kapıdır.

GT. **‘uqbâ** A. Ahiret. “*eya hoca mal ü ni’met köp yidür bağışla tilesen sa’adet-i ‘ukba*” 318/7.(1)

KB. **‘uqbî** A. Ahiret. “*Özüñ dünya ‘ukbi bulayın tise, Bu kaç işni qodma qatıqlan usa*” (Dünya ve âhireti, bunların her ikisini birden bulmak istersen, şu birkaç işi bırakma; muktedirsen bunları yerine getir.) 2157.(19)

KE. **‘uqbî** A. Ahiret. “*[Bu] kün bu dünyada mü’minnin kurban[ı]nı köyürmekni haram kıldı ya Rabbi ‘ukbide menin ümmetim>nin tenini tamug otıga haram kılsa hiç ‘acib ü garib bolmagay.*” 15r11.(7)

NF. **‘uqbâ** A. Ahiret, öbür dünya. “*Cümle ittifâk kılıp ol Ahmedke ittibâ° kılalıñ, dünyâmız takı âbâdan bolgay, ‘ukbâmız takı âbâdan bolgay tedi...*” 80/8.(1)

KTS. **‘uqbâ** A. Ahiret. (GT)

‘ulemâ

“ ‘Alim” sözcüğünün çokluk şeklidir. Daha çok “din adamları” anlamında kullanılır.

NF. **‘ulemâ** A. Alim, âlimler. “*Anıñ üçün meşayih ve‘ulema aydılar kim: Mu‘min artuksı namazlar üküş kılmak kerek.*” 248/12.(29)

‘uluvv

Tanrı’nın ululuğunu ve yüceliğini ifade etmek için kullanılır.

KE. **‘uluvv** A. Ulu, yüce. “*haseb ve neseb anın, ashab-ı ‘izam ve ervah-ı kiram anın, ashab-ı hulk-ı kerem anın, ‘uluvv-i derecat anın, ezvac-ı tahirat anın, fasih ve sahih til anın, kavi könül ve sabur ten anın, beled-i muharrem mescid-i mu’azzam anın, hac ve ihram anın*” 189v2.(3)

‘umre

Aşağıdaki eserlerde “Hac mevsiminin dışında Kabe’yi ve Mekke’nin mübarek yerlerini ziyaret etme, umre” anlamındadır.

İM. **‘umre** A. Hac mevsiminin dışında Kabe’yi ve Mekke’nin mübarek yerlerini ziyaret etme. “...*haremdede keygey, hec kılmak içinde takı ‘umre kılmak içinde Hill atlıg yirde keygey. Takı kim kim mikatdan içkerü bolsa bar turur angar kim kirgey Mekke’ge ihramsız haceti üçün.*” 286a/7.(87)

KF. **‘umre** A. Hac mevsimi dışında Kabe’yi ziyaret etme. “*Kerek ‘umre ihramı olsun, kerek hac ihramı olsun.*” 108a/2.(1)

KE. **‘umre** A. Umre. “*Ka’be olarnın yolu, olarnı yarlıkamasam kurban ayı, ramazan ayı, cum’a ve cema’at, hac ve ‘umre, ‘id ve ‘arefe, zekat sadakat bere[kat] tûni*” 212v13.(4)

NF. **‘umre** A. Umre. “*Hak te‘âlâ bu uçtmahniy tört yanını kapladı katıg işler birle cihâd teg, hec teg, ‘umra teg, rûza teg, namaz teg; takı ne kim tâ‘at ve ibâdat bar, cümlesi emgekini ve meşakkatını tartmadın kirse bolmaz tep.*” 61/7.(6)

KTS. **‘umre** A. Hac mevsimi dışında Kabe’yi ziyaret. (Gİ, İM, KF)

‘umretü’l kazâ

KE. **‘umretü’l-kazâ** A. Kaza umresi. “*beşinç yıl Bedr-i Sugra sançısı boldı, altınç yıl ‘Ammü’l-Hudeybiyye, yetinç yıl ‘Umretü’l-Kaza boldı, sekizinç yıl Mekke fethi boldı.*” 221r6.(2)

‘umre kılmak

“Hac mevsiminin dışında Kabe’yi ve Mekke’nin mübarek yerlerini ziyaret etmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **‘umre kılmak** A.T. Umreye gitmek. “...*haremdede keygey, hec kılmak içinde takı ‘umre kılmak içinde Hill atlıg yirde keygey. Takı kim kim mikatdan içkerü bolsa bar turur angar kim kirgey Mekke’ge ihramsız haceti üçün.*” 287a/3.(22)

uçmah kızları

“Huri” karşılığında KT’de bir kere kullanılır.

KT. **uçmah kızları** S.T. Huri. “*Bütünlûkin uştmah bodnı bu kün meşgülluk içre uçmah kızları birle.*” (Doğrusu cennet halkı bugün Hurî’lerle birlikte...) 34/13b1=36:55.(1)

uçmahlıg

“Cennetlik, cennete girecek olan, cennette olan” anlamlarında kullanılır.

KE. **uçmahlıg** S.T. Cennete girecek olan, cennetlik; cennette olanlar. “*Resul, İbn ‘Abbasga aydı: uşbu koldın bir uçmahlıg er çıkar.*” 201v2.KE.(10); **uçmahlık** Cennetlik. “*mü’minlerka ulaşı nusret erdi amma kafirler bilmediler, kafirler basıkmışta kendü nusret turur, şehadet bolsa nusret turur, uçmahlık bolur.*” 227r18.(1)

uçmak

İncelediğimiz eserlerin hepsinde yer alan dinî terimlerden biridir. “Cennet” anlamındadır. S. Kökenli bu sözcük zamanla Türkçe “uçmak” fiiliyle eş sesli hale gelmiştir. “uçmak / uçmaḥ / uçtmaḥ / uçtmaḥ / uştmaḥ” şekillerinde karşımıza çıkar. İncelediğimiz 10 eserde 280 kere kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi sözlüğü için taranan bütün eserlerde de yer almaktadır. Ölenlerin ruhlarının bir kuş gibi oraya uçtuğuna (uçma bardı) inanılır. Türkler İslâm olduktan sonra yeni dine ait birçok istilâhları şamanî dindekilerle karşıladıkları zaman, hiçbir güçlüğü uğramadan, şamanî kültürü hazinesinden aldıkları uçmak kelimesini, pek isabetli bir şekilde, cennet istilâhı yerinde kullanmışlardır. (Turan 2002: 290 – 304)

CC. **uçmak** S. Cennet. krş. CCI uçmak. “*ave kız kim soyurgat[t]ın, uçmak yolın bizge açtın*” 70a/5.(4)

KFT. **uçmak** S. Cennet / Uştmaḥ. “*Ol Rasulullah eyiddi “kadılar üç dürlüdür. Bir kadı uçmakga kirür” didi. “İki kadı tamuga kirür” didi.*” 109a/12

İM. **uçmak** S. Cennet. “*can çeker haletde takı gur içinde takı kıyamet kininde takı uçmak içinde*” 6b/6.(68)

KMS. **uçmak** S. Cennet. “*üç kez, Tanrı Ta’ala açgay ana sikiz uçmak kapısı,*” 36b/3. (1)

DLT. **uçmak** S. Cennet. (2)

KTS. **uçmak** S. Cennet. (BM, CC, İM, İN, KFT, Kİ, MS, TA, TZ)

KE. **uçmaḥ** S. Cennet. krş. uştmaḥ, uşmaḥ. “*Ademni bir nurdın tahtga urup ferişteler eğinlerine kötrüp uçmaḥnı küdeyür, tediler.*” 5v8.(167)

NF. **uçmaḥ** S. Uçmaḥ, cennet. krş. uçtmaḥ, uştmaḥ, uştmaḥ. “*Takı Peygâmbarga kurbat öz ‘azamatı takı kudratını, uçmaḥnı takı tamugnı körgüzse, ol cihetdin makamı-kim tenür.*” 60/13.NF.(5); **uçtmaḥ** Uçmaḥ, cennet krş. uçtmaḥ, uştmaḥ, uştmaḥ. “*... Hak te‘âlâ sizke uçmaḥ ta ‘âmıdın yandursun.*” 142/5.NF.(5);

uştmah Cennet krş uçmah, uçmah, uçtmah. “Yana Hak te’âlâdın tilegeyin kim ol kimerseni uştmahda benim koldaşım kıl sun tep nidâ kıldı.” 31/10.(10)

HŞ. **uçtmah** S. Cennet. “Eger uştmahda huri irse meşhur” 208.HŞ.(6); **uçmah** “Eger uçmahka soksa kimden korkar” 452.HŞ.(1); **uçmaķ** Cennet. “Bolup toldı bu uçmak içre ol hur” 194.(1)

KT. **uçtmah** S. Cennet. krş. uçmah, uştmah. “Kigürdü üçün mü’minlerni hem mü’minlerni uçtmahlarka akar astnıda arıklar...” (Müminleri içinden ırmaklar akan cennete koydu.) 37/28b3=48:5.(1)

MM. **uçtmah** S. Cennet. krş. Uştmah.(2); **uştmah** S. Cennet. krş. Uçtmah. “azıp yörügenler tamugka çıkar, bulur sekkiz uştmah yörigli yolun” 48-4.(3)

KB. **uştmah** S. Cennet. “Bu edgü oñ ol kör isizlik bu sol, Soluñdın tamu ornu uştmah oñ ol” (İyilik sağ ve kötülük soldur; senin solunda cehennem vardır; cennet ise sağdadır.) 917.KB.(2); **uçmaķ** Cennet. “Müsülman işin it muñınga yara, bayat birge uçmaķ kör ornuñ töre” (Müslümanların işini gör, ihtiyaçlarına yardım et; Tanrı sana cennet verir, yerin baş-köşe olur.) 3503.(10)

ME. **uştmah** S. Cennet. “hoş yıdıglu kıldı Tañrı uřtmahñı ideleri uçun, belgülig kıldı atnı” 82-4.(2)

uçmaķlı

“Cennette yaşayan, cennetli, cennette olan” anlamlarında CC’de yer almaktadır.

CC. **uçmaķlı** S.T. Cennetteki, cennette yaşayan. “kimni köktegi hazizler över hem barça frişteler uçmaķlı tınlar” 72b/10.(1)

KTS. **uçmaķlı** S.T. Cennetli, cennette bulunan. (CC)

uçtmahlıg

“Cennetlik, cennete girecek olan, cennette olan” anlamlarında “Uçmahlıg / uçmahlık / uçtmahlıg / uçmahlık” şekillerinde yer almaktadır. Bu Terim daha çok Harezmi Türkçesiyle yazılmış eserlerde kullanılmıştır.

NF. **uçtmahlıg** S.T. Cennetlik, krş. uçtmahlık. “... taķı uçtmahlıg turur-sen, tedi erse,” 204/14.NF.(6); **uçtmahlıķ** S.T. krş. uçtmahlıg. “... kim bu âdam oglıñıg uçtmahlıg bolmagını...” 204/2.(1)

HŞ. **uçtmahlıķ** S.T. Cennetlik. “Tamugluk kıl mini ya hem uçtmahlık” 314.(1)

ufk-ı a'lâ

“Ruh makamının son mertebesi” anlamında KE’de geçen bir terimdir

.KE. **ufk-ı a'lâ** A. Ruh makamının son mertebesi. “ *Mekkedin Beytü’l Makdisga Beytü’l Makdisdin kökge, kökdin ufk-ı a’laga ufk-ı a’ladın sidretül müntehiga, sidretü’l-müntehidin Kabe Kavseynga, Kabe Kavseyn[din] oyag halinde canı sırrı birle tün içinde yana keltürdiler.*” 218r1.(2)

uğan

u- (gücü olmak, muktedir olmak) fiil kökünden –gan sıfat-fiil ekiyle türetilmiş olan bu sözcük esma-i hüsnadan “kâdir” (her şeye gücü yeten, kudretli) sıfatının Türkçe karşılığıdır. Sıfat olarak Tanrı adı yerine kullanılır. İncelediğimiz altı eserde 66 yerde geçmektedir. KTS için incelenen üç eserde aynı anlamda yer almaktadır. “ogan” şekli de kullanılır.

KB. **uğan** Kadir, Tanrı. “*Biligli bayat ol bilir bu işig, Uğuğlı uğan ol uçar bu işig*” (Bu işi bilen, ancak her şeyi bilen Tanrı’dır; bu işin hikmetini ve sırrını bilen, ancak hüküm eden Allah’tır.) 1531.(9)

KE. **uğan** Allah, kadir. “*Yetti tün sekkiz kün içre yok bodun kıldı ugan.*” 29r8.(10)

MM. **uğan** Allah. “*şükür hamd uganga tümen ming hezar*” 378-1.(5)

HŞ. **uğan** Kadir Tanrı, Allah. “*Öküş kurban kılıp ol şah uğandın*” 197.(15)

AH. **uğan** Kadir, Tanrı. “*yarattı ol uğan tünün kündüzün*” (O kadir (Tanrı senin) geceni ve gündüzünü yarattı.) 13.(6)

KT. **uğan** Muktedir, esma-yı hüsnadan: kadîr. “*Ol Tanrı kamug neng üze ugan ol.*” (O Tanrı her şeye gücü yetendir.) 27/31a3=5:17.(20)

KTS. **uğan** Yaratıcı, Allah. KTS. (TA); **oğan** Tanrı. (İH, Kİ)

uğan hükmî

İsim tamlaması yapısında olan bu terim “Tanrı buyruğu, kader” anlamında AH’de yer alır.

AH. **uğan hükmî** T.A. Tanrı’nın buyruğu, kader. “*uğan hukmi birle kelir kelgen iş*” (Her gelen iş kadir (Tanrı) hükmi ile gelir.) 451.(2)

uġan Teġri

Bu terime DLT’de “kadir olan Allah” anlamında yer verilmiştir.

DLT. **uġan Teġri** Kadir olan Allah. (1)

uġġan

Uk- (anlamak, idrak etmek) fiilinden –gan sıfat-fiil ekiyle türetilmiştir. KT’de yer alır. Esmâ-i hüsnadan “habîr” sıfatının Türkçe karşılığı olarak “haberdar” anlamındadır.

KT. **uġġan** Haberdar, esma-yı hüsnadan: habîr. “*Ukturđı manga anı bilgen uġġan.*” (Bunu bana her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah bildirdi.) 38/90b1=66:3.(1)

‘uġubât

A. Kökenli bu sözcüğün anlamı “azap, işkence, ceza”dır. Terim olarak “cehennem azabı” anlamındadır. İnanca göre kullar cehennemde günahlarının cezasını işkence görerek çeceklerdir. NF’de 56 yerde geçmektedir.

NF. **‘uġubât** A. Ceza, azap, işkence. “*Hak te’âlâ sizlerni ol ot birle ‘âzâb u ‘uġûbat kılğay tedi erse,*” 17/3.(56)

ulaşu turġu uştmahlar

KT’de geçen bu terim “ ‘adn cenneti” anlamındadır. “ulaş- tur-gu” yapısının sonunda yer alan –gu ekinin gereklilik de bildirmesinden dolayı bu ifadeyi “ulaşılıp durulması gereken yer” şeklinde anlayabiliriz.

KT. **ulaşu turġu uştmahlar** T.S. ‘Adn cenneti. “*Ulaşu turgu uştmahlar akar astınıda arıklar.*” (Adn cenneti içinde ırmaklar akar.) 31/58b2=20:76.(1)

uluġ

“Ulu, yüce” anlamındaki bu sözcüğün, eserle ilgili çalışmada da belirtilen anlamıyla esma-i hüsnadan “kebîr, mütekebbir” sıfatlarının karşılığı olduğu için dinî terimlere dahil edilebileceğini düşündük. Yalnız değilse bile “ulular ulusu” ikilemesiyle

sıfat olarak Tanrı adı yerine kullanılmaktadır. KT, ME ve AH'de aşağıda yer verdiğimiz örnekte sıfat olarak kullanılmıştır.

ME. **uluğ** Büyük. “*uluğ turur Tañrı, yükey erür İdi*” 206-5.(15)

KT. **uluğ** Esmâ-yı hüsnadan: kebîr, mütekebbir. “*Ol Tañrı erür yüksek ulug.*” (Tanrı yücedir.) 26/12b1=4:34.(3)

AH. **uluğ** Ulu, büyük. “*bu kudret idisi uluğ bir bayat*” (O kudret sâhibi büyük bir Tanrıdır.) 19.(8)

uluğ bahşışlğ

Sıfat tamlaması şeklindeki bu terim de KT'de, eserle ilgili çalışmada da belirtildiği gibi esma-i hüsnadan “rahman” sıfatının karşılığı olarak kullanılmıştır.

KT. **uluğ bahşışlğ** T.F. Esmâ-yı hüsnadan: rahmân. “*Başladım Tañrı atı birle uluğ bahşışlğ ulaşu yarlıkagan.*” (Rahman ve rahim olan Tanrı adıyla başladım.) 34/46b1=38.(1)

uluğ kün

Sıfat tamlaması şeklindeki bu terim iki ayrı anlamda kullanılmaktadır. CC'de Hristiyanlıkta kutsal olan “pazar günü” anlamında; KT ve KB'de “kıyamet günü” anlamındadır.

KT. **uluğ kün** Kıyamet günü. “*Térer sizni ulug kün tuta kim sézig yok.*” (Şüphesiz sizi kıyamet gününde toplar.) 36/103a1=45:26.(1)

KB. **uluğ kün** Mahşer günü. “*Uluğ künde körkit olarnıñ yüzin Elig tuttaçı kılğıl edgü sözün*” ((Ulu günde onların yüzünü göster, şefaatlerini bana yardımcı kıl) 32.(7),

CC. **ulu kün** Kutsal gün, pazar günü. krş. CCI ulu kün. “*kim egi köñül bile bizim yihövge kelse, ulu kün ağır/lap*” 61a/11.(4)

uluğ yazuğ

“Terim olarak “büyük günah” anlamında kullanılır. KT'de yer alır. Sıfat tamlaması şeklindedir.

KT. **uluğ yazuğ** Büyük günah. “*Eger singardın tursa siz uluğ yazuğlardın andın kim yığlur siz.*” (Eğer büyük günah işleyenlerden iseniz onun için ağlarsınız.)

26/8b3=4:31. KT.(1); 2. İftira, yalan. “Çın-ok kötürdi uluğ yazuğ yime belgülüg.” (Doğrusu apaçık bir günahı yüklemiş olur.) 26/76b1=4:112.(1)

uluğ yunuğ

Sıfat tamlaması şeklindeki bu terim MM’de “gusül, boy abdesti” anlamında yer almaktadır.

MM. **uluğ yunuğ** Boy abdesti, gusül. “*uluğ yunug içre yumak cümle ten, fariza agız hem burun yayga-sen*” 87-1.(2)

uluğlamak

“Tanrı’yı yüceltmek, öğmek anlamında iki eserde 11 kere kullanılmıştır.

ME. **uluğlamak** Yüceltmek, saymak. “*artdı aña béglikni bérđi aña béglikni / uluğlayu aňdı Taňrıga, ögdi uluğladı Taňrını*” 71-5.(10)

NF. **uluğlamak** Yüceltmek. “*Kurayş kâfırlarını Taňrınıñ ‘âzâbıdın korkutgıl Rabbüñni uluğlagıl,*” 9/12.(1)

uluğluk

“Tanrının sıfatı olarak “yücelik, ululuk” anlamıyla AH’de geçer.

AH. **uluğluk** Ululuk, büyüklük. “*uluğluk meniñ siz alınmañ tidi*” (O ululuk benimdir, siz üzerinize almayın dedi.) 284.(6)

usûl-i dîn

“Dinin esasları” anlamında İM’de yer alan bir terimdir.

KTS. **usûl-i dîn** A. Dinin esasları. (İM)

uyatlığ

Genel anlamda “insan bedeninde gösterilmesi ayıp sayılan yerler, mahrem yerler”, dinî terim olarak “insanı utandıracak günahları” anlamındadır. Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerde yer alır. “uyatlık / uyatlığ” şekillerinde geçer.

KTS. **uyatlığ** İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri. KTS. (RH); **uyatlık** İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri. KTS. (Gİ, KF, TZ); **uyatlug** İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri. (MS)

KF. **uyatlık** İnsanı utandıracak günahları. “*Ya Allah; sakla uyatlığımı, arıt könlümü, yazığımı bağışla.*” 59a/6.(8)

uyatlık yapmak

Genel olarak “İnsan bedeninde gösterilmesi ayıp sayılan yerleri kapalı tutmak, avret yerlerini örtmek” anlamındadır. Dinî terim olarak namazda örtülmesi gereken yerleri örtmek manasında kullanılmıştır. Birleşik fiil grubudur.

KF. **uyatlık yapmak** Abes yerleri kapalı tutmak. “*Altı namazdan burun, altı namaz içinde. Amma namazdan burun olgan ol avdaz almakdur avdazsızlıktan, arınmakdur necislerden, uyatlık yapmak, Kıblaya karşı durmak, vakit saklaşmak, niyyet eylemek.*” 40a/6. (1)

KMS. **uyatlığın yapmak** Avret yerlerini örtmek, setr-i avret. “*Söz kesildi: Biz eyitdük: uyatlığın yapmak şartdur Kur'an-ıla dahı Nebi hadisi bile.*” 12b/2.(4)

üç tendeş

Sıfat tamlaması şeklindeki bu terim Hristiyanlık inancıyla ilgili CC’de yer alan bir terimdir. “Baba, oğul, kutsal ruh” anlamındaki “teslis” in karşılığıdır.

CC. **üç tendeş** Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh. “*Arı Tınga sövünç bolsun, ten tabuh üç tendeşge teysin*” 76a/17.(1)

üçlük

“Üç tendeş” terimiyle aynı anlamda kullanılır. “teslis yani baba, oğul ve kutsal ruh” demektir.

CC. **üçlük** Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh. “*üçlük birlikine*” 59a/7b.(2)

üçöv

Yapı olarak “üç+egü > üçöv” şeklinde değişme sonucu ortaya çıkmış olmalıdır. “CC’de yer alır. “Üçlük” terimiyle aynı anlamdadır.

CC. **üçöv** Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh. “*sana, ana, Arı Tınga bir yügünç teysin siz üç/övge*” 73a/4-5.(1)

üküş bérge

Esmâ-i hüsnadan “vâhhâb” sıfatının Türkçe karşılığı olarak “çok bağışta bulunan” anlamındadır.

KT. **üküş bérge** Çok bağışta bulunan, esma-yı hüsnadan: vâhhâb. “*Bérgil manga mülkni, kerekmez kim kimerseke mende kidin, sen sen üküş bérge.*” (...Süleyman dediki: Rabbim bana benden başkasının ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver. Çünkü sen çok verensin.) 34/61a3=38:35.(1)

üküş örtge

Esmâ-i hüsnadan “gaffâr” sıfatının Türkçe karşılığı olarak “günahları affeden, bağışlayan” anlamındadır.

KT. **üküş örtge** Bağışlayıcı, affedici, esma-yı hüsnadan: gaffâr. “*Kökler idisi hem yerler idisi hem ol iki ara ‘aziz üküş örtge.*” (O göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin Rabbi’dir... çok bağışlayıcıdır.) 34/71a1=38:66.(2)

üküş rahmetlig

KT’de yer alan bir terimdir. Eserle ilgili çalışmada esma-i hüsnadan “rahman, rahim” sıfatlarının Türkçe karşılığı olduğu belirtilmektedir. “çok bağışlayan ve esirgeyen” anlamında sıfat olarak Tanrı adı yerine kullanılır.

KT. **üküş rahmetlig** T.A. Esmâ-yı hüsnadan: rahîm, rahmân. “*Başladım Tanrı atı birle ulaşu yarlıkagan üküş rahmetlig.*” (Rahman ve rahim olan Tanrı adıyla başladım.) 30/18b1=15.(32)

ümme

“Bir peygambere inanıp bağlanan cemaat, aynı dinden olan topluluk, bir peygambere mensup olanların tamamı” anlamında sıkça kullanılır. Kullanım sıklığını tespit için incelediğimiz eserlerin altı eserde 212 yerde geçmektedir.

İM. **ümme** A. Bir peygambere bağlanan cemaat. “*ol ikisi bu ümmetining mecusileri turur. Hak mü’min ol turur kim ayıtgay: hayrını takı şerni kılmak menden turur tip*” 31a/5. (23)

KF. **ümmet** A. Aynı dinden olan topluluk, ümmet. “*Ya iman ketürgen kişiler, yazıldı sizün üstünüz oruç dutmak, yazılğan kibi sizden burun ümmetlere.*” 226b/7.(7)

MM. **ümmet** A. Bir peygambere inanıp bağlanan topluluk. “*habib ümmetinga habiblük reva, reva bolsa mi’rac reva hem bu hal*” 377-3.(2)

KMS. **ümmet** A. Ümmet, bir peygambere mensup cemaat. “*Menüm ümmetüm yamanlığı üstine.*” 4b/3.(3); Cemaat. “*Ümmet yığılışmak didüğümüz, hak ümmet yığılışlılar Nebi’den sonra.*” 4a/3.(2)

KTS. **ümmet** A. Ümmet, dini topluluk. (Gİ, GT, İM, KF, MS)

NF. **ümmet** A. Ümmet. “*Cümle ümmet-i Muhammedni sadr-i cinânda sen orun bergil,*” 443/13.(80)

KE. **ümmet** A. Ümmet. “*Bu sözde bizge beşaret bar, mundaguk kıyamet küni bolsa amenna ve saddakna Mustafa ‘aleyhi’s-selam ‘arş astında ümmetga şefa’at kılgay.*” 191v12. (118)

KB. **ümmet** A. Ümmet. “*Kamuğ qadğusu erdi ümmet üçün, Kutulmak tiler erdi rahat üçün*” (Bütün kaygusu ümmeti idi; râhat etmek için onun azaptan kurtulmasını dilerdi.) 40. (2)

KT. **ümmet** A. Ümmet. “*Keldürse-miz kamuğ ümmetdin tanukluk.*” (Her ümmetten bir tanıklık getirdiğimizde...) 26/17a1=4:41.(5)

GT. **ümmet** A. Ümmet. “*ni kaygursun bu ümmet ahiret-de şefi’i çün sening tig ruh bolgay*” 7/7.(1)

HŞ. **ummat** A. Ümmet, bir dinin mensupları. “*sözi din revnakı ummat yaragı*” 188.(3)

ümmü’l –mü’minîn

“Müminlerin annesi” anlamında Hz. Ayşe için kullanılır. NF’de yer alır.

NF. **ümmü’l –mü’minîn** A. Mü’minlerin annesi. Hz. Ayşe için. “*Yâ Ummu’l-mu’minîn, bu kün munça meblag yarmak Hak te°âlâ rûzî kıldı.*” 253/9.(1)

ündemek

“Yad etmek, niyaz etmek, dua etmek, yalvarmak” anlamlarında KT’de 15 yerde ve ME.’de yer alır.

KT. **ündemek** Dua etmek, niyaz etmek, yalvarmak, tapınmak. “*Ol Tañrıka körklüg atlar, ündengler aning birle.*” (Tanrı’yı güzel adlarla anın...) 28/53a2=7:180.(15)

ME. **ündemek** Dua etmek. “*biri biri soñınca ündedi ündegen köp kez du’a kıldı du’a kılğan uyutdı sütñi*” 97-4.(2)

üstüvârlık

“Hikmetli doğru söz” anlamında KT’de görülür.

KT. **üstüvârlık** F.T. Doğru söz, hikmet. “*İdtı Tañrı sening üze bitigni, üstüvârlıkñı.*” (Tanrı sana hikmetlerle dolu Kur’an’ı gönderdi.) 26/77b1=4:113.(1)

üwşemek

“Abdest alırken ıslak elle sakalı sıvazlamak” anlamıyla MM’de yer alan bir terimdir.

MM. **üwşemek** Abdest alırken ıslak elle sakalı sıvazlamak. “*katıp suw burunka mesh etmek kulak, sakal üwşemek barmak aralamak*” 75-2.(1)

va’id

A. “Va’d” sözcüğünün ism-i fa’ilidir. “Birini iyilige sevk etmek veya kötülükten uzaklaştırmak için uyaran ve öğüt veren” anlamındadır. Alla’ın vaadini ifade etmek için kullanılır. İM’de yer alır.

İM. **va’id** A. Birini iyilige sevk etme veya kötülükten uzaklaştırmak için korkutma. “*va’dge ya va’idge Teñri Te’ala angdı anı kiteb-i ‘aziz içinde*” 6b/5 (1)

KTS. **va’id** A. Birini iyiliğe sevk etmek veya kötülükten uzaklaştırmak için korkutmak. (İM)

vâ’iz

“Va’z eden, dinî nasihatlerde bulunan” anlamında üç eserde yer alır.

İM. **vâ’iz** A. Dini nasihatlerde bulunan. “*ya bargıl fılın kişige kim ol ‘alim turur tise kafır bolur yahud ayıtsa bir va’ız bir kafır tursa*” 10a/2.(3)

KTS. **vâ’iz** A. Vaaz veren, dini nasihatlerde bulunan. (Gİ, İM)

HŞ. **vâ’iz** A. Vaaz eden. “*Eger va’ızsa aytur dünyanı sen*” 295.(1)

NF. **vâ'iz** A. Va'iz, vaaz eden. "... 'ulemâlar, vâ'izlar benim atım aytıp seniñ atıñnı aygaylar tedi erse..." 63/5.(1)

vâ'z

"Dini nasihat" anlamında kullanılan bir terimdir.

ME. **vâ'z** A. Dini nasihat, vaz. "aḡdurgan aḡdurdı bodunlarga, va'z aydı va'iz halayık-larka / perdelig kız, örtüglü karabaş / doldurdı Tañrı teñizlerni" 73-4.(1)

KF. **vâ'z** A. Dini nasihat. "Kişileri va'z eyleye, Kur'an okıya nebiye salavat ketüre, Tanrı rahmeti Nebi üstüne." 189b/7.(1)

GT. **vâ'z** A. Va'az, dini öğüt. "ba'albek cami'ine kirip bir niçe kelime va'z ayttım" 109/1.(1)

KE. **vâ'z** A. Vaaz, dinî öğüt. "Künlerde bir kün Resul 'aleyhi's-selam tan namazını ötep minberga ağıp sahabelerka va'z ve nasihat kıldı." 235v12.(3)

KTS. **vâ'z** A. Vaaz, dini öğüt. (Gİ, GT, KF, KFT)

NF. **vâ'z** A. Vaaz, dinî öğüt. "... takı Tañrı tut'ka üküş hamd u senâ kıldı, tagı halâyıkka vâ'z u nasihat kıldı." 84/7.(30)

vâ'z eylemek

"Va'z vermek, dinî nasihatlerde bulunmak" anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **vâ'z eylemek** A.T. Vaaz vermek. "Kişileri va'z eyleye, Kur'an okıya nebiye salavat ketüre, Tanrı rahmeti Nebi üstüne." 189b/7.(1)

vâcib

Sözlük anlamı "gerekli, lüzumlu" olan bu sözcük terim olarak "yapılması dinî bakımdan gerekli olan, dinî olarak gerekli ve kesin olan ve farzdan sonra gelen davranış ve fiiller" anlamındadır. İncelediğimiz bütün eserlerde geçmektedir.

KB. **vâcib** A. Yapılması şeriat bakımından gerekli olan. "Ra'iyetka vacib begi yarlığı, Ağır tutsa eştip kiçig uluğı" (Beyin emirini yerine getirmek raiyet için vâcibtir; büyük ve küçük onu duyan herkes, bu emre riâyet etmelidir.) 4999.(1)

MM. **vâcib** A. Dince yapılması gerekli olan ve farzdan sonra gelen, vacib. "otur orta ka'de kunutnı okı, vitir içre vacib turur ay takı" 109-2.(25)

KF. **vâcib** A. Terki caiz olmayan, yapılması gerekli, vacip. “*Bil, gusl eylemek on altı dürlüdür. Dördüsi farzdur, dördüsi vacibdür, dördüsi sünnetdür, dördüsi müstehabdur.*” 105a/6.(30)

NF. **vâcib** A. Vacip, dince yapılması gerekli olan. “*Sanı heç neerse bermek vâcib ermez...*” 347/9.(15)

KT. **vâcib** A. Vacip, gerekli olan. “*Erür sening İding üze vâcib hükm kılınmış.*” (Tanrı’nın hükmü senin üzerine vaciptir.) 31/28a1=19:71.(1)

KFT. **vâcib** A. Vacip, gerekli. “*... her kişi kim hamurdan özge nemedden esrise. Ba’zılar eyiddiler ne ol kişige had vacib olur. Dahı ol kişinin talakı vakı’ olmaz.*” 385a/8

KTS. **vâcib** A. Yapılması dinen gerekli olan. (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

İM. **vâcib** A. Yapılması dinen gerekli olan, farz derecesine yakın bulunan ibadet. “*herbir nerse öze kadir turur. Bilgil, rastı vacib mükellef kul öze, avval ol turur kim bilgey Teñri’sini...*” 3a/1.(115)

KMS. **vâcib** A. Terki caiz olmayan, yapılması gerekli, dinen farza yakın olmak. “*Eger terk itse bir nesne vacib didüğümüzden eger unudup olsa vacib olur anun üstine secde sehvi.*” 21b/3.(4)

vâcib bolmağ / olmağ

“Yapılması dinî bakımdan gerekli olmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KT. **vâcib bolmağ** A. T. Hak olmak. “*Vâcib bolur ‘azâb kelimesi kâfirler üze.*” (Kâfirlere azap vaciptir.) 35/19b1=39:71.(1)

İM. **vâcib bolmağ** A.T. Vacip olmak. “*...vacib bolur aning öze kim Teñri’ni birlegety ortak katmakdan takı angar ohşaş kılmağdan takı arıg kılğay Teñri’ni*” 3a/5.(670)

KF. **vâcib olmağ** A.T. Vacip olmak. “*Kaçan bilse vacib olur anun üstüne, birlemek şerikden, ohşamakdan tenzih eyleye, arulaya atadan, oguldan.*” 37b/5.(140)

ME. **vâcib olmağ** A.T. Dinen yapılması gerekli olmak. “*üyürdi anı nérse birle ‘afv kıldı anı işdin, kılmağ vacib bolmış işni kiterdi aña / ımızgandı, uyuttı*” 59-1.(4)

KE. **vâcib bolmağ** A.T. Yapılmasını gerekli hale getirmek, vacip saymak. *“İsma’il kurban kılınsa kıyametga tegi bu sünnet mü’minlerge vacib bolgay erdi,”* 52r13.(4)

KMS. **vâcib olmağ** A.T. Vacip olmak. *“Eger terk itse bir nesne vacib didüğümüzden eger unudup olsa vacib olur anun üstine secde sehvi.”* 21b/3.(4)

vâcib eylemek

“Yapılması dinî bakımdan gerekli olan fiillere dahil etmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **vâcib eylemek** A.T. Vacip olmak. *“Andan sonra bil, ol sefer müddeti ki vacib eyler namaz kısa eylemegi, oruç yimegi helal eyler”* 183b/6.(8)

vâcib kılmak

“Dinî bakımdan yapılması kesin olarak gerekli kılmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **vâcib kılmak** A.T. Vacip saymak. *“takı ‘ismet taleb kılıb Teğri’den hata sözlemekden, takı ol nerse kim vacib kılur ‘ikabnı andan saklanıp.”* 20a/8.(25)

GT. **vâcib kılmak** A.T. Yapılması gerekli kılmak, vacib saymak. *“dagı tigme bir ni’metke bir şükr vacib kıldı”* 4/9.(5)

vâciblik

“Yapılması dinî bakımdan gerekli olma, dinî olarak gerekli ve kesin olan davranış ve fiillerden sayılma” anlamındadır.

KTS. **vâciblik** A.T. Vaciplik. (Gİ)

KF. **vâciblik** A.T. Vaciplik. *“Secde eyle Allah’a yakın ol! Buyurdu bize, secde eylemek buyruk vacibliğiçündür.”* 179b/1.(3)

KMS. **vâcibliğ** A.T. Vacip olma durumu, vaciplik. *“Buyruk Tanrı Ta’ala’dan. Yol kösterür vacibliğ üstine dahi Tanrı Ta’ala’nun kavlidur”* 2a/5.(4)

vahiy / vahy

Allah’ın peygamberlerine iletmeği istediği mesajlarını, doğrudan doğruya veya Cebrail vasıtasıyla bildirmesine vahiy denir. İncelediğimiz dört eserde 29 yerde “vahiy, vahy” şekillerinde geçmektedir.

NF. **vahiy** A. Vahiy. “*Hakdın Mûsâ peygâmbarka vahy keldi...*” 55/15.NF.(24);
vahy A. Vahiy. “*Tağrı teâlâ vahy kıldı Dâvud peygâmbarka...*” 301/1.(24)

İM. **vahy** A. Bir emrin Allah tarafından peygamberlere bildirilmesi. “*takı vahy ingen yir turur takı ahkamlarning aslı turur takı iman çıkgan yir turur. Takı eyle kerek kim yüwüingey Medine’ge kirer vaktıda*” 371a/3.(2)

KTS. **vahy** A. Bir emrin Allah tarafından peygamberlere bildirmesi. (İM)

ME. **vahy** A. Tanrı’dan peygamberlere gönderilen ilahi haber, vahiy. “*vahy ıydı ya işaret kıldı ya bitidi ya ilham bérđi Tağrı paygambar tapa*” 62-1.(1)

KE. **vahy** A. Vahiy, Allah tarafından peygamberlere gönderilen emir. “*Mevli ta’ala vahy kıldı: kamug uçkan yügürgenlerge fûlan kün Süleyman konuklukınga hazır bolun.*” 138v1.(12)

KT. **vahy** A. Tanrı’dan peygamberlere gönderilen ilahi haber. “*Eger köni yol tutsam anıng birle vahy ıdur manga İdim.*” (Eğer doğru yolda isem bu da Rabbimin bana vahyi sayesinde.) 33/61b2=34:50.(1)

vahy kılınmağ

“Tanrının vahiy yoluyla bildirmesi, vahy edilmiş olmak” anlamında KT’de yer almaktadır.

KT. **vahy kılınmağ** A.T. Vahyedilmek, vahyolunmak. “*Bütünlükın vahy kılındı bizke, bütünlükın kın ol kişi üze kim yalğan tutsa.*” (Doğrusu yalancının başına bir azap geleceğı vahyedildi.) 31/48a3=20:48.(1)

vağfa

Sözlükte “durmak, ayakta dikilmek” (DİBY. 2010: 679) anlamlarına gelen vakfe “vakfaga turmak” teriminin kısaltmış şekli görünümündedir. “Hacıların belirli vakitte Arafat ve Müzdelife’de durmaları” anlamında İM’de 83 yerde geçmektedir. Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerde yer alır.

İM. **vağfa** A. Hacıların Arafat’ta durmaları. “*Ve eger kifayet kılssa ab-dast birle reva bolur. Takı ayıttı Malik İmam: telbiye keskey neteg kim vakfaga tursa ‘arefede tip. Takı vağfa dayım bolmak*” 321a/2.(83)

KTS. **vağfe** A. Hacıların Arafat’ta durmaları. (Gİ, İM, KF)

vakfağa turmak

“Hacıların belirli vakitte Arafat ve Müzdelife’de durmaları” anlamındadır.

İM. **vakfağa turmak** A.T. Arafat’ta durmak. “...takı biri ‘arefe kiçesi yüwünmek turur. Takı biri müzdelifede vakfaga turganda yüwünmek turur.” 101b/2.(63)

vallâhi

“Allah’a yemin ederim” demektir. “Vallahi” diyerek verdiği sözde durmayan bir mümin, dinî olarak yeminini bozması gereken bir durumda değilse, keffâret ödemek zorundadır. İki eserde 22 yerde geçer.

NF. **vallâh** A. Allah için. “ *Vallâh bu re’y iñen savâb re’y turur tedi.*” 19/16.(18)

KF. **vallâhi** A. Allah için, Allah hakkı için. “*Vallahi Ebu Hanifedir, emaneti uluydı Tanrı ta’ala Ebu Hanife yüreginde celilidi gayet de uluydı.*” 19b/5.(4)

vâris

Kıpçak dönemi eserlerinde yer alan sözcük iki ayrı anlamdadır. “Varlığının sonu olmayan” şeklindeki anlamıyla esma-i hüsnadandır. Diğer anlamı ise “dini açıdan mirasçı” anlamındadır. Bu anlamıyla günümüzde yaygınlaşmıştır.

KTS. **vâris** A. 1. Mirasçı, varis. (Gİ, GT, KFT) 2. Allah’ın adlarından biri. KTS. (KF)

vasî

“Bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur olan kimse” anlamındadır. Aynı anlamıyla “vasıyya” şeklinde Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde yer verilmiştir.

NF. **vasî** A. Vasî, bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur edilen kimse. “*Ol çeşmeni âhir zamânanıñ peygâmbarınıñ vasîsi açgay tep turur.*” 149/7.(1)

KTS. **vasîyya** A. Bir ölünün vasiyyetini yerine getirmeye memur kimse. (İM)

vasiyyet

Bir kimsenin vefat ettikten sonra varlığıyla ilgili paylaşımın nasıl yapılacağı konusundaki isteklerine vasiyyet adı verilir. Terim NF’de 19 yerde geçmektedir.

NF. **vasiyyet** A. Bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını isteği şey, vasiyet. “*Peygâmbar  as tiledi sahabalarka vasiyyatlar kılsa.*” 85/9.(19)

veb  l

“Birine karşı dinin esaslarına aykırı olarak yapılan haksızlık dolayısıyla işlenen günah” anlamındadır. İncelediğimiz eserlerin d  r  nde 8 kere geçmektedir.

KTS. **veb  l** A. Günah. (GT)

MM. **veb  l** A. Günah, vebal. “*nisab bolsa kurban vacib kılmakı, namaz ruze teg bil vebal kalmakı*” 194-2.(2)

GT. **veb  l** A. Günah. “*ay hoca kulunga k  p yigirme çok cevır kılıp vebale kirme*” 295/6.(2)

NF. **veb  l** A. Vebal, günah. “*takı hak  katta k  rmedin yalغان t   ler  atsa, anı  veb  lı takı  ukubatı i  en ulug turur.*” 381/5.(1)

AH. **veb  l** A. Veb  l. “*al artuk tileme veb  l y  dg  l  k*” (Fazlasını isteme, (fazlası) yüklenilecek vebaldır.) 190.(3)

vel  yet

Sözlükte “idare etmek, düzenlemek” gibi anlamlar taşıyan velayet, “Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk” veya “Hakk açığı” anlamındadır.

MM. **vel  yet** A. Velilik, ermişlik. “*velayet keramet  ibadetleri, tümen t  rl  g esrar işaretleri*” 384-2.(1)

veli

“Allah’ın dostu ve sevgili kulu, ermiş, Allah sevgisine mazhar olmuş” anlamındadır. Be   eserde 34 yerde görülür.

KTS. **veli** A. Eren, ermiş, veli. (G  , GT, İM, KF)

MM. **veli** A. Ermiş kişi, veli. “*y  r  gli  ın-ok ol erenler yolu, bilin baba erdi hakikat veli*” 382-2.(2)

İM. **veli** A. Ermiş, eren. “*anlarga Kerramiyye dirler anı      n kim veliler iri  mesler Nebiler mertebesine meger kim Tenri’ge boyun sungandan sonra*” 45b/8.(17)

GT. **veli** A. Ermiş, veli. “*eger ol hukm kılığını çekse nebi ve veli ba  ın a  aga  ikkey*” 350/2.(1)

NF. **velî** A. Veli, aziz. “*Ol velî kullar ‘âsîlardin ma‘siyat körmişte emr-i ma‘rûf kılmaz...*” 306/5.(9)

KE. **velî** A. Veli, aziz; sahip. “*İmdi koynumdagi ogul kız tugmagan kurtkadın mana bir ogul bergil, ol ogul mana veli bolsun*” 167r17.(5)

velîyyü’l-vera’

A. veli ve “Haramdan kaçınma” anlamındaki vera sözcükleriyle oluşturulmuş bu terkip, terim olarak, “veliliği herkesçe kabul edilmiş kişi” anlamındadır.

MM. **velîyyü’l-vera’** A. Herkesin kabul ettiği ermiş kişi. “*atam baba islam veliyyü’l-vera, özi zikri tilde tümen aslam ol*” 402-3.(2)

vera’

“Harama düşmek kaygısı ile şüpheli şeylerden kaçınma” anlamındadır. Dört eserde yer almaktadır.

KTS. **vera’** A. Harama düşmek kaygısı ile şüpheli şeylerden kaçınmak. (Gİ, KFT)

KFT. **vera’** A. Harama düşmek kaygısı ile şüpheli şeylerden kaçınma. “*... İbnü Mes’ud’dan kim İbnü Mes’ud hediye almakı kerih körür idi. İmdi zühüd babıdur dahı vera’ babıdur.*” 150b/54

MM. **vera’** A. Haramdan kaçınma. “*vera’ zühd ü takva bilin can erür, er ol kim biligge ‘amel uydurur*” 322-3.(5)

AH. **vera’** A. Takvâ. “*‘amel koddı ‘alim ve zahid vera’*” (Âlim ameli ve zahid takvâyı bıraktı.) 401.(1)

KF. **vera’** A. Haramdan kaçınma. “*Ebu Hanife ‘alim kişiydi, ‘ilim bile bilinmişidi, meşhurıdı, vera’ bile malı çoğıdı, bilinmişidi kerem bile.*” 19a/1.(1)

vird

Tarikatlerde belli zamanlarda okunması adet olan ayet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualara vird denir.

KTS. **vird** A. Belli zamanlarda okunması adet edinilen dualar. (İM)

İM. **vird** A. Belli zamanda okunması adet olan Kur'an ayetleri. *"yahşırak turur çok secdet kılmakdan. Ebu Yusuf ayıttı: kaçan kim bolsa anıng virdi kiçeden. Yahşırak ol turur kim."* 159b/1.(1)

NF. **vird** A. Muayyen vakitlerde söylenmesi adet olan dua, Kur'an cüzleri. *"bir keçe maña gaflat gâlib boldı, virdimni kılı bilmedim..."* 322/16.(4)

KE. **vird** A. Muayyen vakitlerde söylenmesi gerekli olan esma-yı hüsnâ. *"namaz kaza bolmadı amma okıyur virdi bar erdi ol fevt boldı."* 140v2.(2)

visâl oruçı

Belirtisiz isim tamlaması şeklindeki bu terim, kırk sekiz saat süre ile yenilip içilmeden tutulan oruca verilen isimdir.

İM. **visâl oruçı** A.F. "48 saat yiyilip içilmeden tutulan oruç." *"Takı kerahiyyet turur visal oruçın tutmak ol visal oruçı ol turur kim açmagay. Takı nehy kılındı samt oruçından, ol sözlemegey."* 282a/1.(2)

KTS. **visâl oruçı** A.F. Kırk sekiz saat yenilip içilmeden tutulan oruç. (İM)

vitir

Daha çok Kıpçak dönemi eserlerinde "vitr / vitir" şekillerinde yer alan bu terim, yatsı namazından sonra kılınması vacip olan üç rekatlık namazın adıdır. "vitr namazı" ifadesinden kısaltmadır.

MM. **vitir** (A. vitr) Yatsı namazından sonra kılınan üç rekat namaz. *"otur orta ka'de kunutnı okı, vitir içre vacib turur ay akı"* 109-2.(1)

KMS. **vitir** A. Vacip olan üç rekatlık bir namaz. *"kamet kibi, vitir kibi, ırte sünneti kibi, zuhr sünneti kibi,"* 39a/1.(2)

KTS. **vitir** A. Yatsı namazından sonra kılınan üç rekat namaz. (Gİ, İM, KF, MS)

KF. **vitir** A. Vitr namazı. *"Ol hayırludur size, dürlü dürlüdür hayvanlardan, ni'metlerden, bilmiş olunuz ol vitirdür. Kılunuz anı yatsu namazı bile, sabah ortasında."* 169a/7. (15)

vitr namâzı

"Yatsı namazından sonra kılınması vacip olan üç rekatlık namaz" anlamındadır. Belirtisiz isim tamlamasıdır.

İM. **vitr namâzı** A.F. Vitir namazı. “*eyle kerek kim i’tikad kılğay rastı vitr namazı üç rek’et turur bir selam birle takı ikrar kılğay oş anıng birle.*” 62a/3.(39)

vitr-i vâcib

“Kılınması vacib olan yatsı namazından sonraki üç rekatlık namaz” anlamındadır. Vitir namazının vacib olmasından dolayı “vitir namazı” yerine “vitr-i vacib” ismi de kullanılır.

İM. **vitr-i vâcib** A. Vitir namazı. “*ol kişi arturgay rek’etlerning sanını. Takı vitr namazında ayıtgay: namaz kılur men Teñri Te’ali’ge vitr-i vacib namazını*” 160b/6.(1)

KTS. **vitr-i vâcib** A. Vitir namazı. (İM)

vuzû’

“Abdest alma” anlamında MM’de yer alır.

MM. **vuzû’** A. Abdest alma. “*vuzu’ içre sünnet erür ekkisi, gusül içre farz ol neçük özge ten*” 87-3.(1)

yâd

KT ile ilgili çalışmada “öğüt, (kutsal) kitap” anlamı verilmiştir. Sadece bu eserde yer alır.

KT. **yâd** F. Öğüt, (kutsal) kitap. “*İndürüldi mü anıng üze yâd/pend bizing aramızda.*” (Ona bizden kutsal kitap indirildi mi...) 34/49a1=38:8.(1)

yâd kılğı

KT’de geçen bu terim de “hatırlama, anma” şeklindeki sözlük anlamından hareketle “zikr, Kur’an-ı Kerim’i okuma, duaları anma ve ahkamına uyma” anlamlarında kullanılmıştır. Sıfat-fiil grubu yapısındadır.

KT. **yâd kılğı** F.T. Zikr, Kur’an-ı Kerim. “*Belgülglerini, bitilmişlerini indürdümüz sening tapa yâd kılğı.*” (Yâd etmen için Ayetleri ve Kur’an-ı Kerim’i sana indirdik.) 30/51b2=16:44.(1)

yâd kılınmak

Birleşik fiil grubu yapısında olan bu terim de “zıkr etmek, Tanrı’yı yâd etmek” anlamında KT’de 4 yerde geçmektedir.

KT. **yâd kılınmak** F.T. Anılmak, zikredilmek. ”*Bütünlûkin mü'minler anlar kim kaçan yâd kılınsa Tanrı, korkar köngülleri.*” (Şüphesiz mü'minler Tanrı'yı yâd ettikçe gönüllerine korku girer.) 28/65a1=8:2.(4)

yahşı

Sözlük anlamı “güzel” olan bu sözcüğe KTS’de “hayırlı, doğru iş ve davranış” anlamı verilmiştir. Bu anlamıyla dinî terim özelliği gösterir.

KTS. **yahşı** Hayırlı, doğru. (MS)

yahşılık

“İyilik, dinen buyurulan davranış şekilleri” anlamında dinî terimdir.

KF. **yahşılık** İyilik. Dinen buyurulan davranış şekilleri. “*cemi' şükürler Tanrı ta'alaya sabitdür cemi' namazlar Tanrı ta'alayadur, cemi' aruluklar, yahsılıklar Tanrı ta'alanundur.*” 152a/7.(2)

Yahûdî

“Yahudiliğe mensup olan” anlamında Kıpçak dönemi eserlerinde ve NF’de yer alır. GT’de “yehudi” şeklinde transkribe edilmiştir.

KTS. **Yahûdî** A. Yahudi. (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

NF. **Yahûdî** A. Yahudi. “*Bir yahûdî Peygâmbarka satgaştı.*” 23/15.NF.(17);

yahûdiyye A. Yahudi kadın. “*... Ey Yahûdiyye, ne üçün mundag iş kıldın? tedi.*” 34/5.(2)

İM. **Yahûdî** A. Yahudi. “*i'tikad birle bolsa kafîr bolur. Ve eger ayıtsa: fûlan kişi benim közümdе yahudi kibi turur Teñri Te'ala közinde tise*” 17b/1.(1)

KFT. **Yahûdî** A. Yahudi. “*Kaçan bir kişi salıh bir kişiğe eyidse ya fasık dise ya eyidse ya yahudi dise... İmdi ol kişinün üstine had yokdur.*” 418b/20

GT. **Yehûdî** A. Yahudi, Musevi. “*niçe murdar ise tersa kuyusı yehudi ölüsin yusa revadur*” 182/12.(8)

Yahûdî bolmaḵ

“Yahudi olmak, Yahudi dinine mensup olmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **Yahûdî bolmaḵ** A.T. Yahudi olmak. “... *ol yahudi bolgay, ya naşrani bolgay yahud bizer bolgay müsülmanlıktan tip andan songra*” 9a/5.(4)

yaḵ iv

Kilise veya tapınak anlamındadır. “yak iv / yak iw, yih öv” şekillerinde CC ve İM’de yer alır.

KTS. **yaḵ iv** Kilise, tapınak. KTS. (İM); **yih öv** Tapınak, kilise. (CC)

İM. **yaḵ iw** Kilise. “*tersalar mescidini koparmak takı kenise koparmak İslam darında. Ve eger yıkılsa tersalar mescidi takı iski yak iwler*” 436a/7.(1)

yalavaç

“Elçi ve peygamber” anlamlarında KB ve KE’de 206 yerde kullanılmıştır. Ayrıca DLT’de aynı anlamlarda “yalawaç, yalavaç” şekillerinde yer alır. KT’de ise bu anlamların dışında “Cebraıl” yerine de kullanılmıştır. Terimle ilgili Zafer önler “ resul, peygamber. Türkçede elçi anlamındaki bu sözcük Allah’ın elçisi anlamındaki Arapça resul (gönderilmiş) sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır.” (Önler 2009: 194-195) demektedir. KT’de 142 yerde kullanılır.

KB. **yalavaç** Elçi, peygamber. “*Yalavaçımız uluḡ muhammed-i mustafa öḡdisin ayur*” (Peygamberimiz ulu Muhammed Mustafa’nın medhini söyler.) C2.(38)

KE. **yalavaç / yalawaç** Peygamber. “*Ya’kub ol sözge yıḡladı, aydı: Mendin burun hiç yalavaç kızını [ka]fırğa bermedi.*” 63r20.(168)

KTS. **yalavaç** 1. Elçi. KTS. (BM, Kİ) 2. Peygamber, resul. (DM, TA)

HŞ. **yalavaç** Elçi, peygamber, resul. “*Muhammed kim yalavaç irdi hakdın*” 188.(3)

DLT. **yalavaç** Peygamber. DLT.(3); **yalawaç** Elçi. DLT.(1); **yalawaç** Peygamber, yüce Allah’ın elçisi. (2)

KT. yalawaç 1. Elçi, Cebrail. “*Aldımız bir awuç toprak yalawaç izindin.*” (Resulun izinden bir awuç toprak aldık...) 31/67a3=20:96. **KT.(6) 2.** Peygamber. “*Va'de kıldı Tanrı, rāst aydı yalawaçlar.*” (Tanrı va'd etti, peygamberler doğruyu söyledi...) 34/12a3=36:52.; “*Sizdin tutmadılar Tanrıda adın, resûli ya'ni yalawaçıda adın.*” (Tanrı ve peygamberden başkasını bilmediler.) 29/12a1=9:16.(142)

NF. yalawaç Peygamber. “... *cümle Peygâmbarları Hak te'âlânın yalawaçları turur.*” 230/6.(1)

yalawaçlık

KE'de “peygamberlik” anlamında 59 kere kullanılmıştır.

KE. yalawaçlık Peygamberlik. “*İdi 'azze ve celle mana yalawaçlık berdi.*” 111v7.(59)

yalawaçsız

KE'de “peygambersiz, peygamberi olmayan” manasında yer alır.

KE. yalawaçsız Peygambersiz. “*Beni İsrâ'il hergiz meliksiz yalawaçsız kalmas erdiler, bularga Hak ta'ala düşmen üze dayım nusret bermiş erdi.*” 131v10.(1)

yalbarmaq

Sözlük anlamı “yalvarmak” olan bu sözcük, “dua etmek, niyaz etmek, rica etmek” anlamlarında CC, İM ve TZ'de yer alır. MM'de yalwarmak şeklindedir.

KTS. yalbarmaq 1. Yalvarmak, yakarmak. KTS. (CC, İM, TZ); **2.** Dua etmek. (CC); **3.** Rica etmek, istemek. (CC)

CC. yalbarmaq Dua etmek. “*yügindiler, yalbardılar Yesusga*” 62a/10.(6)

yalğan

Sözlük anlamı gerçeğe aykırı söz ve beyan” olan bu sözcük, “dine aykırı ifadeler” anlamında dinî bir terim olarak 4 eserde yer alır.

KF. yalğan Yalan, dine aykırı ifadeler. “*Kerekdür agzını arıda anun kibi yalğan söylemekden, gaybet söylemekden, söz kezdürmekden, sögmekden, yalğan and içmekden*” 74a/1.(2)

NF. **yalğan** Yalan. “*Yâ Abu Leheb sen munça yıl boldı heç Muhammeddin yalğan söz eşitmişñ bar mu?*” 16/1.(50)

KFT. **yalğan** Yalan. “*Anun içün ol kadı saklanılmış degüldür yalğan sözlemekden dahı hata idmekden didi.*” Şıyılar eyiddiler.” 411b/20

KMS. **yalan** Dine aykırı söz. “*Hak arılık altı dürlüdür... Üçinci, arıtgay dilini yalandan, gaybetden,*” 37b/3.(1)

yalğançı

“İman etmeyen, Tanrı’nın varlığı ve birliği inancına karşı iddiada bulunanlar” gibi anlamlarda KT’de 17 yerde geçmektedir.

KT. **yalğançı** Yalancı. “*Her-âyine yaratur yalgannı anlar kim kirtgünmesler Tañrı belgüleringe bular, olar yalğan sözledeçiler ol ya’ni yalğançılar.*” (Yalanı uyduranlar, yalnızca Tanrı’nın ayetlerine inanmayanlardır. Yalancıların ta kendileri bunlardır.) 30/88a3=16:105.(17)

yalğanlanmak

“İmandan döndürülmek” anlamında KT’de yer alır.

KT. **yalğanlanmak** İmandan döndürülmek. “*Mundaguk yalğanlanur anlar kim erdiler Tañrıning âyâtlarına tanıglılar.*” (Tanrı’nın ayetlerini inkâr edenler böyle imandan döner...) 35/60a3=40:63.(1)

yalğan tutmak

“İman etmemek, Tanrı’nın varlığı ve birliği inancına karşı çıkmak anlamındadır.” Birleşik fiil gurubudur.

KT. **yalğan tutmak** Yalanlamak, tekzib etmek, inkâr etmek. “*Olturdı anlar kim yalğan tutarlar Tañrını.*” (Tanrı’yı inkâr edenler oturdular...) 29/63b2=9:90.(25)

yalğaşlamak

KTS’de “hayır dua etmek” anlamında yer verilmiştir. Sözcük bu anlamda Kİ.’de yer alır.

KTS. **yalğaşlamak** Hayır dua etmek. (Kİ)

yalwarmak

Dua veya tövbenin kabulü için Tanrı'ya yalvarmak, yardım istemek anlamındadır.

MM. **yalwarmak** Yalvarmak. “*kana 'at arıg pak resul sünneti, ididin tiledi üküş yalwarıp*” 55-4.(1)

yaman

Sözlük anlamı “Kötü, fena, yanlış” olan bu sözcük dinî terim olarak “hata, haram, günahkâr, asi kişi” anlamlarında dört eserde 65 yerde karşımıza çıkmaktadır.

ME. **yaman** Günah, kötü, şer. “*örtüdi Tanrı anlarnıñ yamanını*” 76-3.(4)

NF. **yaman** Kötü, fena, yanlış, hata, haram, günahkâr, asi (kişi). “*Yâ Muhammed, teniñni yazukdın arıtgıl, yaman işlerni kodgıl yâ takı şeytân vesvesesini kodgıl...*” 9/14.(50)

KMS. **yaman** Kötülük, günah. “*ol Ali eyitdi: Şükr Allah'a saklayıcıdır yamandan.*” 32a/2.(1)

CC. **yaman** Suç, günah, kötülük. “*Teneri küçlüdür dağı yarlıgançlıdır (...)/ barça yamandan arıtma*” 61b/32-23.(10)

yamanlı

Günaha giren, dinen uygun olmayan davranışlarda bulunan anlamındadır.

KTS. **yamanlı** Günahkar, günahlı. (CC)

CC. **yamanlı** Günahkâr, kötülük yapan. “*men yamanlı, sen ayıpsız / egeç*” 75a/5-6.(1)

yamanlık eylemek

Günaha girmek, dinen uygun olmayan davranışlarda bulunmaktır. Birleşik fiil gurubudur.

KF. **yamanlık eylemek** Kötülük yapmak, (Günah işlemek). “*Ya ihsan eyleyici, yamanlık eyleyen kapuna keldi.*” 131a/2.(3)

yamanlık

İncelediğimiz üç eserde 28 yerde “günahkârlık” anlamıyla dinî terim olarak kullanılmıştır.

NF. **yamanlık** Kötülük, fenalık, günahkarlık. “*Kim kim bu hamrını içer bolsa, cümle şer takı yamanlık anı katında yığılur, tep aydı.*” 364/6.(22)

GT. **yamanlık** Kötülük, fenalık. “*hayr işlere yaman-lık kılmak bolur mukabil*” 29/9. (4)

KF. **yamanlık** Kötülük, günah işlemek. “*... sen du'aları kabul eyleyici sen, hacatları virici sen, berekatları indürici sen, yamanlıkları def*” eyleyici sen, yazuklar kiderici sen.” 154a/7.(2)

yamansız

“Suçsuz, günahsız, kötülük yapmayan” anlamında CC’de yer alır.

CC. **yamansız** Günahsız, suçsuz, kötülük yapmayan. “*Yesus tatlı, eç yaman/sız egeç*” 75a/3-4.(1)

yandruğlı

KT’de 2 yerde “bağışlayan, geri veren” anlamında kullanılmıştır.

KT. **yandruğlı** Geri veren, bağışlayan. “*Yandruglılar rüzilerini anıng üze kim erklig boldı ong eligleri.*” (Üstün kılınanlar rızıklarını yönetimi altında olanlara vermiyorlar.) 30/66a3=16:71.(2)

yandura koparmış

“Yeniden diriltilen” manasına gelen bu birleşik yapı, İslamın “dünya hayatının sınırlı ve geçici olduğu, bu dünyada yaşayanların öldükten sonra dünya hayatlarının sona ereceği” inancını ifade etmek için kullanılır. KT’de yer alır.

KT. **yandura koparmış** Yeniden diriltilen. “*Ermez mü meger evvelki ölümümüz, ermez-miz biz yandura koparmışlardın.*” (O ilk ölümden sonrası yok. Biz ölüm sonrasında diriltecek değiliz.) 36/83a2=44:35.(1)

yanğan

“Dön-“ anlamındaki “yan-“ fiilinin –gan sıfat-fiil eki almış şekli olan bu sözcük dinî terim olarak “daima Allah’a yönelen” anlamıyla KT’de yer alır.

KT. **yanğan** Daima Allah’a yönelen. “*Néme körklüg kul, ol ked yangan turur.*” (Tanrı’ya yönelen kul ne güzel kuldur.) 34/59b1=38:30.(2)

yanmak

Genel anlamı “dönmek” olan bu sözcük KT’de 17 yerde “tövbe etmek, suçtan dönmek, Tanrıya yönelmek” anlamıyla kullanılmıştır.

KT. **yanmak** Tövbe etmek, suçtan dönmek, Tanrı’ya yönelmek. “*Kemiştimiz anıng kürsisi üze bir ten yana yandı.*” (Onun tahtına ölü bir beden bıraktık. Sonra bize yöneldi.) 34/60b3=38:34.(17)

yaradıcı

Esmâ-i hüsnada yer alan “hâlik” sıfatının Türkçe karşılığı olan bu kelime “Tanrı” adı yerine “yaratan, yaratıcı” anlamında günümüzde de kullanılmaktadır.

KF. **yaradıcı** Yaratan, yaratıcı. “*Farzları, vacibleri, sünnetleri, edebleri ‘avun olmağıçun Tanrı ta’ala ta’atına; yaradıcıdur, rızık viricidir.*” 5a/5.(8)

KMS. **yaradıcı** Yaratıcı, yaratan. “*Allah Ta’ala birdür... halk yaradıcıdur dahı rızıklarun viricidir dahı aları saklayıcıdur dahı döndericidir*” 46a/4.(1)

KTS. **yaradıcı** Yaratıcı, Allah. (KF)

yaraglıg

“Hakikat, gerçek, hak” anlamında KT’de 4 yerde dinî terim olarak kullanılır.

KT. **yaraglıg** Hakikat, gerçek, hak. “*Tüşti yaraglıg yerinde, yok yodun boldı anı kim kılur erdiler.*” (Hak açığa çıktı, onların yaptıkları boşa çıktı.) 28/8b2=7:118.(4)

yaragsız

“Hakikat, gerçek, hak” anlamındaki yaraglıg sözcüğünün zıddıdır. “Batıl, hakikate aykırı” anlamında KT’de 3 yerde geçer.

KT. **yaragsız** Batıl. “*Belgürtse yaraglıgı, yok yodun kılsa yaragsıznu neçeme taplamasa kâfirler.*” (Müşrikler istemesede hakkı gerçekleştirmek ve batılı ortadan kaldırmak için....) 28/68a1=8:8.(3)

yaratgan

DLT’de “yarutmak” fiiliyle aynı “her zaman aydınlatan ve ışıklandıran” anlamıyla yer verilen bu sözcük altı eserde “yaratan Tanrı” anlamında yer alır.

İM. **yaratğan** Yaratan, Allah. 76b/1.(6)

DLT. **yaratğan** Her zaman aydınlatan ve ışıklandıran. (1)

HŞ. **yaratğan** Yaratan Allah. “*Yaratgan teñri mundag şâd tutsun*” 192.(1)

KMS. **yaratğan** Yaratan, Tanrı. “*Ol ihsandur Tanrı yaratgan kullara dahi şefakat eylemekdür anlara.*” 44b/4.(1)

MM. **yaratğan** Yaratan, Tanrı. “*sen ök sen yaratgan bu yer kök kün ay*” 3-1.(6)

HŞ. **yaratğan** Yaratan, yaratıcı, Allah. “*İrür ol kim yaratgan ortagı yok*” 183.(11)

KTS. **yaratğan** Yaratan, yaratıcı, Allah. KTS. (İM, Kİ); **yaratkan** Yaratan, yaratıcı, Allah. (TA)

KT. **yaratğan** Yaratıcı, var eden, esma-yı hüsnadan: bâri. “*Ol Tañrı törütgen yaratgan sūret kılğan.*” (Tanrı yaratan, var eden, şekil verendir...) 38/32a3=59:24.(2)

CC. **yaratқан** Yaratan, Tanrı. 8b/9.(1)

yaratğuçı

“Yarat-“ fiilinin –guçı sıfat-fiil ekini almış şeklidir. “Yaratgan” sözcüğü ile aynı anlamdadır.

HŞ. **yaratğuçı** Yaratıcı, Tanrı. “*Yaratguçı ol ol bu ins ü cânını*” 343.(1)

yaratıǵlı

“Yarat-“ fiilinin –glı sıfat-fiil ekini almış şeklidir. “Yaratgan” sözcüğü ile aynı anlamda kullanılmıştır.

KB. **yaratıǵlı** Yaratan, Tanrı. “*Tilim tınma öggil yaratıǵlını Yaraǵsıznı mindin yıratıǵlını*” (Ey dilim, durma, yaratana ve beni kötülüklerden uzak tutana hamd ve sena et.) 381.(1)

yaratmak

“Yaratmak, meydana getirmek, var etmek” anlamında Tanrı’nın gücünü ifade için kullanılır. Sıklığı belirlemek amacıyla faydalandığımız beş eserde 109 yerde geçmektedir.

NF. **yaratmak** Yaratmak, meydana getirmek, var etmek. “*Hak tut ol tuprakdın bir halife yaratur-men, tep aytur tedi erse, yer aydı:*” 277/10.(52)

KB. **yaratmak** Yaratmak, vücuda getirmek. “*Yaşıl kök yarattı öze yuldızı, Kara tün törütti yaruş kündüzi*” (Mâvi göğü ve üzerinde yıldızları yarattı; karanlık geceyi ve aydınlık gündüzü var etti.) 127.(14)

İM. **yaratmak** Yaratmak. “*men yaratmadım divni takı Adam oğlanlarını, meger kim manga kulluk kılmak için yaratdım tip*” 3b/6 (35)

ME. **yaratmak** Yaratmak. “*yarattı anı Tanrı / kılı başladı ol işni / bay boldı er*” 3-3. (1)

AH. **yaratmak** Yaratmak, halk etmek. “*yok erdim yarattıñ yana yok kılıp*” (Yok idim, yarattın; yine yok edip.) 9.(5)

GT. **yaratmak** Yaratmak. “*teñri tebareke ve ta’ala munça türli ağaç yaratıp turur*” 353/13.(4)

yarattaçı

“Yarat-“ fiilinin –taçı sıfat-fiil ekini almış şeklidir. “Yaratgan” sözcüğü ile aynı anlamdadır.

CC. **yarattaçı** Yaratıcı, yaratan. “*kökni yerni yarat[t]açı barçalarını erksindeçi*” 69a/16.(1)

yargulamak

“Yar-gu+la-mak” şeklinde türetilmiş olan bu terim, “yargılamak, hüküm vermek” anlamında CC’de yer alır.

CC. **yargulamak** Hüküm vermek, yargılamak. bk. Törele-, krş. CCII yargulamak 16a/24.(2)

yarıq

“Işık, aydınlık, parlaklık” anlamındaki bu sözcük “nur” anlamıyla dinî terim anlamı kazanmaktadır. CC’de Hz. İsa’nın adı yerine de kullanılmaktadır.

CC. **yarıq** Işık, aydınlık, parlaklık, nur. “*ave kız, kimnin tu[v]ganı, iç közimiznin yarığı / erip*” 69a23-24.CC.(4); **yarih** Hz. İsa. “*Yarih Yarih/tan, çın Tenri çın Tenriden*” 74b/4.(3)

yarılğamak

“Acımak, merhamet etmek, affetmek, bağışlamak” anlamında CC ve aynı anlamla “yarılkamak” şeklinde İM’de yer alan bir terimdir. Yarlıkamak” teriminin ses değişmesiyle oluşmuş biçimi olabilir.

CC. **yarılğamak** Acıma, merhamet, af, bağış. krş. CCI yarlıgamak. “*ave algışnın yihövi, yarılgamaknın anası*” 71a/10.(2)

KTS. **yarılğamak** Günahları bağışlamak. (İM)

yarılkağan

“Yarılka-“ fiilinin –gan (sıfat-fiil eki) almış şeklidir. “Günahları bağışlayan” anlamında Allah adı yerine kullanılır.

KTS. **yarılkağan** Günahları bağışlayan, Allah. (İM)

yarınlık

“Ahiret” anlamında KB’de 6 yerde geçmektedir.

KB. **yarınlık** Yarınlık, ahiret. “*Yarınlık orun edgü kılsa özün, İsiz kılmasunı bu iki ajun*” (Kim âhiretini mâmür etmek isterse; her iki dünyayı harâp etmesin) 1147.(6)

yâr-i gâr

Hicreti sırasında Peygamber Efendimize eşlik eden Hz. Ebubekir’in birlikte bir mağaraya sığınmış olmalarından dolayı Hz. Ebubekir’in adı yerine kullanılır.

NF. **yâr-i gâr** F.A. Mağara dostu, Hz. Ebubekir’in lakabı. “... *ey Resûlnuñ yâr-i gârı tep üküş yıgladı.*” 104/8.(1)

yarkın

Genel olarak “aydınlık, ışıık” anlamındaki bu sözcük “nur” anlamıyla bir dinî terim olarak kullanılır.

CC. **yarkın** Aydınlık, parlaklık, nur. “*yüz yarkınında yaşırıl*” 70a/18.(1)

yarlıĝ

DLT’de “Çigil lehçesinde sultanın mektubu ve emri; Tanrı’nın emri” gibi iki ayrı anlam verilen bu sözcük “Tanrı’nın emirleri” anlamıyla terim olarak KB ve NF’de kullanılmaktadır. KT’de “yarlıĝ” şeklindedir.

NF. **yarlıĝ** Buyruk, ferman. “... öĝin tâyîfa kelip bir rek^çatlarını kırâ’at birle tamâm kılsunlar tep yarlıĝ keldi erse...” 40/13.(1)

DLT. **yarlıĝ** Çigil lehçesinde sultanın mektubu ve emri; Tanrı’nın emri. (2)

KB. **yarlıĝ** Tanrı’nın emirleri. “Aĝır tutĝu yarlıĝ uçuz kılsa öz Uçuzluĝtın ötrü aĝır bolsa öz” (İnsan Tanrı’nın emirlerini üstün ve kendisinin değersiz tutmalıdır; böyle davranmakla sonunda kendisi kıymet bulur.) 3676.(24)

KT. **yarlıĝ** Emir, buyruk. ”Ewdüĝüzler mü İdingiz yarlıĝına.” (Tanrı’nın buyruğunu bekleyemediniz mi?) 28/27b3=7:150.(1)

yarlıĝ ıdılmaĝ

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim KT’de “vahiy gönderilmek, vahyolunmak” anlamında yer alır.

KT. **yarlıĝ ıdılmaĝ** Vahiy gönderilmek, vahyolunmak. “Yarlıĝ ıdlur maĝa bütünlükin Taĝrııız bir Taĝrı turur.” (Şüphesiz bana vahyeden Tanrı tektir.) 35/74b2=41:6. (6)

yarlıĝ ıdmaĝ

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim KT’de “Vahiy göndermek, vahyetmek” anlamında yer alır.

KT. **yarlıĝ ıdmaĝ** Vahyetmek, vahiy göndermek. “Yarlıĝ ıdtı tegme kök içinde fermânını.” (Gökten fermanını vahiyle gönderdi.) 35/78a3=41:12.(13)

yarlıĝ tutuĝlı

“Tanrı emirlerine boyun eğen, itaatkâr” anlamında KT’de yer alır. –ĝlı sıfat-fiil ekiyle oluşturulmuş sıfat-fiil grubudur.

KT. **yarlıg tutuğlı** Emirlerle boyun eğen, itaatkâr. “*Bütünlûkin İbrâhim yalavaç erdi bir öğür Tanrı yarlığı tutuğlı.*” (Gerçekten İbrahim Allah’a itaat eden bir peygamberdi.) 30/97a1=16:120.(1)

yarlığan

“Rahim” sıfatının karşılığı olarak “merhamet eden, bağışlayan” anlamında Tanrı adı yerine kullanılır.

KTS. **yarlığan** Rahim, merhamet eden, Allah. (TA)

yarlığançlı

“Merhametli, bağışlayıcı” anlamındadır. “Yarlığ-a-nç-lığ” > yarlığançlı / yarlığançlı” biçiminde türetilmiştir.

CC. **yarlığançlı** Merhametli, bağışlayıcı.. “*bir erkli yarlı[ı]đançlı Tenri*” 80a/1.CC.(1); **yarlığançlı** Merhametli, bağışlayıcı. “*Teneri küçlûdür dağı yarlığançlıdur bizim / yazukumuz boşatma*” 62b/32-33.(1)

yarlığdın çıkığlı

“Fasık, yoldan çıkmış” anlamında sıfat-fiil grubudur.

KT. **yarlığdın çıkığlı** Fasık, yoldan çıkmış. “*Munu körkitür men sizke yarlığdın çıkığlarka.*” (Bunu yoldan çıkmışlara gösteririm.) 28/24a1=7:145.(2)

yarlığdın çıkmak

“Doğru yoldan ayırmak, Tanrı’nın emirlerine uymamak” anlamında birleşik fiil grubudur. KT’de dört yerde geçer.

KT. **yarlığdın çıkmak** Yoldan çıkmak, emirlere uymamak. “*Yigrentürdi silerke Tanrını barlamaknı takı yarlığdın çıkmaknı takı ‘āsi bolmaknı.*” (İman etmeyi, isyan etmemeyi ve emirden çıkmamayı Tanrı size sevdirdi.) 37/58b2=49:7.(4)

yarlığsız iş

“Allah’ın emirlerine uygun olmayan iş” demektir.

KT. **yarlıgsız iş** Allah'ın buyruğuna uymayan iş. “*Ol kim boguzlansa burhānlar üze kim ülüşse sizler oklar birle ol yarlıgsız iş.*” (Tapınaklardaki dikili taşlara kesilenleri (yemeniz), fal oklarıyla (kısmet aramanız) haramdır.) 27/16b2=5:3.(1)

yarlıkağan

“Yarlığan” şekli “yarlıkağan” teriminden kısaltılmıştır. Aynı anlamdadır. KT’de 75 yerde kullanılmıştır.

KT. **yarlıkağan 1.** Merhametli. “*Yarlıkagay Tañrı sizni, Ol yarlıkaganlarda yarlıkaganrakı ol.*” (Tanrı size merhamet edecek, o merhametlilerin en merhametlisidir.) 30/10a2=12:92. KT. (5) **2.** Bağışlayıcı, esma-yı hüsnadan: rahman, rahîm, gafûr. “*Ol Tañrı örtgen yarlıkagan ol.*” (Tanrı rahimdir.) 25/4b2=3:129.(75)

İM. **yarlıkağan** Günahları bağışlayan, Allah. “*başladım ulug Teñri atı birle, kamug ‘alamga rızk birgen Teñri, halis mü’minlerni yarlıkagan Teñri,*” 1b/1.(2)

yarlıkağanrak

“Günahları en çok bağışlayan, en merhametli, Allah” anlamıyla KT’de 55 yerde görülür.

KT. **yarlıkağanrak** En merhametli. “*Ey İdim, ... sen yarlıkaganlarda yarlıkaganrakı sen.*” (Ey Tanrı’m! Sen merhametlilerin en merhametlisisin.) 28/29a1=7:151.(55)

yarlıkağlı

“Yarlıka-“ fiilinin –ğlı sıfat-fiil eki almış şeklidir. “Merhamet eden, bağışlayan” anlamında Tanrı adı yerine kullanılır.

KT. **yarlıkağlı** Merhamet eden, bağışlayan, Esmâ-yı hüsnadan: vehhâb, rahîm. “*Azu olar üskinde mü İdingning hazineleri ‘aziz yarlıkağlı.*” (Yoksa aziz ve vehhab olan Tanrı’nın (rahmet) hazineleri onların indinde mi?) 34/49b1=38:9.(4)

yarlıkamak

“Birinin günahlarını bağışlamak, affetmek” anlamındadır. Sözcüğün yapısı konusunda Gülensoy şu bilgileri vermektedir. Doerfer’in; “ *yar- (karar vermek) ıl – ığ > yarlıg (orta hece düşmesi)” şeklindeki açıklaması Şinasi Tekin’e göre –g / -k fiilden isim yapma eki, iki veya daha fazla heceli meçhul fiillere gelmediği için doğru

sayılamaz. J. Hamilton ise “yarıl- (yarılmak, açılmak) – (ı)g (fiilden ad yapan ek) > yarlık (ferman)” şeklinde açıklar. Tuncer Gülensoy bu yapıyı “*yar + lığ (emir, hakanın buyruğu) +(k)a- > yarlıkamak: (Tanrı) Birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek” şeklinde açıklar. (Gülensoy 2007: 1077) Sözlük anlamı “buyurmak, emretmek” olan sözcük, terim olarak “(Tanrı) bağışlamak, esirgemek, affetmek, merhamet etmek” karşılığında kullanılır. Türkçede eskiden beri kullanılan bu sözcük İslamiyetin kabulünden sonra en çok kullanılan dinî terimler arasında yer almıştır. Kullanılan terimlerin sıklığı açısından incelediğimiz eserlerden KE, KT, NF, İM. ve KB’de toplam 423 kere kullanılmıştır. Sözcük CC ve GT’de “yarlıgamağ” şeklindedir.

KB. yarlıkamağ Buyurmak, emretmek; affetmek, bağışlamak. “İlahi sen ök sen tözü yarlıka, Ruzi kıl kamuğ mü’minlarğa lıka” (Tanrım rabbim ancak sensin, hepimizi yarlıga; bütün müminlere didârını nasip et.) B77.(26)

ME. yarlıkamağ Esirgemek, rahmet etmek. “uzak bar tutdu aña Tañrı / yarlıkadı aña, hurmet tutdı aña, esirgedi aña” 59-3.(1)

İM. yarlıkamağ Günahları bağışlamak. “iy Teñri, yarlıkagıl meni takı atam anamnı takı mü’minlerni tise namazı fasıd bolmas. Ve eger ayıtsa: yarlıkagıl benim karındaşımnnı tise” 196a/2.(13)

NF. yarlıkamağ Affetmek, bağışlamak, buyurmak, emretmek. “... kök ferışteleri anı Tañrı te’âlâdın yarlıkayu tileyürler...” 120/1.(145)

KT. yarlıkamağ Affetmek, bağışlamak, merhamet etmek. “Yarlıkamaz ol kim ortak katsa anga takı yarlıkar anda adınnı.” (Şirk koşanların dışındakileri bağışlar.) 26/23a3=4:48. KT.(28); **yarlıkamağ** Rahmet, mağfiret. “Olarka yarlıkamak hem yanut ulug.” (Onlara mağfiret büyük karşılıktır.) 27/24b3=5:9.(14)

HŞ. yarlıkamağ Bağışlamak, günahlarını affetmek. “Mini sen yarlıka ni türlü bolsam” 187.(2)

KE. yarlıkamağ Buyurmak, emretmek; affetmek, bağışlamak. “ol İdris peygamber ‘aleyhi’s-selamnı buldılar ana bardılar, aydılar: bizni şefa’at kılğıl bizni İdi ‘azze ve celle yarlıkasun tediler.” 22r7.(197)

GT. yarlıgamağ Bağışlamak, affetmek. “evliyanıñ her seher yadı üçün kıl nazar seyf-i sarayi yarlıga ‘afv itip yazuklarını yarlıga” 356/6.(1)

CC. yarlıgamağ Merhamet etmek, bağışlamak. krş. CCII yarılğamak. 35b/17.(1)

yarlıkamak b ermek

“Yarlıkamak” sözcü sıkça kullanıldığı için bir isim gibi kalıcı hale gelmiş ve “bermek” yardımcı fiili ile birleşik fiil grubu yapısında “yarlıkamak”la aynı anlamda yeni bir terim yapılmıştır. KT’de yer alır.

KT. **y yarlıkamak b ermek** Merhamet etmek. “*Yarlıkamak b ering  sk mizde hem arıglık erür saknuk.*” (Günahsız ve sakınanlara merhamet edin.) 31/8a1=19:13.(1)

yarlıkamaklılık

Tanrı’nın yarattıklarına acıması, merhamet etmesi, bağışlaması anlamındadır.

KT. **yarlıkamaklılık** Rahmet, merhamet, bağışlama. “*Aning bitigi içinde k ni yol, yarlıkamaklılık anlarka kim olar  dileringe korkarlar.*” (Onun kitabında doğru yol var, Tanrı’dan korkanlara rahmet olsun.) 28/30b2=7:154.(10)

yarlık nma 

“yarlıka-“ fiilinin edilgenlik eki almış  ekliidir. Aynı anlamdadır.    eserde 12 yerde geçmektedir.

 M. **yarlık nma ** Affedilmek, suçları bağışlanmak. “*iman kılıp turur irdi anı Te ri Te’ala korkudan takı ‘ezebden. Te ri Te’ala sözi: yarlıkandı Muhammed’ning ol nerse kim burun kıldı yazukdan takı ol nerse kim songra kıldı.*” 72a/4.(2)

KE. **yarlık nma ** Bağışlanmak. “*Amma bu k n Muhammed Resulu’llah berekatıdın ümmetleri ni e kim yazuk kılsalar bir yolu nedamet yep pe ıman bolsalar yazukları yarlık nur, tevbeleri kabul bolur.*” 127r16.(8)

KT. **yarlık nma ** Bağışlanmak. “*Bolga kim yarlıkanga sizler.*” (Belki bağı lanırsınız.) 28/63a1=7:204.(2)

yarlık tma 

Bu terim de “yarlıka-“ fiiline edilgenlik eki getirilerek oluşturulmuştur.

KT. **yarlık tma ** Affetmek, günahları bağışlatmak. “*Eger yıg lsalar küfrdin yarlıkatur olar anlarnı.*” (Küfürden vazgeçenlerin bağışlanacağını söyle.) 28/85a2=8:38.(1)

yarlıkatu kıolmak

Yapı olarak *ya-r+lık+a-t-u kol- mak(istemek)” şeklinde oluşmuş birleşik fiil grubudur. “Bağışlanmayı dilemek, günahlarının affedilmesini istemek” anlamındadır.

KT. **yarlıkatu kıolmak** Günahlardan bağışlanmayı istemek, istiğfar etmek. “Anlar ançada küç étsele özleringe, kelseler sanga, yarlıkatu kolsalar Tanrıdın.” (Onlar kendilerini zorlasa, sana gelse ve Tanrı’dan af dileseler...) 26/36b3=4:64.(19)

yarıklık

Dilde genel olarak “Parlaklık, ışıık” ifade eden bu sözcük dinî terim olarak “nur” anlamındadır.

DLT. **yarıklık** Nur ve ışıık. (2)

CC. **yarıklık** Aydınlık, parlaklık, nur, ışıık. krş. yarıklık. “eki karın öte kördi menü yarıklık Tenrini” 76a/8.CC.(2); **yarıklık** Aydınlık, parlaklık, nur, ışıık. krş. Yarıklık. “Tenernin / yarıklık yarıtı alarnı” 61b/6-7.(2)

yatçı

DLT’de “yada taşıyla yağmur yağdıran kahin” diye bir anlam verilmiştir. Bu açıklamaya göre “yada+çı > yatçı” gibi bir değişme olduğu görülmektedir. Anlamı itibariyle eski Türk inancına ait bir terimdir.

DLT. **yatçı** Kâhin, yada taşıyla yağmur vb. yağdıran kâhin. (1)

yatsu

Toplam 13 rekattan oluşan namaz, yatsı namazı anlamındadır.

KF. **yatsu** Yatsı namazı. “ikindü farzı, üç rek’at ahşam farzı, dört rek’at yatsu farzı.” 135a/4.(2)

yatsı namâzı

Belirtisiz isim tamlaması şeklindeki bu terim “yatsı namazı” anlamında İM.’ta 41 defa kullanılmıştır.

İM. **yatsu namâzi** T.F. Yatsı namazı. “...*üç rek’et turur, vaktlandurdı anı Teğri Te’ala yatsu namazı vaktından fecr çıkınça tip. Takı Ebi Bekr’den rivayet kılındı*” 63a/2.(41)

yavmu ‘arifa

Hiz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban etmesiyle ilgili gördüğü düşün dördüncü günü, bu düşün hayırlı olduğunu anladığı güne” “bilmek günü” anlamında “yavmu ‘arifa” denir. NF’de iki yerde geçer.

NF. **yavmu ‘arifa** A. Bilmek küni. İbrahim Peygamber’in oğlunu kurban etmesiyle ilgili gördüğü düşün 4. gününde bu düşün hayırlı olduğunu anladığı gün. “...*mu‘ayyen bildi kim bu tüşüm rahmânî tüş turur. Ol künge yavmu ‘arifa tediler.*” 213/4.(2)

yawuz

KT’de “Günah, hata, kusur” anlamında 10 yerde geçer.

KT. **yawuz** Günah, hata, kusur. “*Örtgey-miz sizdin yawuzlaringızdın.*” (Sizin günahlarınızı affederiz.) 26/9a1=4:31.(10)

yawuz işlig

“Bozgunculuk yapan, bâtılı seçen, kötülük yapan, doğru yoldan ayrılan” anlamında KT’de 5 defa kullanılır. Sıfat tamlaması şeklindedir.

KT. **yawuz işlig** Bozgunculuk yapan, bâtılı seçen, kötülük yapan, doğru yoldan sapan “*Hükm kılındı rāstlık üze ziyān kıldı anda yawuz işligler.*” (Doğrusu batılı seçenlerin zararda olması emredildi.) 35/68b2=40:78. KT. “*Bütünlünün artak/yawuz işligler olar ot eşleri tururlar.*” (Şüphesiz kötülük yapanlar ateş ehlidir.) 35/49b2=40:43.(5)

yawuzlık / yawuzluk

“Kötülük, günahkârlık” anlamındadır. Yawuzluk / yawuzlık şekillerinde KE’de 8 yerde kullanılır.

KE. **yawuzlık / yawuzluk** Kötülük. “*Adem oğlu ölerin bilür erken sagınur: ölmes-men, ekinçi tamugdın korkar erken yawuzluk kılur, üçünçi ne kılssa sakış bermekni bilür, törtünçi İdi ‘azze ve celledin korkar.*” 131r5.(8)

yazık

“Yazmak (hata etmek, yanılmak, şaşırmak” fiilinden türetilmiştir. En çok kullanılan terimler arasında yer alır. İncelediğimiz eserlerin hemen hepsinde yer almaktadır. Sıklığı araştırdığımız eserlerin hepsinde toplam 513 yerde kullanılmıştır. Ses değişmelerinden dolayı “yazık / yazıh / yazuh / yazok / yazuk / yazuğ” şekillerinde karşımıza çıkar. KF’de “yazık” biçiminde 51, “yazuk” biçiminde 34 defa yer almaktadır. Bu farklı şekillere en çok CC’de rastlanır: “yazık / yazıh / yazuh / yazuk / yazok” Ayrıca “yazık” sözcüğü pek çok birleşik sözcüğün yapısında yer alır.

CC. **yazıh** Günah, suç. krş. Yazık, yazuh, yazuk, CCI yazok, yazuh, yazuk. “*mürvetine sen yendirip yazıhumız/nı kötirdin*” 72b/13-14.CC.(1); **yazık** Günah, suç. CCI yazok, yazuh, yazuk. “*yüğününüz oğlanlarım, aytınız kensi yazıkınızın*” 61a/1.CC.(6); **yazok** Günah, suç. CCII yazıh, yazık, yazuh, yazuk. 22a/1.CC.(1); **yazuh** Günah, suç. CCI yazok, yazuh, yazuk. “*barça kişi borçludur oruçta / yazuhın aytma dağı tüm alma*” 63a/23-24.CC.(24); **yazuh** Günah, suç. CCII yazıh, yazık, yazuh, yazuk. 35b/20.CC.(1); **yazuk** Günah, suç. krş. Yazıh, yazık, yazuh, CCI yazok, yazuh, yazuk. “*Bey Tenri / erki bile benim yazukımdan boşatıl*” 61a/9-10.CC.(11); **yazuk** Günah, suç. krş. yazok, yazuh, CCII yazıh, yazık, yazuh, yazuk. 7a/20.(3)

KF. **yazık** Günah. krş. Yazuk. “*Ya Allah; sakla uyatlığımı, arıt könlümi, yazığımı bağışla.*” 59b/1.KF.(51); **yazuk** Günah. (34)

HŞ. **yazuk** Günah, suç. “*Eger kul yazukı hod bolsa tağça*” 190.(4)

KB. **yazuk** Suç, günah. “*Tapuğsuz kuluñ men yazukum öküñ, Özün fazlı birle keçür ay küsüş*” (Ben asi bir kulunum, günahım çoktur; Ey aziz Tanrı, beni kendi fazlın ve keremin ile affet.) 396 (62)

DLT. **yazuk** Suç, günah. (11)

KT. **yazuk** Günah, suç, hata. “*Ol kim korksa yazukdın sizdin...*” (Kim günah işlemekten korkarsa...) 26/5b3=4:25. KT.(34); “*Kim kim kazgansa yazuknı hatānı azu yazuknı yana atsa anı bizārlıkka.*” (Kim ki günah işler ve ondan dolayı pişman olurlarsa...) 26/76a2=4:112.(1)

NF. **yazuk** Günah, suç. “*Hak tut Peygambar ‘as’nuñ kelmiş takı keldeçi yazukını yarlıgamışdın soñ mundağ tazarru^c ve zārılık birle hemişe Hak te‘âlâdın.*” 44/15.(87)

MM. **yazuḳ** Günah, suç. “*elin tutmuşında elin ırgama, kim ırgasa töklür bu yazuk teme*” 290-2.(2)

KE. **yazuḳ** Günah, suç. “*Mevli kudretin mundaguk körgüzsün, ol ma tevbe kilsun, yazukdın arınsun tamug ‘azabınga giriftar bolmasun tep edgü du’a kıldı*” 74v3.(72)

KMS. **yazuḳ** Günah, suç. “*Ya ilahi arıt agzum kokusu, bağışla yazugımı.*” 33b/3.(3)

KTS. **yazuḳ** Günah, suç. KTS. (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TA); **yazıḳ** Günah, suç. KTS. (Gİ, KF, TZ); **yazuḡ** Günah, suç. KTS. (KF); **yazuh** Günah, suç. (CC)

ME. **yazuḳ** Günah. “*kazgandı yaman işni, yazuk kazgandı*” 137-7.(27)

GT. **yazuḳ** Hata, günah, suç. “*cahil bile olturmak ‘arifke cehennemdür yana tuti aytur ‘aceb ni yazuk kıldım*” 239/7.(28)

İM. **yazuḳ** Suç, günah. “*kılmak unutup kasd birle cima’ kılğan kibi turur hec kılmak içinde. Takı ‘umre kılmak içinde hükmde. Ve rastı ayrulur ol ikisi yazuk içinde. Takı oş anıng kibi turur cima’ kılmak*” 349b/8.(54)

yazıḳ kılmak

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim “günah işlemek” anlamında GT’de yer alır.

KTS. **yazıḳ kılmak** Günah işlemek. (GT)

yazuḳluḡ

Dine göre uygun olmayan davranışlarda bulunmuş, günaha girmiş, günahkar anlamındadır.

NF. **yazuḳluḡ** Günahkâr. “*Câhiliyyat vaktında hâyiz ‘avretler eliglerini sürtiler takı öñin yazuklug kimerseler eliglerini sürtiler erse,*” 38/15.(3)

HŞ. **yazuḳluḡ** Günahkar. “*Yazuḳluḡ men koyu nev’ içre ölsem*” 187.(4)

KT. **yazuḳluḡ** Suçlu, günahkâr. “*Bütünlûkin zakkûm yıgaçı yazukluglar yemi.*” (Şüphesiz zakkum ağacı günahkârların yiyeceği...) 36/85b2=44:44.(14)

KE. **yazuḳluḡ** Günahkâr, suçlu. “*ey ata şeytanga kul bolmagıl, bu şeytan rahmanga yazgan yazuklug turur.*” 39r16.KE.(18); **yazuḳluḡ** Günah işlemeye meyilli;

günahkâr. “*Ol kudret birle biz ‘asi, cafi yazukluklarını Mu[s]tafa berekatında yarlıkap tamugdın kutkarıp sekiz uçmahka tegürüp öz didarına müstevcib bolmak fazlın keremin birle kulu bergil.*” 219v2. (2)

KB. **yazukluğ** Günahkâr. “*Kamuğ edgülik tegdi sindin maña Tapuğsuz kuluñ men yazukluğ saña*” (Bana bütün iyilik senden geldi; ben senin günahkâr ve kusurlu bir kulunum.) 1031.(12)

KMS. **yazukluğ** Günah işlemiş olma. “*... neki bunlara benzerse dahı bir sünnet işlemek müzd arturur, terk eylese yazukluk anda. Oruç kibi, artuklığı namaz kibi*” 39a/3.(1)

KTS. **yazıklı** Günahkar. KTS. (KF); **yazuklı** Günahkar. KTS. (CC, KFT); **yazuklu** Günahkar. (CC, İM)

KMS. **yazuklu** Günahkar, suçlu. “*... ya kasd birle vacıb olmaz anun üstine secde sehvi dahı fasid olmaz namazı. İlla ol kişi kaçan olsa kasd birle yazuklu olur.*” 22a/3.(1)

MM. **yazuklu** Günahkar, suçlu. “*mürid şeyhni yazuklu tep bilmegü, bu ma’nidin ötrü elin ırgama*” 290-3.(1)

KF. **yazuklu** Günahkar. “*Ya Allah, eger bu kişi salıh olsa arıt salıhlık bile, yazuklu olsa yazugı bağışla, rahmet eyle, hayır üstüne eyle.*” 198b/7.(1)

İM. **yazuklı** Günahkar, günah işleyen. “*yazuksız, ya mü’min çıkar yazuklu tevbe kılıp, ya mü’min çıkar yazuklu tevbesiz*” 50b/8.(9)

CC. **yazuklı** Günahkâr, suçlu. CCI yazuklu. “*yazuklu-men Bey / Tenrige*” 61a/1-2.CC.(9); **yazuklu** Günahkâr, suçlu. CCI yazuklu “*astru ulu yazuklutur-men benim yaman işlerimden*” 61a/5.CC.(2); **yazuklu** Günahkâr. krş. CCII yazuklu, yazuklu. 50a/24, 50a/26.(2)

HŞ. **yazuklı** Günahkar. “*yana dünyada ne yazuklı kim var*” 452.(1)

yazıklı olmak

“Günahı bulunmak, günahkâr olmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **yazıklı olmak** Günahkar olmak. “*Eger bilip terk etse namazı keçer. Hata’ eylemiş olur, yazıklı olur Tanrı ta’ala bilür.*” 41b/3.(4)

KMS. **yazıklı olmak** Günah işlemek. “... *ya kasd birle vacib olmaz anun üstine secde sehvi dahı fasid olmaz namazı. İlla ol kişi kaçan olsa kasd birle yazuklu olur.*” 22a/3.(1)

yazuksuz

“Yazıksız / yazuhsız / yazuhsuz / yazuksuz” biçimlerinde CC’de geçer. “Günahsız, suçsuz” anlamındadır. Toplam altı eserde kullanılmıştır.

CC. **yazıksız** Günahsız, suçsuz. krş. Yazuhsuz, yazuksuz. “*eç yazıksız egeç*” 75a/4.CC.(1); **yazuhsız** Günahsız, suçsuz. krş. Yazıksız, yazuksuz. “*kim yazuhsuz kerti könül bile Tenirnin yetesin alsa*” 63a/26.(1)

CC. **yazuksuz** Günahsız, suçsuz. krş. Yazıksız, yazuhsuz “*eger biz aytsak, yazuksuz-biz, / kensimizni aldar-biz*” 62b/29-30.(2)

KTS. **yazuksuz** Günahsız, suçsuz. (CC, GT, İM)

NF. **yazuksuz** Günahsız. “*Peygâmbar ‘aleyhi’s-selâm aydı: Revâ bolmas, yazuk kılğan men turur-men, sizlerni yazuksuz urmak neteg bolur?*” 86/11.(5)

DLT. **yazuksuz** Suçsuz, günahsız. (2)

yazıksızlık

“Günahsızlık, suçsuzluk” karşılığında CC’de yer alır.

CC. **yazıksızlık** Günahsızlık, Suçsuzluk. “*yazıksızlıkınnı arzulap Tenri köçürdi / haziz boyun menülükge*” 70b/15-16.(1)

KTS. **yazıksızlık** Günahsızlık. (CC)

yazmak

Sözlük anlamı “hata etmek, yanılmak, şaşırmak” olan bu sözcük, terim olarak “günah işlemek, suç işlemek, doğru yoldan çıkmak” anlamında kullanılır. Bu fiilden “yazık, yazıklı, yazıklığ, yazıksız, yazıklamak” gibi terimler türetilmiştir.

ME. **yazmak** Günah işlemek. “*bu keşlik yer / yazdı, yazuk kıldı yazuk / eltdi anı, eltü bérđi / altunladı kurraseni, altun birle bezedi mushafnı*” 4-1.(3)

KE. **yazmak** Günah, suç işlemek, doğru yoldan çıkmak. “*ya reslula’llah bu ne hal erdi? Aydı: men Mevli ‘azze ve cellege yazdım meni kınadı. Anda Cebre’il Mevli ta’alanın selamın tegürdi takı yarlıg boldı.*” 145r2.(15)

yazuk aytmak

CC’de yer alır. Bugün daha çok “günah çıkarmak” diye ifade ettiğimiz Hristiyanlığa ait terimin karşılığıdır. “Günahlarını itiraf ederek pişmanlığını dile getirmek ve affedilmesini dilemek” anlamında birleşik fiil grubudur.

CC. **yazuk aytmak** Günahları itiraf etmek. 35b/21.(8)

yazuk keçürmek

“Bağışlanmak, affedilmek” anlamında kullanılır. “Rahman, rahim” sıfatlarının karşılığı olarak “yarlıkamak” fiiliyle yakın anlamlı bir terimdir.

KT. **yazuk keçürmek** Bağış, af. “*Yazuk keçürmek İdingizke bolgay kim sakingaylar.*” (Eğer sakınırlarsa bağış Tanrı’dan...) 28/41a2=7:164.(1)

yazuk kılğan

Sıfat-fiil grubu şeklindeki bu terim “günah işleyen, günahkâr” anlamındadır.

KT. **yazuk kılğan** Günahkâr. “*Boynaguluk kıldingiz, erdingiz yazuk kılğan bodun.*” (İsyan edip günahkâr oldunuz.) 36/106a3=45:31.(2)

yazuk kılığlı

Kıl- fiiline –glı sıfat fiil eki eklenerek oluşturulan bu terim de yukarıdaki “yazuk kılğan” terimiyle aynı anlamdadır. Her iki terim de KT’de yer alır.

KT. **yazuk kılığlı** Günahkâr büyük hata işleyen. “*Üdürdi Tañrı bizing üze neçeme bolsa-miz yazuk kılığlılar.*” (Tanrı üzerimize seni seçti, ne kadar günahkâr olsak da...) 30/9b3=12:91.(1)

yazuk kılmağ

“Günah işlemek” anlamında birleşik fiil grubudur. 27 yerde kullanılmıştır.

KT. **yazuk kılmağ** Günah işlemek. “*Sorulmaz sizler andın kim yazuk kıldımız.*” (İşlediğiniz günahları sormazsınız...) 33/45b1=34:25.(1)

İM. **yazuk kılmağ** Günah işlemek. “*...bir yazuklı kişige, ol vakt yazuk kılur: Teñri’den korkmas mu sen tip, ayıtsa ol yazuk kılğan kişi özi köyüp korkmas men tise*” 12a/8.(26)

yazuk örtgen

Sıfat-fiil grubu şeklinde “affeden, bağışlayan” anlamındadır. Bu anlamıyla esma-i hüsnadan “gafur, rahman, rahim” sıfatlarının Türkçe karşılığıdır.

KT. **yazuk örtgen** Esmâ-yı hüsnadan: gafûr. “*Tanrı yazuk örtgen yarlıkagan ol.*” (Tanrı affeden, bağışlayandır...) 37/56b1=49:5.(1)

yazuk örtmek

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim “günahları bağışlamak, affetmek” anlamındadır.

KT. **yazuk örtmek** Günahı bağışlamak. “*Sen bizing erkligimiz sen örte bérgil yazukumızni.*” (Sen en yücesin günahımızı bağışla...) 28/32a2=7:155.(1)

yazuk örtügli

“Yazuk örtgen” terimiyle aynı yapı ve anlamdadır. –gan eki yerine bu terimde –gılı eki kullanılmıştır.

KT. **yazuk örtügli** Bağışlayan, affedici. “*Yarlıkagıl bizni sen, yazuk örtüglilerde yégreki sen.*” (Günahları affedensin, bizi bağışla...) 28/32a3=7:155.(1)

yazuk tökmek

Birleşik fiil grubudur. “Günahlardan arınmak, tövbe edip günahlardan kurtulmak, bağışlanmak” anlamındadır.

KT. **yazuk tökmek** Günahlardan arınmak. “*Aytinglar: yazuklarımızni töke bérgil kiring kapugka yüknü.*” (Deyiniz: Günahlardan arının, diz çöküp kapıya girin...) 28/38b2=7:161.(1)

yazuk üçün yuvık kötürmek

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim CC’de yer alır. “Günahlarından dolayı tövbe etmek, tövbe ederek günahlardan temizlenmek” anlamındadır. “yuvık” sözcüğü “yu- (yıkamak, kaldırmak) d- > yud- (silme) k > yuvık (Temizlenmiş)” (Bayat 2008:250) biçiminde türetilmiş olabilir.

CC. **yazuk üçün yuvık kötürmek** Günahlar için tövbe etmek. (1)

yazuğdın arınmağ

“Günahtan kurtulmak” anlamında KE’de geçer.

KE. **yazuğdın arınmağ** Günahtan temizlenmek, kurtulmak. “*Mevli kudretin mundaguk körgüzün, ol ma tevbe kılson, yazukdın arınsun tamug ‘azabınga giriftar bolmasun tep edgü du’a kıldı*” 74v3.(2)

yazuğlamağ

“Günah işlemek” anlamında CC’de ve Kİ’de yer alır.

KTS. **yazuğlamağ** Günah işlemek. (CC, Kİ)

yazuğlamış

“Günah işlemiş olan, günahkâr” anlamında CC’de geçer.

CC. **yazuğlamış** Günahkâr. 7a/21.(1)

yazuğlı kılmağ

“Günahkâr yapmak” anlamında birleşik fiil grubudur. İM’de iki yerde geçmektedir.

İM. **yazuğlı kılmağ** Günahkâr yapmak. “...*kim ol secde kılmağ meşakkat bolur anlar öze eyle kerek kim, kim arkun okıgay, saklanıp müsülmanlarını yazuklı kılmağ Bu sewüglü turur angar.*” 222b/6.(2)

yazuğlu olmağ

“Günahkâr olmak, günah işlemiş olmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

KMS. **yazuğlu olmağ** Günah işlemek. “... *ya kasd birle vacib olmaz anun üstine secde sehvi dahı fasid olmaz namazı. İlla ol kişi kaçan olsa kasd birle yazuklu olur.*” 22a/3.(1)

yek

Sanskritçe kökenli bu sözcük “Şeytan, iblis” anlamındadır. KTS’de “kötülük” anlamı verilmiştir. “Şeytan” anlamında Kıpçak döneminin 4 eserinde yer alır. Eski

Uygur Türkçesinde “yek < Skr. Yakkha” şeklinde olan (Tekin 1976:506) bu sözcük ses değişmesi sonucu “yak” biçimine dönüşmüş olabilir.

ME. **yek** Sans. Şeytan. “*bozdi anıñ ‘aklı-nı yek, telve kıldı anı*” 173-3.(1)

KTS. **yek** Sans. Kötülük. (CC)

CC. **yek** Sans. Şeytan, iblis. “*sana kim kertlep kim sığınır, yek tuşmandan ol kutulur*” 69a/10.(5)

KT. **yek** Sans. Şeytan. “*Armasun sizlerni İdidin yek.*” (Şeytan sizi Tanrı’dan uzaklaştırmasın.) 33/66b3=35:5.(36)

KB. **yek** Sans. Şeytan. “*Bayat yirmişi ol bu yek sevmişi, Tağı artuğı ol sevüp salmışı*” (Bu şeytanın sevdiği Tanrı’nın yerdiği; Tanrı’nın sevip bıraktığını ise, o daha çok sever.) 3523. (12)

DLT. **yek** Sans. Şeytan. (5)

KTS. **yan** Sans. Şeytan. (İH)

KTS. **yak** Sans. Şeytan, iblis. (BM, CC, Kİ, TZ)

yete

Hristiyanların bir ayininin adı olarak CC’de yer alır.

KTS. **yete** Hristiyanların ayini. (CC)

yevmü’n-nahr

A. Terkip şeklindeki bu yapı “Kurban küni” demektir. İbrahim Peygamber’in oğlunu kurban etmeye karar verdiği günün adıdır.

NF. **yevmü’n-nahr** A. Kurban günü, İbrahim Peygamber’in oğlunu kurban etmeye karar verdiği gün. “*Yana ertesi oğlını kurbân kılmakğa kasd kıldı erse, ol küнге yavmu’n-nahr tediler.*” 213/6.(1)

yewünmek

“Yewünmek / yüwünmek” şeklinde İM’de yer alan bu terim “yıkanmak” anlamındadır. Bazı dinî ibadetlere başlamadan önce yapılmasının gerekli olduğu ifade edilen yıkanma, muhtemelen boy abdesti almanın karşılığı olarak kullanılmıştır.

İM. **yewünmek** Yıkanmak. “*ya kulakına eger aksa bir yirge kim vacib bolsa anı arıtmak yewüngen haletde ab-dast bozulur, oş anıng kibi turur*” 94b/6.İM.(2); **yüwünmek** “*anıñ biri cum’e kün yüwünmek turur takı iki bayram yüwünmek yurur takı*

‘arefe kün yüwünmek turur takı ihram keygende yewünmek turur, beraber turur kerekse ihram-ı ‘umra kılsun” 101a/6.(3)

yığak

MM’de üç yerde “yasak, yasaklanmış şeyler, dini açıdan yapılması yasak olan davranışlar” anlamında kullanılmıştır. Yığ- (engellemek) fiilinden – ak ekiyle türetilmiştir.

MM. **yığak** Yasak, yasaklanmış şey. *“bilin hak yığak buyrukın tut yörü, veli zühd bu dünya bırakmak turur” 323-3.(3)*

yığaklı

“Yasaklanmış, haram kılınmış” anlamında ME’de yer alır.

ME. **yığaklı** Haram, yasak. *“halal boldı muhrim halal kıldı anı endürdi anı orunga / halal kıldı haramnı yığaksız kıldı yığaklını” 38-6.(3)*

yığaksız

“Her hangi bir yasağı bulunmayan, helal ve mübah olan” anlamında ME’de yer alır.

ME. **yığaksız** Helal, mübah. *“halal boldı muhrim halal kıldı anı endürdi anı orunga / halal kıldı haramnı yığaksız kıldı yığaklını” 38-6.(4)*

yığıklı

“Yığ- (engellemek, mani olmak)” fiiline –ıklı sıfat-fiil eki getirilerek türetilen bu terim “kendini dinî açıdan uygun olmayan davranışlardan koruyan, yasaklardan sakınan, inabet eden, Allah’a yönelen” anlamındadır.

KT. **yığıklı** Allah’a yönelen, inabet eden. *“Körgü hem pend kamug yığıklı kulka.” (Tanrı’ya yönelen her kula göstermek ve öğüt vermek için...) 37/70b2=50:8.(1)*

yıgmak

Dinî açıdan yasak olan iş ve sözlerden sakınmak, Allah’ın yasaklarına uymak” anlamında MM’de 5 kere yer almaktadır.

MM. **yıgmak** Yasaklamak, menetmek, uzaklaştırmak. *“bilig haknı bilmek takı emrini, tutup yığmışındın yığılmak kemal” 156-4.(5)*

yıhrrar bérmek

Sadece CC'de yer alır. Daha çok Hristiyanlıkta kullanılır. Bugün “günah çıkarmak” dediğimiz terimin karşılığıdır. “Günahları açıkça söyleyerek itiraf etmek” anlamındadır. A. “ikrar” sözcüğü ile “vermek” yardımcı fiilinden oluşan birleşik fiil grubudur.

CC. **yıhrrar bérmek** Günahları itiraf etmek, açıkça söylemek, ikrar vermek. (36)

yıratmak

Yapısı “ır- (kaçmak, uzaklaşmak) a- (fiilden fiil yapan ek) t- (ettirgenlik eki) > yıratmak” şeklindedir. “Uzaklaştırmak” anlamıyla bağlantılı olarak “lanetlemek” anlamında dinî terim olmuştur.

KT. **yıratmak** Lanetlemek. “*Sındurdılar bıçıglarını yıratmış olarnı.*” (Ahdlerini bozdular ve onları lanetledik.) 27/27b2=5:13.(11)

yırışdurmak

KTS'de “namazı düzenine uygun biçimde kılmak” anlamında yer verilen bu sözcüğün MS'de geçtiği belirtilmektedir.

KTS. **yırışdurmak** Namazı düzenine uygun biçimde kılmak. (MS)

yırlamak

Sözlük anlamı “şarkı söylemek, terennüm etmek” olan bu sözcük “Tanrı’yı zikretmek” anlamıyla KB'de yer verilen bir dinî terimdir.

KB. **yırlamak** Terennüm etmek, zikretmek “*Barı boldı şeksiz maña belgülüg, Köñül bütti yırlar tilim ülgülüg*” Onun varlığına gönülden iman ettim; gönlüm inandı ve dilim şevkle onu zikreder. 4779.(1)

yinçgelenmek

Bu sözcüğe DLT'de “Tevazu gösterip boyun eğmek, Tanrı’ya ibadet ve zahitlik edip boyun eğmek” şeklinde bir anlam verilmektedir.

DLT. **yinçgelenmek** Tevazu gösterip boyun eğen, Tanrı’ya ibadet ve zahitlik edip boyun eğen.(4)

yinçke körügli

KT’de yer alan sıfat-fiil grubu şeklindeki bu birleşik sözcüğe eserde “Esmayı hüsnadan latîf sözcüğünün karşılığı, ince görüşlü, nazik” anlamı verilmektedir.

KT. **yinçke körügli** İnce görüşlü, nazik, Esmayı hüsnadan: latîf. “*Tağrı yinçke körügli latîf turur.*” (Allah kullarına latîfkardır.) 36/13b3=42:19.(1)

yoğalmak

“yok+a-l-mak” yapısındaki bu sözcük “helak olmak, tükenmek, değersizleşmek” anlamındadır.

ME. **yoğalmak** Helak. “*musulman boldı kafır / ısmarladı aña yokalmakga, helaketge kemişti anı*” 31-3.(8)

yoğatmak

Yukarıdaki yoka- fiilinin ettirgen çatılı şeklidir. “Yok etmek, helak etmek” anlamındadır.

ME. **yoğatmak** Yok etmek, helak etmek. “*yagın birle yokatdı Tağrı anlarnı kabin kıydı tişige korkutdı aña ol neme birle*” 15-6.(19)

yol körsetmek

Birleşik fiil grubu şeklinde olan bu terim “doğru yolu göstermek, hidayete erdirmek” anlamıyla KT’de 4 yerde geçer.

KT. **yol körsetmek** Doğru yolu göstermek, hidayete erdirmek. “*Ol Tağrı körsetmez yolnı fāsık kavmlerni.*” (Tanrı fāsık kavimlere doğru yolu göstermez.) 38/61a3=63:6.(4)

yolçı

KT’de bu sözcük “hidayete erdirici, doğru yol gösterici” anlamıyla yer alır.

KT. **yolçı** Yol gösterici, doğru yol, hidayet. “*Bu hüccetleri belglğ bodunka yime yolçı soyurkamak şeksiz bodunka.*” (Kur’an insanlar için apaçık bir gerçektir, inanmış kimseler için de hidayete erdiricidir.) 36/98b2=45:20.(1)

yoldın çıkıġlı

“Yoldan çıkmış, doğru yoldan, hak yoldan ayrılan” anlamındadır.

KT. **yoldın çıkıġlı** Yoldan çıkmış, azmış. “*Buldumuz olarning üküşreklerini yoldın çıkıġlılar ol.*” (Onların çoġunu yoldan çıkmış bulduk.) 28/3b3=7:102.(1)

yolġa köndürmek

“Hidayete erdirmek” anlamında KT’de üç yerde kullanılır. Birleşik fiil grubudur.

KT. **yolġa köndürmek** Hidayete erdirmek. “*Taġrı yolka köndürmes kimni yolsuz kılsa.*” (Yoldan çıkanları Tanrı hidayete erdirmez.) 30/48a2=16:37.(3)

yolluġ

Doğru yolda olan anlamındadır.

KT. **yolluġ** (Doğru) yolda olan, yol tutan. “*Köni yolluġ*” (Doğru yolda olan...) 32/36b1=28:56. 3)

yolsuz bolmak

“Yoldan çıkmak, doğru yoldan ayrılmak” anlamında KT’de iki kere geçer. Yapı olarak birleşik fiil grubudur.

KT. **yolsuz bolmak** Yoldan çıkmak. “*Hilāf kıldı Ādem idisinge, yolsuz boldı.*” (Adem’in Tanrı’sına karşı oldu, yoldan çıkmışlardan oldu.) 31/90b1=20:121.(2)

yolsuz

“Yoldan çıkmış, azgın, yolunu şaşırmış” KT’de 6 kere kullanılır.

KE. **yolsuz** Doğru yoldan çıkmış, azmış. “*bir anġa halk birle kimige kirdük, bir teniz kıragında halayık bar erdi yawlak yolsuz kafir, Mevli ta’ala kamugını gark kıldı.*” 36v16.(14)

KT. **yolsuz** Yoldan çıkmış, azgın. “*Udu bardı anı yek, boldı yolsuzlardın.*” (Şeytana uyup gitti, azgınlardan oldu.) 28/50a1=7:175.(6)

yolsuz kılmaġ

Birleşik fiil grubudur. “Doğru yoldan çıkarmak, yolunu saptırmak” anlamındadır.

KT. **yolsuz kılmağ** Saptırmak, yoldan çıkarmak. “*Ey İdim, aning birle kim yolsuz kıldingız méni... yer içinde yolsuz kılğay ok men olarnı yumkılarnı.*” (Tanrım mademki onun yüzünden beni kovdunuz... onları toptan azdıracağım.) 30/24b1-3=15:39.(8)

yolsuzluk

“Azgınlık, yoldan çıkma, sapıklık” anlamında KT’de 19 yerde geçer.

KT. **yolsuzluk** Azgınlık, yoldan çıkma, sapıklık, kötü gelecek. “*Kodu bérgey anı yarlıkagan Tanrı yolsuzluk.*” (Koyu verdi onu bağışlayan Tanrı azgınlık içinde...) 31/29b1=19:75.(19)

KE. **yolsuzluk** Doğru yoldan çıkmışlık, kötülük. “*ey karındaşlar atamız bizdin hat aldı, ‘ahd kılduk İbn Yaminni selamet keltürgey-miz tep. Mundın burun Yusuf üçün yolsuzluk kılduk men bari Ken’anga barmas-men*” 98r20.(1)

yonuçı

Sözlük anlamı “marangoz” olan bu sözcük terim olarak put yapanları ifade eder.

KE. **yonuçı** Marangoz, put yapan. “*Lokman Davud yalavaç vaktinde erdi, uzun tişlig Habeşi kul erdi, üç min beş yüz yaşadı. Aymışlar: bir yonuçının ku[lı] erdi h’acesi azad kıldı.*” 163v9.(2)

yoritğan

“Kaza ve kaderi yürüten, tanzim eden, düzenleyen” anlamında Tanrı’nın sıfatı olarak kullanılır.

AH. **yoritğan** Kaza ve kaderi yürüten, tanzim eden. “*kazalar yoritğan yaratğan Melik*” (Kaza ve kaderi yürüten ve (yeniden) tanzim eden Tanrı’dır.) 454.(1)

yovaç

CC’de “Öbür dünya, ahiret” anlamında yer alır.

KTS. **yovaç** Öbür dünya, ahiret. (CC)

yovıq

“Günah çıkarma” teriminin Türkçe karşılığıdır. Hristiyanlar kullanır. Yu- (temizlemek) fiilinden türetilmiş gibidir.

KTS. **yovıķ** Günah çıkartma. (CC.)

yulovçı

CC'de “Kurtarıcı, Mesih” anlamında yer alır. Yulug (satın alma) +çı > yuluğçı (fidye veren, satın alan) sözcüğünün ses değişmesi sonucu aldığı şekil olabilir.

CC. **yulovçı** Kurtarıcı, Mesih. 82a/9b.(1)

yuluğ

Sözlük anlamı “satın alma” olan bu sözcük dinî terim olarak “Fidye, feda, kurban, bir şeyin bedeli” anlamındadır. KB'de her iki anlamda 28 yerde kullanılmaktadır.

KB. **yuluğ** Fidye, feda, kurban. “ *İlig aydı ay toldı ivme serin, İğ ol bu yazuqlarķa yulğı yarın* ” (Hükümdar dedi: - Ey Ay-Toldı acele etme, sabırlı ol; hastalık yarın günahların kefareti olacaktır.) 1107.(28)

yuluğma

CC'de “kurtarıcı” anlamıyla dini terim olarak yer alır. Sözcüğün yapısı, “yul- (Fidye vererek esirlikten kurtulmak (Bayat 2008: 561)) –u (yardımcı ses) –ğma (-gılı ekiyle aynı mana ve fonksiyona sahip sıfat-fiil eki) > yuluğma (kurtarıcı, kurtaran) ” şeklindedir. (Eraslan 1980: 27)

CC. **yuluğma** Kurtarıcı. “*Yesus, bizim yulugmamız*” 72b/11.(1)

yumşatmak

Bu sözcüğe DLT'de “çok söz söylemek” ve “Kur'an'ı hızlı okuyup ezberlemek” anlamlarıyla yer verilmiştir. Burada verilen ikinci anlamıyla bir dinî terimdir.

DLT. **yumşatmak** Çok söz söylemek; Kur'an'ı hızlı okuyup ezberlemek. (3)

yumışçı

DLT'de “melek” anlamı verilir. İsmail Erdoğan bu kelimeyle ilgili şu bilgileri vermektedir: “Divan'da melek kavramını karşılamak için yumuşçı kelimesinin

kullanıldığı görülmektedir. Zira yumuşçı, iki veya daha fazla kişi arasında haberleşme ve haber getirip götürme anlamına gelen “yumuş” kökünden türemiş olup, kendisine verilen bir bilgiyi başkasına ulaştıran kişi demektir. Melek de Tanrı ile peygamber arasında bir elçi olduğu için kendisine bu isim verilmiştir. (Erdoğan 2016: 169)

DLT. **yumuşçı** Melek.(1)

yunmak

DLT’de “Oğuzcada abdest almak” açıklamasıyla yer verilen bu sözcük KT ve NF’de “yıkanmak, boy abdesti almak” anlamındadır. NF.’te 28 yerde geçer.

KT. **yunmak** Boy abdesti almak. “*Yok cünübka meger yol keçigliler yungınçaka tegi.*” (Cünub olanlara, yolculuk hariç boy abdesti alıncaya kadar...) 26/18b2=4:43.(1)

DLT. **yunmak** Oğuzcada abdest almak. (3)

NF. **yunmak** Yıkanmak; abdest almak. “*Ol çeşmidin yundi takı ekki rek’at namâz kıldı...*” 10/12.(28)

yunuğ

“Abdest” sözcüğünün Türkçe karşılıklarından biridir. Taradığımız üç eserde toplam 32 yerde görülür.

NF. **yunuğ** Abdest. “... *tenleri takı tonları necis erdi, ve eger yunar, yunugnu takı bilmez erdi, hem takı sormaz erdi, dîn kadgusını yemes erdi,*” 68/4.(7)

ME. **yunuğ** Abdest. “*Taıırı oglannı / sakal çıkardı oğlan şa’ra-sı öndi kulak tutdı aña / tek turdı söz eşitmek uçun / yangıla dürettdi nêrseni yokdın bolutdı / yunug bozar iş kıldı er / eglendürdi aña, keçürdi anı*” 6-8.(2)

MM. **yunuğ** Abdest. “*yunug farzı şah ol bu sünnet vezir, tatavvu’ edeb müstehab leşkeri*” 94-3.(23)

yuvık kötürmek

Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim sadece CC’de üç yerde “günahlar için tövbe etmek” anlamıyla yer alır.

CC. **yuvık kötürmek** Günahlar için tövbe etmek. (3)

yuvuḡ

“yuvuk / yuvık” şekillerinde “günah çıkartma” anlamında CC’de yer alan bir terimdir. Yu- (temizlemek) fiilinden türetilmiş olabilir.

CC. **yuvuḡ** Günah çıkartma. “*yazuhın aytmasa daḡı / y[uv]uk tu[t]masa*” 62b/34.(2)

yuvuḡmaḡ

Bu sözcük de sadece CC’de “günah çıkartma” anlamında yer alır.

KTS. **yuvuḡmaḡ** Günah çıkartmak. (CC)

yügünç

Yapısı “yükün- (secde etmek, eğilerek saygı göstermek) +ç > yügünç (saygı göstermek)” şeklindedir. CC’de “saygı” anlamıyla yer alır.

CC. **yügünç** Saygı, hürmet. “*sana, ana, Arı Tınga bir yügünç teysin siz üç / övge*” 73a/4-5.CC.(2)

yük

KT’de “günah yükü, işlenen günahlar” anlamında 8 kere geçer.

KT. **yük** Yük, günah yükü. “*Kaçan örtti erse anı kötürdi yük anıḡ yükini yüngül.*” (Tanrı affederse günahlarını hafifletir...) 28/58b2=7:189.(8)

yüknü

Bu sözcük yükün- (secde etmek) fiilinin –ü zarf-fiil ekiyle kalıplaşması sonucu oluşmuştur. Örnek cümlede de “yüknü” zarf görevindedir. İlgili eserde verilen anlamda bu zarf-fiil eki yerine –erek eki getirilmiştir. Eserle ilgili çalışmada terime “Secde ederek, secde edenler olarak” anlamı verilmiştir.

KT. **yüknü** Secde ederek, secde edenler olarak. “*Kiriḡ kapuḡka yüknü, örtgey-miz sizlerniḡ yazuklarıḡızı.*” (Secde ederek kapıya girin, günahlarınızı bağışlayalım.) 28/38b3=7:161.(2)

yüknügli

Yükün- fiiline –gli sıfat-fiil eki getirilerek türetilmiştir. “Secde eden” anlamında KT’de 4 yerde kullanılır.

KT. **yüknügli** Secde eden, sacid. “*Tüşünler añar yüknügliler.*” (Onun için secdeye kapanın.) 30/22a2=15:29.(4)

yüksek

KT ile ilgili çalışmada sözcüğe “Yüce, ulu; esma-yı hüsnadan: ‘aliyy’” anlamı verilmektedir. Genel dilde yaygın olarak kullanılan bu sözcüğü, Tanrı’nın bir sıfatı olarak kullanılınca, dini terim saymak gerekir. Bazen bu sıfat Tanrı adı yerine de kullanılır.

KT. **yüksek** Yüce, ulu; esma-yı hüsnadan: ‘aliyy. “*Ol Tañrı erür yüksek ulug.*” (Tanrı yücedir.) 26/12b1=4:35.(3)

yüksekre

“Yüksek” sözcüğüne sıfatları derecelendiren –rek eki getirilerek türetilmiştir. Esmâ-yı hüsnadan ‘aliyy sıfatının asıl karşılığı bu sözcüktür. “En yüce” anlamında KT’de dört yerde görülür.

KT. **yüksekre** En yüce. “*Anlar kim kirtgünmesler kidinki künke yawuz mesel ol, Tañrının yüksekrek meseli.*” (Kötü sıfatlar iman etmeyenler içindir, en yüksek sıfatlar da Tanrı içindir.) 30/58b2=16:60.(4)

yükünç itmek

DLT’de “Oğuzlarda namazı düzgün kılmak” anlamında yer alan birleşik fiil grubu yapısında bir terimdir.

DLT. **yükünç itmek** Oğuzlarda namazı düzgün kılmak. (2)

yükünç

DLT’de sözcüğe “Kıpçak lehçesinde namaz” anlamı verilir. İH’de “namaz” anlamındadır. Namaz sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. Terim olarak tam yerleşmediği için bazen birleşik sözcük halinde “yükünç itmek, yükünç yükünmek” şekillerinde kullanılmaktadır.

DLT. **yükünç** Kıpçak lehçesinde namaz. (3)

KTS. **yükünç** Namaz. (İH)

yükünç yükünmek

DLT’de “namaz kılmak” anlamıyla yer verilen bir terimdir.

DLT. **yükünç yükünmek** Namaz kılmak. (1)

yükünçi

KTS’de “halife, insanlara namaz kıldırın” anlamı verilen bu sözcük “yükünççi” sözcüğünden kısaltmış olabilir.

KTS. **yükünçi** Halife, insanlara namaz kıldırın. (TA)

yükündeçi

DLT’de “Oğuzlarda secde eden” anlamıyla yer verilmiştir. Bu anlama “namaz kılan” anlamı da eklenebilir. Yapısı “yükün- deçi > yükündeçi” şeklindedir.

DLT. **yükündeçi** Oğuzlarda secde eden. (1)

yükünge

Bu sözcüğe de DLT’de “sürekli secde eden” anlamı verilir.

DLT. **yükünge** Sürekli secde eden. (1)

yüküngüçi

Bu sözcüğe de DLT’de “secde eden” anlamı verilir.

DLT. **yüküngüçi** Secde eden. (1)

yükünmek

“Budist Uygur metinlerinde görülen kimi sözcükleri İslamiyetle birlikte İslamî bir içerikle de kullanmaya devam etmişlerdir. Bu sözcükler arasında *yükün-* eylemi özellikle anılabilir. Budist metinlerde "eğilmek, saygıyla eğilmek, saygı göstermek" anlamlarında görülen sözcük İslamî dönemde "secde etmek, namaz kılmak" anlamlarıyla görülür (Ölmez, 2005: 213-218) “Namaz kılmak, secde etmek” anlamında en yaygın Türkçe terimdir. Karahanlı dönemi eserlerinden KT, DLT ve KB.’de, Kıpçak döneminde ise İH ve TZ’de yer alır.

KB. **yükünmek** Secde etmek. “*Yana koptı terkin töşektin turup, Ma yundi yükündi köngül tüz urup*” (Yatağından çabucak kalktı ve âbdest alarak, ihlâs ile namâzını edâ etti.) 5452.(2)

KTS. **yükünmek** 1. Namaz kılmak. KTS. (İH) 2. Secde etmek. (TZ)

KT. **yükünmek** Secde etmek. “*Yükündiler ferîşteler kamugları yumkılar.*” (Bütün melekler toplanıp secde ettiler.) 30/22a3=15:30.(4)

DLT. **yükünmek** Secde etmek. (5)

yümlü

KTS’de belirtildiğine göre İH’de “mübarek, uğurlu” anlamında görülen bir terimdir.

KTS. **yümlü** Mübarek, uğurlu. (İH)

yüzü ak olmak

Tanrı huzurunda, dünya hayatını Hakk yolunda geçirmenin verdiği manevi temizlik, günahsızlık anlamında kullanılır. Birleşik fiil grubudur.

KF. **yüzü ak olmak** Temiz olmak, manevi temizlenmek. “*Ya Allah ak eyle yüzümi, veliler yüzi ak olgan künde.*” 88a/2.(2)

yüzünü ak eylemek

Tanrı huzurunda, dünya hayatını Hakk yolunda geçirmenin verdiği manevi temizlik, günahsızlık anlamında kullanılır. Birleşik fiil grubudur.

KF. **yüzünü ak eylemek** Temiz olmak, manevi temizlenmek. “*Ya Allah ak eyle yüzümi, veliler yüzi ak olgan künde.*” 88a/2.(2)

za’n-nun

KE’de Yunus peygamberin lakabı diye dört yerde kullanılmıştır.

KE. **za’n-nun** A. Yunus peygamberin lakabı. “*Yunusnın bir atı Za’n-Nun erdi, ançada Cebre’il kelip aydı.*” 152r18.(4)

zâhid

Terim sıklığını araştırmak için faydalandığımız yedi eserde toplam 103 yerde kullanılmıştır. KTS’de bu dönemin, sözlükte yer aldığı için taramadığımız eserlerinden KF’de geçtiği bildirilmektedir. Bu eserlerde sözcüğe “dinine bağlı, dindâr, sofu”

anlamları verilmiştir. Sözlükte “küçümseyip terk eden, rağbet etmeyen” anlamına gelen zahid, tasavvufta “dünyaya rağbet etmeyen, kendini bütünüyle âhirete ve Hakk’a veren, dünya malına değer vermeyen, âhireti dünyaya tercih eden” anlamındadır. (DİBY. 2010: 703)

KB. **zâhid** A. Zahid. “*Atandı özüng emdi zahid atı, Bu atıñ saña boldı ta’at yutı*” (Sen şimdi zâhit adını aldın bu adın ibâdetin için sana büyük bir felâket oldu.) 3229.(13)

NF. **zâhid** A. Sofu, dindar. “*Ol savma^ca içinde tersâ zâhidleridin biri ‘ibâdat birle meşgul erdi.*” 15/6.(28)

GT. **zâhid** A. Dindar, sofü, zahit. “*zahid razi bolup şehрге kirdi melik ol sa’at içinde zahidge bir firdevs bağı bigin körkli bustan bağışladı*” 138/7.(39)

KT. **zâhid** A. Dindar. “*Tuttılar bilgelerini hem zâhid/râhiblerini idileri.*” (Alimlerini, zahidlerini rehber ettiler.) 29/23a2=9:31.(1)

HŞ. **zâhid** A. Dinine bağlı, sofü. “*Eger zahid ise tıñla ni aysa*” 295.(1)

İM. **zâhid** A. Dinine bağlı, sofü. “*Mukatıl Oğlu Muhammed’den takı Şeyh İsmâ’il İmam’dan* kim ol zahid turur. Takı angdı Zehire içinde kaçan kim*” 211a/4.(3)

KTS. **zâhid** A. Dinine bağlı, sofü. (GT, İM, KF, KFT)

KE. **zâhid** A. Zahid, sofü. “*ol elde yalavaç oğlanları telim erdi, kamuğı zahidler, ‘abidler erdiler.*” 152r1.(17)

AH. **zâhid** A. Zâhid. “*‘amel koddı ‘alim ve zahid vera’*” (Âlim ameli ve zâhid takvayı bıraktı.) 401.(2)

KFT. **zâhid** A. Zahid.

zâhid bolmak

“Dine bağlı olmak, âhiret hayatı için çalışmak” anlamında birleşik fiil grubudur.

İM. **zâhid bolmak** A.T. Dine bağlı olmak. “*...takı hür bolgay, ir kişi bolgay, tüşke kiçgen bolgay, ‘akıl bolgay, kureyşilerden bolgay takı zahid bolmak kemal bolmakka şart turur, ‘azl bolmas*” 76b/7.(2)

zâhidlik

“Sofuluk, dindârlık, dini esaslara bağlılık” anlamında dört eserde yer alır.

İM. **zâhidlik** A.T. Dini kurallara sıkı bağlılık. “*eger berabar bolsalar hadis bilmek içinde kayısı yahşı okusa Teğri Te’ala kitebini ol imamatlık kılgay. Eger berabar bolsa Kur’en okımak içinde kayısı zahid bolsa ol imamatlık kılgay. Eger zahidlikke berabar bolsalar kayısı yaşga ulugrak bolsa ol imamatlık kılgay.*” 181a/5.(1)

KTS. **zâhidlik** A.T. Dini kurallara sıkı bağlılık. (İM)

NF. **zâhidlik** A.T. Sofuluk, dindarlık. “*Bir er zâhidlik birle meşhur bolganlardın gıybat kelür...*” 387/8.(1)

ME. **zâhidlik** A.T. Sofuluk. “*yol başında küydi aña caza bérmeç uçun / zahitlik kıldı tekellüf birle, parsalık körgüzdi / etta-hiyyatka oturdı namazda*” 169-4.(1)

zâhirî

İM’de geçen bir terimdir. Ebu Davud Zahirî’nin kurucusu olduğu mezhebe bağlı olanlara zahiri adı verilir. Ebu Davud Zahirî IX. yüzyılda Bağdat’ta yaşamıştır.

KTS. **zâhirî** A. Ebu Davud Zahirî’nin kurduğu mezhebe bağlı olan. (İM)

İM. **zâhirî** A. Ebu Davud-ı Zahirî’nin kurduğu mezhebe bağlı. (1)

zâkir

Taradığımız iki eserde yer alan bu terim zikir kelimesinin ism-i fa’ilidir. “Hakk’ı zikreden, anan, hatıra getiren” demektir.

KE. **zâkir** A. Zikreden, anan, hatıra getiren. “*Tawuk ferîştelerge [men]zer ulaşu zikr ü tesbih birle bolur, takı kamug kuşlardın tawuk zakirrak turur*” 55r21.(1)

MM. **zâkir** A. Zikreden, anan. “*zikir birle zakir huzurga teger, huzurnun nişanı könül üns tutar*” 364-1.(3)

zâkirlik

“Zâkir olma, Hakk’ı zikreden kişi olma durumu” anlamında MM’de yer alır.

MM. **zâkirlik** A.T. Anan kişi olma durumu. “*inabet iradet bu ‘ışkın imam, muhiblik nişanı zakirlik müdam*” 363-2.(1)

zaqqum

Sadece NF’de “Cehennemde hasıl olup acı meyvesi ehl-i cehenneme yedirilecek ağaç” anlamında iki yerde görülür.

NF. **zaqqum** A. Zakkum, cehennemde hasıl olup acı meyvesi ehl-i cehenneme yedirtilecek ağaç. “... *ferişteler buyurgaylar: Zakkum tikenleridin bir bag kılıp arkağa keltürgil! Tep.*” 18/1.(2)

zalâl

Eserde “doğru yoldan çıkma, sapıklık” anlamı verilmiştir. Günümüzde “dalâl, dalâlet” diye söylenen sözcüktür.

MM. **zalâl** A. Doğru yoldan çıkma, sapıklık. “*biligsiz ‘amel ol erür teg zalal, ‘amelsiz bilig hem erür bil vebal*” 156-1.(1)

zalâlet

Anlamı “zalâl” sözcüğüyle aynıdır. MM’de iki yerde zalâlet terimi geçer. “Doğru yoldan çıkmış olma, sapık olma” anlamındadır.

MM. **zalâlet** A. Doğru yoldan çıkma, sapıklık, dalalet. “*cehalet zalalet erür bil yakin, ‘ibadetni ‘adet buzır tolgaşıp*” 120-3.(2)

zandîk

Daha çok “zındık” şeklinde söylenen sözcüktür. KTS’de bu şekilde yer verilmiştir. “Tanrı’ya ve âhirete inanmayan, iman etmemiş olan” anlamındadır.

KTS. **zandîk** A. Zındık, Tanrı’ya ve ahirete inanmayan. (KFT)

zânî

Zinâ” kelimesinden “zinâ’ eden erkek” anlamındadır. Müennesi “zanîye” şeklinde İM ve KFT’de yer alır. Dinî açıdan büyük günahlar arasında yer aldığı için sözcük dinî terimlere dahil edilmiştir. Yani sözcüğün dinî terimler arasına alınması, bu eylemle ilgili inanca dayanmaktadır.

KE. **zânî** A. Zina eden. “*ey Muhammed olarnı muti’ tedin amma men ezel içinde bir ançasın ‘asi tedim, bir ançasın zani bildim, bir ançasın çağır içgüçi bildim.*” 212v1.(1)

KFT. **zânî** A. Zinakar. “*Kaçan bir kişi bir kişiye ya zani diyü sögse. Dahı ol sögen kişi ‘akıl kişi olsa... İmdi ol sögen kişiye seksen ağaç had ururlar.*” 387b/1

KTS. **zânî** A. Zina eden erkek. KTS. (KFT); **zâniye** A. Zina eden kadın. (İM, KFT)

KFT. **zâniye** A. Zinakar kadın. “*Kaçan bir kişi bir erge eyidse ya zaniye dise. İmdi İmam Ebu Hanıfa katında dahı İmam Ebu Yusuf katında kazıf idmek degüldür.*” 393a/24

zânîrak

Zâni sözcüğüne Türkçede sıfatları derecelendiren –rak eki getirilerek kavramın çokluğu ifade edilmektedir.

KTS. **zânîrak** A.T. Çok zina eden kişi. (KFT)

KFT. **zânîrak** A.T. Çok zina eden. “*Hatun dahı erine eyidse sen menden zanırak-sın dise. İmdi erge had ururlar hatuna had urmazlar.*” 390b/43

zebâh

“Kurban” anlamında KE’de bir yerde kullanılmıştır. Zebîh’le aynı anlamdadır.

KE. **zebâh** A. Kurban. “*Ka’benin taşın taşıp kurban kılğan ol zebah, Tenresinde tag tanuklar merve erdi [vü Safa]*” 47v16.(1)

zebânî

NF. **zebânî** A. Zabani, cehennemlikleri cehenneme atmaya memur edilen melek. “*Kıyâmat kün bolsa âvs meni zebânîlar tutup eletürler bolsalar...*” 223/16.(1)

zebânîye

Günahkarları cehenneme götürmekle görevli meleklerdir.

NF. **zebânîye** A. Zebani. “*... Ey Zebâniyyeler, tutuñ takı bu ‘Âmirni tamugka eletiñ,*” 147/13.(7)

zebîh

Sözcük “zebîh” (boğazlama, kesme, kurban kesme) köküne dayanır. “Kesilen kurban” anlamında (Develioğlu 2015: 1369) KE’de beş kere kullanılmıştır.

KE. **zebîh** A. Kurban edilen. “*Kıssa-i Zenih İsma’il ‘aleyhi’s-selam ‘Ulemalar arasında ihtilaf bar, zebih İsma’il mü ya İshak mu?*” 49v10.(5)

zebîhu'llah

İsmail Peygamber ve İshak Peygamberin lakaplarıdır. “Allah’ın kurbanı demektir. KE’de iki yerde geçer.

KE. **zebîhu'llah** A. İsmail ve İshak peygamberin lakabı. “*Ol zebihu'llah inisi ekiz oglanga ata, Sekkiz oğlan arasında sanasan ikl[ençisi]*” 53v19.(2)

zebûr

Hz. Davud’a gönderilen mukaddes kitabın adıdır. Taradığımız eserlerin beşinde yer almaktadır.

KE. **zebûr** A. Zebur. “*Ya’ni hamd u sena ol İdi ‘azze ve cellega kim mana Zebur atlıg kitab berdi, temürni elgimde yumşak kıldı, taglarnı mana musahhar kıldı.*” 210v2.(5)

HŞ. **zebûr** A. Hz Davud’a nazil olan mukaddes kitap. “*Zebûrumnı bedük avaze kılğıl*” 181.(1)

İM. **zebûr** A. Hz. Davud’a inen mukaddes kitap. “*takı indürdi Zeburnı Davud’ga ‘aleyhi’s-selam...*” 36a/8.(1)

KTS. **zebûr** A. Hz. Davud’a nazil olan mukaddes kitap. (İM)

NF. **zebûr** A. Zebur. “*... takı Zebur takı Furgân içinde Hak te’âlâ ol kimerseke hôr kılğan.*” 11/2.(1)

KT. **zebûr** A. Zebur. “*Bêrdimiz Davūdka Zebûrnı.*” (Davud’a Zebur’u verdik.) 27/7a3=4:163.(1)

zekât

Terimlerin sıklığını araştırmak için taradığımız eserlerin yedi tanesinde toplam 203 yerde geçmektedir. İslamın şartlarından biri olduğu için bütün eserlerde yer alır. Sözlükte “artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hal ve övgü” anlamlarına gelen zekât, dinî terim olarak, belirli bir malın bir kısmının Allah rızası için muayyen kişilere verilmesi demektir. (DİBY. 2010: 711)

İM. **zekât** A. Zekat, İslam’ın beş şartından biri. “*takı zekat kibi takı yüwünmek kibi cenabetden kafir bolur Teñri Te’alige. Ve eger inkar kılsa*” 6b/4.(113)

KFT. **zekât** A. Zekat, İslam’ın şartlarından biri. “*Kaçan bir kişi malının zekatını çıkarsa dahı kosa hatta fakıhlarga virmek üçün.*” 296a/9

KF. **zekât** A. Zekat. “... *anun namazı yokdur, anun zekatı yokdur, anun orucu yokdur, anun hacı yokdur.*” 187a/5.(44)

NF. **zekât** A. Zekat. “...*Namâz kılur-biz, velîkin zekât bermez-miz tediler erse inkiyâd boyun bermek bolur.*” 94/12.(26)

KT. **zekât** A. Zekât. “*Fermânlayur erdi bodnıka namâznı hem zekâtnı.*” (Ümmetine namazı ve zekâtı emretti.) 31/21a3=19:55.(13)

KE. **zekât** A. Zekat. “*Ka’be olarnın yolu, olarnı yarlıkamasam kurban ayı, ramazan ayı, cum’a ve cema’at, hac ve ‘umre, ‘id ve ‘arefe, zekat sadakat bere[kat] tûni*” 212v13.(6)

ME. **zekât** A. Zekat. “*kün togar singar bardı, musafır maşırıkga tegdi / kertüğe tuttı anı / zekat aldı zekat algucı süzdi içküni*” 83-7.(4)

KTS. **zekât** A. Zekat. (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

GT. **zekât** A. İslam dininin beş şartından biri olarak malın kırkta birinin her yıl yoksullara dağıtılması, zekat. “*kurban u zekat u vakf u türli ni’met sen kayda alar yolın yürigey sen kim yüz gussa bilen kılur sen*” 302/4.(2)

MM. **zekât** A. İslamın beş şartından biri, zekat. “*zekat bil fariza namaz ruze teg*” 186-1.(41)

KMS. **zekât** A. Zekat, İslam’ın beş şartından biri. “*dahı hac eylemek kibi dahı zekat kibi dahı avdaz kibi namaz-ıçun*” 5a/1.(4)

zekât birmek

Birleşik fiil grubu olan bu terim, bugün de kullanıldığı gibi “zekat vermek, zekat farzını yerine getirmek” anlamındadır.

İM. **zekât birmek** A.T. Zekat vermek. “...*köngli birle takı ikrar kılsa tili birle, namaz kılmasa takı zekat birmese takı oruç tutmasa*” 5b/6.(16)

KF. **zekât virmek** A.T. Zekat vermek. “*Tanrı Ta’alanun kavlıdur: Zekat virnüzl!*” 207a/4.(5)

KMS. **zekât virmek** A.T. Zekat vermek. “*yüce Tanrı buyurdı bize namaz kılmağı, zekat virmegi.*” 2a/4.(2)

NF. **zekât bermek** A.T. Zekat vermek. “...*Namâz kılur-biz, velîkin zekât bermez-miz tediler erse inkiyâd boyun bermek bolur.*” 94/12.(26)

zekât çıkarmak

Deyim niteliği gösteren birleşik fiil grubu şeklindeki bu terim, zekat vermek terimiyle aynı anlamdadır.

KF. **zekât çıkarmak** A.T. Zekat vermek. “*Tanrı rahmeti Nebi üstüne, bize buyururdu zekat çıkarmagını, ol kullardan satmagıçun alurduk.*” 209b/6.(1)

zekâtü’l-ibil

İbil veya ibl “dişi deve” anlamında A. Kökenli bir kelimedir. Arapça kurallarla oluşturulmuş bu terkip, “deve zekatı, fazla devesi olan birinin zekatını deve olarak vermesi” anlamındadır.

MM. **zekâtü’l-ibil** A. Deve zekatı. “*bu tertib bilü berse mü’min kişi, zekatü’l-ibilde muni yok cevab*” 216-4.(1)

zelletü’l-ğari

“Kur’an-ı Kerim’i okuyan birinin yanılması” anlamıyla İM’de yer alan A. terkip şeklinde oluşmuş bir terimdir.

KTS. **zelletü’l-ğari** A. Kur’anı Kerim’i okuyanın yanılması. (İM)

zemzem

Ka’be civarında bulunan meşhur kuyu ve bu kuyunun suyuna verilen isimdir. İM’de yer alır.

İM. **zemzem** A. Kabe civarında meşhur kuyu. “*takı zemzem katında takı makam-ı ibrahimning artında takı biri safa merve öze takı biri sa’y kılğanda takı biri tavaf kılğanda*” 311a/4.(2)

KTS. **zemzem** A. Kabe civarında meşhur kuyu ve bu kuyudan çıkan su. (İM)

zeydiyye

Bir dinî grubun adı olarak sadece KFT’de yer alan bir terimdir. Şii mezhebinin bir koludur. Hz. Hüseyin’in oğlu Zeynü’l-Abidin’e tabi olanlara bu ad verilir. (Develioğlu 2015: 1380)

KFT. **zeydiyye** A. Bir dini gurup. “*Kaçan bir kişi hatunını üç talak boşasa bir yolda. İmdi zeydiyye katında ol üç talak barçası vakı ‘ olmaz.’*” 308a/21

KTS. **zeydiyye** A. Dini bir grup. (KFT)

zihâr

“Kocanın karısını, kendine haram olan bir kadının bakmak uygun olmayan bir organına benzetmesi” anlamında Kıpçak dönemi eserlerinde yer alır.

İM. **zihâr** A. Kocanın karısını, kendine haram olan bir kadının bakmak uygun olmayan bir organına benzetmesi. “*tañda ramazanning farz oruçını takı ayıtgay zihar keffareti oruçında: niyyet kıldım kim oruç tutar men Teñri Te’ali’ge*” 267a/5.(4)

KTS. **zihâr** A. Kocanın karısını, ömür boyu mahremi olan bir kadının bakmak caiz olmayan bir uzvuna benzetmesi. (Gİ ,İM, KF, KFT)

zındîk

KTS’de “zandîk” şeklinde söylenen bu terim “Tanrı’ya ve âhirete inanmayan, iman etmemiş olan” anlamındadır.

ME. **zındîk** A. Zındık, öbür dünyaya inanmayan. “*laf urdı / zındık boldı / ol kıyamatga bütmegen / terlik keddi / derviş boldı er*” 235-1.(1)

KE. **zındîk** A. Zındık, münkir. “*Na-ehllerdin, kafirlerdin, zındıklardın, müsülmanlar agzığa tüşdi bilmeslikdin sözleyürler.*” 145v1.(2)

zikir / zikr

Sözlük anlamı “anma, anılma” olan bu sözcük, terim olarak “Tanrı’yı anma, yad etme” anlamındadır. “zikir / zikr” şekillerinde yazılır. Sıklığı araştırdığımız eserlerin dördünde 47 yerde kullanılmıştır. Ayrıca pek çok birleşik sözcüğün yapısında yer almaktadır.

MM. **zikir** A. Zikr. “*zikir nuri birle münevver bolup, ‘arifga kulavuz bu zikri tamam*” 363-3.(12)

KF. **zikir** A. Anma, bildirme. “*Fikr eyleye tizletmeye Kur’an okmakda, tesbihlerde, du’alarda, zikirlerde.*” 165b/4.KF.(6); **zikr** Zikir. (5)

ME. **zikîr** A. Anma. “*yokattı anı Tanrı / kötürdi anı zikri birle, açuk öğdi aña*” 52-5.(1)

MM. **zîkr** A. Anma, zikir. krş. Zikir. (9)

GT. **zîkr** A. Anma, zikir. “*‘arif yolundan dağı fakirlar tariki zîkr ve şûkr durur dağı hıdmat ve ta’at ve’*” 159/11.(10)

KMS. **zîkr** A. Zikir, anma. “*Aydağay: Ya ilahi yarlıg eyle bana, zikrûn okumaga dahı şûkrûn okumaga*” 33b/4.(1)

KTS. **zîkr** A. Zikir, anma. (Gİ, GT, KF, KFT, MG, MS)

KE. **zîkr** A. Zikir, anma, yad etme. “*Tawuk ferîştelerge [men]zer ulaşu zîkr ü tesbih birle bolur, takı kamug kuşlardın tawuk zakirrak turur.*” 55r21.(11)

zîkr aymağ

“Tanrı’yı zîkr etmek, yâd etmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

KT. **zîkr aymağ** A.T. Zikretmek, yad etmek. “*Katıglanıñlar Tanrıñın zikrin aymak tapa.*” (Tanrı’yı yâd edin.) 38/54b3=62:9.(1)

zîkr eylemek

“Tanrı’yı zîkr etmek, yâd etmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

KF. **zîkr eylemek** A.T. Anmak. “*‘ilmi izdemek ‘ibadetdür, zîkr eylemek tesbihdür, baht eylemek gazalıkdur.*” 14a/6.(30)

zîkr itmek

“Tanrı’yı zîkr etmek, yâd etmek” anlamında birleşik fiil grubudur.

KMS. **zîkr itmek** A.T. Anmak. “*Kur’an didüğümüz Tanrı Ta’ala’nun kavlidür: “Anlar kim zîkr iderler Allah’a dururken dahı oturur-ken yanları üstine”*” 19a/1.(1)

zimmî

“Müslümanlara vergi veren Hristiyan ve Yahudiler.” anlamında kullanılır.

KTS. **zimmî** A. Müslümanlara vergi veren Hristiyan ve Yahudiler. (İM, KFT)

zinâ

Nikahsız olan kişilerin birlikte olmasıdır. Büyük günahlardan sayılır. Günlük dilde başka sözlerle ifade edilen bu günah, biraz da örtmece söz olarak kullanılan “zinâ” sözcüğü ile ifade edilir. Böylece bu eylemin dinî bakımdan nasıl görüldüğünü ifade eden zinâ sözcüğü günlük dile de mal olmuştur. Taradığımız altı eserde yer alır.

KB. **zinâ** A. Zina. “*Bu bordın kıpar miñ yazuqqa yürek, Zinâdın kaçır kıut yüzünke sudar*” (İçki insanı bin türlü günaha teşvik eder; saâdet zinâdan kaçır ve zânini yüzüne tükürür.) 1338.(4)

KFT. **zinâ** A. Zina; **zenâ** A. Zina. “*Kaçan dörüt kişi zenaya danuklık virseler... Dahı kadı munlarnun danuklığı birle hüküm idse dahı hükmini keçürse.*” 240a/25

KTS. **zinâ** A. Zina, nikahsız çiftleşme. (Gİ, İM, KF, KFT, Kİ)

KE. **zinâ** A. Zina. “*dünyage barın, mana ta’at kılın, ma’siyetdin yığılın, halk arasında köni hükm kılın, küç kılman, zina kılman, kan tökmen, hamr içmen, hıyanet kılman, kündüz bu işler birle turun keçe bolsa kökke aşın, tan atgınca ta’at kılın tep aydı.*” 21v1.(13)

ME. **zinâ** A. Zina. “*karım katımluk édişti anıñ birle, karıştı anıñ birle / zina kılıştı tişi birle / kengeşlik kılıştı anıñ birle / elig tutuştı anıñ birle*” 109-5.(1)

MM. **zinâ** A. Zina. “*zaruretsizin bir namaznı kaza, kılur bolsa yetmiş kata ol zina*” 162-2.(1)

KF. **zinâ** A. Zina, nikahsız cinsel temasa geçme. “*Nite ki arıtdı fercini hakikati necislerden, kerekdür arıtgay fercini hükmi necislerden: zina kibi, livata kibi, özgesi kibi.*” 48a/1.(1)

zinâ kılmak

“Zinâ yapmak, nikahsız birlikte olmak” anlamında KT’de yer alır.

KT. **zinâ kılmak** A.T. Zina etmek. “*Ogrılık kılmagaylar ve zinâ kılmagaylar.*” (Hırsızlık ve zina yapmayacaklar.) 38/37b3=60:12.(2)

zinâcı

Zinâ sözcüğüne daha çok meslek ismi yapan –cı eki getirilerek oluşturulmuştur. İM’de yer alır.

KTS. **zinâcı** A.T. Zina yapan. (İM)

İM. **zineçi** A.T. Zina yapan. “*namaz kılmak reva turur herbir kişining artında. Kerekse edgü kişi bolsun, kerekse yazuklı kişi bolsun, kerekse zineçi bolsun, kerekse çakır*” 28b/3.(2)

zinâlık

KTS’de “zinâ işi” anlamında Gİ’de bulunduğu belirtilmektedir. KF’de de yer alır.

KTS. **zinâlık** A.T. Zina işi. (Gİ)

KF. **zinâlık** A.T. Zinalık. “*Meseli ol kişinün ki ‘ilim okur ‘amel eyemez bile ‘avrata ohşar, zinalık eyledi yaşırup, zahir oldı yüklü olganı, dahı rüsvay oldı.*” 260a/6.(1)

zinâlık eylemek

“Zinâ yapmak, nikahsız birlikte olmak” anlamında KF’de yer alır.

KF. **zinâlık eylemek** A.T. Zina yapmak. “*Meseli ol kişinün ki ‘ilim okur ‘amel eyemez bile ‘avrata ohşar, zinalık eyledi yaşırup, zahir oldı yüklü olganı, dahı rüsvay oldı.*” 260a/6. (1)

zindân

CC’de “cehennem” adı yerine kullanılır.

CC. **zindân** F. Cehennem bk. Tamuh. 81b/25b.(1)

ziyâret

NF’de 63 yerde geçen bu sözcüğe “ziyaret, dinî ziyaret, mezar, türbe” anlamları verilmiştir.

NF. **ziyâret** A. Ziyaret, dini ziyaret, mezar, türbe. “*Barıj Küfedin ulug yaşlıg kişilerni alıp keliñ, bu ziyârat kayu ‘azizniñ ziyâratı turur...*” 155/17.(63)

zuhır kılmak

“Öğle namazını kılmak ifadesi yerine KF’de yer alan bir terimdir. Birleşik fiil grubu şeklindeki bu terimde yer alan “zuhr” sözcüğü “öğle, öğle vakti” anlamındadır. “Zuhr namazı” ifadesinden kısaldığı anlaşılmaktadır.

KF. **zuhır kılmak** A.T. Öğle namazını kılmak. “*Zuhır kılınca andan sonra otururdu ‘asra degin, kaçan ‘asır otururıdı magribe degin...*” 24a/3.(1)

zü'l-celâl

“Celâl sahibi” anlamında Allah adı yerine kullanılır.

KB. zü'l-celâl A. Celâl sahibi, Allah. “ *Uluğluğ idisi uğan zü'l-celal, Yaratğan törütgen me qadir kemal*” (Büyüklik sâhibi kadir, zü'l-celâl; yaratan, türeten ve kudretin kemâline sahip olan Tanrıdır.) B2.(1)

MM. zü'l-celâl A. Celal sahibi, Allah. “*velakin resulullah uş zü'l-celal, haber birdi bizge kelam-ı zülal*” 33-1.(2)

zü'l-fikâr

KE’de yer alan bu terim, Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye armağan ettiği ucu çatallı kılıcın adıdır.

KE. zü'l-fikâr A. Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye armağan ettiği ucu çatallı kılıç. “*Uhud tagına busug urgu bir yer bar erdi, anı saklagalı ‘Abdu’llah Habirni yetmiş atımçılar birle idti, sançısta ol kimge bolgay bu yerdin kirmesünler, saklap turun tedi. Anda kedin zü’l-fikarnı sahabeka ‘arza kıldı>, munı kim tutar? tedi*” 223r10.(6)

zühd

“Her türlü zevke, dünyevî isteklere karşı koyarak, nefsanî isteklerden vaz geçerek kendini ibadete verme” anlamındadır. Taradığımız eserlerin sekiz tanesinde yer almaktadır.

KB. zühd A. Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme “*Bütünlük me hurmet bu zühdlig öze, Sağınık biliglig arıglıg oza*” (Doğruluk, hürmet ve zühde sâhip olduğu gibi, bir de takva sahibi, bilgili ve temiz bir insan imiş.) B56.(1)

KTS. zühd A. Dini görevlere sıkı bağlılık, sofuluk. (Gİ, GT, KF, KFT)

GT. zühd A. Dini vecibelere titizce bağlılık, sofuluk, zühd. “ *bu parsalık tileseng zühd ve takva nefis ivin yık*” 102/2.(7)

KF. zühd A. Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme. “*Kimün ‘ilmi artuk olsa, zühd-i hidayeti artuk olmasa Tanrı ta’aladan illa ırak olmak.*” 258b/6.(1)

MM. zühd A. Her türlü zevke karşı koyarak kendisini ibadete verme, sofuluk. “*vera’ zühd ü takva bilin can erür, er ol kim biligge ‘amel uydurur*” 322-3.(6)

NF. zühd A. Sofuluk. “ *Âmlar zühdi bar taşı hâslar zühdi bar taşı ‘ariflar zühdi bar.*” 225/3.(3)

KE. **zühhd** A. Zühhd, sofuluk. “*Fazlı birle ‘ulv-i ‘alim ‘ilmni ked anlayur, ‘İlm ü fazl u zühhd ü cudı vü ders ü ‘ameli*” 19v18.(3)

zühhd-i hidâyet

“Hakk yoluna ibadet etme, Tanrı aşkıyla dünyevî isteklere karşı koyarak kendini ibadete verme ve böylece hidayete ulaşma” anlamındadır.

KF. **zühhd-i hidâyet** A. Hak yoluna ibadet etme. “*Kimün ‘ilmi artuk olsa, zühhd-i hidayeti artuk olmasa Tanrı ta’aladan illa ırak olmak.*” 258b/6.(1)

zünnâr bağlamak

Deyim niteliğinde bir anlam kazanmış olan birleşik fiil grubudur. Papazların bellerine bağladıkları “zünnâr” adı verilen kuşağı bağlamak ve dolayısıyla Hristiyan olmak anlamındadır.

ME. **zünnâr bağlamak** A.T. Papazların bellerine bağladıkları “zünnar” adı verilen kuşağı bağlamak ve dolayısıyla Hristiyan olmak anlamındadır. “*ma’ni-sin sakınu okudı Kur’annı / tolandı toninga, taş ton keydi / angdı işni / zünnar bağladı ‘ahidlü kafır / örtüldi seherlik yedi / yakıldı ot*” 170-7.(1)

HŞ. **zünnâr bağlamak** A.T. Papazların bellerine bağladıkları “zünnar” adı verilen kuşağı bağlamak ve dolayısıyla Hristiyan olmak anlamındadır. “*Nazar butga salıp bağlanma zünnâr*” 184.(1)

NF. **zunnâr bağlamak** A.T. Papazların bellerine bağladıkları “zünnar” adı verilen kuşağı bağlamak ve dolayısıyla Hristiyan olmak anlamındadır. “*... ol Tanrı te’âlâ kim ol mûgnuñ könglini karartıp beliğe zunnâr bağladı...*” 325/12.(3)

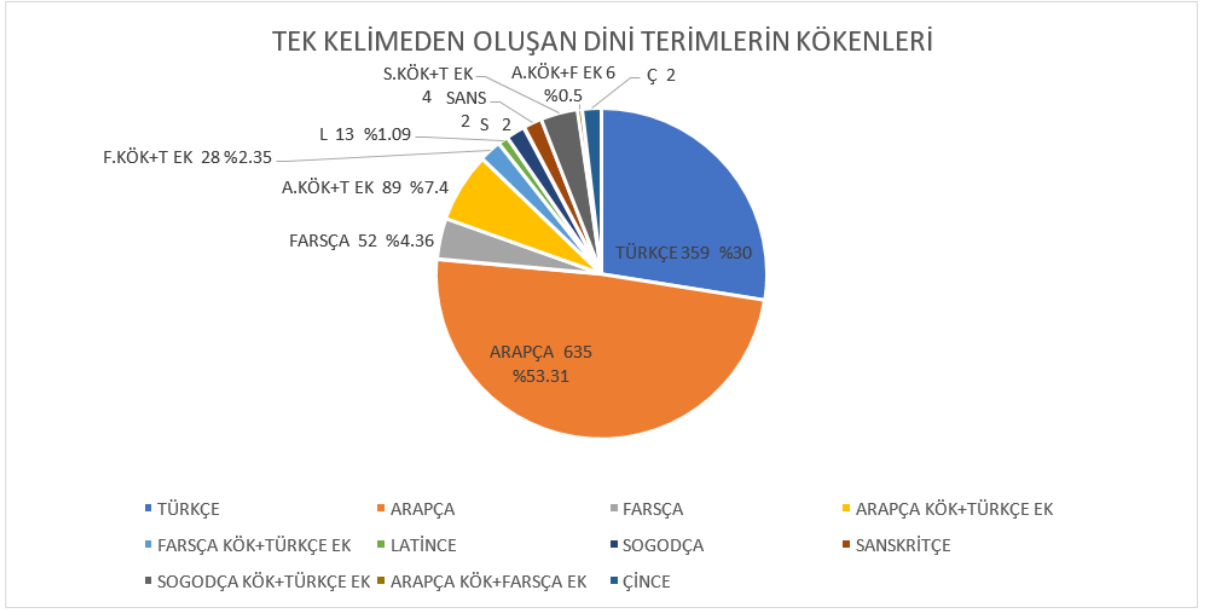
Sözlükte toplam 2020 dini terim bulunmaktadır. Bu terimlerden 1190 tanesi tek kelimeden oluşur ve 2020 terimin %59’unu meydana getirir. Tek kelimeden oluşan terimlerin 358 tanesi, Türkçe kökenlidir ve 1190 terimin %30’unu oluşturur.

Basit ve türemiş hâlde tek kelimeden oluşan 358 Türkçe terimin 315 tanesi (%88’i) türemiş, 44’ü ise (%12’si) basit yapıdadır. Tespit ettiğimiz 1190 terimden 633 tanesi Arapça (%53.31), 52 tanesi Farsça (%4.36), 89 tanesi Arapça kök + Türkçe ek şeklinde (%7.4), 28 tanesi Farsça kök + Türkçe ek şeklinde (%2.35), 13’ü Latince

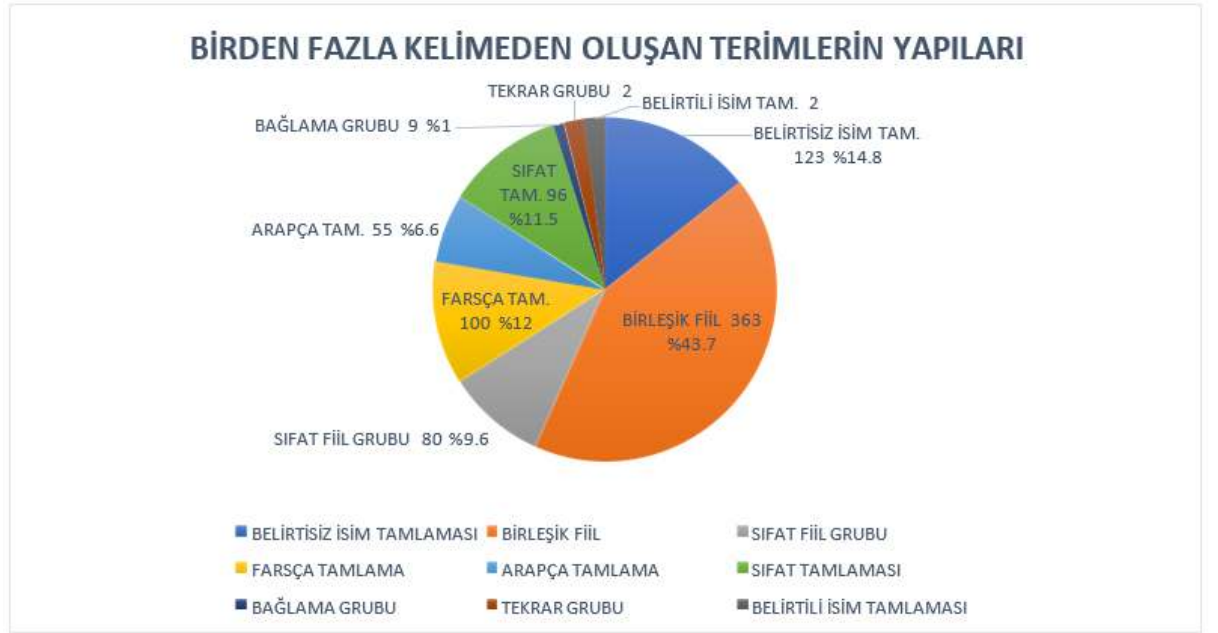
(%1.09), 2'si Sogodca, 2'si Sanskritçe, 4'ü Sogodca kök + Türkçe ek şeklinde, 6'sı Arapça kök + Farsça ek şeklinde (%0.5), 2'si de Çince kökenlidir.

Tespit ettiğimiz 2020 terimin 830 tanesi birden fazla kelimedenden oluşur ve 2020 terimin %41'ini oluşturur. Birden fazla kelimedenden oluşan terimler kökenlerine göre; Türkçe + Türkçe 181 (%22), Arapça + Arapça 190 (%22.8), Arapça + Türkçe 338 (%40.7), Farsça + Türkçe 39 (%4.6), Arapça + Farsça 30 (%3.6), Türkçe + Farsça 22 (%2.6), Farsça + Farsça 4, Türkçe + Arapça 14 (%1.6), Farsça + Arapça 3, Latince + Latince 3, Sogodca + Türkçe 4, Türkçe + Sogodca 2'dir.

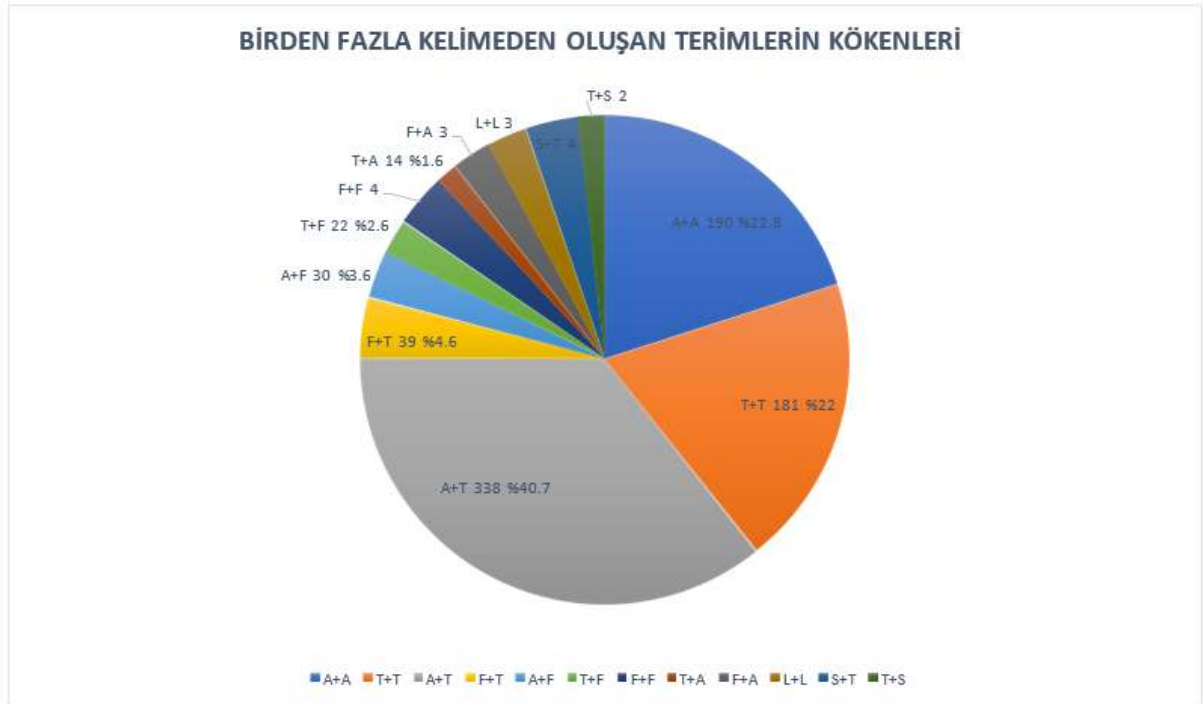
Sözlükte 830 tane birden fazla kelimedenden oluşan terimlerin yapıları ise şu şekildedir: Belirtisiz isim tamlaması 123 (%14.8), birleşik fiil 363 (%43.7), sıfat-fiil grubu 80 (%9.6), Farsça tamlama 100 (%12), Arapça tamlama 55 (%6.6), sıfat tamlaması 96 (%11.5), bağlama grubu 9 (%1), tekrar grubu 2 ve son olarak da belirtili isim tamlaması 2 tanedir.

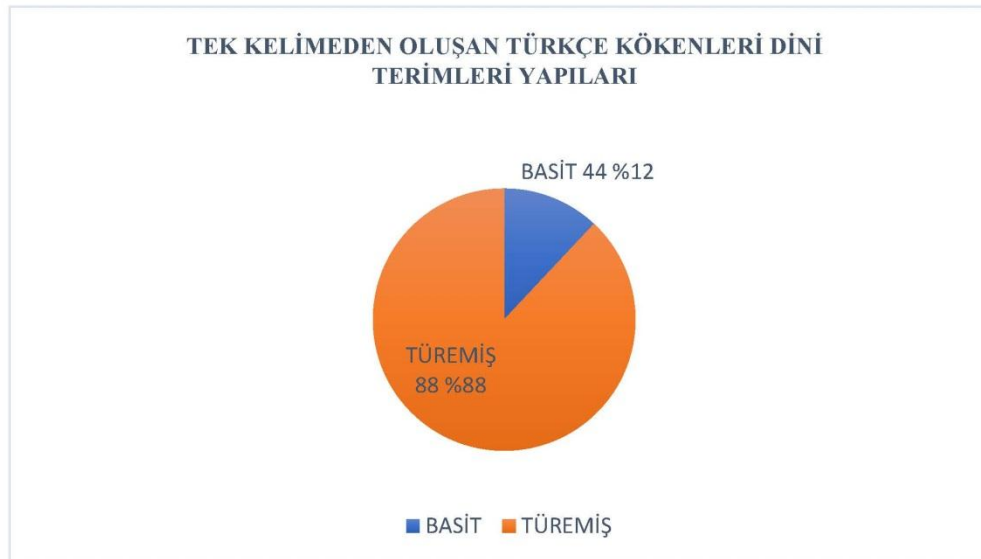
Grafik 64. Tek Kelimeden Oluşan Dinî Terimlerin Kökenleri

Grafik 65. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Yapıları

Grafik 66. Birden Fazla Kelimeden Oluşan Terimlerin Kökenleri

Grafik 67. Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Kökenli Dinî Terimlerin Yapıları

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.KAVRAM ALANLARINA GÖRE DİNÎ TERİMLER

3.1.Ahiretle İlgili Dinî Terimler

‘Adn	Hisâb vaḳti
‘Arasât yeri	Hulle
‘Azâb	Hûr
A’râf	Hümay
Adırmaḳ küni	Hûr-ı ‘ayn
Âhiret	‘İliyyîn
Âhiret iwi	ḳatıḡ ot
Aḳ eylemek	Kevser
Aḳ olmaḳ	Havz-ı kevser
Aḳ ḳılḡan kūn	Köyürḡen ot
Arıḡ ravza	Mahşer
Âzife küni	Mahşer küni
Behişt	Mahşer yeri
Büstân	Me’atıb
Cinân	Mîsâk küni
Dâru’l-beḳa	Mîzân
Firdevs	Nekir
Firdevs-i a’lâ	Nezr eylemek
Furḳan küni	Nezr ılmaḳ
Ġarâmet	Nezr oruçı
Ġayb	Ravza
Ġayy atlıḡ tamuḡ	Sadr-i cinân
Ġılmân	Saḳar
Hisâb küni	Saḳıṣ küni

Sarây	Tutkın
Sırât	‘ukbâ
Sırât köprüsü	Uçmah kızları
Siccîn	Uçmahlıg
Soñ sarây	Uçmağ
Sûr	Uçmağlı
Şarâb-ı tahûr	Ulaşu turğu uştmahlar
Talâk küni	Uluğ kün
Terâzû	Yovaç
Tozağ	Zağğum
Tûbi	Zebânî
Turğu bûstân	Zebânîye
Turğu uştmah	Zindân

3.2.Ahlakla İlgili Dinî Terimler

Amrağ	Fazîlet
Arıgsız	Fazl
Azdurmak	Fısk
Câhiliyyât	Fısk-ı fücûr
Cefâçî	Fısk-ı fücûr kılmağ
Çın söz	Fıtrat
Dürüst	Fitne
Egri	Fücûr
Egrilik	Füsûk
Fâcir	Ġâfîl
Fâcir eylemek	Ġâfîl bolmağ
Fâcir olmağ	Ġâfillik
Fâhişa	Ġaflat
Fâsık	Ġaybat
Fâsık olmağ	Ġufrân
Fâsıklık	Halîm

Hâlis	Pâklik
Havağa basıqmaq	Perhîz
Hayırlı	Riyâ
Hayr	Sa'id
Hayr eylemek	Sâfi
Helâket duâsı	Sahîh
Heva arzu basmaq	Salîh
‘İsmet	Salîhlık
‘İsmet istemek	Sıdk
İki yüzlüg	Şer(r)
İki yüzlüglük kılmak	Şeytânî
Könilik	Tagi
Köni yolluğ	Tüzün
Könü halıq	Vâ'iz
Könü kılı	Vâ'z
Körksüz yazuq	Vâ'z eylemek
Közi yümüklüg	Yalgan
Küfrdin yıqılmaq	Yaman
Müstakîm olmak	Yamanlı
Nâ-pâk	Yamanlıq eylemek
Nifâk	Yamanlıq
Nûr olmak	Yamansız
Nûrânî	Yandruqlı
Nûrlanmaq	Yoldın çıqıqlı
Nûrlu	Yolsuzluq
Öte keçgen	

3.3.Astronomiyle İlgili Dinî Terimler

‘Arş	Felek
A'lâ ‘illiyyin	Sidre
Çıqrı	Sidretü'l-müntehâ

3.4.Dua' – Beddua ile İlgili Dinî Terimler

İsiz du'a	Lâ'în
ƘaramaƘ	Lâ'n
Ƙağag	Lâ'net
ƘargamaƘ	Lâ'net ƘılınmaƘ
ƘarganmaƘ	Lâ'net ƘılmaƘ
Ƙargış	Münâcât
Ƙargış du'ası	Münâcât eylemek
ƘargışlamaƘ	Münâcât ƘılmaƘ
Ƙargışlı	Sökünç

3.5. Eğitimle İlgili Dinî Terimler

Haca	Tefsîr
HocalıƘ	Tefsîr eylemek
Medrese	'Ulemâ
Molla	YumşatmaƘ
Muhaddis	Zelletü'l-kari
Müfessir	

3.6. Hadîsle İlgili Dinî Terimler

Haber-i mütavâtir	Hadîs-i nebî
Hadîs	Tâbi'în

3.7.Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilikle İlgili Dinî Terimler

Altar	Misihâ
Apostol	Muğ
Apostolik kilisea	Nasarî
Arı tın	Nasrânî
Babtisma	Nasrânî bolmağ
Bapas	Nasrânîlik
Batrîk	Oğul
Boşak	Otka tapunmağ
Cıhöv	Pap
Eş	Papas
Evangelim	Pater nostar
Haç	Profet
Havârî	Psalm/psalmos
Hâviye	Râhib
İncîl	Ruhu'llah
Katolik	Savma'a
Katolik kilisea	Sülsün selâse
Kenâse	Şabat kün
Keşiş	Tagda yatğan
Kitâb-ı kafır	Tenri sözi
Kitabî	Tersâ
Klisia	Tersâlık
Kök ötmeki	Tevrît-h'an
Kristian	Tın ata
Lahan	Tigenek tacı
Mecusî	Uluğ kün
Mecusî bolmağ	Üç tendeş
Mecusî âılmağ	Üçlük
Mecusîyye	Üçöv
Mesihî	Yahûdî
Mihricân	Yahûdî bolmağ

Yak iv

Yazuk aytmak

Yete

Yıhrar birmek

Yovik

Yulovcı

Yuvuk

Yuvukmak

Zunnâr bağlamak

3.8.İbâdetle İlgili Dinî Terimler

‘Abd

‘Âbid

‘Âdî

‘Afifü’n-nefs olmak

‘Afv

‘Afv eylemek

‘Afv eyleyici

‘Afv itmek

‘Afv kılmak

‘Âkif

‘Amâl-ı sâlih

‘Amel

‘Amel kılmak

‘Asır

‘Asır kılmak

‘Asır namâzı

‘Âsî

‘Âsî kul

‘Âsî olmak

‘Âsîlık kılmak

‘Atâ

‘Avret

‘Ayb

Abak

Abağ tikmek

Âbdast

Âbdast aldurmak

Âbdast almak

Âbdast bozmak

Âbdast bozulmak

Âbdastlı

Âbdastsız

Âbdastsızlı

Aça tilemek

Açılmak

Açırganmak

Açu

Açukluğ

Adağın kılgılı

Adağın kılmak

Adağın turgan

Adağın turmak

Adağın tutmak

Ağırlamak

Ahkâm

Ahkâm-ı şerî’at

Ahşam	Bêş namâz
Ahşam namâzı	Bid'at
Algış	Bid'at bolmağ
Algış eylemek	Bid'at kılmağ
Algışlamak	Bi'llah
Âmîn	Bî-namâz bolmağ
Ant içmek	Boguzlağ
Arıglamağ	Buthâne
Arınmağ	Bükelmek
Arısuz	Câmi'
Arıtmağ	Canâbatlığ
Artuqsı namâz	Cemâ'at
Avdaz almağ	Cemâ'at namâzı
Avdaz bozmağ	Cemre
Avdaz bozulmağ	Cenâbet
Avdaz eylemek	Cenâze namâzı
Avdaz	Cihâd
Avdaz keçmek	Cihâd kılmağ
Avdazlu	Cihâdlığ
Avdazlu olma	Cum'a
Avdazsız	Cum'a kılmağ
Avdazsız olmağ	Cum'e turguzmağ
Avdazsızlıq	Cünüb
Âyet koşmağ	Cünüb bolmağ
Balıga	Cünüblik
Bâng-i namâz	Çayız
Bânılamağ	Deyn orucı
Başlıqın yunmağ	Dıldağlamağ
Bayram namâzı	Dînli
Bedene	Dînlülük
Belâ du'âsı	Diyânet
Bê-namâz	Du'â
Bendelik kılmağ	Du'âcı
Benlemek	Du'â eylemek

Du'â kılmağ	Fıtra virmek
Du'â-i me'sûre	Ġusl
Du'â-gûy	Ġusl eylemek
Durûd ıdmağ	Ġuslî keçmek
Durûd u senâ	Ġusûl idmek
Dü-gâne	Ġusûl kılmak
Dürûd	Gümân
Ebrâr	Hac
Ecr tapmağ	Hac eylemek
Edgûlûk	Haccatü'l-vidâ'
Ekindü	Hacı
Ekindü namâzı	Hamd
Erkân	Hamd ayıtmağ
Esselâm timek	Hasene
Ettehiyyat	Hasene virmek
Ettehiyyat okımak	Hatib
Evb	Hatîblîğ
Evvâbin	Hatm
Ezân	Hatm kılmağ
Fakih	Hatm eylemek
Farz kılınmağ	Hatm olmağ
Farz-ı 'ayn	Hatme
Farz-i kifâye	Hayrat
Farz-ı takrir	Hayrâtlığ
Fasid olmağ	Hec kıldurmağ
Fecr	Hec kılınmağ
Fetâvâ	Hec kılmağ
Fetvâ birmek	Hıdmat kılmağ
Fetvâ kılmağ	Hidâyet istemek
Fığh	Hutbe
Fığh kitâbı	Hükmâ
Fıtır	'İşa
Fıtr sadağası	Iztıbâ'
Fıtra	Iztıbâ' kılmağ

‘İbâdet	İtmek
‘İbâdet eylemek	Ka’de
‘İbâdet itmek	Ka’de-i ahire
‘İbâdet yapmak	Kadre’t-teşehhüd
‘İşâ	Kamet
‘İşâ namâzı	Kamet birilmek
‘İşâyı kılmak	Kamet birmek
‘İyd namâzı	Kamet keltürmek
İ’tikâf	Kamet turguzmak
İ’tikâf eylemek	Kara kırbân
İ’tikef kılmak	Karin
İ’tikef oturmak	Karin kirmek
‘İbâdetlîğ	Katıksız kılığlı
İfrâd	Kaytarmak
İftâr	Kaza
İftâr eylemek	Kaza bolmak
İhrâm	Kaza kılmak
İkindi	Kaza kılmak
İkindi namâzı	Kaza namâzı
İlk tekbîr	Kaza oruç
İmâm	Keçe namâzı
İmâm namâzı	Keffâret
İmâmat	Keffâret birmek
İmâmatlık	Kerâhiyyet vakt
İmâmatlık kılmak	Kesmek
İmâmlık	Kıdve
İrte maçı	Kırâ’at
İrte namâzı	Kırâ’atsız
İstiğfâr	Kıran
İstiğfâr eylemek	Kıyâm
İstiğfâr kılmak	Ku’ûd
İstihâre	Kul
İstihâre namâzı	Kullık eylemek
İstiska namâzı	Kullık

ullu etmek	Mezheb
ullu ılma	Mezheblı
und	Mihrâb
unt okıma	Mikat
ur'an-h'an	Mina
urbân	Minber
urbân eylemek	Mu'tekif
urbân ılma	Muhammese
urbânlı	Muhrim
urbet	Muhrim bolma
Lebbeyk	Muhrim alma
Ma'bed	Murî
Ma'bûd	Mutedi
Marib	Murâbit
Marib ılma	Musalla
Marib namâzı	Muyanlı bêrgüi
Mahfil	Mü'ekkede sünnet
Masûre	Mü'ezzin
Ma	Mü'ezzinlik ılma
Malama	Müfrid
Mazmaza	Mstehâb
Ma birmek	Mstehâb ılma
Menâsik	Mt'a
Mesbûk	Mt'a urbânlı
Mescid	Mte'abbid
Mescid-i harâm	Mütemetti
Mescid-i uba	Mütemetti' urbânlı
Mescid-i mu'azzam	Mzekkâ
Mesh	Mzekkî
Mesh eylemek	Nâfile
Meskit	Nâfile ılma
Me'ar-i harâm	Nâfile namâz
Mezgit	Nâfile oru
Mezgit-i harâm	Nâfile tâ'ât

Namâz	Ögdi
Namâz kılcı	Ölü namâzı
Namâz kılmak	Rağâyib namâzı
Namâz tesbîh kılıklı	Rahmet istemek
Namâz turğuzmak	Ramazân oruçı
Namâzğa turmak	Rek'at
Namâzlağı	Rûze açmak
Namâzlıq	Rûze
Necis	Rûze tutmak
Nefil	Rûzedâr
Nezr	Rûku'
Nezr bolmak	Rûku' eylemek
Nezr eylemek	Rûku' kılmak
Nezr kılmak	Rûku' kılğan
Nezr oruçı	Rûku' sücûd
Nisâb	Rûku'lı sücûdli
Niyâz	Rûku'lu
Niyyet eylemek	Sa'y
Niyyet kılmak	Sâcid
Nüsük	Sadağa
Okımak	Sadağa bêrgüçi
Oquğ	Sadağa bêrmek
Orlağucı	Sadağa eylemek
Orta ğa'de	Sadağa kılmakk
Orta namâz	Sadağa-i fitr
Orta ortuş	Sâhib-niyâz
Oruç açturmak	Sahur
Orucı açılmak	Salât
Oruç	Salât-ı evvâbin
Oruç açmak	Salâvât
Oruç eylemek	Salâvât keltürmek
Oruç olmak	Salâvât virmek
Oruç tutmak	Samt oruçı
Oruç yimek	Savt

Savt-ı avval	Şek küni
Sâyimü'd-dehr	Şerefe
Sebîl	Şükr/şükür
Seccâde	Şükr aymak
Secde	Şükr eylemek
Secde eylemek	Şükr itmek
Secde kıllığı	Şükr kılgan
Secde kılmağ	Şükr kıllığı
Secde tilâvet	Şükr kılmağ
Secde-gâh	Şükr ötegli
Secde-i sehiv	Şükr ötemek
Secde-i şükür	Şükr u sipâs
Secde-i tahiyyet	Şükrâne
Selâm	Şükrlenmek
Selâm virmek	Şükürlü
Senâ	Şükürlü olmak
Senâ eylemek	Tâ'ât
Senâ kılmağ	Tâ'at kılmağ
Sevâbluğ	Ta'dıl-i erkân
Sipâs	Tâ'atlığ
Siyâm	Ta'zîm kılmağ
Son otuğ	Tahârat
Sunmağlık	Tahârat kılmağ
Sücûd	Tahiyyat
Sücûd eylemek	Tahiyyat okımağ
Sücûdli	Tahiyyat secdesi
Sücûd kılmak	Tahiyyatü'l-mescid
Sünnet	Tahiyyet eylemek
Sünnet eylemek	Tahmîd
Sünnet namâz	Tahrime
Sünnet olmak	Tahrime bağlamağ
Sünnet-i mü'ekke	Taksîr kılmağ
Sünnet-i vağt	Taksîrlığ
Şâkir	Tan namâzı

Taḡrı'nuzuḡ evi	Temettü' hece
Taḡrıḡa yangan	Temettü' ḡurbânlıḡ
Taḡrıḡa yanmaḡ	Terâvih
Taḡrıya ḡayıtmalıḡ	Terâvih namâzı
Tapḡan	Tervih/terviha
Tapındaḡı	Tesbîh
Tapınḡan	Tesbîh aytıḡlı
Tapınḡuḡı	Tesbîh aytmaḡ
Tapınmaḡ	Tesbih eylemek
Tapuḡ	Tesbîh ḡılmaḡ
Tapuḡ ḡılmaḡ	Tesbih namâzı
Tapuḡsaḡ	Tesmiye/tesmiyet
Tapuḡsuz	Tesmiye ḡılmaḡ
Tapulmaḡ	Teşehhüd
Tasadduḡ	Teşrîk
Tatavvu' ḡurbânlıḡ	Teşrîk tekbîri
Tatavvu' namâz	Tevbe/tövbe
Tatavvu' oruḡ	Tevbe etmek
Tatavvu' sadaḡa	Tevbe eylemek
Tatavvu' zekât	Tevbe istiḡfâr ḡılmaḡ
Tatavvu'	Tevbe ḡılmaḡ
Tavâf	Teyemmüm
Tavâf eylemek	Teemmüm almaḡ
Tavâf itmek	Teyemmüm eylemek
Tavâf ḡılmaḡ	Teyemmüm ḡılmaḡ
Tavâf namâzı	Teyemmümli
Tâyib	Teyemmümli bolmaḡ
Tazarru'	Tırtanaḡ
Tazarru' ḡılmaḡ	Tilâvet
Teheccüd	Tirki
Tekbir-i iftitâh	Toba ay
Tekbir-i teşrîk	Turtanaḡ
Telbiye	Tümse
Temcîd	Tün namâzı

Tüş namâzı	Yığıklı
‘Umre	Yığmak
‘Umretü’l kaza	Yırışdurmak
‘Umre kılmak	Yırlamak
Uluğ yunuğ	Yinçgelenmek
Uluğlamak	Yuluğ
Uyatlığ	Yunmak
Uyatlık yapmak	Yunuğ
Ündemek	Yuvık kötürmek
Üwşemek	Yügünç
Vakfa	Yüknü
Visâl oruçı	Yüknügli
Vitir	Yükünç itmek
Vitr namâzı	Yükünç
Vitr-i vâcib	Yükünç yükünmek
Vuzu’	Yükünçi
Yâd kılgı	Yükündeçi
Yâd kılınmak	Yüküngen
Yahşı	Yüküngüçi
Yahşılık	Yükünmek
Yalbarmak	Yüzü ak olmak
Yalğışlamak	Yüzünü ak eylemek
Yalwarmak	Zâkir
Yangan	Zâkirlık
Yanmak	Zebâh
Yarlıkatu kılmak	Zebîh
Yatsu	Zekât
Yatsı namâzı	Zekât birmek
Yazuğ tökmek	Zekât çıkarmak
Yazuğ üçün yuvık kötürmek	Zekâtü’l-ibil
Yazuğdın arınmak	Zuhır kılmak
Yewünmek	

3.9.İnançla İlgili Dinî Terimler

‘Âlim	Azıglığ
‘Âlimü’l-esrâr	Azıtgan
‘Aybsuz	Azıtmağ
‘Aziz	Azka üküş bergen
‘Azze ve celle	Azmağ
Açgan	Azuğ beriçi
Âgâh	Azuğ
Ağırlık küşüşlük	Azuğlandurmağ
Ahad	Bağırsak
Ahadlık	Bağışlamağ
Ahirü’n-nebî	Bağışlanmağ
Ahsenü’l-hâlikîn	Bağışlayıcı
Allah	Bahşâyış
Arığ cân	Bahşışlığ
Arıglık	Bâr Hudâ
Arka üküş bergen	Barağât
Artak	Barı örtmek
Artuk kıatmağ	Barlamağ
Artuk kıılmağ	Barlamamağ
Artuklık	Basîr
Artukluk bermek idisi	Bâtıl
Arzû beriçi	Battallıksuz
Ata	Bayat
Ata Teğri	Bediz burhân
Atanmış öd	Belgü
Âyet	Belgülüg kıılmağ
Azâb ferişterleri	Belgülüg kün
Azgan	Benzetmeksüz
Azgun	Berk tutmağ
Azgunluk	Besleyici
Azgurmağ	Bey

Bey teneri	Buyrulmuş
Beygine	Buyurmak
Bıçığ kılmağ	Bügü
Bî-bāk	Bütgüçi
Biçmek kesmek	Bütmegen
Bilgen	Bütmek
Bi-niyâz	Bütügli
Bir	Bütük
Bir ü bâr	Bütün işlig
Birlemek	Cabbâr-ı ‘alem
Birlik	Câhiliyet çağı
Bismillah	Câhim
Bitgen	Cân alğan
Bitig	Cân almağ
Bitigli	Cebbâr
Bitüv	Ceberi
Biygamber	Ceberiyye
Bodun	Cehennem
Borğu	Cehennem azâbı
Boy sunmağ	Cehennem odı
Boynağı	Cehûd
Boynağı boynın sıgan	Cehûdluğ
Boyun bérigli	Celâl
Boyun bèrmek	Celîl
Boyun suğı	Cem’ küni
Boyun sumağ	Cemîl
Buhtân	Cennât-ı ‘adn
Buhtân eylemek	Cennet
Bulğanuğ	Cezâ bergeñ
Burhân	Cezâ küni
But	Cibril
Butğa tapğan	Cûd kılguçı
Butperest	Çomağ
Buyruğ	Da’i

Dehri	Elig tuttaçı
Delâlat	El-ķoran
Delîl	Emr
Dêv	Emr idisi
Deyyân	Emr-i ma'rûf
Dîn	Enbiyâ
Dîn idisi	Endâze
Dîn tutmak	Andâze kılmak
Dîndaş	Erinçü
Dînî	Erklig
Dîn-i ahmed	Erklig ermek
Dîn-i islâm	Erklik bayat
Dinlenmek	Ertürmek
Dinlîğ	Esenlik berge
Dinsiz	Esirgegen
Dirgüzme	Eşitgen
Diri eyleyici	Evâmir
Dîvân	Ezel hükmü
Diyânatlık	Fâriğ
Doğru yol	Farz
Dörötmek	Fariza kılmak
Duzah	Farz bolmak
Dürötmek	Farz eylemek
Ebedî	Farz kılmak
Ecel	Farzlık
Ecel ölümi	Fatiha
Ecir	Fatihe-i kitâb
Ecir virme	Fazl idisi
Ecr kılmak	Felâh
Edgü körklüg va'de	Fenâ
Ehl-i kıble	Ferişte
Ehl-i maķâsir	Feriştelik
Êlçi	Fermân
Elhamdü	Fermânlamak

Fermânlanmağ	Hükm eyleyici
Furkân	Hükm kıılığlı
Gaffâr	Hükm kılmağ
Ġafûr	Iduğ
Ġalebe kıılğın	Inanğın
Gavur	Inanmağ
Gavurlik	Işanmağ
Gebr	‘Înâyet
Gebrlik	‘İzz ü celâl
Günâh	İ’tikâd
Haberli	İ’tikâdlığ
Habîblük	İ’tikâdsız
Habîr	İdi
Hablu’llah	İdi emri
Hağ(ğ)	İdi fermânı
Hağ hükmi	İdi hükmi
Hağıkât	İdi yarlığ
Hakîm	İdilik
Hağğullah	İgitgen
Hâlîğ	İhsân eyleyici
Hallâğ	İhsân kılmağ
Hâmid	İki ajun
Hannân	İkrâr kılmağ
Hayy	İktülegen
Hidâyet	İlah
Hidâyet eylemek	İmân
Hidâyet kıılmağ	İmân ketürmek
Hidâyet nûr	İmânlığ
Hidâyet virici	İmânsız
Hidâyet virmek	İmin kıılğın
Hidâyetliğ	İn’âm
Hikmet	İnâbet
Hisâb	İnanç
Hükm	İn’âm kıılmağ

İnkâr kıllığlı	Kelâm
İrtidâd	Kelâm-ı mecîd
İslâm	Kelâm-ı zülâl
İslâm dini	Kelâmu'llah
İslâmluğ	Kelime-i şehâdet
İslâmsız	Keñ işlig
İsm	Kerâmât
İsmet	Kerâmetliğ
İsra'il	Kerâmetliğrağ
İsrâfil	Kerem
İsticabet kıllmağ	Kerim
İstidrâc	Kesilmiş
İşleyici	Kınağlı
İymân ketürmek	Kınamağ
Qabir 'azâbı	Kınanmış
Qabizü'l-ervâh	Kınlığ
Qabz kıllmağ	Kısmet
Qader	Kışmağ
Qadîm	Kışurmağ
Qadir	Kıyâmat
Kâfir	Kıyâmet kopmağ
Kâfir bolmağ	Kıyâmet küni
Kâfir kıllmağ	Kızğutluğ
Kâfirlik	Kiçürmek
Qahhâr	Kidinki
Qahr eyleyici	Kidinki küni
Qavl	Kidinki saray
Kavur	Kirtgüngen
Kayyûm	Kirtgünmek
Qaza	Kirtgünmiş
Kebire	Kirtgünüğli
Keçürgen	Kirtkinsemek
Keçürmek	Kirtkünmek
Kefür	Kirtünmek

Kitâb	Köñül urğan
Kitâb-ı ‘aziz	Köñül urmaq
Kitâb-ı Kadîm	Körgen
Kitâbullah	Körklüg kılığlı
Ƙoparmaq	Körügli
Ƙopgu	Kötirmek
Ƙopgurmaq	Kötürülmüş
Ƙopmak	Ƙudret
Ƙopmaq küni	Ƙudret-i zatî
Ƙopmaqlıq	Ƙudretlîğ padişah
Ƙopurmaq	Ƙulluq töresi
Ƙorqutguçı	Ƙur’an
Ƙoruğ	Ƙur’an-ı mecîd
Kök	Ƙurtulmuş
Köndürgen	Ƙut birgüçi
Köndürmek	Ƙutkardaçı
Köndürügli	Ƙutluğ
Köni	Küçlüg
Köni işlig	Küçlüg uğan
Köni yol	Küdezçi
Köni yol bulmışraq	Küdezgen
Köni yol körkitmek	Küdezigli
Köni yol körsetmeek	Küffâr
Köni yolçı	Küfr
Köni yolğa barmaq	Küfr bolmaq
Köni yolğa kirigli	Küfrlük
Köni yolğa köndürmek	Küfrlük bolmaq
Köni yolğa könmek	Kürsi
Köni yolğa könmiş	Küsüş/küşüş
Köni yolluğraq	Latîf
Könmek	Levhü’l-mahfûz
Könügli	Lutf
Könülmek	Ma’asi
Könülmüş	Ma’siyet

Ma'siyet kılmak	Mezheblig
Ma'siyetlig	Mi'râc
Mağfirât	Mikâyil
Mahram	Mu'cize
Mahrem bolmak	Mu'tekid
Mağâm-ı İbrahim	Mubâh
Mâlik	Mubâh bolmak
Malikü'l mülûk	Mubâh eylemek
Mayide	Mubâh kılmak
Me'sem	Muhammed dîni
Meb'ûs	Muhammedî
Mekrûh	Muğadder
Mekrûh bolmak	Muğarreb
Mel'ûn	Muğarrer
Mel'ûn bolmak	Muhsuz
Melâyike/melek	Mûsâ kitabı
Melek-i muğarreb	Mushâf
Melekût	Mutî' olmak
Melekü'l-mevt	Mutî'
Melik	Muvahhid
Menâhi	Muyan
Mengü	Mü'ellefe-i kulûb
Mengü açı	Mü'mîn
Mengü ajun	Mübârek
Menhî	Mücâhid
Mennân	Müdâyene
Menü han	Müdhammetan
Menü tenri	Mühtedâ
Mejzezsiz	Müjde bergüçi
Merhamet	Müjdeçi
Merhamet itmek	Mülhid
Mevlâ	Münâfık
Mevlî	Münâfıklık
Mezheb	Münevver-i kerîm

Münezzeh	Ol ajun
Münker	Ol cehân
Münkir	Ong
Münkîr bolmağ	Oroz
Mürsel	Ortağ katğan
Mürted	Ortağ katıglı
Mürtedlik	Ortak katmak
Müselmân/müsülmân	Ortağ kılmağ
Müsülmânlıq	Ortağ işlig
Müslîm	Osanuğ
Müsülmân bolmağ	Osan
Müşrîk	Otğa hâzır kılınmış
Mütevekkil	Örtgen
Namûs-ı ekber	Örtmek
Nâsır	Perverdigâr
Nasib	Peygamber
Nass	Peygamberlik
Nebî	Ra'uf
Nebî bolmağ	Rab
Nebîlik	Rabbânî
Nebîyullah	Rabbe'l-‘âlemîn
Neml	Rabbü'l-‘izze
Ni'met	Rafızı
Ni'met bermek	Râhim
Ni'met kılmağ	Rahm kılguçı
Ni'metlîğ	Rahm kılmağ
Nişân	Rahmân
Nom	Rahmânî
Nûr	Rahmet
Nûrullah	Rahmet eylemek
Nübüvvet	Rahmet eyleyici
Nübüvvet kervânı	Rahmet idici
Oqıçı	Rahmet itmek
Oqıgu	Rahmet kılmağ

Rahmetdin umunçsuz	Samed
Rahmetliğ	Sânem
Râst	Sani’
Râst tanuğ	Savı
Râst turmağ	Secde âyeti
Râstlık	Semek
Râşidîn	Selâm
Râzık	Selâmetlık
Resûl	Secde-i şükür
Resûllik	Secde-i tahiyyet
Resûlu’l-lah	Selam virmek
Reşid	Seçmek
Rızık	Selâm
Rızık eylemek	Selâmetlık
Rızık virici	Server-i kâinat
Rızvân	Setr eyleyici
Ricis/rics	Sevâb
Risâlet	Sezâ
Rubûbiyyet	Sezâ bolmağ
Rûzi	Sıgını
Rûzi b�rmek	Sın
Rûzi birgen	Soyurgamağ
Rûzi birgüçi	Subhane
Sabırluğ	Sun’
Sâdık	Sûre
Sâhib-reşâd	Sûretü’l-hamd
Sâhib-şeri’at	Sur-ı ‘ibri
Sağınmağ	Sûretü’l-ahzâb
Sağış	Şafa’ât
Sağış kılguçı	Şafa’ât eylemek
Sakışlağan	Şafa’ât eyleyici
Saklayıcı	Şafa’âtı
Salâbet	Şafağât eyleyici
Salâh	Şafi’

Şefa'ât itmek	Tanmaçlık
Şefa'ât kılguçı	Tanrı buyruğı
Şefağât eylemek	Tanuçluk birmek
Şefağâtlıg	Tanuçluk
Şefi'çi	Tanrı/Tenri
Şefkât	Tanrı fermanından çıkğan
Şahâdet	Tanrı ta'âlâ
Şehâdet keltürmek	Tanrı tuta
Şehîd	Tanrılık
Şehîdlik	Tanrını barlamamak
Şeksiz	Tanrının kitâbı
Şer'	Tapınmak
Şer'an	Tapmak
Şer'î	Tapungu
Şer'î bolmak	Tapunguluk idi
Şerîk	Tâvân
Şeytân	Tehlîl
Şeytân-ı la'în	Tehlîl kılmaç
Şirîk	Tekbîr
Ta'âlâ	Tekbîr eylemek
Ta'am-ı ibahâ	Tekbîr kılmaç
Tağdîr	Teltük
Tağdîr kılmaç	Tenri ata
Tağdîr-i hayr	Terme
Tağdîr-i şer	Tevbe kabûl êtken
Tağdîs	Tevekkeltü
Tamuğ	Tevekkeltü kılmaç
Tamuğ otı	Tevekkül
Tamuğluğ	Tevekkül eylemek
Tanğan	Tevekkül kılmaç
Tanıglı bolmak	Tevfik
Tanıglı	Tevfik birmek
Tanılmak	Tevfiklik
Tanmak	Tevhîd

Tevrât	Üstüvârlık
Teyişli	Va'id
Tezgitgen	Vâcib
Tildem	Vâcib bolmaq
Tirgizgiçi	Vâcib eylemek
Tirgürmek	Vâcib kılmak
Tirgüzmek/tirgizmek	Vâciblik
Tirkirmek	Vahiy/vahy
Tirkizgen	Vahy kılınmak
Toyın	Vebâl
Töre	Yâd
Törimek	Yalavaç
Törütgen	Yalavaçlık
Törütmek	Yalavaçsız
Törütmiş	Yalğançı
Törütteçi	Yalğanlamak
Törütügli	Yalğan tutmak
Tüz köni yol	Yandura qoparmış
Tüzün	Yaradıcı
‘Uluvv	Yaraqlıq
Uğan	Yaraqsız
Uğan hükmi	Yaratğan
Uğan Tenri	Yaratguçı
Uqğan	Yaratıqlı
Ukûbât	Yaratmaq
Uluğ	Yarattaçı
Uluğ bahşıqlıq	Yarılğamak
Uluğ yazuq	Yarılkağan
Uluqluq	Yarınlıq
Usûl-i dîn	Yarlıq
Üküş bergeñ	Yarlıq ıdılmaq
Üküş örtgen	Yarlıq ıdmaq
Üküş rahmetlig	Yarlıq tutuqlı
Ümmet	Yarlığan

Yarlıgançlı	Yazuğ örtügli
Yarlıgdın çıkıglı	Yazuğlamak
Yarlıgdın çıkmak	Yazuğlamış
Yarlıgsız iş	Yazuğlı kılmak
Yarlıkağan	Yazuğlu olmak
Yarlıkağanrak	Yek
Yarlıkağlı	Yıratmak
Yarlıkamak	Yinçke körügli
Yarlıkamak birmek	Yoğalmak
Yarlıkamaklık	Yoğatmak
Yarlıkanmak	Yol körsetmek
Yarlıkatmak	Yolcı
Yawuz	Yolğa köndürmek
Yawuz işlig	Yolsuz bolmak
Yawuzlık/yawuzluk	Yolsuz
Yazık	Yolsuz kılmak
Yazık kılmak	Yoritğan
Yazuğluğ	Yuluğma
Yazıklı olmak	Yumışçı
Yazuğsuz	Yük
Yazıksızlık	Yüksek
Yazmak	Yüksekre
Yazuğ keçürmek	Zalâl
Yazuğ kılğan	Zalâlet
Yazuğ kılıglı	Zandık
Yazuğ kılmak	Zebûr
Yazuğ örtgen	Zındık
Yazuğ örtmek	Zü'l-celâl

3.10. İslam Hukukuyla İlgili Dinî Terimler

Cizye	İslâm dârı
Dâr-ı İslâm	Kabın/kebin kıymak
Dârü'l-harb	Çasem
Diyet	Çazâ kılınmak
Had turguzmak	Çazî
Had turguzulmak	Çabin
Had urmak	Kebinlemek
Had urulmak	Kerâhiyyet
Hadd	Kerâhiyyet bolmak
Halâl	Li'ân
Halâl bolmak	Li'ân kılınmak
Halâl kılmak	Li'ân kılmak
Halâl körmek	Ma'sûm
Halâl yimek	Mehr
Halâllaşmak	Meşrû
Harâm	Muhakkık
Harâm bolmak	Muhsan
Harâm kılmak	Muhsin bolmak
Harâm yimek	Murdâr
Harâmlık	Mücrim
Hatâ	Müctehid
Hatâ kılığlı	Müftî
Helâl eylemek	Münecces
Helâl kılmak	Münker
Helâl olmak	Müste'men
Helâllik	Nâ-mahrem
'İddet	Nâ-meşrû'
'İddet tutmak	Nehy
İcmâ'-ı ümmet	Nehy eylemek
İctihâd	Nehy itmek
İslâm bağı	Nehy kılmak

Nehy-i münker	Varîs
Nesh	Vasî
Nevâhi	Vasiyyet
Nikâh	Yargulamak
Nikâh kılmak	Yığak
Nikâhlı	Yığaklı
‘Ösr	Yığaksız
Pend	Zanî
Savm-ı zıhâr	Zanîrak
Suç	Zıhar
Şeri’ât	Zimmî
Şeri’ât ahkâmı	Zinâ
Şeri’âtılık	Zinâ kılmak
Talâk	Zinâcı
Talâk-ı firar	Zinâlık
Talışman	Zinâlık eylemek
Vallâhi	

3.11.Kıssa ile İlgili Dinî Terimler

‘Ad	Kelîm
Ashâb-ı kehf	Tufan
Eshâb-ı kehf	Za’n-nun
Eshâbü’l-fil	Zebîhu’llah

3.12.Kutsal Ay Gün ve Gecelerle İlgili Dinî Terimler

‘Arafa kiçesi	‘Arife tûni
‘Arefe	‘Aşur küni
‘Arefe küni	‘Aşura

‘Aşura keçe	Ğadr
Ay	Ğurbân bayramı
Bayram	Ğurbân küni
Bayram eylemek	Mi’râç kecesi
Bera’ât keçesi	Muharrem ayı
Berât	Oruç bayramı
Cemret-i akabe	Ramazân
Fıtr bayramı	Ramazân ayı
‘İd	Reğâib
‘İd küni	Şa’ban
‘İdü’l-fitr	Terviye kün
‘İdü’l-azhâ	Teşrik küni
‘İyd	Yavmu ‘arifa
Ğadır keçe	Yevmü’n-nahr

3.13.Kutsal Mekânlarla İlgili Dinî Terimler

Arığ yer	İmâm orunu
Beyt-i makaddes	Ka’be
Beytü’l-ahzân	Ğara taş
Beytü’r-risâle	Ğargan
Harem	Ğıbla
Harem yeri	Teğri iwi
‘İbâdet kılgı yer	

3.14.Metafizikle İlgili Dinî Terimler

Cann	İblis
Cin	İzit
Ervâh	Peri
‘İfrit	

3.15.Mezheplerle İlgili Dinî terimler

‘Alevî	Mubtedî’
Ehl-i sünnet	Mübtedî’ olmak
Haricî	Sünnî
Kaderî	Zahirî
Kaderiyye	Zeydiyye
Mu’tezile	

3.16. Sanat ve Musikî ile İlgili Terimler

İrlamak	Yonuçı
Çopsamak	

3.17. Savaşla İlgili Dinî Terimler

Gazâ	Ġazât
Ġazâlîk	Ġâzî
Ġazâlîk eylemek	Ġâzîlîk
Ġazâlîka varmak	Harb-i kafîr

3.18.Siyasetle İlgili Dinî Terimler

Emire’l-mü’minîn	Halifet
Halife	Hilâfet
Halifelik	Hulefâ-i râşidîn

3.19.Siyerle İlgili Dinî Terimler

Ashâb	Mefhâr-i mevcûdât
Ashâb-ı resûlu'llah	Muhâcir
Burâk	Mü'izze'd-dîn
Dîn çırağı	Na't
Dîn revnâkı	Peygâmbet-zâde
Dürr-ü yetîm	Peygâmbet ewi bodnı
Ehl-i beyt	Ravza
Ensâr	Ravza-i şerîfe
Evvelü'l-müslimîn	Sahâbe
Êw barqđın adrılmağ	Sahâbî
Fahr-ı 'âlem	Seyyîd
Habîb	Sıddîk
Hicret	Sırr-ı mi'rac
Hicret kılğan	Şerîf
İmâme'l-müslimîn	Tört iş
Kâtib-i vahy	Ümmü'l-mü'minîn
Qureys	Yâr-i gâr
Mahmûd	Zü'l-fikâr

3.20. Tasavvufî İlgili Dinî Terimler

'Ârif	Asfîyâ
'Ârif bi'llâh	Ayıpsız
Abdâl	Azad bolmağ
Arı algışlı	Beşâret
Arıg	Dervîş
Arıg Tañrı	Dervîşlik
Arıg yâd kılmağ	Döst
Arılamağ	Ebdâl

Evliyâ	Mürşîd
Evrâd	Nefs
Hağ 'ışkı	Parsâ
Hağ tapğı	Parsâlık
Hağku'l-yakîn	Perhîz
Hanıkâh	Perhîzlig
Hırka-pûş	Riyâzat
Hibetu'llah	Riyâzat kılmağ
Hüccetullah	Sâhib-kerâmât
'İlm-i yakîn	Sağalmağ/sağlamağ
İhlâs	Sağınuğ
İhlâs eylemek	Sağlatmağ
İhsân	Sağnuğluğ kılmağ
İlhâm	Sağnuğluğ
İmrem	Sağnuğkrağ
Ka'be kavsayn	Sâlik
Çalender	Saluslanmağ
Çurağ	Sema'
Çutb	Sema' kılmağ
Ma'rifet	Sırr
Mağâm	Sidre
Mâsivâ	Sivallah
Mâsivâllah	Sufî
Meczûb	Sülûk
Medh	Şeyh
Mertebe	Şeyhü'l-hüda
Meşâyih	Şih
Muhlîs	Şıyih
Murâkabet	Takvâ
Muttaki'	Tağrını bilgen
Mükaşefet	Tarîkat
Münevver	Tasavvuf
Mürîd	Tecelli nûrı
Mürîd bolmağ	Tekye

Tekye kılmak	Zâhid bolmak
Tenri sövmekligi	Zâhidlik
Ufk-ı a'la	Zikir/zikr
Velâyet	Zikr aymak
Veli	Zikr eylemek
Veliyyü'l-vera'	Zikr itmek
Vera'	Zühd
Vird	Zühd-i hidâyet
Zâhid	

3.21. Diğer Terimler

'Aşr	Meşkûr
Açmak	Mu'abbir
Ağırlık mezgıt	Müteberrik
Ahirü'z-zamân	Nâzir
Algışlı	Nûr eylemek
Amennâ	Nûr kılmak
Azîz	Oğurlu
Bahasız	Rûkn-i 'ırakî
Baklı	Rûkn-i garbî
Deccâl	Rûkn-i şamî
Dünyevî	Rûkn-i yemânî
İhvân-ı safa	Sevâd-ı a'zam
İlahî	Şûmluk
İlenç	Tayın
İlenmek	Teberrük
Kefen kılmak	Tekaddüs
Kevneyn	Telkin
Libân	Telkin kılmak
Mesnûn	Yarıq
Meşhed	Yarqın

Yaruqluq

Yatçı

Yümlü

Zemzem

Kelîmullah

Müstecâbü'd-da'vâ

Ziyâret

'Azimet

Bedr

Kıblegâh

Kök hanı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ALINTI DİNİ TERİMLER VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI

ALINTI DİNİ TERİMLER	TÜRKÇE KARŞILIKLARI
‘abd	kul, kulluk
‘âbid	tapgan, tapındaçı, tapıgan, tapınguçı
‘adi	teltük, yazuk kılğan, öte keçgen, yazuklamış, yamanlı, yazukluğ
‘ad	kök
‘afv	yarlıkamaçlık, açmak, barı örtmek
‘afv eylemek	yarlıkamaç, ertürmek, açmak, örtmek, barı örtmek, arıtmak, kiçürmek, bağışlamak, yarılğamak, kötirmek
‘afv eyleyici	yazuk örtgen, yarlıkağlı, yarlıkağan, yarlıkağanrak, yarlıgan, örtgen
‘afv itmek	yarılğamak, ertürmek, kötirmek, barı örtmek, örtmek, arıtmak, bağışlamak, yarlıkamaç, kiçürmek, açmak, kötürülmüş
‘afv kılmak	kötirmek, yarılğamak, örtmek, kötürülmüş, ertürmek, barı örtmek, bağışlamak, yarlıkamaç, arıtmak, açmak, kiçürmek
‘âlim	bilgen
‘âlimü’l-esrâr	bilgen
‘asır	ikindi
‘asır namâzı	ikindi
‘âsî	öte keçgen, boynağı
‘âsî kul	yazuk kılğan
‘âsî olmak	kışmak
‘âsîlik kılmak	yazıklı olmak, yazık kılmak
‘atâ	yarlıkamaçlık
‘avret	uyatlıg
‘ayb	yazık, yawuz
‘azîz	uluğ, yüksek
‘azze ve celle	açu

âbdast	yunuğ
âbdast almak	yunmağ
âgâh	bilgen, açğan
ahad	bir, benzetmeksüz, menzeksiz
ahadlık	birlik
âhiret	kidinki, kidinki kün, yovaç
âhiret iwi	yarınlık
âhirü'z-zamân	kidinki, kidinki kün
ahkâm	idi yarlığı, yarlığ, buyruğ
ahkâm-ı şerî'at	idi yarlığı, yarlığ, buyruğ, Tañrı buyruğı
ağşam namâzı	ağşam
Allah	menü han, menü Teñri, bayat, Teñri, uğan Teñri, uğan, idi, ata Tenri, bey, bey Teneri
arığ ravza	kök
arığ yâd kılmak	yırlamak
ashâb	eş, dört iş
avdaz almak	yunmağ
avdaz eylemek	yunmağ
avdaz	yunuğ
âyet	belgü
âzife küni	adırmak küni, belgülüg kün, kıpmak küni, sağış küni, uluğ kün
azîz	algışlı, kıtluğ, amrak, arı algışlı, küsüş, ıduğ
azuk beriçi	besleyici, igitgen
bahasız	kıtluğ, algışlı, yümlü
bahşâyış	yarlıkamaçlık
bahşışlığ	bağışlayıcı
bağlı	algışlı, kıtluğ, amrak, arı algışlı, küsüş
bapas	keşiş, tağda yatğan
Bâr Hudâ	menü han, menü Teñri, bayat, Teñri, uğan Teñri, uğan, idi, ata Tenri, bey, bey Teneri
barakât	algışlı
Basîr	eşitgen
bâtıl	artağ, yarağısız
behişt	kök
bela duâsı	qarğag, qarğamak, ilenç, qarğış
bêş namâz	yükünç
beyt-i makaddes	Tañru'ñuzun evi

bî-bâk	azğan, azuq, azğun, azıglıq
Bî-niyâz	muşuz
bir ü bâr	menü han, menü Teñri, bayat, Teñri, uğan Teñri, uğan, idi, ata Teñri, bey, bey Teneri, bir
peygamber	elçi, yalawaç, qorqutğuçı, elig tuttaçı, bğü, oqıçı, savçı, tildem
buhtân	yalğan
buhtân eylemek	yalğan tutmaq
burhan	abax, qarğan, sın
bûstân	kök
but	abax, bediz burhan, qarğan, sın
cahîm	tozaq, tutqın
cebbâr	qınlıq, qınaqlı, qızgutluq
cefâçı	öte keçken, yamanlı, yazuqlamış, yazuqluq
cehennem	tozaq, tutqın
cehennem odı	qatıq ot, köyürgen ot
celâl	uluqluq, uluq
celîl	battallıqsız
cem' küni	adıрмаq küni, belgülüg kün, qopmaq küni, saqış küni, uluq kün
cema'ât	imrem
cennet	kök
cezâ küni	adıрмаq küni, belgülüg kün, qopmaq küni, saqış küni, uluq kün
cinân	kök
cûd qılğuçı	besleyici, igitgen
çâyiz	yıqaqsız
dâru'l-beka	kidinki, kidinki kün
dehrî	bütmegen, azğan, azğun, azıglıq, azıtğan, azuq, bulğanuq
delîl	belgü
dîn	qulluq töresi, töre
dîn idisi	bütügli, bütük, boyun suqlı, bitgen, bitigli, bütgüçi, inanğan
dînli	könü kılı, Taqrını bilgen, bütük
dînsiz	bütmegen, bulğanuq
diyânet	könü qılı, Taqrını bilgen, bütük

du'a	algış, oğuğ, ögdi
du'a eylemek	okımak, algış eylemek,
du'a kılmak	ündemek, okımak, algışlamak
durûd ıdmağ	algış eylemek, algışlamak
durûd u senâ	algış, ögdi
duzâh	tozak, tutkın
dürûd	algış, ögdi, oğuğ
ebedî	mengü, mengü açu
ecel	atanmış öd
ecir	edgölük
ehl-i kıble	boyun berigli
ehl-i maşasır	egri, azgan, azgun, azıtgan
ekindü namâzı	ekindü
el-koran	bitig, okıgu, idi yarlığı
emr	kesilmiş, buyruk, yarlıg, idi yarlığı, Tanrı buyruğı
emr-i ma'rûf	buyruk, yarlık
enbiyâ	elçi, yalawaç, kôrkutguçı, elig tuttaçı, bögü, okıçı, savcı, tildem
endâze	idi yarlığı, Tanrı buyruğı, yarlıg
erkân	idi yarlığı, Tanrı buyruğı, buyruk, buyrulmuş
evâmir	idi yarlığı, Tanrı buyruğı, buyruk, yarlık, kesilmiş, Tenri sözi, bitik
ezel hükmü	kesilmiş
fâcir	bütmegen, azgan, azgun, azıglıg, azıtgan, azuk, bulganuk, egri
fâcir eylemek	yazuqlamak
fâcir olmak	yazuqlu olmak
fâkih	talışman
fariğ	arıglık
farz	kesilmiş
farz bolmak	kesmek
farz eylemek	kesmek
farz kılmak	kesilmiş, kesmek, belgölüg kılmak
farz-ı 'ayn	idi yarlığı, Tanrı buyruğı, buyruk, yarlıg, kesilmiş
fâsık	azgan, öte keçken, yamanlı, yazuk kılgan, yarlıgdın çıkıglı, tanmaqlık
fâsık olmak	tanmak, yarlıgdın çıkmak
fâsıklık	azgunluk, yazuklug, tanmaqlık

fazl idisi	yarlıkamaçlık
felek	çıgrı
ferişte	yumuşçı, elçi
fermân	idi yarlığı, Tanrı buyruğı, buyruk
fermânlamak	buyurmak
fetva birmek	aça tilemek
fışk	öte keçken, yamanlı, yazuk kılgan
fışk-ı fücûr	boynağı, yazuk kılgan,
fisk-ı fücür kılmak	yazık kılmak
fıtır	turtanak
fıtır bayramı	ramazân bayramı
fıtra	turtanak
fırdevs	kök
fitne	eğrilik, yawuzluk
furkân	bitig, okıgu
furkân küni	adırmak küni, belgölüg kün, kıpmak küni, sağış küni, uluğ kün
fücûr	yazukluğ
füsûk	yazukluğ, tanmaçlık
ğaffâr	örtgen
gâfil	osañ
ğâfillik	osanuk
ğaflet	osanuk, osañ
ğafûr	örtgen, yazuk örtgen
ğayb	kidinki, kidinki kün
ğaybet	yarlıgsız iş
ğufrân	yarlıkamaçlık
ğusl	uluğ yunuğ, yunuğ
ğusl eylemek	başlıkın yunmak, arınmak, yewünmek
ğusül idmek	başlıkın yunmak, arınmak, yewünmek
ğusül kılmak	başlıkın yunmak, arınmak, yewünmek
günâh	egri, suç, yaman, yazık, yawuz, erinçi
haberli	bilgen, uqğan
habîb	elçi, yalawaç, kırkutguç, elig tuttaçı, bögü, köni yolçı, okıçı, savcı, tildem
habîblük	yalawaçlık
habîr	bilgen, uqğan
hablu'llah	bitig, okıgu

haç	abak, bediz, burhân, qarğan, sın
Haqq	menü han, menü Tenri, bayat, Tenri, esirgegen, ugan Tenri, işleyici, ugan, iktülegen, idi, ata, ata Tenri, bey, bey Teneri, beygine
haq hükmi	oroz
haqîkât	köni, çın söz
hakîm	bütün işlig
haqqullah	menü Han, menü Tenri, bayat, Tenri, ugan, idi, ata, ata Tenri, bey, bey Teneri, beygine
halâl	açuqluğ, yıgaqsız, köni
hâlik	yaradıcı, yaratguçı, yaratıglı, yarattaçı,
hâlim	keçürgen, tüzün
hâlis	bütük, bütügli, bitgen, bitigli, bütgüçi, boyun suğı, inangan
hallâk	yaratğan, yaradıcı, yaratguçı, yaratıglı, yarattaçı,
hamd	algış
hamt ayıtmak	algışlamak, algış eylemek
hâmid	tapunguluğ idi, tapungu
hannân	örtgen
harâm	yığağ, yığağlu
harâmlık	yığağ, yığağlu
hatâ	yazuğ, erinçü
hatâ kıılığlı	yazuğluğ, yazuğlamış
havağa basıkmak	yazuğlu olmak, yazuğlamak
havârî	eş
hayırlı	yağşı, yağşılık
hayr	yağşı, ong
hayy	tirgizgiçi, tirkizgen
helâket duası	ilenç, qarğış, qarğağ
hicret	ev barğdın adrılma
hidâyet	doğru yol, köni yol
hidâyet eylemek	köni yol körkitmek, köni yol körsetmek, köni yolğa köndürmek
hidâyet kılmak	könülmek, köni yolğa könme, könmek
hidâyet virici	köndürgen yazuğ örtügli, yoritğan
hidâyet virmek	köni yol körkitmek, köni yol körsetmek, köni yolğa köndürmek
hidâyetliğ	köni yolğa kirigli, köni yolğa könmiş, köni yolluğ
hikmet	çın söz

hisâb	saķış
hisâb kûni	adırmaķ kûni, belgûlûg kûn, ķopmaķ kûni, saķış kûni, uluğ kûn
hisâb vaķti	adırmaķ kûni, belgûlûg kûn, ķopmaķ kûni, saķış kûni, uluğ kûn
hulefâ-i râşidîn	eş, tört iş
hûkm	yarlığ, buyruķ, idi yarlığı, Tanrı buyruķı, kesilmiş
hûkm eyleyici	açğan, erklik bayat, erklig
hûkm ķılığlı	erklig bayat, erklig
hûkm ķılmaķ	yarlığ ıdmaķ
‘ışa	aķşam, yatsu
‘ibâdet	tapuğ, sunmaķlıķ
‘ibâdet eylemek	tapmaķ, tapunmaķ, tapuğ ķılmaķ, tapulmaķ
‘ibâdet itmek	tapmaķ, tapunmaķ, tapuğ ķılmaķ, tapulmaķ
‘ibadet yapmak	tapmaķ, tapunmaķ, tapuğ ķılmaķ, tapulmaķ
‘id	bayram
‘inâyet	artuķlıķ, azķa ûkûş bergen
‘ismet	yazuķsuz, yazıķsızlıķ
‘ismet istemek	yazuķ ûçûn yuvıķ kötürmek
‘ışâ namâzı	aķşam
‘iyd	bayram
‘izz ü celâl	uluğ, yüksek
i’tikâd	inanç
i’tikâdlığ	ınanğan, btğli, bütük, boyun suğlı, bütgüçi, bitgen, bitigli
i’tikâdsız	bütmegen, azğan, azğun, azığlığ, azıtğan, azuķ, bulğanuķ
i’tikâf eylemek	tapulmaķ, tapuğ ķılmaķ, tapmaķ, tapunmaķ
i’tikef ķılmaķ	tapulmaķ, tapuğ ķılmaķ, tapmaķ, tapunmaķ
‘ibâdetliğ	ınanğan, bitigli, btğli, bütük, boyun suğlı, bitgen, bütgüçi
idi emri	idi yarlığı, Tanrı buyruķı, buyruķ, yarlığ, kesilmiş
idi fermânı	idi yarlığı, Tanrı buyruķı, buyruķ, yarlığ
idi hükmi	idi yarlığı, Tanrı buyruķı, buyruķ, yarlığ, kesilmiş
ihsân	artuķlıķ
ihsân eyleyici	bağışlağan
ihsân ķılmaķ	bağışlamaķ
ikindi namâzı	ikindi, ekindü

ikrâr kılmak	inanmak, ısanmak
ilâh	menü han, menü Teñri, bayat, Teñri, uğan Teñri, uğan, açu, idi, ata, ata Teñri, bey, bey Teneri, beygine
îmân	bütük, inanç
îmân keltürmek	ısanmak, inanmak, boyun bermek, berk tutmak, boy sunmak, boyun sumak
îmân ketürmek	ısanmak, inanmak, boyun bermek, berk tutmak, boy sunmak, boyun sumak
îmânlıg	bütügli, bitgen, bitigli, bütgüçi, boyun suğı
îmânsız	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuk, bulğanuk
in'âm	artuklık
inâbet	yazuk aytmak, yarlıkatu kolmak
İncîl	Teñri sözi, bitik
inkâr kıılıgı	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuk, bulğanuk
isiz du'a	karğış, ilenç, karğağ,
islâmlug	çomak, boyun berigli
islâmsuz	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, bulğanuk
ism	egri, suç, yaman, yazık, yawuz
ismet	yazuksızlık, yazuksuz
istigfâr	yazuk üçün yuvık kötürmek, kaytarmak, Tañrıya kayıtmak, yanmak, yuvık kötürmek, açırğanmak
istigfâr eylemek	yazuk üçün yuvık kötürmek, kaytarmak, Tañrıya kayıtmak, yanmak, yuvık kötürmek, açırğanmak
istigfâr kılmak	yazuk üçün yuvık kötürmek, kaytarmak, Tañrıya kayıtmak, yanmak, yuvık kötürmek, açırğanmak
îymân ketürmek	berk tutmak, boyun bermek, boy sunmak, boyun sumak
Kâ'be	Tañru'ñuzun evi, Teñri iwi
kader	teyişli
Kadîm	menü han, menü Teñri, mengü
Kadîr	erklig bayat, küçlüg uğan, uğan
kâfir	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuk, bulğanuk
kâfir bolmak	azıtmak, azgurmak, azmak
kâfir olmak	azıtmak, azgurmak, azmak, tanmak
kâfirlik	azgunluk, bulğanuk
kahhâr	boynağı boynun sığan

kahr eyleyici	boynağı boynun sığan
ķara ķurbân	boğuzlağı, tırki, yuluğ
ķargış du'ası	ilenç, ķargış, ķargağ
kavl	Tańrı buyruķı, idi yarlığı, yarlıg, buyruķ
kavur	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuķ, bulğanuķ
kayyûm	mengü, mengü açu
kebîre	uluğ yazuķ, körksüz yazuķ
keçe namâzı	yatsu
kefür	tanıglı, tanğan
kelâm	bitig, oķıgu, idi yarlığı
kelâm-ı mecit	bitig, oķıgu
kelâm-ı zûlal	bitig, oķıgu
kelâmu'llah	bitig, oķıgu
kenise	cıhöv, yaķ iv
kerem	artuklık, besleyici, igidgen
kerîm	yarlıkāğanraq, azķa üküş bergen, bağışlayıcı, ķut birgüçi, üküş örtgen, yazuķ örtügli, yoritğan
kıyâmat	adırmaķ küni, belgülüg kün, ķopmaķ küni, saķış küni, uluğ kün
kıyâmet küni	adırmaķ küni, belgülüg kün, ķopmaķ küni, saķış küni, uluğ kün
kidinki sarây	kidinki, kidinki kün
kitâb	bitig, oķıgu
kitâb-ı 'azîz	bitig, oķıgu
kitâb-ı kadîm	bitig, oķıgu
kitâbullah	bitig, oķıgu
klisia	cıhöv, yaķ iv
könü hâlik	könü kılı
kudret	battallıķsuz
kudret-i zati	battallıķsuz
kudretlîg padişah	uğan Teńri, uğan,
ķur'ân	bitig, oķıgu
ķur'ân-ı mecid	bitig, oķıgu
ķurbân	boğuzlağı, tırki, yuluğ
ķurbân bayramı	bayram
ķurbânlık	boğuzlağı

küffâr	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuq, bulğanuq
küfr	tanmaqlıq
küfrdin yığılmaq	saqnuqluq kılmak
küfrlük	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuq, bulğanuq
küfrlük	azıtmak, azgurmaq, azmak
lâ'in	qargışlı
lâ'n	qargış, qargag, sökünç
lâ'net	qargış, qargag, sökünç
lâ'net kılınmak	qargışlamak, yıratmak
lâ'net kılmak	qargışlamak, qaramak, qargamak, yıratmak
lâtif	keçürgen, yinçke körügli
lutf	artuqlıq
ma'âsî	yığaq
ma'bûd	tapungu, tapunguluk idi
ma'siyet	egri, suç, yaman, yazıq, yawuz, erinçü
ma'siyet kılmak	qışmaq, yazıq kılmak, yazıqlu olmak
ma'siyetlig	öte keçgen, yamanlı, yazuq qılğan, yazuqlamış
ma'sûm	arıqlıq, yazıqsızlıq, yazuqsuz
mağfirat	yarlıkamaqlıq, barı örtmek
mağrib	aşşam
mağrib namâzı	aşşam
maşşer	adırmak küni, belgülüg kün, qopmak küni, saqış küni, uluğ kün
maşşer küni	adırmak küni, belgülüg kün, qopmak küni, saqış küni, uluğ kün, aq qılğan kün
mâlik	idi, ata Teşri
mâlikü'l mülûk	idi
me'sem	egri, suç, yaman, yazıq, yawuz, erinçü
meb'ûs	elçi, yalawaç, qorqutguçı, elig tuttaçı, bögü, köni yolçı, oqıçı, savçı, tildem
mecûsî bolmak	otqa tapunmak
mecûsî kılmak	otqa tapunmak
medh	algış
medrese	qurağ
mel'ûn	qargışlı
mel'ûn bolmak	qargışlamak, yıratmak, qaramak, qargamak

melek	yumışçı, elçi
melik	erklig, erklig bayat, sağış kılguçı, sağışlağan, saklayıcı, menü han, menü Teñri, bayat, Teñri, esirgegen, yarlıkağanrağ, ıutkıardaçı, küçlüğ uğan, küçlüğ, küdezgen, mengü, munsuz,
menâhî	yığağ, yığağlu
mengü ajun	kidinki, kidinki kün, yarınılık, yovaç
menhî	yığağ, yığağlu
mennân	besleyici, igidgen
merhamet	yarlıkamaıklık
merhamet itmek	yarlıkamağ, ertürmek, açmağ, örtmek, barı örtmek, kötürölmiş, arıtmağ, kiçürmek, bağışlamağ, yarılğamak, kötirmek
mescid-i muazzâm	Tañrı'nuzun evi
meşrû'	açuğluğ, yığaksız, köñü
mevlâ	erklig, erklig bayat, sağış kılguçı, sağışlağan, saklayıcı, menü han, menü Teñri, sığınçı, diri eyleyici, bayat, Teñri, esirgegen, idi, ata, ata Teñri, bey Teneri, ıutkıardaçı, küçlüğ uğan, küçlüğ, küdezgen, mengü, törütgen, tapunguluk idi, tapungu, törütügli, tirkizgen, yarlıkağan
mevlî	erklig, erklig bayat, sağış kılguçı, sağışlağan, saklayıcı, menü han, menü Teñri, diri eyleyici, bayat, Teñri, esirgegen, idi, ata, ata Teñri, bey Teneri, ıutkıardaçı, küçlüğ uğan, küçlüğ, küdezgen, mengü, törütgen, tapunguluk idi, tapungu, törütügli, tirkizgen, yarlıkağan
mîsâk küni	adıрмаğ küni, belgölüg kün, ıpmağ küni, sağış küni, uluğ kün
misihâ	kök hanı, oğul, kök yer hanı
molla	keşiş, tağda yatğan
mu'tekid	bütük, bütügli, bitgen, bitigli, bütgüçi, boyun suğı, inanç, ııanmağ, inanmağ, berk tutmağ
muhsan	çomağ, boyun berigli
muhsin bolmak	sakalmağ, saklamağ, saklatmağ, saknuıkluk kılmağ
muğadder	teyişli
muğarrer	teyişli
mushaf	bitig, oğıu
mutî' olmak	boyun bermek
mutî'	boyun berigli
muttakî	saknuıkluk, sakunuğ
muvahhid mü'ezzin	çomağ, boyun berigli, inanğan orlağucı

mü'ezzinlik kılmak	manlamak, man birmek, benlemek, banlamak
mü'mîn	boyun berigli, kirtgünügli, kirtgüngen, bütgen
mübârek	algışlı, kutluğ, yümlü, ıduk
mücrîm	yazuğluğ, teltük
mühtedâ	köni yolğa kirigli, köni yolğa könmüş, köni yolluğ
müjde bergüçi	elçi, yalawaç, qorqutğuçı, elig tuttaçı, bögü, köni yolçı, okıçı, savcı, tildem
müjdeci	elçi, yalawaç, qorqutğuçı, elig tuttaçı, bögü, köni yolçı, okıçı, savcı, tildem
münâcât	algış
münâcât eylemek	algış eylemek
münâcât kılmak	algış eylemek
münâfık, münâfıklık	iki yüzlüğ
münevver	yarqın
münevver-i kerîm	bitig, oqıgu
münezzeh	arığlık
münker	yığağ, yığağlu
münkir	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuğ, bulğanuğ, tanğan, tanıglı
münkir bolmak	tanmak
mürsel	elçi, yalawaç, qorqutğuçı, elig tuttaçı, bögü, köni yolçı, okıçı, savcı, tildem
mürted	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuğ, bulğanuğ, tanğan, tanıglı
müselmân/müsül mân	çomağ, boyun berigli, boyun suğlı
müslîm	çomağ, boyun berigli, boyun suğlı
müsül mân bolmak	boyun bermek, boyun sumağ
müşrik	ortaq qatıglı, ortaq qatğan
müte'abid	qul, tapındaçı, tapğan, tapınğan, tapınguçı, tapuğsağ
müteberrik	algışlı, kutluğ, oğurlu
mütevekkil	könül urğan
müzekkâ	yazuğdın arınmak, yazuğsuz
na-mahrem	açuğluğ, yığağsız
namâz	yükünç
namâz kılıcı	adağın kılıglı, adağın turğan
namâz kılmak	yükünmek, yükünç itmek, itmek, adağın kılmak
namâz turğuzmak	yükünmek, yükünç itmek, yükünç, itmek, adağın kılmak

namâzga turmak	yükünmek, yükünç itmek, yükünç, itmek, adağın kılmak
na-pâk	yazuqluğ, arısız, arıgsız
nâsır	küdezçi, küdezgen, küdezigli
nâzîr	körgen
nebî	elçi, yalawaç, qorqutğuçı, elig tuttaçı, bögü, köni yolçı, okıçı, savçı, tildem
nebîlik	yalavaçlıq
nebîyullah	elçi, yalawaç, qorqutğuçı, elig tuttaçı, bögü, köni yolçı, okıçı, savçı, tildem
nehy	yığağ, yığaqlu
nevâhi	yığağ, yığaqlu
ni'met	artuqlıq
nifâq	iki yüzlüq
nişân	belgü
niyâz	algış, oquğ, ögdi
nûr	yarıq, qın, yaruqluq
nûrânî	yarqın, yaruqluq
nûrlu	yarqın, yaruqluq
nübüvvet	yalavaçlıq
ol ajun	kidinki, kidinki kün, yarınlıq
ol cehân	kidinki, kidinki kün, yarınlıq
orta qa'de	orta otuş
orta namâz	ikindi, ekindü
oruç bayramı	bayram
otqa hâzır qılınmış	yazuq qılğan, yazuqluğ, öte keçgen
pâklik	arıqlıq
papas	tağda yatğan
pârsâ	saşınuq, köni qılı, bütük
perhizlig	saşınuq
perverdigâr	besleyici, igidgen
peygamber	elçi, yalawaç, qorqutğuçı, elig tuttaçı, bögü, köni yolçı, okıçı, savçı, tildem
peygamberlik	yalavaçlıq
profet	oğul, kök hanı, kök yer hanı
ra'ûf	esirgegen
	erklig, erklig bayat, saşışlağan, saşlayıcı, menü Han, menü Teñri, bayat, Teñri, esirgegen, eşitgen, yarlıqağanraq,

rabb	ķoruĝ, baĝıřlayıcı, uķĝan, uĝan Teĝri, işleyici, uĝan, iktülegen, aću, idi, iye, ata, ata Teĝri, bey, bey Teĝeri, beygine, igitgen, kıızĝutluĝ, ķut birĝüçi, ķutķardaçı, küçlüĝ uĝan, küdezçi, küdezgen, küdezigli, körüĝli, ķınılıĝ, ķınaĝlı, mengü, munsuz, yaratĝan, tezigiten, törütgen, törütteçi, töritmiş, tapunĝuluk idi, tapunĝu, törütüĝli, tirĝizĝiçi, tirkizgen, üküř örtgen, yandruĝlı, yaradıcı, yaratĝuçu, yaratıĝlı, yarattaçı, yarlıķaĝan, yarlıķaĝlı, yarlıĝan, yarlıĝançlı,
rabbe'l-âlemîn	erklig, erklig bayat, saķıř ķılĝuçu, saķıřlaĝan, saķlayıcı, menü Han, menü Teĝri, sıĝınçı, diri eyleyici, bayat, Teĝri, esirgegen, eşitgen, uĝan Teĝri, işleyici, uĝan, iktülegen, aću, idi, iye, ata, bey, bey Teĝeri, beygine, igitgen, kıızĝutluĝ, ķut birĝüçi, ķutķardaçı, küçlüĝ uĝan, körĝen, küçlüĝ, küdezçi, küdezgen, küdezigli, körüĝli, ķınılıĝ, ķınaĝlı, mengü, munsuz, yaratĝan, tezigiten, törütgen, törütteçi, töritmiş, tapunĝuluk idi, tapunĝu, törütüĝli, tirĝizĝiçi, tirkizgen, üküř örtgen, yandruĝlı, yaradıcı, yaratĝuçu, yaratıĝlı, yarattaçı, yarılķaĝan, yarlıķaĝan, yarlıķaĝlı, yarlıĝan, yarlıĝançlı, yoritĝan
râhib	taĝda yatĝan
râhim	esirgegen, artuķluk bermek idisi, yarlıĝan
rahm ķılĝuçu	esirgegen, artuķluk bermek idisi
rahm ķılmaķ	soyurĝamaķ, yarlıķamaķ
rahmân	ken işlig, esirgegen, baĝırsaķ
rahmet	yarlıķamaķlık
rahmet eylemek	soyurĝamaķ, yarlıķamaķ
rahmet eyleyici	ken işlig, esirgegen, baĝırsaķ
rahmet idici	ken işlig, esirgegen, baĝırsaķ
rahmet itmek	soyurĝamaķ, yarlıķamaķ
rahmet ķılmaķ	soyurĝamaķ, yarlıķamaķ
rahmetliĝ	esirgegen, baĝırsaķ, ken işlig
râst	köni, çın söz
râstlık	könilik
râzık	besleyici, igidgen
resûl	elçi, yalawaç, ķorķutĝuçu, elig tuttaçı, bûĝü, köni yolçı, oķıçı, savçı, tildem
resûllik	yalavaçlık
rızk virici	besleyici, igidgen
risâlet	yalavaçlık
rubûbiyet	Taĝrılık
ruhu'llah	oĝul, kök hanı, kök, yer hanı

rûzi birgen	besleyici , igidgen
rûzi birguçi	besleyici, igidgen
rûku' kılğan	yüknügli, yüküngüçi, yükündeçi
rûku'lı sücûdlu	adağın kılığlı, adağın turğan
sa'id	oğurlu, ıutluğ
sâcid	yüknügli, yüküngüçi, yükündeçi
sadâka	turtanağ
sadâka-i fitr	turtanağ
sâfi	yazuksuz, arığ
sahâbe	eş
sahîh	köni
sağar	tozağ, tutkın
salâh	könilik
salât	yükünç
salâvât	algış
salâvât keltürmek	algış eylemek
salâvât virmek	algış eylemek
samed	uluğ, yüksek, muınsuz
sânem	abağ, bediz burhan, ığarğan, sın
sâni'	yaratğan
sarây	kidinki, kidinki kün
secde eylemek	bükelmek
secde kılığlı	yüküngeı, yüknügli, yüküngüçi, yükündeçi
secde kıılmağ	bükelmek
selâm	esenlik bergen
semi'	eşitgen
senâ	algış, ögdi
senâ eylemek	algış eylemek
senâ kıılmağ	algış eylemek
setr eyleyici	örtgen
sezâ	köni, yarağlığ, çınsöz
sıdğ	könilik, arığlık
son sarây	kidinki, kidinki kün
sun'	battallıksuz, yaratğan
sûr	borğu
sücûd	yüküngeı, yüknügli, yüküngüçi, yükündeçi, tapuğ
sücûd eylemek	bükelmek
sücûdli	adağın kılığlı, adağın turğan

sücûd kılmak	bükelmek
şafâ'at	bağırsak
şafâ'at eylemek	bağışlamak, yarlıkama, ertürmek
şafâ'at eyleyici	bağışlayıcı
şâfi'	bağışlayıcı
şefâ'at itmek	bağışlamak
şefâ'at kılguç	bağışlayıcı
şefakat eylemek	bağışlamak
şefakatlıg	bağışlayıcı
şefi'çi	örtgen, bağışlayıcı
şefkât	bağırsak
şahâdet	tanıklık
şehâdat keltürmek	tanıklık birmek
şeksiz	inangân, bütük, bütügli
şerr	yawuzluk
şer'	Tanrı buyruğı, idi yarlıgı
şeri'ât	Tanrı buyruğı, idi yarlıgı, yarlıg, buyruk, kulluk töresi
şeri'ât ahkâmı	Tanrı buyruğı, idi yarlıgı, yarlıg, buyruk
şeri'âtlık	bütügli
şerik	ortak katgan, ortak katıglı, ortak işlig
şükr u sipâs	algış
ta'ât	tapuğ, sunmaklık
ta'ât kılmak	tapunmak, tapulmak
ta'âtlık	kullık, kullık eylemek
tağî	kışmak, öte keçgen, yamanlı, yazuk kılğan, yazuklamış, yazukluğ, boynağı
tahârat	arıklık
tahârat kılmak	yunmak
tahiyyât okumak	algışlamak
tahiyyât eylemek	algışlamak
taqvâ	saknuklık
talak küni	adırmak küni, belgölüg kün, kopmak küni, sağış küni, uluğ kün
tamuğ	tozak, tutkın
tamuğ otı	katıg ot
Tanrı fermânından çıkğan	yazuklamış, yazukluğ, yamanlı, tanmaklık, öte keçgen
Tanrı ta'âla	ata Tenri

Tanrı'nın kitâbı	bitig, okıgu, idi yarlığı
tâvân	egri, suç, yaman, yazık, yawuz, erinçü
tazarru' kılmak	yalbarmak, ündemek
teberrük	oğurlu
tekâddüs	algışlı, kutluğ
tesbîh ayıtmak	arıglamak, uluğlamak
tesbîh eylemek	arıglamak, uluğlamak
tesbîh kılmak	arıglamak, uluğlamak
tevbe etmek	Tanrıya kayıtmak, kaytarmak, yanmak, yuwık kötürmek, açırğanmak
tevbe eylemek	Tanrıya kayıtmak, kaytarmak, yanmak, yuwık kötürmek, açırğanmak
tevbe kabul etken	bağışlağan, örtgen
tevbe kılmak	Tanrıya kayıtmak, kaytarmak, yanmak, yuwık kötürmek, açırğanmak
tevekkül eylemek	könül urmak, gönül urgan, ısanmak
tevekkül kılmak	könül urmak, gönül urgan, ısanmak
tevhîd	birlik
'uqbâ	kidinki, kidinki kün, yarınlık
'uluvv	uluğ
uçmak	kök
uğan hükmi	Tanrı buyruğı, idi yarlığı, yarlıg, buyruk
uluğ bahşışlıg	ken işlig, esirgegen, bağırşak
üküş rahmetlig	bağışlayıcı, esirgegen
ümme	bodun
üstüvârlık	çın söz
vâris	mengü, mengü açu
vebâl	egri, suç, yaman, yazık, yawuz, erinçü
verâ	saknuqluğ
vuzû'	yunuğ
yâd	bitig, okıgu
yâd kılgı	bitig, okıgu, idi yarlığı
yatsı namâzı	yatsu
zâhid	Tanrını bilgen, gönü kılı, bütük
zalâl	egri, azgan, boynağı, öte keçken, yamanlı, yazuk kılgan, yazuqluğ, yazuqlamış, yarlıgdın çıkıglı, tanmaqlık
zelâlet	yamanlı, yazuqluğ, yarlıgdın çıkıglı

zandîk	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, azuq, bulğanuq
zebâh	boğuzlağı, tirki, yuluğ
zebîh	boğuzlağı, tirki, yuluğ
zekât	turtanaq
zındîk	bütmegen, azğan, azğun, azıglıg, azıtğan, bulğanuq
zıkr aymaq	yırlamaq, arıqlamaq
zıkr eylemek	yırlamaq, arıqlamaq
zıkr itmek	yırlamaq, arıqlamaq
zindân	tozaq, tutqın
zü'l-celâl	saqışlağan, saqlayıcı, menü Han, menü Teñri, diri eyleyici, bayat, Teñri, esirgegen, yarlıқағанraq, azқа үкüş bergen, uğan Teñri, işleyici, uğan, iktülegen, açu, idi, iye, ata, ata Teñri, bey, bey Teñeri, beygine, igitgen, qızğutluğ, qut birgüci, qutqardaçı, küçlüg uğan, körgen, küçlüg, küdezçi, küdezgen, küdezigli, körügli, qınılıg, qınağlı, mengü, munsuz, yaratğan, tezgıtgen, törütteçi, töritmiş, tapunguluq idi, tapungu, törütügli, tirgizgiçi, tirkizgen, üküş örtgen, yandruğlı, yaradıcı, yaratğuçı, yaratıglı, yarattaçı, yarlıқаған, yarlıған, yarlıғанçlı, yüksek, yazuq örtügli, yoritğan

SONUÇ

Taradığımız eserlerde tespit ettiğimiz dinî terimlerden oluşturduğumuz sözlükte toplam 2020 dini terim bulunmaktadır. Bu terimlerden 1190 tanesi tek kelimeden oluşur ve 2020 terimin % 59'unu meydana getirir. Tek kelimeden oluşan terimlerin 358 tanesi, Türkçe kökenlidir ve 1190 terimin % 30'unu oluşturmaktadır.

Basit ve türemiş hâlde tek kelimeden oluşan 358 Türkçe terimin 314 tanesi (% 88'i) türemiş, 44'ü ise (% 12'si) kök halindedir. Tespit ettiğimiz 1190 terimden 633 tanesi Arapça (% 53.31), 52 tanesi Farsça (% 4.36), 89 tanesi Arapça kök + Türkçe ek şeklinde (% 7.4), 28 tanesi Farsça kök + Türkçe ek şeklinde (%2.35), 13'ü Latince (% 1.09), 2'si Sogodca, 2'si Sanskritçe, 4'ü Sogodca kök + Türkçe ek şeklinde, 6'sı Arapça kök + Farsça ek şeklinde (% 0.5), 2'si de Çince kökenlidir.

Eserde 2020 terimin 830 tanesi birden fazla kelimeden oluşur ve 2020 terimin % 41'ini oluşturur. Birden fazla kelimeden oluşan terimler kökenlerine göre; Türkçe + Türkçe 181 (% 22), Arapça + Arapça 190 (% 22.8), Arapça + Türkçe 338 (% 40.7), Farsça + Türkçe 39 (% 4.6), Arapça + Farsça 30 (% 3.6), Türkçe + Farsça 22 (% 2.6), Farsça + Farsça 4, Türkçe + Arapça 14 (% 1.6), Farsça + Arapça 3, Latince + Latince 3, Sogodca + Türkçe 4, Türkçe + Sogodca 2'dir.

Kelime grubu şeklindeki terimler daha çok belirtisiz isim tamlaması, birleşik fiil grubu, sıfat-fiil grubu şeklinde karşımıza çıkarlar. Sözlükte yer verdiğimiz birden fazla kelimeden oluşan 830 terimin yapıları şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması 123 (% 14.8), birleşik fiil grubu 363 (% 43.7), sıfat-fiil grubu 80 (% 9.6), Farsça tamlama 100 (% 12), Arapça tamlama 55 (% 6.6), sıfat tamlaması 96 (% 11.5), bağlama grubu 9 (% 1), tekrar grubu 2 ve belirtili isim tamlaması 2 tanedir.

Kavramlar dizininde ahiretle ilgili 75, ahlakla ilgili 85, astronomiyle ilgili 6, dua- bedduayla ilgili 19, eğitimle ilgili 11, hadislerle ilgili 4, Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilikle ilgili 71, ibadetle ilgili 580, inançla ilgili 793, İslam hukukuyla ilgili 95, kıssayla ilgili 9, kutsal ay, gün ve gecelerle ilgili 37, kutsal mekanlarla ilgili 13, metafizikle ilgili 7, mezheplerle ilgili 11, sanat ve musikiyle ilgili 3, savaşla ilgili 8,

siyasetle ilgili 6, siyerle ilgili 37, tasavvufla ilgili 100 ve bu gruplardan birine dahil edemediğimiz 50 tane dinî terim bulunmaktadır.

Bu terimlerden en sık kullanılan 40 tanesi şunlardır: Tanrı 3060, namaz 2252, peygamber 1362, idi 945, nebi 778, resul 685, kul 679, kafir 622, namaz kılmak 601, yazık 513, imam 496, oruç 433, yarlıkamak 428, müsülman 426, iman 422, ferişte 411, mümin 396, du‘a 391, yalavaç 363, Hakk 353, farz 340, selam 333, sahabe 330, kıyamât 322, tapug 320, Kur‘an 313, hac 304, tamu 280, uçmak 280, rahmet 270, sünnet 264, âyet 261, buyruk 228, sûre 225, hadis 231, din 221, mescid 217, hükm 209, kaza 197, haram 186.

Taradığımız eserlerden en eski tarihli olan Kur‘an Tercümesi’nde toplam 475 tane dini terim bulunmaktadır. Bu terimlerden 264 tanesi tek kelimedenden oluşur ve bu sayı 475 terimin % 55.5’ine tekabül eder. Tek kelimedenden oluşan terimlerin 146 tanesi Türkçe kökenlidir ve 264 terimin % 55.3’ünü oluşturur. 264 terimden 82 tanesi (%31’i) Arapça, 22 tanesi (%8.3) Farsça, Arapça kök + Türkçe ek 7 (%2.6), Farsça kök + Türkçe ek şeklinde 5 (%2) ve 2 tanesi Sogodca kökenlidir.

Eserde 475 terimin 211 tanesi birden fazla kelimedenden meydana gelir ve 475 terimin % 44.5’ini oluşturur. Birden fazla kelimedenden oluşan terimler kökenlerine göre, Türkçe + Türkçe 108 (% 51), Arapça + Arapça 3 (% 1.4), Arapça + Türkçe 66 (% 31.2), Farsça + Türkçe 14 (% 6.6), Türkçe + Arapça 2 (% 0.9), Türkçe + Farsça 9 (% 4.2), Arapça + Farsça 1, Farsça + Arapça 2 (% 0.9), Türkçe + Sogodca 2 (% 0.9), Sanskritçe + Türkçe 1, Sogodca + Türkçe 2 (% 0.9) ve Farsça + Farsça 1,

Tek kelimedenden oluşan 146 Türkçe terimin 131 tanesi türemiş, 15 tanesi basit yapılıdır. Türemiş terimler % 89.7, basit terimler % 10.3’tür.

Kur‘an Tercümesinde yer alan birden fazla kelimedenden oluşan 211 tane terimin yapıları ise şöyledir: Belirtisiz isim tamlaması şeklinde 20 (% 9.5), belirtili isim tamlaması şeklinde 1, sıfat tamlaması şeklinde 44 (% 21), sıfat-fiil grubu şeklinde 53 (% 25), birleşik fiil grubu 86 (% 40.8), Arapça tamlama 1, Farsça tamlama 3 (%1.4), tekrar grubu şeklinde 2, bağlama grubu şeklinde 1 tane dini terim vardır.

Bu eserde bulunan terimler oranları bakımından sonraki dönemlerde yazılmış eserlerle karşılaştırılınca, bu ilk eserde dinî terimlere büyük oranda Türkçe karşılıklar verildiği ve yabancı dillerdeki terimlerin pek kullanılmadığı görülür. Yani bu ilk eserde

dinî terimler büyük oranda Türkçe sözcüklerle karşılanmış, yabancı dillerdeki terimler olduğu gibi kabul edilmemiş, bunların yerine Türkçe terimler kullanılmıştır.

Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra, kendi dillerinde bu yeni dinin kavram ve terimlerini karşılayacak sözcükler bulunmadığı için, kendilerinden önce Müslüman olan Arapların veya Müslümanlıkla kendileri arasında bir köprü görevi yapan Farsların dillerinden çeşitli dini terimler aldıkları söylenir. Yeni dinin terimlerinin kabulü ve kullanılması bir mecburiyet gibi görülür. Daha sonraki dönemlerde de biraz da bu bakış açısı temel alınarak Türklerin Arapça veya Farsça kökenli dinî terimleri mecburen kullandıkları ileri sürülür ve Türkçenin dini kavramları karşılayacak bir söz varlığına sahip olmadığı, bu konuda yeterli sözcük veya terminolojinin bulunmadığı, dolayısıyla bunun bir zaruret olduğu ileri sürülür. Oysa Türkçe ile yazılmış ilk İslamî eserler, İslamî Türk edebiyatının ilk ürünleri incelenince gerçeğin böyle olmadığı, bu iddiaların asılsız ve temelsiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu iddiaların gerçeği yansıtmadığı bu çalışmadan anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile İslamî terimlerin Türkçede yeterli olmadığı, Türkçenin İslamî kavramları ifade etmekte yetersiz olduğu görüşünün gerçeklerle bağdaşmadığı, yaptığımız bu çalışma ile ortaya konmuştur. İddianın aksine bütün İslamî kavramların Türk halkı arasında anlaşılması için Türkçe kökenli sözcüklerle ifade edildiği görülmektedir. Şöyle ki Kuran-ı Kerim'in Türkçeye yapılmış ilk tercümesinde yüzde 60'tan fazla oranda Türkçe kökenli sözcüğün kullanıldığı görülmektedir. Tek kelimeden oluşan Türkçe kökenli terim % 55.3, bunlara Arapça kök + Türkçe ek 7 (% 2.6) ve Farsça kök + Türkçe ek şeklinde oluşan 5 (% 2) terim eklenince yüzde 60'tan fazla bir oran karşımıza çıkmaktadır. Birden fazla kelimeden oluşan terimler kökenlerine göre, Türkçe + Türkçe 108 (% 51), Arapça + Türkçe 66 (% 31.2), Farsça + Türkçe 14 (% 6.6), Türkçe + Arapça 2 (% 0.9), Türkçe + Farsça 9 (% 4.2), Türkçe + Sogodca 2 (% 0.9), Sanskritçe + Türkçe 1, Sogodca + Türkçe 2 (% 0.9) olmak üzere Türkçe oranı % 90'ı aşmaktadır. Kuran'ı tercüme edenler İlahi emirlerin milletimiz tarafından doğru anlaşılması için Türkçe kökenli sözcükler kullanmaya özen göstermişlerdir. Bu terimlerin yabancı sözcüklerle ifadesi durumunda Türkler tarafından anlaşılamayacağı bilinciyle hareket edilmiştir. İslamî inanç ve ibadetlerin anlaşılması ve bilinmesi için Türkçe sözcükler kullanmanın ne kadar önemli olduğunu kavrayan ve bunu temel bir ilke kabul eden kişi veya kişilerce tercüme

edildiği, yeni inanç sisteminin ve ibadetlerin böylece daha rahat tanınacağı, anlaşılacağı ve uygulanacağı göz önünde tutulmuştur.

Eserde kullanılan dinî terimlerin bir kısmı, İslami inanca pek aykırı görülmeyen eski Türk inancında yer alan sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sözcüklerin karşıladığı kavramlar daha önce bilinenlerden çok uzak değildir. Adeta bu sözcükler kullanılarak insanlarımızın bir karşılaştırma yapmaları ve böylece yeni inanç ve ibadetleri daha kolay anlamaları ve uygulamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Eski Türk inancına ait terimlerin dışında genel dilde mevcut olan pek çok sözcüğe yeni anlamlar yüklenerek dini bir terminoloji oluşturulduğu görülür. İlk İslamî eserlerde bu şekilde oluşturulmuş dinî terimler daha fazladır. Milletimizin bildiği kullandığı sözcüklerle yeni kavramların ifadesi, yeni dini daha munis göstermek ve insanları ürkütmemek konusunda da yardımcı olmuştur.

Yeni inanca ait kavramların ifadesi için yazılan ilk eserlerde kullanılan terimlerin bir kısmının da Türkçenin zengin türetme gücünden yararlanılarak oluşturulduğu görülmektedir. İslamî inanç ve ibadetlerle ilgili pek çok yeni kavram bilinen köklerden türetilen kelimelerle adlandırılmıştır. İnsanlar bildikleri tanıdıkları sözcüklerden fonksiyonlarını bildikleri eklerle türetilmiş bu yeni sözcükleri hiçbir zorluk yaşamadan anlamışlardır. Türetme yoluyla İslami kavramları ifade eden pek çok sözcük bu eserlerde yer almaktadır.

Kuran-ı Kerim'i Türkçeye ilk tercüme edenlerin yöntemlerinden biri de her hangi bir kavramın Arapça veya Farsçadaki karşılığı ile buna karşı oluşturulan Türkçe kelimenin bir arada, bir tekrar gibi kullanılmasıdır. Böylece o terim veya kavramın insanlar tarafından daha rahat anlaşılması sağlanmıştır.

Karahanlı döneminde yazılmış ilk eserlerden biri de Kutadgu Bilig'dir. Kutadgu Bilig'de de durum Kuran Tercümesine benzemektedir. Kutadgu Bilig'de bulunan 169 terimin 140 tanesi tek kelimedir ve % 83'ünü oluşturur. Tek kelimeden oluşan terimlerin 64 tanesi Türkçe kökenlidir ve 140 terimin % 46'sını oluşturur. 140 terimin 65 tanesi ise Arapça kökenlidir ve % 46.4'ünü oluşturur. Bunların yanı sıra 5 tane Farsça (%3.5), 2 tane Arapça kök + Türkçe ek (%1.4),

Kutadgu Bilig'de bulunan kelime grubu şeklindeki terimler kökenlerine göre, Türkçe + Türkçe 9 (%31), Arapça + Arapça 8 (%27.5), Farsça + Farsça 1 (%3.4),

Arapça + Türkçe 6 (%20.6), Farsça + Türkçe 1(%3.4), Arapça + Farsça 1 (%3.4), Türkçe + Farsça 1 (%3.4), Türkçe + Sogodca 2 (%7)'dir.

Bu dönemde yazılmış Divanu Lugati't-Türk'e, Kaşgarlı Mahmut Türkçeye başka dillerden geçen kelimelere eserinde yer vermediğini belirttiği için bu değerlendirmede yer vermeyi yanlış sonuçlar yaratacağı için gerekli görmedik.

Daha sonraki dönemlerdeki gelişmeleri taradığımız eserlerden hareketle takip edebiliyoruz. Atebetü'l-l-Hakayık'ta yer alan 60 terimin 56 tanesi tek kelimeden oluşur ve tek kelimelik terimlerin % 27'si Türkçe, % 70'i Arapça ve % 3'ü Farsçadır.

Nehcü'l-Feradis'te 360'ı tek kelimeden oluşan 434 terim yer alır. Tek kelimelik terimlerin % 13'ü Türkçe, % 73'ü Arapça, % 5'i farsça kökenlidir. Kelime grubu şeklindeki 74 terimden Türkçe + Türkçe % 2.7, Arapça + Arapça % 55, Farsça + Farsça % 5.4, Arapça + Türkçe % 29.7 oranındadır.

Kıyasü'l-Enbiyâ'da 419 terim yer alır. Bu terimlerin tek kelimeden oluşan 329 tanesinin % 14'ü Türkçe, %72'si Arapça ve % 5'i Farsça kökenlidir. Kelime grubu şeklindeki terimlerin % 4.+4'ü Türkçe + Türkçe, % 29'u Arapça + Türkçe ve % 54'ü Arapça + Arapça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır.

Gülistan tercümesinde tek kelimelik terimlerin % 7.8'i Türkçe, % 82'si Arapça ve % 7.8'i Farsçadır. Codex Comanicus'ta 127 terimin 94 tanesi tek kelimeden oluşur. Bunların 60 tanesi (% 64) Türkçe, % 11.7'si Arapça ve % 7.4'ü Farsçadır. Kelime grubu şeklindeki terimlerin % 75.8'i iki Türkçe kökenli kelimeden, % 6'sı biri Arapça ve biri Türkçe kökenli olan kelimeden oluşur.

İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin'de tek kelimelik 306 terimin % 10.8'i Türkçe, % 76.4'ü Arapça ve % 3'ü Farsça kökenlidir. Arapça kökten Türkçe eklerle türetilmiş terimlerin tek kelimeden oluşan terimlere oranı % 7.8, Farsça kökten Türkçe eklerle türetilmiş kelimelerin oranı ise % 1.3'tür. Aynı eserde kelime grubu şeklindeki 247 terimin % 5.2'si Türkçe + Türkçe, % 50'si Arapça + Türkçe, % 4'ü Farsça + Türkçe ve %28'i Arapça + Arapça'dır.

Kıpçak dönemi eserlerinden hareketle yazılan Kıpçak Türkçesi sözlüğünde Türkçe kökenli dinî terim oranı % 17, Arapça kök + Türkçe ek şeklindeki terimlerin oranı % 6.8'dir. Aynı eserde kelime grubu şeklindeki terimlerin oranı % 7.9'u Türkçe + Türkçe, % 9'u Arapça + Türkçe ve % 6.5'i Farsça + Türkçe şeklindedir.

Bütün bu veriler İslamiyetin kabulünden sonra Türkçe ile yazılan ilk eserlerde dinî terminolojinin büyük oranda Türkçe olduğunu, zamanla yeterli hassasiyet gösterilmediği için bu Türkçe kökenli terimlerin yerine yabancı dillerdeki karşılıklarının tercih edildiğini ve ilk dönemlerde oluşturulan dinî terimlerin kullanılıp yerleşmeden, yani tam bir terim haline gelmeden bırakıldığını ve bunların yerine özellikle Arapça kökenli terimlerin tercih edildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aga, Mehmet Emin, **Kitab Fi'l-Fıkh Bi-Lisani't-Türki**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1989
- Ağca, Ferruh, “Eski Türkçe kök tenri ve kök kalık ikilemeleri üzerine”, **Türkbilig**, 2015/30, s. 201-221.
- Akay, Hasan, **İslami Terimler Sözlüğü**, İstanbul 2005
- Arat, Reşit Rahmeti, **Atabetü'l-Hakayık**, İstanbul, 1951
- Arat, Reşit Rahmeti, **Kutadgu Bilig 1 Metin**, TDK. Yay., Ankara, 2007.
- Arat, Reşit Rahmeti, **Kutadgu Bilig III İndeks**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 47, Seri: IV-Sayı: A12, İstanbul 1979
- Argunşah, Mustafa - Güner, Galip, **Codex Cumanicus**, Kesit Yayınları, İstanbul 2015
- Ata, Aysu, **Kıyasü'l-Enbiya I.(Giriş-Metin-Tıpkıbasım)**, TDK. Yay., Ankara 1997
- Ata, Aysu, **Kıyasü'l-Enbiya II. Dizin**, TDK. Yay., Ankara 1997
- Ata, Aysu, **Nechü'l-Feradis III. Dizin-Sözlük**, TDK. Yay., Ankara 1998
- Ata, Aysu, **Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası) (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)**, TDK. Yay., Ankara 2004.
- Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006
- Bayat, Fuzuli - Aliyeva, Minara Esen, **Eski Türkçe Sözlük**, Yalın Yay. İstanbul 2008.
- Bayat, Fuzuli, **Orta Türkçe Sözlük**, İstanbul 2008.
- Buran, Ahmet, **Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- Büke, Himmet - Yıldız, Osman, “Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde “Peygamber” terimiyle ilgili kullanımlar”, **Turkish Studies**, 11/20 Fall 2016, s. 67-94.
- Clauson, Sir Gerard, **An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford 1972.
- Çağatay, Saadet, “Divânü Lügâti't-Türk'te inançla ilgili sözler”, **Türk Dil Kurumu: Türk Dil Kurultayı, Bilimsel Bildiriler**, Ankara 1968, s. 385-391.
- Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca.- Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara 2015.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2010.

Divanu Lügat-it-Türk Dizini, TDK. Yay., Ankara 1972

Doğan, Ahmet ,“İslamiyetten önceki Türk inancına dair”, **Türkler** 3. C., Ankara 2002, s. 305 - 319.

Eckmann, Janos, **Nehcü'l-ferâdis I Metin II Tıpkıbasım**, (Hazırlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikar), TDK. Yay., Ankara 1995.

Eker, Süer, “Kutadgu Bilig’de (teşri ‘azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami terimlerin kaynakları üzerine”, **Bilig**, Yaz / 2006, S. 38, s. 103-122.

Ekrem, Erkin, “Seyahatnamelere göre Göktürklerde Budizm”, **Türkler** 3.C., Ankara 2002, s. 358 - 374.

Eraslan, Kemal, **Eski Türkçede İsim - Fiiller**, İstanbul 1980.

Eraslan, Kemal, **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, Ankara 2012.

Erdoğan, İsmail, “Divanu Lugati’t-Türk’te yer alan bazı dini kavramlar”, **Journal of Islamic Research** 2016; 27(2), s. 164-172.

Gülensoy, Tuncer, **Türkiye Türkçesindeki Sözlerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK. Yay., Ankara 2007.

Günay, Ünver-Güngör, Harun, **Türk Din Tarihi**, Laçin Yayınları, İstanbul 1998.

Hacıeminoğlu, Necmettin, **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Ankara 1996

Hacıeminoğlu, Necmettin, **Kutb’un Hüsrev ü Şirin’i ve Dil Hususiyetleri**, TDK. Yay., Ankara 2000.

Hançerlioğlu, Orhan, **İnanç Sözlüğü (Dinler, Mezhepler, Tarikatler, Efsaneler)**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

İsi, Hasan, “Türkiye Türkçesindeki bazı dini terimlere tarihi metinlerle karşılaştırmalı bakış”, **Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 4 Sayı: 13, Eylül 2017, s. 476-522.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1988.

Karahan, Akartürk, “Karahanlı dönemi Türkçe Kur’an çevirilerinde Allah’ın ad ve sıfatları hakkında”, **Türklük Bilimi Araştırmaları** XLI/ 2017-Bahar, s. 127-156.

Karamanoğlu, Ali Fehmi, **Gülistan Tercümesi**, TDK. Yay., Ankara 1989.

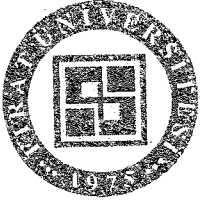
Kayayerli, Mehmet – Cilacı, Osman, **Dini Terimler Sözlüğü (Türkçe-Almanca)** Konya 1986.

- Kitapçı, Zekeriya, “Türklerin Müslüman oluşu”, **Türkler**, C. 4. Ankara 2002, s. 263-270.
- Koyuncu, Mevlüt, “Türkler ve İslâm dünyası”, **Türkler**, C. 4. Ankara 2002, s. 336-351.
- Kuanışbayev, Ercan, **Kitab Fi'l-Fıkh (Giriş, Metin, Dizin-Tıpkı Basım)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006.
- Kuyma, Erol, “Cehennem ve tamu kelimeleri üzerine art zamanlı bir değerlendirme”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 4/3 2015, s. 875-888.
- Memmedova, Afag, “Mukaddimetü'l - Edeb'de Türkçe İslami Terimler” **Marmara Türkiyat Araştırmaları (MUTAD)**, 2017 IV (II), s. 449-462.
- Mir, Mustansır, **Kur'ani Terimler ve Kavramlar Sözlüğü** (Çev.: Murat Çiftkaya), İnkılab Yay., İstanbul 1996.
- Mukatil, B. Süleyman, **Kur'an Terimleri Sözlüğü**, (Çev.: M. Beşir Eryorsoy), İşaret Yay., İstanbul 2004.
- Ökan, Abdurrahman, **Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerikandi, (İmla-Gramer-Tenkitli Metin-İndeks)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1994.
- Ölmez, Mehmet, “Türkçede dini tabirler üzerine”, **Türk Dilleri Araştırmaları** 15. (2005), s. 213-218.
- Önler, Zafer, “Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler” **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:10 / Sayı: 16, 2009/1, s. 187-197.
- Özaydın, Abdülkerim, “Türklerin İslamiyeti kabulü”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 474 - 480
- Özönder, F. Sema Barutçu, “Erken Orta Türkçede Buddhist ve İslamî terminoloji üzerine bir karşılaştırma”, **Kök Araştırmalar**, 2003, Bahar, s. 13-31.
- Parlatır, İsmail, **Açıklamalı İslami Terimler Sözlüğü**, Akçağ Yay., Ankara 2017.
- Şirin, Hatice, **Kültigin Yazıtı Notlar**, İstanbul 2015.
- Şirin, Hatice, **Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi**, TDK. Yay., Ankara 2016.
- Tekin, Şinasi, “Yabancı kelimelerin Türkçeye giriş yolları ve oruç kelimesinin hikayesi”, **Tarih ve Toplum**, S. 72, Ankara 1989, s. 9 – 11.
- Tekin, Şinasi, **Maytrisimit**, Ankara 1976.

- Tepeli, Yusuf, “VIII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar dini metinler ve Türkçe”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, 1977, s. 13 - 22.
- Tezcan, Semih – Zülfikar, Hamza, **Nehcü’l Feradis**, TDK. Yay., Ankara 1995.
- Tokyürek, Hacer, “Budist Uygur metinlerinde Teñri sözü” **Dil Araştırmaları**, Güz 2017/21, s. 79 - 89.
- Toparlı, Recep - Argunşah, Mustafa, **Mu’inü’l-Mürid**, TDK. Yay., Ankara, 2008.
- Toparlı, Recep - Vural, Hanifi - Karaatlı, Recep, **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, TDK. Yay., Ankara 2007.
- Toparlı, Recep, **İrşadü’l – Müluk Ve’s-Selatin**, TDK. Yay., Ankara 1992.
- Toparlı, Recep, **Mü’inü’l-Mürid**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 15, Erzurum 1998.
- Tuççe Kurt, Yazgı, **Harezmi Türkçesi Metinlerinde Dinî Terimler**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2018.
- Tuna, Osman Nedim, “Köktürk yazıtlarında ölüm kavramı ile ilgili kelimeler ve kergek bol- deyiminin izahı” **VIII. Türk Dil Kurultayı’nda Okunan Bilimsel Bildiriler**, Ankara 1960, s.131-148.
- Turan, Osman, “Türkler ve İslamiyet”, **Türkler C. 4**, Ankara 2002, s. 290-304.
- Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1991.
- Üstüner, Ahat, **Türkçenin Tarihi Gelişmesi**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- Üşenmez, Emek, “Türkçe ilk Kur’an tercümesi ve tercümedeki İslâmî terimlerin Türkçe karşılıkları üzerine”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 1, 2006: 89-99.
- Üşenmez, Emek, “Yunus Emre divanında Türkçe İslami terimler” **Turkish Studies V**, 8/3, s. 625-644.
- Yılmaz, Mehmet, **Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)**, İstanbul 1992.
- Yüce, Nuri, **Mukaddimetü’l-Edeb (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndex)**, TDK. Yay., Ankara 1988.

Zlfıkar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK. Yay., Ankara
1991.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	SUNAY DENİZ
Öğrenci Numarası	132213202
Enstitü Anabilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
Programı	DOKTORA
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğretim Üyesi Çimen ÖZÇAM
Tez Başlığı (Türkçe)	KARAHANLI, HAREZM ve KIPÇAK TÜRKÇESİ ESERLERİNDE DİNİ TERİMLER

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ...1050..... sayfalık kısmına ilişkin, ...10.../...09.../2019..... tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11.77..... 'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğretim Üyesi Çimen ÖZÇAM

Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet BURAN

Anabilim Dalı Başkanı ✓
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

1980 yılında Adıyaman / Gölbaşı-Yukarı Çöplü Köyü’nde doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Yukarı Çöplü Köyü İlkokulu (1987-1992), Gölbaşı Ortaokulu (1992-1995) ve Gölbaşı Lisesi’nde (1995-1998) tamamladım. 2005 yılında Elazığ Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandım ve aynı üniversiteden 2009 yılında mezun oldum. 2010 yılında Antalya Kepez’de Kepez Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi’nde vekil öğretmen olarak görevlendirildim. 2011 yılında Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında yüksek lisansa başladım. Ocak 2014’te “Cemal Süreya’nın Şiirlerinde Kelime Dünyası” adlı tezle yüksek lisansımı tamamladım. Şubat 2014’te Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı’nda doktora yapmaya başladım. 2014’ te İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesinde pedagojik formasyon programını bitirdim. 2 yıldır Fırat Üniversitesi TÖMER’ de (Yabancılar Türkçe Öğretimi ve Uygulama Merkezi) çalışmaktayım.